Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

Syvende Aargang.

Kjøbenhavn.

Otto Schwartz's Forlag.

1866. 1867.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

Tidskriftets Redaktion:

C. Berg, *O. Fibiger*, *K. J. Lyngby*, Formand, *J. Pio*, Sekretair.

Comitee i Lund:

Prof. *A. Th. Lysander*, Rektor *S. G. Cavallin*, Adjunkt *Chr. Cavallin*.

Comitee i Christiania:

Prof. *O. Rygh*, Overlærer *E. Schreiner*, Prof. *S. Bugge*.

Upsala:

Adjunkt *Häggström*.

Medarbeidere i denne Aargang.

Bang, J. P., Adjunkt, Dr. Rønne.
Beissel, Ch., Sproglærer. Kjøbenhavn.
Bugge, Sophus, Prof. Christiania.
Dyrlund, F., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Hoff, B., Adjunkt. Sorø.
Lund, G., Rektor, Dr. Aalborg.
Nielsen, O., Dr. Kjøbenhavn.
Nutzhorn, H. F. F., Dr. †.
Pio, Jean, Cand. philol. Kjøbenhavn.
Thomsen, Vilh., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Ussing, J. L., Prof. Kjøbenhavn.
Voss, P., Skolebestyrer. Christiania.

Indhold.

Anmeldelser.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexikalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei.)

Behandlede Runeindskrifter.

Rettelser.

Til 7de Aargang.

Følgende Ord tilföjes i den nygræske Ordsamling:

Side 47. *γομάρι, τὸ*; og *Dimin. γομαράκι, τὸ*; Last; Dragt.
— -. *δέρνω Aor. ἔδειρα*; prygler.
— 48. *ἔβγα, τὸ*, Udgang.
— 54. *λουλοῦδι, τὸ*, Blomst.
— 55. *μητέρα, ἡ*, Moder.
— 59. *περιστέρι, τὸ*, Due.
— 64. *φίλος, ὁ*, Ven.

— 59. tilföjes for *'πάγω* og *πηγαίνω* den *transit.* Betydning »bringer«.
— 53, Lin. 28. *κρεματάρια* læs: *κρεμαστάρια*
— 60, — 11. *πίτυλα* — *πίτυρα*
— 62, — 23. (*στρέφομαι*); *Aor. Imp. στρᾶφου* læs: (*στρέφομαι*); *Aor. Imp. στράψου*
— 119, — 3. Pythagoræ læs: Pythagora
— 126, — 11. alio — alia
— 151, — 36. folk der — folk, der
— 167, — 13. *alla* — *alla* (for **al-na*)
— 14. *alle* — *alle* (for **al-ne*)
— 168, — 25. approx. — allativ
— 172, — 37. *s a n o m — **sanom*
— - ord ende — ord kan ende
— 226, — 14. Præpositionen »efter« læs: Præpositionen »efter«, hvor den angiver Fölge i Tid eller betegner »efter en Afdöd«,
— 17. det tilsvarende Ord — det tilsvarende Ord ogsaa i denne Betydning

Til 6te Aargang.

Side 262, Lin. 8. *konungr* læs: *konungr*
— 313, — 1. 18, 371 — 16, 371

Til Plautus.
Textkritiske Bemærkninger.

Af *Sophus Bugge.*

Tillæg og Rettelser til første Artikel.

Jeg skal ikke rette alt, hvad jeg nu kunde ønske anderledes, men kun indskrænke mig til enkelte Bemærkninger.

S. 8. Mercator 524. A. Spengel har nu i sit indholdsrige Skrift «T. Maccius Plautus. Kritik, Prosodie, Metrik», Gøttingen 1865, S. 55—62 givet et langt fuldstændigere Bevis, end jeg havde formaat, for at *mihī, tibī, sibī* bruges hos Plautus i alle Komedier og i alle Versemaal. Foruden de der anførte Steder har jeg mærket mig følgende:

Merc. 365:

Sóllicitus mihí nescio qua ré videtur. Ch. *Áttatae*;

ti *nescio* danner her vistnok en Spondé, ikke en Creticus; jvfr. Merc. 369. Trin. 880.

Merc. 463:

Méliust te, quae súnt mandatae rés tibi, praevórtier.

Most. 886:

Ph. *Mihí molestus né sies.* Adv. *Vide simia ut fastídit.*

Pseud. 280:

Quia tibi minás viginti pró amica etiam nón dedit.

Stich. 611 (ogsaa af Spengel S. 110 anført i følgende Form):

Pér hanc tibi cenam íncenato, Gélasime, esse hodié licet.

Truc. II, 2, 17:

Quía tibi suaso ínfecisti, própudiosa, pállulam;

her læste dog allerede i gammel Tid andre *insuaso.*

Truc. IV, 3, 40:

Ét tibi quidem hércle idem [vir] áttulit magnúm malum.

Cornicularia hos Non. 134, S. 92, L. 32 (Gerl. og Roths Udg.):

Mihí Laverna in fúrtis celebrassís manus (efter Scaligers Conjectur).

Stich. 435 bør man ikke scandere som Spengel, men:

Age abdúce hasce intro. húnc tibi dedó diem

med Hiatus; jvfr. V. 418.

Ogsaa i Brudstykker af andre gamle Dramatikeres Værker (Cæcilius, Turpilius, Ennius) forekomme i de simplere Versemaal de her omhandlede Dativer med lang Slutningsvokal; Stederne vil let kunne findes i Ribbecks Samlinger.

Ogsaa *ibī* bruger Plautus baade i Senarer og Septenarer: Bacch. 756:

Átque ibidem, ubi núnc sunt lecti strátí, potetís cito.

Pseud. 425:

Proficísci, ibi nunc óppido opsaeptást via.

S. 9. Merc. 886. Jfr. Mil. gl. 668 *antque* i Hskrr. for *atque*.

S. 10, L. 13. *braccium* læs *bracium*.

S. 11. Mil. gl. 438. Mit Forsøg til dette Sted tager jeg nu tilbage, efterat jeg har sét A. Spengels skarpsindige Forslag (Plautus S. 30):

Ἄδικος es tu, nón δικαία et méo ero facis iniúriam.

Kanské man dog snarere tør tænke paa:

Ἀδικαία es tu, nón Δικαία;

uagtet der ikke var noget Adjektiv *ἀδίκαιος*, saa kunde vel Digteren danne et *Ἀδικαία* i Modsætning til Navnet *Δικαία*, i Lighed med *Ἄπιρος — πῖρος*.

S. 13. Mil. gl. 1377. Allerede Acidalius tænkte tvilende paa: *sed iam sensi.*

S. 17. Formen *periero* er støttet ved flere Vidnesbyrd af Usener i Fleckeisens Jahrb. 1865, S. 226 f.; men Stich. 192 omtaler han ikke.

S. 18. Trin. 598. Brix læser: *Ibít statim aliquo.*

II.

Mercator v. 760—767 (IV, 4, 20—26):

Cocus.

Nempe úxor rurist túa, quam dudum díxeras
Odísse te aeque atque ánguis.

Lysimachus.

Egone istúc tibi?

Cocus.

Mihí quidem hercle.

Lysimachus.

Íta me amabit Iúppiter,
Vxór, ut ego illud númquam dixi.

Dorippa.

Etiám negas?
Palam ístaec fiunt té me odisse.

Lysimachus.

Quín nego.

Cocus.

Non téd odisse, vérum uxorem aibát suam:
Et uxórem suam ruri ésse aiebat.

Lysimachus.

Haéc east.

Cocus.

Nempe métuis tu istanc.

Lysimachus.

Sápio: nam mihi únicast.

I V. 762 og 766 har jeg med A. Spengel, Plautus S. 57 og 206 beholdt Hskrr's *Mihí* og *Et uxórem suam ruri ésse aiebat* imod Ritschls Forandringer. I 765 er *Non ted odisse* en Conjectur af Ritschl istedenfor *Non non te odisse* i ***B***, hvilket Umpfenbach Meletem. Plaut. p. 41 beholder, *Non te odisse* i de andre Hskrr. Maaské kunde man ogsaa tænke paa *Noenum te odisse* eller med A. Spengel, Plautus S. 229 paa: *non te [se] odisse*; dog kan jeg ingenlunde indrømme, at Umpfenbach har godtgjort, at Accusativformerne *med*, *ted* er uplautinske (se nedenfor).

Men i 767 synes *Nempe metuis tu istanc* hverken at passe til den forudgaaende eller til den efterfølgende Replik. Hskrr. har
Ni metuis tu istanc. Jeg formoder:
Nimírum odisti hanc.

I Modsætning til *odisti* siger Lysimachus i Svaret *mihi unicast*; *unicus* er her brugt ligesom f. Ex. i Capt. I, 2, 47 (150): *Tibi ille unicus, mihi etiam unico magis unicust. hanc* er ogsaa i Kokkens Mund det naturlige; jvfr. 754: *Haecíne tuast amíca.*

Mercator v. 890—891 (V, 2, 49—50):

Eutychus.

Pótin' ut animo sís tranquillo?

Charinus.

Quíd, si mi animus flúctuat?

Eutychus.

Égo [tibi] istunc in tranquillo et túto sistam: né time.

si mi animus er her skrevet efter Bücheler (Rhein. Mus. XV, 443) for Hskrr's *ſint antimuſ* ***B***. *ſintantimuſ* ***C***. *ſint animuſ* ***D*** (*ſi animuſ* ***FZ***); Bothe og Ritschl læser: *si autem animus.* — I V. 891 er Gjentagelsen af Adjektivet *tranquillus* efter mit Skjøn ikke heldig, især da *in tuto* træder til. ***B*** har *intranquietu oſiſtam*, de øvrige Kilder *in tranſquieto tuto ſiſtam*; heraf udleder jeg følgende Text:

Égo [tibi] istunc ín quieto, túto sistam: né time.

Jeg tror, at Skriveren havde *tranquillo* fra foregaaende Vers i Tankerne og derved feilagtig kom til at skrive INTRAN; men da han var kommen saa langt, mærkede han Feilen og fortsatte QUIETOTUTO.

At indsætte *et* mellem *quieto* og *tuto* er neppe nødvendigt, ti Asyndeton forsvares ved Steder som Capt. II, 3, 46 (406): *rebus in dubiis, egenis*; Most. 730: *piscatu probo, electili*; Rud. prol. 23: *Iovem se placare posse donis, hostiis.*

Miles gloriosus v. 186 (II, 2, 30).

Istedenfor det ene Vers i Ritschls Udgave har codex Ambrosianus to Vers, hvis Ægthed Fleckeisen epist. crit. p. XXIIII sq. og Crain Plaut. Cantica S. 16 i det væsentlige har hævdet og som Spengel, Plautus S. 113[1]) bibeholder uforandrede:

Prófecto ut ne quoquám de ingenio dégrediatur múliebri

Éarumque artem et dísciplinam optíneat colere ....

---

[1]) Ogsaa første Fod kan beholdes uforandret; til de af Spengel anførte Steder jvfr. endnu Poen. IV, 2, 85:

Prófecto ad incitás lenonem rédiget, si eas abdúxerit.

Det er mig ubegribeligt, at flere Kritikere (Ritschl Mil. gl. praef. p. XXVI sq.; Fritzsche; jvfr. Fleckeisen ep. crit.) har kunnet tage Anstød ved *muliebri*; og dog har vi her en ganske almindelig constructio ad synesim, som de fleste udførlige Grammatiker omtale. Heller ikke for Plautus er den fremmed; netop i Mil. gl. har vi et fuldkommen tilsvarende Sted, 752 f.:

Prólętarió sermone núnc quidem, hospes, útere.
Nam í solent, quando áccubuere, ubi céna adpositast, dícere.

Ligesaa Rud. III, 1, 6—8:

Ad hirúndininum nídum visast símia
Ascénsionem ut fáceret admolírier:
Neque eás eripere quíbat inde.

Væsentlig forskjelligt er heller ikke Stich. 744 f.:

nám ita ingenium múliebrest:
Béne quom lauta, térsa, ornata, fíctast, infectást tamen.

Den samme Sprogbrug har Forfatteren af Prologen til Casina fulgt, V. 12 f.:

Nos póstquam populi rúmore intelléximus
Studióse expetere vós Plautinas fábulas,
Antíquam [aliquam] eius édidimus comoédiam

(dette Sted og Exemplet af Rudens anføres af Holtze Syntax. I, 354.)

Miles gloriosus v. 223—225 (II, 2, 68—70):

Ínterclude cómmeatum inimícis, tibi muní viam,
Quá cibatus cómmeatusque ád te et legionés tuas
Túto possit pérvenire.

Ritschl har med god Grund fundet *commeatum* i 223 stødende saa nær ved *qua cibatus commeatusque* etc.; hvis den her efter Ritschls Udgave aftrykte Text var den rette, vilde det ogsaa være vanskeligt at begribe, hvorledes den Læsemaade, vi finde i Hskrr., var opstaat. ***BCD*** har *Intercludite inimicis commeatum tibi.* Herefter vover jeg at foreslaa:

Ínterclude itér inimicis, cóntra tibi muní viam.

At den sidste Stavelse i *iter* her staar som første korte Stavelse af den opløste Arsis, kan ikke vække Tvil.

Miles gloriosus v. 259—260 (II, 2, 104—105):

Palaestrio.

Et quidem ego ibó domum,

Átque homini investígando operam huic díssimulabo mé dare.

For *dissimulabo me dare* har **A** DISSIMULAB.., men saaledes at dette fortsættes i Slutningen af følgende Linje, hvor dog intet kan læses; alle de øvrige Hskrr. *dissimulando* (og ikke mere).

For Tanken er her *homini investigando operam dare* Hovedbegrebet; dertil træder *dissimulare* som en Bibestemmelse: »jeg vil, uden at lade mig mærke dermed, gjøre alt for at opsnuse —». Et dermed overensstemmende Udtryk vil man faa ved at skrive:

Átque homini investígando operam huic díssimulabundús dabo.

Dette slutter sig desuden nærmere til Læsemaaden i **BCD**, end den af Ritschl indsatte Text.

Plautus bruger ogsaa ellers Participia paa *bundus*: Aul. II, 4, 38: *deplorabundus*; Stich. 288 har Hskrr. *lascivibundus*, hvorfor Scaliger og Ritschl, vistnok med urette, har indsat *lixabundus*; Epid. III, 3, 32: *ridibundus*; Stich. 444 *verberabundus*. Gell. XI, 15 giver videre Oplysning om saadanne Participiers Forekomst hos førklassiske Forfattere.

Miles gloriosus v. 592—594 (II, 6, 109—111):

Redeo ín senatum rúsum. nam Palaéstrio
Domi nunc aput mest, Scéledrus nunc autémst foris:
Frequéns senatus póterit nunc habérier.

Flere Kritikere har alt gjort opmærksom paa den Modsigelse, hvori V. 593 staar med V. 585, hvor Sceledrus, idet han gaar, siger:

Verúm tamen, de me quídquid est, íbo hinc domum.

Ribbeck (Rhein. Mus. XII, 597) søger at rede denne Vanskelighed ved at stryge V. 585, som efter hans Mening heller ikke lader sig forene med V. 582:

Nam iam áliquo aufugiam et me óccultabo aliquót dies.

Ladewig (Philol. XVII, 260 Anm.) har herimod indvendt, at V. 582 godt lader sig forene med V. 585, og han forklarer Sammenhængen saaledes: Paa det første Sted udtaler Sceledrus sin Beslutning at løbe bort og gjæmme sig et eller andet Sted, paa det andet bestemmer han dette nærmere saaledes, at det er i en Krog af Krigsmandens Hus, han vil forstikke sig. Men da Sceledrus neppe vilde kalde det at skjule sig hjemme i

Krigsmandens eget Hus *aufugere*, er det vel simplere at lægge stærk Vægt paa *hinc* i 585 og oversætte med Høegh Guldberg: Men hvad end skal skee, gaar dog jeg hjem først. — I ethvert Fald er det naturligt, at Sceledrus's Raadvildhed og Ubestemthed er udtrykt i hans Ord, og man maa derfor i disse ikke søge logisk Stringents.

Hertil kommer den Omstændighed, hvorom Ribbeck selv minder, at Palaestrio i Begyndelsen af tredje Akts anden Scene (V. 816) raaber paa Sceledrus, som om han var i Krigsmandens Hus, hvorpaa Lucrio kommer frem og fortæller, at Sceledrus ligger drukken og snorker i Kjælderen. Ladewig har derfor fuldkommen Ret, naar han tager Anstød ved 593 og ikke ved 585. Men Knuden overhugger han paa en saa voldsom Maade, at jeg ingen Lyst har til at følge ham: han vil nemlig stryge V. 586 —595[1]). — Heller ikke tør man hjælpe sig ved i 593 at oversætte med Høegh Guldberg: Sceledrus er udenfor.

Jeg tror at rette Feilen ved at læse:

nam Palaéstrio
Domi nunc apud mest, míles nunc autémst foris.

me ſceledruſ i de fleste Hskrr. (i **A** synes blot MEEST at kunne læses) er da rimelig en Forvanskning af MESTMEILES.

At Krigsmandens Fravær var nødvendig for, at der kunde holdes *frequens senatus*, sé vi af V. 479 f., hvor Palaestrio siger til Sceledrus: *ad hunc ibo vicinum .... Erus si veniet, si me quaeret: hinc me arcessito.*

Derimod skjønner jeg ikke, hvorfor ei Periplecomenus, Pleusicles og Palaestrio kunne holde Raad sammen ligegodt, enten Sceledrus er hjemme eller ude; der var dog kun liden Grund til at frygte for, at han, efter hvad der var hændt, skulde lure paa dem[2]).

---

[1]) Man vil kunne læse hos ham selv, hvor svage de fra Indholdet hentede Grunde er. Dertil kommer en høist besynderlig sproglig Grund for Versenes Uægthed. Ladewig tager Anstød ved *ne* efter *adeo* i V. 588; men da Ritschls Conjectur *qui adeo admutiletur* fjærner sig meget vidt fra Sporene i Hskrr., saa er dog den eneste rimelige Slutning ved Ladewigs Præmisser den, at denne Conjectur er falsk, hvilket jeg ogsaa tror.

[2]) Ved Bemærkningerne til Mil. gl. 593. 678 og 779 har jeg benyttet Meddelelser af Overlærer E. Schreiner, der her var kommen til de samme Resultater om den rette Textform.

Miles gloriosus v. 637. 655—660 (III, 1, 54—56. 63—66).

Periplecomenus opregner i V. 639—654 med godmodig Snaksomhed alle sine ypperlige Egenskaber. Ritschl har med fuld Grund antaget, at denne Tale ikke oprindelig, saaledes som i vore Hskrr., kan have begyndt med 639:

Vt aput te exemplum éxperiundi hábeas neu rogés foris;

foran dette Vers maa der være et Hul. Derimod er det efter min Mening aldeles uberettiget, naar han stiller V. 637:

Plús dabo quam praédicabo ex mé venustatís tibi,

som i Hskrr. følger efter V. 656, i Spidsen for den hele Tale. — Den indbyrdes Rækkefølge og Ægtheden af flere Vers i denne Tale kan være tvilsom; Ribbeck fremsætter skarpsindige Bemærkninger derom i Rhein. Mus. XII, S. 601 ff. Men det turde være nogenlunde sikkert, at Gamlingens Tale ender med V. 653. 654 (af hvilke Vers jeg her giver det andet i den Form, som Bücheler i Fleckeisens Jahrb. 1863, S. 775 foreslaar):

Vénerem, amorem amoénitatemque áccubans exérceo:
Póst, Ephesi sum nátus, noenum in Ápulis, noenum Ánimulae.

Det er vistnok, som alle nyere Kritikere har anerkjendt, feilagtigt, naar i Hskrr. V. 639—648 er blevne skilte fra V. 649—654 derved, at 655. 656. 637 er komne imellem (654 er skrevet til i Randen i ***B***, saa at man ikke tydelig sér, om det skal følge efter 648, som i ***CDFZ***, eller efter 655). Jeg tror da ogsaa, at Ritschl har Ret, naar han efter 654 lader følge 655. 656:

Ó lepidissumúm senem, si quas mémorat, virtutís habet:
Átque quidem [pol] pláne eductum in nútricatu Vénerio.

Umiddelbart efter, at Periplecomenus har sluttet Opregningen af alle sine fortræffelige Egenskaber, følger naturlig dette Udbrud fra en af hans Tilhørere. Versene tillægges hos Ritschl Pleusicles, men i Hskrr. Palaestrio. Jeg kan her ikke andet end holde med Hskrr.: det djærve folkelige Udtryk i 656 svarer langt bedre til Trællens Charakter. Den indskrænkende Sætning *si, quas memorat, virtutis habet* er desuden for lidet artig for Pleusicles, den Mand, der forhen (V. 636), da Periplecomenus har sagt:

Ímmo, hospes, magis quóm periclum fácies, magis noscés
meam
Cómitatem ergá te amantem,

har ytret: *Quíd opust nota nóscere?*

Uden tilstrækkelig Grund stryger Ribbeck (Rhein. Mus. XII,

601 f.) 655 og 656. — I 655 har Ritschl vistnok ikke restitueret det oprindelige Udtryk, heller ikke Ribbeck ved sit: *Lépidum seneciónem.* I Hskrr.'s *O lepidum ſemiſemne ſi* ***CD***. *O lepidum ſemine ſi* ***B***. (*O lepidum ſemiſenem ne ſi* ***F***) har alt Lipsius fundet *O lepidum senicem si.* Dog er dette ikke tilstrækkeligt, da der herved mangler en Fod i Verset (hvorfor Ritschl i Anmærkn. foreslog *Edepol lepidum senicem si*) og da Stavelsen *ne* i Hskrr. (foran *ſi*) derved ikke bliver forklaret. Jeg læser:

Ó lepidum senicem, ómnis si, quas mémorat, virtutís habet.

omnes (saaledes var skrevet i Stammehskr.) kunde let miste *om* efter *em* i *senicem* og *s* foran *si.* Formen *senicis* (eller efter andre Hskrr. *senecis*) anfører Priscian (ed. Hertz) III § 38, I, S. 111 og VI § 94, I, S. 280 af Plautus's Cistellaria.

Efter 656 følger i Hskrr. følgende Replik af Periplecomenus:

Plús dabo quam praédicabo ex mé venustatís tibi.

Da Verset i denne Form ikke giver rigtig Mening, hvor det staar i Hskrr., saa har det maattet lide haard Medfart af Kritikerne: Ritschl har, som før sagt, skudt det langt tilbage og sat det i Spidsen for Periplecomenus's Tale umiddelbart efter 636. Ribbeck, som stadig har en Dittographi paa rede Haand, vælger det letteste Parti; han stryger det (R. M. XII, S. 603), fordi Tanken er beslægtet med den, som er udtrykt i 635. Men der behøves blot en ganske liden Forandring for at faa Verset til at passe, hvor det staar; jeg læser:

Plús dabo quam praédicavi ex mé venustatís tibi.

praedicavi er blevet forandret ved Indflydelse af det foranstaaende *dabo,* hvilket saameget lettere kunde ské, hvis det — som rimeligt kan være — i Stammehskr. var skrevet *praedicabi.*

Palaestrio har erklæret Periplecomenus for en høist elskværdig Gubbe, NB hvis han virkelig har alle de gode Egenskaber, han har opregnet; heraf tager da den Gamle Anledning til at henvende sig til Pleusicles med Forsikring om, at han i Gjærningen mod ham skal udfolde endnu mere Elskværdighed, end han i sin Tale har rost sig af at besidde.

Hertil knytter sig Pleusicles's artige og anerkjendende Replik (V. 659):

Tuī́ quidem edepol ómnes mores ád venustatém valent;
venustatem har her aabenbart Hensyn til Periplecómenus's

venustatis. (Ogsaa Ritschl, der har forandret Versefølgen, og Ribbeck tillægge Pleusicles denne Replik, som i Hskrr. gives Palaestrio.)

Saa kommer Palaestrio (efter Hskrr. og Ribbeck; efter Ritschl med urette Pleusicles) med det kjække Udraab (V. 660):

Cédo tris mi homines aúrichalco cóntra cum istis móribus.

Herefter følge i Hskrr., som udtalte af Pleusicles, V. 657. 658 (af hvilke det sidste hidtil neppe har faat sin Form restitueret; jvfr. A. Spengel, Plautus S. 80):

Át quidem illuc aetátis qui sit, nón invenies álterum
Lépidiorem ad omnís res, nec qui amíco sit amicús magis.

Der er ingen Grund til med Ritschl at frakjende Pleusicles disse Vers. Ribbeck bemærker, at de nogenlunde sige det samme som 660, kun tammere og bredere; han stryger dem derfor. Men selv om Ribbecks Bemærkning angaaende Forholdet mellem 660 og 657. 658 var rigtig, kunde det stemme vel overens med Pleusicles's Charakter, at han til Palaestrios kraftige Udraab føiede disse spagfærdige Ord. Dog i én Henseende siger han jo her mere end Trællen; denne har udraabt: «Skaf mig tre slige Folk, om du kan!»; dette vil den unge Herre overbyde ved sit «I hans Alder vil du ikke finde en Eneste, som er mér forekommende»; *alterum* correspondererer vistnok med *tris*, som ogsaa det indledende *at* viser. Jeg øiner ikke Skygge af Bevis for, at 657. 658 skulde være uægte.

Jeg ordner og læser altsaa de her omhandlede Vers paa fölgende Maade:

Palaestrio.

Ó lepidum senicem, ómnis si, quas mémorat, virtutís habet:
Átque quidem [pol] pláne eductum in nútricatu Vénerio.

Periplecomenus.

Plús dabo quam praédicavi ex mé venustatís tibi.

Pleusicles.

Tui quidem edepol ómnes mores ád venustatém valent.

Palaestrio.

Cédo tris mi homines aúrichalco cóntra cum istis móribus.

Pleusicles.

Át quidem illuc aetátis qui sit, nón invenies álterum
Lépidiorem ad omnís res, nec qui amíco sit amicús magis.

Miles gloriosus v. 678 (III, 1, 84):

Líberae sunt aédes, liberum aútem esse egomet mé volo.

Om Hskrr.'s Text for den anden Sætnings Vedkommende giver Ritschl følgende Oplysninger: *liber ſum autem ego met. uolo libere* cum ras. ***Ba***, sed *egomet uolo* ***Bb***, et *l.* [ɔ: *vel*] *bibere* ***B*** mrg. *liber ſum autem ego me tuuolo libere* ***C*** et, nisi quod *me tu uolo*, ***D.*** (*liber ſum autem ego me uti uolo libere* ***FZ***). Ved intet af de fremsatte Emendationsforsøg, der vel alle tør kaldes lidet overbevisende, er der taget Hensyn til *bibere* i Randen af ***B***, uagtet den rette Læsemaade paa flere Steder netop er skreven til paa denne Maade. Allerede ydre Grunde tale for *bibere*, ti da *liberae* og *liber ſum* gaar lige i Forveien, er det sandsynligere, at *bibere* blev forvansket til *libere*, end omvendt. Da Hskrr. mangfoldige Gange skrive *b* for *v* (se f. Ex. i Ritschls Udgave ved Mil. gl. 414. 1108; Most. 218. 416; Pers. 588; Pseud. 19), saa tror jeg, at *bibere* her skal betyde *vivere.* Naar man holder fast ved dette, vil følgende Text let tilbyde sig:

Líberae sunt aédes, liber aútem egomet volo vívere[1]).

ſum efter *liber* er i Hskrr. rimelig kommet ind i Lighed med det foranstaaende *ſunt*, efter at *vivere* var forvansket. — Med Udtrykket *liber volo vivere* kan jævnføres Trin. 390: *Lepidus vivis*; Bacch. 614: *inlepidus vivo*; Men. 202: *una vivis meis morigera moribus*; Men. 908: *edepol ne ego homo vivo miser*; Rud. II, 1, 1 (290); V, 1, 1 (1281).

Miles gloriosus v. 700—701 (III, 1, 107—108):

Palaestrio.

Dí tibi propitií sunt: hercle, si istam semel amiseris
Libertatem, hau fácile eundem rúsum restitués locum.

hercle, si istam semel amiseris (med Kolon foran *hercle*) har Ribbeck (Rhein. Mus. XII, 604) med rette indsat efter cod. Ambr. istedenfor Ritschls *hercle: nam istam semul amiseris* og Fleckeisens *hercle: nam si istam amissis semel.*

Men endnu nærer jeg Tvil om Ordene *Di tibi propitii sunt.* I det foregaaende har Periplecomenus fremsat de Grunde, som

[1]) Lidt fjærnere ligger:
Líberae sunt aédes, liberum aútem ego me volo vívere.

bestemme ham til ikke at gifte sig, idet han livlig har udmalt de Fortrædeligheder, for hvilke han derved vilde udsætte sig. Nu kommer da Palaestrio med sin Replik *Di tibi propitii sunt* &c. Den nævnte Sætning synes i og for sig alene at kunne betyde «Du er lykkelig»; men dette passer ikke i den Forbindelse, i hvilken Ordene staa. Sammenhængen kræver, saavidt jeg skjønner, her med Nødvendighed «Du er en klog, betænkt Mand», men derfor vilde *Di tibi propitii sunt* være et altfor søgt og utydeligt Udtryk. Hertil kommer, at det bedste Hskr. ikke kan have havt denne Læsemaade; Ritschl bemærker: (PROPITII)CAR . . . . RCLE in *A* apparuit: quo quid faciam nescio». Jeg formoder, at den Bogstav, der hos Ritschl sér ud som Halvdelen af en R, i Virkeligheden har været en U, og udfylder i *A* CAU(TEHE)RCLE. Har jeg Ret heri, saa maa *Di tibi propitii* være forvansket. Jeg læser:

Tú tibi prospicis caute: hercle &c.

Herved faa vi et Udsagn, som i alle Maader passer vel til Sammenhængen; jvfr. v. 702. 716. Med Hensyn til Stillingen af Adverbiet *caute* jvfr. f. Ex. Bacch. 1068:

Hoc ést incepta efficere pulcre;

Most. v. 4: *Ego pól te ruri, si vivam, ulciscár probe.*

Paa samme Maade bliver *c* foran *i* i Hskrr. ofte forvansket til *t*; saaledes har i Trin. 1108 *D moratii ambula* for *morae. Cito ambula.*

Miles gloriosus v. 715 (III, 1, 121):

Bóna mea inhiant: át certatim nútricant et múnerant.

at har Ritschl indsat. *A* har INHIANT . . CERTATIM «quanquam fortasse tribus litteris (SET) spatium sufficit.» I de øvrige Hskrr. følger *certatim* umiddelbart efter *inhiant.* Jeg læser:

Bóna mea inhiant: mé certatim nútricant et múnerant,

bona mea stilles her i Modsætning til *me*, og dette kan derfor ikke vel mangle. Asyndeton gjør Udtrykket mér pointeret. Hvad Ritschl anfører om *A*, taler for, at dette Hskr. har havt ME.

Miles gloriosus v. 775—776 (II, 1, 180—181):

Érus meus ita mágnus moechus múlierumst, ut néminem
Fuísse adaeque néque futurum crédam.

I 776 har Hskrr.: «*Fuiſſet atque* ***BCDa***. *Fuiſſe acque* ***Dc***. *Fuiſſe atque* ***FZ***. *Fuisse aeque* 'prisca exemplaria' Pii.» Herefter læser jeg:

Fúisse aeque néque futurum credam.

I Hskrr. af Mil. glor. er mangfoldige Gange *t* feilagtig føiet til i Slutningen af Ord efter *e*; jeg skal nævne ét aldeles tilsvarende Exempel: i 1357 har kun ***DcFZ*** *eſſe*, som er det rette, men ***BCDa*** *eſſet*. — *aeque* er her forvansket til *atque* ligesom i Pseud. 358. Merc. 335 (i ***B***) og ligesom *aequei* til *atque* i Mil. gl. 784. *fuisse* maa her læses med lang Vokal i Stammestavelsen; denne lange Vokal er den oprindelige i alle Former, som høre til Perfectumstammen af Roden *FU*, og har vedligeholdt sig saaledes i mange Vers hos Plautus. Se Ritschl Parerga Pl. I, 375. 379; Corssen Aussprache d. lat. Spr. II, 159; til de der nævnte Exempler fra Plautus kan føies Mil. gl. 754 (Fleckeisens Udg.) *fūit*; 1364 *fūerim.*

Miles gloriosus v. 779 (III, 1, 184):

Édepol qui te de isto multi cúpiunt nunc mentírier.

Ritschl og Fleckeisen har med Acidalius indsat *nunc* for Hskrr.'s *non*, og Ritschl bemærker derhos, at Acidalius rigtig har opfattet Meningen. Acidals Ord er følgende: Cum ambigua locutione Palaestrio sectari omnes ultro mulieres in Epheso militem dixisset, hic bonus senex esse quidem ita subiicit, et verum se scire, sed esse multos vel hic nunc in isto theatro, qui mentiri eum cupiant, optentque falsum utrumvis, sive ab uxoribus eorum appeti herum, sive contra ab hoc illas praedicasset. Nolint omnino militem talem, qualis memoratur, uxoribus suis atque etiam vel amicis et filiabus metuentes.»

Den her fremsatte Opfatning synes i flere Henseender høist betænkelig, for ikke at sige urimelig. Palaestrios Udsagn i V. 778 kan ikke kaldes tvetydigt; ti vel vise ikke de grammatiske Former, hvilket Ord (enten *se* eller *mulieres*) er Subjekt, men den hele Sammenhæng, Ordet *ultro* og Forbindelsen med det foregaaende Vers ved *itaque* tilsteder dog kun én Forstaaelse. Periplecomenus's Ord i V. 779 i den Form, hvori Acidalius og de nyeste Udgivere har dem, kunde da alene betyde: Mange ønske, at det ikke maa være sandt, hvad du siger om Krigsmanden, nemlig at han roser sig af at være skjønnere end Alexander og at han fortæller, at Fruentimmerne

i Ephesus løbe efter ham. Men dette synes mig meningsløst. Pyrgopolinices er jo gjennem hele Stykket fremstillet som en Løgnhals og en fuldendt Karrikatur; kraftigst udtales dette af Palaestrio i V. 89—92, hvor han ender med: *Is deridiculost, quaqua incedit, omnibus*, og i V. 1043 f., hvor han forsikrer: *Non hercle humanust spurcus*[1]*: Nam volturio plus humani credost*; i V. 1392 omtales han af en anden Træl som den, *quem omnes oderunt qua viri qua mulieres.* — Det vilde da være urimeligt at forudsætte, at nogen, endsige nogen «in theatro», skulde fæste den mindste Lid til hans Fortællinger om, at Fruentimmerne løb efter ham, og ansé ham for virkelig farlig for nogen Kvindes Dyd.

En til Sammenhængen passende Mening vil man derimod faa ved at læse:

Édepol qui te de isto multi súspicánt mentírier.

non har da feilagtig trængt sig ind i Hskrr. her, ligesom i V. 1175. Det active *suspicare* bruger Plautus ogsaa i Cas. II, 6, 42; det svagere *suspicant* danner Modsætning til det stærkere *teneo pulcre* i følgende Linje.

Den foreslaade Læsemaade, hvorefter Gamlingen til Palaestrio ytrer, at mange har en Mistanke om, at det er Løgn, hvad Trællen fortæller om Krigsmanden, styrkes meget ved de Ord, Palaestrio henvender til Publicum i V. 1130 f., da Officeren har forladt Skuepladsen efter den fornøielige Scene med Milphidippa:

Numquid videtur démutare, atque út quidem[2])
Dixi ésse vobis dúdum hunc moechum militem?

Omtrent den samme Mening kunde man i V. 779 faa frem ved følgende Forandring: *multi opinant nunc mentírier*; men denne vil jeg ikke anbefale.

Om Forsikringspartikelen *qui* (af Camerarius og Ritschl forandret til *quin*) henviser jeg til Fleckeisen, Kritische Miscellen, S. 28—33.

---

[1]) Ritschl har ved denne sin Formodning istedenfor Hskrr.'s *humanumst ergeo* vistnok ikke restitueret Plautus's Ord.

[2]) Hskrr. har *demutare aut utique.* Jeg tror, at der bør læses *démutare, átque uti.* Hiatus er her tilstedelig, hvor der er Indsnit mellem Oversætning og Undersætning; jvfr. A. Spengel, Plautus, S. 221 f.

Miles gloriosus v. 881—884 (III, 3, 8—11):

Acroteleutium.

Meretricem commonéri

Quam sáne magni réferat, mihi clámst. quid, egone frústra,
Postquam ádbibere aurés meae tuae lóream oratiónis,
Tibi dixi, miles quemádmodum potésset deascíari?

mihi er en i alle nyere Udgaver optagen Conjectur af Lambin; alle Hskrr. har *nihil.* Jeg tror, at dette bør beholdes. *mihi clam est* er en Udtryksmaade, der, saavidt jeg véd, ingensteds ellers kan paavises. Den af Hskrr. hjemlede Text giver derimod rigtigt Udtryk og passer vel til Sammenhængen: *nihil* er som ofte væsentlig det samme som *non*; *quam magni* er et relativt Udtryk, der her med ironisk Farve er brugt for »hvor lidet«. Fuldkommen ensartet Udtryksmaade har vi hos Terents: Andr. 287 f. (I, 5, 52 f.), hvor Bentlei og Fleckeisen skriver: *Nec clam te est, quam illi utraeque res nunc utiles Et ad pudicitiam et ad rem tutandam sient* (her har dog de fleste Hskrr. *inutiles*, som Klotz beholder); Andr. 810—812 (IV, 5, 15—17): *nunc me hospitem Litis sequi, quam id mihi sit facile atque utile, Aliorum exempla commonent.*

quid, egone frustra er en Conjectur af Bothe, som Ritschl har optaget; men vi faa en klarere og simplere Tankeforbindelse ved det af Gulielmus foreslaade *quin ego ultro* eller Acidalius's *quin egomet ultro.* De to Partikler er paa samme Maade forbundne i Aul. IV, 10, 22: *Quin tibi ultro supplicatum venio ob stultitiam meam*; om Betydningen af *ultro* henviser jeg til Aubert, Tskr. f. Philol. I, S. 112—115. *quin ego ultro* nærmer sig mér end de af Bothe foreslaade Ord til *quin ego inſuſtro* i ***B***; jeg formoder, at Gangen i Forvanskningen omtrent har været følgende: *egom ultro*; *egom ſuſtro,* jvfr. Mil. gl. 713 *miſer ſummum* ***C*** for *miſerrumum,* Mil. gl. 654, hvor *non ſum* i Hskrr. efter Bücheler er en Forvanskning af *noenum*; *ego inſuſtro,* jvfr. Mil. gl. 1325 *ego inquit* ***BCD*** for *ego quid.* Læsemaaden i ***B***, hvori det rette endnu temmelig tydelig skimtes, er videre forvansket til *quin ego infruſtro* i ***C*** (*quin ego fruſtro* ***FZ***. Ritschl siger intet om ***D***).

Men

Quam sáne magni réferat, nihil clamst. quin ego últro

vækker i metrisk Henseende Tvil, ti efter A. Spengel, Plautus S. 73 f., og Brix i Fleckeisens Jahrb. 1865, S. 72 danner

nihil hos Plautus aldrig en Iambe[1]; derfor optager jeg Acidals *egomet*.

Istedenfor *meae tuae loream* i følgende Vers har Hskrr.: *meae tuam moram* ***B***. *meae et tuam moram* ***C***. *mea etuā morā* ***D*** (*meaſ ad tuam moram* ***FZ***). Gruters *loram*, Ritschls *loream* giver vistnok god Mening, da *adbibere* kræver Navnet paa en Drik og, eftersom Acroteleutium her udtrykker sig med stor Overlegenhed, Navnet paa en flau Drik; men jeg tror, at Hskrr. pege andensteds hen. Dog har Ribbeck (Rhein. Mus. XII, 609) ved sit *tuam murram* ikke fundet det rette; fra *murriola* = *murratum vinum* eller *murrina* kunde man i det høieste slutte til *murria*, ikke til *murra*. Jeg mener, at alle Kritikere har været paa Vildspor, naar de i *moram* har søgt Navnet paa Drikken, og jeg læser:

Poscam út bibere aurés meae tuae mórae oratiónis.

poscam er i Mil. gl. 836 ligeledes fordreiet til *postquam* i ***BFZ***; denne Fordreielse laa saameget nærmere, fordi man i gamle Dage ofte brugte Formen *posquam* for *postquam*; mulig har ogsaa *posca* havt Sideformen *posqua*, ligesom man finder baade *tesca* og *tesqua*. Ogsaa ellers bruger Plautus *posca*, medens derimod *lora* og *lorea* ikke findes hos ham. — *mora oratio* siger Plautus her, ligesom andensteds *mores mori*, *sermones morologi*; i Græsk, hvor Ordet egentlig hører hjemme, har det, ialfald i senere Tid, ogsaa Betydningen »usmagelig, flau af Smag« (*ῥίζαι γευσαμένῳ μωραί* Diosc.), og hvis vi antage, at Plautus kjendte Ordet ogsaa i denne Betydning, passer det saameget bedre som Epitheton til *oratio* paa nærværende Sted, hvor Periplecomenus's Tale sammenlignes med *posca ὀξύκρατον*, hvis Smag vel kunde kaldes flau.

Endnu kan nævnes, at Fleckeisen Krit. Misc. S. 46 med rette forsvarer Hskrr.'s *potisset* i V. 884, og at det Hskr., hvorfra de bevarede Codd. stamme, i samme Vers maa have havt *deasciarei*.

Jeg læser altsaa:

Meretrícem commonéri
Quam sáne magni réferat, nil clámst. quin egomet últro,
Poscam út bibere aurés meae tuae mórae oratiónis,
Tibi díxi, miles quemádmodum potisset deasciárei.

---

[1]) Poen. III, 2, 10 vil Spengel med rette ikke lade gjælde som Bevis for *nihil* som en Iambe. ***A*** har, som nu kan sees af Gepperts Udgave, dette Vers i følgende ulastelige Form:

Quam hí sunt, qui si níl est, quicum lítigent, lités emunt.

Miles gloriosus v. 893—896 (III, 3, 20—22):

Acroteleutium.

Dum né scientes quíd bonum facimus, ne formida.
Mala núlla mulier est . * * * *
* * * * *né pave, peióribus convéniunt.*

Periplecomenus.

Ita vós decet. conséquimini.

Hvad hos Ritschl er to fra hinanden adskilte Brudstykker af forskjellige Vers (894. 895), er i Hskrr. sammenhængende: *PE. Mala mulier eſt. A. ne pauet peioribuſ conueniunt* ***B***. *PE. Mala milla mer eſt A ne pauet peioribuſ conueniuit* ***C***. *PE. Mala nulla mereſta ne pauet peiorib' conueniunt* ***D***; dette er vilkaarlig forandret til: *Per. Mala nulla meretrix eſt. Acrot. Ne paue peioribuſ conueniunt* i ***FZ***.

Ritschl har sat Tegn til Lacune «quod uno versu comprehensa sententia vix ullo modo e librorum memoria . . . eruitur». Altsaa ophører al Grund til at antage, at der her er et Hul, hvis man, uden at fjærne sig altfor meget fra de forvanskede Ord i Hskrr., formaar at finde ét fuldstændigt Vers, som passer i Sammenhængen. — Udgiverne er komne paa Vildspor, fordi de ikke har holdt fast ved, at det Vers, hvis rette Form det gjælder at restituere, er fordelt paa to Personer, hvorom alle Hskrr. er enige; i ***D*** er *A* ɔ: *Acroteleutium* urigtig føiet til det foregaaende Ord *mereſt* (lignende i V. 898), men det aabne Rum derefter viser ogsaa her, at der er Personskifte.

Jeg tror, at det rette er:

Acroteleutium.

Dum né scientes quíd bonum facimus, ne formída.

Periplecomenus.

Malás mulieres!

Acroteleutium.

Né pave: peióres inveníbis.

Periplecomenus.

Ita vós decet. conséquimini.

Man vil vanskelig kunne negte, at dette giver en passende Mening; og at Plautus her virkelig har brugt de samme (eller omtrent de samme) Udtryk, som de, jeg ovenfor har indsat, synes at fremgaa af et Vers i en senere Scene, hvor de to raffinerede Kvindfolk komme frem for at drive Komediespil med Officeren; da Acroteleutium der faar Øie paa ham, siger hun (i V. 1218): *edepol nunc nos tempus est malas peiores fieri.*

Denne Ytring slutter sig naturlig til hendes Replik i 895: *peiores invenibis* i Anledning af Periplecomenus's Udbrud *malas mulieres!* Jeg tror ikke, at man vil savne et *nos* foran *peiores invenibis.* — Et beslægtet Sted er Persa 153 f.: Parasiten Saturio udtaler sig om sin Datter, hvem Toxilus skal bruge til at narre Kobleren: *Ter tanto peior ipsast, quam illam tu esse vis*; dertil svarer Toxilus: *Lepide hercle dicis.*

Med Udraabet *malas mulieres* kan sammenlignes f. Ex. Udraabet *mortalis malos* Poen. III, 3, 40. *mulieref* blev forvansket til *mulier eft* i ***B*** (dette videre til *milla mer eft* i ***C***, *nulla mereft* i ***D***), ligesom *ref* til *ref eft* i V. 910; *curef* til *cureft* ***CD***, *cur ē* ***B*** i Trin. 192; *vinceref* til *vincere eft* i Truc. II, 6, 20; *ab deif* til *adift* i Stich. 296. Det feilagtige *mulier* bevirkede derpaa, at *malaf* blev til *mala.* Med det forvanskede *peioribuf* kan sammenlignes i 660 *hominib.* ***Ba*** for *hominif.* I *conueniuit* ***C***, som aabenbart er rettere end *conueniunt* i de andre Hskrr., stikker vistnok den velkjendte gamle Futurumform: *u* (*v*) skrives utallige Gange for *b*; *t* i Enden antager jeg for falskt, ligesom strax foran i *pauet* og i *mulier eft*; det har da fortrængt den rette Endekonsonant *s*, jvfr. Mil. gl. 673 *fumat* i alle ikke interpolerede Hskrr. for *fumaf*; Stich. 759 *eduxerit* for *eduxerif*; Most. 591 *eripit* i alle Hskrr. undtagen ***A*** for *eripif*; Most. 1157 *ignofcat* ***Ba*** for *ignofcaf.*

Endnu maa mærkes, at ***BCD*** i 893 har *nefcientif* = *ne scientes*, og at *peioribuf* i 895 viser tilbage til en Form *peioris* (som Hskrr. har i 1218), ikke til *peiores.* Saadanne Former paa *is* for *es* i Nomin. pl. af *i*-Stammer og i Nomin. Acc. pl. af konsonantiske Stammer har Ritschl (Proll. in Trin. XC) og Fleckeisen (ep. crit. p. XX) efter min Mening med urette betegnet som Skrivfeil. De er vistnok virkelig gamle Former; hertil skal jeg kanské en anden Gang komme tilbage.

Miles gloriosus v. 1220 (IV, 6, 5):

Cum ipsó pol sum locúta.

Istedenfor *locuta* har Hskrr. *fecuta.* Endnu Curtius Grundz. d. griech. Etym. (1ste Udg.) II, S. 55 forsvarer *sum secuta* paa samme Maade, som flere ældre Fortolkere, f. Ex. Pareus i Lexicon Plautinum. Han henfører *secuta* ligesom *resecuta est* = *respondit* hos Ovid til Roden *sec*, sige, hvoraf *insece*, *insexit*, *insectiones* o. s. v., det latinske Sidestykke til græsk *σεπ* i *ἔσπετε*,

ἔννεπε, vort *segja* sige, litau. *sakýti*. Men *resecuta est* kan ikke høre hid: det er allerede meget voveligt hos Ovid at ville finde en Lævning af et ellers aldeles forældet Verbum; men afgjørende taler imod denne Forklaring den Omstændighed, at *resecuta est* forbindes med Personens Akkusativ; *resequi* maa derfor være en Sammensætning af *sequi*, følge, og betyder egentlig «slutte sig umiddelbart til En med Svar» (jvfr. *excipere*).

Nu staar *sum secuta* hos Plautus ganske ene. Formen taler, ligesom ved *resecuta est*, imod den af Curtius bibeholdte Forklaring: hverken i Latin eller Græsk forekommer af *sec*, *σεπ* sige nogensinde mediale Former; og efter *insectiones* skulde man ialfald snarere vente *secta*, end *secuta*. Endelig viser Betydningen, at *sum secuta* i Hskrr. af Plautus ikke kan have noget at gjøre med *insece*, *ἔννεπε*, *ἔσπετε*, *segja*, *sakýti*; ti i alle disse er Betydningen «sige, forkynde, fortælle», ikke «tale med En». — Jeg tviler derfor ikke om, at i det nævnte Sted af Plautus *sum locuta* er det rette.

Miles gloriosus v. 1314 (IV, 8, 4):

Quin iubés tu ecferri dóna quae ego istí dedi?

Denne Læsemaade har Ritschl indsat i Texten, men i Noterne ytrer han: «Nisi forte coll. v. 1338 placet *quin iubes tu ecferri huc intus, isti quae*». Begge Læsemaader afvige altfor meget fra Hskrr.'s *quin tu iubeſ efferri omnia quae iſti* (*qui intuſ iubeſ et fori omniaq' iſti* ***B***). I det af Ritschl jævnførte Vers 1338:

Éxite atque ecférte huc intus ómnia, isti quaé dedi

har Hskrr. Ordstillingen *omnia quae isti*. Det ligger derfor meget nær i 1314 at formode:

Quin iubés tu ecferri ómnia, isti quaé dedi?

En saadan Hiatus i Cæsuren i trochaisk Septenar kan ikke vække nogen Betænkelighed; se Spengel, Plautus S. 178—189. Ensartede Exempler er navnlig Capt. IV, 2, 67 (846) og IV, 2, 82 (861).

Mostellaria v. 288 (I, 3, 130):

Púrpura aetas ócultandast: aúrum turpest múlieri.

Paastanden *aurum turpest mulieri* uden Epithet til *mulieri*

er altfor omfattende, og denne Sætning danner ingen rigtig Modsætning til det følgende Vers:

Púlcra mulier núda erit, quam púrpurata, púlcrior.

Dette har ogsaa Lambinus følt, naar han formoder *auro turpe mulieris*. De fleste Hskrr. give: *Purpura aetate occultanda eſt aurum turpi mulieri*; dog har ***B*** i Randen *l* (d. e. *vel*) *aetaſ* og *turpe* istedenfor *turpi*. Jeg formoder:

Púrpura aetati óccultandae et aúrum turpi múlierist.

«Purpur og Guld tjener til at skjule Alderen for stygge Kvindfolk»; «Purpur og Guld er nyttigt for stygge Kvindfolk til dermed at skjule sin Alder». Jeg kjender ikke hos Plautus noget ensartet Exempel paa, at *esse* er forbundet med et Substantiv og Gerundiv i Dativ i Betydning «tjene til»; men saaledes siger Livius XXX, 6: *ea, quae restinguendo igni forent* (jvfr. Aubert, Beitr. z. lat. Gr. S. 14 f.); og Plautus bruger ofte *esse* med Substantiv og Gerundiv i Dativ, hvor der til *esse* staar et Adjektiv som Prædicatsord, f. Ex. Amph. I, 1, 132: *Haec nox scitast exercendo scorto conducto male.*

Persa v. 703 (IV, 6, 21).

Det tredje af de opdigtede Navne, som den falske Perser giver sig ligeoverfor Kobleren, skrives i Ritschls Udgave efter Forslag af Bothe *Nugípalamloquides*; dog ytrer Ritschl: «quo tamen poetae manum restitutam esse non credo». — Ritschl tror, at Cod. Ambros. har NUGIEPILOQUIDES, dog betegner han 4de, 5te og 7de Bogstav som usikre; ***BCD*** har *Nugipiloquides*. Jeg formoder NUGIMERILOQUIDES; *nugae merae* er en sædvanlig Forbindelse, se f. Ex. Curc. I, 3, 43. Poen. I, 2, 135.

Poenulus v. III, 1, 30—32 (524—526).

Jeg læser:

Án vero non iústa caussast, quó curratur céleriter,

Úbi bibas, edás de alieno quántum velis usque áffatim?

Quód tu invitus númquam reddas dómino, de quoio éderis.

Om *velis* se A. Spengel, Plautus S. 91. — I V. 32 har ***B*** *de qui oederis*, ***C*** *de quo ederis*. Hskrr. skrive meget ofte *qui*, *quius* o. s. v. for *quoi* eller *cui*, *quoius* eller *cuius*; saaledes *quia* Trin. 45 i ***A*** og Merc. 720; *quliᵉtes* = *cuiatis* Poen. V, 2, 34 i ***C***; *qui* = *cui* Poen. II, 33 i ***C***; Bacch. 543; Pseud. 397 i ***BCD***; Pers. 489 i ***A***. Det rette foreligger altsaa fuld-

stændig i ***B***; blot Orddelingen er, som saa ofte, feilagtig (jvfr. f. Ex. Pseud. 97: *Quo in ec* ***B*** for *Quoi nec*).

Poenulus v. IV, 2, 62 (874):

Milphio.

Quíd est, quod metuas?

Suncerastus.

Dúm ero insidias páritem, ne me pérduim.

paritem har Geppert udgivet efter det interpolerede Pariser-Hskr.; ***C*** har *parilem*, ***A*** *pariter*. Da dette sidste passer fortrinlig her, skriver jeg:

Dúm ero insidier, páriter ne me pérduim.

insidiari bruger Plautus ogsaa Pseud. 1241.

Pseudolus v. 397 (I, 4, 4):

Quoi néque paratast gútta certi cónsili.

paratast gutta har Ritschl skrevet efter *parata gutta* i ***BCD***, medens derimod ***A*** har PARATUSTQUICQUAM. Naar man har at vælge mellem *gutta* og *quicquam*, kan man vel heller ikke andet end foretrække det første som mér folkeligt og friskt. Dog vækker det Betænkelighed, at det oprindelige *paratast gutta* netop i det ældste og bedste Haandskrift skulde være fortrængt af en forklarende Tilsætning *paratumst quicquam*. Jeg tror derfor snarere, at begge Læsemaader er Forvanskninger af en tredje og at Plautus har skrevet:

Quoi néque paratumst cíccum certi cónsili.

For denne Formodning taler Alliterationen. *ciccum* har Plautus ogsaa brugt i Rud. II, 7, 22 (580): *ciccum non interduim*; Plautus hos Varr. l. l. VII, 5, 98: *quod volt densum, ciccum non interduo.*

End mere turde min Formodning støttes af gamle latinske Ordsamlinger: *nec cicerim*, *nihil* Gloss. Placidi (A. Mai auct. class. III, 486); man maa her vistnok indsætte *nec ciccum* (anderledes Döderlein Synom. VI, 63), jvfr. *cicum· γρῦ, κόκκος* Glossae H. Steph. (hvilke jeg ikke selv har sammenlignet). At dette *nec ciccum* virkelig har Hensyn til det her behandlede Sted af Pseudolus, turde ikke være usandsynligt, saameget mere som Glossar. vetus ap. A. Mai auct. class. VI, 505 har *Aeque quic-*

quam, nihil. Denne meningsløse Glosse er efter min Formodning forvansket af *Neque quicquam*, og vi har da her den Læsemaade, som ***A*** giver i Pseud. 397.

Af Sillographen Timon anfører Sextus Empiricus (adv. math. XI, 171) et meget ligt græsk Udtryk: *νόον δέ μοι οὐκ ἔνι κόκκος*.

Pseudolus v. 398 (I, 4, 5).

Alle Hskrr., ogsaa ***A***, har dette Vers i følgende Form: *Neque adeo argenti: neque nunc quid faciam ſcio.* Disse Ord kan Plautus ikke have skrevet; navnlig er *scio* uforeneligt med *habes* i V. 399. Ritschl sér her med rette en Interpolation, som har udtrængt det oprindelige, hvilket han tænker sig omtrent saaledes:

Neque adeo argenti inveniundi ulla spes adest.

Nærmest ligger kanské følgende Udfyldning:

Neque ádeo argenti númmus usquam géntium.

Jfr. V. 97. 98: *Quoi néc paratus númmus argentí siet, Neque líbellai spés sit usquam géntium* (Bergks Bemærkninger om disse Vers i Philol. XVII, 42 synes mig ikke overbevisende); V. 404. 405: *vigintí minas Quae núsquam nunc sunt géntium, inveniám tamen.*

Pseudolus v. 514—518 (I, 5, 99—103).

(Pseudolus.)

Set quíd, si apstulero?

Simo.

Dó Iovem testém tibi,

Te aetátem inpune habitúrum.

Pseudolus.

Facito ut mémineris.

Simo.

Egon' út cavere néqueam, quoi praedícitur?

Pseudolus.

Praedíco, ut caveas. díco, inquam, ut caveás. cave.

En, ístis tu hodie mánibus mi argentúm dabis.

Umiddelbart efter Pseudolus's Ytring *Facito ut memineris* synes Simos Replik: *Egon' ut cavere nequeam, quoi praedicitur?* umotiveret; heller ikke er der, naar Simo har udtalt disse Ord,

for Pseudolus nogen Grund til at gjentage sin Advarsel. Jeg omstiller derfor Versene og læser:

Pseudolus.

Facito, ut mémineris.

Praedíco, ut caveas. díco, inquam, ut caveás. cave.

Simo.

Egon' út cavere néqueam, quoi praedícitur?

Pseudolus.

Em, istís mihi tu hodie mánibus argentúm dabis.

Først herved synes det at blive tydeligt, at *praedico* og *praedicitur* correspondere med hinanden.

Pseudolus v. 676—677 (II, 3, 10—11):

Iam ínstituta, ornáta cuncta mi órdine, animo ut vólueram,
Cérta, deformáta habebam.

mi ordine er Conjectur af Ritschl, som i Noterne tilføier »nisi *ex ordine* malueris«. Hskrr. har *in ordine*. »Ceterum vix tantum spatii in ***A*** est, quantum capiendis *ornata cuncta in ordine* verbis satis fuerit«. Herefter synes der at være al Grund til at antage, at det rette er:

Iam ínstituta, ornáta cuncta órdine, animo ut vólueram,

og at ***A*** har havt *ordine* umiddelbart efter *cuncta*. — Saaledes har i Pers. 91 ***B*** alene *in ordine* for det rette *ordine* i de andre Hskrr., og i Mil. glor. 875 har den samme Feil trængt sig ind i alle Hskrr. — Mod Hiatus i Pseud. 676 er intet at indvende.

Pseudolus v. 710—711 (II, 4, 20—21).

Caludorus.

. . . séd quid actumst? quíd taces?
Átttuli hunc.

Hskrr. har: »*fed quid actum eft? Ps. quid actū?* (timef) ‖ *Ca. Attuli* ***C***. *fed quid actum eft? Ps. quid timef?* ‖ *Ca. Attuli* reliqui, nisi quod *Attulit* ***D***, *Attuli tibi* ***F***. SEDQUIDACTUNST QUID— ‖ ATTULI ***A***.«

Mod Ritschls Text taler den Omstændighed, at der efter alle Hskrr. med det andet *quid* begynder en Replik af en anden Person (Pseudolus). Heller ikke synes det naturligt, at Caludorus, efter at have spurt Pseudolus om, hvad der er udrettet, og

uden at have faat nogetsomhelst Svar herpaa, giver Oplysning om, at han selv har gjort, hvad Pseudolus har paalagt ham.

Jeg formoder:

Caludorus.

séd quid actumst?

Pseudolus.

Quíd tibei?

Caludorus.

Áttuli hunc.

Quid tibi? (jeg foretrækker dette for *Quid tibist?*) «Hvad har du udrettet?» vil være rigtigt Udtryk her, uagtet Caludorus ikke specielt har sagt: *Quid tibi actumst?* — *actum* i Pseudolus's Spørsmaal i *C* er snarere ved Skrivfeil gjentaget fra det foregaaende end sat til som Forklaring.

Rudens v. II, 7, 20—21 (578—579):

Eho, an te paénitet,
Ín mari quom [hac nóctu] elavi, ne híc in terra iterum éluam?

De af Fleckeisen indskudte Ord *hac noctu* er overflødige for Meningen, og der kan ikke paavises nogen Anledning til, at de skulde falde ud. Jeg læser:

Ín mari quom [sémel] elavi, ne híc in terra iterum éluam.

Man vil strax sé, hvor let *semel* kunde falde bort mellem *quom* (istedenfor hvilket Hskrr. synes at have *quod*) og *elavi*. Ligesom *hic in terra* modsættes *in mari*, saaledes kræver *iterum* næsten med Nødvendighed sin Modsætning *semel*.

Stichus v. 302—303 (II, 1, 30—31):

Nón enim possum quin revortar, quín loquar, quin édissertem,
Erámque ex maerore éximam.

Istedenfor *Eramque ex* har Ritschl læst i cod. Ambros. ERAMQU . . . X, hvilket sikkert maa udfyldes ERAMQUINEX. Jeg tror, at man bør beholde det bedste Haandskrifts Læsemaade og skrive:

Eram quín ex maerore éximam.

I første Fod er en Iambe brugt istedenfor én lang Stavelse; se herom A. Spengel, Plautus S. 107—114.

Stichus v. 330—331 (II, 2, 6—7):

Philumena.

Quísnam loquitur hic tam prope nos?

Gelasimus.

Pinacium.

Philumena.

Vbi is est?

Pinacium.

Réspice

Ad med et relínque egentem párasitum, Philúmena.

Her har Ritschl efter mit Skjøn med urette fjærnet sig for langt fra Hskrr's Text: UBIISST ‖ RESPICEADME **A**. *ubi if eft* ‖ *Respice me* **B**. *ubi if eft.* *Di. refpice me* de øvrige Kilder (dog mangler *if* i **F**). — Endnu mere afviger Umpfenbach (Melet. Plaut. p. 27) herfra ved at begynde V. 331 med: *Húc ad me et relínque.* Jeg formoder:

Philumena.

Quísnam loquitur híc tam prope nos?

Gelasimus.

Pínacium.

Philumena.

[Pinácium?] ubi isst?

Pinacium.

Réspice ad me et relínque egentem párasitum, Philúmena.

Naar Philumena endnu ikke har faat Øie paa Pinacium, falder det naturligt, at hun i spørgende Tone gjentager hans Navn. — **A** skriver her ISST = *is est*, ligesom i Pseud. 717 ALLATUSST = *allatus est.* Begyndelsen af følgende Vers kan beholdes aldeles, som **A** har den: *ad* kan maales som kort Stavelse, ogsaa hvor en Konsonant følger efter, idet *d* enten slet ikke eller kun utydelig hørtes i den gamle Udtale; saaledes Stich. 127: *Sét hoc est, quod ad vos vénio*; Ter. Adelp. II, 2, 28 (236): *Iamne énumerasti id quód ad te redituríim putes.* Jfr. Corssen Aussprache II, 91; dog stille mange af de hos ham anførte Exempler sig nu i et andet Lys efter hvad A. Spengel, Plautus S. 107—114 har oplyst om metrisk Frihed i første Versfod.

Det er langt sandsynligere, at de to copulerede Verber, der begge begynde med Partikelen *re*, skal — saaledes som i Hskrr. — følge efter hinanden i samme Vers, end at de skulde deles

paa to forskjellige; jvfr. Trin. 1015: *Récipe te et recúrre petere ré recenti*; Pseud. 244: *Redi ét respice ád nos.*

Stichus v. 354 (II, 2, 30):

Térge humum, conspérge ante aedis.

Ritschls *Terge* fjærner sig formeget fra Hskrr's *Pinge.* Jeg formoder *Finge humum.*

fingere er samme Ord som det enstydige got. *deigan*, sanskr. *dih*, stryge (Salve) paa, rimelig ogsaa græsk *θιγγάνω*, rører ved; det har intet at gjøre med græsk *σφίγγω*, hvormed Corssen (Krit. Beitr. S. 186 f.) sammenstiller det. *fingo* har væsentlig samme Grundbetydning som *tergeo*, nemlig stryger, visker, og denne Betydning foreligger endnu i det romerske Litteratursprog: *effingo* betyder udvisker; Cato r. r. 67, 2 siger *fiscinas spongia effingere*, ligesom Plinius *fiscinas spongia tergere*; Cic. pro Sest. c. 35 *e foro spongiis effingere sanguinem*; jvfr. *exfigurari* (læs *exf—are?*), *expurgare est* Gloss. Plac. (A. Mai class. auct. III, 461). Nær ved «stryge» ligger Betydningen «røre ved», «beføle» i Udtrykkene *fingere manus* Ovid. Fast. V, 409; *effingere manus* Ovid. Heroid. XIX (XX), 134.

Herefter antager jeg, at Plautus i det anførte Sted har brugt *finge* i samme Betydning som *terge.*

Stichus v. 420 (III, 1, 19):

Quam múltas tecum míserias mulcáverim.

Det sidste Ord gives saaledes i alle Hskrr. (dog kan i *A* intet læses). Kritikerne har ment, at det var forvansket, og fremsat forskjellige, lidet heldige Conjecturer; mod Acidals *antlaverim*, som har tiltalt flere nyere, strider allerede Alliterationen. Ritschl bemærker: «Emendationem exspectat verbum haud dubie corruptum». Men man synes ikke at have lagt Mærke til følgende Glosse: *Mulcantem erumnas, misere viventem. Erumna est miseria* Gloss. Placidi (A. Mai auct. class. III, 484). Denne Glosse slutter sig rimelig til et tabt Sted hos en gammel Komiker, hvilket ogsaa maa have været Ribbecks Mening, da han har optaget Glossen blandt Excerpta ex glossariis veteribus i comicorum Latinorum reliquiae. Dette Sted maa have været analogt med det af Stichus anførte, og

mulcaverim er da her visselig det rette Udtryk. Derimod er min Formodning om, hvorledes denne Betydning af *mulcare* skal forklares, for usikker til, at jeg her vover at nævne den.

Stichus v. 446—448 (III, 1, 37—39):
Atque íd ne vos mirémini, homines sérvolos
Potáre, amare atque ád cenam condícere:
Licet hóc Athenis nóbis.

Intet paalideligt Hskr., kun ***F***, har *hoc*, derimod ***A*** HAEC, ***CD*** *hęc*, ***B*** *hec*. Flertalsformen passer ogsaa her bedre som omfattende de tre foran nævnte Handlinger. Jeg læser derfor:
Licent haéc Athenis nóbis.

I første Fod er her en Iambe sat istedenfor én lang Stavelse, se A. Spengel, Plautus, S. 107—114. Jfr. navnlig *Habent déspicatu. Solent ésse. Student fácere* i Begyndelsen af Vers hos Terents (anførte hos Corssen, Ausspr. d. lat. Spr. II, 104).

Stichus v. 615—618 (IV, 2, 35—38):

Epignomus.

Quíd ais, Gelasime?

Gelasimus.

Óratores tu áccipis: habeás tibi.

Epignomus.

Tua pol refert.

Gelasimus.

Énimvero si mea refert, opera útere:
Pósce.

Epignomus.

Edepol tibi opinor etiam uni locum unum cónspicor,
Vbi accubes.

Pamphilus.

Sané faciundum cénseo.

Gelasimus.

O lux óppidi.

V. 616 har jeg her skrevet saaledes, som det findes hos Fleckeisen, der har fulgt de bedste Haandskrifter, kun med den

Afvigelse, at han har strøget *quidem* efter *si*, medens Ritschl har fjærnet sig betydelig fra dem. I 618 har Ritschl indsat *Vbi cubes* for *Vbi accubes*, hvilket sidste A. Spengel, Plautus S. 113 forsvarer.

Men i 617 er den rette Form efter min Mening hidtil ikke funden. Fleckeisens Text afviger her fra Ritschls alene deri, at han istedenfor *unum* indsætter *esse*; endnu en anden Formodning hos Umpfenbach, Meletem. Plaut. p. 37. — *opinor* synes ikke at passe godt sammen med *conspicor*; dernæst forudsætter *Sane faciundum censeo* et Handlingsverbum med Betydning «finde», «indrømme» ell. lign. i Epignomus's Replik, ti Pamphilus's Ytring kan ikke vel vise tilbage til Gelasimus's Ord: *opera utere: posce*; ogsaa vilde *posce* staa for nøgent. Endelig lede Haandskrifterne paa anden Vei: ***BCDFZ*** har: *Posse edepol tibi opinor etiam uni locum conspicor*; foran *Posse* har ***CD*** aabent Rum, ***FZ*** *EP.*; ingensteds er nogen Antydning til, at *Posse* skulde høre til Gelasimus's Replik. I ***A*** har Ritschl istedenfor *conspicor* troet at sé CONCII—; dog har han mærket C (efter N) som usikker. Jeg tror, at vi i ***A*** har Spor af det rette, og læser:

Epignomus.

Pósse edepol tibi opinor etiam uni locum concédier.

Stichus v. 624—626 (IV, 2, 44—46):

Epignomus.

Dixi équidem in carcerem íres.

Gelasimus.

Quin si iússeris,

Éo quoque ibo.

Epignomus.

Di ímmortales, híc quidem pol summam ín crucem

Céna aut prandió perduci pótis.

I 625 har alene ***A*** *pol*; derimod ***B*** *iu*, ***CD*** *ui*. Heri kan ikke (ialfald ikke umiddelbart) skjule sig en Forvanskning af *pol*, men *ui* maa vistnok være opstaat af *ul*, d. e. *vel*. Dette *vel* synes mig her at give vel saa god Mening som *pol*; jvfr. f. Ex. Bacch. 902:

Cleomachus.

Abeo ád forum igitur.

Chrusalus.

Vél tu hercle in maldm crucem.

Stichus v. 638 (IV, 2, 55):

Númquam edepol me vívom quisquam in díem prospiciet crástinum.

in diem prospiciet crastinum er Ritschls Omsætning for *in craſtinum profpiciet diem* i ***CDFZ*** og tillige i ***A***. Bothe derimod fulgte ***B***, som har *in craſtinum infpiciet diem.* Ritschl Parerg. Pl. I, p. 275 sq. siger, at denne Læsemaade er imod al Sprogbrug; men at den er den rette, synes at godtgjøres ved det tilsvarende Sted Rud. V, 2, 1 (1288):

Numquam édepol hodie ad vésperum Gripum ínspicietis vívom.

Jeg tør ikke foreslaa paa begge Steder at indsætte det usammensatte Verbum: *spiciet*, *spicietis.*

Trinummus v. 948 (IV, 2, 106):

Sucophanta.

Dímittam, ut te vélle video. séd mostra hosce hominés mihi,
Quós ego quaero.

Brix forklarer: «*dimittam (te)*, «ich will dich loslassen», als ob er auf ein gutes Recht verzichtete». Men *dimittam*, saaledes brugt, har neppe nogen Analogi i Plautus's Sprogbrug, og *te* kan i denne Forbindelse ikke vel undværes. *Dimittam ut te* er en Forandring, som Udgiverne har optaget fra ***FZ***, istedenfor de ikke interpolerede Hskrr's *Mit aut te* ***B***. *mit aut te* ***CD***. Ritschl viser, at Begyndelsen af dette og de nærmest foregaaende Vers i Stammehaandskriftet maa have været afrevet eller udslettet; ***CD*** betegne ved aabent Rum, at der er Hul. For Tydeligheds Skyld skal jeg stille Begyndelsen af V. 945—949 efter ***CD*** ved Siden af Ritschls Text:

Mande porro . . .	*Deinde porro . . .*
o hercle ſi . . .	*Taceo ego hercle si . . .*
ere oportet . . .	*Praedicare oportet . . .*
mit aut te . . .	*Dimittam ut te . . .*
Hos ego quaero . . .	*Quos ego quaero . . .*

Herefter synes der at mangle flere end to Bogstaver foran *mit.* Jeg formoder:

Cátamitum hau te vélle video.

Dette slutter sig naturlig til Charmides's Replik:

Nám pudicum néminem
Praédicare opórtet, qui aps terra ád caelum pervénerit.

velle er brugt paa samme Maade i Aul. II, 4, 7. Hskrr. har

ofte Formen *haut*, og denne forvanskes flere Gange til *aut* (saaledes Trin. 362; Stich. 59 og Pers. 11, hvor alene ***A*** har bevaret det rette *hau*, som i ***BCD*** er forvansket til *aut*).

Truculentus prol. v. 19—20.

Udgiverne skrive:

Ea sé peperisse púerum simulat míliti,
Quo citius rem ab eo avértat cum pulvisculo.

Men *cum pulvisculo* viser, at det rette er:

Quo cítius rem ab eo avérrat cum pulvisculo.

Jfr. Rud. III, 6, 7 (845):

Convórret iam hic me tótum cum pulvisculo.

averrat ligger desuden nærmere ved Hskrr's *auferat*. — *averrere* er ogsaa brugt af Licinius Macer hos Priscian.

Truculentus I, 1, 37—39 (58—60):

Atque haéc celamus nós damna, una indústria
Cum rém fidemque nósque nosmet pérdimus,
Ne quid parentes neú cognati séntiant.

For *Ne quid* har Hskrr. *neque*. Derefter læser jeg:

Ne quí parentes neú cognati séntiant.

damna bliver da Objekt for *sentiant*. Jfr. Trin. 1145: *Neú qui rem ipsam pósset intellégere*; Rud. IV, 1, 5: *Ne qui significem quídpiam muliérculis.*

Truculentus II, 6, 38—39 (515—516).

BC har:

Quiquem ibi magni doloris per voluptatem tuam
Condidisti in corpus, quo nunc etiam morbo misera sum.

Dette er i V. 38 i det interpolerede Pariser Hskr. forandret til *Quique mihi magnos dolores,* hvilket Geppert optager. Andre har foreslaat: *Quique vim magni doloris.* Jeg læser:

Quique mihi magni doloris pér voluptatém tuam
Cónplevisti córpus.

Jfr. Amph. IV, 1, 8 (1016):

Quis fuerit, quem própter corpus suum stupri conpléverit;

Amph. I, 2, 8—9 (470—471); Men. 901.

Gamle Ordformer.

Dativ EAE.

Den feminine Dativform *eae*, som ogsaa er brugt af Cato, har Ritschl efter sikre Spor i Hskrr. indsat i Mil. glor. 348 (*hic eae proxumust* Ritschl. HIC.A.PROX .... ***A***. *hic ea proxumuſt* ***Ba***. *hic ea proxumuſ* ***CD***. *hic ei proxumuſt* ***Bc***). Ogsaa i V. 889 f. skriver Fleckeisen vistnok med rette: *eaedem eveniet Obliviosa extemplo uti fiat, meminisse nequeat*; her har ***BD*** *eadē*, ***C*** *eade*. Men ligeledes i V. 888, hvor Ritschl skriver: *Ibi ei inmortalis memoriast* maa denne Form erkjendes for den oprindelige, ti *Ea ſibi* ***BD***, *Eea ſibi* ***C*** er sikkerlig Forvanskning af *Eae ibi*.

Akkusativformerne MED TED.

Umpfenbach har i Meletemata Plautina (Giessen 1860) givet os en lærerig Undersøgelse om Akkusativformerne *med*, *ted*. Alle Vidnesbyrd for disse Former prøves, og det godtgjøres tilfulde, at Kritikerne har indsat disse Former paa mange Steder, hvor de ikke høre hjemme. Men det Hovedresultat, hvortil Forfatteren kommer, at de hverken er plautinske eller overhoved latinske, er efter min Mening afgjort feilagtigt. Jeg skal her ikke følge Forfatteren gjennem hele hans Bevisførelse, men kun røre ved nogle Punkter. For at fjærne to Vidnesbyrd paa Indskrifter om Akkusativformer paa *d* maa han søge fortvilede Udveie. Anderledes kan det dog ikke betegnes, at han erklærer *apud sed* paa den bantinske Tavle for en Skrivfeil og om Indskriften paa den prænestinske Cista *Novios Plautios med Romai fecid* fremsætter den Mening, at Kunstneren, der efter Mommsen var af campansk Æt, ikke skjønte saameget Latin, at han kunde skjelne mellem Akkusativ og Ablativ. Ligesaa utilfredsstillende finder jeg U's Behandling af et Sted hos Charisius og et hos Diomedes, hvori man har fundet Vidnesbyrd om Akkusativ *ted*. Charisius's Ord (p. 112 K.) er: «*Haud similiter D littera terminar[i apud antiquos] coepit, quibus mos erat D litter[am omnibus] paene vocibus vocali littera finitis adjungere, ut [Quo ted] hoc noctis dicam proficisci foras. sed et per T scribi sonus vocis admittit*». Stedet hos Diomedes lyder hos Keil (p. 441): «*De paragoge. Paragoge est, cum ad ultimam simplicis dictionis clausulam aut littera adjungitur aut syllaba; littera ut apud Plautum: quo ted*

hoc noctis pro te» (*quod et hoc tis pro te* ***ABM***. *quod est hostis pro hostis* ς).

U. indvender mod den almindelige Læsning og Opfattelse (p. 10), at i Hskr. af Charisius netop de to Ord, hvorpaa det her kommer an, mangle, og at i Hskrr. af Diomedes Paragogen gjælder Adverbiet *quo* og ikke det personlige Pronomen. — I det af de to Grammatikere citerede Sted af Plautus (Curc. I, 1, 1) holder han (p. 29): *Quo te istoc noctis* for det rette, og han maa da selvfølgelig hos Diomedes læse: *Quod te istoc noctis pro quo te* og hos Charisius ligeledes: *Quod te istoc noctis* (dette sidste siges dog ikke med bestemte Ord p. 10).

Men 1) hos Diomedes fjærner dette sig mere fra de bedste Hskrr's Læsemaade: *quod et hoc tis pro te*, end det hos Keil indsatte *quo ted hoc noctis pro te*; 2) staar *hoc*, ikke *istoc*, ogsaa hos Charisius, som efter Umpfenbachs egen Bemærkning har øst af samme Kilde som Diomedes; 3) afviger den af U. foreslaade Læsemaade aldeles fra Plautus-Hskrr's Text paa dette Sted; 4) er der ellers intet Spor til en Form *quod* for *quo* (hvorhen).

Akkusativformerne *med*, *ted* forekomme i de bedste Hskrr. af Plautus — bortsét fra ***A*** — paa mange Steder, hvor der ellers ingen Grund er til at antage Corruption og hvor Formerne *me*, *te*, hvis ellers ingen Forandring foretages, spilde Verset. U. har paa alle disse Steder forandret Hskrr's Text. Alt kan jo forandres; men mig forekommer det at være Vilkaarlighed at omgjøre f. Ex. Bacch. 357: *Med ét Mnesilochum* til: *Me [hinc] et Mnesilochum*, naar sligt Sted ikke staar ene, men Hskrr. frembyde mange tilsvarende, og naar Vidnesbyrd fra Indskrifter og Grammatikere kommer til.

U. lægger stærk Vægt paa, at det ældste Hskr. af Plautus, den ambrosianske Skindbog, ikke kjender («spernit») disse Former. Jeg skal her ikke beraabe mig paa den af Ritschl paapegede Omstændighed, at dette Hskr. ofte har mindre antike Ordformer, end det, hvorpaa ***BCD*** grunde sig. Men det fra ***A*** hentede Vidnesbyrd svækkes eller gjøres ugyldigt derved, at intet Sted, paa hvilket ***B***, ***C*** eller ***D*** har *med* eller *ted*, er bevaret i ***A***, ialfald ikke i de af Ritschl udgivne Komedier; paa de Steder, hvor Udgg. har indsat *med* eller *ted*, medens ***A*** har *me* eller *te*, har hverken ***B***, ***C*** eller ***D*** Formen paa *d*. Men endelig er der i codex Ambrosianus virkelig Spor af Akkusativformen *med*. U. p. 10 anfører selv et usikkert Spor. Pers. 280, hvor Ritschl læser:

Servam óperam, linguam líberam, erus iússit med habére,
har **B** *iuſſit me habere,* **D C** *me iuſſit habere,* **A** IUSSITME.HABERE; »MET ut visum est«. Det er vanskeligt at skjønne, hvad andet end *med habere* der skulde ligge til Grund for Læsemaaden i **C**; den bliver uforklaret ved det af U. p. 45 forsvarede: *erus me iussit habere.* Jfr. Asin. I, 1, 5, hvor nogle Hskrr. har *met erga,* for *med erga* [1]).

Jeg skal her paapege to andre sikrere, som det synes hidtil upaaagtede, Spor i **A**. Til Pseud. 16: *Licétne id scire quid sit? nam tu me ántidhac* anfører Ritschl M.OANTIDHAC af **A**. M.O er meningsløst, hvilken Bogstav man end sætter ind imellem; jeg tror derfor, at vi i **A** har følgende Text uden *tu* (som ikke udtrykkelig anføres af **A** og som da kanské ikke har staat der):
Licétne id scire quíd sit? nam med ántidhac.

Ligesaa har i Mil. gl. 553:
Et mé despexe ad té per inpluviúm tuum
A efter Ritschl MEODESPEXE. Heri finder jeg *med despexe*; *d* har her holdt sig foran *d*, ligesom i *reddo, redduco.*

At D paa disse Steder er bleven forvexlet med O, bliver næsten til Vished, naar vi sé, at Ritschl i Pseud. 869 af **A** anfører MEOEAPPELIAM for *Medea Peliam* og i Mil. gl. 355 QUƆOSUPERF— for *quod superfit*, og endelig at **BCD** i Men. 492 har *meo abſenti*, hvori allerede Salmasius med rette saa *med absenti.* Paa Ligheden mellem D og O grunder sig ogsaa Forvanskningen i Men. 169 *Difacta* **BCD** for *Olfacta.*

NUMQUID (ne-umquid).

Mercator v. 716—718 (IV, 3, 17—19):

Lysimachus.

Numqudm delinquont rústici?

Dorippa.

Ecastór minus

Quam urbáni: et multo mínus mali quaerúnt sibi.

Lysimachus.

Quid aútem urbani déliquerunt? díc mihi.

---

[1]) Most. 609: *Non édepol nunc tu me ístis verbis térritas* tror jeg, det ligger nærmere efter MEISTIS **A**. *me tu tuiſ* **B**. *me tu iſtiſ* **CD** at læse: *Non édepol nunc med ístis verbis térritas.*

Numquam har Ritschl indsat for *Num quid* i ***B***, *nunquid* i de øvrige Hskrr.; men naar det i Spørsmaalet heder «aldrig», skulde man i Svaret snarere vente «sjældnere» end «mindre». Tidligere havde Lambin foreslaat *An non*, Guyet *Num non*. Jeg skal her gjøre et voveligt Forsøg paa at forsvare Hskrr's *Numquid*.

Bergk har i Philol. XVII, 52 draget Opmærksomheden hen paa Glossen *Nec umquem, nec umquam quemquam* hos Festus p. 162 og derefter indsat i Bacch. 121: *An non putasti esse umquem?* for Hskrr's *umquam*. — Fra *nec umquem* tør man slutte til *nec umquid*; og naar man i gamle Dage sagde *nec umquem*, *nec umquid* for *nec umquam quemquam*, *nec umquam quidquam*, saa tør man videre slutte, at man fordum udtrykte *numquam quemquam*, *numquam quidquam* ved *numquem*, *numquid*, istedenfor *ne-umquem*, *ne-umquid*, ligesom *numquam* istedenfor *ne-umquam*. Dette *numquis* blev senere opgivet maaské, fordi det i Lyd faldt sammen med Sammensætningen af det spørgende *num* og *quis*. — Paa det anførte Sted i Mercator vover jeg da at tyde *Numquid* (= *ne-umquid*) som *Numquam quidquam*.

QUOQUO = COQUO.

Ordbøger opføre for «koger» i Almindelighed *coquo* som den eneste Ordform; nævnes undertiden en Sideform, saa er det for at forkastes, saaledes finder jeg hos Forcellini under *coquus*: «Si qui vero sunt, quibus *quoquus* aut *qoquus* scribere placeat, vix ullis placeant». Sprogsammenlignere gaa ogsaa gjærne ud fra *coquo* med *c* i Fremlyden som den oprindelige latinske Form, sammenstille *c* i *coquo* umiddelbart med *k* i litau. *kepù* og mene, at dette *c*, *k* er bevaret uforandret fra det fællesjaphetiske Standpunkt; saaledes Schleicher, der Compend. d. vgl. Gram. S. 195 opfører *coc* som latinsk Rodform.

Men allerede en nøiagtig Sammenligning med de beslægtede Sprog maa vise, at den oprindelige latinske Form har været *quoquo*, ti ligesom

lat. *quinque* svarer til skr. *pancan*, gr. *πέμπε*,

saaledes

lat. *quoqu* til skr. *pać*, gr. *πεπ*.

Af den oprindelige Fremlyd *qu* maa ogsaa Rodvokalen *o* i *coquo* forklares. Ti naar lat. *lego* svarer til gr. *λέγω*; *lec-tus* til *λεχ*, *λέκ-τρον*; *inseque*, *insece* til *ἔννεπε*; *sequor* til *ἕπομαι*;

clepo til *κλέπτω*, o. s. v., og i Modsætning dertil lat. *coquo*, *coctus* (ikke *cequo*, *cectus*) staar ligeoverfor *πέσσω*, *πεπτός*, saa kan vi kun forklare det afvigende *o* som fremkommet ved Indflydelse af den oprindelige Fremlyd *qu*, der ligesom *v* (f. Ex. vomare — *ϝεμεῖν*) forandrer et følgende *e* til *o* [1]). Denne Fremstilling havde jeg allerede nedskrevet, da jeg hos Ebel i Kuhns Zeitschr. f. vgl. Sprachf. XIV, 78 fandt den hermed overensstemmende Ytring, at *coquo* tyder paa *quequo*.

At den oprindelige Form er *quoquo*, viser ogsaa *popina*. Det er almindelig anerkjendt, at dette er en Sideform til *coquina*, ligesom det er rimeligt, at hin Form ikke oprindelig er latinsk, men optagen fra en nærbeslægtet italisk Dialekt. Men *popina* kan kun gjennem en Form *quoquina* forenes med *coquina*.

Denne Form *quoquo*, hvortil Sprogsammenligningen leder os, er ikke forsvunden i den romerske Litteraturs Sprog, men er kjendt endnu i den klassiske Tid. Da den kun er optagen af enkelte Udgivere, som af Lachmann i Lucretius, derimod ikke af Ritschl i Plautus, og da den i det hele synes lidet paaagtet, skal jeg her paavise dens Forekomst i Haandskrifter for enkelte Forfatteres Vedkommende; Kredsen vil være let at udvide.

Hos Plautus findes den nævnte Form paa flere Steder i de bedste Haandskrifter: Pseud. 382 *quoquo(s)* ***A***. *quoquf* ***B***. *quoquif* ***CD***. (*quoquuf* ***Z***, kun i ***F*** *coquuf*). Pseud. 853 *quoquinatum* ***A*** (alle andre Hskrr. *coquinatum*). Pseud. 854 *quoquas* ***B*** alene. Pseud. 890 *quoque* ***BCD***. Men. 141 *quocus* med Rasur foran ***B***. *quocus* ***C***. Men. 214 *quoquitur* ***BCD***. Men. 218 *quoquum* ***BCD***. (Men. 388 *quoquere* i ***Z*** alene). Om de af Ritschl ikke udgivne Stykker kan vi her intet sikkert dømme, men Forholdet har naturligvis ved dem i det hele været det samme; og saaledes anfører Pareus, at ***B*** i Aul. II, 5, 20 har *quoqui*. Paa andre Steder hos Plautus har derimod alle Hskrr. Formen med *c* i Fremlyden, saaledes f. Ex. Pseud. 851 *coquom* ***A***. *coquam* ***B***. *coqum* ***CD***. *coquum* ***FZ***; Mostell. 277 *cocus* uden Afvigelse.

Det er vanskeligt at afgjøre, hvilke Former Plautus selv har brugt. Vi har her næsten kun Alliterationen at holde os til, og denne giver for det meste kun Sandsynlighed, ikke Vis-

---

[1]) Med urette paastaar Ritschl i Rhein. Mus. XII, 109, at *e* i Latin aldrig gaar over til *o*.

hed, da den hos romerske Digtere ikke anvendes regelret som i den gamle nordiske og tydske Digtning. Det tør dog være vist, at Plautus kun har brugt *coxi*, *coctus*, ikke *quoxi*, *quoctus*, (jvfr. nedenfor). Af Steder som Rud. IV, 7, 18 (1264): *cenam continuo coqui*, Stich. 609: *celeriter cenam coqui*; Pseud. 848: *coquom carissumum*, hvortil flere lignende kunde føies, slutter jeg, at han ogsaa allerede har brugt Formerne *coquo*, *coquom*. Dog synes Pseud. 853: *An tu coquinatum te ire quoquam postulas*; Pseud. 893: *Nam hic quoque scelestus est coqui sublingio* at gjøre det sandsynligt, at han ved Siden deraf har brugt *quoquo, quoquom*.

quoquo er ogsaa hjemlet hos Lucretius; se Lachmann in Lucr. V, 1102: «QUOQ;UERE. Quadratus *coq.uere*». VI, 962: «EXQUOQUIT . . . *excoquit* corrector oblongi. idem in versu 858 fecit *Perquocere*, ubi quid a prima manu fuerit perspicere non possum: quadratus ibi habet *Percoquere*».

At Cicero har kjendt Formen *quoquo*, viser sig af en Anekdot om ham: Quintil. Inst. VI, 3, 47: *(Cicero) dixit, cum is candidatus, qui coci filius habebatur, coram eo suffragium ab alio peteret: Ego quoque tibi favebo*». Donat til Terent. Adelph. III, 3, 69: QUOD QUEO] *A coquendo sumpsit παρόμοιον . . . Et Ciceronis dictum refertur in eum, qui coqui filius secum causas agebat: Tu quoque aderas huic causae. Nam apud veteres coquus non per C litteram, sed per Q scribebatur.*» — Men i Ciceros Værker har jeg paa flere Steder, som jeg har efterset i Baiters og Halms Udgave, ikke i Hskrr. fundet nogen Form med *qu* i Fremlyden.

Ogsaa hos Vergil er den gamle Form støttet ved gode Haandskrifter (men er ikke bleven optagen af Ribbeck. Wagners orthogr. Vergil. kan jeg her ikke benytte): Georg. I, 295 *dequoqu...it γ. dequoquit c*. Georg. I, 88: *exquoquitur γ*. Georg. IV, 279: *inquoque γ* Prob. inst. I, 6, 8, Æn. VII, 636 endog i cod. Mediceus REQUOQUONT. *requoquunt c*. Andre Steder har rigtignok alle Hskrr. Former med *c* i Fremlyden.

Endelig har jeg mærket mig nogle Steder hos Grammatikerne. Det bedste Hskr. af Nonius (cod. Guelferb.) bruger stadig Former med *qu* i Fremlyden: i Gerlachs og Roths Udg. 85 *quoquendum*; 195 *quoquinari*; 509 *quoquendum*. Hos Priscian 504, 1 (ed. Hertz): «*coquo vel, ut alii, coco coxi*» skriver *D* *quoquo* og den gode Bamberger-Cod. har «*quoco uelut alii quoco quoxi*».

Det synes rimeligt, at *qu* i Fremlyden først er gaat over til *c* i de Former, i hvilke det andet *qu* foran *t* eller *s* var forandret til *c*, og at *c* i disse har fæstet sig før den Tid, da det latinske Sprog blev et Litteratursprog. Jeg finder altid kun *coxi*, *coctus*, endog hvor Former som *quoquas*, *quoquendum* staa lige ved Siden; det enestaaende netop anførte *quoxi* i et Hskr. af Priscian synes feilagtigt.

SORDERUM.

Poenulus I, 2, 101 (307).

Geppert skriver:

. . *plení oculí sordorum quí erant, iam splendént mihi.*

Til en Stamme *sordo*, hvoraf Genitiven *sordorum*, er ellers intet Spor; *sordist* i V. 102 er = *sordis est.* Heller ikke i Hskrr. har denne Form nogen Støtte. ***BC*** har *sorderunt*, i ***A*** har Geppert læst SORD.RUM. I disse Spor er tydelig at søge:

pleni oculi sorderum qui erant.

Vi har altsaa i *sorderum* en Ordstamme *sordĕ* istedenfor den almindelige *sordĭ* i *sordium.* Ogsaa ved *fames* og *plebes* har vi Exempel paa Overgang fra *ĕ*-Deklinationen til *ĭ*-Deklinationen; og ved det her omtalte Ord er jo endnu i klassisk Latin Nominativformen *sordēs* Vidne om, at det, ligesom alle Substantiver med samme Bøining, oprindelig har tilhørt *ĕ*-Deklinationen (jvfr. Corssen Krit. Beitr. S. 467).

Efterskrift til Mil. glor. V. 882 (S. 15): *Quam sáne magni réferat, nil clámst.* Et Sidestykke hertil hos Plautus selv henter jeg fra Brix's Udgave af Men. 752: *Sed íd quam mihí facile sit, haud sum fálsus* (*quam facile sit mihi* Hskrr.; *quam mihi non sit facile* Ritschl).

Sproglige Erindringer fra en Rejse i Grækenland.

Af *Jean Pio.*

I.

Ordsamling og Prøver af Almuemaalet paa Syra.

Hermupolis paa Syra er Kongeriget Grækenlands vigtigste Handelsstad og tillige Centralpunktet for den græske Dampskibsfart. Af denne sidste Aarsag kom jeg paa mine Udflugter i det græske Arkhipel i 1864—65 oftere dertil, og tre længere Ophold i Byen i den østrigske Konsul Dr. v. Hahn's [1]) gæstfri Hus benyttede jeg til at göre mig bekendt med Øens Almuemaal. Dens Indvaaneres Antal udgör nu omtrent 24,000 Sjæle, hvoraf 16 til 17,000 er græsk-katholske og lever i Hermupolis, medens de øvrige, der bekender sig til den romersk-katholske Religion, hovedsagenlig bor i det egenlige Syra (*ἡ ἄνω Σύρα*, *ἡ παλαιὰ Σ.*), en gammel By, anlagt i Middelalderen, formodentlig af Frygt for Piraterne, noget inde i Landet paa en höj, stejl Klippe, omtrent ti Minuters Gang fra Hermupolis. Noget over tusinde Mennesker bor spredte i de faa Landsbyer og enkelte Huse ude paa Øen. Selve Byen Hermupolis er, som bekendt, opstaaet under Frihedskrigen, da Øen, fordi Indvaanerne var Katholiker, stod under fransk Beskyttelse og holdt sig nevtral, og derved blev et Tilflugtsted for Flygtninge fra de andre Øer, navnlig Khios og Psara. Den er følgelig ny og i Sammenligning med andre græske Byer velbygget, og har paa Grund af sin Havn og hel-

---

[1]) Hahn er indført i den danske Literatur ved Chr. Winther's Oversættelse af hans »neugriech. und albanes. Mährchen«. Hans »albanesische Studien«, Rejser i Tyrkiet og Udgravninger i Troja har gjort hans Navn bekendt i den lærde Verden, og hans nöje Kendskab til Grækenland og dets Indvaanere fra et trediveaarig Ophold i Landets forskellige Egne gör ham til en uskatterlig Hjælper og Vejleder for Alle, der søger noget videnskabelig Udbytte af deres Rejse dernede. For Sprogforskere vil det være af Interesse at erfare, at H. forbereder Udgivelsen af den nygræske Originaltext til sine »neugriech. Märchen«, samt at denne er bleven gjennemseet og forsynet med forklarende Oplysninger af Dr. Mavrophrydis, vistnok den eneste af Nutidens Grækere, der med grundig og omfattende lingvistisk Dannelse forbandt en varm Interesse for sit Modersmaal i dets virkelige Skikkelse. Desværre var denne Recension den brave M.s sidste Arbejde; hans for faa Uger siden indtrufne Død er et stort Tab for den nygræske Philologi.

dige Beliggenhed paa Routen mellem alle Levantens store Stæder i kort Tid faaet et efter evropæiske Forhold saare hurtig og betydelig Opsving. — Sproget i denne Handelsstad har naturligvis paa Grund af Befolkningens forskelligartede Sammensætning ikke noget Kharakteristisk ved sig; derimod har de oprindelige Indvaanere (*οἱ Σεριανοί*), som lever i den gamle By og paa Landet, bevaret deres Dialekt ublandet, dels fordi de fleste er Agerbrugere og Vingaardsmænd og derfor mindre end de søfarende og handeldrivende Hermupoliter færdes om i andre Egne af Grækenland og Tyrkiet, og dels fordi de, som overalt iblandt Grækerne de Romersk-katholske, betragtes med Ringeagt paa Grund af deres Tro af deres indvandrede Landsmænd og lever meget afsondret fra disse. De selv antager — hvad forøvrigt er almindelig i Grækenland — deres Dialekt for «meget gammel», og de Enkelte, der kender Noget til Oldsproget (deriblandt ogsaa de Mænd, hvem jeg især skylder ikke alene stor Hjælp til nöjagtig Forstaaelse af Sproget, men ogsaa min rige Lejlighed til at færdes med de Indfødte, DHrr. nuværende Fredsdommer paa Naxos, Frederikos Privilengios, og Pater Georgios Brindisis), fremhæver blandt Andet med Stolthed deres ofte forekommende 3dje Person i Flert. paa *-σι* istf. vulg. *-ν*!

Saameget er vist, at det i Gammel-Syra talte Almuemaal forekommer mig at være det mest kharakteristiske af alle dem, jeg har hørt paa Cykladerne, særlig paa Grund af den stærke Anvendelse af Palataler, navnlig *š* og *χ́*. En ganske lignende Lydudvikling har jeg kun fundet i nogle af Landsbyerne paa Tinos [1]); paa de andre Cyklader er det, ligesom hos den oprindelige Befolkning i Athen, næsten kun *κ* (= *tš*), hvis Udtale er forskellig fra den almindelige græske.

Jeg meddeler först en Ordsamling hentet fra mine idelige Noteringer under mine Samtaler med de Indfødte og fra en betydelig Samling Historier nedskrevne efter Indfødtes Fortælling, og hvoraf jeg dernæst lader følge et Par samt nogle Ordsprog til Prøve paa sammenhængende Stil. Forstaaelsen heraf vil være let ved Hjælp af Ordsamlingen; med Hensyn til Nominers og Verbers Böjning behøver man kun at efterse mine to smaa Afhandlinger: «Om Deklinationen i Nygræsk» i dette Tidskrift's Vte Binds 4de Hefte, og «Konjugationen i Nygræsk» Kbhvn. 1865. Jeg har for at

[1]) Saavidt jeg kan forstaa af den uklare Lydbetegnelse i Gustave Deville's Étude du dialecte Tzaconien, Paris. 1866, p. 85 findes den palatale Udtale af *σ* og *ζ* ogsaa i den tzakoniske Dialekt.

göre Sammenligningen med Oldgræsk lettere for Øjet beholdt den etymologiske Skrivemaade med meget faa Ændringer, men forudskikket en Forklaring af den anvendte Lydbetegnelse ved Hjælp af det Lepsius'ske System, som jeg derfor maa forudsætte Læserne bekendte med. Mit Forsøg i denne Retning er for græsk Almuesprogs Vedkommende, saavidt jeg ved, det første; men da det er det letteste Middel til at tydeliggöre den virkelige Udtale samtidig med ikke at »donner à des mots grecs un air barbare», vil jeg vedblive at benytte den samme Fremgangsmaade i fremtidige Studier af denne Art.

a) Det anvendte Alphabet forklaret ved Lepsius's Lydbetegnelse.

(i: **C. R. Lepsius**, Standard Alphabet. 2. ed. 1863.)

α lig *a*
β, *ϐ* - *v*
γ - *γ*, foran *E*- og *I*-Lyd *γ́*.
δ - *δ*
ε - *e*; saaledes ogsaa *αι*.
ζ - *z*, foran *E*- og *I*-Lyd *ž*.
η - *i*
ϑ - *ϑ*
ι - *i*
κ - *k*; foran de bløde Vokaler *tš* [1]).
λ - *l*, foran *I*-Lyd *l'*.
μ - *m*
ν - *n*, foran *I*-Lyd *ń*.
ξ - *kš*
ο - *o*
ọ - *ọ*
π - *p*
ϱ - *r*
σ - *š*; *ς* derimod som *s*, hvor det ikke i Udtalen nöje forbindes med det følgende Ords Forlyd.
τ - *t*
υ - *i* (*αυ*, *ευ*, *ηυ* = *av*, *ev*, *iv*; *ου* = *u*).
φ - *f*

[1]) en sjelden Gang hørte jeg endog *ts* (hvilket derimod er almindelig paa den lille Ø Astropaljá).

χ lig χ́; foran *E*- og *I*-Lyd š eller maaske ṣ[1]).
ψ - pš
ω - ọ
ῳ - ọ

ι, ει, οι, υ, υι, η, ῃ, der alle ellers = *i*, betegner ligesom *E*-Lydene ε, αι, naar de ved ‿ er forbundne med en anden Vokal, *y* (derfor læses καὶ εἶχε *tšyišẹ* eller rettere *tšišẹ*).

νπ og μπ = *b*; νδ og ντ = *d*; νκ og γκ = *g*.

Dobbelte Konsonanter udtales lig enkelte; dog γγ = *g*, foran blöde Vokaler = *dž*.

Længde er betegnet ved ¯ over Vokalen.

De forskellige Akcenter er anvendte som i Oldsproget; dog er ˜, ´ og ` nu ganske ensbetydende. Spiritusbetegnelsen er etymologisk og betyder Intet for Udtalen. Ved αυ, ευ, ηυ gælder alle de over υ satte Tegn kun Vokalerne.

b) Begyndelsen af det meddelte Æventyr omskrevet efter Lepsius's System.

Tǫ Γyănátši tīs Šírăs.

Ărší tŭ părămīθyŭ ʻxăli špḗră tīn ăfḗdyá šăs. Mnyă vǫ́lá tăn ẹ́năs băšīlḗs tš ī́šẹ́n ẹ́năn ăvzí mīštǫ́tǫ́. Tŭ́ δīnẹ tǫ tăínī dŭ, tǫ vǫ́tīrǫ́ dŭ, tǫ lắδī dŭ, mă ǫ́šă pŭlyắ ī́šẹ škǫ́tǫ́šī, ẹ́prẹ́pẹ nă tă pī́ẹnī štǫ văšīlẹ́. Mnyă mḗră šăn īθẹ́lẹ́ γyă nă păí š tŭ văšīlẹ́ tă pŭlyắ, ẹ́prẹ́pẹ nă pērắšī ăpǫ tŭ vẹzírī. Γīrḗvγǫδăs tŭ́tă ǫ vẹzírīš ẹ́ftǫs mẹ tǫ πǫ́š ī́tănẹ pīštẹ́mẹ́nǫs, δẹ́ dŭ tắ δīnẹ́. Ǭ vẹzírīs tŭ ǫχtrǫ́păθīšẹ δīnătắ tš ẹ́γīrẹ́pšẹ m ǫ́tī trǫ́pọ bǫ́rẹ́šī, γyắ nă tǫ́nẹ χắlăšī.

---

[1]) For mine Øren lød stadig, med Undtagelse af Forskellen i Betoning, βρέχει (det regner) ens med βρὲ σύ (hör Du!).

J. Pio.

Ordsamling*).

Ἄβι, τὸ (tyrk. *av*), Jagt.
ἀβζῆς, Jæger.
ἀβουθῶ, ᾷς, ᾷ, hjælper (oldgr. *βοηθέω*).
ἀγαπῶ, ᾷ; df. *Aor. Pass. ἐγαπήθηκα*; elsker.
ἀγγειό, τὸ, Potte.
ἀγγίζει, det sömmer sig, tilkommer (vulg. *ἐγγίζει*).
ἀγγόνι, τὸ, *Dimin.* *ἀγγονάκι*, Barnebarn (oldgr. *ἔκγονος*).
ἀγελάδα, Ko.
ἀγέρας, ὁ, Luft, Vind (oldgr. *ἀήρ*).
ἀγκάθι, τὸ, Torn (oldgr. *ἄκανθα*).
ἀγρίμι, τὸ, vildt Dyr (oldgr. *ἀγρέμιον*, Bytte, Fangst).
ἀγροικῶ, ᾷ (df. *verb. Adj. ἀγροικηστός*), hører, erfarer; = *'γροικῶ*.
ἄδεια, ἡ, Tilladelse, Frihed.
ἀδειάζω, tömmer, gör fri for.
ἀδερφός, ὁ, og ἡ *ἀδερφή*, Broder og Søster; τὰ *ἀδέρφια*, Sødskende.
ἀετονύχι, τὸ, en Art Druer paa Syra.
ἀθές (ɔ: *ἄν θέλῃς*), hør! smlgn. *μαθές*.
(*ἀ*)*ζιγγάνος*, Smed (ogs. *γύφτος*; begge eg. Navne paa Zigeunerne).
ἀθιβολή, ἡ, Samtale; *δὲ σοῦ 'πα ἀθιβολή*, »jeg sagde ikke et Muk til Dig«. (oldgr. *ἀντιβολέω*, træffer; *ἀντιβολή* i Betydn. »Samtale« findes allerede hos Apollon. Dysk. Conj. [i Bekker's Anecd.] 479, 26).
ἀθρωπιά, ἡ, Menneskelighed.
ἀθρωπινός, menneskelig.
ἄθρωπος, Menneske; οἱ *ἀ. του χωριοῦ*, Landsbyens Indvaanere.
ἅϊ = *ἅγιος*, ved Helgeners Navne; f. Ex. ὁ *Ἅϊ-Θόδωρος*.
αἰτία, ἡ, Grund til Beskyldning.
ἀκαμάτης, ὁ, Dovenkrop.
(*ἀ*)*καρτερῶ*; *Aor.* *ἀκαρτέρεψα*; vænter (af oldgr. *καρτερέω*).
ἀκέραιος, hel, uskadt.
ἀκουμπῶ, ᾷ; og -*ίζω*, støtter (af lat. *accumbo*; allerede hos Konstant. Porphyrog. og Svidas).
ἀκούω, εῖς; *ἤκουα*; *ἤκουσα*; hører.
ἄκρια, ἡ, yderste Ende.
ἀκρίβεια, ἡ, Gerrighed.
ἀκριβός, gerrig.
ἀκρωτήρι, τὸ, Forbjerg.
ἀλάνι, τὸ, udstrakt Mark.
ἀλάργο og *ἀλάργα*, bort (af Italiensk, smlgn. *ντελόγκο*).
ἀλεπού, ἡ, Ræv (oldgr. *ἀλωπός* og *ἀλωπά* = *ἀλώπηξ*).
ἀλεκάτη, ἡ, Ten (oldgr. *ἠλακάτη*).
ἀλέτρι, τὸ, Plov; og *ἀλετροχέρι*, τὸ, Haandgrebet paa Ploven (oldgr. *ἄροτρον*).
ἀλευρόνω, tilmeler.
ἀλήθεια, ἡ, Sandhed.
ἀλλάζω, *ἤλλαξα*; skifter.
ἀλλοί og *ἀλλοίμονο*, ak! *ἀλλοί σ' τόνε*, ve over ham!
ἀλλοιθωρίζω, skeler; *ἀλλοίθωρος*, skelende.
ἄλλος, η, ο; *Genit. Mask.* *ἀλ-*

*) Parenthes om en Ordform betegner, at denne ikke er aldeles sikker; et indklamret Bogstav angiver en Lyd, der ofte bortfalder i den hurtige Tale.

λονοῦ; anden; ἄλλος ἕνας, en anden.

ἄλογο, τὸ; *Pl.* -γα og -γατα; Hest (ἄλογον allerede alm. for ἵππος i byzant. Græsk).

ἀλυσίδα, ἡ, Lænke (oldgr. ἄλυσις).

ἄμε, gaa!

ἀμέ og ἀμή, men.

ἀμούρι, τὸ, Bundfaldet ved Olivenpresning (oldgr. ἀμόργη).

ἀμῶνι, τὸ, Ambolt (oldgr. ἄκμων og ἀκμόνιον).

ἄν ell. alm. foran Konson. ἄ; dersom; ἄ θὰ περάσῃ, om der vil gaa osv.

ἀνάβω; ἄναψα; antænder (oldgr. ἀνάπτω).

ἀνάγγη, ἡ, Nødvendighed.

ἀναιβαίνω; ἀναίβηκα; ἀναιβῶ; stiger op.

ἀναιβροχία, ἡ, Tørke (af βροχή, Regn).

ἀναιβρουχῶ, sprudler frem, (oldgr. ἀναβραχεῖν?).

ἀναιγαλλιάζω, jubler (oldgr. ἀγαλλιάω).

ἀναιγορεύγω, taler igen om (af oldgr. ἀγορεύω).

ἀναικαρόνω, tænder (Ild) op.

ἀναικατόνομαι, -τώθηκα; blander mig i (af ἄνω og κάτω).

ἀναιπετῶ, flyver bort, forsvinder.

ἀναιστενάζω, sukker.

(ἀναιτρέφω), ἀναίτρεψα, ἠναιτράφηκα; opdrage, fostre.

ἄνδρας, Mand.

ἀνδρόϋνο, τὸ, et Par, Mand og Kone; vulg. ἀνδρόγυνο, τὸ.

ἀνέμη, ἡ, Garnvinde (allerede hos Byzant.).

ἀνήλως τωνε, vulg. ἀναμεταξύ των, indbyrdes (af oldgr. ἀλλήλως).

ἀνοῖγω, ἀνοίει; ἤνοιξα ell. ἄνοιξα; *verb. Adj.* ἀνοιχτός; aabner, aabner mig.

ἀνεμοστρίφυλας, ὁ, Hvirvelvind (oldgr. στρόφιλος).

(Ἀ)νεραΐδες, ἡ; en Art Kildenympher; Börn skræmmes med: θα σε πάρυ ἡ ἀνεραΐδες! (oldgr. αἱ Νηρῆδες).

ἀντιβουῶ, ᾷ, lyder, toner; smlgn. βυϊσμός (oldgr. βομβέω).

ἀνυδριά, ἡ, Tørke.

ἀνώφλιο, τὸ, Stykket over Dören (af oldgr. ἡ φλιά).

ἀξάργου, med Flid (af ἐξ ἔργου)

ἄξαφνα, pludselig (smlgn. ὄξαφνα; oldgr. ἐξαίφνης).

ἄξ(ι)ος, istand til.

Ἀξιά, ἡ, Naxos.

Ἄουστος, ὁ, Maaneden Avgust.

ἀπάνω, over, oven paa; ἀπάνω κάτω, op og ned.

ἀπανδέχω, vænter (af oldgr. ἐνδέχομαι).

(ἀ)πίδι, τὸ, Pære (oldgr. ἄπιον).

ἀπλόνω, griber fat i (af oldgr. ἀπλόω).

ἀπό, af, fra; end (πιὸ παλλικάρι ἀπο μᾶς, större Helt end vi); ἀπο τέσσαρεις ὥραις, hver fjerde Time. Df. ἀπάνω; ἀποδῶ, ἀποκεῖ, herfra, derfra; ἀπομπρός, foran; ἀπόπου, hvorfra; ἀπόξω, udvendig, ἀπόξω ἀπό, udenfor.

ἀποβγάλλω), ἀπόβγαλα; glemmer.

ἀποκρίνομαι, ἀποκρίθηκα; svarer.

ἀπόκρισι, ἡ, Svar.

ἀπελπισία, ἡ, Haabløshed.

ἀπελπίζομαι (-ελπίσθηκα); taber Haabet.

ἀπομένω, bliver, har Ly; ligger død.

ἀπομονεύγομαι, ell. ὑπομονεύγομαι, bider ud (oldgr. ὑπομένω).

ἀπόφασι, ἡ; Kendelse, Beslutning.

(ἀ)ποφασίζω, ἀποφάσισα; beslutter.

ἀπόψε; Adj. ἀποψερνός; iaften.

ἀράδα, ἡ, Rad, Række.

ἄρα ἐς, mon?

Ἀράπης, Neger.

ἀργαστήρι, τὸ, Verksted (oldgr. ἐργαστήριον).

ἀργάτης, Arbejder.

ἀργῶ, εῖ, tøver.

ἀρέσκω ell. ἀρέσω: behager.

ἀρετή, ἡ, Dyd, særegen Egenskab.

(ἀ)ρριβάρω (ell. ἀρριβαίρνω), ἀρριβάρισα: ankomme (ital. arrivare).

ἀρίζικος, ulykkelig (af ital. rischio).

ἀρμέγω ell. ἀλμέγω, malker (oldgr. ἀμέλγω).

ἁρμυρός, salt (oldgr. ἁλμυρός).

ἀρνεύγω, beroliger, stiller tilfreds (oldgr. εἰρηνεύω).

ἀρνί, τὸ, Lam (oldgr. ἀρνίον).

ἄρρωστος, syg.

ἀρσενικός, mandlig.

ἀρχή, ἡ, Begyndelse.

ἀρχινίζω; ἤρχεψα og ἄρχεψα; begynder.

ἄρχοντας, Raadsherre.

ἄρχος, Herre; ἕνας μεγάλος ἄρχος, en stor Herre.

ἀρωτῶ, ἀρώτηξα: spørger (oldgr. ἐρωτάω).

ἄς, Opfordringspartikel: ἄς ἀφήσωμε, lad os slippe, forbigaa.

ἀσῆμι, τὸ, Sølv (oldgr. ἄσημον sc. ἀργύριον, upræget Sølv).

ἀσκέρι, τὸ (tyrk. asker), Hær.

ἀσπρίζω, er hvid; af

ἄσπρος, η, ο; hvid (alm. hos Byzant.).

ἀστάχι, τὸ, Ax (oldgr. ἄσταχυς = στάχυς).

(ἀ)στράφτω, ἄστραψε; lyner.

ἀστραπή, ἡ, Lyn.

ἀστυνομία, ἡ og ὁ ἀστυνόμος, de nye Navne for Politi og Politimester, der idelig af Folket ombyttes med ἀστρονομία og ἀστρονόμος.

ἀτίμητος, η, ο; meget kostbar.

αὐγή, ἡ, Morgenrøde; ἡ βαθειαῖς αὐγαῖς = vulg. ὄρθρο(ς).

αὐγό, τὸ, Æg (af oldgr. ᾠόν, τὸ; smlgn. αὐτί).

αὐλάκι, τὸ, Kanal (af oldgr. αὖλαξ).

αὐτί eller rettere (ἀφτί), τὸ; Øre, Hank (af oldgr. οὖς, ὠτός).

(ἀ)φάλι, τὸ, ell. ἀφαλός, ὁ, Navle (oldgr. ὀμφαλός).

ἀφέντης, ὁ; Dim. ἀφεντικό, τὸ; Herre (oldgr. αὐθέντης).

ἀφεντιά, ἡ, Herskab.

ἀφικριέμαι (eller ἀφικριοῦμαι); ἀφικρᾶται; hører (af oldgr. ἀπὸ og ἀκροάομαι).

ἀφίνω, ἄφινα; ἄφησα, ἄφηκα og ἔφηκα; *Konj.* ἀφήσω; *Imper.* ἄφησε; forlader, til-

lader, holder op (oldgr. ἀφίημι).
ἀφνίδια, pludselig (af oldgr. αἰφνίδιος).
ἀφοῦ, efterat, da.
ἀφτοῦ, der; om ἀφτός og Gen. -ουνοῦ s. ἐφτοῦ osv.
ἀχειλάρες, ἡ, store Læber (af oldgr. χεῖλος).
ἄχνη, ἡ, Støv (af Mel).
ἀχνὸς, ὁ, Damp, Dunst.
ἄχερο, τὸ, Straa (oldgr. ἄχυρον).
ἀχοῦρι, τὸ, (tyrk. *ahor*), Stald.
ἀψά; hurtig.
ἀψάχη, ἡ; Vrede: τοῦπιασε μεγάλη ἀψάχη, han blev meget vred paa ham.

(βαθειός), βαθειά; dyb.
(βάλλω); ἔβαλα; sætter. Det Samme som
βάνω; ἤβανα.
βάρδια, ἡ; pl. ἡ βάρδιαις; Vagt (ital. *guardia*).
(βαρῶ); *Imperf.* ἠβάριε; vejer; deraf
βαριέμαι; ἠβαρέθηκα; bliver ked af.
βασιλές og βασιλέας; pl. βασιλιάδες; Konge.
βασίλειο, τό; Rige.
βασιλικός, kongelig.
βασιλόπουλο, τὸ og ἡ βασιλοποῦλα; Kongesön og Kongedatter (om det romanske *pullus* s. Diez, Etym. Wb. 2. Ausg. I. p. 334.
(βασιλεύγω); ἐβασίλεψε; gaar ned (om Solen).
βαστῶ, -ᾷς -ᾷ; holder paa (oldgr. βαστάζω).
'βγαίνω; ἤβγαινα; ἐβγῆκα ell. ἤβγα; gaar ud (af oldgr. ἐκβαίνω).
'βγάνω, tager ud, bringer frem (af oldgr. ἐκβάλλω; smlgn. βάνω = βάλλω).
'βγοδόνω, skynder mig (af oldgr. εὐοδόω).
βέβαιο, visselig.
βερεσές, ὁ; Kredit (πίνω βερεσέ, drikker paa K.); af tyrkisk *veressi*.
βῆχας, ὁ, Hoste (oldgr. βῆξ, βηχός).
βιδιά, ἡ; godt Vejr (oldgr. εὐδία).
Βιντερῖκος, Federigo; *Vok.* -ο.
βλογάω, βλογᾷ; velsigner (oldgr. εὐλογέω).
βοήθεια, ἡ, Hjælp.
βολά, ἡ, = φορά.
βόλι, τὸ; Kugle.
βοτάνι, τὸ; Gift (af oldgr. βοτάνιον).
βότυρο, τὸ, Smör (oldgr. βούτυρον).
βουβός, η, ό; stum (byzant. βωβός).
βούδι, τὸ; τὰ βούδια; Ko.
βουϊμός ell. -σμός, ὁ; Summen, Stöj (af vulg. βουΐζω = oldgr. βομβίζω).
(βουλῶ), βουλᾷ; gaar under.
βουλή, ἡ; Raad, Mening.
(ἠ)βουλήθηκε (enestaaende *Aor.*) vilde (af oldgr. βούλομαι).
βουρβούλακας, ὁ; Monstrum til at skræmme Börn med; Varulv (vulg. βουρκόλακας; De-

rivationen af oldgr. *μορμολύκειον* er usandsynlig; hænger vist sammen med vlŭkŭ, gammelbulg. Navn paa Ulven).

βραδειά, ἡ; Aften.

βράζω; *ἤβραζα*; koger; *verb. Adj. βραστός*, sydende.

βρακί, τὸ, Buxer (oldgr. *αἱ βράκαι*).

βρέχει; *ἔβρεξε*; det regner.

'βριός, s. *Ὀβριός*.

'βρίσκω; *ἤβρισκα*; *ἦβρα*; *ἐβρέθηκα*; finder.

βροντᾶ; *ἐβρόντησε*; tordner.

βροντή, ἡ, Torden.

βρύσι, ἡ, Kilde (byzant. *βρύσις*).

βρωμῶ, ᾷ; stinker (smlgn. oldgr. *βρῶμος* og *βρομώδης*).

γάϊδαρος, ὁ, Æsel.

γαῖμα(ς), τὸ, Blod (oldgr. *αἷμα*).

γαμβρός, ὁ, Svigersön, Brudgom.

γάμος, ὁ, Bryllup.

γάτης, ὁ, Kat (ital. *gatto*).

γαυγίζω, at gø.

'γγαστρωμένη, frugtsommelig (eg. *Perf. Partc.* af *ἐγγαστρόνω*, gör frugtsommelig; byzant. *ἐγγαστρόω*).

'γδέρνω; flaar (oldgr. *ἐκδέρω*).

γδυμνός = *γυμνός*.

γεβεντίζω; stiller i Gabestok (af ital. *giubetto*, fransk *gibet* (s. Diez, Etym. Wörterbuch. 2. Ausg. I. p. 216); deraf *γεβέντισμα τὸ*, en slig Straf.

γείτονας, ὁ; *Gen. Sing. -όνος*; *Gen. Plur. -όνω*; Nabo.

γειτονιά, ἡ; Naboskab.

γελῶ, ᾷ; gör Nar af.

γεμάτος, η, ο ell. *γιομάτος*; fuld.

γεμίζω ell. *γιομίζω*; *ἐγέμισα*; fylder.

Γενάρης, ὁ; Januarmaaned.

γενάτι ell. *γινάτι, τὸ* (tyrk. *inad*); Hævn, Lyst til at skade; deraf *γενατεύ(γ)ω*, tager Hævn.

γενεά, ἡ; Familie; *εἶνε γενεά μου*, han er i F. med mig.

γένεια, τὰ; Skæg.

γένομαι; *ἠγένηκα, ἐγένηκα* ell. *ἔγεινα*; bliver.

(*γεράζω*), *ἐγέρασα*; bliver gammel.

γερατιά, τὰ, Alderdom.

γεροντάτος, meget gammel.

γέρος, η, ο, gammel.

γήλιος = *ἥλιος, ὁ*, Sol.

γῆς, ἡ, Jord. *σ' τη 'ῆς*, paa Jorden.

γιά, [1]) = *διὰ*; for, formedelst, ved; *γιατί*, hvorfor? fordi; [2]) *γιὰ* ofte = *γιατί*, fordi (*διότι*); [3]) eller; *ποιό νικᾷ ἡ ἀλήθεια γιὰ τὸ ψέμμα*;

γιά, hej!

γιαγιά, ἡ; Bedstemoders Søster.

'γιαίνω; *ἤγιανα*; helbredes, kommer mig (af oldgr. *ὑγιαίνω*).

'γιαλός = *αἰγιαλός*.

Γιανάκι, τὸ; *Dimin.* af *Γιάνης*, Hans.

γιδρός s. *ἱδρός*.

'γκαλιάζω, omfavner (smlgn. oldgr. *ἀγκαλίζομαι*).

γκοντά = *κοντά*; nær.

'γκόνω, bliver tykmavet (af oldgr. *ὄγκος*, *ὀγκόω*).
γκουντούρι, *τὸ*; Tøffel (af oldgr. *κόθορνος*?).
γκουντουράς, *ὁ*; *οἱ γκουντουράδες*; Skomager.
γλαστράκι, *τὸ*; Potteskaar; *Dim.* af *γλάστρα*, *ἡ*, Potte.
γλέπω; sér. *Præs. Partc.* *γλέποντας*.
γλείφω, slikker (smlgn. oldgr. *λείχω*).
γλυκειά *ἡ*, Sødme.
γλυκός, sød.
γλυτόνω, slipper bort; *τήνε 'γλύτωσε*, han slap fra det; *φτηνὰ τήνε 'γλύτωσα*, jeg slap billig (ell. godt) fra det (af oldgr. *εὔλυτος*; byzant. *εὐλυτόω*, befrier).
γλῶσσα, *ἡ*, Tunge, Sprog.
γνέφω, nikker (oldgr. *νεύω*).
γνωρίζω ell. *γρωνίζω*; kender.
γνωριμιά, *ἡ*, Kendskab.
γνωστική, *Adj.Fem.*; klog (Kone).
γονιός, Fader (oldgr. *γονεύς*).
γοργός, *ή*, *ό*; hurtig.
γοῦνα, *ἡ*, Pels (allerede hos Byzant. s. Diez, Wb. I. p. 221).
γόφος, *ὁ*; Hofte.
γραμματικός, *ὁ*; Skriver.
γρήγορα ell. *γλήγορα*, *Adv.* hurtig.
γρηά, *ἡ*; gammel Kone (oldgr. *γραῖα*).
'γρίμι, s. *ἀγρίμι*.
γροικῶ; *Imperf. 3 Pers.* *ἐγροίκα*; *Præs. Partc.* *γροικῶντας*; s. *ἀγροικῶ*.
γρόσσι, *τὸ* (tyrk. *ghurush*); en Mønt, Piaster.
γρωνίζω, s. *γνωρ*.
γυαλί, *τὸ*, Glas (oldgr. *ὕαλος*).
γυαλίζω, skinner.
(*γ*)*υναῖκα*, *ἡ*, Kone.
γυρεύ(*γ*)*ω*; *ἠγύρευγα*; *ἠγύρευψα*; søger, forlanger (eg. gaar rundt; saaledes i Oldgr., men allerede hos Byzant. med hin Betydn.); af *γῦρος* kommer ogsaa
γυρίζω, *ἐγύρισα*; vender, vender mig.

δά; dejkt. *Partikel*: *τόσο δὰ*, saa stort som det; *νὰ 'πῇς δά*, sig det nu da.
(*δακρύζω*), *ἠδάκρυσα*; græder (oldgr. *δακρύω*).
δαμάλι, *τὸ* (= *δάμαλις*); Kvie.
δανείζομαι, laaner selv.
δαχτύλι, *τὸ*, Finger.
δαχτυλίδι, *τὸ*, Fingerring.
δέ eller *δέν*; ikke (oldgr. *οὐδέν*).
(*δείχνω*); *ἔδειξα*; viser; og
δείχτω, viser mig (af oldgr. *δείκνυμι*).
δέκα, ti.
δέκατο, *τὸ*, Tiende, Afgift.
δένω; *ἔδεσα*; *Perf. Partc. Pass.* *δεμένος*; binder (oldgr. *δέω*).
δεσπότης, *ὁ*; *Pl.* *-άδες*; Biskop.
δέφτερος, *η*, *ο*; anden; deraf *ἡ δεφτέρα*, Mandag.
δέχομαι; *Aor.Imper.* *δέξου*; modtager.
διάβα, *τὸ*, Gang, Forbivandring.
διαβάζω, læser.
διαβάτης, *ὁ*; Forbigaaende.
(*ἠ*)*διάηκε* (ɔ: *ἠδιάβηκε*); gik over.

διακόσιοι, -αις, -α; tohundrede.

διαλαλῶ, forkynder, bekendtgör.

διαλέ(γ)ω; **ἐδιάλεξα**; udvælger.

διαμάντι, τὸ; Diamant (oldgr. **ἀδάμας**).

διάολος, Fanden; **διάολε στοματάκι**, Fanden til Mund!

διαρμηνεύγω; **ἠδιαρμήνεψα**; forklarer (oldgr. **διερμηνεύω**).

διάστημα, τὸ, Mellemrum.

διατάζω; **ἠδιάταξα**; prædiker.

διάταξι, ἡ, Prædiken.

διάφορος, η, ο; forskellig.

(**διηγοῦμαι**); **διγᾶται**; **διήθηκα**; fortæller.

'δικός, ἡ, ὁ; egen (oldgr. **ἰδικός**).

δίνω, 3 *Plur.* **δίνουσι**; **ἔδινα**; **ἔδωκα** ell. **ἔδωσα**, *Imper.* **δός** og foran Konson. **δό** (**δό μου τά**, giv mig dem); giver.

διπλός, ἡ, ὁ (*Neutr.* ogs. hørt **-ϐ**); dobbelt.

δισσάκκι, τὸ; ogs. **βισσάκι**; Mantelsæk (smlgn. oldgr. **σακκίον**; fransk *bissac*).

διχομεριά, ἡ, Sønderlemmelse (af oldgr. **δίχα** og **μέρος**).

δίχως, uden.

(**διψάζω**), 3 *Sing.* **διψᾷ**; **ἐδίψασα**; tørster; **διψασμένος**, tørstig (oldgr. **διψάω**).

δοκάρι, τὸ, Bjælke (oldgr. **δοκός**).

δόντι, τὸ, Tand (oldgr. **ὀδούς**).

δουλεύγω; **ἠδούλευγα**; **ἠδούλεψα**; arbejder.

δουλιά, ἡ, Arbejde.

δουλιῶ (= **δειλιῶ**); er fejg (oldgr. **δειλιάω**).

δοῦλος, Tjener.

δράκος, Uhyre; Drage.

δρακοποῦλα, ἡ, Dragedatter.

δράμι, τὸ, et vist Maal ell. Vægt (ital. *dramma*).

δρόμος, ὁ, Vej.

'δρώνω, sveder (oldgr. **ἱδρόω**).

δύναμι, ἡ; *Plur.* **-αμες**; Kraft.

δυνατά, *Adverb.*; dygtig.

δύνεται, kan.

δυό, to.

δύσκολος, η, ο; vanskelig.

δυστυχιά, ἡ, Ulykke.

'δῶ = ἐδῶ; her; **ἔλα 'δῶ**, kom hid!

δώδεκα, tolv.

δωδεκάδα, ἡ, (Tylvt); Kongens Raad (i Æventyr).

ἐβγαίνω, s. **βγαίνω**.

ἐβδομάδα, ἡ, Uge.

ἔγνοια, ἡ, Bekymring; med udeladt Nægtelse **ἔγνοια σου**, det skal Du ikke bryde Dig om!

ἐγώ; *Akk.* (**ἐ**)**μένα**; **μου** *Gen.* og *Dat.*; jeg.

εἶδα, s. **ἴδα**.

εἰ δέ(ν), hvis ikke.

εἴκοσι, tyve.

εἶμαι, εἶσαι, εἶνε, 2 *Plur.* **εἶστε**; *Imperf.* **ἤμουνε**; er.

εἶπα, ες, ε, εἴπασι; *Konjunktiv* **'πῶ, πῇς, πῇ**; sagde.

ἑκατό, hundrede.

ἐκεῖνος; *Genit. Femin.* **ἐκεινῆς**; hin.

ἐκκλησιά, ἡ, Kirke.

ἔλα, kom!

ἐλευτεριά, ἡ, Frihed.
ἐλπίζω, haabér.
ἐμεῖς; μᾶς brugt som *Akk.*, *Dat.* og *Gen.*; vi.
ἐμένα s. ἐγώ.
ἕνας, μνιά, ἕνα; *Gen. Mask.* ἑνοῦς; en.
ἐξαιτίας; for — Skyld; ἐξαιτίας σου.
ἔξυπνος, η, ο; opvakt, klog.
ἔρημο, ἡ, Ørken.
ἔρχομαι, ἔρχουνται; 3 *Imperf.* ἠρχούντανε; *Aor.* ἦρχα, 3 *Plur.* ἔρχασι; kommer.
ἐσεῖς; σᾶς (s. ἐμεῖς); 1. *Plur.* af ἐσύ; ἐσένα; σοῦ (s. ἐγώ); Du.
(ἑ)σπέρα, ἡ, Aften.
ἔτσι, saaledes; ἔτσι και ἔτσι, saa og saa.
ἑτοιμάζομαι; 3 *Imperf.* ἡτοιμαζέντανε; bereder mig.
(ἐ)τοῦτος, η, ο; denne.
(ἐ)φκαιρόνω, tömmer (byzant. εὔκαιρος i Betydningen: tom).
(ἐ)φκαριστῶ; takker (oldgr. εὐχαριστέω).
ἐφκή, ἡ; Bön, godt Önske (oldgr. εὐχή).
ἐφτός, ή, ό; *Gen. Mask.* ἐφτουνοῦ; han.
ἐφτοῦ, der.
ἔχω, εἶχα, εἴχασι; har; τί ἔχεις, hvad fejler Du? ἔχει, δὲν ἔχει, en adverb. Talemaade = με κάθε τρόπο, ved alle mulige Midler.

ζαλίζω; ἐζαλίστηκα; bliver fortumlet (af oldgr. ζάλη).

ζάφτι (af tyrk. *zaf*); τον κάνω ζάφτι, jeg gör ham rolig.
ζεστός, ή, ό; varm.
ζευγαρίζω, plöjer (af oldgr. ζευγάριον, et Spand).
ζευγάς, ὁ; *Plur.* -άδες; Driver, Plovkudsk.
ζεύγλαις, ἡ; den Del af Aaget, der sidder om Køernes Hals.
ζητῶ, ἐζήταγα; ἐζήτησα og ἐζήτηξα; søger.
ζέλια, ἡ; Jalousie (af oldgr. ζῆλος).
ζυγός, ὁ, Aag.
(ζῶ), ζῇς, ζῇ; ἤζια; ἤζησα; lever; ernærer.
ζωή, ἡ; Liv.
ζωντανός, ή, ό; levende.
(ζῶο, τὸ); *Plur.* ζᾶ; (vulg. Husdyr; specielt paa Syra om) Geder.

ἥλιος, ὁ, Sol.
ἡσυχάζω, stiller til Ro.

θαμάζω og θαμάζομαι, beundrer; forundrer mig over.
θαραπεύγω, betjener; hjælper (oldgr. θεραπεύω).
θαῤῥῶ, θαῤῥεῖτε; ἠθάῤῥια, tror, mener (oldgr. θαῤῥέω).
θάῤῥος, τὸ, Tro; ἤτανε το θάῤῥοϊ μου, det var min Tro, Mening.
θειότη, ἡ; Guddom; Gud.
θέλω, θές, θέλει ell. θέ, θέμε, θέτε, θέσι; ἤθελα; ἠθέλησα; vil, skal; θέσι ζεστά, de skal (nydes) varme.

θεός, Gud; ὤ θεέ μου!
θερίζω, høster.
θεριό, τὸ; alm. om giftige Slanger (= φίδι); γιὰ το θεριό, en Ed.
θλιμμένο 'σπίτι, Sörgehus.
Θόδωρος, Theodor.
θολόνω, bliver plumret, smudsig (oldgr. θολόω).
θυατέρα, Datter.
θυμός, ὁ, Vrede.
θυμώντας, erindrende; af
θυμοῦμαι; ἠθυμήθηκα; husker (oldgr. ἐνθυμέομαι).
θυσιάζω, ofrer.
θωρῶ ell. θουρῶ, εῖς, εῖ; ser, betænker (oldgr. θεωρέω).

(ἰατρεύγω); ἰάτρεψα; helbreder.
(ἴδα), ἴδιες, ἴδιε ell. ἔδιε, ἔδανε; 'δῶ ell. 'διῶ, 'διῇ, 'διοῦν; saa (af oldgr. εἶδα).
ἱδρός, ὁ, Sved.
ἴντα, hvad? γιάντα, hvorfor?
ἴσια μὲ, lige indtil.
ἴσκιος, ὁ; Skygge; ogs. τὸ σκίο (oldgr. σκιά).

καβαλλικεύγω, rider (af lat. *caballus*).
κάβουρας, ὁ; Krebs (ital. *gambero*).
κάγκαρα, τὰ, Dörhængsler.
καζάνι, τὸ, (tyrk. *qazan*), Kedel.
καθάριος, ren.
κάθε, *indeklin.*; enhver; ogs. καθένας, καθεμνιά, καθένα; *Genit. Mask.* καθενοῦς.
καθημερνά ell. καθημερινῶς, daglig.
κάθουμαι, κάθεται; ἐκαθέντανε; sidder.
καθίζω; ἠκά(θ)σα, ἠκάσασι, *Imper.* κάσε; sætter mig ned.
καθοῦ, eftersom.
καθώς; som; idet.
καὶ, og; træder ofte istedenfor vort »at«: γλέπει και ἠκαθούντανε σαράντα δράκοι, han ser, at der sad 40 Uhyrer; γλέπει ἕναν ἄθρωπο και ἔρχεται; ἤκαμα τη μάννα και ἤριξε το παιδί της σ'το νερό, jeg bevirkede, at Moderen kastede sit Barn i Vandet; ἤκαμα και ἐμίλησε, jeg bevirkede, at han talte.
καιρός, ὁ, Tid, Vejr.
κακιά, ἡ, Ondskab.
κακόμοιρος, og -μοίρης, ὁ; ulykkelig; ἡ κακομοίρα, den ulykkelige (Kone).
κακονδυμένος, slet klædt.
κακός, ἡ, ὁ; ond.
καλάθι og *Dimin.* καλαθάκι, τὸ; Kurv.
(καλῶ); ἠκάλεσα; kalder.
καλλεργῶ, dyrker (Jorden, τη γῆς).
καλόμοιρος, lykkelig.
καλοπίχερος, omgængelig.
καλοπλερόνω, betaler godt.
καλοσυγυρισμένος, godt klædt.
καλός, ἡ, ὁ; god; καλη σπέρα, godaften; καλό σ' το παλλικάρι, hil være den Kæmpe; *Adverb.* καλά; *Kompar.* καλίτερα ell. καλλιότερα, ogsaa

κάλλια: καλλιά 'χομε, det er bedre for os, vi foretrække.
καματερός, flittig, ivrig.
καμήλαις, ἡ, Kameler.
καμπούρης, puklet (af oldgr. καμπή).
κάμπος, ὁ, Mark.
καμπόσος, η, ο; nogen.
κά(μ)ωμα, τὸ; Gerning; *Pl.* ogsaa Verktöj.
κανάλι, τὸ; Kanal (ital. *canale*).
κανεὶς eller κανένας, *Genit.* κανενοῦς, *Akk.* κανεῖ; *Femin.* καμνιά; *Nevtrum* κανένα; nogen; ofte med udel. Nægtelse: ingen.
καντάρι, τὸ (tyrk. *qynthar*; ital. *cantaro*), Centner.
καντηλιέρι, τὸ, Lampe (af ital. *candela*).
κάνω; ἤκανα; ἤκαμα; *Konj.* κάμω, *Plur.* κά(μ)ωμε; *Pass. Aor.* ἠκαμώθηκα; gör; lader som om; befinder mig; siger (af oldgr. κάμνω).
Κάπαῤῥη, ἡ, et Bjerg paa Syra, hvor Anerajderne antages at komme sammen og danse.
καπνιά, ἡ, Sod.
καπνοδόχος, ὁ, Skorsten.
καπνός, ὁ, Røg.
καραβοκύρης, ὁ, Baadfører (af καράβι, τὸ, Baad; byzant. κάραβος og καράβιον).
καρδιά, ἡ, Hjærte.
καρπίζω, giver Frugt.
καρσί, *Adverb.* (tyrk. *qarchy*); imod; καρσί σέ, op til.
καρτερῶ; *Impf.* ἠκαρτέρα(γ)α, 3 *Pers.* -τέρα; vænter; varer.
καρύδι, τὸ, Nød (oldgr. κάρυον).
καρφί, τὸ, Nagle (byz. καρφίον).
κασίδης, ὁ, En, der er befængt med κασίδα, Skurv, Udslæt paa Hovedet.
κάστελα, med Flid, med Vilje.
κάστρο, τὸ; Borg; specielt om Byen Syra, der ligger paa et Bjerg og i Middelalderen har været befæstet; derfor οἱ καστριανοί, Byens Indvaanere, i Modsætn. til οἱ χωριανοί, Landfolket.
(καταιβάζω), καταίβασα; tager ned.
καταιβαίνω, gaar ned.
(καταιδέχουμαι); καταιδέχτηκα; antager; værdiger.
καταιλῶ; ødelægger (af oldgr. καταλύω).
καταλλαγιάζω, beroliger (af oldgræsk καταλλαγή).
κατάρα, ἡ, Forbandelse.
καταφέρνω; ἠκατάφερα; bibringe; gör Noget imod Nogen; τον'κατάφερε μνιά (neml. ξυλιά), han bibragte ell. gav ham et Slag.
κάτι ell. κάτι τι; Noget.
κατοικιά, ἡ; Bolig.
κατοικῶ; ἐκατοίκησα; bor.
(κατουριοῦμαι eller) κατουριέμαι; lader mit Vand paa mig (oldgr. κατουρέω).
κάτω, nede; ἡ κάτω πατωσιά, det nederste Stokverk.
καϋμένος, η, ο; ulykkelig.
(καυχιοῦμαι), καυχιέσαι; praler (oldgr. καυχάομαι).

καφενέδες, **οἱ**, Kaffehuse.
κείτομαι, ligger.
κελλί, **τὸ**; Kælder; Celle (lat. *cella*).
κερά, **ἡ** (vulg. **κυρά**); Kone, Frue.
κεράσι, **τὸ**, Kirsebær.
κερδίζω; **ἐκέρδισα** og af en anden Stamme **ἠκέρδεψα**; **κερδεμμένος**; vinder.
κερί, **τὸ**; Kerte, Voxlys (oldgr. **κηρίων**).
κεφαλή, **ἡ** og **τὸ κεφάλι**; Hoved.
(**κινῶ**); **ἐκίνησα**; *Imperf. Med.* **ἐκουνιούμουνε**; sætter mig i Bevægelse.
κιὄλας (ɔ: **καὶ ὅλας**); desuagtet.
κλαίγω; **ἤκλαγα**; græder.
κλάνω; **ἤκλασα**; slipper en Vind (af oldgr. **κλάω**, bryder).
κλέβγω, stjæler (oldgr. **κλέπτω**).
κλέφτης, **ὁ**; *Plur.* **κλέφταις**; Røver.
κλοτσῶ, sparker, slaar (om Æsler).
κλωστή, **ἡ**, Traad, Garn (af oldgr. *Verbum* **κλώθω**).
κόβγω, **κόβγει**; **ἔκοψα**; hugger; plager.
κοιλιά, **ἡ**; *Dim.* **κοιλίτσα**, **ἡ**; Mave.
(**κοιμιοῦμαι**); **ἠκοιμούντανε**; **ἠκοιμήθηκα**; hviler (oldgr. **κοιμάομαι**).
κοῖμος ell. **κόσμος**, **ὁ**; Verden.
κοιτάζω; ligger (om Höns).
κόκκαλο, **τὸ**, Ben.
κόκκινος, **η**, **ο**; rød.
κολληγιά, **ἡ**, Fæsteskab; bruges om Forholdet mellem den græske Bonde og den Jords Ejer, han dyrker. Fæsteren hedder paa Øerne i Arkhipelet og i Attika **ὁ κολλήγας** (paa de ion. Øer **ὁ σέμπρος**).
κολυμπητής, **ὁ**; Svømmer (af oldgr. **κολυμβάω**).
κομμάτι, **τὸ**, Stykke; **κομμάτι ὥρα**, en lille Stund.
κομματιάζω, sønderhugger.
κοντά eller **γκοντά**, nær.
κοντάρω, fortæller (ital. *contare*).
κοντεύγω, er nær ved; er i Færd med.
κοντοσκύβγω, bukker mig ned (af oldgr. **κύπτω**).
κοντολογῶ; forkorter Udtrykket, siger Noget i en kortere Form.
κοντός, **ή**, **ό**; lille (byzant.).
κοπανίζω; slaar, støder (af oldgr. **κόπανον**).
κοπέλα, **ἡ**, Pige; *Dimin.* **κοπελάκι**, **τὸ**, Tjenestepige.
κόπος, eller **κόμπος**, **ὁ**; Möje, Arbejde.
κοπριά, **ἡ**, Møg.
κόρακας, **ὁ**, Ravn.
κόρη, Datter.
κορκός, **ὁ**, Æggeblomme (af oldgr. **κρόκος**).
κορνιαχτός, **ὁ**, Støv (oldgr. **κονιορτός**).
κόσσιφας, **ὁ**, Drossel.
κουβᾶς, **ὁ**, Spand.
κουβέντα, **ἡ**, Samtale (af byzant. **κομβέντος**, det latinske *conventus*); ogsaa i Albanesisk findes **κουβέντι**, Samtale; s. Camardi, Saggio di Grammatologia compar. sulla lingua Albanese 1864. p. 340).
κοῦκκος, **ὁ**, Gög (oldgr. **κόκκυξ**).
κουκκουβάϊα, **ἡ**, Ugle.
'κούμενος (ɔ: **οἰκούμενος**); beboet, befolket.

κουμπάνια, ἡ, Selskab (ital. *compagnia*).

κουμπανιάρω, ledsager.

κουμπάρος, Fadder (ital. *compadre*).

κουντεντάρω, fornöjer (ital. *contentare*).

κουντραστάρω, gör imod, fortrædiger (ital. *contrastare*).

κουντῶ eller **γκουντῶ**, støder.

κουπί, **τὸ**, Aare (oldgr. **κωπίον**).

κουρέλι, **τὸ**, Pjalt.

κουρελιασμένος, pjaltet.

κουρεύγω, klipper (af oldgr. **κουρεύς**).

κουροῦνα, ἡ, Krage (oldgr. **κορώνη**).

κουτσός, ἡ, ὁ; halt (byzant. i Betydningen »afstumpet»).

κουτρούλης, ὁ; *Plur.* -**ηδες**; skallet.

κουφός, ἡ, ὁ; døv (oldgr. **κωφός**).

κράζω; **ἤκραξα**; kalder.

κρασί, **τὸ**, Vin (af oldgr. **κρᾶσις**).

κρεββάτι, **τὸ**, Seng (oldgr. **κραββάτιον**).

κρεματάρια, **τὸ**, Ranker med Druer, som hænges op for at gæmmes til Vintren.

κρῖμα, **τὸ**; brugt som *Interjekt*. **κρῖμα σ' το νεό**, Skade for den unge Mand!

κρίσι, ἡ, Dom.

κριτήριο, **τὸ**, Domstol.

κρουμμένος, *Perf. Partcp.* (af **κρύβγω**), skjult.

(**κυλίω**), **ἐκύλισα**; vælter, ruller.

κυνῆ(γ)ι, **τὸ**, Jagt; af **κυνηγῶ**, ᾷ, jager (af oldgr. **κυνηγέω**).

κυπαρίσι, **τὸ**, Cyprestræ.

κύρης, Herre; Fader (af **κύριος**).

κυριακή, ἡ, ell. hyppigere **κιεριακή**; Söndag.

κυττάζω, ser, betragter (af oldgr. **κυπτάζω**).

κῶλος, ὁ, Bagdel (smlgn. oldgr. **κωλῆ**; hos Svidas **κῶλος** = **πρωκτός**).

κωλοστριφῖζομαι, drejer mig omkring En.

κωλοσύρνομαι, væltes afsted.

λαβαίνω; **ἔλαβα**; tager (oldgr. **λαμβάνω**).

λαγαρῖζω, renser.

λαγός, ὁ, Hare.

λάδι, **τὸ**, Olie (oldgr. **ἐλάδιον**).

λαλά, ἡ, Bedstemoder.

λαμπρή, ἡ, Paaske.

λαρέζος, ὁ; egentl. Egennavn (Lavrentius) for en bestemt Person i Syra; deraf alm. Benævnelse for en Keltring; df.

λαρεζιά, ἡ, Skurkestreg.

(**λαχαίνω**); **ἤλαχα**; tilfalder, træffer sig.

λείπω, fattes; er borte.

λειψός, ἡ, ὁ; mangelfuld.

λεμόνι, **τὸ**, Citron.

λεμονιά, ἡ, Citrontræ.

λέξι, ἡ, Ord.

λέω, **λές**, **λέει** ell. **λέ**, **λέμε**, **λένε** ell. **λέσι**; **ἤλε(γ)α**, **ἠλέγασι**; siger.

'λιάζω, udsætter for Solen (af *ἥλιος*).
'λιάκι (ɔ: *ὀλιγάκι*); lidt; *ἀπὸ 'λιάκι 'λιάκι*, lidt efter lidt.
λίμνη, *ἡ*, Sø.
'λιοτρίβι (ɔ: oprind. *ἐλαιοτριβεῖον*), *τὸ*; Oljepresse.
λογαριασμός, *ὁ*, Beregning; Regning.
λό(γ)ος, *ὁ*; Tale; Ord. *Plur.* *λόγια*, Ord; *για λόγο σου*, for Dig.
λοιπό(ν), ell. *τὸ λοιπό(ν)*; nu (*jam*); derpaa.
λόρδος, rig Rejsende.
λοίβα, *ἡ*, Udslæt, Spedalskhed (af oldgr. *λώβη*).
λοιβιάζω; *ἐλοίβιασα*; *λοιβιασμένος*; er spedalsk.
λούνω; *ἐλούστηκα*; bader (mig).
(*λυπιοῦμαι*); *λυπᾶσαι*; er bedrøvet.
λωλός, *ό*, *ό*; taabelig.

μὰ, men.
μαγαλόνω, bliver stor (istf. *μεγ.*).
μαγειρειά, *ἡ*; Mad; tilberedt Spise.
μαγειρεύγω; *ἐμαγείρεψα*; tillaver.
μαγειρειό, *τὸ*, Køkken.
μάγερας, Kok (oldgr. *μάγειρος*).
μαζύ, med; *μαζύ μου*.
μαζόνω; *ἐμαζόχτηκα*; samler.
μαθαίνω; *ἤμαθα*; lærer (baade *disco* og *doceo*).
μαθές; brugt i Tiltale som *Interjektion* (ligesom *Vokativen* *καλέ*) med Betydning: »min Gode« ell. desl. Formodentlig opstaaet af *μὰ ἃ θές* (ɔ: *ἀλλὰ ἂν θέλῃς*); smlgn. *ἀθές*.
μακαρόνια, *τὰ*, Makaronier.
μακρυά, langt, bort.
μαλλί, *τὸ*; Haar (oldgr. *μαλλός*).
μανίζω; *ἐμάνισα*; bliver vred (af oldgr. *μανία*).
μα(ν)ίκια, *τὰ*, Ærmer.
μάννα, Moder.
μάνταλος, *ὁ*, Slaa; og *μανταλόνω*, lukker med en Slaa (oldgr. *μάνδαλος* og *μανδαλόω*).
μάντρα, *ἡ*, Fold; Hjord (ital. *mandra*).
μαντρί, *τὸ*, Hjord.
μαντίλι, *τὸ*, Klæde, Dug (ital. *mantile*).
μᾶς; s. *ἐμεῖς*.
'μάτι, *τὸ*, Öje; *τα μάτια* som Kælenavn: min Öjesten (oldgr. *ὀμμάτιον*).
μαραγκός, Snedker (ital. *marangone*).
μαρῖνος, *ὁ*; ligesom *λαρέζος* eg. Egennavn, derpaa Skældsord; df.
μαριολίκια, *ἡ*, Slethed.
Μάρτης, *ὁ*, Martsmaaned.
(*μασῶ*), 3 *Plur.* *μασοῦ*, *Imper.* *μάσιε*; tygger (oldgr. *μασάομαι*).
μάστωρης, *ὁ*, Mester, Haandverksmand.
μαῦρος, *η*, *ο*, sort.
μαχαλᾶς, *ὁ* (tyrk. *mahall*); Naboskab.

μὲ, med; *μὲ τὸ νὰ* ell. *πῶς*, derved at.

μεγάλος, η, ο; stor; *ὁ πιὸ μ.*, den störste. Df. *Adverb. μεγάλα*, meget; höjt; og *Komparativen μεγαλίτερος* (ogs. som *Subst.* Overmand).

μεζές, ὁ (tyrk. *meze*); Formad til at vække Appetit eller Tørst med (salte Varer, som Sardeller o. desl.).

μεθύστακας, ὁ, Drukkenbold.

(*μεθῶ*), *ᾷ*; *ἐμέθυσα*; bliver fuld.

μέλει, vedkommer; *δέ σε μέλει.*

μελισσουργός, ὁ; den, der driver Biavl.

μέλλεται, det er bestemt af Skæbnen.

μένω, bliver.

'μέρα, ἡ, Dag (oldgr. *ἡμέρα*).

μερετάρει; det tilkommer (af ital. *meritare*).

μερί, τὸ; Laar (oldgr. *μηρίον*).

μεριά, ἡ; Bred (af Floder).

'μερόνω, beroliger (oldgr. *ἡμερόω*).

μέρος, τὸ, Sted; Del.

μέσα, ind; hjem; *μέσα του*, ved sig selv; *μέσ' σ' τη κάψα*, midt i den hede Tid.

μεσάνυχτα, τὰ, Midnat (oldgr. *τὸ μεσονύκτιον*).

μέση, ἡ, Midte, Liv.

μεσημέρι, τὸ, Middag (oldgr. *τὸ μεσημβρινόν*).

μετάξι, τὸ, Silke (oldgr. *μέταξα* og *μετάξιον*).

μεταξωτός, ή, ό; af Silke.

(*μετρῶ*); *ἡμέτρησα*; maaler.

μηγάρις, mon ikke.

μή(ν), at ikke; ikke; *μὴν ἀρωτᾷς*, Du maa ikke spörge.

μῆνας, ὁ; *Plur.* -*ες*; Maaned.

(*μηνῶ*), *ᾷ*, kalder (oldgr. *μηνύω*).

μήτε, ikke engang; *μήτε — μήτε* = *οὔτε — οὔτε*.

'μιλιά, ἡ, Tale (oldgr. *ὁμιλία*).

'μιλῶ, -εῖς, -εῖ, -ῦ; *ἐμίλια*; *ἐμίλησα*; taler.

μίλι, τὸ, Mil (ital. *miglio*).

μινίστρος, ὁ, Gesandt.

μισεύγω; *ἐμίσευψα*; rejser (byz. *μισεύω*, hæve (en Forsamling), sende fra hinanden).

μίσιτρα, ἡ, Skørost.

'μισός, ή, ό; halv (oldgr. *ἥμισυς*).

μνιά; s. *ἕνας*; *μνιά, Adverb.* istedetf. *μνιὰ κοπανιά* (»*tout d'un coup*«), med ét Slag, med Et.

μόδι, τὸ, Skæppe (oldgr. *μόδιος*).

μόδος, ὁ; *μὲ το ὅμοιο μόδο*, paa samme Maade (Latin. *modus*).

'μοιάζω, ligner (oldgr. *ὁμοιάζω*).

μοῖρα, ἡ, Skæbne.

μονάχος, η, ο; alene (ogs. med tilf. *pers. Pron. μονάχος μου, του* osv.).

μόνο(ν), alene; men.

μονοπάτι, τὸ, Sti (oldgr. *μονοπάτιον*).

μορφή, ἡ, Skikkelse.

μοσχάρι, τὸ, Kalv (oldgr. *μοσχάριον*).

μουγκαλιέμαι, bröler.

'μουδιάζω; *'μουδιαϊμένος*; bliver stiv, følelsesløs (oldgr. *αἱμωδιάω*).

μȣλλος, η, ο; stille, rolig.
μπαζάρι, τὸ; Bazar; Handel (tyrk. *bazar*).
'μπαίνω, 3 *Plur.* *'μπαίνου*; *Aor.* *'μπῆκα, ἔμπω*; *Imper.* *ἔμπα*; gaar ind (*μέσα*); af oldgr. *ἐμβαίνω*.
μπάλα, ἡ, Kugle (ital. *palla*).
μπαλτάς, ὁ, *Plur.* *-άδες* (tyrk. *balta*); Øxe.
μπαλόνω, ·tapper.
μπαρμπέρης, ὁ; *Plur.* *-ηδες*; Barber (ital. *barbiere*).
μπαρούτι, τὸ, Krudt (tyrk. *barut*).
μπαξῆσι, τὸ, Drikkepenge; Gave (tyrk. *bakhshish*).
μπᾶς, kanske (spörgende); istedetf. *μὴ πῶς*.
μπαχτσές, ὁ, Have (tyrk. *baghtcha*).
μπερέτα, ἡ, Hue (ital. *berretta*).
μπίρμπος, ὁ (= vulg. *μπιρμπάντης*); Skælm; Skurk (ital. *birbone* og *birbante*).
μπορῶ, εῖς, εῖ; *ἠμπόρια*; *ἠμπόρεσα*; kan, er i Stand til (vistnok af oldgr. *εὐπορέω*).
μποζάκι, τὸ, Skaal (af tyrk. *boza*).
μπόσικος, η, ο; tom, forfængelig; *Adv.* *μπόσικα*, forgæves (af tyrk. *bosh*).
μπουκουνιά, ἡ, Mundfuld (ital. *boccone*).
μπράβο; jo; det skulde jeg mene! (af ital. *bravo*).
μπρέ (af *μωρέ*!) hør! ogsaa *βρέ*; *μπρέ 'συ*! eller *βρέ συ*!
'μπροστά, foran (oldgr. *ἔμπροσθα*).
'μπροστιά, ἡ (det Mods. af *'πιστιά*); Fordelen af Sadlen paa paa et Æsel.
μπρουντζίτικος, η, ο; af Bronze (*μπροῦντζος*; ital. *bronzo*).
μυαλός, ὁ, Hjærne (oldgr. *μυελός*).
Μύκονο, ἡ, Øen Mykonos.
μυρωδικά, τὰ, duftende Træer og Blomster (af oldgr. *μύρον*).
μυρολό(γ)ι, τὸ, Klagesang over Afdøde (af oldgr. *μύρω*).
μωρός, ἡ, ὁ, taabelig.

νὰ (ɔ: *ἵνα*), at.
νὰ; *Interj.* se der! *νὰ 'τός*!
ναί; ja.
νεαγκοῦ, idetmindste; ihvertfald (paa Astropaljá *μάγκου*, det ital. *almanco*).
νεάτα, τὰ, Ungdom.
νενέ, ἡ, Moder.
νεότη, ἡ, Ungdom.
νερό, τὸ, Vand (byzant. *νερόν*; oldgr. *νηρόν* og *ναρόν*).
νησί, τὸ, Ø.
νικῶ, ᾷ, sejrer, overvinder.
Νιό, ἡ, Øen Ios.
νοικοκύρης, ὁ; Husejer, Vært (af *οἶκος* og *κύριος*).
(*νοιώθω*); *ἔννοιωσα*; tænker.
'νομάτοι, οἱ, Personer (af *ὄνομα, -ατα*).
'νταμόνω, *ἠντάμονα*; *ἠνταμώθηκα*; møder (af *ἀντάμα* ɔ: *ἐν τῷ ἅμα*, byzant., «sammen»).
ντελόγκο, strax (ital. *da* og *luogo*).

ντεμενος = δεμένος, af δένω.
ντένδρο ell. νδένδρο, τὸ; Træ.
'ντόπιος, indfødt (oldgr. ἐντόπιος).
'ντρέπομαι; Aor. Pass. Konj. 'ντροπιαστῇ; skammer mig (oldgr. ἐντρέπομαι).
'ντροπή, ἡ, Skam.
'ντύνω ell. νδύνω; ἔντυσα; klæder paa.
νύφη, Brud, ung Kone (oldgr. νύμφη).
'νύχι, τὸ, Negl (oldgr. ὄνυξ).
νύχτα, ἡ, Nat (oldgr. νύξ).
νῶμος, ὁ, Skulder (oldgr. ὦμος).

'ξαγοράρης, Skriftefader (af byzant. ἐξαγορεύω).
'ξακλουθῶ, ᾷς, ᾷ; ἠξακολέθησα; følger (oldgr. ἐξακολουθέω).
'ξαναγλέπω, ser igen.
('ξανάρχομαι); 2 Pers. Aor. Konj. 'ξανάρχῃς; kommer igen.
'ξαναρωτῶ, ᾷ, spörger igen.
'ξαπλόνω, nedkaster (af oldgr. ἐξαπλόω).
'ξαπολῶ, ᾷς, ᾷ; 3 Imperf. 'ξαπολοῦσε; forlader (af oldgr. ἐξ—ἀπὸ—λύω).
'ξεγαναχτῶ, er fortrydelig ('ξεγαναχτισμένος).
'ξελακκίζω, gör en Grube (λάκκος) rundt om Vinstokken.
'ξελογιάζω, gör forrykt (af oldgr. ἐξ og λόγος).
'ξεμουδιάζω, forfriskes; det Mods. af 'μουδιάζω.
ξενοδουλεύγω, arbejder for Fremmede.
ξένος, η, ο, fremmed; df. ξενιτειά, ἡ, fremmed Land.
('ξενυχτίζω); 'ξενύχτισα; sover, tilbringer Natten.
'ξεριζόνω, oprykker med Rod (oldgr. ἐκριζόω).
ξερός, ἡ, ὁ; tör.
'ξέρω; ἤξερα, 3. Plur. ἠξέρασι; ved, forstaar (af oldgr. Aor. ἐξευρεῖν).
'ξετρυπόνω, viser mig pludselig (smlgn. oldgr. ἐκτρυπάω).
('ξετυλίγω); 'ξετυλίεις; opvikler (oldgr. ἐκτυλίσσω).
'ξεφάντωσις, ἡ, Fornöjelse.
'ξεφέγγει, det bliver Dag (af oldgr. φέγγω).
'ξεφυτρόνω, spirer (af oldgr. φύτρα).
'ξεχωρίζω, skilles fra.
'ξηγῶ, εἰς, εἶ; ἐξήγησα; forklarer.
('ξημερόνει); ἐξημέρωσε; det bliver Dag.
'ξίδι, τὸ; Eddike (eg. ὀξίδιον, af oldgr. ὄξος).
'ξιππάζομαι, bliver forskrækket.
'ξοδιάζω, udgiver Penge (mods. 'σοδιάζω).
ξουράφι, τὸ, Barberkniv (oldgr. ξυράφιον).
ξουρίζω, barberer (oldgr. ξυρίζω).
ξυλαράκι, τὸ, Dimin. af
ξύλο, τὸ, Træ, Ved; df. ξυλίτικος, af Træ, og
ξυλιά, ἡ, Slag.
'ξυπνῶ; ἐξύπνα(γ)α; ἐξύπνησα; vaagner.
'ξυπόλυτος, η, ο; barfodet.

ὁ, ἡ, τὸ; οἱ, ἡ, τὰ; *Akk. Plur. Mask.* og *Fem.* alm. τ'ς. *Artikel* og *Pronom. Demonstr.*

Ὀβριός, ὁ, Jøde.

ὄγιος, hver som.

ὀγρός, ἡ, ὁ = ὑγρός.

ὀκάς, ἡ; *Plur.* -άδες; en Vægt, 2½ Pund (tyrk. *okka*).

ὀλίγο, lidt; με ὀλίγο, om lidt.

ὅλος, η, ο; hel, al; ὅλο ἴσια, ligestrax.

ὅμοιος, α, ο; lignende.

ὄμορφος, η, ο; skön (oldgr. εὔμορφος); df. ἡ ὀμορφιά, Skönhed.

ὀμπρός, foran; ὀμπροστά = 'μπροστά.

ὄνομα, τὸ, Navn.

ὄντας, mens, naar, da.

ὄξα(φ)να, pludselig.

ὄξοδα, τὰ, Udgifter (oldgr. ἔξοδος).

ὄξω, ude; ὄξω ἀπό, foruden.

ὅποιος, hvilken; som.

ὅπου ell. (ὁ)ποῦ, *Adv.* og *Pron. Relat.*, hvor; som, hvem.

ὀριά, ἡ = οὐρά, Hale.

ὄρεξι, ἡ, Appetit.

ὁρίζω, befaler; ὁρισ'τέ! Svar til den, der kalder.

ὁρισμός, ὁ, Bestemmelse; Forordning.

ὄρνιθα, ἡ, Höne.

ὀρτύκι, τὸ, Vagtel (oldgr. ὀρτύγιον).

ὅσος, η, ο; hvilken; *Plur.* alle, som. ὅσο, idet, alt eftersom.

ὅ,τι; *indekl.* hvilket; som; τὰ ὅ,τι, det som; μ' ὅ,τι τρόπο 'μπορέσῃ, paa hvad Maade han kan bedst.

(ὁ)τότες, derpaa.

οὐρανός, ὁ, Himmel.

οὔφ! fy!

ὄχι; ikke (oldgr. οὐχ).

(ὀχτροπαθῶ); ὀχτροπάθησα; bliver vred.

ὀχτρός, ὁ, Fjende (oldgr. ἐχθρός).

πα(γ)δνω, fryser (af oldgr. πάγος).

παιγνίδια, τὰ, Musik, Musikkhor.

παιδάκι, τὸ, *Dimin.* af

παιδί, τὸ, Sön, Barn.

παίζω ell. μπαίζω; ἔπαιζα; leger.

'παινῶ, roser.

'παίρνω; *Aor.* ἤπηρα ell. ἠπῆρα, *Konj.* πάρω, *Imper.* ἔπαρε; *Perf. Partc.* παρμένος; tager (byz. ἐπαίρνω og ἐπαίρω).

παλαιός, ά, ό, gammel.

παλάμη, ἡ; *Plur.* -μες; Haand.

παλάτι, το, Slot.

πάλι, atter.

παλλικάρι, τὸ, Helt (af byzant. παλλικάριον; oldgr. πάλληξ).

παλλικαριά, ἡ, Heltegerning.

πανη(γ)ύρι, τὸ, Fest (oldgr. πανήγυρις).

'πανδρειά, ἡ, Ægteskab.

'πανδρεύομαι, gifter mig (af oldgr. ὕπανδρος).

πάντα, altid.

παξιμάδι, τὸ, Tvebak (byzant. παξαμᾶς og παξαμάδιον).

παντιέρα, ἡ; som *Adj.* om et overstadig, ustyrlig Fruentimmer.

παπᾶς, Fader; Præst.

παπούτσι, τὸ, Sko (tyrk. *papush*).

παρὰ; [1]) end; π. νά, end at; [2]) men.

παραγγελιά, ἡ, Raad.

παράδεισος, ὁ, Paradis.

παρακαλῶ; ἐπαρακάλεσα; opfordrer.

παρακάτω; underneden.

παρακεῖ; videre frem.

παραλῶ; opløser; ødelægger.

παραμονεύγω; ligger paa Lur efter.

παραμύθι, τὸ, Æventyr.

παράς, ὁ; *Plur.* -άδες, en Mønt (tyrk. *para*).

παράξενος, η, ο; löjerlig.

παραχώρεσι, ἡ, Godhed, Föjelighed.

παραχωρῶ; ἐπαραχώρησα; indrömmer.

παρευθύς; strax.

Πάρο, ἡ, Øen Paros.

παροιμιά, ἡ, Ordsprog.

παρωστιά, ἡ; Ildsted (*vulg.* πυρωστιά).

παρουσιάζομαι; παρουσιάστηκα; fremstiller mig.

παρτσάδι, τὸ; Stump; Stykke (af ital. *partire*).

πατέρας, Fader.

πατητῆρι, τὸ; Perse; Trædekar.

πάτος ell. μπάτος, ὁ; Bund.

πατωσιά, ἡ, Stokverk.

'πά(γ)ω, πάει, πᾶμε, πᾶτε, πᾶν(ε); *Imperf.* ὑπῆε; gaar (af oldgr. ὑπάγω).

πέδουλο, τὸ; Skorem.

πεθεριά, Svigermoder (oldgr. πενθερά).

πεθερός, Svigerfader (oldgr. πενθερός).

πέρα; hinsides.

περβόλι, τὸ; Have (af oldgr. περίβολος).

περγελῶ, ᾷ; 3 *Imperf. Sing.* ἠπεργέλα; spotter.

πέρδικα, ἡ, Agerhöne (oldgr. πέρδιξ).

περιγιαλιά, ἡ, Strand (oldgr. παραλία).

περιμένω; ἠπερίμενα; oppebier, vænter.

περισσότερο; *Adv.* mere.

(περνῶ), ᾷ, ε(ν); ἠπέρασα; gaar forbi; tilbringer (oldgr. περάω).

περσεύγω; er overflødig, tilovers (vulg. περισσεύω).

πέταλο, τὸ; Hestesko (af oldgr. πέταλον).

πετεινός, ὁ, Hane.

πετιέμαι; farer afsted (s. πετῶ).

πέτρα, ἡ; *Plur.* πέτραις; Sten.

(πετῶ) *Imperf.* ἐπέτα; flöj.

πε(τ)σί, τὸ, Skind (byz. πετζίον).

πέφτω; ἔπεσα; falder.

πη(γ)αίνω; ἠπήαινα; πηαινάμενος; gaar.

πῆχυ, ἡ; *Plur.* πῆχες; Alen.

πιά; nu (*jam*); endelig! δὲ-πιά, ikke længer.

πιάνω; ἔπιασα; tager (oldgr. πιάζω).

πικραϊμένος; fornærmet.

πίνω, πίνε; *Aor.* ἤπια, *Konj.* πιῶ, πιοῦμε; drikker.

πιό, mere; πιότερο, i höjere Grad.

πιπεράτο, *τὸ*; det Krydrede; af *πιπέρι*, *τὸ*, Peber.

πιστεύ(γ)ω; *ἐπίστεψα*; *πιστεμμένος*; tror.

'πιστιά, *ἡ* (ɔ: *ὀπισθία*); den bageste Del af Sadlen paa Æselet.

'πίσω; bag, tilbage.

'πιτήδειος; skikket.

'πιτηδειοσύνη, *ἡ*, Nethed.

πίτυλα, *τὰ*; Skaller; Svinemel.

πλάζω; former (*ψωμιά*, Brød).

(*πλαγιάζω*); *ἐπλάγιασα*; lægger mig.

πλακόνω; nedslaar (af oldgr. *πλακόω*).

πλατειά, *ἡ*, Torv.

πλεξοῦδα, *ἡ*, Fletning.

πλερόνω; *ἐπλέρωσα*; *ἐπλερώθηκα*; betaler (af oldgr. *πληρόω*).

πλουτίζω; bliver rig.

πλύνω; vadsker.

'πογράφω, *ἐπόγραψα*; underskriver, bifalder.

ποδάρι, *τὸ*; Fod; *σ' το ποδ. του πατέρα σου*, i Din Faders Sted.

(*'ποθαίνω*); *ἠπόθανα*; dør (af oldgr. *ἀποθνήσκω*).

ποιός; hvo? hvilken?

πόλεμος, *ὁ*, Krig.

πολεμῶ, *ε͂(ν)*; 3 *Imperf.* *ἐπολέμα*; kæmper; arbejder for.

Πόλι(ς), *ἡ*; Byen, Konstantinopel.

πολιτεία, *ἡ*; By.

πολλοί, *πολλά*; mange.

πονηρός, *ή*, *ό*; ond.

ποπόνι, *τὸ*; Melon (oldgr. *πέπων*).

πορνό, *τὸ*; *adverbialiter*: om Morgenen (af oldgr. *πρωϊνός*).

(*πορπατῶ*); *ἐπορπάτιε*; spadserer (af oldgr. *περιπατῶ*).

πόρτα, *ἡ*, Dör.

πόρτος, *ὁ*, Havn (ital. *porto*).

ποτάμι, *τὸ*, *Genit.* *τοῦ ποταμιοῦ*; og *ὁ ποταμός*; Flod.

πότε πότε, fra Tid til anden.

ποτέ(ς); *μὴν* ell. *δὲ(ν)* — *π.*, ingensinde.

πουγγί, *τὸ*, Pung (byzant. *πουγγίον*. smlgn. *Diez*, *Wb.* II, p. 53).

πουλάρι, *τὸ*; Føl (oldgr. *πωλάριον*).

πουλί, *τὸ*, Fugl (af lat. *pullus*).

πουλιολόος, *ὁ*, Fuglefænger.

πούπετις ell. *πούμπετις*; et eller andet Sted.

(*'προφαίνομαι*); *'προφάνηκα*; fremstiller mig for; gaar hen til.

'προφασίζω; *ἐπροφάσισα*; beslutter (af oldgr. *ἀπόφασις*).

πρᾶμμα, *τὸ*, Ting.

πρέπει; *ἔπρεπε*; det sömmer sig; bør; maa.

πρινάρι ell. *πουρνάρι*, *τὸ*, Steneg (oldgr. *πρῖνος*).

πριντζιπόπουλο, *τὸ*, en Førstes Sön.

πριχοῦ, för.

(*προκόβω*); *ἠπρόκοψα*, gör Fremskridt; *προκομμένος*, dannet.

προστάζω; *ἐπρόσταξα*; befaler.

πρόςωπο, *τὸ*, Ansigt.

πρωΐ; *το πρωΐ*; om Morgenen.

πρωτοπάω; gaar først.

πρωτοφανούσιμα, *τὰ*, Førstegrøde.

πρῶτος, η, ο; første. *Adv.* πρῶτα, først.
πύργος, ὁ, Taarn; som Egennavn et Bjerg paa Syra.
πυρομάχοι, οἱ, to Stene til at danne et Ildsted med.
πῶς; hvorledes; πώς, at; også ὅτι πώς.

ῥαβδί, τὸ, Stok.
ῥαφτάκης, Skræder (af oldgr. ῥάπτω).
'ρεσκήσανε = ἤρεσαν, af ἀρέσκω.
'ρημάζω (ɔ: ἐρημάζω); gör øde.
'ριβαίρνω; 3 *Aor. Konj.* 'ριβάρῃ; ankommer (ital. *arrivare*).
ῥιτσάλια, τὰ; (tyrk. *rijal*); de Store; höjeste Embedsmænd i Staten.
ῥίχτω; ἔῤῥιξα, 3 *Plur.* ῥίξασι, *Konj.* ῥίξω; kaster.
'ρίφι, τὸ, Kid (oldgr. ἐρίφιον).
ῥόδο, τὸ, Rose.
ῥομάνι, τὸ, Skov (tyrk. *orman*).
'Ρουσσία, ἡ, Rusland.
ῥουθούνι, τὸ, Næsebor (oldgr. ῥώθων).
ῥουφῶ; ἐῤῥούφηξα; indsøber (oldgr. ῥοφέω).
ῥοῦχο, τὸ, Klædningsstykke (middelald. Lat. *hrocus* ell. *rocus*, af ght. *hroch*).
ῥοχαλίζω; snorker (af oldgr. ῥόγχος).

σάββατο, τὸ, Lördag.
σαΐττα, ἡ, Pil (ital. *saetta*).
σακκί, τὸ, Sæk, Pose (oldgr. σακκίον).
σακκοῦλι, τὸ, lille Pose.
σάλι, τὸ, Spyt (oldgr. σίαλον).
σαματᾶς, ὁ, Larm (tyrk. *shamata*).
σά(ν), (ɔ: ὡς ἄν); [1]) ligesom; m. *Akk.* σὰν και σᾶς, ligesom ogsaa I; σὰν νὰ, som om: σὰν να 'ποῦμε, som om vi kunde sige; [2]) naar, da.
σανίδι, τὸ, Planke (oldgr. σανίδιον).
σαρακοστή, ἡ (ɔ: τεσσαρακοστή); den store Faste (paa 40 Dage).
σαράντα; fyrgetyve.
σᾶς, s. ἐσεῖς.
σβουρίζω, s. σφουρίζω.
σὲ; til (oldgr. εἰς).
σελλωτός, ή, ό; svejrygget (af oldgr. σέλλα ell. ἕλλα; smlgn. Curtius *Gr. Etym.* I, 280).
σερετιά, ἡ (tyrk. *shera'it*); Omsvøb, Kneb.
σεριανίζω (tyrk. *seyran*); spadserer; gaar om i.
σηκόνω; ἐσήκωσα; σηκόνομαι; ἐσηκώθηκα; hæver; rejser mig (af oldgr. σηκόω).
σημεῖο, τὸ, Tegn.
σήμερα; idag (oldgr. σήμερον).
σιμόνω, ἐσίμωσα; nærmer mig.
σιχλί, τὸ; Kar; Maal for flydende Varer (oldgr. σίκλος).
σκαλίζω; kradser, oproder.
'σκάρα, ἡ, Arne (oldgr. ἐσχάρα).
σκέδιο, τὸ, Maal (af oldgr. σχέδη).
σκιάζω; ἐσκίαξα; skræmmes bort, forsvinder.
σκίζω; ἔσκισα; kløver (oldgr. σχίζω).
σκλεριά, Kulde, daarlig Vejr (af oldgr. σκληρία).

σκοινί, **τὸ**, Reb (oldgr. *σχοῖνος*).
σκολάζω; hviler mig.
σκολειό, **τὸ**, Skole (oldgr. *σχολή*).
σκόνη, **ἡ**; Støv (oldgr. *κόνις*).
σκορδιαλός, **ὁ**, Lærke (*κορυδαλλός*).
σκόρδο, **τὸ**, Løg (oldgr. *σκόρδον*).
σκορφίζομαι; slaar mig for Hovedet (af oldgr. *κορυφή*).
σκοτόνω; **ἐσκότωσα**; **ἠσκοτώθηκα**; dræber (af oldgr. *σκοτόω*).
σκοντουμπῶ, **ᾷς**, **ᾷ**; snubler (byz. *κοντάπτω* og *σκοντάπτω*).
(**σκύβγω** ell.) **σκιύβγω**; **σκυμμένος**; bukker mig (af oldgr. *κύπτω*).
σκυλάκι, **τὸ**, Hund (af oldgr. *σκυλάκιον*).
σμίγω, **σμίει**; blander; blander mig med, omgaas med (af oldgr. *μίγνυμι*).
σμπίῤῥος, Politibetjent (ital. *sbirro*).
'σοδιάζω; tager ind (oldgr. *εἰσοδιάζω*).
σομάρι, **τὸ**, Paksaddel (tyrk. *semer*).
σοφᾶς, **ὁ**, Sofa (tyrk. *soffa*).
σπηλιά, **ἡ**, Hule (oldgr. *σπήλαιον*).
'σπίτι, **τὸ**; Hus (lat. *hospitium*; df. byzant. *ὁσπίτιον*); *πάω 'σπίτι*, jeg gaar hjem.
σ' πολλά 'τη! (vulg. *σ' ἔτη πολλά*), et Ønske om et langt Liv.
σταματῶ; **ἐσταμάτηξε**; standser (af byzant. *τὸ στάμα*, Ophør).
σταμνί, **τὸ**, Krukke (oldgr. *σταμνίον*).
σταῦλος, **ὁ**, Stald (byzant.; lat. *stabulum*).
σταυρός, **ὁ**, Kors; *γιὰ το σταό* (ɔ: *σταυρό*), en Forsikringsed.
στάχτη, **ἡ**, Aske.
στειβάζω; sammenpakker; opstabler, ophober (oldgr. *στείβω*).
(**στέκω**); **ἐστάθηκα**; staar.
στέρνω; **ἤστερνα**; **ἤστειλα**; sender (oldgr. *στέλλω*).
στέφανος, **ὁ**, Krands.
στεφανόνω; bortgifter.
στοίχημα, **τὸ**, Væddemaal; *βάνω ἕνα σ.*, indgaar et V.
στοματάκι, **τὸ**, Mund.
(**στοχάζομαι**); **ἐστοχάστηκα**; mener, tænker paa, beslutter.
στραβός, **ἡ**, **ὁ**; blind.
στράτα, **ἡ**, Vej (ital. *strada*); df.
(**στρατεύγω**); **ἠστράτεψα**; vandrer.
(**στρέφομαι**); *Aor. Imp.* **στράφου**; vender mig; henvender mig.
(**στρόνω**); **ἔστρωσα**; reder (oldgr. *στρώννυμι*).
συγυρισμένος, **η**, **ο**, velklædt.
συκολόγος, **ὁ**, Indsamler af *σῦκα*, Figner.
συ(μ)βιβασμός, **ὁ**, Overenskomst.
συ(μ)βουλή, **ἡ**, Raad.
(**συλλογίζομαι**), **-γᾶται**; **ἐσυλλογίστηκα** eller **-γιάστηκα**; **-γισμένος** ell. **-γιαϊμένος**; betænker.
συμπάθιο, **τὸ**; *με συμπάθιο*, »med Respekt at sige«.
συμπεθεριάζω; indgaar Svogerskab.

συνανήλως; s. *ἀνήλως*.
Σύρα, ἡ; Byens Navn; Indvaanerne hedder *οἱ Σεριανοί*.
σύρμα; *Adv.* lige ud.
σφαλίζω, *σφαλῶ*; *ἐσφάλιξα*; lukker, lukker mig. *Verb. Adj.* *σφαλιχτός*.
σφουρίζω, *σφυρῶ*; *ἐσφούριξα*; bringer til at larme.
σωρός, ὁ, Hob, Dynge.

τά; det (*τά ὅτι*, det som); hvad.
ταβέρνα, ὁ, Kro (ital. *taverna*).
τάβλα, ἡ, Bord (ital. *tavola*).
τάδε; *το τάδε μέρος*, den og den Del, det og det Sted.
ταΐνι, τὸ, Underhold; Foder (byzant. *ταγή*; vulg. *τα(γ)ίζω*, fodrer).
τάλαρο, τὸ, Daler (ital. *tallero*).
ταλιάρω; afhugger, afskærer (ital. *tagliare*).
τάξι, ἡ, Skik, Orden.
ταράζω; *ἐτάραξα*; plumrer.
τάχατες; maaske.
ταχύ, τὸ, Morgen.
τελειόνω; *ἠτέλειωσα*; ender; endes (oldgr. *τελειόω*).
τεμπέλης (tyrk. *tenbel*); doven.
τέντα, ἡ, Telt (ital. *tenda*).
τέσσερεις, α; fire.
τέταρτι, τὸ, Fjerdedel, Part.
τέτοιος, α, ο; saadan.
τεφτέρι, τὸ, Brevtaske; Dokument.
τέχνη, ἡ, Konst; Haandtering.
τί; hvad? *τί ἄθρωπος εἶνε*; hvad for et Menneske er det?
τίμποτας ell. *-ις*; Noget.
τόπος, ὁ, Sted.
τόσο; saa; *τόσο πολλά*, saa meget.
τότες, derpaa.
τουφέκι, τὸ, Gevær (tyrk. *tufenk*).
(*τραβῶ*), *ἐτράβηξα*; gaar, drager (af romansk *travar*? s. Diez, Wb. I. p. 420).
τραουδῶ, *εῖς*, *εῖ*; synger (byzant. *τραγῳδέω*).
τραντάζω; sitrer; ryster; larmer.
τραπέζι, τὸ, Bord; Gilde (oldgr. *τραπέζιον*).
τραχηλιά, ἡ, Hals; Nakke (af oldgr. *τράχηλος*).
τρεῖς, *τρία*; tre.
τρέχω; *ἤτρεχα*; løber.
τρίζω; *ἔτριξα*; bringer til at knarke, larme.
τρίτος, η, ο; tredje.
τρίχα, ἡ, Haar (oldgr. *θρίξ*).
τρομάζω; *ἠτρόμαξα*; skælver, frygter; skræmmer (oldgr. *τρομέω*).
τρομάρα, ἡ, Frygt.
τρόπος, ὁ, Maade; *με χίλιοι τρόποι*, paa tusinde Maader.
τρυγόνι, τὸ, Vagtel (af oldgr. *τρυγών*).
τρύπα, ἡ, Hul.
(*τρώ(γ)ω*); *τρῶς*; *τρῶνε*; *ἔτρωα*; *τρώομαι*; spiser; opæder; opslider.
τσαγγάρης, Skomager.
τσεσμές, ὁ (tyrk. *cheshma*), Kilde.
τσίλια, τὰ (tyrk. *chali*), eg. Torne; Skandaler.
τσομπάνης, Hyrde (tyrk. *choban*).
τυλιχτός, ή, ό; snoet, drejet (*verb. Adj.* af oldgr. *τυλίσσω*).

τυρανιῶ; plager.

τυρί, τὸ, Ost (oldgr. τυρίον).

τύφλα, ἡ, Blindhed.

(τυχαίνει); ἔτυχε, τύχῃ; træffer sig.

τύχη, ἡ, Lykke.

τώρα (ɔ: τῇ ὥρα); nu.

—

υἱός, Sön.

ὑπῆε; s. πά(γ)ω.

ὕπνος, ὁ, Sövn.

ὑπόθεσι, ἡ, Sag, Spörgsmaal.

ὑρεύ(γ)ω ɔ: γυρεύ(γ)ω; søger.

ὕστερα; σ' τα ὕστερα, og ὕστερις, tilsidst.

———

φαΐ, τὸ, Spise (oprind. oldgr. *Inf.* φαγεῖν).

'φαίνω (ɔ: ὑφαίνω); væver.

(φαίνω ubrug.); φαίνομαι; ἐφάνηκα; synes.

φανερόνω, ἐφανέρωσα; aabenbarer (oldgr. φανερόω); df.

Φανερωμένη, ἡ; Tilnavn til Guds Moder paa de Steder, hvor hendes undergörende Billeder er fundne efter en Aabenbaring.

φάντασμα, τὸ, Spøgelse.

ἤφα(γ)α; φά(γ)ω, φᾶμε, φᾶσι; *Aor.* til τρώγω.

φαρδιομάνικα, τά, vide Ærmer (af vulg. φαρδύς ell. φαρδειός, bred).

φασούλι, τὸ, Bönne (oldgr. φασήολος).

φεγγάρι, τὸ, Maane (af oldgr. φέγγος).

φεγγίτης, ὁ, Vindue, Lysaabning.

φέρνω; ἤφερα; fører.

φέσι, τὸ (tyrk. *fess*); rød Hue, Fes.

φεύ(γ)ω, φεύει, *Imper.* φεῦγα(ς); 3. *Plur. Aor.* ἐφύασι, flyr, flygter.

'φεύρεσι, ἡ, Opfindelse, Paafund.

'φίδι, τὸ, Slange, Snog (oldgr. ὀφίδιον).

φίλος, ὁ, Elephant (arab. og tyrk. *fil*; smlgn. isl. *fíll*; s. ogsaa *Diez*, Wb. II. p. 149 s. v. *marfil*).

φιλῶ, εῖ; ἠφίλησα; kysser.

'φκαιρόνω; tömmer (af byzant. εὔκαιρος, tom).

Φλεβάρης, ὁ, Februar.

φλορί, τὸ, en Mønt (ital. *fiorina*).

(φοβοῦμαι), φοβᾶται; frygter.

φόβος, ὁ, Frygt.

φορεσιά, ἡ, Klædning (oldgr. φορεσία).

φορά, ἡ, Gang; πέντε φοραίς, 5 Gange.

φορτόνω, ἠφόρτωσα, ἠφορτώσασι; læsser (φ. το δράκο τα τάλαρα, l. Dalerne paa Uhyret).

φορτοῦνα, ἡ, Storm.

Φραγκιά, ἡ, Evropa.

φταίχτης, ὁ og ἡ φταίχτρια; Synder og -inde; af (φταίω), φταίει; ἔφταιγε, forser mig, synder (oldgr. πταίω).

φτάνω, ἤφταξα; ankommer (oldgr. φθάνω).

φταρνίζομαι; nyser (af oldgr. πτάρνυμαι).

'φτενός, ή, ό, fin, ringe (af oldgr. εὐϑηνός).

φτέρνα, ή, Hæl (oldgr. πτέρνα).

φτερό, τὸ, Vinge (oldgr. πτερόν).

φτυῶ, φτυεῖ, φτυοῦ; spytter (oldgr. πτύω).

φτωχός, ή, ό; fattig (oldgr. πτωχός).

φύκια, τὰ, Tang, Søgræs (oldgr. φύκιον).

φυλά(γ)ω, -άει, -άου; ἐφύλαγα, ἐφύλαε; ἐφύλαξα; bevogter.

φυλακή, ή, Fængsel.

φύλλο, τὸ, Blad.

φυτεύ(γ)ω; ἐφύτεψα; planter.

φωνάζω; ἐφώναξα; raaber, kalder (φ. κανενοῦ, kalder paa En).

φωνή, ή, Stemme.

φωτιά, ή, Ild (af oldgr. φῶς).

φῶς, τὸ; Syn, det at se.

χαζίρη(ς), alm. *indekl.* (tyrk. *hazir*), beredt; df.

χαζιρεύγομαι; bereder mig.

χαλάζι, τὸ, Hagl (oldgr. χαλάζιον).

(χαλῶ); ἐχάλασα; ἐχαλάστηκα; ødelægger (oldgr. χαλάω).

χάλι, τὸ (tyrk. *hal*); Sindstilstand.

χάμο, paa Jorden; til Jorden: εἶνε χάμο, ῥίχτει χάμο (af oldgr. χαμαί).

χάνι, τὸ, Herberge (tyrk. *khane*).

χάνω; ἔχανα, ἐχάνασι; ἔχασα; ødelægger, mister, spilder; df. *Pf. Partc.* χαϊμένος (ɔ: χασμένος), ødelagt (smlgn. oldgr. χαόω).

χαρά, ή, Glæde.

χαράζει; det bliver Dag (byzant. χαράσσομαι).

χάρι, ή, Tjeneste (κάμε μου τη χάρι).

χαρκιλίκι, τὸ (tyrk. *kharjlik*); Smaamønt.

χαροκόποι, οἱ, Vellystlinge.

Χάρος, ὁ, Døden, Dødsengelen; νὰ σε πάρῃ ὁ Χάρος; den oldgr. Χάρων).

χαρτί, τὸ, Papir (oldgr. χαρτίον).

χατῆρι, τὸ (tyrk. *khatir*); Gemyt, Venskab, Önske.

χεῖλη, τὰ, Læber.

χειμῶνας, ὁ, Vinter.

χειρότερος, η, ο; værre.

χέρι, τὸ, *Plur.* χέρια; *Dimin.* χεράκι, τὸ; Haand; Hank; ἦτανε του χεριοῦ του, var ham god; εἶνε ἄϑρωπος του χεριοῦ του Ν., N. kan göre med ham, hvad han vil.

χερόμυλος, ὁ, Haandmølle.

χῆρα, ή, og ὁ χῆρος; Enke, og Enkemand.

χιάρο (νερό), klart (Vand) af ital. *chiaro*.

χίλιοι, ιαις, ια; tusinde; δέκα χιλιάδες, titusinde.

χλωμός, ή, ό; bleg (om Mennesker), af oldgr. χλόη; df.

χλωμιάζω, bliver, er bleg.

χοῖρος, ὁ, Gris.
χορεύ(γ)ω; danser.
χορός, ὁ, Dans.
χρεία, ἡ, Nødvendighed; *δὲν εἶναι χρεία*; *δὲ κάνει χρεία.*
χρειάζομαι; behøves.
χρόνος, ὁ, Aar; *Plur.* *τὰ χρόνια*; dog *ἕνα παλλικάρι εἴκοσι χρόνω* (*Gen. Plur.*).
χτίζω, *ἔχτισα*; anlægger, bygger (oldgr. *κτίζω*).
'*χτικιό*, τὸ, Svindsot (af oldgr. *ἑκτικός*).
'*χτυπῶ*, ᾷ, *Imper.* *χτύπα*; slaar (af oldgr. *ἐκτυπέω*).
χύνω; *ἐχύθηκα*; udgyder (oldgr. *Bif.* *χύνω* til *χέω*).
χῶμα, τὸ, Muldjord.
χῶρα, ἡ, By.
χωρατεύ(γ)ω; *ἐχωράτεψα*; spøger, driver Spøg (*σὲ κανένα*, med En).
χωριό, τὸ, Landsby; df.
χωριανός og *χωριάτης*, ὁ, Bonde.
χωρῶ; *ἐχωροῦσα*; gaar i, rummes.

ψάρι, τὸ, Fisk (af oldgr. *ὀψάριον*); df.
ψαρᾶς, ὁ, Fisker.
ψάχ(ν)ω; *ἔψαχα*; *ἔψαξα*; *ψάχνοντας*; famle, beføle (oldgr. *ψήχω*).
ψέμμα, τὸ, Lōgn (oldgr. *ψεῦμα*).
ψέφτης, ὁ, Lōgner (oldgr. *ψεύστης*).
ψωνίζω, køber ind (af oldgr. *ὄψον*).
ψοφῶ, *ψοφοῦ*; *ἐψόφησα*; krepere (om Dyr) (af oldgr. *ψοφέω*).
ψυχικό, τὸ, Almisse (oldgr. *ψυχικὰ δῶρα*).
ψωμί, τὸ, Brød (oldgr. *ψωμός*).
ψωριάζω; smittes, befænges med Fnat ell. desl. (af oldgr. *ψώρα*).

ὥρα, ἡ, Time; *ὥρα καλή*! God Dag! ell. Far vel!
ὥς που, indtil at.

To Fortællinger.

1. Το Γιανάκι της Χήρας.

Ἀρχὴ τȣ παραμυθιοῦ· καλη 'σπέρα την ἀφεντιά σας.[1]! Μνια βολά 'ταν[2] ἕνας βασιλές και εἶχεν ἕναν ἀβζῆ μιστωτό· τοῦ 'δινε το ταΐνιντου, το βότυρόντου, το λάδιντου, μα ὅσα πουλιὰ εἶχε σκοτῶση, ἔπρεπε να τα πηαίνη σ' το βασιλέ. Μνια μέρα σαν ἤθελε γιὰ να[3] πάη σ' του βασιλέ[4] τα πουλιά, ἔπρεπε να περάση ἀπο του βεζίρη. Γυρεύγοντας τοῦτα ὁ βεζίρης, ἐφτός[5], με τὸ πως ἤτανε πιστεμμένος, δὲν του τά 'δινε. Ὁ βεζίρης, τȣ ὀχτροπάθησε δυνατά, και ἐγύρεψε μ'ὅ,τι τρόπο 'μπορέση, γιὰ να[3] τόνε χαλάση. Μὰ ὁ ἀβζῆς ἤτανε προχομμένος, και δὲν τοῦ 'βρισκε αἰτία. Ἦρχε λοιπὸ καιρὸς και ἐγέρασε και ἠκόντευγε να 'ποθάνη. Ὀτότες φωνάζει τ'ς γυναίκας του, και τ'ς λέει· «γυναίκα! ἐγὼ θα 'ποθάνω· μόνον το παιδί μου και τα μάτια σου, νὰ το 'ξακλουθᾷς να τό 'χῃς[6] σ' το σχολειό· και σα 'ρωτήξῃ καμνιὰ φορά, τί τέχνη ἦχαν' ὁ πατέρας του, να μὴν του το φανερώσῃς· γιατὶ 'μπορεῖ ὁ βεζίρης για γενάτι μου νὰ 'βρῇ αἰτία και το χαλάσῃ». Και σὰν της εἶπεν ἐφτά, ἠπόθανε. Τώρα το παιδί, ὥσπου το ἤζιεν[7] ὁ πατέρας του, ἠπήαινε συγυρισμένο σ'το σχολειό· σαν ἠπόθανε, μὲ τὸ νά 'κοψεν ὁ βασιλὲς την πάγα[*] του πατέρα του, ἠπήαινε 'ξυπόλυτο καὶ κουρελιαϊμένο. Ἐγροίκα λοιπὸν τω γειτόνω[8]· «ἄραες ἐφτὸ παιδί, ἄν ἤζιεν ὁ πατέρας του, ἔτσι ἤθελε νά 'νε[9] κακονδυμένο;» Την ἄλλη[10] ἐρώτηξε λοιπὸν τη μάνναν του, ἴντα τέχνη ἦχανε ὁ παπάς του· μὰ κείνη θυμώντας την παραγγελιάν τȣ ἀνδρός[11] της, λέει του, γιὰ να τ' ἀποβγάλη, πὼς ὁ

---

[1]) Ofte indledes Æventyr med følgende Vers:

Ἄσπρη, κόκκινη κλωστή, σ' την ἀνέμην τυλιχτή,
Δὸς τ'ς κλώτσο να γυρίσῃ, παραμύθι ν'ἀρχινίσῃ.

[2]) ɔ: ἤτανε. [3]) γιὰ νὰ her = almind. νὰ. [4]) underforst., ligesom kort efter ved του βεζίρη, το σπίτι. [5]) *absol. Partcp.-Konstruktion*; overs. »Da V. forlangte disse, vilde han ikke give ham dem«. [6]) »Du maa vedblive at holde det (τὸ ἔχῃς) i Skole«. [7]) af ζῶ. [*]) ἡ πᾶγα, ital. *paga*, »Lön«. [8]) *Genetiv*, »af Naboerne«. [9]) = ἦνε. [10]) neml. 'μέρα. [11]) *Gen.* af ἄνδρας; saaledes γυναικός; κανενός ell κανενȣ̃ς, o. a. sjældne Levninger af Oldsprogets *Genetiv* i 3dje Dekl.

παπάς του ἦτανε ῥάφτης. Πηαινάμενος πάλι σ' το σχολειό, πάλι τα ἴδια ἔγροικα' και ξαναρωτᾷ τη νενέν του, τί τέχνη ἤκανεν ὁ πατέρας του. Εκείνη ἤκαμε χίλιοι τρόποι[12] γιὰ να το ἡσυχάσῃ μὰ σα δὲν ἠμπόριε, πιάνει και του λέει «ἡ τέχνη τε πατέρα σου ἦτανε το ἄθι, και ὁ βασιλές μας εἶχε[13] το ταΐνι και την πάγα μας, και ἠπερνοῦμα[14] καλά.» Τώρα γι' ὅλην την ἑβδομάδα ἐπῆε σ' το σχολειό. και τη κιβριακὴ λέει τ'ς μάννας του να του δώκῃ τ'ς σαΐτταις του πατέρα του γιὰ να πάῃ να σεργιανίσῃ. Ἔφυε[15] λοιπὸν το πρωὶ και ἐπῆε σ' το κυνῆγι. Ἡ τύχη του ἦτανε να σκοτώσῃ πολλὰ πουλιά· τα πέρνει και τα πάει του βασιλέ[16]. Ἠκολούθησε λοιπὸν καθημερινῶς και ἐπῆανε. Τὸ 'θελε το κυνῆγι[17] και ἠσκότωνε πολλὰ πουλιά και ὁλοΐσια τα πήαινε σ' του βασιλέ. Ὁιότες λοιπὸν ὁ βασιλές ἀρωτᾷ τί ἄθρωπος εἰν' ἐφτός, ὅπου φέρνει τα πουλιά· του λένε, πὼς εἶνε το Γιανάκι της χήρας, ὁ υἱός του πρώτου ἀβζῆ, ὅπου εἶχε. Ὁιότες τόνε κράζει· «ἐσύ 'σαι[18] του πρώτου ἀβζῆ, ὅπου εἶχα, ὁ υἱός»; Λέει· «ναί». Λέει· «ἐγὼ θα σε πάρω σ' το ποδάρι του πατέρα σου», και τοῦ 'κοψε*) μεγάλην πάγα. Μνια 'μέρα περνώντας ἀπο του βεζίρη, τα πουλιὰ του 'ρεσκήσανε και τα του ὑρεύει[19]. μὰ το παιδί, πιὸ πιστεμμένο ἀπο τον πατέραν του, δὲν του τά δωσε· μόνον τα 'πῆε του βασιλέ. Τοῦ 'πιασε λοιπὸ μεγάλη ἀψάχη ὁ βεζίρης και πολέμα με πολλοὶ τρόποι να του βρῇ αἰτία γιὰ να το χαλάσῃ. Μνια 'μέρα του μηνᾷ ὁ βασιλές, και του λέει· «ἐφτὴν την ἑβδομάδα να πᾷς ὄξω να σταθῇς, να μὴν ἔρχῃς σ' τη χώρα ἴσια με το σάββατο, και ὅσα πουλιὰ σκοτώσῃς να τα φυλάξῃς να μοῦ τα φέρῃς, γιατί τη κιβριακὴ θα δώσω τραπέζι τω μινίστρω[20]). Ἔφυε λοιπὸν το παιδὶ την δεφτέρα και 'πῆε ὄξω. Ὅλη ἐφτὴν τη 'μέρα ἐγύριζε ἀπάνω κάτω· δὲν ἠμπόριε νάυρῇ τίμποτα. Να τα κοντολοοῦμε, ἴσια

---

[12]) *Nom.* brugt som *Akkusativ* ikke sjælden: ἠσκότωσε χίλιοι ἀθρῶποι. [13]) »gav«. [14]) *Imperf. 1. Plur.* af περνῶ. [15]) af φεύγω. [16]) *Gen.* som sædv. til at udtr. *Dat. Commodi.* [17]) »gik godt for ham«. [18]) ɔ: εἶσαι.
*) her: »tildelte ham«, af κόβγω. [19]) = γυρεύει; smlgn. ὑναῖκα for γυναῖκα.
[20]) *Gen. Plur.* »til Ministrene, Gesandterne«.

με το σάββατο ἐγύριζε, μὰ ὄχι μόνο πουλὶ δὲν ἠσκότωσε, μὰ μήτε φτερό. Τὸ σάββατο πιὰ, μέσ' σ'το μεσημέρι, ἀπολπίστηκε και λέει· «ὢ Θεέ μου! τί δυστυχία εἶνε σε 'μένα, και με τί πρόσωπο θα παρθσιαστῶ σ' το βασιλέ! κάλλιά 'χω νἄβγαιν' ἕνα 'γρίμι, να μέ'τρωε[21]*), παρὰ να πάω με νδεμένα χέρια σ'του βασιλέ». Ἔισι που 'μίλιε, του παρουσιάζεται ὄξανα ἕνα 'γρίμι ποὺ σ'τον κόϊμο δὲν ἦτανε. Το πετσί του ἦτανε ὅλο πέτραις ἀίμηταις. Θωρώντας τὸ, το παιδί ἔλαβε τρομάρα μεγάλη και ἤρχεψε*[22]*) πιὰ με τ'ς σαΐιταις*[23]*). Ἐπολέμα περ'σσότερο ἀπο δυὸ ὥραις γιὰ να το σκοτώση, και ἀφοῦ το 'σκότωσε, πῆε κοντά, και το πεσὶ του ἀγριμιϑ τοῦ 'παιρνε το φῶς ἀπο τα διαμάντια και ἀπο τ'ς ἀτίμηταις πέτραις, ὁπϑ 'χε*[24]*) ἀπάνω. Πιάνει και το 'γδέρνει και παίρνει το πεσί, και σα δὲν εἶχε πουλιά, φεύγει και πάει σ'τη χώρα ὁλοΐσια σ'του βασιλέ. Περνώντας ἀπο του βεζίρη, ἐφτὸς του το 'γύρεψε, μὰ το παιδὶ δὲ ἤθελε να του το δώση. Βγάνει*[25]*) να του δώκη πενῆντα χιλιάδες γρόσσια, μὰ το παιδὶ ἐμάνισε και ἔφυε και το πῆε σ'το βασιλέ. Γλέποντάς το ὁ βασιλές, ἕνα τέτοιο πρᾶμμα, ποὺ ποτὲς δὲν ἠβρισκούντανε σ'τον κόϊμο, ἐπρόσταξε το βεζίρη να του δώση μπαξῆσι*[26]*) δέκα χιλιάδες γρόσσια. Ὁ βεζίρης του δίνει μόνο ἑκατό. Ἔκραξε λοιπὸν ὁ βασιλές ὅλα τα ῥιτσάλια γιὰ να τῶν το δείξη. Εἶπαν ὅλοι, πῶς κανένα βασίλειο δὲν ἔχει τέτοιο πρᾶμμα· ὁ βεζίρης μόνο λέει· «ἐφτὸ το πεσί εἶνε πολλὰ ὅμορφο· μόν' ἅ λάβης και τω φίλω τα κόκκαλα, να χτίσης μνιὰν ἐκκλησιά· θα παρουσιάζουνται ὅλοι οἱ βασιλιάδες να τήνε σεργιανίζουνε, να γλέπου καὶ το πεσί»· Λέει ὁ βασιλές· «μα πῶς μπορϑμε ἐμεῖς να χαλάσουμε ἐφτοὶ τ'ς φίλοι, ὅπου ἔχϑμε δέκα χιλιάδες ἀσκέρι και τ'ς φυλάει*[27]*), γιὰ να μὴν ἔρχϑ και μας(ε) φάνε τ'ς ἄθρωποι»; Του κάνει ὁ βεζίρης· «ἐδῶ, το Γιανάκι της*

---

[21]) «at der vilde komme et vildt Dyr ud, og at det vilde spise mig». [22]) s. Ordfortegn. u. O. *ἀρχηνίζω*. [23]) neml. *να το χτυπᾷ*. [24]) *ὅπου εἶχε*. [25]) «tager frem» neml. «af Pungen». [26]) «som Løn, Gave». [27]) «som vi har en Hær paa 10,000 Mand (alene) til at passe paa, at de ikke kommer og æder os vore Folk.»

χήρας ἦταν ἄξος να σκοτώσῃ 'να τέτοιο ἀγρίμι, και δὲ θα 'νε ἄξος να φέρῃ και τῳ φίλῳ τα κόκκαλα;» Τόνε κράζει ὁ βασιλές και τοῦ το λέει· μὰ το Γιανάκι τοῦ 'ποκρίθηκε· «πάω και με ὀλίγο σου δίνω ἀπόκρισι». Φεύγει, πάει σπίτι συλλογιαϊμένος· τόνε γλέπει ἡ μάννα του· λέει· «ἔλα να φᾶμε!» — λέει· «δὲν ἔχω ὄρεξι!» — λέ· «μὰ τί ἔχεις;» Δὲν ἤθελε να τῆς το 'πῇ, μὰ τον ἐπαρακάλεσε τόσο πολλά, ποῦ καθίζει και τῆς το κοντάρει. Λέει· «ἔγνοια σου! κά'σε[28]) να φᾶμε· θα σου διαρμηνέψω ὀπ' ἔχω ἀγρoικησιά ἀπο το κύρη σου». Ἠκάτσασι, τρώνε· σὰν ἠφάανε, του λέει ἡ μάννα του· «να πῇς του βασιλέ να σου δώκῃ χίλιοι ἀθρῶποι με τ'ς μπαλτάδες, χίλιοι με τ'ς κουβάδες, χίλια ἀλόγατα φορτωμένα κρασί, και ἄλλα χίλια φορτωμένα μπαρούτι, και τα ὄξοδα να ἦνε του βεζίρη». Το λέει του βασιλέ· και ἐτοῦτος ἐδιάταξε παρεφτὺς το βεζίρη σε τρεῖς ἡμέραις, με ἔξοδα 'δικά του, να 'νε χαζῆρη· ὁ βεζίρης εἶπε μέσα του «ἂς πάῃ! μόνο να χαλαστῇ, και ἐγὼ τα πλερόνω!» Ἤφυε το Γιανάκι και πάει σ' τῆς μάννας του, και την ἀρώτηξε, πῶς θα τ'ς σκοτώσῃ ἐφτοὶ τ'ς φίλοι. Λέει «παιδί μου! ἐφτοῦ ποῦ θα πᾷς εἶνε σαράντα φίλοι, και κάθε μεσημέρι, ποῦ θα διψάσου, καταιβαίνου σ' τον κάμπο, 'πον[29]) 'νε ἡ λίμνη, και πίνου νερό. Θα πᾷς τη νύχτα να βάλῃς χίλιοι με τ'ς κουβάδες, να ἀδειάσου τη λίμνη και να χύσουν το κρασί με το μπαρούτι μέσα να το ταράξου καλά, και να ἀκαρτερέψετε· και μέσ' σ' το μεσημέρι θα 'ρχουν, μέσ' σ' την κάψα, διψασμένοι, και θα πέσου σ' τη λίμνη να πιοῦνε. Θα μεθύσου, θα ζαλιστοῦ και θα πέσου σ' τον ὕπνο· και ὅποτες να 'νε χαζῆρη με τ'ς [illegible] να τω [illegible][30]), να τ'ς [illegible], να πάρῃ τα [illegible], να τα φορτώσου και να τα φέρῃς του βασιλέ». Ἐφτὸ [illegible] και το Γιανάκι, και σὰν τα 'δε[31]) ὁ βασιλές, ἐδιάταξε το βεζίρη να του δώκῃ πενήντα χιλιάδες γρόσια· ὁ βεζίρης τοὔδωκε [illegible] [illegible].

---

[28]) [illegible] [29]) [illegible] [30]) [illegible] Δor. til [31]) [illegible] = σὰν τὰ εἶδε.

Ἄρχεψε λοιπὸν ὁ βασιλὲς να χτίσῃ την ἐκκλησία, και σὰν ἠτέλειωσε, ἔκραξε τ' ς μινίστροι, το βεζίρη, τα ῥιτσάλια γιὰ να τήνε 'διοῦ [32]). *Ἔγινε λοιπὸ μνιὰ 'κκλησιά, ποὺ δὲν ηὕρισκένταν σὲ κανένα βασίλειο. Μὰ ὁ βεζίρης του λέει· «ἡ ἐκκλησία εἶνε πολλά ὄμορφη και θά 'ρχουνται ἀπο ὅλα τα μέρη να τήνε σεργιανίζουν· μὰ να σου 'πῶ ἕνα πρᾶμμα· σε το τάδε μέρος εἶνε μνιὰ δρακοποῦλα και ἔχει σαράντα ἀδέρφια και τήνε φυλᾶε, γιατ' ἀφτή, ὄξω ἀπο την ὀμορφιάν της, ἔχει μνιὰ ἀρετή, και ὅγιος τήνε φιλήσῃ, γένεται εἴκοσι δυὸ χρόνω. Πολλοὶ βασιλιάδες ἠθέλανε γιὰ να τήνε πάρουν· μόνο ἡ Ῥουσσία ἔχει πεντακόσιες χιλιάδες ἀσκέρι χαϊμένο γιὰ λόγου της* [33]).» *Λέει του ὁ βασιλές· «Πῶς γένεται να τήνε πάρωμεν ἐμεῖς, ἀφοῦ ἡ Ῥουσσία δὲν ἠμπόρεσε να τήνε πάρῃ;»* — *«Σὲ θαμάζομαι, βασιλέ μου, να μου 'πῇς τέτοιο' λόο, ὅπου γλέπεις τὸ Γιανάκι τ'ς χήρας και ὕπηε και ἤφερε τῳ φίλῳ τα κόκκαλα, ἀφτός εἶν' ἄξος να φέρῃ και τη δρακοποῦλα». Ὁ βασιλές ὅπού 'τανε γεροντάτος και ἠθυμούντανε τη νεότην του πῶς ἤτανε γλυκειά, παρεφτὺς μηνᾷ του Γιανακιοῦ, και τόνε διατάζει να πάῃ να τήνε φέρῃ. Ἔφυε τὸ Γιανᾶκι, πάει σ'της μάννας του συλλογιαϊμένο· λέει του ἡ μάννα του· «μπρέ, παιδάκι μου! δὲ μου λές ἴντα 'χεις.»* — *«Τί να σου 'πῶ, νενέ μου; ποὺ ἔτσι και ἔτσι ὁ βασιλές* [34])». *Λέει· «ἔγνοια σου, και ἐγὼ θὰ σε διαρμηνέψω, γιατί ἀφτὰ εἶνε τσίλια του βεζίρη, μόνο να πῇς του βασιλέ, πῶς· «ἐφτοῦ με πόλεμο δὲ θα μπορέσωμε γιὰ να τήνε πάρωμε· μὰ να μου δώκῃς ἕνα ἄλογο καλό, και ἐγὼ πιὰ θα πάω, μ' ὅ,τι τρόπο μπορέσω γιὰ να την πάρω». Τοῦ 'δωκε την ἄδεια ὁ βασιλές, γιὰ να πάῃ σ' το ἀχοῦρι μέσα να διαλέξῃ ὅποιο θέλει. Πηαίνει λοιπὸ, γένεται χαζήρης, και του λέει ἡ μάννα του· «παιδάκι μου, ἐδῶ πιὰ γιὰ να ξανάρχῃς δὲ θα μπορέσῃς* [35])· *γιατί πάντα θα σε χαλάσῃ ὁ βεζίρης· μόνο πάρε ὅσα γρόσσια ἔχομε και πήαινε σε μνιαν ἄλλη χώρα να κατοικήσῃς. Το παιδί*

---

[32]) s. *εἶδα.* [33]) »for hende«, »for hendes Skyld«. [34]) »efterdi Kongen (forlanger) saa og sàa«, istedetfor omstændelig at gentage det i det Foreg. Fortalte. [35]) »her vil Du aldrig mere kunne komme igen«.

ἐφίλησε το χέρι της μάννας του, ἐπῆρε την ἐφκήν της και ἔφυε. Ἐπορπάτιε λοιπὸ μεσ' σ' το ῥομάνι πεντὲξι 'μέραις. Ἐκεῖ ποὺ πήαινε ἤτανε ἕνα ποτάμι πολλὰ πλατύ. και δὲν ἠμπόριε γιὰ να περάσῃ· μὰ ἦταν' ἐκεῖ ἕνας ἀράπης σκυμμένος και εἶχε τα χεῖλη του, το ἕνα σ' τη μιὰν ἄκρια του ποταμνιῦ και τἄλλο σ' την ἄλλη. Διάολε στοματἄκι! Τον κουντᾶ μὲ το ποδάρι του και του λέει· «τί κάνεις ἐδῶ»; — «Νὰ, 'δῶ κάθομαι, και σὰν περάσῃ κανεὶς, ῥουφῶ το ποτάμι και τον ἀφίνω και περνᾷ.» — Λέ· «γιὰ ῥούφηξέ το!» παρεφτὺς το 'ρούφηξε και ἐπέρασε την πέρα μεριὰ του ποταμνιοῦ το Γιανάκι, και κάνει τ' ἀράπη·» Χαρὰ σ' το παλλικάρι, τέτοιο ποτάμι να τὸ ῥουφήξῃ.» Λέει του ὁ ἀράπης· «δὲν εἶμαι παλλικάρι· μόνον το Γιανἄκι της χήρας ὁ υἱός». — Λέει· «και ἐγὼ 'μαι το Γιανἄκι». — Λέει· «καλό σ' τον ἀφέντη· ἔχεις ἀνάγγη νά 'ρχω μαζύ σου»; Γλέποντας το Γιανάκι ἕνα τέτοιο ἄνδρα λέει· «ἔλα!» Ἐσηκωθήκανε λοιπὸ και οἱ δυὸ και πηαίνασι· ἐκεῖ ποὺ ἠπηαίνασι, γλέπου 'ναν ἄθρωπο και ἠβάστα δυὸ βυνὰ σ' τα χέρια του και τά 'παιζε (δὲν ἤτανε μεγάλα, τό 'νά 'τανε σὰν τον Πύργο και τ' ἄλλο σὰν την Κάππαρη)[36]. Του λέει· «βρὲ, τί κάνεις ἐφτοῦ;» — Λέει «τα δαχτύλια μου εἶνε μουδιαϊμένα και θέλω να ξεμουδιάσου». — Λέει· «Χαρὰ σ' το παλλικάρι να βαστᾷ τέτοια βουνά, γιὰ να ξεμουδιάσουν τα χέρια του.» — Λέει σὰν τον ἀράπη, και το Γιανάκι τον ἐπῆρε, και ἐφύασι. Παρακεῖ βρίσκει 'ναν ἄλλο και εἶχε καμνιὰ ἑκατοστὴ νδένδρα ξεριζωμένα και τα 'στείβαζε. Λέει· «Τί κάνεις ἐφτοῦ;» — Λέει· «πολεμῶ να κάμω ἕνα γομαράκι*) ξύλα να τα πάω τ'ς μάνναϊ μου να κάμῃ φαΐ.» — Λέει· «χαρά σ' το παλλικάρι, νά 'χει 'να βουνὸ ξύλα γιά να κάμῃ γομάρι». — Λέει σὰν τ' ς ἄλλους και ἠγενήκασι τέσσαρεις. Πηαινάμενος 'νταμόνουν ἕναν ἄλλο κοντὸ και ἤτρεχεν ἀπο 'δῶ, ἤτρεχεν ἀπο 'κεῖ, και 'κεῖ 'που τον ἐγλέπασι τον ἐχάνασι ἀπο 'μπροστά τωνε, και πάλι τονε ξαναγλέπασι και ἠρχοίντανε· σὰν ἠσταμάτηξε, τον ἀρωτᾷ το Γιανάκι· «τί κἄνεις;» — Λέει· «πότε εἶμαι

---

[36]) iron. Bemærkning, da de to nævnte Bjerge er de to höjeste Punkter paa Øen. *) *Dimin.* til γομἄρι; betyder ligesom dette: »Last«, »Dragt« (af oldgr. γόμος).

σ' την Πόλι, πότε είμαι σ' τη Φραγκιά, όπου θέλω, ντελόγχο». — Λέει· «χαρὰ σ' το παλλικάρι». — Λέει· «δὲν είμαι παλλικάρι· μόνο είνε το Γιανάκι τ'ς χήρας ὁ υἱός». — «Και ἐγὼ 'μαι το Γιανάκι της χήρας ὁ υἱός.» — Λέει· «καλό σ' τον ἀφέντη! ἔχεις ἀνάγγη νά 'ρχω μαζύ σου;» — «Ἔλα!»

Ἠπηαίνασι λοιπὸν ὅλοι των ἕνα δρόμο και βρίσκουν ἕνα και ἦτανε χάμο και εἶχε τ' αὐτί του σ' τη γῆς· τον ἀρωτᾷ· «μπρέ, τί κάνεις ἀφτοῦ;» Του γνέφει: «σκόλαζε!» Τον κουντᾷ με το ποδάρι του· «τί κάνεις;» — «Ἀφικριέμαι τί γένεται σ' τον κάτω κόσμο». — «Χαρὰ σ' το παλλικάρι να γροικᾷ ἴντα γένεται σ' τον κάτω κόσμο.» — «Δὲν εἶμαι παλλικάρι κτλ.» — Λέει· «ἔλα». Ἐπηαίνανε λοιπὸν ἕνα μῆνα, δυὸ μῆνες, τρεῖς μῆνες· δὲν ἠγλέπανεν ἄλλο παρὰ οὐρανὸ και γῆς. Μνιὰ 'μέρα γλέπευ ἕνα πράμμα και ἤσπριζε σὰν πελιστέρι*)· ἠπηαίνασι λοιπὸν· ὅσο ἠπηαίνασιν κοντά, ὅλο και ἐμαγάλωνε[34])· σὰν ἠσιμώσανε, γλέπευ ἕναν πύργο και ἀπ' ὄξω ἕνα τσεσμέ, και ἠκάσασι. Σε κομμάτι ὥρα ἀρχέψανεν ἡ γῆς και τα βουνὰ και ἠντραντάζανε, και γλέπευ σαράντα δράκοι και ῥιβέρνου. Σὰν ἴδιανε τ'ς ἀθρῶποι οἱ δράκοι, λένε· «καλὸς μεζὲς μας ἔλαχε· τί θέτε 'δῶ;» — Λέει· «ἤρχαμε γιὰ να πάρωμε τη δρακοποῦλα». — «Ἂν ἦστε ἄξοι να κάμετε τριὰ στοιχήματα ὁποὺ θα σᾶς(ε) 'ποῦμε, τότες τη δρακοποῦλα τήνε παίρνετε! εἰ δέ, και χάσετε το ἕνα, θα σᾶςε τρῶμε!» — «Και ποιὸ εἶνε το πρῶτο;» — Εἴχασιν οἱ δράκοι ἕνα καζάνι σὰν τη μισὴν πλατειά, και εἶχε σαράντα ἀφτιά. Μέσα σ' ἀφτὸ το καζάνι ἤβράζανε σαράντα βόδια. Λέσι λοιπὸν οἱ δράκοι· «ἂν ἦστε καλοὶ να το καταιβάσετε ἀπο την παρωστιὰ και να φᾶτε το φαΐ, 'που ἔχει μέσα, κερδίζετε το ἕνα στοίχημα». Ὀτότες κάνει το Γιανάκι· «ἐσὺ 'πε ῥούφηξες τον ποταμό, εἶσαι καλὸς να το φᾷς ὅλο ἀφτὸ το φαΐ;» — Λέει· «μπράβο». Πάει μνιὰ[35]) ὁ καλός σου[36]) ἀράπης και περνᾷ[37]) το ἕνα του δαχτύλι σ' το ἕνα ἀφτὶ και τ' ἄλλο σ' τ' ἄλλο,

---

*) «Due», af oldgr. περιστέριον, smlgn. athen. παλεθούρι, «Vindue», af παραθύριον. [34]) «jo nærmere de kom, desto mere tiltog det i Störrelse». [35]) = διὰ μιᾶς, «med Et». [36]) Denne Apostrophe til Tilhøreren er meget almindelig i Fortællinger; istedenfor som vi vilde sige «vor brave Neger». [37]) *transitivt*, «stikker ind».

γιὰ δὲν ἐχωρϐσανε ἡ παλάμες του· σηκόνει το καζάνι και το βαστᾶ σ'τον ἀγέρα· και λέει του Γιανακιϐ· «με το καζάνι νὰ το φάω[38]); γιὰ μόνο το φαΐ;» — «Μόνο το φαΐ.» — Ἀνοίει τ'ς ἀχειλᾶρες του και 'φκαιρόνει το καζάνι μέσ' σ' το στόμα του και τ' ἀφίνει ξερό. Του κάνει ὁ πιὸ μεγάλος δράκος· «ἠκέρδειψες τό 'να στοίχημα». Λέει· «ποιὸ εἶνε τ' ἄλλο;» — Ὁ πύργος εἶχε μνιαν πόρτα μπρουντζίτικη, και ἅ δὲν ἤθελε να πάνε και οἱ σαράντα δράκοι, δὲ 'μπορούσανε να την ἀνοίξϐ. «Να 'νοίξετε την πόρτα, εἶνε το δέφτερο στοίχημα», λέσιν οἱ δράκοι. Λέει το Γιανάκι· «ἕ! ἐσὺ 'που ἠβάσταςτα βϐνὰ γιὰ να ξεμουδιάσϐ τα δαχτύλια σου, εἶσαι ἄξος να 'νοίξῃς την πόρτα;» — «Ναί, ἀφέντη!» Ἐφτὸς ἠθάῤῥιε, πῶς δὲ θα την ἀνοίξῃ, και πῆρε με δρόμο· της δίνει μνιὰ[39]), και πάει[40]) μέσα με τα χάγκαρα μαζύ. Ἀρωτᾶ πάλι το Γιανάκι· «ποιό 'νε τ' ἄλλο στοίχημα;» — Ἡ δρακοπϐλα 'εἶχε δυὸ ἀρεταίς· ἠγενούντανε πελιστέρι και πετᾶ σ' τον ἀγέρα· ἐγενούντανε και μπαχτσὲς με τα λουλούδια[41]), με τ'ς λεμονιαίς, με ὅλα τα μυρωδικά. Τῶνε λένε λοιπὸν οἱ δράκοι· «σ' το τάδε μέρος εἶνε μνιὰ βρῦσι· να πάρετε[42]) δυὸ μποζάκια, να πάρετε νερό· και ὅγιος πρωτοπάῃ, κερδίζει το στοίχημα». Λέει τὸ Γιανάκι· «μὰ ποιὸς θά 'νε ἐκεῖ να γλέπει;» — «Ἐφτοῦ ὅγιος πρωτοπάῃ, το νερὸ, 'που θα πάρῃ, θά 'νε χιάρο, και ὕστερις ταράζει[43]) και θολόνει». — Λέει το Γιανάκι ἐκείνϐ 'που ντελόγκο ἐπήαινε ἐκεῖ 'πού 'θελε· «εἶσαι καλός;» — «Μπράβο, εἶμαι.» Του δίνου το μποζάκι σ' το χέρι του· παρεφτὺς ἠγένηκε ἕνα πελιστέρι ἡ δρακοποῦλα, και παίρνου δρόμο ἐκείνη και το κοντό, ὥσπου να σκιάξϐ. Ἤτανε ὅλον[44]) το κοντὸ ὀμπροστά· σὰν ἠσκιάξανε, ἠπρόσταξε[45]) ἐκείνου 'ποὺ 'βανε τ' ἀφτί του σ' τη γῆς, γιὰ να ἀφικριέται, τί λένε σ' τον κᾶτω κόσμο, να 'δῃ, ποιὸς εἶνε ὀμπρός. Βάνει τ' ἀφτί του σ' τη γῆς, και λέει· «ἡ δρακοπϐλα ἐγένηκε μπαχτσές, και

---

[38]) neml. θέλεις; «vil Du have jeg skal spise det med samt Kedelen, eller osv.?» [39]) neml. κοπανιά, Slag. [40]) Subjekt er ἡ πόρτα. [41]) «hun bliver ogsaa til en Have med Blomster osv.» [42]) neml. den Ene af Kæmperne og ἡ δρακοποῦλα. [43]) her intrans. «plumres». [44]) sandsynl. = «hele Tiden». [45]) Subjektet er τὸ Γιανάκι.

τον κοντὸ ἐπῆρεν ὁ ὕπνος· τώρα φεύγει ἡ δρακοπȣ̃λα». Ὁτότες φωνάζει το Γιανάκι· «βρὲ σύ, ὅπου ἐξερίζονες τα κυπαρίσια· σφούριξε κανένα, γιὰ να κάμῃς σαματᾶ· μπᾶς και ξυπνήσῃ· τρίξε τα κυπαρίσια!» Ξυπνᾶ τον κοντό· ἐπῆρε το δρόμο· περνᾷ τη δρακοποῦλα και πάει σ' τη βρύσι· γιομίζει το μποζάκι πιὸ ἀψὰ ἀπο τη δρακοποῦλα· ἔρχεται, και τα τριὰ στοιχήματα ἤτανε κερδεμμένα. Ἡπήρανε τη δρακοποῦλα και ἠρχούντανε· μὰ σαν ὑπῆαν(ε) μνιᾶς ὥρας δρόμο ἀλάργο, λένε οἱ δράκοι· «δὲν εἶνε 'ντροπή μας, σαράντα ἀδέρφια, και νά 'ρχου να μᾶςε πάρȣ την ἀδερφή μας ἑφτὰ νομάτοι! πᾶμε, να τήνε πάρωμε!» Ἠκινήσανε και ἠπηαίνανε νὰ τοῖςε φᾶνε και να πάρȣν τη δρακοπȣ̃λα. Γροικώντας το Γιανάκι το σαματᾶ, γυρίζει 'πίσω και γλέπει και[46]) 'τρέχανε οἱ δράκοι· βάνει και τῶνε[47]) σφȣρᾷ καμπόσα κυπαρίσια κεῖνος, 'ποὺ τα ξερίζονε γιὰ να κάμῃ γομάρι· και ἠκολουθήσανε το δρόμον τωνε. Πηαινάμενοι σ' το μέρος ὅπου ἤτανε[48]) σκυμμένος ἐφτός, 'που εἶχε τ' ἀφτί του σ' τη γῆς, ἤθελε να 'πομένῃ τον ἀφίνȣ, και ὅσον ἠρχέντανε σ' τον τόπον του καθενός, τον ἐξαπολοῦσε, ὥσπου και ἠπόμενε το Γιανάκι μονάχο με τη δρακοπȣ̃λα. Πιάνει και τῆςε κοντάρει τη ζωήν του· σαν ἠτέλειωσε, του λέει «ἔγνοια σου, και ἐγὼ σου τόνε κοντεντάρω, τον καλό σου το βεζίρη!» Σαν ἠφτάξανε σ' την πολιτεία, ἤστειλεν ὁ βασιλὲς τα παιγνίδια να κομπανιάρουν τη δρακοπȣ̃λα, και τήν ὑπῆανε*) σ' τȣ βασιλέ· και λέει[49]) του· «ἐγὼ 'μαι 'δική σου· μόνο θέλω να κάμῃς ἕνα τραπέζι, να καλέσῃς τη δωδεκάδα, το βεζίρη, τ' ς μινίστροι και τα ῥιτσάλια, γιατὶ ἔχω να κάμω μνιὰ ὁμιλία». Ἠκάλεσεν ὁ βασιλὲς ὅλȣς ἐφτούς, και λέει ἡ δρακοπȣ̃λα· «σὰν ἕνας ἄθρωπος ἔχῃ ἕνα δȣ̃λον πιστεμμένο και 'πῇ του γραμματικοῦ του· ««δός' του ἑκατὸ γρόσσια»», και ὁ γραμματικὸς δώκῃ μόνο δέκα, τί μερετάρει;» — Ὅλοι ἠπογράψανε, πῶς ἀγγίζει να τόνε δένου σε τέσσερα ἄλογα και να δίνȣ δρόμο των ἀλόγω να τόνε σκίζȣν. Λέει πάλι ἡ δρακοποῦλα· «ἀγγίζει και του βεζίρη, γιατί ἔτσι

---

[46]) s. Ordfortegn. s. v. *καὶ*. [47]) »mod dem«. [48]) »hvor han i sin Tid laa osv.« *) *trans.* »de førte hende«. [49]) *Subj.* er *ἡ δρακοποῦλα*.

και έτσι έκαμε την Γιανακιού». Οπότες σου[30] τόνε βάνε, τον καλό του το βεζίρη, σε τέσσερα άλογατα· χτυπάν των αλόγω, και γένεται τέσσερα τετάρτια· εφίλησε και ὁ βασιλές τη δρακοπούλα και έκαμε το Γιανάκι το βεζίρην του

και έκαμαν γάμους και χαραίς,
και ξεφάντωσες καλαίς.

---

2. Οἱ φίλοι[*].

Μνιὰ φορὰ ἦτανε δυὸ παλλικάρια, μὰ ἦτανε πολλὰ φίλοι, ποὺ ὁ ἕνας τον ἄλλο δὲν ἐξεχώριζε, μόνο το καιρό, ποὺ ᾽θελε να κοιμηθοῦ. Μὰ ἦρχε καιρός, ποὺ ὁ ἕνας ἠπανδρέφτηκε και ἀπ᾽ ὁτότες ἄρχεψε τη ζούλια· και σὰν ηὕτάμονεν το φίλον του, τότες δὲν τοὔλεε[1] πάρα μιὰ καλήμέρα, γιὰ να μὴν τύχῃ και τόνε πάρῃ σ᾽ το σπίτι του, και τον ξελογιάσῃ τη γυναῖκαν του. Ιντά ᾽καμε λοιπὸν ἐφτός; πιάνει και χτίζ᾽ ἕνα σπίτι με τρεῖς πατωσιαίς, και βάνει τη μάνναν του σ᾽ την κάτω πατωσιά, την πεθεριάν του σ᾽ τη δέφτερη, και τη γυναῖκαν του σ᾽ την ἀπάνω, και ἠπρόσταξε τη μάνναν του, μὴν τύχῃ και πάῃ ἀρσενικὸς γάτης και του ἀνοίξῃ και ἔμπῃ μέσα[2]. Τί του καταφέρνει λοιπὸν ὁ φίλος του; Πάει και ἀλλάζει τη φορεσιάν του, και ἐνδύνεται σὰ λόρδο, και σὰν ἤξερε, πῶς ἐκεινῆς ὁ ἄνδρας ἦτανε σ᾽ τη δουλιά, πάει και χτυπᾷ σ᾽ το σπίτι· ἐφτό βγαίνει ἡ μάννα του φίλου του. «Ἕ» — λέει — «ὥρα καλή, κερά!» — «Καλὸ σ᾽ το παλλικάρι!» Τον ἀρωτᾷ λοιπὸν· «τί θὲς ἐδῶ;» — «Ἐγὼ» — λέει — «κερά μου! εἰμ᾽ ἕνας λόρδος· το σπίτι ἀφτὸ μου ἀρέσκει πολλὰ, και θὰ μου κάμῃς τη χάρι ν᾽ ἀφήκῃς νάμπω μέσα να πάρω το σκέδιο». — «Θεὸς φυλάξῃ, παιδάκι μου, δὲν ἔχω την ἄδεια ἄπο το υἱό μου ν᾽ ἀφήσω μέσα

---

[30]) Dativ. ethicus; smlgn. [16]).

*) «Vennerne». [1]) ɔ: τοῦ ἔλεγε. [2]) «at der ej tilfældigvis skulde komme en Hankat, og hun aabne for ham, og han gaa ind.»

κανεῖ.» — «Σε δίνω ἑκατὸ γρόσσια, και ἄφησέ με νἄμπω.» Σαν ἤκουσεν ἐφτὴ ἡ κακομοῖρα τα ἑκατὸ γρόσσια, τα πῆρε και τοὔπεν· «ἔμπας! μὰ γλίγωρα να φύγῃς, να μὴν ῥιβάρῃ ὁ υἱός μου.» Λοιπὸν, εἶχε δὲν εἶχε[3]), ἐφτὸς ἀναιβαίνει, και σ'τη δέφτερη πατωσιὰ τόνε γλέπει ἡ πεθεριά. Λέει του· «τί θὲς ἐδῶ;» — Λέει· «ἦρχα να σεριανίσω το σπίτι». Ἐφτὴ ἐγύρεψε νὰ του κουντραστάρῃ, και δὲν τον ἔφινε[4]) νἄμπῃ μέσα· βγάνει και τ'ς δίνει ἄλλα ἑκατὸ γρόσσια. Ἠστοχάστηκε ἐφτή νὰ τα πάρῃ, και ἀφοῦ τον ἄφηκε ἡ μάννα του, ἰντά'φταιε ἐφτή; Νὰ τα κοντολογοῦμε· ἀναιβαίνει και σ' την ἀπάνω πατωσιά. Σὰν τον ἔδιε ἡ κοπέλλα, ἠτρόμαξε και τον ἀρωτᾷ, ἴντα θέλει. «Το σκέδιο θα πάρω του σπιτιοῦ.» Τί θελε να κἄμῃ· τον ἄφηκε και ἤπηρε το σκέδιο, και σαν τό 'πηρε, καταιβαίνει σ' τη δέφτερη πατωσιά και κάθεται. Του λέει ἡ πεθεριά· «φεύγα γλίγωρα, να μὴν ἔρχῃ ὁ γαμβρός μου». Λέει· δὲ φεύγω, ἂ δὲ μου δώκῃς τα ἑκατὸ γρόσσια.» Ἰντά 'θελε να κάμῃ· ἠφοβεύντανε, μὴν ἔρχῃ ὁ γαμβρός της· του δίνει τα ἑκατὸ γρόσσια, και σαν τά 'πηρε, καταιβαίνει σ' την κάτω πατωσιά, και με το ὅμοιο μόδο 'παίρνει και ἀπο 'κεῖ τ' ἄλλα ἑκατὸ και φεύγει, και πάει, και σταματᾷ σ' ἕνα μέρος ἀπ' ὅπου ἤξερε, πῶς θα περάσῃ ὁ φίλος του, και ἠκαρτέρα. Ὁ φίλος του ἠπέρασεν ἀπ' ὀμπρός του· τον ἔδιε και του λέει· «καλἠμέρα!» — Τί εἶπες;» — «Καλἠμέρα». — «Και δεν ἤκουσες τον ὁρισμό, 'πού 'βγαλεν ὁ βασιλές, να μὴν λένε καλἠμέρα, μόνο «καλἠμέρα και ἤμαθά το»; — «Λοιπόν! καλή σου 'μέρα και ἤμαθά το!» και φεύγει και πάει σ' το σπίτι του· λέει τ'ς μάννας του· «καλἠμέρα και ἤμαθά το». Ἐφτὴ δὲν ἠμίλησε· ἀναιβαίνει σ'τη δέφτερη πατωσιά, βρίσκει την πεθεριάν του· της λέει· «καλἠμέρα, πεθεριά! και ἤμαθά το». — «Και σαν τό 'μαθες», — λέει — «ἡ μάννα σου τα φταίει, γιατί τε̃'νοιξε και ἤμπε μέσα!» Τρέχει λοιπὸν κάτω σ'της μάννας του· λέει· «ποιοῦ ἤνοιξες και ἤμπε μέσα;» — «Ἤτανε, παιδάκι μου, ἕνας λόρδος, και ἤθελε να πάρῃ σκέδιο ἀπο το σπίτι σου.» Τρέχει ἀπάνω,

---

[3]) s. Ordfort. s. v. ἔχω. [4]) = ἤφινε, af ἀφίνω.

βρίσκει τη γυναῖκαν του· την ἀρωτᾷ. Λέει· «τί να σου 'πῶ· ὁ φίλος σου ἤτανε πικαρισμένος, πῶς δὲν του μιλεῖς, και δὲν ἤξερε με τί τρόπο νὰ σε ἰατρέψῃ.» Τότες πιὰ ἤκαμε την ἀπόφασι, πῶς, ὅσο και ἄν ἔχῃ κανεὶς σφαλιχτὴ τη γυναῖκαν του, εἶνε μπόσικα, και της ἔδωσε την ἐλεφτερία, και σὰν ἠντάμονε και το φίλον του, ἤτανε πιὸ καλὰ παρα πρῶτα.

Παροιμῖαις (Ordsprog).

1. Κάλλια πέντε και σ' το χέρι πάρα δέκα και καρτέρει.
2. Δὅλευγε τ'ς ἄσπραις 'μέραις, νά 'χῃς τ'ς μαῦραις.
3. Ὅσα δὲ φτάν' ἡ ἀλεσσοῦ, τα κάνει κρεμαστάρια.
4. 'Εσὲ τα λέω, πεθεριά, γιὰ να τα 'κούῃ ἡ νύφη.
5. Ὁποῦ φτυεῖ σ' τον οὐρανό, σ' το πρόσωπόν του πέφτει.
6. Ὁποῦ δὲ μπορεῖ να δείρῃ*) το γάϊδαρο, δέρνει το σομάρι.
7. Τα καλὰ παρμένα[1]) παίρνει ὁ διάολος τα μισά· αμε τα κακά;
8. Ὅγιος δὲν ἔχει καλὸ νοῦ, πρέπει νά 'χῃ καλὰ ποδάρια.
9. Γῆ' ὅση θωρεῖς και σπίτι ὅσο χωρεῖς!
10. Ὅ,τι κάν' ἡ κεφαλή τ' ἀθρώπου, δὲν το κάνου χίλι' ὀχτροί.
11. Βαθειὰ βροντή, γοργὸ νερό.
12. Ἄπο μωρό και ἄπο λωλό μαθαίνεις την ἀλήθεια.
13. Το πολὺ Κύριε 'Ελέησον, και ὁ παπᾶς βαριέται το.
14. Το καλίτερο σῦκο ἡ κουροῦνα τρώει το.
15. Μάθε τέχνη και ἄς (ɔ: ἄφησε) τηνε, και σὰν πεινάσῃς πιάσ' τηνε.
16. Ἡ 'πανδρειὰ και τα μακαρόνια θέσι[2]) ζεστά.
17. Ἡ καλὴ 'μέρα ἄπο το πρωὶ δείχτει.
18. Ὁποῦ' νε πολλοὶ πετεινοὶ, ἀργεῖ να ξημερώσῃ.
19. Ὁ λόος σ' την ὥραν του, χίλια φλουριὰ ἀξίζει.
20. Δανείσου, καλοπλέρωσε, και πάλι στράψου[3]) και ἔπαρε.

*) Aorist af δέρνω, »prygler«. [1]) af παίρνω. [2]) s. θέλω. [3]) Aor. Imper. af στρέφομαι. Ved en Trykfejl staar i Ordfortegn. στράφου.

21. Ἂν ἤκουε ὁ Θεὸς τω κουρουνῶ, ἤθελε να ψοφοῦν ὅλ' οἱ γαΐδαροι.
22. Ἂ δὲν ἠμοιάζαμε, δὲν ἠσυμπεθεριάζαμε.
23. Ποιὸς βαστᾷ μέλι και δὲ γλείφει τα δαχτύλια του;
24. Ὁ κλέφτης το γεβέντισμα γιὰ πανηῦρι τό 'χει.
25. Ὁ καλὸς καραβοκύρης σ' τη φορτοῦνα φαίνεται.
26. Ὅγιος τρέχει, σκοντουμπᾷ.
27. Δυὸ κεφαλαὶς σε μιὰ μπερέτα δὲ χωροῦνε.
28. Ὅγιος ἀναικατωθῇ με τα πίτυρα, οἱ χοῖροι τόνε τρῶσι.
29. Σὰ γεράσ' ὁ διάολος, γένεται καλόγερος.
30. Κάλλια 'νας κακὸς συμβιβασμός πάρα μνια δίκαια κρίσι.
31. Ἀπ' τυ διάολου το μαντρὶ μήδ' ἀρνὶ μήδε μαλλί!
32. Μὲ το μεγαλίτερό σου σκόρδα μὴ φυτέψῃς.
33. Ὄντας εἶσαι σφύρα, χτύπα, και ὄντας εἶσ' ἀμῶνι, δέχου!
34. Σ' τω λωλῶ τα γένεια μαθαίνουν οἱ μπαρμπέρηδες.
35. Ἄλλοι σπέρνου και θερίζου και ἄλλοι τραουδοῦ και πίνου.
36. Ἂν τα δαχτυλίδια πέσου, πάντα τα δαχτύλια μένυ.
37. Ὁ κάβουρας σ' την τρύπαν του μεγάλος ἄρχος εἶνε.
38. Ὅγιος 'βγάνει και δὲ βάνει, γλίγωρα τον πάτο φτάνει.
39. Ὅγιος πάει σ' το μῦλο, θ' ἀλευρωθῇ.
40. Ὁ καλὸς κολυμπιστὴς σ' το ἔβγα [4]) φαίνεται.
41. Ἡ πέτρα σ' τον τόπον της ἀξίζει.
42. Το γαῖμα(ς) νερὸ δὲ γένεται.
43. Σε ξένον κῶλο ἑκατὸ ξυλιαίς, ἰντά 'νε;
44. Ἐκεῖ 'ποῦ 'νε τα δόντια, λείπει το παξιμάδι.
45. Μνιὰ φορὰ ἠκαβαλίκεψε και ὁ 'βριὸς, και ἤλαχεν και Σάββατο.
46. Ὁ 'βριὸς ὄντας φτωχάνῃ, τα παλαιὰ τεφτέρια πιάνει.
47. Ὅπου διατάζει σ' την ἔρημο, μόνο τα λόγια του χάνει.
48. Μεγάλη μπουκουνιὰ φάε, μὰ μεγάλο λόο μὴν 'πῇς!
49. Καθαρὸς οὐρανός ἀστραπαὶς δὲ φοβᾶται.
50. Σ' την ἀνυδριὰ καλὸ και το χαλᾶζι.
51. Του ἀκριβοῦ τα πράμματα, τα τρῶν' οἱ χαροκόποι.
52. Καθοῦ στρώσῃς, θα κοιμηθῇς.
53. Ὅγιος κυνηγᾷ πολλοὶ λα(γ)οί, καένα δὲν πιάνει.

---

[4]) »Udgang«, ɔ: »Opdukning af Vandet«; af ἐβγαίνω; smlgn. τὸ διάβα.

54. *Ἀλοί σ' ἐκεῖνο το χωριό, 'ποῦ το πολεμοῦν οἱ ἀθρῶποι του.*
55. *Της νύχτας τὰ κα(μ)ώματα, ἡ 'μέρα τα 'περγέλα.*
56. *Κάλλια μαῦρο πρόσωπο, πάρα μαύρη καρδιά.*
57. *Καλίτερα φανερὸς ὀχτρος, πάρα ψέφτης φῖλος.*
58. *Κάλλια ξέρει ὁ λωλὸς νοικοκῦρης ἄπο το φρόνιμο διαβάτη.*
59. *Ὁποῦ 'νε ἀπ' ὄξω ἄπ' το χορό, πολλά τραγούδια ξέρει.*
60. *Πιὸ δύσκολο δὲν εἶνε να γένῃ τρίχα λαγοῦ μετάξι,*
Παρά χωριάτη το παιδί νά 'χ' ἀθρωπιὰ και τάξι.
61. *Ἄπο ῥόδο 'βγαῖν' ἀγκάθι και ἀπ' ἀγκάθι 'βγαῖνει ῥόδο.*
62. *Παπᾶ παιδί, διάολου ἀγγόνι.*
63. *Παπούτσ' ἄπο τον τόπο σου, και ἄς ἧνε και μπαλωμένο!*
64. *Τὰ σου πῇ ὁ παπᾶς σου, κάνε, και τὰ κάνει, μὴ γυρεύῃς!*
65. *Ἄπο μοῦλλον ποταμό ἀλάργο τα ῥοῦχα σου!*
66. *Ὅπου κοιμηθῇ μὲ το στραβὸ το πορνό ἀλλοιθωρῖζει.*
67. *Σμίξε καλὸ να γένῃς καλίτερος, και σμίξε κακὸ, να γένῃς χειρότερος!*
68. *Ἄπο την κεφαλὴ βρωμᾷ το ψάρι.*
69. *Το ξῦλο*[5]) *ἧβγε ἄπο τον παράδεισο.*
70. *Ξέρει και ὁ χωριάτης ποιό 'νε το πιπεράτο*[6]);

---

[5]) *τὸ ξῦλο*, hvormed man giver *ξυλιαίς*. Et pædagogisk Mundheld!
[6]) det Samme som Vort: »Hvad forstaar en Bonde sig paa Agurkesalat?»

Kritiske og exegetiske Bemærkninger til Lucrets.

Af *J. L. Ussing.*

Lucrets har havt en lignende Skjæbne som flere latinske Forfattere, at der er gjort saare Lidet, saavel for Textkritiken som for Fortolkningen af hans Skrifter fra Lambinus' Tid og indtil vore Dage; men de sidste Decennier synes at have villet oprette, hvad de foregaaende Aarhundreder have forsömt. Madvig har her, som paa saa mange andre Punkter, brudt Banen (ved et Program fra 1832). Efter ham fulgte Bernays, med en Afhandling i Rheinisches Museum 1847, og Lachmann, hvis Udgave af Lucrets (1850) for Fremtiden maa danne Udgangspunktet for enhver kritisk Behandling af denne Forf. Ved sin omhyggelige Collation af de to Leydenerhaandskrifter lagde han et sikkert Grundlag, medens hans Kundskab til det latinske Sprog og hans kritiske Talent og Övelse satte ham i Stand til at forbedre ikke faa corrupte Steder. Men Lachmann er som bekjendt ikke af de beskedne Kritikere. Tidt ledede en ufuldstændig Iagttagelse ham til af enkelte Facta at uddrage Regler, for hvilke der ingen indre Grund kunde gives, og som ogsaa ved nærmere Undersögelse have viist sig falske; men han har ikke været bange for at lægge saadanne Regler til Grund for sin Kritik. Hertil kommer, at hans Rettelser ikke sjelden ere smaglöse, og overhovedet ofte ere saa dristige, at de kun kunne betegnes som löse Indfald. Bernays har den Fortjeneste i sin lille Udg. af Lucrets (Teubner 1852) at have bortkastet en stor Deel af disse Vilkaarligheder og paa flere Steder selv fundet et rigtigere Spor; men i det Hele taget er han dog altfor afhængig af Lachmann. Större Ære tilkommer vistnok Munro, der i sin Udgave (Cambridge 1864) har leveret et af de Værker, der maae betragtes som en Prydelse for den klassiske Philologie. Den kritiske Behandling udmærker sig ikke mindre ved Omhyggelighed end ved skarp Forstand, og i den fortrinlige engelske Oversættelse og den udtömmende Fortolkning har han ydet Læseren al den Hjælp, han efter Videnskabens nuværende Standpunkt kan vente. Dog er der naturligviis endnu Meget at gjöre. Jeg skal forsöge paa at give et lille Bidrag til at före Forskningen videre.

Som bekjendt, mangler Lucrets' Digt en egentlig Slutning. Der er derfor Grund til at troe, at det ikke er ganske færdigt fra Forfatterens Haand. Den samme Tanke paatrænger sig ogsaa ofte under Læsningen af Digtet. Der findes Gjentagelser, der see ud som forskjellige Forsög paa at udtrykke den samme Mening, og andre Mangler, som man let kan tænke sig at en sidste omhyggelig Gjennemgang vilde have fjernet. Dette har ogsaa fundet et bestemt Udtryk i den hos Hieronymus opbevarede Notits, at Lucrets var bleven vanvittig paa Grund af en Elskovsdrik, og havde taget sig selv af Dage, men i de lyse Öieblikke, der afbröd Vanvidet, havde han skrevet nogle Böger, som Cicero siden rettede. *(Amatorio poculo in furorem versus, cum aliquot libros per intervalla insaniæ conscripsisset, quos postea Cicero emendarit, propria se manu interfecit anno ætatis XLIV.)* Denne Efterretning bærer imidlertid tydelig Præget af at være lavet i en seen Tid, maaskee af en eller anden christelig Grammatiker, der sögte en Forklaring for hans glimrende, men forargelige Lovtaler over Venus og Skildringer af hendes Virksomhed, og hvad Cicero angaaer, stötter den sig sikkert ene paa det bekjendte, desværre forskrevne Sted i hans Brev til hans Broder Quintus (II, 11), hvoraf man rigtignok ikke kan udlede Andet, end at begge Brödrene havde læst Lucrets' Digt, og at det paa den Tid (Aar 54) nylig var udkommet. Det gaaer naturligviis ikke an at give Suetonius Æren for alle de literaturhistoriske Notitser, der findes hos Hieronymus, eller at tillægge en Notits, som den anförte, nogen synderlig historisk Betydning. Lachm. har imidlertid ikke blot antaget den for fuld Sandhed, men han vil endog vide, at det ikke var Marcus, men Quintus Cicero, der gjennemsaae Lucrets' ufuldendte Digt — et urimeligt Indfald, som med Rette er afviist af Munro; det fölger af sig selv, at naar man i det 4de eller 5te Aarh. eft. Chr. sagde «Cicero» uden at tilföie noget Fornavn, meente man kun den berömte Taler og Philosoph — og han vil undertiden bestemt kunne angive, hvad Q. Cicero har tilföiet, skjöndt Hieronymus ei engang taler om at der skulde være tilföiet Noget. Hertil regner han saaledes den pragtfulde Begyndelse af 4de Bog (Vs. 1—25: *Avia Pieridum peragro loca* etc.), der er en Gjentagelse fra 1ste Bog, 926 ff., og Bernays og Munro tiltræde hans Mening. Mig forekommer det langt sandsynligere, at Lucrets selv har gjentaget disse smukke Vers, end at den förste Udgiver skulde have havt den Dristighed at

paadutte ham Sligt. Lucrets besad et virkeligt Digtertalent; hans Billeder have ofte en plastisk Fuldendthed og hans poetiske Sprog en imponerende Skjönhed og Kraft, men det synes at have kostet ham ikke liden Umage at forme sine Tanker saaledes i det endnu lidet bearbeidede Sprog. Han har været glad, hvergang det var lykkelig overstaaet, og i de homeriske Digte troede han at finde en Retfærdiggjörelse for at benytte det samme Vers flere Gange. Det er bekjendt, at han saaledes utallige Gange gjentager sig selv i halve eller hele eller flere Vers. Gjentagelsen af et större Stykke, som dette, er ganske vist langt mere stödende, og det kunde vel være, at Digteren, hvis han selv havde lagt den sidste Haand paa sit Værk, vilde have sat noget Andet i Stedet enten i 1ste eller i 4de Bog; men der er ingen Grund til at tvivle om, at det har staaet saaledes i hans eget Haandskrift.

Men ikke blot ved saadanne Gjentagelser, ogsaa i andre Tilfælde mener man at spore Tilsætninger, som Forf. havde tilföiet i Randen af sit Exemplar, og Udgiveren sat ind i Texten. Jeg troer man skuffer sig selv. For at anföre eet Exempel blandt mange, Munro antager, at Vs. I, 1085 er en saadan senere Tilsætning, der bör springes over. Lucrets omtaler Stoikernes Mening, at de to Elementer, Jord og Vand, efter Tyngdens Lov stræbte til Universets Midtpunkt, medens de to andre, Luften og Ilden, ingen Tyngde havde og stræbte til Peripherien. V. 1083 ff.: *Præterea quoniam non omnia corpora fingunt In medium niti, sed terrarum atque liquoris Et quasi terreno quæ corpore contineantur, Umorem ponti magnasque e montibus undas.* Hvad enten man med de ældre Udgaver ombytter de to sidste Vers, eller man beholder Haandskrifternes Orden, bliver Forbindelsen med *Et* meningslös, da det, der fölger bagefter, slet ikke er Andet, end det nærmest Foregaaende. Udelader man Verset som Munro, bliver det uforklarligt, hvorfor Digteren har troet at burde forklare *liquor* ved en vidtlöftig Apposition, medens *terra* intet saadant Tillæg faaer; og desuden er Forklaringen aldeles ufuldstændig. Det forekommer mig klart, at der mangler et Vers efter 1084. Lucrets nævner Jord og Vand som de to Elementer, der synke nedad; men Vandet er baade det, som falder ned fra Himmelen (Regn og Sne), og det, der ligesom indesluttes i Jorden (Havet og Floderne). Det förste af disse to Led er tabt. Vi kunne tænke os det Hele saaledes: *Corpora fingunt in medium niti terrarum atque liquoris,*

Et quæ nubibus ex in terram præcipitentur, Et quasi terreno quæ corpore contineantur, Umorem etc.

Et andet Spor af den antagne Udgivers Virksomhed har man troet at finde i den urigtige Orden, hvori visse Stykker i Digtet synes at staae. Det maa indrömmes, at i Haandskrifterne af Lucrets ikke faa Vers ere komne paa urigtig Plads. Feilen er i mange Tilfælde öiensynlig, og deels angivet ved Mærker i Haandskrifterne selv, deels opdaget allerede af de ældste Udgivere, som Avantius, Marullus og Lambinus. Det kommer i Almindelighed deraf, at Afskriveren har sprunget nogle Vers over og, naar han har mærket det, sat dem til efter dem, han havde skrevet. Men hvor der mangler en bestemt ydre Angivelse af en saadan Feil, bör man kun tillade sig at omflytte Versene, naar den grammatiske — i sjeldne Tilfælde maaskee ogsaa den logiske — Sammenhæng gjör Sagen aldeles utvivlsom. Der gives efter min Mening intet farligere kritisk Middel, og intet, som er blevet mere misbrugt, end Omflytning af Vers; og i de fleste Tilfælde, hvor man har forsögt det, som ved Properts, Horats, Plautus, vil en uhildet Betragtning foretrække Haandskrifternes Orden for den «Forbedring», man har troet at kunne frembringe ved et saa voldsomt Middel. Större Forstyrrelser kunne hidröre fra, at eet eller flere Ark eller Blade ere blevne forsatte — saaledes som det var Tilfældet i det Haandskrift, hvorfra Cod. Leid. quadratus og Havniensis nedstamme, hvor 4 oversprungne Blade fra forskjellige Steder i Digtet vare samlede i Slutningen af Bogen — eller ogsaa fra, at et Blad er blevet vendt forkeert, saa at den sidste Side er kommen först og omvendt. Dette synes at være skeet i 5te Bog, hvor de 35 Vers, 509—33, vistnok have deres rette Plads efter 563. Lachmann har seet det (p. 295), men ikke selv troet derpaa; i Texten har han betegnet disse 35 Vers som en senere Tilföining, og Bernays og Munro fölge ham.

Saadanne Feil röbe sig oftest ved et Brud i Sætningen; men dette Kjendetegn *kan* mangle, thi det er jo ingen Umulighed, at en Side baade kan begynde og ende ved et Punctum. Der findes hos Lucrets Steder, hvor en Ombytning af hele Stykket saa fuldstændig synes at hjælpe paa Forstyrrelsen i Tankegangen, at man bliver meget fristet til at troe, at der er foregaaet en Omsætning i Haandskrifterne. Baade Lachmann og Munro antage flere saadanne Omsætninger. Munro omtaler dem Vol. II, p. 22. Han bemærker med Rette, «at dét synes höist

usandsynligt, at en Afskriver af blot Skjödeslöshed saa ofte skulde forbytte Vers, der fulgte efter hinanden, og som altid dannede en fuldstændig Mening for sig. De fleste af disse Steder synes ham at ligne mulige Tilföielser, der, om de end indeholde en Forbedring, dog ikke ere nödvendige for Textens Sammenhæng. Han mener, det er Tilföielser, som Lucrets selv har gjort i Randen af sit Haandskrift, og som den förste Udgiver, trofast bevarende Alt, hvad han fandt fra Forf.s Haand, men ikke altid omhyggelig for at finde den rette Plads dertil, har indsat paa urigtige Steder.»[1]) Skulde Cicero, eller hvem det nu var, der overtog Udgivelsen af Værket, virkelig have været saa skjödeslös? Eller behöves der nogen anden Forklaring af dette, end den, at Forf. ikke har lagt den sidste Haand paa sit Værk? Lucrets staaer som Philosoph lavere end som Digter, uagtet Störstedelen af hans Værk snarere maa kaldes Philosophi end Poesi. Han er ingen skarp Logiker og hans Beviser ere ofte temmelig uordentlig sammenhobede. Med en saadan Forfatter maa man ikke være altfor nöieregnende, især naar det synes, som om det sidste Gjennemsyn mangler. Jeg vil saaledes gjerne indrömme, at der ikke er nogen vel sammenföiet Forbindelse imellem de enkelte Stykker i 4de Bog V. 766—875; men jeg seer ikke, hvorfor Forfatteren ikke ligesaagodt ved den förste Bearbeidelse af sit Stof har kunnet nedskrive disse forskjellige Beviser, som han senere kunde falde paa at tilföie dem i Randen. Den Grund, der anföres for Berettigelsen til at foretage saadanne Omsætninger, er altsaa aldeles uholdbar, om end maaskee Omsætningerne selv kunne være rigtige.

De Exempler, Munro anförer, synes for det Meste ganske heldige, men maae dog næsten alle betegnes som tvivlsomme. Angaaende eet af dem (5, 175 f.) kan jeg henvise til min Fortolkning til Madvigs Carmina Selecta, S. 33. Et saa voldsomt Middel som en Omsætning, bör i alt Fald ikke anvendes, naar det dog ikke hjælper, uden der ogsaa foretages andre Forandringer i Texten. Jeg troer, man maa anbefale Kritikeren stor Varsomhed i denne Henseende. Man kan oftere have en sandsynlig Formodning om, at eet eller flere Vers ere komne

---

[1]) Smlg. Lachm. p. 222: »Itaque manifestum est Lucretium, cum alterum genus a se prætermissum esse intellegeret, hæc in chartas ita coniecisse ut ea nullo certo loco reponeret, correctorem autem poëmatis ne id quidem curasse ut partes dispersæ coniungerentur.» (!)

til at staae paa en urigtig Plads, end bestemt angive, hvor de höre hen, eller om Feilen ikke har en anden Aarsag. Jeg troer man tjente Læseren bedst ved en saadan simpel Angivelse af sin Tvivl, uden virkelig at foretage Omflytningen i Texten.

Havde jeg större Tillid til dette kritiske Middel, vilde jeg foreslaae det anvendt i Slutningen af Digtet. Versene VI, 1247—51 (*Inque aliis alium* etc.) staae hverken i grammatikalsk eller logisk Henseende i Forbindelse med det Foregaaende eller det Efterfölgende. Lachmann har prövet at rette det ved foran dem at indsætte et Vers, som staaer tidligere i Haandskrifterne (1225: *Incomitata rapi cernebant funera vasta*); men han har maattet foretage en betydelig Rettelse i dette; thi Haandskrifterne have *certabant*; og han har endda hverken kunnet tilveiebringe nogen sandsynlig grammatisk Construction, eller gjöre Rede for Tankefölgen. Munro har klogere indskrænket sig til blot at angive en Lacun foran disse Vers; men vist er det ligefuldt, at Tankegangen synes afbrudt, og at V. 1252 særdeles naturligt fölger efter 1246. Flyttes disse 5 Vers derimod hen til Slutningen af Digtet (naturligviis med Udeladelse af Interpunctionen efter *certantes*) synes de at staae ganske paa deres Plads, og det afbrudte Digt faaer tilmed en passende Slutning. Men jeg maa, som sagt, kun bede dette betragtet som en henkastet Tanke, hvilken jeg selv ikke vilde vove at indföre i Texten.

Fölgende Steder synes at kunne rettes ved en lempelig Conjectur.

I, 873 f. *Præterea tellus quæ corpora cumque alit, auget Ex alienigenis quæ lignis oriuntur.* I den sidste Linie har der staaet: *Ex alienigenis, alienigenisque oriuntur.* Lachmann var paa Sporet, men hans Læsemaade, *Ex alienigenis, quæ alienigenis oriuntur*, giver en urigtig Mening. Lucrets siger, at Alt hvad der voxer frem af Jorden, næres af forskjelligartede eller sammensatte Stoffer, og ikke af Stoffer, der kun bestaae af eensartede Dele (Anaxagoras' Homöomerier). Hvoraf disse Stoffer ere opstaaede, kommer Beviset ikke ved; Epikur vilde heller ikke paastaae, at de kom af andre sammensatte Stoffer; han vilde kun sige, de bestod af de forskjelligste Atomer. Feilens Oprindelse er tydelig. Efterat Afskriveren var kommen til at skrive *alienigenis* een Gang i Stedet for 2 Gange, har han tilsat det oversprungne Ord enten imellem Linierne eller i Randen, naturligviis med mindre Skrift og derfor mindre tydeligt. Den fölgende Afskriver har læst det urigtigt som *a lignis*, og feilagtig indsat dette efter *que* (*quæ*) i Stedet for efter e[illegible]

IV, 206, hvor Cod. obl. har *Quo neque*, rettet *Quo ne*, Cod. quadr. *Quone*, rettet *Nonne*, bör der naturligviis staae *Nonne*, som Marullus optog; thi man maa hverken lade sig imponere af Lachmanns dristige Paastand (p. 226), at *Quone citius eunt* er *rectissime dictum* i Stedet for *Nonne c. e.*, eller med Munro troe, at *Quone uides citius debere et longius ire* kan siges i Stedet for *Quo*, i. e. *quanto, citius et longius (uidesne?) debent ire*. — Ligesaa forkeert er det, naar Lachm., hvem ogsaa her baade Bernays og Munro fölge, foran dette Vers indsætter et andet (v. 195: *Quod superest* ...), som ganske vist ikke er godt at forklare der hvor det staaer, med mindre man underkaster det en Rettelse, men som er endnu mere uforstaaeligt her, hvor han har sat det hen.

V, 878 ff. *Sed neque Centauri fuerunt, nec tempore in ullo Esse queunt duplici natura et corpore bino Ex alienigenis membris compacta, potestas Hinc illinc paruis ut non sit pars esse potissit.* I Stedet for det sidste corrupte Vers skriver Lachm. *Hinc illinc partis ut si par esse potissit*, Bernays: *Hinc illinc parilis quis non superesse potissit*, Munro: *Hinc illinc visque ut non sat par esse potissit.* Jeg vilde foreslaae temmelig nær ved Læsemaaden i Cd. quadr., der har *sat* i Stedet for *sit*: *Hinc illinc parilis ut non satis esse potissit.* Stedet bliver da at oversætte saaledes: «Men der har ikke været Centaurer til, og der kan aldrig existere Væsener med en dobbelt Natur og med to Legemer, sammensatte af ueensartede Lemmer, saaledes at der ikke kan være (rettere er) tilstrækkelig lige Evne (eller Kræfter) i dem begge.» Men dette, tilföier han, er ikke Tilfældet med Centauren, som er en Blanding af en Hest og et Menneske; Hesten er voxen, naar den er tre Aar gammel, da Mennesket endnu er et lille Barn o. s. v. Det overflödige *posse* (*esse potissit* for *sit*) findes ogsaa 1, 97 og 220 a. a. St.

V, 1456: *Namque alid ex alio clarescere corde videbant.* I Stedet for de hidtil forsögte, voldsomme Rettelser, forandre man blot *corde* til *corda*: «Thi Menneskene (egentlig Sjælene) saae det ene Lys (den ene Opdagelse) bryde frem efter det andet.»

VI, 113 ff.: *Id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis, Aut ubi suspensam uestem chartasque uolantis Uerberibus uenti uersant planguntque per auras.* I den anden Linie retter man *que* til *ue* og forklarer det: *ubi aut suspensam uestem aut chartas uolantes*, en aldeles urimelig Forklaring.

Aut . . . *ve* kan ikke sættes i Stedet for *Aut* . . . *aut;* de af Munro anförte Steder ere meget forskjellige. Ogsaa Ordstillingen er umulig; thi vel tillader Lucrets sig meget store Friheder i denne Henseende, men Friheden kan ikke drives saa vidt, at Forstaaeligheden gaaer tabt; man kan ikke vælge en Ordstilling, som medförer en anden Mening end den tilsigtede. Og selv om disse to Umuligheder ikke var, var Talen dog usammenhængende; der mangler et nödvendigt Relativ efter *Id.* Der skal formodentlig staae *Quale* i Stedet for *Aut.* Lucrets siger: «Tordenen har undertiden ogsaa den Charakteer, som naar Vinden pidsker ophængte Klæder og flagrende Papirstykker og slaaer dem i Luften.»

VI, 459 f.: *Fit quoque uti montis vicina cacumina cælo Quam sint quoque magis, tanto magis edita fument.* Udtrykket *quam quoque magis* er aldeles uforstaaeligt, og det hjælper ikke, at man til Sammenligning anförer det særdeles eiendommelige, men aldeles forskjellige *tanto quique magis* (3, 700 og 5, 343). Lachmanns Oversættelse: «um je wie viel mehr, um je so viel mehr» er lige saa godt og lige saa forstaaeligt Tydsk, som hiint er Latin. Der skal aabenbart staae *quæque* i Stedet for *quoque*; saa er Alt rigtigt.

Paa nogle Steder bör Haandskrifternes Læsemaade hævdes, i det Mindste imod de Rettelsesforsög, som hidtil ere gjorte.

I, 190. Lucrets bekæmper Forestillingen om en Skabelse af Intet, og bemærker bl. A., at hvis Tingene kunde opstaae af Intet, vilde de ikke behöve Tid til at voxe; V. 186 ff.: *Nam fierent iuuenes subito ex infantibus paruis, E terraque exorta repente arbusta salirent; Quorum nil fieri manifestum est, omnia quando Paulatim crescunt, ut par est, semine certo, Crescentesque genus seruant, ut noscere possis, Quicque sua de materia grandescere alique.* «Thi det spæde Barn vilde strax blive Yngling, og Træerne vilde hæve sig pludselig, saasnart de kom frem af Jorden; men det er klart, at Intet af dette skeer, siden Alt voxer lidt efter lidt, som rimeligt er, naar det har en bestemt Spire (der skal udvikles), og under Væxten bevare Væsenerne deres Art, saa at man kan see, at enhver Ting voxer af sit eget Stof.» I Stedet for *crescentes* (v. 190) havde man paa Grund af det foregaaende *omnia* ventet *crescentia;* men Lucrets har her nærmest tænkt paa levende Væsener, *iuuenes,* som han havde ovenfor, og brugt en Constructio ad *σύνεσιν*, ligesom 1, 352:

Crescunt arbusta et fetus in tempore fundunt, Quod cibus in totas usque ab radicibus imis Per truncos ac per ramos diffunditur omnes, hvor der staaer *totas* og ikke *tota*, som om der forud gik *arbores* og ikke *arbusta*. Lachm. tager, som sædvanligt, paa Veie imod Creech og Wakefield, der have beholdt Haandskrifternes Læsemaade, og kalder dem *magnos soloecismorum patronos:* et passende Udtryk i hans Mund efter de ovenfor anförte Exempler! Skal Stedet rettes, maa man helst fölge Marullus og skrive *crescendo;* de andre Forsög ere mislykkede.

I, 454. Lucrets udvikler Epikurs Lære om at der kun existere to Ting, Atomerne, hvoraf alle Legemer ere sammensatte, og det tomme Rum; Alt hvad man ellers kan nævne, er Egenskaber ved disse, enten væsentlige, der ikke kunne adskilles derfra, eller tilfældige, enten *συμβεβηκότα* (*ἀΐδιον παρακολουθοῦντα*) eller *συμπτώματα*.[1]) Dette Sidste udtrykkes saaledes V. 449 ff.: *Nam quæcunque cluent, aut his coniuncta duabus Rebus ea inuenies aut horum euenta uidebis. Coniunctum est id, quod nusquam sine perniciali Discidio potis est seiungi seque gregari, Pondus uti saxis, calor ignis, liquor aquai, Tactus corporibus cunctis, intactus inani; Servitium contra, paupertas diuitiæque, Libertas, bellum, concordia, cetera, quorum Aduentu manet incolumis natura abituque, Hæc soliti sumus, ut par est, euenta uocare.* Man stödes over den Vexlen af Dativ og Genitiv, der findes i V. 453 f. *(saxis, ignis, aquæ, corporibus, inani).* Skulde man virkelig ansee det for umuligt, at Lucrets, der har saa mange Haardheder og Uregelmæssigheder i sine Constructioner, ogsaa havde skrevet dette, da var der ikke Andet at gjöre, end med Lambin at rette *ignis* til *ignibu';* men dette vil Lachm. paa ingen Maade. Den oplöste Form *aquai* for *aquæ* kan efter hans Paastand kun være Genitiv og ikke Dativ, skjöndt der ikke er tænkelig Grund til at gjöre nogen saadan Forskjel, og Indskrifterne lige saa godt have AI i Dativ som i Genitiv (s. Corp. Inscr. Lat. n. 191 og 189). Han forandrer derfor *saxis* til *saxist*, og bortkaster hele det fölgende Vers som uægte. Som Grund dertil anföres yderligere, at Nominativen *intactus* er ulatinsk; disse Substantiver paa *us*, der dannes af et Participium med foransat *in* privativum, bruges kun i Ablativ (som *injussu*). Dette

[1]) Munro p. 150 har Uret i sin Paastand, at disse to Ord ere Synonymer. Hos Epikur ere de det ikke.

er ganske vist den virkelige Sprogbrug; men skulde Lucrets, som har vovet saa mange nye Forsög, der stride imod Sprogets Aand, ikke ogsaa kunne tillade sig at bruge Nominativen *intactus*, naar han behövede et Ord, der skulde betegne det Modsatte af *tactus*? Og det behövede han her. Verset kan paa Grund af Sammenhængen ikke undværes. Lucrets har i V. 449 f. (*his duabus rebus . . . horum*) talt om væsentlige og tilfældige Egenskaber ikke blot ved Atomerne, men ogsaa ved det tomme Rum; det gaaer ikke an at lade ham anföre en stor Mængde Exempler paa det Förste, men ikke et eneste paa det Andet. Man lade altsaa Texten staae med den i Grunden slet ikke hæslige Skjödeslöshed, den har.

VI, 954. Lucrets udvikler, at ingen Ting er aldeles fast og uigjennemtrængelig; Alt er aabent eller poröst; Alt har Noget, der kan gjennemtrænge det. Saaledes trænger Lyden igjennem Steenmure; Lugt, Kulde og Hede ligeledes. Det Sidste udtrykkes saaledes V. 952 ff.: *frigusque uaposque Ignis, qui ferri quoque uim penetrare sueuit, Denique qua circum cæli lorica coercet,* d. e. «Ildens Hede, der endog pleier at gjennemtrænge Jernets Kraft, ja selv der, hvor Himmelens Pantser slutter omkring.» Unægtelig en haard Udtryksmaade i Stedet for «selve Himmelens Pantser, der omslutter Alt», men dog næppe umulig for Lucrets. Billedet *cæli lorica* kan ikke have det mindste Paafaldende for dem, der endog vare vante til Ennius' *cæli palatum* (Cic. Nat. D. II, 18); Lucrets selv taler om *flammantia moenia mundi* (I, 73 og 1094). Men hvad menes der med at Ilden gjennemtrænger Himmelhvælvingen? Det er sagtens Lynene, der tænkes paa, skjöndt jeg ikke kan anföre noget positivt Vidnesbyrd for denne Anskuelse; thi Lachmanns Læsemaade I, 489: «*transit enim fulmen cælum*» er en falsk Conjectur; Munro har med Rette hævdet Haandskrifternes Læsemaade: *Transit enim fulmen cæli per sæpta domorum Clamor ut ac voces.* Stedet er saaledes ikke uden Vanskelighed, men synes snarere at trænge til Forklaring end til Rettelse. Lachmann er imidlertid af en anden Mening, og Bernays og Munro fölge ham. Han retter *cæli* til *Galli*. *Galli lorica* er for ham det Samme som *Gallica lorica*, og han henviser til et Sted hos Varro (V, 116), hvorefter Gallerne have brugt Jern-Ringbrynjer. Sæt altsaa at man kunde forstaae det Latin, han faaer ud, saa kunde jeg spörge, om Ilden er det Vaaben, man pleier at anvende ligeoverfor en brynjeklædt Fjende; men jeg vil hellere

spörge, om Lucrets virkelig ikke kjendte Jernet i nogen mere uigjennemtrængelig Form end som en Ringbrynje? Det var næppe muligt at finde noget mindre passende Exempel.

Iblandt de mange Haardheder hos Lucrets, som man maa være fortrolig med, hvis man vil forstaae ham, er en af de meest fremtrædende hans store Frihed i Ordstillingen. Jeg skal anföre nogle af de mærkeligste Træk. 1) Conjunctioner, der nödvendig maae staae i Begyndelsen af Sætningen, sætter han ofte langt ind i denne, som VI, 140: *Hic, ubi lenior est, in terra cum tamen* for *Cum hic* ...; VI, 789 f., hvor Munro har interpungeret rigtig; Kommaet skal staae efter *surgunt* og ikke efter *rerum*, o. m. a. *Que* sættes ofte paa den tredie i Stedet for paa den anden Plads (s. Munro til II, 1050), som VI, 1007: *fit utque* for *et fit ut.* IV, 1009 f.: *Accipitres somno in leni si proelia pugnas Edere sunt persectantes uisæque uolantes,* hvor Munro feilagtig har henført *que* til *uolantes;* det hörer til *persectantes*; Constructionen er: *Si accipitres persectantesque volantes* (ɔ: *et aliæ volucres persectantes) in somno visæ sunt proelia pugnasque edere.* VI, 1084 ff.: *Quorum ita texturæ ceciderunt mutua contra, Ut caua conueniant plenis hæc illius illa Hujusque inter se*, d. e. *ut hæc caua conueniant plenis illius et illa huius inter se*, «saaledes at det ene Legemes Fordybninger passe til det andets Ophöininger og omvendt». 2) Præpositioner stilles ofte bag efter deres Casus, s. Munro til I, 841. Saaledes IV, 804: *Præterea pereunt, nisi si quæ ad se ipsa parauit,* for *ad quæ.* Ligesaa *ante* og *prius* efter Sætningen med *quam*, s. III, 973; IV, 882; VI, 979 f.: *Hoc etiam superest, ipsa quam dicere de re Adgredior quod dicendum prius esse uidetur.* 3) Præpositionen skilles ofte langt fra den Casus, den styrer, som III, 603: *extra prodita corpus,* ɔ: *prodita extra corpus.* IV, 836: *Nec fuit ante uidere oculorum lumina nata,* d. e. Synet var ikke til för Öinenes Lys blev skabt. Ligesaa skilles en Genitiv fra det Ord, der styrer den, s. III, 279: *nominis hæc expers vis.* III, 196 f.: *Namque papaveris aura potest suspensa leuisque Cogere ut ab summo tibi diffluat altus acervus,* hvor *papaveris* er styret af *acervus.* V, 1382: *Zephyri cava per calamorum sibila,* hvor *Zephyri sibila* hörer sammen. V, 1169 f.: *diuom mortalia sæcla Egregias animo facies vigilante videbant,* d. e.: *mortalia sæcla animo vigilante videbant divom egregias facies.* Efter Grækernes Exempel tillader han sig ogsaa at adskille de egentlig uadskillelige Partikler fra deres Sam-

mensætning (Tmesis), som *seque gregari* I, 452 (s. Munro), *inter quæcunque pretantur* IV, 830, *rareque facit* VI, 233, hvorfra han endnu gaaer videre og forandrer Ordenen, i *facit are* VI, 962. 4) Hoved- og Mellemsætning betragtes som een og slynges underlig sammen, idet Hovedsætningens Verbum sættes ind i Bisætningen, f. Ex. VI, 158: *Ventus enim cum confercit franguntur in artum,* ɔ: *Nam cum ventus in artum confercit, franguntur.* III, 843 f. *Et si iam nostro sentit de corpore postquam Distractast animi natura*, ɔ: *Et si iam animi natura, postquam de corpore nostro distracta est, sentit;* til hvilket Sted Munro anförer flere Exempler. Sjeldnere er det et Ord fra Mellemsætningen, der sættes ind imellem Hovedsætningens Ord, som VI, 176: *Fecit ut ante cavam docui spissescere nubem,* ɔ: *Fecit, ut ante docui, cavam sp. n.* Ligesaa i et af Munro misforstaaet Sted, I, 649: *si partes ignis eandem Naturam quam totus habet super ignis haberent,* ɔ: *si partes ignis eandem naturam, quam totus ignis habet, super haberent,* hvis Ildens Dele bestandig vedblev at beholde den samme Natur, som hele Ilden har; *super* har samme Betydning som i *super esse,* at være tilovers.

En anden Haardhed ligger i den Löshed og Unöiagtighed i Sætningsforbindelsen, hvori Lucrets ikke sjelden gjör sig skyldig. Thi medens man paa den ene Side mærker, at Udtrykket ofte har voldet ham stort Besvær, finder man paa den anden Side tidt en Overflödighed i Udtrykket og en flydende Tunge, der har ondt ved at sætte Punktum og holde op. I disse lange Sætninger fremtæde ofte smaa Unöiagtigheder ved Overgangen fra een Construction til en anden, som i de ovenfor omtalte Exempler I, 190 og 454. Særdeles stor er hans Vaklen imellem Forbindelse ved copulative Conjunctioner og uden saadanne. Han har paafaldende Asyndeta, saavel imellem Substantiver (som *proelia pugnas* II, 118, s. Lachm. p. 80), som mellem Adjectiver (*spatium vacuum inane* I, 523) og Verber (*decedere abire* I, 680) eller mellem hele Sætninger (som I, 802: *sic alias* ... I, 884: *cum lapidi* ...). Og naar han fremförer en længere Række af parallele Begreber, lader han ofte denne Construction vexle med en copulativ Forbindelse, som I, 715: *Ex igni terra atque anima procrescere et imbri*; smlg. I, 680 f. II, 1063. V, 1190. Derved synes endog undertiden den Form at fremkomme, som er den vedtagne i de nyere Sprog, men ikke brugtes af Romerne, at de to sidste Led i en Række af tre eller flere Led forbindes med *et* eller *ac* (Madv. Gram. 434, Anm. 1), saasom IV, 229:

Cernere odorari licet et sentire sonare. IV, 516 f.: *Omnia mendose fieri atque obstipa necesse est Prava cubantia prona supina atque absona tecta*, hvor man maaskee kunde sige, at Ordene *prava . . . supina* vare tilföiede som Forklaring til *obstipa.* Et Par Steder have Udgiverne bragt denne Form ind ved en urigtig Conjectur, som i II, 875: *Vertunt se fluvii in frondes et pabula læta in pecudes*, hvor Udgiverne have ströget *in*, og VI, 512, hvor man skriver: *Urget, de supero premit ac facit effluere imbris.* Haandskrifterne have *Urgete supero*; der skal staae: *Urget et e supero.*

Som en lös og anakoluthisk Sætningsforbindelse maa ogsaa fölgende Sted forklares. I, 221 ff.: *Quod nunc, æterno quia constant semine quæque, Donec vis obiit, quæ res diverberet ictu Aut intus penetret per inania dissoluatque, Nullius exitium patitur natura videri.* Meningen er klar; Alle ere enige om at oversætte: »Hvorimod nu o. s. v.» Fortolkerne have heller ikke Uret i at bemærke, at *Quod* tjener til at forbinde denne Sætning med den foregaaende; men naar de söge at forklare det ved at henvise til Udtryk som *quod si, quod quoniam, quod quia* (Madv. § 449), oversee de, at det her ikke staaer foran en relativ Conjunction, men foran det demonstrative *nunc.* Ligesaalidet passer Sammenligningen med I, 82: *Quod contra*, hvor *quod* aabenbart er styret af *contra.* Det er en Anakoluth. Sætningen er begyndt, som om der blot skulde fölge: *Quod nunc fit*; men i Stedet for denne Antydning af Prædicatet, er det fuldstændig udfört i V. 224: *Nullius* . . . Correct havde der staaet: *Quod nunc fit, ut, donec vis . . . obierit, nullius exitium patiatur natura videri*; men de to Sætninger ere blevne til een. Lignende Ting findes hos Thukydid, som IV, 125: *οἱ μὲν Μακεδόνες καὶ τὸ πλῆθος τῶν βαρβάρων εὐθὺς φοβηθέντες, ὅπερ φιλεῖ μεγάλα στρατόπεδα ἀσαφῶς ἐκπλήγνυσθαι*, hvor vi oversætte *ὅπερ* som om det var *ὥσπερ*, men Sætningen i Virkeligheden er en Anakoluth: *ὅπερ φιλεῖ γίγνεσθαι· φιλεῖ γὰρ μεγάλα* . . ., hvilke to Sætninger ere slaaede sammen til een. Smlg. VI, 33 Slutn.: *ὅπερ καὶ Ἀθηναῖοι . . . . ηὐξήθησαν.*

I anledning af Capitain E. Madsens afhandlinger om danske stednavne.

Af *F. Dyrlund.*

Hr. Capitain Madsen i Generalstaben har nylig skenket os tvende indholdsrige afhandlinger: den ene, „om Retskrivningen af Stednavne", i sjette årgang af Tidsskrift for Philologi og Pædagogik, den anden, „sjælandske (og samsøske) Stednavne, undersøgte med Hensyn til Betydning og Oprindelse", i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1863. Den første afhandling vil sikkert læses med interesse af enhver, og har særlig vigtighed, fordi den tildels giver nöglen til stavningen af navnene på de berömte Generalstabskort. For al følgestridighed kan denne rigtignok ikke frikendes, således når der skrives: Snoldelev, Maaløv, Vallø; Sallev, Ledøv, Ishöj, Himlingöje[1]), uagtet de tre første navne efter de ældre skrivemåders og den nuværende almueudtales sammenlagte vidnesbyrd, hvad sidste led angår, have fælles udspring; de fire sidste af samme grunde (bonden siger også: Salöje, Ledöje, Isöje) have en hel anden, men alle samme oprindelse, nemlig fra flertal af höj d. e. nærmest gravhöj (ikke en naturlig bakke). Jeg skönner ikke, at hin række står meget over den på Videnskabernes selskabs kort: Snadeløv (der i første stavelse stemmer med den nuværende bondeudtale), Maaløv, Valløe, Salløv, Ledöye (eller Leedöye), Iishöy, Himlingöye. På den ene side synes man ikke altid at have fundet den rette folkelige udtale, på den anden side har man næppe altid været heldig med at overføre denne i skriftsprogets form. Undertiden er man derfor, bortset fra rene misforståelser (Maaløv, Sallev), bleven stående ved en gammelagtig form (Ledøv[2])), undertiden har man havnet i en yderlig modernisering (Ishöj). De følgestrænge former måtte uden tvivl blive: Snoldelev, Maalev, Vallev; Salhöje, Ledhöje, Ishöje, Himlinghöje.

---

[1]) På Mansas kort (anden udgave) stemmer rækken med Generalstabens. Capit. Madsen skriver Maalev, Ledöie.

[2]) Det ældre slægtnavn «Lidøe», der stammer fra denne by, viser hen på en sådan uhistorisk form (Lidøv); er altså dannet efter en falsk overensstemmelse med Vallø for Valløv, oprindelig Valleve.

Også Capitain Madsens anden afhandling kan læses til belærelse på mange punkter og uden fare af enhver, der er stiv nok i sine nordiske grammaticalia til ikke at lade sig lokke på afveje af de lygtemænd, som her stadig ville blinke ham i møde. Det er i virkeligheden mange og temmelig forskelligartede krav, der stille sig til den, som vil give sig i kast med stednavnenes fortolkning. Imidlertid må det indrömmes, at for tiden vil ingen være i stand til at fyldestgöre dem alle, eftersom de — også i andre henseender höjst fornødne eller dog særdeles ønskelige — hjælpemidler endnu ikke ere tilstede. Vi savne således hårdt et dansk diplomatarium; hvad der haves af den art er, som bekendt, enten upålideligt (Thorkelins) eller kun brudstykker (Molbechs og Petersens) eller særlige samlinger (flere i Langebeks Scriptor., Seidelins „diplomatarium Flensborgense"), tildels for et sent tidsrum (Knudsens „diplomatarium Christierni primi"). Vi mangle en udførlig og dokumenteret fortegnelse over gammeldanske personnavne, såvelsom en pålidelig liste over folkelige plantenavne; men begge disse ordklasser må antages at spille en rolle i vore stednavne. Det skorter os endvidere på en grammatikalsk fremstilling af øernes sprogarter, — der ingenlunde tör sammenblandes indbyrdes eller skæres over *en* kam med halvøens, — hvilken ofte vilde betegne grænsen for de mulige lydændringer i stednavnene. Endelig have vi ikke nogen dansk rodordbog, hvad der for stednavnenes vedkommende navnlig torde være af vigtighed ved sjældne, måske ældgamle ord, som havde holdt sig i dem. En ulempe er det også, at håndskrifterne til to af de allervigtigste kilder, nemlig til Valdemars og Roskilde bispestols jordebøger, nu findes i Sverrig; ti derved bliver det vanskeligt i de enkelte tilfælde at kontrollere aftrykkene. Er det f. e. Langebek, der har overset eller selve skriveren, der har udeglemt forkortelsestegnet for *n* i Tengslemarke? (se Annalerne s. 297, jf. 241, hvor „Slauethorp" må være en læsefejl for slancthorp).

Der gives dog andre fordringer, som man allerede nu er berettiget til at stille til vedkommende forfatter. Han bör være så fortrolig med det ældre sprog, at han kender betydningen af dets former (böjningsendelser) og ikke lader sig vildlede af retskrivningen (f. e. af *y* eller *i* brugt for *j*; Krægh-om, ikke Krægh-hom), og han må have en sikker forestilling om de sproglige overgangslove. Han bör også have undersøgt beskaffenheden af sine kilder så nöje, at han ej lader sig vildlede af et rent ydre

skin. Ved en sådan granskning vilde det snart vise sig, at formen løv (for lev) ikke er så gammel, som det nu stundom kunde se ud til[1]). Han tör ikke være ubekendt med stednavnenes form hos vore nærmeste stammefrænder, og da allermindst hos Svenskerne og Normændene. En teoretisk behandling haves af P. A. Munch i „Historisk-geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge", adskillige gamle former findes i Thams „Beskrifning öfver Sveriges rike". Historisk kundskab om de indre forholds, navnlig landboforholdenes, udvikling vil ofte vise sig nødvendig for navnefortolkeren. Jo större stedkundskab han endelig har, des bedre; ti det er vist, at ingen forklaring kan tages for gyldig, der bestemt strider imod de stedlige forhold, således som disse kunne antages at have været i fortiden; hvorhos det dog må erindres, at en forklaring ikke er bevist, alene fordi den kunde passe på stedforholdene. Således vilde henførelsen af endelsen rød til det angelsaksiske *rið* (*ryð*) ikke være godtgjort, selv om der lod sig påvise et vandløb ved enhver by med denne endelse (bebyggelsen knyttede sig i det hele naturlig til vandene).

Anlægge vi nu den antydede målestok på Capit. Madsens behandling af stednavnene, så vil såvel dennes skyggesider som dens lyssider være iöjnefaldende for enhver nogenlunde sagkyndig. At den ærede forfatter ikke har fundet lejlighed til at efterse de af ham på anden (eller egenlig tredie) hånd benyttede kilde-

---

[1]) „Herløff 1211" betyder kun, at denne form under dette år findes hos Thorkelin; men, vel at mærke, i aftryk efter Codex Esromensis (e donatione variorum 140 i 4 på Universitetsbibliot.), der er fra omtrent år 1500, og ved sin brug af begge former (herløff og witheløff blad 43 a ved 1211, herleff og witheleff bl. 45 a samme år, sigersløff bl. 51 a ved 1268, herleuæ bl. 98 a ved 1250) netop viser, hvorledes den har sammenblandet sin tids udtale og den i de afskrevne dokumenter foreliggende skrivemåde. Ikke bedre går det med de vidnesbyrd for ælden af hin form, der hentes fra aktstykker vedrørende Eskilsø og Ebelholt kloster (Script. rer. Dan. VI, 132—218), ti disse skrive sig fra et håndskrift på Universitetsbibl. (Additamenta e donat. Rantzoviana 51 i fol.), hvori man rigtignok f. e. blad 3 a læser frethersløff ved 1176, blad 5 b særsløuæ ved 1193 (hos Thorkelin 1197), bl. 30 b og 31 a siersløff og syersløff ved 1250 og 1255, blad 60 b herløffue ved 1268, men hvis ældste del hel og holden består af afskrifter fra det 15de hundredår. — Henimod slutningen af det 13de hundredår synes formen løv dog virkelig at trænge sig frem, således i et latinsk diplom fra 1285 i Michelsens „Urkundensammlung" 1,125 (Suhms Danmarks Historie 10, 1024 f.), jf. på efterstikket af det danske diplom fra 1329 i Annal. for nord. Oldkynd. 1846 personnavnet *gærløf* (-leifr).

skrifter, beklager han selv höjlig. Men i filologisk henseende lader hans afhandling overhovedet meget tilbage at ønske, navnlig når henses til N. M. Petersens i den retning ypperlige fremstilling i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, andet bind (1833) og til sprogvidenskabens fremskridt siden den tid. Den ærede forfatter lægger idelig yderst naive forestillinger for dagen om sprogforhold og lydovergange (f. e.: Annal. s. 182, 214, 284 f. om forholdet mellem *g*, *gg* og *v*), hvorfor de mest uensartede ting stilles sammen og hvorved de umuligste forklaringer blive mulige (Benløse fortolkes ved hjælp af den — ikke tilværende — „oldnordiske forstavelse" *bún*; Niverød udledes af *ny*, Tröjeborg af *træ*; Nærum skal være *nörrerum*, uagtet de ældre former klart vise, at det er Njords hjem; endelsen løse sættes lig det angelsaksiske ord *læsu*). Han er kommen ind på en art „angelsaksisk" teori, der dog for ham stiller sig ganske anderledes end for afdøde prof. J. H. Larsen. Denne fik nemlig engang det indfald af angelsaksisk at udlede endel danske stednavne, som han tænkte sig hjembragte af Danske fra England, Skotland og „måske Irland" (!). Han blev imidlertid vedbørlig tilrettevist af Rask; stridsartiklerne findes i „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn" for 1825. Capit. Madsen antager derimod (Tidsskriftet s. 297 og især Annalerne s. 183—84 og 325), at der tidligere end den nuværende befolkning har levet i Danmark „en anden gotisk stamme, der dannede et mellemled mellem de germanisk-gotiske og de skandinavisk-gotiske stammer". Det er imidlertid et selvbedrag, når den ærede forfatter mener at kunne drage en sådan slutning udaf stednavnene; og hvad han anfører til støtte for sin påstand, er enten misforståelse eller vilkårlighed. Når han siger, at forbindelsen *vr* i begyndelsen af ord (*vrå*) ikke er noget nyt i Dansk, så har han deri fuldkommen ret (skönt det ikke synes at stemme særdeles godt med hans forklaring under *Rå*); men dette betyder kun, at Dansk (og Svensk) i denne henseende står på et ældre standpunkt end Islandsk og Norsk i deres almindeligst fremtrædende skikkelse (ti i det ældste Islandske kan påvises spor af *vr*, der endnu haves i visse norske sprogarter). Det af ham anførte angelsaksiske ord *hláw* (gotisk *hlaiv*, latin *clivus*) vilde på oldnordisk, som Munch rigtig bemærker[1]), hedde *hlæ* (*læ*) og har intet at göre

[1]) Historisk-geograph. Beskriv. over Konger. Norge Fort. XV.

med endelsen lev, hvis oprindelse er sikker[1]), og hvis grundbetydning bl. a. er given ved benævnelsen konunglef i Valdemars Jordebog, når det f. e. hedder[2]): „vor herre kongen ejer en trediedel af Rersø (rethærsø) ifølge egen erhvervelse (habet de sua acquisitione). Resten er konunglef"; ti her skelnes tydelig mellem hvad der var kongens private særeje og hvad der tilkom (var tilfaldet, levnet) ham som konge (krongodset). Den ærede forfatters angelsaksiske kærlighed får ham i det hele ofte til at gå over åen for at hente vand. Skovnavnet Møsten (Holmstrup sogn i det nordvestlige Sjæland), hvori Larsen ser en voldsom sammentrækning[3]), siges at være et angelsaksisk ord, medens det ikke er andet end den i Holbæks amt herskende udtale af navneordet *miste*[4]) (i bestemt form), der naturligvis kommer af udsagnsordet at miste (*møste*). Ved Holbæk har jeg hørt *møster* bruge om de uafgræssede pletter mellem køernes „töjrslag", og i Butterup (Mærløse Herred) kaldes en fraskilt, afsides liggende jordstrækning, hvori hver bymand har sin part, for Møsten (den enkelte bonde taler også om sin Møst eller Møstelod). For nærmere at kunne bestemme anledningen til, at Navnet er blevet tillagt den omtalte skov, måtte man sandsynligvis kende mere til de Skarresøen omkredsende skoves historie, end jeg gör.

Det höjeste, den ærede forfatter vil kunne udlede af stednavnene, er, at der i dem muligvis findes enkelte sproglevninger bevarede, der ellers ere forsvundne ikke alene i Dansk, — et sådant fund lader det til, at forfatteren har gjort i ordet *bo(de)* ved Samsø, — men måske over hele Norden, fordi de ere ældre end alle hidtil læste skriftlige mindesmærker, men som dog på en naturlig måde måtte finde deres plads på et tidligere udviklingstrin af vort eget „gotisk-skandinaviske" oldsprog. Vi tilföje: at ligesom der intet er kommet ud af de forskellige forsøg på

---

[1]) Se Egilssons Lexicon under *leif*. Overgangen i *leif* — *lev* — *løv* er den samme som i *sleif* — *slev* — *sløv* (en grydeske). — „Købeløv" på Låland hedder i Valdem. Jordeb. Kæpælef, jf. Larsens „Laaland og Falster" 1. Bind s. 49.

[2]) Script. rerum Danic. VII, 526.

[3]) Holbeks amt 1ste bind s. 221. — En sådan sammentrækning finder Capit. Madsen (Annal. 202) i „Flengseng" ved herregården Morup. Men dette navn kommer simpel hen af det almindelige ord *(i)flæng*, der af bonden bruges i sammensætninger som *flængsarbæde* (-arbejde), *flængspart*.

[4]) Se Molbechs Dial.-Lex. og Hagerup Om det danske Sprog i Angel s. 4.

at finde finske eller keltiske ord i vore ældste stednavne (Samsø er jo godt nordisk, ikke lappisk), således betyde de par vendiske småstænk, der muligvis kunne findes indsprængte på enkelte af småøerne, i folkehistorisk og sproghistorisk henseende ligè så lidt som de langt sildigere tyske nybygder på halvøens höjderyg. Alle provinsielle forskelligheder uagtet ere vi virkelig et grundig ensartet folk.

I den topografiske side af fremstillingen er det derimod, som man kunde vente det, at forfatteren har sin styrke. Han har i så henseende givet et fyldigt og pålideligt grundlag. For blot at nævne et par exempler, så stemmer hans beskrivelse af de terrænformer, som føre navnene „flasken" og „vindekilde" (fordrejet vinkelderen) ganske med min erfaring fra andre steder, end de af ham nævnte[1]. Hans oplysninger om beliggenheden af byerne på løse: langs randen af de större åløb og mosestrækninger, er uden tvivl af vigtighed for fortolkningen. Man synes derefter, med Estrup, ved denne endelse snarest at måtte tænke på „land, som er fravundet (fraløst)" disse vanddrag[2].

Også den store, overskuelig ordnede, samling af stednavne i ældre og nyere former har naturligvis i sig selv værd som opfordring til fortsat indsamling og til videre drøftelse. Forfatterens ombyggelighed og samvittighedsfuldhed fortjener overhovedet al påskönnelse.

---

[1] Annalerne s. 203 og 287. — „Flasken", eng under Kaldrødgård, Bregninge sogn; „Vinkelderen" i en lille kløft mellem Butterup mølle og Borup. Begge steder i Holbæks amt.

[2] Annal. 223 f. Estrup „Tygestrup" (1838) s. 2 øverst. Estrups og andres forklaring af Mærløse er iøvrigt sproglig umulig. De gamle former myærløsæ (som herredsnavn) og myætheløsæ (som bynavn) må læses som Mjærløse, Mjæðeløse, og jeg antager, bestemmelsesordet i begge kun er en forskellig udvikling af samme grundform *mjæthær* (*mjaðar*), der ikke kan være andet end ejeform af *mjöthær* (*mjöðr*, vort *mjød* udt. *mød*), snarest brugt som personnavn. Samme brydningsform forekommer i flere stednavne: byærnæwith (af bjórn), vistnok også i hyerthebyerg på Møn (Annal. 272), der således vel kun er en ældre form for hjortebjerg, en bakke i Skamstrup sogn, Holbæks amt. Lige så i *giæf* (oldn. *gjöf*, ejf. *gjafar*) f. e. i Valdemars sjæl. Lov 1, 2 og Eriks 3, 63.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Rationem quam I. Bekker in restituendo digammo secutus est examinavit **A. Leskien.** Lipsiae 1866. 53 S. 8.

Dette lille Skrift undersøger og bedömmer den Fremgangsmaade, som I. Bekker har fulgt ved i sin 2den Udg. af de homeriske Digte (1858) at føre Digamma tilbage. Oldtidens Grammatikere vidste intet om Digamma hos Homer; hvad de meddelte om Dig., vedkom alene den aioliske Dialekt; hele Læren om Digamma hos Homer tilhører nærværende og foregaaende Aarhundred. R. Bentley var den første, der iagttog Spor af Digamma i de homeriske Digte, og han bemærkede, hvor han vilde have det indført, i Randen af et Exemplar, der senere blev bragt til Heyne. Siden den Tid have flere udviklet Læren om Spor af Dig. i de homeriske Digte, medens Spitzner (de versu Graecorum heroico maxime Homerico, 1816) frakjendte Homer Brugen af det; endelig har I. Bekker, efter at der tidligere var sket et mislykket Forsøg af Payne Knight, indført det i Texten. Leskien giver en Liste paa de Ord, i hvilke B. har indsat ϝ; i nogle bekræftes det dels af græske Dialekter, dels ved Sammenligning med andre Sprog; men der ere andre, hvis Etymologi er usikker eller taler imod Dig.; εἰνάτερες (B. ϝεινάτερες) har saaledes vel begyndt med en Medlyd, men det har været *j* og ikke ϝ, smlgn. lat. *janitrices*; i en Del Ord, som ifølge Etymologien maa have begyndt med Dig. (som ὁράω), har B. med rette udeladt det, da der ingen metriske Spor ere deraf. B.'s Lære, at Dig. kun er vedblevet at være Medlyd udadtil, idet det fremkaldte Position og fjærnede Hiatus, men at det indadtil er blevet til en Spiritus, der i Begyndelsen af Præteriterne kunde nöjes med temporalt Augment og med Længde, bliver bekæmpet af Leskien; naar B. i Perf. dels har skrevet ϝέϝοργεν, ϝέϝολπα, dels ἔϝοργεν, ἔϝολπα (hvor ϝ skulde være et Forslag), da forkaster Leskien de sidste Former, man maa i disse Ord enten sætte ϝ 2 Gange eller helt udelade det; naar B. i Impf. har skrevet f. Ex. ϝήνασσε, forkastes det af Leskien, da Dig. ikke kan findes ved det temporale Augment, man maa enten skrive ἤνασσε eller ændre det til ἐϝάνασσε. B. har aldrig sat Dig. foran Medlyd; der eftervises Spor af det i ῥήγνυμι (Rod ϝραγ) og beslægtede Ord. De metriske Virkninger af Dig. ere undersøgte af Hoffmann (Quaestiones Homericæ, I. 1842, II. 1848); hans Fremgangsmaade er den, at han i Forvejen undersøgte, under hvilke Betingelser Hiatus og korte Stavelsers Forlængelse kan taales, hvor Dig. ej er tilstede (Hiatus kan taales efter trochaisk Cæsur i 3dje Fod, i Enden af 4de Fod, i 1ste Thesis); paafaldende er det, at man sjælden hos Homer finder korte Stavelser i Thesis forlængede paa Grund af et følgende Dig.; Leskien efterviser, hvorledes disse Tilfælde sandsynlig ere fjærnede ved Forandringer i Texten. Dersom man vil indsætte Dig., maa man gjöre som Bekker, sætte det, ej blot hvor det af metriske Grunde maa staa, men overalt hvor det kan staa. Men paa mange Steder er Hensynet til Dig. tilsidesat; for at kunne indsætte det har B. foretaget Rettelser, fjærnet ν ἐφελκυστ., udkastet Smaaord og mellem sideordnede Former valgt den, der gav Lejlighed til at anvende Dig. Andre Steder blive tilbage, der ikke kunne rettes, som *P* 279: Αἴας, ὃς περὶ μὲν ϝεῖδος, περὶ δ' ἔργα τέτυκτο, hvor man ikke kan sætte ϝέργα, og disse Steder fremkalde Tvivl om dem, hvor Rettelse er mulig. Leskien mener, at efter Digammas Tab har den Sædvane holdt sig, at foran visse Ord kunde Hiatus taales og korte Stavelser paa en Medlyd forlænges; hvor man har havt Dig. selv og hvor man har haft Efterligningen deraf, kan næppe afgjöres; Alexandrinerne have ikke kjendt Exemplarer med Dig. og det har ikke været til Stede i den pisistrateiske Recension; skrive vi det, faa vi et Exemplar, som Grækerne aldrig have havt Mage til; ved at rette Texten for at faae Dig. anbragt, udslette vi de Spor, der vise sig, af at Sproget og Metrikken efter Digammas Bortkastelse efterhaanden have forandret sig.

K. L.

Kritiske Bemerkninger til Tacitus.

Af *P. Voss.*

Tac. Ann. II, 37.

En forarmet Senator M. Hortalus, Sönnesön af Taleren Hortensius, som af August ved Gave af 1000000 Sestertier er bleven bevæget til at indgaa i Ægteskab, henvender sig i Senatet til Tiber med Bön om en Understöttelse, — for sine Börns Skyld. Anmodningen motiveres ved Forfædrenes Fortjenester og derved, at Hortalus ikke af egen Drift, men ifölge kejserlig Tilskyndelse har stiftet Familie. Foran Curiets Tærskel staar hans fire Sönner. Til Slutning heder det: *En stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum. — Adsequentur florente te, Caesar, quos dederis honores: interim Q. Hortensii pronepotes, divi Augusti alumnos ab inopia defende.* Her er Tillægget *florente te* örkeslöst og upassende: 1) overflödigt, ifald Meningen er at betegne Sönnernes eventuelle Hædersposter som udspringende fra Kejserens Magtfylde, da Relativsætningen *Caesar quos dederis honores* tilstrækkelig udsiger, at alle deres Udsigter for Fremtiden beror paa Cæsars Naade, 2) usmagelig som Compliment, da Henförelsen af Participiet *florente* til Futuret *adsequentur* enten henskyder Kejserens Florissance til Fremtiden, som om han for nærværende *non floret* («erlangen werden sie ja in der Blüthe deiner Macht» Bötticher og Anonymen hos Engelmann [1]) eller sætter denne Blomstrings Vedvaren i Fremtiden som en Betingelse for, at Kejseren skal kunne bortskjænke Hædersposter. Men den servile Supplikant undgaar overhovedet endog blot at antyde Muligheden af en mindre lykkelig Eventualitet. — Derimod tyder den foranskudte Stilling af det fölgende *interim* paa en tydelig udtalt Modsætning; videre savner man en Begrænsning af det ubestemte Futurum *adsequentur.* Man faar ingen ret Afslutning paa det interimistiske, medmindre man læser: *adsequentur florente etate, Caesar quos dederis honores: interim* etc. ɔ: naar de bliver voksne, kan de forsörges ad den

[1]) Roth unöjagtigt: «unter deiner beglückten Regierung». Fortolkerne rörer, mig bekjendt, ikke ved Stedet.

almindelige Embedskarriere, indtil da maa Kejseren beskytte dem imod at lide Mangel.

Ann. IV, 40.

I Tibers Svar paa Sejans Brev, hvori denne udbeder sig Livia tilægte, heder det: *vis tu quidem istum intra locum* (ɔ: equitis Romani) *sistere: sed illi magistratus et primores, qui te invite* (corr. *invito*) *perrumpunt omnibusque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium — non occulti ferunt.* I *qui — consulunt, excessisse* maa ligge en Fejl. Man savner en Bestemmelse til *perrumpunt,* fremdeles et Object for *consulunt,* videre et Subject for *excessisse.* Alle disse Savn kan man ikke hjælpe paa ved et «*scilicet*» (Nipperdey: *perrumpunt* «zu dir drängen», *consulunt* «natürlich *te*», om det manglende Subj. for *excessisse* forlyder intet). Heinsius har conjiceret *te invitum perrumpunt,* og saaledes Halm. Men hvor siges ellers *perrumpo aliquem* anderledes end ved en nærliggende Forkortning, som Hist. III, 2 *duae alae perrupere hostem* ɔ: ordines (aciem) hostium. Ann. III, 15 *ne quo adfectu perrumperetur* (Tiberius) gjör vel den transitive Brug (*aliquem*) endnu mulig i en anden Betydning, nemlig «at komme til Gjennembrud hos en», men *perrumpere aliquem* udsagt om et personligt Subject bliver lige uforstaaeligt. Ritters vilkaarlige Rettelse *qui ad te invito te* etc. afhjælper kun ufuldstændig Mangelen. Fejlen er simpelthen den, at Endebogstavet i *consulunt* og Begyndelsesbogstavet i *excessisse* er skreven én istedenfor to Gange, altsaa: *qui te invito perrumpunt omnibusque de rebus consulunt te, excessisse* etc. ɔ: som meget mod din Vilje (ɔ: uagtet de Hindringer, du lægger dem ivejen), bryder sig frem og i alle Ting raadspörge dig osv. *perrumpunt* absolut ved taciteisk Korthed og dog ved Sammenhængen tilstrækkelig tydelig for *omnia obstacula vi perrumpunt*; hvorhen og i hvad Öjemed forklares nu ved det med *que* tilföjede *consulunt te*; derved at Objectet for *consulunt* rykkes hen til sidst i Sætningen, opnaaes paa engang en foröget Vegt (— dig, og ingen anden), og Subjectet for *excessisse* kan med Lethed underforstaaes paa Grund af dets umiddelbare Nærhed. Ogsaa ellers undgaaes ved denne Ordstilling en besværlig Gjentagelse af et for paa hinanden fölgende Sætninger fælles Ord, f. Eks. Ann. II, 51 *quomodo etiam cum valerent leges vincebantur.*

Dial. d. or. c. 2: *Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur,*

tamquam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem cogitasset etc. Bebrejdelsen maa have været netop den modsatte, at det ikke havde været M. blot om den historiske Cato at gjöre, men at han havde benyttet Catos Person som en Maske for at udtale sine egne antiimperialistiske Anskuelser. Denne Indvending förer dog ikke nödvendig til det af Sauppe Phil. XIX, 263 foreslaaede *tanquam non.* Læser man *quamquam* [1]) etc. faar man baade en (indirekte) Betegnelse af, hvad det er for en Opfatning af Digtet, der har foranlediget de mægtiges Anstöd, og Forf. udtaler tillige selv sin Dom over denne Opfatning, idet han stempler den som faktisk ugrundet. Först efter en saadan Udtalelse forekommer det mig, at han i det flg. (c. 3) kan lade Secundus ytre sig ganske i Forbigaaende (uden nogen nærmere Indgaaen paa Sagen): *si qua pravae interpretationi materiam dederunt.* En Forveksling af *tamquam* og *quamquam* er tænkelig. Fejlen er maaske ikke blot tilfældig. Det er værdt at lægge Merke til, at Ruodolfus Fuldensis, der hvor han udskriver Tac. Germ. c. 4, ogsaa ombytter *quamquam* med *tamquam*, se Ritter Praef. XVII (Leipziger Udg. af 1864): *unde habitus quoque ac magnitudo corporum comarumque color, tamquam in tanto hominum numero, idem pene omnibus.*

Germ. c. 2 Slutn. (Sall. Jug. 113. 3).

Ceterum Germaniae vocabulum recens et nuper additum, quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ut nunc Tungri, tunc Germani vocati sunt. Ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore ob metum, mox a se ipsis invento nomine Germani vocarentur. Jeg anförer Stedet i sin Helhed, uagtet jeg væsentlig kun vil behandle den sidste Sætning *ut — vocarentur.* J. Grimm har foreslaaet *a victo* istedenfor *a victore,* udenat Grimms Rettelse har fundet nogen Indgang blandt Fortolkerne. Ritter læser *e victore* og videre *mox a se ipsi,* vel rigtigt for *ipsis,* forövrigt uden Betydning for Stedets Forstaaelse. Flerheden af Udgiverne synes at være blevne enige om at lade Haandskrifternes Tekst staa uanfegtet, dog vel snarere fordi det ikke har lykkedes Kritiken at finde en paa engang tilfredsstillende og evident Lösning, end fordi man i Virkeligheden har ment at

[1]) Dette Rettelsesforslag havde jeg noteret mig, endnu inden Sauppes Behandling af Stedet kom mig for Öje.

kunne acquiescere ved den gjængse (og vel ene mulige) Fortolkning af det overleverede. Stedet er monografisk behandlet af H. Schweizer i et Zürcher Program for 1860. Jeg har kun havt Anledning til at se et Referat af dettes Indhold, og ifölge dette skal Behandlingens Resultat være det negative, at det vanskelige Steds Forstaaelse endnu ikke er bragt paa det rene.

Af Teksten, som den foreligger, fremgaar med Klarhed: 1) at Tacitus antager Navnet Germaner for oprindelig at have tilhört en enkelt Stamme og först senere at være gaaet over til at blive en Betegnelse for det hele Folkefærd, 2) at han tænker sig dette Stammenavns Udbredelse til at omfatte den hele Gruppe af beslægtede Stammer, hvis Slægtskab ikke tidligere har fundet sit Udtryk i noget Fællesnavn, foranlediget ved Sammenstödet med en fremmed Nationalitet, nemlig Gallerne, 3) at det er den enkelte Stamme blandt Germanerne, der först gik over Rhinen og altsaa först kom i Beröring med disse Fremmede, hvis Navn er bleven overfört paa samtlige Stammefrænder. Saavidt er alt i Orden.

Jeg gaar videre i Fortolkningen af den foreliggende Tekst. Det er klart, at *victor* gjenoptager det foregaaende *qui — expulerint* og som Synonym til *expulsor* betegner den enkelte Stamme Tungrerne eller som de tidligere hed med Stammenavnet Germaner[1], at det altsaa, efter Tekstens Mening, er denne germaniske Stamme selv, som med Bevidsthed og i den reflekterede Hensigt at imponere sine galliske Fiender i sit Samkvem med disse har undladt at betjene sig af de ellers gjængse Stammenavne (Kherusker, Katter osv.) og istedenfor disse Specialnavne har tillagt alle Stammer sit eget Navn som Fællesnavn. Igjennem det fælles Navn antydedes en fælles Nedstammen, en vedvarende Sammenhörighed og et nært Forhold, der i eventuelle Krige mellem Tungrer og Galler maatte bringe Gallerne til at frygte en Alliance imellem Tungrerne og deres Navnefætteres store Sværm paa den anden Side Rhinen. Tungrerne har attraaet og opnaaet (man tænke paa Tyskernes Stilling Nord for Ejderen som «der verlassene Bruderstamm») ialfald i Navnet at stötte sig til det fælles «grosse Vaterland» med dets talrige Folkesværme, og omend Tungrernes utvivlsomme Kjendskab til de germaniske Stammers Splittelse og Mangel paa national Solidaritet neppe tillod dem

---

[1]) At man har kunnet falde paa noget andet, viser kun, til hvilke Urimeligheder Desperationen kan före.

at vente noget reelt Udbytte af dette Navnepaafund, kunde det dog være dem tjenligt til at kaste Gallerne Blaar i Öjnene og bidrage til at gjöre dem selv saa meget frygteligere i deres Tanker.

At den her udviklede Forestilling om Maaden, hvorpaa Germanernavnet har udbredt sig til det hele Folkefærd, uanseet om den tilhörer Tacitus eller ikke, er ganske uholdbar, derom kan der vel nu neppe være delte Meninger. Historiske Folkenavnes större eller mindre Omraade antyder en Folkeejendommeligheds Udbredelse eller Indsnævring; de beror derfor paa en Sum af historiske Kjendsgjerninger og laves ikke i noget Fiffighedens Öjemed. Allermindst tör man forudsætte en saadan Hyperreflexion hos et primitivt Folk. Et Folks, en Stammes Navn er tillige dens Æresnavn, og allerede Nationalforfængeligheden vil nok sörge for, at Navnet ikke tildeles andre end strængt berettigede. Videre er det, som Grimm Gesch. d. d. Spr. I, 107 bemerker, Regelen, at ikke nogen tillægger sig selv sit Navn, men at han faar det af en anden. Ligesom det nyfödte Barn faar et Navn ved Forældre og Venner, saaledes er det ogsaa ved Forklaringen af Folkenavne af Vigtighed at antage, at de er blevne givne ved Nabofolk [1]). Trangen til at benævne en Tredje er til enhver Tid stærkere end til at benævne sig selv, man kunde tilföje: især i Folkeslagenes Barndom, saalænge Folkebevidstheden endnu kun er lidet udviklet.

Det er derfor a priori urimeligt, naar det heder: *ut omnes primum a victore* (selv Germaner) — *Germani vocarentur.*

Disse Ord er ogsaa i Modsigelse med Historien. Det synes at være en Nationaliteternes Udviklingslov, som Historien har godtgjort, at der under Stammeforgreningen altid indtræder en Splittelsens Periode, hvor Partikularismen gjör sig gjældende og den oprindelige Identitet tabes af Sigte. Synet for den nationale Enhed gaar tabt over de mange Differenspunkter og Rivninger, som Stammelivet i afsondrede Bygdelag udvikler. Over Forskjellene glemmes Ligheden, især af dem, der selv staar midt oppe i de partielle Nationaliteters Rörelser og kun ser dem paa nært Hold. Et mægtigt Stöd fra uden (som Persernes Angreb paa Hellas, den puniske Invasjon i Italien) kan bringe Folkebevidstheden til atter at samle sig, vække den nationale Enhedsfölelse, saaledes at denne konstaterer sig gjennem en Fællesbetegnelse. Krigene

---

[1]) Saaledes som Grimm f. Eks. antager Svevernes Navn udgaaet fra deres slaviske Naboer.

med Rom blev ikke en saadan Vækkelse for Germanerne, Angrebet fra uden var ikke istand til at overvinde Sondringstendenserne i det indre. Hvor ser man paa denne Tid (eller selv langt senere) Tegn til, at en pangermanisk Folkeaand begynder at röre sig i Historien? En mythisk Tradition, der tilmed er i Modsigelse med sig selv (*quidam—pluris deo ortos plurisque gentis appellationes—affirmant*) kan ikke gjælde som Bevis herfor. Tacitus bevidner oftere det modsatte, og Fællesnavnet Germaner kan derfor fornuftigvis ikke være opstaaet blandt dem selv som Affödning af en saadan endnu ikke existerende Folkeaand. Navnet Germaner har, som bekjendt, heller ikke nogensinde vundet anderledes Borgerret blandt Germanerne selv, end saaledes at paa Tacitus's Tid og senere de (mere dannede) Germaner, som kom i Beröring med Romerne, i Betegnelse af sin Nationalitet accommoderede sig efter romersk Sprogbrug. Sætningen *ut omnes primum a victore — Germani vocarentur* er bevislig uhistorisk.

Men maaske har Tacitus ikke tænkt ud, hvad han her har sagt, og man vil ikke i Ytringens Uholdbarhed erkjende et afgjörende Bevis for Nödvendigheden af en Tekstrettelse. Man kunde möde med den Paastand, at det dog, som ogsaa andre har bemerket, for Tac. selv maatte være paafaldende, at de selvsamme Tungrer, som det tidligere havde været saa magtpaaliggende at skabe et kunstigt Navnefætterskab, atter om en föje Tid lod dette falde. Det synes at ligge nær, at Tacitus havde spurgt sig selv om Foranledningen hertil og gjort sine Læsere Rede for Forklarligheden eller Uforklarligheden af denne Besynderlighed. Videre savner man Beviset for, at *ob metum* kan være = *ob metum incutiendum*. Betydningen af en Hensigt, som man her ialmindelighed indlægger i *ob*, trænger til at stöttes ved en Styrelse, der ligger Handlingsverbet nær (*ob prædam = ob prædandum*), eller hvis Begreb lader noget aktivisk, paa andre indvirkende træde utvetydig frem (f. Eks. *ob terrorem*). Man faar dog ogsaa se hen til, hvorledes *ob metum* ellers bruges af Tac. f. Eks. Hist. II, 49: *quidam militum—interfecere se, non noxa, neque ob metum, sed aemulatione decoris et caritate principis*. De af Kritz anförte Steder beviser intet, da de samtlige indeholder et Gerundiv. Bevisende for Tilstedeværelsen af en Tekstfejl er den Maade, hvorpaa «de selv» (Germanerne) ved *mox a se ipsi* skarpt udhæves som de, af hvem först senere

Benævnelsen Germaner er bleven accepteret[1]. *mox a se ipsi* i andet Led fordrer med Nödvendighed som Modsætning: «först af andre, fra dem selv forskjellige», og kræver et logisk Subject i förste Led, som helt og udelt er Ikke-Germaner, men *victor* (Tungrerne) baade er Germaner og heder Germaner[2]. *Mox a se ipsi* og *a victore* kan derfor umulig bestaa ved Siden af hinanden. Herved er det klart, at enten *a victore* eller *a se ipsi* maa bero paa en Tekstfejl, og naar nu, som för paavist, *a victore* lider af apriorisk Urimelighed og historisk Urigtighed, er man berettiget til at slutte, at *victore* enten maa være en Forvanskning for det rette logiske Subject eller at dette maa være udfaldet foran *victore.*

Imod Grimms Rettelse (*a victo*: Gallerne) kan kun indvendes, at den mangler kritisk Sandsynlighed. Stedets historiske Udbytte er i det væsentlige sikret af Grimm, men man ser ikke, hvilke ydre eller indre Grunde der kan have foranlediget en Afskriver til at ombytte det i sig selv klare *victo* med det uforstaaelige *victore.* Paa den anden Side har ogsaa *victor* (den enkelte sejerrige Stamme) sin Plads i denne Sammenhæng, da det er efter dens Stammenavn, at det hele Folkefærd er bleven opkaldt. Ritters sindrige Conjectur *e victore* bringer ikke den fornödne Lægedom, da man ligesaalidt ganske kan undvære et *mox a se ipsi* modstillet logisk Subject, som man kan nöje sig med et, der ikke indeholder en tilfredsstillende Modsætning. Der maa læses — ved en Combination af Grimms og Ritters Rettelse —: *ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primum a victis e victore, ob metum, mox a se ipsi invento nomine Germani vocarentur.* Man har her det sædvanlige Fænomen, at den fremmede, der paa Afstand betragter en Samling Frændefolk, netop omvendt af de beslægtede Stammer selv overser de mindre væsentlige Uligheder over den væsentlige Lighed. — Nu kan man forstaa *ob metum* ɔ: den besejredes opskræmte Fantasi bringer ham til at forflere sine Fienders Tal, til at se lutter fiendtligsindede «Germaner» (alias Tungrer)

---

[1] «Selv har de först ved en fra andre laant Brug kaldt sig med det forefundne Navn Germaner».

[2] Saa har ialfald Tac. ment, om med rette, eller Urette, er det kritiske Spörgsmaal uvedkommende.

i samtlige Stammer hinsides Rhinen, Frygten identificerer den enkelte Stamme med det hele Folkefærd[1].

Man vil maaske indvende, at Sætningens symmetriske Bygning lider ved de mange Komplementer i 1ste Led (*a victis*, *e victore*, *ob metum*), men læser man sammen: *ut omnes primum a victis e victore — mox a se ipsi invento nomine Germani vocarentur*, tror jeg, at man skal indrömme, at de modsvarende Led i Form og Indhold paa det önskeligste korresponderer med hinanden, og at den foreslaaede Rettelse i ethvert Fald ikke indbringer det usymmetriske. Finder man, at det tilkommende *ob metum* forstyrrer Symmetrien, da kan dette ikke mistænkeliggjöre en ellers fornöden Rettelse, og skulde end en nöjere Eftervisning af Lovene for Compositionens Symmetri hos Tac. gjöre et saadant Brud paa Ledenes Parallelisme uantageligt, maatte Mistanken snarest vende sig mod det vistnok i enhver Henseende undværlige *ob metum*. *a victis e victore* giver i förste Led enhver fornöden Oplysning og netop den samme Oplysning, som *a se ipsi invento nomine* i andet Led: af hvem Navnet Germaner er brugt, og hvor vedkommende har faaet dette Navn fra[2].

---

[1] At Tac. efter Grimm (og andre) skulde alludere til en appellativisk Betydning af Ordet »*Germani*«, er allerede af den Grund en Umulighed, at denne Allusjon vilde være aldeles uforstaaelig for hans i det Keltiske vistnok meget uvidende Læsere, i det Öjeblik, han ikke selv oplyser, hvilken denne appellativiske Betydning er. Oprindelsen til Stammenavnet Germaner, ogsaa dets ἔτυμον ligger öjensynlig udenfor Tac.'s Undersögelse. Det er kun den udvidede Anvendelse deraf, som beskjæftiger ham. Iövrigt tör dette »*ob metum*« af andre Grunde være Tvivl underkastet, hvorom nedenfor.

[2] Det forekommer mig, at baade *ob metum* her og *non gentis* ovenfor, hvilket sidste Ritter har indklamret, vilde have en meget passende Plads som en Interpretators forklarende Randbemerkning. Begge Tilföjelser synes at röbe en uberettiget Mistillid til Forstaaeligheden af det allerede sagte, men om man end kan finde det lidet rimeligt, at Autor skulde anse det fornödent paa den Maade at fortolke sig selv, kan man dog ikke uden videre benegte Muligheden deraf, og Tilstedeværelsen af et Glossem lader sig derfor vanskelig bevise, hvor ikke andre Grunde, som Fejl mod det sproglige Udtryk, Urigtigheder i det faktiske eller en paaviselig Mængde af Interpolationer forresten, kommer til. Mod *ob metum* kan indvendes, at Forklaringen er for snæver, da den lader ude af Betragtning de mange andre Omstændigheder, der kan have fremkaldt den omhandlede Forveksling blandt Gallerne. Om Interpolationernes Mængde hos Tac. har man vanskelig for at sige noget bestemt, da de Kritikere,

At nu den foreslaaede Rettelse af rent ydre Grunde anbefaler sig fremfor Grimms Conjectur, bevises vel tilstrækkelig ved Hyppigheden af denne Art Fejl i Haandskrifterne. Medens en Antithese som den mellem *victi* og *victor* er ret i Tac.'s Maner (forekommer f. Eks. ogsaa Hist. IV, 1 og 11; II, 46), snubler, som bekjendt, hans Afskrivere idelig, hvor ligelydende Ord fölger nær paa hinanden og springer over fra det ene til det andet. Det tör være nok at citere Ritter Praef. XIII: Ego in Annalibus 211 lacunas retexi et quantum potui explevi, in Historiarum libris 161, in Germania 12, in Dialogo 24. Har end Herr Ritter af og til fundet Lacuner, hvor der ingen er, fremgaar det dog som Resultat af hans og Forgjængeres Kritik, at Haandskrifterne af Tac. i særlig Grad er hullede og trænger til at heles igjennem Udfyldningens kritiske Bodmiddel.

Istedenfor at citere bekjendte Eksempler af Tac. og andre Forfattere, skal jeg anföre et Sted af Sallust, hvor jeg tror at kunne paavise en lignende Art af Fejl.

Jug. 113. 3. Sallust karakteriserer den vankelmodige Maurer (Bochus). De fleste og bedste Haandskrifter («plerique atque optimi libri» Dietsch) har *vultu corporis pariter atque animo varius*. Iövrigt med forskjellige Interpolationer. Dietsch har heraf ganske vilkaarlig gjort: *corpore pariter atque* osv. (med Udeladelse af *vultu*).

Hvad er *vultus corporis*? Kritz har ment, at *corporis* er tillagt af Sall. for stærkere at udhæve Modsætningen til *animo*, men Bemerkningen vilde kun have sin Rigtighed under Forudsætning af, at der gaves et *vultus animi*. *vultus* og *animus* danner en i sig selv klar Modsætning [1]). Som Bestemmelse til *vultus* kan kun træde den specielle Del af Legemet, hvorpaa *vultus* væsentlig beror, f. Eks. *oris*, og den haandskriftlige Autoritet

der især har gjort det til sin Opgave at fremdrage Glossemer, som Wex (til Agricola) og Ritter i ethvert Fald synes at være gaaet langt videre end en nögtern Kritik kan være med. Jeg mener derfor, at det maa henstilles som et aabent Spörgsmaal, om Tac. har skrevet: *ita nationis nomen evaluisse paulatim, ut omnes primum a victis e victore, mox a se ipsi invento nomine Germani vocarentur*, eller med de sædvanlige Tilföjelser.

[1]) Selv den pointerende Filosof har ikke Brug for noget *vultus corporis*, cfr. Sen. cons. ad Polyb. 24: *Indue dissimilem animo tuo vultum*; straks efter *da operam, ut fratres tui te imitentur — animumque ex tuo vultu sument.*

kan kun angive Udgangspunktet for den kritiske Revisjon, ikke bevise, at Sall. har skrevet noget meningslöst.

Er det blot i Minespillets (Blikkets) Usikkerhed, at Karakterlösheden röber sig? En Forfatter med Sallusts psykhologiske Iagttagelsesevne kan ikke have overseet, at den samme Usikkerhed præger den hele legemlige Habitus: Bevægelse, Gang, Holdning [1]), og man sporer tydelig en Bestræbelse hos Forfatteren for at skildre, hvorledes det ydre i et og alt (*pariter atque*) afspejler det indre. En Betegnelse af Personens legemlige Fremtræden kan derfor her ikke undværes. Dette i Forening med Umuligheden af at forbinde *vultu corporis* beviser Tilstedeværelsen af en Lacune, hvad der ogsaa har foranlediget Afskriverne til Interpolationer eller Conjecturer. Foran *corporis* er udfalden et Substantiv i Ablativ, sideordnet *vultu*, efter *vultu* en Genitiv, der er nödvendig for Parallelismens Skyld.

Dietsch har videre anfört Serv. ad Verg. Aen. VII, 251: *Intentos volvens oculos: cogitantis est gestus: sic de Bocho Sallustius: vultu et oculis pariter atque animo variis.* Man ser, at Servius citerer frit og kun, hvad han har Brug for til Belysning af det vergilianske Udtryk. Imidlertid gjör Forbindelsen af de to nærliggende Begreber *vultu et oculis* det sandsynligt, at Serv. hos Sall. har læst *vultu* sammen med et andet nærliggende Begreb, i hvis Sted han har substitueret *et oculis*; et saadant er nu netop *os* (*oris*).

Heraf mener jeg — med den Sikkerhed, som i saadanne Tilfælde overhovedet kan naaes, — at maatte slutte, at Sall. har skrevet: *vultu o r i s*, *h a b i t u corporis pariter atque animo varius.* Det enslydende (*o r i s* — *corp o r i s*) har foraarsaget en aberratio calami. *habitu corporis* slutter sig som et asyndeton summativum til det foregaaende; derfor ikke den ved Opregningen af et Par spredte Træk, især i Skildringen af en varietas, nærliggende Khiasme. Khiasmen (f. Eks. *vultu oris, corporis motu*) kan her ikke gjöres kritisk sandsynlig, altsaa et omfattende og afsluttende Begreb som *habitu.*

[1]) Cf. de af Dietsch citerede Steder: Hieron. Comm. in Ezech. lib. III T. V p. 85 ed. Vall. *vultuque et oculis dissimulari non potest conscientia, dum luxuriosa et lasciva mens lucet in facie et secreta cordis motu corporis et gestibus indicantur.* Comm. in Math. 15, 19 T. VII p. 115: *sed ex corporis habitu et gestibus aestimare quid versemus intrinsecus.*

Germ. c. 14, 3. *exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum* etc. Forbindelsen af *liberalitate* som formidlende Ablativ med Verbet *exigunt* er umulig. *liberalitate* forudsætter et Krav, der kan afslaaes, men *exigere* absolut (uden Henförelse til nogen Person) «inddrive» kan kun siges om noget jeg ubetinget ifölge Ret eller Magt kan fordre. En andens *liberalitas* kan ikke berettige mig til at optræde som *exactor*. Det er ifölge Conveniensens Ret, at den germaniske *comes* kan rette et Krav til sin Hövdings *liberalitas*, deri ligger endnu ikke Kravets nödvendige Opfyldelse. Altsaa maa læses: *exigunt enim principis sui liberalitati* etc. Constructionen *exigere alicui aliquid* efter Analogien *extorquere alicui aliquid* kan ikke vække Anstöd ved Tac.'s bekjendte Forkjærlighed for Dativen. Det för- og efterklassiske *exigor aliquid* (se Freunds Lex.) beror dog vel netop paa det aktiviske *exigunt mihi aliquid*, cfr. *invideor* for *invidetur mihi*, *temperatus* = *qui sibi temperat* o. lign. Om den hyppige Forbytning af det lange *i* i Dativer af 3dje Decl. med Ablativer paa *e*, maaske fremgaaet af en ældre Skrivemaade (*-ei*), derfor især foran et andet *i*, jfr. Wilh. Schmitz zu Sallust Rhein. Mus. XIX, 476 flg.

Germ. c. 16, 3. *Quaedam loca diligentius illinunt terra ita pura ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur.* At det Billede, som frembringes ved en *terra pura ac splendente* kun kan være et Spejlbillede, bevirket ved Jordartens Gjennemsigtighed (ɔ: dens Farvelöshed), at her altsaa ikke kan være Tale om «*lineamenta quae aliis coloribus in picto pariete fiunt*» (Kritz), at videre *colorum* efter al Rimelighed maa indeholde den forvanskede Betegnelse af Spejlbilledets Object, har vel Nipperdey Rhein. Mus. XVIII, 342 flg. gjort tilstrækkelig indlysende. Men det af Nipperdey foreslaaede *locorum* kan ikke uden Tilsnigelse oversættes med «der Umgebungen». *locorum* uden nærmere Forklaring maatte henvise til det foregaaende *loca*, men det er dog vel neppe den Tanke, som först frembyder sig, at Spejlet afspejler det Rum, hvori det er opstillet, og tænker man sig disse med större Omhu behandlede Rum, som Tac.'s Udtryk kunde lade formode, helt overströgne med denne Jordart, reduceres Forfatteren til den tarvelige Bemerkning, at den ene Spejlvæg afspejler den anden. Den naturlige Tanke er dog vel den, at Jordarten giver et Billede af hvilkensomhelst Ting, som kommer foran dens Spejlflade.

locorum er derfor for snævert. Den samme Indvending gjælder ogsaa Köchlys *corporum*. Endvidere er enten det nögne *lineamenta* ved Siden af *picturam* overflödigt som allerede indeholdt deri; det Hele og Delen kan ikke afgive en correct Copulation. Eller, ifald det andet Led skal tjene som Forklaring af det förste, da er *lineamenta* utilstrækkeligt, thi til et Maleri hörer nödvendig to Ting, Omrids og Farver. Jeg foreslaar derfor *picturam ac lineamenta colorata rerum* (eller *coloresque rerum*): et Maleri af Gjenstandene med deres Farver og Omrids; *rerum* er de i disse Rum forhaandenværende Gjenstande og *lineam. coloresque* kan ved *ac* slutte sig explikativt til *picturam*. Fejlen maa antages opstaaet ved Abreviation.

Germ. c. 17, 3. *partemque vestitus superioris in manicas non extendunt* kunde udsiges i samme Mening som *nullam partem — extendunt*, og vilde være rigtigt under Forudsætning af, at Ærmer kunde tænkes anbragte paa forskjellige Dele af den övre Klædning. Den (bestemte) övre (Del af) Klædningen heder enten *pars superior vestitus* eller blot *vestitus superior*. *superioris* er Assimilationsfejl, og Tac. har skrevet *partemque vestitus superiorem in manicas non extendunt*.

Germ. c. 18, 2 læser jeg: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus munera offert* (saaledes at jeg flytter Haandskrifternes overflödige *munera* i næste Linje). Tac. begynder med at fortælle, hvad Hustruen blandt Germanerne ikke gjör, naturligvis fordi Modsætningen til de romerske Forhold, som saa ofte, foresvæver ham. Det er da nödvendigt at opfatte *dotem*, som desuden stilles i Spidsen, skarpt efter sit romerske Begreb, og et Zeugma (*dotem* i andet Led for *munera*) synes mindre vel anbragt. De Gaver, en Ægtemand kunde falde paa at skjænke Hustruen, heder nu engang ikke *dos*, og Forholdet er jo aabenbart det, at, hvad Romeren forstaar ved *dos*, overhovedet ikke existerer blandt Germanerne. Det vilde være besynderligt, om alligevel Tac. skulde have anvendt *dotem* paa germaniske Forhold, som han jo gjör, naar den foreliggende Tekst lader ham sige *maritus dotem offert*. Videre kan bemerkes, at til Khiasmens Fuldstændiggjörelse vil et Object i 2det Led vel passe, og — hvad der vel vil veje mest — paa samme Tid, som den upassende Gjentagelse af *munera* i næste Linje hæves, paa en

Maade, der er ligesaa lempelig som enhver anden, der har været forsögt, fjernes tillige en anden Urimelighed.

Germ. 20, 4. Det heder om Söstersönnernes Forhold til Morbroderen: *Quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam et* *i n* *animum firmius et domum latius teneant. in* (foran *animum*) kan være Dobbeltskrift af *in* i foregaaende Linje. Muligt er det ogsaa, at *in* er en Rest af et forövrigt udfaldet Ord. En med Sammenhængen og Tac.'s Stil vel stemmende Vending giver: *tamquam et* *i n l i g e n t* *animum firmius et domum latius teneant.*

Germ. c. 27, 3. Efter at Verkets almindelige Del er afsluttet, heder det: *Nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quae nationes e Germania in Gallias commigraverint, expediam.* Heimsoeth og efter ham Ritter har indklamret *quae — commigraverint*, og vistnok er Fremstillingen af disse migrationes i det fölgende kun af underordnet Betydning, men der staar dog n o g e t derom, og disse Ord synes passende at berede Overgangen til c. 28. Mere paafaldende forekommer det mig, at Tac., naar han vil orientere sin Læser ved en forelöbig Indholdsangivelse, orienterer ham urigtig, eller ialfald höjst ufuldstændig. Enhver Læser af Germania vil erindre, at Skriftets specielle Del gaar ud paa at give et fuldstændigt Stammekart. Forfatteren gjör sig i det fölgende öjensynlig Flid med Bestemmelsen af de enkelte Stammers Bopæle, deres geografiske Grænser, og han dvæler derved med mindst ligesaamegen Omhu som ved deres *instituta ritusque.* Er det rimeligt, at Indholdsangivelsen ikke har nævnt et Ord herom? Ogsaa den upassende Asyndeton *quatenus differant, quae* etc. (som har foranlediget Halm til Rettelsen *quaeque*) tyder paa en Lacune. Tac. kan f. Eks. have skrevet *q u a e s u a e c u i q u e s e d e s*, *quae nationes e Germania in Gallias commigraverint,* og en Afskriver har sprunget over fra *quae* til *quae.*

De Epicharmo Pythagoreo.

Opusculum postumum ***Frederici Nutzhorn.***

Ante paucos menses editus est liber de Epicharmo [1]), cujus auctor, operibus Grysari, Krusemanni, Welckeri, Ahrensii nisus, totam materiam tanta diligentia congessisse videtur, ut facile credam, nullum omissum esse fragmentum, nullum veterum testimonium, quod ad rem pertineat. De vita Epicharmi et genere scribendi idem auctor quum copiose disputet, unam quæstionem magis attigit quam ad finem perduxit. Difficile enim est intellectu, quomodo fieri potuerit ut Epicharmus, quem summum *κωμῳδοποιόν* atque inventorem comoediæ fuisse constat, idem Pythagoreus esset et scriptor librorum quum ad philosophiam tum ad medicorum artem pertinentium. Apud nostros sane homines atque omnino ubicunque a doctis viris ad imitationem veterum excoluntur litteræ et magis renascuntur quam ex integro gignuntur, haud raro fit ut idem in variis generibus scribendi excellat. Sed Homerum quis unquam audivit didacticam epopoeiam composuisse, aut Æschylum vel Sophoclem præter tragoedias etiam comoedias docuisse aut historiam belli Persici scripsisse? Quis Herodotum aut Thucydidem carminum lyricorum auctores fuisse comperit? Quis denique Aristophanem *γραμματοδιδάσκαλον* aut *ῥήτορα* aut *σοφιστήν* unquam vidit? Paullatim emergunt ejusmodi scriptores, quales Italici hodie *dilettantes* vocant, cujusmodi Critias Atheniensis, Dionysius Syracusarum tyrannus, alii multi fuerunt. Hi, quæ genera alii excoluerant, satis scite fortasse imitati sunt, sed novi nihil crearunt, superiorum vestigia presse secuti; quod quum tantam animi intentionem non requirit, varia scribendi genera facile imitari poterant. Similiter Alexandriæ quum litteræ renascebantur, iidem sæpe et docti grammatici erant et varia genera poesis excolebant. Apud Romanos antiquiores poetæ haud raro iidem et tragoedias et comoedias et epicam poesin Græcorum imitati sunt; post Virgilius Bucolica ad imitationem

[1]) Leben und Schriften des Koers Epicharmos. Nebst einer Fragmentensammlung. Von Aug. O. Fr. Lorenz. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung. 1864.

Theocriti scripsit, Georgica ad exemplum Nicandri, in Æneæ rebus enarrandis etsi Apollonium Iasonis et Medeæ fata canentem facile superat, totum tamen genus Homeri imitandi ab Apollonio didicit. Cicero quot vias secutus sit, ut litteras Græcas diversissimorum generum in solum Latinum transferret, longum est enumerare. Illud tenendum, hoc ipsum, ut tot et tam varias vias ingressus sit, minime factum esse ad normam antiquiorum Græcorum. Illi, qui singula quæque genera litterarum, singulas formas vel invenerunt vel ad summam perfectionem excoluerunt, ita cum his ipsis formis coaluisse videntur, ut ab iis revelli non possent. Quamvis variis metris iidem poetæ sæpe uterentur, nunquam tamen factum est ut Simonides aut Pindarus tragoedias docerent neque ut Aeschylus aut Sophocles hymnos aut nænias componerent. Unus omnium inventus est Epicharmus, qui et comoediæ inventor et philosophus et medicus et, si placet, rei culinariæ esset peritus.

In hoc non illud mirandum, auctorem dramaticum etiam philosophandi quodam studio teneri. Non modo apud Euripidem, sed etiam apud Shakespearium et alios recentiores dramaticos multa philosophice dicta reperiuntur. Sed, qui sapientiæ altiori ita operam dederit, ut, quo tempore perpauci scribebant atque omnino ars librorum componendorum et sententiarum in ordinem redigendarum pæne inculta atque adeo vix inventa erat, tamen spreta rei difficultate libros profundissimæ scientiæ scripserit, eundem jocandi atque personas alienas induendi adeo studiosum fuisse, ut ejus rei causa novum poesis genus a nullo antea tractatum excogitaverit, in hominem cadere vix potest. Quo magis dolendum, utriusque generis fragmenta tam pauca exstare, ut judicium de indole scriptoris facile perturbetur. Sed tamen nihil desperandum, modo recte atque ordine scrutemur.

Magna autem cautio adhibenda est, quoniam Pseudoepicharmea multa satis antiquo tempore in manibus hominum fuerunt. Jam Aristoxenus, Philochorus, Apollodorus docuerunt, *τὴν Πολιτείαν* non ab Epicharmo, sed a Chrysogono tibicine, *τὸν Κανόνα* et *τὰς Γνώμας* ab Axiopisto quodam composita esse, nec minus *Χείρων* inter libros numeratur, qui falso ad Epicharmum referrentur (Athen. XIV, 648). Diogenes Laertius postquam commemoravit, Epicharmum scripta reliquisse, *ἐν οἷς φυσιολογεῖ, γνωμολογεῖ, ἰατρολογεῖ*, hæc addit: *καὶ παρασιχίδια*, inquit, *τοῖς πλείστοις τῶν ὑπομνημάτων πεποίηκεν, οἷς διασαφεῖ, ὅτι αὐτοῦ ἐστι τὰ συγγράμματα.* Sed hoc ipso indicio deprehenditur

falsarius; qui enim *acrosticho* indicavit, carmen esse Epicharmi, eum satis apparet non fuisse Epicharmum, sed multo posterioris ætatis nugatorem.

Pendet hæc fraus ex illa superstitione, qua homines sæculi quarti a. Chr. n. de Pythagora atque Pythagoreis omnia fingebant et credebant. Neque enim Neoplatonicus aliquis illam fabularum farraginem congessit, quam apud Jamblichum et Porphyrium reperimus. Hi, ubi Pythagoram non mortali patre genitum, sed ipsius Apollinis filium fuisse narrant, Xenocratis et Eudoxi auctoritate nituntur, atque omnino et hi et Diogenes Laertius omnibus fere paginis Aristoxenum, Heraclidem Ponticum, alios satis antiquos auctores laudant.

Constat, Platonem non pauca a Pythagoreis didicisse, Xenocratem etiam magis excoluisse illam de numeris symbolice disputandi rationem. Inde magna apud illius sæculi homines orta est admiratio Pythagoræ, et, quod ignota atque remotissima quæque maxime vulgo extollunt homines, propiora contemnunt, fuerunt etiam, qui crederent, Platonem omnem suam de rerum natura scientiam ex libris Pythagoreis hausisse. Inde factum est, ut ii, qui aut sui exercendi causa, aut ut alios deciperent, subditivas epistolas Platonis verbis scripserunt, Platonem ad Dionem scripsisse fingerent, centum minis tres Philolai libros se emisse (Diog. VIII, 15 et 84). Ex his libellis totum Timæum dialogum pendere, vulgaris erat hominum opinio, quare sillographus:

> *Πολλῶν ἀργυρίων ὀλίγην ἠλλάξαο μολπήν,*
> *ἔνθεν ἀφορμηθεὶς τιμαιογραφεῖν ἐπεχείρεις.*

Nec multo post Timæus historiarum scriptor etiam illud narravit, Platonem a Pythagoreis *ἐπὶ λογοκλοπείᾳ καταγνωσθῆναι* (Diog. VIII, 54).

Ex hac Pythagoreorum admiratione ortum est apud illius ætatis homines summum studium cognoscendi profundam illam sapientiam. Sed satis moleste acciderat, ut præter illos tres Philolai libellos nulla omnino Pythagoræ ipsius aut veterum Pythagoreorum scripta exstarent. Vulgo dicebatur Pythagoras ipse vetuisse discipulos, ne quis disciplinam vulgaret. *Οὔτε λέγειν οὔτε συγγράφειν ἠξίου, ὡς πᾶσι τοῖς ἐπιτυχοῦσιν κατάδηλα εἶναι τὰ νοήματα· ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο πρῶτον διδάξαι λέγεται Πυθαγόρας τοὺς αὐτῷ προσφοιτῶντας, ὅπως ἀκρασίας ἁπάσης καθαρεύοντες ἐν ἐχερημοσύνῃ (= ἐχεμυθίᾳ) φυλάττωσιν, οὓς ἂν ἀκροάσωνται λόγους* (Iambl. vit. Pythagoræ § 246). Qui

vel minimam partem disciplinæ iis, qui initiati non erant, tradidissent, his velut mortuis cenotaphia exstructa esse, nec Pythagoreorum quemquam eos pro vivis habuisse; quin etiam deos gravissimis poenis eos vindicasse, qui magistri verba profanis prodidissent, sæpius traditum, ut omnis spes cognoscendæ veræ Pythagoreorum disciplinæ vana esse videri deberet.

Sed ut vulgo non libenter ignorantiam fatentur homines, ita ne illius quidem temporis ludimagistri atque philosophantes, tam præclaram sapientiam occultam sibi esse, tulerunt, nec quieti se dabant, antequam apud alios scriptores Italicos, quorum scripta exstabant, vestigia Pythagorea ostendissent. Inter alios Parmenides, Xenophanis discipulus, etiam Pythagoreos audisse dicebatur. Quid is, cui præter unitatem nihil verum erat, qui numerum ne esse quidem contendebat, ab iis discere potuerit, qui numero totum mundum contineri putabant, non facile intelligitur. Sed tamen: *ἐκοινώνησε δέ*, inquiunt, *καὶ Ἀμεινίᾳ καὶ Διοχαίτῃ τῷ Πυθαγορικῷ (ὡς ἔφη Σωτίων), ᾧ καὶ μᾶλλον ἠκολούθησε* (Diog. IX, 21). Similiter Empedoclem Pythagoreorum disciplina imbutum fuisse tradebant; *τίνος μέντοι γε αὐτῶν ἤκουσεν, οὐκ εἶπεν ὁ Νεάνθης· τὴν γὰρ προφερομένην πρὸς Τηλαυγοῦς ἐπιστολήν, ὅτι μετέσχεν Ἱππάσου καὶ Βροντίνου, μὴ εἶναι ἀξιόπιστον.* Etiam Hermippi et aliorum testimonium affertur, Pythagorea in carmine suo tradidisse Empedoclem, postquam aut Pythagoram aut discipulum Pythagoræ aliquem audisset. Peccasse igitur contra legem Pythagoreorum dicitur, quibus litteris deposita mandare non licuit. Hinc nova fabula orta est: *ἐπεὶ οὗτος διὰ τῆς ποιήσεως ἐδημοσίευεν αὐτά, νόμον ἔθεντο μηδενὶ δώσειν ἐποποιῷ.* Quasi vero non nisi in hexametro versu locum habere posset «arcani fides perlucidior vitro». Ac tamen etiam Timæus hæc credidit: *Ἀκοῦσαι δ' αὐτὸν Πυθαγόρου Τίμαιος διὰ τῆς ἐνάτης ἱστορεῖ, λέγων ὅτι καταγνωσθεὶς ἐπὶ λογοκλοπείᾳ τότε καθάπερ καὶ Πλάτων τῶν λόγων ἐκωλύθη μετέχειν.* Sed videbant nonnulli, etsi in rebus minoribus exilis quædam similitudo intercederet, vestigia tamen certa Pythagoreismi in carminibus Empedoclis nulla reperiri, physiologiam Anaxagorae magis similem esse, formam carminis Parmenidem quodammodo referre. Quid igitur? Excogitavit Alcidamas quidam, Empedoclem primo Parmenidem, deinde Anaxagoram et Pythagoram audisse, ab Anaxagora argumentum sumpsisse, Pythagoræ *τὴν σεμνότητα τοῦ τε βίου καὶ τοῦ σχήματος ζηλῶσαι* (Diog. VIII, 56). Etsi in verbis poetæ nihil, quod Pythagoreismum oleret,

reperit, negare tamen ausus non est, Pythagoræ eum discipulum fuisse. Nam et Empedocles et Abaris Scytha et Epimenides Cretensis magi putabantur, et, spreta chronologia, Pythagoræ discipuli fuisse dicebantur. Nec minus Charondas, qui Catanensibus leges scripsit, Zaleucus et Timares Locrensium legislatores, *οἵ τε τὰς Ῥηγινικὰς πολιτείας συστήσαντες* inter Pythagoreos numerabantur (ne quid de Numa Romanorum rege dicam). Quin etiam propter Pythagoreos Magnam Græciam appellatam esse credebant (Iamblich. vit. Pyth.).

Has nugas excogitarunt scholastici illius ætatis, ut sibi et aliis persuaderent de Pythagoreis aliquid saltem sibi compertum esse. Paullatim crescebat scientia; emergebant enim hic illic libri, qui ab ipsis illis antiquis compositi esse dicebantur, eo tempore, quo magna sectæ parte Crotonæ necata periculum esset, ne plane periret disciplina. *Τότε δὴ οὖν συνεπιλιπεῖν συνέβη τὴν ἐπιστήμην τοῖς ἐπισταμένοις, ἅτε δὴ ἄῤῥητον ὑπ' αὐτῶν ἐν τοῖς στήθεσι διαφυλαχθεῖσαν μέχρι τότε.* Tum eorum, qui effugissent, nonnulli disciplinam litteris mandasse dicebantur, ita tamen ut nihil evulgarent, sed ut pater moriens filio vel filiæ aut uxori ea, quæ scripsisset, clam traderet, *ἐπισκήψας μηδενὶ διδόναι τῶν ἐκτὸς τῆς οἰκίας· αἱ δὲ μέχρι παμπόλλου χρόνου τοῦτο διετήρησαν ἐκ διαδοχῆς τὴν αὐτὴν ταύτην ἐντολὴν ἐπιστέλλουσαι τοῖς ἐπιγόνοις* (Iambl. 253). Hinc copia librorum, qui a Theano, uxore, a Telauge, filio Pythagorae, ab Hippaso, ab Alcmæone, ab aliis multis scripti esse dicebantur; sed omnes, æque atque ipsius Pythagoræ scripta, spurii erant. Fuerunt etiam postea illi quidem, qui persuadere sibi non possent nihil omnino scripti reliquisse summum philosophum, nullum genuinum sapientiæ ejus monumentum ad se pervenisse. Diogenes Laërtius, credulus ille scriptor, Heraclitum testem citat, Pythagoram litteratum fuisse hominem; dixisse enim Heraclitum, *ὅτι Πυθαγόρης ἱστορίην ἤσκησεν ἀνθρώπων μάλιστα πάντων· καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφάς, ἐποιήσατο ἑαυτῷ σοφίην, πολυμαθίην, κακοτεχνίην.* Sed hinc nullo modo efficitur, quod Diogenes vult, *scripsisse* quidquam Pythagoram; illud tantum intelligitur, ab Heraclito vituperatum esse, quod multos libros frustra *legisset.* Nullum omnino vestigium apud antiquiores scriptores reperiebatur, unde colligere quis posset, scripta Pythagoræ exstare; omnes docebant, quod idem Diogenes sæpius (VIII § 15, § 55, § 85) dicit: *Μέχρι Φιλολάου οὐκ ἦν τι γνῶ-*

ναι Πυθαγόρειον δόγμα· οὗτος δὲ μόνος ἐξήνεγκε τὰ διαβόητα τρία βιβλία.

Fortasse homines sæculi quarti de Pythagoræ et primis Pythagoreis re vera nihil pro certo sciebant. Fieri potest, ut omnia, quæ de taciturnitate Pythagoreorum tradebantur, de poena eorum, qui fidei commissa vulgassent, de interdicto, ne quis poeta aut scribendi studiosus in societatem adscisceretur, fieri potest, ut hæc omnia sæculo demum quarto ficta sint. Sed si ficta sunt, illa ipsa fingendi licentia, illud ipsum, quod homines ad ejusmodi res fingendas impellebantur, documento est, illis temporibus nulla antiqua scripta Pythagoreorum in hominum manibus fuisse, neque omnino de libris Pythagoreis innotuisse quidquam præter illos tres libros, quos edidisse dicebatur Philolaus.

Illo igitur tempore, quum undique reliquias disciplinæ conquirebant homines, quum ubique apud antiquos scriptores Siciliæ atque Magnæ Græciæ vestigia Pythagoreismi deprehendere se posse putabant, Epicharmus non minus quam Empedocles et Parmenides inter Pythagoreos numerari coëptus est. Sed quamvis ingeniosam interpretationem adhiberent homines, ut dogmata Pythagorea ex comoediis ejus elicerent, non nimis multa tamen reperisse videntur. Legimus enim apud Iamblichum (§ 266): *τῶν ἔξωθεν ἀκροατῶν γενέσθαι καὶ Ἐπίχαρμον, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ συστήματος τῶν ἀνδρῶν, ἀφικόμενον δὲ εἰς Συρακούσας, διὰ τὴν Ἱέρωνος τυραννίδα τοῦ μὲν φανερῶς φιλοσοφεῖν ἀποσχέσθαι, εἰς μέτρον δ' ἐνεῖναι τὰς διανοίας τῶν ἀνδρῶν, μετὰ παιδιᾶς κρύφα ἐκφέροντα τὰ Πυθαγόρου δόγματα.*

Sed quæ tum difficillime contorta interpretatione ex comoediis eruta sunt, (eadem ratione qua Protagoras apud Platonem docet, omnes poetas re vera philosophos et sophistas fuisse, qui timore impulsi sapientiam poetico involucro celassent), ea posteriore tempore facillime reperiebant homines in aliis scriptis Epicharmi. Emergebant enim scripta Pythagorea, quæ ejus nomen præ se ferebant, non minus quam alia Telaugis, Theanus, Hippasi, reliquorum nominibus inscripta erant. Sed ab Epicharmo ipso illa scripta Pythagorea vulgata non esse, facile apparet, quoniam constabat inter homines, ante Philolaum neminem dogmata hujus sectæ vulgasse, Epicharmus autem plus quam dimidio sæculo major quam Philolaus fuerat; deinde Platonem præter Philolai libellos nullos libros Pythagoreos invenire potuisse, fama ferebat, quæ hominum opinio satis ostendit medio

sæculo quarto neque Epicharmi neque aliorum Pythagoreorum scripta in manibus hominum fuisse.

Spuria igitur erunt ea scripta, quæ Pythagoreæ disciplinæ partes tradentia Epicharmi nomen præ se ferebant; in comoediis nonnulla sine dubio erant, quæ iis ansam præberent, qui ostendere conarentur, Epicharmum fuisse Pythagoreum.

Quæ cujusmodi fuerint eo difficilius eruuntur, quod non nisi pauca apud antiquiores scriptores fragmenta exstant. Xenophon (Mem. II, 1, 20) duos versus affert:

Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγαθ' οἱ θεοί,

et *Ὦ πονηρέ, μὴ τὰ μαλακὰ μῶσο, μὴ τὰ σκληρ' ἔχῃς.*

Apud Platonem (Theæt. 152, E) laudantur *τῶν ποιητῶν οἱ ἄκροι τῆς ποιήσεως ἑκατέρας, κωμῳδίας μὲν Ἐπίχαρμος, τραγῳδίας δὲ Ὅμηρος*, ex quorum scriptis demonstrari possit, si quis argutiis uti velit, *πάντα ἔκγονα ῥοῆς τε καὶ κινήσεως* esse. — Idem Plato (Gorg. 505, E) hæc habet: *ἵνα μοι τὸ τοῦ Ἐπιχάρμου γένηται, ἃ πρὸ τοῦ δύο ἄνδρες ἔλεγον, εἷς ὢν ἱκανὸς γένωμαι.* — Aristoteles autem et alii multi versum hunc afferunt:

Νοῦς ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει, τἄλλα κωφὰ καὶ τυφλά.

Laudat Aristoteles (Metaphys. XII, 9, 27) hunc versum:

Ἀρτίως τε γὰρ λέλεκται, καὶ εὐθέως φαίνεται οὐ καλῶς ἔχον.

Sed apud eundem Aristotelem (Eth. Nic. III, 7, 4) vituperatur illud:

Οὐδεὶς ἑκὼν πονηρός, οὐδ' ἄκων μάκαρ.

Nam, ut ait Aristoteles, sæpe homines non inviti et peccant et mali sunt. In comoedia quadam, quæ inscripta erat *Ἡρακλῆς ὁ παρὰ Φόλῳ*, his fere verbis usus esse dicitur Epicharmus. Sine dubio Aristoteles sensum verborum non satis intellexit; *πονηρός* enim hic significat *ὃς πόνον ἔχει*, ut apud Hesiodum Hercules *πονηρός* vocatur, ut *μοχθηρός* et is est, qui *μόχθον ἄλλοις παρέχει*, et qui *αὐτὸς μόχθον ἔχει.* Ita recte se habet, neminem libenter molestias ferre, nec invitum beatum esse.

Et hæc et superiora, quæ apud Xenophontem leguntur, hominis satis prudentis esse videntur, atque omnino apud Epicharmum præcepta bene vivendi satis arguta, dicta de moribus hominum satis callida non pauca fuisse facile credam, quare non pernegabo, si quis contendat in comoedia re vera repertos esse hos tres versus, qui a Gellio I, 15, 15, a Plutarcho in vit. Poplicolæ cap. 15, a Pseudoplatone in Axiocho 366 C ad Epicharmum referuntur.

Οὐ λέγειν τύγ' ἐσσὶ δεινός, ἀλλὰ σιγᾶν ἀδύνατος.
Οὐ φιλάνθρωπος τύγ' ἐσσ'· ἔχεις νόσον· χαίρεις διδούς.
Ἁ δὲ χεὶρ τὰν χεῖρα νίζει· δός τι καὶ λάβοις τί κα.

Sed neque hic neque superioribus locis Pythagoreismi vestigia ulla, ne minima quidem, reperiuntur. Inspiciendus est igitur is scriptor, qui maximam farraginem fragmentorum Epicharmi præbet. Is est Athenæus.

Verum is non ideo laudat Epicharmum, ut aliquid de indole antiqui scriptoris disputet, sed ut ejus testimonio usus doceat, quibus generibus piscium antiquitus in coenis usi sint Græci, quos flores in coronas inseruerint, num hunc vel illum fungum ederint, omnino qualia fuerint eorum convivia. Sed tamen, quoniam is solus fere omnium titulos comoediarum, e quibus versus poetæ petivit, indicat, ut apud eum, si usquam, fragmenta genuina reperiri appareat, exempla nonnulla afferamus. Interdum vel in minimis rebus, vel in ferculis coenæ enumerandis, virtus scriptoris apparet.

In nuptiis Hebæ igitur hæc se reperisse ait Athenæus (III, 85):

Ἄγει δὲ παντοδαπὰ κογχύλια,
λεπάδας ἀσπέτους, κραβύζους, κηκιβάλους, τήθυα,
κτενία, βαλάνους, πορφύρας, ὄστρεια συμμεμυκότα,
τὰ διελεῖν μέν ἐστι χαλεπά, καταφαγεῖν δ' εὐμαρέα·
μύας, ἀναρίτας τε κάρυκάς τε καὶ σκιφύδρια,
τὰ γλυκέα μὲν ἔντ' ἐπέσθειν, ἐμπαγῆμεν δ' ὀξέα,
τούς τε μακρογογγύλους σωλῆνας· ἁ μέλαινά τε
κόγχος, ἅπερ κογχοθήραις πᾶσίν ἐστιν ὤνια·
θάτεραι δὲ γαῖαι κόγχοι τε κἀμαθιτίδες
ταὶ κακοδόκιμοί τε κηὕωνοι, τὰς ἀνδροφυκτίδας
πάντες ἄνθρωποι καλέονθ', ἁμὲς δὲ λεύκας τοὶ θεοί.

Hic etiamsi conchyliorum nomina non omnia intelligimus, tamen quodammodo nobis sentire videmur, quid sit «ad exemplar properare Epicharmi».

Cum hac volubilitate loquendi cohæret illa figura, qua sæpius usus esse dicitur Epicharmus, quam *ἐποικοδόμησιν* vocat Aristoles (Rhetor. I, 7; gen. anim. I, 18). Exemplum exstat apud Athenæum II, 36:

A: *Ἐκ μὲν θυσίας θοίνα,*
ἐκ δὲ θοίνας πόσις ἐγένετο. B: *χαρίεν, ὥς γ' ἐμοί.*
A: *Ἐκ δὲ πόσιος κῶμος, ἐκ κώμου δ' ἐγένεθ' ὑανία,*
ἐκ δ' ὑανίας δίκα τάχ', ἐκ δίκας δὲ καταδίκα,
ἐκ δὲ καταδίκας πέδαι τε καὶ σφαλὸς καὶ ζαμία.

In hoc loquendi genus optime conveniunt antitheses falsæ atque ideo ridiculæ, quarum exemplum ex Epicharmo petivit Aristoteles (Rhetor. III, 9 extr.):

Τόκα μὲν ἐν τήνοις ἐγὼν ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις ἐγών·

nec minus syllogismi, qui ex mutatione rerum argumentum petunt: Qui hodie est, non eundem hominem esse, qui fuit heri. *Ταῦτα τοῖς Ἐπιχαρμείοις ἔοικεν, ἐξ ὧν ὁ αὐξανόμενος ἀνέφυ τοῖς σοφισταῖς λόγος· ὁ γὰρ λαβὼν πάλαι τὸ χρέος νῦν οὐκ ὀφείλει γεγονὼς ἕτερος· ὁ δὲ κληθεὶς ἐπὶ δεῖπνον ἐχθὲς ἄκλητος ἥκει τήμερον· ἄλλος γάρ ἐστι* (Plutarch. tranqu. an. p. 473).

Ad Athenæum redeamus! Is (VI, 235) docet, non verum esse, quod Carystius quidam dixerat, Alexin primum personam parasiti invenisse; jam Epicharmum uno saltem loco parasitum non modo commemorasse, sed loquentem induxisse. Verba parasiti satis copiosa apud Athenæum afferuntur, neque dubitandum, quin hic illic enumeratio opsonii ad ejusmodi personam pertineat. Multo tamen plura quam homo quisquam devorare potest Hercules. In duobus dramatis, *Ἥβας γάμῳ* et *Μούσαις*, nuptiæ coelestes Herculis celebratæ sunt. Ex his comoediis solis quadraginta fragmenta exstant; unum, quod conchyliorum genera enumerat, jam attuli, etiam reliqua fere omnia variis edulibus conferta. Nec mirum in coelo cibo gaudere heroem, qui jam in terris *ἀδηφάγος* fuerit. Hujus rei exemplum ex alia comoedia, Busiride, affert Athenæus X, 411:

Πρᾶτον μὲν αἴ κ' ἐσθοντ' ἴδοις νιν, ἀποθάνοις.
βρέμει μὲν ὁ φάρυγξ ἔνδοθ', ἀραβεῖ δ' ἁ γνάθος,
ψοφεῖ δ' ὁ γόμφιος, τέτριγε δ' ὁ κυνόδων,
σίζει δὲ ταῖς ῥίνεσσι, κινεῖ δ' οὔατα.

Hæc ridicula dei pictura minime omnium in Pythagoreum convenit, quoniam de diis summa reverentia semper hæc secta loquebatur. Nec credo, in omnibus fragmentis, quæ ad Epicharmum ab *ἀξιολόγῳ* auctore referuntur, plus quam unam vocem Pythagoreo dignam reperiri. Est hæc vox *νᾶφε* ɔ: ebrietate abstine; sed indicium Pythagoreismi statim verbis sequentibus tollitur; versus enim, qui a Polybio, a Cicerone, ab aliis multis laudatur, hic est:

Νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν· ἄρθρα ταῦτα τᾶν φρενῶν.

Est hæc prudentis hominis cautio, non abstinentia religiosi. Ubi nulla cavendi causa est, Epicharmus ut alii comoediarum scriptores vinum laudat:

Οὐκ ἔστι διθύραμβος, ὅκχ' ὕδωρ πίῃς (Ath. XIV, 628).

Quid de singulis rebus naturæ docuissent Pythagorei, nesciebant vulgo homines sæculi quarti, sed qualis eorum esset habitus, qualis ratio loquendi, quales mores etiam ab iis, qui initiati non erant, sciri poterat, ut de ea re satis certa scientia ad sæcula posteriora pervenire posset; docuisse autem dicitur Pythagoras *δυσφημίας πάσης καθάρευσιν τῆς τε σχετλιαστικῆς καὶ τῆς μαχίμου καὶ τῆς λοιδορητικοῦ καὶ τῆς φορτικοῦ καὶ γελωτοποιοῦ* (Iambl. § 171); Epicharmum jam vidimus jurgia et vapulationem in comoedias induxisse, cachinnum spectantium persona Herculis gulosissimi nebulonis excitavit, scurrilitatem etiam in sermonem deorum intulit, risum omnibus modis captavit.

A: *Ὁ Ζεύς μ' ἐκάλεσε Πέλοπί γ' ἔρανον ἱστιῶν.*
B: *Ἦ παμπόνηρον ὄψον, ὦ τᾶν, ὁ γέρανος.*
A: *Ἀλλ' οὔτι γέρανον, ἀλλ' ἔρανον γά τοι λέγω.*

Ejusmodi ridicule dicta (Athen. VIII, 338) non minus quam vapulationes improvisæ et *περιπετεῖαι* omnis generis in comoediarum scriptorem optime conveniunt, minime in graves Pythagoreos, qui *κατὰ τὴν διάνοιαν οὐχ ὁτὲ μὲν ἱλαροί, ὁτὲ δὲ κατηφεῖς, ἀλλ' ἐξ ὁμαλοῦ πράως χαίροντες, καὶ ἦν αὐτοῖς παράγγελμα, ὡς οὐδὲν δεῖ τῶν ἀνθρωπίνων συμπτωμάτων ἀπροσδόκητον εἶναι παρὰ τοῖς νοῦν ἔχουσιν* (Iambl. § 196). Porro Pythagoras dicitur discipulos hortatus esse *ἐν τῷ λεωφόρῳ μὴ βαδίζειν* ɔ: a frequentia hominum cavere, Epicharmus multitudinis plausum captabat; Pythagoreorum tanta erat erga deos reverentia, ut ne in annulis quidem deorum imagines insculptas habere auderent, Epicharmus deos ipsos in scenam ridendos induxit. Pythagoras homines jusserat a temulentia et a multis generibus ciborum abstinere, Epicharmus deos helluones fecit [1]).

Intelligimus jam, quomodo factum sit, ut, qui sibi et aliis persuadere studerent, apud Epicharmum vestigia Pythagoreismi reperiri, iidem tamen fateri cogerentur, poetam, tyranni timore perculsum, disciplinam in comoediis clam (*κρύφα μετὰ παιδιᾶς*) expressisse. Aperte enim omnia apud Epicharmum Pythagoreismo non modo repugnant, sed Pythagoreos vehementissime offendisse putanda sunt.

Ad finem quodam modo pervenit disputatio nostra, quoniam

---

[1]) Omnino Pythagoreus scrupulosus comoediæ persona gratissima, ut ex titulis comoediæ mediæ apparet; Pythagoreus comoediarum scriptor contradictio in adjecto est.

apparet, comoedias Epicharmi a Pythagoreismo abhorruisse, cetera scripta, quæ Epicharmi nomen præ se ferebant et disciplinam Pythagoream continere dicebantur, spuria fuisse. Sed credat aliquis, Pseudoepicharmea hæc, etiam si ab Epicharmo ipso composita non essent, anthologiam tamen ex comoediis continuisse, et, si non ipsius Pythagoræ systema docerent, tamen opiniones aliquas Pythagoreas docuisse, quæ quoniam non omnes discipuli eadem taciturnitate esse possent, jam Epicharmi tempore scholæ parietes egressæ et publici juris factæ essent. Id fieri potuisse, fatendum; num factum sit, diligentius examinandum.

Primum omnium constat, ex Græco vertisse Ennium carmen aliquod, cui nomen datum est Epicharmo. In hoc igitur carmine docuit, ut ait Varro, quattuor esse mundi principia: aquam, terram, animam, solem; Jovem autem coelum esse, ita tamen, ut idem Iuppiter esset aër et imber:

Istic est is Juppiter, quem dico, quem Græci vocant
aërem, qui ventus est et nubes, imber postea,
atque ex imbre frigus, ventus post fit, aër denuo.

Ex elementis autem «*terra corpus est, at mentis ignis est*», atque etiam de mente humana sic loquitur:

Est de sole sumptus ignis, isque totus mentis est.

Divinum illum ignem, quem animum vocamus, post mortem ad ignem coelestem redire docet Epicharmus apud Plutarchum (consol. ad. Ap. p. 110):

Συνεκρίθη καὶ διεκρίθη κἀπῆλθεν ὅθεν ἦλθεν πάλιν,
γᾶ μὲν εἰς γᾶν, πνεῦμα δ' ἄνω· τί τῶνδε χαλεπὸν; οὐδὲ ἕν.

et (ap. Clem. Alex. Strom. IV, 26, 169):

Εὐσεβὴς νόῳ πεφυκὼς οὐ πάθοις κ' οὐδὲν κακὸν
κατθανών· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμενεῖ κατ' οὔρανον.

Hæc omnia philosophiam olere, facile omnes sentiunt, neque enim igneam esse mentem vulgo Græci credebant, neque mortuorum animos in coelum escendere; etiam Elysium et beata piorum loca sub terra esse, opinio erat vulgaris, nec vero animum *πνεῦμα* vocabant. Sed æque facile apparet ex Pythagoreorum disciplina hæc petita esse non posse; nam ne ii quidem animum statim post mortem in coelum escendere putabant, sed in alia animalia, alios homines migrare; nec igneam exhalationem putabant, sed numerum et harmoniam, quamobrem non magis quam alii illius temporis philosophi animum *πνεῦμα* vocabant.

Longe alii fuerunt qui vellent: *τὴν φύσιν εἶναι πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον εἰς γένεσιν, πνεῦμα πυροειδὲς καὶ τεχνοειδές.* Hanc naturam naturantem deum esse, cujus *οὐσίαν εἶναι τὴν τῶν ἀπλανῶν σφαῖραν. — Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν καθ' αὑτὸν ὄντα, τρέπειν τὴν πᾶσαν οὐσίαν δι' ἀέρος εἰς ὕδωρ· καὶ ὥσπερ ἐν τῇ γονῇ τὸ σπέρμα περιέχεται, οὕτω καὶ τοῦτον σπερματικὸν λόγον ὄντα τοῦ κόσμου, τοιόνδε ὑπολιπέσθαι ἐν τῷ ὑγρῷ, εὐεργὸν ποιοῦντα τὴν ὕλην πρὸς τὴν τῶν ἑξῆς γένεσιν· εἶτα ἀπογεννᾶν πρῶτον τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα, γῆν.* Idem deus etiam mundus dicitur *κατὰ χρόνων ποιὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν.* Hujus naturæ naturantis, hujus ignis mundani *πνεῦμα ἡμῖν συμφυὲς ψυχή* vocatur, quæ post mortem in ætherem escendit et manet usque ad proximum incendium mundi, quum deus igneus omnia, quæ creavit, in se iterum recipit. Dissensio tamen erat quædam in ipsa schola: *Κλεάνθης μὲν οὖν πάσας ἐπιδιαμένειν μέχρι τῆς ἐκπυρώσεως, Χρύσιππος δὲ τὰς τῶν σοφῶν μόνον.*

Est enim totum hoc systema Zenonis Cittiensis, et illa etsi sub Epicharmi nomine ferebantur ex schola Stoicorum petita. Cur Epicharmi nomine usus sit discipulus Zenonis, qui magistri disciplinam metris inclusit, hodie dijudicari non potest. Traditum est, Zenonem scriptum aliquod suum *Πυθαγορικά* vocasse, et astronomia satis magni momenti erat in utraque schola, atque omnino in illa ignorantia antiqui Pythagoreismi facile fieri poterat, ut putarent homines in antiquos Pythagoreos omnem sapientiam confluxisse. Si igitur jam tum contorta interpretatione comoediarum semidocti sibi persuaserant, Epicharmum Pythagoræ fuisse discipulum, Stoico alicui facile in mentem venire poterat, ut dialogum quendam (dialogice enim scriptum fuisse poema ex loco Plutarchi apparet) Epicharmi nomine inscriberet, similiter atque Cicero uni dialogo Catonis, alteri Lælii nomen apposuit. Neque enim certum est, errorem posteriorum, qui poema ab Epicharmo scriptum putabant, fraude auctoris ortum esse.

Illud poema, quod Latine vertit Ennius, tetrametris trochaicis scriptum est æque atque duo fragmenta, quæ ex Plutarcho et Clemente attuli. Alia fragmenta Epicharmea trimetris iambicis scripta, ut ea, quæ Diogenes in vita Platonis affert secutus Alcimum quendam, qui sibi persuaserat Platonem omnem suam

sapientiam ex Epicharmi scriptis hausisse. Ut hoc demonstret inter alia sequens fragmentum laudat:

Εὔμαιε, τὸ σοφόν ἐστιν οὐ καθ' ἓν μόνον.
ἀλλ' ὅσσα περ ζῇ, πάντα καὶ γνώμαν ἔχει.
καὶ γὰρ τὸ θῆλυ τῶν ἀλεκτορίδων γένος,
αἰ λῇς καταμαθεῖν ἀτενές, οὐ τίκτει τέκνα
ζῶντ', ἀλλ' ἐπώζει καὶ ποιεῖ ψυχὰν ἔχειν.
τὸ δὲ σοφὸν ἁ φύσις τόδ' οἶδεν ὡς ἔχει
μόνα· πεπαίδευται γὰρ αὐταυτᾶς ὕπο.

Etiam hoc satis philosophice dictum. Eadem sapientia divina omnia pervadit, ita tamen, ut alio animantia ipsa per se sciant, cur hoc vel illud faciant, alia sapientiæ leges sequantur, *ignara* ipsa et quid et cur ita agant; sed ubique eadem sapientia, idem deus, idem mundi fabricator, idem pater *κοινῶς τε καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ διῆκον διὰ πάντων*, eadem natura naturans, idem technicus; *οὐδὲν τε διήλλαξεν ἡ φύσις ἐπὶ τῶν φυτῶν καὶ ἐπὶ τῶν ζώων, ὅτι χωρὶς ὁρμῆς καὶ αἰσθήσεως κἀκεῖνα οἰκονομεῖ, καὶ ἐφ' ἡμῶν τινα φυτοειδῶς γίνεται.* Sed diversam rationem in hominibus et in brutis animalibus sequitur *ἡ φύσις τεχνική*. Nobis enim *τοῖς λογικοῖς*, ut ait Zeno apud Diogenem (VII, § 86), *ὁ λόγος κατὰ τελειοτέραν προστασίαν δέδοται*, gallinos autem, ut ait Pseudoepicharmus, ita docet (*πεπαίδευται τὸ γένος αὐταυτᾶς ὕπο*) ut *ignari* rectum faciant, *τὸ δὲ σοφὸν ἁ φύσις μόνα οἶδεν ὡς ἔχει*.

Hodie philosophemata quædam adeo omnibus in promptu sunt, ut haud facile nobis persuadeamus, tempus fuisse, quum nondum inventa essent. At fuit tamen, quum primum a viro sagaci proferrentur. Ejusmodi est hæc distinctio inter rationem sui consciam et rationem cœcam. Apud Platonem nondum occurrit. Sæpissime autem et apud eum et apud ceteros Socraticos *inductionem* quam logici vocant reperimus, quæ inductio nititur comparatione inter ea, quæ sub idem genus cadunt, instituta et distinctione, quam faciunt inter qualitatem rei et ipsam rem. Etiam hujusmodi inductionis exemplum ex Epicharmeis suis attulit Alcimus.

A. *Ἆρ' ἐστὶν αὔλησίς τι πρᾶγμα;* B. *Πάνυ μὲν ὦν.*
A. *Ἄνθρωπος ὦν αὔλησίς ἐστιν;* B. *Οὐδαμῶς.*
A. *Φέρ' ἴδω, τί δ' αὐλητάς; τίς εἰμέν τοι δοκεῖ;*
ἄνθρωπος, οὐ γάρ; B. *Πάνυ μὲν ὦν.* A. *Οὐκ ὦν δοκεῖ*
οὕτως ἔχειν τοι καὶ περὶ τὠγαθῶ; τό γα
ἀγαθόν τι πρᾶγμ' εἶμεν καθ' αὑθ'· ὅστις δέ κα

εἰδῆ μαθὼν τῆν, ἀγαθὸς ἤδη γίγνεται.
ὥςπερ γα τὰν αὔλησιν αὐλητὰς μαθών,
ὄρχησιν ὀρχηστάς τις ἢ πλοκεὺς πλοκάν,
ἢ πᾶν γ' ὁμοίως τῶν τριούτων, ὅ, τι τύ λῆς,
οὐκ αὐτὸς εἴη χ' ἁ τέχνα, τεχνικός γα μάν.

Socraticam quæstionem — *ἆρα διδακτὸν ἀρετή* — inductione Socratica et Socraticis argumentis solvere conatus est, etiam verbis Socraticis usus. Nam Doricæ dialecti et is et ceteri, qui Pseudoepicharmea scripserunt, non magis periti erant, quam quantum satis erat ad colorem quendam Doricum orationi offucandum, adhibitis vocabulis *λῆς*, *εἶμεν*, *γα*, pro *η* et *ου* positis *α* et *ω*; in ceteris omnibus vocabularium totum ex schola Attica petitum; neque operæ pretium erat, ut viri Ahrensii doctrina imbuti tempus perderent in ejusmodi pseudodoricis emendandis.

Satis notum, Heraclitum contendisse, omnia semper fluitare, Parmenidem nullum omnino motum esse. Hæc ita Plato conjunxit, ut diceret materiam semper fluitare, ideam semper sibi constare. Etiam hoc imitatus est Pseudoepicharmus quidam, quem idem laudavit Alcimus. Eo fragmento docemur, apud deos omnia semper *διὰ τῶν αὐτῶν εἶναι*, homines autem ita semper mutari, ut et tu et ego hodie alii simus, atque heri fuerimus.

Sed de Alcimo jam plus nimio dixi, etsi quattuor totis libris hoc eum argumentum persecutum esse dicit Diogenes, et imitatorem nactus est, qui ut omnes viderent, qualis esset plagiator Plato, Epicharmi verbis versus de imitatione Platonis scripsit.

Id ex ipso Diogene comperimus, qui III, 12, 17: *Ὅτι δ' οὐδ' αὐτὸς*, inquit, *Ἐπίχαρμος ἠγνόει τὴν αὐτοῦ σοφίαν, μαθεῖν ἐστὶ κἀκ τούτων, ἐν οἷς τὸν ζηλώσοντα προμαντεύεται.*

Ὡς δ' ἐγὼ δοκέω — δοκέω γάρ — σάφα ἴσαμι τοῦθ', ὅτι
τῶν ἐμῶν μνᾶμα ποχ' ἐσσεῖται λόγων τούτων ἔτι.
καὶ λαβών τις αὐτὰ περιδύσας τὸ μέτρον ὃ νῦν ἔχει,
εἷμα δοὺς καὶ πορφύραν λόγοισι ποικίλας καλοῖς,
δυσπάλαιστος ὢν τὸς ἄλλους εὐπαλαίστους ἀποφανεῖ.

Fieri potest, ut philosophus animo videat, dogmata sua in sequentia sæcula propagatum iri; sed sæculis posterioribus oriturum esse scriptorem, qui *metro dempto* et poetica forma soluta eadem *prosa* oratione dicat et eloquentia facile omnes superet, nemo videre potest, nisi propheta est post factum, id est falsarius.

Auctor illius libri, qui *Πολιτεία* inscribebatur, aliquam fortasse notionem Pythagoreismi habuit. Ex eo enim libro hæc affert Clemens Alex. Str. V, 14, 119:

Ὁ βίος ἀνθρώποις λογισμοῦ κἀριθμοῦ δεῖται πάνυ.

et *Ζῶμεν ἀριθμῷ καὶ λογισμῷ· ταῦτα γὰρ σώζει βροτούς.*

Sed idem quum addat plura de *τέχνῃ* et *λόγῳ* divino, de quibus his verbis loquitur:

Οὐ γὰρ ἄνθρωπος τέχναν εὗρ'· ὁ δὲ θεὸς ταύταν φέρει.

ὁ δέ γε τἀνθρώπου λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θείου λόγου,

apparet eclectica ratione Stoicorum et Pythagoreorum disciplinam conjunxisse.

Præter philosophica Epicharmi scripta laudantur etiam *Ὀψοποιΐα* et libri medici. De *Ὀψοποιΐᾳ* ratio aperta. Coenæ coelestes et edulia Herculis ejusmodi libro ansam facile præbuerunt.

De arte medica scripsisse Epicharmum, inter alios Plinius docet, qui ait Epicharmum asseruisse, brassicam contra *testium et genitalium* mala utilissimam esse, brassicam silvestrem contra *canis rabiosi morsum.*

Quod si nulla alia testimonia de pharmacopoea Epicharmi exstarent, credere aliquis posset, quod jocandi caussa in comoedia aliqua dixisset Epicharmus, a Plinio pro serio habitum esse. Sed præter hunc etiam Columella et Censorinus dicta Epicharmi ad artem medendi pertinentia laudant.

Hæc opinio de Epicharmo medico unde orta sit, intelligitur ex loco Iamblichi, qui propter mendum scripturæ ab hominibus doctis perverse acceptus est. Ait enim Iambl. § 241: *Καὶ Μητρόδωρός τε ὁ Θύρσου τοῦ πατρὸς Ἐπιχάρμου καὶ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας τὰ πλείονα πρὸς τὴν ἰατρικὴν μετενέγκας, ἐξηγούμενος τοὺς τοῦ πατρὸς λόγους πρὸς τὸν ἀδελφὸν, φησὶ τὸν Ἐπίχαρμον καὶ πρὸ τούτου τὸν Πυθαγόραν τῶν διαλέκτων ἀρίστην λαμβάνειν τὴν Δωρίδα*, quam dialectum cum virili musica Doriensium comparasse dicitur Metrodorus, quum Ionica dialectus atque Attica laxioribus et minus nervosis musicæ generibus similis ei videretur. Sequitur apud Iamblichum excerpta nonnulla de medicina Pythagoreorum, quæ sine dubio petita sunt ex iisdem commentariis Metrodori.

Locus, quem Græce descripsi, quod ad summam rei attinet, satis facilis intellectu: Metrodorus quidam, Thyrsi filius, quum in commentariis ad patris libros scriptis alterius cujusdam hominis disciplinam, quæ per se ad medicinam non pertineret, ad artem medicorum transferret, nonnulla de Epicharmi et Pytha-

goræ dialecto disputaverat. Sed quo tempore vixerit Metrodorus, et quis fuerit *ἐκεῖνος* ille, cujus verba ad medicinam non pertinentia Metrodorus tamen in commentariis de arte medendi attulit, non liquet.

Quod vocatur Metrodorus *ὁ Θύρσου τοῦ πατρὸς Ἐπιχάρμου*, alii omnibus linguæ legibus spretis ita interpretantur, quasi sit *Metrodori pater Thyrsus patre Epicharmo natus*; alii vertunt: *M., filius Thyrsi, qui Thyrsus idem pater erat Epicharmi*, non illi quidem linguæ leges contemnentes, sed communis sensus defectum scriptori imputantes. Quis enim, ut significet fratres Metrodorum et Epicharmum Thyrso patre natos esse, ita loquitur, ut Metrodorum appellet *filium Thyrsi*, *patris Epicharmi*? Præterea utrique interpretationi duæ res impedimento sunt: neque enim Græce dici potest *M. ὁ Θύρσου καὶ — μετενέγκας* pro eo, quod est *M.*, *ὃς Θύρσου μὲν ἦν υἱός, τῆς δὲ ἐκείνου διδασκαλίας τὰ πλείονα μετήνεγκε*, neque is, qui rationem reddidit, cur dialecto Dorica usus esset Epicharmus, aut frater aut nepos Epicharmi esse potest. Ejusmodi ratiocinationes eo demum tempore incipiunt, quum homines litterati, quam potissimum dialectum adhiberent ipsi eligebant, quum studia Alexandrinorum grammaticam artem excoluerant. Antea neque delegit quisquam certam aliquam sibi dialectum, nec rationem reddidit cur hac vel illa dialecto potissimum uteretur. Vocabula *τοῦ πατρὸς Ἐπιχάρμου* non cum *ὁ Θύρσου* cohærent, sed cum sequentibus *καὶ τῆς ἐκείνου*. Vertit igitur Welckerus: «Ein Metrodoros, Sohn des Thyrsos, wandte von dem Vater des Epicharmos und seiner Lehre das Meiste auf Arzeneiwissenschaft an». Sed ne hoc quidem verum esse potest. Epicharmi patrem Helothalem appellatum esse, fama erat, neque id ignorare poterat Iamblichus, præsertim quum ejus opere usum esse Metrodorum diceret. Cur igitur nomen non addidit? Deinde non tanta erat auctoritas Helothalis, ut ejus scriptis, sive philosophica essent, sive poetica, commentarios suos quisquam ornaret. Postremo, si Helothalis auctoritatem secutus esset, nulla causa afferri potest, cur de Epicharmi dialecto disputarit. Emendatio loci facillima. Scripsit Iamblichus: *Καὶ Μητρόδωρός τε ὁ Θύρσου, Ἐπιχάρμου καὶ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας τὰ πλείονα πρὸς τὴν ἰατρικὴν μετενέγκας .... φησὶ τὸν Ἐπίχαρμον τῶν διαλέκτων ἀρίστην λαμβάνειν τὴν Δωρίδα*; ad Epicharmi autem nomen, quoniam Epicharmum Pythagoreum esse putabat et omnes Pythagoreos Dorice scripsisse sciebat, addidit: *καὶ πρὸ τούτου τὸν Πυθα-*

γόραν. Post doctus quidam homo, nostrorum codicum archetypum legens, quum ad verba *Μητρόδωρος ὁ Θύρσου* significare vellet, illum Thyrsum eundem esse cujus libros Metrodorus commentatus est (*ἐξηγούμενος τοὺς τοῦ πατρὸς λόγους*), in margine addidit aut supra vocabulum *Θύρσου* in spatio, quod inter duas lineas erat, adscripsit *τοῦ πατρός*[1]).

Metrodorus igitur aliquis, sive idem est, quem Galenus ut hominem satis aptum laudat, sed tamen nimis dogmaticum, sive alius, Epicharmi nonnulla scripta, aut comoedias aut Pseudoepicharmea, in commentariis suis haud raro ita adhibuit, ut eorum auctoritate niteretur, atque ita quanquam per se de aliis rebus composita erant, tamen *εἰς τὴν ἰατρικὴν μετενέγκαι* conaretur. Ex hujus Metrodori libris ea fortasse petita sunt, quæ Epicharmus de malis curandis præcepisse dicitur. Quamquam fieri potest, ut Pseudoepicharmea etiam de his rebus componerentur.

Fraudi enim aptissimum erat Epicharmi nomen, quod non modo Ennii, sed totius sæculi illius et sequentium sæculorum admiratio ejus magna erat *οἵ τε γνωμολογῆσαί τι τῶν κατὰ τὸν βίον βουλόμενοι τὰς Ἐπιχάρμου διανοίας προφέρονται· καὶ σχεδὸν πάντες αὐτὰς οἱ φιλόσοφοι κατέχουσιν* (Iambl. § 166).

Sed ex his sententiis, quarum etiam hodie satis magnus numerus exstat, non nisi eæ, quæ apud Aristotelem et superiores reperiuntur, quas Athenæus et quas grammatici dialecti illustrandæ caussa afferunt, certæ sunt; ceteræ interdum incertæ, quoniam fieri potest, ut comoedia aliqua Epicharmi etiam a Plutarcho aut Cicerone lecta sit, vel ut Cicero verba Epicharmi ex antiquiore scriptore petiverit; sed pleræque aperte spuriæ.

Clemens Alexandrinus (Str. VII, 4, 27) ad Epicharmum refert hanc sententiam:

Καθαρὸν ἐὰν τὸν νοῦν ἔχῃς, ἅπαν τὸ σῶμα καθαρὸς εἶ.

Sententia satis bella, quæ purum idealismum auctoris sui declarat; sed hoc ipsum documento est, ab Epicharmo non esse profectam. Antiquiores Græci ita semper corporea et psychica confundebant, ut *τὸ ἄγος*, quod quis admisisset, lustratione

---

[1]) Hæc emendatio si minus placet, conjicere etiam licet pro *τοῦ πατρός* scribendum *τοῦ ἰατροῦ*. Emendandum esse certissimum est. Male intellectus hic locus historiarum fabricationi ansam præbuit hominibus doctis, qui hinc eruerunt et Epicharmum et patrem Epicharmi medicos peritos fuisse, familiæ Asclepiadarum ortos. Mythologia quædam litteraria a philologis nostri sæculi ex argumentis subtilissimis contexta undique alimentum sumit.

corporea expiandum esse putarent; nec Pythagorei hac confusione immunes erant; quin etiam faba aut carne ferina vescendo non modo corpus, sed etiam animum hominis contaminari putabant. Ejusmodi superstitionem vel sapientissimi viri illorum temporum secuti sunt, neque ideo vituperandi; rationalismum, qui mentem a corpore distinguere scit, vel stolidissimi sequentium sæculorum plagiatores magna voce docebant nec tamen ea de caussa laudandi.

Pythagoreus non fuit Epicharmus; Pseudoepicharmea Stoicam aut Academicam disciplinam tradentia ab ignaris, fortasse ab ipso auctore, pro Pythagoreis vendita sunt, quamvis multum a disciplina Pythagoreorum abhorrerent. Hæc Aristoxenus et Philochorus morte damnarunt; sed verum est, quod dicunt, eum, qui nunquam vixit, difficillime necari; nam etsi ab his interfectus est Pseudoepicharmus, phasma tamen etiam apud posteros commeavit. Monuit Welckerus (Kleine Schriften, I, 271 sqq.) non nisi *εἴδωλον* esse illum scriptorem; nihil tamen effecit ea admonitione, neque exspectandum post hanc disputationem recordaturum esse Epicharmum philosophum Pythagoreum, se nec vixisse unquam, et inter mortuos numerandum esse.

Nos vero, quibus phasmata, quæ *διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος* veniunt, minus placent, de vero Epicharmo quid traditum sit, spectemus. De eo Aristoteles: *Τὸ δὲ μύθους ποιεῖν Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις ἦρξαν. Τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ἐκ Σικελίας ἦλθεν· τῶν δὲ Ἀθήνησιν Κράτης πρῶτον ἦρξεν ἀφέμενος τῆς ἰαμβικῆς ἰδέας καθόλου ποιεῖν λόγους καὶ μύθους.*

Ante Epicharmum igitur, ut apud Parios Archilochus Lycambi et Neobulæ maledixerat, ut idem Archilochus et Simonides Amorgensis in totum genus feminarum invecti erant, ita apud Megarenses et Atticos diebus Baccho festis aut comoedus personatus vel potius foece oblitus et scurriliter vestitus aut totus chorus *κωμαστῶν* mox in singulos homines, mox in hoc vel illud genus hominum invehebantur. Primus omnium Epicharmus, tragoediam fortasse imitatus, continuam fabulam seruit, ut ipsi parasiti, ipsi rustici, heroes atque dii ebrii, omnes denique ii, qui ridebantur, in ipsam scenam introducerentur, ut coram spectatoribus fata eorum agerentur. Quod ab Epicharmo inventum est, Crates apud Athenienses est imitatus; sed tota comoedia politica Atticorum propter convicia et impetus in eos, qui extra scenam erant, non pauca ex genere iambico retinebat. Tum demum, quum *τοῦ ἰαμβίζειν τοὺς πολιτικοὺς* destitissent,

vera imitatio Epicharmi exstitit, et quod a Siculo inventum est, a poetis comoediæ mediæ ad perfectionem perductum.

De indole Epicharmi, etsi omnes summum comicum fuisse consentiunt, variae tamen fuerunt sententiæ hominum. Summum enim comicum ad suum sibi quisque ingenium fingit. Qui intra parietes scholæ philosophicæ educati eum esse omnis disciplinæ finem putarunt, ut semper in ore haberentur dictata philosophica magistri, ii etiam Epicharmum ideo comoedias composuisse voluerunt, ut sententias philosophicas vulgaret. Qui de rerum natura profundius aliquid scire studuerunt ex verbis Epicharmi hujusmodi aliquid eruere conati sunt. Philologi nonnulli hodierni sine dubio satis bene morati, sed ante omnia morum magistri, non modo ἠθικοί, sed ἠθικευόμενοι, non modo morales, sed moralissantes, illud sibi persuaserunt, conscriptas esse comoedias Epicharmi morum illius ævi corrigendorum causa. Risum enim irrisionem esse volunt, irrisionem autem sciunt esse ludimagistri discipulos corrigentis. Equidem confiteor, plane me non intelligere, quid ad mores emendandos valere possit narratio de Hercule omnia devoranti tam festive exposita, ut risu rumpantur spectatores. Nam quod dicunt, ejusmodi descriptiones vituperationem continere Siculorum, qui vulgo nimis opipare convivia appararent, non facile credo ejusmodi comoedia spectata minus copiose coenam instruxisse quemquam.

Sed omnino in comoediæ inventore non tam quærendum videtur, quid riserit, quam illud animadvertendum, quod non serio locutus est, sed cachinnum movit. Atqui, ut ait Horatius, qui alios flere vult, ipsi primum dolendum, et ridentibus tantum arrident homines. Non negabo etiam stomachantem interdum, quum indignationem frenis cohibet, amarius ridere posse; sed illud patet, risum profuse et libere scaturientem minime indignantis esse neque ejus, qui virtutis rigidum satellitem agit, sed ejus, qui regulam omnem atque normam fastidiens ipso τῷ παραδόξῳ gaudet. Hinc ἐποικοδομήσεις rhetoricæ in rebus pusillis, hinc syllogismi, quibus logice et philosophice absurda luculenter demonstrantur; hinc dii plus quam humane hominum mores secuti. Finis enim comoediæ non est morum emendatio, sed animus ab omnibus frenis liber atque solutus.

Hinc exordium faciendum in quæstione de ingenio Epicharmi; sed quoniam tam pauca nobis fragmenta reliqua sunt, vereor, ne vetus ille comicus ipse omnibus frenis solutus e latebris suis securis vanos nostros conatus immodice rideat.

Til textbehandlingen i Ciceros Cato major.

Af *G. Lund.*

Hvad der nærmest har givet anledning til efterfølgende bemærkninger er, at jeg efter længere tids forløb er kommen tilbage til behandlingen af dette skrift, hvoraf jeg skulde besörge en ny udgave, da min bearbejdelse deraf, der udkom for 15 år siden, var udsolgt. I denne mellemtid er der fremkommet vigtige bidrag til textbehandlingen, medens bogens fortolkning ikke er bragt meget videre fremad. Medens nemlig den af Madvig til udgaven af 1835 benyttede kollation af det gamle Pariserhåndskrift no. 6332, der var udført af N. B. Krarup, foruden udgiverens egne værdifulde rettelser har gjort hans recension til grundlag for alle de sildigere navnlig tyske textudgaver, har det ved en ny omhyggelig sammenligning af dette ældgamle og fortrinlige håndskrift, der er foretaget af H. Keil til C. Halms recension af skriftet i 2den udgave af Orells Ciceronis opera t. IV, vist sig, at Krarups kollation lader ikke lidet tilbage at ønske såvel i pålidelighed som især i fuldstændighed. Dernæst har Th. Mommsen (i Berliner-Akademiets monatsberichte, 1863) fremdraget[1]) en gammel Leidener codex (ex libris Petri Danielis Aurelii 1560), der i alder står Pariserhåndskriftet meget nær (fra 10de århundrede), men har en selvstændig karakter, så at de ikke begge høre til samme håndskriftfamilie, men hvert for sig må anses for at stå originalhåndskriftet lige nær og lige direkte at stamme herfra, hvorimod alle andre håndskrifter ere af sildigere oprindelse og bære præg af mindre rene kilder. Af mindre betydning, men dog af nogen, er den af Baiter (i Philologus 21 jahrgang) undersøgte codex Rhenaugiensis no. 126 fra 11te eller 12te årh. (forskellig fra den af Halm benyttede cod. Rhenaug. no. 127), af hvis læsemåder der dog findes flere ret mærkelige. Men hvor de to ældste (P. og L.) stemme overens, ligger der et vægtigt bevis for læsemådens rigtighed i denne samstemning.

Da min opgave selvfølgelig kun har været at foretage en omhyggelig revision af den text, jeg engang har leveret, med

[1]) Denne codex Danielis har dog været kendt af Gruter.

benyttelse af disse ny hjælpemidler, skal jeg her, som jeg i forordet til bogen har lovet, idet jeg går ud fra denne, angive de forandringer, hvortil jeg har fundet anledning; men da min 1ste udgaves text i alt væsenligt slutter sig til Madvigs, skal jeg for deres skyld, som måtte benytte denne, nedenunder angive de få afvigelser derfra[1]). Foruden en redegörelse for de nu af mig gjorte forandringer skal jeg tilföje nogle af andre (Halm, Baiter, Mommsen, Lahmeyer, Sommerbrodt, Bergk, Fleckeisen o. fl.) foretagne eller foreslåede rettelser, som jeg ikke har troet mig beföjet til at følge, endelig meddele nogle enkelte rettelser og formodninger dels af andre (deriblandt af Madvig, som med forekommenhed ere mig meddelte) dels af mig selv, som kunne have större eller mindre rimelighed for sig, uden at jeg altid har vovet at optage dem i en skoleudgave, der fremfor alt kræver en text, der er så sikker som muligt. Og i det hele taget har jeg her (som ved andre skrifters udgivelse) været mere tilböjelig til at beholde det gamle, når ikke bestemte håndskriftlige eller sproglige hensyn forbød det, end til at optage nyt, der var mindre nødvendigt eller mindre sikkert. Dog ere forandringerne fra min første udgave til anden blevne temmelig talrige, nemlig henved et hundrede, naar de mindre regnes med; hvilket viser, hvor meget der dog endnu kan stå tilbage at göre selv ved de mest læste og hyppigst udgivne klassiske forfatteres skrifter, förend man kan sige at de foreligge i en sikker og paalidelig skikkelse. Noget lignende vil vise sig ved Lælius og de Officiis, når jeg forhåbenlig om ikke lang tid kommer til en ny udgave af dem.

Hvad bogens titel angår, da findes der i håndskrifterne forskellige benævnelser eller overskrifter, som tilfældet er med så mange andre skrifters titel i codices. Dog synes det utvivlsomt, at den gamle overskrift: Cato major sive de senectute dialogus, er uhjemlet, og at den nu optagne: *Cato major de senectute* er

[1]) Disse findes for resten angivne i mine „bidrag til fortolkningen af nogle steder i Ciceros Cato major og Lælius«, progr. for 1851, hos C. A. Reitzel, og ere følgende: § 3 *Cius*, § 8 er udeladt *nobilis*, § 19 *qvintus* hic et tric. annus og *decem* annis; § 24 en anden inddeling af verset, § 47 *veneriis*, § 59 *comem*. En begrundelse af disse forandringer findes sstds. s. 4 fg. Forandring af ordenes skrivemåde eller interpunktion er det ikke nødvendigt her at omtale.

den rigtige. Cod. Paris. (P) har således: Incipit lib̄ Catonis de senectute, og cod. Monac. 7809 (J) har: M. Tullii Ciceronis Cato major de senectute. Andre håndskrifter have på forskellig måde noget lignende, s. Halms rec. i Cic. Opp. IV,] p. 612. Tilföjelsen ad T. Pomponium Atticum, som jeg har beholdt på den indre titel efter sædvane, findes heller ikke i de bedre codd., men er ogsaa mere at betragte som en forklarende eller oplysende tilsætning af udgiverne til læserens underretning.

---

§ 1. I Ennius' vers læses nu (med P) *te adjuero* for det tidligere ego adjuero. I og for sig er der heller ingen grund til at subjektet skulde udhæves, medens objektet savnes.[1])

plenus fidei har jeg ligeledes med håndskrifterne skrevet fuldstændigt, da skrivemåden plenu' fidei skyldes Orell, uden at findes i kilderne. Det samme er tilfældet med confectus i § 14.

§ 2. *et te et me ipsum* har jeg beholdt med P, medens Sommerbrodt (i sin 5te udg. af Cato major, Berlin 1866) efter L (cod. Leidensis) har optaget: et te et me *etiam* ipsum. Men dette *etiam* fremhæver *me*, der allerede er tilstrækkelig fremhævet ved *ipsum*, lige over for Atticus mere end det er passende eller nødvendigt. Forfatterens hovedhensigt med afhandlingen var dog ikke at skrive for sig selv.

Ordstillingen *vellem aliqvid* findes i alle håndskrifter, hvorfor det tidligere: aliqvid vellem er opgivet. Ligeledes er her skrevet kort efter: *numqvam igitur laudari satis digne.* P har vel *laudari igitur*, således som angives i Madvigs præfat. p. XXIV, men efter Halms angivelse additis signis transpositionis. L har: digne satis laudari, hvilket er optaget af Sommerbrodt; men til denne omsætning synes der ingen tilstrækkelig grund.

§ 3. Skrivemåden *Cius* (s. mine «bidrag» s. 4) har jeg beholdt, skönt Halm og alle nyere udgivere beholde *Ceus.* Håndskrifterne ere her forvanskede, og deres autoritet er her, som ved de fleste egennavne, der ere sjældnere eller sådanne at de let forvexles, af liden betydning.

eisqve er håndskrifternes skrivemåde her, medens Orell, Madvig og andre skrive iisqve. Denne forskellige skrivemåde

---

[1]) Når Halm i det 3die vers skriver *erat*, må det ligefrem være en uagtsomhed eller trykfejl.

af dette stedord er stadig tilbagevendende også i dette skrift (*ei* — *ii* o. s. v.)

id tribuito har jeg med Sommerbrodt optaget efter L istedenfor attribuito (ɔ: adtribuito, hvoraf forvexlingen falder i öjnene). Her er *id* ikke overflødigt, og det usammensatte *tribuito* er dels almindeligere, dels fuldkommen tilstrækkeligt.

§ 4. Ordstillingen: *rem haud sane difficilem, Scipio et Læli, admirari v.* har Sommerbrodt optaget efter L; jeg har ikke anset det for nødvendigt at forlade P.

a se ipsi har jeg beholdt (efter P). Halm skriver a se ipsis, der vel er logisk rigtigere; men nævneformen er dog i denne og lignende forbindelser så gennemgående en sprogbrug, at her ikke kan være tale om at forlade de bedste håndskrifter. Jfr. Halm ad Cic. Catil. II, § 17; Lahmeyer i Philologus XXI, s. 290.

putavissent have alle gode hdskr. (for *putassent*); i det hele ere de fuldstændige former, der synes at høre til den ombyggeligere og korrektere stil, almindeligere her end de sammentrukne, der mere høre til talesproget; jfr. § 45 nominaverunt, § 55 triumphavisset; § 7 og 81 vinculis (for det nu alm. der skrevne vinclis) o. s. v.

qvam si octogesimum. Her er *si* indskudt efter P a sec. m. og L (med Sommerbr.). Halm har ikke optaget det gentagne *si*, der forekommer mig bedre og tydeligere, ja næsten nødvendigt, og let kunde udelades ved en misforståelse.

§ 5 *discriptæ* har jeg optaget efter Halms opfordring. Selv beholder han hdskrs. *descriptæ*, men tilföjer: malim *discriptæ*, ut sit idem quod *distributæ*. Baiter (i Philologus XXI) anbefaler det også efter cod. Rhenaug., og den nyere tids undersøgelser synes at have godtgjort forskellen mellem describere (afgrænse, afsætte, afridse) og discribere (inddele, fordele, anordne). Samme form er optaget § 59 *discripta* og *discriptio*, hvor både Halm og Sommerbrodt læse således; men hdskr. vakle (P har discriptio, L både discriptio og discripta). At betydningen på begge steder ikke er den samme, som Sommerbr. antager, kan jeg ikke se.

dis er skrevet her med alle Halms codd. og efter de ciceronianske håndskrifters skrivebrug, ligeledes § 19, 25 og 47.

§ 7. *vinculis* er skrevet (for vinclis) med hdskr., ligesom § 81, hvor kun de ringere have den kortere form. Jfr. bem. til § 4.

§ 8. *istud* (for istuc) har jeg med Baiter og Sommerbrodt optaget efter P og Charisius; derimod ikke indskudt *sunt* efter L med Sommerbr. strax efter (neqvaqvam in isto sunt omnia).

nec tu, si Atheniensis. Herefter er udeladt esses (med Sommerbr. efter L og Erfurt.), hvilket Halm beholder. Ved udeladelsen bliver det hele kortere og mere afrundet, hvorpå det her væsenlig kommer an. Stedet i sin helhed er behandlet af Madvig præfat. (= Opuscc. II, 271), jfr. mine »bidrag« s. 10 fg.

§ 10. *comitate condita gravitas* har jeg beholdt med P. Men da L har virtus gravis og cod. Erfurt. gravis virtus, har Sommerbr. deraf gjort virtutis gravitas, vistnok urigtigt og uden nødvendighed. *virtutis* er åbenbart en glosse, *gravitas* alene er tilstrækkeligt og danner den bedste modsætning til *comitas.*

I Ennius' vers: *non enim rumores* (i alle codd.) har jeg rettet til *noenum rumores* efter C. Lachmanns konjektur (comm. in Lucret. p. 150), som også billiges af Madvig og er optagen her af udgiverne, ligesom af Baiter i de Offic. Håndskrifternes *non enim* strider for stærkt imod metrikken, og det gammeldags ord kunde som ukendt let forvanskes af afskriverne.

Derimod har jeg forkastet Sommerbrodts rettelse i det 3die vers: ergo *priusqve* magisqve (for postqve magisqve), der støtter sig til Polybs ord III, 105 *τοῖς μὲν οὖν παρ' αὐτὸν γενομένοις τὸν κίνδυνον ἦν ἐναργὲς, ὅτι διὰ μὲν τὴν Μάρκου τόλμαν ἀπόλωλε τὰ ὅλα, διὰ δὲ τὴν εὐλάβειαν τοῦ Φαβίου σέσωσται καὶ πρὸ τοῦ καὶ νῦν.* Thi selv om man vil antage, at Polyb har kendt og tænkt på Ennius' vers, siger han dog noget helt andet; hans »för og nu« gælder *σέσωσται*, ikke gloria claret. Desuden brugte Ennius ikke *ergo* med kort *o*, hvilket først findes hos Ovid.

§ 11. *fuerat in arce* har jeg skrevet med L (istdf. fugerat in arcem, efter P); de fleste codd. have også *in arce.* Forvanskningen af *fuerat* til *fugerat* var let, især når in arce var blevet til *in arcem* (in arcē). Her er ikke tale om flugt, men kun om at indeslutte sig i fæstningen efter at have opgivet byen. I: fuerat in arce angives også tydeligere, at samtalen fandt sted noget efter at begivenheden var foregået, ligesom dermed også antydes det, hvorpå Salinator netop beråbte sig.

§ 12. *qvæ* foran *scientia juris augurii* har jeg udeladt med alle hdskr. Hvorfor Orell og hans efterfølgere have optaget det, er ikke let at se, da det ingen nytte gör; tvertimod bidrager det til at göre udtrykket mattere (efter foregående *qvanta*).

ita tum cupide fruebar har jeg beholdt med P, trods den af Mommsen anbefalede ordstilling: ita cupide fruebar tum (efter

L, der har: *ita cupide fruebatur*, og de fleste andre codd.: *perfruebar tunc*), da der intet vindes ved ordstillingen, men *tum* snarere utilbørligt fremhæves ved at stilles i slutningen.

§ 13. *qvarta nonagesima*: således (uden *et* imellem) er skrevet efter P med Halm og Baiter, og dette synes at være alle gode hdskrs. læsemåde. Den gamle regel i sproglæren (qvartus et nonagesimus eller nonagesimus qvartus) holder ikke stik; således, for blot at tage ét expl. af et andet skrift, de Offic. II, § 29. Jfr. nedenfor til § 16.

§ 15. *L. Paullus, pater tuus, Scipio.* Her burde måske dette *Scipio* være udeladt med Halm, da det ikke findes i de bedre codd. Jeg beholdt det med de fleste udgivere, fordi det syntes noget utydeligt, hvem der tiltales, da personen ellers plejer at nævnes, skönt jeg indrömmer, at i *L. Paullus* ligger en tilstrækkelig antydning af, hvem der menes med *tuus*.

§ 16. For *septem et decem annis*, som hidtil er givet af Orell, Madvig og andre, skriver Halm nu *septemdecim;* hdskr. have *septem decem*, undtagen cod. S, der ved en rettelse har *septimo decimo*. Men da også læsemåden *annos* findes for annis, råder Halm til at skrive *septimo decimo anno*, hvilket jeg med Sommerbrodt har optaget. Baiter (i Philologus XXI, 538) anser dette (som findes i cod. Rhenaug. 126) for utvivlsomt rigtigt, ligeledes Lahmeyer og O. Heine. Jfr. bem. til § 13.

Ordstillingen *superiorem consulatum* hidrører fra de bedre hdskr.

§ 19. Rettelsen *qvintus hic et tricesimus* og *decem annis* (smlg. mine «bidrag» s. 4 fg.) har jeg beholdt navnlig formedelst udgavens bestemmelse, ligesom Sommerbr. Halm bevarer hdskrs. *tertius og novem*, hvorved Cic. begår to slemme fejl.

§ 20. I det korrupte sted: *sic enim percontantur, ut est in Nævii poetæ ludo* bringer hverken P eller L nogen hjælp. Den af Mommsen foreslåede, af Sommerbrodt optagne rettelse: sic enim percontantibus in N. p. l. (da L har percontantur ut in N—) fører os ikke videre; skönt der nok er noget stødende i *ut est in* —. Jeg har intet forandret.

§ 21. *qvis sibi*, der alt var bekendt fra cod. Erfurt., bestyrkes nu af L; hvorfor jeg ikke har betænkt mig på at optage denne læsemåde (istdf. *qvi sibi*), ligesom Sommerbrodt. Da bogstavet *s* følger efter, kunde det her overmåde let forsvinde; og meningen fordrer helst qvis i enkelttal, da der følger *cui*.

§ 22. *neqve* er alle hdskrs. læsemåde, for *nec*, som fra Orell er gået over i udgaverne.

§ 23. *num Homerum*: disse to ord har jeg betegnet som en uægte tilsætning. I codd. er der uoverensstemmelse dels med hensyn til gentagelsen af *num*, dels i navnenes følgeorden. De fleste have *num Homerum* efter *Gorgiam*; Halm har derfor med rette helt udeladt dem, idet han tilföjer: «delere qvam cum ceteris transponere maluimus; ex loco enim, qvem nomen in codicibus obtinet, apparet ab homine curioso additum esse». Da nu også L har: num igitur hunc omerum, og navnet også der synes tilföjet for at begynde rækken med den ældste og berömteste digter (ved hvem iøvrigt almindeligvis blindhed, ikke just alderdom fremhæves), er der vistnok al grund til at betragte disse to ord som en uægte tilsætning.

Efter *in omnibus* har jeg med P udeladt *his*. Det er ikke nødvendigt, og når Halm mener, at der bør læses *iis*, som skulde være udfaldet i P efter endelsen —*us*, da kan jeg heller ikke anse det for rimeligt. Her kunde vistnok være tilföjet *his* eller *iis*, men det savnes ikke («hos dem alle»).

§ 24. *qvamqvam in his* har jeg ligesom Sommerbrodt optaget (istdf. in aliis) efter cod. Rhenaug. 126 på Baiters anbefaling. Ikke ved «andre» forretninger er det mindre underligt at oldingen bevarer sin interesse, men netop ved «disse» nævnte, årlig tilbagevendende, som han kan vente at se udbyttet af; nemo enim tam senex —.

§ 25. *dubitet* har jeg med Sommerbr. beholdt, skönt alle codd. og Halm har *dubitat*. Jeg henholder mig til Madvig præf. p. VIII: sed sive id (*dubitet*) in codice illo (P) scriptum est, sive, ut fere in ceteris, *dubitat*, retinendus conjunctivus est; neque enim qvid respondeant agricolæ Cato dicit, sed qvid qveant, si qvis qværat, respondere. Her er virkelig ikke tale om et sædvanlig givet svar, men kun om hvad der kan (kunde) svares, når man tænker sig at det spörgsmål blev stillet.

Et melius skrives kort efter (for *melius*) efter de fleste og bedste codd. (deriblandt P).

I det sidste af Cæcilius Statius' vers læses: *esse se odiosum alteri.* Således Madvig og endnu Halm, skönt codd. variere meget. P har esse odiosum alteri, L eum se esse odiosum alteri, Nonius: eum ipsum esse odiosum alteri. Navnlig efter sporene i L har Fleckeisen opstillet formodningen eumpse esse odiosum a., som Sommerbr. har optaget. Dette er dog næppe

rigtigt, da *se* ikke vel kan undværes. Imidlertid vækker sammentræffet hos Nonius og cod. L mistanke. Måske kunde der læses *ipsum se odiosum* (uden esse).

§ 27. *ne nunc qvidem* har jeg beholdt med nogle hdskr. efter Madvigs forskrift de Fin. p. 824. P og R have *nec nunc qvidem*, hvilket Halm atter har optaget, ligeledes Sommerbrodt, efter opfordring af Lahmeyer (Jahrb. f. Philol. LXXVI, 138), så at meningen og sammenhængen skulde være: nec desidero vires adolescentiæ nunc qvidem; og Halm tilföjer: si Cicero *ne-qvidem* scribere voluisset, dixisset: ne vires qvidem nunc ad. desidero. Men dette er sikkert urigtigt; thi denne mening kommer ikke engang frem ved *nec*; og *ne nunc qvidem* er ganske rigtigt, når det, som det skal, opfattes som modsat non plus qvam adolescens —, altså om senectus.

§ 28. *tamen est decorus seni sermo qv. et r.* Efter Madvigs formodning er her *senis* rettet til *seni*. Dels er gentagelsen af *senis*, som følger strax efter, slæbende, dels kunde *s* let sættes til, da det følgende ord begynder med dette bogstav, dels passer dativen langt bedre i forbindelsen. Emendationen må anses for utvivlsom.

facitqve per se ipsa sibi audientiam. Dette er optaget efter L (der rigtignok ovenover *se* har et tilskrevet *pe* ɔ: sæpe) med Sommerbrodt, isteden for det alm. *persæpe.* Dette er dels meget mat, dels lader *ipsa* vente *per se*, dels var forvanskningen let. Jfr. bem. til § 75.

compta har jeg beholdt, skönt jeg tvivler om dets rigtighed. Efter at flere, som Seyffert, Lahmeyer, havde taget anstød deraf og foreslået rettelser, har Baiter i cod. R 126 fundet *composita*, som han ivrigt anbefaler. Den sammentrukne skrivemåde (compta) kan her have givet anledning til varianten, jfr. *comem* og *communem* § 59. Vel ved jeg, at *compta* i overført betydning ikke er blot qvintilianeisk og sildigere, men at både Cicero bruger det om talen og f. ex. Livius IV, 41, 1 har oratio incompta — ceterum militariter gravis; men her passer det dels i almindelighed ikke på oldingens tale, dels ikke ved siden af qvietus, remissus og mitis; hvorimod composita i betydningen «sat, rolig» (ikke «vel sammensat») netop er det begreb, som her ventedes.

§ 29. *an ne eas qvidem* har jeg med Halm beholdt, skönt hans formodning *an ne illas qvidem* er sandsynlig og optaget af

Sommerbrodt. Både P og L have nemlig *annales qvidem*, og de øvrige yngre kilder variere.

Ordstillingen *ista ipsa* er efter P forandret til *ipsa ista.*

§ 31. *tertiam enim jam hominum ætatem videbat* har jeg med Sommerbrodt optaget efter L (istdf. det hidtil af alle læste *vivebat*). Om også Ovid siger «tertia vivitur ætas», har Cic. dog næppe brugt dette udtryk, og når der tilföjes *hominum*, da bliver det endnu usandsynligere, hvorimod *videbat* passer i alle henseender.

§ 32. *vellem eqvidem idem posse gloriari.* Denne de bedre hdskrs. læsning har jeg beholdt, idet jeg tror, at Halm med urette har optaget *possem* efter to af de mindre gode codd., hvilket også Lahmeyer misbilliger. Om end dennes regel (i Philol. XXI, 290 og XXIII, 479) ikke skulde holde stik (at infin. sættes når der er samme subjekt, konjunktiv ved forandret subjekt og person), står dog udtryksmåden fast hos Ovid. Met. II, 660 mallem nescisse; Halms rettelse Verrin. IV, § 43 nollem dixissem er usikker, og Wesenberg ad or. p. Sest. p. 2 beviser intet her.

non afflixit for *nec* afflixit er alle bedre hdskrs. læsemåde.

§ 33. *qvum humeris sustineret bovem [vivum]. Utrum igitur* —. Således har jeg skrevet og betegnet *vivum* som uægte, efter hdskrs. spor. P udelader nemlig *utrum* (hvilket Halm derfor udelader); men dette er dog næppe rigtigt, som også Lahmeyer mener. L har: *bovem virum igitur.* Da nu tillige *vivum* er temmelig overflødigt, antager jeg det for rigtigst med Baiter at skrive: — *bovem. Utrum igitur*, hvilket også Madvig billiger, idet *vivum (virum)* let kan være en forvanskning af *utrum.*

§ 34 *audire* har jeg beholdt, skönt L og Erf. har *audisse*; derimod er ordstillingen forandret i *natus annos* efter de bedre codd., og *imbri* optaget for *imbre* efter L og Nonius; ligeledes er *autem* indskudt mellem *qvum* og *eqvo* efter alle gode hdskr.

§ 35. *qvid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt.* Uagtet både P og L har *sint*, kan der dog ingen tvivl være om, at udgiverne med rette alle beholde *sunt.*

Ligeledes bør beholdes *tamqvam contra morbum*, skönt Sommerbrodt har skrevet contra morborum vim, da L har *morborum* med ovenover skrevet *vim.*

§ 36. *corpori solum* har jeg optaget med Halm efter hdskr.

soli synes at skyldes Orell, og det giver desuden en urigtig mening.

exercitando (for exercendo) er optaget efter de fleste og bedste hdskr. L har dog *se exercendo*, ligesom Erf. og Rhenaug 127.

hos significat har jeg beholdt. P og flere codd. har *hoc*, hvilket Halm har optaget; men denne forandring har jeg anset for utilladelig.

§ 37. *in illa domo mos patrius et disciplina.* Håndskrifterne ere forvanskede på dette sted. P har, efter angivelsen hos Halm, in illo animus patri*as* disciplina, L: in illa domus patri domus disciplina, ovenover hvilket står: in illo animus patri*us* disciplina, altså rettet efter P eller efter deres fælles kilde. Deraf har Mommsen gjort: in illa domo patria disciplina, hvilket måske er den rette læsemåde, bedre i alt fald end Sommerbrodts: in illa domo patrii moris disciplina. Skönt således *mos* synes at være uægte, har jeg dog under en så stor usikkerhed ingen rettelse foretaget.

§ 38. *in qvo est senile aliqvid:* her har jeg med Halm efter codd. indskudt *est*; ligeledes er ordstillingen *liber Originum* valgt istdf. *or. lib.*

qvæ si exeqvi neqvirem har jeg beholdt; thi når Halm med P og andre gode codd. læser *qvas si*, kan jeg ikke billige det. Her er jo ikke tale om de nævnte *res* alene, men om alt det foregående, der samles i *qvæ.*

Lige så lidt har jeg strax efter kunnet følge Mommsen og Sommerbrodt, når de med L udelade et helt stykke i det følgende: qvæ jam agere non possem, sed ut possim facit acta vita, og alene skriver: qvæ jam agerem. Thi dette er ganske vist en tilfældig udeladelsesfejl i L, og meningen vinder ikke derved; tvertimod bliver dette *qvæ jam agerem* utydeligt, selv om man vilde følge Sommerbrodts forklaring «pläne die er immer noch einst zu verwirklichen hofft».

§ 39. *potiendum* er her alle de bedste hdsks. læsemåde (for *potiundum*).

§ 41. *tamqve pestiferum* udelades både af P og L; men da det ikke tydelig bærer præg af et glossem, og alle udgivere have beholdt det, har jeg ikke vovet at udslette det.

longinqvior, som Halm med P har ombyttet med *longior*, har jeg beholdt, da de øvrige hdskr. synes at have det. Begge ord bruges i betydningen «langvarig».

§ 42. *Qvorsus hoc* har jeg skrevet isteden for *quorsus hæc*,

da både P og L have *hoc*, hvilket også andre nyere udgivere have optaget.

intelligeretis istedf. *intelligatis* er ligeledes optaget med Halm (efter P) og Sommerbrodt.

Mellem *magnam* og *habendam* har jeg indskudt *esse* efter de bedste håndskr.

§ 43. *sæpe audivi ex majoribus natu* har jeg skrevet for det almindelige *a* majoribus n. L har nemlig *ea* majoribus n., P har *ea a* maj. n. E og R *e* maj. n., kun de ringeste codd. *a* maj. n. Det synes da utvivlsomt, at *ex* er den rette læsemåde.

§ 44. *Duellium* for Duillium, som Orell har mod alle hdskr., har jeg skrevet med Halm og de nyere udgivere.

§ 45. *nominaverunt* er optaget efter de bedste codd. Jfr. bem. til § 4 *putavissent*.

§ 47. *veneriis* for *venereis*, som jeg alt i 1ste udgave havde skrevet (s. »bidrag« s. 4) findes bestyrket af P og flere hdskr.

libenter vero istinc har jeg beholdt efter L med de fleste udgivere. Isteden derfor har Halm med P skrevet *ego vero istinc*, og Sommerbrodt har forbundet begge læsemåder til *ego vero libenter istinc*. Men dertil er der ingen grund.

ergo hoc non desiderare er beholdt med alle de øvrige hdskr. undtagen P, der udelader *hoc*, hvilket Halm også gör. Jeg indrömmer nu, at det måske havde været rigtigst at stryge dette *hoc*, som let kunde indskydes og ligner en forklaring.

§ 48. *si non abunde potitur*. Foran disse ord bør måske med alle codd. indskydes *etiam*, skönt meningen ikke fordrer det. Halm og nogle nyere udgivere have optaget det.

§ 49. Det af Madvig udslettede *mori* (efter P) findes dog også i L (mori videbamus dimetiendi —); men med Halm og de nyere har jeg ikke villet optage det, da Madvigs rettelse vistnok er utvivlsom.

§ 51. *nec umqvam* retter Mommsen til *nec cuiqvam* (thi L har *necuiqvam*). Heri har jeg dog ikke troet at kunne følge ham, mod alle andre hdskrs. autoritet, da der intet vindes ved rettelsen.

diffundit er alle hdskrs. læsemåde, mod hvis rigtighed der ikke kan indvendes noget. Det er derfor også optaget af Halm og de nyere. Det hidtil almindelig læste *diffindit* synes aldeles ingen hjemmel at have.

§ 52. *nonne ea efficiunt*. L udelader *ea*, som findes i alle andre hdskr. Jeg har beholdt det; thi skönt det kunde være

borte, hvad enten det opfattes som nominativ (en sammenfatten af alt det foregående), som jeg har gjort, eller som akkusativ (= talia ut), er det dog paa sin plads her.

Ordstillingen *fertur ad terram* synes at findes i alle hdskr.

§ 53 *se ostendit* (for *sese* o.) findes i P og de bedre hdskr.

sarmentorum (uden — *qve*, som Orell har tilföjet) er alle hdskrs. læsemåde.

§ 54. *Laertam* læses i P og Erf., de øvrige codd. have *lertam*, så at den hidtilværende form *Laertem* måtte vige pladsen.

§ 55. *permulta* er alle hdskrs. læsemåde; kun Orell har skrevet *multa*, og andre efter ham.

triumphavisset er efter P, de ringere codd. *triunphasset*, s. bem. til § 4.

§ 56. Ordstillingen *efficere non* er efter P og de bedre codd. Det er vel også korrektere at *jucundam* benægtes end *efficere*.

supervacaneis operis, som Madvig har hævdet efter P, findes nu også i L.

§ 58. Ordstillingen *habeant igitur sibi* har jeg beholdt (efter P og Erf.). Sommerbrodt har foretrukket læsemåden i L: *sibi habeant igitur*.

natationes har jeg beholdt. P har *nationes*, med *ta* ovenover, L har *aenationes*, hvoraf jeg formoder, at den rette læsemåde er *venationes*, som også vel er en bestemtere ungdommelig idræt end *natationes* (*ae* og *ve* kunde overmåde let ombyttes). Men jeg har dog ikke vovet at forandre noget.

Ligeledes har jeg beholdt *id ipsum utrum lubebit*, som også findes i L (P har *unum lubebit*), idet jeg henviser til min givne forklaring (og mine «bidrag» s. 14 fg.): «også det, hvad man vil, — også heri, som man vil». Naucks gisning, som Sommerbrodt, men ikke Halm har optaget, *utcumqve lubebit* udelukker den nødvendige betegnelse af de to alternativer (ja eller nej).

§ 59. *comem* har jeg allerede optaget i min første udgave, foranlediget og bestyrket ved Madvigs bemærkning til Cic. de fin. II., § 80 (jfr. mine «bidrag» s. 5), som Halm nu også følger. *communem* kunde let opstå ved antagelsen af en forkortet skrivemåde; *comem*, som hidtil kun kendtes af nogle ringere hdskr., får nu en vægtig støtte i L.

ex floribus (for *e* fl.) er optaget med Halm. P har *et*, de fleste codd. *e*.

discripta og *discriptio* er omtalt ovenfor ved § 5.

rite har jeg beholdt med P. Halm har med de fleste hdskr. rettet det til *recte* (Xenoph. l. c. har *δικαίως*). Da imidlertid også L har *rite*, må *recte* anses for en forklaring; og *rite* lader sig forsvare ved lignende steder, som Offic. I, § 16; Nat. Deor. I, § 52; Fin. II, § 37; Timæus c. 9.

§ 60. *Valerium Corvinum* har jeg skrevet med P, L og alle gode hdskr., istdf. det almind. *Corvum*. Uagtet han nemlig ellers kaldes Corvus (Livius VII, 26), gives der ham dog tilnavnet Corvinus både af Censorin. de die nat. 17, Cassiodor. og i Fasti consulares anonymi, også i Fasti Siculi *Κορβίνου*. Den afledte form er også mere analog med de former, der ellers findes som tilnavn.

Efter *majores* har jeg udeladt *nostri* med P og L. Som bekendt er det ingenlunde en nødvendig eller overvejende hyppig tilföjelse, f. ex. § 45.

§ 61. *Hunc unum*, for Unum hunc, har jeg med Halm optaget efter Madvigs opfordring (ad Cic. de Fin. p. 337), ligeledes efter Bergks og Fleckeisens mening, ligesom Sommerbr. L har *unicum*.

notum est carmen. Med Fleckeisen indskyder Sommerbrodt: notum est *id totum* carmen (da P har: notum est totum c., L: notum est *itiotum* c., med *to* skrevet over midten af *itiotum*). Men dette *totum* er aldeles overflødigt og urigtigt, og at «det hele er bekendt» siges noget besynderligt i forbindelse med *incisum in s.* Jeg antager det for uægte, opstået af det foregående *notum*, og har ligeså lidt som Halm villet optage det i texten.

§ 63. *Lacedæmonem* læser jeg isteden for *Lacedæmone* med Halm og de nyere efter sporene i P. og andre codd. Det er også i sig selv rigtigere at sige, at L. er et domicilium, end at der i L. er et dom., da det gælder om hele L., ikke et sted der.

§ 65. *sed hæc morum vitia sunt.* At dette er den rigtige læsemåde, uagtet P har *morbi vitia*, kan ses af L, der har *morvitia*. Heraf kunde let *morbi* opstå, medens det selv er en sammensmeltning af morum (ɔ: mor̄) vitia.

§ 66. *ubi sit futurus æternus.* Når Halm, imod samtlige hdskr., hellere vil læse *est* end sit, da går det her ikke an; thi der skal betegnes en hensigt («for der at blive evig»).

§ 67. Ordstillingen *casus mortis* (for mortis casus) er optaget efter P og flere codd.

istud cr. senectutis har jeg skrevet efter Wesenbergs opfordring (obs. ad or. pro Sest. p. 9), da både P og L have *istius*.

§ 69. qvid est in hominis *natura* diu? Her skrives ellers *vita* istdf. natura; men da både P og L have *natura*, har jeg med Sommerbrodt foretrukket det. At alle andre hdskr. have *vita*, viser dels deres forvanskede beskaffenhed, dels de her nævnte to hdskrs. fortrinlighed og indbyrdes nærhed.

§ 70 *neqve sapienti usqve ad plaudite veniendum est.* Denne læsemåde har jeg beholdt med Halm. Jeg indrömmer nu, at efter samstemningen af P og L, hvortil endnu kommer cod. Erfurt., bør her vel rettes til *sapientibus* og udelades *est*. Men af stor betydning bliver denne rettelse dog ikke.

processerit for *processeris* har jeg optaget efter P og L med Halm og de nyere udgivere. Rettelsen er ganske tilsvarende til *possit* for *possis* nedenfor § 72, hvor P har *possit*, L *posset*; thi begge steder bliver subjektet ætas eller senectus isteden for «man» ved 2den person, der ikke er synderlig passende i denne forbindelse.

religva autem tempora (med indskudt *autem*) læser jeg med Halm efter P. At her kommer tre sætninger efter med *autem* er et træf, som viser, at Cic. ikke har skyet denne ensformighed.

§ 71. *sic ut qvum sua sponte* har jeg skrevet med P og L, isteden for *sicut sua sponte*, dels for lighedens skyld med det foregående, dels for udtrykkets rigtigheds skyld.

§ 72. *possit* s. ovenfor § 70. Halm har beholdt *possis*, men er tilböjelig til at skrive *possit*.

qva tandem re fretus for *spe fretus* har allerede Halm efter P og de bedre hdskr. a prima manu. Hertil kommer, at L også har *re*, hvilket meningen foretrækker.

§ 73. *est* efter *elogium* udelades både af P og L, men det går naturligvis ikke an, med mindre der tilföjes et *est* efter *sapientis*, hvilket P har a sec. m. og som Halm er tilböjelig til at foretrække.

lacrumis har Sommerbrodt rettet til *dacrumis* efter Bergks og Fleckeisens forslag. Men skönt alliterationen stærkt tilråder det, har jeg dog ikke af den grund alene villet rette.

§ 74. *et incertum* for *et id* incertum har jeg med P og L skrevet. På det udeladte *id* ligger der aldeles intet eftertryk.

§ 75. *in eum locum esse profectas* istedf. in eum locum

sæpe profectas. Halm har begge ord (*sæpe esse*) efter to ringere codd., P udelader *sæpe*, L har *se* profectas. Da *sæpe*, som altså mangler i de bedste codd., slet ikke behøves, ja efter latinsk sprogbrug almindelig udelades, og her let kunde opstå af *esse* (*se*), har jeg her ligesom i § 28 udeladt det.

Ordstillingen *redituras numqvam* er optaget efter alle bedre håndskrifter.

§ 76. Ordstillingen *studia certa* er ligeledes med de bedre codd. foretrukket for *certa studia*.

§ 77. *non enim video* har jeg med Halm skrevet efter P og L istedet for *eqvidem non video*. *Enim* har altså her kun en svag, tilknyttende betydning som overgangsord, men det forekommer ofte hos Cic. på denne måde, hvor det støder os mere.

Ordstillingen *qvod eo cernere mihi melius videor* er efter de bedre hdskr.

tu, Scipio, tuqve, Læli: således har jeg skrevet med P og L. Den almindelige læsemåde *P. Scipio tuqve C. Læli* har dels ikke de bedste codd. for sig, dels er der i den fortrolige tale ingen grund til at tilföje fornavnene, som i dette tilfælde almindelig udelades, f. ex. § 4, dels er der heller ingen grund til at sætte *tu* foran *Læli*, når det ikke findes foran Scipio.

§ 78. I begyndelsen af denne § ophører håndskriftet P, så at fra dette punkt L får en desto större betydning, da det er fuldstændigt.

qvod si non posset er skrevet for *possit*, som Halm beholder efter ringere codd. Men Lahmeyer har med rette hævdet de bedres *posset;* thi overgangen til nutiden går i det hele taget bedre an i det følgende.

§ 79. *o mihi carissimi filii* har jeg skrevet efter L, istdf. *o mei* c. f., der kun findes i Erf. Udtryksmåden med dativ er vistnok fuldt så god og almindelig.

nec enim for *neqve enim* er optaget som de fleste hdskrs. skrivemåde.

§ 80. *exissent* har jeg beholdt, hvorimod Halm har optaget *excessisset* efter 3 af de ringere codd.

Ordstillingen *illuc omnia* er foretrukket for den omvendte efter de fleste codd. med Halm.

discessit har jeg med Sommerbrodt (efter L) foretrukket for *discedit*, som Halm beholder. To hdskr. have *discesserit*. For meningens skyld er fortiden også korrektere.

§ 81. *vinculis* for *vinclis*, jfr. § 7.

§ 82. Ordstillingen *umqvam mihi* er foretrukken for den omvendte med Halm.

de me ipse har jeg skrevet med L for de me *ipso;* jfr. § 4. Ligeledes Sommerbrodt.

ad immortalitatem et gloriam har jeg med Sommerbrodt optaget efter L istdf. ad immortalitatem gloriæ (Madvig) eller ad immortalitatis gloriam (Halm). Madvigs læsemåde (efter Orell) giver mening, men er uden håndskrifternes hjemmel, hvorimod Halms (efter tre codd.) sikkert fra meningens side er at forkaste.

§ 83. *cujus* er beholdt (med L), medens Halm har *cui* efter de yngre hdskr.

nec tamqvam for neqve tamqvam er alle hdskrs. læsemåde.

repuerascam er beholdt af mig, skönt L. har *repuerescam*, hvilket også findes i to andre codd. og i de bedste hdskr. af de Orat. II, § 22; de yngre kilder have *repueriscam.* Rimeligvis er dog formen på —*esco* den bedste.

Ordstillingen *ad carceres a calce* er optaget efter næsten alle codd.

§ 84. *e domo* (for *ex* d.) er skrevet med næsten alle codd. og Halm. L har alene domo.

commorandi enim natura diversorium nobis non habitandi dedit: således har jeg skrevet med Halm efter næsten alle hdskr. Skrivemåden deversorium findes i intet hdskr., men skyldes her Orell.

ad illud divinum a. c. er ligeledes med Halm optaget efter de bedre codd. (for *in* illud).

Ordstillingen *est crematum* bestyrkes af alle gode hdskr.

§ 85. *libenter* (for *lubenter*) er skrevet med Halm, som ingen varianter anfører.

defectionem har jeg derimod beholdt, med Sommerbrodt. L har *defectigationem*, der synes at være en blanding af *defectionem* (Erfurt. alene) og *defetigationem*, som Halm har optaget efter 3 codd., medens andre have *defatigationem.* [1])

Ålborg, i December 1866.

---

[1]) Jeg benytter lejligheden her til at rette et par trykfejl i min 2den udgave af Cato major, nemlig § 8 glori*a* (f. glori*æ*), § 12 contemn*imus*, § 49 inimiciti*arum*, § 84 existime*m*.

Det magyariske sprog og dets stammeslægtskab.

Af *Vilh. Thomsen.*

Det magyariske sprogs oprindelse og forhold til andre sprog er et spörgsmål, om hvilket der er sagt og skrevet så meget og så modstridende anskuelser ere blevne forfægtede dels med videnskabelige grunde, dels i lyriske eller fanatiske udbrud, at man ikke kan undre sig over, at de mange, der ikke selv ere i stand til at prøve de fremsatte meninger, kunne blive aldeles forvirrede i deres dom og ikke vide, til hvilken side de skulle vende sig. Da der imidlertid for en upartisk betragtning ikke mere kan være tvivl om den rette besvarelse af dette spörgsmål, i alt fald i hovedtrækkene, og Magyarerne tillige i i den senere tid have begyndt at tildrage sig större opmærksomhed, har jeg trot, at en kort fremstilling af den derom førte strid samt dennes væsentligste grundlag og resultater ikke kunde være uden interesse også for danske og særligt for dette tidsskrifts læsere, så meget mere som bidragene dertil ere så spredte og for en stor del vanskelige at benytte for de fleste. Det skulde glæde mig, om det herved lykkedes mig at fjerne de uklare forestillinger og tvivl, som man endnu ofte hører udtale.

Magyarerne danne, når man ser hen til deres geographiske beliggenhed, en afsondret sprogø uden slægtskab med de dem omgivende folk. Forsåvidt som man ikke desuagtet vilde slå dem sammen med disse, navnlig Slaverne, kom man i ældre tider, da man manglede stof til sammenligning, let til at betragte dem som et ganske ejendommeligt og enestående folk, hvilket også smigrede deres egen stolthed. Vel havde enkelte rejsende eller lærde lagt mærke til ligheder mellem magyarisk og for-

---

Med hensyn til udtalen af de magyariske ord vil jeg strax her bemærke, at tonen altid ligger på förste stavelse; at man vel må göre forskel på korte og lange selvlyd, hvilke sidste betegnes med en ′, undtagen *ő* og *ű*, længden af ö og *ü*; at kort *a* nærmer sig noget til *å*, kort *e* derimod er meget åbent; at *s* udtales som *š*, tysk sch, *sz* som vort s, *c*, *cz*, *tsz* som ts, *cs*, *ts* som ital. c(i), bøm. *č*, *z* som svagt (tysk) s, *zs* som fransk j, bøm. *ž*, *gy* som dj (altså *magyar* som madjar), *ly* som lj (l′), *ny* som nj (n′), *ty* som tj (t′). — I finsk betegnes selvlydens længde ved fordobling.

skellige af de med finsk beslægtede sprog, især fra egnene ved Ural, hvorhen også folkets tradition pegede som det punkt, hvorfra det engang var vandret ud til sine nuværende boliger; men dette havde kun vakt ringe opmærksomhed. Den förste, der udførligere søgte at vise et sådant slægtskab, var en ungersk jesuit Joh. Sainovics. I året 1769 havde han deltaget i en af den danske regering foranstaltet expedition til Finmarken for der at foretage nogle astronomiske observationer og var da under sit samkvem med Lapperne bleven slået af ligheden mellem sit modersmål og disses sprog. Efter sin tilbagekomst til København offentliggjorde han sine iagttagelser herom i en afhandling, som han forelagde videnskabernes selskab: «Demonstratio, idioma Ungarorum et Lapponum idem esse. Regiæ scientiarum societati Danicæ prælecta Hafniæ mense Januario Anno MDCCLXX»[1]. Ved et tilfælde er således dette förste udførligere forsøg på ad den rette vej at finde Magyarernes stammefrænder udgået her fra Danmark. Hvormeget det end efter nutidens fordringer lader tilbage at ønske, har det dog fået en ikke ringe betydning ved at lægge en grund, på hvilken det siden kun gjaldt om at bygge videre. Det næste fremskridt skete ved Sam. Gyarmathi, hvis værk: «Affinitas lingvae Hungaricae cum lingvis Fennicae originis grammatice demonstrata» (Gottingae, 1799, 8vo), et for sin tid overordentlig godt arbejde, fik en meget större vigtighed ved det langt rigere stof især fra de østlige sprog, som han kunde benytte. Men i det hele taget fandt denne betragtning kun få tilhængere, medens den modstand, den mødte i skrift og tale, af indfødte og fremmede, var så heftig, at disse enkelte mænds ord næsten kun vare som råb i örkenen. Först efterat i vort århundrede den sammenlignende sprogvidenskab for de indoeuropæiske sprogs vedkommende har udviklet sig til en hidtil ikke anet höjde, er også denne undersøgelse bleven genoptagen og forholdet bedre klaret. Allerede Rask, den förste, der med dristig hånd henkastede de brede grundtræk til en, som han kalder det, skythisk sprogvidenskab[2], behandlede det magyariske sprog i sin meget vigtige afhandling om den finniske sprogklasse[3]; Finnen M. A. Castrén, den

[1] Også oversat på dansk af M. R. Fleischer og trykt i Skrifter, som udi det kiöbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste. X, s. 653 ff.

[2] Max Müller: On the classification of the Turanian languages, s. 12. (I Bunsens Outlines of the philosophy of universal history).

[3] Saml. Afh. I, s. 28 ff. Sml. hans Unders. om det isl. Sprogs Opr., s. 96.

utrættelige gransker af alle de til den «uralaltaiske» æt hørende sprog, optog det i sine undersøgelser; ligeså hans landsmand H. Kellgren i sin bog: Die Grundzüge der finn. Sprache mit Rücksicht auf den ural-altaischen Sprachstamm (Berlin 1847); A. Ahlqvist, prof. i finsk ved universitetet i Helsingfors, har skrevet en interessant og lærerig afhandling: «Om Ungerskans förvandtskap med finskan» [1]. I Tyskland er magyarisk bleven behandlet i sammenhæng med de andre finske sprog især i flere skrifter af V. Schott i Berlin, samt af F. Boller i Wien i en række afhandlinger i Sitzungsber. d. kais. Akad. der Wissensch., såsom: Die finnischen Sprachen X, s. 29 ff., 279 ff. Die Declin. in den finn. Spr. XI, 953 ff. XII, 141 ff. Vergleich. Analyse des magyar. Verbums XIX, 109 ff. 261 ff. Zur magyar. Etymologie XVII, 216 ff. 316 ff. o. a.

Endelig have ikke få fordomsfri Magyarer, som dog må være de nærmeste til at afgöre dette spörgsmål, leveret dygtige bidrag hertil. En ung magyarisk lærd, Anton Reguly [2], foretog store rejser i Finland, Rusland og Siberien for at undersøge sit modersmåls forhold til de finske sprog [3], men døde desværre, förend han havde fået sit materiale bearbejdet. Noget deraf er udgivet af hans landsmand Paul Hunfalvy, der overhovedet er den, der med störst dygtighed har virket for sagen i Ungern dels ved enkelte skrifter [4], dels ved udgivelsen af et tidsskrift: «*Magyar Nyelvészet; szerkeszti Hunfalvy Pál*» [5]. Til den skole, der har dannet sig om ham, hører bl. a. også A. M. Riedl,

---

[1]) Trykt i tidsskriftet Suomi, kirjoituksia isänmaallisista aineista, toinen jakso, 1nen osa (ɔ: Suomi, afhandlinger om fædrelandske emner, anden række, 1ste del.) 1863. s. 1 ff.

[2]) Magy. *Reguly Antál*, idet dette sprog har den egenhed at sætte personnavnet (fornavnet) efter familienavnet (efternavnet).

[3]) S. Baer u. Helmersen: Beiträge zur Kenntniss des russ. Reiches. IX. (St. Petb. 1845.) s. 220 ff.

[4]) Foruden nogle afhandlinger, som jeg kun kender af navn, har han bl. a. udgivet en også for ikke-Magyarer anbefalelsesværdig finsk chrestomathi: *Finn Olvasó-könyv.* I. *Finn olvasmányok a finn nyelvet tanulók számára.* (ɔ: Finsk Læsebog. I. Finske læsestykker til brug for folk der lægge sig efter finsk). Pest 1861. (Kgl. bibl.). II og III, der, så vidt jeg véd, ikke ere udkomne endnu, skulle indeholde en magyarisk oversættelse heraf og en ordbog.

[5]) ɔ: «Magyarisk sprogforskning; redigeret af P. H.» Det kgl. bibl. ejer de tre förste bind, 1856—58.

der har forfattet en fortræffelig «Magyarische Grammatik» (Wien 1858), hvori han har anvendt den nyere sprogvidenskabs behandlingsmåde på det magyariske og stadig tager hensyn til de beslægtede sprog, især finsk.

Men uagtet det efter alt dette må ansés for fuldstændig bevist, at magyarisk hører sammen med de finske sprog, vilde man dog fejle meget ved at tro, at Magyarerne i almindelighed betragte det som en afgjort kendsgerning; tvertimod, det overvejende flertal vil intet høre derom. Af de endnu bestandig vantro modstandere er der [1]) nogle, der uden at ville høre eller fremføre noget bevis, blot benegte det; andre skamme sig i latterligt overmod ved at skulle være i slægt med sådanne folk som Ostjakker eller Lapper, medens de oversé, at en sammenligning mellem Magyarer og Finner (i Finland) på ingen måde kan falde ud til skade for disse sidste; endelig er der nogle, der ikke kunne tænke sig, at folk, der leve i så stor afstand fra hinanden, kunne udvikle samme ordforråd og böjning; denne indvending modbeviser historien og selve sprogene tilstrækkeligt. Forsåvidt de ville sætte noget positivt i stedet, føle nogle större tilfredsstillelse ved at regne sig i nærmere slægt med Tyrkerne, hvortil de ledes dels af nogen lighed mellem sprogene, navnlig i visse punkter af grammatiken, dels derved, at Byzantinerne kalde Magyarerne *Τοῦρκοι*, dels ved den urigtige antagelse, at alle Hunnerne, fra hvem de efter gamle sagn nedstamme, vare Tyrker; andre ville heller antage dem for Indoeuropæere eller for efterkommere af de gamle Parther ell. desl.; men de fleste føle sig dog mest smigrede ved at ansé sig selv for et ældgammelt og enestående folk uden beslægtede; de råbe bestandig på det magyariske sprogs oprindelighed («*eredetiség*») og mene, at man ikke behøver at ty til noget andet sprog for at forklare de der forekommende phænomener.

I forbindelse med hele denne strid står det, at adskillige Magyarer ere rejste ud navnlig til Forasien for at finde deres folks fædrenehjem og stammefrænder. Foruden A. Reguly, som vi ovenfor have omtalt, er en af de mærkeligste Al. Csoma de Körös, der trængte frem indtil Tibet, hvor han opholdt sig i 11 år i et lamaisk kloster og studerede det tibetanske sprog, af hvis behandling han fik store fortjenester ved den

[1]) efter Rosty Zs. i Magy. Nyelv. III. s. 217 f. og Hunfalvy smst. s. 223 f.

grammatik og ordbog, han derefter udgav (Kalkutta 1834); men med hensyn til sit egentlige formål fandt han intet ad den vej, han havde valgt. Hvad resultat den bekendte Herman Vámbéry, der fornemmelig vilde undersøge, om Magyarerne vare nærmest beslægtede med de finske eller med de tyrkisk-tatariske folk, på sin eventyrlige rejse er kommen til, vil vise sig, når engang hans sproglige iagttagelser blive offentliggjorte; hvor vigtige disse end i andre henseender kunne være, er det meget lidet sandsynligt, at de i nogen væsentlig grad ville rokke det resultat, man allerede er nået til, og som vi her have fremstillet: at Magyarerne høre til den finske sprogfamilie.

Da måské flere af læserne ikke have på rede hånd, hvad der forstås herved, skal jeg forsøge at give en kort udsigt over de hertil hørende folk. Til den store uralaltaiske (turanske, skythiske) sprogæt[1]) har man foruden nogle folk, hvis slægtskab må betragtes som tvivlsomt, med mere eller mindre sikkerhed henført 5 store sprog- eller folke-familier: Tunguser, Mongoler, Tyrker, Samojeder og Finner. Den finske familie, hvis ordning fra först af skyldes Rasks geniale blik, inddeles på følgende måde[2]), hvorved jeg ikke skal indlade mig på at prøve enkeltheder, om hvilke der muligvis kunde være lidt tvivl.

1. Den **finske** (Rask: finniske) folkeklasse.

(Rask: a) den sydlige stamme:)

Finner i Finland[3]), der deles i Kareler (*Karjalaiset*) og Jæmer (*Hämäläiset*, Tavaster); nærmest som udgreninger af de sidste må betragtes:

Ester i Estland og Livland.

Voter i nogle landsbyer i Ingermanland.

---

[1]) Sml. især Castrén, Ethnologiska föreläsningar öfver altaiska folken, i hans Nordiska resor och forskningar, IV; også på tysk. M. Müller: On the classification of the Turanian languages.

[2]) Rask anf. afh. Castrén anf. værk. Fremdeles har jeg benyttet Ahlqvist: Muistelmia matkoilta Wenäjällä (ɔ: erindringer fra rejser i Rusland), Helsf. 1859; enkelte af de her indeholdte breve have også været trykte andre steder. Sml. endvidere F. H. Müller: Der ugrische Volksstamm, I, 1-2, Berlin 1837-39, og F. Schiern: Europas Folkestammer I, s. 36 ff., hvor inddelingen dog er mindre nöjagtig.

[3]) De kalde sig selv *Suomalainen*, fl. *-laiset*, landet og sproget *Suomi*.

Vepser eller Nord-Čuder ved Onega og Bjelo-ozero i guvern. Olonec[1]) og Novgorod.

Liver i (Livland og) Kurland; kun få ere tilbage.

(Rask: b) den nordlige stamme:)

Lapper med forskellige sprogarter.

2. Den **bulgariske** folkeklasse (Castrén: Volgafolkene; Rask: c) den østl. stamme af den finniske klasse).

Mordviner, 2 sprogarter: Mokša og Erzä; mellem Oka og Volga i guvern. Nižnij-Novgorod, Simbirsk, Penza, Tambov og Saratov.

Čeremisser fornemmelig på Volgas venstre side og langs Kama og Vjatka, i guvern. Kazan, samt det sydlige af Vjatka og Perm.

3. Den **permiske** (Rask: bjarmelandske) folkeklasse[2]).

Votjakker især i guvern. Vjatka ved floderne Vjatka og Kama.

Permier omkring Kama i det nordlige af guvern. Perm.

Syrjæner væsentl. mellem Pečora og Vyčegda.

Disse to sidste ere egentl. samme folk.

4. Den **ugriske** (jugriske) folkeklasse.

Ostjakker ved Irtyš-Ob', især det nedre løb; flere sprogarter.

Voguler mellem Uralbjergene mod vest, Losva og Tavda, en biflod til Tobol', mod syd, Sosva, der ved Berezov falder i Ob', mod nord og henimod Irtyš-Ob' mod øst.[3])

Magyarer.

Herefter ere altså Magyarerne nærmest beslægtede med Voguler og Ostjakker, folk der bo øst for Ural og vist meget

---

[1]) c = ts, z = svagt s.

[2]) De gamle Bjarmelændere vare utvivlsomt Finner, sandsynligvis Karelere, dog således, at Bjarmeland i sin fulde udstrækning tillige omfattede permiske folk.

[3]) Vogulerne kalde sig selv og Ostjakkerne *Mänsi*. I russiske kroniker benævnes disse folk med fællesnavnet Ugrer eller Jugrer *(Jugriči)*, og det af dem beboede land Jugrien (russ. *Jugra*, ældre *Ugra*) spiller der en meget stor rolle; landets beliggenhed ø. for Ural er nöjagtig fastsat af Lehrberg, Untersuchungen zur Erläuterung der ältern Geschichte Russlands, St. Petb. 1816, s. 4 ff. Sml. forøvrigt nedf.

længe have opholdt sig der. At bevise dette i det enkelte, tör jeg navnlig af mangel på tilstrækkelige hjælpemidler her ikke indlade mig på; hvad jeg selv ved hjælp af de kilder, der her stå til rådighed[1]), har kunnet udfinde, har imidlertid for mig fuldkommen bekræftet dette slægtskab, som, såvidt jeg véd, förste gang omtales af Herberstein, der som Carl den 5tes gesandt besøgte Rusland i begyndelsen af det 16de århundrede. Forøvrigt vil jeg kun henvise til, at Gyarmathi (s. 189), Klaproth (Asia polyglotta s. 188 ff.) og Rask have stillet disse sprog sammen; at Castrén,[2]) uagtet der nu naturligvis er endel forskelligheder mellem de tre sprog, dog i dem har fundet mange rodord og også nogle grammatiske ejendommeligheder, der enten slet ikke eller i det mindste meget sjeldent forekomme i de andre beslægtede sprog; at A. Reguly[3]), idet han gör opmærksom på forskellen mellem de øst- og vest-finske sprog, stiller magyarisk nærmest ved vogulisk, dog således, at han finder at det i flere henseender står nærmere ved de vestlige Finner end ved de østlige(?); at Hunfalvy anviser det samme plads hvorimod han på en måde vil stille denne sprogklasse som et mellemled mellem de finske og de tyrkisk-tatariske sprog(?); og ligeså mange flere.

Kaste vi et blik på Magyarernes ældste historie, da viser den som bekendt hen til egnene ved Ural[4]). Efter at de finske og tyrkiske stammer, som sammenfattedes under benævnelsen

---

[1]) Det vigtigste, såvidt jeg véd, om det meget lidt bekendte voguliske: *Egy vogul monda nyelvtani és szótári kisérlettel* (ɔ: et vogulisk sagn med forsøg til en sproglære og ordbog) af P. Hunfalvy efter A. Regulys samlinger (trykt i *Magyar akademiai értesítő*, 1859, s. 285 ff.) kender jeg således kun af en anmeldelse af V. Schott i Ermans Archiv für wissenschaftl. Kunde von Russland XIX, s. 288 ff. Forresten er omtrent det eneste brugelige om dette sprog A. Ahlqvist: Eine kurze Nachricht über das Wogulische, i Bull. de la classe hist.-philol. de l'acad. imp. des sciences de St. Pétersbourg. XVI (1859), s. 25 ff. Alt andet, især ældre ordfortegnelser, må benyttes med stor forsigtighed.

[2]) S. fort. til hans Ostjak. Sprachlehre. St. Petb. 1849. 2den udg. 1858.

[3]) V. Schott: »Die tschud. Sprachen u. Reguly Antál« i Ermans Archiv III, s. 33. Baer u. Helmersen anf. st. s. 234.

[4]) Am. Thierry: Histoire d' Attila, II, s. 206 ff. Y. Koskinen: Tiedot Suomen-suvun muinaisuudesta (ɔ: efterretninger om den finske stammes oldtid), Helsingfors 1862, s. 187 ff. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme s. 745 ff. Schiern anf. værk s. 105 ff.

Hunner, vare blevne drevne tilbage mod øst, vedbleve efterkommere eller stammefrænder af dem at optræde i historien under forskellige navne. Hertil høre bl. a. Kutrigurer, Utigurer, Hunugurer eller Onogurer, Kazarer, Bulgarer o. a., af hvilke de to sidstnævnte som bekendt dannede mægtige riger i det sydlige og østlige Rusland. Dertil hørte også et af arabiske forfattere omtalt råt og hedensk folk, Bašghurd, der bode ved kilderne til floden Jaik (Ural). Navnet genfinde vi endnu i de ø. for Volga boende Baškirer, der nu rigtignok er et tatarisk folk; men på den tid synes de, hvad også andre omstændigheder tyde på, at have tilhørt den finske familie. Fra dem[1]) eller et med dem nærbeslægtet folk (de ovenfor nævnte Hunugurer?) udvandrede Ungrerne, som vi i det 9ende århundrede træffe ved floden Dnjepr, hvor de endnu anerkendte Kazarernes overherredōmme. De nævnes först under kejser Theophilos (829-842) hinsides Donau-Bulgarerne og kaldes da både *Οὔγγροι*, *Τοῦρκοι* og *Οὖννοι*. Derfra gjorde de 862 deres förste indfald i Tyskland.

Imidlertid var det atter begyndt at gære ved Volga. Ø. for Kazarerne bode et tyrkisk folk, Pečenegerne, imellem Volga og Jaik; disse kom i kamp med Kazarerne, som fordreve dem, hvorefter de kastede sig over de med deres fjender forbundne Ungrer ved Dnjepr, af hvilke en del drog mod øst til Persien, hvor de rimeligvis senere ere forsvundne, medens de øvrige bleve drevne frem til egnen om Donaus munding. Kazarkhaganen, under hvis overhöjhed de vedbleve at stå, gav her de 7 stammer, af hvilke de bestode, en fælles fyrste, nemlig Arpád, sön af Almos. Indre stridigheder i Kazarernes rige havde imidlertid fordrevet nogle stammer af dette folk, hvilke derpå under fællesbenævnelsen Kabarer forenede sig med Ungrerne. En af disse stammer, der efterhånden fik en slags overherredömme over de andre, bar navnet *Μεγέρη*, åbenbart det samme som det nuværende navn Magyar[2]). Konstantinos Porphyrogenitos fortæller også, at Kabarerne lærte Ungrerne Kazarernes sprog, men at de ved siden deraf talte ungersk. Hvis ellers de to sprog

---

[1]) Beviser for Ungrernes slægtskab med Baškirerne, især hentede fra ældre rejsende, findes f. ex. hos Schiern anf. st. s. 103, hvortil jeg her vil henvise.

[2]) Også i gamle indenlandske bøger forekommer dette navn i formen *Moger*, *Moger* eller *Meger*.

vare synderlig forskellige, kan denne blanding neppe have undladt at indvirke på det ungerske, for hvilket det kazariske efterhånden synes at have måttet vige.

I året 888 finde vi dem ved mundingen af Donau; men allerede i det følgende år, som det synes, bleve de af de forenede Bulgarer og Pečeneger nødte til at drage mod vest; de nedsatte sig da i »Pannoniorum et Avarorum solitudines», hvor de stiftede et rige, der på en måde kan betragtes som en fortsættelse af Hunnernes og Avarernes, og som de slaviske folk, der i tidens løb vare indvandrede der, måtte underkaste sig. Herfra udbredte de dristige ryttere som bekendt længe rædsel i nabolandene ved deres ødelæggende indfald, indtil de tilsidst bleve tvungne til at holde sig i ro indenfor de grænser, de siden den tid have beholdt.

Hvad folkets navn angår, da kalde Byzantinerne dem i almindelighed *Τοῦρκοι*, også *Οὔγγροι* eller desl., de vestlige kilder omtale dem derimod strax under navnet *Hungari, Ungri*. Sig selv benævne de som bekendt *Magyar*, fl. *Magyarok* og landet *Magyarország*. Om disse navnes oprindelse og betydning har der været stridt meget. Hunfalvy har søgt at vise[1]), at ordene *magyar*, *moger, jogur*, *ujgur*, rødderne *mag*, *mog*, *jog*, *uj* ere identiske, og efter tyrkisk *jogur* (*jogurt* «sammenløben melk») tildeler han disse betydningen «hænge sammen, flyde sammen» («*összeragadni*, *megaludni*»), og forklarer *ujgur* = *magyar* som «forbunden» («*szövetséges*»). Heri er der meget ubevisligt; det går neppe an at identificere disse ord, ligesom jeg ej heller tror, at det kan nytte at søge efter deres oprindelige betydning. Jeg tror ikke, at man kan komme videre end til at sige, at *Magyar* fra först af er navnet på en enkelt stamme, men senere er bleven overført på hele folket, en overgang, som man også andre steder såre ofte træffer exempler på. Hvad det andet navn angår, da har man allerede oftere sammenstillet det med den s. 154 anførte russiske benævnelse på de folk, vi efter det foregående må betragte som Magyarernes nærmeste stammefrænder, Ugrer eller Jugrer, og dette sidste har man da i almindelighed været tilböjelig til at anse for den ældste form og undertiden atter sammenstillet med de tyrkiske folkenavne Ujgur, Ogor o. desl. Dette forholder sig imidlertid

---

[1]) Mit jelent a' magyar szó? (ɔ: Hvad betyder ordet magyar?) i Magy. Nyelv. I, s. 44 ff.

neppe således. På oldslavisk hedder en Ungrer *ǫgrinŭ*[1]). Ganske stemmende med de almindelige lydlove[2]) svarer hertil f. ex. polsk *Węgrzyn* eller *Węgier* fl. *Węgrzy* (landet *Węgry*), bømisk *Uher* (landet *Uhry*), russisk (*Ugrin*) flt. *Ugre* eller *Ugry* (ældre *Ugri*), og således benævnes virkelig også Ungrerne hos den russiske krønikeskriver Nestor (omtr. 1100), hvor han fortæller om deres vandringer[3]). Nu derimod er det almindelige russiske navn på landet *Vengrija* og på indbyggerne *Vengercy*, hvilket åbenbart er optaget fra de mellemboende Polakker, formodentlig fordi Russerne vedbleve at anvende det ægte navn på de egne, fra hvilke Ungrerne engang vare vandrede ud, eller måské rettere den nordlige fortsættelse deraf, og på den anden side efterhånden glemte det oprindelige slægtskab mellem disse og de tilbageblevne folk. Som sikkert må det ifølge dette betragtes, at navnet Ungrer[4]) er kommet til Vest-Europa gennem Slaverne, at det ligefrem er det samme som Russernes Ugrer eller Jugrer[5]), at formen med næselyd er den oprindeligste[6]), og at det derfor ikke, ialtfald ikke umiddelbart, kan stilles sammen med Ujgur o. desl. Videre at forfølge navnets oprindelse og betydning skal jeg ikke forsøge på; kun skal jeg bemærke, at det ikke forekommer mig usandsynligt, at det hænger sammen med det ovenfor omtalte folkenavn Onogurer eller Hunugurer, hvilket Klaproth, Am. Thierry o. a. også antage.

Jeg skal nu meddele nogle enkelte træk, der kunne tjene

---

[1]) *ǫ* udtales *ong*, *ę eng*.

[2]) f. ex. oldsl. *ǫglĭ* (kul), polsk węgiel, bøm. *uhel*, russ. *ugol'* (sml. littausk *anglis*, sanskr. *aŋgāra-s*); oldsl. *ǫglŭ* (hjörne), polsk *węgiel*, bøm. *úhel*, russ. *ugol* (sml. lat. *angulus*); oldsl. *ǫgorĭčĭ* (ål), polsk *węgórz*, bøm. *úhoř*, russ. *ugor'* (sml. litt. *ungurýs*, lat. *anguilla*); o. s. fl.

[3]) Chronica Nestoris ed. F. Miklosich s. 6 c. 8, s. 12 c. 19 (ved år 6406 = 898), s. 14 c. 21 (år 6410 = 902) o. a. st. (Sml. Schlözers udg. II, s. 113 ff. III., s. 107 ff. 243 ff.)

[4]) Formen Ungarn o. s. v., en efterligning af det latinske Hungari, er på dansk mindre rigtig; man bör sige Ungern, Ungrer, ungersk, hvilket også tidligere almindeligt brugtes.

[5]) Mod disse to formers identitet kan der ligeså lidt af sproglige, som af historiske grunde rejses nogen indsigelse, da russ. meget ofte tilföjer eller bortkaster et j foran en selvlyd i begyndelsen af et ord. — At navnet *Vogul* på en eller anden måde også er beslægtet hermed, er ikke umuligt.

[6]) Sml. Krug i Baer u. Helmersen Beiträge o. s. v. IX, s. 225.

til at karakterisere dels det magyariske sprog i og for sig, navnlig i sammenligning med vor sprogæt, dels dets forhold til de sprog, med hvilke det efter det foregående er beslægtet. Der påtrænger sig herved et meget føleligt savn. Medens vi nemlig kende så mange ældre former af de indoeuropæiske sprog og derved med sikkerhed kunne forfølge dem meget langt tilbage, hvilket naturligvis i höj grad har fremmet den sammenlignende undersøgelse af dem, er noget sådant ikke tilfældet her; vi have her væsentlig kun med nulevende sprogformer at göre og kunne f. ex. for magyariskens vedkommende ikke gå længere tilbage end til det 12te eller 13de århundrede, for finskens kun til 16de[1]). Vel have vi i den anden (såkaldte skythiske eller sakiske) art af Akhæmenidernes kileindskrifter et sprog, som vistnok må henføres til denne æt; men det står dog altfor fjernt fra dem, vi her beskæftige os med, og måské fra alle nulevende, til at man må vente derfra at kunne hente nogen hjælp med hensyn til enkelthederne. Det vil altså gælde om at finde det sprog, der bedst har bevaret det oprindelige. Derom ere nu alle enige, at der her kun kan være tale om finsk (*Suomi*), at det begunstiget af landets afsondrede beliggenhed i det hele renest og skönnest har bevaret og udviklet det givne grundlag, at man ved enhver sammenligning mellem disse sprog må gå ud fra finsk, som ved de indoeuropæiske fra Sanskrit[2]). Det magyariske derimod, der foruden dette er det eneste, der kan glæde sig ved en rigere uddannelse gennem en literatur, har på mange måder lidt meget, dets ordformer ere blevne afkortede, det har udviklet meget nyt, har optaget mange fremmede ord fra de forskellige sprog, med hvilke folket i tidernes løb er kommet i beröring, såsom persisk, tyrkisk, tysk og især de slaviske sprog, o. s. fr. Til denne större forandring er grunden naturligvis væsentlig at søge i, at folket har spillet så stor en rolle i historien og været genstand for så mange omvæltninger.

Just på grund af denne mangel på et ældre sprog fore-

---

[1]) En del af Finnernes rige skat af episke digte må utvivlsomt være forfattet ikke lidet tidligere; men da så godt som alt lige indtil vort århundrede kun er bleven opbevaret gennem mundtlig tradition, har den gamle sprogform naturligvis ikke kunnet holde sig uforandret.

[2]) Hermed vil jeg ingenlunde negte, at et af de andre sprog tidt kan have bevaret noget ældre, som finsk har tabt eller forandret.

kommer det mig, at man næsten i endnu höjere grad end ved de indoeuropæiske sprog bör med stor varsomhed og ved en streng methodisk fremgangsmåde søge at fastsætte, hvad der såvel i ordforråd som i grammatik er oprindeligt og hvad der er senere tilkommet, hvad der virkelig er fælles og hvad der kun er parallel udvikling (en kategori, som man er meget tilböjelig til at oversé), og derved finde de enkelte sprogs overgangslove og de ældste til grund liggende former — alt, idet man for at skaffe et sikkert udgangspunkt begynder med et mindre område og derfra efterhånden går videre. Noget heraf har man imidlertid, fra forskellige sider ikke altid været tilstrækkelig opmærksom på. Aldeles ubrugelige til beviser på overgangslove ere således, for ikke at tale om værre ting nogle af de exx., Riedl anfører i sin Magy. Gramm. s. 74-75, som finsk *papu*, magyar. *bab* (bönne), begge uafhængig af hinanden optagne fra slavisk *bob*, f. *pukki*, m. *bak* (buk), det förste optaget fra svensk, det andet fra tysk, ligeså f. *tupa*, m. *szoba* (stue), f. *tappi*, m. *csap* (tap) o. fl. Et andet exempel på en noget let behandling af deslige love er den ovenfor s. 157 anf. forklaring af ordet Magyar. Ved alt dette er der endnu såre meget at göre, og hele den comparative behandling af disse sprog er endnu i sin barndom. I det følgende, der nærmest er beregnet på at give læsere, der ellers ikke ere inde i disse sprog, et almindeligt overblik, vil jeg, forsåvidt jeg anstiller sammenligninger, især holde mig til finsk, som det sprog, hvortil jeg har mest materiale at råde over, uagtet jeg selv på det bestemteste må holde på, at ved en streng comparativ undersøgelse bör dette kun ske gennem adskillige mellemled, hvilke jeg kun her af andre grunde nødes til at tage mindre hensyn til.

Ved enhver undersøgelse om sprogslægtskab komme to factorer i betragtning: ordforråd og grammatik. Med hensyn til vort foreliggende emne vilde det nu være en meget let sag at opregne en stor mængde ord og det just af dem, der må ansés for de oprindeligste, som magyarisk har tilfælles med de finske sprog. Da imidlertid sådanne ordsammenligninger oftere ere leverede på andre steder, og de desuden i almindelighed ikke have så stor betydning, når man ikke tillige kan vise det indbyrdes forhold mellem ordene i de forskellige sprog, skal jeg ikke dvæle videre herved. Kun over én klasse af ord skal jeg meddele en oversigt, da allerede de aldeles slående vise, hvor det magyariske sprog er at henføre, nemlig talordene. Foruden de

voguliske og ostjakkiske, samt de finske tilföjer jeg desuden de tyrkiske former, for at man kan se, hvor stor forskellen er mellem disse og hine.

	Magyarisk	Vogulisk[1]	Ostjakkisk[2]	Finsk	Tyrkisk
1.	*egy*	*äükùä (äk)*	*it; ī, ei*	*yksi*[3]	*bir*
2.	*két, kettö*	*kitä (kit)*	*käden, kāt*	*kaksi*	*iki*
3.	*három*	*qūrum*	*χūdem; χōdem; qūdlem; χōlem*	*kolme*	*üč*
4.	*négy*	*nilä*	*ńeda, ńet; ńedla; ńel*	*neljä*	*dört*
5.	*öt*	*ät*	*vêt*	*viisi*	*beš*
6.	*hat*	*qot*	*χūt; qūt; χōt*	*kuusi*	*altỳ*
7.	*hét*	*soat*	*tābet; tlābet*	*seitsemän*	*jedi*
8.	*nyolc*	*ńolou*	*nīda; ńigedlaχ; ńil*	*kahdeksan*	*sekiz*
9.	*kilenc*	*ondolou*	*ār joŋ; ei erχ joŋ*	*yhdeksän*	*dokùz*
10.	*tíz*	*lou*	*joŋ, jaŋ*	*kymmenen*	*on*
20.	*húsz*	*quss*	*χūs; qōs*	*kaksi kymmentä*[4]	*igirmi, irmi*
100.	*száz*	*šêt, šāt*	*sōt; sāt*	*sata*	*jüz*

Herved vil jeg på dette sted navnlig henlede opmærksomheden på benævnelsen for 8, der ligesom 9 i alle disse sprog synes at udtrykkes ved en slags subtraction fra 10, men kun i de tre sprog stemmer[5]; 10 betegnes på forskellig måde i de forskellige sprog; finsk *kymmenen* synes at stå i forbindelse med *kämmen* (den flade hånd); magy. *tíz* er vist optaget fra et eller andet indoeuropæisk sprog; dette er også meget tidlig, måské allerede i det fælles grundsprog, skét med 100[6])

[1]) Efter Ahlqvist: Eine kurze Nachricht über das Wogulische. (s. ovfr.)

[2]) De sideordnede former ere fra forskellige sprogarter, hvilke jeg ikke har ansét det for nødvendigt her nærmere at betegne. S. Castrén: Ostjak. Sprachl., 2te Ausg. s. 33. Ahlqvist i Suomi, tidskrift i fosterländska ämnen, 1858, s. 357.

[3]) Af 1, 2, 5 og 6 hedder f. ex. ejef. *yhden, kahden, viiden, kuuden;* i disse og lignende ord er *e* vist kun at betragte som binde selvlyd, så at stammen bliver *yht, kaht, viit, kuut* (ikke, som man sædvanlig siger, *yhte* o. s. v.); *s* som i græsk *πόσις* = sanskr. *patis*.

[4]) Mordvinsk (Erzä) *komš*, (Moksa) *komś*; syrjænsk *kyź*.

[5]) Sml. bl. a. Ahlqvist i Suomi, 2nen jakso, I s. 40 ff.

[6]) Sml. f. ex. sanskr *çata*, pers. *sad*, oldslav. *sŭto*.

Af langt större vigtighed er sproglæren. Inden jeg går over til det enkelte, skal jeg blot erindre om, at man som bekendt sædvanlig henfører hele den ural-altaiske æt til de såkaldte agglutinerende sprog, hvis særkende er, at de til den uforanderlige rod ligesom »lime« de forskellige tillæg, der betegne ordets function, så at det hele danner et aggregat, hvis enkelte dele endnu ere temmelig gennemsigtige og lette at sondre. Imidlertid er forskellen mellem disse og de såkaldte flecterende sprog, til hvilke vor sprogæt hører, i mange punkter temmelig vag, og der findes her ikke få dannelser, som med fuld ret kunne siges at bero på en flexion.

Fælles for hele sprogætten er, at roden altid sættes först og til den hænges da alle aflednings- og böjningsendelser. Det er derfor ganske naturligt, at i alle til den finske familie hørende sprog med en enkelt undtagelse tonen, der vel må adskilles fra længden, kommer til at ligge på den förste stavelse. Imidlertid finder dette i magyarisk endogså sted ved sammensætninger med forholdsord, som i en senere tid rimeligvis under påvirkning af fremmede sprog ere blevne meget almindelige, uagtet de egentlig stride imod disse sprogs ånd. Ganske afvigende ere derimod de tyrkiske sprog, idet de i almindelighed betone endelsen.

I lydlæren træffe vi först på den såkaldte vocalharmoni, en lov, som foruden her næsten kun i finsk og tyrkisk findes fuldstændig gennemført; men der er stærkere eller svagere spor af, at den tidligere har været meget mere udbredt. De magyariske selvlyd deles nemlig i hårde: *a, á, o, u, ú*, bløde: *e, ö, ő, ü, ű*, og ubestemte: *ë*[1]), *é, i, í*. Af disse kunne de to förste rækker aldrig stå sammen i ét ord; den tredje kan forenes med alle, dog betragtes de dertil hørende selvlyd i almindelighed som bløde. Alle egentlige endelser have derfor, såvidt som det kan ske, en dobbelt form, én med hård selvlyd og én med blød, af hvilke den förste anvendes, når rodens selvlyd er hård, den sidste når den er blød, f. ex. *hálhatatlanságunk* = finsk *kuolemattomuutemme* (vor udødelighed), *telhetetlenségemet* = f. *täytymättömyytení* (min umættelighed, accus.). Riedl har vist ret, når han forklarer dette som et middel til at bringe de forskellige, oprindelig selvstændige elementer, af hvilke ordet sammensættes, til at smelte sammen således, at enheden også afpræger sig i det ydre. Forøvrigt kan man ikke negte, at dette navnlig i magyarisk, der ikke har finskens afvexlende og fuldtonende

[1]) ɔ: et *e*, der nærmer sig til ö.

selvlyd, undertiden, som just i de anførte exx., giver ordene noget vist slæbende og ensformigt, — næsten endnu mere end i danske ord som *menneskevennerne*, for såvidtsom også de ubetonede selvlyde udtales bestemtere end i dansk.

Medens de finske sprogs medlydssystem oprindelig er meget simpelt, idet der, som endnu i finsk, af de klangløse, idetmindste i forlyd, kun fandtes de tre stærke *k*, *t*, *p*, af hvislelyd vist kun *s* og af de åndende i det höjeste måské *h*, har såvel magyarisk som de fleste østfinske sprog senere, tildels under fremmed, især slavisk påvirkning, udviklet flere nye medlyd, navnlig *g*, *d*, *b*, samt *f*, og en större rigdom på hvislelyd; dog tyder den ringe overensstemmelse, der er mellem de forskellige sprog i brugen af disse, på, at vi her have et tilfælde af senere parallel udvikling.

I sammenhæng hermed ville vi betragte et ganske interessant forhold. Ligesom nemlig ifølge den for den gotiske sprogklasse ejendommelige lydfremskydning dansk *fader* svarer til lat. *pater*, dansk *horn* til lat. *cornu*, således bliver i magyar. i mange tilfælde et oprindeligt *k* til *h*, et oprindeligt *p* til *f*, f. ex. finsk *kala* (fisk) = magy. *hal*, f. *kuolen* (jeg dør) = m. *hal* (3 pers.), f. *kuulen* (hører) = m. *hall*, f. *kuu* (måne) = m. *hó* o. a. eller f. *puu* (træ) = m. *fa*, f. *pää* (hoved) = m. *fő*, *fej*, f. *pilvi* (sky) = m. *felhő*, *felleg*, f. *puoli* (halvdel) = m. *fél*, f. *poika* (sön) = m. *fi* o. a. Imidlertid adskiller denne lydfremskydning sig væsentlig fra den gotiske derved, at den ikke som denne er ufravigelig lov, og at den ikke kender til dennes kredsløb. Derfor findes undertiden *p* og oftere, især, som det synes, foran bløde selvlyd, *k* bevaret f. ex. f. *käsi* (hånd) = m. *kéz*, f. *kivi* (sten) = m. *kő* (fl. *kövek*), f. *keski* (mellemrum) = m. *köz*; f. *potka* (hov) = m. *pata*. Omvendt kommer magy. *h* heller ikke altid af oprind. *k*, men kan også være opstået på anden måde f. ex. af *s*, som i *híd* = f. *silta* (bro) eller i *hét* (7). Fremdeles mangler næsten ganske en tilsvarende overgang af *t*, der vel nærmest skulde blive til *sz* (ɔ: s), men dette finder, med sikkerhed neppe sted uden i det ene ord *szél* (vind) = f. *tuuli*. Men det mærkeligste er dog, at der i ét tilfælde er tilløb til noget lignende i de to nærmest beslægtede sprog, idet nemlig *k* i vogul. ofte bliver til *q* (gutturalt k), i ostjakkisk i nogle sprogarter til *q*[1]), i andre til *χ* (ch), og såvidt jeg kan se, stemme de enkelte

[1]) Castrén bruger også i dette tilfælde *k*; men efter hans beskrivelse af

tilfælde aldeles med magyarisk. Jeg vil således henvise til talordene 3, 6, 20, og på den anden side 2; fremdeles f. ex. til ostj. *χut'*, *qutl* (fisk), *χadem*, *qadlem* (dør), *χūdem*, *qūdlem* (hører) o. a., men *kēt*, *kōt* (hånd), *keu*, *kauχ* (sten), *kut* (mellemrum) o. s. v. Derimod bliver *p* uforandret f. ex. *pēteŋ*, *pētleŋ* (sky), *poχ*. *paχ* (sön) o. m. a. Denne overensstemmelse i behandlingen af *k* kan ikke bero på et tilfælde; vi må antage, at det förste skridt til en art lydfremskydning allerede var gjort på det for den ugriske sprogklasse fælles trin, men at magy. derpå har ført det videre ved at göre *k* til rent *h* og også behandlet *p* på en lignende måde.

Med hensyn til brugen af lydene, navnlig til fordelingen af medlyd og selvlyd i ordet, viser hele den ural-altaiske æt en meget fin følelse for velklang og blødhed. Dette lægger sig også for dagen i en i alle sprogene herskende lydlov, ifølge hvilken intet ord kan begynde med mer end én medlyd. Fremmede ord, hvis form vilde stride herimod, søger man da på forskellig måde at bringe i overensstemmelse med sprogets ånd; medens finsk bortkaster de overflødige medlyd, sætter magy. i almindelighed en selvlyd foran eller indskyder den mellem medlydene, f. ex. f. *koulu*, m. *iskola* (skole), m. *asztal* (bord, af slav. *stol*), f. *tuoli* (svensk *stol*), f. *Tehvani*, m. *István* (Stephan), f. *Rantsi*, m. *Ferencz* (Frants) o. desl.

Gå vi over til böjningslæren og betragte först navneordene, se vi snart, at vi her befinde os på et helt andet terrain, i en ganske anden tankegang end vi fra vor sprogæt ere vante til. Vi træffe ingen könsforskel; alle navneord böjes ens, kun med de afændringer, som vellyden fordrer, og flertallet har atter ganske de samme endelser som entallet og adskiller sig kun ved et lille tillæg til stammen herfra; endelig studse vi over den store mængde casus, af hvilke de færreste ligne, hvad vi kende fra vor sprogæt.

Som exempel på den magyariske böjning kunne vi tage:

Nominativ	*hal*	*szem*	fisken, öjet
accusativ	*hal-at*	*szem-et*	fisken, öjet
dativ	*hal-nak*	*szem-nek*	til fisken, öjet
illativ	*hal-ba*	*szem-be*	ind i — , —

---

lyden har jeg vovet at forandre det til *q*, skönt jeg ikke ved, om udtalen er ganske som i vogulisk.

inessiv	*hal-ban*	*szem-ben*	i fisken, öjet
elativ	*hal-ból*	*szem-ből*	ud af —, —
sublativ	*hal-ra*	*szem-re*	op på —, —
superessiv	*hal-on*	*szem-ën*	på —, —
		Pest-ën	i Pest
delativ	*hal-ról*	*szem-ről*	ned ad —, —
ablativ	*hal-tól*	*szem-től*	fra, af —, —
allativ	*hal-hoz*	*szem-hëz*	hen til —, —
adessiv	*hal-nál*	*szem-nél*	ved —, —
causativ	*hal-ért*	*szem-ért*	for —, —
terminativ	*hal-ig*	*szem-ig*	indtil —, —
comitativ	*hal-lal* (for *-val*)	*szem-mel* (*-vel*)	med fisken, öjet
translativ	*hal-lá* (for *-vá*)	*szem-mé* (*-vé*)	(blive) til fisk, öje
essiv	*hal-ul*	*szem-ül*	som —, —
locativ	*Kolcsvár-ott*	*Győr-ött*	i Klausenburg, Raab
conjunctiv	*hal-astól*	*szem-estől*	tilligemed fisk, öje
æqvativ	*hal-kép*	*szem-kép*	ligesom en —, et —
temporalis	*tavasz-kor*	*dél-kor*	om foråret, middagen
Flertal:			
nominativ	*halak*	*szemek*	fiskene, öjnene
accusativ	*halak-at*	*szemek-et*	— —
	osv.	osv.	

Til sammenligning hermed ville vi opstille de tilsvarende finske ords böjning:

nominativ	*kala*	*silmä*	fisken, öjet
infinitiv	*kala-a*	*silmä-ä*	fisk, öje (som fransk delingsartikel)
genitiv	*kala-n*	*silmä-n*	fiskens, öjets
essiv	*kala-na*	*silmä-nä*	som fisk, öje
translativ	*kala-ksi*	*silmä-ksi*	(blive) til fisk, öje
illativ	*kala-(h)an*	*silmä-(h)än*	ind i fisken, öjet
inessiv	*kala-ssa*	*silmä-ssä*	i —, —
elativ	*kala-sta*	*silmä-stä*	ud af —, —
allativ	*kala-lle*	*silmä-lle*	hen til —, —
adessiv	*kala-lla*	*silmä-llä*	ved, på —, —
ablativ	*kala-lta*	*silmä-ltä*	fra, af —, —
prolativ	*kala-tse*	*silmä-tse*	forbi —, —

abessiv	*kala-tta*	*silmä-ttä*	uden fisk, öje
comitativ	*kala-ne*	*silmä-ne*	tilligemed —, —
instructiv	*kala-n*	*silmä-n*	med, ved hjælp af en fisk, et öje
Flertal:			
nominativ	*kala-t*	*silmä-t*	fiskene, öjnene
infinitiv	*kalo-ja*	*silm-i-ä*	fisk, öjne
genitiv	*kalo-jen* *kala-in*	*silm-i-en* *silmä-in*	fiskenes, öjnenes
essvi	*kalo-i-na*	*silm-i-nä*	som fisk, öjne
	osv.	osv.	

Mellem disse former synes ligheden ved förste öjekast kun at være meget ringe, og det samme vilde være tilfældet ved en sammenligning med vogulisk og ostjakkisk, der begge kun have et lidet antal casus. Imidlertid lægger man dog snart mærke til, at ikke blot flertalsdannelsen er den samme, idet *k* vist må ansés for det oprindelige, som på finsk ligesom i mange af de beslægtede sprog er blevet til *t* og under böjningen til *i*, men at også casusprincipet er det samme; hvad begge sprogene især have følt trang til at udtrykke nöjagtigt, er de forskellige stedsforhold. Endnu mere svinder uligheden, når det kan påvises, at de allerfleste magy. endelser ere temmelig nye og oprindelig selvstændige ord, hvilket vi nedenfor ville få lejlighed til tydeligere at vise. På den anden side har også finsk en del dannelser, der, selv om de genfindes andre steder, dog må anses for opståede efter den tid, da de ugriske folk skilte sig fra deres stammefrænder, nemlig de, hvis mærke er *s* (af det endnu i finsk forekommende no. *sisä* indre) og *l* (formodentlig beslægtet med det finske no. *ala* underlag, rum, plads, og afledsendelsen *-la* der betegner stedet)[1]).

Fradrages disse nydannelser, bliver der en lille stok af oprindelig fælles former tilbage, af hvilke jeg navnlig vil fremhæve *-na*, den finske essivendelse, der påviseligt fra först af har været en locativ (sål. endnu f. ex. i ostjak. og i de secundære finske endelser *-ssa* for **-sna* og *-lla* for **-lna*) og svarer til magy. *-n* i superessiv og den secundære inessiv; fremdeles *-ta*, den fuldstændige, ved adskillige stammer forekommende form af finsk infinitiv, der oprindelig ligesom endnu i mange tilfælde

---

[1]) Boller har rigtignok (Sitzungsber. d. Wien. Ak. XII, s. 154 ff.) søgt at hævde dem også for de ugriske sprog, men neppe med rette.

(bl. a. i endelserne *-sta* og *-lta*) betegner en bevægelse fra et sted og på magy. sandsynligvis er bleven til *-l*, hvilken lyd her har denne betydning; beslægtet med magy. *-nak*, *-nek* er vist finsk *-ne*, der findes i nogle adverbiale udtryk og i *-lle* for **-lne* (= vogul. *-na*, *-ne*)[1].

Uagtet denne rigdom på forholdsformer er der naturligvis mange kategorier, som ikke kunne udtrykkes ved dem, men til hvilke der behøves særskilte forholdsord. Her viser sig imidlertid atter en gennemgribende forskel fra vor sprogæt: de sættes nemlig så godt som altid efter det styrede ord (hvorfor de kaldes postpositioner) og ere næsten alle egentlige navneord, der ofte selv kunne bruges i forskellige casus f. ex.

magy. *ház alatt* (loc.) =	f. *kodan alla* (under huset)
ház alá (transl.)	*kodan alle* (ind under huset)
ház alól (s. ovf.)	*kodan alta* (fra [at være] under huset)
(af *al* underlag, bund)	(sml. det. ovf. nævnte *ala*).

Foruden casusendelser bruger hele den ural-altaiske æt endnu en anden art tillæg, hvori de ligne de semitiske sprog, nemlig de såkaldte pronominal-suffixer, der åbenbart ere opståede af de personl. stedord. På magyarisk får man således f. ex.: *hal-a-m* min fisk, *hal-a-d* din f., *hal-a* hans f., *hal-u-nk* vor f., *hal-a-tok* eders f., *hal-ok* deres f. Står hovedordet i flt., betegnes dette ved et tilföjet *i*, f. ex. *hala-im* mine fisk, *hal-a-ink* vore f. o. s. v. Hertil svarer på finsk i nominativ (både ent. og flt.) *kala-ni* (for *-n*, **-m*) *-si* (for **-ti*, **-t*) *-nsa*, *-mme*, *-nne*, *-nsa*. Med hensyn til den måde, hvorpå de under böjningen tilföjes, finder der imidlertid en væsentlig forskel sted. Medens nemlig finsken sætter dem allersidst f. ex. *kalastani*, *silmästäsi*, skyder magyarisk dem ind mellem stammen og endelsen, og betragter altså den med suffix forøgede form som stamme, f. ex. *halamban*, *szemedből*. Til begge dele findes analogier i de beslægtede sprog. Disse suffixer föjes også til forholdsordene, men i dette tilfælde sætter magy. dem sidst ligesom finsk, f. ex. m. *alattam* = f. *allani* (under mig, egl. på mit underlag), m. *alád* = f. *allesi* (ind under dig).

På denne måde udtrykkes altså ejendomsforholdet ved stedordene; derimod ville læserne allerede have lagt mærke til, at

[1]) Sml. Ahlqvist i Suomi, toinen jakso, I, s. 23 ff.

magy. trods sine mange former mangler genitiv, en casus, som vi, der af hele vort gamle böjningssystem kun have bevaret den, næsten vilde ansé for den uundværligste. Den erstattes her på to måder. Det styrende ord giver man suffix og föjer da dertil enten dativ f. ex. *az*[1]) *úr-nak ház-a* (herrens hus, egl. for herren hans hus), *ki-nek könyv-e ez?* (hvis bog [er] dette?), eller nominativ f. ex. *az atya kert-je* (faderens have; egl. faderen hans have) *a halak hát-aik* (fiskenes rygge), *a gyermek könyv-ei* (barnets böger). En lignende udtryksmåde er jo bekendt fra vort almuesmål.

De selvstændige personlige stedord ere for 1. pers. *én*[2]), fl. *mi* ell. *mink*; 2. p. *te*, fl. *ti* ell. *tik*; 3. p. *ő*, fl. *ők*. I deres böjning er der flere mærkeligheder. Accusativ hedder *en-g-em-et*, *te-g-ed-et*, *őt* eller *öt-et*, flt. *mi-nk-et*, *ti-tek-et*, *ők-et*, hvor *-et* er casusmærke, men selve stedordet er i 1. og 2. person udtrykt to gange, nemlig först med nominativstammen og dernæst med det tilsvarende suffix; det indskudte *g* er vanskeligt at forklare. De øvrige casus dannes nu på følgende måde:

	1. p.	2. p.	3. p.
dativ	*nek-em*, fl. *-ünk*;	*nek-ed*, fl. *-tĕk*;	*nek-i*, fl. *-ik*;
illativ	*belé-m*, – *-nk*;	*belé-d*, – *-tĕk*;	*belé(-je)*, – *-(jö)k*;
inessiv	*benn-em*, – *-ünk*;	*benn-ed*, – *-etĕk*;	*benn-e*, – *-ők*;

og så fremdeles: elat. *belől-*, sublat. *rá-*, superess. *rajt-*, delat. *ról-*, ablat. *től-*, approx. *hozz-*, adess. *nál-*, causat. *ért-*, *érett-*, comit. *vel-*. Flere casus forekomme ikke. Man ser altså, at disse 12 casus dannes ved at föje vedkommende suffixer til de løsrevne endelser. Dette er noget for magyarisk ganske ejendommeligt. På finsk f. ex. böjes disse stedord i det hele som navneordene kun med nogle afvigelser i stammedan-

---

[1]) *Az*, foran medlyd *a*, er et påpegende stedord, der tillige bruges som best. artikel.

[2]) Der er vist et *m* udfaldet i forlyd ligesom i vogul. *am*. Mærkelig er disse ords lighed med vore; heraf alene må man imidlertid ikke uddrage slutninger om slægtskab; thi den art ligheder træffes i mange sprog. Smlg. Lottner On the forms and origin of the pronouns of the first and second persons, i Transactions of the philological society, 1859, s. 34 ff.

nelsen. 1ste person hedder *minä*, de øvrige casus dannes af stammen *minu-*; fl. *me*, inf. *meitä*, gen. *meidän*, resten af stammen *mei-*; 2. p. *sinä*, fl. *te*, der böjes ganske som 1. p.; 3. p. *hän*, fl. *he*; fremdeles kan mærkes, at der af disse ord forekommer en accus. på *-t* (*minut* o. s. v.)[1]), samt at man, ligesom på magy. i acc., undertiden endnu kan tilföje suffixer f. ex. *minulleni*, *sinultasi*; begge disse to ting findes også f. ex. i ostjakkisk. Men vi ville betragte den magyariske böjning lidt nærmere, da den vil give os et klart indblik i navneordsendelsernes oprindelse og beskaffenhed. I vor sprogæt vilde det være aldeles utænkeligt, at man skulde kunne løsrive en endelse, f. ex. lat. *-bus*, og dertil föje et eller andet personmærke; dette kan kun ske i et agglutinerende sprog, hvor endelserne ere oprindelig selvstændige ord og endnu næsten føles som sådanne, og dette er tilfældet her. Betragte vi f. ex. de tre casus illat. iness. og elat., hvis oprindelse er lettest at forfølge, da vise deres former i stedordsböjningen tydelig tilbage til en stamme *bel*, som virkelig også forekommer endnu den dag idag som et selvstændigt ord i betydningen indre, indvolde. Heraf er *belé* translativ, *benn*-er superessiv, hvor *l* er assimileret med det følgende *n*, *belől* er afledt med det ovenfor omtalte *l*. Disse og lignende former må vi nu tænke os brugte som forholdsord, og som sådanne tage de altså suffixer til sig efter böjningsendelsen; *belé-m, benn-em*, *belől-em* (egl. til mit indre o. s. v.) svare fuldstændig til former som *alá-m*, *alatt-am*, *alól-am*. Men når de kom til at stå efter et no., uddannede der sig en forskel, idet de smeltede sammen dermed og bleve vocalharmonien underkastede, hvorved den oprindelig kun bløde endelse fik en sideform med hård selvlyd eller omvendt; i det nævnte ex. medførte dette tillige en afkortning; på denne måde står altså *halba* istf. *hal-belé* og betyder egl. til fiskens indre; *szememben* egl. i mit öjes indre o. desl. Et yderligere bevis for, at dette forholder sig så og at denne overgang tillige er temmelig ny, er, at der i det ældste magyariske sprogmonument, den såkaldte »ligtale« fra slutn. af 12te årh., virkelig findes former som *uruzag-bele*, nu *országba* (in regnum), *paradisum-ben*, men allerede i 14de årh. *paradisomban*, nu *paradicsomban* (i Paradis); på samme måde *halal-nek*, nu *halálnak* (til døden) o. desl. — På den anden side vil man lægge mærke til, at i alt

[1]) I no. erstattes den i ent. af genitiv, i flt. af nominativ.

fald to af de endelser, vi ovenfor udpegede som oprindelige, *-n* og *-l*, ikke på denne måde kunne løsrives fra stammen; der findes således ikke i superessiv *(o)nam* eller noget sådant; istedetfor det bruges en også ellers forekommende form *rajt*, der vel må betragtes som en art locativ af samme stamme som *rá* (translativ) og *ról*. — Nogle af navneordenes endelser ere opståede ved en endnu mere mekanisk sammensætning f. ex. i æqvativ med *kép* (billede), i tempor. med *kor* (tid), hvilken sidste endog har uforanderlig selvlyd, så at det kun meget uegentligt kan ansés for en casus.

Hvor løst alle disse endelser ere forbundne med stammen, sés også deraf, at når der står et tillo. ved navneordet, böjes kun dette, og når flere no. stå sideordnede, i alm. kun det sidste f. ex. *a nagy városban* (i den store by), *Buda-, Mohács- és Nándornál* (ved B., M. og Belgrad), *Vladimir orosz fejedelemtöl* (fra den russiske fyrste V.)

Ved udsagnsordene kunne vi först fremhæve den for de agglutinerende sprog karakteristiske store rigdom på afledninger for at betegne mange forskellige nuancer i begrebet; af *hall* (han hører) dannes således *hall-hat* han kan høre, *hall-gat* han hører oftere, *hall-at* han lader høre o. m. fl. Disse ganske mekanisk tilföjede endelser kunne nu atter sammensættes med hinanden på forskellig måde, f. ex. *hall-gat-hat* han kan oftere høre, *hall-gat-tat* han lader høre oftere, *hall-at-gat* han lader oftere høre, *hall-gat-tat-hat* han kan lade høre oftere, *hall-gat-ód-hat-ik* han kan oftere høres o. s. v. Lignende dannelser findes i hele ætten; det sprog, der har drevet det videst heri, er måské tyrkisk [1]).

Hvad deres böjning angår, da er der ligesom af no. egentlig kun én böjningsmåde og meget få uregelmæssige verber, idet de fleste afvigelser kun bero på vellydens fordringer.

Af usammensatte tider og måder have de finske sprog i almindelighed ikke mange; magy., som er et af dem, der har flest, kender følgende: i indicativ præsens (= stammen), hi-

---

[1] Sml. foruden de særlige grammatiker (**Mirza Kasem-Beg**: Allgem. Gramm. d. türk.-tatar. Spr. Übers. von Zenker, Leipzig 1848, s. 83 ff. **Fu'ad u. Gävdät**: Gramm. d. osman. Spr. Bearb. v. H. Kellgren, Helsingfors 1855, s. 81 ff) **Schleicher**: Die Sprachen Europas, Bonn 1850, s. 70 ff. **Max Müller**: Lectures on the science of language (I), s. 296 ff. — Endnu videre går f. ex. grönlandsk.

storisk præteritum (med endelsen *-a*) og perf. (*-t*); imperativ eller conjunctiv (*-j*); optativ eller conditionalis (*-na*), og endelig en art futurum eller conditionalis på *-and*, der er temmelig ny og står nær ved at være en selvstændig afledning. Ved omskrivning dannes en hel del flere former. Af de personløse måder er her participier for præs. på *-ó* (= finsk *-va*) og for perf. (både med activ og passiv betydning) på *-t*; infin. endes på *-ni* og er egl. et no., hvorfor den også kan forbindes med suffixer f. ex. *kell hall-n-om* (oportet me audire); gerundium på *-va* er egl. en uforanderlig form af præs. part. Disse personløse former, med og uden suffixer, ere i finsk endnu stærkere repræsenterede.

Arterne (genera) ere i magy. de sædvanlige to, activ og passiv (reflexiv), hvilken sidste omtrent har samme endelser som hin. Men ved activ er der en ejendommelighed; transitive verber have nemlig en dobbelt böjning, en ubestemt (som de intransitive) og en bestemt (objectiv), hvilken sidste bruges, når genstanden er bestemt, såsom når den er eller skulde være et no. med artikel eller suffix, et egennavn, visse stedord o. desl. Forskellen i böjningen kan ses af fölgende ex.

			Præsens		Perfectum	
			ubestemt	bestemt	ubestemt	bestemt
			jeg venter	jeg venter ham	jeg har ventet	jeg har ventet ham
ent.	1.	p.	*vár-ok*	*vár-om*	*vár-t-am*	*vár-t-am*
	2.	-	*vár-sz*	*vár-od*	*vár-t-ál*	*vár-t-ad*
	3.	-	*vár*	*vár-ja*	*vár-t*	*vár-t-a*
flt.	1.	-	*vár-unk*	*vár-juk*	*vár-t-unk*	*vár-t-uk*
	2.	-	*vár-tok*	*vár-játok*	*vár-t-atok*	*vár-t-átok*
	3.	-	*vár-nak*	*vár-ják*	*vár-t-ak*	*vár-t-ák*

Til exx. på brugen kan tjene: *várok* jeg venter; *várok embert* jeg venter et menneske; *várom őt, v. atyámat* jeg venter ham, j. v. min fader; *tudod a magyar nyelvet? nem tudom* kan (egl. véd) du det magy. sprog? jeg kan (det) ikke; *tudom, hogy élsz* jeg véd (det), at du lever.

I 1ste pers. ent. har man desuden en egen form, når 2den p. ent. er genstand, f. ex. *vár-l-ak*, *vár-t-al-ak* jeg venter, jeg har ventet dig.

Hvorledes denne formforskel er opstået, tror jeg simplest og rettest kan forklares på følgende måde. I 3. p. ent. i den ub.

böjn. have vi, som det synes, stammen uden nogen endelse ganske som i nomin. af navneordene; da der ikke er noget mærke, der betegner denne form som et udso., kan den ligeså godt betragtes som et no., idet den egentlig ingen af delene er; således betyder også f. ex. *haldsz* både en fisker (= f. *kalastaja*), og han fisker (= *kalastaa*), *várt* i perf. er både 3. p. ent. og part. (ventet og havende ventet) o. desl. I overensstemmelse hermed dannes 3. p. flt. på samme måde som navneordenes flt. f. ex. *várnak* (med et indskudt *n* af usikker oprindelse), *vártak*. Endnu mere slående bliver ligheden med navneordene, når vi sammenligne personendelserne med disses suffixer, f. ex.

vár-om	*várt-am*	=	*nap-om*[1])	*hal-am*
vár-od	*várt-ad*	=	*nap-od*	*hal-ad*
vár-unk	*várt-unk*	=	*nap-unk*	*hal-unk*
vár-tok	*várt-atok*	=	*nap-otok*	*hal-atok*;

den egl. betydning er vel omtrent så meget som «min venten» o. s. v.[2]). Disse 6 nævnte former synes at være de oprindelige, fra först af brugelige uden forskel med hensyn til genstanden; det er også dem, der svare nærmest til de beslægtede sprog, f. ex. finsk *sanon*[3]) (jeg siger), 2. p. *sanot*, 3. p. *sanoo*, fl. 1. p. *sanomme*, 2. p. *sanotte*, 3. p. *sanovat*.

Men nu er magy. uafhængig af sine stammefrænder[4]) faldet på at ville udtrykke genstanden i verbets form og har da dertil valgt omtrent følgende vej. Til stammen, som den forelå i 3. p., föjedes 3. persons suffix, men vel at mærke ikke med betydning af den ejende eller handlende person, men for at betegne genstanden: *vár-ja* (egl. «venten-ham» ell. noget sådant, ɔ: han venter ham) = *nap-ja*, *várt-a* = *hal-a*. Denne form betragtes nu som en ny stamme og deraf dannedes da ligefrem 3. p. fl. *várják*, *varták* og 2. p. *vár-játok*, *vártátok*, ganske som f. ex. *munka* (værk) hedder i fl. *munkák* og med 2. p. suff. *munkátok*. Derimod dannede man ikke noget *várjám* ell. desl., men ind-

[1]) Min dag, af *nap* dag.

[2]) Sml. Schleicher: Die unterscheid. von nomen u. verbum in der lautl. form i Abhandl. d. philol.-hist. Cl. d. kgl. sächs. Gesellsch. d. Wiss. IV, s. 526 ff.

[3]) For *sanom, da intet finsk ord ende på *m*.

[4]) Noget lignende træffes nok andre steder, mest gennemført i mordvinsk; men det må betragtes som parallele udviklinger, skönt dannelsesprincipet er det samme.

skjænkede de oprindelige former for 1. og 2. p. ent. til kun at have bestemt (objectiv) betydning, hvortil en medvirkende grund vistnok må søges i den ydre lighed i dannelsesmåden med den nye 3. p., medens man glemte, at suffixerne havde ganske forskellig betydning. Til gengæld derfor dannede man så nye ubest. former *vár-ok*, *vár-sz*, *várt-ál*, hvis suffixer ere noget uklare og ikke genfindes i andre sprog (både *sz* og *l* synes at være forskellige afændringer af det opr. *d*); kun i perf. vedblev formen *vártam* også at bruges som ubestemt. Endelig ere formerne *vár-juk*, *vár-t-uk* sandsynligvis opståede ved en slags uklar analogi med de andre personer i flt. Man ser altså, at kun i 2. p. fl. betegnes tydelig både subj. og obj., 3. p. ent. og fl. har kun synligt mærke for obj., 1. og 2. p. ent. derimod blot for subj. og kun sprogbrugen har hjemlet dem objectiv betydning. I *várlak*, *vártalak* — vistnok de senest dannede former, der derfor heller ikke have formået at trænge videre frem — er *l* tegnet for 2den p., *k* for 1ste, begge som i den ubest. böjning.

Et bevis på, hvorledes no. og udso. i mange tilfælde løbe over i hverandre, er det, at man kan bruge alle personer af perf. ind. (der egl. kun er det med personendelser forøgede part.) i den best. böjn. som tillægsord, hvor vi nærmest vilde bruge en relativ sætning, f. ex. *a hall-ott-am beszéd* (egl. »den jeg-har-hørt-den tale», ɔ:) den tale, jeg har hørt, *az említ-ett-ed népek* de folkeslag, du har omtalt, *szín csal-t-a sziv-é-ben* (egl. »skinnet har-bedraget-det i-hans-hjerte,» ɔ:) i hans af skinnet bedragne hjerte.[1])

Men nok herom. Jeg håber nu i disse linier på den ene side at have givet læseren et lille begreb om det magyariske sprog i og for sig og derved vist, hvor forskelligt det er fra vor sprogæt, altså også fra de slaviske sprog[2]); på den anden side tror jeg at have godtgjort, såvidt som dette i al korthed har kunnet ske, at det med alle sine ejendommeligheder ikke er et ene-

---

[1]) Mere om denne ejendommelige constructionsmåde kan sés f. ex. hos Arendt: Darstell. einiger interess. Eigenthümlichk. d. ung. Spr., i Lazarus og Steinthals Zeitschr. f. Völkerpsychol. u. Sprachwissensch. III, s. 216 ff. IV, s. 82 ff.

[2]) For de læsere, der ikke kende noget af disse, må det her være nok at bemærke, at de såvel i henseende til grammatiken som til det væsentlige af ordforrådet stemme omtr. med latin og græsk.

stående sprog, men at det, uagtet den i tid og rum lange adskillelse mellem Magyarer og Finner naturligvis har fremkaldt mange forskelligheder, så at der ikke kan være mindste tale om, at de to folk nu skulde kunne forstå hinanden, dog hører til den finske sprogfamilie og særlig til den ugriske klasse, hvis øvrige repræsentanter ere de fra Magyarerne allerfjernest boende folk af hele denne familie, Voguler og Ostjakker.

Om Brugen af danske Fagudtryk ved Undervisningen i de levende Sprog.

Af *Ch. Beissel.*

Vanen er en Magt, som sætter Inertiens urokkelige Modstand imod Fremskridtsbestræbelserne, og det ofte mod den bedre Overbevisning. Dette viser sig indenfor Skolens Enemærker saavel som andre Steder. Derom vidner blandt Andet den ihærdige Fastholden af de latinske Benævnelser ved Sprogundervisningen. Det er bekvemt at vedblive sin gamle Gang. Man kan endog finde et Slags aandelig Tilfredsstillelse ved at tænke, at man holder fast ved det historisk Givne og sætter sig imod Omvæltningen. Ved den her foreliggende Gjenstand maa man dog have den Bevidsthed, at de brugte Udtryk tilhøre en anden Verden, en afsluttet Tid, og et Sprog, som efter hele sin Udviklings Natur er forskjelligt fra dem, hvis Grammatik er iført dets Uniform, saa at sige. Disse Fagudtryk, tagne fra Latinen, passe naturligt til dette Sprog, men passe de derfor paa de nyere Sprog? Og om de gjøre, skulle de da bruges i deres Grammatik? — For en stor Del maa de siges ikke at være svarende til Nutidens Opfattelse af Sprogets Forhold; tildels ere de Formforhold, Latinen fremviser, ikke tilstede i de levende Sprog, og deres Brug forbydes af en endnu vægtigere Grund, nemlig den, at det længe trælbundne Modersmaal omsider er kommet til sin Ret og kræver den Plads, Naturen selv har anvist det: At være vor Aands Jordemoder og Amme. I den Tid, da Latinen svang sit despotiske Scepter i den literære Verden, delte Moders-

maalet Skjæbne med Flertallet af dem, der talte det. Omtrent samtidigt med at der rejste sig Forkæmpere mod det politiske Despoti i Staten, rejste sig ogsaa Forkæmpere mod Latinens Despoti ved Højskolerne. Omsider fremstod Realundervisningen, en mere demokratisk Form, som et Slags Modsætning til den lærde. Men om nu end ikke meget andet fra Latinskolen fandt Indpas der, saa mødte Grammatikken dog i Toga, — som i et Slags kongelig Uniform. Det var ikke alene Tilfældet her, men ogsaa i andre Lande. Efterhaanden have der imidlertid allevegne været Bestræbelser for at afføre Sproget denne Levning af kosmopolitisk Dragt og at give det en national istedetfor. Man er saaledes kommen til det Naturlige. Thi hvad er naturligere, end at Modersmaalet betragtes paa sin egen Grund, og at selve de Udtryk, som skulle tjene til Bærere for dets grammatikalske Begreber, tages af det selv! Hvad er naturligere, end at Modersmaalet benyttes i Et og Alt som Meddelelsesmiddel ved Undervisningen, og at det tager og hævder sit Overherredømme i Skolen og ikke taaler nogen Indskrænkning der. Det er en hellig, ukrænkelig, gammel Ret, som Ingen kan gjøre det stridigt.

Ikke saa sjældent hører man den ubegribelige Paastand, at de fremmede Udtryk vare bedre skikkede til at fastholde de grammatikalske Begreber end de danske. For det Første skal Begrebet dog vel læres, førend det kan holdes fast. Det er naturligt, siger man, men det læres ved Definitionen. Men denne Definition eller i det mindste dens Hovedbegreb ligger i det danske Udtryk; den kunde altsaa spares i mange Tilfælde, eller den vilde ikke trænge til saa hyppige Gjentagelser, da den let kan gjenfindes i det danske Ord. Og troer man for Alvor, at en Elev, især naar han ikke lærer Latin, kan holde et Begreb fast ved et Ord, han ikke forstaaer og langt mindre føler, et Ord, som ikke er andet for ham end en Samling af døde Lyd eller Bogstaver? — Det kan Ingen mene for Alvor, naar det kommer til Stykket. Man kan temmelig godt forstaae, skrive og tale et fremmed Sprog uden at føle det, uden at være trængt ind i det og uden at være gjennemtrængt af det; det er endnu ikke blevet til Liv hos En, man er endnu ikke trængt ind i dets Inderste, og der hører en fleraarig Øvelse til at komme til det Punkt, hvor man kan sige, at dets Ord kunne erstatte Modersmaalets i Et og Alt. — En Forskjel kan der maaskee finde Sted hos de Mennesker, der ere særdeles bevægelige i Aanden, eller som

mangle en udpræget Individualitet. Naar man nu henviser til Resultatet og siger: Ja, vi have brugt de latinske Udtryk hos Børn, som ikke have Begreb om Latin, og de have dog lært deres Grammatik, kan for det Første indvendes derimod, at Arbejdet ad den anden Vej utvivlsomt havde været lettere, og for det Andet, at Pædagogiken ikke maa skrive sig hele Udbyttet til Indtægt; der er endnu andre Krav som skulle fyldestgjøres. For den Fagkyndige stiller Sagen sig ganske anderledes end for Eleven. Han kan bruge et hvilketsomhelst Udtryk, da Begrebet sidder fast og staaer klart for ham. Men her gjælder det om at sætte sig ind i den Uvidendes, i Begynderens Tanke. Der er jo Intet i Vejen for, at man i det sidste Aar eller lidt før gjør Eleven ogsaa bekjendt med den latinske Terminologi, at han kan betjene sig deraf i givne Tilfælde, eller for den blotte Fornøjelse at kunne den.

Alle Forandringer medføre Ulemper, især i Begyndelsen. Denne er imidlertid gjort hos os, og vi have en Mand, vi med Stolthed kunne støtte os til, nemlig Rask. Der er næppe noget andet Land, hvor man kan stille saadan en Kæmpe i Spidsen. Vi kunne i Grunden heller ikke klage over, at der er altfor mange danske Udtryk i Brug, naar vi see hen til andre Lande. Der kan næppe være Tvivl om, at vi med nogen fortsat Discussion snart vilde kunne naae en fuldkommen Enighed og Enhed, og det var ingen ringe Vinding for Undervisningen. Om den store Uoverensstemmelse, som har hersket i Frankrig i denne Henseende vidner en i 1852 af B. Jullien udgiven Samling af de i Tidens Løb i Fransken brugte grammatikalske Udtryk under Titlen: «Vocabulaire grammatical de la langue française», som tæller 186 Octavsider. For Tydskens Vedkommende kunde der ogsaa samles Stof til en anseelig Piece af lignende Slags.

Have vi først Fagudtrykkene samlede til Modersmaalet, er der kun tilovers at skaffe nogle faa Udtryk tilveje for saadanne Former og Forhold i de fremmede Sprog, som ikke findes i Dansken, f. Ex. det franske «Defini» (see nedenfor), det tydske «Gerundiv» (Lidenavneform) og lignende. Brugen af franske Udtryk i den franske, tydske i den tydske og engelske i den engelske Grammatik er ligesaa, ja mere forkastelig end Brugen af de latinske Ord. Det vilde jo føre til, at Børnene maatte lære fire Terminologier, som vilde blive til Besvær og afstedkomme Forvirring. Een Terminologi for «Modersmaalet» er nok til dem alle, og det bringer Eenhed i Elevens grammatikalske

Begreber. Allerede Rask har gjort Brugen af de franske Udtryk latterlig: f. Ex. Her maa *lé substantif* bruges med *l'article. L'adjectif* maa sættes efter *le substantif.* Efter *quoique* bruges *le subjonctif.* Saadan en Udtryksmaade kunde friste En til at lee højt, naar man ikke samtidigt havde den Bevidsthed, at den virkeligt findes i Lærebøger og bruges i Skolen. De fremmede Sprog have stor Tendents til at vise deres Selvstændighed i Skolen; de kunne vanskeligt bringes til en intim Alliance med Modersmaalet, skjøndt de forresten have ligesaalidt Krav paa at sejle deres egen Sø som nogen anden Disciplin.

Blandt andre Anker har man ogsaa fremført den mod de danske Udtryk, at de vare for lange i Sammenligning med de andre. Det er heller ikke troligt, at det er alvorligt ment, thi en gjennemført Sammenligning bringer snarere Fordelen paa Modersmaalets Side. Er f. Ex. *Plusqvamperfectum* kortere end Førfortid? er *Futurum absolutum* kortere end Fremtid? er *Præsens indicativ* kortere end fremsættende Nutid? *Nominativ* kortere end Nævneform? *Prædicat* kortere end Omsagn? *Hypothetisk Comparations Sætning* kortere end Forudsættende Sammenligningssætning? o. s. v. Eller er det maaskee lettere for en dansk Tunge, at udtale de fremmede Ord, saaledes at selve Udtalen bidrager til at forkorte Ordet ved at give Lydene mindre Varighed? Man kunde finde sig i at høre slige Bemærkninger som den om de danske Ords Længde, om at de ere mindre skikkede til at holde Begrebet fast med o. s. v., af Lægfolk, som dømme med en overfladisk Kundskab om Sagen, men det er i en høj Grad forbavsende, naar de fremkomme af Fagmænd. De aflægge jo dermed det Vidnesbyrd for sig selv, at de forkaste Noget, de ikke engang have gjort sig den Umage at undersøge og sætte sig ind i.

Lad os nu fremsætte en Del af selve Udtrykkene i begge Former. Alle Formforandringer fattes sammen under Begrebet *Flexion* = Bøjning. Denne omfatter tre Hovedafdelinger: 1) *Conjugation* = Tidsbøjning for *Verbet* = Gjerningsordet; 2) *Declination* = Forholdsbøjning for *Substantivet* = Navneordet, *Articlen* = Kjendeordet, *Adjectivet* = Tillægsordet og *Pronominet* = Stedordet; 3) *Comparation* = Trinbøjning for Tillægsordene og en Del af *Adverbierne* = Biordene.

Tidsbøjning omfatter indvirkende = *transitive* og uindvirkende = *intransitive*, tilbagevirkende = *reflexive*,

gjensidigvirkende = *reciproke* og upersonlige Gjerningsord. Disse bøjes i *Activ* = Handleart og i *Passiv* = Lideart, som omfatte *Indicativ* = Fremsættende [Maade], *Conjunctiv* = Forestillende [Maade], *Imperativ* = Bydende [Maade], *Conditionalis* = Betingende [Maade]. Tiderne: *Præsens* = Nutid, (Præsens indicativ = fremsættende Nutid), *Imperfectum* = Fortid, (Imperfectum conjunctiv = forestillende Fortid), *Perfectum* = Førnutid, *Plusqvamperfectum* = Førfortid, *Futurum absolutum* = Fremtid, (Futurum absolutum indicativ = fremsættende Fremtid), *Futurum exactum* Førfremtid (Futurum exactum conditionale = betingende Førfremtid). *Infinitiv* = Navneform, *Participium præsens* = varende Tillægsform, *Participium perfectum* = fuldendt Tillægsform.

Forholdsbøjningen har: *Nominativ* = Nævneform, *Genitiv* = Ejeform, *Dativ* = Hensynsform, *Accusativ* = Gjenstandsform. — *Singular* = Ental, *Plural* = Flertal, *substantivisk* = selvstændig, *adjectivisk*, *concret*, *attributiv* = vedføjet, *Subject* = Grundord, *Prædicat* = Omsagn, *subjectivisk* = som Grundord eller Grundords . . . ., *prædicativisk* = som Omsagn eller Omsagns . . . ., *Apposition* = Samstilling, *Antecedens* = det Foregaaende (ɔ: Ord underforstaaet).

Trinbøjningen har: Grundtrin = *Positiv*, Højere Trin = *Comparativ*, Højeste Trin = *Superlativ*.

Ubøjelige Ord: *Adverbier* = Biord, *Præpositioner* = Forholdsord, *Conjunctioner* = Bindeord, *Interjectioner* = Udraabsord.

De her fremsatte Ord ere langtfra altomfattende, men dette Antal er tilstrækkeligt til det satte Formaal. De brugte latinske Udtryk paa deres Side ere jo heller ikke altomfattende; det er nærmest Formlæren de beherske, og selv den ikke aldeles.

Skjøndt Hensigten med denne Fremstilling ikke er at levere en Kritik over brugte danske Fagudtryk, kan jeg dog ikke undlade at berøre nogle, der bruges meget, da de maae betragtes som mindre passende til det Begreb, de skulle udtrykke.

Navneordet kaldes ogsaa Hovedord. Det turde være et Spørgsmaal, om dette Ord er Sprogets Hovedord. Desuden er der Grund til at antage, at det er en ligefrem Germanisme: «Hauptwort». Navneord er meget betegnende som «Navn paa en Ting».

Ental kaldes almindeligt Enkelttal. Det Modsatte af «Flertal» maa dog ubetinget være «Ental». Eller ogsaa, hvis man vil paastaae, at «Enkelttal» er rigtigt, saa maa Modsætningen dertil tages som Udtryk for «Plural». Det vilde da blive «Sammensattal».

Omsagn kaldes meget almindeligt Udsagn. Det er vistnok det tydske «Aussage» (brugt af Heise — 1ste Udgave af hans store Grammatik udkom 1814 — af Grimm og fl.). Paa dansk hedder det «tale om en Ting», «sige Noget om en Ting». Omsagn er ubestrideligt bedre dansk end Udsagn. Det kan ikke nægtes, at Udsagn og de dermed beslægtede Fagudtryk er betegnende; men der er næppe nogen Grund, der taler for deres Brug, uden den Hævd, som de have vundet igjennem en Række af Aar.

Gjerningsordet kaldes ogsaa Udsagnsord. Dette er en fremtrædende Unøjagtighed, med mindre man vil fastholde Grundtanken om Existentialbegrebet udtrykt ved Ordet «være». Men det er jo ikke hele Omsagnets Begreb; dette omfatter desuden Navneord, Tillægsord og Stedord, som jo paa denne Maade komme med ind under Begrebet Udsagnsord.

Navneformen (Infinitiv) kaldes ogsaa Navnemaade. Det er kun een Form, som ikke kan bøjes uden at dens Begreb forandres. Dens Fortid og Fremtid kunne kun dannes ved Ordforbindelse, ikke ved Bøjning, og det er derfor urigtigt at optage dem med i Formskemaet, som jo kun skal vise Bøjningsformerne.

Tillægsformen kaldes ogsaa Tillægsmaaden. Da det ikke nærmest er Tidsbegrebet, der er fremtrædende her, men Begrebet om Handlingens Varighed og Fuldendelse, og da disse Ord jo egentligt ere Tillægsord, er Udtrykket «Maade» slet ikke paa sit Sted her, med mindre man vil tage det i en Betydning, som ikke har Hjem i den praktiske Grammatik.

Nævneform, Ejeform o. s. v. kaldes ogsaa Nævnefald, Ejefald o. s. v. Disse sidste Udtryk ere Germanismer.

Fortid kaldes ogsaa Datid. Dette Udtryk er ubestemt og tager nærmest Hensyn til Samtidighedens Begreb. Uden at drøfte Fortrinet af Ordet «Fortid» fremfor «Datid» behøver man blot at see paa Tidsbenævnelsernes smukke Harmoni og nøjagtige Gjengivelse af Begrebet for at bestemme sig for det første.

Nutid,	Fortid,	Fremtid;
Førnutid,	Førfortid,	Førfremtid.

Fortid og Datid kunne begge finde deres Anvendelse i den franske Sproglære, hvor det første da bliver Udtryk for *passé défini*, medens det andet bliver Udtryk for *imparfait*. Derved vilde der fremkomme følgende Skema for det franske Gjerningsords fremsættende Tider:

Enkelte Tider:	Sammensatte Tider:
Présent, Nutid;	*Passé indéfini*, Førnutid;
Imparfait, Datid;	*Plus-que-parfait*, Førdatid;
Passé défini, Fortid;	*Passé antérieur*, Førfortid;
Futur absolu, Fremtid;	*Futur passé*, Førfremtid.

Foruden at disse Udtryk (ɔ: Datid, Fortid, Førdatid, Førfortid) have den Fordel at være korte, have de ogsaa den, at de netop her finde den Anvendelse, der svarer mest til deres Begreb. Dertil kommer, at Disciplen i Latinskolen med Begrebet af den græske *Aorist* ogsaa kan overføre dens Benævnelse (eller en aldeles tilsvarende) paa Fransk eller omvendt fra Fransk paa Græsk.

Naar Ordet Datid ikke bruges i Fransk, kan der opstilles følgende Skema af Tidsbenævnelser:

Présent, Nutid;
Imparfait, beskrivende Fortid;
Passé défini, fortællende Fortid;
Futur absolu, Fremtid;

Passé indéfini, Førnutid;
Plus-que-parfait, beskrivende Førfortid;
Passé antérieur, fortællende Førfortid;
Futur passé, Førfremtid.

Her fremtræder der ikke flere Navne paa Tiderne end der findes i Modersmaalet, hvorved dette altsaa kan blive Grundlag for de franske Gjerningsord, uden at dets Terminologi forandres. Den dobbelte Fortid i Fransk adskilles ved Tillægsordene beskrivende og fortællende, som tillige angive de to Tiders særlige Hverv i Sproget. Der, hvor der ikke kræves noget Hensyn til Græsk og til en streng videnskabelig Opfattelse, bør disse sidste Udtryk vist foretrækkes som mere praktiske.

Handleart og Lideart kaldes ogsaa Handleform og Lideform. Disse sidste Udtryk give Anledning til Forvirring, da Ordet Form forekommer saa ofte. De første fortjene Fortrinet, da de adskille de to Begreber fra Formbegreberne, som

jo heller ikke staae i Forbindelse med nogen af dem, især ikke med Lidningens Begreb.

Det har utvivlsomt sine Vanskeligheder at finde betegnende Udtryk, især der, hvor flere Forhold forenes under et Hovedbegreb. Det bestemmende Moment bør da i disse Tilfælde søges i Hovedforholdet eller i det mest fremtrædende Begreb.

Tidsbøjning for *Conjugation* er det Udtryk, der giver Hovedbegrebet. Navnene paa Bøjningsskemaets Underafdelinger betegne Tiden, Maaden knytter sig dertil som et Bibegreb og finder sit Udtryk i et tilføjet Tillægsord. Personforholdet har slet ikke noget Udtryk i Benævnelsen, men dets Begreb ligger saa nær for Tanken, at det følger med som en uadskillelig Del.

Istedetfor upersonlig bruge Mange nu enpersonlig. Denne Forandring, som nok tør kaldes en Efterligning af det franske *unipersonnel* istedetfor *impersonnel*, er aabenbart et Skridt tilbage. Ved Benævnelsen upersonlig udtrykker man Hovedbegrebet, nemlig at disse Gjerningsord ere ubestemte, at de ikke have noget bestemt Grundord eller rettere, at der ikke kan tænkes nogen bestemt Person til at udføre Handlingen. Er dette Hovedbegreb opfattet, følger det andet nødvendigt af sig selv, eftersom det ubestemte Begreb kun kan udtrykkes ved det personlige Intetkjønsstedord i Ental.

Varende og fuldendt Tillægsform, d. v. s. som angive den varende og fuldendte Handling. Det er rimeligt, at mangen En vil stødes ved disse Udtryk, idet det vil synes som om han derved kom til at tænke paa at selve Tillægsformen var varende eller fuldendt. Lignende Udtryk findes imidlertid i Hverdagssproget, f. Ex. «et nyt Par Støvler» og «en god Flaske Vin», som den grammatikalske Kritiker maaskee forkaster uden at tænke paa, at han selv siger «den bestemte og den ubestemte Artikel». Det, som er Hovedsagen her, er at Begrebet varende og fuldendt forbindes med det andet til en Enhed. Den Tænkende vil strax fatte det Hele rigtigt, uden en forudgaaende Opløsning og Forklaring. At ville forkaste Udtryk som: «en god Flaske Vin», «et nyt Par Støvler», «den bestemte Artikel» og lignende er Pedanteri. Tanken opfatter det Hele samlet og kan ikke tage fejl af Meningen. Det er, forsaavidt jeg ved, kun nogle tydske Grammatikere, skarpe Tænkere, logiske Hoveder uden Tvivl, som holde paa at der skal siges: «der bestimmende Artikel» istedetfor «der bestimmte». Ja, de rette ligeledes det franske «article défini» til «article déterminant» og «indéfini» til

»indéterminant«. Men al denne Skarpsindighed, denne stringente Logik forhindrer ikke, at man læser: »Gegenüber ist ein Vorwort, welches hinter das Hauptwort gesetzt wird« m. m.

En eller Anden kunde synes maaskee, at der hist og her findes nogen Overdrivelse i den her givne Fremstilling, og at det i Grunden er langtfra saa galt o. s. v. Det Fremførte er imidlertid Resultatet af en mere end tiaarig Erfaring, og hvad forresten Sagens Vigtighed for Undervisningen angaaer, vil vist Enhver være enig i, at det var bedre om man havde et fuldstændigt System af danske Udtryk, som brugtes af Alle; men Enhver vil ogsaa være overbevist om, at den Vej, ad hvilken dette System af Fagudtryk kan tilvejebringes og faae almindelig Udbredelse, er den offentlige Discussions. Arbejdet vil næppe være meget vanskeligt, da allerede meget staaer fast, og Opgaven i Grunden er at fuldstændiggjøre det Begyndte og give det en bestemt Form.

Nogle Bemærkninger om Quintus Smyrnæus' Diction.

Af *F. Nutzhorn.*

Medens nyere Forfatteres Livsforhold tit er os langt bedre kendte end deres Værker, maa vi ved Oldtidsværkerne ofte nöies med at kende Navnene paa de Mænd, som skal have forfattet dem, hvorimod alt Andet, endog det Aarhundrede, i hvilket Forfatteren har levet, er overladt til vor Gisning. Saaledes gaar det med et Digt, som i homerisk Stil fortsætter Iliaden udover Stadens Undergang lige til Stormen ved Geraistos, hvor Aias Oileus Sön fandt sin Död i Bölgerne. I Haandskrifterne og hos Eustathios, der enkelte Gange citerer dette Digt, kaldes Forfatteren blot *Κόιντος* og Værket *τὰ μεθ' Ὅμηρον*. En Tid gav man Forfatteren Navnet Quintus Calaber, fordi det Haandskrift, gennem hvilket Occidenten först blev bekendt med de 14 Böger *Posthomerica*, af Bessarion var fundet i et Kloster i Calabrien; Tzetzes og Konstantin Laskaris derimod kalder ham *Σμυρναῖος*. Denne Benævnelses Rigtighed beviser Laskaris af et Sted i Digtet selv (12, 308 flgg.), hvor Forfatteren, idet han paakalder Muserne, fortæller, at de har givet ham Sangens Gave, da han som Dreng vogtede Faar nær ved et Artemistempel i Egnen om Smyrna, tre Gange saa langt fra Hermosfloden, som et Raab kan höres. Ordene:

ὑμεῖς γάρ πᾶσάν μοι ἐνὶ φρεσὶ θῆκατ' ἀοιδήν
Σμύρνης ἐν δαπέδοισι περικλυτὰ μῆλα νέμοντι

minde ved Siden af homeriske Reminiscenser navnlig om Hesiodos' Theogoni v. 22-23:

αἵ νύ ποθ' Ἡσίοδον καλὴν ἐδίδαξαν ἀοιδήν,
ἄρνας ποιμαίνονθ' Ἑλικῶνος ὑπὸ ζαθέοιο,

og det er vel muligt, at Forfatteren ikke har tjent sit Bröd ved at vogte Kvæg, og kun for at ligne Hesiodos har tænkt sig som virkelig Faarehyrde, men saa meget mere kan man da stole paa, at Afvigelsen fra Hesiodos, Stedforandringen fra Helikon til Artemistemplet ved Smyrna, har sin Grund i Virkeligheden. At han virkelig har hört hjemme i Lilleasien fremgaar desuden af den Localkundskab, som tit viser sig i hans Omtale af hine Egne. Men usikker er Forfatterens Levetid. Spaadommen 13, 336 flgg., at Aineias skal grunde en Stad ved Tiberfloden, og

at hans Efterkommere skal herske fra Solens Opgang til dens Nedgang, viser hen til den romerske Keisertid, dog saaledes, at man her ligesaagodt kan tænke paa det förste som paa det fjerde Aarhundrede. Senere kan man ikke sætte Forfatteren; thi 6, 531 flgg. omtales der i en Lignelse: »Vildsvin eller Löver, som paa en Dag, hvor Herrerne indelukker Mennesker blandt vilde Dyr, i det indesluttede Rum sönderriver enhver Slave, som kommer dem nær,» og da Keiser Theodosius afskaffede de egentlige Dyrkampe, medens Digteren her taler om dem som noget Samtidigt, maa vi antage ham for ældre end Theodosius. Nærmere Bestemmelse af Tidsalderen kan ikke gives; thi Forestillingen om *Αἶσα*, der intet Hensyn tager til Zeus (11, 271) og overhovedet styrer for Alle, baade Guder og Mennesker; den blodlöse og matte Skildring af Guderne, hvor de fremtræder, viser os kun, at vi bevæger os i Hedenskabets Oplösningstid; men denne varer jo adskillige Aarhundreder. Kendskab til Christendommens Dogmer har Tychsen og Köchly villet finde i 7, 87 flgg.:

καὶ γάρ ῥα πέλει φάτις ἀνθρώποισιν
ἐσθλὸν μὲν νίσσεσθαι ἐς οὐρανὸν ἄφθιτον αἰεί,
ἀργαλέον δὲ ποτὶ στυγερὸν ζόφον.

Men det er en Forestilling, som kan forfölges langt tilbage i den græske Litteratur, för Plato og för Pindar, saa den ikke kan give os nogen Tidsbestemmelse. En saadan kan snarere söges deri, at Digtet aldeles intet Spor indeholder af christelige eller neoplatoniske Forestillinger eller af Sammenblandingen mellem orientalsk og occidentalsk Cultus. Enten maa Forfatteren have levet för det 3die Aarhundrede, eller, hvis hans Levetid falder senere, har han været uberört af sin Tids Strömninger. Tilbage bliver da kun det Bevis, som kunde hentes fra Sprogformen og Versificationen; men da Digtet overalt bevæger sig gennem homerisk Sprog og homeriske Reminiscenser, kan man heller ikke heraf drage nogen sikker Slutning [1]), og af de omhyggelige Undersögelser, som Hermann, Lehrs og Köchly har anstillet om de græske Epikeres Versification, fremgaar kun, at Quintus danner Overgang mellem de ældre Epikeres Hexameter og det baade med Hensyn til Cæsur og Hiatus strængt regelbundne Versemaal, som findes hos Nonnos, eller med andre Ord, at hans

---

[1]) Den syntaktiske Sammensmeltning af Conjunctiv og Optativ viser kun, at Forf. har levet ind i Keisertiden.

Tid falder efter Alexandrinernes og för Midten af det fjerde Aarhundrede, hvad vi jo allerede ad anden Vei vidste.

Quintus' Digt, τὰ μεθ' Ὅμηρον, som det kaldes hos Eustathios og i nogle Haandskrifter, eller παραλειπόμενα Ὁμήρῳ, som det hedder i andre Haandskrifter og ældre Udgaver, omfatter de samme Tildragelser, som var Genstand for en Del af de saakaldte kykliske Digte: Αἰθίοπις, Ἰλίου πέρσις, Ἰλιὰς ἡ μικρά, Νόστοι, og den Tanke laa nær, at Digtet kun var en Sammenarbeidelse af hine nu tabte fire Epopeer; men en Sammenligning med Proklos' kortfattede prosaiske Angivelse af hine Digtes Indhold viser strax, at Quintus har fulgt andre Kilder. Hvad Aithiopis har fortalt om at Folkets Forbittrelse over Thersites' Drab bragte Achilleus til at seile til Lesbos, er forbigaaet hos Quintus. Efter Aithiopis har Zeus givet Memnon Udödeligheden, hos Quintus 2, 650 er Memnon εἰν Ἀίδαο δόμοισιν; Aithiopis har ladet Achilleus falde for Paris og Apollon, Quintus nævner kun Apollon som hans Banemand; hos Arktinos er Achilles falden strax efter at have hævnet Antilochos' Drab paa Memnon, og derefter feires samtidig Antilochos' og Achilleus' Begravelse, hvorimod Quintus lader Antilochos begrave, medens Achilleus endnu lever.

Den lille Iliade har ladet Aias bære Achilleus' Lig ud af Kampen ned til Skibene, medens Odysseus dækkede Aias' Ryg mod Fjendernes Angreb, Quintus lader Odysseus og Aias begge kæmpe tappert mod Fjenderne, medens Andre bærer Liget ud af Kampen. Ogsaa Maaden, hvorpaa Striden om Achilleus' Vaaben afgöres, skildres forskelligt. I den lille Iliade blev Philoktet hentet fra Lemnos ifölge Spaadom af den fangne Helenos, og fældede derpaa Paris ved sine Pile; hos Quintus bliver först Paris dræbt, derefter lader Helenos sig frivillig göre til Fange af Skinsyge over, at man efter Paris' Död har givet Helena til Deiphobos, og ikke til ham; Philoktets Kamp mod Paris gaar i den lille Iliade forud for Eurypylos' Ankomst fra Mysien; hos Quintus fortælles först om Eurypylos' Ankomst, Machaons Fald, og Eurypylos' Död for Neoptolemos; först derefter hentes Philoktet, der fölgelig ikke, saaledes som i den lille Iliade, kan helbredes af Machaon, men af Podaleirios.

Fra Digtet «Ilios' Undergang» afviger Quintus baade i Fortællingen om Laokoon og om Aias og Kassandra; af Alt, hvad der har været fortalt i Nostoi, har han Intet om Uenigheden mellem Agamemnon og Menelaos för Afreisen, Intet om Menelaos' Tog

til Ægypten, Leonteus', Polypoites' og Kalchas' til Kolophon; kort Intet uden den ogsaa hos Homer omtalte Storm ved de kapheriske Klipper. I Köchlys Prolegomena til den större Udgave (Leipzig 1850) Pag. VIII flgg. kan man finde endnu flere Afvigelser fra Kyklikerne angivne, og i det Hele er der efter Köchlys Undersögelser ingen Tvivl tilbage om, at vor Forfatter ikke har kendt de saakaldte kykliske Digte, som paa hans Tid formodentlig har været helt tabte eller i al Fald litteraire Sjeldenheder. Den Kilde, hvoraf han har öst Stoffet til sit Digt, har formodentlig kun været en kort prosaisk Fremstilling af Troianerkrigens Historie, saaledes som Börn læste den i Skolerne. Enkelthederne har han da udfört talentfuldt med Benyttelse af homeriske Udtryk, Skildringer og Sammenligninger, hvortil nu og da slutter sig Reminiscenser fra Hesiodos, en enkelt Gang ogsaa fra Apollonios Rhodios.

Derimod mener Köchly, at der ingen Reminiscenser findes fra latinske Digtere. »*Nihil dubito, quin eos plane ignoraverit.*« Der findes dog virkelig Spor af Kendskab til Virgil. Aias' Skibbrud er vel væsentlig fremstillet i Lighed med Menelaos' Fortælling i 4de Bog af Odysseen; men Quintus lader 14, v. 449 Zeus overgive Minerva sin Lynild og Torden og tilföier da v. 533:

> ἔμβαλε νηὶ κεραυνόν· ἄφαρ δέ μιν ἄλλυδις ἄλλῃ
> ἐσκέδασεν διὰ τυτθά· περίαχε δ' αἶα καὶ αἰθήρ.
> ἐκλύσθη δ' ἄρα πᾶσα περίδρομος Ἀμφιτρίτη.

De enkelte Udtryk genfindes hos Homer: ἔμβαλε νηὶ κεραυνόν — ἄλλυδις ἄλλῃ — τυτθὰ βαλὼν κεάσαι — περὶ δ' ἴαχε πέτρη — ἐκλύσθη δὲ θάλασσα — περίδρομος — ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη; men Billedet i sine store Træk, Minerva med Lynet, genfindes ved Skildringen af samme Begivenhed i Æneiden 1, v. 42-43:

> *Ipsa Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem*
> *disjecitque rates evertitque æquora ventis.*

Man kunde vel tænke sig Ligheden opstaaet ved Afhængighed af en fælles Kilde, men anderledes er Forholdet ved Skildringen af den Storm, som Aiolos sender, opfordret af Iris paa Athenes Vegne. Navnet Αἴολος Ἱπποτάδης og Angivelsen af Hustru og 12 Sönner er hentet fra Homer, men helt forskellig fra Homer er Skildringen af hans Bolig:

> 475. ἵκετο δ' Αἰολίην, ἀνέμων ὅθι λάβρον ἀέντων
> ἄντρα πέλει στυφελῇσιν ἀρηράμεν' ἀμφὶ πέτρῃσιν
> κοῖλα καὶ ἠχήεντα·
> 481. . . . ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ,

482. ἔνθ' ἄνεμοι κελαδεινὰ δυσηχέες ηὐλίζοντο
ἐν κενεῷ κευθμῶνι· περίαχε δ' αἰὲν ἰωὴ
βρυχομένη ἀλεγεινά· βίῃ δ' ἔρρηξε κολώνην·
οἳ δ' ἄφαρ ἐξεχέοντο· κέλευσε δὲ πάντας ἐρεμνὴν
λαίλαπα συμφορέοντας ἀήμεναι
488. οἳ δὲ θοῶς ὤρνυντο.

Sml. Virg. Æn. 1, 51-56 og 81-83:

Nimborum in patriam loca feta furentibus austris
Æoliam venit. hic vasto rex Æolus antro
luctantes ventos tempestatesque sonoras
imperio premit ac vinclis et carcere frenat.
illi indignantes magno cum murmure montis
circum claustra fremunt.
Cavum conversa cuspide montem
impulit in latus, ac venti velut agmine facto
qua data porta ruunt et terras turbine perflant.

490. ἠλιβάτοισι δ' ἐοικότα κύματ' ὄρεσσιν
ἄλλοθεν ἄλλα φέροντο· κατεκλάσθη δ' ἄρ' Ἀχαιῶν
θυμὸς ἐνὶ στέρνοισιν, ἐπεὶ νέας ἄλλοτε μέν που
ὑψηλὸν φέρε κῦμα δι' ἠέρος, ἄλλοτε δ' αὖτε
οἷα κατὰ κρημνοῖο κυλινδομένας φορέεσκε
βυσσὸν ἐς ἠερόεντα· βίη δέ τις ἄσχετος αἰεὶ
ψάμμον ἀναβλύζεσκε διοιγομένοιο κλύδωνος.

De förste Linier minder tildels om Virg. Æn. 1, 105: *præruptus aquæ mons* og v. 92: *solvuntur frigore membra*; Slutningen er dannet efter v. 103 og 106-107:

fluctus ad sidera tollit.
hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
terram inter fluctus aperit, furit æstus arenis.

Det er en saa ordret Oversættelse, som man kan vente, hvor Versemaalet lægger Baand paa Oversætteren. Der er endnu flere Reminiscenser, som 462: νὺξ δ' ἐχύθη περὶ γαῖαν· ἐπήχλυσεν δὲ θάλασσα, sml. Æn. 89: *ponto nox incubat atra*, og 515: στοναχὴ δὲ καὶ οἰμωγὴ κατὰ νῆας ἔπλετ' ἀπολλυμένων· καναχιζε δὲ δούρατα νηῶν, sml. Æn. 87: *insequitur clamorque virum stridorque rudentum*, og flere andre, som vel ikke er ligefrem Oversættelser, og i og for sig selv Intet vilde bevise, men i Forbindelse med de ovenfor anförte sikkre Vidnesbyrd viser, at ikke blot en eller anden enkelt Vending, men hele Skildringen af Stormen og Skibbrudet er hentet fra den latinske Digter. Men

det er kun i 14de Bog denne Lighed findes. For det övrige Digt har Köchly Ret i sin Udtalelse: »*De poetis Latinis breviter dici potest. Nihil ex eorum lectione, sive res spectes sive narrandi rationem et artem, profecisse Quintum optime docet libri duodecimi cum secundo Æneidis comparatio.*» Maaske har Forfatteren ikke villet fölge Virgil i Skildringen af Troias Fald, der jo selv fra Æneas' Standpunkt tager sig ganske anderledes ud, end den græske Digter önsker det; muligt er det ogsaa, at Quintus, da han forfattede den 12te Bog, endnu ikke havde gjort Bekendtskab med Virgil; maaske har hans latinske Studier i det Hele indskrænket sig til förste Bog, medens Resten har vedblevet at være en lukket Bog for ham. Hvad nu end Grunden har været, bliver Sagen selv den samme: kun paa et enkelt Sted har Quintus efterlignet Virgil, ligesom det kun er sjældent, han har taget Apollonios eller Hesiodos til Mönster. Det Forbillede, til hvilket han idelig vender tilbage, er Homer, saa der vanskelig skal findes nogen Linie hos ham, uden den indeholder en eller anden homerisk Reminiscens; enhver Side afgiver Exempler i Mængde paa homeriske Halvlinier, Versendelser, Talemaader, Billeder o. s. v.; i hvilket Omfang, kan man see hos Köchly Prol. S. XLIX—LI, hvor der findes en fuldstændig Angivelse af de homeriske Efterligninger i de förste 32 Verslinier i förste Bog. Men paa den anden Side udskriver Quintus aldrig fuldstændig noget Sted af Iliaden eller Odysseen. Vil han f. Ex. gjengive det homeriske: *ὅσσον τε γέγωνε βοήσας*, omdanner han det til: *ὅσον βοόωντος ἀκοῦσαι*; taler Homer om: *ἀγάστονος Ἀμφιτρίτη*, vælger han et andet Adjektiv: *περίδρομος*, som i metrisk Henseende gör Fyldest for *ἀγάστονος*, men hos Homer forekommer i andre Forbindelser; saaledes: *θρασύφρονος Αἰακίδαο*, medens Homer har *ποδώκεος Αἰακίδαο*, eller omvendt: *θεοείκελος Ἕκτωρ*, medens Adjektivet hos Homer forekommer i Forbindelsen *θεοείκελ' Ἀχιλλεῦ*, og Substantivet: *Ἕκτωρ* i Versudgangen sædvanlig har Adjektivet: *κορυθαίολος* foran sig.

Det er altsaa ikke af Mangel paa Lyst til Selvstændighed, at Forfatteren holder sig saa nær til Homer; men han er i en lignende Stilling som den, der skriver Stil i et fremmed Sprog. Den homeriske Sprogform er ikke hans naturlige Meddelelsesmiddel, men en tillært Form, som han ikke kan benytte med Frihed, hvor gerne han end vil flyve paa egen Haand; men Lysten til at söge sig en egen Vei findes, og netop derfor vilde man ikke hos ham kunne hente Veiledning til Homerkritiken,

om han end havde havt de bedste Homerhaandskrifter til sin Raadighed og altid havde forstaaet de homeriske Böiningsformer, hvad nu langtfra er Tilfældet.

Anskuelighed og Lethed, Smag og Skönhed i Forbindelse med Simpelhed i Fremstillingen gör Digtet behageligt at læse; men for den, som kender Homer, har det som Efterligning endnu den Fordel, at det giver Anledning til en Sammenligning, som bidrager til en grundigere Erkendelse af den homeriske Digtningsform og Diction; thi det hænder sig let, at Efterligneren, der, hvor han selv tror mest at ligne sit Mönster, netop afviger mest fra det. Naar saaledes hos Quintus 12, 153 Epeios efter Hestens Fuldendelse istedetfor efter den almindelige episke Stil at bede til Guderne med mange Ord, ganske kort siger:

κλῦθι θεὰ μεγάθυμε· σάου δ' ἐμὲ καὶ τεὸν ἵππον,

er denne Korthed aabenbart en Efterligning af Iliadens 23, 770:

κλῦθι, θεά· ἀγαθή μοι ἐπίῤῥοθος ἐλθὲ ποδοῖιν.

Men Bönnen opsendes her under et Væddelöb af Odysseus, der, selv löbende, ved Slutningen af Banen anraaber sin Beskytterinde om at lade ham hurtig faa Forspring; Kortheden og den ilfærdige Form af Bönnen er der motiveret i Situationen, medens der hos Quintus ligesaagodt kunde have været anvendt den sædvanlige vidtlöftige og omstændelige Form.

Af det poetiske Apparat hos Homer er næppe nogen Art lettere transportabel end Lignelserne. Derfor er de ogsaa i rigeligt Maal overförte til Quintus' Digt, og en Sammenligning mellem Quintus' og Homers Lignelser vil derfor kunne bidrage Meget til Opfattelsen af Lignelsernes Charakter og Betydning saavel hos den Ene som den Anden og derigennem til en klarere Forstaaelse af begge Digteres Diction. Men ved Valget maa man tage Hensyn til Lighedens Art. Naar Deidameias Sorg ved Neoptolemos' Bortreise anskueliggöres ved fölgende Linier:

οἵη δ' ἀμφὶ μέλαθρα μέγ' ἀσχαλόωσα χελιδὼν
μύρεται αἰόλα τέκνα, τά που μάλα τετριγῶτα
αἰνὸς ὄφις κατέδαψε καὶ ἤκαχε μητέρα κεδνήν,
ἡ δ' ὁτὲ μὲν χήρην περιπέπταται ἀμφὶ καλιήν,
ἄλλοτε δ' εὐτύκτοισι περὶ προθύροισι ποτᾶται
αἰνὰ κινυρομένη τεκέων ὕπερ· ὣς ἄρα κείνου
μύρετο Δηιδάμεια (7, 330-336)

er det klart nok, at Quintus har havt for Öie Il. 2, 308 flgg.:

308. *δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινός*
310. *βωμοῦ ὑπαΐξας πρός ῥα πλατάνιστον ὄρουσεν.*

311. *ἔνθα δ' ἔσαν στρουθοῖο νεοσσοί, νήπια τέκνα,*
312. *ὄζῳ ἐπ' ἀκροτάτῳ, πετάλοις ὑποπεπτηῶτες,*
314. *ἔνθ' ὅγε τοὺς ἐλεεινά κατήσθιε τετριγῶτας,*
315. *μήτηρ δ' ἀμφεποτᾶτο ὀδυρομένη φίλα τέκνα.*

Men om end Ligheden er umiskendelig, kan man dog ikke af den udlede noget om Lignelsernes Anvendelse hos de to Digtere, da Skildringen af Fuglens Sorg ved Ungernes Död hos Homer ikke fremföres som Lignelse, men som Led i en virkelig Fortælling. Udbytte for Undersögelsen kan ikke engang altid vindes, hvor tilsvarende Billeder hos begge Forfattere anvendes som Lignelser, f. Ex. Il. 11, 155 flgg.:

ὡς δ' ὅτε πῦρ ἀΐδηλον ἐν ἀξύλῳ ἐμπέσῃ ὕλῃ·
πάντῃ δ' εἰλυφόων ἄνεμος φέρει, οἱ δέ τε θάμνοι
πρόρριζοι πίπτουσιν ἐπειγόμενοι πυρὸς ὁρμῇ·
ὣς ἄρ' ὑπ' Ἀτρεΐδῃ Ἀγαμέμνονι πῖπτε κάρηνα

sammenlignet med Quint. 8, 89 flgg.:

οἳ δ' ὑπόεικον ἐοικότες αὐαλέοισι
θάμνοις, οὓς ὀλοοῖο πυρὸς κατεδάμνατ' ἀυτμὴ
ῥηϊδίως ἐπιόντος ὀπωρινοῦ Βορέαο·
ὣς τοῦ ἐπεσσυμένοιο κατηρείποντο φάλαγγες.

Efterligningen ligger her Originalen saa nær, at man Intet lærer af Sammenstillingen.

Större Forskel finder vi Quint. 8, 41 flgg.:

λευγαλέοις σφήκεσσιν ἐοικότες, οἵ τε κλονήσει
χηραμοῦ ἐκποτέονται, ἐελδόμενοι χρόα θεῖναι
ἀνδρόμεον, πάντες δὲ περὶ στέγος ὁρμαίνοντες
τεύχουσιν μέγα πῆμα παρεσσυμένοισι βροτοῖσιν,
ὣς οἵγ' ἐκ νηῶν καὶ τείχεος ἐξεχέοντο . . . .

sammenlignet med Il. 16, 259:

αὐτίκα δὲ σφήκεσσιν ἐοικότες ἐξεχέοντο
εἰνοδίοις, οὓς παῖδες ἐριδμαίνωσιν ἔθοντες
νηπίαχοι· ξυνὸν δὲ κακὸν πολέεσσι τιθεῖσιν.
τοὺς δ' εἴπερ παρά τίς τε κιὼν ἄνθρωπος ὁδίτης
κινήσῃ ἀέκων, οἳ δ' ἄλκιμον ἦτορ ἔχοντες
πρόσσω πᾶς πέτεται καὶ ἀμύνει οἷσι τέκεσσιν.
τῶν τότε Μυρμιδόνες κραδίην καὶ θυμὸν ἔχοντες
ἐκ νηῶν ἐχέοντο . . . .

Man mærker strax, at Efterligningen mangler Originalens Liv og Anskuelighed, fordi Digteren her kun holder sig til de alminde-

lige Træk, Hvepserne, som sværmer, beredte til at stikke de Forbigaaende, men har forbigaaet det, som har tirret Hvepserne, Hvepseredens Forstyrrelse, uden hvilken man ikke mærker, det er Alvor med deres Vrede. Der findes idelig i de homeriske Lignelser en nöiagtig Angivelse af den bestemte Situation, de særegne ydre Forhold, en Fremhævelse af det enkelte Moment, Digteren har stillet sig for Öie, hvorved Billedet ikke blot bliver anskueligere, men ogsaa dets Betydning som Lignelse klarere; Hektor sammenlignes ikke blot med en *coluber mala gramina pastus* (Virg. Æn. 2, 471), men en Slange, som værner om sit Leie og ruller sig sammen for at modtage Mandens Angreb (Il. 22, 93). Odysseus, sögende Ly for Nattekulden i det visne Löv, sammenlignes ikke uden videre med en Glöd i Asken, men med en Glöd, som ved Aftentid gemmes i Asken af en Mand, som bor afsides langt ude paa Landet, og som ingen Naboer har, hos hvem han kan hente Ild, naar hans egen er gaaet ud, og derfor ret ombyggelig maa bevare den sidste Gnist (*σπέρμα πυρὸς σώων, ἵνα μή ποθεν ἄλλοθεν αὕῃ*, Od. 5, 490). Den omstændelige Udmaling af Biomstændigheder gör ikke blot Billedet mere tiltalende, men fremhæver det Moment, som er Hovedpunktet i Lignelsen.

Quint. 10, 415 flgg. skildrer Oinones Sorg over Paris' Död ved fölgende Lignelse:

> *οἵη δ' ἐν ξυλόχοισι περιτρέφεται κρύσταλλος*
> *αἰπυτάτων ὀρέων, ἥτ' ἄγκεα πολλὰ παλύνει*
> *χευαμένη ζεφύροιο καταιγίσιν· ἀμφὶ δὲ μακραὶ*
> *ἄκριες ὑδρηλῇσι κατειβόμεναι λιβάδεσσι*
> *δεύονθ', ἡ δὲ νάπῃσιν ἀπειρεσίη περ ἐοῦσα*
> *πίδακος ἐσσυμένης κρυερὸν περὶ τήκεται ὕδωρ·*
> *ὣς ἥγ' ἀσχαλόωσα μέγα στυγερῇ ὑπ' ἀνίῃ*
> *τήκετ' ἀκηχεμένη πόσιος πέρι κουριδίοιο.*

Billedet er hentet fra Od. 19, 205 flgg.:

> *ὡς δὲ χιὼν κατατήκετ' ἐν ἀκροπόλοισιν ὄρεσσιν,*
> *ἥν τ' Εὖρος κατέτηξεν, ἐπὴν Ζέφυρος καταχεύῃ·*
> *τηκομένης δ' ἄρα τῆς ποταμοὶ πλήθουσι ῥέοντες·*
> *ὣς τῆς τήκετο καλὰ παρήια δάκρυ χεούσης.*

Hos Homer er baade det Punkt i Lignelsen, hvorpaa det kommer an (*κατέτηξεν, τηκομένης . . . ποταμοὶ πλήθουσι*) og Skildringen af Sorgen det Moment, som foranlediger Lignelsen (*τήκετο . . . παρήια δάκρυ χεούσης*) stærkt fremhævet, medens

Quintus Intet taler om Taarerne, saa man ikke ser, hvad Lignelsen betyder.

Hvor Digteren i Iliadens 21de Bog skildrer Kampen mellem Hephaistos' Ild og Flodgudens Ström, giver han et glimrende Exempel paa, hvorledes en storartet Scene kan föres lyslevende frem for Anskuelsen ved sammenlignende Henvisning til noget langt Ubetydeligere, men for Tilhöreren vel Bekendt:

> *φῆ πυρὶ καιόμενος, ἀνὰ δὲ φλύε καλὰ ῥέεθρα.*
> *ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον, ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ,*
> *κνίσην μελδόμενος ἁπαλοτρεφέος σιάλοιο,*
> *πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται·*
> *ὣς τοῦ καλὰ ῥέεθρα πυρὶ φλέγετ', ἔζεε δ' ὕδωρ.*

Det samme Billede anvendes af Quintus 5, 379 flgg. ved Skildringen af Aias' Raseri:

> *μέλαν δέ οἱ ἔζεεν ἦτορ,*
> *εὖτε λέβης ἀλίαστον ἐπ' ἐσχάρῃ Ἡφαίστοιο*
> *ῥοιβδηδὸν μαίνηται ὑπαὶ πυρὸς αἰθομένοιο,*
> *γάστρην ἀμφὶς ἅπασαν ὅτε ξύλα πολλὰ θέρηται,*
> *ἐννεσίῃς δρηστῆρος ἐπειγομένου ἐνὶ θυμῷ,*
> *εὐτραφέος σιάλοιο περὶ τρίχας ὥς κεν ἀμέρσῃ·*
> *ὣς τοῦ ὑπὸ στέρνοισι πελώριος ἔζεε θυμός.*

Iliadens Digter nævner ikke blot den sydende og boblende Kedel, men henleder Opmærksomheden paa en bestemt Kedel, den, hvori der smeltes Svinefedt. Dette Træk har Quintus forandret dertil, at han blot lader Svinets Börster afskolde i det kogende Vand. Allerede derved træder det knittrende og sydende mindre frem; men endnu mere svækker han Billedets Virkning ved at sætte denne Forestilling om Kokkens Iver for at faa Svinets Börster lösnede ind imellem Billedet af den sydende Kedel og Recapitulationen *ὣς ἔζεε θυμός*, medens hos Homer Linien *κνίσην μελδόμενος* . . er indskudt som en underordnet Bestemmelse mellem *λέβης ζεῖ* og *πάντοθεν ἀμβολάδην*, hvorefter endnu Forestillingen om den knittrende Larm foröges ved Ordene *ξύλα κάγκανα*, hvorfra vi umiddelbart gennem Ordene *ὣς τοῦ καλὰ ῥέεθρα* föres tilbage til Floden, hvis Syden og Brusen skulde anskueliggöres ved Lignelsen.

Det er en Form, som overalt genfindes ved de homeriske Lignelser, at de ved Billedets Slutning, umiddelbart för Forestillingen vender tilbage til Fortællingens egentlige Genstand, fremhæver netop det Punkt, hvorpaa Opmærksomheden maa fæstes, den Del af Billedet, som ved at vække en beslægtet Forestil-

ling navnlig skal anskueliggöre det, for hvis Skyld Lignelsen er fremkommet. Sammenlignes Diomedes midt imellem Fjenderne med en Bjergström, som opsvulmet af Uveiret træder over sine Bredder, sprænger Broerne og gennembryder Dæmningerne, saa ender Billedet med Linien *πολλὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ ἔργα κατήριπε κάλ' αἰζηῶν*, fordi det netop er Hovedpunktet ved Sammenligningen med det Fölgende *ὣς ὑπὸ Τυδείδῃ πυκιναὶ κλονέοντο φάλαγγες*.

Der kan paavises Exempler i Mængde fra alle de Böger i Iliaden, hvor der findes Lignelser; thi det er en Form, som er naturlig, naar Lignelsens Hensigt er at anskueliggöre det, hvorom der fortælles, ikke blot at pynte Digtet eller forlyste Tilhöreren ved tiltalende, men Sagen mere eller mindre uvedkommende Billeder.

Hos Homer skildres navnlig Achilleus' Bedrift i Kampen saaledes, at man föres langt ud over det naturlige Maal for menneskelig Styrke. Det Samme gör sig naturligvis gældende hos Quintus, hvor f. Ex. 9, 162 Fjenderne falder for Deiphobos' Haand ligesaa tæt som de Kviste og Grene, Kulsvierne afhugger og samler i Gruben, eller 9, 198, hvor Ligene ligger om Neoptolemos saa tæt som Oliven, der nedrives af Træet ved Höstlid; men 8, 230 falder Troerne endnu tættere; de ligger saa tæt som det tallöse Löv, der samler sig i Bjergklöften og dækker Jorden. Det er her ikke blot Virkeligheden, som protesterer, men Forestillingen vægrer sig ved at fölge Billedet. Hos Homer bliver Diomedes, der jager Fjenderne foran sig, sammenlignet med en Bjergström, der river Træer og Markens Afgröde med i sin Fart; hos Quintus hedder det om Grækerne, der förer Byttet fra Troia ned til Skibene:

χειμάρροις ποταμοῖσιν ἐοικότες, οἵτε φέρονται
ἐξ ὀρέων καναχηδὸν ὀρινομένου ὑετοῖο,
πολλὰ δὲ δένδρεα μακρὰ καὶ ὁππόσα φύετ' ὄρεσφιν
αὐτοῖς σὺν πρώνεσσιν ἔσω φορέουσι θαλάσσης.

Billedet er for uensartet med det, hvormed det sammenstilles; Krigere, som efter Stormen vender tilbage til Skibene, belæssede med Bytte, ligner ikke rivende Bjergströmme.

Idet homeriske Lignelser eller Lignelser i homerisk Form anvendes saaledes af Quintus, at de mere er beregnede paa at stille smaa Idyller eller mægtige Billeder frem for vore Öine, end egentlig at kaste Lys over Fortællingen, hænder det sig ofte, at Billedet endog kommer til at svække det Indtryk af

Situationen, Læseren iforveien havde. 14, 71 flgg. fortælles der, at Troias Fald bragte Sorg over hele Egnen, Xanthos endnu rygende af Troianernes Blod græd med Nympherne, det höie Idabjerg og Simoisfloden klagede og alle Bjergströmmene paa Idabjerget jamrede höit. For nu nærmere at skildre Xanthos' Sorg, sammenligner Digteren Floden med en Landmand, som ser sin Mark ödelagt af Haglveir, men hvor meget han end gaar i det Enkelte for at skildre Ödelæggelsen paa Marken, kan han dog ikke göre den skikkelige Landmands Bedrövelse ved at se sit Arbeide spildt saa stor, som vi iforveien tænker os Xanthos' Sorg ved sin Stads Tilintetgörelse. Strax efter v. 89 sammenlignes Grækernes Seiersjubel med Krageflokkens glade Skrigen, naar der efter Uveir fölger Solskin. Digteren kan her henvise til Homer som sit Mönster, da det om Troianerne, der droge i Kamp, Il. 3, 2 hedder:

Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν ὄρνιθες ὥς,
ἠύτε περ κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πρό o. s. v.;

men först er det her ikke en enkelt Kragefloks Skrigen i Solskinsveir, men det langt mægtigere, hele den samlede Trækfugleskare, som mod Vinteren under Skrig og Larm flyver bort til Okeanosströmmen, og dernæst er Hensigten her ikke at skildre, hvor mægtigt Troernes Skrig löd, men at fremhæve Modsætningen mellem Grækerne, der gik frem i rolig Taushed, idet de i deres stille Sind var fast besluttede paa at kæmpe tappert, og Troerne, der stormede frem med Skrigen som Traner. Hos Quintus derimod skal Seiersglæden skildres, *μολπὴ δ' οὐρανὸν ἷκε δὲ αἰθέρος*; tilföies der et *εὖτε*, venter man uvilkaarlig et stort og mægtigt Billede, og saa faar man kun et Krageskrig at höre.

Andre Steder er Billederne mere passende til Lignelse, som 13, 537 flgg., hvor Demophon og Akamas' Glæde ved i Troia at finde deres Farmoder, hvem de længst havde tænkt död, sammenlignes med den Glæde, Börn föler, naar Rygtet har fortalt, deres Fader er död, men han saa pludselig en Dag træder ind ad Dören. Vi mindes herved om Od. 5, 394:

ὡς δ' ὅτ' ἂν ἀσπάσιος βίοτος παίδεσσι φανήῃ
πατρὸς, ὃς ἐν νούσῳ κῆται κρατέρ' ἄλγεα πάσχων,
δηρὸν τηκόμενος, στυγερὸς δέ οἱ ἔχραε δαίμων,
ἀσπάσιον δ' ἄρα τόνγε θεοὶ κακότητος ἔλυσαν.

Men Anvendelsen som Lignelse er forskellig. Odysseus har to Dage og to Nætter svömmet om paa Havet, baaret oppe af

Gudindens Slör, men dog idelig ventende sin Död; den tredie Dags Morgen sagtner Stormen og paa én Gang, da en Bölge hæver ham iveiret, ser han Land i Frastand; at han bliver glad, fölger af sig selv, men for at göre denne Glæde mere nærværende for Tilhörernes Sind, förer Digteren dem ind i en Familiescene, mellem Börnene, hos hvis dödssyge Fader der pludselig vises Bedring; saa glade, som Börnene bliver ved denne Udsigt til Liv og Sundhed for Faderen, saa glad bliver Odysseus ved blot at se Landet i Frastand. Forskellen mellem Billedet og Lignelsens Anledning er i alle andre Henseender saa stor, og det Uventede i den pludselige Indförelse af en fra den övrige Fortælling saa forskelligartet Situation som Börnene om Faderens Sygeleie saa overraskende, at Opmærksomheden saameget stærkere fæster sig ved det eneste Lighedspunkt, medens hele Lignelsen hos Quintus — det at Sönnesönnerne ved uventet at se deres Farmoder bliver ligesaa glade som Börn ved at se deres Fader — nærmer sig til det Tautologiske. I en Lignelse maa der altid være en vis Ulighed mellem de to Led, thi imellem det Uensartede og Forskellige gribes vi da saa meget stærkere af Ligheden, ligesom man glædes saa meget mere ved at se en gammel Bekendt ved at træffe ham midt iblandt Fremmede, hvor man mindst havde ventet at se ham. Naar Forholdet mellem Achaiernes og Troernes Magt hos Homer (Il. 12, 433) anskueliggöres ved Billedet af en fattig Kone, som lægger Loddet i den ene Vægtskaal, Ulden i den anden, og veier nöiagtig, idet hun er for ærlig til at bedrage, men heller ikke vil træde sig selv for nær, da hun behöver Lönnen for sine Börns Skyld:

ὥς μὲν τῶν ἐπὶ ἶσα μάχη τέτατο πτόλεμός τε,

saa bliver Forestillingen om Ligevægt langt anskueligere end ved det blotte Udtryk *ἐπὶ ἶσα*; men naar Quintus (13, 488) sammenligner det brændende Troia med en brændende Skov, bidrager det ligesaalidt til Anskueliggörelse, som det vilde, hvis han omvendt havde sammenlignet en brændende Skov med en brændende Stad; Lignelsen bliver kun et a = a, som ingen Bestemmelse indeholder for Værdien af a. At Quintus paa begge Sider af Lighedstegnet maler med levende Farver, gör Læsningen behagelig og Fortællingen anskuelig, men Lignelsen er dog som Lignelse uden Betydning. Billederne er et Laan fra Homer, som han benytter med Frihed og behandler med levende Phantasi, men de mangler baade det Vækkende, som ligger i den pludselige Indförelse af det Uventede og Uensartede, og det

Slaaende, som fremkommer ved den sikkre og præcise Fremhævelse af Lighedspunktet midt i Uligheden.

Denne Mangel paa slaaende Lighedspunkt mellem de to Led mærkes især tit, hvor et bestemt homerisk Billede er ligefrem optaget som 6, 341, hvor Sammenstödet mellem Troer og Achaier skildres saaledes:

Τρωσὶ δ' ἄρ' ἐσσυμένοισι συνήντεον, εὖτε βόεσσι
πόρτιες ἐκ ξυλόχοιο ποτὶ σταθμὸν ἐρχομένῃσιν
ἐκ νομοῦ εἰαρινοῖο κατ' οὔρεος, ὁππότ' ἄρουραι
πυκνὸν τηλεθάωσι, βρύει δ' ἅλις ἄνθεσι γαῖα,
πλήθει δ' αὖτε κύπελλα βοῶν γλάγος ἠδὲ καὶ οἰῶν,
μυκηθμὸς δ' ἄρα πουλὺς ὀρίνεται ἔνθα καὶ ἔνθα
μισγομένων, γάννυται δὲ μετά σφισι βουκόλος ἀνήρ.

Der er Liv i Skildringen; det er Foraarstid, Jorden er fyldt med Blomster og Engene grönnes, Kvæget drives ved Aftentid tilbage fra Bjerget, og hjemme ved Stalden mödes det af Kalvene og Ungkvæget, og af Glæde ved Gensynet bröles der fra begge Sider til Fryd for Hyrden; men dette fredelige Billede kan dog ikke vække Forestillingen om det krigerske Sammenstöd mellem fjendtlige Hære. Det er klart, at Billedet egentlig er dannet for at betegne Gensynets Glæde, og saaledes finder vi det ogsaa brugt hos Homer Od. 10, 410. Odysseus er gaaet op iland for at se, hvad der er blevet af hans Folk, som efter Eurylochos' Sigende var forsvundne i Kirkes Hus, og formodentlig döde. De Tilbageblivende venter længselsfuldt hans Atterkomst og har allerede opgivet Haabet om at faa ham at se, da de pludselig ser ham nærme sig:

ὡς δ' ὅτ' ἂν ἄγραυλοι πόριες περὶ βοῦς ἀγελαίας
ἐλθούσας ἐς κόπρον, ἐπὴν βοτάνης κορέσωνται,
πᾶσαι ἅμα σκαίρωσιν ἐναντίαι· οὐδ' ἔτι σηκοὶ
ἴσχουσ', ἀλλ' ἀδινὸν μυκώμεναι ἀμφιθέουσιν
μητέρας· ὣς ἔμ' ἐκεῖνοι, ἐπεὶ ἴδον ὀφθαλμοῖσιν,
δακρυόεντες ἔχυντο· δόκησε δ' ἄρα σφίσι θυμός
ὣς ἔμεν ὡς εἰ πατρίδ' ἱκοίατο καὶ πόλιν αὐτήν
τρηχείης Ἰθάκης, ἵνα τε τράφεν ἠδὲ γένοντο.

Sammenligningen med Quintus viser her, hvor slaaende Billedet er hos Homer, thi hos ham er Lignelsen et virksomt Middel til Anskueliggörelse af det Skildrede. Quintus bruger Billederne mere som en Pynt i Dictionen; derfor griber han tit Feil, saa han snart, navnlig hvor han vil danne et Billede paa egen Haand, maa nöies med en tautologisk Lignelse, snart, navnlig hvor han

vil benytte et fra Homer hentet Billede, udsætter sig for at anvende det til Sammenligning med Situationer, som ikke blot kun har faa Beröringspunkter med Billedet (det gör jo ogsaa Homer, eftersom Ligheden godt kan være slaaende, trods gennemgribende Forskel), men hvor selve Beröringspunktet, selve det, som skulde være Ligheden, viser hen i modsat Retning. Det finder endog Sted i ganske korte Lignelser som 6, 132, hvor Eurypylos skrider frem blandt sine egne Folk *ἠΰτε τις θώεσσι λέων ἐν ὄρεσσι μετελθών*. Naar Iliaden sammenligner Agamemnon blandt de övrige Achaier med en Tyr midt i Hjorden eller Odysseus med en Vædder, der gaar i Spidsen for Faareflokken, er Billedet vel paa en vis Maade mindre storladent, men Situationen staar levende for Öiet. Quintus vil göre mere Ære af Eurypylos ved at sammenligne ham med en Löve, men Löven gaar ikke fredeligt som Förer for en Flok Schakaler; den kommer kun blandt dem som Fjende, for hvem de flygter, og Lignelsen forstyrrer saaledes den allerede vakte Forestilling.

Dog er saadanne aabenbare Misgreb sjældne; med en levende Naturanskuelse forbinder Quintus megen Klarhed i Forestillingen, og er derfor i Regelen heldigere i Valget af Lignelser, undertiden er de endog saa vel lykkede, at man gerne kunde antage dem for virkelig homeriske. Saaledes 7, 316, hvor Deidameias Forsög paa at holde Neoptolemos tilbage fra at drage til Troia skildres saaledes:

ὡς δ' ὅτε τις θοὸν ἵππον ἐπὶ δρόμον ἰσχανόωντα
εἴργει ἐφεζόμενος, ὃ δ' ἐρυκανόωντα χαλινὸν
δάπτει ἐπιχρεμέθων, στέρνον δέ οἱ ἀφριόωντος
δεύεται, οὐδ' ἵστανται ἐελδόμενοι πόδες οἴμης,
πουλὺς δ' ἀμφ' ἕνα χῶρον ἐλαφροτάτοις ὑπὸ ποσσὶ
ταρφέα κινυμένοιο πέλει κτύπος, ἀμφὶ δὲ χαῖται
ῥώοντ' ἐσσυμένοιο, κάρη δ' εἰς ὕψος ἀείρει
φυσιόων μάλα πολλά, νόος δ' ἐπιτέρπετ' ἄνακτος.

Og dog bliver selv denne glimrende Lignelse forstyrret ved Gennemförelsen, idet ikke blot Neoptolemos sammenlignes med den stampende Hingst, men Moderen med Herren, som holder den tilbage; da hendes Stemning, Frygt for Sönnens Liv og Ulyst til at sende ham fra sig, er modsat Rytterens, der, saasnart Signalet lyder, med Glæde lader Hesten styrte frem. Sammenligningen, *νόος δ' ἐπιτέρπετ' ἄνακτος — ἣ δὲ καὶ ἀχνυμένη περ ἑῷ ἐπαγάλλετο παιδί*, er derfor falsk og Modsætningen

bliver endnu grellere, da den næste Linie i stærke Træk skildrer hendes Fortvivlelse, efterat Sönnen har forladt hende.

Som Særkende ved de homeriske Digtes Lignelser maa da fremhæves:

1) en klar og levende Opfattelse af den bestemte Situation, til hvis Anskueliggörelse Lignelsen fremföres;
2) et lykkeligt Greb til at finde Billeder, som med al Forskel i Enkelthederne dog giver en Situation, som slaaende ligner Situationen i Lignelsens förste Led;
3) i Formen trods al Omstændelighed dog en bestemt og tydelig Fremhævelse af det væsentlige Lighedspunkt.

Hos Quintus er der baade mindre bestemt Opfattelse af den Situation i Fortællingen, som foranlediger Lignelsen, og derfor Ligheden mellem Lignelsens to Led mindre slaaende og *tertium comparationis* ogsaa som oftest mindre stærkt accentueret; men Lignelserne er altid i sig selv anskuelige, bringer Afvexling i Fortællingen og giver Dictionen Pragt. Om man derfor end maa indrömme, at Kassandra, der forgæves spaar sine Landsmænd Stadens Undergang, ikke saa ganske træffes af Sammenligningen med en saaret Lövinde, som i Vrede farer hen mellem Bjergene, er Billedet dog mægtigt og gribende; men den enkelte Situation i dens individuelle Bestemthed rammes i Regelen ikke af Quintus' Lignelser. Fölgen deraf er, at den enkelte Lignelse tit ikke strækker til, og hvad Mangel den efterlader maa da erstattes af en anden, og da heller ikke den er ganske adæquat, kan der fortsættes i det Uendelige. Hos Homer findes vel ogsaa nu og da flere Lignelser efter hverandre, undertiden endog en stor Række Lignelser, som Il. 2, 455—483; men hver Lignelse betegner da sin særegne Situation og Lignelsernes Række en Række af hverandre aflösende Situationer [1]). Hos Quintus derimod er det den samme Situation, som söges skildret ved en Række Billeder, som Aias' Raseri i 5te Bog. Först fortælles, hvorledes hans Blod bruser, Hjertet svulmer, Hjernen gennemfares af Smerte, han stirrer stivt mod Jorden og lader sig uvillig före ned til Skibene; men mod Natten vækker Athene Raseriet hos ham; han farer frem som en Storm, der indjager Sömændene Rædsel, jager Skyerne sammen og oprörer Havet. Men Aias er alene, der er ingen Skyer, som sam-

[1]) Sml. min Afhandling om de homeriske Digtes Tilblivelsesmaade S. 121.

les, intet Hav, som opröres ved hans Raseri; Billedet er ikke ædæquat; Digteren griber et nyt: Han löber omkring som et vildt Dyr, der med fraadende Gab gennemstreifer Bjerg og Dal for at finde Jægerne eller Hundene, som har borttaget Ungerne i Moderens Fraværelse. Det er Efterligning efter Il. 18, 318—323, hvor Achilleus ved Patroklos' Lig sukker som en skægget Löve, hvis Unger en Jæger har borttaget, og da Löven kommer hjem og finder Leiet tomt, gennemstreifer den mange Dale og Klöfter for at finde Mandens Spor. Saaledes Homer; men Quintus tilföier endnu to Linier: «Om Nogen möder den i dens Harme, er strax hans Livs sörgeligste Dag kommen». Forestillingen er fört bort fra Aias hen til dem, som mulig kunde möde ham; den föres tilbage til Aias gennem en ny Lignelse: Kedlen, som syder over Ilden; men ogsaa denne förer, som vi för saa, ved sin Slutning Forestillingen bort fra Lighedspunktet, og vi föres atter tilbage ved tre forskellige, rask paa hverandre fölgende Billeder:

> *μαίνετο δ' ἠΰτε πόντος ἀπείριτος ἠὲ θύελλα*
> *ἢ πυρὸς ἀκαμάτοιο θοὸν μένος.*

Hos Homer træffer vi ikke en saadan Ophobning af Lignelser for at betegne et og det samme; den enkelte Lignelse gör saaledes Fyldest, at der ingen yderligere Tilföielse behöves. Som Exempel skal jeg til Slutning anföre det Billede, gennem hvilket der skildres, hvorledes Aias stiller sig til Værn foran Patroklos' Lig:

> *ἑστήκειν ὥς τίς τε λέων περὶ οἷσι τέκεσσιν,*
> *ᾧ ῥά τε νήπι' ἄγοντι συναντήσωνται ἐν ὕλῃ*
> *ἄνδρες ἐπακτῆρες· ὃ δέ τε σθένεϊ βλεμεαίνει,*
> *πᾶν δέ τ' ἐπισκύνιον κάτω ἕλκεται ὄσσε καλύπτων.*

Ethvert Ord, man til yderligere Skildring vilde tilföie, kunde kun svække Virkningen af Billedet. Den, som har opfundet det, kunde umulig fordærve det ved Tilföielsen af en ny Lignelse.

Et Par Bemærkninger til Euripides.

Af *J. P. Bang.*

Om den første af efterfølgende Bemærkninger veed jeg vel, at den ikke er ny, og da jeg er afskaaret fra Adgangen til omfattende og fuldstændige videnskabelige Hjælpemidler, kan jeg heller ikke indestaae for, at det Samme ikke gjælder om de andre. Naar jeg desuagtet anmoder dette Tidsskrifts Redaction om at optage dem, er det, fordi jeg nærer det Haab, at de ikke ville være ganske uden Interesse for Tidsskriftets Læsere, da de gaae ud paa at fremhæve Ting, der ere forbigaaede eller efter min Mening mindre rigtig behandlede i de nærmest tilgjængelige og hyppigst brugte Commentarer.

I. Androm. 547 flgg. Det hedder almindeligt (s. K. O. Müller Gesch. d. griech. Litt. II S. 55), at Sophokles's Oedipus i Kolonos er den eneste af de bevarede græske Tragedier, som man ikke godt kan tænke sig opført uden endnu en Skuespiller foruden de tre bekjendte, som have været tilstrækkelige til at besætte Rollerne i Sophokles's øvrige og i alle Euripides's Stykker. Hertil maa dog føies Euripides's Andromache. Ved V. 545 ere Menelaos, Andromache og hendes Søn Molossos paa Scenen: i dette og det følgende Vers melder Choret Peleus's Ankomst: hans Rolle har paa ingen Maade kunnet overtages af nogen af de Skuespillere, der have spillet i den foregaaende Scene; thi Molossos's sidste Replik slutter med V. 536 og V. 537—544 udgjøre en Replik af Menelaos, som er henvendt til Molossos: der er altsaa ingen Tid til Omklædning. Desuden viser V. 557, 570, 721—723, at Molossos forbliver paa Scenen lige til Epeisodiets Slutning. Rigtignok er han fra Peleus's Indtræden stum Person, og de Replikker, som tidligere ere tillagte ham, indskrænke sig til nogle faa lyriske Linier; derfor har Anvendelsen af et *παραχορήγημα* til Besørgelsen af denne i sig selv ubetydelige Rolle, der ikke kan have stillet store Fordringer til sin Fremstiller, været langt lettere og mindre paafaldende end til Theseus's omfattende og betydelige Rolle i Oedipus i Kolonos, der nødvendigviis synes at have maattet stille høiere Fordringer end man kunde vente tilfredsstillede ved denne Udvei.

II. Hekabe 1183—1186. Hekabe har fuldført sin Hævn mod den troløse Thrakerkonge Polymestor; de Skrig, som denne ud-

støder i sin Smerte og sit Raseri, have hidkaldt Agamemnon; for ham som Dommer føre begge deres Sag. Polymestor har først Ordet og ender sin Tale med et skaansellløst Udfald mod hele Kvindekjønnet.

Dertil svarer Choret i de ovenfor citerede Vers saaledes:

μηδὲν θρασύνου μηδὲ τοῖς σαυτοῦ κακοῖς
τὸ θῆλυ συνθεὶς ὧδε πᾶν μέμψῃ γένος·
πολλαὶ γὰρ ἡμῶν αἱ μὲν εἴσ' ἐπίφθονοι,
αἱ δ' εἰς ἀριθμὸν τῶν κακῶν πεφύκαμεν.

De to sidste Linier volde stor Vanskelighed ved Fortolkningen. Man forudsætter almindelig som givet, at den Mening, der udkræves, er følgende: «Du maa ikke saaledes fordømme hele Qvindekjønnet; thi kan det end ikke nægtes, at der findes slette Qvinder, saa gives der dog ogsaa mange ulastelige». Den Dadel, hvis Berettigelse Choret indrømmer, synes aabenbart at være indeholdt i det sidste Vers: den Ros, det hævder for sit Kjøn, maa altsaa søges i det foregaaende Vers, i Ordene *αἱ μὲν εἴσ' ἐπίφθονοι*. Men det tilsteder Betydningen af *ἐπίφθονος* ikke, og selv om man kunde pine den paa dette Sted passende Betydning ud af det (Schäfer: aliæ invidia premuntur, quum sint innocentissimæ, med Henvisning til Med. 303, som Intet beviser), vilde man alligevel, som Pflugk bemærker, komme til en her aldeles upassende Tanke, lige det Modsatte af det, man vil have ud. «Vel er der nogle gode, men andre ere slette» siger ikke den, der med Indrømmelse af Undtagelserne vil udtale en almindelig Ros, men tvertimod den, der vil fremhæve Dadelen som det Overvejende. Det første Led maatte være det sidste og omvendt. Stedet seer ikke ud til at være forskrevet og Pflugk har vistnok Ret, naar han slutter sin Afvisning af de forskjellige tildeels meget voldsomme Rettelser, man har foreslaaet, med den Bemærkning: explicatione eget hic locus, non correctione. Selv opstiller han, dog tvivlende, følgende Forklaring: Sunt sane quædam nostrum, et multæ quidem, odio dignæ: ceteræ vero propter sexum non suis quæque virtutibus vitiisve, sed numero tantum spectamur; malis non nostra quadam culpa, sed natalium vitio cumuli instar et tanquam numerus adjicimur. Denne Forklaring gjendrives navnlig ved at *ἀριθμός* sagt om Mennesker, der blot have Betydning ved at forøge Tallet, men iøvrigt slet ikke fortjene at regnes med, altid staaer absolut og ikke kan have nogen Genitiv efter sig.

Mon man har Ret i det Resultat, som man forudsætter, at Fortolkningen nødvendigviis maa føre til? Det forekommer mig, at man ved at opstille dette som Maal for Fortolkningen har overseet, at der staaer *πολλαὶ ἡμῶν* og ikke *ἡμεῖς*, eller ialfald ikke tillagt denne Omstændighed den rette Betydning; thi allerede Scholiasten har lagt Mærke hertil, men naar han affærdiger dette Punkt med den Bemærkning, at *πολλαί* og *αἱ μέν* ere satte *ἐκ παραλλήλων*, hvilken Forklaring ogsaa Pflugk billiger, da strider dette mod Sprogbrugen, ifølge hvilken *πολλαί* maa være Hovedbegrebet, *αἱ μέν* og *αἱ δέ* dets Underafdelinger (jvnf. Madv. Synt. § 50, a, Anm. 3). Fastholdes dette, indseer man, at Chorets Yttring ikke gjælder hele Qvindekjønnet, men kun en Deel deraf; det hævder ikke nogles Krav paa Agtelse, medens det indrømmer den af Polymestor udtalte Dadel for de øvriges Vedkommende, men det udtaler en Dom om mange Qvinder, og hvad der udsiges om *αἱ μέν* og *αἱ δέ*, kan kun være forskjellige Modificationer af det, der i Fællesskab gjælder om den hele ved *πολλαί* betegnede Classe. Er dette nu en Ros eller en Dadel? At antage det første forbyder sig selv: vi føres da til i begge Led at søge en Indrømmelse af en Dadel, og i Overeensstemmelse med de brugte Ords sædvanlige og naturlige Betydning komme vi til følgende Mening: Mange Qvinder have deels paadraget sig Had, deels høre de af Naturen til de slettes Tal. Sammenknytningen med det Foregaaende ved *γάρ* volder endnu Vanskelighed: dog er det vistnok ikke for dristigt at antage, at Digteren er kommet til at udtrykke sig utydeligt, saaledes at *γάρ* refererer sig til en ikke udtrykkeligt udtalt Tanke: Du maa ikke saaledes laste hele Qvindekjønnet; skjøndt det er let forklarligt, at Du gjør det; thi o. s. v. At Euripides lægger Qvinder en tilsyneladende saa stærk Dadel over deres eget Kjøn i Munden, vil ikke være paafaldende, naar man sammenligner Androm. 353 *οὐ χρή . . . . . . εἰ γυναῖκές ἐσμεν ἀτηρὸν κακόν, ἄνδρας γυναιξὶν ἐξομοιοῦσθαι φύσιν*, udtalt af Andromache, og Med. 406 flgg.

> *πρὸς δὲ καὶ πεφύκαμεν*
> *γυναῖκες, εἰς μὲν ἔσθλ' ἀμηχανώταται,*
> *κακῶν δὲ πάντων τέκτονες σοφώταται,*

hvormed en Replik af Medea sluttes. Endelig viser baade selve Betydningen af *ἐπίφθονος* og det af Schäfer citerede Sted, Med. 303, at dette Ord i denne Sammenhæng og fra Chorets Standpunkt af ikke udtrykker en ubetinget Dadel: til Grund for dets

Anvendelse paa dette Sted ligger den Tanke, at Qvinderne ofte for at bøde paa Savnet af de Kræfter, Naturen har negtet dem, maa tage deres Tilflugt til Midler, der med eller uden Grund pleje at vække Had og Uvillie.

III. Er Euripides's Tragedie «Herakliderne» fuldstændig opbevaret eller ikke?

Hermann, Kirchhoff og Nauck ere enige om, at en betydelig Deel af Herakliderne er gaaet tabt, men de to sidste anvise det formeentlig tabte Parti en anden Plads i Stykket end hiin. Inden vi undersøge, hvem af Parterne der har truffet det Rette, eller om overhovedet nogen af dem har Ret, vil det være hensigtsmæssigt at forudskikke en kort Udsigt over Stykkets Gang og Indhold. Iolaos sidder som Bønfaldende med Herakles's Sønner ved Zeus Agoraios's Alter i Marathon og fortæller, hvorledes Eurystheus's Forfølgelser og Frygten for hans Magt hidtil ikke have tilladt dem at finde noget blivende Sted. Da kommer Eurystheus's Herold Kopreus, der med Magt søger at rive Herakles's Børn fra Alteret og kaster den gamle Iolaos til Jorden. Paa dennes Skrig kommer Choret til, der efterat have hørt, hvem Iolaos er og hvad han ønsker, misbilliger Kopreus's Opførsel. Derefter fremtræde Attikas Herskere, Theseus's Sønner Demophon og Akamas (af hvilke den første hele Stykket igjennem fører Ordet, medens den anden er stum Person); for dem fremsætter nu Kopreus i en længere Tale sin Fordring om Heraklidernes Udlevering og sparer hverken gode Løfter eller Trusler. Dernæst minder Iolaos om Heraklidernes Slægtskab med Demophon og om Herakles's Velgjerninger mod Theseus. Da derfor Demophon afslaaer Kopreus's Fordringer, gaaer denne, efterat have vexlet en kort Række stichomythiske Replikker med hiin, forbittret bort, truende med Hævn af Eurystheus, der med en talrig Hær staaer ved Megaras Grændser. Iolaos takker Demophon, der gaaer for at træffe Anstalter mod det truende Angreb. Det andet Epeisodion begynder med, at Demophon kommer tilbage med den Efterretning, at den argeiiske Hær er kommet og staaer paa Bjergryggen hinsides Sletten. Men tillige melder han, at alle Spaamænd og Orakler ere enige om, at Seiren beroer paa, at en ædelbaaren Jomfru offres til Persephone; hertil tilbyder Ingen sig frivillig og tvinge Nogen vil han ikke. Fortvivlet over saasnart at see sit Haab tilintetgjort vil Iolaos lade sig selv udlevere til Fjenderne som Sonoffer for Eurystheus's

Hævngjerrighed, hvortil Demophon ganske naturligt svarer, at det bryder denne sig ikke om, det er Herakles's Børn, han vil have fat i. Hidtil have blot Iolaos og Herakles's Sønner været fremme paa Scenen, medens Døttrene i Forening med deres Bedstemoder Alkmene have opholdt sig inde i Templet (Motiveringen heraf s. v. 43—44): nu lokker Iolaos's Suk og Klager en af dem, Makaria, ud, og da hun hører, hvorom Talen er, tilbyder hun sig frivillig som Offer; denne sin Beredvillighed til at dø begrunder hun paa at hun ikke kan være Andet bekjendt, deels fordi et fremmed Folk viser sig saa redebont til at gaae de største Farer imøde for hendes og hendes Sødskendes Skyld, deels som Datter af Herakles: bliver Athen indtaget, hvad Guderne forbyde, er Døden hende jo ikke mindre vis, og skulde hun komme bort fra dette Land og begynde sin gamle Omflakken paany, hvilken Skam da at maatte tage imod Andres Bebreidelser for at man trygler dem om Hjælp, medens man selv ikke har Mod til at vove sit Liv. Og skulde det lykkes hende at redde sig alene, medens hendes Sødskende omkomme, hvad Lykke i Livet tør hun da gjøre sig Haab om? Ingen vil have en saadan forladt Pige til Hustru. Derfor forlanger hun at indvies til Døden, at Fjenderne kunne blive beseirede, og afviser et Forslag af Iolaos om at lade Loddet bestemme en af Herakles's Døttre til Offer; saa vilde hendes Død jo være tvungen og ikke frivillig. Tilsidst beder hun ham om at følge med, at hun kan dø i hans Arme, men da han ikke kan bringe det over sit Hjerte at være Vidne til hendes Død, anmoder hun Demophon om at sørge for at ikke Mænd, men Qvinder ere tilstede, naar hun skal opgive Aanden. Dette lover han, idet han tillige udtaler sin Beundring af hendes høie Mod og opfordrer hende til at tage den sidste Afsked med sine Brødre og den gamle Iolaos. Efterat have bedet denne om fremdeles at tage sig af dem som hidtil og opdrage dem til at blive ligesaa dygtige og forstandige som han selv — mere behøves ikke — og efterat have ønsket sine Brødre Held og Lykke og formanet dem til at ære Iolaos og den gamle Alkmene samt deres ædelmodige Gjæstevenner og, naar engang deres Nød er endt, at ihukomme deres Frelserinde og skjænke hende den hende tilkommende Begravelse, gaaer hun bort med Demophon, medens Iolaos sender hende en kjærlig Afskedshilsen og derefter synker sammen af Kummer over det Offer, der maa bringes for at deres Nød kan faae Ende.

I Prologen er der fortalt (v. 45 flgg.), at Hyllos og de ældre blandt hans Brødre ere fraværende for at søge et Tilflugtssted, hvor de kunne ty hen, hvis de ikke kunne blive i Attika. Stykkets tredie Epeisodion begynder med at en af hans «Penester» kommer og melder Iolaos og Alkmene, der i den Anledning kaldes ud af Templet, sin Herres Ankomst med en Hær. Da Alt er beredt til Slaget, vil han strax bort igjen for at komme med deri, men Iolaos vil trods sin høie Alder følge med ham for at tage Deel i Kampen og slæber sig ved Penestens Hjælp møisommeligt afsted, ønskende sin Ungdomskraft tilbage, som dengang han var med til at ødelægge Sparta.

I det 4de Epeisodion kommer Penesten tilbage og beretter, hvorledes Hyllos har været villig til at afgjøre Striden ved en Tvekamp med Eurystheus, men denne har vægret sig, hvorledes dernæst Makaria blev ofret og Argeierne slagne paa Flugt, og hvorledes Iolaos fik Hyllos til at tage sig med op paa sin Vogn for at forfølge Eurystheus. Det Følgende har han kun hørt af Andre, ikke selv seet, at nemlig Iolaos blev ung igjen og med egen Haand tog Eurystheus til Fange.

I Exodos bringer et Bud den fangne Eurystheus, hvem Alkmene truer med Døden, men Budet gjør Indsigelse herimod, da Athens Regjering ikke vil tilstede, at den dræbes, der er fanget levende. Eurystheus undskylder sig for Alkmene med at Hera tvang ham til at forfølge Herakles og at han efter dennes Død for sin egen Sikkerheds Skyld har maattet stræbe at faae hans Børn i sin Magt. Da derpaa Choret opfordrer Alkmene til at skaane ham, mener hun at kunne tilfredsstille sin Hævn uden at tilsidesætte Hensynet til Athenernes Villie ved at dræbe ham, men udlevere Liget til hans Venner. Inden Eurystheus føres bort, beder han Athenerne om at blive begravet foran Athene Pallenis's Tempel: det vil engang i Tiden berede hans Fjender Herakliderne Ulykke, naar de komme at angribe Attika.

Saaledes er i Korthed Stykkets Handling, og her synes Intet at mangle. Naar man desuagtet har troet at maatte antage en betydelig Lakune, er dette foranlediget deels ved et Par Citater hos Stobæus og i Scholierne til Aristophanes, for hvilke man ikke kan finde nogen Plads i det opbevarede Stykke, deels ved den unægtelig i en yderst paafaldende Grad kortfattede og dunkle Maade, hvorpaa i 4de Epeisodion Penesten, der aflægger Beretning om Slaget, affærdiger Makarias Offerdød. Derom hedder det nemlig i v. 819—822:

μάντεις δ' ἐπειδὴ μονομάχου δι' 'ασπίδος
διαλλαγὰς ἔγνωσαν οὐ τελουμένας,
ἔσφαζον, οὐκ ἔμελλον, ἀλλ' ἀφίεσαν
λαιμῶν βροτείων εὐθὺς οὔριον φόνον.

Her nævnes altsaa ei engang hendes Navn og det uagtet disse Ord indeholde den eneste Underretning, som gives Alkmene om hendes Sønnedatters heroiske Beslutning. Derfor antager Kirchhoff (s. adnotatio critica til Heracl. 627 [629]), til hvem Nauck slutter sig, at der er udfaldet et heelt Epeisodion og en fuldstændig Chorsang foran v. 630 ɔ: mellem 2det og 3die Epeisodion: her skulde da et Bud eller ogsaa Demophon have beskrevet Makarias Død og Alkmene udtalt sine Følelser derved. Det kan nu vel ikke nægtes, at dette Stykke er saa løst i sin Bygning og at de enkelte Acter i den Grad ligne en Række Episoder uden indre organisk Sammenhæng, at man uden videre Vanskelighed godt kunde tænke sig endnu en indflettet. Men for det Første viser den Maade, hvorpaa Rollerne maa tænkes fordeelte mellem Skuespillerne, at der ikke kan være Tale om Demophon. Denne og Alkmene ere aabenbart Deuteragonistroller, Eurystheus en Tritagonistrolle, medens Protagonisten maa spille Iolaos: hermed stemmer det godt, at saaledes som Stykket er opbevaret, komme Alkmene og Demophon aldrig samtidig paa Scenen, den sidste viser sig ikke fra det Øieblik, Alkmene kommer frem, og i Stykkets sidste Scene er den Skuespiller, der har besørget Iolaos's Rolle, disponibel til at overtage Budets Parti. Personerne i den efter Kirchhoffs Hypothese tabte Act kunne derfor ikke have været Iolaos, Demophon, Alkmene, men Iolaos, et Bud (spillet af Tritagonisten), Alkmene. Men selv med denne Modification kommer Kirchhoffs Formodning i Strid med de ovenfor citerede Vers, der vise, at vi maa tænke os Makarias Offring udført umiddelbart før Slaget, medens Hærene stode i Slagorden ligeoverfor hinanden (sml. vv. 800—801), i Lighed med de sædvanlige *σφάγια*, der saa hyppig omtales lige før Beskrivelsen af et Slag. Den kunde altsaa ikke godt beskrives af nogen anden end den, der tillige aflægger Beretning om Slagets Gang og Udfald, og i ethvert Tilfælde ikke i en anden Act end den, hvori Budskabet bringes om Kampens Udfald. Thi vel finder man Exempler paa, at de græske Tragikere for at kunne overholde Reglen om Tidens Eenhed betydeligt have forkortet det Tidsrum, der naturligen

maa antages at være medgaaet til en Begivenhed: saaledes er i Euripides's Hekabe, medens den korte Chorsang 444—483 udføres, Polyxena ført til Achilleus's Gravhøi, Offerhandlingen fuldført og det, som Talthybios's Beretning viser, med al den ved en saadan Leilighed passende Ro og Anstand, ja der har endog været Tid til at stable Brændet til hendes Ligbaal. Men det Omvendte, at Begivenheder, som maa tænkes at være fulgte lige efter hinanden uden noget Mellemrum, ere blevne adskilte ved et længere Forløb af Tid end Virkeligheden medfører, vil man neppe finde noget Exempel paa. Til Støtte for sin Formodning beraaber Kirchhoff sig paa, at Forfatteren til den (iøvrigt ufuldstændigt) opbevarede Indholdsangivelse synes at have kjendt et Parti af Stykket, som vi ikke have; dette slutter han af følgende Ord: *ταύτην μὲν οὖν εὐγενῶς ἀποθανοῦσαν ἐτίμησαν· αὐτοὶ δὲ τοὺς πολεμίους ἐπιγνόντες παρόντας εἰς τὴν μάχην ὥρμησαν.* Hvad der staaer i Scholierne til Arist. Equit. 1151, som Kirchhoff henviser til i Forbindelse med dette Citat, har jeg ikke Adgang til at eftersee, men jeg tvivler meget paa, at man der vil finde noget, som forbyder os at henføre disse Ord til Iolaos's og Demophons anerkjendende og beundrende Udtalelser, der, uagtet de indtage en ret betydelig Plads i Stykket og ere mest umiddelbart knyttede til Makarias Tilbud, ellers vilde være heelt oversprungne i Indholdsangivelsen. Strængt at urgere *ἀποθανοῦσαν*, der jo rigtignok efter den bogstaveligste Fortolkning synes at tyde paa Hædersbevisninger efter Døden (naar Participiet opfattes som Præteritum i Forhold til Hovedverbet) eller under selve Offerhandlingen (naar det opfattes som samtidigt dermed), vilde vistnok selv ved Stykker af en omhyggeligere Affattelse end disse *ὑποθέσεις*, let føre til uberettigede Slutninger. I dette Tilfælde vilde man neppe dadle selv en bedre Skribent, fordi han havde sagt *ἀποθανοῦσαν* istedetfor *ἀποθανεῖν ἑτοίμην οὖσαν* eller Lignende. Ligesaa lidt bør man lægge Vægt paa at der staaer *ἐτίμησαν*, medens det alleregentligste Udtryk vilde have været *ἐπῄνεσαν*: tilmed indsees det ikke ret, i hvad andet Hædersbevisningerne skulde have bestaaet end i beundrende Lovtale, som man dog vel neppe vil have gjentaget i endnu et Epeisodion. Ved Udtrykket *ἐπιγνόντες* osv. er der neppe tænkt paa andet end hvad Demophon fortæller v. 389 flgg. *ἥκει στράτευμ' Ἀργεῖον Εὐρυσθεύς τ' ἄναξ* osv.: det vilde dog være for meget at antage, at Fjendernes Fremrykken skulde være forkyndt 3 Gange i Stykket, først af Kopreus,

af hvem vi v. 278—279 høre, at Eurystheus staaer ved Megaras Grændser, saa af Demophon, der selv har seet dem paa Bjergryggen til Sletten, endelig af et Bud, der vel skulde melde Indtrædelsen af den af Demophon i v. 393 flgg. antydede Eventualitet, medens, som vi nylig saae, denne ikke kan være paa Scenen og modtage Meldingen. Iolaos faaer først senere, i 3die Epeisodion, den Underretning, som bevæger ham til at gaae med i Kampen. Hertil kommer endelig, at en vidtløftig udmalet Skildring af Makarias Offerdød i Lighed med den, som Talthybios i Hekabe giver af Polyxenas, ikke vilde være paa sin Plads i dette Stykke, hvor Offerhandlingen kun er et underordnet Led og ikke som i Hekabe et Hovedpunkt. Naar vi have hørt hende udtale og fastholde sin Beslutning og naar vi have seet hende tage Afsked med sine Kjære, er der ingen Grund til senere at dvæle ved Beslutningens Udførelse og mindst i det Omfang, som Kirchhoffs Hypothese forudsætter. Det vilde fremkalde en Standsning i Handlingen, der hverken stemmer med den Raskhed, hvormed i de øvrige Epeisodier bestandig noget Nyt bringes frem, eller med den Forestilling, Tilskuerne navnlig af v. 389 flgg. maa have faaet om Fjendens Fremrykken og Angrebets Nærhed.

De Indvendinger, jeg har gjort gjældende mod Kirchhoffs og Naucks Anskuelse, ramme ikke Hermanns Formodning om at der mangler Noget i Slutningen. Da jeg ikke kan eftersee hans egne Udtalelser herom, men maa holde mig til Kirchhoffs Referat deraf, kan jeg kun opstille det som min egen Gisning, at han nærmest har tænkt paa Budets Beretning om Slaget og meent, at i Begyndelsen af denne Makarias Offerdød har været omtalt lidt fyldigere og bestemtere. Men Nødvendigheden af en saadan Antagelse formindskes betydeligt, naar man sammenligner Skildringen af Menoikeus's Offerdød i Phoenicierinderne, der har flere Analogier med Makarias baade i Motiveringen (man sammenligne Heracl. 503—510 og 515—519 med Phoen. 999—1005) og deri, at i Beretningen om Slaget 1090 flgg. Digteren har anseet følgende 3 Vers for nok til at omhandle denne Begivenhed:

> *ἐπεὶ Κρέοντος παῖς ὁ γῆς ὑπερθανὼν*
> *πύργων ἐπ' ἄκρων στὰς μελάνδετον ξίφος*
> *λαιμῶν διῆκε τῇδε γῇ σωτήριον.*

Her har Iokaste, til hvem Beretningen aflægges, ligesaa lidt

som i Herakliderne Alkmene tidligere faaet nogen Underretning om at dette Offer var krævet og tilbudt, heller ikke siges der udtrykkelig, hvem af Kreons Sønner det var, Menoikeus eller Haimon. Men Knapheden, der er paafaldende nok i Phoenicierinderne, er unegtelig meget mere stødende i Herakliderne, hvor der blot ganske i Almindelighed antydes et Menneskeoffer, og man kunde være fristet til at antage, at et Par Vers vare udfaldne, hvis ikke flere Ting i det Foregaaende tydede paa, at Digteren i Alt, hvad der angaaer Makaria, ganske har tilsidesat Hensynet til Alkmene. Makaria yttrer ikke en eneste Tanke om, at hiin kan trænge til Trøst ved at miste en af sine Sønnedøttre paa en saadan Maade, beder ikke med et eneste Ord om at man vil give hende Underretning, tager blot Afsked med sine Brødre og Iolaos og opfordres da heller ikke til Andet af Demophon. Det eneste Tegn paa, at hun ikke aldeles har glemt Farmoderens Existens, er i v. 584—585, hvor hun formaner sine Brødre til at vise Alkmene Ærbødighed. At i hele Scenen fra Makarias Udtrædelse af Templet til hendes Bortgang Alkmene ikke omtales videre end paa denne indirecte Maade, synes mig ikke mindre paafaldende og stødende end den tarvelige Underretning, hun faaer i v. 819—822. Hvor stærkt man end vil dadle dette og hvor meget man end kan fristes til at tvivle om, at Digteren i den Grad blot har tænkt paa hvad Tilskuerne behøvede Underretning om og glemt, hvad Stykkets Eenhed og Sammenhæng kræver, vil dette dog neppe bevæge Nogen til at troe paa en Lakune, naar han husker paa en anden langt grovere og mere iøinefaldende Feil, vi støde an ved i dette Stykke. Den Taushed, der iagttages ligeoverfor Alkmene med Hensyn til Makarias Skjæbne, synes nemlig langt mere tilgivelig end hvad der bydes os i Stykkets Slutning, hvor Alkmene først med en Spidsfindighed, der gaaer saa vidt, at den neppe kan forstaaes, troer at kunne dræbe Eurystheus uden at tilsidesætte Athenernes udtrykkeligt udtalte Villie, at han skal skaanes, naar hun blot udleverer hans Lig, og trods dette Løfte byder hun endda kort efter, uden at møde nogen fornyet Indsigelse, ikke blot at tage Livet af ham, men ogsaa at kaste hans Lig for Hundene!

Nauck har i Fragmenta tragicorum Græcorum p. 501 (Eurip. 847—849) 3 Citater af Euripides, som man har henført til dette formodentlig tabte Parti. Arist. Equitt. 214: *τάραττε καὶ χόρδευ' ὁμοῦ τὰ πράγματα* skulde efter Schol. være Parodi

paa et Vers af Eurip. Heraclider. Orion har i sin Anthologi 5 Vers af Euripides:

> ὅστις δὲ τοὺς τεκόντας ἐν βίῳ σέβει,
> ὅδ' ἐστὶ καὶ ζῶν καὶ θανὼν θεοῖς φίλος·
> ὅστις δὲ τὼ φύσαντε μὴ τιμᾶν θέλῃ,
> μή μοι γένοιτο μήτε συνθύτης θεοῖς
> μήτ' ἐν θαλάσσῃ κοινόπλουν στέλλοι σκάφος,

af hvilke de to første ogsaa findes hos Stobæus. Endelig har Stobæus ligeledes opbevaret to Vers:

> τὸ μὲν σφαγῆναι δεινόν, εὔκλειαν δ' ἔχει·
> τὸ μὴ θανεῖν δὲ δειλόν, ἡδονὴ δ' ἔνι,

som han henfører til Euripides's Herakles. Nauck er ikke utilbøielig til at tro, at Lemmaet *Εὐριπίδης Ἡρακλεῖ* skal forandres til *Εὐριπίδης Ἡρακλείδαις*. Stobæus's Titelangivelser ere bekjendte for at indeholde mange Feil: hvorfor skal man da ikke hellere tro, at han feilagtig har henført til *Ἡρακλῆς μαινόμενος* (der ofte citeres *Ἡρακλῆς* simpelthen) Vers, der ikke kunne finde nogen Plads i dette Stykke? især da disse Vers, der synes at høre til en Replik, hvori der overvejes, om Vedkommende skal hænge fast ved Livet eller finde sig i at dø, hverken stemme med den Character, der i Herakliderne er tillagt Makarias Selvopoffrelse, eller, selv om de gjorde det, kunde finde nogen passende Plads i en Scene som den, man antager udfaldet. De indeholde en Reflexion, som hverken vilde passe i Budets eller Alkmenes Mund. Om Orion angiver, af hvilket Stykke han har taget de af ham citerede Vers, kan jeg ikke skaffe Oplysning om; gjør han det, vilde Overeensstemmelsen mellem ham og Stobæus, hvor liden Vægt man end vilde lægge paa hver Enkelts særskilte Vidnesbyrd, dog være et betydningsfuldt Argument. Men at han ikke gjør det, slutter jeg deraf, at Nauck udtaler den Formodning, at *Ἡρακλειδῶν* hos Stobæus maaskee skal forandres til *Κρησσῶν*, en Forvexling, der virkelig er skeet et andet Sted hos Stobæus. De anførte Vers stemme ogsaa særdeles godt med Indholdet af Euripides's *Κρῆσσαι*, saaledes som det er angivet i Scholierne til Soph. Aj. 1297 s. Nauck frgm. p. 398, hvorimod det forekommer mig høist usandsynligt, at Digteren skulde have lagt nogen af sine Personer en saadan Reflexion i Munden i Anledning af Makarias Skjæbne. Scholierne til Aristophanes citere heller ikke sjeldent feil: nogle Exempler

herpaa, som angaae de bevarede Stykker af Euripides, findes hos Firnhaber i hans Udgave af Iphigenia i Aulis p. XLVI; saa at det første af de anførte Citater, ligesaa lidt som de to andre, medfører nogen Nødvendighed for tvertimod hvad Betragtningen af Stykket selv lærer os, at antage, at Herakliderne er ufuldstændigt opbevaret. I Stykkets Korthed troer jeg ikke Nogen vil søge et Beviis derfor. Det udgjør i Naucks Udgave 1055 Vers og er saaledes ikke meget kortere end Alkestis (1166 v.), Hiketiderne (1234 v.) og Andromache (1288 v.), medens det i denne Henseende staaer ved Siden af de fleste af Aeschylus's Stykker.

Bidrag til Tydning af de ældste Runeindskrifter.

Af *Sophus Bugge.*

I.

I Indskrifter paa Gjenstande fra Oldtiden her i Norden findes der to Slags Runer. Den yngre, almindeligst kjendte Runerække havde, ialfald fra först af, særskilte Tegn for færre Lyd; disse Runer var særegne for de skandinaviske Folk, hvorfor vi kan kalde dem de skandinaviske, særlig nordiske Runer. Paa Mindesmærker fra en ældre Tid, navnlig fra den saakaldte ældre Jærnalder, findes en væsentlig forskjellig, omend beslægtet Runeskrift, der havde særskilte Tegn for flere Lyd. Indskrifter af denne Art kjendes baade i Danmark, Sverige og Norge, men er dog i Danmark, naar dertil ikke Bleking regnes, hidtil kun fundne paa löse Gjenstande. Denne fuldkomnere Runeskrift var ikke indskrænket til de skandinaviske Folk, men blev ogsaa brugt hos flere andre Stammer af germansk Æt; dog er England det eneste Land udenfor vort Norden, i hvilket denne Skrift er bevaret paa faste Mindesmærker; den blev der, skjönt i en senere, forandret og udvidet, Form almindelig brugt til langt ned i den kristelige Tid. For disse Runer har endnu intet Navn fæstet sig; de har været kaldte tydske, angelsaksiske, gotiske, oldnordiske, men alle disse Navne synes for indskrænkede. Da de bevislig findes paa ældre Mindesmærker end de særlig skandinaviske Runer, vil jeg forelöbig kalde dem de ældre eller ældste Runer.

Det vil i flere Henseender være af störste Vigtighed at kunne forfölge denne Runeskrifts Udvikling og Udbredelse og at kunne forstaa de deri affattede Indskrifter. Jeg skal her kun pege paa enkelte Punkter. I dem alene vil vi kunne vente at finde et nogenlunde bestemt og afgjörende Svar paa Spörsmaalet om, hvilke Stammer af germansk (eller efter Rasks Udtryk gotisk) Æt först byggede i vort Norden, og om deres Forhold til sine Stammefrænder. Ved Siden af den gotiske Bibeloversættelse give disse Indskrifter os de ældste sammenhængende Pröver af germansk Sprog og maa derfor blive af stor Betydning for Sproghistorien. I dem maa vi först og fremst söge Oplysning om, til hvilken Tid og fra hvem germanske Folk modtog Brugen af Skrift og med den mangfoldige Spirer til en höiere Kultur.

Epochegjörende for Studiet af de ældste Runer og de i dem affattede Indskrifter er Professor George **Stephens's** Værk »The Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England«, af hvilket förste Del er udkommen i Kjöbenhavn og London 1866.

Prof. Stephens har indseet disse Runemindesmærkers store Betydning, hvor vigtigt det var, at alle de, som vare fundne i de forskjellige Lande, bleve almindelig bekjendte og sammenstillede, saa at de gjensidig kunde oplyse hverandre, og at alle Vidnesbyrd om disse Runers Brug fremdroges; det har været ham klart, at det först og fremst gjaldt at lægge et trygt Grundlag derved, at der udgaves tro Tegninger af Mindesmærkerne, der, saavidt muligt, gjengav Indskrifterne nöiagtig i alle Enkeltheder. For at opnaa dette har Prof. Stephens i mange Aar arbeidet med utrættelig Iver, og de store Resultater fremlægges nu i hans Værk. Dette giver os langt mere omfattende Oplysninger om de ældste Runers Brug end de, som hidtil har været almindelig kjendte; mange af de vigtigste Mindesmærker er her for förste Gang udgivne, og af næsten alle tidligere kjendte gives bedre Tegning; den störste Omhu er overalt anvendt for at gjengive Indskrifterne saa nöiagtig som muligt. Herved er en fast og bred Grundvold lagt, paa hvilken Forskningen med Tryghed kan bygge, om man end naturligvis ved gjentagne Gange at undersöge selve Indskrifternes utydelige Træk vil kunne finde et og andet, som ikke Tegningen klart viser.

Den Taknemmelighed, som skyldes Prof. Stephens for den store Vinding, hans Værk har bragt, vil Sprogforskerne efter mit Skjön ikke bedre kunne vise end derved, at de söge at benytte, hvad han har givet, til derpaa at grunde en sikrere og fuld-

stændigere Tydning af disse Indskrifter end de hidtil fremsatte. I denne Tanke har jeg nedskrevet mit Forsög. Efter min Overbevisning maa endnu mange Forsög gjöres, mange nye Arbeidere hjælpe til med at bryde Vei, förend de Oplysninger, som disse Mindesmærker i mange Retninger maa kunne give, ret vil komme Videnskaben tilgode; ti, uagtet alt hvad hidtil er skrevet, er vort Kjendskab til disse Indskrifters Indhold og det Sprog, hvori de er affattede, altfor usikkert og ufuldstændigt.

Begyndelsen til en mere rationel Undersögelse heraf blev gjort ved Bredsdorffs Forklaring af Guldhornindskriften. Siden har efter mit Skjön P. A. Munch udrettet mest for den sproglige Forklaring: han har med stor Skarpsindighed og dog tillige med Forsigtighed og fast Methode behandlet flere af disse Indskrifter og udfundet adskilligt, hvorpaa vi kan lide og hvorved vi kan hjælpe os videre frem; men han var altfor snar til af dem at uddrage Slutninger om Sprogforhold og Befolkning i Norden i den ældste Tid. De efter Munch fremkomne Oplysninger har vist, at flere af disse Slutninger manglede fast Grundlag og at hans Opfatning af Forholdet mellem de to Runerækker neppe kan fastholdes, ligeledes er endel Enkeltheder i hans Forklaringer blevne rettede. Men i de fleste Forsög paa at forklare og oversætte disse Indskrifter, som forskjellige Lærde, navnlig Dietrich og Stephens, senere har fremsat, er der med Hensyn til sikker og sindig Methode efter mit bedste Skjön gjort et Tilbageskridt. Jeg miskjender ikke, hvor utryg den Grund er, paa hvilken jeg her i det fölgende vover mig ud, og jeg behöver vel neppe at sige, at mange af de givne Forklaringer kun skal betragtes som Formodninger og Forsög, uagtet de ikke udtrykkelig er betegnede som saadanne og uagtet jeg har været nödt til at bygge videre paa dem. — Da min Opfatning overhoved af det Sprog, hvori disse Indskrifter er affattede, er væsentlig forskjellig fra den, Prof. Stephens udtaler, har jeg anseet det for utilraadeligt i det enkelte at udvikle de Grunde, der lede mig til at afvige fra den af ham givne Forklaring.

Jeg begynder med Forsög paa Tydning af de enkelte Indskrifter; dertil kan da siden stötte sig Betragtninger om Skriften og Sproget i det hele. Men jeg giver intet fuldstændigt. Nærmest har jeg Runerne i sin ældste Form for Öie; den forandrede og udvidede Form af den længere Runerække, som forekommer i engelske Indskrifter, tages kun med, forsaavidt den

oplyser den ældste Form og de i den affattede Indskrifter. Ikke engang alle disse kommer jeg til at behandle; endel maa jeg lade ligge, fordi jeg ikke forstaar dem og intet Bidrag har at give til deres Forklaring. Dette gjælder navnlig de fleste Bracteater; ja jeg tror endogsaa, at Forsög paa at oversætte alle Bracteatindskrifter nödvendig maa mislykkes paa Grund af flere af disse Indskrifters Natur. Indskrifterne behandler jeg i den Rækkefölge, som falder mig mest bekvem, uden at fölge en Orden, som bestemmes ved det Sted, hvor hvert enkelt Mindesmærke er fundet, eller den Tid, som man kan formode at det tilhörer. Flere af de Indskrifter, som jeg i det fölgende söger at forklare, har jeg seet og tildels endog under Udarbeidelsen stadig kunnet undersöge paa Mindesmærkerne selv. Det er da let forklarligt, at jeg nu vil kunne læse en og anden Rune rettere end Stephens, hvor han kun har havt Photographi og Aftryk for sig. Ogsaa hvor de af Stephens udgivne Tegninger i aldeles uvæsentlige Enkeltheder, f. Eks. i Runers Form, afviger fra, hvad jeg nu tror at iagttage paa Monumenterne, lader jeg undertiden en Bemærkning derom löbe med. Jeg maa overalt forudsætte Kjendskab til Stephens's Tegninger, ti paa Grund af det indskrænkede Forraad af Runetyper har jeg maattet omsætte Runerne, saa ofte det lod sig gjöre, i latinske Bogstaver. Jeg sammenstiller her de i de behandlede Indskrifter oftest forekommende Runeformer af den fuldstændigere (ældre) Række og angiver, med hvilken latinsk Bogstav jeg gjengiver hver enkelt af dem. Hvorledes de sjældnere Runeformer gjengives, skal siges paa hvert enkelt Sted:

ᚠ	F	ᚷ	G	ᛊ ᛋ	S	ᛜ	NG
ᚢ	U	ᚹ	W	ᛏ	T	ᛟ	O
ᚦ	Þ	ᚺ	H	ᛒ	B	ᛞ	D
ᚨ	A,ᴀ	ᚾ ᚾ	N	ᛖ	E		
ᚱ	R	ᛁ	I	ᛗ	M		
ᚲ	K	ᛉ	ʀ	ᛚ	L		

ᚨ gjengiver jeg almindelig ved A, men i de blekingske Indskrifter (Istaby, Stentoften, Gommor) ved ᴀ. ✱ i Björketorp, Stentoften og Gommor-Indskrr. gjengiver jeg ved A. ᚽ paa Istabystenen ligeledes ved A.

ᚹ har jeg gjengivet ved W, men dog i gotiske Ord (og Sanskritord) beholdt det almindelige *v*, uagtet der conseqvent skulde have været skrevet *w*.

Om Gjengivelsen af særlig skandinavisk Runeskrift vil jeg her kun bemærke, at jeg gjengiver ᛦ, hvor det betegner *r*, ved R; ᚨ, hvor det ikke betegner *o*, ved A; ᛡ, hvor det er Vokaltegn, ved A.

Fortrinlig Hjælp har jeg havt deraf, at jeg ogsaa har kunnet benytte de endnu ikke udgivne Afsnit af Stephens's Værk, som omfatte de engelske Indskrifter, Indskrifter i de ældste Runer paa Gjenstande, som ere fundne hist og her i Europa udenfor Norden og England, samt Bracteaterne. Jeg tillader mig her at bringe Prof. Stephens min hjærtelige Tak for den Velvilje, han har vist mig ved at sende mig disse Ark, alt som de bleve trykte, samt overhoved for alt, hvorved han har lettet og fremmet min Undersögelse af disse mærkelige Levninger af Oldtidens Sprog.

Gallehus, Nörre-Jylland
(Stephens S. 325).

I Tidskrift for Philologi VI, S. 317 f. har jeg allerede meddelt min Læsning og Fortolkning af denne Indskrift; her skal jeg söge at give en nærmere Begrundelse. Den Gruppe af Runer, som vi har foran förste Skilletegn, er ᛖᚲᚺᛚᛖᚹᚨᚷᚨᛊᛏᛁᛉ. Da Indskriften 4 Gange har 4 Prikker som Skilletegn, saa kan den lille Hage, som en enkelt Tegner har efter 6te Rune foroven (men som flere Hjemmelsmænd ikke kjende, se Thorsen Runemind. S. 348 f.), vist ikke være Skilletegn; den tör lades ud af Betragtning ved Indskriftens Forklaring. Blandt de anförte Runer er navnlig ᛉ af omstridt Betydning. Den efter min Overbevisning eneste rigtige Tydning som R finale, de skandinaviske Runeindskrifters ᛦ, er först given af P. A. Munch i Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 278 i hans Forklaring af den blekingske Istabystens Indskrift, som han i alt væsentligt rigtig har læst og oversat. Den lyder:

ᛋᚠᚨᛏᛉᚺᛋᚱᛁᚹᚢᛚᚨᚠᚨ | ᚺᛋᚦᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛉᚺᛋᛖᚱᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛁᛉ |
ᚹᚨᚱᛋᛁᛏᚱᚢᚾᛋᛉᚦᛋᛁᛋᛉ

I Overensstemmelse med Munch (kun med den Afvigelse, at jeg gjengiver ᚨ ved mindre A, ikke ved Apostroph, ᛉ ved R, og ᚹ ved W) gjengiver jeg dette saaledes:

AFATR HARIWULAFA HAÞUWULAFR HAERUWULAFIR
WARAIT RUNAR ÞAIAR, d. e.

efter Herjulv ristede Hodulv Hjorulvs Sön disse Runer.

Her synes ᛉ sikkert at maatte betegne *r* i Udlyden: hvis det blot var Tegn for Nominativsmærket, hvis oprindelige Form er *s*, kunde det betegne den blöde *s*-Lyd, som i Gotisk skrives *z*, og dette er vistnok Runens ældre Betydning, men paa Istabystenen er denne Betydning umulig paa Grund af ᛋᚨᚠᛏᛉ. Dette synes nemlig at maatte være d. s. s. ᚨᚠᛏᛖᚱ AFTER paa Tunestenen, oldnord. *eftir*. Her er *r* ikke opstaaet af *s*, da Ordet indeholder et Comparativsuffix, hvori *r* er oprindeligt; af en Form *afts* finder jeg intet Spor i de germanske Sprog.

I Istabystenens Indskrift har vi saaledes efter min Mening et fast Holdepunkt, fra hvilket Betydningen af ᛉ vil kunne bestemmes. Ved Gjennemgaaelsen af de enkelte nordiske Indskrifter i det ældste Runealphabet tror jeg det vil vise sig, at den fundne Værdi for ᛉ paa mangfoldige Steder vil give en simpel og naturlig Forklaring, hvor enhver anden Tydning volder ulöselige Vanskeligheder; men först efter Gjennemgaaelsen af de enkelte Indskrifter vil jeg kunne behandle Spörsmaalet om Betydningen af ᛉ i sit hele Omfang. I Guldhornindskriften kan ikke, som Munch med urette antog, denne Rune have en væsentlig anden Betydning end i de andre i samme Skriftart affattede Indskrifter; den maa ogsaa her betegne *r* i Udlyden, hvilket allerede blev fundet af Rafn (Ann. f. nord. Oldk. 1855, S. 370 f.), hvis Forklaring forövrigt er ubrugelig. Da Istabystenens Indskrift, i hvilken Runen er brugt som *r* i Udlyden, sikkerlig er yngre end Guldhornindskriften, kunde man rigtignok antage, at Runen i denne sidste havde bevaret sin ældre Betydning som Betegnelse for den blöde *s*-Lyd, der senere gik over til *r*; for Oversættelsen vilde dette komme ud paa ett. Muligheden af denne Antagelse tör jeg ikke benegte; men da Runen i flere Indskrifter (Varnum, rimelig Tune), og ikke blot i Istabystenens, betegner *r* i Ordformer, i hvilke *r* ikke er opstaaet af *s*, medens der ikke kan paavises nogen tvingende Grund til at give samme Rune forskjellig Betydning i Indskrifter, som forövrigt ere ensartede, fra de samme Lande, saa forstaar jeg ᛉ ogsaa i Guldhornindskr. som Tegn for *r* i Udlyden. Med de fleste Fortolkere tror jeg, at ᚨ her, som i de fleste nordiske Indskrifter i det ældre Runealphabet, maa betegne *a*, ikke *o* eller *æ*; ogsaa herom skal jeg nærmere udtale mig efter Gjennemgaaelsen af de enkelte Monumenter. Jeg læser altsaa EKHLEWAGASTIR. Allerede forlængst har man forklaret EK som «jeg», hvorimod lydlige Grunde ikke kan anföres. HLEWAGASTIR maa da være et Navn

i Nom. sg.; at disse to Ord ikke ligesom de fölgende er adskilte ved Prikker, kan have sin naturlige Grund deri, at de i Meningen höre nöie sammen, idet «jeg» faar sin nærmere Bestemmelse ved det tilföiede Navn; Brugen af Skilletegn er ellers i flere af disse gamle Indskrifter lidet conseqvent. Den Udtryksmaade, at Runeristeren nævner sig selv i förste Person «jeg», hvortil Navnet föies, vil vi ogsaa finde paa Indskrifterne fra Tune, Varnum, Lindholm. Uagtet denne Udtryksmaade ikke er brugelig i de senere skandinaviske Runeindskrifter, kan den efter mit Skjön ikke være tvilsom; den kan ikke overraske os her, da den jo i Diplomer stadig forekommer, f. Eks. *Ic Ceólnóð . . . þis festnie and write* Kemble Cod. dipl. I, p. 299 (Dietrich de inscrr. duabus runicis p. 9); *ik Merila bokareis handau meinai ufmelida* i en gotisk Underskrift (Dietrich l. c. p. 15). Dietrich (p. 7) har paavist, at ogsaa i græske og phönikiske Indskrr. den, som har sat Mindesmærket, undertiden nævner sig selv i förste Person. Desuden minder han (Blekinger Inschr. S. 29) om en noget lignende Udtryksmaade i en norsk Runeindskr. fra Middelalderen (Tingvoll, Romsdalen), der efter almindelig Skrivemaade lyder saaledes: *ek bið firi guðs sakar yðr lærða menn er varðveita stað þenna ok alla þá er ráða kunnu bœn mína minnisk sálu minnar í helgum bœnum, en ek hét Gunnarr ok gerði ek hús þetta. valete.*

Jeg tager HLEWAGASTIR sammen som ett Navn; man tör ikke dele HLEWA GASTIR HOLTINGAR og forklare dette ved «Hleva Gjæsten fra Holt (*gestr Hyltingr*)»; ti det vilde være uden Sidestykke, at Runeristeren saaledes betegnede sig som «Gjæst»; desuden taler derimod den Omstændighed, at Interpunction mangler mellem HLEWA og GASTIR. Dietrich har Fortjenesten af först at have fundet Navnet paa den, som ristede Indskriften, men han tog Feil af den Form, hvori det her forekommer, og delte aldeles vilkaarlig ett Ord i to HLEWAGAST (Þ)IM. — HLEWAGASTIR er Nom. sg. masc.; förste Led i dette sammensatte Navn: HLEWA er samme Ord som oldn. *hlé*, oldeng. *hleow*, *hleó*, oldfris. *hlí*, neutr. Læ, Ly, Skjærm, Beskyttelse; i Gotisk maatte Ordet hede *hliu*, Gen. *hlivis*, jfr. *kniu*, *triu*. Stammeformen HLEWA, som vi har her paa Indskriften, er oprindeligere end Formen i noget af de nævnte Sprog og ligetil identisk med den, der maa forudsættes som den fællesgermanske. Den har bevaret i Stammestavelsen det korte *e*, som er forlænget i Oldnordisk til Erstatning for det udtrængte *w*, som maa have været indsnævret

til *i* i Gotisk og som heller ikke i Oldengelsk og Oldfrisisk har holdt sig uforandret. Endvidere er i HLEWA Stammens udlydende korte *a* bevaret. Endelig maa mærkes, at W her har holdt sig mellem to korte Vokaler. Tilsvarende antike Lydforhold vil vi finde paa de nordiske Runeindskrifter i det ældste Alphabet overhoved. Det sidste Led GASTIR svarer til got. *gasts*, oldn. *gestr*, o. s. v. Betydningen af Navnet er vel snarere »en Gjæst (Fremmed), som finder Læ (Beskyttelse)» end »en Gjæst, som giver Læ». De samme to Ordstammer sé vi ogsaa ellers benyttede ved Dannelsen af germanske Navne. Hos os findes Navne, hvis förste Led er *hlé*, kun i den mythisk-heroiske Digtning: i Hyndluljóð nævnes *Hlédís*, i Hárbarðsljóð Jotunen *Hlébarðr*; hid höre vel ogsaa de baierske Navne *Hleo* og *Hleoperht* fra 8de og 9de Aarh. (se Förstemann Namenbuch). Navne, hvis sidste Led er GASTI, *gest-r* finde vi rundt om hos germanske Stammer (jfr. Dietrich de inscrr. duabus run. p. 9 sq.; Förstemann): saaledes hos Östgoterne *Cunigast*, hos Frankerne *Arbogast*, hos vore Forfædre *Goðgestr*, *Níðgestr*, *Þorgestr*, *Úgestr*, *Úlfgestr*, *Végestr* og Spottenavnet *Hvinngestr*. Navnlig er at mærke, at vi i en Indskrift, der er affattet i den ældste Runeart, nemlig paa Berga-Stenen i Södermanland (se om denne siden), har et énsartet Navn SALIGASTI og rimelig der ligeledes i Nominativ. Endnu maa tales om det Böiningsæmne, til hvilket Nomin. GASTIR hörer: Stammen (Æmnet) er nemlig ved dette Ord forskjellig i Gotisk og i Oldnordisk, i Got. *gasti*, medens *gestr* forudsætter en Stamme *gastju*, *gestju*[1]). Allerede paa Grund af det alderdommelige Sprog i Guldhornindskriften synes det rimeligere i GASTIR at finde Stammen GASTI, der, som lat. *hosti-s* viser, aabenbart er den ældre. Desuden maa *i*-Stammer antages at have beholdt den udlydende Vokal foran Nominativsmærket, da *a*-Stammerne gjöre det samme; og endelig synes MARIR paa Dopskoen fra Thorsbjerg at burde forklares som Nomin. af en *i*-Stamme. Jeg identificerer derfor GASTIR ogsaa med Hensyn til Böiningsæmnet med got. *gast-s*, lat. *hosti-s*.

---

[1]) *gestr* maa forklares i Sammenhæng med *bekkr*, *veggr* o. s. v., fra hvilke det kun afviger deri, at det altid har *s* i Entallets Genitiv. I *bekkr*, *veggr* o. s. v. finder Grimm og Lyngby (Tskr. f. Phil. VI, 35) *i*-Stammer, Gislason (Tskr. VI, 244 f.) *ja*-Stammer, Blomberg (Bidrag till germ. omljudsläran, S. 71 f.) en Sammenblanding af Stammer paa *i*, som blev udvidet til *ji*, og Stammer paa *ja*. Jeg tror, at den Böiningsmaade, som disse Ord i Oldnorsk fölge, egentlig tilhörer *ju*-Stammer, hvilket jeg en anden Gang haaber at skulle kunne begrunde.

HOLTINGAR maa være Nom. sg. og Apposition til det foregaaende Navn, af Stammen HOLTINGA, ligesom GASTIR af GASTI; *a*-Stammerne bevare altsaa Stammens udlydende Vokal ikke blot, hvor de danne förste Sammensætningsled (HLEWA), men ogsaa foran Nominativsmærket R. At HOLTINGAR i Form svarer til oldn. *Hyltingr*, oldeng. *Holting*, er klart, men hermed er Betydningen ikke afgjort. I almindelig Oldnordisk dannes ved Suffixet *ing-r* navnlig ofte Afledninger af Stedsnavne, der betegne den der hörer hjemme paa et vist Sted, saaledes betyder oldn. *Hyltingr* en Mand fra Holt. Men det har en videre Anvendelse i de germanske Sprog ved dette Suffix at danne Navne, som betegne, fra hvem en Person, en Familie eller en Stamme udleder sin Æt, f. Eks. *Kerlingar*, Carolinger. Især i Oldengelsk dannes Patronymica ganske almindelig ved Suffixet *ing*, saaledes *Wonrêding* Sön af *Wonrêd*, *Leófing* Sön af *Leófa*. Dietrich har med fuld Ret anvendt dette paa det i Indskriften forekommende Navn: ligesom *Leófing* er dannet af *Leófa*, kan HOLTINGAR være dannet af det Mandsnavn, som i oldn. lyder *Holti*, og betegne «Holtes Sön» [1]. Denne Forklaring holder jeg nu for den eneste rette; ti det ligger langt nærmere for Runeristeren at angive hvis Sön han er, end fra hvilket Sted han er. Den styrkes derved, at vi, som det synes, ogsaa i andre af Indskrifterne i den ældste Runeart (Istaby, Krogstad, jfr. Reistad) har Eksempel paa Anvendelse af et Patronymicum istedenfor den i almindelig Oldnordisk brugelige Udtryksmaade med *sunr*, hvortil Faderens Navn er föiet i Genitiv; af slige Patronymica har de i flere Indskrifter (Tanum, Stenstad, Vimose-Hövlen, vel ogsaa Vimose-Kammen) forekommende Navne, hvis Stamme ender paa INGAN, INGON, udviklet sig. EK HLEWAGASTIR HOLTINGAR «jeg Légest Holtes Sön» bliver altsaa fuldkommen ensartet med oldeng. *Ic Badanóð Beotting* Kemble Cod. dipl. I, p. 316. Ogsaa i vort Oldsprog kan til Navnet föies et af et Mandsnavn afledet Tilnavn paa

---

[1] Egentlig er HOLTINGA ikke dannet ved et Suffix INGA, men vi maa dele HOLTIN-GA, saa at blot GA (for ældre HA) bliver Suffix; det forholder sig til Stammeordet paa samme Maade som lat. *Aurun-ci* til *Auson-es*; saaledes er ogsaa got. *jugg-s* ung = lat. *juven-cu-s* dannet af Stammen *jun* (der tillige er bevaret i *jun-da* Ungdom) ved Suffixet *ga* for ældre *ha* = lat. *co*; jfr. Leo Meyer i Kuhns Z. f. vgl. Sprachf. VI, S. 7. Men lidt efter lidt tabtes Bevidstheden om det oprindelige Forhold; ING(A) opfattedes som Suffix og anvendtes siden ganske almindelig ved Afledning af Ord, hvis Stamme ikke endte paa *n*.

ingr, men dette betegner da ikke bestemt Sön, men Ætling: *Hjörvarðr konungr er Ylfingr var kallaðr* Yngl. C. 41; *Halfdanr konungr Ylfingr* Nornagests þ. C. 2 (min Udg.). Herved kan man kanské ogsaa rettest forklare et Ord i en af de alderdommeligste blandt Runeindskrifterne af den særlig skandinaviske Art, der baade har et Par Runeformer og en Udtryksmaade, der ikke er almindelig i de yngre Runeindskrifter, men som stemme overens med de ældste, nemlig Indskriften paa Kallerup- (Höietostrup-) Stenen: den lyder HURNBURA STAIN SUIÞKS; i det sidste Ord er ved Korthed i Skrivemaaden anden Stavelses Vokal, rimelig *i*, ikke betegnet, det maa da udtales *Sviðings*. Dette Tilnavn betegner vel snarest «Svides Ætling» eller «Svides Sön».

Det nordiske Mandsnavn *Holti*, der er dannet af *holt* og vel egentlig betegner «en Skovbo», er ikke sjældent; i England forekommer *Holt* som Mandsnavn (Dietrich p. 11), og i Baiern Diminutivet *Hulzilo* (se Först.).

HORNA er aabenbart Objekt til TAWIDO «gjorde». Der har været Strid, om det er en Entalsform eller en Flertalsform: de, som oversætte «Hornene», antage, at derved foruden det Horn, som bærer Indskriften, er ment det, som omtrent 100 Aar tidligere fandtes paa samme Sted, eller et andet af samme Mand arbeidet Horn. Men herimod har Dietrich og Stephens med rette udtalt sig: det synes usandsynligt, at én Mand, som arbeidede to saa kostbare Horn, kun skulde sætte sit Navn paa det ene i en Indskrift, hvori han ogsaa omtalte det andet; desuden skulde man da vente Tallet bestemt angivet; endelig synes de to ved Gallehus fundne Horn uagtet al Overensstemmelse ikke at have været arbeidede af samme Guldsmed. Men mere afgjörende er sproglige Grunde. En endnu uudgiven Runeindskrift af den ældre Art fra Bö i Sogndal, Stavanger Amt, har HNABDAS HLAIWA (N i förste Ord er tvilsom); det andet Ord, som er aldeles sikkert, kan ikke være andet end got. *hlaiv*. Og paa Tunestenen kan STAINA ikke være andet end Acc. sg. masc. Vi sé saaledes, at Acc. sg. af Stammen HORNA i Guldhornindskriftens Sprog nödvendigvis maatte hede HORNA, medens Formen her ikke kan vise, om Ordet var af Intetkjön, hvilket jeg holder for det sandsynlige, eller af Hankjön; derimod kjender jeg intet Bevis for, at Acc. pl. neutr. kunde have samme Form; ja det synes ikke engang rimeligt, at Ordformen skulde være ligelydende i de to Tal.

TAWIDO er först rigtig forklaret af Bredsdorff. Siden er denne Form nærmere oplyst af Munch, hvis Ord (Ann. f. nord. Oldk. 1847, S. 339 f.) jeg her afskriver: »Den er aldeles den regelmæssige 1ste pers. sing. præt. indic. af det hos Vulfila ofte forekommende Verbum *táujan*, at gjöre, istandbringe, paa det nær, at Formen hos Vulfila lyder *tavida*, ikke *tavido*. Men sammenligner man Flexionen af præter. indic. sing. paa *-ida* i det Gotiske, saaledes som vi kjende det hos Vulfila, med den tilsvarende paa *-da* i det Oldnordiske, stöde vi paa en mærkelig Afvigelse fra den Analogi, som ellers med iöinefaldende Conseqvens hersker mellem begge Sprog; den tredie person sing. heder nemlig i Gotisk, ligesom den förste, *-ida*, f. Ex. *lagida*, *lagidês*, *lagida*; i Oldn. derimod heder den förste *-da*, den tredie *-di*, f. Ex. *lagða*, *lagðir*, *lagði*. Til de fleste oldnordiske Endelser med det simple, eller uorganiske *-i* [d. e. *i*, som ikke virker Omlyd] svare i Gotisk Endelser paa *-a*, f. Ex. præt. part. *stigans* til oldn. *stiginn*; Dat. sing. *fiska* til oldn. *fiski*; nom. sing. *hana* til oldn. *hani*, o. s. v. Det er altsaa i sin Orden, at 3 pers. sing. *lagida* svarer til det oldn. *lagði*. Men da nu 1 pers. i Oldn. ei heder *lagði*, men *lagða*, maatte man og i Gotisken vente en anden Form for 1 pers. end *lagida*, som er identisk med den 3die. Undersöger man nu, hvilken Endelsevokal i Gotisk nærmest svarer til *a* i oldnordisk,. da finder man, at det er ingen anden, end *o*. Saaledes f. Ex. got. *fiskôs* = oldn. *fiskar*, got. *gibôs* = oldn. *gjafar*, got. *tuggô* = oldn. *tunga*, got. *blindôza* til oldn. *blindari*. Istedetfor *lagida* i 1ste Person skulde man altsaa conseqvent vente *lagidô*, og fölgelig af *táujan tavidô*, hvilket netop er den i Indskriften brugte Form. Indskriften viser sig altsaa i dette Stykke endog renere eller mere uforvansket i sproglig Henseende, end de forhaandenværende Manuskripter af Vulfilas Bibeloversættelse, og man kan endog ved Hjælp af Indskriften restituere den tabte Form af de svage Verbers 1 pers. sing. præter. indicativ.« En fuldkommen ensartet Form fandt Munch siden i Tunestenens WORAHTO = got. *vaurhta*, oldn. *orta*. At disse Indskrifter virkelig, som Munch mente, havde forskjellig Vokal i 1te og 3dje Person af Præteritum af de afledede Verber, tör man vistnok ogsaa slutte af nogle Former, der synes at maatte forklares som 3 Ps. sg.: WRTA Etelhem, SATE Gommor, og mulig WURTE (hvis man tör læse saaledes og ikke ÞURTE) paa Tjörkö-Bracteaten. Og da O i disse Indskrr. ogsaa i Böinings- og Aflednings-Endelser svarer til got. *ô*, hvor

almindelig Oldnordisk har *a*, f. Eks. RUNOR (Varnum, Tjörkö) — got. *rūnōs*, saa tör man med Munch antage, at Vokalen O i TAWIDO, WORAHTO oprindelig var lang, hvad enten den paa den Tid, som Indskrifterne tilhöre, endnu var lang eller ikke. At O i TAWIDO oprindelig var lang, er jo desuden nödvendigt at antage allerede, fordi Præteritum af de afledede Verber er dannet ved Sammensætning med Præteritum af Verbet *dōn*, saa at altsaa TAWIDO indeholder en Form, der svarer til sanskr. *dadhāu* [1]. Man tör vel sige, at der er noget symbolsk deri, at 1te Person, som i Græsk, ved en vægtigere Vokal udmærkes fremfor 3dje. Jeg tror derfor, at Munchs Forklaring holder Stand mod Grimms Indvendinger i Gesch. d. deutsch. Spr. 2 Ausg. S. 611.

Efter hvad jeg har udviklet, læser jeg altsaa Indskriften:

EK HLEWAGASTIR HOLTINGAR HORNA TAWIDO

og oversætter: Jeg Légest Holtes Sön gjorde Hornet.

Ek **H**lewagastir **H**oltingar
horna tawido

er et rigtig dannet Par Verslinjer, og at den rythmiske Form virkelig er tilsigtet, styrkes derved, at Indskriften paa den ene Side af Tunestenen indeholder to Par Verslinjer.

Jeg skal herefter tilnærmelsesvis söge at besvare Spörsmaalet om, hvilken germansk Stamme den Sprogart tilhörer, i hvilken Indskriften er affattet. Om jeg end i det foregaaende fyldestgjörende har forklaret Indskriften, er ikke dette Spörsmaal saa let at besvare; ti jo længer vi gaa tilbage, des mindre maa de germanske Sprog have adskilt sig fra hverandre, des færre vil vi finde af de charakteristiske Skjelnemærker, som i senere Tider adskille dem. Men Guldhornindskriften maa være saa gammel, at vi fra dens Tid ikke har Levninger (naar vi sé bort fra ensartede Runeindskrifter og enkelte Ord, især Navne) af nogen

[1]) Dog tror jeg, at det ikke er rigtigt, naar man i Almindelighed lærer, at Præteritum af de afledede Verber i de germanske Sprog dannes ved Sammensætning af Præteritum af Verbet *dōn* med vedkommende Verbums Stamme. Derved blive flere Former, navnlig *kunþa*, uforklarede. Jeg tror, at förste Led i det sammensatte Præteritum er Verbets Participium: got. *tavida* forklarer jeg som opstaaet af *taviþa-da*, dette sammendroges til *taviþa*, som efter almindelig Lydovergang blev til *tavida*. Ved denne Forklaring opretholdes ogsaa Sammenhængen med Præteritumdannelsen ved de afledede Verber i Oskisk, f. Eks. *dadíkatted* dedicavit.

germansk Sprogart, undtagen Gotisk. Om vi nu her i Indskriften f. Eks. finde Ord og Ordformer, der ikke forekomme i nordisk Sprog, som vi kjende det fra 9de Aarhundred i det tidligste, tör vi ikke deraf slutte, at Indskriftens Sprog er unordisk; denne Slutning kan kun gjælde, hvis disse Ord og Ordformer er mindre antike, fjærnere fra Kilden end de, som forekomme i almindeligt oldnordisk Sprog.

Af den foran givne Tydning vil det være klart, at Indskriftens Sprogform er mere antik end nogen hidtil bekjendt germansk Sprogart med Undtagelse af Gotisk; Sproget er aabenbart ikke det samme som i Vulfilas Bibeloversættelse, men staar dog paa væsentlig samme Trin som Gotisk, er i enkelte Stykker mere, i andre mindre antikt. EK synes at tale for, at Sproget er nordisk, ti alle andre germanske Sprogarter har i dette Pronomen Vokalen *i*; man kunde rigtignok mod denne Slutning indvende, at Formen *ek* er ældre end *ik*, hvilket bl. a. den græske og latinske Form viser[1], og at Formen *ek* derfor længer tilbage i Tiden ogsaa har været brugelig i ikke nordiske Sprogarter; men da alle de germanske Sprog med Undtagelse af Nordisk er enige om Formen med *i*, saa synes denne at have tilhört det Fællesstadium, fra hvilket de har udviklet sig, og dette Fællesstadium maa vistnok tilhöre en Tid, der ligger langt bagenfor den, fra hvilken vor Indskrift er; det forekommer mig saaledes, at man i det mindste med Sandsynlighed af EK kan slutte, at Sproget er nordisk.

Ogsaa Nominativsmærket R taler for, at Sproget er nordisk; ti Bortkastelsen af Nominativsmærket ved Substantiverne i de sydgermanske Sprogarter udenfor Gotisk, baade i oldsaksisk, oldengelsk, oldfrisisk og i de overtydske Sprogarter, har vistnok allerede fundet Sted paa en Tid, der ligger forud for den, som vor Indskrift tilhörer. Ogsaa fra Gotisk fjærner vor Indskrifts Sprog sig i dette Punkt, ligesom i flere andre, ti i den gotiske Bibeloversættelse beholdes i Regelen *s* i Udlyden uforandret; det forandres kun enkelte Gange til *z* (blödt *s*). Selv om vi

[1] At kort *e*, hvor det ei er Omlydsvokal, men svarer til latinsk og græsk kort *e*, ikke er opstaaet af *i*, men er den ældre, fællesgermanske Lyd, er paapeget af Jessen i Tskr. f. Phil. I, 217 f.; til denne Opfatning slutter Lyngby sig i Ant. Tskr. 1858—1860, S. 246 f. — Curtius er kommen til samme Resultat (Grundzüge d. griech. Etym. 2te Aufl. S. 383).

læste Nominativsmærket paa Guldhornindskriften som blödt *s*, hvad vi neppe bör, saa vilde det alligevel tale for nordisk Sprogform.

Som vi saa, synes Endelsen i TAWIDO at forudsætte, at 1 Ps. sg. Præt. i de afledede Verber havde en vægtigere Vokal i Udlyden end 3dje Person. Ogsaa heri finde vi Overensstemmelse med Nordisk, derimod Afvigelse fra alle andre germanske Sprog. — At dette Verbum TAWIDO *taujan* ikke bruges i senere Nordisk, kan ikke nævnes som Grund imod at antage Sproget her i Indskriften for nordisk. Ti det har engang været brugt i Nordisk: dette kan med Sikkerhed sluttes af den bevarede Afledning *tól* Redskab (dannet som *ból*). Et andet Minde om Verbets tidligere Brug i Nordisk har vi i lappiske Ord: svensk lapp. *tuoje*, norsk lapp. *duogje, duögje, duöje* Arbeide (Haandarbeide); sv. l. *tuojar*, n. l. *duogjar* Arbeider; sv. l. *tuojohet*, n. l. *duogjot* at arbeide. Ti Dietrich har i Hoefers Zeitschr. III, S. 50 med rette paapeget, at disse Ord[1]) höre til de mange, som lappiske og finske Sprog har optaget i ældgammel Tid fra nordisk Sprog, da dette stod paa et meget ældre Trin end det, hvorpaa vi finde Sproget i de særlig skandinaviske Runeindskrr. og i den norsk-islandske Litteratur. Jfr. Munch i norskt Maanedsskrift I, 24 f. Og nu vil vi mærkelig nok i Runeindskrifterne af den ældre Art finde nordisk Sprog omtrent paa samme Trin, som det, Laanord i lappiske og finske Sprog forudsætte.

I Betydning slutter endog oldn. *tól* og lapp. *tuoje* sig nærmere end got. *taujan* til Indskriftens TAWIDO, ti den got. Bibeloversættelse bruger om Istandbringelsen af haandgribelige Gjenstande *vaurkjan*, *gavaurkjan*, derimod i overfört Betydning *taujan*.

De övrige sproglige Eiendommeligheder i Guldhornindskriften tale, saavidt jeg skjönner, ikke for nordisk Sprog, men heller ikke imod, ti, hvor de afvige fra almindelig Oldnordisk, maatte de a priori forudsættes paa et ældre Trin af de nordiske Sprogs Udvikling. Jeg skal her tilföie en kort Oversigt, som i det hele ogsaa vil gjælde for de övrige nordiske Runeindskrifter af den ældre Art:

Omlyd mangler.

---

[1]) Dietrich sammenstiller med got. *taujan* ogsaa isl. *týja*, *tŷa* udruste, istandsætte; men dette ligesom norske Bygdemaals *tŷa* sætte istand, ordne, pynte, tilrede, sætter jeg i Forbindelse med *tý*, n. Töi, Stof, Redskaber, sv. *tyg*, holl. *tuig*, tydsk *zeug* og med oldeng. *teón teóde* og *getýan* udruste, holl *tuigen*, o. s. v.

a-Stammer beholde Stammens Udlydsvokal i förste Sammensætningsled, og foran Nominativsmærket R, samt i Formen for Acc. sg. masc., Nom. Acc. sg. neutr.

i-Stammer beholde Stammens Udlydsvokal foran Nominativsmærket R.

Kort *e* og *o* i Stammestavelser, som i Nordisk, hvor Gotisk har *i* og *u*.

Kort *i* bevaret i Indlyden i Præter. af de afledede Verber foran *d*.

d i Indlyden mellem to Vokaler ligesom i Gotisk, medens senere Nordisk har sammensmeltet *d* og *þ* til *ð*.

w bevaret i Indlyden mellem to korte Vokaler, hvor det er fortrængt i Oldnordisk; svarer etymologisk til got. *v*, ikke til got. *b* i Indlyden.

Tune, Smaalenene[1)]
(Stephens S. 247).

Den ene af denne Stens to Indskrifter, den hvis Runer har de reneste og smukkeste Træk, har et Par iöinefaldende Overensstemmelser i Udtryksmaade med Guldhornindskriften; da de saaledes gjensidig oplyse hinanden, stiller jeg dem her nær sammen. Denne Tunestenens förste Indskrift, som vi kan kalde den, har Munch i det væsentlige forklaret rigtig; jeg maa i flere Stykker her, som ved andre Indskrifter, holde fast ved hans Tydning, hvor den afviger fra hans Efterfölgeres.

EK WIWAR er «jeg Viv». Mandsnavnet WIWA, Nomin. WIWAR gjenfindes som sidste Led i *Alavivus*, Navnet paa en gotisk Hærförer ved Donau Amm. Marc. 31, 4, 1; af samme Stamme er rimelig de hos Vestgoterne forekommende Navneformer *Vivendus* Mansi Conc. Tom. X, p. 509 E. (Dietrich Blekinger Inschr. S. 26) og *Vivanes* (se Förstemann). Dette Navns Oprindelse er mig ubekjendt; for at finde den maa man holde fast ved, at W i Indlyden svarer til got. *v* og ikke til got. *b*; men man tör dog ikke med Uppström og Dietrich henföre Navnet til got. *qvius* levende, ti en saadan Forandring af *kv* i Fremlyden er i de germanske Sprog uhjemlet.

Ved AFTER «efter» er at mærke Afvigelsen fra Gotisk, hvor dette Ord ikke bruges, men i dets Sted det beslægtede *afar*. Skrivemaaden AFTER med R er alderdommeligere end AFATR

[1)] Denne Indskrift har jeg selv gjentagne Gange undersögt.

med ᛉ paa Istabystenen, ti *r* er her ikke opstaaet af *s*; ligeledes er Vokalen mellem *t* og *r* oprindelig og ikke senere indskudt.

At WODURIDE er Navnet paa en Mand, ikke en Kvinde, synes den dertil föiede Apposition at vise. Det kan ikke være Acc. sg. af en Stamme WODURIDA, da den maatte lyde W—RIDA, eller Acc. sg. af en Stamme W—RIDI, ti der er al Grund til at antage, at Accus. her ligeledes maatte være enslydende med Stammen. Jeg forklarer WODURIDE som Dativ af en Stamme W—RIDA, ikke W—RIDI, skjönt Kasusmærkets Form ikke afgjör Stammens Form, da *i*-Stammerne af Hankjön i de germanske Sprog danne sin Dativ i Ental som *a*-Stammerne. Kasusmærkets Form *e* er mindre antik end got. *a*, men stemmer overens med den almindelige Form i de övrige germanske Sprog.

Præpositionen «efter» forbindes rigtignok i senere Nordisk jævnlig med Accusativ, og saaledes ogsaa paa Istabystenen; men i andre germanske Sprogarter (saaledes Oldeng., Oldfris., Oldsaks.) forbindes det tilsvarende Ord almindelig med Dativ; for at nævne ét Eksempel har Falstonestenen i Northumberland EOMAER THE SETTAE AEFTAER HROETHBERHTÆ BECUN AEFTAER EOMAE. Denne Styrelse har tidligere ogsaa været brugelig i Nordisk (vi kan sammenligne, at *post* i Latin tidligere blev forbundet med Ablativ, hvorom Minde er bevaret i *postea*, *posthac*, *postilla*): den er ikke sjælden i Gammelsvensk, f. Eks. *hennær arwæ aftir henni* (Vestgöta-l. III, 67); *husfru hans sitær quær æptir hanum* (Uplands-l. ærfþæ b. XXI, 1); i Gammelnorsk er et enkelt Eksempel bevaret i *eptir tárum* Gl. norsk Hom. S. 21, L. 16, 18. Dog véd jeg ikke at have sét *eftir* forbundet med Dativ i nogen af de mangfoldige nordiske Runeindskrr. af den senere Art, i hvilke Præpositionen forekommer i Udtryk, som aldeles svare til det, vi her har.

I det sammensatte Mandsnavn WODURIDA er andet Led afledet af Verbet «ride»: Mandsnavne paa *-rid* er i den ældste Tid (især indtil Midten af 9de Aarh.) ikke sjældne hos forskjellige sydgermanske Stammer, navnlig hos Goter, Langbarder, Sakser, Mainfranker, se Förstemann i Zeitschr. f. vgl. Sprachforsch. I, 506—512; III, 319 f., og i Altdeutsch. Namenb. Hos de nordiske Folk er navnlig Kvindenavne paa *-ríðr* (Accus. *-ríði*) hyppige, men ogsaa Mandsnavne paa *ríðr* forekomme: *Andríðr* Kjalnesinga saga; *Guðríðr* Dipl. Norv. II, No. 617 (Aar 1411; fra Lærdal), hvor det forekommer som Navn paa to forskjellige Mænd; hertil kan Odinsnavnene *Atríðr* Grimnism. V. 48 og

Frárídr Snorra Edda ed. AM. II, S. 472. 555 föies. Af Genit. *Andríðs* maa sluttes, at den oprindelige Stamme var *-ríða* (paa et ældre Sprogtrin *-rīda*); herpaa tyder ogsaa Former, hvorved saadanne Navne gjengives hos græske og latinske Forfattere, f. Eks. *Γενέριδος* hos Zosimos. En anden Afledning af samme Verbum *riði* (Stamme *riðan*) har ogsaa været brugt i Mandsnavne, f. Eks. i det sædvanlige *Einriði* (*Eindriði*, *Indriði*, *Endriði*), der i norske Diplomer fra 14de Aarh. ogsaa kan findes skrevet *Anðriðr*, *Endridher*. I det förste Led WODU har vi en *u*-Stamme ligesom f. Eks. i HAÞU Istaby. Ordets Betydning tör jeg ikke med Tryghed angive; det synes rimeligt, at det staar i Forbindelse med Adjektivet got. *vōds*, oldn. *óðr* o. s. v., der betyder: rasende, heftig, voldsom, og hvoraf der i Gammeltydsk dannes flere Navne: *Woto*, *Wodicho*, *Wodilo*, *Wodunc* (se Förstemann). Men da de her omhandlede Indskrifter tydelig adskille *a*-Stammer og *u*-Stammer, saa kan *u* i WODU vist ikke være en Svækkelse af *a* i Adjektivstammen WODA. Men ligesom Oldengelsk ved Siden af Adj. *ellenwód* har Subst. *ellenwód* fem., saaledes tör man mulig for disse Indskrifters Sprog ved Siden af Adjektivstammen WODA antage en Substantivstamme WODU Raseri, Voldsomhed. Hvis denne Forklaring er rigtig, saa er altsaa O her lang. — Uppström forklarte derimod WODU af oldn. *viðr*, oldeng. *wudu* Træ, Skov, der i gotisk maatte lyde *vidus*; men jeg kjender ingen Stötte for den Mening, at kort *i* i en saa alderdommelig (og efter min Mening nordisk) Sprogart ved Indflydelse af forudgaaende *w* kunde gaa over til kort *o*.

Begge Led i det sammensatte WODURIDE give os Eksempel paa, at Sproget i disse Indskrifter ligesom Gotisk har bevaret *d* i Indlyden mellem to Vokaler, og vi vil siden sé, at det, ligesom i Gotisk, adskilles fra *þ*.

I det fölgende har Munch læst WITAIGAHALAIBAN; men Indskriften har WITAD͡AH͡ALAIBAN: DA er Binderune, som i DALIDUN paa den modsatte Side. Man tör ikke antage, at ᛁᚷᚨ kunde skrives sammen, saa at det aldeles kom til at sé ud som ᛞ skrevet sammen med ᚨ, især naar ᛁ maatte slutte et Ord (eller et Sammensætningsled) og ᚷ begynde et andet. Desuden har ingen tilfredsstillende kunnet forklare *witai*; vi maa altsaa opgive denne Læsemaade, hvor tillokkende end Sammenstillingen af GAHALAIBAN med got. *gahlaiban* kan synes. Jeg deler det sammensatte Ord i WITADA-HALAIBAN. WITADA identificerer jeg med got. *vitōþ* neutr., som förste Sammensætnings-

led *vitōda*, oht. *wizzōd*, oldsaks. *witat*, *witut*, middellavtydsk *witat*, oldfris. *wytat*. Stammens udlydende A er bevaret, hvor Ordet er förste Sammensætningsled, ligesom i HLEWA. Anden Stavelse har her, ligesom i den nordtydske Form, *a*, der rimelig er kort. I Gotisk bliver *þ* til *d* i Indlyden mellem to Vokaler; ligesaa har vi her D mellem to Vokaler. HALAIBAN er istedenfor HLAIBAN: vi vil i disse Indskrifter meget ofte finde en saadan Hjælpevokal indskudt især mellem *l*, *r*, *n* og en anden Konsonant; en saadan Udtale og Skrivemaade har sin Grund i de nævnte Konsonanters Natur og gjenfindes viden om i forskjellige Sprog; slige Hjælpevokaler er heller ikke sjældne i de særlig skandinaviske Runeindskrifter. Dog bruges ikke i alle Indskrifter af den ældre Art Hjælpevokaler, f. Eks. i Guldhornindskr. skrives HLEWA. Dietrich har i HALAIBAN sögt Objektet til det fölgende Verbum og forklaret det af got. *hlaiv*; men dette er umuligt af flere Grunde, först og fremst paa Grund af B (jfr. Böstenens HLAIWA): Objektet har aabenbart fulgt efter Verbet. Munch har med Hensyn til Ordstammen seet det rette: vi maa i HALAIBAN have en af Stammen HLAIBA, Bröd, Brödlev, afledet Personbetegnelse, der staar i Apposition til Mandsnavnet WODURIDE. Altsaa kan HALAIBAN ikke være Accus., som Munch mente, men maa være Dativ af den ligelydende Stamme; Dativmærket AN fjærner sig fra det got. *-in* og slutter sig til Formen i de övrige germanske Sprog: oldn. *-a*, oldeng. *-an*, o. s. v. Det gjælder nu at finde Ordets Betydning. Jeg tror snarest, at HALAIBAN har samme Betydning som got. *gahlaiban*, Nomin. *gahlaiba* Kammerat (*συμμαθητής*, *συστρατιώτης*), eg. den som deler Bröd med en anden, companio; jfr. oht. *galeipun* sodalibus. Det er i nordisk Sprog gjennemgribende, at förste Led *ga* falder bort i sammensatte Ord, saaledes ogsaa i dem paa *an*: oldn. *rúni* = oldeng. *gerúna*, oht. *kirūno*, *sinni* = got. *gasinþja*, *beðja* = oldeng. *gebedda*, oldsaks. *gibeddjo*, o. s. v.; kun enkelte Spor af *ga* ere bevarede foran *l*, *n*, *r*, f. Eks. *granni* = got. *garazna*. — *vitōþ* betyder i Gotisk Lov (*νόμος*), hvilken Betydning gjenfindes i andre Sprogarter; men i Oldfrisisk og, skjönt ikke udelukkende, i Oldhöitydsk betegner Ordet: Herrens Legeme i den hellige Nadver [1]). Endelig er for Betydningen got. *drauhti-vitōþ*

[1]) Saaledes har slav. *zakon* lex ogsaa (efter Diefenbach goth. Wtb. II, S. 585) Betydningen eucharistia.

στρατεία, Krigstjeneste, at mærke. Som den oprindelige Betydning, fra hvilken man kan forklare sig Ordets Anvendelse paa disse forskjellige Maader, tör vel «Indstiftelse, Anordning» sættes. Jeg tror, at det efter dette vil indrömmes, at WITADAHALAIBA uden Tvang kan forklares ved *lagsmaðr*, Kammerat, vel nærmest Krigskammerat, idet WITADA er sat som mindre bestemt Udtryk for DROHTI-WITADA; mange særlig skandinaviske Runeindskrifter fortælle os, at en har reist Sten og ristet Runer til Minde om sin *félagi*. Derimod synes det mig ikke rimeligt, at HALAIBA skulde betegne «Herre», oldeng. *hláford*.

WORAHTO, der er et Sidestykke til TAWIDO i Guldhornindskr., er forklaret af Munch: det er istedenfor WORHTO 1 Ps. sg. Præterit. = got. *vaurhta* af *vaurkjan*, oldn. *orta* af *yrkja*; det betyder altsaa: jeg virkede, jeg gjorde. I senere Nordisk synes WORKJAN *yrkja* at være bleven indskrænket i sit Betydningsomraade og TAUJAN at være bleven aldeles fortrængt af GARWJAN *gørva gera*, der egentlig betyder: gjöre rede, gjöre færdig.

Efter WORAHTO sér man et Punkt, under hvilket man maa tro, der har staaet et andet Punkt, som nu er slaaet bort. Af det fölgende Ord er kun et Stykke tilbage af förste Rune, som synes at have været R. Munch antager med rette, at her Objektet stod, og at dette har været Ordet for «Runer»; snarest har dette været skrevet RUNOʀ her som paa Varnumstenen.

Indskriften læser jeg altsaa:

EK WIWAʀ AFTER WODURIDE WITADAHALAIBAN WORAHTO R[UNOʀ], hvilket jeg oversætter: Jeg Viv gjorde Runer efter (Krigs-) Kammeraten Vodurid.

ek Wiwar
after Woduride
witadahalaiban
worahto runor

er et regelret bygget Halvvers. Man maa antage, at EK her er brugt som betonet Stavelse, medens Ordet i Guldhornindskr., hvis den er rythmisk, maa være Maalfylling.

Med Hensyn til Tegningen hos Stephens bemærker jeg endnu, at der paa Stenen er större Aabning paa Midten mellem den rette Stav og den krumme Sidestav i R i AFTER.

Indskriften paa den anden Side volder flere Vanskeligheder, og disse foröges derved, at nogle Runer er slaaet af, andre utydelige. Flere Hovedled i Sætningen synes dog med Sikkerhed

at kunne bestemmes: DOHTRIʀ maa være Subjekt eller staa i Apposition til et Subjekt, DALIDUN være Verbum og STAINA Objekt. DOHTRIʀ forklarer jeg som Nom. pl. = oldn. *dætr*, got. *dauhtrjus*; Oldn. *dætr* forudsætter ialfald en ældre Form *dohtrir*, hvad enten denne, som jeg efter Lyngby (Tskr. f. Philol. VI, 46) antager, er af en Stamme *dohtar* og identisk med gr. *θυγατέρες*, eller *i* her er Sammendragning af *ju* i got. *dauhtrjus*. Formerne i de övrige germanske Sprogarter ligge fjærnere.

Det fölgende Ord har Munch læst ᛏᚨᛁᛞᛖᚢᚾ (de to förste Runer forbundne) DAEDUN, hvilket Uppström og efter ham Dietrich har forklaret ved oldeng. *dǽdun*, oldsaks. *dâdun*, tydsk *tâten*. Men Stenen har ᛁᚾ: Tværstregen oventil gaar ikke og kan aldrig have gaaet indtil den anden rette Stav; og man tör neppe antage, at Runeristeren skulde have indhugget ᛗ paa en saa ufuldstændig Maade. Jeg læser derfor LI, skjönt Hagen oventil paa Runen for L pleier at skraane stærkere nedad. Ogsaa af sproglige Grunde synes Uppströms Forklaring at maatte opgives: man maatte vente DADUN; ialfald véd jeg ikke tilfredsstillende at forklare AE. Heller ikke er et Udtryk DAEDUN STAINA i Overensstemmelse med Brugen af Verbet *dōn* i germanske Sprog, hvad enten man her oversætter «leisteten» (skaffede) med Dietrich eller «satte». DALIDUN maa aabenbart være 3 Ps. pl. Præterit. af et Verbum, der har hört til samme Konjugationsklasse, som TAWIDO paa Guldhornet. Jeg tör ikke med Stephens forklare DALIDUN som «dealed»; ti en unöiagtig Skrivemaade DALIDUN for DAILIDUN finder neppe nogen Stötte i Runeindskrifter af den ældre Art; og desuden kan jeg ikke faa «delte» til at passe i Sammenhængen, ti man kunde neppe sige DAILIDUN STAINA for «toge Del i Opförelsen af Stenen» eller «lode indhugge Runer paa en Del af Stenen». Jeg maa lade denne Verbalstamme uforklaret.

Af det fölgende Ord er kun lidet tilbage: sidste Rune er tydelig ᛉ, foran den kan man tydelig skjelne det nederste af 4 rette Stave og jeg tror endnu temmelig bestemt at sé Spor af en femte. Et Ord, som ender paa ᛉ ʀ, som fölger efter Verbet og som staar umiddelbart foran Dativen WODURIDE, hvorefter Objektet fölger, kan ikke vel være andet end en Præposition. Jeg formoder her ᛉᛗᛏᚠᚨ AFTEʀ; rigtignok har vi paa den anden Side den oprindeligere Skrivemaade AFTER, men en saadan Afvigelse mellem de to Indskrifter, der tydelig synes at være indhugne af to forskjellige Mænd, tör neppe vække Betænkelighed, da vi paa Istabystenen har AFᴀTʀ. Vilde man her læse (UBAIʀ

over (jfr. Varnumstenen), saa maatte man alligevel antage Afvigelse i Skrivemaade fra den förste Indskrift paa Tunestenen, da *r* ogsaa i UBAR er oprindeligt. Men denne Læsemaade falder bort, hvis jeg har Ret i, at der foran ᛉ er Spor af 5 Stave.

WODURIDE er den af (AFTE)R styrede Dativ. STAINA kan her kun være Accus. sg., Objekt til DALIDUN; jfr. HORNA paa Guldhornet; Dat. sg. maatte lyde STAINE og Acc. pl. STAINAN (ti vi vil siden faa Eksempler paa, at N i Udlyden i Kasusformer af Stammer paa *-an* svarer til got. *ns*).

Hvad jeg i det fölgende fremsætter om Begyndelsen af Indskriften, vil jeg kun have betragtet som et usikkert Forsög. Först nogle Bemærkninger for, saavidt muligt, at sikre Grundlaget. I förste Linje er Rune 7 og 8 sikkerlig, som alle har læst, ᛊᛁ SI; de to Runers Træk er löbne i hinanden, men det er aldeles tydeligt, at det ikke er tilsigtet at skrive dem sammen; Runen for S vender ellers i denne Indskrift til den anden Side. Sporene af Rune 13. 14 (Runerne efter ᛟᛊᛏ) tillade ikke anden Læsning end ᛖᛉ ER. Paa Rune 20 er vistnok noget skallet af, men den er dog sikkert ᚨ A; ᚹ strider mod Sporene paa Stenen, og W kan ikke staa mellem NG og N. Et fast Holdepunkt for Tydningen af förste Linje finder jeg deri, at ᛖᛉ ER maa være Slutningen af et Ord, hvilket viser sig baade af Runen ᛉ og af de umiddelbart efter fölgende Runer ARBINGA, der give os et Ord, hvis Betydning (Arving) vi neppe kan tage Feil af. Ved —ER maa man straks tænke paa den nordiske Endelse i Nom. pl.; læse vi nu OSTER sammen, saa sér dette fuldkommen ud som Slutningen af en Superlativ i Nom. pl. masc. (oldn. *-astir*)[1]; det gjælder altsaa at bestemme dette Ords Form i sin Helhed. Paa Forhaand er det rimeligt (omend ikke afgjort), at denne Superlativ attributivt er föiet til et Substantiv, og dette maa da söges enten i förste Ord i Linjen eller i det Ord, som fölger efter OSTER. Men det förste Ord kan ikke give os en Nom. pl. masc., hvad enten vi tage ARBINGAS eller ARBINGA for sig: hvis Stammen er ARBINGA, Nom. sg. altsaa ARBINGAR, saa maa Nom. pl. ende paa ᛉ R, hvilken Konsonant disse Indskrifter stadig har efter Vokal, hvor Gotisk har *s*, almindelig Oldnordisk *r*; er Stammen derimod ARBINGAN, Nom. sg. ARBINGA, saa maa man for-

[1]) Ogsaa Dietrich finder her en Superlativ, men forövrigt er hans Læsning og Tydning feilagtig.

mode, at Nom. pl. enten ender paa AN, saa at got. *ns* er blevet til *n* (som, efter hvad vi senere vil sé, i Gen. sg. af AN-Stammer), eller ogsaa paa R i Overensstemmelse med *r* i almindelig Oldnordisk ved Indflydelse fra A-Klassens Böining (jfr. Lyngby i Tskr. f. Philol. VI, S. 48). Da vi saaledes ikke kan finde en Nom. pl. masc., hvortil Superlativen kan höre, i Linjens förste Ord, maa vi forsöge med Ordet efter OSTER, og her kan vi da erkjende en Nom. pl. masc. af Stammen ARBINGAN i ARBINGAN. Nominativsmærket *s*, der er bevaret i Gotisk (f. Eks. *ahmans*), er her faldt bort, ligesom i Oldeng. (f. Eks. *bodan*), Oldsaks., Oldhöitydsk o. s. v.; paa samme Maade falder i disse Indskrifter *s* efter *n* bort i Gen. sg. masc. af *an*-Stammer, f. Eks. ÞRAWINGAN Tanum. Men af Stammen ARBINGAN kan, saavidt jeg skjönner, ikke i nogensomhelst Form dannes ARBINGAS, men vel ARBINGA; vi maa derfor dele ARBINGA SINGOSTER. Om Adjektivets Betydning skal jeg vove en Formodning. Gotisk har Adjektivet *sineigs* gammel, hvortil Superlativen *sinista* den Ældste forholder sig omtrent paa samme Maade, som lat. *senior* til *senex*. Den gotiske Superlativ gjenkjendes i «Sacerdos omnium maximus apud Burgundios vocatur *Sinistus*, et est perpetuus, obnoxius discriminibus nullis ut reges» Ammian. Marc. 28, 5; og af got. *sineigs* forklarer Förstemann det frankiske Navn *Sinigus* fra 8de Aarh. (i polyptyche de l'abbé Irminon). Nu er intet almindeligere end, at tilsyneladende anomale Former paa et senere Udviklingstrin fortrænges af Former, der synes mere regelrette; jeg tænker mig saaledes, at man istedenfor den gamle i got. *sinista* bevarede Superlativ, der syntes uregelret i Forhold til *sineigs*, senere af dette Adjektiv *sineigs* dannede en ny Superlativ ved det almindelige Suffix. Et lignende Tilfælde ligger nær: den gamle tilsyneladende uregelrette nordiske Komparativ *œri*, *yrœ*, der fuldkommen svarer til got. *juhiza*, blev senere trængt tilbage ved det af *ungr* efter almindelig Regel dannede *yngri*. Ogsaa vil jeg minde om, at man i ældre Latin istedenfor de i Forhold til *senex* tilsyneladende uregelrette Former *senis*, *senem* finder *senicis* (*senecis*), *senicem* (Tidskr. f. Phil. VII, 9), hvilke Former dog igjen blev opgivne. Endelig maa det mærkes, at got. *sinista* kun forekommer som Substantiv, og i denne Brug kunde den alderdommeligere Superlativdannelse let holde sig længere (jfr. lat. *magister*, *minister*). En af *sineigs* efter almindelig Regel dannet Superlativ vilde lyde *sineigōsts*; overfört i nordisk Form maatte den lyde *singastr*, ligesom *minnigr* dan-

ner *minngastr, mingastr* (Morkinskinna udgiven af Unger S. 33, L. 14), *fákunnigr fákungastr*. I SINGOSTEʀ var altsaa *n* egentlig Tungenasal, men denne gaar foran *g* saa let over til det palatale *n*, at man ikke kan stödes ved at finde Ordet skrevet med den Rune, som i Oldengelsk kaldes *Ing*. I SINGOSTEʀ svarer O, hvis Qvantitet jeg ikke tör afgjöre, til got. *ō*, ligesom i RUNOʀ Varnum = got. *rūnōs*. Jeg formoder altsaa, at SINGOSTEʀ ARBINGAN betyder «ældste Arvinger». Nu gjælder det at forklare ARBINGA foran SINGOSTEʀ: efter Formen kan det være Nom. sg. masc., men det passer paa ingen Maade i Sætningen. Efter mit Skjön kan foruden Nom. sg. ingen anden Kasusform af ARBINGAN have lydt ARBINGA end Gen. plur.; man skulde jo rigtignok paa Forhaand snarest have troet, at Stammerne paa AN i en saa alderdommelig Sprogform havde bevaret N i Gen. pl. ligesom i Got. (*ahmanē*), Oldengelsk (*banena*) og andre beslægtede Sprogarter; men jeg véd dog intet, som bestemt forbyder os at antage, at masculine AN-Stammer i disse Indskrifters Sprogform ligesom ved de fleste Ord i senere Nordisk havde Endelsen A (= got. *-anē*, oldeng. *-ena*), hvad enten A havde holdt sig lang eller, som jeg snarest tror, var bleven forkortet. Jeg oversætter derfor: Arvingers (Arvingernes) ældste Arvinger. Dette bestemmes da nærmere ved det fölgende «Dötre», hvortil det tilbagestaaende Ord OÞUINGOʀ maa höre. Man kunde rigtignok indvende, at dette ikke kan forbindes til ett Ord, da förste O slutter en Linje, hvorefter et Rum er ladt tomt, medens det tilsvarende Rum i næste Linje er beskrevet med ÞUI; men denne Indvending er neppe afgjörende ved den i det hele mindre omhyggelig indhugne Indskrift paa denne Side. OÞUINGOʀ kunde efter sin Endelse være Nom. pl. fem. (jfr. RUNOʀ Varnum, Tjörkö), altsaa enten Adjektiv til DOHTRIʀ eller i Apposition dertil; men man maa vente her at finde Navnet paa den af Vodurids Arvinger, hvis Dötre har foretaget noget med Hensyn til Stenen. Jeg finder derfor her en Gen. sg., og som Formen viser, af Hunkjön: OÞUINGOʀ af Stammen OÞUINGO; Endelsen Oʀ svarer til got. *ōs* her som i Acc. pl. fem. RUNOʀ Varnum, Tjörkö = got. *rūnōs*. Kvindenavne paa INGO forholder sig til masculine Patronymica paa INGA (f. Eks. HOLTINGA) som oldn. *brœðrung*, *systrung* fem. til *brœðrungr*, *systrungr* masc. Men jeg maa tilstaa, at et ved INGO afledet Kvindenavn OÞUINGO er mig aldeles uforklarligt, ti Stammens udlydende U maatte jo dog falde bort foran INGO; heller ikke synes et sam-

mensat OÞU-INGO mig muligt. Dette har vakt Tvil hos mig, om der her virkelig staar U. Runens Form er ikke ganske den samme som U-Runen ellers har i denne Indskrift, ti Kvisten er her kortere og gaar længere ud fra Staven; Runens Form er bleven mindre tydelig derved, at Trækkene ved tilfældige Tværstreger er blevne blandede sammen med den fölgende I-Rune, hvilket ikke sees paa Stephens's Tegning. Er Runen ment som ᛚ L? Dog taler herimod den Omstændighed, at L i DALIDUN har en aldeles forskjellig Form, hvorfor jeg kun med Uvished tör nævne denne Formodning. Ellers vilde OÞLINGOR give os et let forklarligt Navn: det vilde være afledet af oldn. *óðal*, got. *ôþal* (Kirchhoff goth. Runenalph. S. 27 f.), der hyppig, især hos tydske Stammer, bruges til Dannelsen af Navne; et til Kvindenavnet OÞLINGO svarende Mandsnavn vilde vi have i det gammeltydske Navn *Odeling*[1]).

OÞLINGO (eller hvilken nu end den rette Navneform er) maa være Vodurids Datter: hendes Dötre betegnes som de ældste af Vodurids Arvingers Arvinger, de ældste af hans Börnebörn.

Man kan sammenligne Udtryksmaaden i en svensk Indskrift af det almindelige Slag (Hargsmoen, Frösåkers Herred, Upland), som meddeles hos Liljegren Run-Urkunder No. 273 i en Form, der vistnok ikke i alle Dele er rigtig: Kuþlifir ōk. Sihviþr: Altulf. arfs. arfair. litu hakva sten aftir: faþur: sin: ok: Sihborh. moþor: hons. Ogsaa i andre svenske Indskrr. nævnes de, der reiste Stenen eller lod riste Indskriften, som Arvinger af N. N.

Indskriften paa denne Side synes fuldstændig med Undtagelse af förste Ord i 3dje Linje (AFTE)R, ti, saavidt jeg kan sé, er paa denne Side forövrigt ikke noget Stykke, hvorpaa der kan have staaet Runer, enten oventil eller nedentil slaaet af Stenen. Endelig kan bemærkes, at 4de Rune i 2den Linje (Ing) er uheldig tegnet hos Stephens; dens Form er mere lig de Former af denne Rune, som ellers findes i Indskriften. Foran STAINA er sikkert to Prikker, ikke én Prik; efter STAINA skal der rimelig ogsaa læses to Prikker, men den överste Prik er flydt sammen med överste Kvist paa ᛏ og kan derfor ikke tydelig skjelnes.

Jeg anförer herefter min Læsning og Tydning af Indskriften i det hele, idet jeg gjentager, at jeg ikke tör paastaa, at Stenen har L i OÞLINGOR, at jeg ikke forstaar Betydningen af DALI-

---

[1]) Ogsaa Dietrich har læst OÞL, men derefter lægger han til et S, som er grebet ud af Luften.

DUN, og at Tydningen af förste Linje kun maa betragtes som et Forsög.

ARBINGA SINGOSTER ARBINGAN OÞLINGOR DOHTRIR DALIDUN (AFTE)R WODURIDE STAINA.

Arvingernes ældste Arvinger Odlingas Dötre (satte) efter Vodurid Stenen.

Denne Indskrift er, saavidt jeg kan sé, ikke rythmisk, omend tildels Ord, der danne Alliteration med hinanden, er stillede sammen.

De to Indskrifters Indhold synes at vise, at de er samtidige eller omtrent samtidige, uden at man dog bestemt faar vide, hvorledes Odlingas Dötres Virksomhed med Hensyn til Mindestenen over Vodurid forholder sig til Vivs. Jeg tör herom intet slutte deraf, at den af Viv indhugne Indskrift er langt smukkere og anséligere end den anden.

Jeg skal nu söge at fremhæve, hvad der tjener til at bestemme Sprogets Charakter, for at vi derved kan udfinde, om dette Mindesmærke tilhörer en nordisk (skandinavisk, nordgermansk) Stamme eller ikke.

Först er det klart, at Sproget ikke er gotisk; jeg skal nævne ett Mærke af mange: masculine Stammer paa AN danne Dativ sg. paa AN, ikke paa *in*. Men i Alderdommelighed staar Sproget Gotisk nærmest: i flere Tilfælde er dog Formerne noget mindre oprindelige end de gotiske, sjældnere mere antike. Det viser sig ogsaa ved denne Indskrift, at Sammenligning af Gotisk er uundværlig for Forstaaelsen baade af Former og Ordforraad.

Sproget kan efter min Mening heller ikke være oldengelsk (angelsaksisk) paa et ældre Trin eller en dermed nærmest beslægtet Sprogart. De om Guldhornindskriften anförte Grunde gjælde ogsaa her; desuden maa især Anvendelsen af Nominativsmærket R i et Par Flertalsformer fremhæves. Nom. pl. DOHTRIR synes saaledes ikke let at kunne forliges med de oldeng. Former *dohtor*, *dohter*, *dohtra*, *dohtru*. End mere afgjörende er SINGOSTER, hvis min Forklaring er rigtig; ti i Oldeng. danne adjektiviske *a*-Stammer Nom. pl. masc. paa *e*, der maa föres tilbage til den i Gotisk bevarede Endelse *ai*; derimod stemmer SINGOSTER overens med den nord. Endelse *ir* (*er*), hvor *r* er tilföiet ved Indflydelse fra Substantivböiningen og som derfor er mindre oprindelig end Endelsen i Got., Oldeng. og de övrige sydgermanske Sprogarter. Ogsaa i andre Tilfælde afviger Sprogformen, hvis min Forklaring er rigtig, fra Gotisk, Oldengelsk og

de övrige sydgermanske Sprogarter paa samme Tid, som den stemmer overens med Nordisk. Saaledes Formen for Gen. pl. af AN-Stammer i ARBINGA. Mindre afgjörende taler Mangelen af Partikelen *ga* i HALAIBAN for nordisk Sprog: vistnok er en saadan Bortkastelse eller Mangel af *ga* neppe nogensteds saa gjennemfört som i Nordisk, men den er dog ikke ukjendt i andre germanske Sprogarter, f. Eks. oldfris. *sîth* = oldsaks. *gesîð*, oht. *ōrrūno* = *ōrkirūno*, jfr. Grimm Deutsche Gr. II, 749 f. Ordet ARBINGAN, Nomin. A—GA synes at have været særlig nordisk: oldnorsk *erfingi*, Stamme *erfingjan*. Det eneste, der kunde tale for særligt Slægtskab med Oldengelsk, var WODU, hvis det virkelig var det samme som oldeng. *wudu*, men denne Forklaring er höist tvilsom.

Sproget synes at være fuldkommen det samme som i Guldhornindskriften, ti Forskjellen mellem HALAIBAN (med Hjælpelyd) og HLEWA (uden Hjælpelyd) kan ikke begrunde Forskjel i Sprog. Tunestenen lægger derfor ny Vægt til de Grunde, som ledede mig til at tage Guldhornindskriftens Sprog for nordisk.

Jeg skal endelig i al Korthed stille sammen de væsentligste Eiendommeligheder i Lydenes og Formernes Behandling, som ikke er omtalte her straks i Forveien og som ikke kunde iagttages ved Guldhornindskriften.

E i ubetonede Endestavelser: i Dat. sg. masc. af A-Stammer og i AFTER af ældre *a*; i Eʀ i Nom. pl. masc. af adjektiviske A-Stammer af ældre *ai*.

O (uvist om langt eller kort) udenfor Stammestavelsen, hvor Gotisk har *ō*, medens Oldn. har *a*: i SINGOSTEʀ, OÞLINGOʀ. Derimod A i WITADA, hvor Gotisk har *ō*.

U i Stammens Udlyd beholdt, hvor Ordet optræder som förste Sammensætningsled.

Tvelyden AI.

W beholdt foran O i Fremlyden: WODURIDE, WORAHTO.

B i Indlyden svarende til got. *b*, hvor Oldn. har *f*.

H i Indlyden som i Gotisk: WORAHTO, DOHTRIʀ.

Baade D og Þ i Indlyden som i Gotisk.

N beholdt i Udlyden, hvor det i Oldn. falder bort, medens Got. har *n* eller *ns*.

Hvis jeg med rette har læst (AFTE)ʀ i anden Indskrifts 3dje Linje, saa fölger deraf med Nödvendighed, at ᛉ i Kasusendelser, som oprindelig havde *s* i Udlyden, her maa læses som *r*.

Afledede Verber har i Præter. 3 Ps. pl. efter Vokal Endelsen DUN = got. *dêdun*, oldn. *du* (*ðu*).

Substantiviske A-Stammer af Hankjön danne Acc. sg. paa A, Dat. sg. paa E.

Substantiviske O-Stammer af Hunkjön danne Gen. sg. paa OR.

Substantiviske AN-Stammer af Hankjön danne Dat. sg. paa AN, Nom. pl. paa AN, Gen. pl. paa A.

AR-Stammer danne Nom. pl. paa RIR.

Superlativmærke OSTA = got. *ôsta*.

I i afledede Adjektiver paa IGA falder bort, hvor en vægtig Stavelse fölger efter IG: SINGOSTER for SINIGOSTER.

Hvis OÞLINGOR er det rette, saa er her A i anden Stavelse af Stammeordet OÞALA faldt bort foran Suffixet INGO.

Suffix INGAN, hvor Oldn. har *ingjan*.

Varnum, Vermland
(Stephens S. 216).

Denne Indskrift lærte jeg for förste Gang nærmere at kjende under mit Ophold i Kjöbenhavn i Sommeren 1865, da Prof. Stephens viste mig den Tjeneste at overlade mig den i hans Værk udgivne Tegning til Benyttelse. Samtidig fremsatte Prof. Carl Säve for mig sin Læsning og Tydning, som han paa min Bön har tilladt mig at meddele; herfor bevidner jeg ham her min oprigtige Taknemmelighed. Säve læser Runerne i fölgende Orden:

ᚢᛒᚨᛦᚺᛁᛏᛖ:ᚺᚨᚱᚨᛒᚨᚾᚨᛦ

... ᛏᛁᛋᚺᛖᛉᛗᚱᛁᛚᚨᛦᚱᚢᚾᛟᛉᚹᚨᚱᛁᛏᚢ

Han mener, at den nedre (förste) Rad ender med Dobbeltrunen ᚾᛦ (i *Harabanar*) og at disse to Runer er skrevne sammen for at spare Rum; samt at den övre (anden) Rad ender med Ordene ᚱᚢᚾᛟᛉᚹ ꟻ
ᛏᛁЯ
Λ hvis sidste fem Runer er Venderuner, skjönt dette ikke sees ved ᛏᛁ. Runen ꟻ (i *varitu*) havde man ikke behövet at vende for det knappe Rums Skyld; men dette er gjort som en Anvisning, et Fingerpeg, at enhver skulde sé, at de fölgende 4 Runer var Venderuner, skjönt dette blot ved den förste og den sidste Λ . . Я var paatageligt; og for at paapege Læsningens Krumböining er ogsaa dette omvendte ꟻ stillet midt foran (eller imellem) de to Runer ᚹ og Я.

Denne Opfatning af den Orden, i hvilken Runerne skal læses, holder jeg for utvilsomt rigtig. Den mig i 1865 meddelte

Tydning vil Prof. Säve forövrigt kun have betragtet som et löst henkastet Forsög. Han læste:

ubar hite Harabanar . . . tiahe jerilar runom varitu,

hvilket han forklarte: *yfir (leg) Hrafns . . . . . jarlar rúnum ritu. ubar* Præposition = *yfir. hite* et Substantiv som betyder «Grav» el. lign., maaské beslægtet med gr. *κοίτη*. *Harabanar* Gen. sg. masc. = *Hrafns. tiahe* lodes uforklaret. *jerilar* Nom. pl. masc. = *jarlar*. ᛉ en anden Form af det Tegn ᛃ, som Vulfila bruger for *j. runom* Dat. pl. fem. i instrumental Betydning. *varitu* Præterit. 3 Ps. plur. = glsvensk *vritu*, isl. *ritu*.

UBAʀ tager ogsaa jeg som «over», oldn. *yfir*, got. *ufar*, oht. *ubar*, *obar*, oldsaks. *obar*, oldfris. *over*, oldeng. *ofer*. Her er det aldeles sikkert, at ᛦ betegner *r* og ikke en blöd *s*-Lyd, ti i *yfir* er jo *r* oprindeligt og ikke opstaaet af *s*, jfr. sanskr. *upari*. Runen ᛦ, som endnu i særlig skandinavisk Runeskrift er i almindelig Brug, er kun en anden og vistnok yngre Form for ᛉ, som vi ogsaa vil finde paa Varnumstenen. Medens UBAʀ har bevaret A foran ʀ, er A gaaet over til E i AFTER paa Tunestenen; hvad Grunden til denne Forskjel er, véd jeg ikke, men i den ubetonede Afledningsendelse kunde Vokalerne lettere skifte.

Det fölgende Ord HITE er vistnok styret af UBAʀ, men det kan ikke betyde «Grav», da HARABANAʀ ikke kan være Gen. sg. (jfr. HNABDAS paa Böstenen), men maa være Nomin. sg. (jfr. HOLTINGAʀ, WIWAʀ). Jeg forklarer HITE som et Mandsnavn i Dat. sg. af en Stamme HITA eller HITI, ligesom WODURIDE paa Tunestenen er Dativ af Stammen WODURIDA. Dette Navn er neppe beslægtet med de gamle höitydske forkortede Navneformer *Hizzi*, *Hizo*, *Hizil*, fem. *Hiza*, *Hizecha*, *Hizila* (se Förstemann). «At riste Runer over en Mand» synes at være et naturligt Udtryk for at riste Runer paa Stenen, som reises over den Grav, hvori han hviler.

HARABANAʀ er Nom. sg. af Stammen HARABANA; vi har her det bekjendte Navn «Ravn». A er indskudt som Hjælpevokal mellem H og R samt mellem B og N, jfr. oldhöitydsk *Hraban*. Dette Navn er da her Subjekt; Verbet kommer til Slutning i WARITU. Dette kan efter fast Udtryksmaade i Runeindskrr. kun være Præteritum, ikke Præsens; men WARITU kan hverken være 1te eller 3dje Pers. sg. af Præter., hvilket navnlig baade Endelsen U og Stammevokalen I viser, ti Indskrr. i det ældre Runealphabet betegne kun undtagelsesvis *ai* ved I.

Naar WARITU ikke kan være Entalsform, saa maa vi altsaa have et Subjekt foruden HARABANAR. Dette andet Subjekt maa söges i ERILAR, Nom. sg. af Stammen ERILA; det er det bekjendte oldn. *jarl*, oldeng. *eorl*, oldsaks. *erl*, der ogsaa har været brugt som Navn, især i Sverige. Man kan af flere Grunde ikke tage med til Navnet Runen foran E og læse denne som J: JERILAR vilde ikke passe til Sprogformen i disse Indskrifter, og Formen ERILAR har vi ogsaa i Lindholm-Indskr. Oldn. *jarl* viser tilbage til en ældre Form ERLAR, men ERILAR synes endnu oprindeligere; ti I kan vel her ikke være Hjælpevokal, da ellers kun A bruges som saadan. Naar baade HARABANAR og ERILAR er Subjekter, maa man snarest vente, at de er forbundne ved et «og». Dette finder jeg i ᛁᚨᚺ IAH, hvilket jeg identificerer med got. *jah*, oldhöitydsk *joh*, oldsaks. *jak*, jfr. oldsaks. *ja*, *ge*, oldeng. *ge*.

Mellem IAH og ERILAR staar ᛗᛉ. Den anden af disse Runer har Stephens efter min Mening rigtig læst K; vi har da her Overgang fra den ældre Form ᚲ til den yngre ᛘ. Væsentlig den samme Runeform som her finde vi paa Björketorp-Stenen, og den synes da ogsaa der at burde læses som K. Den omvendte Form ᛦ har vi i Lindholm-Indskr. Stephens S. 146 gjör opmærksom paa, at Overgangsformen ᛉ for K ogsaa findes i flere særlig skandinaviske Runeindskrr.; saaledes kan henvises til den Form, K har i Ordet SKARÞA paa Kong Svens Runesten (Tegning hos Thorsen Runemind. S. 93).

EK oversætter jeg da her som ellers ved «jeg»; disse to Ord EK ERILAR «jeg Jarl» har vi forbundne ogsaa i Lindholm-Indskr.

Mellem HARABANAR og IAH har været mindst ett Ord; af dette er levnet Slutningsbogstaven T. Jeg skal her gjöre et Forsög paa at udfinde, hvilket dette Ord har været. Naar vi har de to Subjekter saaledes ordnede: *Hrafn .... ok ek Jarl*, saa har vi i Sætningens Bygning en god Veiledning til at finde det sögte Ords Forhold i Sætningen. Et Verbum (f. Eks. *warait*) vil her ikke kunne staa, da WARITU, som ikke kan være Entalsform, fölger efter. Derimod vilde jo et Tilnavn i Nominativ til «Ravn» kunne staa paa denne Plads; men et Ord, som ender paa T, kan ikke være et Substantiv eller Adjektiv i Nominativ, og desuden staar heller ikke til ERILAR nogen nærmere Bestemmelse. Jeg vover at udfylde det manglende ved (WI)T, förste Persons Pronomen i Dualis. Vi vil da her have: *Hrafn vit ok ek Jarl*,

d. e. Ravn: vi to (han) og jeg Jarl. Denne Udtryksmaade kan fra vort nuværende Sprogs Standpunkt synes unaturlig, men jeg tror fra Oldnorsk at skulle kunne anföre Eksempler paa lignende Udtryksmaade, om end just ikke den samme. Jeg tænker ikke her nærmest paa den bekjendte Talebrug *vit Hrafn* for »jeg og Ravn«. Men ofte er det Tilfældet, at det förste af de to Led, som *ok* forbinder, ikke særskilt er udtrykt umiddelbart foran *ok*, men implicite ligger i det foregaaende. Saaledes Morkinsk. (Ungers Udg.) S. 28, L. 16: *var hann vkatr. Einnhvernn dag hittaz þeir broþr oc Magnvs konvngr* (han og Magnus); Mork. S. 35, L. 17; Mork. S. 160, L. 8. Navnlig forekommer denne Udtryksmaade ganske almindelig efter *milli*, og meget ofte efter *bæði*: Völsunga s. Cap. 38 (S. 180, L. 24 i min Udg.): *Guðrún tók eitt sverð ok leggr fyrir brjóst Atla konungi, véla þau um bæði ok son Högna* (begge: hun og Hognes Sön); Völsungs rímur V. 63: *Breða muntu hafa banat í fönn, bæði er dautt ok rakki*; flere Eksempler af den stockholmske Homiliebog giver Fritzners Ordbog i Tillæg. En aldeles ensartet syntaktisk Eiendommelighed i gammel Irsk er paavist af Whitley Stokes i Kuhns og Schleichers Beiträge z. vgl. Sprachforsch. II, 395 og af Ebel ssteds IV, 357 f.

Ligesom nu i de anförte Eksempler umiddelbart forud for *ok* staar *bæði*, der sammenfatter den Gjenstand, som för er nævnt, og den senere nævnte, der knyttes til ved *ok*, saaledes antager jeg, at her i Indskriften foran IAH har staaet WIT, der har sammenfattet den foran nævnte Ravn og det ved IAH tilknyttede Navn Jarl.

Vi komme nu til ᚱᚢᚾᛟᛉ. Dette kan ikke læses RUNOM, ti det kan ikke paavises, at ᛉ nogensinde i den ældre længere Runerække har været brugt for M, og desuden forbindes, saavidt jeg véd, *vríta*, *ríta* ingensteds med den instrumentale Dativ, men altid med Accusativ. Vi maa da læse RUNOR[1]), og vi har altsaa her i samme Indskrift den ældre Form ᛉ (én Gang) og den yngre ᛦ (3 Gange) begge i samme Betydning; dette kan ikke være paafaldende, da Indskriften ved Siden af den almindelige Form ᚨ én Gang (for at spare Rum) har ᚫ (i IAH) og én Gang istedenfor ᚺ har ᚻ. Paa samme

[1]) Ogsaa Conrad Hofmann i sin Afhandling om de blekingske Indskrr. S. 117 læser rigtig RUNOr, men tager derimod feilagtig VaRIT som Entalsform af Præteritum.

Maade svarer ᚹᛟᛚᛡᚠᛦ Stentoften (Sölvesborg) til
ᚹᚢᛚᚨᚠᛉ Istaby.
Da ᛦ og ᛉ altsaa er Variationer af samme Rune, er det paa Grund af UBAʀ sikkert, at ᛉ i Varnum-Indskr. ikke betegner den blöde *s*-Lyd, men *r*. At antage, at den ældre Form ᛉ her betegnede den blöde *s*-Lyd, medens den yngre ᛦ betegnede *r*, vilde af flere Grunde være utilstedeligt. RUNOʀ er Acc. pl. fem. = got. *rūnōs*; hvorvidt O her er lang eller kort, tör jeg ikke afgjöre. Samme Ordform forekommer paa Tjörkö-Bracteaten.

I sidste Ord WARITU har vi, som allerede sagt, Præteritum af det velkjendte Verbum der betyder «ridse», dog ikke i en Entalsform. WARITU kan heller ikke være 3 Ps. pl. Præter. = oldnorsk *ritu*; ti ved den gamle Sprogform her i Indskriften maatte man kræve WARITUN, ligesom Tunestenen har DALIDUN (hvor N ikke tör drages hen til det fölgende Ord); og desuden strider mod denne Forklaring EK ERILAʀ i det foregaaende. Dette bringer os til at tænke paa 1 Pers. plur., men heller ikke denne Mening tör jeg holde paa, ti vi maatte da antage enten 1) at M-Runen havde staaet paa Stenen efter U, men siden var slaaet af, ligesom nu kun den övre Halvdel af U-Runen er levnet; eller 2) at Runeristeren, fordi der manglede Rum, ikke havde skrevet M til; eller 3) at *m* i Udtalen hörtes svagt, saa at det kunde forbigaaes ved Skrivningen. Men alle disse Antagelser synes mig lige betænkelige. Jeg tager WARITU som den rette og fuldstændige Ordform og forklarer det som 1ste Person i Dualis = et got. *vritu* (dannet efter *magu*, *siju*). Heri har vi da et mærkeligt Bevis paa, hvor antik Sprogformen er i disse nordiske Indskrifter i det fuldstændigere Runealphabet og hvor vigtige Kilder til Kundskab om de germanske Sprogs ældste Historie vi har i dem. Gotisk er ellers det eneste germanske Sprog, i hvilket vi finde Dualis ved Verberne bevaret; dog ligger heri ingensomhelst Grund til at holde Sproget i disse Indskrifter for gotisk: det staar kun paa omtrent samme Udviklingstrin som Gotisk. I WARITU finder jeg nu en stærk Stötte for min Forklaring af HARABANAʀ (WI)T IAH EK ERILAʀ i det foregaaende. Vi maa tænke os, at de to Mænd Ravn og Jarl har forenet sig om at faa Mindesmærket sat, men at Jarl, der nævner sig selv i förste Person, egentlig er den, som har indhugget Runerne.

Varnum-Indskr. læser jeg altsaa:
UBAR HITE HARABANAR (WI)T IAH EK ERILAR RUNOR WARITU og oversætter: Over Hit ristede vi to: Ravn og jeg Jarl Runer.

Saavidt jeg skjönner, tör Indskriften ikke inddeles i Verslinjer, skjönt Alliteration kan findes.

Varnum-Stenen har navnlig stor Lighed med Tune-Stenen. Denne Lighed viser sig i Stenens ydre Form og Skriftens Anordning i Linjer langs efter Stenens Bredside. Begge Tunestenens Indskrifter maa helt igjennem læses βουστροφηδόν, og paa samme Maade er, for at spare Rum, Slutningen af Varnum-Indskr. indhuggen.

Varnum-Indskr. har kun én Gang Interpunktion (ved 3 Prikker), Tunestenen 2 Gange paa hver Side ved to Prikker. Binderuner forekomme i begge Indskrr.: 4 Gange paa Varnumst. (de 3 Gange er det ᚠ, som er forbunden med en anden Rune), 3 Gange paa Tunest. (ved ᚠ). Ogsaa i Sproget viser der sig stor Overensstemmelse. Begge Indskrr. indskyde A som Hjælpevokal mellem en liqvida og en anden Konsonant: paa Tunest. forekommer HALAIBAN, WORAHTO, paa Varnumst. HARABANAR, WARITU. Med Dativformen WODURIDE stemmer HITE overens. Med EK WIWAR kan EK ERILAR jævnföres.

Naar Tunestenens Sprog er nordisk, saa maa altsaa ogsaa Varnumstenens være nordisk. Flere af de forhen anförte Grunde gjælde ogsaa her. Brugen af IAH »og» giver intet Bevis imod, at Sproget er skandinavisk paa et meget gammelt Trin, ti oldn. *auk*, *ok* maa ialfald i Betydningen »og» være et forholdsvis senere Ord. Mulig har vi endog et andet Minde bevaret om, at *jah* »og» engang har været brugt i nordisk Sprog: baade i Finsk og Lappisk betyder *ja* »og»; dette er neppe oprindeligt i disse Sprog, men rimelig ligesom flere Partikler laant fra et germansk Sprog og da snarest sammen med mange andre fra Nordisk i en meget fjærn Tid, da det nordiske Sprog stod væsentlig paa samme Trin som Gotisk (se Dietrichs interessante Afhandling i Hoefers Zeitschr. III, S. 32—65), altsaa fra det nordiske Sprog, som nu begynder at tale til os fra de ældste Runemindesmærker. Jfr. hvad forhen er sagt om TAWIDO.

Det maa mærkes, at IAH her er skrevet I͡AH med I, uagtet den længere Række havde en særegen Rune for *J*, hvis Navn var *jār* (i gotisk Form *jēr*, i oldeng. *geár*, *gér*). Altsaa synes man paa den Tid og det Sted, som Varnum-

Indskr. tilhörer, ikke længer at have brugt *jăr*-Runen til at betegne *j*, men i dens Sted at have brugt *īs*-Runen. Grunden hertil kan mulig staa i Forbindelse med den Omstændighed, at den Rune, som oprindelig var Tegn for *j*, bliver brugt som Tegn for *a*-Lyden i det kortere og yngre skandinaviske Runealphabet samt allerede i de blekingske Indskrifter, der er affattede i den ældre Skriftart (se herom siden); dette har sin Grund deri, at Runenavnet *jăr* i Oldnordisk blev forandret til *ār*[1]. Jeg formoder derfor, at IAH i Varnum-Indskr. er skrevet med *īs*-Runen og ikke med *jăr*-Runen, fordi Runenavnet *jăr* allerede dengang havde tabt *j* i Fremlyden og *jăr*-Runen som Fölge deraf blev brugt som Vokaltegn. Der er intet betænkeligt i at antage, at man samtidig sagde *āra* (for *jāra*) Aar, hvor Vokalen var lang, og *jah* og, hvor Vokalen var kort; almindelig Oldnorsk har endnu bevaret et oprindeligt *j* i Fremlyden i *já* ja og rimelig i *jaur* jo[2]. Nu er vistnok *ós*-Runen ᚨ det eneste Tegn for *a* i Varnum-Indskr., men *a* forekommer her vel at mærke kun som kort Vokal. Jeg formoder derfor, at först blev *ár* (JĀRA) brugt som Tegn for *j* og *óss* (ANSUʀ) for *a*; da derpaa i nordisk Sprog Ordet JĀRA var gaaet over til ĀRA, blev en Stund *ár* brugt som Tegn for lang *ā* og *óss* for kort *a*: fra denne Tid skulde da Varnum-Indskr. være; senere blev *óss* som Tegn for *a* mer og mere trængt tilbage af *ár*, saa at hin Rune især brugtes til at betegne en dunklere Vokallyd, som den hörtes foran N i ANSUʀ; til Slutning, da Runenavnet ANSUʀ löd *óss*, blev Runen ene og alene brugt som Tegn for *o*. Forandringen af Runens Betydning staar her, som ellers, i den nöieste Forbindelse med Forandringen af Runenavnets Udtale. Hvis nu saaledes Skrivemaaden IAH forudsatte en Udtale *āra* for *jāra*, saa vilde vi deri have et tydeligt Bevis for at Indskriftens Sprog var nordisk. Men jeg miskjender ikke, hvor usikkert det Grundlag er, paa hvilket hele denne Argumentation hviler; og hvad jeg her har sagt, faar da indtil videre staa som en lös Formodning.

Ved Siden af stor Overensstemmelse med Tunest. er der

---

[1] Forholdet mellem den skandinaviske *ár*-Rune og den oldengelske *gér*-Rune er klart paavist af Kirchhoff i hans fortræffelige lille Skrift Das goth. Runenalph. S. 43 Anm. 4.

[2] Derimod er vel *jaga* Laanord, skjönt det forekommer allerede tidlig i overfört Betydning, se Sveinbjörn Egilsson lex. poët.

paa Varnumst. nogle Forskjelligheder i Skrivebrug, som synes mig at röbe, at Varnum-Indskriften tilhörer et noget yngre Stadium end Tune-Indskr. Tunest. kjender kun den Runeform ᛉ, som allerede forekommer i Indskrr. i danske Mosefund og som derfor vistnok er den ældre; Varnumst. bruger oftere den Form ᛦ, som er bevaret i det almindelige skandinaviske Runealphabet og som derfor vistnok er den yngre. Tunest. har for K den ældre Form ᚲ, Varnumst. den senere ᛉ. Herved synes Varnumindskr. at danne ligesom et Mellemled mellem Tuneindskr. og de blekingske Indskrr.; disse sidstnævnte synes at indtage et noget senere Trin i Skriftens og Sprogets Udvikling end Varnumindskr. Medens Björketorp- og Istaby-Stenen har bevaret ᛉ, har Stentoften i samme Betydning ᛦ. Medens *ós*-Runen er Tegn for (kort) *a* paa Varnumst., betegnes paa de blekingske Stene *a* almindelig ved *ár*-Runen, paa Istabyst. i Formen ᚺ, paa Björketorp-, Stentoften- og Gommor-Stenene ved ᚼ, hvorved de slutte sig til de skandinaviske Indskrifter, som har ᚼ ᛆ for *a*, og hvori jeg finder et afgjörende Bevis for nordisk (skandinavisk) Sprogform. *ós*-Runen forekommer slet ikke paa Björketorpst., kun én Gang paa Stentoftenst., som det synes, i samme Betydning som ᚼ; paa Istabyst. bruges ᚨ vistnok til at betegne en dunklere, mindre bestemt udpræget Vokallyd, hvilken altsaa vel paa den Tid havde trængt sig ind i Runens Navn ANSUʀ. Videre viser Sprogformen paa de blekingske Stene sig yngre deri, at de udelade Stammens Udlydsvokal *a* foran Nominativsmærket ʀ. Endelig er vel RUNAʀ Björketorp Istaby senere Form end RUNOʀ Varnum.

For Lydlæren kan af Varnum-Indskr. endnu fremhæves:
Kort E bevaret i ERILAʀ.
H i Udlyden, som i Gotisk.

Berga, Södermanland
(Stephens S. 176—177).

Stenen har to Linjer med Runer, én höiere oppe horizontal, som maa læses fra höire til venstre:

ᛟᚾᛁᚠ

den anden vertikale har Stephens först rigtig læst ovenfra nedad.

Den förste Linje indeholder FINO, hvilket sikkerlig er et Navn. Det kan ikke være et Mandsnavn i Nom. sg. af en Stamme paa AN, ti efter MRLA Etelhem maatte vi vente FINA, og jeg véd intet, som giver os Ret til ved Siden deraf at an-

tage en Form paa O med samme Betydning. Derimod har vi havt flere Eksempler paa, at O i disse Indskrifter svarer til got. *ô*, oldn. *a* i Böiningsendelser; jeg forstaar derfor FINO som et Kvindenavn i Nom. sg. af en Stamme FINON. Dette svarer vistnok til oldn. *Finna*, et oftere, f. Eks. i Landnámabók, forekommende Navn. Vi har altsaa her Eksempel paa, at en Konsonant, som stadig i den senere Runeskrift, er sat én Gang istedenfor to.

I den anden Linje

ᚴᛁᛏᛊᚨᚷᛁᛚᚨᛊ

har vi utvilsomt en Böiningsform af et sammensat Mandsnavn, hvis Stamme er SALIGASTI; det er et Sidestykke til Navnet HLEWAGASTIR paa Guldhornet. Det förste Sammensætningsled SALI er mærkeligt derved, at Stammevokalen I er bevaret, ligesom i GASTI; det maa forklares af oldn. *salr*, Fl. *salir*, oldeng. *sele*, oldsaks. *seli*, oldhöitydsk *sali, seli*. Navnet SALIGASTI betegner altsaa «Salgjæst» (Gjæst, Fremmed i Huset); som Appellativ har vi samme Ord Beów. 1545 Greins Udg. (3083 Grundtv.) i Formen *selegyst*. *Sal-* danner förste Led i flere nordiske Navne, saaledes *Saldís*, *Salgarðr*, *Salgerðr*, *Salný*. Ogsaa hos tydske Stammer forekomme mange Navne, hvis förste Led er *Sali-* eller *Sala-*; *Salagast* eller *Saligast* nævnes som en af dem, der gav den saliske Lov. Det eneste, der i denne Linje volder Vanskelighed, er Spörsmaalet om den sidste Runes Betydning og det dermed sammenhængende Spörsmaal om, hvilken Böiningsform vi her har. Stephens gjengiver ᚴ ved Y (uden at jeg kan sé, om dette er ment som Konsonant, = *j*, eller som Vokal). Jeg finder ingen fast Stötte for ᚴ = Y i nordiske Runeindskrr. af den ældre Art, og ialfald er SALIGASTIY mig aldeles uforklarligt. Stephens finder heri en Dativform; vi vilde da her have «Finna (satte dette Mindesmærke) for Salgest». Men efter WODURIDE, HITE maa man i Dativ af Stammen GASTI vente GASTE; en Stamme GASTJU bör vi, som för sagt, vist ikke antage i disse Indskrifters Sprog, og den vilde, saavidt jeg kan sé, heller ikke hjælpe os her.

Der kunde kanské være dem, der vilde læse sidste Rune som S, da ᚴ i engelsk Runeskrift bruges for S (Stephens S. 153), og forklare SALIGASTIS som Genitiv; Udtrykket var da elliptisk, «Datter» eller «Hustru» maatte tænkes til. Men jeg kjender intet Bevis for, at S i den ældste nordiske Runeskrift kan betegnes ved ᚴ; og her tör man saameget mindre antage dette, fordi Indskriften to Gange i samme Navn har en aldeles forskjellig Runeform

for S. Desuden er det ikke sandsynligt, at de Ord, som Indskriftens to Linjer indeholde, staa i grammatisk Forbindelse med hinanden, da de to Linjer er aldeles adskilte og maa læses hver til sin Kant. Kan vi her ikke finde en Dativ eller en Genitiv, saa maa vi her söge en Nominativ; alle andre Kasus er udelukkede paa Grund af det allerede forklarede FINO. Sidste Rune ᚴ maa da betegne d. s. s. ᛉ; jeg formoder, at Kvisten til venstre i denne Rune er bleven grund og utydelig og at den derfor har været overseet. Paa samme Maade læstes tidligere sidste Rune i 2den Linje af Möjebro-Indskr. ᚴ istedenfor ᛉ. Jeg opfordrer svenske Oldforskere til nöiagtig at efterse Berga-Stenen for tilfulde at faa opklaret dette Punkt. Jeg læser altsaa SALIGASTIʀ. Der staar da paa Stenen to Navne i Nominativ «Finna. Salgest», et Kvindenavn og et Mandsnavn, der maa tilhöre de to, til hvis Minde Stenen blev reist og Runerne ristede, hvad enten det har været Moder og Sön eller de har staaet i andet Slægtskabsforhold til hinanden. Navnet paa den, til hvis Minde Stenen er reist, i Nominativ, uden noget Tillæg, er ogsaa indhugget paa Haverslund-Stenen i Sönderjylland, der har den med skandinaviske Runer skrevne Indskrift HAIRULFʀ. Ogsaa andre Indskrifter af den ældre Art indeholde alene den Afdödes Navn i Nominativ, saaledes læses ÞALIʀ paa Bratsberg-Stenen, der rigtignok ikke blev reist paa Gravhaugen.

I de skandinaviske Runeindskrr. siges mange Gange en Sten at være reist til Minde om to Personer, og disse er da oftere en Mand og en Kvinde.

Etelhem, Gotland
(Stephens S. 182).

Spændens Indskrift har Stephens vistnok med rette læst

ᛞᚲᛗᚱᛚᚨᚹᚱᛏᚨ

En Streg, som fölger paa sidste ᚨ, er efter hans Mening ikke en Bogstav, men udgjör en Del af etslags Ramme om Indskriften.

Denne er vistnok i alt væsentligt rigtig forklaret af Mr. Haigh (hos Stephens S. 183) saaledes:

M(I)C M(E)R(I)LÆ W(O)RTÆ
me Merilæ wrought.

Vokalerne i Indlyden er for Kortheds Skyld ikke skrevne. Hvorvidt MK skal udfyldes MIK eller MEK, tör jeg ikke sige for vist. Andet Ord kan vistnok alene udfyldes MARILA; Stammeordet er det bekjendte Adjektiv, som got. lyder *mērs*, oldn. *mærr*; det er

rimelig bevaret som sidste Sammensætningsled i Formen MARIR paa Dopskoen fra Thorsbjerg. I M(A)R(I)LA har vi et sikkert Eksempel paa, at AN-Stammer af Hankjön danne Nom. paa A. — MARI-LAN er dannet ved Deminutivsuffixet LAN. Dette (ligesom de tilsvarende Suffixer for Femin. og Neutr.) er især virksomt i Gotisk (Stammeordets *a* gaar foran *l* over til *i*), derved dannes baade Appellativer: masc. *magula*, fem. *mavilō*, neutr. *barnilō*, og mange Navne: foruden *Mērila* kan nævnes *Vulfila*, *Tōtila*, *Badvila*, fem. *Rūnilō*. I alle de andre gamle germanske Sprog, som vi kjende, er der Spor af dette Suffix, men det har mere eller mindre tabt sin Livskraft. I Nordisk har denne Afledningsform ved Appellativer navnlig holdt sig i Hunkjönsord, dog saaledes at den deminutive Betydning tildels træder mindre tydelig frem: *hyndla* = *hundtík*, ogsaa brugt som mythisk Egennavn; *yrmla* Slangemoder (bevaret i Telemarken i Formen *yrmle*); *meyla* brugt som Tilnavn = got. *mavilō*, oldeng. *meowle* (Munch Norske Folks Hist., 3dje Del S. 44); dertil höre ogsaa Stedsnavne, som *Herðla*, Ö i Nordhordland, af Folkenavnet *Hörðar*. Derhos bruges i Nordisk flere Mandsnavne paa *-li*, der oprindelig er Deminutiver (Kjælenavne), f. Eks. *Áli*, *Óli* = oldeng. *Onela*, oldtydsk *Analo*, *Anulo*, *Anilo*, af oldn. *ái* Oldefader, oldhöitydsk *ano*; *Sörli* = oldtydsk *Saralo*, *Serilo*, jfr. got. *sarva* Rustning. En Runesten af den almindelige Art, Bækkestenen (ved Kirken) i Jylland, har et Navn, der sikkert er dannet paa samme Maade: KNUBLI, skjönt det er mindre sikkert, hvorledes det har været udtalt; da *Gnúpr* er et hyppigt Navn, tror jeg, det snarest bör forstaaes som *Gnýpli*.

WRTA kan vist ikke være andet end 3 Ps. sg. Præt. af det Verbum, som i Gotisk heder *vaurkjan* [1]. Som Form for 1te Person forekommer paa Tunestenen WORAHTO. WRTA maa vistnok udfyldes W(O)RTA; H foran T, som er bevaret i WORAHTO, kan neppe være udeladt ved Korthed i Skrivemaaden, ti Etelhem-Indskr. udelader ellers kun Vokaler i Indlyden, men er rimelig allerede fortrængt i Udtalen, ligesom i oldn. *orti*. Dette stöttes ved WURTE paa Tjörkö-Bract., hvis vi tör læse saa og ikke ÞURTE. Vi har da i Mangelen af H i WRTA Vidnesbyrd om nordisk Sprogform. Med Hensyn til Endelsen forholder 3 Ps. WRTA sig til 1 Pers. WORAHTO som oldn. *orti*

[1]) Man tör sikkert ikke tænke paa WR(AI)TA = oldn. *reit*.

til *orta*; en senere Form for 3 Ps. har vi vel i SATE Gommor, WURTE Tjörkö.

Tanum, Bohuslen
(Stephens S. 197).

Indskriften er

Sidste Rune er kommen til ved Tegningen hos Stephens, der vistnok med rette læser den S. Mest lig er den Form af S-Runen, som forekommer först i et Ord paa Bergastenen; dog er den vendt til den anden Side.

Jeg deler Runerne paa fölgende Maade:

ÞRAWINGAN HAITINAR WAS.

I det förste Ord har vi vistnok et Egennavn [1]). Efter Formen kan ÞRAWINGAN af en enslydende Stamme vistnok være Acc. sg., Nom. pl., Acc. pl., Dat. sg., Gen. sg.; men de tre förstnævnte Kasus vil her umulig lade sig forlige med de to fölgende Ord, neppe heller Dat. sg. Jeg forstaar ÞRAWINGAN som Gen. sg.; i alle gamle germanske Sprog undtagen Gotisk falder *s* i Gen. sg. af *an*-Stammer bort efter *n*; den samme Lydforandring formodede jeg i Nom. pl. ARBINGAN Tune. Med Hensyn til Vokal forholder Genitiv-Endelsen AN sig til den got. *ins*, som AN i Dat. HALAIBAN til got. *in*. I ÞRAWINGAN er oprindeligt *w* i Indlyden bevaret ligesom i HLEWA og TAWIDO; Stammeordet til dette Navn er vistnok det nordiske Adj. *þrár*, der betyder: trodsig, stivsindet; tvær, modstræbende; vedholdende, standhaftig; ogsaa harsk, stram eller besk af Smag. *þrár* er opstaaet af en ældre Form *þrawar*, ligesom *blár* af *blawar*, *fár* af *fawar*; det er vistnok trods den temmelig forskjellige Betydning det samme Ord som lat. *torvus*, barsk, skrækindjagende, ogsaa sur, stram af Smag (om Vinen); vi har her samme Omsætning som ved oldeng. *þráwan*, tydsk *drehen* i Forhold til *torquere*. Samme Ord er (Fick i Benfeys Orient u. Occident III, 309) videre sanskr. *tīvra* stræng, heftig, skarp (f. Eks. af Smag), der ved Omsætning er opstaaet af *tīrva* og dette igjen af *tarva*, der maa sættes som den fællesjaphetiske Form [2]). Der er i de

---

[1]) Munch, som i Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 288 læste *þraving an haitinam va* og antog Indskriften for fragmentarisk, forstod *þraving* som et Egennavn. Ligesaa Stephens.

[2]) Anderledes forklares lat. *torvus* af Kuhn i Z. f. vgl. Sprachf. XIII, S. 452.

germanske Sprog mange beslægtede Ord, i hvilke Betydningsudviklingen har taget andre Retninger; i disse er det oprindelige *w* tildels tydeligere bevaret. Blandt Dværgenavne i Vōluspá forbinder Hauksbók *Þrár ok Þráinn*; Formen *Þrár* har ogsaa to Hskrr. af Snorra Edda (ed. AM. II, S. 470. 553); naar andre Hskrr. har *Þrór*, saa tör vi antage *ó* for fremkommet af *á* ved Indflydelse af *w* og bör neppe tænke paa *þróask*. Af *þrár* er Adj. *þráinn* en Afledning; ogsaa dette bruges som Navn: baade som Dværgenavn og som Mandsnavn, ligesom overhoved Dværgene har mange Navne tilfælles med Menneskene.

ÞRAWINGAN er dannet ved Suffixet INGAN, som vi allerede har havt i ARBINGAN og som er en Udvidelse af INGA (i HOLTINGA). Lignende Udvidelse ved Navne har vi i oldnorsk Gen. *Suttunga* ved Siden af *Suttungs*, *Haddingja* ved Siden af *Haddings*[1]; saaledes har ogsaa Oldn. oftere Appellativer paa *ingi* (Stamme *ingjan*), f. Eks. *armingi*, hvor andre germanske Sprog har *ing* (Stamme *inga*), f. Eks. oldeng. *earming*.

HAITINAR maa være Nomin. af en Stamme HAITINA og enten Subjekt eller Prædikatsord til WAS, hvori man ikke kan miskjende «var». At der er skrevet WAS og ikke WAR, er naturligt, ti flere Aarhundreder efter den Tid, fra hvilken Tanumstenen maa være, synes endnu *vas* at have været den ene brugelige Form, og den forekommer jo i en Mængde Runeindskrr. af den særlig skandinaviske Art[2].

Jeg kan ikke faa nogen brugelig Mening ved at tage HAITINAR som Subjekt, hvilken Betydning jeg end indsætter for dette Ord. Jeg formoder, at HAITINAR er Particip Præt. Pass. = got. *haitans*, oldn. *heitinn* «kaldt»; herved er rigtignok én Betænkelighed: da i Gotisk Participialsuffixet heder *ana*, Nom.

---

[1] Ved *Suttunga*, *Haddingja* ligesom ved *Surta*, *Míma* synes Nominativ ikke at være bleven dannet af den ved *n* udvidede Stamme, og Forholdet bliver da væsentlig det samme som ved lat. *sanguis*, *sanguinis*, *sanguinem*, gr. *τίς*, *τίνος*, *τίνα*; jfr. herom Curtius i Kuhns Z. f. vgl. Sprachf. IV, 212 f.

[2] Det ældste Eksempel paa *var*, som Vigfússon (Eyrbyggja saga S. XLVI) kjender hos en islandsk Skald, er *vara kostr fara* hos Einarr Skúlason i den omkring 1138 forfattede Togdrápa, og han kalder det der en Norvagisme. Men jeg finder et umistænkeligt Eksempel: *var glæstr sá er bar* allerede i Sigvats Knútsdrápa (Ól. s. helga i Hkringla C. 157), hvori han som Öievidne besynger Knuts Tog i 1027; dog var endnu længe efter den Tid Formen *vas* den almindelig brugelige.

sg. masc. *ans*, og Oldn. deri har *i*, som ikke virker Omlyd, saa skulde man snarere vente HAITENAR (jfr. Dativssuffixet E, hvor Got. har *a*, Oldn. *i*, som ikke virker Omlyd); men denne Indvending er neppe afgjörende, ti *e* og *i* kan let skifte i den ubetonede Stavelse. HAITINAR hörer efter min Forklaring til Prædikatet; som Subjekt maa selve Mindestenen, paa hvilken Indskriften er indhuggen, tænkes til; altsaa oversætter jeg: »Den (Stenen) blev kaldt Thravinges«. I Stenstadindskriften finder jeg den Afdödes Navn i Genitiv styret af et Substantiv i Nomin., som betyder »Sten«; og Indskriften paa Belland-Stenen indeholder efter min Formodning et Mandsnavn alene i Genitiv, hvortil Substantivet for »Sten« underforstaaes.

Min Forklaring af HAITINAR stöttes ved et nærbeslægtet Udtryk paa Aarsstenen (Aalborg Amt), af hvilken der findes Tegning i Ant. Tskr. 1843—1845 Tab. V og Forklaring ved F. Magnusen ssteds S. 178—186. Den har Indskrift paa to Sider, begge med almindelige Runer; den ene bestaar af to Par stavrimede Vers, som jeg læser saaledes: STIN KUASK HIRSI STANTA LAKI SAR UALTUKA UARÞA NAFNI; d. e.

steinn kvezk hérsi
standa lengi
sár Valtóka
verða nefni.

Ordene maa vel forbindes saaledes: *steinn kvezk verða standa hér-si lengi, sár nefni* (3 Ps. pl. Præs. Conj.) *Valtóka* (Genitiv; man maa tænke *stein* til fra det foregaaende) [1].

Beslægtet er ogsaa Udtrykket i den hos Dybeck Svenska Run-Urk. (2den Saml.) No. 58 udgivne Indskrift: *Hakun karþi bru þisa ian su skal haita Kuna(r)s bru ian sar uar sun Hakunar.*

[1] Lignende Omsætning af Ordene i Vers paa en Sten i Södermanland. Liljegren Run-Urk. No. 999. Om man end skulde kunne finde en Maade, hvorpaa Ordene i sidste Linjepar paa Aarsstenen bedre kunde forbindes og forklares, vilde Meningen i det væsentlige blive den samme. Men den her givne Forklaring af Ordene HIRSI STANTA LAKI, som Finn Magnusen misforstod, er sikker. Skrivemaaden ᛚᚨᚴᛁ for *lengi* har et Sidestykke paa Flemlöse-Stenen (Thorsen Runemind. S. 337), hvor den hidtil misforstaade Begyndelse maa læses:

AFT RUULF STATR
(ST)AIN SASI.

Næsten aldeles det samme Udtryk, som her paa Flemlöse-St., finde vi paa to Stene i Södermanland: Liljegren Run-Urk. No. 805 og 868.

HAITINAʀ WAS maa oversættes «blev kaldt», ikke «var kaldt»; hvad Grækerne udtrykke ved den passive Aorist, er her som i andre gamle germanske Sprogarter udtrykt ved Præteritum af Verbet «være» i Forbindelse med Partic. Præt. Pass. Udtrykket henviser til den Tid, da Mindestenen blev sat.

Hvis den givne Forklaring er rigtig, giver Tanum-Indskriften os flere nye sproglige Oplysninger:

Gen. sg. af masculine AN-Stammer ender paa AN.

Passive Participia Præt. dannes ved Suffixet INA. Dettes Form synes at vidne for nordisk Sprog.

Præt. 3 Ps. sg. WAS.

Endelig har vi her et Navn dannet ved Suffixet INGAN.

Himlinghöie, Sjæland
(Stephens S. 297).

Indskriften paa denne Spænde er

ᚺᚨᚱᛁᛊᛟ
HARISO.

Med rette opfatter Dietrich (Germania X, 296) dette som ett Ord. Ogsaa tror jeg, at han tildels er paa ret Spor, naar han heri söger et Navn, som i Oldnordisk vilde lyde *Hersi*. Men jeg henviser til hvad ovenfor sagt ved Bergastenen: at AN-Stammer af Hankjön danne Nomin. paa A og at det ikke kan godtgjöres, at der i samme Betydning har været brugt en Form paa O; medens det derimod maa antages, at Hunkjönsord, hvis Stamme ender paa ON, i disse Indskrifters Sprog danne Nom. sg. paa O. Jeg finder derfor en Sideform til Bergastenens FINO d. e. *Finna* i HARISO, der vistnok er Navnet paa den Kvinde, som har eiet Smykket. Det vilde i Oldnord. lyde *Hersa*, ligesom f. Eks. oldn. *betra* svarer til got. *batizō*. Dette *Hersa* forholder sig til *hersir* ligesom *Þóra* til *Þórir*, *þrasa* i *Hlífþrasa* Fjölsvinnsm. V. 38 (indsat af mig efter Formodning istedenfor *Hlífþursa* i Hskrr.) til *þrasir* i *Dólgþrasir*, *Leifþrasir*, *Mögþrasir* o. s. v., eller som Troldkvindenavnet *Herkja* til Jotunnavnet *Herkir*. — *Hersir* forekommer oftere som Navn i Norden, saaledes paa en Runesten fra Södermanland: Liljegr. Run-Urk. 870 (i Accusat. skrevet HIRSI); en fra Medelpad: Lilj. R-U. 1078 (Nomin. HARSʀ); i et Diplom af 1348 fra Jæmteland (skrevet *Hæsser*) Dipl. Norv. III, No. 250. I Haalöygjeætten nævnes en Konge *Hersir* (Fms. X, 389), der dog synes aldeles uhistorisk og hvis Navn rimelig

staar i Forbindelse med Sagnet om ham, at han væltede sig ud af Kongedömmet.

At Titelen *Hersir* ikke var udelukkende norsk, men ogsaa engang brugtes i Sverige, tör man med Sikkerhed slutte deraf, at det i Sverige brugtes som Navn (med mindre Sikkerhed deraf, at Landnámabók Ísl. ss. I, 195 nævner Gorm som *hersir ágætr í Svíþjóð*). At dette Værdighedsnavn oprindelig ogsaa var dansk, er der ingen Grund til at tvile om; en Antydning dertil for den ældre Jærnalders Tid tör man, omend ikke med Tryghed, finde i Kvindenavnet HARISO d. e. *Hersa* paa Smykket fra Himlinghöie.

Harpestrengske håndskrifter,

meddelt af ***G. Lund.***

Som bekendt findes der både svenske og danske bearbejdelser af de urtebøger fra middelalderen, der gå under Henrik Harpestrengs navn. Her er det ikke hensigten at omtale de svenske [1]), men kun de danske, for at vise, hvorledes en ny

[1]) Af de svenske er kun udgivet et mindre stykke af den Harpestrengske lægebog i Ny danske Magaz. I, s. 57—62, Kbh. 1794, efter en af Langebek i Sverig tagen afskrift af et hdskrift, der anses for ældre end 1300, og hvori vi uden tvivl have den ældste bevarede bearbejdelse. Men hvad det er for et hdskrift. lader sig næppe bestemme. Når Wieselgren (Sver. sköna lit. II, s. 300) siger, at det er et hdskr., hvori Skånske kirkeret findes, da beror det på en forvexling. I beskrivelsen af denne kirkerets hdskr. hos Kofod Ancher, Dansk lovhist. I og Schlyter i indl. til hans udgave af Skånelagen, hvor der findes den udførligste og pålideligste beskrivelse af alle, over 130 hidhørende hdskr., søger man forgæves oplysning herom. Efter hele Wieselgrens forvirrede fremstilling er det næppe for dristigt at antage, at han har forvexlet det med det danske hdskr., hvorefter Molbech udgav de danske urtebøger, foran hvilket ganske rigtigt findes en afskrift af Skånske kirkeret på 5 blade. Efter den givne prøve har man anset det for ældre end noget af de danske hdskr.; men når det efter Dansk Mag. gentages af Nyerup, Wieselgren o. fl., at det er skrevet i den skånske eller vigiske sprogart, da er det meningsløst. Skånsk var en dansk sprogart; vigisk måtte være norsk, men man har jo aldeles ingen forestilling om en sådan sprogart på den tid. Når sproget heri da kaldes skånsk eller vigisk eller

udgave bör besörges, og dertil knytte nogle få bemærkninger om benyttelsen af dem.

Først må nævnes et pergamentshdskr. af H. Harpestrengs læge- og urtebog på det kgl. bibliothek i Stockholm, betegnet med mærket K 48, bestående af 45 blade i kvart. Denne både i ydre og indre henseende mærkelige skindbog var ubekendt for Molbech, da han 1826 udgav de Harpestrengske bøger her. Da han først siden lærte den at kende, vilde han nødig indrömme den så stor en betydning, som den upåtvivlelig har. Han har beskrevet den i Historisk tidsskrift 4, 148 i afhandl. om »danske håndskrifter i Stockholm«, og givet prøve af den i Ny danske mag. 3 række, 2 bd. 165—76. Men da hans dom om håndskriftets alder og værd er usikker, og han siden forandrede den mening, han tidligere havde fremsat (s. Nyt hist. tidsskr. I, 1847 i afhandl. om det danske skriftsprogs udvikl. s. 587, hvor han også sætter det af ham udgivne Kbhvnske hdskr. til slutningen af 13de årh. og kalder dets sprog »600 år gammelt Dansk«, og i fortalen til 2den udg. af Dansk ordbog s. 41, hvor han støtter sig til Schlyters mening, at hdskr. må være fra 13de årh.s anden halvdel, — sprogformen altså i tiden lige med Jyske lovs), er det uden tvivl sikrere at holde sig til Rydqvist (i Svenska språkets lagar I, indl. s. XVIII), der er en langt skarpere og pålideligere dommer. »Denna permebok« siger han »har, i jemförelse med den genom trycket offentliggjorda redaktionen (ɔ: Molbechs udg.), en betydligt afvikande behandling och anordning af ämnet, ehuru i det hufvudsakliga öfverensstämmande. Läsarten kan på sina ställen vara underlägsen, men är på andra bättre; ofta har språket något mer fornartadt, och rättskrifningen utmärker sig genom en mycket sällsyntare teckning af dubbla vokaler. Detta, i förening med skriftdragen, jemförda med dem i fac simile vid det tryckta arbetet, kan gifva anledning att anse den Stockholmske codex snarare äldre än yngre, sammanställd med den Köpenhamnske, af

bohuslensk, da viser dette selv bedst, hvorledes det hele er grebet ud af luften. Petersen (sproghist. I, 141) har allerede rigtigt erkendt sproget for gammelsvensk, fra omtr. 1300; Rydqvist (Sv. spr. lagar I, 503) sætter det til senare hälften af 1300-talet. Ligeså vildledende taler Wieselgren om en svensk stenbog udg. i Ny d. Magaz., hvor ingen sådan er trykt, men kun lægebogen; og begyndelsen deraf, som han anfører, er netop den danske stenbogs begyndelse hos Molbech. De to hdskr., han nævner, ere ligeledes en forvexling.

trycket utgifne. Molbech är emellertid af motsatt tanke; och då han bestämmer den senares ålder till öfvergången från 13de till 14de århundradet (Företal till Harp. s. 10), skattar han den förres till början eller första halfdelen af sistnämnda sekel (Hist. tidsskr. a. st.; i Dan. Magaz. a. st. är tiden ytterligare något nedflyttad, neml. till första halfdelen eller midten af 14de århundradet).» Molbechs påstand, at «denne er kendelig yngre», står ubevist; thi at skrivemåden er meget unöjagtig og sig selv ulig, at stykkerne ere ordnede anderledes, med ikke ubetydelige forandringer og tilsætninger eller udeladelser, beviser intet i almindelighed og kan ofte med lige så stor eller större ret vendes om til et bevis for det modsatte. Det er desuden bekendt nok fra næsten alle islandske håndskrifter fra samme og endnu ældre tid, at enhver ny afskrift næsten kan betragtes som en ny bearbejdelse. Visse egenheder for dette håndskrift i ordenes skrivemåde lader sig ikke nægte, men andre af Rydqvist som formentlige ejendommeligheder angivne ting ere almindelige i gl. danske håndskrifter, og det er urigtigt, når han f. ex. antager at bogstaver ere udfaldne i former som *blostær* (for *blomster*) eller *markyns* (for *margkyns*, *margskyns*). Disse former findes ofte.

Det andet håndskrift er det af Molbech udgivne (Henrik Harpestrengs danske lægebog . . . 1826). Suhm fik det som gave af justitsråd Hagerup fra Norge, og med den Suhmske samling indlemmedes det efter hans død i det store kgl. bibliothek i Kbhvn. Da Molbech ikke har angivet dets betegnelse, skal jeg her til oplysning for dem, der måtte søge det, tilföje, at det er No. 66 blandt oktaverne i den Ny kgl. samling, men i øvrigt henvise til hans udførlige beskrivelse i indledn. s. 8 fg. ligesom til den rimelige antagelse, at den *frater Kanutus Juul*, der ved slutningen af første urtebog angives som afskriver (*per manum*), er den procurator monasterii Sorensis af dette navn, der omtales i Sorø klosters gavebog ved året 1310, og som altså ikke må forvexles med den bekendte kannik i Lund, mester Knud, der også var læge († 1260 efter lib. dat. Lundens. i Scriptt. R. D. III, 520). Bogen benævnes stundom Kn. Juuls lægebog; og det må erindres, at når Molbech og andre efter ham uden videre kalde den H. Harpestrengs, da er dette ikke mere end en antagelse. Jeg vilde kalde bøgerne «de Harpestrengske», dels fordi hdskr. slet ikke nævner ham som forfatter, dels fordi man ikke engang ved, om Harpestreng skrev på Dansk eller Latin, dels fordi slige skrifter, som nys blev berørt, idelig

omarbejdedes og bearbejdedes af de lægekyndige gejstlige afskrivere, dels endelig fordi den lige så gamle eller endnu ældre svenske bearbejdelse går under samme navn. Thi at H. nævnes som forfatter i den gamle svenske lægebog, men ikke i den vistnok lidt yngre danske affattelse, synes at angive, at denne sidste snarere er en bearbejdelse efter hans oprindelige arbejde, ligesom når han i yngre skrifter kun omtales som kilde. Hans navn synes også siden at være glemt; hverken den Arna-Magnæanske lægebog (hdskr. 187 i oktav) eller Kr. Pedersen eller H. Smid kender ham. Om hans person vides ikke andet end hvad Molbech anfører; de oplysninger, der gjentagne gange loves i Dansk Magaz. (af Sandvig?) udebleve af gode grunde: de kunde ikke tilvejebringes. Hvad der står fast og for sprogforskeren er hovedsagen, er at disse to hdskr. af Harpestrengske lægebøger, der indeholde det ældste Dansk, der er bevaret af noget betydeligere omfang næst efter lovbøgerne, i forening må udgöre det grundlag, hvorpå en ny udgave, der svarer til videnskabens nuværende standpunkt, bör bygges. Desværre har den Molbechske udgave af det enkelte hdskr. ikke engang den fortjeneste at være en omhyggelig gengivelse deraf; han kalder den rigtignok selv en «på det nærmeste fejlfri aftrykning»; men da jeg for nogle år siden havde lejlighed til at gennemgå håndskriftet med den trykte bog ved siden, fandt jeg mange fejl, næsten på hver side. Dernæst må det tillige antages for afgjort, at dette udgivne hdskr. kun er en del af det fuldstændige værk eller den hele lærebygning, hvis man tör kalde det således. Thi den egenlige lægebog mangler her, medens et stykke deraf haves på Svensk (det för nævnte i Ny D. Mag. trykte stykke, der begynder «*her byrjas lækedomber aff mæsther Henrik Harpostræng*»), ligesom også de yngre bearbejdelser i de Thottske hdskr. indeholde noget deraf. At håndskriftet selv, der ellers ikke bærer spor af lemlæstelse, af denne grund skulde antages for ufuldstændigt, er urimeligt, da urtebøgerne meget vel kunde afskrives for sig og ikke nødvendig altid måtte følges med lægebogen. Jeg skal hertil föje, at den omstændighed, at der er to urtebøger, der hver indeholder en række urters beskrivelse ordnet efter bogstavfølgen, uden at der i og for sig var den mindste grund til en sådan tvedeling, synes sikkert at tyde på en ikke samtidig udarbejdelse, men snarere at vise, at den anden er et senere tillæg til den første, så at deri optoges alle de planter — foruden andre lægemidler, som metaller osv.,

ligesom i første —, der ikke vare medtagne i hin eller endnu ikke kendte af forfatteren, da han nedskrev hin. At der i den første urtebog er optaget fire stykker, som egenlig høre nærmere til lægebogen (under bogstavet *f*, alle begyndende med *fangær* eller *faar*), og at der efter bogstavet *g* er indskudt et lignende, der begynder med *hwa*, er afvigelser, for hvilke vi ikke kan gå i rette med forfatteren, men som dog måske også tyde på en senere sammenblanding.

Idet jeg forbigår de tre Thottske hdskr. (710 i kvart, 249 i oktav og 190 fol.) skal jeg hertil kun föje omtalen af to mindre stykker, der vel måtte medtages som Harpestrengske. Det ene er meddelt af Molbech i Nordisk tidsskr. III, 276, og findes på to blade foran en skindbog af Skånske lov (cod. reg. 3656 i oktav); det indeholder regler (fra midten af 15de årh.), der udtrykkelig tilskrives Harpestreng, kong Eriks læge. Det andet er en stenbog, der findes i det bekendte hdskrift K 4 fol. på kgl. biblioth. i Stockholm (beskrevet af Molbech i Hist. tidsskr. 4, 162) bladene 21—26. Om dette for den danske middelalders litteratur i mange henseender vigtige og indholdsrige håndskrift kan jeg henvise til en udførlig beskrivelse deraf af Lifman og Stephens i Sv. fornskr. sällsk. saml. 2dra del., 4 häft., indl. s. 108—122, hvor indholdet nöjagtigere er angivet end af Molbech; Brandt, hvis helgeninde-legender ligeledes ere tagne deraf, beskriver det også der s. 97.

Anmeldelser.

Det danske Folkesprog i Sønderjylland forklaret af Oldnordisk, Gammeldansk og de nynordiske Sprog og Sprogarter, ved Johannes Kok. Anden Del[1]). Gyldendalske Boghandel. 1867.

Med Sansen for Oldtidens Historie er i vore Dage tillige vakt stor Interesse for det, der egenlig er det allerældste Minde om Folkets förste Tid i et Land, nemlig Stednavnene; kan man forklare dem i Overensstemmelse med hinanden, da har man deri et Bevis på Folkets Nationalitet, medens hvert Navn taget

[1]) Förste Del anm. i Slesvigske Provinsialefterretninger IV. 223—30.

for sig giver Oplysning om Stedets ældste Historie, Bebyggelse og oprindelige stedlige Forhold. Dette er et af de mange Tilfælde, hvor Sprogvidenskaben skaber Historien, men også et af dem, hvor det i flere Henseender er såre vanskeligt at komme til et bestemt Resultat, idet man til den rette Forklaring af mange Navne behøver både den gamle Skrivemåde fra en Tid, da Konsonantsystemet endnu ikke var svækket, og det nuværende Navn, som det lyder i Folkets Tale. Derfor må et Værk som dette glæde enhver Elsker af Fædrelandets Historie, af vore Forfædres Mål og af Sønderjyllands bortrøvede Jord.

Skriftet er helliget den af Danskhedens Fremme og den nationale Literaturs Fremblomstring så höjt fortjente Etatsråd Regenburg, der har fremkaldt så mange af Videnskabens skönne Værker; det indeholder 2 Dele: 1) Personnavne, 2) Stednavne. Af de förste findes endnu mange gamle i Sønderjylland, som ellers tildels er tabte, såsom Bo, Brynlev, Ege (hvorved dog må bemærkes, at Efternavnet Eysen er det samme som Esgesen), Elev, Endred, Erland, Inge, Leve, Okke, Poppe, Ro, Sakse, Tjelle (ɔ: Thorlev), Terman (vistnok = Thormund), Tersten (ɔ: Thorsten), Tolv, Trond osv., men det hele Spörsmål om de danske Personnavnes Forhold til de øvrige nordiske vil först finde den rette Besvarelse ved det under Arbejde værende Register til Langebeks Scriptores; imidlertid er nærværende Samling et godt Hjælpemiddel, om den end neppe i alle Henseender har truffet det rette.

Den langt overvejende Del af Værket og den, der vil stå som et varigt Minde om Forfatterens Flid og Indsigt, består af en alfabetisk Samling af alle de sønderjydske Navne på Byer, Gårde, Huse, Åer, Søer og mange Marker med deres Skrivemåde til forskellige Tider, Undersøgelse om Oprindelsen til hvert og Sammenligning med andre ligelydende, ikke alene i det øvrige Danmark, men, hvad der hidtil ikke er sket, i hele Norden, og også heri fremtræder Sønderjylland som et nødvendigt Ledemod af det nordiske Fædreland. At her findes flere Stedfæstelser af Navne, der forekommer i gamle Skrifter, og som andre ikke så let vilde komme til, er rimeligt; således af *Bekel*, nu Begel, *Yggelsiøholm*, nu Elsholm, *Fughælnæs*, nu Falshøft, *Chilana*, Kile, *Ythoueth*, nu Hydevad, ikke Egvad, *Gath*, nu Ø, *Pyterø*, nu Bæverø. Ligeledes gives mange gode Forklaringer, således Gram af Grahem, hvilket Selvlydens lange Betegnelse

Graam giver Medhold, Høm af Høhem, Kovirke af Kove, en Jordforhöjning, ikke det selvlavede Kurvirke, Tontoft af Antoniitoft, osv. Men det er en Selvfølge, at 2 Forfattere ved en i mange Henseender på Formodninger støttet Undersøgelse ikke altid kan være af samme Mening, hvorfor jeg ikke vil gå ind på mange Spörsmål, hvori Forfatterens Mening kan være ligeså god som min; derimod vil jeg betragte nogle Forhold, hvor efter min Mening Sproghistorien ikke ganske er kommen til sin Ret og tilföje et Par mig tilfældig bekendte Oplysninger.

I Arild forklares -ild som Svækkelse af *holt*, hvilket er en ikke usædvanlig Overgang; men da det allerede 1340 skrives *Arælth*, er en så tidlig Overgang lidet rimelig. Bjoldrup kan ikke udledes af *Baldr*, da *j* som Indskudslyd ikke kan komme foran *a* og Sammenligningen med Bjært holder ikke Stik, da det er tvivlsomt, om dette er det gamle *Barwith*. Bov, tidligere *Bughe*, har vist Navn efter en Bue, hvad enten nu Byen har været bygget i en sådan Form eller vel snarere Strøget har været bølgeformet. Elsmark skrives 1514 *Egelsmarck*, af Mandsnavnet *Igul*. Erdbjerg skal vist udledes af Ært, ti 1483 og 1486 skrives det *Ertberge*. Erholt kan ikke være Eriksholt. Fardrups Navn står vistnok i Forbindelse med Farris Skov og flere Navne i den Egn, se Lyngby, Sønderj. Sproglære S. 28—29. Folding er ikke af Eng, da det 1340 skrives *Foldærn*, sml. *Høthærn*, Höjen. I *Foorlæ*, Fole, kan *læ* ikke allerede 1340 være forkortet af *leiti*, men *læ* er samme Endelse som i *Brvnlæ*, Brande. Haderslev, *Hathærslef*, må nødvendig afledes af et Navn *Hathær*, ikke af *Höðr*, da det i så Fald vilde have heddet Hathælef. Hosted, et Hus, er åbenbar det samme Navn som de flere vesterjydske «Husted», der igen utvivlsomt er lig Hussted, af Hus, modsat Gård. Sognet Hygum er forvansket af *Hyg-eng*, medens det modsatte Forhold ej alt 1340 kunde have fundet Sted. Höns er vist = Hønæs. Forfatteren skriver urigtig Idsted, medens allerede Valdemars Jordebog har *Istathe*, ligesom Jedsted, der er Valdemars Jordebogs *Estath*; den förste Stavelse i disse er utvivlsomt Personnavne, hvilket Forholdet er med alle gamle Navne på stad. Iller antages for Dyrenavnet; men det var vist rimeligere på Grund af Beliggenheden ved Vandet at antage -er for øre. Katsund vilde neppe have denne Udtale, hvis det afledes af *kati*. Kragnæs, 1514 *Kragesznesz*. Kummeled vilde ikke 1231 hedde *Cumled*, hvis det

stod for *kumlviðr.* Kårholm vilde rimeligere afledes af Navnet *Kåre.* Mjang skrives 1483, 1486 *Meyangh* og står således vist for *Miðvang.* I Mjolden, 1340 *Myaldærn*, kan *ærn* ikke være Hfr. Flt. af øre, sml. det ovenfor nævnte *Foldærn*, *Høthærn.* Momark skrives således allerede 1483 og synes således at burde afledes af *Mo*, Törvejord. Olde, 1483 *Oldouw* vistnok = *Oldhöw.* Ommel er ganske rigtig udledet af *holt*, ti 1483 hed det *Amholte.* I Sibbershusum og Sibberskær er Sibber utvivlsom = *Sigbjörn.* Skodsbøl skrives 1483 *Schottesbul.* Skrave, 1340 *Skraghæ*, kan umulig udledes af *skrof.* Skørdrup, 1231 *Skyræthorp*, kan ej heller afledes af *Skyremand*, da denne på den Tid har heddet *Skyrthæsman.* Med Hensyn til Starup er at bemærke, at der er 2 Slags blandt de mange lignende i N. Jylland; det ene kaldes Stårrup og skreves forhen *Stardrop* af Mandsnavnet *Stari*, det andet er Stårup af *Stathorp*, som Forfatteren med stor Sandsynlighed antager, af *Staðarþorp.* Svakketorp mener Forf. at være *Rackæthorp* i Valdemars Jordebog, hvilket han antager for Trykfejl, men dette er ikke Tilfældet. Vistnok kan Forklaringen af Uge ikke holde Stand for en dybere Kritik, men nogen bedre Forklaring formår jeg dog ikke at give; heldigere er Bemærkningen om Vandløse, en Grav eller Rende, hvorigennem Vand udløber.

Disse Bemærkninger, der alene angår de sønderjydske, men ikke de til Sammenligning fra andre Egne hentede Stednavne, er alene fremkaldte ved den Interesse, hvormed jeg har læst Bogen, der herved anbefales som et Vidne om Sønderjyllands Danskhed fra ældgamle Tider, en interessant Håndbog for Topografiens og Navneforklaringens Velyndere og et Bidrag til dansk Sproghistorie og Dialektkundskab. Gud give, at den danske Landsdel, som Skriftet omhandler, snart atter må vende tilbage til det Moderland, som hver By, Skov og Mark vidner om at den tilhører!

O. Nielsen.

C. Iversen: **oldnordisk Læsebog.** Kbh. 1867 (hos Prior).

Dersom man tör vente, at Islandsk (Oldnordisk) nu vil blive studeret af et större publicum end tidligere, da dets fleste dyrkere sikkert syslede dermed i særligt lingvistiske öjemed, så må det også indrömmes, at en ny læsebog for begyndere langtfra ikke er overflødig. Rasks har lenge været ude af boghandelen og er vel også mindre brugbar nu, da den dertil hørende

sproglære neppe kan siges at stå på videnskabens nærværende standpunkt. Friðrikssons læsebog har visst i sin tid været meget benyttet, og også Munch-Ungers har fundet vej herned. Men selv om man ser bort fra, at et stort stykke i förstnevnte er nyislandsk (og det er vel ikke den til den alménevropæiske kultur hørende nyislandske litteratur, som vekker vor interesse) og fra at sidstnevnte både i sin eldre og yngre skikkelse har optaget stykker, fordi de ikke hidtil vare trykte, og derved blandet pædagogiske og videnskabelige formål sammen — så vil man dog med glæde hilse en ny bogs fremkomst, som giver en större frihed i valget og frier for idelig gentagelse; og det kan jo ingenlunde negtes, at der i litteraturen findes meget lige så godt stof som ikke tidligere har været brugt i det öjemed. — Adj. Iversen har den fortjæneste at have samlet en sådan i omfang passende læsebog, af hvis stykker kun et forsvindende antal för har været brugt på den måde. Når nu valget er godt, kan bogen visst vente en venlig modtagelse. Lad os se lidt derpå.

Danske læsere ønske vel först at blive bekendt med den del af litteraturen, som har opbevaret det felles oldnordiske stof i Islandsk form. Udg. har derfor med rette åbnet bogen med tre stykker af mythiske sagaer og sluttet med nogle af de lettere mythiske oldkvad. Blandt disse havde anm. gerne set et par af de heroiske oldkvad (og ialfald et stykke af Hávamál). Dog kan der måske indvendes, at der er al grund til efter læsebogen at læse netop disse kvad i deres sammenheng. — Efter disse stykker kan Danske læsere vel nok ønske at se særlig Dansk stof i den Isl. form, og læsebogen giver også hele 21 sider af Knýtlinga. Her er ingen lejlighed til at disputere om det rette valg. Der er kun den ene saga, og af den har endda kun visse partier fyldighed nok til at interessere. — Så følge nogle få sider af de Norske kongesagaer. Rummet har vel ikke tilladt at give mere.

Nu vil det også interessere læseren at göre bekendtskab med stykker af særlig Isl. sagaer, som vel ligge os fjernere, hvad stoffet angår, men ellers høre til litteraturens mest klassiske frembringelser. Udvalget af de smukke fortellinger om Gisle Surssön og Thormod Kolbrunarskjald synes passende (kun er det ikke let at se, hvorfor denne skal hedde Th. Kolbrunaskjald). Derimod undrer det mig, at udg. har valgt stykket af Grettissaga om Thorsten Dromund. Den sidste del deraf er smagløs og

har også måttet amputeres for at læses i en skole. Derved får slutningen noget usammenhengende og flovt ved sig. Stykkerne af den yngre edda svare til udg.s plan (i fortalen). Et spörsmål er det, om det er rigtigt i så kort en bog at ville give et litteraturbillede omfattende også de mere periferiske afsnit. (Så savnes også et par sider af kongespejlet.)

Stykkerne bör aftrykkes efter de nyeste (bedste) udgg. Det er også efter indholdslisten sket med alle undt. ett, nemlig det förste. Bugges udg. af Völsunga s. er ikke benyttet; det siger indholdslisten, og en løselig sammenligning mellem den og læsebogen bekræfter det. [Jfr. f. ex. 2, 16 *hatt*, hvor Bugge efter cod. har *hött*; se også nedenfor.] Muligvis er der ikke stor forskel på teksterne, men det havde været mere betryggende for læseren, om den yngste udg. var lagt til grund.

Om ordregistret udtaler udg. sig meget kort, men det er den del af bogen, som mindst tilfredsstiller anm. En løselig bladen deri vil vise, at det er bestemt til at tilfredsstille de förste begynderes tarv (også deres, som vil hjelpe sig frem på egen hånd?); ti alle ordformer, hvis grundform ikke lige kan ses, opføres med henvisning til denne (*hætti* se *háttr*, *hlypi* se *hlaupa*). Om fuldstændighed er opnået heri, ved anm. ikke (ved *skefr* vises ikke til *skafa*); men visst er det, at ordbogen er meget ufuldstendig i talemåders og vanskelige konstructioners tydning. Her blot et par expl. fra de förste sider: 1, 7 *handa* er henvist til *hönd*, men *til handa sèr* forklares ikke. 2, 1—2 *tæki* se *taka*, men *þat tekr til mín* må man gette sig til betydningen af. 2, 4 *sækja veizlu til e-s* fattes vel heller ikke af de til hvert ord givne oplysninger. 2, 5 *bjóst við veizlunni eptir* o. s. v. skal en begynder nok lade være at hitte ud af; *bjóst* henvises til *búa*, men passiv omtales slet ikke ved dette udso. Om stedernes vanskelighed kan der være meningsforskel, men jeg mener dog, at forklaring af talemåder som 3, 2 (*e-jum er svá vaxit*) 3, 9 f. n. (*gera at orðum*) 3, 2 (*gera af várri hendi*) 4, 6 (*búa eptir* — jfr. Bugges anm.) 4, 15 (*höggva á tvær hendr*) 4, 13 f. n. (*kemr mèr at því*) 13, 5 (*hvern veg er farit um ráð yðart*) o. s. v. o. s. v. vilde bidrage langt mere til tekstens forståelse end de ovenfor omtalte henvisninger, og det enten man tænker sig lærer til eller borte. I sidstnevnte tilfelde hjelper begynderen sig vel ved at lære formlærens grundtrek udenad, för han går til læsningen. Af småting og enkeltheder har jeg antegnet: *eðr* bör vel foruden ved »eller» også oversættes som overgangsmåord »men».

eik forklares kun ved eg, mens det dog snart viser sig her at være en abild. Derom er også en bemerkning i Bugges ofte omtalte udg. *kreisa* opføres; skal vel være *kreista*; *læti* må vel 12, 7 f. n. være lyd (?); *tíðindi* anføres som neutr. uden at tilföje pl.

Bogens tekst er smukt udstyret. Derimod stødes öjet ideligt i ordsamlingen ved den forskellige afstand mellem linierne (s. 130, 133, 141). Prisen, et spörsmål, som ved en skolebog ikke er så foragteligt, er anstendig, og er en skön modsetning til den ublu betaling, som kræves for samme forf.s formlære.

Sorø i Septbr. 1867. **B. Hoff.**

Efter at ovenstående var skrevet, har jeg i «Fædrelandet» læst en velvillig anmeldelse af læsebogen. «Fædrelandets» anmelders og mine anskuelser om ordsamlingens hensigtsmessighed ere forskellige. Derimod enes vi om ønsket om, at bogen må blive brugt flittigt, så et nyt oplag kan udkomme. Hvis udg. så vil have et öje med trykfejlene (jfr. «Fædrel.»), som rigtignok ere for mange og stundum af den art, at de neppe kunne tilskrives en skødesløs korrektur alene, og omarbejde ordsamlingen, så den yder begynderen et fyldigere hjelpemiddel, vil bogen visst i endnu höjere grad afhjelpe et savn i vor pædagogiske litteratur.

Da jeg atter har fået fat på pennen i den anledning, vil jeg bemerke ett endnu, som forekommer mig at være en mangel. I stykket om Ragnars sönner forekommer to gange *þessi* som hf. ekt. huk. (jfr. Aars formlære 114 b. anm.), men derimod ikke den alm. form *þessari*. Da nu forfatterens formlære intet bemerker derom, mener jeg, at der i ordsamlingen burde stå en notits som: *þessi* = *þessari*. Begynderne sidde jo netop og pille ved formerne og blive da forvirrede ved at finde en sammenstilling som: *þessi sögn*, hvorom de i formlæren kun kunne se, at det må være nf.

24 Septbr. 1867. *B. H.*

En Erklæring.

I Januar- og Februar-Heftet af det i Berlin udgivne Tidsskrift for klassisk Archæologi: «Denkmäler, Forschungen und Berichte. Als Fortsetzung der Archäologischen Zeitung», vil man finde optaget en Artikel, som hvis Forfatter jeg er angivet. Da det imidlertid har behaget Tidsskriftets Redaktör at udelade store Stykker af denne Artikels Begyndelse og at sammenknytte Resten paa en Maade, hvorved ikke blot den oprindelige Mening forvanskes, men hvorved et enkelt Sted endogsaa bliver fuldstændig meningslöst, finder jeg mig foranlediget til at erklære, at jeg ikke vedkjender mig den nævnte Artikel i den Skikkelse, hvori den foreligger.

Kjöbenhavn. ***S. B. Smith.***

Til Dialogus de oratoribus.

Af *P. Voss.*

Kap. III. *Tum ille leges tu quid Maternus sibi debuerit et agnosces quae audisti.* I Introduktionen er fortalt, at Maternus ved Forelæsningen af en Tragedie «Cato» ifölge et almindeligt Rygte har vakt Anstöd blandt de mægtigere. Dagen efter indfinder M. Aper og Julius Secundus sig i Maternus's Værelse og overrasker ham siddende med selve *corpus delicti* mellem Hænderne. Dialogen aabnes nu, idet Secundus spörger Maternus, om da onde Tungers Tale ikke engang gjör saameget Indtryk paa ham, at han lader være at goûtere sin Catos Anstöd, eller, heder det, «har du maaske derfor taget hint Skrift «fat, forat underkaste det en omhyggeligere Bearbejdelse og «med Bortryddelse af alt, hvad der har givet en ildesindet For«tolkning Næring, sende din Cato ud i Verden, vistnok ikke «bedre, men i ethvert Fald sikrere?» De ovenfor citerede Ord indleder Maternus's Svar herpaa.

Stedet har gjentagende været behandlet af Nipperdey, först i Philol. I, 669, hvor han indskrænker sig til at paastaa, at Svaret «du skal læse, hvad Maternus er sig selv skyldig» ikke passer sammen med det fölgende *et agnosces quae audisti*, der viser, at Tanken maa være den: læs Tragedien, og du vil finde, at den indeholder det samme, som du ved Forelæsningen har hört. I Overensstemmelse hermed foreslaar han: *leges, inquid* [*Maternus*], *si libuerit, et agnosces, quae audisti. Maternus* er Glossem til *ille.*

Dette N.'s Rettelsesforslag er saagodtsom ikke bleven paaagtet af Kritikerne. «Von den vier Gelehrten», heder det Rhein. Mus. 19, 270, hvor N. udförligere söger at begrunde Nödvendigheden af en Emendation, «welche später den Dialog herausgegeben haben, hat nur Halm eine Aenderung für nöthig befunden und zwar *Leges, inquit, quid Maternus sibi debuerit* (das verlohnte sich der Mühe!)»; og Nolte, som N. ikke omtaler, antager det (Jahns Archiv 19, 303 flg.) endog for afgjort, at Nipperdey selv (i 1851) ikke længere kan mene, hvad han skrev (i 1846). Först efter Nipperdey's fornyede Behandling af Stedet har Ritter (Leipzigerudgaven 1864) fundet det rigtigt

at statuere en Lakune, *leges tu, inquit, si tibi curae, quid Maternus sibi debuerit* etc. Den sædvanlige Forstaaelse refererer Nipp. omtrent saaledes: »du skal læse noget Maternus værdigt, noget (et Indhold) som (stemmer med hvad) Maternus (Orelli: »ein Mann wie M.«) har været sig selv skyldig«, men denne Forstaaelse erklæres paa engang stridende imod latinsk Sprogbrug og Tankesammenhængen *in loco.*

Den sproglige Indvending er nu denne: den gjængse Opfatning har, maaske forledet af det tydske (norske) Udtryks Tvetydighed, forvekslet *leges quid — debuerit* med hvad der maatte hede med en Relativsætning; *leges* med en indir. Spörgesætning kan kun betyde: du skal læse en Fremstilling af, hvad M. har været sig selv skyldig, en Udredning af det ved den indirekte Spörgesætning betegnede Thema, men en saadan (Afhandling) kan umulig indeholdes i en Tragedie. Dette synes uimodsigeligt. Du skal læse hvad der (noget skrevet som) stemmer med Maternus's Pligter mod sin egen Ære kunde hede: *leges — quae M. sibi debuit*, men latinsk Sprogbrug tillader ikke, at *quid — debuerit* omstemples til at være enstydigt med *quae — debuit.* Heller ikke Rupertis Rettelse *quod* for *quid* er tilstrækkelig. Enkelttal og Konjunktiv er fremdeles lige stödende; ogsaa Perfektum *debuerit* er besynderligt. Hermed er det endnu ikke givet, at *quid — debuerit* er Tekstfejl, men en bindende Slutning er det, at enten maa den indirekte Spörgesætning vige Pladsen eller den maa gjöres afhængig af et andet Verbum end det i denne Sammenhæng meningslöse *leges*[1]).

Naar Nipperdey videre imod Udgiverne gjör gjældende, at, selv forudsat, at *leges quid debuerit* kunde være *leges quae debuit*, en saadan Bebudelse kun havde en Mening, naar noget af Tragediens Indhold var bleven ændret, og det

---

[1]) Jeg tror dog at burde gjöre opmærksom paa en anden Fortolkning af *leges* etc., som jeg tidligere har været inde paa, inden endnu nogen kritisk Tvivl var opstaaet hos mig: *leges* (»du skal læse dig til«) ɔ: *legendo nosces* (*leges* betonet i Modsætning til saadanne Antagelser paa Forhaand, som Secundus's Slutningsbemærkning i det frg. antyder) og *debuerit* med stærk subjektiv Forkortning »har ment at skylde sin egen Værdighed« (*debere iudicaverit*). . Noget saadant har maaske ogsaa Orelli ment med den Parafrase han giver til Stedet, uagtet rigtignok Nipperdey ikke har forstaaet ham saaledes. Jeg frafalder nu denne Fortolkning som altfor vreden for den glatte Stil, som tilhörer Dialogusforfatteren.

gjaldt paa Forhaand at afvise en urigtig Formodning om denne Ændrings Karakter, men at det fölgende (*et agnosces quae audisti*) tvertimod viser, at Indholdet er vedbleven at være det selvsamme, da har han ikke Ret. *Agnosces* ɔ: en Gjenkjendelsesakt forudsætter netop Forandringer (ellers var den jo overflödig), vistnok ydre og med Hensyn paa Tingens Kjerne uvæsentlige Forandringer, men dog Forandringer, som kunde gjöre en Ikkegjenkjendelse (her = en Miskjendelse) tænkelig. Ligesom jeg gjenkjender en længe fraværende Beslægtet trods hans forandrede Ydre, hans graa Haar, saaledes er der intet tilhinder for at opfatte *agnosces* etc.: (trods den noget forandrede Indklædning) skal du (i alt væsentligt) gjenkjende hvad du allerede för har hört. Fordi Beskaffenheden af enhver selv den ligegyldigste Forandring saa let kunde mistydes og dens Motiv udlægges som ærelös Fejghed, er det tænkeligt, at M. finder det fornödent paa Forhaand at reservere sig ved at gjöre opmærksom paa, at Verket (i det væsentlige) vil kunne gjenkjendes. At Nipperdey her har seet Fejl, viser nu til Overflod hvad videre fölger: *quod si qua omisit Cato, sequenti recitatione Thyestes dicet.* Dette *qua* maa dog vel höre med til Indholdet, og allerede det er dog vel en Ændring, naar noget af den forelæste Tragedies Indhold er slettet i den for Publikum bestemte Udgave. Mon en saa ganske uvæsentlig Del? Man har spurgt, hvorledes kan *Thyestes* (den blodige Tyran) sige, hvad en *Cato* undlader at sige, og Hoffmann-Peerlkamp har udenvidere for Thyestes villet sætte *Domitius* (se nedenf. *Domitium et Catonem*). Men herimod har Döderlein og andre med Rette bemerket, at *Thyestes* her kun staar som Titulatur for en af Personerne eller Rollerne i Tragedien Thyestes. Jeg mener videre, at Maternus's Hensigt med denne Ombytning med Lethed lader sig læse ud af den Sammenhæng, hvori derom berettes. Ombytningen er tydeligvis foranlediget ved de Anstöd, Cato har vakt: en mythisk Personlighed fra Grækernes Sagnkreds vil for at tale med Tacitus *ut minus ex propinquo diversa arguens* i Magthavernes Öjne have noget meget mindre nærgaaende ved sig end en historisk Helt greben lige ud af Romernes egen politiske Misère. I en Tragedie Thyestes vil Applikationen paa romerske Forhold ligge mindre i Dagen, og en Frihedssværmer og Idealist vil lettere kunne forstikke sig i en Thyestes end i en Cato. Heraf slutter jeg, at det ikke er noget saa ganske betydningslöst, som Cato undlader at sige, siden Digteren for at faa udtalt hvad der ligger

ham paa Hjærte, finder det fornödent fra Historiens Virkeligheden og Nutiden nærliggende Enemerker at ty ind paa Sagnets mere uskadelige Felt. Maternus's Ytring *agnosces quae audisti* vil være tilstrækkelig begrundet, saalænge de foretagne Ændringer ikke berörer Stykkets Ide, og forbyder ingenlunde, at Tragediens ydre Ökonomi kan være forandret eller dens enkelte Replikker omskrevne eller forkortede paa en Maade, der, om end med Urette, kunde udtydes, som om Mat. havde taget Rev i Sejlene; og allerede Muligheden af en saadan skjæv Opfatning vil for Digteren kunne være en tilstrækkelig Opfordring til at berøre, hvad han har været sin egen Ære skyldig. Jeg finder derfor den bedste Overensstemmelse mellem Spörgsmaalet *quid Maternus sibi debuerit* og det flg. *agnosces quae audisti.*

Seer man nöjere til, tror jeg, at man vil finde, at dette Spörgsmaal allerede i det foregaaende er baade opkastet og besvaret af Secundus i de Ord: »*Nihilne te, Materne, fabulae malignorum terrent, quo minus offensas Catonis tui ames? an ideo apprehendisti librum, ut sublatis si qua pravae interpretationi materiam dederunt, emitteres Catonem, non quidem meliorem sed tamen securiorem?*« At Mat. skulde have taget Digtet frem for at goûtere dets anstödelige Steder, er naturligvis kun Secundus's behagelige Spög, ikke alvorlig ment, og oversat fra den urbane Konversationstone, som overalt er Skriftet egen, betyder Slutningstiraden *ut emitteres Catonem non quidem meliorem sed tamen securiorem* intet mindre end dette: »hvad har vel ikke din Syslen med Digtekunsten fört dig til? Neppe har du ladet dig henrive af din Begejstring for det ædle og ophöjede (en Cato), förend du bagefter for din personlige Sikkerheds Skyld nödes til at fornedre dig selv ved at lægge Baand paa din Tunge.« Naar Digteren, Idealisten Maternus for ikke at paadrage sig de allerhöjestes Unaade, der kunde komme ham dyrt at staa, nödes til at slaa af paa, *alias* fornegte sine höjtflyvende poetiske Idealer, da handler han sig selv uværdigt, og Secundus's Spörgsmaal angaar nu netop, om M. ikke er ifærd med at foretage et saadant Skridt. Man kan beundre den fine Verdensmandstone, der forstaar at indklæde en saa bitter Sandhed i et tilsyneladende saa uskyldigt, *en passant* henkastet Spörgsmaal, men analyserer man Ordene, kan man ikke komme fra, at de indeholder en Bitterhed. Denne kunde ikke engang vel undgaaes. Secundus's Spörgsmaal maa nemlig ikke opfattes som gjort for at fornærme,

men som en Del og det en meget effektiv Del af det Ræsonnement, hvorved straks i Dialogens Begyndelse alle Digtekunstens angribelige Sider trækkes frem for at overtyde Maternus om det mislige i hans Beslutning at trække sig bort fra Advokaturen og ofre sig for Poesien. Angrebet gjælder ikke saameget Maternus's Person som Digtekunstens Udövelse i Almindelighed, og saa faa disse Ord er, indeholder de dog et Indlæg af Vegt, der i denne Sammenhæng vanskelig kunde lades uberört og paa samme Tid vanskelig beröres paa en finere og delikatere og dog forstaaelig Maade.

Hvorledes vil nu en Mand af Ære besvare et saadant Angreb, hvor der alluderes til det kildne Spörgsmaal, om han ikke ved sin Handlemaade har krænket sin personlige Værdighed? Enten vil han komme i Affekt og *pleno ore* med al sin Overbevisnings Kraft retfærdiggjöre sig imod en saa uværdig Beskyldning, eller — og saa maaske netop den fine Mand — han vil ganske kort og tört afvise Spörgsmaalet som uberettiget, som om det ikke afficerede ham. Som Mand af Levemaade vil han skjule en mulig indre Varme bag ydre Kulde og et ligegyldigt Ansigt.

I Overensstemmelse hermed læser jeg: *Tum ille: esto quid Maternus sibi debuerit! agnosces quae audisti* etc. ɔ: lad os ikke tale om, hvad Maternus har været sig selv skyldig (om det af dig opkastede Spörgsmaal, derf. Perf. *debuerit*). Maternus har fattet Braadden i Secundus's Ytringer; derfor nævner han Tingen ved dens rette Navn som vedrörende hans personlige Ære. Men Secundus har gjort Uret i at drage denne ind under Diskurs. Maternus vil nok selv vide, hvad han skylder sin Ære, og Secundus maa lade sig nöje med den summarisk affærdigende Besked: *agnosces quae audisti.* Dette *agnosces* maa være ham nok, uden nogen videre Forklaring af hvorledes, uagtet Mat. paa samme Tid ikke lægger Skjul paa de foretagne Forandringer. Sagen er öjensynlig Maternus ubehagelig at röre ved, en Sag som han gjerne vil holde sig saavidt mulig fra Livet; deraf den distancerende 3dje Person «*Maternus*».

Fejlen er opstaaet ved Dittografi; *debuerit* har affödt et «*et*», og den sidste Stavelse i *ille* er bleven fordoblet; af det uforstaaelige *leesto* har en Afskriver ved Konjektur gjort *leges tu.*

Kap. II. *M. Aper et Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri, quos ego in iudiciis non utrosque modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico assectabar.* Schopen (Diorthotica in Cornelii Taciti Dialogum, Bonnerprogram 1858) finder den overleverede Ordstilling i de ovenfor udhævede Linjer ulogisk; *in iudiciis* har Vegten i förste Led i Modsætning til det flg. *domi quoque et in publico*; *utrosque* tjener der, hvor det nu staar, kun til at adskille det sammenhörende; »*noli dubitare, quin errore librarii turbatus sit verborum ordo, quod vitium transponendo ita facillime sanabitur: quos ego utrosque non in iudiciis modo studiose audiebam* etc.« Ritter (Rhein. Mus. XXI, 534) finder videre Flertallet *utrique* anstödeligt; *utrique* om to enkelte bruges af Tacitus ellers kun i Annalerne, hans sidste Verk; »daher ist das störende *utrosque* als fremdartiger und erklärender Zusatz von *quos* anzusehen«; og *utrosque* findes i Leipzigerudgaven merket som Glossem.

Ritters Sprogbemerkning releverer i og for sig kun lidet. Selv dem, for hvem Tacitus's Forfatterskab til Dialogus er et Axiom, kunde man möde med Nipperdeys Indrömmelse »im Dialogus herscht ein anderer Styl«. Derimod synes *utrosque* som »erklärender Zusatz« til *quos* i den Grad unödig, at det er lidet tænkeligt, at samme skulde hidröre enten fra Forfatteren eller fra en Afskriver. Ingen kan mene, at *quos* i nogen Maade er dunkelt eller utilstrækkeligt, saaledes at en oplysende Forklaring tiltrængtes. Den væsentligste Anke imod *utrosque*, at det er absolut otierende, forbyder ogsaa at tænke paa et Glossem. I denne Henseende gjör heller ikke Schopens Ændring noget til Sagen.

Jeg tænker mig, at Forfatteren kan have skrevet: *quos ego in iudiciis non utrobique modo studiose audiebam* osv. *utrobique* i Forbindelse med *iudicia* ɔ: paa begge Parters, baade Sagvolderens og Indstævntes Side, altsaa i den dobbelte Egenskab af *patroni* og *accusatores.* I *utrobique* finder jeg en Tanke, hvad jeg ikke finder i *utrosque*, men denne Tanke er ikke bleven forstaaet af Afskriverne, og har givet Anledning til Forvanskning. Med Hensyn til Ordstillingen henviser jeg til Baumstark, Jahns Jahrb. 87, 861 flg. »zur lateinischen Wortfolge«, hvor han imödegaar Schopen. »Die Partikeln *non modo* stellen an diesem Orte nicht etwa *in iudiciis* und *domi quoque et in publico* einander gegenüber, sondern viel eher die beiden Verba

audiebam und *assectabar*, aber nicht bloss diese, sondern die ganzen zwei Satzglieder, so dass es geradezu falsch wäre zu behaupten auf *iudiciis* liege ein besonderer Ton; dieser Ton erstreckt sich vielmehr über das Ganze bis mit *audiebam* und erhält seinen Gegenton in den folgenden Worten *sed assectabar.*» Denne Forklaring stöttes ved Henvisning til en lignende Brug af *ne—quidem* Tac. Germ. 16 *Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se iunctas sedes.*

Kap. III. *Adeo te tragoediae istae non satiant, inquit Aper, quo minus omissis orationum et causarum studiis omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem consumas, cum te tot amicorum causae, tot coloniarum et municipiorum clientelae in forum vocent, quibus vix suffeceris, etiamsi non novum tibi ipse negotium importasses, Domitium et Catonem, id est nostras quoque historias et Romana nomina Graecorum fabulis aggregares.*

Först en kritisk Bemerkning. Er man paa det rene med at *aggregares* er Fejl og fölgelig Assimilationsfejl fremkaldt ved det foregaaende *si importasses*, forekommer det mig at det er at blive staaende paa Halvvejen at slaa sig til Ro med Pithou's Rettelse *aggregare.* Infinitiven vilde have sin Rigtighed, ifald det i det frg. hed ***hoc** novum negotium.* Som der nu læses, venter man en forklarende Bestemmelse til Verbet *importasses. Aggregares* er Fejl enten for *aggrega**ns*** eller maaske helst *aggrega**ndo**.* En saadan Tekstform er den eneste letflydende og naturlige; ved enhver anden famler man og spörger efter Forklaring.

Saa en Realbemerkning angaaende Betydningen af Domitius's Navn her paa dette Sted. At man ved *Domitius* her paa Grund af Naboskabet ikke bör tænke paa nogen anden Domitius end den bekjendte «*simia Catonis*», er indlysende, og derom kan fornuftigvis ikke tvivles, men jeg tror alligevel, at man fejler, naar man gjör Domitius til Helt i en Tragedie og Navn paa et særeget Stykke af Maternus. Andre har bemerket, at hans fejge og egenraadige, herskesyge og grusomme Karakter i Forbindelse med den fuldkomne Uduelighed til selvstændig Optræden, som hele hans offentlige Löbebane vidner om, synes kun at gjöre ham lidet skikket til at repræsentere en historisk Tragedies ideale Helt. Og lad være, at hans Död i Kampen paa Optimaternes, soidisant-Republikanernes Side, dertil en vis Hadets Energi (cfr. Lucan,

Phars. VII, 599 flg.) i den politiske Tradition kan have givet ham Rang blandt den liberale Sags Martyrer, saa er det dog mere rimeligt, at han, i Historiens Drama en Biperson (*«secundarius Catonis»*), ogsaa i Tragedien Cato har overtaget en Birolle, som, i Lighed med Devteragonisten i det græske, den «fortrolige» i det moderne Skuespil, væsentlig har havt til Öjemed at stille Stykkets egentlige Helt og den historiske Ide, hvis Bærer han er, i en flersidigere Belysning. Domitius kunde paa Grund af det intime Forhold, hvori han paa Livets Skueplads havde staaet til Cato, vanskelig undværes som Biperson i en Tragedie Cato, medens en historisk Tragedie Domitius ved Siden af en do. Cato maatte falde noget ensformig: de samme Hovedpersoner, de samme bevægende Ideer, den samme Katastrofe. Digteren maatte være udsat for at forfalde til at repetere sig selv.

Dog saadanne Skjær kunde maaske en begavet Digter undgaa, men hertil kommer endnu en Betragtning, som maa være afgjörende. Læser man Slutningen af de ovenfor citerede Ord og sammenholder dermed Begyndelsen af Kap. II: *Nam postero die quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur, quamquam in eo tragoediae argumento sui oblitus tantum Catonem cogitasset, eaque de re frequens per urbem sermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper et Iulius Secundus* etc., saa fremgaar det dog vel heraf utvetydigen, at det er ved Tragedien Cato, at Maternus er slaaet ind paa en ny (farefuld) Bane. Om Domitius her ogsaa skulde betegne et selvstændigt Digterverk, maatte man spörge, om det er ved det ene eller det andet af disse Verker Maternus har gjort det afgjörende Skridt, hvis alvorsfulde Betydning *id est*[1]) med Eftertryk gjör opmerksom paa, nemlig til en Dramatisering af den romerske Republiks Undergang med alt det politiske Brændstof, som deri indeholdes. Samtidig kan dog vel begge Tragedier neppe være

---

[1]) Hvad *nostras quoque historias et Romana nomina* har at sige, oplyser det horatianske:

> *Periculosum plenum opus aleae*
> *Tractas et incedis per ignes*
> *Suppositos cineri doloso.*

Jeg bemerker dette mod Döderlein, som uden at være bleven modsagt af de senere har ment, at *id est «inservit epexegesi ironicae»*. Ogsaa Maternus's Endeligt kan belære os om, at dette er det ramme Alvor.

skrevne, thi to saadanne Verker rystes dog, især af en antik Digter, ikke saa *sans phrase* ud af Ærmet. Desuden kunde man da vente, at en saadan Tragedie Domitius ogsaa var bleven nævnt i Introduktionen c. 2. Skulde der paa den anden Side være hengaaet nogen Tid imellem begge Verkers Affattelse, maatte Domitius være skreven för Cato, altsaa forud for Sammenkomsten paa Maternus's Værelse, og da er jo M.'s Bearbejdelse af romerske Sujetter for Öjeblikket ikke længere noget *novum negotium* i den Betydning, hvori Udtrykket paa Stedet forklares. Kun naar *Domitium et Catonem* betegner det selvsamme Verk, kan her med rette være Tale om et saadant. To forskjellige Verker tilhörende forskjellige Tider vilde nok Aper ogsaa vidst at gjöre mere Væsen af end ved den simple Sammenknytning med *et* (jfr. ovenf. *modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyestem*). Desuden, hvorfor skulde Aper og Secundus, som i denne Maternus's historisk-poetiske Befatning tydeligvis ser en iöjnefaldende Fare, ikke allerede straks have indfundet sig med sine Advarsler hos Maternus, men opsat dermed, indtil Digteren for anden Gang löb den samme Risiko? Hvorfor skulde de udsætte sig for at lukke Brönden efterat Barnet var druknet?

Kap. V. Maternus har udtalt sin Glæde over i Secundus at have fundet en Dommer i den stadige Debat mellem ham og M. Aper, om enten Digte- eller Talekunsten er den bedst berettigede til at beslaglægge en begavet Mands Tid og Flid. Hertil bemerker S., at han, förend Aper vrager ham som Dommer (*antequam me iudicem Aper recuset*), vil gjöre, hvad alle skikkelige og pyntelige Dommere plejer, nemlig at de erklærer sig inhabile i de Sager, i hvilke det er grangiveligt, at de er forud indtagne for den ene Part (*alteram apud eos partem gratia praevalere*). Thi heder det videre *quis nescit neminem mihi coniunctiorem esse et usu amicitiae et assiduitate contubernii quam Saleium Bassum, cum optimum virum tum absolutissimum poetam?* Det gjælder altsaa at dömme mellem Digtekunsten og Veltalenheden, men Secundus er formeget Part i Sagen til at kunne afgive en upartisk Dommer. Han er hildet af sit personlige Forhold til Digteren Saleius Bassus og har derfor vanskeligt for at skille Digteren fra Digtekunsten, Personen fra Sagen; han er altsaa forud indtagen for Digtekunsten. Saavidt er alt klart. Derimod tvistes der om hvad videre fölger: *porro si poetica accusatur, non alium video reum locupletiorem.*

Jeg holder mig alene til de franske Interpreters Forklaring, eftersom denne synes at være bleven den af alle senere Tacitusfortolkere antagne. Jeg citerer efter Orelli: *reum locupletiorem:* »*magis idoneum, in quo maior locus esset accusandi*» *Duebner.* »*Je ne vois pas d'accusé plus riche en délits*» *Louandre*; og i Overensstemmelse hermed de tyske Oversættere Gutmann: »wird nun die Poesie angegriffen, so sehe ich keinen Schuldigen, der mehr belastet wäre», Roth »mehr schuldbeladen» osv. [1]).

Jeg tror ikke, det vil være vanskeligt at godtgjöre Urigtigheden af denne Forklaring, selv forudsat, at en saadan Betydning af Udtrykket *reus locuples* lod sig godtgjöre af Sprogbrugen, hvad man ikke engang har forsögt at gjöre. Secundus har sagt, at han i denne Strid er forud indtagen for den ene Part og derfor, förend Aper vrager ham som Dommer, selv vil undslaa sig; men hvad Grund skulde Aper have til at forskyde Secundus trods hans personlige Venskab for Digteren Saleius Bassus, naar han alligevel var villig til at indrömme, at han ikke kjendte nogen mere skyldbetynget *reus*, hvad enten saa *reus* er en af Digterne Bassus eller Maternus, eller Digtekunsten i sin Almindelighed? Ved en saadan Indrömmelse vilde Secundus paa det bestemteste tage Parti for Aper, som aldrig »aflader at drille og forfölge Poeterne», og S.'s Venskab for Bassus vilde i Sammenligning hermed kun lidet betyde, naar han alligevel kunde hæve sig til en i Apers Öjne saa fordomsfri Betragtning af andre Digtere og deres Kunst, og Secundus vilde ikke længere kunne soutenere sin Inhabilitet som Dommer, men han vilde derved allerede have dömt

[1]) For Fuldstændigheds Skyld bör jeg vel notere, at Fortolkerne ogsaa synes at være uenige om, mellem hvem der her procederes. Hvem er *reus*? Maternus? (saa Eckstein). Det er dog vel sagt med rene Ord af Sec., naar det heder *si poetica accusatur*, at han ikke opfatter denne Debat som et personligt Kjævleri imellem Aper og Maternus, men som en Principstrid, hvor selve Digtekunsten er den egentlige *reus*, ganske i Overensstemmelse med hans Sky for at decidere og med den mæglende Stilling, som han idethele beflitter sig paa at indtage Endnu mindre kan her være Tale om Sal. Bassus (saa Hess). Maternus vil jo gjöre Secundus til Dommer (c. 4), endnu inden Bassus er nævnt men en Dommer kan ikke tænkes uden Parter; Klager og Anklaget maa altsaa existere uafhængig af Bassus. Secundus bringer sit personlige Forhold til Bassus paa Bane alene for at godtgjöre sin Inhabilitet i Sagen M. Aper contra Digtekunsten, defenderet af Maternus. Om dette er Fortolkernes almindelige Opfatning, skal jeg ikke kunne sige, da jeg ikke har fundet nogen Udtalelse derom uden hos de to nævnte.

i Apers Favör. Fremdeles: Secundus vil undslaa sig i Lighed med andre skikkelige Dommere, som maa tilstaa, at de er personlig forudindtagne for den ene af Parterne (*alteram apud eos partem gratia praevalere*); hans personlige Forhold til Digteren Sal. Bassus trækker ham idethele over paa Digternes Side, og Digtekunsten er paa Grund deraf den Part, til hvis Fordel han i denne Procedyre er partisk: hvorledes stemmer det saa hermed, om han endnu i samme Aandedræt skulde erklære Digteren eller Digtekunsten for den mest skyldbetyngede Anklagede? Er det saa det personlige Forhold, som er det bestemmende for S.'s Standpunkt i denne Strid? Kan det saa om den anklagede, som han selv stempler som «*plus riche en délits*» i hans Mund med rette hede *apud eum gratia praevalere*? Uddeler ikke da S. meget mere som den, der staar over Partierne, med rund Haand Gunst og Ugunst til begge Sider, og forsaavidt han indtager noget Standpunkt, maa da dette ikke snarere siges at være imod end for Digtekunsten? Hvis S. gik ud paa at bevise, at han som hævet over personlige Sympathier netop var den kompetente Dommer i Sagen, eller hvis han havde sagt, at ikke Aper, men Maternus, Digtekunstens varme Ven, maatte forkaste ham, fordi han var personlig indtagen imod hans Klient, kunde man forstaa en saadan Ytring. Nu löber det hele ud i en fuldstændig Selvmodsigelse, som dog ikke maa lægges Forfatteren, men alene Udlæggerne tillast.

Jeg tror saaledes at have paavist, at Fortolkningen her er kommen paa Afveje, og det vilde ikke være Umagen værd at spilde saamange Ord derpaa, naar den ikke stöttedes af saa anseede Navne. Af Liv. IX, 9 tilligemed de dertil af Weissenborn citerede Steder: Gaius Dig. L., 16, 234, § 1: *locuples est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam petitor restituendam esse petit*; Dig. XII, 1, 41: *reum locupletem offerre* fremgaar, at Udtrykket *reus locuples* har en særegen technisk-juridisk Betydning, hvis billedlige Anvendelse i en Samtale mellem lutter Advokater ikke er vanskelig at fatte. Secundus afslaar det ham af Maternus tilbudne Dommerhverv; dertil har han to Grunde, först den, at Aper med Grund kunde beklage sig over ham som ikke uvillig Mand, og for det andet den, at Digtekunsten nok alligevel (uden hans Assistance) vil vide at klare for sig; den er en Krösus af en Anklaget, som ikke vil blive nödt til at opgive sit Bo, om den skulde blive stævnet for Skranken og — eventualiter — idömt en Bod. *locuples reus* er hvad vi kunde kalde en solvent

Anklaget ɔ: som er istand til at give den fulde Satisfaction, som maatte blive krævet af ham, saaledes at Sagvolderen, om han vinder Processen, ikke skal risikere at maatte sande Ordsproget: hvor intet er, er Kejserens Ret forloren, og sagsögte, om han taber, ikke at blive ussel og arm. Skulde Secundus indgaa paa at fungere som Dommer, maatte det være for at tage sig af sine Venners Kunst, men det er overflödigt. M. Apers Angreb vil ikke bringe Digtekunsten til Betlerstaven. En rig Anklaget har i mange Henseender Fordelen paa sin Side; f. Eks. jo rigere, jo bedre istand til at bestikke Dommeren. Saaledes forstaar man, at Digtekunsten i S.'s Öjne har noget bestikkende ved sig (*apud eum gratia praevalet*) og at Aper nödig maatte se ham som Dommer.

Kap. VI. *Quid enim dulcius libero animo — quam videre plenam semper et frequentem domum suam concursu splendidissimorum hominum? idque scire non pecuniae, non orbitati, non officii alicuius administrationi, sed sibi ipsi dari? ipsos quin immo orbos et locupletes et potentes venire plerumque ad iuvenem et pauperem, ut aut sua aut amicorum discrimina commendent. Ullane tanta ingentium opum ac magnae potentiae voluptas quam spectare homines veteres et senes et totius orbis gratia subnixos in summa rerum omnium abundantia confitentes id quod optimum sit se non habere?* Hvorledes *confiteri*? jo derved, at de kommer til den ofte unge og fattige Mand for hos ham at söge, hvad de savner; derfor maa Subjektet for *confitentes* falde sammen med Subjektet for *venire* i det frg. (*orbos et locupletes et potentes*). Videre: at et Overmaal af Rigdom og selv Stormandsvælde (*ingentium opum ac magn. potent.*) ikke skjænker saa stor en Nydelse som Talekunsten, bevises kun derved, at Rigdommens og Magtens Indehavere (dog vel baade unge og gamle) trods sin Rigdom (*in summa rerum abundantia*; hvorfra kommer *veteres et senes* til denne *abundantia*?) maa ydmyge sig for Taleren og tilstaa, at den bedste Rigdom fattes dem (*id quod optimum sit se non habere*). *veteres* maa være Fejl for *divites* (jfr. det horatianske *pauperemque dives me petit*); *veteres* «alderstegne» er desuden en utaalelig Tavtologi ved Siden af *senes* og med Acidalius at slette *veteres* forbyder Hensynet til Symmetrien (ogsaa ovenfor gjentagende tre Led). I hvilken Interesse skulde ogsaa *veteres* være indskudt? Med Roth at forklare *veteres* om «altadliche

Herrn» (= Sallusts *homines veteris prosapiae*), eller (hvad man da ogsaa kunde tænke paa) om gammeldagse Mænd, af gammeldags Tænkemaade og tilhörende en ældre Generation, som kun ugjerne yder den opvoksende Slægt sin Anerkjendelse, savner tilstrækkelig Hjemmel i Sprogbrugen. Og selv om man med Doederlein turde opfatte *veteres et senes* som en Gradation (*veteres: seniores, quinquagenarii, corroborati ingenio et prudentia; senes: non ante sexagesimum aetatis annum, venerabiles animo et prudentia*) vilde dog *veteres* ved Siden af *senes* være blottet for enhver argumentativ Kraft, og et nödvendigt Led i Beviset for at Rigdommen ikke kan medföre saa stor en Nydelse som Veltalenheden, nemlig at den selv (i enhver Livets Alder) erkjender Veltalenhedens Overlegenhed, savnes. *divites et senes et — subnixos* er og maa efter Sammenhængen nödvendigvis være en varierende Omskrivning af det frg. *orbos et locupletes et potentes*, ligesom ogsaa de samme tre Led gjenfindes i den frg. negtende Sætning *non pecuniae, non orbitati, non officii alicuius administrationi.*

Kap. VII. M. Aper förer Ordet: *Eqvidem ut de me ipse fatear, non eum diem laetiorem egi, quo mihi latus clavus oblatus est, vel quo homo novus et in civitate minime favorabili natus quaesturam aut tribunatum aut praeturam accepi, quam eos, quibus mihi pro mediocritate huius quantulaecunque in dicendo facultatis aut reum prospere defendere aut apud centumviros causam aliquam feliciter orare aut apud principem ipsos illos libertos et procuratores principum tueri et defendere datur*[1]. Ved *reum prospere defendere* savner man en Angivelse af Retstribunalet og Auditoriet, for hvilket Taleren lader sig höre, i Lighed med det flg. *aut apud centumviros, aut apud principem.* Videre sees ikke, hvori *reum defendere* adskiller sig fra *libertos et procuratores defendere*; *liberti et procuratores* er jo dog ogsaa *rei* i det Öjeblik de defenderes. At *reum defendere* som en mere generel Betegnelse tillige kan indeholde noget andet og mere, er her ikke tilstrækkeligt, da de ved *aut-aut* modstillede Led jo gjensidig skulde udelukke hinanden. En saadan Modsætning kan kun fremkomme derved, at ogsaa paa förste Sted et Forum betegnes,

[1]) Stedet har været behandlet af Spengel, hvis Rettelsesforslag nævnes i den kritiske Kommentar af Halm og Ritter uden at nogen af Udgiverne har accepteret samme. Spengels Begrundelse er mig ubekjendt, da hans *spicilegium criticum* ikke har været mig erholdeligt.

der henleder Tanken paa en særegen, fra *liberti* og *procuratores* forskjellig Klasse *rei*. Ved *apud centumviros* har Aper betegnet de *causae privatae*, hvis retslige Forhandling især fulgtes med Interesse; ved *reum defendere* sigtes til Talerens Procedyre i *causae publicae*. Af saadanne forhandles paa denne Tid de uden Sammenligning interessanteste i Senatet. I Tacitus's Annaler læser vi om en Mængde Anklageprocesser, tildels af spændende politisk Betydning, i hvilke Senatet övede Criminaljurisdiction, og f. Eks. Pisos Proces Ann. III, 10 flg. satte selv Gemytterne blandt Hoben i stærk Bevægelse. Forsaavidt som *causae publicae* derfor, uagtet de forhandledes for lukkede Döre, endnu vakte nogen Opmærksomhed blandt Mængden, maa denne væsentlig have knyttet sig til Forhandlingerne i Senatet. Her havde Taleren fremdeles et i Forhold til Tidernes Medför lönnende Felt for sin Virksomhed, ved hvis Betragtning M. Aper maa antages at dvæle med Velbehag. Hvor Maternus henspiller paa sin advokatoriske Virksomhed som Defensor c. XI Slutn. heder det ogsaa: *nec vereor, ne mihi unquam* *v e r b a i n s e n a t u n i s i p r o a l t e r i u s d i s c r i m i n e f a c i e n d a s i n t*. Spengels Forslag er: *a u t a p u d i u d i c e m reum prospere defendere*, men at tale for én Tilhörer (en Enkeltdommer) har Taleren neppe synderlig Glæde af, medmindre denne ene er *instar omnium*, som nedenfor *apud principem*, og selv her har det (vovelige) Experiment at defendere en Anklaget for en Mands Domstol, der er Dommer i egen Sag, en særegen Tillokkelse. Man læse: *a u t a p u d p a t r e s* etc.

Kap. VIII. Efterat Aper i sit Indlæg imod Digterne har sögt at dokumentere Talekunstens Magt, betragtet fra Nyttens, Nydelsens, Anseelsens og Berömmelsens forskjellige Synspunkter, fremdrager han »*ad demonstrandam eloquentiae oratoriae utilitatem*» to illustre Eksempler, nemlig de bekjendte Samtidige, *Marcellus Eprius* og *Vibius Crispus*. I Skildringen af deres Forhold til Kejserhoffet heder det om dem: *per multos iam annos potentissimi sunt civitatis ac, donec libuit, principes fori,* *n u n c p r i n c i p e s i n C a e s a r i s a m i c i t i a a g u n t f e r u n t q u e c u n c t a a t q u e a b i p s o p r i n c i p e c u m q u a d a m r e v e r e n t i a d i l i g u n t u r, quia Vespasianus, venerabilis senex et patientissimus veri* etc. M. Aper (Forfatteren i hans Person) har her som oftere en Skjælm bag Öret. Betegnelsen af Vespasian som *venerabilis senex* er ikke uden Hensigt i denne Sammenhæng: »Alder-

dommen gjör svag ligeoverfor prinselige Udskejelser og tilgjængelig for slette Raadgiveres Paavirkning». Da Fortolkerne dels slet ikke dels kun modstræbende har villet erkjende den skarpe Kritik, som her indirekte udtales over det kejserlige Regime, der tillader, at de nævnte Mænd «*agunt feruntque cuncta*», skal jeg gjöre opmærksom paa etpar Steder af Tacitus og Sveton, der synes at maatte bringe Lys i Sagen. Det sees nemlig, at Vespasians Venskabsforhold særlig til de her nævnte Mænd og især den Indflydelse, som disse har udövet paa Dommervirksomheden under ham, har været Gjenstand for udbredt og stærk Misbilligelse. Straks ved Vespasians Tronbestigelse havde det frisindede Parti i Senatet med Helvidius Priscus i Spidsen (Tac. Hist. IV, 6 sq.) lagt for Dagen, at, i Overensstemmelse med den sammesteds udtalte Grundsætning «*nullum maius boni imperii instrumentum quam bonos amicos esse*, et intimt Forhold imellem Marcellus og Vespasian ikke vilde være velseet, og det heder: *satis Marcello quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit: frueretur praemiis et impunitate, Vespasianum melioribus relinqueret.* Instruktiv er Tacitus's Skildring Hist. II, 84 af Retergangens Lovlöshed under Revolutionsaaret og senere: *Igitur navium militum armorum paratu strepere provinciae, sed nihil aeque fatigabat quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. Passim delationes, et locupletissimus quisque in praedam correpti. Quae gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere, ipso Vespasiano inter initia imperii*[1]) *ad obtinendas iniquitates haud perinde obstante, donec indulgentia fortunae et pravis magistris didicit ausus que est.* Hvem disse *pravi magistri* er, lærer vi videre af Hist. II, 95: *Magna et misera civitas: eodem anno Othonem Vitellium passa inter Vinios Fabios Icelos Asiaticos varia et pudenda sorte agebat, donec successere Mucianus et Marcellus et magis alii homines quam alii mores.* Om Mucianus er det bekjendt, at han snart trak sig tilbage i Privatlivet. Ogsaa Maternus's Ord Dial. c. 41: *Quid (enim opus est) invidiosis et modum excedentibus defensionibus, cum clementia cognoscentis obviam periclitan-*

[1]) Jeg gjör opmærksom paa Sauppes afgjörende Bevis for, at Dialogen skal tænkes holdt, ikke som man almindelig har antaget, i Vespasians 6te Regjeringsaar (75 p. Chr.), men först i Aaret 78, se Philol. XIX, 259.

tibus eat? indeholder et, i Overensstemmelse med den talendes idethele tilbageholdne og forblommede Sprog, mere tilslöret Angreb paa den kejserlige Retspleje, hvis sande Mening dog ikke kan være tvivlsom, naar man hermed sammenholder Steder som Svet. Vesp. c. 16: *reis tam innoxiis quam nocentibus absolutiones venditare non cunctatus est* eller Tit. c. 7: *suspecta rapacitas, quod in cognitionibus patris constabat nundinari praemiarique solitum.*

Herved mener jeg, at Opfatningen af disse Apers Ord som et omend indirekte dog djærvt og alvorligt Indhug mod et af det daværende Magthaveris værste Bröst, saadanne som man ogsaa andensteds i Skriftet finder [1]), i sin Almindelighed maa være sikret [2]). Om nogle Enkeltheder kan maaske endnu være nogen Tvivl. Er det komplimenterende *patientissimus veri* kommen til som et Plaster paa det Saar, som de frg. Ord slaar? Eller tilsigter maaske netop denne Ros over Kejseren paa Forhaand at afvæbne de övrige Interlocutorers mulige Rædsel

[1]) f. Eks. det omtvistede Sted c. 12: *nam lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus recens et malis e moribus natus.* Maternus har her ligeud nævnt to af de mörkeste Sider ved Datidens Talekunst, men bryder i det flg. straks brat af uden at gaa udförligere ind paa disse Skyggesider og benytte sig af dette den moderne Talekunsts mest angribelige Punkt. Roth har ikke forstaaet, hvorfor? og derfor forkastet den ligefremme Forstaaelse af Udtrykket *sanguinans eloquentia.* Jeg mener, at Maternus dertil har sine letbegribelige Grunde: 1) dels er en enkelt eftertrykkelig og frimodig Blottelse tilstrækkelig, hvor det gjælder et Samfundsonde, som Tiden selv lider under og derfor tilfulde kjender af egen bedrövelig Erfaring (hvem erindrer ikke Kejsertidens mangfoldige Anklagere af Profession, for hvem Veltalenheden var »*quaestuosa*« derved, at den var »*aliis exitiosa*«?); 2) dels hænger dette Veltalenhedens Misbrug sammen med politiske Tilstande, som den talende neppe vover at gjöre til Gjenstand for en direkte, aabenbar og udfört Kritik. Heraf kan man forklare sig, at Forfatteren oftere med en Lethed, der tilsyneladende grænser til Nonchalance, henkaster de mest indholdstunge Bemerkninger. Kontrasten imellem Formens Ligegyldighed og Indholdets Vegt og Alvor er alligevel for iöjnefaldende til at være naiv.

[2]) Den samme Opfatning har Duebner tildels antydet: »*agunt feruntque*, *Graeca locutio de praeda, ἄγειν καὶ φέρειν. Invidiosius dictum de causis pro aerario et fisco susceptis, quibus Vespasianus cupide prospiciebat.*« Men Orellis her anförte Citat af Duebner, hvis originale Udgave ikke har været mig tilgjængelig, da den ikke haves paa vort Universitetsbibliothek, lader mig formode, at Duebner ikke har medgivet nogen videre Begrundelse. Orellis Udförelse af det duebnerske Citat löber i ethvert Fald kun ud paa endel omskrivende Talemaader.

over Apers frie Sprog? Kejserens for Marcellus's og Crispus's Tale aabne Öre synes ikke at tiltrænge en saadan Begrundelse, da det ikke stemmer med, hvad vi forresten ved om disse Mænd at antage, at de har sagt de mægtige andre Sandheder end de, der var dem behagelige at höre. Jfr. om Marcellus Tac. Hist. II, 53: *Licinius Caecina Marcellum Eprium* ***ut ambigua disserentem*** *invasit* ɔ: saalænge Udfaldet af Kampen mellem Otho og Vitellius endnu var uafgjort, förte han et dobbelttydigt Sprog, sögte at holde gode Miner med begge Partier, og om Crispus Juv. IV, 82 flg.:

Ille igitur numquam direxit brachia contra
Torrentem, nec civis erat, qui libera posset
Verba animi proferre et vitam impendere vero.

Udtrykket *nunc principes in Caesaris amicitia* har Haakh Paully Real. III, 207 behandlet. Her at opfatte *Caesaris = principe* i det flg. forbyder, mener han, det udhævende *ipso* (af »Kejseren tilmed«). Kejseren selv er aabenbart modstillet Caesar. Men baade Titus og Domitian heder Caesarer. Hvem er nu den rette? Da Forfatteren ingen navngiver, maa Dialogen være holdt paa en Tid, mener fremdeles Haakh, da kun den ene af dem var nærværende i Rom, og söger ved Tekstændringer og Fortolkninger at godtgjöre, at Dialogen maa være holdt i Vespasians förste Regjeringsaar, inden Titus endnu var indtruffen i Rom fra Toget mod Jerusalem. Men Skriftets egen gjentagne Angivelse af Tiden for Dialogen til 120 Aar efter Ciceros Död (ɔ: Aar 78 p. Chr.) lader sig ikke rokke, jfr. Sauppes allerede citerede Behandling af dette Punkt. Har den ene af Prinserne i en os ubekjendt Anledning været fraværende fra Rom i Aaret 78? Titus erfares at have været Konsul i alle Aar fra 74 til 79, alene med Undtagelse af Aar 78. Hvad her fortælles synes maaske bedst at passe paa Domitian, jfr. Tac. Hist. IV, 39: *vis penes Mucianum erat, nisi quod Domitianus pleraque* ***instigantibus amicis*** *aut propria lubidine audebat.* Men har Taleren villet snærte ham, burde til Forebyggelse af Forveksling hans Navn været nævnt, og man maatte her læse *Caesaris Domitiani*; ellers kunde jo ogsaa Titus udlægges som den der var ment, og Taleren kunde uforsætlig komme til at sige Titus en Grovhed. Merkes maa det iövrigt, at heller ikke Titus havde noget godt Lov som Prins, jfr. ovenfor *suspecta rapacitas* etc., Svet. Tit. c. 6: *non temere quis tam adverso rumore magisque invitis om-*

nibus transiit ad principatum. Det rimeligste er vel, at *Caesaris* er en ved Abbreviatur (*Caes.*) opstaaet Fejl for *Caesarum.*

Jeg har sagt, at Aper oftere har en Skjælm bag Öret. Jeg skal citere endnu et Sted, hvor man ikke har været tilstrækkelig opmerksom paa en saadan satyriserende Tendens. Kap. IX Slutn. heder det: *laudavimus nuper ut miram et eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donasset. Pulchrum id quidem indulgentiam principis ingenio mereri: quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem.* Det forekommer mig mere end tvivlsomt, om denne Apers Notis om Vespasians vidunderlige og enestaaende Liberalitet virkelig er beregnet paa at stille Kejserens Gavmildhed i det mest glimrende Lys. Aper har paa Forhaand sörget for at lade os vide, at Advokaturen kan indbringe en Formue af 2—300 Millioner, og i Forhold hertil synes ½ Million Sestertier neppe meget mere end en noget rundelig Drikkeskilling. Fattige Konsularer faar iffölge Sveton en ligestor Sum i aarlig Gehalt. Videre nævner Juvenals 7de Satire, om hvilken det heder: *Septima demonstrat Romam nil ferre poetis*, blandt andre ogsaa vor Digter som «*tenuisque Saleius*», og det siges udtrykkelig: *Gloria quantalibet quid erit, si gloria tantum est* (ɔ: kun Ære og ikke Bröd). Er det nu end muligt, at Saleius som en slet Husholder atter senere kan være nedsunken i Armod, synes det ikke uden Malice, at Forfatteren lader Aper netop trække den forarmede Poet frem som det lysende Eksempel paa, hvorlangt kejserlig Rundhaandethed rækker. Kejserens Naadelön (*indulgentia principis* nedenfor) har forekommet ham for ubetydelig til varig at sikre Digterens ökonomiske Existens. Ogsaa det flg. *quanto tamen pulchrius se ipsum colere* etc. (med den skjulte Modsætning *quam principem*) ɔ: at hylde sig selv, at gjöre sig sin egen Genius bevaagen, at modtage Gaver af sig selv, snærter utvetydigen det uværdige i de Midler, hvormed den kejserlige Bevaagenhed vil vindes af den servile Hofpoet; jfr. Maternus's Svar c. 13 til denne Apers Insinuation imod Digterne, hvor han til Gjengjæld barberer Talerne Marcellus og Crispus: *quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? quod timent an quod timentur? — quod alligati omni adulatione nec imperantibus unquam satis servi videntur nec nobis satis liberi.*

Kap. X. Aper foreholder Maternus, at han ikke, som saa mange andre, kan söge en Undskyldning for sin digteriske Virksomhed deri, at denne i mindre Grad end Talerens skulde være udsat for at stöde an. Maternus har nemlig allerede ved sin «Cato» vakt Anstöd i de höjere Regioner. Og et saadant Anstöd undskyldes for Mat.'s Vedkommende ikke som for Advokatens ved nogen Kaldspligt eller ved det improviserede Foredrags Lidenskab og Varme; meget mere har det Udseende af, at Maternus med Overlæg og Valg har kaaret sig en notabel Personlighed, der kan tale, som den der har Myndighed (ɔ: den historiske Tragedies Helt). Hertil knyttes nu videre den Bemerkning: *Sentio quid responderi possit: hinc ingentis assensus, hinc in ipsis auditoriis poetam*[1]) *praecipue laudari et mox omnium sermonibus ferri. Tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem. Nobis satis sit privatas et nostri saeculi controversias tueri* etc. Herom har F. A. Wolf Miscellanea Pag. 162 bemerket: *totus locus dubitari licet an hodie satis integer legatur. Quippe hiat quodammodo quod sequitur «tolle igitur» etc. Sed de hoc genere plura insunt libello sine locupletioris codicis ope vix sanabilia.* De senere Fortolkere har ingen væsentligere Bidrag ydet til at ophæve Wolfs Tvivl. Alene Broter har forsögsvis udfyldt: *Fateor. At quanto plus celebritatis, tanto plus offensae, tanto ruina certior. Tolle igitur* etc.

Til Forstaaelse af Tankesammenhængen jævnföre man en Bemerkning i selve Skriftet c. 41: *nunc quoniam nemo eodem tempore assequi potest magnam famam et magnam quietem* (Hindringen ligger altsaa i Tidens Medför under Kejserne), fremdeles c. 13: *nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar*, og endel oplysende Steder af Tac. Agricola: c. 40: *Ceterum uti militare nomen grave inter otiosos aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus hausit*; c. 41: *Causa periculi non crimen ullum — — sed infensus virtutibus princeps et gloria viri ac pessimum inimicorum genus, laudantes*; c. 42: *non — famam fatumque provocabat.* Disse Citater af Agricola kan ikke afvises med den Bemerkning, at de angaar en anden Epoke af Kejserdömmet, Domitians Regjeringstid, medens Dialogen tænkes holdt under Vespasian. Despotiet bliver altid Despoti, og Dialogen er i et-

[1]) tilföjet af Ritter.

hvert Fald ikke forfattet för under Domitians seneste Regjeringstid. Det heder: *Tolle igitur quietis et securitatis excusationem*; altsaa: *quies* (= *tranquillitas et otium* hos Tac.) er *secura*, men er uforenelig med *omnium sermonibus ferri*. Saadanne *sermones* (sc. *laudantium*) vækker nemlig Magthavernes Skinsyge (jfr. Domitians Betragtning Agr. c. 39: *id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra principis attolli*) og medförer under Despotiet, uanseet Despotens Person, altid Fare. «Gaar du ud paa at bringe dit Navn paa alles Læber, da er det nödvendigt, at du opgiver den Undskyldning (for din Befatning med Poesien) som skulde ligge deri, at Digteren kan före et stille indgetogent og derfor farefrit Liv.» Maternus kan da ikke længere undskylde sig med et «*bene vixit qui bene latuit*». Forsaavidt synes den ved *tolle igitur* af det foregaaende deducerede Befaling (= *Ergo necesse est tollas* etc.) at staa i fuld Samklang med det frg., og Wolf har neppe ret, naar han formoder en Lakune foran *tolle*. Naar der nu videre som Led af den samme Deduktion tilföjes en begrundende Sætning med *cum*, da skulde denne egentlig altid indskrænke sig til at reassymere eller i en anden Form udvikle, hvad der allerede implicite indeholdes i det allerede sagte. Skal den före Tanken videre gjennem en Ideassociation og tilföje en væsentlig ny Begrundelse, bliver ethvert *igitur* egentlig ulogisk, og det maa da ialfald anmeldes ved et *cum praesertim, cum etiam* («tilmed da») eller lign., at Begrundelsen gaar et Skridt udover den ligefremme logiske Slutning. Hvorledes er nu her dette *cum tibi sumas adversarium superiorem* indeholdt i det frg. *omnium sermonibus ferri*, der omskreven til Bisætning af samme Form omtrent vilde lyde: *cum nomen tuum omnium sermonibus ferendum tradas*? Kan dette *cum sumas adv. super.* være en blot og bar Omskrivning for hint? Dette er kun muligt under én Forudsætning, nemlig at der til *omnium sermonibus ferri* kun gives det éne Middel *sumere advers. super.* Isaafald vil det at «vælge sig en Modstander af de höjere Regioner»[1]) være identisk med og altsaa en passende Omskrivning for «at bringe sit Navn paa alles Læber». Men en saadan Tankegang vilde være altfor paradox til at en

---

[1]) *superior* ɔ: *supra privati nomen* (Tac.), vel neppe rigtigt oversat af Roth «ein überlegener Gegner»; Udtrykket kan maaske være flertydigt, men man maa erindre, at Aper er inde paa et Kapitel, hvor han ikke kan önske at være altfor tydelig.

nærmere Forklaring kunde undværes, og Stedet er, fordi denne Forklaring nu savnes, heller ikke bleven forstaaet. Et formidlende Mellemled maa være udfalden. Er en erklæret Opposition mod Magthaverne end ikke den eneste Vej for Digteren til at bringe sit Navn i Folkemunde, tör man dog vistnok antage den for den sikreste, jfr. vor Forfatter c. 37 (Maternus om Taleren): *nobilitatus discriminibus in ore hominum agit, quorum ea natura est, ut secura sibi aliis lubrica velint*[1]). Jeg mener, at vi her har det af Afskrivere oversprungne Mellemled i Tanken og antager, at Forf. kan have skrevet: *tolle igitur quietis et securitatis excusationem*, *cum et nobilitatus in ore hominum agas et tibi sumas adversarium superiorem.* «Jeg föler nok, hvad der kan indvendes: her höstes en magelös Applaus, her nyder Digteren paa Stedet forlods sine Tilhöreres Ros, og hans Navn föres om paa alles Læber. Vel! men saa hör da op med at söge en Undskyldning i Digterens indgetogne og ubekymrede Liv, da du, foruden at du paa en opsigtvækkende Maade bringer dit Navn ud iblandt Publikum (hvad der i og for sig er skikket til at vække Bekymringer), dertil endog vælger et saa faretruende Middel som at udvælge dig en *adv. sup.*» Det dobbelte *quietis et securitatis* tyder paa Nödvendigheden af en dobbelt Begrundelse; ved *cum — agas* ophæves *quies*, ved *cum — sumas securitas*. *cum — agas* dækker det foregaaende *omnium sermonibus ferri* og kan endnu siges at holde sig inden Slutningens Omraade; ved *et — sumas* tilföjes det nærmestliggende Middel til *nobilitatus — agas*, som derfor lettelig knytter sig dertil og let kan forudsees at ville fölge med, uden at dog derfor det ene kan substitueres for det andet. Fejlen er opstaaet ved at en Afskriver har sprunget over fra *et* til *et*, og af det tilbagestaaende *cum et tibi sumas* er *et* foran *tibi* bleven slettet.

Dette Forsög paa at udfylde Tankens Brist stöttes, naar man ser hen til Modstykket c. 13 Slutning. Vi har her Epilogen af Maternus's Indlæg til Forsvar for Digtekunsten, der fremsættes med umiskjendeligt retorquerende Tilbageblik til den i den ovenfor citerede Epilog af Apers Angreb indeholdte Tanke, at Digtekunsten er en farlig Kunst. Denne Retorsjon, som den nævnte dispositio allerede synes at antyde, bliver end tydeligere, naar man læser en Smule mellem Linjerne og tager

[1]) Jeg skal nedenfor söge at begrunde, hvorfor jeg netop saaledes udfylder Lakunen paa dette Sted i c. 37.

Historien tilhjælp, hvad man kun delvis har gjort. Iövrigt synes Ordene i den Grad gjennemsigtige, at man engang opmerksom derpaa ikke let kan undgaa at se. Det heder: *Nam Crispus iste et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac sua fortuna concupiscendum? quod timent an quod timentur? — — quod alligati omni adulatione nec imperantibus unquam satis servi videntur nec nobis satis liberi? quae haec summa eorum potentia est? tantum posse liberti solènt. Me vero dulces, ut ait Vergilius, Musae remotum a sollicitudinibus et curis— — in illa sacra illosque ad fontes ferant; nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar. — nec incertus futuri testamentum pro pignore scribam nec plus habeam quam quod possim cui velim relinquere, quandoque olim fatalis et meus dies veniet, statuar tumulo non maestus et atrox*[1], *sed hilaris et coronatus, et pro memoria mei nec consulat quisquam nec roget.*

Hvem ser ikke, hvormeget der her er myntet paa de Herrer Crispus og Marcellus? De gjentagne Spörgsmaal *quod timent* etc. vækker indtrængende en Tvivl hos os om Paalideligheden af den kejserlige Naades Sol. Sammenligningen med *liberti*, der henleder Tanken paa den hyppige Erfaring: hvo höjt staar, kan dybt falde, gjör disse kejserlige Yndlinges Stilling end mere prekær. »Jeg Digteren mener langt snarere [end disse dine Talere] at kunne leve et idyllisk Liv i Fred, frit for Sorger og Bekymringer, og jeg vil ikke længere [i Lighed med dem] udsættes for Politikens Kabaler og mange Uberegneligheder: *insanum forum*, hvor de ustyrlige Lidenskaber hersker, döv for Fornuftens Stemme, *lubricum*: den, der kaster sig ud i det politiske Livs Malström, giver sig derved ud paa Glatis, hvor man ikke ved, hvorledes man naar frem ɔ: hvad Enden bliver»; herved forberedes det flg. *famamque pallentem*, der passende replicerer c. 10 *cum nobilitatus in ore hominum agas, pallentem* (uden Tvivl med Allusjon til et Digtersted) ab effectu ɔ: som lettelig kan bringe til at blegne, hvorledes? fordi der kun er et Skridt fra Kapitolium til den tarpeiske Klippe, og fordi de mægtiges Mistænksomhed altid er vaagen mod fremmed Storhed.

---

[1]) cfr. Tac. Hist. IV, 43: *Marcellus minacibus oculis* (c. 6: *primo minax certamen*); Ann. XVI, 29: *Cum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus ac minax, voce vultu oculis ardesceret*; ɔ: altsaa ikke som en anden Marcellus.

Kan saa Læseren undgaa her uvilkaarlig at tænke paa den træffende Illustration til disse Ord af Maternus, som den saa ofte nævnte Marcellus's endnu Aaret efter (i Vespasians sidste Regjeringsaar) indtrufne Fald afgiver? Igjennem den profetiske Hentydning til denne den store Talers Katastrofe, som Forfatteren her lægger Maternus i Munden, i Forbindelse med den nedenfor ogsaa af andre bemerkede Allusjon til Maternus's eget blodige Endeligt hörer vi Forfatterens Suk over det Despotiets Tryk, der i en ufri Tidsalder hviler over Tidens aandelige Virksomhed. Vi har hört Taleren (c. 10 Slutn.) og Digteren (c. 13) gjensidig foreholde hinanden det usikre og farefulde ved en frimodig Udövelse af deres respektive Kald, og Forfatteren aabner nu ved dette Diskussjonsthemas Afslutning et historisk Fjernsyn for os, hvorved han henviser os til for alle vitterlige Kjendsgjerninger, hvoraf vi lærer, at begge har Ret, eftersom baade Taleren og Digteren, den almægtige Marcellus, Apers ophöjede Talerideal, og Maternus, Digtekunstens ædle Forsvarer og Repræsentant, den ene som den anden ender — paa Skafottet. Vi henvises med andre Ord til Historiens tragiske Lösning af det i Dialogen tilsyneladende uden Resultat diskuterede Spörgsmaal.

Kap. XI. *Ego (Maternus) sicut in causis agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione tragoediarum et ingredi famam auspicatus sum, cum quidem in Neronem improbam et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii potentiam fregi, et hodie siquid in nobis notitiae ac nominis est, magis arbitror carminum quam orationum gloria partum.* I Anledning af et locus desperatus maa det være tilladt at forebringe et Indfald.

Om Vatinius og hans Forhold til Nero læser vi hos Tacitus Ann. XV, 34 (Aar 64 p. Chr.): under en paatænkt Rejse til Grækenland (som forelöbig blev opgiven) tager Nero Kvarter i Benevent, «*ubi gladiatorium munus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter foedissima eius aulae ostenta fuit, sutrinae tabernae alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus, primo in contumelias assumptus, dehinc optimi cuiusque criminatione eo usque valuit, ut gratia pecunia, vi nocendi etiam malos praemineret*». Hist. I, 37 forekommer hans Navn som tilhörende en Afdöd i en Tale af Otho sammen med Konsorters brugt som appellativisk Betegnelse for det neroniske Hofs berygtede Ödelande: *septem a Neronis fine menses sunt et iam plus rapuit Icelus*

quam quod Polycliti et Vatinii et Helii (?) *perdiderunt.* Af Satirikerne (Mart. XIV, 96, jfr. Juv. V, 48) sees, at han har nydt den tvivlsomme Ære, at en egen Art Bægere efter ham har faaet Navn af *calices Vatinii.* Dio Cass. 63, 15 har opbevaret en af hans *facetiae scurriles*: *τὴν δὲ γερουσίαν οὕτω δεινῶς ἐμίσει, ὥςτε καὶ τῷ Οὐατινίῳ ὡς μάλιστα χαίρειν, ὅτι ἔλεγεν ἀεί ποτε πρὸς αὐτόν· μισῶ σε, Καῖσαρ, ὅτι συγκλητικὸς εἶ*, og af samme Forfatter, skjönnes videre, at han var blandt de obligate Tilhörere og Beundrere ved Neros kunstneriske Præstationer, «hvis Indgange og Udgange, Holdning, Miner og tilfældige Blik omhyggelig iagttoges». Dette sidste synes allerede at tyde paa et ikke meget kordialt Forhold. At han senere maa være falden i Unaade og være bleven styrtet ved Maternus, allerede i Neros levende Live, tillader Stedet her ikke at tvivle om. Thi omend enkelte af Neros Kreaturer kan have overlevet ham, maatte dog i ethvert Fald deres «*potentia*» staa og falde med Nero, og et Angreb paa Scurraen Vatinius efter den mægtige Kejsers Fald kunde umulig være den Heltegjerning, der har indbragt Maternus saamegen Berömmelse, at han derved kunde sige sig i Opinionen at have vundet sine Sporer. Hvorledes der efter Drabet paa Nero paa almindelig Maade ɔ: ved Lov og Dom toges Straf over hans Haandlangere og Angivere, fortælles desuden udtrykkelig Tac. Hist. IV, 42: *senatus occiso Nerone delatores et ministros more maiorum puniendos flagitabat.* Til at knække en Vatinius's *potentia* behövedes altsaa da ikke længere en Digters extraordinære Frimodighed. Endelig kan Tacitus neppe med Taushed have forbigaaet Vatinius's Fald, men han maa have fortalt derom i den for os tabte Del af hans Annaler, der har omhandlet Neros to sidste Regjeringsaar.

Er det da for dristigt af disse Antydninger at slutte, at Vatinius, saaledes som til forskjellige Tider Kejserhoffets mest betroede Mænd er blevne det utro, har konspireret imod Nero? Ogsaa andre har formodet, at Maternus maa have knækket hans «mod Nero selv ryggeslöse Vælde» (jfr. en Sejans Forhold til Tiber) gjennem Allusjoner i en Tragedie («durch eine malitiöse Anspielung in einem Drama», Heraeus til Tacitus Hist. I, 37). Disse Allusjoner kan neppe have sigtet til noget andet end visse forbryderske, maaske höjforræderiske Planer af Vatinius. Jeg kommer nu til Indfaldet. Haandskrifterne af Sveton Ner. c. 36 omtaler to Sammensværgelser imod Nero, en *conjuratio*

Pisoniana (65 p. Chr.), der betegnes som *prior*, og en *conjuratio Viniciana*, *Beneventi conflata atque detecta*, der betegnes som *posterior*. Nogen *Vinicius*, der paa Neros Tid har spillet nogen mere fremragende Rolle, kjendes ellers ikke, endnu mindre nogen *conjuratio Viniciana*, cfr. Baumgarten-Crusius til Svet. l. l.: *De hac coniuratione nihil constat. Vinicianae descriptio periit sine dubio cum Taciti libris deperditis.* Vatinius havde hjemme i Benevent (Juv. V, 45 *sutor Beneventanus*) og har naturligvis der mere end andensteds været en indflydelsesrig Person. Denne mystiske *conjuratio* «*Viniciana*» maa efter det af Sveton tilföjede «*posterior*» tilhöre den samme Slutningsepoke af den neroniske Regjering, inden hvilken Tiden for Maternus's Tilintetgjörelse af Vatinius's Vælde lader sig begrænse. Skulde «*Viniciana*» hos Sveton være Tekstfejl for «*Vatiniana*»?

Kap. XII. Jeg har allerede ovenfor citeret *Nam lucrosae huius et sanguinantis eloquentiae usus recens et malis e moribus natus* (Haandskrifterne A og B uden Præposition *malis moribus natus*, C *et ex m. m.*). Til at betegne den moderne Veltalenhed som en Skabning af, en Udflod af Tidens Demoralisation, mener jeg en Præposition her er fornöden. Jeg foretrækker Stillingen med Præpositionen imellem, dels fordi mange Eksempler viser, at den her var mest udsat for at overspringes af Afskriverne, dels fordi «*malis*» ved denne Stilling bliver, hvad det skal være, et Hovedord for Tanken.

Kap. XII. *Nec ullis (quam poetis et vatibus) aut gloria maior erat aut augustior honor, primum apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur, deinde apud illos deis genitos sacrosque reges, inter quos neminem causidicum, sed Orphea et Linum ac, si introspicere altius velis, ipsum Apollinem accepimus. Inter quos* maatte være partitivt at forstaa = *unum inter quos*, *quorum in numero*, saaledes at Orfevs og Linos selv bliver at regne med til *sacri reges.* Men de gamle Sangere er aldrig blevne gjorte til Konger. Forbindelsen *nec ullis gloria maior primum apud deos — deinde apud — reges* viser, at Maternus kun vil gjöre opmerksom paa den Hæder, Fortidens Sangere nöd hos hine *reges*, og naar vi ser hen til det foreg. *apud deos*, *quorum interesse epulis ferebantur* (jfr. det vergilianske *tu mihi das epulis accumbere divom*), bestaar vel Hæderen ikke i nogen

anden end den, at Sangeren fik Adgang til Kongers og Heroers Kreds og var velseet iblandt dem (sml. i verdslige Forhold den ærefulde Stilling de persiske *ὁμοτράπεζοι* indtog i Kyros den yngres Hofstat), en Ære («mit Göttern und Königen verkehren»), som Sagnet intet ved om, at en *causidicus* har nydt. Oversætterne synes at have følt Vanskeligheden, idet de friskt væk (fra Nast til Roth) oversætter *inter quos* «in deren Gesellschaft», men en saadan Oversættelse har ikke Hjemmel i Sprogbrugen. Foran *inter* maa være udfalden et Particip, der netop paa Grund af denne Stilling let kunde overspringes. Den rette Mening fremkommer, naar man læser: *admissos inter quos* etc.

Kap. XVI. Aper udvikler, hvor ringe Tidsafstanden imellem de Talere, som Messala kalder de gamle, og de, der tilhörer hans egen Tidsalder, igrunden er. «Imellem vor egen og Demosthenes's Tidsalder ligger ikke meget mere end 400 Aar.» «*Quod spatium temporis si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur; si ad naturam saeculorum ac respectu immensi huius aevi, perquam breve et in proximo est.*» Udtrykket *natura saeculorum* kan her neppe have sin Rigtighed. Ved «Tidernes Natur» (ɔ: sande Natur) vil man dog vel snarest tænke den almindelige Tanke om Tidens Flygtighed og Forgjængelighed («*fugit irreparabile*» etc.), men med denne Tanke for Öje bliver 400 Aar snarere en Betydelighed end en Ubetydelighed. Meningen er klar: maalt efter den altid fortsatte Rad af Slægtfölger og med Hensyn til Tidens Umaalelighed indtil nu (*huius*) svinder 400 Aar ind til noget meget lidet. Man venter et Udtryk, der betegner Tidens Kontinuitet, omtrent hvad Tacitus Hist. I, 2 kalder *longa saeculorum series.* Jeg læser altsaa: *si ad tenorem saeculorum* etc.

Kap. XXI Slutn. tager Aper under sin Kritik over de gamle Talere Corvinus paa en Maade undskyldende i Forsvar: *nolo Corvinum insequi, quia nec per ipsum stetit quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret viderimus, in quantum iudicio eius vis aut animi aut ingenii suffecerit.* Hverken Duebners Fortolkning af *viderimus*: «*potius nostrum est videre, in quantum*» etc. eller Doederleins *videremus* (efter editio Aldina) ɔ: «*alioquin videremus i. e. si per ipsum stetisset ac non sui seculi auribus et iudiciis deterritus esset*», synes sproglig mulig. Nipperdeys *exprimeret uberrimus* fordrages ikke vel med den

fölgende Indskrænkning; Superlativen *uberrimus* falder noget mager, naar der tilföjes *in quantum*. Haases *videbimus* etc. indeholder en Bebudelse af noget, som siden ikke indtræffer. Ritter statuerer en Lakune: *valetudo corporis si suffecisset, viderimus*, men uanseet, hvad der ellers kunde være at indvende herimod, saa er Tanken paa Corvinus's svage Helbred tilstrækkelig antydet i den overordnede Sætning *nec per ipsum stetit* sammenlignet med c. 20 Beg.: *quis nunc feret oratorem de infirmitate valitudinis suae praefantem? qualia sunt fere principia Corvini*. Jeg redigerer med en, som man formentlig vil indrömme, læmpelig Rettelse: *nolo Corvinum insequi, quia nec per ipsum stetit quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimer*e*t et videremus in quantum* etc. *et videremus* fremdeles afhængig af *quo minus*, efter Meningen explikativt til det frg. *exprimeret* = *ut videremus*; altsaa: Corvinus vil jeg ikke gaa irette med, fordi det end ikke var hans Skyld (men alene grundet i hans svage Helbred), at han ikke naaede vore Tiders Friskhed og Elegance, og vi ikke fik at se, hvorvidt en skabende Aandskraft hos ham har understöttet hans (rigtige) Dömmekraft (ɔ: saaledes at vi deraf kunde bedömme, hvorvidt osv.).

Kap. XXIV Slutning (Maternus til Messala): *exprome nobis non laudationem antiquorum (satis enim illos fama sua laudat) sed causas cur in tantum ab eloquentia eorum recesserimus, cum praesertim centum et viginti annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit*. Perfektum *collegerit* er her umotiveret i det Öjeblik, det ikke er Meningen at henvise til den Undersögelse, hvormed Aper i det frg. har godtgjort osv. Vat. 4498 har *ratio temporum colligitur*; dette er naturligvis en Skrivfeil for *ratione temporum colligitur* og stötter forsaavidt Fr. Jacobs (af Halm i *comment. crit.* meddelte) Forslag *ratione temporum collegerit* (»*probabiliter*» Halm). Jeg mener, man maa gaa et Skridt videre og tilföje Subjektet *Aper*[1]. Deraf at af det oprindelige *ratione temporum collegerit Aper* Navnet er udfalden, kan man forklare sig begge Udbedringsforsög i Codices: dels *ratio temporum collegerit*, dels *ratione temporum colligitur*.

[1]) Efterat dette var nedskreven ser jeg af Citater hos Walther, at ogsaa ældre Fortolkere har været inde paa denne Tanke, at Apers Navn her skulde være udfalden, ligesom ogsaa, at Conjecturen *ratione temp.* er ældre end Jacob, men da ingen af Delene har trængt igjennem, tör det ikke være overflödigt at tage Stedet op igjen til fornyet Behandling.

Maternus har efter i Begyndelsen af sin Replik at have talt om Aper vendt sig fra ham til Messala; naar han nu atter mod Slutningen bringer Aper paa Bane, er det det naturlige, at han atter nævner ham. Endelig er ikke Apers Navn uden Betydning i denne Sammenhæng. Aper har sögt at benegte, at den nye Tids Talekunst idethele skulde være et Tilbageskridt i Sammenligning med den gamle Tids og har netop til Stötte herfor sögt saavidt muligt at reducere Tidsafstanden mellem begge til et Minimum. Saameget mere nödvendigt bliver det derfor i Maternus's Öjne at faa eftervist Grundene til den saa store Afstand i Veltalenhed, «da det unegtelig har lykkedes Aper at godtgjöre, at Afstanden i Tid ikke er meget betydelig, kun 120 Aar». Tilföjelsen af Apers Navn paa den signifikante Plads i Enden af Sætningen henviser til den argumenterende Brug, han tidligere i Dialogen har gjort af denne Sætnings Indhold, og gjör den til Messala stilede Opfordring *exprome nobis* etc. saameget mere indtrængende.

Kap. XXV Beg. i umiddelbar Sammenhæng med det frg.: *Tum Messala: sequar praescriptam a te, Materne, formam. Neque enim diu contradicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam parum proprie antiqui vocarentur quos satis constat ante centum annos fuisse.* Af de Talere, som Messala nedenfor fremförer som Repræsentanter for *antiqui oratores*, er det kun Asinius Pollio, der ikke er död for mere end 100 Aar siden, men hans berömmeligste Virksomhed som Statsmand og Taler ligger alligevel længere tilbage i Tiden. I Apers Argumentation c. 17 heder det: *centum et viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur* (saa ogsaa citeret af Maternus c. 24, se ovenfor), og Messala, som saa ivrigt forfægter Afstanden i Kunst, har ingen Grund til at slaa af paa Afstanden i Tid, og forkorte til 100 Aar den Mellemtid, som Aper engang har medgivet, at udgjöre 120 Aar. Altsaa: *tamquam parum proprie antiqui vocarentur, quos satis constat ante amplius centum annos fuisse* [1]).

Kap. XXV Slutn. *Quod ad Servium Galbam et C. Laelium attinet, et si quos alios antiquorum agitare non destitit, non*

[1]) Saaledes vel kritisk sandsynligere end hvad jeg ligeledes finder hos Walther: Schurzfleisch *ante centum et ultra annos.*

exigit defensorem, cum fatear quaedam eloquentiae eorum ut nascenti adhuc nec satis adultae defuisse. Messala har nævnt Apers Navn en Gang straks i Begyndelsen af det lange Kapitel. Derpaa fölger en Rangering af de latinske Talere i Lighed med den almindelige Rangering af Attikerne, der tilligemed en tilknyttet Digression gaar igjennem 24 Linjer i Ritters Oktavudgave. Saalænge efter kan da neppe Aper omtales uden Navns Nævnelse; derfor *agitare Aper non destitit.* Endnu mere indlysende er det, at der i *antiquorum* maa stikke en Fejl. *si quos alios* (efter almindelig sölvalderlig Sprogbrug = *quoscunque alios*) *antiquorum* etc. indrömmer Aper meget mere end Messala kan mene, eller rettere alt hvad Aper har paastaaet, nemlig at der ved de gamles Veltalenhed som endnu liggende i Svöbet og ikke ganske voksen har klæbet visse Mangler. Dette er en Indrömmelse som Messala fra sit Standpunkt saaledes uden nogen Begrænsning umulig kan gjöre om hvilkesomhelst af de gamle Talere som Aper ikke har undladt at chikanere, thi Aper har jo chikaneret dem alle, og hele Messalas Foredrag gaar jo ud paa at forsvare *antiqui oratores* imod Apers uberettigede Daddel. Cicero og hans nærmeste Samtidige maa absolut undtages. Fejlen lader sig fjerne ved at indföje ét Bogstav: *et si quos alios antiquiorum* etc. Aper har end ikke forsmaaet at satyrisere over en Menenius Agrippa (c. 17 og 21) og en Appius Caecus (c. 18 og 21). Men en Serv. Galba, C. Laelius og hvilke af de endnu ældre, der har været udsatte for Apers Angreb, anser Messala sig ikke pligtig til at forsvare. Ved *si quos alios antiquiorum* omfatter han Talerne fra Lælius af opover i Tiden (de ældre end Lælius), som han ikke vil forsvare. I Begyndelsen af det flg. Kapitel gjör han nogle korte Bemerkninger til Forsvar for de (mere bekjendte) Talere, som fölger nærmest efter Lælius i Tid (C. Gracchus og Crassus) uden endnu dog at kunne henföres til den egentlig ciceronianske Æra.

Kap. XXXI. *In his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos sive apud cupidos, sive apud invidentes, sive apud tristes sive apud timentes dicendum habuerit, tenebit venas animorum* etc. *infesti* er opsatte paa ikke at ville höre; *cupidi* higer efter at höre (nemlig hvad der passer i deres Kram, hvad der stemmer med en forudfattet Mening); *invidentes* fortolker alt, hvad de hörer, i Overensstemmelse med en personlig Antipathi; *tristes* og *timentes* beherskes af en Stemning, der ligger udenfor Sagen.

invidentes staar besynderlig isoleret; videre savner man responsorisk Gruppering og de fornödne Hvilepunkter; et med *invidentes* korresponderende Led er udfalden, hvilket, sees af c. 34: *auditorium semper plenum, semper novum, ex invidis et faventibus*; altsaa *sive apud invidentes sive apud faventes. faventes* (de der beherskes af en personlig Sympathi) giver den correkte Modsætning til *invidentes*.

Kap. XXXI. *Neque enim sapientem informamus neque Stoicorum civitatem, sed eum qui quasdam artes haurire, omnes libare debet.* Messala gjör Undskyldning for at han som Midler for den vordende Talers Uddannelse vover at anbefale selv en Epikurs og Metrodors Skrifter. Hvad *Stoicorum civitatem* i denne Sammenhæng skal sige, har ingen forstaaet, paa Ritter nær neppe nok erklæret at forstaa. Dertil kommer, at Stoikeren ikke kan modstilles *sapiens*, eftersom *sapientia* er Betegnelsen for Stoicisme (cfr. c. 5 om Helvidius Priscus). *Stoicorum* er enten et forvansket Glossem til *sapientem*, eller fordærvet for *Stoico more* og indkommen paa urigtig Plads. For *civitatem* har Doederlein foreslaaet *neque — civem, sed disertum, qui*; Haase *neque — civem aliquem*. Her har man nærmet sig det rette: *neque civem antiquum*; *antiquus* i den saa gjængse Betydning om gammel og god Enfold i Sæder (man tænke paa en Cincinnatus bag Ploven), dobbelt passende i Messalas Mund, der helt igjennem optræder som den deciderede *laudator antiqui temporis.* Jeg læser altsaa: *neque enim sapientem informamus Stoico more neque civem antiquum sed eum* etc. ɔ: thi det er ikke Vismanden efter stoisk Tilsnit vi her söger at danne, heller ikke Borgeren af gammelt Slag, men kun ham osv. Paa samme Maade kunde en Nutids Pædagog, om han for Stilens Skyld vilde anbefale Ungdommen en Forfatter som Voltaire, som Undskyldning for en ellers maaske betænkelig Lektyre tilföje: thi det gjælder ikke her at opdrage til Gudsfrygt eller Borgerdyd.

Kap. XXXVII. Det er med Taleren som med Krigeren; jo oftere han har været i Slag, jo flere Stöd han har bibragt og afpareret, jo större og bitrere den Modstander er, som han har udæsket, desto mere ophöjet, ærefrygtbydende og adlet ved hine Fejder lever han i Folkemunde. Dette begrundes af Maternus ved den psykhologiske Bemerkning «*quorum (hominum) ea natura est, ut secura sibi aliis lubrica velint*». Dette *aliis lubrica*

mangler i Haandskrifterne. *secura sibi* er tydeligvis alene kommen til for Modsætningens Skyld, for saa meget stærkere at faa udpræget den Tanke, som det her alene kommer an paa, at Menneskerne **gjerne** ser sine Medmennesker i Fare (sml. Madvig, græsk Ordföjningslære § 189, a). Derfor maa *secura sibi* («paa samme Tid som de for sit eget Vedkommende vil det trygge») gaa foran; ved den omvendte Stilling vilde den logiske Vegt falde paa *secura sibi*[1]). Foran *velint* maa have staaet et Ord, som har nærmet sig Lyden af *secura*, hvad der har bevirket at Afskriveren har sprunget over fra det ene til det andet. Rettelsen *lubrica* anbefaler sig ogsaa ved den Brug, som Maternus allerede c. 10 (*lubricum forum*) gjör af Ordet billedlig med Allusjon til de Farer, som Taleren er udsat for, naar han optræder paa det offentlige Livs Arena.

Kap. XXXIX. *Parvum et ridiculum fortasse videbitur quod dicturus sum, dicam tamen* ***vel ideo ut ridear.*** Denne sidste Bemerkning af Maternus, hvis Tale sandelig ellers er alvorlig nok, at han udtrykkelig gaar ud paa at blive til Latter, er upassende. Man venter: endog med Fare for at osv. *parvum et ridiculum* fremsættes aabenbarligen som noget, der kunde motivere Maternus til **ikke** at komme frem med, hvad han har isinde. Han kan da ikke, ialfald ikke uden nærmere Forklaring og Begrundelse, udenvidere erklære, at han netop tilsigter det ridicule. Her maa læses: ***vel ita ut ridear*** ɔ: det ridicule er ham ubehageligt, men ikke i den Grad ubehageligt, at han derfor skulde undlade at sige, hvad der er ham af Betydning at faa sagt.

Kap. XXXIX Slutn. *Itaque Hercule eiusmodi libri extant,* ***ut ipsi quoque qui egerunt non aliis magis orationibus censeantur.*** Det er de ældre Taleres Verker, hvis Fortræffelighed skildres ved den udhævede Fölgesætning. Hvad skal dette sige, «at endog de selv, der har holdt Talerne, ikke mere bedömmes ved andre Taler»? Hvilke andre Taler? I det foregaaende hentydes baade til *accusationes* og *defensiones*,

---

[1]) Dette er bleven overseet ved de tidligere Forsög paa at udfylde Lacunen: *ut dubia laudent, secura velint* Acidalius, *ut dubia aliis, sibi secura velint* Ritter i den ældre Udgave, senere *ut aliis dubia, sibi ut secura velint*; *ut ancipitia, non secura velint* Schopen.

og der er ikke nævnt nogen speciel Art af Taler. Jeg læser: *ut ipsis quoque qui egerunt non alii magis orationibus censeantur* ɔ: at ingen mere end Talerne selv karakteriseres ved disse deres Taler. Cicero har f. Eks. ved sin Tale pro Archia poeta rejst sig selv i höjere Grad et Æreminde end selve den Mand, Talen helt og holdent omhandler, Archias.

Om Fremstillingen af Verbernes Böjning i franske Skolegrammatiker.

Af ***Jean Pio.***

Det er i Undervisningen en ufravigelig Pligt for Læreren at tage Hensyn til hvad der allerede er lært og hvorledes der er lært, til Stoffet, som er tilegnet, og Methoden, som er anvendt; og dette gælder ikke alene for samme Fag paa de forskellige fremrykkende Stadier af Undervisningen, men ogsaa for beslægtede Fag i deres Forhold til hinanden indbyrdes. Intet er mere vækkende og tidsparende for Skolens Gerning end, hvor Lejlighed gives og Kombination er mulig, at opfriske og benytte erhvervede Kundskaber for at lette Tilegnelsen af nye, og Intet er mere forvirrende end en unødvendig Skiften af System og Skhema for Fremstillingen af de samme eller lignende Phænomener. Heri ligger for Sprogundervisningens Vedkommende Berettigelsen til at fordre, at Fordeling af Stof, Begrebsbestemmelser og Reglers Affattelse i de forskellige, i Skolerne lærte Sprogs Grammatiker saavidt mulig stemmer overens og ialfald ikke divergerer mere end Sprogenes forskellige Kharakter absolut medfører, samt at der tages nöje Hensyn til Sprogenes indbyrdes historiske Stilling til hverandre og deraf følgende större eller mindre Lighed (Oldnordisk, Dansk, Svensk - Tysk, Engelsk — Græsk - Latin, Fransk), for at Behandlingen kan være saameget desto mere ensartet, jo nærmere Sprogenes Slægtskab er, og for at tillige ved en rigtig og med Varsomhed anvendt etymologiserende eller sprogsammenlignende Tilknytning af hvad der skal læres til hvad der allerede er bekendt Tilegnelsen af Ordstoffet og den Maade, hvorpaa Sproget omformer og benytter

dette, kan lettes og fremhjælpes. Hvor frugtbringende en saadan methodisk Uniformitet er for Sprogundervisningen derpaa har Skolemændene hos os haft det bedste Bevis i Madvigs ensartede Behandling af den latinske og græske Syntax og den Indflydelse, hans System har faaet (hos os og i Norge) paa Fremstillingen ogsaa af nyere Sprogs Ordföjning. Men det Princip, hvis Gyldighed saaledes mere almindelig er kommet til Anerkendelse med Hensyn ttl Definitioner, Reglers Affattelse og skhematisk Orden i Ordföjningslæren, det samme maa ogsaa kunne anvendes ved Behandling af Lyd-, Form- og Orddannelseslære, ved Könsregler og ved Meddelelsen af det lexikalske Stof, kort sagt ved hele Sprogundervisningen. Thi ogsaa paa disse Gebeter gælder det lige saa vel som ved Ordföjningen, at en rationel Behandling, der med forsigtig Begrændsning af Stoffet tager Hensyn til den sammenlignende Sprogvidenskabs Resultater (og det baade for de døde og de levende Sprog), og «som navnlig for de Sprog, der er nærbeslægtede eller udsprungne af samme Rod, i Hovedtrækkene lader det grammatiske Skhema være fælles, nødvendigvis, paa samme Tid, som den letter Oversigten for Disciplen, tillige lader saavel det Ensartede som det Særegne fremtræde i en haandgribelig Skikkelse»[1]). Ligesom man vel maa vogte sig for i den grammatiske Undervisning og i de for Skolen bestemte Lærebøger at byde Disciplen[2]) Theorier og Stofmasse, som om han var speciel, historisk og grammatikalsk Sprogforsker, saaledes benytte man derimod Lejligheden til ved Behandlingen af de forskellige Sprog at give ham «almindelig Forestilling om Sproghistorie, om Udvikling og Bevægelse i Sprogene, for at han kan sættes i Stand til tænkende at begribe sit eget Sprogs Tilværelsesmaade»[3]). Det er særlig

---

[1]) Jak. Løkke, engelsk Grammatik. Khristiania 1867 S. III. — I Norge er man saa heldig af denne Forfatter at have en Cyklus af fortrinlige Parallelgrammatiker for Modersmaalet, Tysk og Engelsk. Her er tillige Syntaxen behandlet i Overensstemmelse med Madvig, saa at altsaa i de norske Skoler, hvor Løkkes og Madvigs Grammatiker bruges og hvor Undervisningen i Fransk tillige meddeles efter Abrahams's (Ingerslev's) eller min Sproglære, Fremstillingen af Ordföjningslæren er saa ensartet som vel mulig for alle Skolesprogene.

[2]) Jeg taler naturligvis her, som bestandig i det Følgende, om Disciplen i den höjere (saakaldte «lærde») Skole.

[3]) Madvig, Om de grammatikalske Betegnelsers Tilblivelse og Væsen. Andet Stykke. 1857. S. 80.

i dette sidste Öjemed at Oldnordisk har sin Berettigelse som Fag i Skolen (thi det historiske og æsthetiske Udbytte af Læsningen af den gamle nordiske Literaturs Mindesmærker kan jo indvindes gennem Oversættelser i det moderne Sprog), og dette Oldsprog, hvor fremmed for Nutiden det end i Mangt og Meget er blevet, vil ved hvad det frembyder af slaaende Analogier med det afledte Sprog, Modersmaalet, af sig selv under Undervisningen ganske naturlig støtte sig til dette, men jo nöjere og nærmere Læreren forstaar at knytte de to Sprog sammen ved at göre Eleven klog paa den etymologiske Sammenhæng og lære ham at slutte fra Modersmaalet, han har inde, til Ords og Formers Betydning i det gamle Sprog, desto lettere og hurtigere vil denne finde sig tilrette heri og desto mindre Beslag vil der lægges paa hans Hukommelse. Og ligesaa naturlig er det da i Undervisningen saa vidt mulig at forbinde ogsaa det Sprogpar indenfor Skolens Omraade, hvor det samme Forhold af Stamsprog og afledet Sprog frembyder sig for os, nemlig Latin og Fransk. Her er selvfølgelig ikke Meningen den at tilraade eller forlange en Jævnføring strax ved den første Undervisning; den vilde kun forvirre og aflede Elevens Opmærksomhed fra det i hvert nyt Sprog, han skal til at lære, for Öjet og Øret saa Uvante og Vanskelige. Men paa et senere Stadium, naar i begge Sprog allerede noget Stof er samlet, naar de praktisk lærte og indøvede vigtigste Böjningsformer kan begynde at sættes i Skhema, at repeteres og suppleres efter Grammatikens Orden, saa vil der ikke alene være den omtalte Anledning til at forklare de to Sprogs historiske Stilling, men tillige en Opfordring og Mulighed til ved Jævnføringen i det Enkelte at lette og befæste Erindringen om Ord og Former, saavelsom om Ords og Formers Anvendelse i Sætningen. Det var med dette Formaal for Öje at jeg for faa Aar siden udarbejdede min lille franske Grammatik («fransk Formlære» og «de vigtigste Regler af den franske Ordföjningslære»). Ved lette og overskuelige Regler for Lydovergangene fra Latin til Fransk søger jeg deri at lægge Baand paa mange Læreres Lyst til sporadisk og forkert Etymologisering, mens jeg tillige giver Disciplen et Korrektiv og et Hjælpemiddel til at erindre en Mængde Ord og Former og forstaa deres Skrivemaade og aabner hans Blik for den store Regelmæssighed og Analogi, der ved Siden af en vis Vilkaarlighed og Uberegnelighed gjör sig gældende i Sprogenes Dannelse og Udvikling. Under Opstillingen af Böjningsformerne og Aflednings-

endelserne, i Könsreglerne og i Ordföjningslæren henleder jeg overalt, hvor jeg kan antage, at Disciplen kan lettes ved at mindes om og henvises til det andetsteds Lærte, hans Opmærksomhed paa hvad der har Lighed med og sin Forklaring i Oldsproget, idet jeg dels anfører de tilsvarende Ord, Former og Regler i Latinen [1]), dels blot ved den skhematiske Opstilling eller ved Affattelsen af Reglerne gör ham det let og naturlig selv at drage Parallelen. Jeg har derimod vundet Plads og Overskuelighed ved at fjærne Alt hvad der uden Grund har været nedarvet ogsaa til de fleste af vore Sproglærer fra den traditionelle franske Methode og Fremstilling, Alt som kunde volde unødvendig Vanskelighed for Eleven ved at afvige fra den Maade, hvorpaa han i sin græske eller latinske Grammatik sér Phænomenerne fremstillede, kort Alt der kunde fremme og nære det desværre for nyere Sprog endnu hist og her i Skolerne florerende Probenreuter- og Parleurvæsen med dets Ramser og «praktiske Regler» [2]).

Medens jeg nu tror, at det Meste i min Fremstilling, naar man overhoved hylder de Principer, hvorfra jeg er gaaet ud, neppe vil være Genstand for nogen synderlig Kontrovers, er der dog ét större og vanskelig Afsnit i Formlæren, hvorom jeg allerede længe har følt Trang til at udtale mig og særlig da overfor de Lærere, der bruger min Sproglære ved deres Undervisning, saameget mere som der lige til den sidste Tid har været Tvivl

---

[1]) men da naturligvis altid kun Latinen i den Skikkelse, hvori den forefindes hos de Forfattere, Eleven i Skolen gör Bekendtskab med. Man vogte sig vel for (hvad der har sin Berettigelse og Nødvendighed for et videnskabelig komparativ-philologisk Arbejde over fransk Sproghistorie) at hente sine Etymologier og Sammenligninger fra middelalderlig Latin eller andre romanske Sprog, som ligger aldeles udenfor Skolens Arbejde og Elevens Synskreds.

[2]) Det er ikke afvejen her at minde om hvad en berömt Pædagog har udtalt om Undervisningen i nyere Sprog i de lærde Skoler: «Für die »neueren Sprachen soll dem Willfährigen Gelegenheit geboten werden »einen guten Grund zu legen; darum ist auch hier ein gründlicher »grammatischer Unterricht erforderlich, nur darf dieser nicht zum Schreiben »und Sprechen gesteigert werden zum Behuf eines utilitarischen Zweckes. »Beides ist nur Mittel zum Ziel, nicht Zweck; es genügt wenn der Schü- »ler jeden Prosaiker lesen kann. Man soll aber diesen Unterricht wis- »senschaftlich ertheilen, nicht nach Grammatiken, die für »Marqueurs oder Commis Voyageurs geschrieben sind, nicht »nach den heillosen Redensartensammlungen». C. F. Nägelsbach, Gymnasialpädagogik. Erlangen. 1862. S. 147 f.

hos mig selv, om ikke en Forandring borde foretages i min Fremstilling. Dette Afsnit er Læren om Verbernes Böjning. I de følgende Blade har jeg da her forsøgt saa sammentrængt som mulig at begrunde det System og den Behandlingsmaade, der er fulgt i min Formlære. Mangt og Meget vil vel være de fleste af mine Læsere bekendt andetsteds fra, da det sproghistoriske Stof, jeg har benyttet, kan findes i Diez's og Burguy's berömte Verker, til hvilke jeg her i Almindelighed én Gang for alle henviser, for ikke at behøve at anvende Citater for det Enkelte. Naar man til Slutningen i mit Forslag til en methodisk Klassificering af de uregelmæssige Verber vil finde nogle Afvigelser fra den i min Formlære anvendte Opstilling af disse, saa ligger Grunden til at Forandringen ikke allerede er indført i det for ikke længe siden udkomne andet Oplag af min Bog i de Hensyn jeg maatte tage til afgivne Løfter om deri ikke at ændre eller omsætte mere end det Allerhöjstnødvendige.

I. Personalendelser. Iblandt alle de romanske Sprog er Fransken det, der mest har udvisket Konjugationsforskellighederne. Præsens Ind. i Flertallet, hele Præsens Konj. og Imperf. Indik. er ens for alle Konjugationer. Desuden er overhoved Kharakterbogstav, Bindevokal, Modus- og Tempuselementer i den Grad sammenslyngede med Personalendelserne, at vi i Reglen kun kan tale om Böjningsendelser ialmindelighed. — Enkelttallets 2den Persons-Mærke *s* er gennemgaaende. 1ste Person i Enktt. har i de fleste Tilfælde af Indikativen[1]) draget 2den Persons-Mærket *s* over til sig, en Særegenhed, som Fransken ikke har tilfælles med noget af de andre romanske Sprog, og som heller ikke findes i dens ældre Skikkelse (gammelfr. vend, voi; rendi, vi : nyfr. vends, vois; rendis, vis). Det latinske *m* er altid bortfaldet. 3dje Persons-Mærket *t* holdt sig overalt i Flertallet; i Enktt. kun i de Former, hvor det uorganiske *s* indsneg sig i 1ste Person; dog har det ogsaa i de andre efterladt Spor af sig i det evphoniske *t* (i Forbindelser som a-*t*-il, aime-*t*-on, parla-*t*-on o. s. v.). — 1ste Pers. i Flertal har kun bevaret mes (latinsk *-mus*) i *Passé défini*[2]) og det enestaaende

---

[1]) Undtagelser er 1ste Klasses Præsens og *Passé défini*, samt ai, og de som 1ste Klasses Verber dannede Præss. cueille, saille, ouvre, couvre, offre og souffre.

[2]) med et, sandsynligvis fra det gamle Sprogs anden Persons *-stes* optaget, nu ikke længere udtalt *s* foran sig: chantâmes af ældre chantasmes.

Præsens sommes. I den for de andre Tider og Maader gennemgaaende Endelse -ons er *o* rimeligvis latinsk *a* fra 1ste Konj.[1]) overført paa alle de andre Tilfælde og altsaa gældende tillige for *e* og *i* (*am-a-mus*, *vend-i-mus*, *deb-ē-mus* = aimons, vendons, devons). Den latinske 2den Persons *-tis* er indsvunden til *z* med gennemgaaende samme Bindevokal *-e* (aimez = *amatis*; devez = *debetis*; vendez = *venditis*); kun i *Passé déf.* forbliver Konjugationsvokalen, og det lat. Perfektums *-stis* bliver -tes med Cirkumflex over den foregaaende Vokal (aimâtes = *amastis*; finîtes = *finistis*). Ellers forekommer -tes for lat. *-tis* blot i de enkelte Præsensformer, hvor Stammen har Tonen: êtes, dites, faites. I 3dje Person i Flertallet er Flexionen fuldkommen forstummet. Det i Skriften bevarede -ent erstatter Latinens *-ant*, *ent* og *unt*. Undtagelser med lydende Nasal er de tildels ved stærk Sammentrækning fremkomne Enstavelsesformer vont, font, sont og ont (og følgelig de af dette sidste dannede Futurer: aimer-ont).

II. Modus. Konjunktiv har fælles for alle Böjningsklasser stumt *e* til Kharakterbogstav i hele Enkelttallet og i 3dje Pers. Fl. (*e*, *es*, *e*, -*ent*); 1ste og anden Pers. i Flert. har derimod Endelserne ions (gammelfr. -iens) og iez[2]). Denne Modus er kun bevaret af Præsens og Pluskvamperfektum, hvilken sidste Form imidlertid i Fransk som i de andre romanske Sprog tabte sin Betydning og gik over til at fungere istedenfor den ikke optagne Imperf. Konj. — Imperativ er bevaret for Præsens og har Former for 2den Pers. i Enkelttallet samt 1ste og 2den Pers. Fl. Ogsaa her er Konjugationsforskelligheden udvisket, kun at 1ste Klasse har beholdt vokalisk Udgang i Enkelttallet uden Tilföjelse af det for de andre Klasser tiltagne *s*[3]). For-

---

[1]) smlgn. Biondelli, Dialetti Gallo-Italici. 1853. SS. 214 og 483, hvor dette samme *o* findes for enkelte ital. Dialekter.

[2]) smlgn. ital. baade Indik. og Konj. af Præsens -iamo, og Konj. -iate. Konjugationsenheden er ellers ikke gennemført i Italiensk; vi har canti og venda = lat. *cantem* og *vendam*. I andre romanske Sprog har vi helt igennem bevaret Latinens *e* for 1ste Konj. og *a* for de andre: Spansk og Portug. cante, cantemos; venda, vendamos; Provençalsk chante, chantém, venda, vendám.

[3]) Spor ogsaa her af dette *s* findes foran en og y: donnes-en, portes-y. Hvad der ovenfor er sagt om 1ste Klasses Verber, gælder forøvrigt ogsaa nogle faa andre, uregelmæssige Verber, nemlig dem, der i Præs. Indik. ender paa *e*, f. E. cueillir, samt avoir, savoir og vouloir (cueille, aie, sache, veuille).

merne er laante fra de tilsvarende af Indikativen. Blot fire Verber har (idetmindste tildels) taget deres Imperativ fra Konjunktiven: aie (Konj. aies), ayez; sache, sachez (Konj. sachiez); veuille (Konj. veuilles), veuillez, og sois, soyez. — Infinitiv er ligeledes kun bevaret for Præsens. Det har med Undtagelse af 4de Klasse mistet sit udlydende *e*. Foran *r* er 1ste Klasses oprindelige *a* gaaet over til *e*; I-Konjugationen har beholdt sit *i*; E-Konjugationens Kharakterbogstav er bleven diphthongeret (devoir = *debēre*); Bindelyden *ĕ* i den konsonantiske Böjning er forsvunden (vendre = *vend-ĕ-re*). — Af Gerundiums Ablativ (*cantando*) kommer det franske saakaldte *Gérondif* (en chantant), som i sin Form falder sammen med det (nu altid) uböjelige Præsens Participium. Her er (allerede i Gammelfransk) -ant bleven Fællesendelse for alle Klasser (= baade latinsk *-ans* og *-ens*: chantant, vendant, partant). Kun i ganske enkelte, alene som Adjektiver brugte Participier er *e* bevaret: précédent, équivalent. — Perf. Participium er den eneste passive Form, der har holdt sig i Sproget. Det etymologiske *t*, som endnu fandtes i det ældre Sprog (chanteit, venduit, partit), forsvandt gennemgaaende i den vokaliske Böjning. For A- og I-Konjugationerne har vi aimé og fini af aimer og finir; i E-Konjugationen indsneg sig fra det latinske Perfektum paa *-ui* en Endelse *u* (af en Form paa *utus*, hvorfor man jo havde en Mængde Analogier i lat. Partic. som minutus, solutus, secutus o. s. v.). Herfra stammer da ogsaa denne samme Endelse *u* i Participier af den konsonantiske Böjning (vendu = *venditus*; smlgn. gammelfr. venduit). Lat. *-ctus*, *-ptus*, *-rtus* bevarede derimod *t* og gav paa Fransk -(i)t, -rt: dit, fait, écrit, couvert af *dictus*, *factus*, *scriptus*, *coopertus*; fra *-sus* stammer *s* i Former som clos, mis (*clausus*, *missus*). Men for at se, hvor vilkaarlig og regelløst det franske Sprog har anvendt de her nævnte Former paa *-u*, *-t* og *-s*, behøver man kun at sammenligne Participier som fendu, tordu, couru, épreint, absous med de tilsvarende lat. Supiner *fissum*, *tortum*, *cursum*, *expressum*, *absolutum*.

III. Tempus. Imperfektum, der i Fransk ligesom i Modersproget har samme Tempusstamme som Præsens, har (ligesom Præs. Ind. i Flert., hele Præsens Konj. og Gerundiet) udviklet en Fællesendelse for alle Böjninger. Mens vi i Italiensk har -ava, -eva, -iva for lat. *-abam*, *-ebam*, *-iebam* (*ībam*), træffer vi allerede i Gammelfr. (burg. Dial.) istedenfor de to sidstnævnte

Fællesendelsen -oie [1]); ja selv 1ste Klasses -eve opgives og bliver ligeledes -oie. Dette -oie eller (med det uorganiske -*s*) -ois blev da, som man antager ved Indflydelse fra Normandiet, først i det höjere Talesprog udtalt, senere skrevet -ais [2]). Flertallets 1ste og 2den Person har ved Endestavelsens Betoning faaet en endnu stærkere Afkortning, saa at kun det tonløse *i* er blevet tilbage som Kharakterbogstav for Imperfektet (allerede af den ældste Skikkelse chanteve har vi istedenfor chanteviens, chanteviez Formerne chantiens og chantiez). — Til Præsensstammerne hører endvidere de ved Sammensætning af Infinitiver med Præsens og Imperf. af avoir fremkomne Former for Futurum og Konditionalis. Den stærke Betoning af Endestavelserne fremkaldte Forkortning af Hjælpeverbet: chanter-ons = chanter-avons o. s. v. Af samme Grund indtraadte mange andre Sammentrækninger [3]): recevr-ai, vau-d-rai af recevoir og valoir; af envoyer enverrai, af courir, mourir, acquérir: courrai, mourrai, acquerrai o. s. v. Med Hensyn til Konditionalis's ældre Endelse -ois (oie) gælder selvfølgelig paa Grund af dets Oprindelse det Samme som er bemærket i det Foregaaende ved Imperfektum.

De latinske Perfekter paa *a-vi* og *i-vi* mistede *v*: aimai af *amavi*, finis af *finivi*. Former paa *ēvi* af en Verbalstamme paa *ē* (*delēvi*), som allerede var sjeldne paa Latin, opgaves ganske. Endelsen *-ui* ligger til Grund for de franske Former paa us: lat. *debui* er fransk dus (i Gammelfr. endnu dui), *habui* eus; men den har grebet endnu videre om sig end i Latinen (reçus = *recepi*, courus = *cucurri*) og har ved Tiltrækning af Akcenten voldet stærke Sammentrækninger [i tus = *tacui* er saaledes kun *t* bleven tilbage af hele Verbalstammen [4])]. Af Perfektsendelsen *-si* er *s* levnet i flere franske Verber: dis = *dixi*

---

[1]) eller, hvad der maa være den ældste Form, -eie.

[2]) omtalt allerede hos Th. Beza, de francicae lingvae recta pronunciatione. Genevæ. 1584.

[3]) dog i det nuværende Sprog ikke saa hyppige som i ældre Fransk, hvor vi finder: merrai for menerai; dorrai for donnerai; harrai af haïr; gerrai af gésir o. s. v.

[4]) Kun flydende Bogstaver modstaar Udfaldet: va*l*us, cou*r*us, pa*r*us; stumme Bogstaver bortkastes derimod tilligemed den foregaaende Vokal: dus af *debui*; bus af en Form *bibui*; crus af en Form *credui*.

(ɔ: *dic-si*); conclus = *conclusi*; ris = *risi*; ja dette *s* er endog benyttet ved Verber, hvor Latinen kun har *-i*: pris = *prehen**di***; sis = *se**di***. — Det latinske stærke, af Stammen umiddelbart dannede Perfektum (paa *-i*) er i Fransk (som i alle de andre romanske Sprog) kun meget svagt repræsenteret, nemlig ved de tre Former vi-s (= *vid-i*), fis (= *feci*), vin-s (= *veni*) samt det i Analogi med dette sidste dannede tin-s (af tenir). — At det franske *Imparfait du Subjonctif* oprindelig er latinsk Pluskvamperfektum Konj., er allerede bemærket ovenfor. Det er i sin Dannelse derfor altid af samme Stamme som Perfektum (*Passé défini*).

Resultatet af denne Oversigt over de bevarede franske Verbalformers etymologiske Oprindelse vil altsaa blive, at man i en Fremstilling af den franske Konjugation ikke alene af videnskabelige Grunde, men ogsaa til praktisk Lettelse for den Lærende strængt bør adskille Tempusstammerne: Præsensstammen, som ligger til Grund for alle Maader af Præsens, for Imperfektum Ind., samt for de med Præs. Inf. sammensatte Futurum og Konditionalis; og Præteritumstammen, som vi forefinder i *Passé défini* og *Imparfait du Subjonctif*. Desuden maa mærkes det til Dannelsen af de periphrastiske Former benyttede Perf. Particip. Naar vi altsaa under Undervisningen efter gammel Skik vil sikre os Elevens Kendskab til Böjningen af de forekommende Verber ved at lade ham nævne disse «*a verbo*», vilde det være langt rigtigere end at benytte den gængse Ramse, om man vænnede ham til at fremsige a) af Præsensstammen følgende 4 Former (paa Grund af de deri ifølge Sprogets Lydlove indtrædende Forandringer): Infinitiv, 1ste Person af Præs. Ind. Enk. og Flertal, 1ste Pers. Enk. af Futurum, og b) af Præteritumstammen *Passé défini*, samt c) Perf. Partcp.; f. Ex. ceindre, (je) ceins, (nous) ceignons, (je) ceindrai; (je) ceignis; ceint. — Endvidere vil det fremgaa, som ogsaa ovenfor er berört, at det for de fleste Tilfælde vil være os umulig i en skhematisk Fremstilling af de franske Böjningsendelser i deres nuværende Skikkelse at skelne Stammeudlyd, Bindevokal, Modus- og Tempus-Mærke; ikke engang overalt kan vi udsondre Personalendelserne. Vi faar derfor rigtigst følgende Skhema [1]):

---

[1]) De anvendte Tal henviser til den i min Sproglære fulgte Konjugationsinddeling: (I.) 1. Parler. 2. Finir og Sentir. 3. Recevoir. (II.) 4. Vendre.

For Præsensstammen:

Præsens.

Indikativ.

1.	2. 3. 4.
e	s
e-s	s
e-(t)	t
o-ns	
e-z	
e-nt	

(1.–4.: o-ns, e-z, e-nt)

Konjunktiv.

1. 2. 3. 4.

e
e-s
e
io-ns
ie-z
e-nt

Imperativ.

1.	2. 3. 4.
e	s

(1.–4.: o-ns, e-z)

Infinitiv.

1.	2.	3.	4.
e-r	i-r	oi-r	re

Particip. og Gerund.

1. 2. 3. 4.

a-nt

Imperfektum.

1. 2. 3. 4.

ai-s
ai-s
ai-t
io-ns
ie-z
aie-nt.

For Præteritumstammen:

Passé défini.			*Imparfait du Subj.*		
1.	2. 4.	3.	1.	2. 4.	3.
a-i	i-s [1]	u-s	a-sse	i-sse	u-sse
a-s	i-s	u-s	a-sse-s	i-sse-s	u-sse-s
a-(t)	i-t	u-t	â-t	î-t	û-t
â-mes	î-mes	û-mes	a-ssio-ns	i-ssio-ns	u-ssio-ns
â-tes	î-tes	û-tes	a-ssie-z	i-ssie-z	u-ssie-z
è-rent	i-rent	u-rent	a-sse-nt	i-sse-nt	u-sse-nt [1]

For Perfektum Particip. Passiv:

1.	2.	3.	4.
é	i	u	u, t (ell. s)

---

[1]) Der opstaar her en theoretisk Vanskelighed idet i conconci-s, conclu-s, di-s, mi-s, conqui-s, ri-s, pri-s, assi-s *s* som bevaret virkelig Perfektsmærke borde adskilles i Betegnelsen fra det almindelige paragogiske 1ste Personsmærke *s*, ligesom Vokalerne *i* og *u* i de nævnte Perff. tilhører Verbernes Rod og aldeles ikke har Noget med Böjningsendelserne at göre. Praktisk derimod voldes ingen Ulempe, idet Lydforbindelserne

IV. Konjugationsinddeling. — I den latinske Grammatik er vi vante til at inddele Verberne i fire Konjugationer efter deres Præsensstammes Udlyd: tre vokaliske med Stammer paa *-a*, *-e* og *-i* (1ste, 2den og 4de Konj.), og én konsonantisk (3dje Konj.), hvortil tillige hører en Del Verber med Stammer paa *u*. Naar vi nu ogsaa i Fransken efter gammel Sædvane benytter Firdelingen, faar vi ganske tilsvarende Klasser: 3 vokaliske med Udlyd -e, -oi og -i (1ste, 3dje og 2den Klasse: aime-r = *ama-re*, devoi-r = *debē-re* og senti-r = *senti-re*), og én konsonantisk, 4de Klasse (vend-re = *vend-ĕ-re*). Der maa dog hertil bemærkes, hvad der allerede fremgaar af det ved Böjningsendelserne Udviklede, at Fransken foruden ved de almindelige Lydovergange paa mange andre Maader gennem Analogiseringsbestræbelser og selvstændige Udviklinger og Forandringer indenfor Sprogets Omraade i höj Grad har udvisket de i Latinen (og især i den klassiske Latin) existerende Konjugationsforskelligheder og gjort de oprindelige Forhold ukendelige [1]. — Af de her nævnte Klasser finder vi A- og I-Klasserne stærkest repræsenterede i Fransk [2]. Den første (franske Verber paa -er) indbefatter de allerfleste, saavel af latinske som fremmede Stamord oprundne Verber (af latinsk Oprindelse: aimer, chanter, châtier, confirmer, louer o. s. v.; af tysk Rod: galopper, garder, blinder, hisser, rincer, o. s. v.; af græsk: caler, coller, moquer, saper o. s. v.; af arabisk: assassiner, chiffrer o. s. v.). Latinske Verber paa *-are*, som i Perf. og Supinum har *-(u)i*, *-itum*, optoges som regelmæssige (sonner, plier). — For I-Klassen maa vi opstille to Afdelinger, en ren og en blandet. Den første indbefatter kun latinske Verber, dels af 4de Konj. (bouillir, *bullire*; dormir, *dormire*; servir, *servire*; de uregg. eller defektive vêtir, *vestire*; ouvrir, *aperire*; venir, *venire*; ouïr, *audire*; saillir, *salire*; férir, *ferire*; samt de af latinske Deponentier dannede sortir (gaa ud), *sortiri*; partir (rejse), *partiri*; mentir, *mentiri*), dels af 3dje (fuir,

---

ogsaa her under Böjningen forbliver de samme. Derimod maa de to Former vin-s og tin-s særlig opstilles, da vi her ved Perfektsmærkets Bortfald faar Personalendelserne föjede til de konsonantisk udlydende Stammer.

[1]) Med Hensyn til den Rolle, Akcenten særlig her har spillet, vil jeg henvise til den fortræffelige lille Afhandling af Gaston Paris: Étude sur le rôle de l'accent Latin dans la langue Française. Paris 1862.

[2]) Ifølge Aug. Brachet, Grammaire hist. de la langue française. 1868. p. 198 böjes efter 1ste Klasse 3620 Verber, efter 2den 350, efter 3dje 30 og efter 4de 60.

fugere, og de uregelm. cueillir, *colligere*; faillir, *fallere*; courir, *currere*; offrir, *offerre*; souffrir, *sufferre*; quérir, *quærere*; mourir af Depon. *mori*) og dels af 2den Konj. (repentir, *-pænitēre*; de uregg. tenir, *tenēre*, og gésir, *jacēre*). Den anden Afdeling udgör de Verber, der har deres Udspring fra latinske Inkhoativformer (paa *-sco*) eller er dannede i Lighed med disse ved Indskud af *-ss* mellem den oprindelige Præsensstamme og Endelsen (hele Præsensstammen igennem undtagen Infinitiv). Heller ikke her forefinder vi alene Verber af den latinske 4de Konjugation (som finir, punir, nourrir, o. s. v.), men ogsaa af 2den (fleurir, *florēre*; emplir, *implere*; pâlir, *pallere*; abolir, *abolere*; jouir, *gaudere*) og 3dje (agir, *agere*; convertir, *-vertere*; fléchir, *flectere*; envahir, *invadere*; frémir, *fremere*; gémir, *gemere*), og dernæst endelig en Del Nydannelser, meget ofte af ulatinsk Rod (vieillir, blanchir o. s. v.; af tysk Rod haïr, choisir, garantir o. s. v.). — E-Klassen i sin Regelmæssighed (*-ēvi*, *-ētum*, *-ēre*) var allerede i Latinen kun tyndt repræsenteret, og af de herhen hørende Verber er de enkelte i Fransken bevarede traadt over i I-Klassen (emplir og abolir). Ogsaa finder dette Sted, som allerede bemærket, med forskellige af de andre lat. Verber paa *-eo*, som repentir, pâlir, jouir, fleurir og det uregelmæssige tenir. Til den konsonantiske Böjning er gaaet over: rire, *ridere*; plaire, *placere*; taire, *tacere*; paraître, *parere*; semondre, *submonēre*; duire, *decere*; tondre, *tondere*; répondre, *respondere*; tordre, *torquere*; luire, *lucere*; nuire, *nocere*. Tilbage er kun som korresponderende paa Latin og Fransk: devoir af *debēre* og de uregg. eller defektive chaloir, *calere*; valoir, *valere*; souloir, *solere*; mouvoir, *movere*; avoir, *habere*; voir, *videre*; seoir, *sedere*; -paroir, *parere*; de andre paa *-oir*, nemlig de paa -cevoir som recevoir, concevoir o. s. v., samt de uregg. eller defektive pleuvoir, savoir, choir, vouloir, pouvoir stammer fra latinske 3dje Konjugations- eller anomale Verber: (*-cipere*, *pluere*, *sapere*, *cadere*, *velle*, *posse*, for hvilke vi, da *oi* kun findes istf. *ē*, maa tænke os Overgangsformer paa -ēre: *-cipēre*, *pluēre*, *sapēre*, *cadēre*, *volēre*, *potēre* [1]). — Fjerde Klasse, den konsonantiske Böjning, er Latinernes 3dje Konj. (vendre = *vendere*; joindre = *jungere*), uagtet vi i det Foregaaende har sét mange af denne Konj. paa Fransk overførte til I- og E- (*oi*-) Konjugationerne, og endnu

[1]) Paa Gammelfr. har vi derfor pooir.

flere, fordetmeste dog i en yngre Sprogperiode indførte, vil vi finde omdannede til Verber paa *-er* (affliger, arguer, céder, consumer, corriger, négliger, résister o. s. v.). Til Gengæld har vi nogle faa af E-Klassen [1]) overførte til denne Böjning (rire, plaire o. s. v.; se ovenfor).

Vel er nu de oprindelige Konjugationsvokaler i A- og I-Klassen næsten kun levnede og bemærkelige for Præsens Infinitiv og Præteritumstammen og i E-Klassen blot tilbage i Infinitiven; og den konsonantiske Böjning, der ved Sprogets Stræben efter Udjævning har alle Præsensstammens Former med Undtagelse af Infinitiv (og tildels de deraf dannede Former) lige med de tilsvarende af E- og I-Klasserne, er i Præteritumstammen gaaet over til I-Klassen, saaledes at, mens 3dje Konjugations Verber i Latinen næsten udelukkende er stammebetonede i Perfektum, er de deraf afledte franske paa *-re*, paa faa Undtagelser nær, blevne flexionsbetonede i *Passé défini* (*véndidi* hedder nu vendís, *condúxi* conduisís, ligesom finis af *finívi*); og man maa følgelig indrömme, at det franske Sprog i höj Grad (og i höjere Grad end noget andet romansk Sprog) i sit Konjugationssystem har fjærnet sig fra Modersproget. Men ligesom den her bibeholdte almindelige Inddeling i etymologisk Henseende maa blive den rigtigste, fordi den nærmest svarer til den almindelig vedtagne Inddeling af Oldsprogets Verber, saaledes vil den ogsaa praktisk for Eleven, der er vant til i Latinen af Infinitiverne at se, til hvilken Konjugation et Verbum hører, være den letteste og naturligste, idet den lægger de i Infinitiverne bevarede Kendemærker til Grund. Ved at dele I-Konjugationen i de to anførte Afdelinger (finir og sentir) og ved for den konsonantiske Böjning at optage tre Paradigmer (vendre, joindre og conduire) har Rask (hvis ufuldendte Arbejde i Sml. Afhh. 3dje Bind jeg har benyttet for min Formlære) tillige faaet et System med den store Fordel betydelig at indskrænke de saakaldte uregelmæssige Verbers Antal [2]).

---

[1]) Hvor vaklende forøvrig Fransken har været mellem *-ēre* og *-ĕre* (ↄ: *-oir* og *-re*), sés af det ældre Sprogs dobbelte Former for mange Infinitiver; jfr. Diez, Gr. II p. 220.

[2]) H. Blom har nylig i »Kortfattet fransk Sproglære til Skolebrug. Bergen 1866« opstillet en anden Konjugationsinddeling. Idet han benytter de samme Böjningsparadigmer, som Rask, deler han i 1) en vokalisk, 2) en konsonantisk og 3) en blandet Konjugation. For 1ste Konj.

Fr. Diez har, som bekendt, i sin «Grammatik der Romanischen Sprachen» opstillet et helt andet System for de romanske Konjugationsformer. Han deler først efter Præteritumsdannelsen Verberne i 2 Flexionsarter: den svage, i hvilken Perfektet er bygget paa Infinitivens Kharaktervokaler (f. Ex. italiensk cant-ái, vend-éi, part-ii) og Flexionsendelsen er betonet; og den stærke, hvor de gamle Perfektsendelser *-i*, *-si* eller *-ui* er föjede umiddelbart til Themaet og Verbalstammen er forbleven betonet (f. Ex. ital. víd-i, pián-si og pár-vi). Den svage Art falder da hos ham i 3 Konjugationer, A-, E- og I-Böjningen, og denne sidste atter i 2 Klasser, den rene og den inkhoa-

---

har han foruden aimer tillige manger som særlig Mønster; for 2den vendre og ceindre, og for 3dje i 2 Afdd. a) den oprind. vokaliske: finir og servir og b) den oprind. konsonantiske: recevoir og conduire. Imod denne Inddeling kan, foruden hvad ovenfor er sagt til Forsvar for den af mig brugte, endnu indvendes Følgende: Det at opstille Verberne paa *-ger* som særlig Underafdeling af den oprindelige A-Konjugation »fordi i disse Verber Udgangsvokalen (*e*) kun tabes foran *i*, »mens de andre Verber (der böjes efter aimer) taber den foran enhver »Vokal» er urigtig, da det stumme *e*, der i Verberne paa *-ger* skrives foran de med *a* og *o* begyndende Böjningsendelser ingenlunde er Stammens Udlyds-*e*, men blot et Mærke for Udtalen. Dette viser sig jo tydeligst i de Former af Præteritumstammen, hvor den oprindelige Udlyd *a* er bevaret (f. E. mangeasse). Af Verberne i »den blandede Konj.» er de paa *-oir* ikke »oprindelig konsonantiske», men tvertimod oprindelig vokaliske, hvis vi (som ogsaa Hr. B. har gjort) lægger Præsensstammen til Grund for Inddelingen og Benævnelsen; og overhoved maa det jo vel erindres, at efter den Udvikling Flexionen har faaet i Fransken har vi egenlig ingen Konjugation med gennemgaaende uforandret Præsensstamme med Undtagelse af den af Hr. B. opførte konsonantiske, saa at den for hans 3dje Konj. valgte særlige Benævnelse af »blandet» ikke er ganske berettiget og navnlig bliver ubegribelig for Disciplen, der læser om Verberne paa *-uire*, at deres Böjning kaldes blandet, fordi »de ud»støder deres Udgangslyd (*s*) foran en Konsonant», men derimod om de ikke blandede Verber (aimer), der siges »kun at have et Par »ringe Stammeforandringer, fremkaldte ved Udtalen», at de dog under Böjningen »taber deres Udgangslyd (*e*) foran enhver Vokal». — Lejlighedsvis vil jeg her bemærke, at naar Forf. i Adskillelsen af Böjningsendelser fra Stammen afdeler: vend-i-s, ceign-i-s og cuis-is, men derimod fini-s, servi-s og reçu-s, da begaar han en Inkonsekvens. De fem første Former maa deles paa samme Maade, da for Franskens Vedkommende (s. ovfr.) Præteritum af vendre, ceindre og cuire er dannet efter Analogi med I-Konjugationen, og *-us* i reçus maa betragtes som Endelse, fordi det hidrörer fra Oldsprogets hyppige Præteritumsendelse *-ui*.

tive (f. Ex. ital. 1. cantare; 2. véndere; 3. a. partire, b. fiorire); den stærke ligeledes i 3 Klasser efter de ovennævnte tre forskellige Perfektsendelsers Anvendelse. Dette System, som er i höjeste Grad hensigtsmæssig for at fremstille den hele romanske Flexionsbygning i sit Forhold til den latinske, passer imidlertid mindst nöje for Fransken, der her ligesom paa saa mange andre Punkter af Formlæren afviger betydelig fra Søstersprogene, og det vilde kræve et bebyrdende og utilbørlig komparativ-philologisk Materiale, hvis man i en særlig fransk Grammatik, og navnlig da i en Skolegrammatik, vilde forsøge at benytte dette System og derpaa begrunde en Inddeling af Konjugationerne [1]).

Det, der endnu staar tilbage, er at ordne de Verber, som ikke böjes efter de opstillede Mønstre og som derfor maa benævnes uregelmæssige, paa en Maade, der baade svarer til Theoriens Fordringer og tillige ved at samle de ensartede Verber i Grupper kan lette Disciplen Arbejdet med at lære dem. For hver Klasse opføres derfor først de Verber, hvis Uregelmæssighed viser sig i Præsensstammen uden at Præ-

[1]) Dette er først blevet mig ret klart ved at göre Bekendtskab med E. Collmann's französische Grammatik (Leipzig 1865), som væsenlig er et Udtog af hvad der i Diez's romanische Grammatik handler om Fransken. Jeg behøver blot her at beröre et Par Punkter. At opføre vendre under en E-Konjugation er umulig paa Fransk, da Stammen *vend* viser sig konsonantisk helt igennem under Böjningen. Paa Italiensk passer det derimod, da latinske Verber paa -ēre her har beholdt *e* som karakteristisk Mærke; vi har véndere, vendete, vendéva, vendéi (som af dem med ē: temēre, teméte, teméva, teméi), ved Siden af cantáre, cantate, cantáva, cantái, og partire, partite, partíva, partíi; og endnu mere paa Spansk, hvor den latinske 2den og 3dje Konj. ganske er faldet sammen og Infinitiven kun kender den ene Flexion *-ér* (vendér). — Verberne paa *-oir*, som Diez af etymologiske Grunde har under de «stærke Verber», maatte i Fransk, hvor Flexionen har trukket Akcenten til sig, af denne Grund opstilles mellem «de svage», eller ialfald smelter almindeligvis Stammevokalen saaledes sammen med det flexiviske *u* til én Lyd, at der overhovedet ikke kan være Tale om en «Betoning af Stammen». — Gaston Paris (a. S. s. 65) bemærker forøvrig meget rigtig med Hensyn til Diez's Inddeling i «stærke» og «svage» Verber: «Seulement il faut, je crois, restreindre ces appellations «de fort et de faible aux diverses formes des verbes, car nous n'avons «pas de verbes qui soient complétement forts ou qui aient fortes toutes «les formes sur lesquelles peut porter la différence».

teritumstammen undergaar nogen fra Paradigmerne afvigende Forandring; de andre ordnes eftersom Præteritumstammernes afvigende Dannelse hidrører fra Oldsprogets forskellige Perfekter paa *-i*, *-si* eller *-ui*. — Defektiverne opføres kun under de «uregelmæssige» Verber forsaavidt de levnede Former ikke er dannede i Overensstemmelse med de regelmæssige Paradigmer, og henstilles da sammen med de uregelmæssige Verber, hvis Böjning de nærmest følger.

I. 1. Uregelmæssig i Futurum:
Envoyer; enverrai.
Uregelm. i Præs. Konj. og defektivt:
Aller; aille. Erstatter følgende Former i Præsens af Stammen *va-*: Ind. vais, vas, va, vont; Imper. va(s); og Futurum af Stammen *i-*: irai.

2. a. Uregelmæssig i Præs. Ind. Enk. (ved ikke at indskyde *ss*):
Haïr; hais, hait.

b. Uregelmæssige i Præs. Ind. (og tildels Futurum):
Assaillir; assaille; assaillerai (ell. -irai).
Defektivt:
Saillir; il saillera.
Cueillir; cueille; cueillerai.
Faillir; (faille); faudrai (ell. faillirai); defektivt.
Uregelmæssig tillige i Perf. Partc.:
Ouvrir; ouvre; ouvert, -e. Saaledes böjes Couvrir, Souffrir, Offrir.
Vaklende efter finir og sentir; uregelm. i Perf. Partc.:
Vêtir; Præs. Ind. vêtis; Konj. vêtisse; vêtissais ell. vêtais[1]); vêtissant; Perf. Partcp. vêtu, -e. Derimod: Revêtir: revêts; revêtant.
Defektive:
Gisir (ell. gésir); gis, gît, gisons.
Ouïr; ois; oie; ouis; ouï.
Uregelmæssig i Præsens (og Futurum); med oprindelig Præteritum paa *-i*, bortfaldet i Fransken:
Venir; viens; venons; vienne; viendrai; Præt. vin-s, Pf. Ptc. venu; saaledes: Tenir.

---

[1]) s. Aubertin, Grammaire moderne des écrivains français, p. 221.

Uregelmæssig i Præsens (og Futurum); Præteritum paa *s*:

Acquérir; acquiers, acquérons; acquière; acquerrai; Præt. acquis; Perf. Partcp. acquis, -e.

Defektivt er Stamordet Quérir.

Med Præteritum paa *-u-s*:

Courir; cours, courons; courrai; couru-s, couru, -e.

Mourir; meurs, mourons; meure; mourrai; mouru-s; mort, -e.

Defektive:
Issir; issu.
Férir; féru.

3. Uregelmæssige i Præsens:

Pleuvoir; pleut; pleuvant; pleuvra; plu-t; plu.

Mouvoir; meus, mouvons; meuve; mouvrai; mu-s; mû, -e.

Pouvoir; peux (eller puis), pouvons, peuvent; puisse; pourrai; pu-s; pu, -e.

Savoir; sais, savons; sache; sachant; saurai; su-s; su, -e.

Avoir; ai, as, a, avons, ont; aie; ayant; aurai; eu-s; eu, -e.

Falloir; faut; faille; faudra; fallu-t; fallu, -e.

Valoir; vaux, valons; vaille; vaudrai; valu-s; valu, -e.

Vouloir; veux, voulons, veulent; veuille; voudrai; voulu-s; voulu, -e.

Defektive:
Chaloir; chaut; (chalant).
Choir; chu, -e; déchoir har déchois; décherrai; déchu-s; déchu, -e; échoir: échoit ell. échet; échéant; écherra; échu-t; échu, -e.
(Paroir); (ap)pert.

Med oprindelig Præteritum paa *-i*:

Voir; vois, voyons; verrai; vi-s; vu, -e. — Pourvoir har Præt. -vu-s, samt ligesom Prévoir Fut. regelm. voirai.

Med Præteritum paa *-s*:

Asseoir; assieds, asseyons eller asseois, assoyons; asseye eller assiée eller asseoie; asseoirai eller asseyerai eller assiérai; assis; assis,-e.

Defektivt:

Seoir; sied; seyait; séant; siérai; sis,-e.

II. 4. Uregelmæssige i Præsensstammen:

Coudre; couds, cousons; cousi-s; cousu,-e.

Suivre; suis, suivons; suivi-s; suivi,-e.

Écrire; écris, écrivons; écrivi-s; écrit,-e.

Med oprindelig Præteritum paa *-i*, bortfaldet i Fransken:

Faire; fais, faisons, faites, font; fasse; ferai; fis; fait,-e.

Confire; confis, confisons; confis; confit,-e.

Suffire; suffis; suffis; suffi,-e.

Defektivt:

Frire; fris; frit,-e.

Med Præteritum paa *-s*:

Mettre; mets, mettons; mis; mis,-e.

Prendre; prends, prenons; prenne; pris; pris,-e.

Circoncire; circoncis, circoncisons; circoncis; circoncis,-e.

Dire; dis, disons, dites, disent; dis; dit,-e. Maudire fordobler *s* under Böjningen: maudissons; ligesaa det efter I, 2 i Infin. og (fordetmeste) i Pf. Particip böjede Bénir: bénissons; béni,-e.

Rire; ris, rions; ris; ri,-e.

Conclure; conclus, concluons; conclus; conclu,-e.

Defektive:

Clore; clos, clôt, (closent); clôrai; clos,-e.

Traire; trais, trayons; trait,-e. Saaledes Raire. Braire har kun: brais; brairai.

Bruire; bruit, bruissent.

Med Præteritum paa *-u-s*:

Boire; bois, buvons, boivent; bu-s; bu,-e.

Croire; crois, croyons; cru-s; cru,-e.

Moudre; mouds, moulons; moulu-s; moulu,-e.

Résoudre; résous, résolvons; résolu-s; résolu,-e (ell. résous). Absoudre og dissoudre har kun Perf. Partc. paa -sous, -soute.

Lire; lis, lisons; lu-s; lu,-e.

Plaire; plais, plaisons; plu-s; plu,-e. Saaledes ogsaa Taire.

Connaître; connais, connaissons; connu-s; connu,-e. Saaledes gaar Paraître og Paître.

Croître; crois, croissons; crû-s; crû,-e.

Defektivt:

Tistre; Perf. Partcp. tissu.

Aldeles anomale i deres Præteritumsdannelse:

Vivre; vis, vivons; vécu-s; vécu,-e.

Naître; nais, naissons; naqui-s; né,-e.

Être; suis, es, est, sommes, êtes, sont; sois, soyons; étais; étant; serai; fu-s; été,-e.

Bidrag til Tydning af de ældste Runeindskrifter.

Af *Sophus Bugge.*

Tillæg og Rettelser til förste Artikel.

Gallehus.

S. 219, Anm. 1. Uagtet Suffixet *inga* vistnok, som jeg har ytret, oprindelig bestaar af to Led *in* og *ga*, saa synes dog Bevidstheden derom tabt i de germanske Sprog, og jeg tror derfor nu, at i Afledninger paa *inga* af Stammer paa *an*, f. Eks. HOLTINGA, Stammens *an* ved Dissimilation er trængt ud foran Suffixet, altsaa HOLTINGA for HOLTANINGA.

S. 221. TAWIDO. *ō* i ubetonet Endestavelse bliver i Oldn. til kort *a* (*lagða*), ligesom oldn. *húsbóndi* nu i norske Bygdemaal udtales *huspan*.

Tune.

Jeg har nævnt enkelte (meget uvæsentlige) formentlige Ufuldkommenheder ved den af Stephens udgivne Tegning af Tune-

stenen. Jeg burde udtrykkelig have fremhævet, at det ikke er Prof. Stephens (som aldrig har seet Stenen), men tværtimod mig selv, der bærer Skylden for, at disse Ufuldkommenheder er blevne staaende; de undgik min Opmærksomhed, da jeg i sin Tid sammenlignede de Tegninger, som Prof. Stephens havde sendt mig, med Indskriften paa Stenen.

S. 225. Med Navnet WIWAR kan ogsaa jævnföres «in der Esp. sagr. *Vivi* (abb.) a. 1002. Tom. 36 app. n. 7» (Stark Die Kosenamen der Germanen, S. 301).

S. 230. Stephens læser: DÆLIDUN (SET)A WODURIDE STÆINÆ og oversætter: dealed [to] set (shared in setting) [to] Wodurid [this] stone. Dette bemærkes, for at ikke min Ytring om Stephens's Forklaring af det förste af de nævnte Ord skal misforstaaes.

S. 233. Om ARBINGA Gen. plur. bemærker Lyngby: «At ejef. fl. af denne *an*-stamme ender på -A kan mulig komme af at det er en oprindelig *a*-stamme, så at ejef. fl. er beholdt uforandret fra den tid, da ordet var *a*-stamme. I de vestgermaniske sprog er det jo omvendt almindeligt at ejef. fl. af stærke hunkönsstammer på *-ā* går over til den svage böjning uden at resten af ordets forholdsformer følger med (ejef. *-ono, -ena*).» — Denne Forklaring forekommer mig meget tiltalende, jfr. lat. *canis*, *juvenis*, i Gen. pl. *canum*, *juvenum* af de oprindelige Stammer *can*, *juven*. Men, saavidt jeg sér, fattes vi endnu Midler til sikker Afgjörelse. — Svend Grundtvig vil heller forstaa ARBINGA som partitiv Genitiv; den nævnte Kvinde maatte da vel være Vodurids (förste) Hustru. Paa denne Opfatning havde ogsaa jeg först tænkt, men jeg trængte den tilbage, fordi en saadan pleonastisk Udtryksmaade syntes mig tvungen. Dog skulde man istedenfor Udtrykket «Arvingernes ældste Arvinger» have ventet «De ældste af Arvingernes Arvinger».

Berga.

S. 245—246. Baade Wimmer (De ældste nordiske Runeindskrr. S. 53 f.) og jeg udtalte den Formodning, at sidste Rune i den vertikale Linje ikke var ᚴ, som paa de to udgivne Tegninger, men ᛉ. For at faa oplyst dette skrev Prof. Stephens straks til Stockholm. Dr. Hans Hildebrand har nu undersögt Indskriften og godhedsfuldt meddelt mig Resultatet: Linjen ender sikkert med ·ᛉ (Prik efter), ikke med ᚴ; den i Tegningerne manglende Sidestreg er dèr, hvor den hænger sammen med

selve Staven, temmelig grundt huggen, men kan dog meget vel baade sees og föles. Navneformen SALIGASTIR paa Bergastenen er da et sikkert Sidestykke til Guldhornets HLEWAGASTIR.

II.

Blandt de i den ældre Jærnalders Runer affattede Indskrifter danne de, som findes paa Stene i Bleking, en ved flere Særegenheder mærket Flok; de er fra flere Sider saa vigtige, at jeg allerede her i anden Artikel gaar over til dem. Fra denne Digression haaber jeg i tredje Artikel at komme tilbage til de Indskrifter, som er mér ensartede med Indskrifterne paa Guldhornet og paa Tunestenen.

I det fölgende betegner jeg Indskrifter i den ældre Jærnalders Runer ved Antiqva og til Forskjel derfra Indskrifter i de særlig skandinaviske Runer ved *Cursiv*.

Ogsaa til denne Artikel har jeg ved Prof. Stephens's Godhed havt den store Hjælp at kunne benytte Arkene af hans Runeværk, eftersom de er blevne trykte; foruden de för nævnte Afsnit har jeg seet Ark 76—102, der indeholde en rig Samling af mærkelige Indskrifter i skandinaviske Runer.

Istaby, Bleking
(Stephens S. 173. 175).

Indskriften er paa Stenens ene Side

ᛋᚠᚨᛏᛉᚺᛋᚱᛁᚹᚢᛚᚨᚠᚨ

ᚺᛋᚦᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛉᚺᛋᛖᚱᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛁᛉ

paa den anden

ᚹᚨᚱᛋᛁᛏᚱᚢᚾᛋᛉᚦᛋᛁᛋᛉ [1])

Jeg gjengiver dette saaledes:

AFATR HARIWULAFA
HAÞUWULAFR HAERUWULAFIR
WARAIT RUNAR ÞAIAR.

Allerede i 1848 forklarede P. A. Munch under Medvirkning af den engelske Oldforsker J. M. Kemble denne Indskrift i alle væsentlige Dele fuldkommen rigtig.

---

[1]) [illegible] er slaaet lidt af Stenen, saa at ᚨ i tredje Linje nu har tabt sin [illegible] Kvist og Toppen af sin rette Stav.

De mest fremtrædende Eiendommeligheder ved Indskriften er, at ᚨ, der ellers i den ældste Runeskrift betegner *a*, her er Tegn for en dunklere Vokallyd, medens *a* er betegnet ved ᛡ. Hvad er nu Grunden til, at ᚨ her, ligesom i de blekingske Indskrifter (med de ældre Runer) overhoved, er bleven fortrængt fra sin Anvendelse som det almindelige Tegn for *a*, og til at denne Rune derimod her er brugt som Tegn for en dunklere Vokal? For at faa Oplysning herom maa vi holde os til Runens Navn: ᚨ, som senere forandredes til ᚬ, ᚭ, kaldes i den almindelige skandinaviske Runeskrift *óss*, hvilket Navn man i Middelalderen forstod som det Ord, der betyder «Flodmunding»; men at denne Forstaaelse er feilagtig, sér man blandt andet deraf, at Runen tidligere ikke betegnede *o*, men *a*, medens dog *óss* Flodmunding ikke dengang kunde have *a* eller *á* i Fremlyden. Runenavnet *óss* er tværtimod samme Ord som det der oftest skrives *áss*, Gen. *ásar*, Nom. pl. *æsir*, Acc. pl. *ásu*. Vi maa nödvendig forudsætte en ældre Form *ansu-s*, *ansu-r*, og Runens forskjellige Betydning til forskjellige Tider maa forklares af de Forandringer, Runens Navn undergik: *n* i *ansu* blev efterhaanden mere og mere utydelig udtalt, saa at der tilsidst kun var Spor deraf i Vokalens Udtale gjennem Næsen; endelig svandt ogsaa denne Næselyd, dog saaledes at Vokalen *a* til Gjengjæld blev forlænget, altsaa *ásu-r*. Maaské allerede för Næselyden var aldeles forsvunden, blev Stammevokalen ved Paavirkning af det fölgende *u* forandret, hvorpaa *u*, som havde fremkaldt denne Forandring, faldt bort i Nom. sg. og Acc. sg.; den af *á* ved Indflydelse af et fölgende *u* opstaaede Vokal, der oprindelig kanské blev udtalt som langt *å* (Lyngby i Tskr. f. Philol. II, 303), er i gamle islandske og norske Haandskrifter skrevet paa flere forskjellige Maader, navnlig ofte *ǫ́*; siden faldt den (forsaavidt den ikke fortrængtes af den uomlydte Vokal) i Lyd og Tegn sammen med *ó*, ligesom *u*-Omlyden af kort *a* i Norge er falden sammen med kort *o*. Omtrent saaledes kan vi tænke os at *ansus* er blevet til *óss*. Heraf er det da klart, hvorledes denne Rune paa den skandinaviske Runeskrifts seneste Udviklingstrin kan betegne *o*, medens den oprindelig, og saaledes i alle nordiske Runeindskrr. af den ældre Art med Undtagelse af de blekingske, betegner *a*. Og vi maa tænke os, at i Bleking paa den Tid, da Istabystenens Indskrift er indhuggen, *a* i Ordet *ansur* ikke længer hörtes rent foran *n* (men vistnok som en ved Næselyden fremkaldt dunklere Vokal), og at dette gav An-

ledning til, at Runen *óss* ᚨ her er brugt som Tegn for en dunklere Vokallyd (der mulig nærmest har været hört som kort *å*).

Istedenfor ᚨ indtraadte ᚼ (se de fölgende blekingske Indskrr.) eller ᛋ som det egentlige Tegn for *a*. Den sande Oprindelse til disse to Tegn for *a* er, saavidt jeg tror, hidtil ikke funden. Jeg kan heri ikke sé en vilkaarlig Anvendelse af de skandinaviske Runetegn for *h* og *s*, saaledes som Dietrich Blekinger Inschr. S. 34 og med Hensyn til ᚼ Stephens S. 138 (der læser ᚼ som *æ*) og Thorsen Runemind. S. 334 antage. En saadan Vilkaarlighed er den ældste Runeskrift fremmed, og her udelukkes den derved, at ᚼ og ᛋ brugtes som Tegn for *a* paa en Tid, da Runerne for *h* og *s* endnu ikke havde faaet disse Former, men skreves ᚺ eller ᚻ og ᛊ eller ᛋ. I en af de ældste Indskrifter i Runer af den kortere Række, nemlig paa Kallerup- eller Höietostrup-Stenen, bruges ᚼ ikke som Tegn for *h*, men i samme Betydning som det i skandinavisk Runeskrift almindelige Tegn ᛅ, der i denne Indskrift ikke findes; paa Snoldelev- og Flemlöse-St. bruges ᚼ og ᛅ i samme Betydning, hint Tegn först i Indskrifterne, længere ud det andet, saaledes f. Eks. paa Snoldelev-St. först ᚴᚢᚾᚢᚼᛚᛏᛋ men siden ᚱᚢᚺᛅᛚᛏᛋ, paa Flemlöse-St. först ᛋᚼᚿᛁ men siden ᚿᛅᛏᚢ. Senere forsvinder ᚼ som Tegn for *a* paa samme Tid, som hagall ikke længer skrives ᚺ, men ᚼ. Heraf synes det mig at være klart, at ᚼ = *a* kun er en anden og ældre Form for ᛅ, at ᛅ er en Simplificering af Tegnet ᚼ, ligesom ᛏ senere forandres til ᛐ og ᛅ videre til ᛆ. Ligesom begge Former ᚼ og ᛅ findes paa Snoldelev- og Flemlöse-Stenene, den oprindeligere först, den senere og simplere mod Slutningen, saaledes betegner Dynnastenen paa Hadeland (med Indskrift i de yngre Runer og sikkert fra kristelig Tid, dog vel neppe senere end 11te Aarh.) *t* först én Gang ved ᛏ, derpaa 6 Gange ved ᛐ, og *a* 1te, 2den og 7de Gang ved ᛅ, derimod 3dje, 4de, 5te, 6te og 8de Gang ved ᛆ [1]). Allerede paa den Tid, da man endnu skrev ᚺ for *h*, var Formen ᛅ for ᚼ *a* i Brug og den er derfor ikke fremkaldt ved Forandringen af ᚺ til ᚼ, men vel maatte ᚼ som Tegn for *a* snart aldeles forsvinde, efterat samme Tegn var kommet i Brug for *h*; man har vistnok anfört Eksempler paa, at ᚼ beholdt sin gamle

[1]) Jessens Mening (i Tidskr. f. Philol. V, 294), at ᚼ = *a* er en Forandring af ᚨ, kan jeg ikke dele. Paa Snoldelev- og Flemlöse-St. betegner ᚼ samme Lyd som ᛅ, men adskiller sig, aldeles som den sidstnævnte Rune, i Brug fra ᚨ, der forekommer i ᚨ = *d* (oprind. *an*) og i ᚿᛏᚨᛏᛦ = *stendr.*

Vokalværdi endnu paa en Tid, da samme Runeform forlængst var bleven det almindelige Tegn for *h*, men jeg holder disse Eksempler for mér end tvilsomme. Den oprindelige Betydning af Runetegnet ᚭ er paavist af Kirchhoff i «Das gothische Runenalphabet» S. 43: da denne Runes Navn *ár* har tabt *j* i Fremlyden og er samme Ord som Navnet paa Tegnet for *j* i det oldengelske Runealphabet og da ᚭ tillige har samme Plads i Runerækken som den oldengelske *j*-Rune, saa er det klart, at det Runetegn, som senere kaldtes *ár*, tidligere betegnede *j* og först blev Tegn for *a*, da Sproget bortkastede *j* i Fremlyden af *jár* (*jára*). Den engelske *j*-Rune har paa Thames-Kniven (Stephens S. 362) Formen ᛡ, der ikke er meget forskjellig fra den nordiske *ár*-Rune ᚭ, men almindeligere skrives den engelske *j*-Rune ᛄ eller ᛄ, og denne Form ligger nærmere ved *ár*-Runens ældre Form ᛡ; Forholdet er omtrent det samme som mellem de ældre skandinaviske Tegn for *m* ᛘ eller ᛘ og det yngre ᛘ. Og paa den engelske *j*-Runes Plads har Vadstena-Bracteaten ᛄ (der maa sees fra höire mod venstre), hvilken Form ogsaa ligger ᛄ nær. Ved disse Sammenstillinger faar, saavidt jeg skjönner, min Mening, at ᛡ er anden Form for ᚭ, en stærk Stötte.

Men nu har den burgundske Charnay-Spænde paa den engelske *j*-Runes Plads ᛃ [1]); af denne Form er ᛋ = *a* paa Istaby-Stenen vistnok kun en Variation. ᛋ, ᛡ og ᚭ er altsaa Forandringer af ett og samme Tegn, og alle disse Runeformer, som vi finde brugte til at betegne *a*, har oprindelig betegnet *j*.

Heraf kan man videre drage en meget vigtig Slutning: naar det Tegn, som oprindelig betegnede *j*, i de blekingske Runeindskrifter bruges som Tegn for *a*, saa maa dette være betinget deraf, at Runenavnet *ár* allerede dengang havde tabt *j* i Fremlyden. Men *j* bortkastes i Ordet for «Aar» alene i nordisk Sprog; Brugen af *ár*- (*jár*-) Runen som Tegn for *a* kan altsaa kun opstaa hos Nordboer. Hvis man nu ikke vil antage, at de blekingske Indskrifter hidröre fra Sydgermaner, som af en nordisk Stamme har laant Tegnet for *a* — og det vil vel ingen antage —, saa fölger af, hvad jeg har udviklet, med Nödvendighed, at Sproget i de blekingske Indskrifter, som er skrevne med den

---

[1]) Jeg sér ingen tvingende Grund til med Dietrich (i Haupts Zeitschr. N. F. 1, S. 109) at antage, at *j*-Runen og *s*-Runen i Charnayspændens Futhark har byttet Plads.

længere Rækkes Runer, er nordisk, skandinavisk, og hverken gotisk, saksisk, frisisk eller engelsk.

Den her givne Forklaring vil ikke kunne svækkes ved den Omstændighed, at vi i Bleking finde begge disse tilsyneladende saa afvigende Former af samme Rune og at Istabystenens ᛋ = *a* hidtil, saavidt jeg véd, ikke er funden i nogen anden Indskrift.

Det Resultat om Sprogets Charakter, hvortil jeg ovenfor er kommen, stöttes efter mit Skjön ved flere Sprogformer i Indskriften, som jeg nu skal gjennemgaa i det enkelte.

AFATR er «efter». Da Tune-Stenen har samme Ord skrevet AFTER og Varnum-Stenen har UBAR = oldn. *yfir*, skulde man snarere have ventet Skrivemaaden AFTAR, men dette giver os ikke Ret til med Hofmann (Runeninschriften S. 117) her at tale om en Skrivfeil. I svenske Runeindskrr. af den senere Art mangler ligeledes Vokalen efter *t* ofte: der skrives *IFTR*, *EFTR*, *AFTR*. Hvor en Hjælpevokal ellers i den ældre Jærnalders Runeindskrr. indskydes mellem to Konsonanter, er vistnok ellers den ene af disse *l*, *r* eller *n*; dog viser Sammenligning af de forskjellige Indskrr., at Brugen af en saadan Hjælpevokal er vaklende, og vi tör derfor neppe stödes ved her at finde den indskudt mellem F og T; ogsaa hertil kan Analogi findes i Runeindskrr. af den senere Art, saaledes skrives paa Axlunda-St. i Upland efter Tegning af Bure (Stephens S. 626) *AFITIR*; Tång, Upland (Dyb. fol. No. 11) *ÜFITIRR*; Kjula, Södermanl. (Lilj. No. 979) *UISITARLA* = *vestarla*.

HARIWULAFA er Acc. sg. af den enslydende Stamme; «Brugen af det «dunkle» A tyder paa en Overgang, da Stammeudlyden var ved at falde bort» (Wimmer: De ældste nordiske Runeindskrifter, i Aarböger for nord. Oldk. og Hist. 1867, S. 56). Det maa mærkes, at Præpositionen «efter» her ikke som paa Tune-St. er forbunden med Dativ, men ligesom i almindelig Oldnordisk med Accusativ; denne Sprogbrug synes at vise hen til et senere Udviklingstrin. HARIWULAFA, der i Nominativ maa lyde H—FR, som paa Stentofte-St. skrives HARIWOLAFR, er det Navn, som i almind. Oldnord. lyder *Herjulfr*, paa Haverslund-St. *HAIRULFR* d. e. *Herulfr* (*Hęrulfr*, ę = *i*-Omlyd af *a*). HARI er istedenfor HARJA, samme Stamme som i got. *harjis*, oldnord. *herr*; heraf tör man vel slutte, at Stammer paa *ja*, naar de danne förste Sammensætningsled, i disse Indskrifters Sprogform forandre *ja* foran Konsonant til *i*. — WULAFA skrives med O i Stammestavelsen paa Gommor- og Stentofte-St.; det lyder «Ulv». W er bevaret i Fremlyden foran O, U, ligesom

i WODU Tune. O i Stammestavelsen er, som det synes, oprindeligere end U, ti hin Vokal ligger nærmere ved *a* i den fællesjaphetiske Form *varka-s*, jfr. lit. *vìlkas*; det er her vistnok nærmest det forudgaaende W, som fremkaldte Overgangen fra O til U.

HAÞUWULAFR er Nomin. = HAÞUWOLAFR Stentoften; samme Navn i Accus. HAÞUWOLAFA Gommor. Medens Stammens Udlydsvokal paa Istaby-St. endnu, skjönt fordunklet, har holdt sig i Accus., er den falden aldeles bort i Nomin. — HAÞU som förste Sammensætningsled gjenfindes i oldeng. *heaðu*, oht. *hadu* (kun i Navne), gallisk *catu* (f. Eks. *Caturiges*); Ordet betyder Kamp. Men man tör i dette Ord ingenlunde sé et Vidnesbyrd om unordisk Sprog; at Ordet engang var brugeligt ogsaa hos de skandinaviske Folk, viser det i Digtningen om Helge Hundingsbane bevarede Navn *Höðbroddr*, Gudenavnet *Höðr*, vel ogsaa Stammenavnet *Haðar*, hvoraf *Haðaland*, og Mandsnavnet *Haðarr*, hvoraf *Hathærslef* Haderslev.

HAERUWULAFIR maa være Afledningsform eller Böiningsform af det Navn, som i oldn. lyder *Hjörúlfr*, *Hjörólfr*, i oldeng. *Heoruwulf*; i oldengelsk Digtning bruges *heoruwulf* «Sværdulv» ligesom *herewulf* «Hærulv» som en Betegnelse for Krigeren. I det förste Led HAERU har vi samme Ord som oldn. *hjörr*, oldeng. *heoru*, oldsaks. *heru*; got. *hairus* Sværd; hvordan Ordet i Istaby-Indskriftens Sprog har været böiet, enten, som i Gotisk, som en *u*-Stamme eller, saaledes som i Oldnorsk oftest, som en *va*-Stamme, kan vi af den her forekommende Stammeform ikke sé. HAERU er en Afændring af HERU, der maa være den oprindelige Form, jfr. ERILAR Varnum og Lindholm (sammenlign HAERA Björketorp ligeoverfor HERA Stentoften). Den ved AE betegnede, vistnok sporadiske og lidet væsentlige, Modification af *e* maa være fremkaldt ved det fölgende *r*, der ofte i forskjellige Sprog virker en lignende Forandring eller, som det har været kaldt, Brydning af den foregaaende Vokal. Der kan ikke finde nogen nærmere Sammenhæng Sted med Vulfilas Skrivemaade *ai* (og *au*) foran *r*, hvor andre germanske Sprog har kort *e* (og *o*) og hvor Udtalen i Gotisk heller ikke kan have været væsentlig forskjellig.

HAERUWULAFIR maa betegne «Hjaarulvs Sön». Munch har i sin Afhandling om Tunestenen (Aarsberetning fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring for 1856, S. 79) forklaret det som Gen. sg. = got. *Hairuvulfis*, oldn.

Hjörúlfs; men dette kan ikke være rigtigt, ti det udlydende *s* i Gen. sg. af Hankjönsstammer paa *a* gaar i Oldnordisk saalidt som i noget andet germansk Sprog over til *r* og kan da her ikke fremtræde som R; desuden har vi en Gen. sg. af en Hankjönsstamme paa *a* i HNABDAS Bö. Det bliver derfor nödvendigt her at sé et Patronymicum i Nom. sg. masc. — Wimmer S. 54 finder her Nom. af en *ja*-Stamme, og samme Forklaring er mig tidligere meddelt af Lyngby, der sammenligner oldindiske Patronymica som *Dhāumja* af *Dhūma*. Men den Omstændighed, som de begge nævne, at Patronymica paa *ja* ellers ikke bruges i germanske Sprog, vækker hos mig stor Tvil om, at denne Forklaring er den rette. Hertil kommer, at vi i den ældre Jærnalders Runeindskrr. ellers finde de velkjendte Patronymica paa *inga*, saaledes, som vi har seet, i Guldhornets HOLTINGAR. Derfor forekommer det mig, at man her maatte vente HAERUWULAFINGR; samme Mening udtalte Munch i Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 280. Men jeg har ingen Lyst til at tage min Tilflugt til en Skrivfeil, og jeg tror derfor, at man snarest maa antage, at Tegnet for NG (◇, hvis dette endnu brugtes paa Blekingindskrifternes Tid), som enhver samtidig Læser med Lethed kunde föie til, er udeladt af Runeristeren paa Grund af det knappe Rum, da han ikke vilde dele Navnet i to Linjer. Den ældre Jærnalders Runeskrift frembyder flere Eksempler paa forkortet Skrivemaade; dog er det mest Vokaler, som udelades.

WARAIT RUNAR = *reit rúnar*. — ÞAIAR maa staa attributivt til RUNAR og betyde «disse», men Formen véd jeg ikke sikkert at forklare. Man kunde tænke sig, at *þajar* var den Form, hvoraf oldn. *þær* havde udviklet sig, men dette forekommer mig ikke sandsynligt. *þær* forholder sig til got. *þōs*, ligesom *tvær* til got. *tvōs*; *þær*, *tvær* er vistnok nærmest opstaaede af *þār*, *tvār*, der forekommer i Gammelsvensk; Omlydsvokalen *æ* er her fremkaldt ved *r*, der i Oldnorsk ofte, navnlig hvor det er opstaaet af *s*, virker omlydende ligesom *i* paa den forudgaaende Vokal (jfr. Blomberg bidrag till omljudsläran, S. 17 f.), f. Eks.

oldnorsk *berr* = dansk og svensk *bar* = litau. *básas*
heri = *hare* = tydsk *hase*
ker = *kar* = got. *kas*
ver = sv. *var*, dansk *vår* af Roden *vas* klæde
lær = *lår* *fær* = *får*
korinn, *kerinn* = *koren*, *kåren* af *kosinn*

ør-, *er-* Præfix med privativ Betydning = sv. *ur-*, *or*, gammeldansk *or-*; forkortet af *ór* = got. *us*

dýrum (Subst.) = glsvd. *diurum* = got. *diuzam*

At der i Gammelsvensk (f. Eks. i Vestgöteloven) foruden *þar* (= oldnorsk *þær*) ogsaa forekommer *þær*, modsiger ikke denne Forklaring, ti en saadan Indvirkning af *r* paa den forudgaaende Vokal findes ogsaa ellers i Svensk, saaledes *hæri* Östgötel., *heri* Gutl. og endnu i svenske Bygdemaal *hæra*, *æri*, *ærå* Hare (se Rietz). — Men selv om man vil udlede *þær* af en ældre Form *þajar*, hvilket man efter min Mening ikke bör, saa staar det tilbage at forklare denne fra got. *þōs*, sanskr. *tās* afvigende Form *þajar*. I denne synes til Pronominalstammen *þa* at være föiet Pronominalstammen *ja*, hvorved den paapegende Betydning mulig er bleven forstærket. Tör man finde en lignende Dannelse i oldnorsk Nom. sg. masc. fem. *sjá*[1]), der har samme Betydning som *þessi*? eller i oht. *dio*, oldsaks. *thia* = *þær*? — Dietrich Blekinger Inschr. S. 20 bemærker, at Hunkjönsformen *þaiar* aldeles svarer til Hankjönsformen *þair* for *þaiir*. *þair* er her feilagtig forklaret, det er opstaaet af got. *þai* ved Tilföielse af *r* fra Substantivböiningen; men der kunde dog være dem, som efter denne Ytring af Dietrich vilde tænke sig, at Tvelyden *ai* i *þaiar* var overfört fra Hankjönsformen *þair*. Denne Forklaring forekommer mig dog meget betænkelig, uagtet Tvelyden i Oldnordisk er overfört fra *þeir* = got. *þai* og Dat. pl. *þeim* = *þaim* til Dat. sg. m. *þeim* = got. *þamma*, Gen. sg. f. *þeirar* = got. *þizōs*, Dat. sg. fem. *þeiri* = got. *þizai* og til Gen. pl. *þeira* = got. *þizē* m. n., *þizō* f.[2]).

Indskriften maa altsaa oversættes: Efter Herjulv ristede Haadulv Hjaarulvs Sön disse Runer.

Herjulv maa sikkerlig have været i Slægt med Haadulv, mulig hans Broder. Om den Haadulv, til Minde om hvem Gommor-Stenen blev reist, er den samme som han, der satte Istabystenen, lader sig neppe afgjöre. Ogsaa Stentofte-Stenen nævner Haadulv og Herjulv, men at denne sidste Indskrift er fra

---

[1]) Eller er *sjá* opstaaet af *sé sá*, *sé sú*, omtrent som *járn* af *ísarn*? jfr. ital. *quello*, *questo*, *qui* af *eccu'ille*, *eccu'iste*, *eccu'hic*. *sjá* er ikke fundet i Dansk og Svensk, derimod forekommer i Olddansk *sási*, *súsi*.

[2]) Tvelyden bör i *þeira* vist ikke forklares af Tvelyden i sanskr. *tēshām* m. n. for *taisām* og i *þeirar*, *þeiri* ikke ved Omsætning af *j* i sanskr. *tasjās*, *tasjāi*.

en yngre Tidsalder, skal jeg senere söge at vise. — Vi har mange Sidestykker til hvad her er Tilfældet, at flere Medlemmer af samme Slægt bære sammensatte Navne, i hvilke andet Led er det samme, saa at förste Led egentlig giver Særkjendet for hver Person; ligeledes er det almindeligt, at Faders og Sönners Navne danne Alliteration sammen. — Det vil vist være spildt Umage at lede efter den her nævnte Æt i de heroiske Oldsagn.

Allerede i det foregaaende er som Vidnesbyrd om, at Sproget i Istaby-Indskriften er nordisk (skandinavisk), fremfört Brugen af ᛅ som Tegn for *a*; det samme tör vel sluttes af Böiningsformer med R i Udlyden.

Istabyindskriften tilhörer et senere Trin i Sprogets og Skriftens Udvikling end de i min förste Artikel behandlede Indskrifter i den ældre Jærnalders Runer. Jeg skal her i Korthed sammenstille de Punkter, hvoraf jeg slutter dette:

ár-Runen ᛅ er Tegn for *a* og *ós*-Runen ᚨ Tegn for en dunklere Vokallyd.

I Nomin. sg. af Hankjönsstammer paa *a* er Stammens udlydende Vokal falden bort.

I Acc. sg. af Hankjönsstammer paa *a* er Stammens udlydende Vokal svækket til den dunkle Vokal, som betegnes ved ᚨ. Dog kan en saadan Svækkelse i Udtalen have været tilstede, hvor den (som f. Eks. paa Gommor-Stenen) ikke er udtrykt i Skrift.

AR i Acc. pl. f. RUNAR, ÞAIAR i Modsætning til RUNOR Varnum.

AFATR forbindes med Accus., medens AFTER Tune i samme Betydning forbindes med Dativ. AFATR er mindre oprindelig Skrivemaade end AFTER Tune baade deri, at Vokalen efter T er udeladt, og deri, at Ordet er skrevet med ᛉ ikke med R; dog har der paa Tune-Stenens anden Side rimelig staaet AFTER og Varnum-Stenen har UBAR.

I Ordet «Ulv» har Istaby-St. U i Stammestavelsen, medens Gommor- og Stentofte-St. har bevaret den ældre Form med O.

HAERU er senere Skrivemaade end ERILAR Varnum Lindholm.

Derimod har Istaby-Stenen kun den ældre Runeform ᛉ, medens den yngre ᛦ allerede er overveiende paa Varnum-St.

Disse Punkter maa sees under ett og i Sammenhæng med Sproget og Skriften i det hele; lösrevne vil mine Grunde let [illegible] latterliggjöres: en Skrivemaade som HAERU har jeg selv

betegnet som sporadisk, HERU kunde da let igjen senere dukke op; og Svensk har jo den Dag idag «runer» «efter».

Uagtet Istabystenens Indskrift saaledes efter min Mening er yngre end Guldhornets, Tunestenens og Varnumstenens, er den dog ikke ved en brat Klöft adskilt fra disse: Sproget som Skriften er i det hele det samme. Vi tör derfor i alle disse Mindesmærker finde Vidner om ett og samme Folks Liv og Virken. Men jeg har ved Sammenligning af Indskrifterne troet at spore, hvorledes særlig nordiske Charaktertræk mér og mér træde frem.

Björketorp, Bleking
(Stephens S. 165—167).

Stentoften, Bleking
(Stephens S. 169 f.).

Indskrifterne paa disse to Stene, de mest omfangsrige af alle nordiske i den ældre Jærnalders Runer affattede Indskrifter, maa siges hidtil at være i sin Helhed uforklarede. Efterat Flere, blandt hvilke Finn Magnusen, allerede havde sögt at tolke Björketorp-Stenens Runer, men i det hele uden Held, blev Tegning af Stentofte-Stenen, som staar i nær Forbindelse med hin, for förste Gang meddelt af Worsaae. Munch fandt da (Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 281 f.) Navnene HAÞUWOLAFʀ og HARIWOLAFʀ paa Stentofte-St., pegede paa (Verbalformen) GAF efter det förste af disse Navne og gjorde opmærksom paa, at flere af Ordene paa de to Stene er de samme; men Indskrifterne i det hele erklærte han for saa gaadefulde, «at deres Forklaring, hvis den overhoved er mulig, snarere vil blive et lykkeligt Tilfældes, end vedholdende Gransknings Verk». Enkelte andre Ord i begge Indskrifter er senere med nogen Rimelighed forklarede, men de Forsög til fuldstændig Fortolkning, som er gjorte, vil neppe tilfredsstille nogen; heller ikke til den af Conrad Hofmann «Ueber einige Runeninschriften» (i Sitzungsber. der königl. Baier. Akademie der Wissensch. 1866) givne Forklaring kan jeg uden i Enkeltheder slutte mig, men jeg maa dog være den skarpsindige og lærde Forfatter taknemmelig for flere nyttige Vink og interessante Bemærkninger i hans Afhandling, ligesom hans Behandling af Spörsmaalet om, hvilket Folk de i Norden fundne Mindesmærker med Indskrifter i den længere Rækkes Runer tilhöre, ikke lider af den Ensidighed, for hvilken hans Landsmand Dietrich neppe vil kunne frikjendes. Et talende Ud-

tryk for hvor fortvilet Sagen staar er Jessens Spörsmaal (i Aarböger f. nord. Oldk. 1867, S. 174): «Skulde Björketorp-sten og Stentofte-sten have u-japhetisk sprog, men med nordiske navne imellem?» — Da det imidlertid paa Grund af disse Indskrifters Omfang maa være vigtigt at kunne forstaa dem bedre, vover jeg at meddele nogle Bemærkninger om dem, uagtet jeg selv nærer megen Betænkelighed ved min Opfatning af dem og uagtet min Tydning, ogsaa hvis den i Hovedsagen er rigtig, lader mange Gaader ulöste, ligesom jeg i ethvert Tilfælde venter, at flere af mine Forklaringer af de enkelte Ord ved senere Forsög vil kunne rettes. Den Betragtning af Indskrifterne, som jeg her vil söge at gjöre gjældende, indeholder i sig selv meget, som er paafaldende, og nöder til Slutninger, som man gjærne i det længste vil værge sig imod; men denne Opfatning har trængt sig alt stærkere ind paa mig næsten mod min Vilje, og da den er væsentlig ny, vover jeg at fremsætte den til Sagkyndiges Bedömmelse. Man har efter min Mening ikke tilstrækkelig fremhævet, at der ved Björketorp- og Stentofte-Indskrifterne er flere Eiendommeligheder, som skille dem fra alle de Indskrifter i den ældre Jærnalders Runer, som vi kan forklare, Eiendommeligheder, som ikke tilstede samme Methode, som den der ved de andre Indskrr. maatte bruges. Jeg skal söge at paapege nogle af disse Særegenheder, men jeg forudsér, at min Argumentation her vil synes dem, som ikke i Hovedsagen er enige med mig om de i det foregaaende behandlede Indskrr., intetsigende.

Jeg betegner Björketorp-Stenen ved B., den lange Indskrift paa den ene Side ved a, den korte paa den anden ved b. — S. betegner Stentofte-Stenen, a den vertikale Indskrift paa Bredsiden, b den horizontale (omvendte) Indskrift paa Bredsiden, c Indskriften paa Smalsiden. Tilföiet Tal angiver Linje.

Alle Fortolkere har seet, at flere Ord eller Bogstavgrupper findes i begge Indskrr.; saaledes gjenfindes HAIDʀ i Begyndelsen af B. a 6 som HIDEʀ i Begyndelsen af S. a 5. Nu er det ganske naturligt, at S. foran ʀ har E, som maa have været udtalt kort og ubetonet, medens denne Vokal mangler paa B.; paa samme Maade forholder AFATʀ Istaby sig til AFTER Tune. Mér paafaldende er det, at B. i Stammestavelsen har AI, medens S. har I, ti ved Indskrr. i de ældre Runer er det, saavidt jeg véd, ellers uden Eksempel, at der istedenfor en Tvelyd skrives den anden af de to Vokaler, ved hvilke Tvelyden fuldstændig ud-

trykkes; vilde man paa den anden Side tage Formen med I som den oprindeligere, saa vilde Skrivemaaden HAIDR savne tilstrækkelig Analogi (ti den ved Skrivemaaden HAERU Istaby i Modsætning til ERILAR Varnum, Lindholm betegnede Udtale er vistnok knyttet til R). Dog vil jeg ikke lægge megen Vægt paa Forskjellen mellem HAIDR og HIDER; man kunde deri sé ett af de flere Tegn paa, at de blekingske Indskrr. overhoved tilhöre et senere Trin, uden at derfor de to her behandlede Indskrr. kom til at staa i et væsentlig andet Forhold end Istaby-Indskr. Men efter HAIDR fölger RUNORONU og efter HIDER fölger RUNGNO. Her ligger det vistnok nær at formode, at Runeristeren istedenfor ᚱᚢᚾᚷᚾᛟ har ment ᚱᚢᚾᛟᚾᛟ (saaledes alt Munch); men selv om vi indsætte dette, er der paa én Gang en underlig Lighed og Ulighed mellem RUNORONU og RUNONO: Ligheden paatrænger sig uvilkaarlig, men det synes uforklarligt, hvorledes ett og samme Ord kan optræde i de to anförte Former, ti at RO i Udtalen saaledes kan trænges ud, er ved det Sprogtrin, som f. Eks. Tune- og Varnum-Indskrr. tilhöre, ikke vel tænkeligt; og til en Skrivfeil vil man dog nödig tage sin Tilflugt. Lignende Tvil vækkes, naar vi sammenligne HAERAMALAUSR B. med HERAMALASAR S.; Skrivemaaden HAER i Modsætning til HER har vistnok sit Sidestykke i HAERU Istaby i Modsætning til ERILAR Varnum Lindholm, og man vil ogsaa uden Betænkelighed kunne antage, at Stentofte-Indskr. paa ett Sted foran Nominativsmærket har bevaret Stammens udlydende A, der ellers i de blekingske Indskrr. i Nomin. er tabt. Men derimod synes Forholdet mellem Formerne MALAUS og MALAS uforklarligt.

B. a 4 ender med ARAGEU, som gjenfindes paa S. a 6; men derefter fölger i den sidstnævnte Indskrift WM. Den nærmeste Udvei til at forklare disse Bogstaver synes at være den, som Stephens har sögt, at tage M som Begyndelsesbogstav til et Ord, der fortsættes i den förste af de horizontale (omvendte) Linjer, uagtet Skriftens Anordning kun lidet synes at tale for denne Opfatning; hvis den var rigtig, vilde ARAGEUW S. være = ARAGEU B.; ogsaa dette Forhold synes mig lidt betænkeligt, uden at jeg dog tör lægge Vægt derpaa. Hvis derimod WM var Begyndelsesbogstaver til Ord, som ikke var skrevne ud, saa vilde vi her have at kjæmpe med eiendommelige Vanskeligheder, som vi ikke kunde vente at overvinde.

Endnu skal jeg fremhæve et Par Besynderligheder ved Sten-

tofte-Indskriften. Efter Navnet HAÞUWOLAFR a 3 (Nominativ) fölger GAF (hvorefter endnu en Rune, som ligner S, men hvis Betydning her synes tvilsom). Det ligger meget nær i dette GAF med Hofmann og Wimmer at sé det velkjendte Præter. 3 Ps. sg.; men er dette saa, da synes ogsaa det efter Navnet HARIWOLAFR a 4 (Nominativ) fölgende MA at maatte være Præt. 3 Ps. sg., hvilket Hofmann og Wimmer ligeledes antage. Og dog tör jeg dristig paastaa, at det er umuligt, at et Præt. 3 Ps. sg. i den Sprogform, som jeg har fundet i de hidtil behandlede Indskrr., kunde lyde MA. Ordet sér ufuldstændigt ud, men vi finde paa Stenen intet, hvorved vi kan fuldstændiggjöre det, ti næste Linje begynder med et nyt Ord, og den fjerde vertikale Linje synes heller ikke vel at kunne være fortsat i nogen af de horizontale (omvendte) Linjer; rigtignok forestiller Worsaae (Blekingske Mind. S. 22) sig, at fjerde vertikale Linje fortsættes i den nederste Rad af de ovenfor staaende omvendte Runer, men selv om dette var rigtigt, vilde vi neppe efter HARIWOLAFR kunne finde nogen forklarlig Præteritumsform. Her synes der altsaa at være en ulöselig Knude. Hofmann har derfor sögt at overhugge den ved at tage MA for MAT, saa at T skulde være udeladt for Rummets Skyld. Men *mitan* (*metan*), *mat* lader sig vist ikke paavise med Betydning «skjære» «hugge»; Verbets Grundbetydning er «maale»; denne Stamme, der er en Udvidelse af Roden *ma* (*mā*), gjenfindes i Latin i Formen *med*, hvoraf *modus* er afledet[1]). Derimod var det tænkeligt, at «indhuggede» kunde udtrykkes ved en Form, der svarede til got. *maimait*, men en Indskrift, der brugte saadan forkortet Skrivemaade, at denne Form var skrevet MA, og som var affattet i samme ældgamle Sprog som f. Eks. Tune-Indskriften, kunde neppe forklares med de Midler, vi har til vor Raadighed.

Endnu en Besynderlighed: Sammenligningen mellem S. a 1 og S. a 2 synes at tale for, at BORUMR og GESTUMR er Ord for sig, som Hofmann og Wimmer har ment. Ligheden mellem GESTUMR og oldn. *gestum* vil uvilkaarlig paatrænge sig enhver, og dog maa jeg i Modsætning til Hofmann paastaa, at det Ord,

---

[1]) *mjötuðr* har aldrig Betydningen «dissecans» «sector»; det betegner det skjæbnestyrende Væsen, som sætter Maal og Grænse for Menneskets Liv, derfor kan det bruges om Döden og derfor kan Sværdet kaldes *manns mjötuðr*. Ordet *mjatla* er kun nyislandsk, og deraf tör intet sluttes for det ældste nordiske Sprog.

som i Nom. sg. lyder GASTIʀ, ikke kan lyde GESTUMʀ i Dat. pl., uden at vi flyttes over til et aldeles forskjelligt, langt yngre Sprogtrin, og ikke blot til en noget afvigende Dialekt.

Gaa vi nu over til Björketorp-Stenen, saa vil vi ogsaa her, naar vi söge at trænge frem med de Forestillinger om Sproget, som vi har tilegnet os ved de i det foregaaende behandlede Indskrr., möde flere Besynderligheder og uforklarlige Former.

Sidst i B. a 2 læse vi DAUDE, der nödvendig leder Tanken hen paa Adj. *dauðr*, Subst. *dauði*, *dauðr*. Men Gotisk har her *dauþs*, *dauþus* med *þ*; og vi har seet, at de almindelige Indskrifter i den længere Rækkes Runer adskille D og Þ i Indlyden aldeles som Gotisk. Altsaa har vi ogsaa her paa én Gang en besynderlig Lighed og Ulighed. — I BARUTʀ B. a 1 finder baade Hofmann og Wimmer 2 Ps. Dualis af et Verbum og Hofmann identificerer det med got. *bĕruts* «I to bar». Men hvorledes skal dette kunne give Mening i förste Linje af en Runeindskrift? Hofmanns «Diese Wunde brachtet ihr zwei» synes mig ialfald umulig at kunne begynde en Indskrift, om jeg end ikke vil lægge Vægt paa, at SAʀ for «Saar» strider mod Istaby-Indskriftens og de övrige forhen behandlede Indskrifters Sprogform. — Hvorledes vil man i Overensstemmelse med denne Sprogform finde en Forklaring for OAG sidst i B. a 5 (der snarest maa være et Ord for sig, da ᛉ gaar umiddelbart foran)? eller for UÞARABASBA B. b?

Dette er nogle faa af de Vanskeligheder, som altid har mödt mig, naar jeg har sögt at lægge væsentlig samme Maalestok paa Björketorp-Indskriften som paa de almindelige nordiske Indskrr., der er skrevne med de ældre Runer; derimod har nogle Ords Lighed med almindelig oldnordisk Sprogform altid paany uvilkaarlig trængt sig ind paa mig, hvor ofte jeg end sögte at afvise den for mig selv som urimelig. Den Linje, som staar for sig selv paa Stenens ene Side, er UÞARABASBA. Da BA i Slutningen ikke vel kan være et eget Ord, ialfald ikke et fuldt udskrevet Ord, saa ligger det nær at antage, at B efter S her, som i almindelig nordisk Runeskrift, betegner P; altsaa UÞARABASPA. Tage vi nu her A mellem R og B som den almindelige Hjælpelyd, saa har vi UÞARBASPA, der ligetil giver det oldn. *úþarfaspá* «Forbandelse». Og B. a 1 lyder, hvis vi her ligeledes tage A som Hjælpelyd mellem B og R: SAʀ ÞAT BRUTʀ, som ligetil giver os *sár þat brýtr* «den som bryder dette», og i B. a 2 giver, som alt nævnt, DAUDE ligetil oldn.

dauði «Död». Det kan ikke negtes, at dette saaledes forklaret giver en rimelig Mening, og Forklaringen af de to Linjer ligger saa nær, naar vi gaa denne Vei, medens jeg ikke öiner nogen Lösning ad en anden; jeg kan derfor ikke længer tro, at den nævnte Forklaring af Ordene grunder sig paa en tilfældig og vildledende Overensstemmelse. Men er Forklaringen den rette, saa er derved vundet et trygt Fodfæste for Tydningen af den hele Björketorp-Indskr.; UÞARABASBA, SAR ÞAT BARUTR og DAUDE kan da ikke tilhöre det samme ældgamle Sprog, som vi fandt först i Guldhorn-Indskr. og endnu paa Istaby-Stenen, men vi har her en Form af almindelig Oldnordisk, som vi kjende dette Sprog fra Runeindskrifter af det senere, særlig skandinaviske Slag. Fra dette Synspunkt vil jeg altsaa söge at give en fuldstændig Forklaring af Björketorp-Indskr., idet jeg for det förste aldeles intet Hensyn tager til Stentofte-Indskriften.

Först nogle Bemærkninger om enkelte Runer: ᛉ er, som Munch ogsaa i denne Indskrift læste det, *r* finale; eneste Tegn for *a* er ᚼ. *n* skrives baade ᚾ og ᚿ; dette sidste Tegn findes ogsaa paa Guldhornet, Tune-St., Istaby-St. og paa flere Stene; at Björketorp-Stenen har begge Former af samme Rune, er ikke underligere, end at den for *s* to Gange har ᛊ, én Gang ᛋ; ogsaa Tjörkö-Bracteaten og flere Indskrr. har begge Former af *n*-Runen. Om Betydningen af Runen ᛉ skal jeg i det fölgende tale.

Ordafdeling findes ingensteds paa Stenen selv.

B. b er skrevet UÞARABA, ikke UÞARAFA. *v* skifter i nordiske Sprogarter i Efterlyden (hvor i Oldn. og Islandsk skrives *f*) ofte med *b* navnlig foran *n*, *l*, *r* og efter *l*, *r*; særlig kan her udhæves, at Former med *rb* paa Island fra Oldtiden af og lige til de seneste Tider forekomme som sjældnere Sideformer til dem med *rf*; endnu siges paa nogle Steder i Breidefjorden *þörb*, *þarbt* (Guðbrandr Vigfússon Eyrbyggja S. LXV). I de nævnte Lydstillinger er Skrivemaade med *B* for det almindelige *F* ikke saa sjælden i skandinaviske Runeindskrr. fra Nordens forskjellige Egne: paa en Sten i Skafsaa, övre Telemarken læses *ÞIUÞULB* (Accus.); de manske Runeindskrr. bruge oftere *B* foran *R* og efter *L*: paa Ballaugh-Korset staar *ÞORLAIBR ÞORIULB* (? *ÞIUTULB* Munch) *SUNR* og *ULB*; paa et Kors ved Kirk Braddan *ÞURLABR* og *HABRS*, skrevet ᚼᛅᛒᚱ', hvilket Cumming (The Runic Remains of the Isle of Man, London 1857) feilagtig læser *EABRS*; en sén gotlandsk Indskr.,

Gulldrupa (Säve No. 75), har *BOTOLBAR*; Gunnerup-St., Aalborg Amt (Rafn om Piræeus-Indskr. S. 215) *ASULB*. Mellem to Vokaler er *B* for *F* (*v*) meget sjældent[1]): *IBIR* = *ifir* (over) findes paa en meget gammel Gravsten fra Flatdal, övre Telemarken. — Men særlig maa fremhæves, at den mærkelige Rök-Sten i Östergötland (Stephens S. 230. 231), om hvis Indskrift jeg snart haaber at skulle kunne meddele nogle Oplysninger, bruger *B* ikke blot foran *N*: *NABNUM*, men ogsaa i Udlyd efter Vokal: *UB* = *uf*, *of* og i Indlyd mellem to Vokaler: *UALRAUBAR*, medens den dog har *ULFS*, *ULFAR*, *TUALF*[2]). Denne Analogi fra Rök-Stenen ligger os her nærmest. Skjönt Skrivemaaden RB efter det anförte ikke mangler Sidestykker i senere Tid, tror jeg snarest, at Björketorp-Indskr. ligesom Rök-Indskr. her efterligner en ældre Tids Skrivemaade: de almindelige Indskrr. i den ældre Jærnalders Runer bruge, som vi har seet, B i Indlyden omtrent som Gotisk; HARABANAR Varnum, UÞARABA Björketorp forholder sig til WULAFR Istaby, WOLAFR Stentoften, ligesom got. ***þaurban*** til ***vulfs***.

Betydningen af det sammensatte *úþarfaspá* bliver den samme, hvad enten vi i förste Led söge Adjektivet *úþarfr*, hvilket jeg foretrækker, saa at Sammensætningen bliver af samme Art som i *bráðasótt*, *Breiðablik*, *hvítabjörn* o. s. v., eller Substantivet *úþörf*, Gen. pl. *úþarfa*. Ordet betegner ligefrem: Ulykkes-Spaadom, Forbandelse. *úþarfr* bruges netop om Ord, Tryllesange, som bringe Skade og Ulykke; i Hávamál sidste Vers heder det: *Nú eru Hávamál kveðin . . . . allþörf ýta sonum, óþörf jötna sonum*; Fornald. s. III, 203 (s. Herröðs ok Bósa): *Heyr þú bæn Buslu, hon mun brátt sungin, svá at heyrast skal um heim allan, ok óþörf öllum þeim sem á heyra.*

Den Linje, som staar alene paa Stenens ene Side, udtaler da Betydningen af den paa den anden Side indhugne længere Indskrift, og at denne begynder med en Forbandelse mod den, som nedbryder Mindesmærket, sees tydelig allerede af de förste Ord *sár þat brýtr*. SAR betyder «den som»; herved har jeg ingen Betænkelighed. Vistnok har Rydqvist Sv. Spr. Lagar II,

[1]) I *TUBI* Dybeck Runurk. fol. No. 33, som Jessen Tskr. f. Philol. V, S. 296 anförer, finder jeg Navnet *Tubbi*, *Tobbi*.

[2]) Ogsaa den i Bautil No. 740 afbildede Indskrift fra Kärnbo i Södermanland, der i Runeformer og Sprogformer har en mærkelig Lighed med Rökindskriften, skriver *SIALBR* (som i got. *silba*, tydsk *selb*) men *ULF* (som i got. *vulfs*, tydsk *wolf*).

S. 490. 493 godtgjort, at *sar* i Gammelsvensk (og Gammeldansk) forekommer i samme Betydning som *sá*[1]; han gjör med rette opmærksom paa, at Vestgötal. I þiuf. balk. 14: *at gripær sar var fran mæær stolen*, fornamix b. 7: *þa a sar uitu ær æng a*, iordþær b. 7: *þa skal sær firi gange ær bol a*, og Dybeck Runurk. oct. (2den Saml.) No. 58: *ian sar uar sun Hakunar* ikke tillade anden Forklaring; det samme maa siges om: *IAN SAʀ UAS HIMÞIKI TUKA* Hällestad, Skaane, (Liljegren R-U. 1441) og om Udtrykket i flere Runeindskrr. Men man tör derfor ingenlunde benegte, at *sás*, *sár* har været brugt for *sá es*, *sá er*. At disse to Ord sammendrages til én Stavelse i den norsk-islandske Skaldedigtning (som aldrig bruger *sár* = *sá*), er vist. Paa det af Rydqvist selv anförte Sted SnE. I, 594 forekommer *sár* = *sá er* i et Vers, der anföres som Eksempel paa regelret Anvendelse af det i Lovkvæder hyppigst brugte Versemaal *dróttkvæðr háttr*; codex regius skriver her *sár*, og efter Snorres eget Udsagn skal der her være 6 Stavelser i Linjen, hvilket forudsætter den sammendragne Form. Denne hörer da ogsaa hjemme i mangfoldige andre Skaldedigte, i tidligere Tid som *sás*, i senere som *sár*, om end Haandskrifterne skrive *sá er*. Der er ingen tænkelig Grund til, at *sá es* ikke ligesaavel skulde blive til *sás*, hvor det betydede «is qui», som hvor det betydede «is est».

Gaa vi over til Svensk og Dansk, saa finde vi ogsaa her for «is» Formen *sá*, som jeg holder for ældre end *sár*; og hvor *sá* bruges, maa vistnok ogsaa for «is qui» den sammendragne enstavelses Form *sás, sár* engang have været brugt. Denne kan vel ogsaa paavises. Naar det i Liljegren Run-Urk. 624 (Igelsta, Upland) heder *at sun sin kuþan sas ait Anütr*, saa kan jeg ikke med Rydqvist forstaa *sas* som *sá* (is), ti Nominativsmærket, der allerede i den ældre Jærnalders Runeskrift fremtræder som ʀ, kunde ikke i saa sen Tid som den, nævnte Indskrift maa tilhöre, lyde *s*, men maatte lyde *r*. *sás* maa her være = *sá* + *es*; Rydqvist indvender vistnok, at det her maatte hede *þans*, hvis man skulde bruge det relative *es*; men dette er

[1] Dog kan jeg ikke med Rydqvist tro, at *r* (for *s*) i *sar* er bevaret fra Urtiden og at denne Form i Virkeligheden er ældre end skr. *sa* (i Sanskr. dog ogsaa Former som forudsætte *sas*), gr. ὁ, got *sa*, oldeng. *se*. Netop Overensstemmelsen mellem disse taler for, at den gotiske Form tillige er den fællesgermanske; jeg tror, at *sár* efter Analogi har tilföiet det almindelige Nominativsmærke, som manglede i *sá*.

ikke nödvendigt, se f. Eks. Helgakviða Hund. I, 35: *Þar mun Höðbroddr Helga finna . . . sá er opt hefir örnu sadda*; Þrymskv. 32: *drap hann ina öldnu jötna systur, hin er brúðfjár of beðit hafði.* Paa Aarsstenen (Aalborg Amt) maa *SAʀ* nödvendig være = *sá er*, hvis den Forklaring, som jeg har givet i Tidskr. f. Philol. VII, S. 250, er den rette. Lyngby forstaar derimod her *SAʀ* som *sá* og tror, at Meningen er: den (Stenen) skal nævne Valtoke d. e. bringe hans Navn til Efterverdenen; men selv om denne Opfatning af *UALTUKA* og *NAFNI* er den rette, vil jeg heller forstaa *SAʀ* som *sá er*, ti et Ord af den ene Sætning kunde lettere slynge sig ind i den anden, naar den sidste var den förste underordnet, end naar de var uafhængige af hinanden.

Jeg tror derfor at kunne tyde SAʀ i Björketorp-Indskr. som *sá er*; dog maa jeg gjöre opmærksom paa, at *sar* i Glsvensk kan bruges for «den som», uden at det derfor er sagt, at det etymologisk skal forklares af *sá* + *er*. Af Dybeck Runurk. fol. 150 (Skilstad, Upland): *RÁÞI* (R⁴ÞI) *SA KUNI* sé vi, at *sá* i Glsvensk kan bruges med Betydning af «den som», idet Relativet ikke udtrykkelig er betegnet; naar vi nu i Lilj. Run-Urk. 947 (Nyble, Södermanl.) læse: *raþi saʀ kuni*, saa maa vi vel her snarest tage *saʀ* som Sideform til *sá* brugt med Betydning «den som», ikke som Sammensætning af *sá* + *er*. Da *sá* kan bruges saa, at det i sig indeslutter Relativet, og da paa den anden Side *sá er* kan bruges saaledes, at *sá* i Kasus retter sig efter den relative Sætning, saa bliver det i Glsvensk (og Gldansk) vanskeligt overalt at afgjöre, hvor *sár* er Sammensætning af *sá* og *er* og hvor det er Sideform til *sá*; men ialfald tror jeg at have retfærdiggjort Oversættelsen «den som» for SAʀ paa Björketorp-St.

Andet Ord ÞAT er substantivisk brugt; man maa tænke til et Substantiv af Intetkjön med Betydning «Mindesmærke» eller lign. (som *kumbl*, *merki*). Pronominet har her (uden enklitisk tilföiet *si*) stærkt paapegende Betydning «dette», ligesom undertiden i Indskrr. med de skandinaviske Runer: *RUNAʀ ÞAʀ* Rök (Östergötl.); *I ÞAIM HAUKI* Fjællerad (Aalborg Amt); *KUMBL ÞAUN* Slesvig (hvor *ÞAUN* vistnok kun er en anden Form for *þau*). Ligedan er det paapegende Pronomen sat alene paa Forsaringen, Helsingl.: *KIRÞU SIK ÞITA (A)NUNR . . . AUK UFAK.*

BARUTʀ er = *brýtr.* Omlyden maa i den Sprogform,

hvilken Björketorp-Indskr. tilhörer, allerede være indtraadt, men den er ikke udtrykt: ligesom U her betegner *ý* (*i*-Omlyd af *ú*), saa vil vi i det fölgende sé, at ę (*i*-Omlyd af *a*) betegnes ved A og ǫ́ eller *œ* (*i*-Omlyd af *ó*) ved O.

I Begyndelsen af Linje 2 deler jeg UTI Aʀ. UTI = *úti* ude. — Aʀ véd jeg kun at forklare som «er», 3 Ps. sg. Præs. Indic. af Verbet «være». Da vi af SAʀ i L. 1 sé, at den relative Partikel her allerede har Formen med *r* for *s*, saa maa vi ogsaa i Verbalformen «er» vente *r* for *s*. Skrivemaaden med A, der her snarest har været udtalt *æ*, er, saavidt jeg tror, heller ikke uforenelig med min Forklaring «er», da dette Ord i de gammelsvenske Love oftest skrives *ær*, undertiden *ar*, ligesaa i skaanske Lov *ær*. Dog maa denne Skrivemaade med A, ligesom ʀ (ikke S), henvise til et forholdsvis sent Tidspunkt; ti Vokalen er her ikke opstaaet af *a* ved *i*-Omlyd, og endnu i svenske Runeindskrr. med skandinaviske Runer findes skrevet *is*.

I det fölgende WELADAUDE er DAUDE aabenbart Nom. sg. = *dauði* Död; naar Sproget er almindelig Oldnordisk, saa kan D i Indlyden ikke længer vække Tvil: det betegner det aandende *ð*. Om WELA derimod har jeg kun usikre Formodninger at fremföre. Det er vel snarest Adverbiet «vel», glsv. *væl*, der paa glsvenske Runestene skrives *UAL* og *UEL*; hvis dette er rigtigt, saa synes Ordet her at maatte betyde «vistnok», i hvilken Betydning det ubetonet bruges baade i gammel og ny Tid, jfr. Ólafs s. Tr. Heimskr. C. 68: *þetta mætti verða vel þinn bani.* Dog tör jeg af Formen WELA ikke slutte, at det oprindelige *a* i dette Ord, som vi finde f. Eks. i got. *vaila*, endnu var bevaret paa den Tid, da Björketorp-Indskr. blev indhuggen, ti dertil er dennes Sprogform i det hele for lidet oprindelig; men jeg antager, at A her i Skrift er tilföiet imod Udtalen paa Indskriftens Tid ligesom i HAERA = *hér* og i GINARUNAʀ = *ginnrúnar.* I denne Tilföielse sér jeg en Stræben efter at give Sproget og Skrivemaaden et antikt Udseende; den er en Efterligning af Skrivemaaden i ældre blekingske Indskrr. med den ældre Jærnalders Runer, i hvilke Sproget stod paa samme Trin som i Istaby-Indskriften. Forsög paa at efterligne en tidligere Periodes Sprogformer og Skrivemaade foreligger tydelig i andre Indskrr. med skandinaviske Runer, saaledes paa Rökstenen i Östergötland. Her vil jeg navnlig sammenligne Ärjastenen i Södermanland (Bautil 698; Lilj. R-U. 968; ny Tegning vil findes hos Stephens S. 635), der gjærne tilföier en Vokal i Ordenes

ikke blot *A*: to Gange *SINA* = ***sinn*** Acc. sg. m., *stein* Acc. sg., *TERIBINA* = ***drepinn*** Nom. sg. *I*: *UARÞI* = ***varð*** og *U*: *AFU* = ***af***, *AKU* At disse Skrivemaader ikke korrekt kan gjengive paa den Tid, da Indskriften blev indhuggen, er klart, bør neppe forklares som uheldige Forsög paa at udtrykke elige Vokallyd, som Runeristeren troede at höre i disse Ords Slutning, men snarere som Tegn paa en affekteret Stræben efter at skrive antikt, hvorved Ordformer blev indhugne, som aldrig hörtes i den levende Tale. Netop paa Björketorp-Stenen kan en Efterligning af en ældre Periodes Skrivemaade i enkelte Ordformer ikke saa meget undre os, da jo allerede den Art af Runer, som her er brugt til Indskrift i Sten, er optagen fra et ældre Tidsrum. Usandsynligt forekommer det mig, at WELA-DAUDE skulde være ***véladauði*** (som Finn Magnusen mener) eller ***véldauði***, d. e. Död som voldes En paa svigefuld Maade. — ***dauði er úti*** siger vistnok det samme som det almindelige ***dauði er fyrir durum***, Döden truer, er nærforestaaende. En lignende Brug af ***úti*** har vi Östgöta-L. vaþa balk. 20, 1: ***þa ær uti huvuþs sakin***, hvilket andensteds udtrykkes ved ***falder sakin in a han***. — Den her forekommende Sætningsforbindelse er meget almindelig ved ***sá er*** (og ved ***hverr er***): Nominativformen ***sá*** er brugt, fordi Ordet opfattes som Relativsætningens Subjekt og ikke sættes i noget Forhold til den overordnede Sætning; der fortsættes, som om der var begyndt med «naar nogen». ***úti er dauði*** er d. s. s. ***þá er honum fyrir durum úti dauði***.

Min Forklaring af Björketorp-Indskriftens Begyndelse, hvorefter den skal indeholde en Forbandelse over den, som ödelægger Mindesmærket, stöttes ved lignende Forbandelser i flere Indskrifter med skandinaviske Runer: paa Glimminge-Stenen i Skaane, Skjern-St. i Nörre-Jylland, Glavendrup-St. paa Fyn og Tryggevælde-St. i Sjæland; navnlig stemmer den förste Sætning i SAʀ ÞAT BARUTʀ UTI Aʀ WELA DAUDE Björketorp overens med Udtrykket *SIÞI SA MᴀNR IS ÞUSI KUBL UB BIRUT* (eller *BIRUTI*) Skjern og *UIRÞI AT RATA HUKS UB BRIUTʀ* Glimminge.

I det fölgende formoder jeg at Runeristeren nævner sig selv og betegner den Art af Runer, han har brugt.

HAERA er vistnok Adverbiet «her», der i sv. Runeindskrr. skrives *HIR*, *HIAR*, *HIER*. Ogsaa her synes vi at have Efterligning af ældre Skrivemaade; dette gjælder vistnok AE

[illegible] ...staby; maaské er ogsaa anden A tilföiet i Lighed [illegible] Indskrifter med ældre Runer jævnlig havde A i Ordenes [illegible] hvor det manglede i senere Tid [1]. I HAERA bör man [illegible] søge *hér á*.

MALAUSR er kort Skrivemaade for MALLAUSR d. e. *mál-*[illegible] allerede Finn Magnusen forklarede MALAUS som *mállaus* (Nom. pl. n.); ogsaa her tör vi i Tilföielsen af R mulig sé [illegible]eben efter antik Sprogform: Rydqvist Sv. Spr. L. II, S. 416 [s]iger, at han i Glsv. ikke har seet *r* bibeholdt i Nom. sg. m. af Adjektiver, som har *s* foran Stammens udlydende Vokal. — Naar Runeristeren siger, at han har indhugget Runerne «maal-løs», saa mener han vel derved, at han under Indhugningen har været taus, for at ikke den Trolddom, med hvilken Runerne troedes at virke, skulde tabe sig ved hans Tale.

Den sidste, utydelige Rune i L. 3 læser jeg med Wimmer S. 59 som X G, hvorimod Worsaaes og Stephens's Tegninger ikke stride; vi maa da forbinde GINARUNAR, uagtet ellers hver Linje ender med et fuldstændigt Ord. GINARUNAR vilde efter almindelig Skrivemaade være *ginnrúnar* «Storruner», det vil vel sige ramme, tryllekraftige Runer; Udtrykket oplyses ved *rúnar þær er gørðu ginnregin* Hávamál 80. 142. Med GINARUNAR sammenligner Wimmer GINORONOR paa Stentofte-St., hvilket Stephens (som læser GINORONOA) forklarer «Gin-runes (mighty letters)». Ogsaa GINA for GIN synes at være Efterligning af Skrivemaaden i Indskrifter fra en tidligere Periode.

I ARAGEU er efter min Forklaring anden A Hjælpelyd ligesom i UÞARABA og i BARUTR; förste A er Tegn for *æ* som i AR; E udtrykker Lyden *j* som ofte i oldnorsk (og oldengelsk) Skrift, f. Eks. *velea, sækea* i cod. AMagn. qv. 399 (se Gislason i Ann. f. nord. Oldk. 1863, S. 409): ARAGEU gjengiver da *ærgju*. Dette forklarer jeg som Gen. sg. af et *ærgja* f., der har samme Betydning som oldnorsk *ergi* f. af *argr*; *ærgja* forholder sig til *ergi*, som glsvensk *hæþna, kristna* (Rydq. II, 219), *lyþna* (II, 215) til oldn. *heiðni, kristni, hlýðni*; som glsv. *ræt-visa* til *rætvisi*, sv. *kätja* (först i Karl 12tes Bibel) til ældre *kæti*, *lätja*

---

[1] Med HAERA paa Björketorp-St. tör jeg ikke sammenligne Formen *hæræ* i jydske Lov og jydske Runeindskrr. fra kristelig Tid, senere skrevet *here*, der har Sidestykke i *dere* for «der». Hvordan skal disse danske Former forklares? af oldn. *héðra, þaðra*? Heller ikke *a* i oldsaks. *hiera* tör jeg sammenligne med A i HAERA.

til *læti* (Rydq. II, 226). Udtrykkene *ergi* og *argr* tillagdes Seidmand og Seid: *þessi fjölkyngi (seið) fylgir svá mikil ergi, at eigi þótti mönnum skammlaust við at fara* Yngl. s. Cap. 7; *fremr þetta (seið) með allri ergi ok skelmisskap* Gísla s. Súrss. S. 31; *þik síða* (*síga* Hskr.) *kóðu . . . ok hugða ek þat args aðal* Lokasenna V. 24. Jeg forstaar derfor *ginnrúnar ærgju* om tryllekraftige Runer, som brugtes ved Seid.

FALAH d. e. FALH. Dette forklarer jeg som oldn. *fal*, got. *falh* af oldn. *fela*, got. *filhan* [1]). Spor af dette Verbums stærke Böining findes ikke alene i Oldnorsk, men ogsaa i *FULKIN* paa Karlevistenen, i glsvensk *dagfulghit*, *infulghit* (Rydq. I, 431). I Björketorp-Indskriftens Sprog skulde man vente *fal*, jfr. SPA, OAG. For at forklare H i FALAH kunde man tænke sig, at Udtaleformen i Bleking paa den Tid, da Indskriften blev indhuggen, virkelig var *falgh*, hvori da *gh* maatte skyldes Indflydelse af *fulghin*; man maatte da ogsaa antage, at Formen i Flertal var *fulghu*, ikke *fálu*. Men dette forekommer mig usandsynligt; jeg tror snarere, at H maa være brugt ved Efterligning af Skrivemaaden i ældre Indskrifter med Sprogform som Varnumstenens. — *fela í rúnum, í skáldskap, yrkja fólgit* siges ofte om at udtrykke noget paa en dunkel, forblommet Maade i Digtning; paa lignende Maade er FALAH her forbundet med GINARUNAR, der maa opfattes som Produktobjekt: skjulte Runer d. e. indhuggede hemmelighedsfulde Runer.

Det fölgende Ord læser jeg AK. Om ᛉ = K har jeg talt i min Forklaring af Varnum-St. S. 239. At en Bracteat (Thomsens Atlas No. 80, Stephens No. 17) baade har ᛉ og ᚲ, begge Former flere Gange, kan ikke anföres mod denne Læsning, allerede fordi denne Bracteatindskrift er uforklaret (Dietrichs Forsög i Haupts Zeitschr. f. deutsch. Alt. Neue Folge I, S. 69—72 kan jeg ikke lade gjælde for en Forklaring) og sikkerlig uforklarlig. Stephens læser ᛉ her som L, men herfor finder jeg ingen Stötte og L har paa Björketorp-Stenen ellers sin almindelige Form; ligesaa ugrundet forekommer mig Finn Magnusens Læsning som Y, Dietrichs og Hofmanns som M (Dietrich tillægger ogsaa ᛉ Betydningen M, medens Hofmann rigtig læser dette som R).

AK véd jeg kun at forklare som «jeg»; det forudsætter Udtalen *æk*, ligesom AR i L. 2 har været udtalt *ær*. *æk* har

---

[1]) Dietrich forklarer FAL som Præter. af *fela*, men adskiller derfra de fölgende Bogstaver AH.

da været den blekingske Form for «jeg», der i glsvensk almindelig heder *iak*, *jak*, i skaanske Lov *iak*, i ældste Haandskrift af jydske Lov *æk*, jfr. Lyngby i Antiqv. Tskr. 1858—1860 S. 245 f. Formen AK her vækker Tvil, da *æk* ellers ikke kjendes fra disse Egne; kun i svenske Bygder, som ikke ligge fjærnt fra Norge, finde vi ellers Former med Vokalen *e* og *i*; og A kan dog ikke være Tegn for Lyden *ja*. Jeg vover dog at fastholde min Forklaring, ti vi har neppe Midler til at bestemme, hvor gammel Formen *iak* er i Svensk og i Östdansk; det fortjener at mærkes, at Runeindskriften paa en Döbefont, som nu findes i Hosmo, Södra Möre härad i Smaaland (Sjöborg Saml. f. Nordens Fornälsk. 2, 91; Lilj. R-U. 1971), har *IK* (hvis dette ikke er Feil i Afskriften for *IAK*), medens Ordet der i Bygden nu heder *jag*, *ja* (Linder om allmogemålet i Södra Möre härad, Uppsala 1867, S. 18).

HADR forstaar jeg som Navnet *Haddr* i Apposition til AK; altsaa i oldnorsk Form *rúnar . . fal ek Haddr*. Udtryksmaaden er her aldeles den samme som den, vi har fundet i flere Indskrifter med den ældre Jærnalders Runer, f. Eks. EK WIWAR Tune, EK ERILAR Varnum.

Haddr forekommer ogsaa ellers, skjönt sjælden, som Mandsnavn: *Haddr harði* fra Telemarken kjæmpede mod Harald Haarfagre i Havrsfjord, og det er vistnok (som allerede N. M. Petersen i Danmarks Historie i Hedenold har ytret) denne samme Kjæmpe, som Digtningen lod deltage i Kampen paa Braavoldene; af Egils saga kjende vi Vikingen *Haddr* fra Nordhordland; det sammensatte Navn *Þórhaddr* forekommer oftere paa Island. Navnet maa udledes af *haddr* langt udslaget Haar; deraf er ogsaa dannet det i Sagnet viden om i Norden velkjendte Mandsnavn *Haddingr* og *Hödd*, hvilket et Æventyr nævnte som Navnet paa Jotunen Svades Datter, der ægtede Nor[1]).

OAG forstaar jeg som *óag* «jeg frygter». Vi kjende fra islandske Haandskrifter den Eiendommelighed, at *k* svækkedes til *g* i förste Persons Pronomen, naar dette enklitisk sluttede sig til en Verbalform, som endte paa en Vokal, paa samme Tid, som *k* holdt sig uforandret, hvor Pronominet stod alene. Old-

[1]) Munch er efter min Mening paa Vildspor, naar han (Norskt Maanedskrift 3, S. 135) formoder, at *Haddr*, Navnet paa Braavoldkjæmpen, er telemarksk Udtale for *Hallr*. Udtalen *dd* for *ll* kan umulig være saa gammel, og desuden spores Navnet *Haddr* i langt videre Omkreds end denne Udtale.

norsk kjender kun det reflexive *óask* frygte, men et *óa* i væsentlig samme Betydning kan her ikke vække Anstöd, da baade *ōgan* og *ōgan sis* bruges i Gotisk; mærkelig nok har Rietz *oa* «frukta, vara rädd» fra «S. Hl.» (d. e. sydlige Halland?).

I sidste Linje fölger HAIDʀRUNORONU. Heri formoder jeg en Sammenskrivning af to Ord. Vi har seet, at Björketorp-Indskriften undlader Fordobling af Konsonanter ikke blot i GINA, HADʀ, men ogsaa, hvor de to Konsonanter höre til to forskjellige Sammensætningsled, i MALAUSʀ. I Runeindskrifter med skandinaviske Runer kan Fordoblingen af en Bogstav, som bekjendt, undlades ogsaa, hvor et Ord ender med samme Bogstav som den, hvormed fölgende Ord begynder: *UKARL* for *UK KARL*. En Sammendragning i Skrift for at spare Rum kan endog udstrække sig til flere Bogstaver eller hele Stavelser i to forskjellige Ord: Dybeck Runurk. fol. No. 139 er skrevet ᚼᚨᛚᛏ for ᚼᚨᛚᛋ ᚨᛚᛏ, men denne Indskrift er i det hele saa skjödeslöst skreven, at man gjærne kan tage den forkortede Skrivemaade som en ren Feil; Dybeck Runurk. fol. No. 74: *BRUNI LIT RISA AUK ARISTIN ÞINA* er graphisk Sammendragning for *ARISTA* (eller *ARISTI*) *STIN*; ligesaa Lilj. R-U. 702 *lit aristn* for *arista* (eller *arisa*) *stin*; ja i en Indskrift (Lilj. R-U. 358) maa endog Runerne ᛅᛏ læses to Gange först som *AT* «Aand», derpaa som *TA*, de to sidste Bogstaver i *ÞURUTA*. Paa Rök-St. Forsiden L. 4 skal *TUALRAUBAR* rimelig læses *T(UAʀ) UALRAUBAR*. — Det tör derfor ikke være for voveligt at formode, at HAIDʀRUNORONU er en Sammendragning af HAIDʀRU(NAʀ) NORONU; der toges intet Hensyn til at sidste Stavelse i RUNAʀ havde en anden Vokal end förste i NORONU, hvis ikke Runeristeren, uagtet han ovenfor skrev RUNAʀ, her har tænkt paa Formen *rúnor*, der forekommer baade i ældgammel og i sén Tid. Man tör vist ikke antage, at blot N er skrevet én Gang istedenfor to, ti Entalsformen RUN synes her ikke at passe. Ogsaa kan mærkes at der paa svenske Runestene flere Gange i Acc. pl. forkortet er skrevet *RUN* (Lilj. R-U. 238. 241. 988) og *RU* (Lilj. R-U. 871). Den forkortede Skrivemaade blev paa Björketorp-St. anvendt for at kunne afslutte Indskriften med sjette Linje; havde Runeristeren skrevet Ordet RUNAʀ helt ud, vilde han have faaet en ufuldstændig Linje tilslut, hvilket vilde have forspildt Skriftens Symmetri.

HAIDʀRU(NAʀ) er sammensat: förste Led maa være *heiðr* m., Gen. *heiðrs* Hæder. En ældre Form af dette Ord er *heiðr*,

Gen. *heiðar* (Stamme *heiðu*), f. Eks. *Daniel sá einskis heiðar á Bel* Nokkur blöð úr Hauksbók S. 21; det er det samme Forhold som mellem *blástr*, Gen. *blástrar*, ogsaa (efter Islændingerne) *blástrs*, og den ældre Form *blǫstr*, Gen. *blástar* (Stamme *blástu*). *heiðr*, Gen. *heiðar* er samme Ord som got. *haidus* *τρόπος*; det tilsvarende oldeng. *hád* har meget stort Betydningsomraade: Person, Stand, Stilling, Værdighed, Natur, Maade. At der virkelig har været brugt et af *heiðr* (got. *haidus*) og *rún* sammensat Ord, viser *Heiðrún* Navnet paa Gjeden i Valhall, fra hvis Yver Mjöden, som Einherjerne drikke, strömmer; hertil svarer det frankiske Kvindenavn *Chaideruna*. Dette er paapeget af Müllenhoff (zur Runenlehre 46): ved de med *rún* sammensatte Navne tillægges der de Personer eller Væsener, som bære dem, den Kraft, Runen som Trylletegn tænkes at eie. — Appellativet HAIDʀRUNAʀ tör vi vel forklare: Hædersruner, herlige Runer. Vi har her Stammeformen HAIDʀ, hvor ʀ hörer til Stammen, der maa ansees for yngre end HAIDU, *heiðu*, som fremtræder i *heiðr*, Gen. *heiðar*.

Endelig NORONU. Af dette Ord véd jeg kun at give en Forklaring, som fra Betydningens Side synes mig selv meget betænkelig. Naar vi mindes, at Omlyden ikke udtrykkes i Björketorp-Indskriften, saa kan oldn. *norrœnu*, *nórœnu* her ikke skrives anderledes end NORONU. Efter Formen kan dette baade være Acc. pl. f. af Adjektivet i den bestemte Form og Gen. sg. af Substantivet *norrœna*; for den sidste Opfatning taler den Omstændighed, at NORONU (*norrœnu*) slutter sig til HAIDʀRU(NAʀ), ligesom ARAGEU (*ærgju*), der er et Substantiv, til GINARUNAʀ. De Runer, som her er indhugne, kaldes GINARUNAʀ ARAGEU; ved Udtrykket *ginnrúnar* synes de at betegnes som tryllekraftige, og Tillægget *ærgju* antyder vel, at de sædvanlig brugtes ved Seid; Runeristeren Hadd kalder dem dunkle eller hemmelighedsfulde (FALAH). I Modsætning til dem nævner han andre Runer HAIDʀRUN(Aʀ) NORONU, som han frygter, det vil vel sige: som han af Ærefrygt er ræd for at anvende til en Forbandelse. Disse Runer, som han ei vil bruge, synes ikke at kunne være andre end de almindelige skandinaviske Runer, den kortere Runerækkes Tegn, som vi da maa tro var de der almindelig brugtes i Indskrifter i Bleking paa den Tid, da Björketorp-Runerne bleve indhugne. Udtrykket *heiðrrúnar* betegner dem vel som Hædersruner, Runer der brugtes i hæderligt Öiemed, ikke til Trolddom. Vanskeligere er det at forklare Til-

lægget *norrænu.* Adjektivet *norrænn* findes, saavidt jeg véd, i Svensk og Dansk ellers kun i Betydningen «norsk»; i Glsvensk forekommer det kun i Vestgöteloven i Formerne *noræn*, *noren*, *norin* (Rydqvist II, S. 411); i Dansk paa Egaastenen i Jylland: *KITILS ÞIS NURUNA* (Nord. Tskr. f. Oldk. II, S. 243). I Oldnorsk er ligeledes den faste Betydning (hvor Ordet ikke bruges om Vinden) «norsk»; kun paa enkelte Steder (som nævnes f. Eks. i Fritzners Ordbog) bruges Ordet, hvor Talen egentlig er om hele Norden: i den af Sturla Thordssön forfattede Haakon Haakonssöns Saga (Fms. X, S. 76 f.) kaldes Absalon *provincialis af öllum prédikara klaustrum í norrænni tungu*, hvilket skal gjengive den latinske officielle Benævnelse *provincia de Dacia* (Munch norske Folks Hist. 4de Dels 1ste Bind, S. 162). Her maa Udtrykket forklares saaledes, at den islandske Forfatter har sammenfattet Sproget i hele Norden under én Benævnelse og dertil har brugt det Navn, som egentlig tilhörte hans Modersmaal, det særlig «norske» (af Nordmænd og Islændinger talte) Sprog; dette stöttes ved Sammenligning med Fms. XI, S. 412: *tungan kom með þeim* (d. e. Tyrker og Folk fra Asia) *norðr higat*, *er vér* (d. e. Islændinger og Nordmænd) *köllum norrænu*, *ok gékk sú tunga um Saxland, Danmörk ok Svíþjóð, Noreg ok um nökkurn hluta Englands.* Paa lignende Maade kan Udtrykket *norrænn* om Træl i Ólafs s. helga Chria 1849, cap. 124 opfattes. Men at den blekingske Runerister skulde kalde de i hans Hjem almindelig brugte Runer «norske», synes mig utænkeligt. Den eneste Udvei, jeg öiner, er fölgende: da *norrænn* egentlig betegner «som kommer fra nord, nordlig», hvilken Betydning Ordet har bevaret ind i Nutiden, hvor Tale er om Vinden, saa har det vistnok engang været brugt om Folk og Sprog i en mere omfattende, mere ubestemt Betydning, og saaledes synes *norræna* her at være brugt om nordisk Sprog (og Skrift). Denne Forklaring af NORONU nævnes kun med stor Tvil, og selv om den holder Stand, tör jeg af Udtrykkene her i Indskriften ikke slutte noget om de to Skriftarters Oprindelse. Endogsaa Runeristerens Forestillinger om deres Forhold til hinanden lader sig deraf neppe sikkert bestemme: han synes at kalde den kortere Rækkes Runer «nordisk» Skrift, og i Modsætning dertil maa han da vel have tænkt sig den ældre Jærnalders Runer som «Sydmænds» Skrift. Runeristeren synes, hvis min Tydning af de nævnte Ord ikke er forfeilet, at have forestilt sig, at den Stamme, hvortil han selv hörte, og den Skrift, den brugte, var

kommen længer nordfra end en anden Stamme, hvem de Runer, som er anvendte her paa Björketorp-Stenen, egentlig tilhörte; »norröne» Mænd optog fra »Sydmændene» disses Skrift til magisk Brug.

. Men jeg lægger ikke Dölsmaal paa, at alle disse Betragtninger let kan falde sammen til Intet, da Grundvolden, hvortil de stötte sig, ikke er tryg. Först senere kan jeg komme til at undersöge Forholdet mellem de to Skriftarter og til at dröfte de Spörsmaal, som staa i Forbindelse dermed: hvilken af dem der er ældst; om der er et blot og bart Tidsforhold mellem dem eller om de tilhöre forskjellige Stammer, o. s. v.

Björketorp-Indskriften lyder i sin Helhed:

ᚢᚦᚼᚱᚼᛒᚼᛊᛒᚼ

ᛊᚼᛉᚦᚼᛏᛒᚼᚱᚢᛏᛉ
ᚢᛏᛁᚼᛉᚹᛖᛚᚼᛞᚼᚢᛞᛖ
ᚺᚼᛖᚱᚼᛗᚼᛚᚼᚢᛊᛉᚷ
ᛁᚾᚼᚱᚢᚾᚼᛉᚼᚱᚼᚷᛖᚢ
ᚠᚼᛚᚼᚺᚼᛉᚺᚼᛞᛉᛟᚼᚷ
ᚺᚼᛁᛞᛉᚱᚢᚾᛟᚱᛟᚾᚢ

Efter den givne Forklaring skulde dette læses:

UÞARABA-SPA.
SAR ÞAT BARUTR UTI AR WELA DAUDE.
HAERA MALAUSR GINARUNAR ARAGEU FALAH AK HADR.
OAG HAIDRRU(NAR) NORONU,

og Indskriften skulde have fölgende (temmelig phantastiske og paafaldende) Indhold:

»Forbandelse.
Hvis nogen bryder dette Mindesmærke, da rammer Döden ham vist. Her ristede jeg Hadd maallös i dunkle Tegn arg Trolddoms ramme Runer; jeg frygter de nordiske Hædersruner.»

At Navnet paa den Hedengangne, til hvis Minde Stenen er reist, forgjæves söges i Indskriften, tör ikke undre os, ti hvis min Formodning om Sprogformen i Björketorp-Indskriften i Hovedsagen er den rette, saa godtgjör allerede Anvendelsen af den ældre Jærnalders Runer i den sene Tid, til hvilken Sprogformen henviser, at Indskriften ikke skulde tale med almenforstaaelig Tunge til hver den, som vandrede forbi.

Da jeg har vovet at meddele en Forklaring af Björketorp-

Indskriften, saa maa jeg ogsaa söge at vise, hvad denne Forklaring nödvendig forudsætter og til hvilke Slutninger den nödvendig leder.

Indskriftens Sprogform er efter den givne Tydning, som allerede sagt, i det hele den, vi kjende fra Indskrifter med de skandinaviske Runer, og aldeles forskjellig fra Sprogformen i de af mig i förste Artikel behandlede Indskrifter med den ældre Jærnalders Runer. For nærmere at fastsætte Tiden er navnlig SAʀ og Aʀ af Vigtighed. Forudsat at de af mig fremsatte Tydninger *sár* = *sá er* og *ær* 3 Ps. sg. Præs. = *er* er de rette, kan Indskriften, saavidt jeg skjönner, neppe være indhuggen för i 11te Aarhundred. Skrivemaaden med A i Aʀ og i AK d. e. *æk* «jeg» ligesom Formen ARAGEU d. e. *ærgju* synes mig endogsaa ikke at passe vel til en ældre Tid end Midten af 11te Aarh. I denne Forbindelse kan ogsaa OAG og HAIDʀ mærkes.

Det er vist, at omkring Aar 1050 overalt i Norden ikke andre Runer brugtes til almindelig Skrift end de særlig skandinaviske; og er Björketorp-Indskriften indhuggen saa sent, saa maa det være tværtimod almindelig Skik paa den Tid, at den længere Rækkes Runer her er brugte. Disse maa Runeristeren have kjendt fra talrige Stenmindesmærker, som en hedengangen Slægt havde reist, medens nu kun enkelte saadanne kjendes fra Bleking; han maa, vistnok i Modsætning til de fleste af sine Samtidige, have kunnet læse disse Runer og for en stor Del have forstaaet Indskrifterne fra den ældre Jærnalder, medens dog Sprogforskjellen var saa stor, at Betydningen af mange Ord og Ordformer i hin Tidsalders Indskrifter ved 1050 ikke længer kunde kjendes. Om den længere Rækkes Runer bruges her Udtrykket *ginnrúnar ærgju*, hvoraf man synes at maatte slutte, at de paa den Tid, da Björketorp-Indskriften blev indhuggen, betragtedes og vel ogsaa brugtes som Trylletegn, anvendtes til magisk Brug: til det, der tilhörer en forsvunden Tidsalder, knytter sig let Forestillingen om noget hemmelighedsfuldt, overnaturligt, trolddomsagtigt. Indskriften selv synes at vise, at de som Skrift ikke længer brugte Tegn her blev indhugne for at sikre Virkningen af den Forbandelse, som udtaltes mod den, der nedbröd Mindesmærket; men man vilde vel ogsaa ved disse ældgamle Tegn give Stenen et mere ærværdigt og höitideligt Præg. Saaledes synes man at maatte opfatte Brugen af disse Runer, dog uden at de (saavidt jeg kan sé) er forbundne til Ord, paa Rökstenen; heller ikke dèr er den længere Rækkes

Runer brugte som Samtidens almindelige Skrift, men fremtræde kun som ett af de flere Midler, der skal tjene til at give Stenen et rigtig gammeldags, hemmelighedsfuldt og phantastisk Præg, hvorom jeg andensteds nærmere skal tale. Ogsaa haaber jeg at skulle kunne gjöre det sandsynligt, at der er en anden Sten (den paa By i Sigdal), paa hvilken den længere Rækkes Runer er indhugne ikke som Samtidens almindelige og letforstaaelige Skrift og som Meddelelsesmiddel for en Indskrift, hvis Sprog tilhörer samme fjærne Tidsalder som Runerne, men hvor de er brugte vilkaarlig, som Tegn uden Indhold, blot for at de ved sine ældgamle Former kunde give Mindesmærket et ærværdigt eller hemmelighedsfuldt Udseende.

Som Pröve paa den Art af ældre blekingske Indskrifter, hvis Skrift Runeristeren paa Björketorpstenen har gjengivet, synes Gommorstenens (hvorom siden) at kunne nævnes, saavidt man tör dömme efter de ufuldkomne Tegninger af denne; noget afvigende er Istabystenens Skrift, navnlig ved ᛋ = A. Uagtet Runeristeren paa Björketorpstenen med de forældede Tegn i det hele skrev sin Samtids og sin Stammes Sprog, sögte han dog i enkelte Former at efterligne Sproget i den ældre Jærnalders *Indskrifter*, hvis Runer han brugte. Dette har jeg navnlig troet at iagttage ved Tilföielsen af A i WELA, HAERA, GINA og af H i FALAH; hertil synes ogsaa at kunne regnes den stadige Brug af Hjælpevokalen A: UÞARABA, BARUTʀ, ARAGEU, FALAH og Skrivemaaden med B i UÞARABA (mon ogsaa Tilföielsen af ʀ i MALAUSʀ?). Udtryksmaaden synes ligeledes tildels at være en Efterligning af den, som fandtes i den ældre Jærnalders Indskrifter, saaledes AK HADʀ. En saadan vilkaarlig Blanding af ældre og yngre Sprogformer maa synes underlig, men vi har dertil et efter mit Skjön umiskjendeligt Sidestykke i Rökindskriften, hvor af Lyst til gammeldags Sprog flere Former er brugte, som staa i Strid med Indskriftens Sprog forövrigt, som ikke kan have været hörte i Folkemunde dengang, da Indskriften blev indhuggen, ja som tildels aldrig kan have tilhört det levende Sprog.

Den i det foregaaende fremsatte Tydning af Björketorp-Indskr. indeholder vistnok i sig selv meget betænkeligt, men det, hvorved jeg allermest skræmmes og hvorpaa man vel allernödigst vil gaa ind, er den Opfatning af Stentofte-Indskr., hvortil hin Forklaring uundgaaelig nöder.

I Stentoften a L. 5 og 6

HIDEʀRUNGNO

HERAMALASAʀARAGEUWM

gjenfinde vi uimodsigelig Ordene HAIDʀRUNORONU og HAERA-MALAUSʀ og ARAGEU paa Björketorp-Stenen; men disse Ord er paa S. stillede sammen paa en anden Maade, hvilket tvinger os til at antage ett af to 1) enten er den af mig givne Forklaring af Björketorp-Indskr. aldeles vildfarende; eller ogsaa 2) er disse Ord overförte fra B. til S. uden Hensyn til deres sproglige Betydning, idet man kun har sögt at fastholde de ydre Tegn. Jeg vover at holde paa sidste Alternativ. I en senere Artikel haaber jeg at skulle godtgjöre, at paa lignende Maade én Bracteats Indskrift er en Efterligning af en anden Bracteats, saa at man ved Efterligningen ingen Bevidsthed har havt om Indskriftens sproglige Betydning, men kun sögt at gjengive Runernes Træk. Stentofte-Indskriften er da efter min Formodning i sin Helhed uforklarlig, fordi den er vilkaarlig, fordi Runesmeden selv ikke (ialfald ikke overalt) ved Tegnene, han ristede, vilde udtrykke nogen sammenhængende Mening. En forgangen Tidsalders Tegn, lösrevne Ord fra ældre Mindesmærker er her indhugne for blot ved det forældede, det uforstaaelige, det hemmelighedsfulde at gjöre Mindesmærket ærværdigt.

Vistnok ligger Stentoften ikke saa lidt vestenfor Björketorp, men det prægtige Mindesmærke paa sidstnævnte Sted maa nödvendig have været kjendt vidt omkring. Stentofte-Indskr. maa, som det synes, have været indhuggen ikke saa kort Tid efter Björketorp-Indskr., ti af denne vilde en Samtidig vel ikke have kunnet gjöre saa vilkaarlig Brug. Den, som har ristet Stentofte-Indskr., maa fuldstændig have kunnet læse den længere Rækkes Runer og han maa foruden fra Björketorp-Stenen have kjendt dem fra flere andre Mindesmærker. Saaledes kan det forklares, at han bruger de fra Björk. afvigende Runeformer ᛦ og ᛋ; at ᛦ allerede brugtes i den ældre Jærnalders Indskrr., sé vi af Varnum-St. Runeristeren maa have skjönt, at ᛉ og ᛦ var to forskjellige Former af samme Rune, ti han gjengiver Björketorp-Stenens ᛉ ved ᛦ. De övrige Tilfælde, hvori Ordenes Skrivemaade paa S. afviger fra B., synes at være uden dybere Betydning; naar vi antage, at Ord fra B. er overförte til S. uden Hensyn til den sproglige Mening, lader Afvigelsen mellem MALAUSʀ og MALASAʀ, mellem RUNORONU og RUNGNO sig let forklare; her kan det mærkes, at N i RUNGNO begge Gange

er betegnet ved ᚾ ligesom i det tilsvarende RUNORONU Björk., medens N ellers paa S skrives ᚿ (dog maaské med Undtagelse af én Gang i 3dje horizontale Linje). Ogsaa fra andre, nu vistnok tabte, Indskrifter med den længere Rækkes Runer maa Ord være overförte til Stentofte-Stenen og vilkaarlig sammenstillede med Ord fra Björketorp-Stenen. Saaledes maa Navnene HAÞUWOLAFR S. a 3 og HARIWOLAFR S. a 4, som vise en Sprogform, der peger Aarhundreder bagenfor det 11te Aarhundred, men som Runeristeren sandsynlig har forstaaet, efter min Formodning være laante fra en Indskrift, hvis Skrift og Sprogform i det væsentlige har stemt overens med Istaby-Stenens og, som det synes, fuldstændig med Gommor-Stenens (denne skriver ligesom Stent. for A ✱, ikke ᛅ som Istaby-St., har ligesom S. begge Tegn ✱ og ᚨ, har Stammeformen WOLAFA som S., ikke WULAFA som Ist.; dog ligner S-Runen paa Gommor-St. mere Björketorp-Stenens end Stentofte-Stenens). Hvis Stentofte-Indskriften i sin Oprindelse har noget saa vilkaarligt ved sig, saa kan MA i Slutningen af S. a 4 ikke længer undre os; det er vel Begyndelsen af et Ord, som Runeristeren har laant fra en anden Indskrift, men hvis Slutning han ikke har taget med.

I det foregaaende har jeg vovet at udtale den Formodning, at Stentofte-Indskriften ikke tör sættes længer tilbage end til et godt Stykke ind i 11te Aarh. og at vi i 5te og 6te Linje har almindelige oldnordiske Ord, kun skrevne paa en affekteret gammeldags Maade og tildels forvanskede, som Laan fra Björketorp-Indskr., i skrigende Modsætning til langt ældre Navneformer i 3dje og 4de Linje; jeg formoder da ogsaa, at Ligheden mellem GESTUMR S. a 2 og oldn. *gestum* ikke er tilfældig, men at vi i de to förste Linjer har almindeligt oldnordisk Sprog dog med affekteret Efterligning af en ældre Tids Former. Vistnok viser Sammenligningen med beslægtede Sprog, at den nordiske Endelse *m* i Dat. pl. forudsætter en ældre Form *mr*, der har holdt sig i oldn. *tveimr*, *þrimr*, hvormed baade Hofmann S. 121 og med Tvil Wimmer S. 59 jævnföre GESTUMR, men det forekommer mig ikke sandsynligt, at denne Endelse *mr* skulde have holdt sig i Bleking ved Substantiver til langt ind i 11te Aarh.; jeg skulde derfor være tilböielig til i GESTUMR at finde affekteret Stræben efter gammeldags Sprogform, jfr. *FIMR* for »fem« paa Rök-Stenen ved Siden af *FIM*. Hvad jeg her forövrigt nævner om de to förste Linjer, skal kun gjælde som Indfald.

I NIUHA (foran GESTUMʀ) véd jeg ikke at finde andet end en Form for *níu* «ni», hvilket Talord Hofmann finder i de tre förste Runer NIU; Formen NIUHA er da opstaaet ved forfeilet Efterligning af en ældre Tids Sprog, ti i det virkelige levende Sprog kan den aldrig have været brugt. A kan have været tilföiet ligesom i WELA, HAERA, GINA Björketorp og SINA o. s. v. paa Ärja-Stenen, H ligesom i FALAH Björketorp, hvor dog *h* oprindelig har hört hjemme. Netop af Talordene finde vi paa Rökstenen Former, som ikke vel kan have været i Brug i Folkemunde, dengang Indskriften blev ristet, men som skyldes Lyst til at efterligne en ældre Tids Sprog; nogle af disse Former paa Rökstenen er rigtig dannede og maa engang have været brugte i det levende Sprog, som *TUALFTA*, men jeg tviler, om *FIMR* = *fimm* og *FIAKURA* d. e. *fjagura* Acc. og *FIAKURUM* d. e. *fjagurum* Dat. af «fire» nogensinde har været brugte i svensk Folkesprog.

I förste Linje synes BORUMʀ aabenbart ensartet med GESTUMʀ og maa da ligeledes være Dat. pl.; mulig tör det sammenlignes med oldnorsk *burum* af *burr* Sön, got. *baur* (jfr. Hofmann S. 121). Da BORUMʀ i L. 1 er ensartet med GESTUMʀ i L. 2, saa drives man næsten uvilkaarlig til med Hofmann S. 124 at sammenstille det forudgaaende ✱ᛁᚢᚺ✱ i L. 1 med ᚾᛁᚢᚺᚠ i L. 2, saa at förste Rune ✱ skal sige det samme som ᚾ N (Afvigelsen i Udlyden, hvor L. 2 har ᚠ, men L. 1 ✱, synes at være uden dybere Betydning). Men da ✱ i Stentofte-Indskr. er det regelrette Tegn for A, synes det alene at kunne skyldes en Feil, hvis samme Rune i samme Indskrift betegner N [1]). Hvis vi turde formode, at ogsaa de to förste Linjer var

---

[1]) Rigtignok synes ✱ paa Skjern-Stenen (Viborg Amt) at være brugt én Gang for *N* eller *NN*. Den förste Sætning i dennes Indskrift lyder: *SA̲SKIRAþR* (eller efter Thorsens Læsning Runemind. S. 66 *SᴀSKIRIþR*) *RISþI STIN KINULFS TUTIʀ AT UþINKAUR USBIARNAʀ SUN* «ᚦᚼ✱» *TURA UK HIN TURUTIN FASTA*, hvilket jeg i oldnorsk Sprogform gjengiver saaledes: *Sasgerðr reisti stein, Ginúlfs dóttir, at Óðinkdr Húsbjarnar sun, þann dýra ok hinn dróttinfasta.* Förste Led i Kvindenavnet *SᴀS-KIRAþR* staar maaské i Forbindelse med Mandsnavnet *SASUR* Fjenneslev-St. og andensteds, *SUSUR* Sandby-St.; *A* (el. *I*?) i *KIRAþR* (*KIRIþR*?) tager jeg som Hjælpevokal. *Ginúlfr*, der allerede er formodet af Jessen i dette Tidskr. V, 290, betyder vel d. s. s. *Úlfr gínandi*. Navnet *Húsbjörn* forekommer ogsaa Lilj. R-U. 325. Med Tillægget *þann dýra* jfr. *þann góða* Lilj. R-U. 1576. Sammensætningen *dróttinfastr* er som oldn. *dróttinhollr*.

laante fra en anden Indskrift, der da maatte have havt samme Sprogform som Björketorp-Indskr., saa kunde vi tænke os, at der i denne Original havde staaet ᚾᛁᚢᚺᛡ istedenfor ᛡᛁᚢᚺᛡ, som S. a 1 har; naar Ordene overförtes fra én Indskrift til en anden, saa at der ikke toges Hensyn til Betydningen, men kun til den ydre Form, saa kunde ᛡ let komme istedenfor ᚾ, ligesom X i ᚱᚢᚾᚷᚾᛟ S. a 5 istedenfor ᛟ i ᚱᚢᚾᛟᚱᛟᚾᚢ B. a 6. Men dette er og bliver naturligvis et löst Indfald og har ingensomhelst fast Stötte.

Da Bredsidens vertikale Indskrift saaledes efter min Formodning er en vilkaarlig Blanding af Ord fra andre og indbyrdes forskjelligartede Indskrr. af ældre og yngre Sprogformer, saa tror jeg, at det vil være forgjæves at söge efter dens Mening i det hele. Af Begyndelsen kunde man kanské faa ud: »Til ni Sönner, til ni Gjæster Haadulv gav (Stenen?), Herjulv (ristede??)»; men at Stenen virkelig skulde være reist af en Haadulv som Mindesmærke (og Indskriften ristet af en Herjulv?) »over ni Sönner, ni Gjæster», er vist ikke rimeligt.

Endnu mindre kan jeg forklare den horizontale (omvendte) Indskrift paa Bredsiden. Efter Stephens's Tegning synes den at maatte læses

ᚢᛊᚾᚢᚺ	USNUH
ᛖᚴᛡᚺᛖᛞ	EKAHED
ᛞᚢᚾᛁᚢᚷᛟ	DUNIUGO

Anden Rune i L. 1 er vistnok ᛊ = S, uagtet Runens nederste Led ikke sees paa Tegningen; Stephens læser ᚲ = C, men vi har vel en ganske anden Form for K i L. 2, Rune 2: ᚴ, der sikkerlig er d. s. s. ᛉ paa Björketorp-Stenen; jeg finder ikke tilstrækkelig Stötte for Stephens's Læsning L.

Ogsaa Betydningen af Indskriften paa Smalsiden:

ERAGINORONOR
ABARIUTIÞ

er mig ubekjendt. Dog tror jeg, som ogsaa Hofmann S. 123 formoder, at A i BARIUTIÞ er Hjælpevokal og at BRIUTIÞ staar i Forbindelse med Verbet »bryde»; dette Ord hörer da sikkerlig til en Forbandelse over den, som sönderbryder Mindesmærket, ligesom vi fandt en saadan paa Björketorp-Stenen. Ogsaa Ordene paa Smalsiden er kanské overförte fra en anden Indskrift. BRIUTIÞ maatte i almindelig oldnordisk Sprog være 2den Ps. pl. Præs., men i den ældre Sprogform, som HAÞU-

WOLAFR og HARIWOLAFR tilhöre, kunde det vel være 3dje Ps. sg. Præs. ind., og dette ligger her kanské nærmest.

GINORONOR i förste Linje sammenstiller Wimmer S. 59 med GINARUNAR Björketorp; han bemærker, at O er stærkt fremtrædende paa Stentofte-St., der har WOLAFR to Gange svarende til Istabystenens WULAFR. Dog er *ú* i *rún* ikke opstaaet af ældre *ó*.

Ovenfor har jeg fulgt Stephens i den Fölgerække, i hvilken Linjerne tages: först de seks vertikale Linjer paa Bredsiden, derpaa de tre omvendte horizontale Linjer paa Bredsiden (den nederste först), endelig de to krumme Linjer paa Smalsiden. Men jeg tör ikke indestaa for, at denne Ordning i alle Dele er rigtig; sikkert er vel kun, at Indskriften begynder med den vertikale Linje længst til venstre paa Bredsiden. Worsaae (Blekingske Mindesmærker S. 22) forestiller sig, «at Indskriften begynder længst til Venstre paa Forsiden, at den fjerde Linie fortsættes i den nederste Rad af de ovenfor staaende omvendte Runer, at fremdeles den femte Linie ikke alene fortsættes i den anden omvendte Rad, men ogsaa gaaer om paa Siden i den længste af de derværende Linier, samt, at endelig den sjette Linie gaaer over i den överste Rad og derfra fortsættes i den korte Linie paa Siden, hvormed formodentlig Indskriften slutter».

Til Slutning kan jeg ikke stærkt nok fremhæve, at disse mine Bemærkninger om Björketorp- og Stentofte-Indskrr., der i mange Dele er betænkelige og i andre ingen Oplysning give, ikke staa i nærmere Forbindelse med min Tydning af de övrige Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Den som godtgjör, at min Opfatning af de to omfangsrigeste blekingske Indskrifter er vilkaarlig og falsk, at den maa stilles i Række med f. Eks. Finn Magnusens Tydning af Ruthwellkorsets Indskrift, har dermed ikke i mindste Maade rokket mine Tydninger af de övrige Indskrifter. Ved Björketorp- og Stentofte-Indskrr. turde dog min Opfatning ikke være uden Berettigelse, saalænge ikke en forskjellig Forklaring har löst de fleste Vanskeligheder.

Gommor, Bleking

(Finn Magnusen Runamo S. 441—449. Stephens S. 207).

Da denne Sten nu er forsvunden og da vi kun har gamle Tegninger, som ikke kan være fuldkommen paalidelige, kan dens Indskrift ikke med Tryghed bruges.

3dje Linje (hos Worm) kan dog vel med Sikkerhed forklares.

Munch har först (Ann. f. nord. Oldk. 1848, S. 281 f.) paavist, at der paa Stenen istedenfor ᛁᚼᚦᚢᚹᛟᛚᚼᚠᚼ
maa have staaet ᚺᚼᚦᚢᚹᛟᛚᚼᚠᚼ
HAÞUWOLAFA [1]).

Dette er da sikkert Accus. af det samme Navn, som vi har seet paa Istaby- og Stentofte-St.; i Skrivemaaden stemmer Gommor overens med Stentoften baade i ᚼ og i ᛟ. Dette Navn maa vel have været styret af Præpositionen «efter», hvoraf der paa de gamle Tegninger ikke sees Spor. — I 2den Linje læses ᛊᚼᛏᛖ SATE, hvilket flere har forklaret som Præter. 3 Ps. sg. «satte». Herimod véd jeg intet at indvende. Det synes ikke urimeligt, at det oprindeligere *a* i 3 Ps. sg. af det sammensatte Præteritum, som Gotisk har bevaret men som i de övrige germanske Sprog er svækket til *e* (oldn. *e*, *i*), ogsaa allerede i de med den længere Rækkes Runer skrevne nordiske Indskrifter har kunnet fremtræde som E, ligesom got. *a* i Dat. sg. af *a*-Stammer af Hankjön allerede tidligere er svækket til E (dog opfatter Lyngby dette E i Dativ som opstaaet af ældre *ai*) og ligesom got. *a* i *haitans* er blevet til I i HAITINAʀ. Saaledes tör man mulig paa Tjörkö-Bracteaten læse (ikke ÞURTE, men) WURTE = oldn. *orti*; dog synes Etelhem-Spænden i samme Betydning at have WRTA, hvilket da maa være en ældre Form. SATE er kort Skrivemaade for SATTE, jfr. FINO Berga, HALAʀ Steinstad. I Modsætning til got. *satida* har vi her ligesom i de fleste germanske Sprog den yngre, sammendragne Form. SAT(T)E staar ikke i Strid med DALIDUN Tune, ti i Heliand f. Eks. skrives *setta* (*satta* i Cottonianus) ved Siden af *nerida*.

Förste Linje kan i Tegningerne ikke være rigtig gjengiven, og noget sikkert lader sig her ikke bringe ud. Vi sé dog, at denne Indskrift bruger baade ᚼ og ᚠ ligesom Stentofte-Indskriften og maaské den af Dr. Hans Hildebrand nys fundne Skåäng-Indskrift i Södermanland. Her paa Gommor-Stenen staar Brugen af ᚠ to Gange mulig i Forbindelse med, at Vokalen staar foran og fölger efter N (hvis der er nogen Sandhed i min Gjætning

[1]) Det er kun et Öiebliks Forglemmelse, naar Munch siger, at 1ste Rune maa have været ᚼ. H maa her, som ogsaa Wimmer (de ældste nord. Runeindskrr. S. 54) har bemærket, have været betegnet ved ᚺ. Tydeligere Spor af denne Rune findes i Peder Syvs Tegning, som her har «et bagvendt ᚴ» (F. Magnusen Runamo S. 443).

om denne Linje). F. Magnusen og Stephens vil i 1ste Linje finde bl. a. Udtryk for «denne Sten» og Hofmann læser de 5 förste Runer som STA(I)NA. Man kunde tænke paa, at

ᛊᛏᚼᚦᚼᚦᚱᛚᚨ var en feilagtig Gjengivelse af ᛊᛏᚼᛁᚾᚼᚦᚨᚾᚨ oldn. *stein þann*, got. *stain þana*, jfr. STAINA Tune; man maatte da forudsætte, at N i ÞANA var i Udlyden bleven stöttet ved en Vokal ligesom i Gotisk. At ikke 7de Rune rigtig er tegnet som R, er allerede sandsynligt, fordi det vilde nöde os til at antage, at en Vokal ved forkortet Skrivemaade var udeladt. Men hvad her er sagt om förste Linje er og bliver en aldeles lös Gjætning, og om det Tegn V, som slutter denne Linje, tör jeg intet sige. Endnu mangler det Navn, der var Sætningens Subjekt; det har vel fulgt efter SATE. Hvorvidt endelig i 4de Linjes FFF förste F er Begyndelsesbogstaven af et Mandsnavn, andet F af et dertil föiet Patronymicum og 3dje F af et Ord, som svarer til de skandinaviske Runeindskrifters *FAÞI*, som Stephens formoder, det skal jeg ikke kunne sige.

Saavidt jeg af de faa og tvilsomme Ord kan sé, er der intet i denne Indskrifts Sprogform, som bestemt taler imod at opfatte den ligesom Istaby-Indskriften (der dog afviger noget i Skrivemaade) som en ægte Indskrift fra «den ældre Jærnalder». Man kan, saavidt jeg sér, antage, at den længere Rækkes Runer var den ene brugelige Skrift i Bleking paa den Tid, da Indskriften blev indhuggen, og at Gommorstenens Sprog ligetil gjengiver Samtidens levende Sprog, medens jeg har formodet, at derimod Björketorp- og Stentofte-Indskrr. ikke er ældre end den yngre Jærnalders Slutning, men har efterlignet en Skrift, som ikke længer almindelig brugtes, og tildels et Sprog, som ikke var Samtidens levende Sprog.

Dog vidste jeg ikke at fremföre afgjörende Grunde mod den, som vilde tage Gommor-Indskriften som ensartet med de, der læses paa Björketorp- og Stentofte-Stenene.

Sölvesborg, Bleking
(Stephens S. 192 f.).

Stephens siger om Indskriften paa denne Sten: «The tallest runes, on the left, are about 8 inches, but they diminish on both sides, showing that they were carved to suit the broken character of the surface, and consequently that it is now in very nearly the same state as it was when first inscribed. It

has suffered little injury.» Overensstemmende hermed udtaler Worsaae (Blekingske Mindesmærker S. 23) sig om Stenen: «Den er noget beskadiget paa den ene Side. Den har en meget kort Indskrift i to Rader; Runerne, af hvilke en enkelt tilhöire staaer baade retvendt og omvendt, ere i Linien tilvenstre otte Tommer lange, med Undtagelse af de to överste, der ikkun naae til Bruddet i Stenen, hvilket fölgelig, idetmindste paa det Sted, maa være ligesaa gammelt, som Indskriften.»

I Linjen til venstre er Runerne efter Stephens's Tegning:

ᚠᛋᛗᚢᛏᛋᚢᛁᚢᛋᛁᛁ

3dje og 4de Rune som Binderune;
i Linjen til höire:

ᚱᚢᛏᛁᛁᚹᛘᛁᛁ[1]

Stephens læser ÆSMUTS RIUSII RUTI W(rai)TI; ÆSMUTS forstaar han som Gen. af det almindelige Navn «Asmund».

Hvis denne Læsning og Forklaring af det förste Ord er den rette, saa er det tydeligt, at vi her finde et Par Eiendommeligheder i Skrivemaaden, som ellers i Norden kun forekomme i Indskrifter med den yngre Rækkes Runer: ᛋ er ikke A, som paa Istabystenen, men S; D er her udtrykt ved Runen for T, uagtet den længere Række har særskilt Tegn for D; N er ikke udtrykt foran T (= D), men dette kan mulig ogsaa findes en enkelt Gang i Indskrift af det ældre Slag. ᚠᛋ viser almindelig oldnordisk Sprogform; dette Ord maatte have en anden og oprindeligere Form baade i Tunestenens og endog i Istabystenens Sprogform.

Disse Bemærkninger, som jeg har knyttet til Stephens's Læsning, skylder jeg en interessant Meddelelse om denne Sten af Cand. Ludv. Wimmer i Brev af 26de November 1867, som jeg glæder mig ved at kunne aftrykke her:

«Sølvesborg-stenen hører slet ikke til de ældste runestene, men til overgangs-stenene; jeg læser:

ᚠᛋᛗᚢᛏ ᛋᚢᚾᚢ ᛋᛁᚾ
ąsmut *sunu* *sin*

og på den anden side finder jeg i runerne ᚹᛘᛁ ordet ᚱᛡᛁᛏ *rait*.

---

[1]) Worsaaes Tegning har kun uvæsentlige Afvigelser: 7de Rune i Linjen til venstre har en Indböining i höire Stav, saa at den mere ligner R; ogsaa Stephens forstaar den som R. Förste Rune i Linjen til höire sér hos Worsaae ud som ᚢ.

En fuldstændig analogi til denne stén finder jeg da i vor Helnæssten, idet begge har

1) stammeudlyd bevaret i gf. af *u*-stammen (*sunu*), men ikke i *a*-(*i*-)stammen (*qsmut, kuþumut*).

2) det ældre ᛗ for det yngre ᛉ. ᚼ som på de yngre stene = *s* ikke som på Istabyst. = *a*.

At Sølvesborg-stenen hører til de yngre stene (men til de ældre blandt disse), viser også *-mut* ɔ: *mund*, der måtte skrives anderledes med de ældre runer.»

Den her givne Forklaring af Linjen til venstre er saa umiddelbart tiltalende, at jeg ikke kan andet end holde den for den rette. Det er let tænkeligt, at Tværstregen ved ᚼ paa de to Steder er bleven saa grund, at den ikke tydelig kan sees. Betænkeligere er det, at denne Tydning nöder os til at tage Indskriften som et Brudstykke, hvilket strider mod Stephens's og Worsaaes udtrykkelige Udtalelser; dog er der mellem disse Udtalelser én liden Afvigelse, idet Worsaae siger, at de to överste Runer til venstre (altsaa ᚠᚼ) kun naa til Bruddet i Stenen, medens Stephens siger, at enten er Toppen af förste Rune til venstre brudt af eller ogsaa er der paa Grund af Mangel paa Rum hugget ᚠ istedenfor ᚠ. Hvis Toppen af Runen er brudt af, saa er Bruddet paa dette Sted yngre end Indskriften. En fornyet Undersögelse med dette Spörsmaal for Öie vilde kanské kunne bringe Sagen paa det rene.

Den Mening, som Stephens og Wimmer hver paa sin Maade finde i Linjen til höire, synes meget rimelig. Derimod forekommer det mig tvilsommere, om Wimmer ved at tage andet Ord som ᚱᚼᛁ(ᛏ) har rammet det rette. Stephens's Tegning synes ikke vel at tillade at tage förste Rune i Ordet som ᚱ, ved hvilken Rune den krogede Sidestav paa disse gamle Mindesmærker ikke gaar ind til den rette Hovedstav paa Midten (dette gjælder da ogsaa, om nogen vilde gjætte paa *RAIST*). Runen her sér aldeles ud som den længere Rækkes ᚹ = W, og saaledes læser Stephens den; derimod synes det höist rimeligt, hvad Wimmer formoder, at anden Rune er Stykke af ᚼ = A. Hvilket Ord vi her har, tör jeg slet ikke sige; hvis ikke Tegningen temmelig bestemt havde tredje Rune som ᛁ og forböd at tage den som ᚱ, vilde jeg gjætte paa ᚹᚼᚱᚼᛁᛏ. Men vi kan jo her ogsaa have Patronymicum eller i Eieform Navn paa Faderen til den Mand, hvis Navn er förste Ord i Linjen.

Navnet *RUTI*, hvis Nominativform er i Lighed med al-

mindelig oldnordisk Böining og afviger fra MRLA paa Etelhem-Smykket, er mig ubekjendt [1]). Det vilde være vigtigt at vide, om U i dette Navn betegner *u* eller *o* (kort eller lang); hvis U her betegnede *o*, saa maatte vi tro, at ᛟ manglede i Skriften; og at ᛟ virkelig dengang manglede, synes rimeligt.

Hvad der i denne Indskrift mest fortjener Opmærksomhed, er ᚹ = W. Hvis Tegningen, som vi maa tro, her er paalidelig, vil vi her for förste Gang i Skandinavien have en Rune, som særlig tilhörer den længere Række og som er opgiven i den almindelige kortere Række, brugt som virkelig Bogstav (ikke som Tegn uden sprogligt Indhold) midt inde i en Indskrift, som i det hele har de Eiendommeligheder, der er charakteristiske for den kortere Rækkes Runer; vi vil, hvis Tegningen er paalidelig, her have den förste nordiske Runeindskrift, som med Hensyn til Skriften egentlig kan kaldes Overgangs- eller Blandings-Indskrift. Hidtil har man vistnok kjendt gamle danske Indskrifter, som i det hele er i de skandinaviske Runer, men i hvilke der forekommer enkelte Runeformer, som stemme særlig overens med den længere Rækkes (ᚺ = H, ᛡ = A, ᛗ = M); i disse er det dog kun Formerne, som afvige fra de almindelige skandinaviske: selve Runerne er bevarede i den kortere Række i en anden Form (ᛡ, ᚼ og ᛘ, ᛘ eller ᛉ). Paa Rökstenen er den længere Rækkes Runer uden Forbindelse med den i de almindelige Runer affattede Indskrift, ja endog, saavidt jeg sér, uden sprogligt Indhold overhoved. Allerede forhen har man vistnok villet finde en enkelt Rune af den længere Række (som ᛖ, ᛟ, ᚷ, ᛜ) brugt som egentlig Bogstav midt inde i Indskrifter, der forövrigt er i den kortere Rækkes Runer; men jeg holder de Eksempler, man har nævnt, for mer end tvilsomme. Hvad her er sagt, gjælder ikke for England, hvor i det hele Forholdet mellem de to Runerækker er et andet.

Hvorvidt Sölvesborg-Indskriften er en Overgangs-Indskrift eller en Blandings-Indskrift, lader sig neppe endnu med Sikkerhed sige; hvis den var en Overgangs-Indskrift, saa maatte man slutte, at ᛞ (ialfald i Bleking) opgaves tidligere end ᚹ.

Sproget er, som Wimmer har paapeget, almindelig Oldnordisk, dog saaledes, at den gamle Gjenstandsform *SUNU*,

[1]) Jeg tör hverken stille det sammen med det tydske Navn *Ruozo* (se Förstemann og Stark Die Kosenamen der Germanen I, S. 321) eller aflede det af *rót* Storm og endnu mindre sætte det i Forbindelse med *Hrútr*.

ligesom i andre skandinaviske Indskrifter, har holdt sig. At *AS* derimod (som förste Sammensætningsled) har opgivet Stammens udlydende Vokal, uagtet Ordet i ældste Norsk fölger *u*-Stammernes Böining, stemmer overens med Forholdet i andre germanske Sprog, saaledes oldeng. *ós* i Modsætning til *sunu*.

Bleking (som her kan stilles for sig selv) bliver mærkelig derved, at vi her finde de ældre og de yngre Runer mindst adskilte. Vi har i Bleking paa den ene Side de yngste Indskrifter i den længere Rækkes Runer (der i Brugen af ✱ som det almindelige Tegn for A afvige fra Guldhornets Skrift og stemme overens med de skandinaviske Runer); paa den anden Side synes vi paa Sölvesborg-Stenen at have den mest antike Indskrift med den kortere Rækkes Runer (der i Brugen af P = W peger ud over den kortere Række); næst den synes flere Indskrifter fra Danmark og navnlig fra de danske Öer at fölge. Ingen svensk Indskrift med skandinaviske Runer synes mig saa antik som de ældste danske; men flere svenske række igjen, som jeg tror, længer tilbage end nogen norsk Indskrift af samme Slag.

I Anledning af Dr. E. Jessens 'småting vedrørende runeindskrifter' No. 6.

Efterat det foregaaende var skrevet, har jeg modtaget 3dje Hefte af Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie for 1867, hvori Dr. E. Jessen har meddelt kritiske Bemærkninger til mine i Tidskr. f. Philol. VII, S. 211—252 trykte Bidrag til Tydning af de ældste Runeindskrifter. For denne Kritik maa jeg være ham meget taknemmelig. Vistnok tror jeg, at Forvovenhed ikke vel kan undgaaes ved Undersögelsen af et Æmne, hvor vi har saa faa Forudsætninger og sikre Holdepunkter; det bliver kanské sent at komme frem, naar man ikke af og til vover at træde der, hvor man kan gjöre et Feiltrin. Men hvis man ikke skal fjærne sig saa langt fra fast Grund, at man ikke kan hjælpe sig tilbage igjen, er det jo rigtignok aldeles nödvendigt, at man har paa det rene, hvor der er trygt og hvor ikke.

Jeg indrömmer villig, at jeg i mit Forsög ikke har været varsom nok, at jeg ikke tilstrækkelig har fremhævet, hvad der er godtgjort og hvad ikke (og det bliver vel desværre ikke bedre for Fremtiden; jeg kommer sagtens ofte, naar jeg vover mig frem med löse Formodninger, til at forsömme tydelig at betegne

dem som saadanne). Men netop derfor har Jessen, som andensteds har víst at han kan vove og da vinde frem, gjort mig og, saavidt jeg skjönner, Granskningen af dette Æmne en sand Tjeneste ved sin Kritik. Jeg tror, at han med fuld Grund har fremhævet flere Betænkeligheder, som burde fremhæves; det gjör da lidet til Sagen, om enkelte af hans Tvil efter mit Skjön kunde have været undertrykte og om han, som jeg tror, heller ikke overalt, hvor det kunde siges, har sagt, at der er fundet fast Grund[1]). Men jeg maa anke over én Sætning hos ham (S. 276): «Jeg [Jessen] er ham [Bugge] så underlegen, at mine ytringer kun er discipelens spörsmål i form af modsigelser, der ønskes afviste af læreren, o. s. v.» Jeg maa gjöre Indsigelse imod at træde ind i det Forhold, hvori han her har villet stille mig: for det förste fordi det ikke er det virkelige Forhold; dernæst fordi jeg ikke vilde kunne hævde denne Stilling, jeg vilde komme til at staa til Skamme derved. Jeg véd, at jeg ikke har givet Anledning til, at man stiller mig i dette Forhold; jeg har i mine Bidrag hverken kunnet eller villet optræde som Læreren, men jeg har efter bedste Evne sögt at hjælpe til ved et Rydningsværk, hvor jeg glæder mig ved at finde en saa skarpsindig Medarbeider som Jessen; jeg har allerede af hans tidligere Arbeider lært overmaade meget baade for Undersögelsens Methode og for Undersögelsen selv; det skulde da oprigtig glæde mig, om jeg en og anden Gang kunde give ham en Haandsrækning igjen, om jeg kunde meddele et og andet, der syntes ham at fremme det fælles Værk.

Jeg giver her nogle Svarbemærkninger. For flere Tilfælde vil jeg indskrænke mig til at bede Læserne veie Grundene for

---

[1]) Kun en sjælden Gang synes Jessen mig for lidet varsom. S. 281 Anm. siger han om Indskriften paa Steinstad-Stenen: «At læse *igi.on* som ejeform ('I's mand') går ikke; den dødes navn må ikke mangle». Men den Dödes Navn behöver ikke her at mangle, fordi det förste Ord staar i Eieform; se forelöbig dette Tidskr. VII, S. 250.

S. 282: «selvfølgelig må der, ifald værdi *r (s)* er sikker, have været en tid, da tegnet ᛉ vaklede mellem disse to betydninger, mellem *r (s)* og *m*». Dette er muligt, men ikke selvfölgeligt (efter mit Skjön ikke engang rimeligt). For Betydningen *r* (*s*) kunde Tegnet ᛉ være bleven ubrugeligt og ᛦ det ene brugelige, inden Runen for *m* ⋈ forandredes til Φ (Φ), hvoraf siden ᛉ opstod. Eller om ᛉ = *r* (*s*) endnu var samtidigt med Φ (Φ) = *m*, saa kunde hint være gaaet af Brug og være fortrængt af ᛦ, inden ᛉ blev brugt for *m*. Jfr. Wimmer De ældste nord. Runeindskrr. S. 40.

og imod; paa endel, som vedrörer Tunestenen og Varnumstenen, vil jeg först senere svare, da jeg gjærne forinden endnu en Gang vil forvisse mig om Indskrifternes Udseende paa Stenene. Men jeg vil udtrykkelig fremhæve, at jeg sikkerlig ikke vil kunne fjærne de Betænkeligheder, der veie tungest for Jessen, ligesom jeg skynder mig med at oplyse, at jeg ved de Indskrifter, som jeg i förste Stykke har forbigaaet, ikke væsentlig vil kunne forandre Sagernes Stilling, og at mine Ytringer om de to Runerækker ikke vil give noget nyt, men kun Randbemærkninger til det, som för er fremsat; jeg vil dog ikke holde mine Bemærkninger derom tilbage: der kan mulig falde et og andet, som har nogen Nytte.

Istaby-Indskriften skulde jeg have kaldt et Udgangspunkt, ikke et sikkert Holdepunkt, fra hvilket vi tör vove et Forsög paa at bestemme Betydningen af ᛉ i de övrige Indskrifter i den længere Rækkes Runer. Hvis ᛉ i Istabyindskriften betegner *r* (og Jessen har, saavidt jeg kan sé, ikke modbevist det), saa er det ikke dermed bevist, at Tegnet har samme Betydning i Guldhorn-Indskriften og de dermed ensartede Indskrifter; men vi tör forelöbig holde os dertil, indtil der kommer Kjendsgjærninger frem, som stride derimod, ti vi har intet nærmere Udgangspunkt; til Guldhornindskriften tör vi dog snarere slutte fra Istabystenen, hvis Indskrift ogsaa er i den længere Rækkes Runer, end fra Indskrifter i den kortere Rækkes Runer, i hvilke ᛉ er *m*. — Jeg maa indrömme Jessen, at Lydværdi *r* for Runen ᛉ i Guldhornsrunerne ikke er bevist (men jeg finder den fremdeles rimelig), og jeg maa endvidere indrömme, at hverken Lydværdi *r* eller *z* (blödt *s*) nödvendig maa gjöre Sproget skandinavisk; men jeg skjönner ikke, at han har rokket den Mening, at ᛉ i Guldhornsrunerne maa udtrykke en af Lydene i den Udviklingsrække, der begynder med *s* (som Gotisk har) og ender med *r* (som almindelig Oldnordisk har); hvilken Lyd i denne Række det udtrykker, bliver for Fortolkningen af Indskrifternes Indhold i de fleste Tilfælde ligegyldigt. Ved denne (med Hensyn til Udtalen ikke fuldkommen bestemte) Værdi for ᛉ tror jeg altsaa forelöbig at kunne holde fast. Her maa jeg forvare mig mod en Misforstaaelse af mine Ord: jeg har for Kortheds Skyld betegnet ᛉ som *r* finale, fordi det efter min Mening navnlig hörer hjemme i Ordenes Udlyd; men da jeg derhos har sat det lige med de særlig skandinaviske Runeindskrifters

ᛦ (der ogsaa for Kortheds Skyld kan kaldes *r* finale), saa har jeg naturligvis antaget det for muligt, at det kunde forekomme inde i Ord, ligesom Helnæs- og Flemlöse-St. har *NUʀA*.

Hvad de ældste Indskrifters Sprog gjælder, er der, som Jessen siger, ganske vist Vanskeligheder (og det mange og store), som jeg ikke har ryddet af Veien). Jeg har sögt at vise, at det er skandinavisk, ikke tydsk; men jeg har ikke villet sige (uagtet denne Mening let kan lægges i mine Ord), at der ene og alene er en Tidsforskjel mellem Sproget i Indskrifterne fra den ældre Jærnalder (hvorved jeg har ment det Tidsrum, som Engelhardt adskiller i de to: den ældste og den mellemste Jærnalder) og Sproget i de almindelige skandinaviske Runeindskrifter. Archæologer har tværtimod givet mig Tro til, at Begyndelsen af den yngre Jærnalder staar i Forbindelse med, at et nyt nordisk Element trænger ind. Hertil haaber jeg senere at komme tilbage.

Jeg har ladet den, som gjorde Hornet, og dem, som ristede Runer paa Mindestene, tale i förste Person »Jeg Légest gjorde Hornet» (Guldhornet), »Jeg Viv virkede Runer efter Vodurid» (Tune), »Over Hit ristede vi to Ravn og jeg Jarl Runer» (Varnum). Til Stötte herfor har jeg anfört Beviser for, at Navnet kan föies til Pronominet »jeg», og nævnt, at den, som udstedte eller underskrev et Document, oftest talte i förste Person; videre har jeg nævnt, at i gamle græske og (hvis jeg tör tro Dietrich) phönikiske Gravskrifter den, som har sat Gravmindet, oftere taler i förste Person; endelig har jeg anfört en norsk Runeindskrift fra Middelalderen, hvori Runeristeren taler i förste Person og siger *gerði ek*, men hvori Udtrykket forsaavidt er forskjelligt, som han tiltaler Læseren. Den Udtryksmaade, at Runeristeren taler i förste Person, kan meget vel have været almindelig i den ældre Jærnalders Indskrifter, om den end i de almindelige skandinaviske Runeindskrifter ikke er brugelig; naar sproglige Grunde tale for den, tör vi tro paa den, hvis det kan vises, at saadan Udtryksmaade ogsaa i gammel Tid var naturlig: og den maa vel siges at have været naturlig ogsaa i gammel Tid, naar vi finde den hos forskjellige af Oldtidens Folk. I romerske Gravskrifter taler den, som har ladet reise Gravmindet, oftest i tredje Person, men meget ofte i förste Person, f. Eks. Orell. Inscr. Lat. 4635 (Rom) . . TONGILIAE TERTIAE COIVGI . . QVAE VIXIT MECVM ANN. III . . . . FECI SEXTVS TRVTIEIVS AMIANTHVS; jeg ved ikke, hvorfor förste Person her skal være

naturligere end i Varnumstenens Indskrift «Over Hit ristede vi to Ravn og jeg Jarl Runer»; man vil kanské sige, at den romerske Indskrift tillige er et juridisk Document: det er den paa en vis Maade, men det gjælder ogsaa paa en vis Maade om den nordiske Gravskrift. En anden romersk Gravskrift kan nævnes Orelli-Henzen 7370 (Pollentia): M. CALEPIVS T. L. PHILIPPVS TITVLVM POSVI VIVVS ET MEIS LIBERTIS . . .; i andre tilsvarende Gravskrifter tales i tredje Person, ligesom i tilsvarende særlig skandinaviske Runeindskrifter, f. Eks. *UIFAŞTI RESTI STEN ÜFTIR SELFAN SIK KUIKAN.* — I romerske Indskrifter, som mælde Indvielsen af en Gjenstand til hellig Brug, taler den, som indvier eller skjænker, almindelig i tredje Person, og Gjenstanden indföres ofte talende i förste Person, ligesom f. Eks. Klokker fra Middelalderen har Indskrifter som «Sigurd gav mig», «Steffen gjorde mig»; men i romerske Indskrifter kan den, som skjænker, ogsaa tale i förste Person, f. Eks. Orelli-Henzen 5875 (Alter fundet i Miltenberg ved Main): . . . MERCVRIO . . . COSILIVS DONAVI; jeg véd da ikke, hvorledes man kan sige, at en Udtryksmaade som «Jeg Légest gjorde Hornet» i gamle Dage var unaturlig (hvad enten Hornet har været bestemt til hellig Brug eller ikke). I nyere Tid kan denne Udtryksmaade paavises temmelig tidlig; saaledes i en Indskrift fra 1501 paa Fodstykket af en Sölvkalk i Vossevangens Kirke; den lyder med Oplösning af Forkortningerne: *Anno domini mvci die sancti Georgii martyris ego frater Nicolaus Johannis feci hunc calicem fieri* (Urda II, 63; Nicolaysen Norske Fornlevn. S. 386). — I denne Forbindelse (men ikke just som Stötte for min Forklaring) kan jeg nævne en mærkelig Brug af förste Person i en Runeindskrift paa en rund Sten paa Tose, för paa Holm i Borge Præstegjeld, Smaalenene. Den tydelige og dybt hugne Indskrift, som gaar rundt om Stenen, lyder: *ASLACAR GERÞE MIK RUNAR EK RIST AUK RAÞNA STAUE UER.* Der begyndes med sædvanlig Formel «Aslak gjorde mig», men i Fortsættelsen taler Runeristeren (der vel netop er Aslak), ikke Stenen, i förste Person; dette Omslag bliver forklarligt, naar vi tænke os, at Runeristeren her har brugt et gammelt Vers **rúnar** *ek* **ríst** (eller **reist**) *auk* **ráðna** **stafi** (Forbindelsen *rúnar ok ráðna stafi* ogsaa i Hávamál V. 142); **ver** (*vér?*) er mulig förste Ord i en fölgende Verslinje, som ikke blev udfyldt. Langt efter *UER* men i Linje dermed staar for sig selv endnu Ordet *SICI* (*C* skrevet ᛋ til Forskjel fra ᛁ = *S*),

om hvis Betydning jeg kun har en lös Gjætning, som jeg her vil holde tilbage.

For HOLTINGAR skulde man efter Jessen (Aarböger 1867, S. 174) have ventet HULTINGAR, hvis Indskriften var skandinavisk. Jeg har tænkt mig Sagen saaledes: der er Grund til at tro, at *o* i *holt* er opstaaet af oprindeligt (fællesjaphetisk) *a*, ligesom *o* i *moltinn*, *holmr*, *mold* o. s. v.; men under denne Forudsætning er efter Jessens Udvikling i Tidskr. f. Philol. I, 218 f. *o* i *holt* ældre end *u* i svensk *hult*, eftersom *o* ligger nærmere ved Grundlyden *a*. Derfor maatte man, saavidt jeg sér, i en saa gammel Sprogform som Guldhornindskriftens, hvor Omlyden ikke er indtraadt, vente HOLTINGAR. Ogsaa kan mindes om, at *ō* i Gutnisk ved *i*-Omlyd bliver til *ȳ*: *broþir* — *bryþr* Gutalag.

Efter Jessen (Aarböger 1867, S. 173 f.) volder *o* i TAWIDO, WORAHTO, RUNOR og i Kvindenavne paa O alvorlig Ulæmpe, hvis Sproget skal være skandinavisk. Spörsmaalet er her, om den ubetonede Stavelses *a* i oldn. *orta*, *rúnar*, *Finna* (Gen. sg. *gjafar*, *minngastr*) er opstaaet af fællesgermansk *ō* og dette igjen af oprindeligt *ā*, saaledes som jeg har ment, eller om Forandringen af den ældste Lyd *ā* til nordisk *a* ikke har gaaet gjennem Mellemledet *ō*. Min Mening kan mulig stöttes ved fölgende: hvor Gotisk i Stammestavelsen har *ō* svarende til (fællesjaphetisk *ā*) lat. *ā*, gr. *η*, der har ogsaa de andre germanske Sprog regelret *ō*, ikke *ā*; det synes derfor rimeligt, at *ō* ogsaa i Afledningsog Böiningsendelser, hvor det findes i Gotisk, er fællesgermansk, at ogsaa dèr de andre germanske Sprog oprindelig har havt *ō*, ikke *ā*. Som Stötte for, at *ō* i ubetonet Stavelse virkelig kan blive til *a*, tör nævnes, at i Höitydsk *o* (der antages for langt) kun findes i den ældste Tid; med det 9de Aarh. er det næsten ganske forsvundet, og isteden derfor er *a*, som för kun forekom enkelte Gange, det almindelige (Kelle vergl. Gr. S. 257). Schleicher (zeitschr. f. vgl. sprachf. IV, 267) deler rigtignok ikke denne Opfatning; imod den kunde anföres enstavelses Former af Pronomina og Talord, som glsv. *tvār* = oldeng. *tvā* = got. *tvōs*; men skulde ikke her andre Böiningsformer af samme Ord og tilsvarende Böiningsformer af andre Ord kunne have havt Indflydelse?

Ligeoverfor alle andre kjendte germanske Sprog (og om dem, vi ikke kjende, er det vanskeligt at sige noget) undtagen Gotisk vilde vi, saavidt jeg sér, have væsentlig samme Ulæmpe

med Formerne med O. Jævnför med RUNOʀ Former som oldsaks. *helpa*, oldfris. *bōta*, *bōte*, oldeng. *gifa*, *gife*; med FINO oht. *zunga*, oldsaks. *tunga*, oldfris. og oldeng. *tunge*. Men om Indskrifterne med sit O i ubetonede Stavelser stemme overens med Gotisk, saa er der andre Kjendsgjærninger, som vise, at de ikke er skrevne i Gotisk, som vi kjende dette Tungemaal, eller i en dermed særlig beslægtet Sprogart. Og endog ligeoverfor Gotisk vilde vi have samme Ulæmpe med TAWIDO.

Jeg har efter Munch, som jeg tror, nogenlunde godtgjort, at vi i disse Indskrifter ligesom i almindelig Oldnordisk har forskjellig Vokal i förste og tredje Person i Ental af det sammensatte (endeböiede) Præteritum. Jessen mener, at denne Overensstemmelse med Nordisk ikke veier stort, da Tydsk vel engang maa have forholdt sig ligesaa. Den er visselig ikke afgjörende, men den synes mig dog at have nogen Vægt. Medens denne Adskillelse af förste og tredje Person i nogle nordiske Lande er bevaret langt ned i Tiden (længst har den holdt sig i Islandsk; tidligere opgaves den i Norsk, og den kan, saavidt jeg véd, ikke paavises i Oldsvensk og Olddansk) og sikkerlig har været almindelig oldnordisk, saa er der ikke Spor af den i de andre germanske Sprog, som vi kjende fra tidligere Tid end Nordisk, endog ikke i Gotiskens Sproglevninger, der gaa saa langt tilbage; det synes derfor rimeligt, at de sydgermanske Sprog havde opgivet denne Adskillelse allerede paa den Tid, fra hvilken disse Runeindskrifter maa være.

Min Forklaring af Indskriften paa anden Side af Tunestenen har jeg selv tildels betegnet som et Forsög; jeg stoler selv ikke paa den; og jeg gjentager, at Læsningen O|ÞLINGOʀ efter Trækkene paa Stenen forekom mig selv usandsynlig, men ikke umulig. Om Indskriften paa denne Side kan jeg maaské tilföie et Par Ord, naar jeg paany har seet efter paa Stenen. Mod mit Forsög indvender Jessen bl. a.: «Døtre kunde ikke dengang være arvinger, allermindst sammen med andre, og efter flere [dette har jeg ikke ment]; og allermindst hos skandinaver.» Vi komme her ind paa et Æmne, hvor jeg föler mig aldeles fremmed, men jeg faar dog svare: efter den ældste norske og islandske Lovgivning, vi kjende, tager Datter Arv, naar Sön ikke er til; men da vi nu aldeles intet véd om, at der levede Sönner, Sönnesönner eller Dattersönner efter Vodurid, saa fatter jeg ikke, hvorfor Dötre ei her kan nævnes som Arvinger. Jessen fortsætter: «Det vilde være sært, dog måske ikke

exempelløst, om de [døtrene] omtaltes på stenen uden navns nævnelse.» Det er ikke eksempellöst. Paa Granevollen i Hadeland staar en Sten med Indskrift: *SYNIR AUNAR RYKIU RISÞTU [stin þina a]FTIR AUFA BRUÞUR SIN HIALBI KUÞ SÁL* (ᚴ = *Á*) *AUFA*. Jeg skjönner ikke andet end, at Udtryksmaaden her er ensartet; og jeg kunde nævne flere saadanne Eksempler.

Om Varnumstenens Indskrift kan jeg mulig senere tilföie et Par Ord, naar jeg har faaet nöiere Underretning af Öievidner om Indskriftens Udseende paa Stenen. Jessen finder, at Indholdet, saaledes som jeg læser Ordene, ikke lyder synderlig tiltalende: «det var vel lidt påfaldende, om der skulde to til at riste så kort indskrift». Jeg har troet, at Udtrykket tillader den Opfatning, at Jarl, der nævner sig selv som «jeg», er den, der egentlig har ristet Runerne, medens dog Ravn i Forening med ham har sörget for at faa sat Mindestenen. Men om man ikke vil indrömme dette, kan man jo tænke sig, at de to Mænd forenede sig om Ristningen ikke fordi Arbeidet krævede det, men fordi de begge vilde udföre denne Kjærlighedspligt mod Hit. Men hvad man end vil dömme herom, saa tror jeg, at flere skandinaviske Runeindskrifter, i hvilke to Runeristere nævnes, vil vise, at denne Indvending ikke har stor Vægt. Ved Skafsaa Kirke i övre Telemarken staar en Runesten med fölgende Indskrift:

ORNAIRS SUNIR RISÞU ELU ÞESA EFTIR ÞIUÞ-ULB BROÞOR KOÞMONTR RIST RUNAR ÞESAR OUK ÞEIR ON-LOTR.

(Lige med anden Linje udenfor den Kant, som omslutter Indskriften, staar endnu, som det synes, *MERSIN*.) Denne Indskrift er rigtignok lidt længere end Varnumstenens; men hvor lang maa den Indskrift være, som to Mænd kan have ristet uden at det bliver paafaldende? Jeg kunde anföre mange andre Eksempler paa ikke just meget lange Runeindskrifter, som er ristede af to Mænd.

Jessen siger, at Runerne for W, A, R, I, T i det Ord, som Säve og jeg har læst WARITU, staa i usikker Orden, og han nævner Læsningerne WRAITA og WRAIT. Saavidt jeg kan sé af Tegningen, er disse Læsninger aldeles utilstedelige og

WAR den eneste rimelige Rækkefölge i Ordets Begyndelse; og-saa Stephens har læst disse tre Runer i denne Orden.

Hvad jeg (S. 242) har sagt i Anledning af förste Rune i IAH, har jeg selv kaldt en lös Formodning, som kun har et meget usikkert Grundlag at stötte sig til. Den burde kanské helst have været holdt tilbage. Min Tankegang var den: I i IAH betegner efter min Mening Lyden *j*; man kunde heraf tro, at Runerækken, da Varnumindskriften blev indhuggen, ikke havde særligt Tegn for *j* (men dette Grundlag er usikkert, ti man kunde jo nok, som Jessen siger, unöiagtig skrive *jah* med Runen for *i*, uagtet man havde særlig Rune for *j*); jeg sluttede videre: fandtes der ikke særligt Runetegn for *j*, saa maatte den oprindelige *j*-Rune være bleven til *a*-Rune, som i den skandinaviske Runerække og allerede paa Blekingstene, og dette maatte igjen være betinget derved, at Ordet *jāra* (Runens Navn) var blevet til *āra*. Men hvorfor var *j* tidligere svundet i *jāra* (Aar) end i *jah*? spör Jessen; ja det tör jeg ikke sige (og jeg tör ikke paastaa, at det kunde staa i Forbindelse med, at *jah* havde kort Vokal, medens *jāra* havde lang); Muligheden af denne Ujævnhed i Lydskifte kan dog ikke negtes. Hvorfor er i det telemarkske Bygdemaal *v* snarere svundet i *reka* (drive), oprindelig *vreka*, end i *Vreist* (noget som er vredet)? Hvorfor er oprindeligt *j* blevet til spiritus asper i græsk ὑσμίνη, men til ζ i ζῶμα?

I Tanumstenens Indskrift maa jeg indrömme at Udtrykket ved min Forklaring bliver tvungent, og jeg holder den kun for en usikker Formodning, men jeg finder den ikke utrolig. At Ordet for «Stenen», der efter denne Forklaring maa tænkes som Subjekt og som det Ord, hvoraf Navnet ÞRAWINGAN i Genitiv er afhængig, ikke er sat til, har jeg sögt at stötte derved, at den Dödes Navn alene i Genitiv kan forekomme paa Mindestene, hvor man da ligeledes maa tænke Ordet for «Sten» til.

Underligere forekommer mig Udtrykket «blev kaldt» (nemlig dengang, da Mindestenen blev sat), istedenfor hvilket man skulde vente «skal hede» eller «heder». Jeg mente, at man eksempelvis kunde tænke sig Sagen som saa: da Stenen sattes paa Haugen, var vel en Flok af Travinges Frænder tilstede; til dem kunde han, som lod Stenen sætte, sige «Efter Travinge sættes denne Sten, og den skal hede Travinges Sten»; med Hensyn hertil kunde vel paa Stenen ristes «[Stenen] blev kaldt Travinges». Dette er naturligvis kun en lös Gjætning, og jeg maa indrömme,

at Udtrykket bliver tvungent. Jessen tænker paa »Travinge hed [han]«. Efter denne Forklaring maa Subjektet »han til hvis Minde Stenen er reist«, »han som hviler herunder« være udeladt; denne Udeladelse forekommer mig ligesaa tvungen og ligesaameget at trænge til Bevis som den, jeg har formodet. Derimod maa jeg indrömme, at HAITINAR WAS »hed« paa denne Maade bliver et simpelt og naturligt Udtryk; som Sidestykke kunde f. Eks. nævnes Indskriften paa en vældig Bautasten, som staar paa Indre Bö i Randeberg Sogn ved Stavanger: *KOLBIØRN HET' MAÞR ER B.... HER.*

Men jeg kan slet ikke tro paa en Nævneform ÞRAWINGAN; alt synes mig at tale imod den og intet for den. Overalt i de bekjendte gamle germanske Sprog har Nominativ i Ental af Stammer paa *-n* Vokal i Udlyden. At det samme gjælder Sproget paa Runeindskrifterne fra den ældre Jærnalder, viser for Hankjönsordene MRLA Etelhem = got. *Merila*, hvortil flere Sidestykker kan nævnes, saasom fra en Indskrift udenfor Norden RAN(I)NGA paa Müncheberg-Spydbladet; ensartede Hunkjönsformer har jeg paavist i FINO Berga, HARISO Himlinghöie, og til flere saadanne Former vil vi komme siden. Hvor mangelfuldt nu end vort Kjendskab er til Sproget i de nordiske Indskrifter, som er affattede i den længere Rækkes Runer, saa sé vi dog temmelig tydelig, at det i dem alle (naar undtages nogle i Bleking) er i alt væsentligt ett og det samme; det er derfor meget usandsynligt, at Nominativ af Stammer paa *-an* i nogle af disse Indskrifter skulde skrives A, i andre AN. Jessen har heller ikke fra ensartede Indskrifter kunnet paavise nogen anden Nominativform paa -N; han nævner rigtignok, at »man kunde falde paa« i IGINGON Stenstad at finde et Kvindenavn i Nominativ. Men jeg har allerede (Tidskr. f. Philol. VII, 250) antydet en Forklaring, hvorved dette Ord bliver Genitiv; det vilde desuden være underligt, at et Kvindenavn og et Mandsnavn, naar disse udgjorde hele Indskriften, skulde være skrevne sammen i samme Linje uden at være adskilte ved tomt Mellemrum eller ved Skilletegn.

Det er, som Jessen siger, de letteste Indskrifter, jeg i förste Stykke har talt om: i dem er endnu saare meget tvilsomt, meget aldeles uforklaret. I de korte Indskrifter, som staa tilbage, tror jeg blot hist og her at kunne skimte nogen Mening; men jeg vil dog vove at tage dem med, ti man kommer neppe frem her uden Skridt for Skridt og ved at arbeide med

forenede Kræfter. Der er dog ingen Grund til at tvile om, at man med Tiden her skal kunne sė meget videre og klarere end nu: hvert Aar bringer nye Fund.

Anmeldelse.

Engelsk Grammatik til Skolebrug af Jakob Lökke. Kristiania 1867.

Denne Forfatter, der allerede ved sin tyske Grammatik og navnlig ved sin Fremstilling af «Modersmaalets Formlære» har erhvervet sig et anseet Navn som Sprogmand, har nu dertil föjet et nyt Arbejde, ovennævnte engelske Grammatik, der i Behandlingen slutter sig til hine. Denne Bog har en klar og let overskuelig Form, ligesom overhovedet Forfatteren ved at holde sig til Hovedpunkterne, uden at medtage ufornöden Detail, har vist, at han har det rette Blik for hvad der fordres til en Skolebog; skulde noget enkelt Afsnit fremhæves, maa Kap. 7: Om Participiet — hvis Behandling i de fleste engelske Grammatiker er uklar og forvirret — siges at være fremstillet meget simpelt og tydeligt. Bogen vil derfor sikkert være mange Lærere velkommen og udfylde et Savn ved Undervisningen; thi skjönt der er enkelte gode kortfattede Formlærer (f. Ex. Rosings), gives der ingen brugelig Ordföjningslære, ialfald skreven paa Dansk, og den i Norge udkomne: Engelske Grammatik af Wittrup staaer, selv i 5te forbedrede Udgave, ikke lidet tilbage for Lökkes i Tydelighed og rigtig Begrændsning af Stoffet. Skjönt Anmelderen heller ikke har fundet egenlige Fejl, kunde han dog önske at gjöre opmærksom paa enkelte Punkter, hvor Et og Andet forekommer ham at være udtrykt mindre nöjagtigt, eller hvor noget er forbigaaet, som efter hans Mening burde være medtaget i en Skolebog.

Til Lydlæren. § 9. 1. Undt. 1: Blandt de Endelser, foran hvilke *o* faaer en lang, lukket Lyd, kunde ogsaa være nævnt de hyppig forekommende *rd*, *rn* og *rt*. — § 9. 2. Undt. 2: Lydbetegnelsen: kort *aa* passer vel paa de fleste af de fremmede Ord (*modest, province*), men neppe paa Udtalen af *o* i germaniske Ord, som *love, come*, *one*, *done* etc.; samme Bemærkning gjælder om § 10. 2. Undt. 1; § 19. 4 (*blood*) og tildels om § 20. 3. — I § 9 burde Udtalen af *o*

som ö i Ord som *world*, *worse* etc. være omtalt. — § 10. 3. *U* er konsonantisk foruden efter *q* ogsaa efter *g* og *s* (*language*, *persuade*). — § 12. Udt. af *ai* i Ord som *mountain* er ikke omtalt. — § 12. 5. Da der er flere Ord end de anförte, hvor *au* udtales som langt *a*, kunde Reglen maaske udtrykkes: *au* som *a* foran *gh* og *n* med efterfölgende Konsonant. — § 19. 2. Under *oe* er Udt. af *does* ikke anfört. — § 43. «*R* lyder i Ordenes Begyndelse som hos os»; dette er neppe nöjagtigt: man maa bestemt skjelne mellem Englændernes dentale *r* i Forlyd og gutturale *r* i Indlyd og Udlyd. — § 50. «*W* lyder som et svagt *v* med et Forslag af *o*»; snarere med et Forslag af *u*. — § 52. «*Z* lyder som *s*»; det maa vel hedde «som et blödt *s*». — Til Formlæren: § 74. Hunkjönsdannelsen paa *-trix* samt enkelte uregelmæssige Endelser (*heroine*, *sultana* etc.) synes at burde være medtagne. — § 106. *shoot — shot — shot*, som er opfört under den stærke Böjningsmaade, maa henregnes til den svage ligesom *meet — met — met*. — I § 116 kunde maaske de Forandringer være omtalte, som fremkomme ved Adverbiers Dannelse af Adjektiver, skjönt de strengt taget höre til Orddannelseslæren. — Til Ordföjningslæren: Den i § 125 opstillede Regel gjælder kun om Subjekter forbundne ved *or*; men ere de adskilte ved *nor*, kan Prædikatet baade sættes i Enkelttal og Flertal (*neither you nor I am right* og *are right*). — I § 143 ere de Tilfælde opregnede, hvor i Engelsk et Subst. föjes til et andet Subst. ved Præpos. *of*, medens vi ingen Præpos. bruge; maaske kunde passende her de Tilfælde være nævnte, hvor vi bruge forskjellige Præpos. (i Latin den beskrivende og den objektive Genitiv). — I § 152. 2 maa *double* ogsaa nævnes. — § 169. Blandt de Tilfælde, hvor *that* som Relativ skal bruges, burde anföres: efter det spörgende *who*, og sædvanlig efter *the same* og *nothing*. — § 172. Reglen om det relative Pronomens Udeladelse er ikke givet bestemt nok. — § 195. 4. «Infinitiv uden *to* sættes efter *to hear*, *to see*, *to feel*.» Reglen har en langt videre Udstrækning, hvilket ikke kan sees af det Anförte. — Reglerne om Konjunkt. i Bisætn., der ere spredte paa forskjellige Steder, vilde vist falde lettere for Disciplene, naar de vare samlede paa et Sted (Kap. 5: om Verbernes Udsagnsformer). — I Kap. om Ordenes Fölge er Subjektets og Prædikatets Stilling i Betingelsessætn. med udeladt *if* ikke omtalt. — Det vilde have været nyttigt, om Forf. havde tilföjet et kort Afsnit om de vigtigste Præpositioners Brug. (Af Trykfejl findes omtrent en halv Snes, hvoraf dog ingen har nogen forstyrrende Virkning).

K.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Pædagogisk tidskrift utgifven af L. A. A. Aulin. Tredje årgången 1867. Stockholm. 408 S. (i 6 Hefter). 8.

Första afdelningen. Afhandlingar. Joh. Heinr. Pestalozzi och hans arbete för undervisningens förbättrande, af *P. Waldenström*. Om stället för Hannibals Alp-öfvergång, af *R. Törnebladh*. Bidrag till Grekiska språkets synonymik (om βούλεσθαι och ἐθέλειν), af *C. W. Linder*. Om bibelläsning i skolan, af *P. Waldenström*, I—III. Betyg och Betyg eller läroverksstadgan § 62 och universitetsstatuterna § 148, af *C. W. Linder*. Ett ord om historiens ställning och studium i skolan. Om intresse-räkning, af *C. F. Lindman*. Tal vid invigningen af det nya läroverkshuset i Jönköping, den 7. Juni 1867, af *H. G. Hultman*. Om lärarebildning, af *A. Aulin*. Utkast till geographisk repetitionskurs (ur ett föredrag af Prof. *Foss* i Berlin). — Andra afdelningen. Referater och granskningar. Underdånigt Betänkande afgifvet den 1. Sept. 1866 af den i Nåder tillsatta kommissionen för behandling af åtskilliga till språkundervisningen inom elementarläroverken hörande frågor, anm. af *A. Aulin*. Genmäle till *H—d*, af *C. F. Wiberg*. Ytterligare om »Historiskt ogräs», af *L—n*. Historisk och geographisk literatur för folkskolor (1. *Bäckman*, geographi, 1865-66; 2. *Bäckman*, allm. historia, 1866; 3. *Starbäck*, Svensk historia, 1864), anm. af *W—g*. Svar å *W—gs* recension af Bäckmans läroböcker i geographi och historia, af *J. Bäckman*. *Afzelius*, Svenska folkets sagohäfder, X. Karlasagan, II, anm. af *W—g*. Geographisk literatur, anm. af *H—d*. Ännu några ord om E. G. Björlings problemsamling, af *E. G. Björling*. *J. A. Ahlander*, förklaring öfver Romarebrefvet, 1866, anm. af *O. F. Myrberg*. I anledning af *O. F. Myrbergs* recension af *J. A. Ahlanders* förklaring af Romarebrefvet, af *L. A. Anjou*. *Th. Norlin*, kort öfversigt af svenska kyrkans historia, 1866, anm. af *P. Waldenström*. Granskning af »några reflexioner öfver en katechisationsfråga», af en *gammal kateket*. Kort svaromål till »gammal kateket», af *G. B—g*. *Hollander*, Borås stad och skolväsende; *Göransson*, tekniska elementarskolan i Borås; 1863; anm. af *A. Aulin*. *Fr. Bajer*, grunddrag af ordböjningen i det svenske og det dansk-norske bogmål, 1867, anm. af *A. Aulin*. *H. Säve*, Grekisk öfningsbok, 1866, anm. af *A. Aulin*. Tidskrift utgifven af pædagogiska föreningen i Finland, 1867, häft. 1—4, anm. af *A*. *Olbers*, berättelse om det femte allmänna Svenska läraremötet, hållet i Stockholm den 18.—21. Juni 1866, anm. af *A*. *Jäger*, åskådningsundervisningen under de två första skolåren, anm. af *A*. Öfversigt af programmafhandlingar 1866, af *A., H. F. H., H—r* och *F. W. Hultman*. *Currie*, early and infant school-education, Edinb. 1864; *Morrison*, manual of school management, Glasgow 1863; anm. af *E. O—s*. *Ruhe*, latinska extemporalier (efter *Ellendt-Seyfferts* språklära), 1867; *Frigell*, latinska themata till inöfning af grammatik, 1866; anm. af *A*. *Kindblad*, ordbok öfver Svenska språket, 1. delens 1. häfte, 1867, anm. af *—dt—*. *Siljeström*, lärobok i geometri för folkskolor, 1867, anm. af *F. W. Hultman*. *M. S.*, anteckningar i Fransk språklära, anm. af *Ndr*. Forslag til en forandret Ordning af det höjere Skolevæsen af den ved k. Res. af 14. Febr. 1865 nedsatte Kommission, Christiania 1867, anm. af *A*. »Wichtige pädagogische Anzeige»; af *A*. — Tredje afdelningen. Notiser om svenska och utländska läroverk. Öfversigt af lärjungeantalet 1864—66, jemte dermed sammanhängande frågor. Om införande af Isländska språket i de Norska skolorna, af *A. Aulin* (forts. från årg. 2). Reglemente för det mathematiska seminariet i Bonn, fastställdt den 4. Okt. 1866. Preussiska lärareprof 1865. Preussiska maturitetsexamina 1864. Ett cirkulär af den Franske undervisningsministern, af *A. Aulin*. Philologiska seminariet i Leipzig. Anmälde till afgångsexamen vårterminen 1867. Lärjungarnes antal vid elementarläroverken 1866. Hvad Frankrike under ett år depenserar för vetenskapen och skolan, af *C. F. Wiberg*. Förslag till omgestaltning af de Finska läroverken. Förslag till förändrad organisation af det högre skolväsendet i Norge (efter »Universitets- og Skole-Annaler», VII.). Afgångsexamen våren 1867. Om Normal-

skolan i Helsingfors såsom läroverk och lärarebildningsanstalt. Undervisningsväsendet i Ryssland, af *C. F. Wiberg*. — Fjerde afdelningen. Miscella. Ytterligare om Ovid. Metam. II v. 28, af *S. G. C.* Ämnen för Svenska uppsatser (2), af *A. Aulin*. Photogrammer af kratern Hale a ka la på ön Maui. Iakttagelser om lärarekallet, af *A. B. Santesson*. Stockholms lärareSällskaps sammankomster 9. Mars och 13. April. Palæstinas folkmängd, af *P. Waldenström*. Korrespondens från Köpenhamn (1. «det pædagogiske Selskab» i København, 2. diskussion om de fremmede språg og modersmålet), af *Fr. B—r*. Stockholms lärareSällskaps sammankomst d. 9. Mars 1867. Ett arbete af en Parisisk lyceist. Mechitaristerna, af *C. F. Wiberg*. Om betydelsen af *ὦ μέλε*, af *W*. Horatianska tolkningsförsök (Od. I, 28; Epod. 5, 87. 88), af *A. Frigell*. Romerska fynd i Servien, af *C. F. Wiberg*. Romerskt fynd i Baden, af *C. F. Wiberg*. Åtgärd mot djurplågeri, af *P. Waldenström*. Prologen till Euripides' tragoedie Hekabe, öfversättning, af *C. W. Linder*. Solon till Athenarne, öfversättn. af Solons elegi, af *C. W. Linder*. Euklides, bok. I, propos. 5, af *Abr. Sjöstrand*. Akademiska medborgarinnor, af *C. F. Wiberg*. Stockholms lärareSällskaps sammankomster d. 2. och 23. Nov. 1867. — Femte afdelningen. Personal-notiser. — Breflåda. — Tryckfrihetsmål emellan rektor P. A. Grenholm och utgifvaren af Umebladet.

Supplement-häfte (sid. 25—88). De allmänna begreppen af Modi Finiti i språket samt dessa begrepps psychologiska deduction, af *L. E. Rusén*. Om betydelsen och bruket af verbets Subjectiva Modi i Grekiska språket, särdeles med afseende på Attiska dialekten, af *L. E. Rusén*. Bör Antigone i Sophokles' tragoedie med samma namn betraktas såsom skyldig eller oskyldig?, af *K. H. Brandt*. Om Vexel-ljudets betydelse för ordbildningen, af *Z. C—n*. Några ord om undervisningen i Tyska språket, af *C. J. B—n*. Till frågan om hushyresanslag. Riksdagen och Läroverket, af *A*.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Bajer, Fr., Grunddrag af ordböjningen i det svenske og det dansknorske bogmål. Kbhvn. 1867. Schönberg. 8 S. 8. — *Blom, Hans*, Kortfattet fransk Sproglære til Skolebrug. Bergen 1866. Beyer. 128 S. 8. — *Broberg, S.*, Fransk Grammatik til Skolebrug. Kbhvn. 1867. Schubothe. 120 S. 8. — *Hammerich, M.*, Smaaskrifter om Cultur og Undervisning. 3die Deel. (Den lærde Skole og dens Reform, Realskolen, Landsbyskolen.) Kbhvn. 1866. Gyldendalske Boghandel (Hegel). 208 S. 8. — *H., V.*, Endnu et Indlæg i Skolesagen Kbhvn. 1867. Michaelsen og Tillge. 72 S. 8. — *Kristiansen, V.*, Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale. Kbhvn. 1866. H. Hagerup. XII + 440 S. 8. — *Lassen, H. C. F.*, Samling af lette engelske Læsestykker for Elever, som have endt et forberedende Kursus. Odense 1868. Hempelske Boghandel. 91 S. 8. — *Madvig* et *Ussing*, Titi Livii Historiarum Romanarum libri qui supersunt. Vol. IV pars II. fragmenta librorum amissorum et periochas continens. Haun. 1866. Gyldendalske Boghandel (Hegel). XVI + 81 S. 8. — *Møller, Joh.*, Den kristelige Skoles Opgave, nærmest betragtet i Forhold til Frihed og Fædreland. Kbhvn. 1868. Gad. 126 S. 8. — *Nutzhorn, Fr.*, Apuleius's Amor og Psyche oversat og indledet. Til Minde om Oversætteren udg. af *C. Paludan-Müller*. Med Portrait. Kbhvn. 1867. Reitzel. XIV + 86 S. 8. — (*Sick*,) Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers øverste Classer. 1ste Hefte. («L'Avare» af Molière, til Skolebrug, tilligemed en Oversigt over den franske Litt. Historie indtil Ludvig XV, Indledning og Anmærkninger.) Odense 1867. Hempelske Boghandel. 120 S. 8. — *Thrige, S. B.*, og *Bloch, V. A.*, Lærebog i Verdenshistorien til Brug for de lærde Skoler. 3die Del. (Danmarks, Norges og Sverigs Historie, af *Thrige*.) 247 (+ 9) S. 4de Del. (Lærebog i den nyere Historie, af *Bloch*.) 178 S. 8. Kbhvn. 1866. Gyldendalske Boghandel (Hegel). — *Wiberg, S. V.*, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. 1ste Hefte. Odense 1868. Hempelske Boghandel. 64 S. 8.

Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

Ottende Aargang.

Kjøbenhavn.

Otto Schwartz's Forlag.

1868. 1869.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle

Tidskriftets Redaktion:

C. Berg, *O. Fibiger*, *K. J. Lyngby*, Formand, *J. Pio*, Sekretair.

Comitee i Lund:

Prof. *A. Th Lysander*, Rektor *S. G. Cavallin*, Adjunkt *Chr. Cavallin*.

Comitee i Christiania:

Prof. *O. Rygh*, Overlærer *E. Schreiner*, Prof. *S. Bugge*.

Upsala:

Adjunkt *Häggström*.

Medarbeidere i denne Aargang.

Bang, J. P., Adjunkt, Dr. Rönne.
Berg, C., Rektor. Frederiksborg.
Bergmann, L. A. C., Adjunkt. Kjøbenhavn.
Bjerring, Vilh., Prof. Kjøbenhavn.
Bugge, Sophus, Prof. Christiania.
Christensen, R., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Christensen Schmidt, C. P., Collaborator. Kjøbenhavn.
Dyrlund, F., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Fibiger, O., Overlærer. Kjøbenhavn.
Freudenthal, A. O., Docent, Mag. Helsingfors.
Hommel, L. L., Skolebestyrer. Kjøbenhavn.
Jessen, E., Dr. Kjøbenhavn.
Lund, G. F. V., Rektor, Professor, Dr. Aarhus.
Schandorph, S., Cand. theol. Kjøbenhavn.
Stephens, George, Prof. Kjøbenhavn.
Thomsen, C., Collaborator. Kjøbenhavn.
Ussing, J. L., Professor, Dr. Kjøbenhavn.
Varberg, Rudolf, Justitssekretair. Kjøbenhavn. † 8. Mai 1869.
Voss, P., Skolebestyrer. Christiania.

Indhold.

Anmeldelser.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexikalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei.)

Behandlede Runeindskrifter.

Rettelser.

Side 228,	Lin. 30—31.	Gudmundsön	læs:	Gudrunssön	
	— 37.	over	—	næsten	
— 239,	— 32.	af	—	of	
— 243,	— 10.	denne	—	den	
— 245,	— 1.	(i nogle Exemplarer)	indsendt (?)	læs:	indsendt

Det danske Sprogs Tonelag.

Af *L. L. Hommel.*

Tonelagene höre til de fineste phonetiske Eiendommeligheder i Sproget. De frembringes i Regelen af den Talende uden al Bevidsthed og ere ofte vanskelige at fastholde, naar Reflexionen træder til. For Udlændingen er det næsten umuligt at opfatte dem, og det ene af vort Modersmaals Tonelag, det stödende, der skal være eiendommeligt for det danske Sprog, lærer den Fremmede saa godt som aldrig at gjengive, end ikke efter et langt Ophold her i Landet.

Tonelagene ere saaledes Noget af det mest Nationale i vort Lydsystem og ere af den Grund allerede meget interessante; men end mærkeligere blive de dog derved, at i mange Tilfælde to Ord kun kunne adskilles fra hinanden ved deres forskjellige Tonelag. Det er derfor underligt nok, at Ingen hidtil har gjort Tonelagslæren til Gjenstand for en grundig og udtömmende Undersögelse; thi vel har allerede *Höysgaard* (1747) gjort opmærksom paa Tonelagene og beskrevet dem under Navn af Aandelav, ligesom *Bloch* (1817), *Dahl* (1823), *Rask* (1826), *I. Levin* (1844) o. fl. have behandlet dem med större eller mindre Vidtlöftighed; men alle have de dog væsentligst indskrænket sig til at paavise Tonelagenes Existents og undersöge, hvor mange forskjellige Arter der findes i Sproget, og med Undtagelse af *Höysgaard* har Ingen forsögt at opstille Regler for de forskjellige Tonelags Forekomst i Stamordene eller for den bestandige Vexlen af Tonelaget under Ordenes Böining og Sammensætning. Tonelaget er dertil ofte blevet sammenblandet med Toneholdet og declamatoriske Nuancer i Udtalen, hvoraf Fölgen har været, at der er blevet opstillet flere Arter af Tonelag, end der i Virkeligheden findes. Rigtigst og grundigst forekommer det mig, at *I. Levin* har behandlet dette Sprogphænomen i «Dansk Lydlære og Dansk Kjönslære», hvor han tillige har givet en udtömmende Critik af sine Forgængeres Fremstilling. Dog har ogsaa han indskrænket sig til at undersöge Tonelagets forskjel-

lige Arter, hvis Antal han reducerer til to, det stödende og det flydende, og han har kun ganske kortelig antydet, at der i enkelte Tilfælde, f. Ex. ved Ords Sammensætning, finder Tonelagsovergange Sted.

Under disse Omstændigheder har jeg troet, at en fornyet Undersögelse af Tonelagene i vort Modersmaal — saavel med Hensyn til deres Beskaffenhed, som med Hensyn til deres Forekomst i Stamordene og deres Vexlen under Ordenes Böining, Afledning og Sammensætning — muligviis kunde have Interesse for en större Kreds. Som et förste Forsög i denne Retning tör dog nærværende Afhandling ingenlunde gjöre Fordring paa at være fuldstændig eller feilfri: dersom den blot kunde bevirke, at Opmærksomheden mere end hidtil blev henvendt paa denne Side af vort Modersmaals Lydlære, eller sætte bedre Kræfter i Bevægelse til Problemets endelige Lösning, vilde dens Hensigt være naaet.

I. Tonelaget og dets forskjellige Arter.

En Vocal udtaler man, som bekjendt, ved at bringe Taleorganerne i en bestemt, for hver enkelt Vocal eiendommelig Stilling og derpaa lade Luften strömme igjennem den saaledes dannede Kanal. Den Stilling, man maa lade Taleorganerne indtage for at frembringe en bestemt Vocal, er altsaa uforanderlig og altid den samme. Naar der desuagtet kan være Forskjel mellem den samme Vocallyd i to Stavelser, selv om Vocalen er omgiven af de samme Consonanter, kan dette kun hidröre fra den forskjellige Maade, hvorpaa man lader Luften strömme frem. En Vocal kan saaledes modificeres ved

1. Tonefaldet, der er afhængigt af den större eller mindre Kraft, hvormed man stöder Luften gjennem Taleorganerne,
2. Toneholdet, der beroer paa den længere eller kortere Tid, hvori man lader Luftströmmen vedblive, og
3. Tonelaget, der beroer paa den forskjellige Maade, hvorpaa man standser Luftströmmen eller afslutter Vocallyden.

Ligesom Stavelserne derfor efter det forskjellige Tonefald inddeles i betonede og ubetonede og efter det forskjellige Tonehold i lange og korte, saaledes skjelner man, efter den forskjellige Maade, hvorpaa Vocallyden afsluttes, mellem Stavelser med det stödende Tonelag og Stavelser med det flydende Tone-

lag[1]). Man kan nemlig afslutte Vocallyden enten mere pludseligt, ligesom ved et Stöd eller Slag, eller mere jævnt og lade den ligesom hendöe. Afslutter man Vocallyden paa den förste Maade, hvilket skeer ved hurtig at lukke Svælget for Lyden, har Stavelsen det stödende Tonelag, og der bliver i dette Tilfælde, naar Ordet ikke er et aabent Eenstavelsesord, et lille Ophold eller en Pause mellem Vocalen og den fölgende Stavelse eller Consonant, som man da maa udtale med en kort Gjentagelse af Vocalen eller en kort *e*-Lyd. Afslutter man derimod Vocallyden paa den anden Maade, har Stavelsen det flydende Tonelag, idet Lyden flyder jævnt, uden Ophold eller Afbrud, over til den fölgende Consonant eller Stavelse.

Exempler.

Ord med stödende Tonelag.	Ord med flydende Tonelag.
Aa'ret (et Aar).	Aa˘ren (en Aare).
A'nden (en And).	a˘nden (Talord).
ba'd (Imperf. af at bede).	Ba˘d, et.
Bedra'ger, en.	Dra˘ger, en.
bi'd (Imperativ af at bide).	Bi˘d, en eller et.
Bje'rget (et Bjerg).	bje˘rget (Partic. af at bjerge).
Bo'rgen (Caution).	Bo˘rger, en.
Bru'd, en.	Bru˘d, et.
Brö'det (et Bröd).	Brö˘den (en Bröde).
Bö'nnen (en Bön).	Bö˘nnen (en Bönne).
Bu'nden (en Bund).	bu˘nden (Partic. af at binde).
Da'dler (Frugter af Daddeltræet).	Da˘dler, en (Subst. verb. af at dadle).
Dre'yer (Familienavn).	Dre˘ier, (en Svarver).
fa'd (Adj. flau).	Fa˘d, et.
Fu'ndet (et Fund).	fu˘ndet (Part. af at finde).
Fæ'ngslet (et Fængsel).	fæ˘ngslet (Partic. af at fængsle).
Grö'den (Gröd af Gryn).	Grö˘den (Jordens Gröde).
Haa'ret (et Haar).	haa˘ret (Adj. besat med Haar).
Hu', en.	nu˘ (Adverb.).
Hu'llet (et Hul).	hu˘llet (Adj. fuld af Huller).
hæ's (Adj. uklar Stemme).	Hæ˘s, et (Kornstak).

[1]) I nærværende Afhandling angives det stödende Tonelag ved Tegnet ' og det flydende ved ˘, der begge sættes efter Vocalen.

Hö'ien (en Høi).	hö`ire (Adj. modsat venstre).
Hö'yer (Familienavn).	Lö`ier (Skjemt).
La'gen (et Sengelagen).	La`gen (en Lage, Saltlage).
le'd (Adj. afskyelig).	Le`d, en og et (Kant, Laage).
Le'ir, (en Feltleir)	Le`ier, en (modsat Eier).
læ's (Imper. af at læse).	Læ`s, et (Vognlæs).
Lö'vet (Træernes).	Lö`ven (en Löve).
ma'ger (Adj.).	Ma`gen (en Mage).
Ma'nd, en.	ma`n (Pronomen).
Mu'sen (en Muus).	Mu`sen (Gudinden).
Mö'ller (Familienavn).	Mö`ller, en.
Nö'd, en (Elendighed).	Nö`d, en (Frugten).
Pa'rret (et Par).	pa`rret (Partic. af at parre).
Ro'den (en Rod).	Ro`den (en Rode).
ro'ser (Præsens af at rose).	Ro`ser (Fleertal af en Rose).
Ru'sen (en Ruus).	Ru`sen (en Ruse, Fiskeruse).
Saa'ret (et Saar).	saa`ret (Partic. af at saare).
Ska'llen (en Ska'l).	ska`ldet (Adj. uden Haar).
skee'r (Præsens af at skee).	Ske`er (Fleertal af en Skee).
Se'ilet (et Seil).	se`ilet (Partic. af at seile).
Skjö'det (et Skjöd).	Skjö`det (et Skjöde, Document).
Sku'ret (et Skuur).	sku`ret (Partic. af at skure).
Sla'ver (Folk af den slaviske Nation).	Sla`ver (Fleertal af en Slave, Træl).
Spi'ret (et Spiir).	spi`ret (Partic. af at spire).
sto'rt (Intetkjön af stor).	so`rt (Adj.).
Sva'ret (et Svar).	sva`ret (Partic. af at svare).
Sy'nden (en Synd).	Sö`nden (Verdenshjörne).
Sy'rerne (Folkeslag).	Sy`rerne (Fleertal af en Syre).
Ta'ngen (Havplanten).	Ta`ngen (en Tange, Isthme).
Træ'et (et Træ).	træ`et (Adj. træagtig).
Tæ'nder (Fleertal af en Tand).	tæ`nder (Præsens af at tænde).
vae'r (at blive vaer).	va`r (Imperf. af at være).
Va'nd, et.	va`n (at pleie van).
Va'ndet.	va`ndet (Adj. vandholdig).
vee'd (Præsens af at vide).	Ve`d, et (Træ).
	ve`d (Præposition).
Vra'get (et Vrag, Skibsvrag).	Vra`ger, en (Subst. verb. af at vrage).
ö'st (Partic. af at öse).	Ö`st (Verdenshjörne).

Det vil af ovenstaaende Exempler sees, at der kun er Spörgsmaal om, hvilket Tonelag en Stavelse har, naar den er betonet. Ligesom nemlig en ubetonet Stavelse altid er kort, saaledes *har den ogsaa stedse det flydende Tonelag*, og kun i sammensatte Fleerstavelsesord kan en Stavelse med Bitone undertiden have det stödende Tonelag. Tonefaldet har i det Hele taget ofte Indflydelse paa Tonelaget; saaledes faaer f. Ex. i mange Tilfælde et Ord, der i Regelen er ubetonet og altsaa har det flydende Tonelag, det stödende Tonelag, naar det af en eller anden Grund faaer Tone (see nedenfor S. 12), ligesom omvendt et Ord med det stödende Tonelag taber dette, naar det bliver ubetonet, f. Ex. »Sy'ng os en Sang!«, men »Sy˘ng op, alle Mand!«. Derimod har Toneholdet aldeles ingen Indflydelse paa Stavelsens Tonelag, eller, med andre Ord, begge Arter af Tonelag kunne forekomme saavel i lange som i korte Stavelser, og der gives altsaa 1) *lange* Stavelser med *stödende* Tonelag (ga'lt), 2) *lange* med *flydende* (ga˘le), 3) *korte* med *stödende* (en Ga'lt) og 4) *korte* med *flydende* (Ta˘l). I Almindelighed er man tilböielig til at troe, at en Stavelse, der har det flydende Tonelag, er lang, og at en Stavelse, der har det stödende Tonelag, er kort; men dette er ingenlunde altid Tilfældet. Af Ordene fa'st (Imperativ) og fa˘st (Adjectiv) har f. Ex. det förste det længste Tonehold, skjöndt det har stödende Tonelag, og i *Molbechs* Ordbog er der om Ordene Bru'd (en) og Nö'd (Elendighed), til Forskjel fra Ordene Bru˘d (et) og Nö˘d (Frugt), udtrykkelig anfört, at de have et langt Tonehold. Imellem Tonehold og Tonelag er der overhovedet den væsentlige Forskjel, at det förste ikke er saa bestemt og charakteristisk som det sidste. Man kan saaledes godt udtale en Stavelse, der i Regelen er kort, som lang, uden at Ordet derfor bliver uforstaaeligt; ja, undertiden fordrer endogsaa Foredraget ligefrem, at dette skeer, f. Ex. naar man vil lægge stærkt Eftertryk paa et Ord, ved Commandoord o. s. v., ligesom det ogsaa meget hyppig indtræffer, at der i Sang kommer en lang Tone paa en i sig selv kort Stavelse. Derimod kan et Ords Tonelag ikke forandres, uden at Ordet faaer en anden Betydning, eller uden at Öret stödes saaledes derved, at man vil erklære Udtalen for falsk.

At Toneholdet og Tonelaget ere hinanden uvedkommende, samt at Stavelsernes Forskjellighed med Hensyn til Tonelaget först indtræder ved Vocallydens Afslutning, og at altsaa den ovenfor opstillede Definition paa Tonelag er rigtig, overbeviser

man sig bedst om ved at tage to Ord, der kun ere forskjellige fra hinanden ved Tonelaget, f. Ex. en Bru'd og et Bru¯d, og udtale dem begge med et meget langt Tonehold. Det vil da vise sig, at der, saa længe man lader Vocalen lyde, ikke er nogen Forskjel tilstede. Denne indtræder först i det Öieblik, man afslutter Vocalen ved at tilföie den fölgende Consonant, og först da vil det blive klart for den, der hörer Ordet blive udtalt, hvilket af de to Ord det er, der fremsiges. Men dette, det Charakteristiske ved Tonelaget, at det egentlig ikke er nogen Modification af selve Vocallyden men kun en Forskjel i Maaden, hvorpaa den afsluttes, er tidligere ikke tilstrækkelig blevet paaagtet — hvorom ogsaa de anvendte Tegn ere talende Vidnesbyrd, idet man urigtig har anbragt dem over Vocalen istedetfor efter den —, og det er i den deraf fölgende Uklarhed, at Grunden maa söges til flere urigtige Paastande. Naar det saaledes paastaaes, at der gives Stavelser uden Tonelag, da hidrörer dette ene og alene fra en urigtig Opfattelse af Tonelagets Væsen; thi enhver Vocal maa jo afsluttes paa den ene eller anden Maade, enten ved et Stöd eller Tryk eller uden et saadant, og at paastaae, at der gives Stavelser uden Tonelag, forekommer mig at være ligesaa urimeligt som at paastaae, at der gives Stavelser, der hverken ere aabne eller lukkede.

Den her udviklede Anskuelse, at enhver Stavelse har et Tonelag, synes ogsaa, idetmindste hvad de betonede Stavelser angaaer, at være bleven deelt af *Bloch*. I «Fuldstændig dansk Sproglære» S. 24 opstiller han nemlig kun fire Klasser af «accentuerede» Stavelser: 1) korte med Tryk, 2) korte med Efterklang, 3) lange med Tryk og 4) lange med Efterklang, hvorimod han jo, saafremt han havde antaget, at der fandtes Stavelser uden Tonelag, maatte have opstillet sex Klasser, nemlig, foruden de fire ovennævnte, endnu: korte uden Tryk og Efterklang og lange uden Tryk og Efterklang. Tillige synes ogsaa Udtrykket «Efterklang» at antyde, at han har opfattet Tonelaget ikke som en Modification af selve Vocallyden men som en Eiendommelighed ved den Maade, hvorpaa den afsluttes.

Derimod fastholder *Levin*, der definerer det flydende Tonelag som «en jævnt opadstigende Lydbevægelse», den af tidligere Forfattere fremsatte Paastand, at der gives Ord uden Tonelag, og opstiller i «Dansk Lydlære og Dansk Kjönslære» S. 25 og 26 en Deel Exempler paa saadanne Ord; men sammenligner man

de Ord, der intet Tonelag skulle have, med de hosstillede, der have det flydende Tonelag, vil man finde, at der i mange Tilfælde aldeles ikke er nogen Forskjel paa Vocallyden i de to tilsvarende Ord, f. Ex. Nöd og rydde, Sönden og syndig o. s. v., medens i de andre Tilfælde hele Forskjellen reducerer sig til, at Vocalen i det Ord, der intet Tonelag skal have, er kortere og mindre betonet end i det, der har det flydende Tonelag, f. Ex. i man og mandig, saa at man udtaler Vocalen i det förste ligesom mere tilslöret, medens man, for at udtale den i det andet, maa hæve Stemmen og lægge mere Kraft i Lyden.

Spörgsmaalet, om der gives Ord uden Tonelag, er iövrigt uden væsentlig Betydning med Hensyn til de to sidste Afsnit af nærværende Afhandling; thi saa meget staaer fast, at Hovedopgaven er at afgjöre og give Regler for, hvilke Ord og Former der have det stödende Tonelag, og af langt mindre Betydning er Undersögelsen om, hvorvidt de Ord, der ikke have dette, have det flydende Tonelag eller slet intet.

Naar *Levin* fremdeles bemærker (Dansk Lydlære og Dansk Kjönslære S. 26) «at Tonelagene kun forekomme fuldkommen klart i lange og aabne Stavelser», da vil det, for at modbevise denne Paastand, være tilstrækkeligt at henvise til de S. 3 og 4 anförte Exempler, hvor Tonelagene forekomme saa tydeligt og klart som muligt saavel i korte som i lukkede Stavelser. Det er ogsaa ganske mærkeligt, at blandt de 98 Exempler (44 med flydende og 54 med stödende Tonelag), som *Levin* anförer i den nævnte Bog S. 25, forekommer Tonelaget i de 61 Ord i en lukket Stavelse (det flydende i 25 og det stödende i 36) og altsaa kun i de 37 Ord i en aaben Stavelse.

Af de to Arter af Tonelag skal, som ovenfor bemærket, det stödende være eiendommeligt for det danske Sprog. Det har rimeligviis tidligere været almindeligere i vort Modersmaal end nu for Tiden; det forekommer nemlig langt hyppigere i Dialekterne end i det kjöbenhavnske Talesprog, og i den lille Ordsamling, der findes i *Höysgaards* «Förste Anhang til den accentuerede Grammatika» (Kjöbenhavn 1769), ere adskilllige Ord, der nu have det flydende Tonelag, anförte med det stödende, f. Ex. Havbre'd, at gaae a'n, o. s. v. Det synes saaledes,

at det er gaaet her ligesom i andre lignende Tilfælde, at det specifik Danske er blevet trængt mere og mere tilbage, og, som ved andre Sprogphænomener af samme Natur, f. Ex. Vocalens Overgang til den nærmest liggende aabne (*u* til *o*, *o* til *aa* o. s. v.), er det Nye udgaaet fra Kjöbenhavn, der bestandig har været ligesom den Kanal, hvorigjennem det Fremmede er strömmet ud over Sproget. Men, ligesom denne Vocalernes Overgang, som Fölge af at Interessen for Modersmaalet og dets Eiendommeligheder i de sidste Decennier er bleven almindeligere, tildeels er ophört, saaledes er det ogsaa at haabe, at det stödende Tonelags Fortrængelse af Sproget vil standse, naar den Erkjendelse vinder Indgang, at det ikke er en Provincialisme eller Tegn paa en simpel Udtale men tvertimod en ægte og oprindelig dansk Lydmodification.

II. Stamordenes Tonelag.

I «Dansk Lydlære og Dansk Kjönslære» S. 26 bemærker *Levin*, «at i Dansken er det stödende Tonelag i det Hele taget ikke meget hyppigt, uden i Eenstavelsesord»; men dette er neppe fuldkommen correct. Det stödende Tonelag forekommer vistnok næsten ligesaa hyppigt som det flydende, saavel i Stamordene som i de afledede Former. Derimod er det udenfor al Tvivl, at der i Sproget findes langt flere Eenstavelsesord med det stödende end med det flydende Tonelag, og naar en Hovedregel skulde opstilles for de forskjellige Tonelags Forekomst i Stamordene, maatte den nærmest være, *at Eenstavelsesord have det stödende*, *og Fleerstavelsesord*, *navnlig naar den betonede Stavelse er aaben*, *det flydende Tonelag*, f. Ex.
Aa'r, Aa˜re. — Baa'd, Baa˜de (Vinding). — Bro', Bro˜der. — fö'r, at fö˜re. — Fy'r, at fy˜re. — ga'l, at ga˜le. — Grö'd, Grö˜de. — Hu', Hu˜e. — la'd, La˜de. — Li'd (Tillid), Li˜de (Vesterlide), li˜den. — at lee', at le˜de. — Lu'd, at lu˜de. — Ly'd, Ly˜de (Feil). — Lö'v, Lö˜ve. — Muu's, Mu˜se. — ny', Ny˜re. — Ro'd, Ro˜de. — Ruu's, Ru˜se. — Skee', Ske˜de. — Skjö'd, Skjö˜de. — Skuu'r, at sku˜re. — Sky', at sky˜de. — Spii'r, Spi˜re. — Spo'r, Spo˜re. — at sye', Sy˜re. — at tye', at ty˜de. — vaa'd, Vaa˜de. — vii's, Vi˜se (Sang). — Ö', ö˜de.

Aabne Eenstavelsesord have, paa ganske faa Undtagelser nær, altid det stödende Tonelag. Derimod gives der saavel for

de övrige Eenstavelsesords som for Fleerstavelsesordenes Vedkommende en Mængde Undtagelser fra denne Regel, af hvilke de vigtigste synes at kunne sammenfattes i fölgende Grupper.

1. *Lukkede Eenstavelsesord med kort Tonehold, altsaa navnlig saadanne, der ende paa to eller flere Consonanter (især sk og st) eller paa en enkelt Consonant, der fordobles ved Endetillæg, have i Regelen det flydende Tonelag*, f. Ex. ba˘rsk, fe˘rsk, fö˘rst, ha˘rsk, Ha˘st, He˘st, Ho˘rs, ju˘st, ka˘rsk, Ka˘st, Ko˘st, Kra˘ft, Li˘st, Lo˘ft, li˘dt, Ly˘st, Ma˘rk, mi˘dt, næ˘st, O˘st, Pa˘rk, Pe˘st, Pi˘dsk, Po˘st, Pu˘rk, Qva˘rt, Qvi˘st, ra˘sk, Ru˘st, Ri˘ft, Ri˘st, Sa˘ft, ska˘rp, Skri˘dt, Skri˘ft, spi˘ds, Sti˘ft, Tvi˘st, Ma˘sk, Ve˘st, vi˘st, Ö˘st. — Ka˘t, Ki˘t, kjæ˘k, Kla˘p, Kla˘t, La˘k, ma˘t, Mo˘s, Na˘t, ne˘t, ny˘s, Pa˘p, Pa˘r, pla˘t, ra˘p, sle˘t, vi˘s.

Undt. 1. Er den ene af Endeconsonanterne *l*, *m* eller *n*, har Ordet det stödende Tonelag, f. Ex. Bre'ms, Bu'ndt, Da'mp, Du'nk, Dy'nd, Fe'lt, Fi'lt, Fo'lk, Ga'ng, Ga'rn, Ga'vl, Ga'vn, Gru'ms, Gu'lv, Ha'vn, Ho'rn, Hjæ'lp, Hæ'vn, Hva'lp, i'nd, Ka'mp, Kra'nds, Ka'nt, La'rm, La'nd, la'ng, Ma'lm, mi'ld, Mu'ld, My'nt, O'ld, Qva'lm, Ra'vn, Ra'nd, ru'nd, sa'nd, Sa'gn, Si'nd, skjö'ndt, Sta'ng, Sti'lk, Sto'rm, Sva'nds, Ta'ng, Ta'nt, Ta'rm, Ti'ng, Tro'ld, ty'nd, Va'nd, vi'ld, va'rm, Vo'gn, Vo'ld, Væ'ld, u'ng, U'ld.

Undt. 2. Er Endeconsonanten, der fordobles ved Endetillæg, *l*, *m* eller *n*, har Ordet som oftest det stödende Tonelag, f. Ex. Ba'l, Ha'l, gre'l, Ska'l, sma'l, Træ'l. — du'm, fro'm, gra'm, gri'm, gru'm, ne'm, Ska'm, Sku'm, sle'm, stra'm, stu'm, ta'm. — Bö'n, grö'n, Lö'n, Pe'n, Rö'n, skjö'n, Ski'n. Dog have adskillige det flydende Tonelag, f. Ex. Hu˘l, Spi˘l, Ö˘l, Sö˘n, Ve˘n; men disse faae alle det stödende Tonelag, naar Artiklen tilföies: Hu'llet, Spi'llet, Ö'llet, Sö'nnen, Ve'nnen.

2. *Nogle Eenstavelsessubstantiver have til Forskjel fra lignende Former af Verber eller Adjectiver, det flydende Tonelag*, f. Ex. Ba˘d, ba'd (Imperat. af «at bade»). — Bla˘d, bla'd (Imperat. af «at blade»). — Be˘d, be'd (Imperat. af «at bede»). — Bi˘d, bi'd (Imperat. af «at bide»). — Fa˘d, fa'd (Adjectiv). — Fre˘d, fre'd (Imperat. af «at frede»). — Ha˘d, ha'd (Imperat. af «at hade»). — Ha˘v, ha'v (Imperat. af «at have»). Ma˘d, ma'd (Imperat. af «at made»). — Le˘d, le'd (Adjectiv). —

La͂s, læ's (Imperat. af «at læse»). — Sli͂d, sli'd (Imperat. af «at slide»). — Ste͂d, ste'd (Imperat. af «at «stede»). — Tri͂n, tri'n (Imperat. af «at trine»). — Gu͂ld, guu'l (Adjectiv). — Ta͂g, ta'g, (Imperat. af «at tage»). — Vaa͂d (Vod, Fiskergarn), vaa'd (Adjectiv). — Ve͂d, vee'd (Præsens af «at vide»). — Ta͂l, ta'l (Imperat. af «at tale»). — Lo͂v, lo'v (Imperat. af «at love»).

3. *Fleerstavelsesord, der ikke have Tonen paa förste Stavelse, have det stödende Tonelag i den betonede Stavelse.*

Da imidlertid næsten alle oprindelige danske Stamord have Tonen paa förste Stavelse, ere de fleste herhen hörende Ord af fremmed Oprindelse, f. Ex. Avi's, ele'ndig, ero'bre, Barba'r, Barbee'r, Drago'n, Clavee'r, Cali'ber, Colle'gium, Commitee', Fami'lie, Filu'r, Forma't, gedi'gen, Gehö'r, Histö'rie, Invali'd, Janua'r, Kano'n, Mate'rie, Matro's, Natu'r, massi'v, Magne't, Octo'ber, Orka'n, Panee'l, Papi'r, Sala't, Salpe'tèr, Solda't, Signe't, Signa'l, Telegra'ph, Termi'n, Voca'l, soli'd, baldy're, age're, celebre're, leve're, præste're, vurde're, regje're.

Undt. Naar den betonede Stavelse er kort, altsaa navnlig naar den ender paa flere Consonanter eller, saafremt den er den sidste i Ordet, paa en enkelt Consonant, der fordobles ved Endetillæg, har Stavelsen det flydende Tonelag, f. Ex. Arti͂st, Atte͂st, Comme͂rs, Juri͂st, Justi͂ts, Manife͂st, Mini͂ster, mode͂st, Phanta͂st, Phili͂ster, Profe͂ssor, poli͂sk, Reve͂rs, Transpo͂rt. — Compa͂s, Frega͂t, Corne͂t, Minu͂t, Kahy͂t, Kaby͂s, Poly͂p, Recru͂t, Salu͂t, Staki͂t, Tari͂f, Tribu͂t, Visi͂t. Er den ene af de Consonanter, der fölge efter den betonede Stavelse, *l*, *m* eller *n*, har denne ligesom ved Eenstavelsesord det stödende Tonelag, f. Ex. Age'nt, Audie'nts, Carfu'nkel, Confirma'nd, conta'nt, eno'rm, Gesa'ndt, Gevi'nst, Lave'ndel, Pate'nt, Præside'nt, Provi'nds, rebe'lsk, Secu'nd, speda'lsk, Stude'nt, Tumu'lt, Unifo'rm.

Denne Regel gjælder selvfölgelig kun for de Ord, der have vundet et Slags Borgerret i Sproget og derfor mistet deres oprindelige Udtale; de Ord derimod, der heelt eller tildeels have beholdt deres fremmede Udtale, have aldrig det stödende Tonelag.

4. *Fleerstavelsesnominer, der ere Stamord og ende paa el, en og er, have det stödende Tonelag* i Modsætning til

de af Verber afledede Substantiver paa *el*, *en* og *er*, der i Regelen have det flydende Tonelag, f. Ex. A'del, Bi'bel, du'nkel, Fa'bel, Ha'gel, Ma'ndel, Ma'ntel, Me'rgel, Me'isel, Pe'nsel, Pö'bel, Ra'ndsel, Sa'bel, Ste'mpel, Sly'ngel, spi'nkel, Svi'bel, Te'mpel, Vi'nkel, Væ'sel, æ'del, æ'kel. — A'sen, Bo'rgen, Bra'sen (Fisk), E'den, Frö'ken, mo'den, O'rden, Væ'sen, Vaa'ben. — A'lder, Bo'lster, fa'ger, Fe'ber, Hæ'der, I'ver, Ka'per, Læ'der, ma'ger, Ski'fer, sva'nger, Svo'ger, Sty'mper, Ta'ter, Tö'lper, Y'ver. — Derimod: Fö˜rsel (af «at före»), Kjö˜rsel (af «at kjöre»), Fö˜dsel (af «at föde»). — Ta˜gen (af «at tage»), Æ˜den (af «at æde»). — Ba˜ger (af «at bage»), — Ma˜ler (af «at male») o. s. v.

Uregelrette ere: Bro˜der, Fa˜der og Mo˜der.

Undt. Naar der efter den betonede Vocal fölger 1) en fordoblet Consonant, 2) *sk* eller *st* eller 3) et *d*, der assimileres med den foregaaende eller efterfölgende Consonant, har Stavelsen det flydende Tonelag, f. Ex. Bri˜ssel, bi˜ster, Bö˜ffel, Fa˜kkel, Ga˜ffel, Gi˜tter, Gri˜ffel, gu˜sten, Kjæ˜lder, Kno˜kkel, Ku˜tter, lu˜tter, læ˜kker, Mu˜skel, O˜ffer, Pla˜ster, Ri˜ffel, Sku˜lder, smæ˜kker, Su˜kker, Ta˜kkel, Ta˜ffel, Va˜ffel, Sy˜ssel, Ti˜dsel.

Er den fordoblede Consonant *d*, har Ordet som oftest det stödende Tonelag, f. Ex. E'dder, Mi'ddel, Mu'dder, Ri'dder, Se'ddel, Sla'dder. Er den fordoblede Consonant *m*, have nogle det stödende Tonelag, f. Ex. Gli'mmer, Hje'mmel, Ka'mmer, lu'mmer, Lö'mmel, sa'mmen, sku'mmel, Tu'mmel, andre det flydende, f. Ex. ga˜mmel, Ha˜mmer, Ska˜mmel, So˜mmer.

Med Hensyn til Tonelagenes Forekomst i de forskjellige Ordklasser vil det af det Foregaaende være indlysende, at i Substantiver, Adjectiver og Adverbier forekommer det stödende og det flydende Tonelag omtrent lige hyppigt. Derimod er det flydende Tonelag ubetinget det hyppigst forekommende i Præsens Infinitiv af de usammensatte Verber, idet det stödende Tonelag kun forekommer i de fremmede og de, i Analogi med disse dannede, danske Verber paa *ere* samt i de faa Verber, der i denne Form ere aabne Eenstavelsesord, f. Ex. boe', due', döe', faae', flaae', flye', frie', gaae', gjöe', groe', grye',

knye', lee', naae', roe', saae', skee', skoe', skye', snee', staae' sye', toe', troe', tye', töe'.

Af Pronominerne have de personlige og relative altid det flydende, og de spörgende, hvo' og hve'm, samt det demonstrative, hii'n og hii'nt, altid det stödende Tonelag. Derimod have Fælleskjönsformerne af de possessive Pronominer, min, din og sin, det stödende Tonelag, naar de staae absolut, eller naar Sætningsaccenten falder paa dem (f. Ex. «denne Bog er större end mi'n.» — «Det er mi'n Bog og ikke di'n»), men det flydende, naar de staae bundne, uden at Sætningsaccenten falder paa dem, da de i dette Tilfælde tabe Charakteren af selvstændige Ord og blive tonlöse (f. Ex. «jeg har tabt mi˜n sidste Skilling»). Af samme Grund har den som Artikel det flydende Tonelag men som demonstrativt Pronomen det stödende. Der har som relativ Pronomen det flydende men som Adverbium det stödende Tonelag.

Præpositionerne have i Regelen, selv om de ere Eenstavelsesord, det flydende Tonelag; men nogle af dem, f. Ex. af, fra, i, om, paa, forandre dette til det stödende, naar de staae som Adverbier, f. Ex. «Han tog Hatten a˜f Hovedet», men: «Han tog Hatten a'f». — «Han tog Bogen fra˜ mig», men: «at trække fra'». — «At skjænke Vand i˜ Glasset», men: «at slaae Dören i'». — «Han löb o˜m Huset», men: «han löb o'm i Haven». — «Han gik paa˜ Gaden», men: «at lægge paa'».

III. Tonelagsovergange ved Bøining, Afledning og Sammensætning.

Naar et Ord foröges ved Tillæg af Forstavelser eller Endestavelser eller ved Sammensætning med et andet Ord, eller naar et Fleerstavelsesord under Böiningen forkortes til et Eenstavelsesord, gaaer dets Tonelag meget hyppig over fra det stödende til det flydende og omvendt. Hovedregelen for disse Overgange synes at være fölgende:

1) *Det stödende Tonelag gaaer, især i Eenstavelsesord, over til det flydende, naar Ordet foröges ved Endetillæg, det være sig ved Sammensætning med et andet Ord eller ved Tillæg af Böinings- eller Afledsendelser, hvorimod det stödende Tonelag bibeholdes ved Tillæg af betonede og ubetonede Forstavelser*, f. Ex. Sky', Sky˜brud. — Huu's, Hu˜se. — Aa'r, aa˜rlig. — So'l, Biso'l. — staae', forstaae'.

2) *Det flydende Tonelag gaaer over til det stödende, naar Ordet foröges med en ubetonet Forstavelse, og naar et Fleerstavelsesord under Böiningen forkortes til et Eenstavelsesord*, f. Ex. svaˇre, besva're, sva'r!

Der gives imidlertid en Mængde regelbundne Undtagelser herfra, og det vil derfor være rigtigst at gjennemgaae de forskjellige Forandringer, som Ordene kunne undergaae ved Böining, Afledning og Sammensætning, hver for sig.

A. Böining.

a. Nominer.

1. *Substantiver og Adjectiver, der ere Fleerstavelsesord, beholde sædvanligviis Tonelaget, baade det flydende og det stödende, uforandret under Böiningen, saavel ved Tilföielse af Artiklen som i Fleertallet og, for Adjectivernes Vedkommende, tillige i den bestemte Form og Intetkjön samt i Comparativ og Superlativ*, f. Ex.:

Baˇger,	Baˇgeren,	Baˇgere,	Baˇgerne.
Baˇkke,	Baˇkken,	Baˇkker,	Baˇkkerne.
Boˇrger,	Boˇrgeren,	Boˇrgere,	Boˇrgerne.
Hoˇved,	Hoˇvedet,	Hoˇveder,	Hoˇvederne.
Keˇgle,	Keˇglen,	Keˇgler,	Keˇglerne.
Loˇmme,	Loˇmmen,	Loˇmmer,	Loˇmmerne.
Meˇning,	Meˇningen,	Meˇninger,	Meˇningerne.
Röˇver,	Röˇveren,	Röˇvere,	Röˇverne.
Stjeˇrne,	Stjeˇrnen,	Stjeˇrner,	Stjeˇrnerne.
Stöˇver,	Stöˇveren,	Stöˇvere,	Stöˇverne.
Taˇllie,	Taˇllien,	Taˇllier,	Taˇllierne.
Væˇnge,	Væˇnget,	Væˇnger,	Væˇngerne.
Öˇie,	Öˇiet.	Öˇine,	Öˇinene.

dyˇdig,	dyˇdige,	dyˇdigt,	dyˇdigere,	dyˇdigst.
faˇttig,	faˇttige,	faˇttigt,	faˇttigere,	faˇttigst.
feˇilagtig,	feˇilagtige,	feˇilagtigt,	feˇilagtigere,	feˇilagtigst.
fliˇttig,	fliˇttige,	fliˇttigt,	fliˇttigere,	fliˇttigst.
nöˇisom,	nöˇisomme,	nöˇisomt,	nöˇisommere,	nöˇisomst.
siˇkker,	siˇkkre,	siˇkkert,	siˇkkrere,	siˇkkrest.

Hu'mmer,	Hu'mmeren,	Hu'mmere,	Hu'mmerne.
Hö'ker,	Hö'keren,	Hö'kere,	Hö'kerne.

La'gen,	La'genet,	La'gener,	La'generne.
Vaa'ben,	Vaa'benet,	Vaa'ben,	Vaa'bnene.
Avi's,	Avi'sen,	Avi'ser,	Avi'serne.
Maleri',	Maleri'et,	Maleri'er,	Maleri'erne.
Papi'r,	Papi'ret,	Papi'rer,	Papi'rerne.
Solda't,	Solda'ten,	Solda'ter,	Solda'terne.
Rui'n,	Rui'nen,	Rui'ner,	Rui'nerne.

a'delig,	a'delige,	a'deligt,	a'deligere,	a'deligst.
beste'mt,	beste'mte,		beste'mtere,	beste'mtest.
massi'v,	massi've,	massi'vt,	massi'vere,	massi'vest.
ua'rtig,	ua'rtige,	ua'rtigt,	ua'rtigere,	ua'rtigst.

Undt. Nogle Substantiver og Adjectiver paa *el*, *en* og *er*, der ved Tilföielse af Böiningsendelser udskyde *e*, forandre det stödende Tonelag til det flydende, f. Ex. Ka'mmer, Ka˘mre, Ka˘mrene. — Svo'ger, Svo˘gre, Svo˘grene. — fa'ger, fa˘gre, fa˘grere, fa˘grest (derimod: fa'gert). — lu'mmer, lu˘mre. — ma'ger, ma˘gre, ma˘grere, ma˘grest. — sku'mmel, sku˘mle. Dog gjælder dette ikke om alle, f. Ex. Fe'ber, Fe'bre. — Te'mpel, Te'mpler. — du'nkel, du'nkle, du'nklere, du'nklest. — æ'del, æ'dle, æ'dlere, æ'dlest. — æ'kel, æ'kle, æ'klere, æ'klest.

2. *Lukkede Eenstavelsessubstantiver, der have det stödende Tonelag, og som blive uforandrede i Fleertallet, beholde dette ved Tilföielse af Artiklen, saavel i Enkelttallet som i Fleertallet* (1), *hvorimod de, der danne Fleertallet ved Endetillæg, i Fleertalsformerne forandre Tonelaget til det flydende* (2), f. Ex.:

Enkelttal.		*Fleertal.*	
(1)			
Aa'g,	Aa'get,	Aa'g,	Aa'gene.
Aa'l,	Aa'len,	Aa'l,	Aa'lene.
Baa'l,	Baa'let,	Baa'l,	Baa'lene.
Fo'lk,	Fo'lket,	Fo'lk,	Fo'lkene.
Gry'n,	Gry'net,	Gry'n,	Gry'nene.
Haa'r,	Haa'ret,	Haa'r,	Haa'rene.
Hy'l,	Hy'let,	Hy'l,	Hy'lene.
Ho'rn,	Ho'rnet,	Ho'rn,	Ho'rnene.
He'gn,	He'gnet,	He'gn,	He'gnene.
Kaa'r,	Kaa'ret,	Kaa'r,	Kaa'rene.
Kjæ'r,	Kjæ'ret,	Kjæ'r,	Kjæ'rene.
La'm,	La'mmet,	La'm,	La'mmene.

Enkelttal.		*Fleertal.*	
Lii'g,	Li'get,	Lii'g,	Li'gene.
Ly's,	Ly'set,	Ly's,	Ly'sene.
Maa'l,	Maa'let,	Maa'l,	Maa'lene.
O'rd,	O'rdet,	O'rd,	O'rdene.
Re'b,	Re'bet,	Re'b,	Re'bene.
Se'il,	Se'ilet,	Se'il,	Se'ilene.
Si'v,	Si'vet,	Si'v,	Si'vene.
Spii'r,	Spi'ret,	Spii'r,	Spi'rene.
Spro'g,	Spro'get,	Spro'g,	Spro'gene.
Spo'r,	Spo'ret,	Spo'r,	Spo'rene.
Spy'd,	Spy'det,	Spy'd,	Spy'dene.
Si'nd,	Si'ndet	Si'nd,	Si'ndene.
Ti'ng,	Ti'ngen,	Ti'ng,	Ti'ngene.
Ba'rn,	Ba'rnet,	Bö'rn,	Bö'rnene.
Ma'nd,	Ma'nden,	Mæ'nd,	Mæ'ndene.

(2)

Bje'rg,	Bje'rget.	Bje˜rge,	Bje˜rgene.
Bru'd,	Bru'den,	Bru˜de,	Bru˜dene.
Dy'd,	Dy'den,	Dy˜der,	Dy˜derne.
Flo'd,	Flo'den,	Flo˜der,	Flo˜derne.
Flö'i,	Flö'ien,	Flö˜ie,	Flö˜iene.
Glö'd,	Glö'den,	Glö˜der,	Glö˜derne.
Gru'nd,	Gru'nden,	Gru˜nde,	Gru˜ndene.
Ha'vn,	Ha'vnen,	Ha˜vne,	Ha˜vnene.
He'lt,	He'lten,	He˜lte,	He˜ltene.
Huu's,	Hu'set,	Hu˜se,	Hu˜sene.
Hæ'r,	Hæ'ren,	Hæ˜re,	Hæ˜rene.
Hö'i,	Hö'ien,	Hö˜ie,	Hö˜iene.
Ka'nt,	Ka'nten,	Ka˜nter,	Ka˜nterne.
La'nd,	La'ndet,	La˜nde,	La˜ndene.
Naa'l,	Naa'len,	Naa˜le,	Naa˜lene.
Na'vn,	Na'vnet,	Na˜vne,	Na˜vnene.
Po'rt,	Po'rten,	Po˜rte,	Po˜rtene.
Pii'l,	Pi'len,	Pi˜le,	Pi˜lene.
Prii's,	Pri'sen,	Pri˜ser,	Pri˜serne.
Re'm,	Re'mmen,	Re˜mme,	Re˜mmene.
Sa'l,	Sa'len,	Sa˜le,	Sa˜lene.
So'l,	So'len,	So˜le,	So˜lene.
Sa'ng,	Sa'ngen,	Sa˜nge,	Sa˜ngene.

Enkelttal.		*Fleertal.*	
Sy'n,	Sy'net,	Sy`ner,	Sy`nerne.
Sy'nd,	Sy'nden,	Sy`nder,	Sy`nderne.
Stu'd,	Stu'den,	Stu`de,	Stu`dene.
Te'lt,	Te'ltet,	Te`lte.	Te`ltene.
Ti'd,	Ti'den,	Ti`der,	Ti`derne.
Traa'd,	Traa'den,	Traa`de,	Traa`dene.
Tu'd,	Tu'den,	Tu`de,	Tu`dene.
Va'nd,	Va'ndet,	Va`nde,	Va`ndene.
Vi'nd,	Vi'nden,	Vi`nde,	Vi`ndene.

Undt. De Ord, der baade faae Omlyd og Endetillæg i Fleertallet, beholde det stödende Tonelag i alle Former, f. Ex.

Enkelttal.		*Fleertal.*	
A'nd,	A'nden,	Æ'nder,	Æ'nderne.
Fo'd,	Fo'den,	Fö'dder,	Fö'dderne.
Haa'nd,	Haa'nden,	Hæ'nder,	Hæ'nderne.
Ro'd,	Ro'den,	Rö'dder,	Rö'dderne.
Sta'nd,	Sta'nden,	Stæ'nder,	Stæ'nderne.
Sta'ng,	Sta'ngen,	Stæ'nger,	Stæ'ngerne.
Ta'nd,	Ta'nden,	Tæ'nder,	Tæ'nderne.
Ta'ng,	Ta'ngen,	Tæ'nger,	Tæ'ngerne.

3. *Aabne Eenstavelsessubstantiver med det stödende Tonelag beholde dette i alle Former, selv om de faae Endetillæg i Fleertallet,* f. Ex.

Enkelttal.		*Fleertal.*	
Aa',	Aa'en,	Aa'er,	Aa'erne.
Bi',	Bi'en,	Bi'er,	Bi'erne.
Bo',	Bo'et,	Bo'er,	Bo'erne.
Bro',	Bro'en,	Bro'er,	Bro'erne.
By',	By'en,	By'er,	By'erne.
Fee',	Fe'en,	Fe'er,	Fe'erne.
Frö',	Frö'en,	Frö'er,	Frö'erne.
Fæ',	Fæ'et,	Fæe',	Fæ'ene.
Hi',	Hi'et,	Hi'er,	Hi'erne.
Klo',	Klo'en,	Klö'er,	Klö'erne.
Kno',	Kno'en,	Kno'er,	Kno'erne.
Knæ',	Knæ'et,	Knæe',	Knæ'ene.
Ko',	Ko'en,	Kö'er,	Kö'erne.
Kro',	Kro'en,	Kro'er,	Kro'erne.
Lee',	Le'en,	Le'er,	Le'erne.

Enkelttal.		*Fleertal.*	
Lo',	Lo'en,	Lo'er,	Lo'erne.
Mö',	Mö'en,	Mö'er,	Mö'erne.
Si',	Si'en,	Si'er,	Si'erne.
Sko',	Sko'en,	Skoe',	Sko'ene.
Sky',	Sky'en,	Sky'er,	Sky'erne.
Sti',	Sti'en,	Sti'er,	Sti'erne.
Straa',	Straa'et,	Straae',	Straa'ene.
Sö',	Sö'en,	Sö'er,	Sö'erne.
Taa',	Taa'en,	Tæ'er,	Tæ'erne.
Træ',	Træ'et,	Træ'er,	Træ'erne.
Vraa',	Vraa'en,	Vraa'er,	Vraa'erne.
Ö',	Ö'en,	Ö'er,	Ö'erne.

Uregelmæssig er: Skee', Ske'en, Ske˘er, Ske˘erne. Ligeledes høres ofte i Kjöbenhavn Bro˘erne, naar det bruges om »Forstæderne«.

4. *Eenstavelsessubstantiver med det flydende Tonelag beholde dette i alle Former, naar de ende paa to eller flere Consonanter eller paa en enkelt Consonant, som fordobles ved Endetillæg* (1). *Ende de derimod paa* ***l, m*** *eller* ***n*** *eller paa en enkelt Consonant, der ikke fordobles, faae de ved Tilföielsen af Artiklen i Enkelttallet det stödende Tonelag, hvorimod det flydende kommer igjen i Fleertalsformerne* (2), f. Ex.:

Enkelttal.		*Fleertal.*	
(1)			
Bi˘sp,	Bi˘spen,	Bi˘sper,	Bi˘sperne.
Fe˘st,	Fe˘sten,	Fe˘ster,	Fe˘sterne.
Fi˘sk,	Fi˘sken,	Fi˘ske,	Fi˘skene.
Gjæ˘st,	Gjæ˘sten,	Gjæ˘ster,	Gjæ˘sterne.
Go˘ds,	Go˘dset,	Go˘dser,	Go˘dserne.
He˘st,	He˘sten,	He˘ste,	He˘stene.
Kra˘ft,	Kra˘ften,	Kræ˘fter,	Kræ˘fterne.
Ku˘dsk,	Ku˘dsken,	Ku˘dske,	Ku˘dskene.
Ly˘st,	Ly˘sten,	Ly˘ster,	Ly˘sterne.
Ma˘rk,	Ma˘rken,	Mar˘ker,	Ma˘rkerne.
Pa˘rk,	Pa˘rken,	Pa˘rke,	Par˘kene.
Pi˘dsk,	Pi˘dsken,	Pi˘dske,	Pi˘dskene.
Pu˘rk,	Pu˘rken,	Pu˘rke,	Pu˘rkene.
Re˘st,	Re˘sten,	Re˘ster,	Re˘sterne.
Ri˘ft,	Ri˘ften,	Ri˘fter,	Ri˘fterne.
Ri˘st,	Ri˘sten,	Ri˘ste,	Ri˘stene.

Enkelttal.		*Fleertal.*	
Sti`ft,	Sti`ften,	Sti`fter,	Sti`fterne.
Du`p,	Du`ppen,	Du`pper,	Du`pperne.
Gri`b,	Gri`bben,	Gri`bbe,	Gri`bbene.
Gu`t,	Gu`tten,	Gu`tter,	Gu`tterne.
Ha`t,	Ha`tten,	Ha`tte,	Ha`ttene.
Ka`t,	Ka`tten,	Ka`tte,	Ka`ttene.
Læ`s,	Læ`sset,	Læ`s,	Læ`ssene.
Na`t,	Na`tten,	Næ`tter,	Næ`tterne.
Ru`f,	Ru`ffet,	Ru`f,	Ru`ffene.
Sti`k,	Sti`kket,	Sti`k,	Sti`kkene.

(2)

Ba`d,	Ba'det,	Ba`de,	Ba`dene.
Be`d,	Be'det,	Be`de,	Be`dene.
Bla`d,	Bla'det,	Bla`de,	Bla`dene.
Bu`d,	Bu'det,	Bu`de,	Bu`dene.
Fa`d,	Fa'det,	Fa`de,	Fa`dene.
Gu`d,	Gu'den,	Gu`der,	Gu`derne.
Hu`l,	Hu'llet,	Hu`ller,	Hu`llerne.
Ha`v,	Ha'vet,	Ha`ve,	Ha`vene.
Lo`v,	Lo'ven,	Lo`ve,	Lo`vene.
Ra`d,	Ra'den,	Ra`der,	Ra`derne.
Sa`ug,	Sa'ugen,	Sa`uge,	Sa`ugene.
Sta`d,	Sta'den,	Stæ`der,	Stæ`derne.
Ste`d,	Ste'det,	Ste`der,	Ste`derne.
Sö`n,	Sö'nnen,	Sö`nner,	Sö`nnerne.
To`ug,	To'uget,	To`uge,	To`ugene.
Ve`n,	Ve'nnen,	Ve`nner,	Ve`nnerne.

Undt. Eenstavelsessubstantiver med det flydende Tonelag, der faae det stödende Tonelag ved Tilföielse af Artiklen i Enkelttallet, og som blive uforandrede i Fleertallet, faae ogsaa det stödende Tonelag ved Tilföielse af Artiklen i Fleertallet, f. Ex.

Enkelttal.		*Fleertal.*	
Ka`r,	Ka'rret,	Ka`r,	Ka'rrene.
La`g,	La'get,	La`g,	La'gene.
La`ug,	La'uget,	La`ug,	La'ugene.
Pa`r,	Pa'rret,	Pa`r,	Pa'rrene.
Sla`g,	Sla'get,	Sla`g.	Sla'gene.
Spi`l,	Spi'llet,	Spi`l.	Spi'llene.

Enkelttal.		*Fleertal.*	
Ta˘g,	Ta'get,	Ta˘g,	Ta'gene.
Ta˘l,	Ta'llet,	Ta˘l,	Ta'llene.
Tri˘n,	Tri'net,	Tri˘n,	Tri'nene.

5. *Eenstavelsesadjectiver med det flydende Tonelag beholde dette i alle Former,* f. Ex.

fri˘sk,	fri˘ske,	fri˘skt,	fri˘skere,	fri˘skest.
fa˘st,	fa˘ste,		fa˘stere,	fa˘stest.
fræ˘k,	fræ˘kke,	fræ˘kt,	fræ˘kkere,	fræ˘kkest.
fe˘rsk,	fe˘rske,	fe˘rskt,	fe˘rskere,	fer˘skest.
gla˘d,	gla˘de,		gla˘dere,	gla˘dest.
kjæ˘k,	kjæ˘kke,	kjæ˘kt,	kjæ˘kkere,	kjæ˘kkest.
le˘t,	le˘tte,		le˘ttere,	le˘ttest.
ra˘sk,	ra˘ske,	ra˘skt,	ra˘skere,	ra˘skest.
sle˘t,	sle˘tte,		sle˘ttere,	sle˘ttest.
ska˘rp,	ska˘rpe,	ska˘rpt,	ska˘rpere,	ska˘rpest.
skra˘p,	skra˘ppe,	skra˘pt,	skra˘ppere,	skra˘ppest.
spi˘ds,	spi˘dse,	spi˘dst,	spi˘dsere,	spi˘dsest.
sty˘g,	sty˘gge,	sty˘gt,	sty˘ggere,	sty˘ggest.
try˘g,	try˘gge,	try˘gt,	try˘ggere,	try˘ggest.
vi˘s,	vi˘sse,	vi˘st,	vi˘ssere,	vi˘ssest.

6. *Eenstavelsesadjectiver med det stödende Tonelag forandre dette, naar de faae Endetillæg, til det flydende, undtagen i Intetkjönsformen,* f. Ex.

bla'nk,	bla˘nke,	bla'nkt,	bla˘nkere,	bla˘nkest.
bruu'n,	bru˘ne,	bruu'nt,	bru˘nere,	bru˘nest.
drö'i,	drö˘ie,	drö'it,	drö˘iere,	drö˘iest.
dy'r,	dy˘re,	dy'rt,	dy˘rere,	dy˘rest.
fii'n,	fi˘ne,	fii'nt,	fi˘nere,	fi˘nest.
fro'm,	fro˘mme,	fro'mt,	fro˘mmere,	fro˘mmest.
fu'ld,	fu˘lde,	fu'ldt,	fu˘ldere,	fu˘ldest.
ga'l,	ga˘le,	ga'lt,	ga˘lere,	ga˘lest.
gri'm,	gri˘mme,	gri'mt,	gri˘mmere,	gri˘mmest.
grö'n,	grö˘nne,	grö'nt,	grö˘nnere,	grö˘nnest.
guu'l,	gu˘le,	guu'lt,	gu˘lere,	gu˘lest.
huu'l,	hu˘le,	huu'lt,	hu˘lere,	hu˘lest.
hö'i,	hö˘ie,	hö'it,	hö˘iere,	hö˘iest.
jæ'vn,	jæ˘vne,	jæ'vnt,	jæ˘vnere,	jæ˘vnest.
kjæ'r,	kjæ˘re,	kjæ'rt,	kjæ˘rere,	kjæ˘rest.
kla'r,	kla˘re,	kla'rt,	kla˘rere,	kla˘rest.

ko'ld, ko˜lde, ko'ldt, ko˜ldere, ko˜ldest.
kru'm, kru˜mme, kru'mt, kru˜mmere, kru˜mmest.
lö's, lö˜se, lö'st, lö˜sere, lö˜sest.
ru'nd, ru˜nde, ru'ndt, ru˜ndere, ru˜ndest.
sa'nd, sa˜nde, sa'ndt, sa˜ndere, sa˜ndest.
skjæ'r, skjæ˜re, skjæ'rt, skjæ˜rere, skjæ˜rest.
skjö'n, skjö˜nne, skjö'nt, skjö˜nnere, skjö˜nnest.
sma'l, sma˜lle, sma'lt, sma˜llere, sma˜llest.
sni'ld, sni˜lde, sni'ldt, sni˜ldere, sni˜ldest.
su'nd, su˜nde, su'ndt, su˜ndere, su˜ndest.
ta'm, ta˜mme, ta'mt, ta˜mmere, ta˜mmest.
tra'ng, tra˜nge, tra'ngt, tra˜ngere, tra˜ngest.
to'm, to˜mme, to'mt, to˜mmere, to˜mmest.
ty'nd, ty˜nde, ty'ndt, ty˜ndere, ty˜ndest.
vi'ld, vi˜lde, vi'ldt, vi˜ldere, vi˜ldest.
ö'm, ö˜mme, ö'mt, ö˜mmere, ö˜mmest.

Undt. Er Ordet aabent, eller ender det paa ***b, d*** eller ***g,*** faaer det ogsaa det flydende Tonelag i Intetkjönsformen, f. Ex.

bre'd, bre˜de, bre˜dt, bre˜dere, bre˜dest.
blaa', blaa˜t, blaa˜ere, blaa'est.
blö'd, blö˜de, blö˜dt, blö˜dere, blö˜dest.
dy'b, dy˜be, dy˜bt, dy˜bere, dy˜best.
fe'd, fe˜de, fe˜dt, fe˜dere, fe˜dest.
fla'd, fla˜de, fla˜dt, fla˜dere, fla˜dest.
fri', fri˜e, fri˜t, fri˜ere, fri˜est.
graa', graa˜t, graa˜ere, graa˜est.
he'd, he˜de, he˜dt, he˜dere, he˜dest.
hvi'd, hvi˜de, hvi˜dt, hvi˜dere, hvi˜dest.
li'g, li˜ge, li˜gt, li˜gere, li˜gest.
ny', ny˜e, ny˜t, ny˜ere, ny˜est.
ri'g, ri˜ge, ri˜gt, ri˜gere, ri˜gest.
rö'd, rö˜de, rö˜dt, rö˜dere, rö˜dest.
stri'd, stri˜de, stri˜dt, stri˜dere, stri˜dest.
skraa', skraa˜t, skraa˜ere, skraa˜est.
vi'd, vi˜de, vi˜dt, vi˜dere, vi˜dest.

Naar nogle af Ordene paa ***v*** have det stödende Tonelag i Intetkjönsformen, hidrörer dette rimeligviis fra, at ***v*** i denne Form i Udtalen gaaer over til ***f,*** f. Ex. djæ'rvt, la'vt, skjæ'vt, slö'vt, bra'vt.

Af Sprogets faae Eenstavelsessuperlativer have de, der efter Vocalen have *l* eller *n*, det stødende Tonelag, de andre derimod det flydende, f. Ex. he'lst, læ'ngst, mi'ndst, æ'ldst, y'ngst; men: be`dst, fö`rst, fle`st, me`st, si`dst, stö`rst, væ`rst.

b. Verber.

Da alle usammensatte Verber i nogle Former ere Eenstavelsesord, i andre Fleerstavelsesord, foregaaer der under Conjugationen en hyppig Vexlen af Tonelaget. Dog er, som Fölge af at de fleste Former ere Fleerstavelsesord, det flydende Tonelag det overveiende, og kun i Imperativ af alle Conjugationer[1], i Perfectum Participium af anden og Imperfectum af tredie Conjugation er det stödende Tonelag det fremherskende.

1. I *Præsens Infinitiv* have alle Verber det flydende Tonelag med Undtagelse af de fremmede eller de, i Analogi med disse dannede, danske paa ere, der have det stödende Tonelag i alle Former, og som derfor lades aldeles ude af Betragtningen, samt de faae Verber, der i denne Form ere aabne Eenstavelsesord (see ovenfor S. 11). Disse sidste danne med Hensyn til Tonelaget en egen Klasse, der nedenfor vil blive behandlet særskilt.

2. I *Enkelttallet af Præsens Indicativ af 1ste Conjugation* forekommer det stödende Tonelag kun i nogle faae Verber, der, idetmindste i daglig Tale, ogsaa kunne böies efter 2den Conjugation, f. Ex. brö'ler, dvæ'ler, fei'ler, ha'ler, i'ler, knu'ser, ma'ler, smi'ler, skaa'ner; skraa'ler, ta'ler.

I *Enkelttallet af Præsens Indicativ af 2den Conjugation* findes det stödende Tonelag kun i de Verber, der foran Endelsen have et enkelt *l*, *n* eller *s*, f. Ex. blæ'ser, de'ler, fö'ler, laa'ner, læ'ser, ly'ser, lö'ser, maa'ler, me'ner, ny'ser, pi'ner, pri'ser, qvæ'ler, rei'ser, ro'ser, skju'ler, spi'ser, taa'ler, tje'ner, vi'ser, ö'ser. — Derimod: blö`der, bre`der, bru`ger, dræ`ber, drö`mmer, dö`ber, dö`lger, fy`lder, fö`lger, fö`rer, hæ`nder, hö`rer, ka`lder, kje`nder, kjö`ber, kjö`rer, kle`mmer, klæ`der, le`der, læ`gger, læ`nges, læ`rer, me`lder, mö`der, næ`vner,

---

[1]) Jeg har fulgt det ældre Conjugationsschema med tre Conjugationer, da Oversigten over Tonelagsovergangene, som det forekom mig, derved blev betydelig lettere

nö`der, raa`ber, ra`mmer, re`der, rö`rer, se`nder. ska`ber, ski`ller, skjæ`nder, sky`lder, slæ`ber. slæ`nger, slu`ger, stræ`kker, spö`rger, stræ`ber, sæ`tter, svö`ber, sö`ger, tæ`ller, træ`nger (presser paa), tæ`nker, ve`nder.

Uregelmæssige ere: bræ'nder, hæ'nger, re'nder, træ'nger (er i Trang).

I *Enkelttallet af Præsens Indicativ af 3die Conjugation* forekommer derimod det stödende Tonelag temmelig hyppig. Det findes navnlig i Verber, i hvis förste Stavelse der er et aabent ***i*** eller ***y*** (1), eller som foran Endelsen have to Consonanter, af hvilke den ene er ***l*** eller ***n*** (2) f. Ex. (1) bi'der, bli'ver, bry'der, by'der, dri'ver, fly'der, fly'ver, fny'ser, fry'ser, gi'der, gli'der, gri'ber, gy'ser, kni'ber, kry'ber, li'der, ly'ver, ny'der, ri'der, ri'ver, ry'ger, skri'ger, skri'ver, sky'der, sli'ber, sli'der, smi'der, sny'der, stri'der, vri'der.
(2) bi'nder, fa'lder, fi'nder, hjæ'lper, ho'lder, ri'nder, spi'nder, spri'nger, svi'nder, sy'nger, vi'nder.
Derimod: be`der, bri`ster, bræ`kker, bæ`rer, dra`ger, fa`rer, ja`ger, la`der, li`gger, qvæ`der, skæ`rer, spræ`kker, sti`kker, ta`ger, træ`ffer, træ`kker.

De Verber, der böies baade efter 1ste og 3die Conjugation, have det flydende Tonelag, f. Ex. kli`nger, skjæ`lver, svi`nger.

Uregelmæssige ere: græ'der, lö'ber, so'ver, stjæ'ler, æ'der. — sni`ger.

I *Fleertallet af Præsens Indicativ* have alle Verber af alle tre Conjugationer det flydende Tonelag, f. Ex. brö`le, dvæ`le, fe`ile, ha`le, kru`se, knu`se, ma`le, pi`ne, smi`le, skraa`le. — blæ`se, de`le, fö`le, laa`ne, læ`se, ly`se, maa`le, me`ne, pri`se, qvæ`le, re`ise, ro`se, skju`le, ta`le, taa`le, tje`ne, ö`se. — bræ`nde, hæ`nge, re`nde. — bi`de, bli`ve, bi`nde, bry`de, dri`ve, fa`lde, fi`nde, fry`se, gli`de, gni`de, hjæ`lpe, ho`lde, kni`be, ri`nde, ry`ge, sli`be, sky`de, spi`nde, spri`nge, sy`nge, vi`nde. — græ`de, stjæ`le, so`ve, æ`de.

3. I *Enkelttallet af Imperativ* er det stödende Tonelag, som Fölge af at ethvert usammensat Verbum i denne Form er

et Eenstavelsesord, det hyppigst forekommende, og det flydende Tonelag findes kun

1) i *de Verber, der i denne Form ende paa to eller flere Consonanter* (dog ikke, naar den ene af disse er ***l***, ***m*** eller ***n***), og

2) i *de Verber, der i Infinitiv have en fordoblet Consonant* (dog ikke, naar denne er ***l***, ***m*** eller ***n***), f. Ex.

1. kra`ds, kryd`s, gi`ft, du`ft, fry`gt, di`rk, pe`rs, skæ`rp, dy`rk, mæ`rk, bri`st, fæ`st, fri`st, gjæ`st, li`st, ka`st, fi`sk, hu`sk, tu`sk, læ`dsk, pi`dsk, bö`rst, tö`rst.

Derimod: aa'nd, bi'nd, bla'nd, bræ'nd, ho'ld, fy'ld, ka'ld, fa'ld, me'ld, bri'ng, ri'ng, pra'ng, fö'lg, ba'nk, bli'nk, tæ'nk, pla'nt, da'mp, kæ'mp, gli'mt, dæ'mp, kry'mp, bu'gn, fo'rm, la'rm, ha'vn, hæ'vn, le'vn, e'lsk, kra'nds, sa'nds, sta'nds.

2. blo`t, blu`s, bræ`k, dry`p, dy`p, gje`t, græ`s, fa`t, fle`t, flæ`k, fly`t, ho`p, hu`g, kla`p, ly`t, læ`s (af »at læsse«), ma`t, na`p, pa`s, plu`k, pre`s, ro`k, ry`k, sku`f, sli`p, slu`t, sle`t, sli`p, slu`k, sti`k, stæ`k, ta`p, træ`f.

Derimod: dri'l, krö'l, skræ'l, sti'l, træ'l, tæ'l. — drö'm, fla'm, gle'm, hæ'm, ru'm, rö'm, skræ'm, sku'm, tö'm. — lö'n, stö'n, væ'n.

Af enkelte Uregelmæssigheder mærkes: gjö`r, ko`m. — fa'st, ho'st.

I *Fleertallet af Imperativ* have kun de Verber det stödende Tonelag, der have det i Enkelttallet af Præsens Indicativ, de andre have derimod det flydende, f. Ex.
bi'nd, bi'nder. by'd, by'der. dvæ'l, dvæ'ler. gri'b, gri'ber. ha'l, ha'ler. hjæ'lp, hjæ'lper. ii'l, i'ler. laa'n, laa'ner. læ's, læ'ser. ny'd, ny'der. pii'n, pi'ner. ra's, ra'ser. re'is, re'iser. roe's, ro'ser. skaa'n, skaa'ner. stri'd, stri'der. skri'v, skri'ver. spri'ng, spri'nger. spii's, spi'ser. sy'ng, sy'nger. tje'n, tje'ner.

Derimod: bre'd, bre`der. bru'g, bru`ger. dra'g, dra`ger. dræ'b, dræ`ber. e'lsk, e`lsker. fa'vn, fa`vner. glæ'd, glæ`der. haa'b, haa`ber. ja'g, ja`ger. kjö'b, kjö`ber. læ'r, læ`rer. næ'vn, næ`vner. ri'ng, ri`nger. rö'b, rö`ber. se'nd, se`nder. skjæ'nd, skjæ`nder.

stræ'b, stræ`ber. spö'g, spö`gèr. spö'rg, spö`rger. skæ'r, skæ`rer. ta'g, ta`ger. ve'nd, ve`nder. ö'd, ö`der.

4. I *Imperfectum af 1ste og 2den Conjugation* er det flydende Tonelag det fremherskende. Derimod er det stödende Tonelag det almindeligste i Imperfectum af *3die Conjugation* (1), og kun de Verber, der i Infinitiv have en fordoblet Consonant foran Endelsen, have det flydende Tonelag i Imperfectum (2), f. Ex.

(1)

aa'd, ba'ndt, ba'r, ble'v, bö'd, dro'g, foe'r, fa'ldt, fa'ndt, ga'v, gja'ldt, græ'd, hja'lp, ho'ldt, jo'g, krö'b, laa', lo'd, lö'b, lö'i, nö'd, nö's, ra'ndt, sa'ng, sa'nk, sle'd, skre'd, skre'g, ste'g, stre'd, spa'ndt, spra'ng, sva'ndt, va'ndt.

(2)

bra`k, dra`k, hu`g, kna`k, sla`p, sta`k, spra`k, tra`f.

De Verber af *3die Conjugation*, der danne *Fleertallet af Imperfectum* ved Tilföielse af ***e***, have alle det flydende Tonelag i denne Form, f. Ex. ba`de, ba`re, ble`ve, dro`ge, ga`ve, jo`ge, krö`be, nö`de, ve`ge o. s. v.

5. I *Præsens Participium* saavelsom i *Perfectum Participium*, naar denne Form er et Fleerstavelsesord, findes kun det flydende Tonelag (1). Derimod have Eenstavelsesparticipierne saavel af 2den som af 3die Conjugation det stödende Tonelag (2), undtagen naar der mellem Vocalen og Endeconsonanten ***t*** findes en af Consonanterne ***b***, ***d***, ***g*** (***k***) og ***v*** (3) (Jvfr. Undt. S. 20), f. Ex.

(1)

bla`ndende, bla`ndet, bla`ndede. — bli`vende, ble`ven, ble`vet, ble`vne. — by`dende, bu`det, bu`den, bu`dne. — da`ndsende, da`ndset, da`ndsede. — dra`gende, dra`get, dra`gen, dra`gne. — dri`vende, dre`vet, dre`ven, dre`vne. — fi`ndende, fu`ndet, fu`nden, fu`ndne. — hi`ndrende, hi`ndret, hi`ndrede. — ja`gende, ja`get, ja`gen, ja`gne. — ko`mmende, ko`mmet, ko`mmen, ko`mne. — skri`vende, skre`vet, skre`ven, skre`vne. — spi`llende, spi`llet, spi`llede. — sti`llende, sti`llet, sti`llede.

(2)

bræ'ndt, dee'lt, dö'mt, fny'st, fö'lt, gje'mt, gy'st,

ho'ldt, hö'rt, kje'ndt, kjö'rt, knuu'st, laa'nt, lær't, læ'st, me'ldt, ny'st, næ'vnt, pii'nt, prii'st, re'ist, ro'st, se'ndt, skjæ'ldt, skjæ'ndt, smuu'rt, taa'lt, ta'lt (af «at tale»), tje'nt, tæ'ndt, vii'st, ö'st.

(3)

dræ`bt, dö`bt, kjö`bt, raa`bt, ska`bt, stræ`bt, svö`bt, ta`bt. — bi`dt, blö`dt, bu`dt, bru`dt, fly`dt, græ`dt, ly`dt, mö`dt, ny`dt, stri`dt. — bra`gt, bru`gt, la`gt, sa`gt, fla`kt, stra`kt, va`kt. — ha`vt.

I *Fleertallet* af *Perfectum Participium i Passiv* beholde Verberne af 2den Conjugation det stödende Tonelag, naar de have det i Enkelttallet. Derved blive disse Former forskjellige fra Imperfecterne i Activ, f. Ex.

Perf. Partic.	*Imperf.*	*Perf. Partic.*	*Imperf.*
bræ'ndte,	bræ`ndte.	me'ldte,	me`ldte.
dee'lte,	dee`lte.	pii'nte,	pii`nte.
dö'mte,	dö`mte.	pri'ste,	pri`ste.
fö'lte,	fö`lte.	re'iste,	re`iste.
fö'rte,	fö`rte.	re'ndte,	re`ndte.
gje'mte,	gje`mte.	ro'ste,	ro`ste.
gle'mte,	gle`mte.	se'ndte,	se`ndte.
hö'rte,	hö`rte.	smuu'rte,	smuu`rte.
kje'ndte,	kje`ndte.	taa'lte,	taa`lte.
kjö'rte,	kjö`rte.	ta'lte.	ta`lte.
knu'ste,	knu`ste.	tje'nte,	tje`nte.
laa'nte,	laa`nte.	tæ'ndte,	tæ`ndte.
læ'rte,	læ`rte.	vi'ste,	vi`ste.
læ'ste,	læ`ste.	ö'ste.	ö`ste.

6. Verber, der i Infinitiv ere *aabne Eenstavelsesord*, beholde det stödende Tonelag i alle Tider undtagen i Imperfectum og Præsens Participium, hvor Tonelagene ere overeensstemmende med de analoge Former af de andre Verber, f. Ex. bo`ede, du`ede, fri`ede, gjö`ede, gro`ede, gry`ede, klö`ede, ro`ede, sko`ede, sky`ede, tro`ede, tö`ede, ske`te. — gi`k, fi`k. — sto'd, lo', saae'. — bo`ende gro`ende, gry`ende, gaa`ende.

Dog synes nogle i Præsens Participium undertiden, navnlig naar de bruges som Adjectiver, at have det stödende Tonelag, f. Ex. Et le'ende Barn. Den se'ende Blinde. En tro'ende Christen.

For fuldstændig at vise de regelmæssige Tonelagsovergange under Conjugationen, fremsættes fölgende Oversigt:

Förste Conjugation.		*Anden Conjugation.*	
		Activ.	
		Infinitiv.	
Præsens:	e`lske.	læ`se.	læ`re.
		Indicativ.	
		Præsens:	
Enkelttal:	e`lsker.	læ'ser.	læ`rer.
Fleertal:	e`lske.	læ`se.	læ`re.
		Imperfectum:	
Enkelttal:	e`lskede.	læ`ste.	læ`rte.
Fleertal:	e`lskede.	læ`ste.	læ`rte.
		Imperativ.	
Enkelttal:	e'lsk.	læ's.	læ'r.
Fleertal:	e`lsker.	læ'ser.	læ`rer.
		Participium.	
Præsens:	e`lskende.	læ`sende.	læ`rende.
Perfect.:	e`lsket.	læ'st.	læ'rt.
		Passiv.	
		Infinitiv.	
Præsens:	e`lskes.	læ`ses.	læ`res.
		Indicativ.	
		Præsens:	
Enkelttal:	e`lskes.	læ`ses.	læ`res.
Fleertal:	e`lskes.	læ`ses.	læ`res.
		Imperfectum:	
Enkelttal:	e`lskedes.	læ`stes.	læ`rtes.
Fleertal:	e`lskedes.	læ`stes.	læ`rtes.
		Participium.	
		Perfectum:	
Enkelttal:	e`lsket.	læ'st.	læ'rt.
Fleertal:	e`lskede.	læ'ste.	læ`rte.

	Tredie Conjugation.	*Conjugation af Verber paa «ere».*	*Conjugation af Verber, der i Infinitiv ere aabne Eenstavelsesord.*
		Activ.	
		Infinitiv.	
Præsens:	ri`ve.	leve're.	troe'.
		Indicativ.	
		Præsens:	
Enkelttal:	ri'ver.	leve'rer.	troe'r.
Fleertal:	ri`ve.	leve're.	troe'.
		Imperfectum:	
Enkelttal:	re'v.	leve'rede.	tro`ede.
Fleertal:	re`ve.	leve'rede.	tro`ede.
		Imperativ.	
Enkelttal:	ri'v.	levee'r.	tro'.
Fleertal:	ri'ver.	leve'rer.	tro'er.
		Participium.	
Præsens:	ri`vende.	leve'rende.	tro`ende.
Perfect.:	re`vet.	leve'ret.	troe't.
		Passiv.	
		Infinitiv.	
Præsens:	ri`ves.	leve'res.	troe's.
		Indicativ.	
		Præsens:	
Enkelttal:	ri`ves.	leve'res.	troe's.
Fleertal:	ri`ves.	leve'res.	troe's.
		Imperfectum:	
Enkelttal:	re`ves.	leve'redes.	tro`edes.
Fleertal:	re`ves.	leve'redes.	tro`edes.
		Participium.	
		Perfectum:	
Enkelttal:	re`ven(t).	leve'ret.	troe't.
Fleertal:	re`vne.	leve'rede.	tro'ede.

B. Afledning og Sammensætning.

1. *Et Stamords* *stödende* *Tonelag gaaer over til det* *flydende* *i Ord, der afledes ved Tilföielse af Endelser, selv om den betonede Stavelse vedbliver at være lukket,* f. Ex.:

A'sen,	A`seninde.	Ba'rn,	Ba`rndom.
Tro'ld,	Tro`lddom.	Træ'l,	Træ`ldom.
Bo',	Bo`lig.	A'rv,	A`rving.
Mu'nd,	Mu`nding.	Da'g,	Da`gning.
Ma'nd,	Ma`ndsling.	Ty'v,	Ty`veri.
Ku'nst,	Ku`nstner.	fe'd,	Fe`dme.
sö'd,	Sö`dme.	dö'v,	Dö`vhed.
fri',	Fri`hed.	klo'g,	Klö`gt.
ga'l,	Ga`lskab.	sy'g,	Sy`gdom.
sto'r,	Stö`rrelse.	Aa'r,	aa`rlig.
Huu's,	huu`slig.	Na'vn,	na`vnlig.
Hæ'der,	hæ`derlig.	Ja'mmer,	ja`mmerlig.
Haa'r,	haa`ret.	Klu'mp,	klu`mpet.
Li'v,	li`vagtig.	Ki'v,	ki`vagtig.
Sy'nd,	sy`ndig.	Mo'd,	mo`dig.
Vo'ld,	vo`ldsom.	Tvi'vl,	tvi`vlsom.
Stri'd,	stri`dbar.	bli'd,	bli`delig.
sto'lt,	sto`ltelig.	klo'g,	klo`gelig.
tro',	tro`lig.	la'ng,	la`ngsom.
Hy'l,	hy`le.	Huu's,	hu`se.
Ka'nt,	ka`nte.	Sy'nd,	sy`nde.
Glö'd,	glö`de.	Va'nd,	va`nde.
Haa'b,	haa`be.	Haa'n,	haa`ne.
Na'vn,	næ`vne.	A'nger,	a`ngre.
Hu'nger,	hu`ngre.	Hæ'der,	hæ`dre.
Fæ'ngsel,	fæ`ngsle.	lö's,	lö`se.
kla'r,	kla`re.	luu'n,	lu`ne.
guu'l,	guu`lne.	grö'n,	grö`nnes.
rö'd,	rö`dme.	ree'n,	re`nse.

Undt. 1. Substantiver, der ere dannede ved Tillæg af Afledningsendelserne ***de***, ***el*** og ***sel***, beholde det stödende Tonelag, naar der i den betonede Stavelse er en Diphthong, eller naar den ender paa ***ng*** eller ***nd***, f. Ex.: Drö'ide, Hö'ide, Læ'ngde, Mæ'ngde, Ty'ngde. — Bæ'ndel, Stæ'ngel, Y'ngel. — Bræ'ndsel, Fæ'ngsel, Hæ'ngsel, Læ'ngsel, Træ'ngsel, Skjæ'ndsel,

Vi'ndsel. Derimod: Dy`bde, Fö`dsel, Fæ`rdsel, Kjö`rsel.

Undt. 2. Har Stamordet ikke Tonen paa förste Stavelse, eller flyttes Tonen fra denne ved Tilföielse af Endelsen, har det afledede Ord det stödende Tonelag, f. Ex. barba'risk, histo'risk, natu'rlig, magne'tisk, telegra'phisk, vulca'nsk, manee'rlig. — Jomfru, jomfru'elig. Sædvane, sædva'nlig.

Undt. 3. Nogle Adjectiver, tildeels af fremmed Oprindelse, paa ***isk*** have det stödende Tonelag, naar den betonede Stavelse er aaben, f. Ex. che'misk, dy'risk, fri'sisk, fæ'isk, ly'risk, sy'risk, tra'gisk. Derimod: cla`ssisk, ru`ssisk, ty`rkisk. Ligeledes beholde adskillige Adjectiver, der ere afledede af Fleerstavelsesord med det stödende Tonelag, Stamordets Tonelag, f. Ex. A'del, a'delig. Fæ'ngsel, fæ'ngselsagtig. Læ'der, læ'deragtig. O'rden, o'rdentlig. Væ'sen, væ'sentlig. Dog gjælder dette ikke om alle, f. Ex. Fa'bel, fa`belagtig. Pö'bel, pö`belagtig. Hæ'der, hæ`derlig.

Det vil af det Foregaaende være klart, at det flydende Tonelag forekommer langt hyppigere i afledede Ord end det stödende, og i mange Tilfælde kunne Former af Stamordet kun adskilles fra afledede Ord derved, at disse have det flydende, hine det stödende Tonelag, f. Ex.:

Bru'g, Bru'gen, bru`ge, Bru`gen.
Dee'l, De'len, de'ler, De`len, De`ler.
Fii'l, Fi'len, fi`le, Fi`len.
Hö'vl, Hö'vlen, hö`vle, Hö`vlen.
Ka'ld, Ka'ldet, ka`lde, ka`ldet.
La'nd, La'ndet, la`nde, la`ndet.
Ly'n, Ly'net, ly`ne, ly`net.
Lo'ds, Lo'dsen, Lo'dser, lo`dser, Lo`dsen
Lö'b, Lö'bet, lö'ber, lö`bet, Lö`ber.
Ma'ngel, Ma'ngler, ma`ngler.
Pa`r, Pa'rret, pa`rre, pa`rret.
Saa'r, Saa'ret, saa`re, saa`ret.
Va'nd, Va'ndet, va`nde, va`ndet.
skri`ve, skri'ver, Skri`ver.
dri`ve, dri'ver, Dri`ver.
gli`de, gli'der, Gli`der.

2. *Et Stamords flydende Tonelag forandres til det stödende i Ord, der dannes ved Tilföielse af ubetonede Forstavelser*, f. Ex.:

daa˜re, bedaa're. dra˜ge, bedra'ge. Skri˜velse, Beskri'velse. Spii˜sning, Bespii'sning. tæ˜nkelig, betæ'nkelig. Væ˜bning, Bevæ'bning. Be˜dring, Forbe'dring. bli˜ve, forbli've. re˜den, forre'den. a˜rtig, ua'rtig. ro˜lig, uro'lig. sy˜nlig, usy'nlig. — beto'ne, beto'ner, beto'nede, beto'net. beraa'be, beri'ge, berö've, Besku'er, Beskæ'ring, Besty'relse, bety'delig, erfa'ren, forbru'ge, Forfö'rer, forgri'be, forja'ge, forslu'gen, Forta'lelse.

Undt. Det flydende Tonelag beholdes i Ord, der ere afledede af et Stamord, efter hvis betonede Vocal der fölger to Consonanter (1), medmindre begge eller een af dem er *l*, *m* eller *n* (2), f. Ex.

(1)
behe˜fte, bekli˜ppe, beny˜tte, bere˜tte, beska˜tte, beska˜ffen, besky˜tte, Besmi˜ttelse, besty˜rke, bevi˜dst, bevæ˜rte, beby˜gge, bedu˜gge, ersta˜tte, forby˜tte, Forfa˜tter, forfri˜ske, Forgi˜ft, forha˜ste, Forjæ˜ttelse, forka˜stelig, forly˜ste, fornu˜ftig, forsi˜kkre, fortræ˜ffelig, uhy˜ggelig, ury˜ddelig, upa˜sselig.

(2)
beaa'nde, bedö'mme, befi'nde, Beha'ndling, beho'lde, beko'mme, bekra'ndse, Belö'nning, beme'ldte, Benæ'vnelse, berö'mme, beskjæ'nket, Besky'ldning, beskæ'mme, Besta'lling, Besky'dning, besto'rme, besy'nge, besy'nderlig, beu'ndre, erho'lde, erkje'nde, forba'nde, forba'rme, forbræ'nde, forfre'mme, forgle'mme, Forgy'lder, Forha'ndling, Forsa'mling, forsö'lvet, forsu'lten, utæ'nkelig, utö'mmelig.

3. *Naar to Ord sammensættes til eet, taber i Regelen det förste Ord det stödende Tonelag, selv om det iövrigt ikke undergaaer nogen Forandring ved Sammensætningen*, f. Ex.:

Aa˜gerkarl, A˜mtmand, Ba˜ndstraale, Ba˜nkactie, Bje˜rglandskab, Bly˜tækker, blö˜dkogt, Bo˜gbinder, Bra˜nddirecteur, Bro˜lægger, Brö˜dskorpe, By˜skriver, Da˜mpfregat, Dee˜ltager, dö˜vstum, Fo˜dfolk, Gru˜ndsætning,

haa˘ndfast, Hje˘mreise, Hju˘lkasse, Huu˘sholdning, hö˘ihalset, Jo˘rdfrugt, Kaa˘lhave, Knæ˘stykke, La˘ndsoldat, le˘mlæste, Ly˘dlære, Lö˘sgænger, Ma˘ndtal, Mee˘lmand, mo dlös, Ro˘dstavelse, Rö˘rstol, Sa˘ngforening, Ska˘rnbasse, Skraa˘pude, Smaa˘folk, Snee˘storm, so˘rglös, Stee˘nkul, Sö˘magt, Træ˘last, tra˘ngbrystet, Va˘lgsprog, Van˘dmangel, Vi˘ndmölle.

Undt. Det stödende Tonelag beholdes, naar Ordet ikke har Tonen paa den förste Stavelse, f. Ex. Avi'strykkeri, Clavee'rstol, Drago'nhest, Kano'nkugle, Lave'ndelvand, Magne'tjern, Natu'rhistorie, Signe'tring, Tape'tpapir. Ligeledes beholdes det stödende Tonelag i enkelte Tostavelsesord, f. Ex. A'delsmand, Ha'ndelshuus, Hæ'dersmand, Ka'mmerherre, Ka'perkudsk, O'rdensbaand.

Derimod beholder det andet Led af Sammensætningen det stödende Tonelag, naar det ikke taber Tonen aldeles men kun forandrer sin Hovedtone til en Bitone, og kun i de faae Tilfælde, hvor det bliver aldeles tonlöst, gaaer det stödende Tonelag over til det flydende, f. Ex. Sö', Indsö'. Dre'ng, Gadedre'ng. Gaa'rd, Bondegaa'rd. Haa'r, Uldhaa'r. Klu'mp, Jordklu'mp. blaa', himmelblaa'. guu'l, guldguu'l. sto'r, kæmpesto'r. sö'd, sukkersö'd. gaae', omgaae'. see', oversee'. Derimod: aandri˘g, talri g.

Om textbehandlingen i Xenophons
Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους.

Af *C. Thomsen.*

Ved meddelelsen af fölgende bemærkninger opfylder jeg det löfte, som jeg har givet i min 2den omarbejdede udgave af Xenophons *Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους*, nemlig at udtale mig om de grundsætninger, jeg har fulgt såvel i henseende til texten som til udarbejdelsen af anmærkningerne.

Hvad texten angår, var, da min 1ste udgave udkom, ikkun I. G. Schneiders og R. Kühners udgaver tilgængelige for mig, og med hensyn til dette skrift af Xenophon gjaldt det samme som om de övrige, at der ikke forelå en omhyggelig kritik af de forskellige håndskrifters betydning, så at jeg i det hele måtte fölge disse udgavers text, medens jeg dog på nogle steder, hvor jeg var overbevist om, at texten var forvansket, troede at burde foretage rettelser. Siden den tid have vi imidlertid i L. Dindorfs 2den udgave af Xenophons Værker fået et meget værdifuldt bidrag til behandlingen af disses text. Dog har jeg ingenlunde allevegne kunnet overbevise mig om berettigelsen af de af ham foretagne forandringer; det forekommer mig, at Dindorf (ligesom Cobet) ikke ganske sjelden er tilböjlig til at foretage forandringer og udslette et og andet, blot fordi det ikke finder hans bifald eller synes ham overflödigt. Og ihvorvel jeg er enig med ham i, at det paagældende skrift ingenlunde foreligger i sin oprindelige skikkelse, men har undergået mange forandringer, t. ex. ved inddelingen i böger, så har jeg dog ikke ansét det for ret i en udgave, der var bestemt til skolebrug, at foretage så radikale forandringer, der endog vilde hindre brugen af andre udgaver ved siden af min. Således er jeg fuldstændig overbevist om, at D. (Xen. Apomn. Oxford, 1862, s. VI ff.) har ret, når han betragter begyndelsen af 2den bog (*Ἐδόκει δέ μοι — καὶ πόνου*) og ligeledes begyndelsen af 3die bog (*Ὅτι δὲ — διηγήσομαι*) som indskud, der ere fremkomne ved den senere inddeling i böger (så meget mere som Stobaios anförer *ἀκούσας δέ ποτε* istedenfor *ἀκούσας γάρ ποτε*), men derimod kan jeg ikke gå ind på, at 4de bogs 4de kap. § 1—4 (*Ἀλλὰ μὲν καὶ — πρὸς ἄλλους μὲν πολλάκις*) ikke skulde skrive sig fra Xenophon, hvilken påstand D. stötter derpå, at det kun

skal indeholde en gentagelse af det, der er sagt I, 1, 18 og I, 2, 23, hvortil der skal være föjet et nyt eksempel, navne ere udeladte og fortællingen usand. D. mener nemlig, at *μόνος οὐκ ἐπείσθη* (i IV, 4, 3) strider imod Sokrates's ord *Ἐγὼ τοίνυν — ὀρθῶς λέγειν* (I, 2, 34), idet der af disse ord skal fremgå, at Sokr. «vel maxime *ἐπείσθη*»; men når Sokr. siger, at han er rede til *πείθεσθαι τοῖς νόμοις*, da betegner han vistnok ikke de tredives vilkårlige og egenmægtige bud som *νόμοι*. Mig forekommer det, at hele Xenophons fremstilling i I, 2, 29—37 går ud på at vise, hvorledes Sokr. ved sine djerve ord havde vakt de tredives vrede og had, og hvorledes han forstår at bringe Charikles og Kritias til at udtale deres hjertens mening (*Ναὶ μὰ Δί' — ποιήσεις*), medens det står uafgjort, om Sokrates adlöd de tredives bud eller ikke. At Meletos nævnes IV, 4, 4 og 8, medens der I, 1, 1 står *οἱ γραψάμενοι*, kan dog vel neppe være et bevis for, at stedet er uægte. D. mener fremdeles, at Sokr. undlod at smigre for dommerne og at bönfalde dem, fordi han ikke var sig nogen bröde bevidst; ja ganske vist, også denne grund kunde Xen. have anfört, men man kan dog ikke indvende noget imod, at Sokr., der idelig indskærper lydighed mod lovene, selv ikke vilde *παρανομῶν ζῆν*. Sandt nok vide vi med vished kun det, at det for areiopagiternes domstol i lovene var forbudt ved bönner, tårer osv. at söge frikendelse, men når Xen. her lader dette gælde også for heliasternes domstol, så kunne vi enten betragte dette som en tilfældig fejltagelse, eller måske rettere opfatte det således, at Sokr. ifölge sin ejendommelighed anså en sådan fremgangsmåde for ulovlig. Fremdeles kræver D. i IV, 4, 1, at der foran *καὶ ἔργῳ ἀπεδείκνυτο* skal stå *Οὐ μόνον λόγῳ ἀλλά*; ja ganske vist vilde dette være overensstemmende med den sædvanlige sprogbrug, men ville vi stöttende os på denne grund foretage rettelser eller udstödelser allevegne, så bliver der såre meget at ændre hos alle både latinske og græske forfattere. For at bevise, at slutningen af IV, 4 (*τοιαῦτα — τοὺς πλησιάζοντας*) er uægte, fremhæver D., at Sokr. taler med Hippias ikke som med en af sine venner, hvem han vil lede til retfærdighed, men som med en mand, der er den overmodigste og mest indbildske af alle sophisterne, der er saa grundforskellig fra Sokr.'s venner, at medens disse först da forlade ham, når de fuldstændigt ere blevne overbeviste, han derimod henvender sig til Sokr. som til en, der söger at undgå at udtale sin mening og driver spot

med andre osv.; men — af Sokr.'s samtaler med Hippias kunde hans venner vistnok også lære noget.

Fremdeles mener D., at også IV, 3 ikke er af Xen., men hidrörer fra en langt senere tid. Dette skal fremgå dels deraf, at den deri indeholdte samtale med Euthydemos er indskudt mellem to andre (kap. 2 og 4), der begge gå ud på at vise dem tilrette, der ere indbildske af deres visdom, dels af enkelte i kap. 3 forekommende udtryk. Men om også samtalen har fået en mindre heldig plads, kan dette dog ikke være noget bevis for, at den ikke er meddelt af Xen., og hvad de enkelte udtryk angår, da kræver D. istedenfor *διηγοῦντο* i § 2 *διηγοῦνται*; mon ikke hint kan betegne, at andre, der havde været tilstede ved Sokr.'s samtaler, (medens de vare ilive) fortalte indholdet til andre eller til Xen. selv? Formen *ἀφθονέστερος*, som D. anker over, findes jo på andre steder i attisk græsk (Plat. *Πολιτεία*, V, 460, b), brugen af *φωτός* og *φωτεινός* tör D. ikke frakende Xen., og når han finder § 13 og 14 (indholdet eller formen?) aldeles uværdig for Xen., da må jeg tilstå, at jeg mange gange forgæves har spurgt både andre og mig selv — hvorfor? Når D. vil udslette § 16—17, hvor der tales om at dyrke guderne *νόμῳ πόλεως* og *κατὰ δύναμιν*, fordi dette er blevet behandlet tidligere (I, 2 og 3), og fordi det i § 17 udvikles «med en snakkesalighed, hvorved Schneider med rette væmmedes», så turde dette spörgsmål vel være en smagssag, og vilde man allevegne i dette værk af Xen. gå tilværks med den samme strenghed, kunde det vel hændes, at andre udgivere kunde få isinde at bortskære endnu mere. Iövrigt gör D. selv opmærksom på, at denne samtale allerede i oldtiden tillagdes Xen. Også 5te kap. ansér D. for mistænkelig, men hans grunde have ikke kunnet overbevise mig. At Sokr. i samtaler med andre har udviklet betydningen af *ἐγκράτεια*, udelukker dog vel ikke muligheden af, at han også i en samtale med Euthydemos kan have behandlet det samme æmne; om der end findes enkelte mindre sædvanlige ord (*ἀκρασία*, der ikke synes at behage D., findes oftere hos Attikerne), er dette dog vel ikke noget afgörende bevis. At § 12 indeholder en gentagelse, negter jeg ikke; muligen er denne slutning en senere tilföjelse. Også kap. 7 § 10 ansér D. for mistænkelig, fordi den indeholder en gentagelse af det, der med större udförlighed er behandlet i I, 1, 6, ligesom han tillige vil have kap. 8 udeladt, fordi der deri findes nogle træk og ytringer af Sokr. efter hans domfældelse,

og Xen. altså skulde have overskredet de grænser, han oprindelig havde sat sig, idet han i begyndelsen af 1ste bog siger, at han vil rense Sokr. for de imod ham rejste beskyldninger og vise, at den over ham fældede dom var uretfærdig. Desuden skal der findes nogle sophistiske spidsfindigheder i § 3 og 9; ja, ganske vist kunde det samme være sagt med færre ord; men mon dette ikke gælder også om andre steder i dette skrift, som dog hverken Schneider eller Dindorf har troet at burde frakende Xenophon. Og naar Sokr.'s anskuelse om benyttelsen af μαντική atter omtales i al korthed, synes det at være ganske naturligt, at dette er taget med, da det knyttes til angivelsen af de egenskaber, der fandtes hos Sokr. Og når Xen. uden at tænke på de tidligere i skriftets begyndelse afstukne grænser fremstiller for os Sokr.'s overbevisning om den over ham fældede dom og dens fölger, synes dette mig i den grad passende og naturligt, at jeg for min del nödig vilde savne, hvad der er meddelt i § 9 og 10.

Som ovenfor antydet ansér jeg det for meget voveligt af rent subjektive grunde at bortskære et og andet, enten fordi det måske kunde synes overflödigt, eller fordi der deri forekommer sjeldnere former og ord, og selv hvor jeg er enig med D., t. eks. angående inddelingen i böger og de derved fremkomne forandringer, har jeg ikke ansét det for ret i en bog, der er bestemt til brug i skolerne, i noget væsenligt at afvige fra det overleverede.

Hvad enkeltheder i texten angår[1]), må jeg tilstå, at ikke få af D.'s rettelser, der ere stöttede på gisninger, i höj grad have tiltalt mig; dog har jeg ikke allevegne kunnet fölge ham, og mine grunde skal jeg, for så vidt som det angår noget væsenligt, nedenfor anföre.

I, 1, 1. *γραφὴ ἣ κατ' αὐτοῦ.* Jeg har tilföjet ἣ, da jeg ikke ret kan finde mig i at betragte *κατ' αὐτοῦ* som styret af ἦν; D. selv gör den bemærkning, at den sædvanlige udtryksmåde vilde være den af mig optagne, og ἣ kan jo let være udfaldet efter *γραφή*.

I, 2, 24. *δυνατῶν ἀνθρώπων.* *κολακεύειν* har jeg i overens-

[1]) I min 2den udgave har jeg givet en fortegnelse over de steder i texten, hvor den i noget væsenligt afviger fra 1ste; at anföre alle uden undtagelse, som t. eks. *Σωκράτη* for *Σωκράτην*, *ἐπιμέλομαι* for *ἐπιμελέομαι*, fut. med. for fut. pass., syntes mig ikke at være fornödent.

stemmelse med D. udeladt, da det forekommer mig, at först derved kommer den rette mening frem.

I, 2, 25. *διεφθαρμένω* efter *ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις* har jeg ligesom D. udeladt, da forbindelsen af *ἐπί* med dette verbum neppe er forklarlig.

I, 2, 34. *ἀφεκτέον ἂν εἴη*. At *ἂν* vilde savnes her, indrömmer D. uden dog at optage det i texten. At endelsen *ον* har bevirket udeladelsen af *ἂν* i håndskrifterne, er vistnok meget sandsynligt.

I, 3, 7. Uagtet også D. forsvarer *ἀποσχόμενον τὸ ὑπὲρ τὸν κόρον* osv., må jeg dog fastholde rettelsen *τοῦ*.

I, 3, 13. At *τὸ δῆγμα* foran *ὑγιής* er en senere tilföjelse, tror jeg ligesom D.; der burde vistnok ellers stå *ἐκ τοῦ δήγματος*.

I, 3, 15 har jeg med D. udeladt; efter indholdet hörer denne § til § 5 og har altså her i slutningen af kap. en såre uheldig plads; *ἂν* kan hverken höre til *ᾤετο* eller til *ἥδεσθαι*, *ἀρκούντως* er mildest talt et höjst uheldigt udtryk, forbindelsen *περὶ βρώσεως — κατεσκευασμένος ἦν* er meget stödende, og istedenfor *λυπεῖσθαι δὲ πολὺ ἔλαττον* vilde man vente *λυπεῖσθαι δ' οὐδέν*.

I, 5, 5. D. har *ἱκετευτέον*, håndskrifterne *ἱκετεύειν*; der er neppe nogen grund til forandring.

II, 1, 1. *ἐγκράτειαν βρωτοῦ*. Jeg har udeladt *πρὸς ἐπιθυμίαν*; D. har det i sin textudgave (Leipzig, 1865) i kritiske klammer, medens han i oxforder udgaven har udeladt det. Det findes kun i 2 pariser håndskrifter og synes åbenbart at være et senere indskud, der bringer forstyrrelse ind i et korrekt udtryk.

II, 1, 17. Hvorfor D. har udeladt *ἐγὼ μὲν — ὑπομένειν*, der findes i alle håndskrifter, véd jeg ikke; han beråber sig på G. Dindorfs autoritet.

II, 1, 23. *ποιήσῃ*, som jeg har optaget istedenfor *ποιησάμενος*, findes i et pariser håndskrift (B).

II, 3, 17. *κινδυνεύσεις σύ. ἐπιδεῖξαι* har jeg efter D.'s og Cobets eksempel udeladt, da dette verbum vel neppe på noget andet sted findes forbundet med infinitiv.

II, 6, 9 har jeg optaget D.'s konjektur *κάπροι* for *ἐχθροί*; det foregående *λαγῶς — ὄρνιθες* anbefaler vistnok i höj grad denne rettelse.

II, 6, 17. *Θράττει σε*. Tvende pariser håndskrifter have *ὁ*

ταράττει, A og B *οἶδα, ἔφη ὁ Σωκράτης, ὃ ταράττει*, C *ἢ ταράττει*. D.'s rettelse ansér jeg for fuldkommen rigtig; det synes, at afskriverne ikke have forstået udtrykket, men sögt at rette det. Hertil kommer, at den hyppigt forekommende forveksling eller sammenblanding af flere forbindelsesmåder mellem sætninger (se Madv. græsk ordföjningslære § 197 (3)) vistnok kun bruges efter et adjectiv.

II, 9, 5. *προσεκαλεῖτο* findes i de fleste håndskrifter, *προσεκαλέσατο* kun i B; *αὐτῶν τινα*, der findes i ét håndskrift, er vist et senere indskud.

III, 3, 2. Hvorfor D. har ændret *ἐφ' ῆς*, der findes i alle håndskrifter, til *ἐφ' ἣν*, véd jeg ikke.

III, 3, 5. *αὐτούς*, der står i alle håndskrifter, sætter D. i kritiske klammer, fordi det i et citat af Stobaios er udeladt.

III, 3, 14. *ὡς πολὺ — διενέγκοιεν*. D. har *πολὺ — διενεγκεῖν*, skönt håndskrifterne have *ὡς πολύ* osv; nogle håndskr. have *διενέγκει ἐν τῇ τῶν ἄλλων*, ét *διένεγκεν τῶν ἄλλων*, B *διενέγκοι ἐν*.

III, 4, 1. D.'s rettelse *ἔχω* for *ἔχων* har jeg optaget, da denne læsemåde giver den rette mening, og afskriverne vistnok af de foregående partic. ere blevne forledede til at skrive *ἔχων*.

III, 5, 2. Også her har jeg fulgt D., som skriver *Ἀθηναίων* for *Ἀθηνῶν* (jvnfr. det foregående *Βοιωτῶν*).

III, 5, 3 har jeg ligesom D. optaget Cobets konjektur *μεγαλοφρονέστατοι* istedenfor *φιλοφρονέστατοι*, der her neppe giver nogen mening.

III, 5, 17. D. billiger i sin oxforder udgave *ἀπειρία* og forkaster *ἀτηρία*, der ikke forekommer noget andet sted; desuagtet har han i sin textudgave optaget *ἀτηρία*.

III, 5, 22 har jeg optaget D.'s *συνηχέναι* (for *συνενηνοχέναι*), da det findes i 2 håndskrifter og antydes i de övrige.

III, 5, 24. D. sætter istedenfor *οὐδ' οἰόμενος*, der findes i alle håndskr., *οὐκ οἰόμενος*, jeg véd ikke hvorfor. Det skulde dog vel aldrig være i den tro, at en sammensat nægtelse nödvendigvis skulde benægte den hele sætning, og ikke participiet alene, jvnfr. Xen. Apomn. 1, 3, 13, *οὐδ' ἁπτόμενον* og Lysias's tale mod Philon, § 22, *μηδ' ὠφελουμένη*).

III, 9, 4 har jeg med D. optaget Heindorfs konjektur *τῷ τὰ μὲν — καὶ τῷ τά*, da nogle håndskr. have *τὸ — τό*,

andre τὸν — τὸν, og stedet altså synes at være forvansket.

III, 9, 7 har jeg optaget efter D. μικρῶν istedenfor μικρόν; om det er en konjektur, eller det er håndskrifternes læsemåde, omtaler han ikke.

III, 9, 9. ὅλως ἅπαντας, σχολάζοντας μέντοι har jeg udeladt, da disse ord kun findes i ét håndskrift, der desuden har μέν τι istedenfor μέντοι.

III, 9, 14. Hvorfor D. har forandret εὐπραξίαν, der findes i alle håndskr., til εὐπραξία, véd jeg ikke.

III, 10, 6. καλοὶ οὕς er en, som det synes mig, fortrinlig rettelse af D. istedenfor det mindre heldige ἀλλοίους.

III, 14, 7 har jeg optaget Reiskes af D. billigede rettelse ὡς τὸ ἐσθίειν — εὐωχεῖσθαι istedenfor ὡς τὸ εὐωχεῖσθαι — ἐσθίειν, da dette vistnok er meget tvetydigt.

IV, 1, 1. σκοπουμένῳ τῷ καὶ μετρίως αἰσθανομένῳ har jeg foretrukket for τῷ σκοπουμένῳ καὶ μ. α., da det findes i A og anföres af Stobaios, og ikkun dette giver den rette tanke[1]).

IV, 2, 1. D. har ἐν σοφίᾳ istedenfor det alm. ἐπὶ σοφίᾳ uden at angive nogen grund; skulde der ské en forandring, vilde jeg hellere udelade præpositionen.

IV, 2, 5. ἐπιτήδειόν γ' — ἐντεῦθεν, der findes i håndskr., har D. uden videre udeladt.

IV, 3, 6. Istedenfor det sædvanlige φυτεύειν, der neppe giver mening, har jeg optaget D.'s συμφύειν, som også anföres af Stobaios. Jeg kunde være tilböjlig til at udelade τε efter συμφύειν.

IV, 6, 9. εἰ ἔστιν har jeg liegsom D. udeladt; der er vist en senere tilföjelse.

IV, 7, 9. τοῦ γὰρ οὕτω προσέχοντος have alle håndskr. på ét nær; ἑαυτοῦ bör vist udslettes.

Endnu må jeg tilföje, at D. synes at være i vilderede med hensyn til forskellen i betydningen af οὔκουν og οὐκοῦν.

Hvad anmærkningerne angår, måtte jeg tage hensyn til den forandring, der er foregået i vore Skoler i henseende til undervisningen i græsk. På den tid, da min 1ste udgave udkom,

---

[1]) Jeg tillader mig her at rette en fejl i angivelsen af de steder, hvor min 2den udgave afviger fra 1ste; der er nemlig ved en uagtsomhed tilföjet et overflödigt εἰ.

benyttedes i skolerne Madvigs græske ordföjningslære; de vigtigste regler lærte disciplene lectievis, ved sjeldnere forekommende syntaktiske phænomener henviste lærerne til den, for at disciplene med större sikkerhed kunde bevare og fastholde, hvad der mundligt var blevet dem meddelt; nu benyttes den, såvidt jeg véd, væsenligen kun for at nå det sidstnævnte mål. Medens jeg derfor i min 1ste udgave i regelen kunde indskrænke mig til henvisninger til ordföjningslæren, troede jeg nu at burde give selvstændige syntaktiske forklaringer, hvor jeg måtte ansé det for fornödent, og jeg har sögt så vidt muligt på ét sted at samle de enkelte tilfælde, der kunde henföres under den samme regel, t. eks. om brugen af dobbeltakkusativ. Dog har jeg på enkelte steder tilföjet en henvisning til ordföjningslæren, idet jeg forudsatte, at den benyttedes idetmindste i nogle skoler. En bemærkning må jeg endnu göre. Medens det pågældende skrift på den tid, da den 1ste udgave udkom, i regelen læstes i skolens næstöverste klasse, og anmærkningerne[1]) altså måtte være beregnede på denne klasses disciple, så tror jeg nu og håber deri at være enig med mine kolleger, at læsningen af dette skrift hörer hjemme i vore skolers överste klasse, og jeg har altså forbigået alt, hvad jeg måtte forudsætte som bekendt og lært ved den tidligere læsning af forfattere.

Allevegne, hvor det lod sig göre, har jeg stræbt efter at påvise og henvise til overensstemmelser mellem den græske og den latinske sprogbrug, og dertil er jeg ledet af den overbevisning, jeg har vundet ad erfaringens vej, nemlig at man på en let og sikker måde kan bibringe disciplene en stor del af den fornödne kendskab til den græske syntax, når man idelig sammenstiller de forekommende græske syntaktiske phænomener med de tilsvarende latinske, der må forudsættes som bekendte for disciplene, og påviser ligheder og uligheder. Til nogle enkelte steder havde jeg isinde at give en eller anden sproglig oplysning, oversættelse eller deslige, men jeg opgav det, idet jeg måtte forudsætte, at man i alle skoler benytter den fortrinlige hjælp, som Bergs græske ordbog tilbyder. På nogle steder, hvor der var en passende anledning dertil, har jeg givet

[1]) Om disse må jeg dog nu tilstå, at de ere givne i altfor stor mængde, og det er naturligvis kun en tarvelig tröst, at det samme vistnok turde gælde i samme eller måské endog i höjere grad om andre skoleudgaver af græske og romerske forfattere.

nogle udförligere oplysninger om forskellige forholde, navnlig i Athenai og Sparte, t. eks. om hetairerne, om den fri kvindes stilling, fordi jeg tror, at de almindeligt benyttede håndböger i denne henseende ikke give og heller ikke kunne give de fornödne oplysninger, som enkelte forfattersteder kræve.

De oplysninger om historiske begivenheder, om philosopher, sophister osv., der i 1ste udgave ere meddelte spredte i anmærkningerne, har jeg i 2den udgave givet samlede i indledningen, og altså er også denne bleven omarbejdet. Jeg har tilsigtet at give en overskuelig og i alt fald ved lærerens hjælp let forståelig fremstilling af Sokrates's liv og personlighed og dernæst af hans virken, og for at nå dette mål måtte jeg give en sammentrængt udsigt over den philosophiske, religiöse og politiske udvikling, der dannede grundlaget derfor.

En såre uheldig fejl, som jeg först ved brugen af bogen har opdaget, skal jeg her nytte lejligheden til at rette. S. 47 l. 13 f. n. står «(Gen. Plur. Fem.) menes der Medhustruer», hvilket bedes rettet til «(Gen. Plur.) menes der her særligt». Desuden må jeg beklage, at på ikke få steder tonetegn, åndetegn og skilletegn under réntrykningen enten ere sprungne af eller ere blevne utydelige.

Spredte iagttagelser vedkommende de oldengelske digte om Beówulf og Waldere.

Af *Sophus Bugge.*

Ved vers i Beówulf henviser det tal, som er nævnt först, til:

BEOVULF nebst den Fragmenten FINNSBURG und VALDERE in kritisch bearbeiteten Texten neu herausgegeben mit Wörterbuch von Chrn. W. M. Grein. Cassel & Göttingen. 1867.

Det tal, som er sat i parenthes, henviser til:

BEOWULFES BEORH eller Bjovulfs-Drapen, det old-angelske Heltedigt, paa Grundsproget, ved Nik. Fred. Sev. Grundtvig. Kiøbenhavn 1861.

Verstallene i Greins udgave afvige kun meget lidt fra verstallene i:

Beóvulf. Mit ausführlichem Glossar herausgegeben von Moritz Heyne. Zweite Auflage. Paderborn 1868.

Efter henvisningerne til Grundtvigs udgave vil man have let for at finde versene i:

The Anglo-Saxon poems of BEOWULF the Travellers Song and the

Battle of Finnesburh edited by John M. Kemble Esq. M. A. Second edition. London 1835,

i Schaldemoses aftryk af Beówulf og i:

The Anglo-Saxon poems of BEOWULF, the Scôp or Gleeman's Tale and the Fight at Finnesburg. With a literal translation, notes, glossary, etc. by Benjamin Thorpe. Oxford M.DCCC.LV.

Ved Waldere henviser det verstal, som er nævnt först, til Greins udgave; det, som er sat i parenthes, til:

Two leaves of King WALDERE's Lay, now first publisht by George Stephens, Esq. Cheapinghaven and London, 1860.

Andre oldengelske digte har jeg citeret efter:

Bibliothek der Angelsächsischen Poesie in kritisch bearbeiteten Texten herausgegeben von C. W. M. Grein. Goettingen. 1ter Band 1857. 2ter Band 1858.

Med taknemmelighed nævner jeg, at jeg har havt et uundværligt hjælpemiddel i:

Sprachschatz der angelsächsischen Dichter bearbeitet von C. W. M. Grein. Cassel & Göttingen. 1ter Band 1861. 2ter Band 1864.

Jeg skriver *eá*, *eó*, som almindeligt er, skjönt meget taler for at skrive med Jessen *éa*, *éo*.

Beówulf.

18—19 (35—38):

Beówulf wæs bréme (blǽd wíde sprang)
Scyldes eafera Scedelandum in.

Grundtvig, hvem Grein fölger, holder med rette fast ved håndskriftets *eafera* og forstår *blǽd wíde sprang* som parenthes. Sådanne korte mellemsætninger, som adskille, hvad der grammatisk hörer sammen, er meget almindelige i den oldengelske episke digtning. Som enkelte eksempler blandt mange kan nævnes Beów. 1316—1318 (2625—2630):

Gang þá æfter flóre fyrdwyrðe man
mid his handscále (healwudu dynede),
þæt he þone wísan wordum hnǽgde;

Beów. 1422—1423 (2837—2839):

flód blóde weól (folc tó sǽgon),
hátan heolfre;

Beów. 2776—2778 (5545—5549):

segn eác genom,
beácna beorhtost, bill ǽrgescód
(ecg wæs íren) ealdhláfordes.

Lignende eksempler kunde opföres fra andre digte, se f. eks. Andr. 1567; Juliana 27; Elene 692. 874. Også i nordisk olddigtning höre korte mellemsætninger hjemme; således heder det, for at nævne ett eksempel, i sidste vers af Võluspá:

berr sér i fjöðrum (flýgr võll yfir)
Níðhöggr nái.

Det er altså med stor uret, at endnu Heyne vil forandre *eafera* til *eaferan*, fordi »der.. Zwischensatz [*blǽd wíde sprang*] in seiner zu knappen Weise dem Sprachgebrauche des Gedichts widerstrebt».

Udtrykket *wíde springan* i overfört brug gjenfindes i nordisk: Danmarks gamle folkeviser no. 22 B, v. 1:

Det springer nu så vide
over Molmerkongens bord,
det Rosenkongen haver sin datter mist,
hun blev hannem stjålen frå.

62—63 (123—126):

hýrde ic þæt Elan cwén [Ongenþeowes wæs]
Heaðoscilfingas healsgebedda.

Håndskriftet har blot: *hýrde ic þæt elan cwén heaðoscilfingas healsgebedda.* Både Grein (i anden udgave) og Heyne (i anden udgave) optage Ettmüllers udfyldning, hvorefter der oversættes »jeg hörte, at dronning Elan var Ongenþeows den krigerske Skilvings hustru».

Men for det förste tror jeg med Munch (i Norsk tidsskrift for videnskab og litteratur udgivet af Lange II s. 135), at *cwén* »dronning» i oldengelsk digtning ikke let vil findes således föiet til en kvindes navn som tittel. Dernæst er, såvidt jeg sér, et kvindenavn, som i nominativ skulde lyde *Elan*, uden noget sidestykke. Heyne sammenstiller med *Elan* det oldtydske kvindenavn *Elana*, *Ellena*, *Elena*, *Elina*, som Förstemann opförer fra 8de årh.; men deri er ingen stötte for, at et kvindenavn i Oldengelsk kan ende på *-an*. Der er grund til at tro, at de nævnte tydske navneformer gjengive det fremmede *Elena*, omend kanské påvirket af oht. *ellan* styrke; men *Elena* heder i Oldengelsk *Elene*, og selv om det nævnte tydske navn var hjemligt og dannet af *ellan* styrke, som Förstemann mener, så måtte et tilsvarende oldengelsk navn have lydt *Ellene*.

Da *Elan* ikke kan være hustruens navn i nominativ, må vi deri söge mandens navn i genitiv. Men blandt de konger af

Skilvingernes æt, som kan have været samtidige med Hróðgár, nævner digtet ingen *Ela*, derimod vel *Onela*, og da her i ethvert fald mangler noget i håndskriftet, så har Grundtvig (i Brage og Idun IV s. 500) sandsynlig seet det rette, når han formoder, at *elan* er levning af *Onelan* og at Healfdenes datter har været gift med Onela. Også datterens navn og udsagnsordet må da være faldet ud foran (ikke efter) *elan*; og jeg formoder derfor, at sætningen har været bygget således:

hýrde ic þæt [N. N. wæs On]elan cwén,
Heaðoscilfingas healsgebedda.

Vistnok synes efter digtet Onelas fader Ongenþeow at have været samtidig med Hróðgárs tidligere regjeringstid, så at det efter tidsfölgen kunde synes at ligge nærmere at tænke sig Ongenþeow som Healfdenes svigersön, men afgjörende er dette ikke, da vi intet nærmere få vide om Onelas alder eller om Healfdenes datters alder [1].

Grundtvig, som mere end nogen anden har oplyst hvad der knytter Beówulfdigtet til de fra andre kilder kjendte navne og sagn, har i Skilvingerne *Óhthere* og *Eádgils* gjenkjendt de i nordiske sagn omtalte Ynglingekonger *Óttarr* og *Aðils*. Óhtheres broder *Onela* gjenfindes ikke blandt Ynglingerne, men det er værdt at mærke sig, at navnet er vel kjendt i Norden i hin sagntid: Munch har nemlig oplyst (se f. eks. Norsk månedskrift III, 166), at det nordiske navn *Áli* eller *Óli* er det samme som det oldtydske *Anulo, Analo* eller *Anilo* [2], og dette er naturligvis d. s. s. det oldengelske *Onela*. *Áli hinn upplenzki* fra Norge blev fældet af Adils, og Ynglingasaga fortæller, at den danske kong Fridleivs sön *Áli hinn frækni* fordrev Ottars farfader Aun fra Upsala og herskede der i 25 år; men i ingen af disse to tör jeg söge Beówulfdigtets Onela.

Det er almenkjendt, at navnet *Scilfingas* gjenfindes i det nordiske ættenavn *Skilfingar* [3] ligesom i det tydske navn *Schilbung*.

---

[1]) I det nordiske sagn er Adils samtidig med Helge og tildels med Rolv. Dermed kunde det stemme vel overens, at Hálgas söster efter det engelske digt var gift med Eádgilses farbroder.

[2]) *Áli*, *Óli* forudsætter nærmest *Anula*: *an* blev til *á* og dette ved indflydelse af det fölgende *u* til ǫ.

[3]) Tjodolv fra Hvin kalder en Ynglingekonge *Skilfinga niðr* (Yngl. cap. 30), men i dette udtryk tör *Skilfingar* ikke forståes som navn på en bestemt æt, men som almindelig betegnelse for en konge.

Lignende eksempler kunde opföres fra an
Andr. 1567; Juliana 27; Elene 692. 874.
digtning höre korte mellemsætninger hjem
for at nævne ett eksempel, i sidste ve
berr sér i fjöðrum (flýgr völl
Níðhöggr nái.

Det er altså med stor uret
eafera til *eaferan*, fordi »der
in seiner zu knappen Weise
widerstrebt».

Udtrykket *wíde sprin*
Danmarks gamle folkevi
Det springer nu så
over Molmerkong
det Rosenkonge
hun blev hanr

...sædet» egner sig derfor
62—63 ... for en menneskelig hövding.
hýrde ic ...*næfes scylfe* i et diplom fra 976 hos
Heaðos no. 595 »zur bank oder zum stuhl (engl.
Hå ...naf» (Grimm kl. schrift. 2, 262) turde have gjæmt
healsc ...om, at hövdingen pleiede at sidde i *scylf*.
udg
»i ...0—89 (159—177):

...e beót ne áléh, beágas dælde,
...inc æt symle. Sele hlifade
heáh and horngeáp, heaðowylma bád,
laðan líges. Ne wæs hit lenge þá gen,
þæt se ecghete aclum werum
æfter wælníðe wæcnan scolde,
þá se ellengæst earfoðlíce
þrage geþolode, se þe in þýstrum bád,
þæt he dógora gehwám dreám gehýrde
hlúdne in healle.

I 84 (167—168) har håndskriftet *þæt se secg hete dóum swerian*. Greins forandring af *secg hete* til *ecghete* synes mig slående rigtig, men *dóum swerian* og sætningens betydning i det hele har ikke engang han forstået.

Jeg læser:

Sele hlifade
heáh and horngeáp, heaðowylma bád,

láðan liges; ne wæs hit lenge þá gen,
þæt se ecghete áðumswerian
æfter wælníðe wæcnan scolde.
Þá se ellengǽst earfoðlíce
þrage geþolode, o. s. v.

Ved udtrykket *sele* . . *heaðowylma bád, láðan líges* «salen ventede på krigsflammerne, den ödelæggende lue» antydes sikkerlig, som Heyne (under *bídan*) har seet, at salen Heorot senere i en kamp er bleven herjet af ild. Hvad dette var for en kamp, bliver klart ved de fölgende ord, som jeg tolker dem: «ikke var der meget lang tid igjen til, at kampen mellem svigersön og svigerfader skulde vækkes ved dödshadet (at kampen mellem svigersön og svigerfader skulde begynde efter at hævnfölelsen var vakt)». Der er her tale om kamp mellem Hróðgár og hans svigersön Ingeld. Mere derom fortælles i 2024—2069 (4042—4131) og i Wídsíð 45—49. I 2067 f. (4127 ff.) antydes, at striden mellem Danerne og Heaðobarderne, som for en stund var bilagt ved Hróðgárs datter Freáwarus giftermål med Fródas sön Ingeld, senere igjen bröd ud i lys lue; og det her omhandlede sted viser, at dette skede, efter at Beówulf havde fældet Grendel. Om den samme kamp [1]) fortæller Wídsíð: «Hróðwulf og Hróðgár, brodersön med farbroder, holdt meget længe fred sammen, efter at de havde fordrevet Vikingernes æt og knækket Ingelds overmod [2]), ödelagt ved Heorot Heaðubardernes styrke». Ved dette overfald af Ingeld må det da have været, at Heorot blev herjet af luerne. Ytringen i 83 (166), at der ikke var lang tid igjen til, at krigen mellem Hróðgár og Ingeld skulde bryde ud, stemmer godt overens med udsagnet i Wídsíð, at Hróðgár og Hróðwulf levede meget længe sammen i fred, efter at de havde overvundet Ingeld.

æfter wælníðe kan sammenlignes med *syððan Ingelde weallað wælníðas* 2064 (4122) f.; *æfter* står her i omtrent samme forbindelse som i 1606 (3205) *ongan æfter heaðoswáte wígbil wanian.* Efter *wæcnan scolde* må sættes punctum; *Þá*

---

[1]) Med urette har jeg i min udgave af Sæmundar Edda s. 444 b efter Grundtvig formodet, at den kamp, som Wídsíð nævner, er den, hvori Fróda faldt; ti derimod taler den omstændighed, at Ingeld og ikke Fróda er nævnt.

[2]) I *Ingeldes ord forbígdan* er *ord* brugt omtrent ligesom oldnorsk *oddr* i udtrykket *brjóta odd af oflæti sínu.*

se ellengǽst slutter sig til det forudgående *beágas dǽlde*, *sinc æt symle*.

Mærkværdigt er *dǒumswerian*. Vi må ialfald deri söge et copulativt compositum for »svigersön og svigerfader«. Sådanne sammensætninger (Dvandva-composita), i hvilke to forskjellige slægtskabsnavne er forenede, er charakteristiske for ættens betydning hos Germanerne: i Oldengelsk finde vi ellers *suhtorfædran* eller *suhtorgefæderan* brodersön og farbroder; i Heljand 1176 Heyne *thie gisunfader* sön og fader; i Hildebrandskvædet *sunufatarungô(s)* sön og fader. Den yngres navn står i alle disse ord först. De oldnordiske ord *feðgar*, ældre *feðrgar* (hvilken form kjendes fra svenske runestene), *feðgin*, *mæðgur*, *mæðgin*, *systkin* er i betydningen overensstemmende, men i formen er de afvigende derved, at de kun for den ene slægtning indeholde en udtrykkelig betegnelse; man tör vel sige, at dette skyldes en forkortning: *feðrgar* er istedenfor *sunfeðrgar*.

dǒumswerian er da sammensat af *dǒum* svigersön og *sweor* svigerfader. Kun endelsen vækker nogen tvil. Man tör vist ikke tænke på at læse *dǒumswerum*; jeg söger i ordet den samme afledningsendelse som i got. *brōþrahans* Marc. 12,20 »gebrüder« og i oldn. *feðrgar*: *dǒumswerian* er istedenfor *dǒumswerigan* eller *dǒumswergan*, ligesom man skrev *werian* foruden *werigan* og *wergan*, både *Widia* og *Wudga*. I flertallets dativ er endelsen *n* (istedenfor *m*) dels med *a*, dels med *o*, dels med *u* foran ikke sjælden: *uncran eaferan* Beów. 1185 (2363); *láfan* Æðelstán v. 6 cod. 1 hos Thorpe = *láfum*; *on breóstan* runedigtet 10; *his mágan leóf* run. 20; *eágan* psalm. 90,8 (oculis tuis), Exod. 179 (hvor Grein stilltiende har forandret det); *mid deorcan næglum* digtet om det hellige kors 46; *scypon* Beów. 1154 (2302); *heafdon* Beów. 1242 (2477); *handon* Byrhtnóð 7; *glédon* psalm. 119,4; *gaton* psalm. 126,6; *wícun* Beów. 1304 (2601); *gérun* Menolog. 10. Endelsen *an* forekommer især ofte i dat. pl. af *an*-stammer.

219—224 (440—446):

..þá liðende land gesáwon...
side sænæssas. Þá wæs sundliden
eoletes æt ende.

Det ellers ukjendte ord *eoletes* har fremkaldt mange lidet tiltalende forandringer; også den seneste: *eáletes* »wasseraufenthaltes«, som er fremsat af Leo og optagen af Heyne, er uheldig.

Det middelhöitydske *laz* gen. *latzes*, m. lænke, hvortil Heyne henviser, er et romansk ord: prov. *latz*, *laz* af lat. *laqueus* og har her intet at gjöre. Jeg mindes ikke nogen oldengelsk dannelse som *let*, gen. *letes* af *lettan*, og en afledning af *lettan* skulde ialfald snarere betyde «det at holde en tilbage» end «det at opholde sig».

eolet tydes af Ettmüller og Grein tiltalende som «ilsom fart»; ordet må da skrives *eólet* og være en afledning af det i oldeng. ikke gjenfundne verbum ile, oldsaks. *ílian*. Samme afledningsendelse har vi i *þeowot*, *þeowet* trældom af *þeowan*, *bærnet* forbrænding af *bærnan*, *freót*, *ráwet*, *sweofot*. I oldeng. finde vi oftere *eó*, hvor de beslægtede sprog har langt *í*: *feól*, også *fél* = oht. *fîla*; *freólíc* = oldsaks. *frílíc*, *Sweóþeód* = oldn. *Svíþjóð* o.s.v.

Dog er der i brugen af verbet «ile» i de beslægtede sprog for liden tilknytning til, at denne tydning af *eóletes* kan blive ret sandsynlig; og efter *sundes æt ende* i det næroverensstemmende sted i digtet om storfisken «Fastitocalon» v. 15 (Grein bibl. I, 235; Thorpe cod. Exon. p. 361) skulde man vel snarere formode, at ordet var et poetisk udtryk for havet. Jeg vover derfor, skjönt med tvil, en anden tolkning. Til oldeng. *feól*, *fél* svarer oldn. *þél* (ikke *þel*; nyisl. *þjöl*); til stammestavelsen i *eólet* svarer da regelret oldn. *él* (feilagtig skrevet *el*), iling, byge, svensk *il*, i danske diall. *el*, *il* (*ee*, *ii*), hvoraf norsk *éla*, præter. *éla*, altså i ældre tid *élaði* «falde i byger eller ilinger» (I. Åsen), svensk *ila* «1) blåsa hårdt .. 2) blåsa kyligt» (Rietz) er afledet, og deraf igjen substantivet *éling*, *íling*. Af et til *él* svarende oldengelsk ord kunde have været afledet et verbum *eólian* «være stormfuld», ligesom *sorgian* sörge af *sorg*, og af hint verbum kunde igjen være dannet *eólet*, ligesom *þeowet* af *þeowan*, *þeowian*. *eólet* skulde da her være brugt om det stormfulde hav (*haf élum sollit*); *alet*, der er dannet ved samme afledningsendelse, er i Daniel 254 brugt med concret betydning «ild», og på samme måde har ord, der ende på *oð*, dels abstract, dels concret betydning.

Til med Grein istedenfor *sund liden* (gjennemseilet) at indsætte *sundliden* sér jeg ikke tilstrækkelig grund.

442—444 (877—881):

Wén ic, þæt he wille, gif he wealdan mót,
in þæm gúðsele Geótena leóde
etan unforhte.

gúđsele, d. e. sal hvori der kjæmpes, giver vistnok mening; men skulde det oprindelige udtryk dog ikke være *goldsele*, som ellers jævnlig bruges om borgen Hjort og det netop hvor talen er om Grendels overfald?

506—507 (1005—1008):

Eart þú se Beówulf, se þe wiđ Brecan wunne
on sídne sǽ ymb sund-flíte?

Alle udgivere skrive her *sundflíte* som ett sammensat ord. Dette må da være acc. sg. af et hunkjönsord *sundflít* svömmestrid (væddestrid om hvem der er den dygtigste svömmer).

Men et hunkjönsord *flít* i samme betydning som *flít*, *geflít* neutr. findes, såvidt jeg véd, ingensteds. Desuden bruger vel intet sprog udtryksmåden «kjæmpe om svömmestrid».

Man må skrive:

Eart þú se Beówulf, se þe wiđ Brecan wunne,
on sídne sǽ ymb sund flite?

flite er 2den pers. sg. præterit. af verbet *flítan* og sideordnet med *wunne*. Jfr. 517 (1028): *he þe æt sunde oferflát.*

572—575 (1138—1143):

Wyrd oft neređ
unfǽgne eorl, þonne his ellen deáh!
Hwæđere me gesǽlde, þæt ic mid sweorde ofslóh
niceras nigene.

Sætningen *me gesǽlde*, *þæt ic — ofslóh* står ikke i modsætning til det foregående; kun ved at tænke til noget, som ikke her udtrykkelig er sagt, vilde man kunne fremtvinge en modsætning. Jeg tror derfor, at *hwæđere* er en, måskė ved indflydelse af 578 (1149) indkommen, forvanskning og at det rette er:

Swá đær me gesǽlde.

Da få vi to rimstave i halvlinjen.

598—599 (1190—1193):

nǽnegum árađ
leóde Deniga, ac he lust wigeđ,
swefeđ and sendeđ.

Greins *lust wigeđ* «bærer lyst» er et underligt udtryk, som ikke giver god modsætning. Langt heller må man da med andre udgivere læse *lust-wígeđ* «kjæmper med lyst». Kemble foreslår *on lust wígeđ*. Jeg formoder, at det oprindelige er: *ac*

he [on] lust þigeð «han tager til sig med lyst (ret af hjærtens lyst)». Forbindelsen *on lust þicgean* findes også v. 618 (1230); Manna wyrde 76 hos Grein I, 209 (Thorpe cod. Exon. 331). *þicgean* bruges jævnlig om trolde og uvætter, som får grebet sit offer: Beów. 736 (1465); 563 (1120). — þ og ƿ (w) kan meget let forveksles: således skal i 2534 (5060) skindbogen have *wat* for *þæt*; i 2227 (4447) har man i håndskriftet læst *in watide*, hvori Grein har fundet *in þá tíde*.

833—836 (1660—1666):

Þæt wæs tácen sweotol,
syððan hildedeór hond álegde
earm and eaxle (þær wæs eal geador)
Grendles grápe under geápne hr[óf].

Ordene i de sidste linjer forbindes forskjellig. Medens Grein tager blot *þær wæs eal geador* som parenthes, henförer Grundtvig også *Grendles grápe* til den mellemskudte sætning. Derimod afslutte Kemble, Thorpe og Heyne en sætning med *eaxle* og forbinde *þær wæs eal geador Grendles grápe under geápne hróf* til én sætning. Jeg tror at måtte fölge Grundtvig. *álegde* kræver en nærmere bestemmelse; det må straks siges, hvor Beówulf lægger Grendels hånd, arm og aksel, at de kan være et tegn for alle på hans seier. Hvis *under geápne hróf* var at forbinde med *þær wæs*, måtte vel desuden valget af udstrækningens akkusativ istedenfor dativ siges at være påfaldende. *grápe* er vistnok genitiv styret af *eal*, jfr. v. 2727 (5447 f.) *wæs eall sceacen dógorgerímes*; man tör neppe forstå det som akkusativ og apposition til *hond*, *earm and eaxle*, ti det vilde give et stödende tautologisk udtryk, navnlig da *þær wæs eal geador* går forud.

975—977 (1944—1947):

hyne sár hafað
in níðgripe nearwe befongen
balwon bendum.

níðgripe har Thorpe og med ham alle senere udgivere indsat for skindbogens *midgripe*, som ikke giver stavrim. Jeg tror snarere, at det rette er *nýdgripe (niédgripe)* «tvingende, klemmende greb». Dette stöttes ved *nýdgrápum* i rimdigtet i Exeterbogen v. 73 (Thorpe cod. Exon. s. 355). *nearo* forbindes navnlig ofte med *nýd*: *of nearwe and of nýdcleofan* Elene 711;

in nédcleofan nearwe geheađrod Elene 1276; *nearwum genéged nýdcostingum* Gúðlác 1126; *nýd byð nearu on breóstum* runedigtet 10, o. s. v. o. s. v.

991—992 (1975—1977):

Þá wæs háten hreðe Heort innanweard
folmum gefrætwod.

háten forklares her «på befaling»; men en sådan brug af participiet er hård og, såvidt jeg véd, uden eksempel. Grundtvig foreslår *heáhtimbrede*; dette giver et ypperligt udtryk, jfr. f. eks. *sæl timbred* Beów. 307 (611); *se þone sele frætweđ. timbređ torhtlíce* Dómesdæg 93 (cod. Exon. 450); *heáhgetimbrad* Satan 29. Kun må man skrive ordet således:

Þá wæs heátimbred Heort innanweard
folmum gefrætwod.

1108—1120 (2210—2233):

Herescyldinga
betst beadorinca wæs on bæl gearu;
æt þǽm áde wæs éðgesýne
swátfáh syrce, swýn ealgylden,
eofer írenheard, æðeling manig
wundum áwyrded: sume on wæle crungon.
Hét þá Hildeburh æt Hnæfes áde
hire selfre sunu sweoloðe befæstan,
bánfatu bærnan and on bæl dón:
earme on eaxle ides gnornode,
geómrode giddum. Gúðreóc ástáh,
wand tó wolcnum wælfýra mǽst,
hlynode for hláwe.

I 1118 (2230) læser Grein *gúđreóc*, Grundtvig *gúđréc*, Rieger *gúđredc*; skindbogen har efter Grundtvig *gúđriuc*, hvortil de tre nævnte forandringer stötte sig, men efter Kemble og Thorpe *gúđrinc*. Mod *gúđriuc* gjör Heyne med rette gjældende, at et sligt ord er aldeles ukjendt og efter oldengelske lydregler ikke vel muligt, og at man endog ved at forandre det til *gúđréc* kun får et meget kunstlet udtryk. For *gúđrinc* taler på den anden side det, at vi deri har et velkjendt ord. Men *gúđrinc ástáh*, som efter min mening utvilsomt er det rette, er hidtil ikke bleven forstået.

Thorpe forklarer: «Hnæf ascended in flame and smoke»,

ligeså Grimm kleinere schriften II, 262 «des helden geist erstieg mit der flamme in die luft». Denne forklaring tykkes mig poetisk umulig; ingen skald vilde kunne udtrykke sig så. — Leo og Heyne finde i ordene udtalt, at Hildeburg lod den eneste sön, som hun havde i live efter kampen, levende brænde på Hnæfs bål. Men hermed kan jeg ligesålidt som andre forlige mig; denne opfatning synes mig ikke at have nogen stötte i hvad vi véd om de gamle nordiske og tydske folks forestillinger og skikke. Når mange mænd brændtes på bål med hövdingen, så var meningen dermed den, at han skulde få talrigt fölge til Valhal; men det kunde Hnæf vel få, uden at en gjenlevende söstersön skulde brændes med ham, ti det heder, at Hildeburg i kampen havde tabt sönner og brödre, ja at alle Finns mænd med undtagelse af nogle få var faldne. Og når trælle lagdes på bål med sin herre, så dræbtes de dog först og brændtes ikke levende.

Jeg forstår *gúðrinc* om Hnæf. I 1109 (2212) meldtes det, at den bedste af skjoldungekjæmperne var rede til bålet; og nu heder det her: helten steg op, det vil sige: Hnæfs lig blev löftet på bålet. At *ástáh* kan siges om den döde (hvilket Grimm nævnte sted finder umuligt), sér man af Vafþrúðnismál v. 54:

hvat mælti Óðinn, áðr á bál stigi,
sjálfr í eyra syni?

på det tilsvarende sted i Hervararsaga (Fornald. sög. I, 487) heder det: *áðr hann væri á bál borinn* (eller *hafðr*).

Bedst sættes punctum foran og efter *Gúðrinc ástáh.*

1365—1366 (2723—2725):

Þær mæg [man] nihta gehwǽm niðwundor seón,
fýr on flóde.

Vistnok med urette har Grein tilföiet *man.* Aldeles på samme måde, som det her heder *þær mæg wundor seón*, siger man jo i Oldnorsk stadig *þar má sjá undr.* Også i Gammelsvensk udelades «man» ofte, se Rydqvist II, 520. I Oldengelsk har jeg rigtignok ikke ellers seet noget eksempel på, at «man» ei er udtrykt.

1604—1605 (3201—3203):

wiston and ne wéndon, þæt hie heora winedrihten
selfne gesáwon.

Dietrich har i en særdeles lærerig afhandling i Haupts

zeitschr. f. deutsch. alt. XI, s. 441 vist, at negtelsen i Oldengelsk ofte blot står i det andet af to forbundne sætningsled og derfra må tænkes til ved förste. Den samme korthed i udtryk findes i mange andre sprog; se min udgave af Sæmundar Edda s. 207 a. Dietrich holder derfor i det nævnte sted af Beówulf fast ved hvad skindbogen har og forstår det som *ne wiston and ne wéndon*. Men ingensteds har jeg fundet negtelsen udeladt i förste led, når de to led er forbundne ved «og»; mange sprog tillade udeladelsen af «nec» foran «nec», men intet, såvidt jeg véd, udeladelsen af «non» foran «et non». Indtil man påviser et sikkert eksempel herpå, tror jeg med de engelske udgivere og Grundtvig, at det rette er:

wiscton and ne wéndon,

der giver et udtryk, som i alle måder egner sig for stedet.

1655—1658 (3303—3310):

Ic þæt unsófte   ealdre gedígde,
wigge under wætere   weorc genéðde
earfoðlíce: ætrihte wæs
gúð getwǽfed,   nymðe mec god scylde.

Udtryksmåden *wæs gúð getwǽfed* er mig andenstedsfra ubekjendt; det almindelige og, som jeg tror, det rette ordlag giver Grundtvigs forandring *gúðe getwǽfed*. Derimod er der ingen grund til at indsætte *ic* foran *ætrihte*, ti i sidstnævnte ord kan rimstaven kun være *æ*. *ic* behöver ikke at stå til som subjekt, se v. 470 (933 f.): *siððan þá fǽhðe feó þingode* og andre eksempler hos Grein, sprachschatz under *ic*.

1700—1705 (3393—3403):

Þæt lá mæg secgan,   se þe sóð and riht
fremeð on folce,   feor eal gemon,
eald éðelweard,   þæt þes eorl wǽre
geboren betera!   Blǽd is árǽred
geond wídwegas,   wine mín Beówulf,
þín ofer þeóda gehwylce.

Når man her med Kemble oversætter ligefrem: at denne helt var födt bedre, så får man et höist uheldigt udtryk; komparativen *betera* vilde være altfor svag i slig forbindelse. Thorpe tager *wǽre* önskende: «that this earl should have been born better; that is of higher degree; that he should have been a king»; og på samme måde har Heyne (se *geberan* i glossariet

til 2den udg.) forstået konjunktiven. Men i 2864 (5720) ff. har vi et ensartet udtryk:

Þæt lá mæg secgan, se þe wyle sóð sprecan,
þæt se mondryhten, se eów þá máðmas geaf,
þæt he genunga gúðgewǽdu
wráðe forwurpe,

hvor konjunktiv er sat i gjenstandssætningen uden önskende betydning. Desuden vilde det være påfaldende, at kongen skulde beråbe sig på, at han mindes alt fra fjærne tider af, hvis han udtalte, at Beówulf burde have været af bedre byrd. Endelig synes «denne helt» i kongens mund om Beówulf unaturligt, da kongen umiddelbart efter tiltaler ham med «du». Jeg tror derfor, at Thorpes forklaring må opgives.

Sammenhængen synes at kræve den mening, som f. eks. Grundtvig i sin oversættelse udtaler:

Bedre Helt af nogen Æt
Aldrig saae jeg stige;

men dette lader sig ikke forlige med skindbogens ord. Derfor forandrede P. A. Munch (i sine forelæsninger) vistnok med rette *wǽre* til *nǽre*; men da bliver *þes* meningslöst. Jeg læser derfor:

þæt þe eorl nǽre
geboren betera

«at der ikke er bleven födt en ypperligere helt end du».

Dette stemmer overens med 856 (1706) ff.:

Þǽr wæs Beówulfes
mǽrðo mǽned: monig oft gecwæð,
þætte súð ne norð be sǽm tweónum
ofer eormengrund óðer nǽnig
under swegles begong sélra nǽre
rondhæbbendra ríces wyrðra;

med 1845 (3684) ff.:

wén ic talige, ...
þæt þe Sǽgeátas sélran næbben
tó geceósenne cyning ǽnigne
hordweard hæleða.

Beówulf kaldes gjentagne gange *secg* eller *þegn betsta*.

2029—2031 (4052—4056):

Oft seldan hwǽr
æfter leódhryre lytle hwíle
bongár búgeð, þeáh seó brýd duge.

Forgjæves har Grein sögt at forsvare skindbogens tekst ved at forstå *seldan* som accus. sg. eller pl. af *selda* hofmand: et substantiv *selda* er ukjendt, ligesom det er uden eksempel, at *búgan* forbindes med akkusativ af et substantiv, som betegner en person. Ypperligt er Heynes forslag *oft nó seldan* eller *oft nalæs seldan*[1], ligesom vi ellers finde *oft nalæs seldan*, *oft nales (nalles) ǽne*, *oft and unseldan*, oldn. *opt*, *úsjaldan*.

Derimod tror jeg ikke, at man med Heyne tör oversætte: kun en liden stund hviler det dræbende spyd; for denne allerede af Kemble givne forklaring af *búgeð* er der neppe tilstrækkelig stötte. Jeg forbinder *búgeð* med *hwǽr* og forklarer: det dræbende spyd vender sig et eller andet sted hen d. e. rammer en eller anden. *búgan* er brugt på lignende måde i Crist 768: *þý læs se áttres ord in gebúge under bánlocan*, Gúðlác 997: *wæs him in bogen bittor bancóða*. *hwǽr* forbindes også ellers med verber, som betegne en bevægelse til et sted.

2210—2214 (4414—4421):

. . . . án ongan
deorcum nihtum draca rícsian,
se þe on heáre hǽðe hord beweotode,
stánbeorh steápne: stig under læg
eldum uncúð.

I 2212 (4417) har håndskriftet efter Grundtvig *on heaw . . h . . ðe hord*; i *h . . ðe* sögte han *hǽðe*, og af *heaw . .* har Grein gjort *heáre*; de tidligere udgivere læste *on heápe hord*. Men når man sammenligner 2275—2277 (4541—4545), hvor det efter Greins udfyldning af de huller, som her er i skindbogen, heder om *níðdraca*:

He ge[wunian] sceall
hearh [on] hrusan[2], þær he hǽðen gold
warað wintrum fród

og 2216 (4425) *hǽðnum horde*, så må man formode, at det rette

---

[1]) Det sidste er vistnok rettere, ti i sådan forbindelse bruges ikke *nó*, men *nalles* eller *næs*, som jeg med Grimm Deutsche gr. III, 723 holder for en forkortning af *nalles*. Da *næs* klinger bedre i verset end *nalles*, læser jeg: *Oft [næs] seldan*.

[2]) *hearh* er af Grein 2den udg. indsat istedenfor *bearn*, der nævnes som håndskriftets læsemåde. Heyne beholder, hvad Grein tidligere havde formodet: *hldw [under] hrusan*, men *hearh* ligger i træk nærmere ved de bogstaver, man har troet at læse i skindbogen.

er *on hearge hǽðen hord*. Men *stánbeorh steápne* kan neppe stilles jævnsides med *hǽðen hord*; derfor læser jeg:

se þe on hearge hǽðen hord beweotode:
stánbeorh steápne stíg under læg.

stánbeorh steápne er efter min formodning styret af det efterfölgende *under*; vi kan her oversætte dette med «indunder», og det kan da neppe være påfaldende, at det forbindes med akkusativ.

2229—2231 (4450—4454):

hwæ[ðre earm]sc[ea]pen [þær inne genam]
[fer]ð [forht]sceapen, se fǽs begeat,
sincfæt [searolíc].

Af hele det sted, som fortæller, hvorledes dragen blev bestjålen, kan i skindbogen kun læses brudstykker, og meget vil her vistnok aldrig med sikkerhed kunne udfyldes; men navnlig ved Greins skarpsind er dog sammenhængen i det hele klaret og mange enkeltheder udredede. Ved sætningen *se fǽs begeat* kan jeg ikke fölge Greins opfatning; at *fǽs* betyder gru, rædsel, har han gjort meget sandsynligt, men ordet kan her ikke være akkusativ. Når vi jævnföre steder som *hie se fǽr begeat* 1068 (2130), *þæs longaðes þe mec on þissum lífe begeat* Grein bibliothek I, 246 (Thorpe cod. Exon. 444), så må vi slutte, at *hine fǽs begeat*, og ikke *he fǽs begeat*, er det rette udtryk. Da nu Kemble sætter mærke til, at *se fǽs* ikke fölger umiddelbart efter ...*sceapen*, men at der mellem disse ord har stået noget, som nu er ulæseligt, så må disse ulæselige bogstaver have givet objektet for *begeat*. Jeg formoder derfor, at der skal udfyldes: [*þone*] *se fǽs begeat*; mindre rimeligt synes mig: [*þeáh hine*] *se fǽs begeat*. At det heder *se fǽs*, og ikke blot *fǽs*, er naturligt, da der allerede er sagt *þám gyste* [*gryre-*]*bróga stód*.

2304—2307 (4600—4605):

wæs þá gebolgen beorges hyrde,
wolde [leóda] fela þá líge forgyldan
drincfæt dýre. Þá wæs dæg sceacen
wyrme on willan.

For stavrimets skyld har Grein indsat *leóda*, skindbogen har kun *wolde fela ðá*; med liden sandsynlighed havde Thorpe forandret *líge* til *fýre*. Efter mit skjön undværer man hellere *þá* i 2305 (4602); og jeg formoder derfor, at det oprindelige er:

wolde he láðan líge forgyldan;
jfr. *láðan líges* 83 (165), *þone láðan lég* Gúðlác 567.

2337—2339 (4666—4670):
Héht him þá gewyrcean wígendra hleó
eall-írenne, eorla dryhten,
wígbord wrætlíc.

Jeg skjönner slet ikke, hvorledes alle udgivere har kunnet forbinde *eall-írenne*, der er hankjönsform, med *wígbord*, der er intetkjönsord. Heyne söger at hjælpe sig ved at opföre et adjektiv *eal-írenne* (dog *eal-íren* under *íren*), men formen *írenne* er uhört i nominativ sg. masc. Jeg skriver: *eall-írenne* [*scyld*].

2444—2449 (4880—4891):
Swá bið geómorlíc gomelum ceorle
tó gebídanne, þæt his byre ríde
giong on galgan: þonne he gyd wrece[ð],
sárigne sang, þonne his sunu hangað
hrefne tó hróðre and he [1]) him helpan ne mæg
eald and infród ænige gefremman.

Herebeald falder for broderen Hæðcyns hånd [2]), og hans död bliver ikke hævnet, fordi den gamle fader ikke kan tåle at se sin sön ride galgen.

Grein har forandret skindbogens *wrece* til *wreceð*, og denne forandring er godkjendt af Grundtvig og Heyne; men jeg skjönner ikke rettere, end at den forspilder den rette mening. Ti når der indsættes *wreceð*, så kan ordene »han synger sörgesang, medens hans sön hænger i galgen» kun udsige, at sönnen virkelig blev hængt, hvilket ikke var tilfældet. *wrece* er derimod fuldkommen rigtigt: det slutter sig til konjunktiven *ríde* og her udmales videre den skrækkelige skjæbne, som faderen ikke nænner at fremkalde. Simrock oversætter rigtig:

dann begänn' er ein Klagelied.

Grundtvigs opfatning af stedet, at den gamle fader bliver vanvittig og i sit vanvid tror at sé Hæðcyn svævende i galgen, kan jeg ikke dele; den forudsætter, at ikke alene *wrece* forandres til *wreceð*, men også det andet *þonne* til *þæt*.

---

[1]) *he* er glemt hos Grein.

[2]) Svend Grundtvig Danm. gl. folkeviser I, s. 76 anm. sammenligner sagnet om grev Hertegns tre sönner i Þiðriks saga.

2472—2477 (4936—4946):

Þá wæs synn and sacu   Sweóna and Geáta
ofer wíd wæter   wróht gemǽne,
hereníð hearda,   syððan Hréðel swealt
oððe him Ongenþeowes   eaferan wǽran
frome fyrdhwate,   freóde ne woldon
ofer heafo healdan.

Sætningen *oððe him Ongenþeowes eaferan wǽran frome fyrdhwate* har på forskjellige måder været misforstået og forvansket.

De gamle brugte ofte i bisætninger og i spörgende hovedsætninger «eller», hvor vi må bruge «og»: til at forbinde to led, som begge skal gjælde. Fra Oldnorsk har jeg givet eksempler derpå i min udgave af Sæmundar Edda s. 421 b, således: Sigurðarkviða in skamma 37: *hvárt ek skylda vega eða val fella*; Valþrúðn. 20: *ef þitt æði dugir eða þú, Vafþrúðnir! vitir*, hvor det andet håndskrift har *ok.* I Beówulf giver v. 2475 (4942) ikke det eneste eksempel på denne brug af *oððe*; et aldeles tilsvarende sted er 646—650 (1286—1294), hvor jeg med Thorpe og fl. indskyder *ne* foran *meahton* og læser:

wiste [æt] þǽm ahlǽcan
tó þám heáhsele   hilde geþinged,
siððan hie sunnan leóht   geseón [ne] meahton
oððe nípende   niht ofer ealle
scaduhelma gesceapu   scríðan cwóman.

Mere påfaldende er *oððe* for *and* i Elene 508: *þára þe wíf oððe wer on woruld cendan.*

Hverken i Beów. 649 (1291) eller i 2475 (4942) sér jeg nogen grund til istedenfor *oððe* (*oþðe*) at indsætte *óð þe.*

him er at forstå som dativ af det reflexive pronomen, der ikke er væsentlig for meningen, men kun gjör udtrykket fyldigere, ligesom f. eks. i Cædmons Genesis 367: *sceal wesan him on wynne* og så ofte i vore folkeviser.

Både *frome* og *fyrdhwate* er prædikatsord, ti disse to adjektiver, som jævnlig forbindes, kan ikke her adskilles, så at man tager det ene attributivt, det andet som prædikatsord.

Ordret oversat står der altså: da Hréðel var död og da Ongenþeows sönner var kjække, krigerske, ikke vilde holde fred; det vil sige: og da O's kjække, krigerske sönner ikke vilde holde fred. De gamle sprog med mindre udviklet syntaks ud-

trykke ofte i en selvstændig, sideordnet sætning, hvad vi give i en bibestemmelse.

Jeg tror altså, at stedet skal læses som skindbogen har det: at hverken *oðđe* eller *wǽran* skal forandres og at der ikke er hul foran *frome.*

2656—2660 (5305—5313):

Ic wát geare,
þæt nǽron ealdgewyrht, þæt he ána scyle
Geáta duguðe gnorn þrowian,
gesígan æt sæcce: sceal úrum þæt sweord and helm
byrne and byrduscrúd bám gemǽne.

I sidste sætning må *úrum* (således skindbogen) nödvendig være os påfaldende: Heyne siger, at *úrum bám* er istedenfor *unc bám*; men til en sådan udtryksmåde er i Oldengelsk, det jeg véd, end ikke det mindste spor. Skal sætningen udsige, hvad alle har sögt i den, så må *úrum* nödvendig forandres til *unc* med Thorpe eller til *unc nú* med Grein; men hermed er vi sikkerlig ikke hjulpne. Det er for det förste ikke let at skjönne, hvordan skriveren kunde komme til at skrive *úrum*, når der skulde stå *unc* eller *unc nú.* Men dernæst må jeg påstå, at de ord, som alle fortolkere lade Wígláf sige, er urimelige og meningslöse; udsagnet «for os begge skal sværd og hjælm, brynje og skjold (eller, som andre oversætte, rustning) være fælles» indeholder jo bogstavelig taget umuligheder (om også Wígláf dækkes af Beówulfs skjold, efterat hans eget er fortæret af ilden), og jeg öiner ingen forståelse, som er forenelig med brugen af ordet *gemǽne* og som giver et rimeligt udtryk: når Beówulf fuldrustet er stedt i kamp, så kan Wígláf ikke udtrykke det, at han vil stille sig ved Beówulfs side i kampen, ved at sige «vi to skal have sværd, hjælm, brynje og skjold tilfælles».

Dette leder mig til den formodning, at idetmindste én langlinje (om ikke mere) er tabt imellem *byrduscrúd* og *bám gemǽne.* Den förste sætning, hvis slutning mangler, kan da fuldstændig have lydt således:

sceal úrum þæt sweord and helm,
byrne and byrduscrúd [bealdre forgulden];

ialfald tror jeg, at denne udfyldning giver den rette mening. Udtrykket her slutter sig da nær til 2634 (5260) ff.: *we gehéton ussum hláforde, ... þæt we him þá gúðgetawa gyldan woldon,*

.... *helmas and heard sweord*; i 2868 (5729) nævnes som gaver, Beówulf havde givet sine mænd og for hvilke de skulde lönne ham ved trofast hjælp i kampen, «hjælm og brynje».

Form og indhold af den sætning, som ender med *bám gemǽne*, lader sig neppe bestemme: Wígláf kan i den have udtalt, at kampens farer skal være fælles for dem begge, eller til udsagnet om, at han vil gjöre gjengjæld for sin herres gode gaver, kan han have föiet «om jeg også skal gå i döden sammen med ham»; jfr. v. 2650—2652 (5293—5297).

Ordet *byrduscrúd* i 2660 (5312) er aldeles ukjendt; man har oversat det «heavy dress», «kampfkleid», «bordschild», «schildschmuck», men alt er kun gjætning uden fast sproglig stötte. Andre gjör det om til *beaduscrúd*, men der er ingen rimelighed for, at dette ord skulde være bleven således forvansket. Skindbogen har her to ord, da Kemble skriver *byrdu scrúd*. Jeg tror, at det rette er *býwdu scrúd* «prægtig udstyrede skrud», «staselige klæder»; *býwan* er også brugt i 2257 (4506). ꝩ og ƿ er i håndskrifterne ofte vanskelige at adskille [1]). Hvis *býwdu scrúd* er det rette, turde også dette ord styrke min formodning om sætningens egentlige mening; ti «prægtige klæder» vilde være et underligt udtryk, når her var tale om forsvarsvåben, men kan godt nævnes blandt gode gaver fra hövdingen. Hvis forsvarsvåben skulde nævnes, kunde skjoldet ikke vel savnes, men af *byrduscrúd* vil man ikke uden vold kunne få ud en betegnelse for skjoldet.

2764—2766 (5521—5525):

Sinc eáðe mæg
gold on grunde gumcynnes gehwone
[hord] oferhigian, hýde se þe wylle!

I dette vanskelige sted har Grein forstået *oferhigian* som «übertreffen» og henfört *gehwone* efter meningen til *sinc* og *hord*. Müllenhoff (Zeitschr. f. deutsch. alt. n. f. II, 236) fölger Grein, når han her finder «die überflüssige bemerkung, der schatz möge leicht jeden andern übertreffen». Men det er dog

[1]) I 2239 (4470) nævnes som skindbogens læsemåde *rihde*, men udgiverne indsætte *wiscte*; i digtet om overfaldet på Finsborg v. 34 (67) har Hickes feilagtig *hrær* for *hræw*; i 702 (1397) har begge Thorkelins afskrifter feilagtig *ride ferhð* for *wide ferhð*; i 2473 (4938) förste afskrift *rid* for *wid*; i 3182 (6354) begge afskrifter *r* for *w* i *mondwǽrust*.

altfor hårdt at forstå *gehwone* om enhver skat, da *sinc* og *gold* (og *hord*) er intetkjönsord; den eneste naturlige forklaring af *gumcynnes gehwone* er «hvert menneske». Desuden er det lidet rimeligt, at *oferhigian* skulde kunne betyde «übertreffen», når *higian* betyder «hige»; endelig bliver, som Müllenhoff antyder, *eáðe mæg* ved denne forklaring meget underligt. Jeg må give Heyne ret i, at sammenhængen synes at kræve betydningen «gjöre overmodig, dåre»; men denne betydning kan ikke stöttes ved Heynes henvisning til oht. *ubarhugjan* være overmodig (d. e. oldeng. *oferhycgan*). Jeg formoder, skjönt med tvil, at det rette er *oferhígean* eller *oferhígan* = got. *ufarhauhjan*, hvoraf pcp. *ufarhauhids* τυφωθείς 1 Tim. 3,6. Rigtignok bruges for «at ophöie» ellers i Oldengelsk *heáhan*, *heán*, ikke *hígan*. Det af Grein tilföiede *hord* vil jeg heller undvære. Hele udsagnet *Sinc* — *wylle* bör mærkes som parenthes, da fortællingens gang afbrydes ved denne, visselig ikke meget heldige, betragtning af forfatteren.

2939—2941 (5870—5874):

Cwæð he on mergenne méces ecgum
getan wolde, sume on gealgtreowum
[fuglum] tó gamene.

fuglum, som Thorpe först har indsat, er nödvendigt både for alliteration og for mening. Men den form, hvori udgiverne meddele sætningen, kan neppe i ett og alt være den oprindelige. Af udtryk som *méces ecgum getan*, *gárum ágetan* tör man neppe slutte, at digteren kunde sige *getan on gealgtreowum* for «at lade dö i galger». Man venter her et nyt verbum. Da nu skindbogen istedenfor *sume on gealgtreowum* skal have *sum on gealgtreowu*, så tror jeg, at *fuglum* ikke er det eneste ord, som her er faldet ud i håndskriftet, men at der forud for dette ord mangler en langlinje, hvori der har stået et verbum, som her savnes og med hvilket *sumon geulgtreowu* lod sig forene.

Der skal da skrives:

Cwæð he on mergenne méces ecgum
getan wolde, sumon gealgtreowu
. . . .
[fuglum] tó gamene.

Jeg formoder, at der har været sagt: han truede med, at han for nogle vilde [reise] galgetræer, [i hvilke de skulde hænge fuglene] til glæde. Men den tabte langlinjes form lader sig

neppe bestemme. Dativformen *sumon* stöttes ved *scypon*, *heafdon* og fl., som jeg har omtalt til v. 84 (168).

2957—2958 (5907—5909):

Þá wæs ǽht boden
Sweóna leódum, segn Higeláce.

Alene Heyne har givet en nærmere forklaring af ordene *segn Higeláce*, som skindbogen her har. Han finder i dem udtalt, at Svearnes mærke blev bragt til Hygelác, og til sammenligning nævner han, at den langbardske konge Tato efter et slag med Erulerne tog den faldne konge Rodulvs mærke og hjælm som sin del af hærfanget. Jeg har dog ikke kunnet overbevise mig om rigtigheden af denne Heynes forklaring. I det foregående har været fortalt, at Ongenþeow flygtede, da Hygelác trængte frem med sine mænd; der er endnu ingen antydning af, at kampen mellem Ongenþeows og Hygelács mænd er begyndt. Umiddelbart efter «da blev forfölgelse buden Svearnes folk» og umiddelbart foran «Hréðlingerne trængte frem over vangen» kommer «Svearnes mærke blev bragt til Hygelác» höist påfaldende; dette kunde man först vente at höre, efterat kampens afgjörelse var fortalt. Desuden synes udtrykket mig altfor kort og utydeligt ved Heynes opfatning, og *boden* er neppe naturligt i den forbindelse.

Allerede Kemble og Thorpe har forandret *Higeláce* til *Higeláces*; jeg tror, at de har havt ret heri, uagtet de forövrigt har misforstået stedet. «Da blev forfölgelse, Higelács mærke budet Svearne», det vil sige: da begyndte Higelác med hævet mærke at forfölge Svearne. Mærket hæves som tegn til kamp; jævnför f. eks. Hárbarðsljóð 40: *ek vark í hernum, er hingat gørðisk gnæfa gunnfana geir at rjóða.*

3028—3029 (6048—6050):

Swá se secghwata secggende wæs
láðra spella.

Der er ingen grund for Grein til her at opgive hvad han i förste udgave i overensstemmelse med alle andre udgivere har skrevet: *se secg hwata* og til at söge en sammensætning med det sjældne *secg* sværd. Også ellers står substantivet imellem artikelen og adjektivet i den bestemte form: Grimm Deutsche gr. IV, 547 har sammenstillet udtrykket her med *se maga geonga* 2675 (5342); et andet eksempel er *se brega mæra* Crist 456.

På samme måde heder det f. eks. hos Otfried *ther kuning irdisgo* (Grimm IV, 533).

3040—3041 (6073—6075):

wæs se légdraca,
grimlíc gryre, glédum beswæled.

De to sidste bogstaver i *gryre*, der som man sér af Kembles udgave er sidste ord på en side, er ulæselige i skindbogen og tilföiede ved gjætning. Der findes ellers ingensteds, det jeg véd, eksempel på, at *gryre* er sat som apposition til det ord, der betegner det rædselsfulde væsen. Heyne tager derfor *grimlíc gryre* som parenthes (o rædselsfulde syn!), men i en parenthes vilde vistnok et verbum være föiet til (*þæt wæs grimlíc gryre*). Da man af Kembles og Grundtvigs udgaver ikke kan sé, til hvor mange bogstaver der her er rum i håndskriftet, så tör man vel læse:

wæs se légdraca
grimlíc gry[refáh] glédum beswæled.

gryrefáh er brugt om dragen i 2576 (5145); jfr. også 2136 (4265): *grimne gryrelícne*.

3074—3075 (6140—6143):

Næs he goldhwæte gearwor hæfde
ágendes ést ǽr gesceáwod.

Disse verslinjer har været misforståede af de fleste fortolkere. De tog *Næs he goldhwæte* som en sætning for sig «han var ikke begjærlig efter guld». Men Oldengelsk har kun et adjektiv *hwæt*, intet *hwæte*, og for oversættelsen «begjærlig efter guld» er ikke fast stötte at finde (end ikke i *árhwæt*). Og når Heyne oversætter *gearwor hæfde ágendes ést ǽr gesceáwod* ved «er wäre lieber zur Glorie des ewgen Herrn gegangen», så har jeg tvil, om *gearwor* kan bruges ganske som *geornor*. Det hele giver ved denne fortolkning et uklart udsagn.

Grein har (i sprachschatz d. ags. dichter og i 2den udg. af Beów.) först seet, at de to linjer danne én sætning, at *næs* her er partikel samt at *goldhwæte* er accus. sg. fem. og skal forbindes med *ést*. Formen *goldhwæte* for *goldhwate* stöttes ved *dǽdhwæte* Elene 292, *sæde* psalm. 80^{15} o. s. v.; i betydning har *goldhwæt* guldrig et sidestykke i *bearwas blédhwate* gåde no. 2, v. 9 i Exeterbogen (Thorpe 381). Men jeg kan ikke dele Greins opfatning af den hele sætning, såvidt jeg kan sé den af enkelte antydninger (*ágendes* forklarer han «regis»).

Ved *he* må menes Beówulf, ved *ágendes* vistnok Gud: på samme måde er *se ágend* brugt i Exodus 295. Altså: ikke havde han forhen fuldstændigere skuet Herrens guldrige nåde; det vil sige: Herren havde aldrig forhen forundt Beówulf större rigdom end den, han lod ham vinde for sit folk nu ved sin död. Denne forståelse stöttes ved Beówulfs ord i 2794 (5580) ff.:

Ic þára frætwa   freán ealles þanc
wuldurcyninge   wordum secge,
écum dryhtne,   þe ic hér on starie;

jfr. også 2747—2749 (5486—5490):

Bió nú on ófoste,   þæt ic ǽrwelan
goldǽht ongite,   gearo sceáwige
swegle searogimmas.

3103—3105 (6199—6202):

ic eów wísige,
þæt ge genóge   neón sceáwiað
beágas and brád gold.

Grein forstår *neón* som «påny», men han har ikke påvist, at ordet kan bruges således, og denne betydning synes heller ikke at egne sig for dette sted, da de mænd, til hvem Wígláf taler, aldrig har seet drageskatten för. Kemble, Thorpe og Heyne læse *ne on sceáwiað* «at i ikke skal kunne sé eder mæt på ringe og guld». Men man sagde i Oldengelsk ligesålidt *sceáwian on* —, som vi kan sige «skue på —»; desuden bliver det ved denne opfatning höist unaturligt, at *ne* og ikke *on* bærer alliterationen. Derimod giver Grundtvigs *neán sceáwiað* en ypperlig mening og er, som jeg tror, sikkert det rette udtryk; men formen *neón* behöver vel ikke at være skrivfeil: ligesom der i endelser ofte skrives *on* for *an*, således kan der skrives *neón* (af *néhon*) for *neán* (af *néhan*).

3160—3162 (6309—6313):

..betimbredon   on tyn dagum
beadurófes bécn,   bronda be[orhtost]
wealle beworhton.

beorhtost, som Grein læser i 2den udg., og *betost*, som Heyne har optaget fra Greins förste udgave, strider mod den regel, at der i anden versbalvdel ikke må være to ord med stærkt betonet stammestavelse, som danne alliteration med hinanden. Denne regel brydes yderst sjælden i oldengelske vers (jfr. herom

Rieger i Pfeiffers Germania IX, 301). Fra Beówulf kan fölgende (tilsyneladende) undtagelser nævnes:

395 (784 f.): Nú ge móton gangan in eówrum gúðgeat-awum;

denne undtagelse fjærnes, når vi med Grein i 1te udg. læse *gúðgetawum* af *ge-tawe*, som svarer til oht. *gazawa*, mht. *gezouwe*.

574 (1141 f.): Swá þær me gesǽlde, þæt ic mid sweorde ofslóh;

her kan vel bruddet på regelen undskyldes derved, at *sweorde* i fremlyden har anden konsonantforbindelse end *slóh*.

1151 (2295 f.): forhabban in hreðre. Þá wæs heal hroden.
Her har allerede Grundtvig med föie udtalt tvil om *hroden*, både fordi det strider mod lovene for stavrim og fordi ordet aldrig findes brugt i en lignende forbindelse. Jeg formoder, at det rette er:

Þá wæs heal roden
feónda feorum;

jfr. *deáðwang rudon* Andr. 1005; oldn. *sverðberendr ruðu fold sínum drótni*, *rjóða þjóðum völl blóði*, se Sveinbjörn Egilsson lex. poët. under *rjóða*.

2916 (5824 f.): þǽr hyne Hetware hilde gehnǽgdon.
Her er *gehnǽgdon* (fik til at segne, fældede) allerede fra betydningens side mindre passende, ti da

elne geeodon mid ofermægene,
þæt se hyrnwiga búgan sceolde,
feóll on féðan,

fölger umiddelbart efter, bliver udtrykket derved altfor tautologisk; jeg tror, at der efter Greins formodning i förste udgave bör læses *genǽgdon*, ligesom vi 2206 (4405) har *níða genǽgdan* og i gåde 21 v. 19 (i Exeterbogen) *gúðe genǽged*.

Endelig 1351 (2695 f.):

idese onlícnæs; óðer earmsceapen,

hvor der er vokalalliteration.

Regelen brydes ikke ved vers som:

sigon þá tó slǽpe: sum sáre angeald,

hvor *sum* ikke må læses med stærk betoning, eller:

for þon þe he ne úðe, þæt ǽnig óðer man

og lignende.

Efter det udviklede kan i 3161 (6312) udfyldningen *be[orhtost]* eller *be[tost]* neppe være rigtig; men jeg skal ikke kunne sige, hvad her har stået. Kemble og Grundtvig har ikke engang læst

begyndelsesbogstaverne *be*; hvis disse virkelig stå i håndskriftet, må vi vel deri söge præpositionen *be*.

3177—3178 (6344—6346):

þonne he forð scile
of líchaman [lǽne] weorðan.

Sætningen udtrykker i ethvert fald: ved hans (herrens) död. Kemble har udfyldt det hul, som nu er her i skindbogen, ved *lǽne*, hvilket senere udgivere har optaget. Kemble oversætter: when he must depart from the body to become valueless. Men dette indeholder en skjæv tanke: mennesket bliver ikke ved adskillelsen fra legemet *lǽne* forgjængeligt; det er legemet, som er *lǽne*. Jeg læser:

þonne he forð scile
of líchaman [lǽnum] weorðan.

Man må forbinde *forð weorðan* komme bort: *weorðan* er her brugt ligesom i Exod. 294: *þæt ge of feónda fæðme weorðen*; Genesis 369: *móste ic áne tíd úte weorðan* og som oldn. *verða* i udtrykkene *verða á brottu*, *verð úti*, *verða á fætr*.

Ordforklaringer.

ádfaru 3010 (6012): *þæt we þeódcyning gebringan on ádfære*. Svarer fuldkommen til oldn. *bálför* Edda ed. AM. I, 176 (*gera bálför Baldrs á skipi*). 180 og må derfor med Heyne forklares om den dödes bålfærd, det vil sige: om det at liget bringes hen til bålet og brændes på dette. (Derimod Grein: «des Scheiterhaufens flackernde Flamme».)

átertán. 1459—1460 (2911—2913): *ecg wæs íren, átertánum fáh, áhyrded heaðoswáte*. Man oversætter gjærne «farvet med giftige kviste» og Heyne forstår dette som «damasceret ved saften af kviste, som brugtes til trolddom». Men jeg kjender intet, som kunde vise, at man nogensinde dryppede giftig plantesaft på sværdklingen; man forestillte sig derimod, at klingen hærdedes i ormeedder, i drageblod. Og selv om det skulde siges, at giftig plantesaft havde været brugt, måtte der til *fáh* föies i dativ et ord, som betydede saft, dråber el. lign.; et udtryk for «kviste» kunde ikke bruges i sådan forbindelse; jfr. Brot af Sigurðarkviðu 19:

eldi váru eggjar útan görvar,
en eitrdropum innan fáðar.

átertánas må efter den forbindelse, hvori det forekommer, være noget, som er lagt på eller i eggen. Ordet oplyses af Oldnorsk: her betyder *eggteinn* (der i Oldeng. måtte lyde *ecgtán*) «det stykke stål eller hårdere jærn, som smeden indlægger til egg på et skjærende redskab eller våben for at kunne få den af önskelig hårdhed og fasthed» (Fritzner); der var to eggtene i en klinge.

Herefter tror jeg, at *ecg wæs átertánum fáh* udsiger, at klingens eggtene var edrede, hærdede i edder, netop det samme, som i det nordiske digt udtrykkes ved *eggjar váru innan eitrdropum fáðar*, ti her må *innan* have hensyn til de indlagte eggtene.

ǽfengrom 2074 (4141): *gæst yrre cwom eatol ǽfengrom user neósan.* Greins forklaring «custos vespertinus» af et subst. *gróm* = nyeng. *groom*, som Heyne optager, må efter mit skjön afgjort vises tilbage. Af et subst. *gróm* er i Oldengelsk ikke spor; det skal först forekomme i 13de årh. og da i en betydning «dreng, barn», som ikke egner sig for stedet i Beówulf. *ǽfengrom* er simpelthen «aftengram»; Thorpe siger med rette: «Giants are no doubt said to be fierce at eve, because, shunning the light of day, it was only after nightfall, that they issued forth bent on deeds of violence». *grom* bruges jo stadig om djævle, trolde og andre onde væsener, som forfölge menneskene; det logiske forhold mellem de to led er i *ǽfengrom* det samme som i oldn. *kveldrunninn*, der siges om troldkvinder. Som her *eatol ǽfengrom*, så stilles ofte to adjektiver, som udtrykke beslægtede egenskaber, umiddelbart ved siden af hinanden, f. eks. *ealdum infródum.*

ǽrgód. Den gamle Hróðgár kaldes 130 (259) *æðeling ǽrgód*; det samme udtryk bruges 2342 (4676) om Beówulf i hans sidste dage og 1329 (2651) om Hróðgárs gamle rådgiver Æschere. Ved dette tillægsord udmærkes også sværdet: *íren ǽrgód* 989 (1971). 2586 (5164). Adjektivet forklares almindelig «udmærket god»; men Heyne indvender med rette herimod, at *ǽr* aldrig har betydningen «fremfor» (andre). Heyne mener, at *ǽr* her, som undertiden ellers, er sideform til *ár* og oversætter «gut an ehren, wol versehen mit würden oder vorzügen». Herved har jeg dog stor tvil: det bliver da underligt, at ordet 5 gange er skrevet *ǽrgód*, ikke en eneste gang *árgód*, uagtet formen *ár* ellers aldrig forekommer i Beówulf, hvor derimod *ár* er almindeligt; sikkerlig med urette forklarer Heyne efter Leo *he þæs*

ǽr onþáh 900 (1794), som om der stod *áre*. Desuden finder jeg ingensteds *ár* tillagt et sværd eller lignende gjenstande. Jeg foreslår derfor en ny tydning. Ligesom skatte, som hidröre fra gamle dage, som forlængst er samlede, kaldes *ǽrgestreón*, *ǽrwela*, således kan det, hvis godhed forlængst er prövet, det som er godt gammelt, kaldes *ǽrgód*.

bánfág 780 (1553): *ne wéndon ǽr witan Scyldinga, þæt hit á mid gemete manna ǽnig betlíc and bánfág tóbrecan meahte.* Da *betlíc* overalt ellers siges om hal og borg, så må *betlíc and bánfág* her med de sidste udgivere henföres til *hit* og ikke til *manna ǽnig*. Heynes tolkning «mit knochen (etwa hirschgeweihen) geschmückt» kan stöttes ved det baierske *hirschbain* hjortehorn Schmeller bair. wtb. I, 178.

brún. I v. 2578 (5148) bruges om Beówulfs sværd Nægling udtrykket *sió ecg brún*; troldemoderens saks (kniv) siges i v. 1546 (3085) at være *brúnecg*, ligesom Byrhtnóðs sværd i digtet om hans död v. 163; ligeså heder det *brúnum beadowǽpnum* i gåde 18, v. 8 i Exeterbogen. Jfr. *brúne helmas*, *brúnfágne helm*.

Thorpe og Heyne sige, at klingen kaldes brun, fordi den var af bronce. Men dette er utænkeligt: det folk, hos hvilket disse digte er blevne til, kjendte ikke bronceklinger.

«brun» bruges rundt om i germanske sprog om den mörke glans af blankt metal, også af jærn og stål; således navnlig langt ned igjennem middelalderen om sværdklingen.

Vi möde det i norrön skaldedigtning: Sturla Thordssön bruger i Ravnsmål udtrykket *beit brún egg* Hák. s. Hák. cap. 326 (Fornmanna s. X, 141); Snorre kalder sværdet *glóð Hlakkar brún* (Edda I, 662). — De danske folkeviser sige jævnlig «brune brand» om sværdet (se f. eks. Danm. gl. folkeviser no. 4 A v. 41). Næsten parodisk klinger det, når de skotske ballader omsætte «brown sword» til «nutbrown sword» (se f. eks. Young Johnstone hos Aytoun 2d ed. II p. 111).

I Mittelhochd. wtb. I, 268 forklares *brûn* «glänzend, funkelnd», hvorved nævnes udtryk som *ein swert brûn unde breit* (ligesom *brád* og *brúnecg* forbindes i Beówulf), *mit den brûnen ecken*, *daz brûn îsen*, *einen helm von spiegilbrûnin stâle*. Det afledede verbum *briunen* gjöre glinsende er gået over i romanske sprog: ital. *brunire*, fransk *brunir* o. s. v. polere og derfra i engelsk: *to burnish*.

dǽdhata kaldes Grendel 275 (546). Ordet kan kun betyde: den som hader ved gjærninger, som forfölger med voldsdåd,

således som Grein forklarer det i sin anden udgave. I denne sammensætning må ved *dǽd* menes troldets og ikke dets bekjæmperes gjærninger, ligesom Grendel kaldes *dǽdfruma* og *Grendles dǽda* nævnes i 195 (389); ordbetydningen vender sig her til det værre ligesom ved svensk *dåd* og lat. *facinus*. *hata* er afledet af *hatian*, der bruges om dragens forfölgelser 2319 (4630); om Grendels morderske anfald siges *hete* 142 (282). *hata* forholder sig til *hatian*, *hatode*, som *brytta* til *bryttian*, *bryttode*. *dǽdhata* er den som *dǽdum hatað*; disse to ord forbindes 2466 (4925) f. Det samme logiske forhold mellem de to sammensætningsled har vi i *dǽdbana*, *múðbana*, *fǽrsceaða*, *hearmsceaða* o. s. v. (Thorpe og Kemble forklare ordet »hater of (noble) deeds«; Leo og Heyne som *dǽdháta* »zu taten herausfordernd«; Grein sprachschatz med tvil »facinora spondens vel moliens«.)

dǽlan. 2534 (5060): *þæt he wið aglǽcean eofoðo dǽle*; ligeså Byrhtnóð 33: *þæt we swá hearde hilde dǽlon*. *eofoðo* kan kun være akkusativ, og disse udtryk er da at sammenstille med oldn. *deila sína orðspeki við mann*, *deila rúnar við mann*, *deila heiptir*, se Sveinbjörn Egilsson. Men den egentlige betydning er ikke »uddele styrke til en«, ti disse udtryk kan ikke skilles fra oldn. *deila um eitthvat* stride om noget. Jeg tror, at vi må gå ud fra *deila* dele d. e. adskille, deraf afgjöre; akkusativen må i de nævnte forbindelser forståes som indre objekt: *dǽlan*, *deila* med akkus. er da egentlig udfolde en egenskab eller virksomhed på en sådan måde, at en sag derved afgjöres. Betydningsudviklingen i oldn. *deila* er omtrent den samme som i lat. *cernere*, *certare*, *decernere*.

eáland 2334 (4660): *Hæfde lígdraca leóda fæsten*, *eálond útan*, *eorðweard þone*, *glédum forgrunden*. Ellers betyder *eáland* en ö; her kan man ikke oversætte ubestemt »en ö«, da ordet er sat jævnsides med *leóda fæsten* og *eorðweard þone*. Men når man oversætter bestemt »öen«, er der den betænkelighed, at Geáternes land ingensteds ellers i digtet nævnes som en ö, hvilket heller ikke vilde lade sig forlige med de virkelige forhold, da Geáter er Gauter, Göter. Dog tror jeg, at *eálond* står her med rette (Kemble foreslog *eal lond*, Grundtvig *eal on uhtan*). Ordet er sammensat med *eá* vand og betegner da efter sin sammensætning et land ved vandet eller söen i almindelighed, ikke netop en ö; her bör det da ikke tages i den indskrænkede, senere alene brugelige betydning.

éðbegéte, ikke *éðbegete*, jfr. oldn. *auðgætr*. oldeng. *é* svarer her til oldn. *æ*, ligesom f. eks. i conj. *begéte* = *gæti*.

feorhlagu. 2799—2800 (5590—5592): *Nú ic on máðma hord míne*[1]) *bebohte fróde feorhlege.* Da *bebycgan* bevislig betyder »sælge«, ikke »kjöbe«, så synes *feorhlege* her ikke at kunne betyde »död«, som Heyne og fl. oversætte det, men må betyde »liv«, hvilket også det tilföiede adjektiv *fróde* viser. Dog har Thorpe og Grundtvig (hvis jeg ei misforstår ham) uret i her at söge et ord, som er aldeles forskjelligt fra *feorhlege*, der Elene 458 betyder »död«. — I betydningen »död« er det at opfatte som »nedlæggelse af livet«; i Beów. 2800 (5592) må vi derimod tænke på *lagu* bestemmelse, så at *feorhlagu* egentlig er livstilskikkelse, det en af skjæbnen beskårne liv. Ligesom *feorhlagu* bruges i disse to næsten modsatte betydninger, således betegner *ealdorlagu* både död og Daniel 139 skjæbne; oldn. *aldrlag* betegner almindelig död, men i Sigurð. in skamma v. 5 er *at aldrlagi* ikke væsentlig forskjelligt fra *at lífi* og i Rómverja sögur hos Gislason 44 pröver s. 366 siges *ráða aldrlagi mínu* råde for min skjæbne; ligeså betegner i Heljand *aldarlagu* (det en af skjæbnen beskårne) liv.

ginfæst. Dette adjektiv har, som Thorpe og Grein sprachschatz antage, væsentlig den samme betydning som *gin* »amplus«. I Oldengelsk er der flere sammensatte adjektiver, i hvilke andet led er *fæst* og förste led ligeledes et adjektiv; disse betegne fast i det, som förste led udtrykker, siges om den, der har det, förste led udtrykker, som inhærerende egenskab: *wísfæst* er således ikke væsentlig forskjelligt fra *wís*, jfr. også *hedhfæst*, *wlitigfæst*. *ginfæst* forekommer 5 gange som epithet til *gifu*, Exod. 524 (hvor Grein i Germania X, 418 læser *ginfæstan*) til *gód*; på samme måde siges i Gen. 957 *grundwelan ginne.* Ordet tör da ikke oversættes »firmissimus« (Kemble), »nach allen seiten hin fest« (Heyne, Grein 2den udg.); *fæst* bruges aldrig som epithet til *gifu* eller ord af lignende betydning. Oldn. *ginfastr*, som opföres af Grimm Deutsche gr. II, 559, er mig ubekjendt; det er vel kommet frem ved misforståelse af Völund. 5: *við gim fastan.*

ísig 33 (65): *þær æt hýðe stód hringedstefna ísig and útfús, æðelinges fær.* Snækken er *ísig* »iset, islagt« (som Thorpe rigtig har forstået ordet) af de kolde bölger; så kaldes skibet i

---

[1]) Hskr. *minne.* Rieger beholder *mínne*, men læser *fród*; da bliver *feorhlege* hankjönsord.

norrön skaldskab *barðkaldr* (med kold stavn), *hélugbarði* (med rimet stavn). *ísig* kan hverken betyde «isblank» eller «glänzend (wie erz)».

mearcian i forbindelsen *mearcað mórhópu* 450 (893) forklares af Grein ved: iagttage, vogte, bebo, af Heyne ved: mærke med blodet af liget. Jeg forstår det om at mærke med sine fodtrin, deraf: at skride over.

neán 528 (1050): *gif þú Grendles dearst neán bídan.* Frastedsadverbium i samme forbindelse Helg. Hund. I, 22: *þaðan beið þengill.* *neán* tör altså her slet ikke forståes som genitiv.

oft 1246—1248 (2486—2489):

wæs þeáw hyra,
þæt hie oft wæron an wíg gearwe
ge æt hám ge on herge.

Det kan, som Grundtvig siger, ikke være skaldens mening, at kjæmperne kun tidt var rede til at værge sig; men dette giver ingen grund til at forkaste *oft.* Ordet må her betyde: stadig («an den begriff immer rührend» Heyne). Også ellers bruges *oft* aldeles på samme måde, hvor talen er om det, som man gjör (eller skal gjöre) sig til regel: Gúðlác 315—318:

Swá sceal oretta á in his móde
gode compian and his gæst beran
oft on ondan þám þe eahtan wile
sáwla gehwylcre, þær he gesælan mæg;

her er *oft* ikke meget forskjelligt fra *á.* Ligeså i Oldnorsk: Hávamál 33:

Árliga verðar skyli maðr opt fá,

man skal gjöre sig til regel at spise tidlig om morgenen.

rúnwita 1325 (2643): *mín rúnwita and mín rádbora.* Disse to ord forbindes aldeles som i Atlakviða 9 *rýnendr* og *ráðendr,* hvor *rýnendr* betegner kongens fortrolige («geheimeråder»), af *rýna* hviske i fortrolighed, og ikke, som Egilsson forklarer det, «characteres runicos legentes».

geþingan. 1836 (3665—3667): *Gif him þonne Hréðríc tó hofum Geáta geþingeð* (i skindbogen *geþinged*). Udtrykket har været tolket på flere forskjellige måder; jeg tror, at der i ordene ikke ligger mere end: «Hvis da Hréðríc (Rörik) agter sig (bestemmer sig til at drage) til Gauternes gårde». Jævnför Dómes dæg 5 (Thorpe cod. Exon. 445): *hafað him geþinged hider þeóden user* og det tilsvarende sted i Satan 598.

geþweran. 1285 (2564): *heoru bunden hamere geþuren.* Participiet *geþuren*, som i forbindelse med *homere* også forekommer i gåde no. 87, v. 1 i Exeterbogen, er opstået af *geþworen*, som Grein påviser af Lyes ordbog (*geþworen fliete* butyri serum). Verbet *geþweran* «slå, gjöre tæt, fast, hård ved slag» har Heyne med rette dannet efter det oldtydske *gadueran* (conterere). Præsensformen forekommer i O. Cockayne, Leechdoms, Wortcunning &c. vol. II. London 1865 p. 108: *genim cu meoluc butan wætere læt weorþan to fletum geþwer to buteran.* I sit glossar sammenligner udgiveren ikke blot stedet af Beówulf, men anförer også *butergeþweor* som oversættelse af «butyrum». Af samme stamme er oldeng. *þwiril* en kjernestav, i norske bygdemål *tverel*, *tvirel*, *tyrel*, i svenske *tyril*, *törel*, glsvensk *þyril*; videre oldn. *þvara* redskab hvormed man sammenrörer maden i kogning, vel også *þvari* en stang. — Skulde græsk *τυρός*, *βούτυρον* være beslægtet?

unhár 357 (710): *Hróðgár sæt eald and unhár.* Med urette oversætte de fleste udgivere adjektivet ved «hårlös», «skaldet». Herimod taler allerede formen *hár*, ikke *hǽr*; men större vægt lægger jeg på det, at den germanske olddigtning aldrig kalder en helt skaldet for derved at betegne ham som gammel; den gamle kjæmpe fremstilles som gråhåret, og således kaldes Hróðgár i 1307 (2607) og 1678 (3349) *hár.*

Heynes oversættelse «sehr ergraut, greis» er sikkert den rette; men hvorledes *un-* kan have den her gjældende betydning, har han ikke påvist. *un-*, der svarer til tydsk *un-*, vort *u-*, betegner i sammensætning med adjektiver altid en mangel, og på dette ord tör vi her ikke tænke. Jeg tror, at *un-* i *unhár* er en sideform til *on-*, *an-*, der ligesom *in-* kan træde foran adjektiver med forstærkende betydning.

Med skrivemåden *unhár* for *onhár* jævnföre man *uncýðig* Gúðlác 1199 = *oncýðig* Elene 725; *yrre and unrǽd* Beów. 1575 (3143) = *yrre and anrǽd* Byrhtn. 44; *unforht* digtet om korset (cod. Vercell.) 117 = *onforht*; *Unlaf* Chron. Saxon. s. 240_4 hos Thorpe ved år 993 = *Anláf* (ikke *Ánláf*). Man tör neppe i alle disse eksempler sé skrivfeil. En runeindskrift på en kam fra Whitby i Yorkshire har [*go*]*d usmæ us*, hvori Stephens med rette finder et verbum, som svarer til det almindelige sydengelske *onsmeán.*

wecceun 2854 (5700): *wehte hyne wætre* jfr. Cædmon Genesis 1922: *seó* (*eorðe*) *wæs wæterum weaht.* Verbet må i den her forekommende betydning «bestænke, overgyde med vand

(for at forfriske)» sammenstilles med oldn. *vokvi* masc. eller *vokva*, *vekva* (accus. *vekku*) fem. væde, (forfriskende) fugtighed, *vokva* (præter. *vokvaða*) væde, overgyde med vand, læske. Videre er det beslægtet med lat. *ūveo* for *ugveo*, gr. *ὑγρός* o. s. v. se Curtius Grundzüge d. griech. etym. s. 170 no. 158. Betydningen «opkvikke» forbinder *weccean* overstænke med *weccean* vække.

wyrmfáh kaldes sværdet i 1698 (3389), d. e. udstyret med ormeslyngninger. Udtrykket oplyses ved Helgakviða Hjörv. v. 9, hvor det om et sværd heder:

liggr með eggju ormr dreyrfáðr,
en á valböstu verpr naðr hala;

dog tænkes der ved det vidunderlige sværd i Helgedigtet ikke egentlig på forziringer eller tegninger i form af ormeslyngninger, men på en levende orm, der slår sine bugter (ligesom ved sværdet Skovnung i Kormáks saga s. 82).

Efterat de i det foregående meddelte bemærkninger til Beówulf v. 574 (1141). 835 (1664) f. 1702 (3398) f. 2474—2477 (4941—4946). 3074—3075 (6140—6143) allerede var nedsendte til Kjöbenhavn, fik jeg læse ytringer om disse vers af Müllenhoff i hans afhandling «Die innere geschichte des Beovulfs» i zeitschr. f. deutsch. alterthum neue folge II, s. 200. 201; 203. 213. 233. 241 f., hvortil jeg vilde have taget hensyn, hvis jeg tidligere havde kjendt afhandlingen.

Waldere.

(Nr. 167 b 4to i den ny kgl. samling i det st. kgl. bibliothek i Kbhvn.)

I, 1—4 (1—5).

Förste brudstykke meddeler os Hildgúðs opmuntrende ord til Waldere, efter at han allerede har kjæmpet med Gúðheres mænd men förend han har skiftet sværdhugg med kongen selv. Betydningen af de tre förste ord lader sig neppe sikkert bestemme, da sætningen er ufuldstændig bevaret. Dietrich forstår *hyrde hyne georne* om Hildgúð, som «æggede ham (Waldere) ivrig» og lader Hildgúðs ord först begynde med: *Húru Wélandes geworc.* Men denne begyndelse synes mig for abrupt; efter den oldengelske episke digtnings omstændelige fremstilling måtte

man vente nogle indledende ord foran *húru*. Jeg tror snarere, at også *hyrde hyne georne* hörer til Hildgúðs tale og er at forstå om smeden, som «hærdede den (klingen Mimming) med flid». Sammenlign et lignende sted i Beów. 1459 (2911) ff.:

ecg wæs íren   átertánum fáh,
áhyrded heaðoswáte: næfre hit æt hilde ne swác
manna ǽngum,   þára þe hit mid mundum bewand.

Jeg skriver derfor:

« . . . . . .   hyrde hyne georne;
húru Wéland[es]   geworc ne geswíceð
monna ǽnigum,   þára þe Mimming can
hearne gehealdan.

Alle fortolkere skrive med urette *heárne* som accus. af *hár*. Formen *heár* véd jeg aldrig at have seet, den er ialfald meget sjælden; i Beów. 2212 (4417) har jeg ovenfor bortfjærnet den. Og *hár* findes ingensteds ellers som epithet til sværdet, om det end i Genesis 2865 heder *grǽgan sweorde*, ligesom norröne skalde sige *gráir oddar*. Derimod kaldes sværdet jævnlig *heard*; jeg skal kun nævne to steder, som i udtryk ligne stedet i Waldere, nemlig Byrhtnóð v. 167:

ne mihte he gehealdan   heardne méce

og v. 235 f.:

þá hwíle þe he wǽpen mæge
habban and healdan,   heardne méce.

hearne er derfor istedenfor *heardne*, ligesom *Heaðobearna* Beów. 2067 (4127) for *Heaðobeardna*, oldn. *stirna* for *stirðna*.

I, 8 (13). Ordet foran *is se* kan, såvidt jeg har kunnet sé, ikke læses *ac*, hvilket også synes mig at give et mindre heldigt udtryk. Efter sammenhængen vilde jeg snarest tænke på *nú*, jfr. Beów. 2646 (5285) ff.:

nú is se dæg cumen,
þæt úre mandryhten   mægenes behófað
gódra gúðrinca.

Men heller ikke til *nú* kan jeg få trækkene til ret at passe; det har for mine öine seet ud som *ig* og derefter endnu en lodret streg.

Efter omhyggelig undersögelse tör jeg forsikre, at håndskriftet sikkert har *dæg* og ikke *dag*.

I, 11 (18). Der er ingen grund til med Rieger at afvige fra håndskriftet, der har *Nalles* i fölgende linje med stor *N*, og begynde en ny sætning med *Ælfheres sunu*. Sammenlign

stillingen af *Hróðgár!* Beów. 367 (731) og *leófa Beówulf!* Beów. 1854 (3702).

I, 12 (20). Håndskriftet har her det rette *cide*, som Müllenhoff indsatte, ikke *ciðe*.

I, 15 (26). Med udtrykket *on weal fleón* har Rieger sammenlignet *flugon on fæsten* Byrhtnóð 195 og Elene 134. Jeg forstår *weal* her om det af naturen befæstede sted, hvor Waldere havde sögt tilhold; det skildres i Waltharius v. 493—495 således:

Sunt in secessu bini montesque propinqui,
Inter quos, licet angustum, specus exstat amoenum,
Non tellure cava factum, sed vertice rupum,

og det kaldes i v. 1118 castrum artum, i v. 1136 tutum castrum.

I, 16—17 (28—30):

ðeáh þe láðra fela
ðinne byrnhomon billum heówun.

Disse ord synes snarest at måtte forståes således, at mange fiender har anfaldt Waldere på én gang; kampen må da have været skildret noget anderledes end i Waltharius.

I, 19 (33). Tydningen af *mǽl* som «dit mål» eller «med sværdet» kan ligesålidt tilfredsstille mig som andre. Men heller ikke kan, som Rieger formoder, det blotte *mǽl* betegne kamp; dette kan ikke stöttes ved, at *gemót* og *þing* bruges om kampen, ti disse ord medföre ikke nödvendig forestillingen om tale. Jeg foreslår: *mǽles ofer mearce* «udover den passende tid», «altfor længe». Jfr. *þá þæs mǽles wæs mearc ágongen, þæt* — Genesis 1719; Satan 501. Ligeså har håndskriftet I, 2 feilagtig *Wéland* for *Wélandes*.

I, 19 (34). Dietrich foreslår *metodsceaft* istedenfor *metod*, medens Grein holder fast ved *metod* og forklarer dette «skjæbne, död», hvilken betydning han finder i udtrykket *meotudwang* om slagmarken, men som udenfor sammensætning er aldeles ukjendt i Oldengelsk. Jeg tror, at *metod* her, som overalt ellers i Oldengelsk, er at forstå om Gud herren. Ligesåvel som man sagde *ic ondrǽde me god* metuo mihi a deo, måtte man kunne sige *ic þe metod ondréd* jeg frygtede Herren for dig d. e. jeg frygtede for at Gud skulde vredes på dig eller for at Guds straf skulde ramme dig. Hildgúðs frygt begrundes derved, at Waldere sögte kampen *mǽles ofer mearce* «for længe», *tó fyrenlíce* (hvilket jeg forstår som adverbium ikke som adjektiv) «for voldsomt». I modsætning hertil formaner Hildgúð ham: *weorða þe*

selfne gódum dǽdum. I Waltharius 564 f. beder Walthari selv Gud om tilgivelse for overmodige ord, som han har talt.

I, 25 (45—46): Stephens, hvem her alle fölge, læser: *to eoce unc ðy.* Men ved gjentagne undersögelser af håndskriftet har jeg fundet, at dette ikke er rigtigt. Förste bogstav i det ord, som læses *unc*, er ikke *u*: de to lodrette stave er forenede oventil og ikke nedentil. Heller ikke kan efter mit skjön sidste bogstav være *c*; jeg antager tegnet for *d*, hvis langstav næsten er udslidt, men dog kan skimtes ikke blot på skindbladet men endog på det photographiske aftryk; förste *d* i *dred* har lignende form. Jeg læser *mid ðy.* Ved *tó geóce unc* får man en uheldig ordstilling; det vilde hede *unc tó geóce.*

Om end det oldengelske digt afviger fra det latinske deri, at det lader Waldere udfægte den förste kamp med sværdet, så stemme Hildgúðs ord, at Waldere med sværdet skal knække Gúðheres overmod, vel overens med Waltharius (v. 1361 ff.), hvor kjæmpen med sværdet afhugger kongens ben ligetil hoften og atter hæver klingen for at give ham bane, hvilket dog forhindres af Hagano.

I, 28 (51). Det ligger nær med alle udgivere at forstå *forsóc* som »han negtede at modtage, han forsmåede» og dermed at sammenholde, at helten efter Waltharius forgjæves byder Gunthari hundred og siden tohundred ringe. Men det bliver dog påfaldende, at Waldere har tilbudt Gúðhere sit gode sværd, ti han kunde vel trænge til det siden, om end Gúðhere nu lod ham drage uhindret bort, og ved det skulde man tro at han sidst vilde skille sig. Mulig er derfor *forsacan* (som jeg ellers ikke véd at have seet forbundet med tingens dativ) brugt i betydning af »at negte (formene) en besiddelsen af noget»; *þám syncfatum* (jfr. *vasa* Waltharius v. 269), *beága menigo* synes også snarest at betegne den hele skat (*totum metallum* Walth. v. 647. 652), på hvilken Gúðhere gjorde krav.

I, 29 (54). *beága leás* har Dietrich og alle efter ham forandret til *bega* (eller *begea*). Derfor kunde anföres Lokasenna v. 13: *Jós ok armbauga mundu æ vera beggja vanr, Bragi!* Men *bega* synes her ikke at kunne stå med rette, da der i forveien er nævnt tre forskjellige slags kostbarheder; *þám syncfatum* er ligeartet, men ikke identisk med *beága menigo.* Det forekommer mig, at gjentagelsen af ordet *beága* giver modsætningen kraft i udtrykket.

II, 1 (60). Sætningen kan udfyldes således:

[ne seah (eller: nát) ic mid mannum mé]ce beteran; ialfald viser det fölgende *búton þám ánum*, at sætningen har været negtende.

II, 4—10 (64—77). Her fortæller Gúðhere, at Þeódric engang har sendt Widia et ypperligt sværd, guld og klenodier som lön for, at Widia havde ladet ham slippe ud af en knibe (eller af fængsel), så at han fri kunde ile bort over havet (*fífela gefeald* må vel ligesom *fífelcynnes eard* betegne havet). Dette sagn kjendes ellers ikke; jfr. Müllenhoff i Haupts zeitschr. f. deutsch. alt. XII, 278 f. Det minder om et træk i det tydske digt om Alpharts död: Wittich siger til Heime: «Du skal tænke på, at jeg kom dig til hjælp og frelste dit liv; det hendte i Mutaren (Mautern ved Donau i Österrig), du og Berneren vilde ellers begge have lidt den grumme död» (W. Grimm Deutsche heldensage 1te udg. s. 244); men hvorvidt det virkelig er samme sagn, hvortil det engelske og det tydske digt hentyder, skal jeg ikke kunne sige. Også kan her mindes om, at Alphart i det tydske digt siger til Wittich: «Dig var Berneren altid huld, han gav dig gjærne sit sölv og sit guld, han lod dig have borge og land i vold».

II, 4 (64). Håndskriftet har sikkert: *ic wat þæt ic.*

II, 5 (66). Stephens har læst *onstodon*, men dette giver her aldeles ingen mening; vi har åbenbart her infinitiv, hvori ofte skrives *on* for *an* (f. eks. i Gúðlác *leton* 491. 921; *bregdon* 648; *lǽdon* 693; *ongyldon* 833), ligesom her i Waldere i acc. sg. *byrnhomon* I, 17 (29) for *-an*. Dietrichs forslag *syllan* og Greins *gesyllan* fjærner sig vidt fra håndskriftet, hvor *ons..don* er fuldkommen sikkert. De to bogstaver mellem *s* og *d* er meget utydelige, men jeg tror dog med sikkerhed at læse *onsendon*; jfr. Beów. 452 (897). 1483 (2960).

II, 7 (71). *iu* er sikkert i håndskriftet og kan ikke læses *in* eller *ni*. Jeg tror ei, at *leán* behöver at være rimord, om man skriver som to ord *iu leán*, jfr. f. eks. versene i Exod. 506, Genesis 46. Et sammensat *iuleán* synes mig ikke godt at kunne forliges med *genam*, og med Rieger og Grein at forandre dette til *geman* er efter mit skjön höist uheldigt: en kort parenthes, hvori digteren taler i förste person, kan dog ikke vel således komme dumpende midt ind i Gúðheres tale.

II, 10 (76). I det ord, som Stephens læser *gefeald*, er bogstaverne *ge...ld* tydelige og sikre; efter *ge* har jeg med bestemthed troet först at skjelne *fe*, skjönt bogstaverne er utyde-

lige; fölgende bogstav kan vel være *a*, ti jeg tror at kunne sé, at den ligesom *a* ender med en lodret stav; den kan, såvidt jeg kan sé, ikke være *o*. Der kan ikke læses *gefereld*.

II, 12—13 (80—82). Istedenfor *hilde frore* har Müllenhoff og ligeså de senere udgivere indsat *hildefrófre* «kamptröst», hvilket skal betegne skjoldet; men ingen har givet en tilfredsstillende forklaring af *gúðbilla gripe* (jeg vil ikke tilråde at læse *hildefrófre gúðbilla gripes* «kamptröst for sværdhugg»). Jeg formoder:

hæfde him on handa hildefromre
gúðbilla gripe

«havde på sin kampdjærve hånd sværdenes bid» d. e. han var hårdt såret i hånden. *gripe* betegner et voldsomt tag og bruges ofte om hugg eller stik af våben, f. eks. Juliana 488: *þurh sweordgripe sáwle forlétan* d. e. efter at have fået banesår af sværd. *hildfrom* forekommer Andr. 1204; i *hildefrom* har förste led samme form som f. eks. i *hildedeór*, *hildesæd*; udtrykket *hand hildefrom* svarer fuldkommen til *dextera fortis* Walth. 1383. Her fremtræder en afvigelse fra Waltharius, hvor helten först mod kampens slutning får et svært sår, idet Hagano hugger den höire hånd af ham.

II, 16 (89—91): feta, gif þú dyrre,
æt þus heaðowérigan háre byrnan!

Det er mærke på fasthed i det poetiske udtryk, at det med oldeng. *þus* enstydige *sus* forekommer i aldeles tilsvarende forbindelse i det oldtydske Hildebrandskvæde v. 58:

doh maht du nú aodlíhho, ibu dir dín ellen taoc,
in sus héremo man hrustí giwinnan [1]).

II, 18 (92). Om brynjen siges her: *standeð* (hskr. *standað*) *me hér on eaxelum*; for brugen af *standan* jfr. Beów. 1037 (2068) f.: *þára ánum stód sadol searwum fáh*.

II, 20 (97). *reaf* er i håndskriftet sikkert.

II, 21—22 (99—100): þonne hand wereð
feorhhord feóndum.

Riegers forandring *hand* istedenfor håndskriftets *had* synes mig sikkert at ramme det rette. Jfr. Andr. 9: *þonne rond and*

[1]) Man finder i *héremo* her og i *her was héróro man* v. 7 det tydske «hehr» Skulde ikke ordet snarere betyde «gammel» og være d. s. s. oldeng. *hár*, oldn. *hárr*?

hond on herefelda helm ealgodon; Beów. 2509 (5009) ff.: *Nú sceal billes ecg, hond and heard sweord ymb hord wígan.*

II, 22 (101). Müllenhoff og andre efter ham har her forandret håndskriftets *he* til *ne* og forstået *ne bið fáh wið me* som: brynjen skal ikke svigte mig. Men denne opfatning lader sig, såvidt jeg tror, ikke forlige med betydningen af *fáh*; dette bruges ikke om den, som svigter i farens stund, som viser sig falsk og trolös, men om den, som udöver fiendtlighed, som forfölger for at skade, hævne, straffe. Jeg tror, at *he bið fáh wið me* kan beholdes og at *he* kan forståes om Hagena; derved få vi en tydeligere modsætning til den med *deáh* indledede sætning i det fölgende. Waldere udtaler med bestemthed, at Hagena, når kampen igjen begynder, vil optræde fiendtlig mod ham. Vi må heraf slutte, at Hagena endnu ikke har deltaget i kampen mod Waldere (det modsatte mener Müllenhoff i zeitschr. f. deutsch. alt. XII, 276); det synes naturligst at finde dette samme antydet i II, 14 (84) ff.:

Hwæt þú húru wéndest, wine Burgenda,
þæt me Hagenan hand hilde gefremede
and getwǽmde féðewigges.

II, 23 (102). Stephens og alle efter ham læse: *þonne yfle unmǽgas eft onginnað*; dog foreslår Stephens også *alle* istedenfor *yfle*. En linje i håndskriftet begynder med *un mægas*, men bogstaverne sidst i foregående linje efter *þonne* er meget utydelige; dog forbyde de lævnede træk (der rimelig tilhöre tre bogstaver), såvidt jeg har kunnet sé, både at læse *yfle* og *alle*. Ordet *unmǽgas* er mig ellers aldeles ukjendt, og det synes mig langt rimeligere, at *un* er slutningen af et ord (en dativ på *-un* istedenfor *-um*??), hvis begyndelse er de ikke læste bogstaver sidst i foregående linje. *mǽgas* tör vel forståes om Hagenas slægtninger; af dette ord slutter jeg, at der af Gúðheres flok er flere end han selv og Hagena i live, medens Walthari derimod efter det latinske digt fælder alle, undtagen de to, i den förste kamp (Müllenhoff udtaler en anden mening i zeitschr. f. deutsch. alt. XII, 275 f.).

II, 27 (110 f.). Jfr. Satan 291.

II, 29 (114). At håndskriftet har *earnunga*, holder jeg for sikkert.

Nogle bemærkninger om svensk sprogkundskab.

Med særligt hensyn til Finland.

Af *A. O. Freudenthal.*

»Jag gör mig therföre thet hoppet, at wi, fastän af alla europeiska folkslag nästan the sidste, likwäl en gång läre wända wåra tankar, att wårda wårt, så länge wanryktade språk, och med allwar taga oss thes skötsel an.«

Joh. Ihre: Utkast till föreläsningar öfwer Swenska språket, år 1751.

Man behøver ikke at være meget belæst i den oldnordiske literatur for at finde, i hvor mange henseender vort nuværende modersmål[1]) står tilbage for det sprog, hvori disse gamle sagaer, kvæder og love ere affattede. Den nordiske sprogmalm i hele sin oprindelige renhed kommer her overalt tilsyne, ublandet af de ifølge nyere tiders politiske forhold og tåbelige efterabelseslyst indkomne fremmede sprogelementer, der ofte ere blevne de nordiske sprog påtvungne uden alt hensyn til disses særegne love og forhold. At desuden oldsprogenes formrigdom og skönne lydovergange, som de nyere sprog for det meste have bortkastet, må bidrage overmåde meget til udtrykkets nöjagtighed, sætningens klarhed og sprogets klang, kan let fattes af enhver, som har lært at sætte pris på disse uskatterlige fortrin i de mesterværker, som den classiske oldtids forfattere have efterladt os. Og i lige så höj grad ere de tilstede i de uforgængelige skatte af forfædrenes visdom, forskningsbegærlighed og skönhedssands, som den oldnordiske literatur har opbevaret os, skatte, hvilke kun ukyndighed og fordomme hidindtil have hindret så mange fra at tilegne sig. Om også måské den forfinede dannelse og udviklede æsthetiske smag, hvorom de gamle romerske og græske forfattere afgive et så glimrende vidnesbyrd, manglede hos det kolde Nordens simple »siare och skalder«, henrykkes vi dog ikke mindre ved disses ukunstlede og höjhjertede udbrud af følelser, der så at sige ere opammede ved naturens egen barm og forædlede under et på omvexlende

---

[1]) Forfatterens Modersmaal er svensk, men Afhandlingen er af ham selv skreven paa Dansk. Anmærkning af Redaktionen.

begivenheder rigt liv, der, som en nyere skjald har udtrykt sig, var «en strid från början». Thi sådanne ere Eddasangene og også i den senere tids mere kunstlede skjaldepoesis kvæder lyde de selvsamme gribende toner os imøde, ved hvilke den nordiske folkesang endnu den dag idag forstår så blidt at röre vore hjerter.

Om vi derfor også villig må erkende alle de fortrin, som i ovennævnte henseender bör tillægges oldsprogene, er det dog langt fra, at vi skulde lukke öjnene for de fordele og skönheder, en moderne sprogbygning frembyder. Hvad udtrykket har tabt i nöjagtighed, kraft og bestemthed ved forminskningen af sprogets formrigdom, det vinder det på den anden side erstatning for ved den lethed og ynde, hvormed de afledte sprogs sætninger bevæge sig. I vor ad den rent praktiske retning så uendelig langt fremskredne tid kan derfor den fordel aldrig vurderes höjt nok, som de nu levende sprog have tilvundet sig, nemlig ved langt færre og simplere midler end stamsprogene at opnå det samme öjemed: talens forståelighed.

Men jo mere praktisk vor tid er, med des mere omhu må der sörges for, at sproget ikke træder denne retning hæmmende ivejen og desårsag bör orden, rede og conseqvens råde i sproget ikke mindre end i livet. Ingen turde vel benegte sprogets egenskab at være en organisme, der lever og virker i overensstemmelse med egne, i harmoni med hinanden stående love. Hvor nogen eller nogle af disse love krænkes, enten gennem voldsom og klodset indpodning i sprogstammen af fremmede, upåkaldte elementer, eller gennem skødesløs og vilkårlig behandling af en eller anden del af sprogorganismen, der hentæres lidt efter lidt det hele, taber sin spændkraft og bliver mere og mere uskikket til sin tilværelses endemål.

Således er det i lang tid gået vort svenske sprog, hvilket derfor frembyder så mange uregelmæssigheder, som efterhånden have indsneget sig, og synes udlændingen i ikke ringe grad chaotisk. Til lykke er vel nu den tid forbi, da et svensk skrift indeholdt ligeså mange latinske, tyske eller franske ord, som der fandtes svenske, og ihvorvel endnu en hel del af disse ubudne snyltegæster kunde bortvises og erstattes med indenlandske ord, optagne dels fra oldsproget, dels fra de rige sproggruber, vore almuemål, må man alligevel erkende, at en ikke ringe mængde allerede har tilvundet sig et uomtvisteligt medborgerskab og altfor længe nydt ret og skel som lovlydige undersåtter til at de

nu uden skade for sproget i dets helhed skulde kunne udmønstres. En stor del af dem har desuden sin berettigelse som culturord, der ere fælles for alle de folk, som have virket med til at vedligeholde og fremme den moderne dannelse; de ere en slags grundfond, som måské engang, forøget med renter og nye bidrag, vil voxe til den for hele menneskeslægten fælles capital, der endnu kun fører en ideal tilværelse i nogle fantasters hjerner og benævnes verdenssproget.

Men en ulige farligere og år for år mere erobringslysten fjende end disse fremmede har svensken på sit eget område. Skinfagert er dens udseende, lumsk dens angreb og i mörket sniger den sig frem. Den giver det ene föje dybe, föje smertende sår efter det andet; men jo længere det lider, des mere er det at befrygte at disse sår skulle gribe om sig og omsider i bund og grund ødelægge hele organismen. Denne fjende er den såkaldte sprogbrug. «De dårskaber, vi göre idag, ere historie imorgen» lyder en bekendt ytring; den turde måské med större ret gælde som sandhed i den noget forandrede form: De sprogfejl, vi lade os komme til last idag, ere grammatik imorgen. Det er slige aner, den hersker tæller, der fører den ærefrygtbydende titel sprogbrug. Støttende sig på sprogbrugen skriver den ene så, den anden anderledes, og tidt nok begge to lige forkert; på grund af sprogbrugen anvendes de mest uegentlige ordföjningsmåder og som en herold for sprogbrugens stormagt tror hartad enhver skolepilt sig istand til at spille mester over det svenske sprogs love.

Den overvægt, som denne fjende i tidernes løb har tiltaget sig, er imidlertid for stor til at den med ét skulde kunne nedslås: det er med skoleundervisningen i modersmålet begyndelsen hertil må göres, og en for dette öjemed lempelig svensk sproglære mangle vi desværre endnu. Særlig med hensyn til retskrivningen have misbrug, der grunde sig på foregiven sprogbrug, indlistet sig, og flertallet af dem er allerede blevet så almindelig optaget, at nogen bod på dette onde ikke står at finde i andet end en radical cur d. e. en, som begynder lige fra den første undervisning i sprogets elementer. Men en stor mængde af disse på sprogbrug grundede urigtigheder eller sprogmisbrug har dog ikke endnu fået hævd, omendsköndt hver dag så at sige giver deres begyndende vælde ny kraft. Og her må videnskabelig indsigt i det svenske sprog optræde som målsmand og forfølge sagen med iver, thi her har den sin fremgang given:

hvor der endnu findes to lige brugelige skrivemåder, vil naturligvis enhver foretrække den, der kan bevises at være den rette. Alle slige beviser ere derimod bortkastede, hvor en sej tradition imod dem løfter sprogbrugens banner, og mængdens öjne blændes ved navnene på udmærkede forfattere, hvis auctoritet både støtter og støtter sig på sprogbrugen. Om der hos disse forfattere kan forudsættes nogen videnskabelig indsigt i deres modersmål, de må siden for øvrigt have været end så store videnskabsmænd eller digtere, det tager den store almenhed enten som givet eller bryder sig ikke om at efterspörge. Hovedsagen for den er og bliver i al fald, at den eller den udmærkede mand i den svenske literatur har skrevet så eller så, og derfor måtte det stå fast og være ret: scripsit quod scripsit!

Fra disse almindelige betragtninger vil jeg nu gå over til at påpege nogle af de værste fejl og inconseqvenser, som man enten allerede har indført eller står i begreb med at indføre som sprogbrug i vort svenske skriftsprog. Jeg vil göre begyndelsen med de regler, der gælde for ordenes deling i stavelser. Her foreskrives først at sammensatte ord bör deles efter deres sammensætningsled f. ex. *ned-slå*, *af-värja*, *jern-stör*, og dette er alt godt og vel. Men har man conseqvent gennemført denne grundsætning i svensken? Ingenlunde. Det rette havde været i overensstemmelse hermed at betragte ethvert flerstavigt ord som sammensat, nemlig af stamme, derivations- eller flexionsendelse og stundom den bestemte artikel, samt at afdele det derefter f. ex. *ut-länd-ing, del-a*, *männ-er-ne.* Men dertil krævedes der nogen eftertanke og fremfor alt nogen indsigt i sproget. Man har derfor fundet det bekvemmest at lade conseqvensen fare og at opstille for stavningen af enkelte ord ganske andre regler, hvilke som grund og anledning for sin gyldighed ej kunne opvise andet end et til lov blevet godtbefindende. Thi hvorfor det skulde være rettere at skrive f. ex. *ank-ra* end *an-kra*, *ven-ster* end *vens-ter*, det kan jo intet menneske opgive nogen fornuftig grund for. Dog — med hensyn til det sidstanførte exempel findes der virkelig en grund, hvorfor *s* og *t* må skrives sammen, men ikke, overensstemmende med den regel, der ellers anvendes, de to medlyd *n* og *s* henføres til den første stavelse og den ene *t* til den sidste. Og denne grund — hvilken er den? Jo, i såkaldet svensk stil ere bogstaverne *s* og *t* sammenstøbte! Ere vi da et folk af sættere, efterdi slige grunde skal være rettesnoren for vor stavemåde?

Heller ikke vinder sproget herved i ydre tydelighed. Thi hvilken af de to skrivemåder ligger ordets udtale nærmest, den brugelige *mån-ga* eller den rigtige, men ubrugelige *mång-a*? Dog vil jeg i anledning af dette sidst anførte argument strax reservere mig mod mistanken om, at jeg skulde tilkende noget så skiftende og overfladisk som udtalen ret til den mindste indflydelse på de grundsætninger, hvilke sprogvidenskaben er beföjet til at opstille for stavemåden. Men jeg vilde vise, at ikke engang udtaletheoriens tilhængere kunne have anledning til at forsvare de nu gældende staveregler i svensken. — I al fald ere de vistnok nu så stillede under beskyttelse af den mægtige sprogbrug, at de ikke i en hast turde underkastes en forbedring.

Gå vi derpå over til de af sprogbrugen fastslåede regler for retskrivningen, ville vi snart finde at det med dem står ikke stort bedre til end med de for retstavningen gældende. En af de bedste hidindtil udgivne lærebøger (C. J. Meijerbergs, Göteborg 1861) oplyser os i cursivskrift om at «grunderna för rättskrifning äro tre: ljud, bruk, härledning». Men i hartad utallige tilfælde stride disse grunde imod hinanden og da er det i almindelighed netop den videnskabelige grund, nemlig afledningen, der så bliver nødt til ved lov at give efter for de andre. Årsagen er ikke vanskelig at indse: skribenten ejer ikke indsigt nok i sproget til at kende ordenes afledning, men med hørelse til at opfatte lydene ere alle forsynede af vor moder naturen, og brugen er noget, som enhver i den svenske literatur nogenlunde bevandret person tror at kende tilbunds. Derfor skriver den ene *fågel*, den anden *fogel*, den ene *ägа*, den anden *ega*, den ene *håg*, den anden *hog*, den ene *jämn*, den anden *jemn* o. s. v. til stor forundring for udlændingen, der, hvis han gör et forsøg på at lære sig svensk, meget snart vil komme til det resultat med hensyn til sproget, at det må være et i höj grad barbariskt og uopdyrket tungemål. Det er imidlertid Gejers, Tegnérs og Runebergs sprog, der bliver genstand for en slig bedömmelse! Men vi må indrömme, at anledning dertil ikke mangler.

Grunden, på hvilken der skal bygges regler, bör derfor i dette fald som i andre være én, ellers siger conseqvensen farvel og töjlesløs forvirring og urede have fri indgang. Og denne grund bör være afledningen. Kende vi denne, bliver det os også klart, af hvad årsag man bör skrive f. ex. *fogel, hog, son, mon, konung* med *o* og derimod *såg, våg, lån, måne* med *å*: rodvocalen

i de førstnævnte ord hører nemlig til selvlydenes *u*-classe, rodvocalen i de sidste til *a*-classen og de kunne derfor i intet tilfælde bytte plads med hinanden. Hine ere i oldsproget korte (ligesom endnu idag i visse alderdommelige almuesprog f. ex. det nylandske i Finland), disse ere lange og den skarpe forskel dem imellem viser sig tydeligst i de ord, hvor disse vocaler optræde med omlyd. Således f. ex. bliver af *hog hygglig*, men af *våg väga*: heraf indser man strax, at der må være en grundvæsentlig forskellighed mellem den åbne *o*-lyd i *hog* og den i *våg*; af *håg* (hvis det skulde skrives med *å*) kan der aldrig fremkomme noget sådant ord som *hygglig*, men det måtte være blevet *hägglig* eller noget lignende, ligesom der af *vog* (hvis det skulde skrives med *o*) vilde opstå ikke *väga*, men *vöga* i analogi med *töga* af *tog*. Hvad imidlertid just dette *tog* vedkommer, har sprogbrugen allerede fæstet sig og foreskriver nu den urigtige vocal *å*: *tåg*.

Samme forvirring hersker i anvendelsen af *e* og *ä*: sprogbrugen har antaget sig sagen og fordærvet den i bund og grund, oftest foreskrivende *ä*, hvor det burde være *e*, men undertiden også *e*, hvor *ä* burde anvendes. Ordene *här* og *der* afgive et tydeligt exempel på denne misbrug: de burde retteligen skrives *her* og *där*, som let indses f. ex. ved sammenligning med tysk, hvor de hedde *hier* og *da*, ikke *har* og *die*, samt med de engelske *here* (oldengelsk eller angelsaxisk *her*) og *there* (oldeng. *þær*). Som disse beslægtede sprog vise os, bör vocalen i det første ord være lukket, i det sidste åben, og gå vi tilbage til vort oldsprog, så finde vi, at det således ganske rigtig er faldet: ordene hedde der *hér* og *þar*.

Men disse exempler på inconseqvensen i vort moderne svenske skriftsprogs lydbetegnelse må være tilstrækkelige for mit öjemed, eftersom det ikke kan være min hensigt på disse sider at give en udtömmende fremstilling af forskellen imellem *o* og *å*, *e* og *ä*, og endnu mindre her at levere nogle regler for deres rette anvendelse. En synd mindre vilde man imidlertid have på sin samvittighed, hvis man helt simpelt skrev *å* allevegne, hvor lang *å*-lyd høres (altså f. ex. også *sån*, *kånung*, *låfva*) og *ä* overalt, hvor den nuværende sprogbrug har indført den åbne *e*-lyd (altså f. ex. også *där*, *gärning*, *stjärna*). Men hvis man bestræber sig for at skrive stundom efter ordenes afledning, stundom efter deres udtale, bliver følgen, at man halter på begge ben.

For at ingen skal søge sin trøst over et så beklageligt forhold i den søde illusion, at det står bedre til med anvendelsen af medlydene, må jeg også indenfor denne classe påpege et par urigtigheder. Den ene er såbeskaffen, at den måske neppe förend om hundrede år er afhjulpen: det er anvendelsen af dobbelttegnet *fv* i st. f. den enkelte *v*-lyd. I oldnordisk bruger man blot *f*, i vore brødresprog, dansk og norsk, blot *v*: i svensk synes man at have villet føre sig de fordele tilgode, hvilke såvel den ene som den anden skrivemåde frembyder, og har derfor for sikkerheds skyld optaget dem begge. På sådan vis er misfostret *fv* bragt til live og alligevel må vi kalde det en lykke i ulykken, at vi ikke have det under den endnu urimeligere form *ffu*, som har voldt vore forfædre plage i lange tider. Den anden urigtighed, som her må nævnes, er derimod lettere at slippe fra, efterdi den egentlig kun er en skødesløshed. I såvel svenske som norske (og måske også danske) almuesprog finder man en bestræbelse efter at udstøde consonanten *n*, når den står imellem to andre consonanter; således f. ex. i stednavnene *Björsboda* på Åland i st. f. *Björnsboda*, *Björsby* i Nyland i st. f. *Björnsby*; *barslager* i den nylandske dialekt i st. f. *barnslager* o. m. l. Denne tilböjelighed arbejder også på at erhverve sig et udtryk i det svenske skriftsprog, dog hidtil kun i det fald, at den foran *n* stående consonant er *m*. Man ser således visse ord f. ex. *nämligen* og *jämte* næsten altid skrevne uden *n* og stundom er dette også tilfældet med *hämd*, *nämd*, *nämde*, *nämt*, ihvorvel denne skrivemåde af de sidste ord dog med rette fordömmes af de fleste som skødesløs.

Den samme ukyndighed, der under benævnelsen sprogbrug spiller en lovgivers rolle for retstavning og retskrivning, har også indenfor de forskellige ordclassers område gjort meget bryderi. Jeg vil indskrænke mig til fra hver ordclasse at anføre et exempel på de indenfor samme herskende misbrug.

Den betydning de stærke (eller af en grov ukyndighed såkaldte »uregelmæssige») gerningsord have i de germanske sprog, er for de i denne gren af sprogvidenskaben bevandrede vel bekendt og for omfattende til at jeg på disse sider kan indlade mig på at udvikle den af hensyn til dem, der ere ukyndige om sagen. For mit öjemed må det være nok at sige, at disse sprogs orddannelse i betydelig grad er afhængig af disse gerningsord. Med så meget desto större omhu burde man derfor bestræbe sig for at disse prydelser for sproget må bevares fra undergang

og med så meget större græmmelse ser man sig tvungen til at indrömme, at de germanske sprog lige fra de ældste tider vise en tydelig tilböjelighed til enten ganske og aldeles at støde dem fra sig, eller at forvandle deres flexion til svag. Med en utallig mængde er dette allerede lykkedes og sprogbrugen undergraver dagligen mer og mer de øvriges tilværelse. Således have vi allerede dobbeltformer, en stærk og en svag, af adskillige stærke gerningsord f. ex. *sam* og *simmade*, *las* og *läste*, *veg* og *vigde*, *small* og *smällde*, *stred* og *stridde*, *qved* og *qvidde* m. fl. a. og fornemmelig her i Finland foretrækker man i skrift og tale den svage form. Dette må undskyldes, når virkelig en svag form allerede har vundet medborgerskab ved siden af den stærke, men bliver en af de groveste sprogfejl, når det åbenbarer sig i sådanne uformeligheder som *sofde*, *skinade*, *sjunkte* o. a.

Indenfor navneordenes classe finde vi, at en lignende stræben griber om sig, og også for denne misretning gå vi i Finland i spidsen: det er tilböjeligheden til at forvandle svage hankönsord til svage hunkönsord f. ex. *ända* i st. f. *ände*, *timma* for *timme*, *vilja* for *vilje*, hvilke i følge heraf få flertalsendelsen *or* i st. f. *ar*: *ändor*, *timmor*, *viljor* for *ändar*, *timmar*, *viljar*. Det sidste af disse ord har allerede overalt fuldstændig undergået forvandlingen og kan ej inden kort tid atter føres tilbage til det rette; men såvel de to andre som en mængde af deres lige burde aldrig under deres feminine form tåles i svensk skrift. At uskikken, endsköndt sej, alligevel med tiden turde kunne overvindes, har man grund til at håbe. Thi adskillige ord af dette slags, hvilke allerede havde antaget hunkönsform endogså hos udmærkede forfattere i det forrige århundrede, ere i vore dage på ny gåede over til genus masculinum. Hos Bellman f. ex. finder man sådanne ord som *strupa*, *skalla*, *stråka* o. fl., hvilke nu aldrig skrives eller udtales anderledes end *strupe*, *skalle*, *stråke*. Årsagen til denne forbytning er sandsynligvis at søge så langt tilbage som allerede i oldsproget, hvor de svage hankönsord i nævneformen ende på *i*, men i de øvrige former af enkelttallet have endelsen *a*. Da disse hyppigere brugtes i talen, blev sprogøret alt mer og mer vant til *a*, alt mindre og mindre til *i* (resp. *e*), indtil endelig *a* truede med ganske og aldeles at beholde overmagten. Til bekræftelse af denne betragtningsmåde kan jeg beråbe mig på en lignende tilböjelighed hos andre nyeuropeiske sprog; i italiensk f. ex. er den gamle latinske ablativ bleven i behold som nominativ, medens

den latinske nominativ er forsvunden: det hedder f. ex. *amore*, *nazione* af lat. abl. *amore*, *natione* uden noget hensyn til nævneformerne *amor*, *natio*. Sådant er også vort stedord *hvem*, som egentlig er en hensynsform, men i nysvensk er stivnet til en nævneform, hvoraf på vanlig måde endogså er opstået en ejeform: *hvems*. — Fuldkommen lignende frembringelser ere navneordene *vilja*, ejef. *viljas*, *timma*, ejef. *timmas* og flere lignende.

Ved anvendelsen af tillægsordene er den hyppigste og mest i öjne faldende misbrug en fuldstændig forsömmelse af den betegnelse af hankönnet, som tilsigtes ved flertalsendelsen *e* i den stærke böjningsmåde (oldn. *ir*) samt entals- og flertalsendelsen *e* i den svage böjningsmåde (oldn. *i* og *u*) Sprogbrugen har vistnok for disse tre endelser også i genus masculinum stadfæstet brugen af *a* i stedet for *e*, men ingenlunde omvendt brugen af *e* i stedet for *a* for hun- og intet-könnet. Ikke desmindre ser man hyppig nok, fornemmelig i juridisk stil, sådanne sammenstillinger som: *sagde ärende, förlidne år, denne socken*. I forbigående må her nævnes, at den, der skriver sit svenske sprog med vejledning af Dalins her i landet meget brugte ordbog, i regelen turde til sidstanførte ord, *socken*, föje tillægsordet i hankönsform, efterdi han der får den oplysning, at *socken* er masculini generis, hvilket dog ikke er faldet, thi det er et femininum, som afledsendelsen *n* (oldn. *sókn*) strax lægger for dagen, hvis man ejer nogen indsigt i sproget.

Gå vi nu over til at betragte stedordene, så skulle vi snart se, at ikke heller denne ordclasse er bleven forskånet for inconseqvenser, som voxe under sprogbrugens ægide. Jeg vil nu aldeles ikke tale om den vaklende og uordentlige brug af ejestedordet *sin* i stedet for *hans*, *hennes*, *dess*, *deras*, efterdi forseelsen imod den herfor gældende sproglov ligeså hyppigt begås i Sverig som i Finland. Men et stedord, som især synes at have rodfæstet sig og trives på vor side af den Botniske bugt, er *hvardera*. Vistnok har dette ord i og for sig lige så megen gyldighed i vort sprog som noget andet, men dets anvendelse her i Finland er i de allerfleste tilfælde altfor rasende. Det er sammensat af stedordet *hvar*, intetkön *hvart*, og *dera*, som er en gammel flertalsejeform (oldn. *þeirra*), en genitivus partitivus styret af *hvar*. Dette *hvar* böjedes i oldsproget i alle former og kön, og ihvorvel det i nysvensk har tabt casusflexionen, som man derimod urigtig har tillagt *dera*, har det dog ikke ophørt at eje könsskiftning, i lighed med *endera*, neutr. *ettdera*.

Alligevel er det næsten blevet en regel her i landet uden skrupler at skrive f. ex. *hvardera folket*, *hvardera språket* i stedet for *hvartdera folket*, *hvartdera språket*. Og ikke nok hermed: *hvardera* skrives vanligvis, hvor man burde anvende *båda*, og föjes som tillæg til navneord, der stå i flertalsform f. ex. *hvardera folken* i stedet for *båda folken* eller *hvartdera folket*. Og når *hvardera* står som navneord, forbinder man dermed ofte et attribut i flertalsform. Således har jeg f. ex. engang set sammenstillingen: «*hvardera tillsammantagna*», følgelig i to ord to grove forseelser, den ene imod logiken, den anden imod sproglæren.

De tusinde fejl, som begås imod forskrifterne for ordföjningen må jeg her forbigå, thi det ovensagte turde være nok for at give en forestilling om, hvilke mishandlinger vort skönne svenske modersmål daglig er udsat for, og hvilken strid det, ligesom alt ædelt på jorden, har at udstå, förend det kan vinde sin fulde erkendelse. I Sverig have i de seneste år mange såvel ved indsigter som stilling i samfundet fremragende mænd antaget sig dets sag og fremmet den med stort held: jeg vil kun iblandt dem nævne Carl Säve og Johan Erik Rydqvist. Og i skolerne er ved en oplyst styrelses omhu det svenske sprog blevet genstand for videnskabelig undervisning ikke mindre end andre grene af den menneskelige viden: ved dette års rigsdag er der endogså indgivet et forslag om at indføre oldnordisk som undervisningsfag i skolerne, hvilket vel för eller senere turde blive antaget. Men hvad göres der her i Finland for at pleje et sprog, som alligevel i århundreder har været og endnu er vor dannelses sprog, og desuden tales som modersmål af den syvende del af landets befolkning? Ingen fordomsfrit tænkende mand negter at erkende dets fulde berettigelse ved siden af det finske sprog og desuagtet er der ved landets universitet ikke ansat nogen lærer i svensk eller i almindelighed i de nordiske sprog, imedens den finske sprogbygnings love fremstilles af ikke mindre end fem lærere, iblandt hvilke to ordentlige. I vore skoler undervises vistnok i svensk, men på en måde, hvis uduelighed strax må indses deraf, at de, som meddele denne undervisning, aldrig behøve at aflægge prøve på videnskabelig d. e. på oldsproget grundet kundskab i svensk. Jeg vil i denne anledning her erindre om N. M. Petersens ord (danske, svenske og norske sprogs historie d. I, side 26): «hvad de nordiske sprog i deres nærværende form angår, da kan visselig ingen forstå deres grammatik i dens enkelte dele, eller

oplyse de deri forekommende uregelmæssigheder, uden en temlig nöje kundskab i islandsken, ligeledes vil forklaring over disse sprogs enkelte ord og disses oprindelse og betydning uden samme kundskab være umulig eller forfejles».

Følgen af den vanrøgt, til hvilken det svenske sprog i Finland således er overladt, er ikke udebleven. I nyere tider er neppe noget svenskt arbejde her udgivet, imod hvis sprog ikke grundede bemærkninger ere blevne gjorte i recensioner i Sverig, og af sprogkendere med mere omfattende indsigter end man hos mange af disse recensenter kan forudsætte, vilde bemærkningerne uden möje kunne mangfoldiggöres. Man har endogså sagt, at det synes som om Rydqvists mesterlige værk «Svenska språkets lagar» endnu ikke skulde have fundet vejen over den Botniske bugt! Dette er ikke blevet sagt uden gyldig årsag, og alligevel er det hos os, at Runeberg, Topelius, Cygnæus have frembragt sine i æsthetisk henseende så uendelig skönne udødelige mesterværker! Skal deres sprog vanrøgtes? Nej. Forglemmes? Nej. —

Småting.

Af *Rudolf Varberg.*

I.

Når man vil betegne, at dækket for en åbning særlig dör eller vindue er langtfra at være tillukket, bruges talemåden: «den (dören, vinduet, låget) står på vid gab»; dette er den almindeligste form, men hist og her især hos ikke ganske ny forfattere (f. eks. Povl Møller) forekommer en noget afvigende form: «står på vid gavl». Hvilket er nu vel det rette? Ved det förste öjekast er man udentvivl tilböjelig til at erklære sig for den förste variant, der i talen vistnok er eneherskende og synes at give en god mening, idet en åbning kaldes et gab i god overensstemmelse med sprogbrugen forresten. En nærmere betragtning gör dog sagen tvivlsom. Det er således mistænkeligt, at det utvivlsomt hedder på vid gab og ikke på vidt gab, uagtet «gab» uimodsigelig er intetkön. Stod dette moment imidlertid ene,

kunde det måske forklares på anden måde. Det kunde tænkes, at «gab» som såmange andre ord i vort sprog (f. eks. sted, menneske) i tidens løb havde skiftet kön, og at i denne bestemte talemåde det gamle kön undtagelsesvis havde holdt sig, ganske på samme måde, som mange endnu vedblive at skrive «istedenfor». Der kommer imidlertid andre grunde til, der göre det sandsynligt, at i daglig tale er der udfaldet et l af talemåden på vid gavl, hvorpå man efter en falsk etymologi har gjort v til b. På Svensk hedder det nemlig «stå på vid gafvel» (Bellman: «Krogdörn står på gafvel mina bröder»), medens et gab hedder «gap». Undersøge vi nu, om vi i vort nuværende sprog da ikke have ordet «gavl», finde vi det også, vel i en noget særlig betydning, men denne ligger dog ikke fjærnere fra den her gældende, end at man vel kan tænke dem forenede i ett ord. Ordet gavl, der ganske rigtig er fælleskön, bruges nemlig om en bygnings endeflader (modsat forsiden og bagsiden) og vel nærmest om den del af endevæggen, der foroven begrændses af tagets to sammenløbende sider, forneden af øverste stokværks loft! Dette parti danner imidlertid en ligebenet triangel, og netop samme figur fremkommer, når man lukker en dör op, idet dörens nederste (øverste) rand danner en ligebenet triangel med det netop ligeså store dörtrin (karmen). Ser man nu hen til talemåden «vid gab» ɔ: gavl, bliver det sandsynligt, at «gavl» i vort sprog oprindelig betyder «vinkel», og at det derfra er gået over til at betegne 1) den ved dörens åbning dannede vinkel, der bliver «vid», når dören lukkes meget op, dören står da på en vid vinkel; 2) vinkelen mellem de sammenløbende tagsider, hvilken navnlig viser sig ved husets endestykker; 3) disse endestykker selv.

II.

Det er bekendt, at København har opslugt en tidligere bondeby Solbjerg, der antages at have ligget, hvor Vesterbro nu har sin plads. Dette bynavn forekommer flere steder i Danmark, og dets betydning synes at ligge nær, nemlig som der forklares i Björnstjerne Björnsons fortælling («Synnøve Solbakken»), at være et bjerg, hvorpå solen skinner. Det er imidlertid et spörgsmål, om ikke en anden forklaring idetmindste i nogle tilfælde vilde være rimeligere. Almuen, vistnok også kæmpeviserne, taler om, at solen bjerger sig ɔ: går ned. I Karl Baggers nylig udgivne samlede værker (1ste binds 338)

findes Ordet solbjerglav om tiden for solnedgang. Dette viser tilstrækkelig, at solbjerg kan betyde solnedgang; men nu er i næsten alle sprog solnedgangen brugt til betegnelse for vesten ligesom opgangen for østen (*occasus*, *oriens*, Abend, Morgen, *sunset*), det ligger da nær at antage, at dette også har været tilfældet i Dansk, og at solbjerg således kan have betydet vest. Når en landsby altså har båret dette navn, kan det simpelthen betyde, at den lå vestlig for noget andet. Dette passer godt på det her omhandlede Solbjerg, der lå vesten for København og dettes forgængere, men på et fladt terrain, eftersom Vesterbro ikke frembyder noget bakkeparti.

En Efterslæt til Dialogus de oratoribus.

Af *P. Voss.*

Cap. 15. Her bör læses: *Tum Aper: non desinis, Messalla, vetera tantum et antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia irridere atque contemnere? nam hunc tuum sermonem saepe excepi, cum oblitus et tuae et fratris tui eloquentiae neminem hoc tempore oratorem esse contenderes, aliis iniquus eo, credo, audacius, quod maligni hominis opinionem non verebaris, cum eam gloriam, quam alii tibi concedunt, ipse tibi denegares.* At Haandskrifternes *antiquis* er meningslöst, har alle seet. Mod Ritter (*antiquis eo, credo, aequus audacius* etc.) bemerker jeg, at til at være *aequus antiquis* kræves ingen særegen *audacia*. Messalla kan saa meget dristigere være en stræng Dommer mod andre, som han selv ikke gjör Fordring paa nogen Overbærenhed. Billighed (*aequitas*) kræver i Almindelighed, at vi maaler andre med det Maal, hvormed de maaler os. Men Messalla tör, uden at udsætte sig for Beskyldningen for *malignitas*, være *iniquus* mod andre trods den Anerkjendelse, disse andre yder ham, i det Öieblik han nemlig selv frabeder sig denne deres Anerkjendelse.

Cap. 36. *Nam etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quae composita et quieta et beata re publica tribui fas erat, tamen illa perturbatione et licentia plura sibi*

assequi videbantur, cum mixtis omnibus et moderatore uno carentibus tantum quisque orator saperet quantum erranti populo persvadere poterat. Man ser, at Nutidens (Keisertidens) Talere og deres Vilkaar stilles i bestemt Modsætning til den republikanske Tidsalder. Eftersom der læses, kan imidlertid Subjektet for *videbantur* ikke være noget andet end det frg. *horum quoque temporum oratores*, medens Meningen utvetydigen kræver et ganske modsat. Selv om nu dette möisommeligen kunde fremlokkes ved Fortolkning, fordrer dog Modsætningen nödvendigvis, at dette Subjekt nævnes. Forfatteren har vistnok skrevet *videbantur antiqui* (chiastisk modstillet *horum temporum oratores*).

Til Cap. 10. *Tecum mihi, Materne, res est, quod, cum natura te tua in ipsam arcem eloquentiae ferat, errare mavis et summa adeptus in levioribus subsistit* har allerede Acidalius foreslaaet den, som det forekommer mig utvivlsomme Rettelse *adepturus*, uden at denne er bleven synderlig paaagtet af Kritiken.. *adepturus* vil sige: istand til at opnaa (ved Gaver og Anlæg), kaldet til at naa det höieste. Jeg har ikke havt Anledning til at se Acidalius's Rettelse. Jeg tænker mig, at han kan have sagt omtrent saa: *qui summa jam adeptus est*, *in levioribus subsistere non potest*, og omvendt *qui in levioribus subsistit, summa non adeptus est.*

Til Demosthenes de cor. § 60.

Af *P. Voss.*

῞Α μὲν οὖν πρὸ τοῦ πολιτεύεσθαι καὶ δημηγορεῖν ἐμὲ προὔλαβε καὶ κατέσχε Φίλιππος, ἐάσω. οὐδὲν γὰρ ἡγοῦμαι τούτων εἶναι πρὸς ἐμέ. ἃ δ' ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐπὶ ταῦτ' ἐπέστην ἐγώ, καὶ διεκωλύθη, ταῦτ' ἀναμνήσω καὶ τούτων ὑφέξω λόγον, τοσοῦτον ὑπειπών κτἑ. Min Bemerkning angaar de udhævede Ord *καὶ διεκωλύθη*. Det maa vække Forundring, at Taleren paa Forhaand erklærer at ville tage Sagen paa den letvindte Maade at indskrænke sit Forsvar til de Punkter, hvor Filip er bleven hindret fra at naa sit Maal, hvor det altsaa er lykkedes (Demosthenes og andre) at modarbeide Filips Intriger og Overgreb. Her synes dog en Retfærdiggjörelse mindre fornöden og man

begriber vanskelig, hvad væsentligt det er, som Taleren kunde have at aflægge Regnskab for, naar dette var det hele. Den demostheniske Politiks »points noirs«, som især tiltrængte et Forsvar, var naturligvis fornemmelig de, i hvilke denne Politik ikke havde ledet til det forönskede Resultat, og enhver Læser af Krandstalen vil erindre, at dette, som billigt, ogsaa i den fölgende Udvikling var Hovedreglen, ligesom den forelöbige Bemerkning, han ved *τοσοῦτον ὑπειπών* bebuder (*Πλεονέκτημα, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μέγ' ὑπῆρξε Φιλίππῳ κτἑ·*), netop giver den passende Undskyldning for, at Demosthenes's Bestræbelser ikke overalt har været heldige, med andre Ord, for at Filip trods disse har formaaet at sætte sine Planer igjennem. At det er det Filip har udrettet (og ikke det han i k k e har udrettet), som det her kommer an paa, sees ogsaa at være Talerens Betragtning af den Maade, hvorpaa han omtaler den Del deraf, som ikke vedkommer ham, idet det heder *ἃ — προὔλαβε καὶ κατέσχε Φίλιππος*, ikke *ἃ — μὴ προὔλαβε κτἑ.* Ogsaa Partikelen *καὶ* foran *διεκωλύθη* er neppe tilfredsstillende forklaret af Fortolkerne. Med de tidligere Udgivere at slette *καὶ* forbyder Codex Σ's Autoritet, som nu ogsaa stöttes ved den af Rehdantz collationerede Laurentianus. Det forekommer mig ikke tvivlsomt, at Demosthenes har skrevet *καὶ διεπράξατο καὶ διεκωλύθη.* Det sidste har han, uagtet egentlig ikke hörende hid, alligevel ved en overraskende Vending tilföiet, for straks at minde Folket om, at den Politik, hvis fornemste Bærer han havde været, skjönt ulykkelig i sit Enderesultat, dog ikke u d e l u k k e n d e havde hidfört Ydmygelser og Skuffelser.

Kristiania i Februar 1869.

Prøve af en Euripides-Oversættelse[1]).

(Troerinderne V. 98—568).

Af *C. P. Christensen Schmidt.*

Hekabe.

Usalige, op! reis op Dig fra Jord!
Löft Nakken kun! Her er ei Troja meer,
Ei Dronning er Du udi Trojas Land.
Du maa finde Dig i at Lykken er vendt.
Lad for Strömmen det gaae, som Lykken det vil,
Og paa Livets Baad vend Stavnen ei fræk,
Mens Bölgen Du trodser, mod Skjæbnen.
Ak, ak! ak, ak!
Hvad Jammer blev ei mig Arme tildeel,
Hvis Hjemstad faldt og Husbond og Börn!
Du Fædrenes Glands, hvis Vælde er brudt,
Hvor var Du saa reent dog et Intet!
Hvad fortier jeg helst? hvad fortier jeg ei?
Hvad begræder min Sang?
Jeg Arme, o vee for drövelig Seng,
Mine Lemmer har faaet! Hvor er det dog tungt,
At strække sin Ryg paa et Leie saa haardt!

---

[1]) Den Oversættelse, hvoraf her et Brudstykke fremlægges til velvillig Pröveise, er paabegyndt i Flensborg i Sommeren 1863 og omfatter de af Wilster ikke oversatte elleve Stykker. »Troerinderne« er oversat i 1866 og tör vel altsaa antages saa omtrent at repræsentere Oversættelsens Gjennemsnitsværdi; thi at man under et saadant Arbeide bliver ved at gjöre Fremgang i Lethed og Sikkerhed lige til det Sidste, vil let forstaaes. Jeg har valgt dette Stykke, ogsaa fordi det ved sine metriske Formers Mangfoldighed syntes mig vel egnet til at give en nogenlunde alsidig Forestilling om mit Arbeides Beskaffenhed. Som man vil see, har jeg sögt i de lyriske Partier at gaae de originale Versformer adskillige Streger nærmere end baade Wilster og navnlig Dorph, saavidt jeg har troet at kunne gjöre det uden at træde Modersmaalets sproglige og rhythmiske Eiendommeligheder for nær. Hvorvidt jeg i denne og andre Henseender har været overveiende heldig eller ei — overalt kan jeg naturligviis ikke have været det —, det maa Andre bedömme. Skulde Arbeidet ogsaa i en större Kreds vinde Bifald, da mangler der fra min Side nu næsten kun den sidste prövende og glattende Haand, for at det i sin Heelhed kan overgives til Offentligheden. Oversætteren.

I mit Hoved, ak! og i Tindingen jeg
Og i Siden har Vee. Hvor trænger jeg til
At vende min Ryg, at dreie min Krop
Fra den ene Led til den anden, alt
Mens jeg qvæder med Graad min klagende Sang!
Thi Skjaldskab er og for et sorgtungt Sind,
At sjunge for gammenlös Vaande.

I raske Snekkestavne,
Som drog ad det blaanende Havdyb,
Ad Hellas' skjærmende Bugter, for Aarernes Slag
Til det hellige Troja,
Mens Flöiters fæle Jubel
Og skingre Pibers Toner löd,
Og fæsted' Touget, som med Kunst
Ved Nilens Bred blev tvundet,
Ak, ak! paa Trojas Strande,
For at hente igjen Menelaos' Viv,
Den Fule, som Skam har Kastor forvoldt
Og bragt Eurotas i Vanry,
Som har Priamos dræbt,
Mine femti Sönners Fader, og mig
Usalige Hekabe knuste
Paa denne Vanfærdsklippe!
Vee, vee! hvor ublidt sidder jeg dog
Her udenfor Agamemnons Telt,
Bortslæbt af mit Hjem, jeg Gamle, som Træl,
Med Issen ynkeligt hærget
I Sorg af skarpen Staalseg!
Op, troiske Qvinder, troiske Möer,
Som i Spærenes Dyst
Mand og Brudgom misted'!
I Brand staaer Ilion, klager med mig!
Som en Sangfugl lærer sit vingede Kuld
Sin Trille, vil jeg anföre Jer her
Til ganske anden Sang
End i fordums Tid,
Naar paa Priamos' Kongstav stöttet jeg slog
Med stampende Fod den phrygiske Takt
Til Guders glade Festchor.

Hekabe. Förste Halvchor. Siden **andet Halvchor.**

Förste Halvchor.

Hvi lyder Din Röst? hvi raaber Du saa?
Hvad betyder Dit Ord? I Hallerne hist
Har jeg, Hekabe, hört Din klagende Sang,
Og Angest og Frygt gjennembæver nu
Troerindernes Barm, som i Huset der
For Trældoms Kaar monne sukke.

Hekabe.

Mine Börn, ved Argeiernes Skibe alt
Sig rörer Haand og Aare.

Förste Halvchor.

Vee, vee! hvad vil de? vil alt over Sö
De före mig bort af mit Fædreneland?

Hekabe.

Skjöndt uvis, aner jeg Vanraad.

Förste Halvchor.

O vee, o vee!
Troerinder, frem, af Huset herfrem,
I Usalige! Ondt er at höre her:
Argeierne rede til Hjemfærd.

Hekabe.

Ak, ak!
Bring mig dog blot
Ei Seersken Kassandra hid,
Den rasende,
Til Haan for Argos' Sönner;
Da fik jeg Sorg paa Sorg kun.
O vee!
Usalig Troja sank i Gruus!
Usalig Hver, som gik derfra,
I Live som i Döden!

Andet Halvchor.

Ha, vee mig, vee! Agamemnons Telt
Jeg med Bæven forlod, for at höre af Dig,
Min Dronning, om alt i Argeiernes Hær —
Jeg Arme! — min Död besluttedes vist,
Eller Gutterne alt i Snekkernes Stavn
Sig ruste til Aaren at röre.

Hekabe.

Mit Barn, Dit Mod opmande Du maa;
Bespændt af Frygt Du seer mig.

Andet Halvchor.

Gik Bud der alt hid fra Danaos' Folk?
Hvem falder jeg til, jeg Arme, som Træl?

Hekabe.

Vist snart Din Lod vil falde.

Andet Halvchor.

O vee, o vee!
Hvem skal före mig bort til Argos' Strand
Eller Phthias Kyst, til et Öland maaskee,
Langt, langt fra Troja, mig Arme?

Hekabe.

Ak, ak!
Og hvor paa Jord
Skal seent jeg Stakkel trælle nu,
En Vandbi liig,
Et usselt Dödningbilled,
En Skygge kun fra Graven?
O vee!
Ved Dören holde Vagt kanskee,
Börn kanskee pleie, jeg som nöd
I Troja Fyrstehæder?

Choret.

Ak, ak! ak, ak! Med hvad jamrende Qvad
Beklager nu Du Forsmædelsens Kaar?
Ei lader jeg meer ved idæiske Væv
Nu Skyttelen skiftende dandse.
For sidste Gang mine Börn jeg seer,
For sidste! Ak, snart bli'er værre min Nöd,
Naar dele jeg maa med en Græker hans Seng —
Forbandet den Nat! forbandet den Lod! —
Eller bærende Vand fra Pirene maaskee
Som Terne maa gaae ved det hellige Væld.
O, kunde jeg komme til Theseus'
Höitpriste, velsignede Stad dog!
Men ei, nei ei til Eurotas' Ström,
Den forhadte Egn, hvor Helena boer,

Hvor möde jeg kan Menelaos som Træl,
Den Mand, der hærgede Troja!

Det hellige Land ved Peneios' Bred,
Den liflige Grund, hvor Olympen staaer,
Skal af Riigdom — saa har Rygtet mig sagt —
Og af yppig Frugtbarhed svulme.
Der önsked' jeg helst at bygge og boe
Næstefter Athens höihellige Stad.
Saa hörte jeg og, at Hephæstos' Land,
Den ætnæiske Vang, mod Phönikien vendt,
Den sikeliske Ös fjeldfostrende Jord,
Trindt prises som smykt med Hæderens Krands;
Saa og det Land, hvis Kyster
Det ioniske Hav omkrandser,
Som Krathis væder, den liflige Ström,
Der farver med Guld Haarlokkernes Glands
Og nærer dets Jord med sit hellige Væld
Og det signer med herlige Sönner.

Men see, en Herold fra Achæernes Hær,
Som at melde mig har nyt Budskab forvist,
Hidstyrer sin Gangs rapfodede Fjed.
Med hvad Bud? med hvad Hverv? thi Trælle jo alt
Vi er nu i Dorernes Lande.

Hekabe. Talthybios. Choret.

Talthybios.

Tidt, Hekabe, det veed Du, förte mig min Vei
Til Troja, udsendt som Herold af Argos' Hær,
Saa kjendt af Dig tilforn alt, Qvinde, kommer jeg,
Talthybios, nu at bære Dig ny Tidende.

Hekabe.

Saa skeer da, hvad forlængst, Qvinder, vi frygtet har.

Talthybios.

Jer Lod er kastet, om I derfor Frygt har havt.

Hekabe.

Ak, ak! Hvorhen byder Du os at gaae?
Til det thessalske Land? eller til Kadmos' Stad?

Talthybios.

Ei faldt I alle Een til; Hver sin Herre fik.

Hekabe.

Og Hvo vandt da Hver? Hvem i den fangne Flok
Bier en taalig Lod?

Talthybios.

Jeg veed det; spörg kun særskilt, ei om Alt iflæng.

Hekabe.

Velan, siig mig da, Hvem der mit arme Barn,
Hvem min Kassandra vandt.

Talthybios.

Forlods hun gaves til Kong Agamemnon selv.

Hekabe.

For at tjene hans Viv fra Sparta kanskee
Som Træl? Vee mig, vee!

Talthybios.

Nei, for at hun som Lönbrud dele skal hans Seng.

Hekabe.

Hvordan, hun, som til Skjænk fik af Apollon selv,
Den guldlokkede Drot, leielöst Jomfruliv?

Talthybios.

Ham Elskov ramte til den gudbetagne Mö.

Hekabe.

Kast nu, mit Barn, af Din Haand
Tempelets Nögler, af Halsen riv
Dine Krandses hellige Pryd!

Talthybios.

Er det ei stort, at hvile i en Konges Arm?

Hekabe.

End hun da, som I nys rev af min Moderfavn?

Talthybios.

Er det Polyxena, Du mener, eller hvem?

Hekabe.

Netop; Hvem blev hun tildeel?

Talthybios.

Hun sattes til at tjene ved Achilleus' Grav.

Hekabe.

O vee! har jeg mit Barn da til Gravtjeneste födt?

Men hvad er dog det for en Sæd, Ven?
Hvad er dog det for en Grækerskik?

Talthybios.

Priis lykkelig Din Datter; hun er vel forvart.

Hekabe.

Hvordan! ha, hvilket Ord! skuer hun Solens Lys?

Talthybios.

Saa fik hun Kaar, at fri hun er for alskens Nöd.

Hekabe.

Men siig, hvad Skjæbne den arme Andromache da fik,
Hun, som var Hektors Viv, min malmhjertede Söns.

Talthybios.

Hun gaves ogsaa forlods til Achilleus' Sön.

Hekabe.

Og Hvem skal jeg trælle da for, hvis svage Alderdom
Trænger til tredie Fod, trænger til Stav i Haand?

Talthybios.

Ithakas Drot Odysseus Dig til Eie fik.

Hekabe.

Ak, ak!
Saa slaa Din nögne Isse nu,
Flæng nu med Neglene Dine Kinder baade!
O, vee mig, vee!
Den forvorpne, den lumske Mand at tjene blev min Lod,
Den retfjendske Skalk, den vrangsindede Trold,
Hvis glatte Ord allevegne
Tvetunget vende bestandigt Alt snart op, snart ned,
Stiftende Splid og Kiv, hvor för Venskab var.
Beklager mig, I Trojas Qvinder!
Af Vanfærd kuet og plat forödt
Jeg Arme segner; Ingen fandt
Tungere Lod end jeg.

Choret.

Din Skjæbne veed Du, Frue; men Hvo raader vel
For mine Kaar i Hellas' eller Argos' Land?

Talthybios.

Op nu, I Svende! flux Kassandra I herud
Maae före, at vi hende i Hærdrottens Haand

Kan give; siden bringer jeg de Andre og
Hver sin Slavinde, som dem Loddet skiftet har.

Ha, hvad er det! Derinde blusser Faklers Glands.
Hvad er paa Færde? sætte Trojas Qvinder Ild
Paa Husets Vraa, fordi de heden föres skal
Til Argos' Land, at de maae finde Döden selv
I Luerne? Vel ömmer sig i slige Kaar
Fribaaren Nakke ved at bære Vanhelds Aag.
Luk op, luk op, at ikke jeg faaer Skylden for
Hvad dem er tjenligt, men Achæerne imod!

Hekabe.

Nei, ikke tænde Ild de; det min Datter er,
Kassandra, som i Vanvid stormer hastigt hid.

Hekabe. Talthybios. Kassandra. Choret.

Kassandra.

Var Jer! giv Plads! bær Lys! Festligt skal Templet her —
See kun, see! —
Lue i Faklers Glands.
Hymen, o Hymenæos, hil!
Held Brudgommen! og Held,
Ja, Held ogsaa mig, mig, der som Kongebrud
Skal drage nu til Argos' Land!
Hymen, o Hymenæos, hil!
Du, Moder, jamrer jo med Graad
Bestandigt for min Fader kun, som Döden fandt,
Og for det elskte Fædreland;
Thi vil jeg til mit Bryllup selv
Tænde Ildens Lue
Til Lysglands, til Festblus,
Dig til Lyst, Hymenæos, Dig
Til Lyst, mægtige Hekate,
Som, naar Mö vorder mandet,
Er Skik og Sæd.

Hæv nu til luftigt Spring Foden, lad Dandsen gaae!
Evoe!
Lykke i rigest Maal
Times jo min Faders Huus.

Den Dands er Guder kjær.
För den, Apollon, selv; Din Dont laurbærkrandst
Jeg rögter jo i Templets Hal.
Hymen, o Hymenæos, hil!
Dands med, Kjærmoder! lee, vær glad!
Kom, flyt herhid Din kjære Fod og lad med min
Dens Fjed sig slynge hid og did!
Stem i hver Een: Hil, Hymen, hil!
Sjunger höit for Bruden
Med Frydqvad, med Festraab!
Op, I phrygiske Möer, op!
Med Sang priser i Höitidsdragt
Ham, hvem Skjæbnen mig kaared'
Til Ægtemand!

Choret.

Grib, Dronning, dog den vidbetagne Mö, at ei
Det lette Trin hun flytte skal til Argos' Hær.

Hekabe.

Vel bærer Du, Hephæstos, Brudeblus paa Jord;
Men sörgelig er Luen, som Du tænder her,
Og langt fra Fortids store Haab. O vee, mit Barn!
Aldrig jeg havde ventet, at Dit Bryllup saa
Du skulde holde, tvungen af Argeiers Spyd.
Giv mig de Fakler; ei bör saa Du bære Blus
I vild Begeistrings Tummel. Ei har Skjæbnen, Barn,
Gjort Dig fornuftig; som Du var, Du er endnu. —
Indbærer disse Fyrrekjerter, og med Graad
Besvarer, Trojas Qvinder, hendes Bryllupsqvad.

Kassandra.

Kjærmoder, smyk mit Hoved Du med Seirens Krands
Og glæd Dig til mit kongelige Giftermaal;
Fölg mig paa Vei, og gaaer jeg Dig ei villig nok,
Saa driv mig frem; thi farer Loxias ei med Tant,
Da vil for Agamemnon, Argos' höie Drot,
Mit Bryllup vorde mere tungt end Helenas.
Ham selv jeg dræbe, alt hans Huus jeg hærge skal
Til Bod for mine Brödres og min Faders Drab.
Men jeg vil tie, qvæde ei om Öxen her,
Som paa min Hals skal falde og paa Andres med,
Ei om det svare Modermord, mit Ægteskab
Skal volde, og om Atreushusets Undergang.

Men vise vil jeg, at vor Stad er lykkelig
Langt meer end Hellas; vel er jeg besat, men dog
Saa længe skal jeg hvile fra mit Sværmeri.
Har de ei for een Qvindes, for een Elskovs Skyld,
Mens Helena de sögte, mistet Tusinder?
Har for sin værste Fjende ei sit Kjæreste
Den snilde Hærdrot ödet, offret Broderen
Sin Faderfryd i Hjemmet for en Qvindes Skyld,
Som blev endda godvillig bortfört, ei med Vold?
Og da de hid var komne til Skamandros' Bred,
Da faldt de ei, fordi man vilde röve dem
Hjemstavn og Fædremure; og hvem Ares vog,
Fik sine Börn ei skue, ei hans Hustrus Haand
Ham klædede i Liigskrud, men i fremmed Jord
Han hvile maa. Og hjemme gik det ligedan:
Her döde Enker, Gubber her i barntomt Huus,
Som fostred' Börn forgjæves, og som Ingen har,
Som kunde hædre deres Grav med Offerblod.
Det var den Priis, de vandt for deres Ledingsfærd.
Bedst er at dölge saadan Skjændsel; aldrig jeg
Sligt Skjaldskab vil mig önske, som kun qvæder Meen.
Men Trojas Kæmper — större Hæder gives ei —
For Fædrelandet döde, og hvem Spydet vog,
Hans Liig blev hjemfört til hans Huus af Vennehaand
Og fandt i Fædrestavnens Jord sit Gjemmested,
Af deres Hænder smykket, hvem det Pligten böd.
Og de, som ei i Kampen faldt af Phrygerne,
De levede med Börn og Hustru Dag for Dag,
En Glæde, som forundtes ei Achæerne.
Hör og om Hektors Kaar nu, som Du sörger for:
Han gik i Döden, höilig priist for Mandemod;
Og det har kun Achæerhærens Hidfærd voldt;
Hvis den var bleven hjemme, var hans Dyd ei kjendt.
Og Paris fik Zeus' Barn tilægte; ellers var
Hans Ry forbleven uomtalt i Hjemmets Vraa.
Vel bör for Krig sig vogte, hvo som Viisdom har;
Men skal det være, da kan ærlig Undergang
Kun hædre Landet, feigt at falde bringer Skam.
Derfor, Kjærmoder, ei vort Land du ynke bör
Og ei mit Bryllup; thi ved denne Ægtepagt
Jeg dem skal öde, som vi begge hade meest.

Choret.

Hvor lysteligt Du spöger med Din egen Nöd
Og qvæder Spaadom, som vist aldrig sandes skal!

Talthybios.

Hvis ei Apollon havde Dig med Uvid slaaet,
Ei ubetalt min Hærdrot skulde Du forvist
Med saadant Varsel sende bort af dette Land.
Men ei er bedre, seer jeg, hvo som agtes höit
Og tykkes Mængden klögtig, end den Usleste.
Thi han, alt Grækerfolkets store Overdrot,
Den elskte Sön af Atreus, blev af Elskov ramt
Netop til denne Rasende, som jeg, der er
En fattig Mand kun, aldrig vist til Brud mig tog.
Hvad Du, som ei er ved Dit fulde Vid, har talt
Til Haan for Argos og til Lov for Phrygerne,
Jeg lader Vinden före bort; men fölg med mig
Til Flaaden nu, en herlig Brud for Hærens Drot.
Og Du fölg med Laertes' Sön, naar han faaer Lyst
Dig bort at före; en forstandig Qvinde Du
Til Frue faaer; saa siger Hver, som drog herhid.

Kassandra.

Den Træl er mundrap! Hvi dog bære Hædersnavn
Herolderne, som almeent hades trindt paa Jord,
Haandgangne Mænd hos Fyrster og hos Stater kun?
Du paastaaer, at min Moder til Odysseus' Hal
Skal drage; hvad bli'er da vel af Apollons Ord,
Som mig forkyndtes, og som melder, at hun her
Skal döe — ei Mere siger hende jeg til Spee.
Den Arme veed ei, hvad der venter ham for Meen;
Vist skal min Nöd og Phrygernes ham tykkes Guld
Engang; thi ene skal han Hjemmet naae, og först
Ti Aar skal svinde til de ti, han dvæled' her,
Hvor frygtelig ved Fjeldets snevre Vexelström
Charybdis bygger, og Kyklopen, gram i Hu
Til Magtraad, og Ligystias Kirke, som til Sviin
Omskaber Folk, og Skibbrud paa det salte Hav,
Og Lotosurtens Tryllekraft, og Helios'
Hellige Köer, hvis kjöd engang höit bröle skal,
Laertes' Sön til Vaande. Kort at sige Alt:
I Live skal han Hades see, og Havets Svælg
Kan undgaae, for at finde hjemme tallös Nöd.

Dog hvi taler jeg saa længe om Odysseus' Lidelser?
Gak afsted, at jeg hos Hades snart min Brudgom favne maa.
Slet Du jordes skal, Du Slette, ei ved Daglys, men ved Nat,
Du, som kroer Dig nu i Lykken, Danaernes Hövedsmand.
Ogsaa mig skal Fjeldets Klöfter, brusende med Vintrens Flom,
Skylle nær min Brudgoms Gravsted, nögen henslængt, op som Liig;
Vilde Dyr skal sönderslide mig, Apollons Tjenerske.
Bort, I min Begeistrings Smykker, Krandse, som min Gud mig gav,
Bort! jeg svigter nu hans Fester, som tilforn min Stolthed var,
Af min Isse jeg Jer slænger; mens mit Legem end er reent,
Sender jeg paa Vindens Vinger Dig dem, höie Sandsagnsdrot.
Hvor er Hövedsmandens Snekke? siig, hvor skal ombord jeg gaae?
Nu er Tid, at flux Du agter, om der blæser seilgod Bör;
Thi af Land i mig Du förer een af Hævnens Möer tre.
Nu farvel, Kjærmoder, græd ei! elskte Fædreland, farvel!
Brödre, som i Jorden hvile, Fader, som mig Livet gav,
Snart I see mig hist hos Eder; seiersæl jeg drager did,
Naar jeg Atreus' Huus har ödet, som har os voldt Undergang.

Hekabe. Choret.

Choret.

I, som den gamle Hekabe skal vogte, seer
I ikke Eders Frue segne maallös om?
Grib hende dog, I Arge, lad dog ikke saa
Den Gamle falde; reiser hende op fra Jord.

Hekabe.

Nei, Piger; lad mig — ukjær Hjælp er ikke Hjælp —
Kun her paa Jorden ligge; sligt et Leie værd
Er, hvad jeg lider, led alt og skal lide end.
I Guder! — vel I yded' mig kun ringe Hjælp;
Dog sömmer saa det, at man kalder Guderne,
Naar man er her i Verden udi Vanheld stedt.
Först lyster mig at qvæde om min Lykke nu;
Des större Medynk vækker med min Nöd jeg da.
En Kongedatter var jeg, blev en Konges Viv,
Og bolde Sönner jeg ham födte; ei var de,
Som Folk er fleest, men ypperst iblandt Phrygerne;
Ei nogen Viv i Troja, ei i Hellas' Land,
Ei blandt Barbarer bramme kan med slige Börn.
Og dem har jeg seet falde for Helleners Spyd
Og klippet dette Hoved ved de Dödes Grav.

Og deres Fader Priamos begræd jeg ei
Paa Andres Ord, med disse mine Öine saae
Jeg selv ham myrdet ved hans Huusguds Alterild,
Og Byen stormet. Og de Möer, jeg fostrede
Til Hæderspagt med Blomsten af en Beilerflok,
De reves, fostrede for Andre, af min Arm,
Og ei er Haab, at de skal meer faae mig at see,
Ei heller skal jeg nogentid see dem igjen.
Og nu tilsidst, som Kronen paa min svare Nöd,
I Trældom skal jeg Gamle gaae til Hellas' Land;
Og hvad der mindst mig tjener i min Alderdom,
Paalægges der mig; Dören vist jeg vogte maa
Og gjemme Nögler, jeg som Hektors Moder var;
Bröd maa jeg bage, og paa Jorden hvile haardt
Min runkne Ryg istedenfor paa Kongeseng;
I revne Klæders Pjalter skal jeg svöbe hist
Min revne Krop, som ei sig sömmer Riigmands Viv.
Vee, hvad har for een Qvindes, for eet Bryllups Skyld
Jeg Arme dog ei döiet og skal döie end!
Du min Kassandra, som med Guder sværmet har,
Hvor ynkeligt Du skilles ved Din Jomfrustand!
Og hvor er Du, usalige Polyxena?
Ei Sön, ei Datter har jeg Gavn og Glæde af,
Jeg Arme, skjöndt saa mange spired' af mit Skjöd.
Hvorfor da reise I mig op? hvad Haab er her?
Nei, flyt min Fod, saa kjælen hist i Troja nys
Og nu i Trældom, til min Vraa paa Jorden redt
Ved Murens Steen, at der jeg segne maa og döe
Oplöst i Taarer. Priser aldrig Riigmands Kaar
For lykkelige, förend han er heden gaaet.

Choret.

Sjung mig om Ilion nu,
Sjung i nye Toner,
Mens Taaren rinder derved,
O Musa, en Sörgesang.
Thi höit vil jeg qvæde her
Om Trojas Fald,
Om den Karm, som Argeierne bygte,
Fiirhovbaaren, som — ak! —
Mig Meen og Trældom voldte,
Da Hellas' Mænd guldbidslet Hest,

Höitgjaldende, med Vaaben fyldt,
Ved Porten lod tilbage.
Da toned' lydt Folkets Raab,
Som paa Trojas Klippe stod:
Op, I, hvis Jammer nu er endt,
Bring flux det hellige Billed hist
Vort Lands zeusbaarne Mö til Skjænk!
Og frem gik hver en Ungersvend,
Og Gubben selv sit Huus forlod;
Med Glædessang de hented'
Selv sig svigfuld Qvide.

Hele det phrygiske Folk
Ud til Porten strömmed',
At see det tömrede Skjul,
Hvor gjemte bag Fjeldets Gran
Argeierne laae, til Meen
For Trojas Land,
Og den himmelske Jomfru at hædre.
Flux de flyttede det,
Som tjæret Skibsskrog flyttes,
Med Lökker udaf tvunden Hamp
Til Pallas' steenbelagte Hal,
Vor Stad til blodig Qvide.
Og mens de sled, mens de loe,
Vælded' ud den mörke Nat;
Da toned' libysk Flöiteklang
Og phrygisk Qvad, og Pigerne
Sig tumled' lydt i luftig Dands
Og jubled' höit med lystig Sang;
Trindt lyste Blus i hvert et Huus
Og skræmmed' Nattens Mulmskjær
Bort fra Sövnens Leie.

Ved Bjerggudindens Tempelhal
Jeg slynged' mig i festlig Dands,
Den zeusoprundne Mö til Priis;
Da löd der Mordskrig trindtomkring
I Byen, op til Pergamos'
Steensatte Bo; med ængstlig Haand
De kjære Smaae sig klynged' fast

I deres Moders Klædebon.
Sit Skjul Krigens barske Gud
Forlod — Pallas' Værk det var —,
Og Mord trindt ved Altrene
Og hist unge Qvinders Nöd
I sværdryddet Brudeseng
For Hellas flettet' Seierens
Svendeopfostrende Krands,
Mens Phrygiens Land maa sörge.

Anmeldelser.

Theophrasti Characteres et **Philodemi** de vitiis liber decimus. Accedunt Characterismi duo ex Rutilio Lupo et ex Rhetoricis ad Herennium. Cum commentario edidit J. L. Ussing, professor universitatis Hauniensis. 8. (I—X og 1—192). Hauniæ 1868.

I.

Denne lille Bog have vistnok de fleste Philologer her i Landet, om ikke før, saa nu til Julen faaet til Foræring eller foræret sig selv. Thi om man end ikke vil vedblive med at kalde Theophrasts Charakterskildringer en liber aureus eller aureolus, maa dog enhver indrømme, at der findes ikke faa Guldkorn blandt de i den nedlagte Iagttagelser af de forskjellige Menneskenaturer. Da jeg i tidligere Dage har beskjæftiget mig en Del med dette Skrift, og da det er saa sjeldent, at man hos os ser den Slags Bøger udkomme, turde det maaske være mig tilladt at tale lidt udførligere om hele Sagen, uagtet jeg ikke har store nye Opdagelser at fremkomme med.

Den kritiske Bedømmelse af Haandskrifternes Beskaffenhed, der spiller en saa afgjørende Rolle i vor Tid med Hensyn til Fastsættelse af Texterne til de forskjellige literære Overleveringer, har vel for intet Værk havt større Betydning end for denne Bog. Da jeg for en tyve Aar siden hyppigt læste Theophrasts Charakterer med Disciplene i Borgerdydskolen paa Christianshavn, var

— jeg tilstaar det — Asts Anskuelse den, der især nød Anseelse i Forbindelse med Corays og Hottingers tidligere fremsatte Synsmaader. Men ifølge disse Lærdes Mening var det Haandskrift, som nu af saagodt som alle, hvis Stemme det er værd at lytte til, anses for det, der maa lægges til Grund, hvor Talen er om at bedømme ikke blot disse Charakterers sproglige, men ogsaa deres æsthetiske Værd, stærkt interpoleret med upassende og forkerte Tillæg paa overmaade mange Punkter. Og dog havde allerede vor Landsmand S. N. J. Bloch i sin Udgave (Lips. 1814), støttende sig til Schneiders Fortale (i ed. 1790 pp. X seqq.), med Grunde, der endnu næsten ere udtømmende, vist dette Haandskrifts Fortrin fremfor alle andre. Men hans bekjendte Brede og Mangel paa Skarphed i Bedømmelsen af forskjellige Læsemaader i Forbindelse med en nærgaaende Kritik af Ast kort efter at den 1ste Del af hans Bog var udkommen, maa vel have skadet hans Anseelse ogsaa der, hvor han baade havde Retten paa sin Side og forsvarede den paa rette Maade. Da der nu især efter H. E. Foss', M. H. E. Meiers, F. Duebners og Eug. Petersens Arbejder og efter C. G. Cobets ombyggelige Collation af det mest omtvistede Haandskrift har dannet sig en nogenlunde fast Overbevisning om Haandskrifternes forskjellige Betydning, vil det maaske ikke synes overflødigt kort at angive Resultaterne af disse Undersøgelser, tilmed da de ere ret interessante, og det desuden er lidt besværligt at komme igjennem f. Ex. Eug. Petersens ikke synderlig klart skrevne Bog.

II.

Den første Udgave (1527)[1]) indeholder kun foruden Prooemiet 15 Charakterer, ligesom de derefter følgende tre Udgaver. Til disse 15 føjedes der otte nye af Camotius i hans Udgave af Aristoteles[2]) 1552, hvilke optoges i de sex følgende Udgaver. Endelig kom der 1598 i Casaubonus' anden Udgave fem[3])

---

[1]) *Θεοφράστου χαρακτῆρες.* Cum interpretatione latina per Bilibaldum Pirckeymerum, jam recens edita. Norembergæ MDXXVII (8.). Mulig er Udg. efter det Hdskr. (cod. Nr. 241 bibl. Angelicæ), som ogsaa Siebenkees har undersøgt. Det er P.s Text, som Ast har lagt til Grund for sin Text af de 15 første cpp. (s. Fortalen p. V).

[2]) Aristotelis opera, studio Jo. Babtistæ Camotii. græce. Venetiis 1551—53. 8. Voll. I—VI. Grundlaget for Texten i cpp. XVI—XXIII hos Ast. (ibid.)

[3]) Theophrasti characteres ethici, sive descriptiones morum, Græce. J. Casaubonus recensuit, in latinum sermonem vertit et libro commentario

nye til, saaat der altsaa havdes 28. Dog maa endnu bemærkes, at af de 4 Palatinerhdskr., som C. benyttede, sluttede det, som indeholder tillige de 5 nye cpp., med to Titler paa Charakterer, nemlig: περὶ φιλοπονηρίας og περὶ αἰσχροκερδείας, men uden nogen Text dertil. Det samme er Tilfældet med to andre Haandskrifter, som Schneider (ed. 1790, præf. VII) anfører, der i Slutningen have de Ord: περὶ φιλοπονηρίας, λθ' (skal vel være κθ'), περὶ αἰσχροκερδείας, λ'. Ogsaa kan tilføjes, at det Hdskr., som Camotius benyttede (enten dette nu var selve Gvelferbyt. 2, som Eug. Petersen mener, eller efter Fischers Mening et dermed overensstemmende), begynder med de Ord: ἐκ τῶν Θεοφράστου χαρακτήρων μέρος. — Uagtet der i de følgende 150 Aar fremdroges ikke faa Læsemaader af forskjellige nye Hdskr., som følgende Udgivere benyttede, sluttede denne Periode af Theophr.s Texkritik endnu med kun 28 cpp. i den omhyggelige Fischers Udgave.[1]) — Da der kjendtes vel over 30 Hdskr. af forskjellig Godhed, men intet indeholdt flere end 28 Charakterer, kunde man næppe vente en Forøgelse af Char.s Antal. Men i Aaret 1743 omtalte Prosper Petronius i et italiensk Tidskrift ved Anmeldelse af de Pauws Udgave af Theophr. Char. (1737), at han (Petronius) stod i Begreb med at udgive Teophr.s Charakterer i en tredobbelt forøget Skikkelse. Dog, da han døde 1783, vare kun 3 Blade trykte. Derefter besørgede Jo. Chr. Amaduzzi 1786 (i Parma) en elegant Udgave af de hidtil manglende Charakterer περὶ φιλοπονηρίας og περὶ αἰσχροκερδείας. Men jeg er desværre ikke istand til nøjagtigt at sige, hvorefter de udgaves[2]), da jeg ikke engang har set denne sjeldne Bog. Dette inter-

---

illustravit. (1592, alt. 1598). Disse 5 nye Ch. udgav Cas. efter en Afskrift af Marqvardus Freherus efter et Palatinerhdskr. De danne Grundlaget for Texten hos Ast af cpp. XXIV—XXVIII.

[1]) Theophrasti characteres. Recensuit, animadversionibus illustravit atqve indicem verborum adjecit J. F. Fischerus. Coburgi 1763. 8. Texten slutter sig til Casaubonus' 3die Udg. med de Forandringer, som navnlig Needhams Udg. og de for denne collationerede nye cdd. medførte (s. Fisch. præfat. Slutn.).

[2]) Schneider (ed. 1., præf. XI) siger nemlig: post viri (Petronii) docti mortem schedas reliqvas collegit atqve inde, codice tamen ipso non inspecto, publicavit duo postrema capita J. Ch. Amadutius. Ast (ed. maj. prol. 39) derimod: qvo (Petronio) mortuo tria folia typis expressa editionis illius in Amadutii manus venerunt, qvi qvum Petronii schedæ reperiri non potuissent, ad codicem Vaticanum ipse confugit, unde duo illa capita adhuc inedita transscribi curavit et edidit.

essante og værdifulde Fund havde dog lige indtil for en halv Snes Aar siden en tynd Lykke, thi hverken Dan. Bech (1787) eller J. H. Nast (1791), som dernæst gjorde Brug af Fundet, synes at have set selve Vaticaner-Hdskr. eller i det Mindste Amaduzzis egen Udgave, men den første benyttede et Aftryk efter A.s Bog i et italiensk Tidskrift, og den sidste J. P. Siebenkees' Collation, hvis Upaalidelighed og Skjødesløshed i denne Sag nu tydelig er godtgjort af Cobet. Det er derfor ikke saa aldeles uforklarligt, at Mænd som Corays, Hottinger og Ast have kunnet erklære hele Fundet for «en senere Interpolation maaske fra det 10de Aarh.» — Endnu maa omtales — jeg vil kalde det — en Episode med Hensyn til Textkritikens Historie. Chr. Wurm fandt 1822 i et Münch.-Hdskr. sammen med Fragmenter af to andre philosophiske Skrifter et Uddrag af Proømiet og de 21 første Characterer af Theophrast, men saa fortyndet, at nogle af Charakterskildringerne bestaa af tre Linier (den 7de og 15de). Om disse eller i det mindste om Proømiet og de fem første Charakterer, der ere lidt fyldigere, omtrent det halve eller en tredie Del af de sædvanlige Udgavers, paastod F. Thiersch, at de vare de oprindelige theophrasteiske Charakterer. Men baade Foss og E. Petersen have med fuldkommen overbevisende Grunde eftervist det aldeles urimelige, der ligger i denne T.s Antagelse. Et Curiosum skal jeg dog omtale. Det er nu bekjendt for alle ved Hjælp af Pal.-Vat. (som T. maa have kjendt af Nast's, Goez' eller Schneiders Udgaver), at den større Halvdel af cp. 11 har sin oprindelige Plads i cp. 30. Men dette ved et ydre Tilfælde paa et aldeles forkert Sted indkomne Stykke har Münch.-Hdskr. (i sit Uddrag) paa det forkerte Sted.

III.

Flere af de Hdskr. til Theophrast, som tidligere Udgivere have benyttet, ere ikke senere undersøgte. Ved Hjælp af Hdskr., som have været Gjenstand for omhyggelige Collationer, maa følgende Orden anses for den rette:

I. Codex Palatino-Vaticanus. Det er en Papircodex fra det 14de Aarh., skreven af forskjellige. Den bestaar af 359 Blade; Theophr.s Charakterer begynde 253. Der er en Mængde Forkortelsestegn, Mærker o. l.; men alt af sædvanlig Slags. Non est unum vocabulum, siger Cobet, de cujus vera scriptura aliqva dubitatio inter legendum oboriri possit, et certa ubiqve est lectio; dog er den fuld af mange Slags Fejl. En

særskilt Afskrift (ikke blot Varianter til en forhaandenværende Udgave, som C. Badham ydede Foss) af de Partier af dette Hdskr., som indeholde Theophrast, har Cobet givet i 8de Bind af Mnemosyne (1859) og tillige eftervist alle Fejlene i Siebenkees' Collation. Ja af nogle Steder har Cobet endog ladet en af sine fordums Disciple tage fornyet Collation[1]. Dette Hdskr. indeholder kun de 15 sidste cpp. (XVI—XXX); men det har disse fuldstændigere end noget andet Hdskr. Tillige bør bemærkes, at hver Charakterskildring har sit Tal (fra ις´ til λ) og sin Overskrift, og at det hele indledes med de Ord *ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοφράστου χαρακτήρων*. Dette Haandskrift er ikke blot det eneste, der har de to sidste cpp., men paa mangfoldige Steder giver det baade hele Sætninger og enkelte Ord, som de øvrige Hdskr. mangle. Det er det, som man maa lægge til Grund, naar man vil danne sig en nogenlunde sikker Mening om Sproget, det vil da især sige, om de særegne Sætningsforbindelser i alle Charaktererne, om den særegne Brug af Infinitiv, for mere i Almindelighed at henstille Charaktertræk, der ikke ere hentede fra visse bestemte Tider eller Steder.

II. Codices regii Parisienses n. 4264 og n. 2758. Det er to Pergamenthdskr. fra Begyndelsen af det 10de Aarh., som Gv. Clericus collationerede for P. Needham til hans Udg. 1712, der betegnede dem (Paris.) A, B. Senere ere de omhyggelig undersøgte af F. Duebner. De indeholde kun de 15 første cpp. I de fleste Tilfælde stemme de overens, dog saaledes, at det er tydeligt, at det ene ikke er afskrevet efter det andet, men begge synes at forudsætte samme Grundcodex. Dog er As Læsemaader i det Hele at foretrække. — Til disse slutte sig de øvrige Hdskr., der kun have de 15 første cpp., forsaavidt der haves bestemt Underretning om dem; nemlig: 1) to Pariser-Hdskr. n. 2660 og n. 2762 og et tredie, Coislinianus (alle benyttede af Needham og benævnede cdd. Gall. 3, 4, 5, el. C, D, E); 2) Baroccianus (n. 194 bibl. Barocciau. i Oxford, fra det 15de Aarh.), ligeledes benyttet af Needham[2]; 3) Gvelferbytanus n. 21, en Papircod. fra det 13de Aarh., benyttet af

[1]) At Cobet iøvrigt ogsaa har gjort sig skyldig i enkelte Uagtsomheder har Hanow vist (symb. crit. 1860 p. XIV); et Par enkelte Trykfejl (?) har jeg selv fundet.

[2]) Hertil maa endnu regnes den af F. Duebner benyttede cd. Fontebladensis, der kun paa ét Sted afviger fra Pariser-cdd.

Fischer (s. præf.); 4) Monacensis n. 490, collationeret baade af Foss og Eug. Petersen (tidligere benyttet af Ast efter en ikke nøjagtig Collation). Dog maa mærkes, at der ikke er faa Steder, hvor disse Hdskr. ikke følge cdd. Paris., men de Hdsk., der have 28 cpp. — Blandt disse indtager cd. Rhedigerianus den første Plads (cd. Vratislaviensis bibl. Rhedigerianæ); det er en Papircd., der paa ikke faa Steder slutter sig til Parisercdd., især til B, undertiden ogsaa til cd. Palat.-Vat. Den er collationeret af F. Haase til Foss. Nærmest til den slutter sig den for Casaubonus' anden Udg. af Marq. Freher. collationerede Palatinercd., hvorefter første Gang optoges i Udgg. cpp. XXVI—XXVIII. Om de øvrige Hdskr., der anføres, anser jeg det for unødvendigt at tale i denne korte Oversigt, thi enten ere de kun overfladisk behandlede eller deres Læsemaader ere i Reglen ubrugelige. Om Wurms Münchnerhaandskrift, som Eug. Petersen har optaget i sin Udgave, er talt ovenfor.

Det Resultat altsaa, som man for Øjeblikket med Hensyn til Texten er kommen til, synes at være dette: Hoved-Hdskr. er Palat.-Vaticanercd.; skjøndt langt fra fri for Fejl, maa det lægges til Grund for hele den sproglige Behandling af Th. ch., ikke blot for de 15 sidste cpp. For de 15 første cpp. ere de to Pariser-Hdskr. A og B de bedste, skjøndt de af forskjellige Grunde snart mangle enkelte Ord snart hele Sætninger[1]), og forresten ere fulde af andre Fejl. Af disse to frembyder, som sagt, atter A hyppigst de rigtigere Læsemaader, men ofte finde vi dog disse i B og den dertil sig sluttende Rhedigerianus.

IV.

Hvorledes forholder det sig med dette Skrifts Authenti? Vi saa ovenfor, at der i det paalideligste Hdskr. stod foran de 15 sidste Charakterer: *ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοφράστου χαρακτήρων*, og at der ligeledes læstes i det af Camotius benyttede Gvelferbyt. med 23 Charakterer: *ἐκ τῶν Θεοφράστου χαρακτήρων*. Diogenes fra Laerte (210 eft. Chr.) er den første, som ligefrem citerer Navne

[1]) Om Grundene til disse Udeladelser, der paa ingen Maade altid kunne betragtes som Tilfældets Værk, er der fremsat flere Formodninger, som jeg ikke her skal fremføre, men blot henvise den, der har Interesse for denne Side af Sagen, til at sammenligne f. Ex. cp. 11 i Fischers Udg. med cp. 30 af Palat.-Vat., eller cpp. 6—21 i Eug. Petersens Udgg. af Münchnerhdskr. med de tilsvarende i en af de nyere Udg. af Theophrast.

paa Skrifter af Theophrast, der passe paa dette Skrift: *ἠθικοὶ χαρακτῆρες α'* og *χαρακτῆρες ἠθικοί* (V, 2, 47 sq.). — Bortlages Proømiet, der baade ved det egentlig Sproglige, ved de logiske Forbindelser og ved anførte Facta viser sig som et senere[1], Theophrast urigtigt tillagt, Arbejde af en lidet skarptænkende, maaske endog udenfor Grækenland levende Forfatter, og udskydes de til enkelte Capitler tilsatte Slutninger (f. Ex. til cpp. 1, 6), saa have vi en Række af Charakterskildringer, der alle ere ordnede paa samme Maade: først i hver en meget kort, ofte lidet skarpsindig og lidet udtømmende Bestemmelse af den enkelte Charakter, dernæst en Række løst forbundne (sædvanlig med *καί*, *δέ* el. l. sammenknyttede) Angivelser af, hvorledes Begrebet fremtræder i enkelte Handlinger eller Tilstande (indledede efter Definitionen med: *ὁ δὲ* (f. Ex. *εἴρων*) *τοιοῦτος τις οἷος* eller *τοιοῦτος οἷος*, *τοιόσδε τις οἷος*, *τοιοῦτός ἐστιν οἷος*, eller *τοιοῦτόν τινα*, *ὥστε*, sædvanlig i alle Udtrykkene med efterfølgende Infinitiv). Stoffet er som oftest hentet, ligesom Komediens, fra det daglige Liv, sjeldnere fra Historien, og det Hele stemmer, saavidt vor Kundskab gaar, med attiske Tilstande paa den Tid, da Theophrast levede. — Men ligesaa lidt som de enkelte Træk af hver Charakter følge efter hinanden i nogen logisk eller psychologisk Orden, ligesaa lidt ere de 30 Charakterer ordnede sammen efter deres mere eller mindre beslægtede Natur. Heller ikke have vor Tids Lærde — jeg haaber at turde sige — endnu været istand til i hvert Capitel at eftervise den aristoteliske *μεσότης* (Dyden), der ligger imellem den opstillede Fejl og en anden eller andre den modsat eller modsatte Fejl (saaledes som f. Ex. *ἀλήθεια* ligger mellem *ἀλαζονεία* og *εἰρωνεία*, og *σεμνότης* mellem *αὐθάδεια* og *ἀρέσκεια*). Men det kan ikke nægtes, at det ikke lidet har bidraget til Forstaaelsen af disse Charakterer, at man har søgt Sammenligninger hos Aristoteles, især baade i de ægte og uægte *ἠθικά*, hvor der findes Skildringer, der, saavel hvad Form som Indhold angaar, paafaldende ligne dem hos Theophrast.[2] Fra en senere Forfatter, Philodemos,

---

[1]) Det er ogsaa med Rette blevet bemærket, at, medens strax det første Cap. er fuldt af Forvanskninger og forskjellige Læsemaader i Haandskrifterne, er derimod Proømiet næsten ganske frit derfor.

[2]) Jeg skal her med Eug. Petersens Udeladelser kun anføre et Sted (Nic. ethic. IV, 3, 22 el. IV, 8), hvor baade Indhold og Form paafaldende minde om Theophrast: *ὁ δὲ μεγαλόψυχος δικαίως καταφρονεῖ· - - - καὶ οἷος εὖ ποιεῖν, εὐεργετούμενος δὲ αἰσχύνεται, - - - δοκοῦσι δὲ καὶ*

paa Ciceros Tid, har man nogle Skildringer, der have en ikke ringe Lighed med Theophrasts, men adskille sig dog derfra ved en større Brede og en sædvanligere Sætningsbygning. De forskjellige Udgivere sammenligne ogsaa passende Skildringen af den fordrukne Lykon hos Rutilius Lupus. Ogsaa har man anført til Sammenligning, hvad der staar i Rhet. ad Herenn. IV, 50; men dette er kun lidet instructivt. Dog i én Retning ere alle tre af Interesse, da de vise, at den Rigdom paa Afhandlinger over Dyder og Laster, som fra Sokrates' Tid af blev en saa betydningsfuld Del af den philosophiske Videnskab, har været oplivet og anskueliggjort ved saadanne ud af Livet grebne Skildringer.

Er dette Skrift, saaledes som det foreligger, naar Proømiet og de forhen omtalte Slutninger af nogle Capitler udsondres, et afsluttet Værk af Theophrast? Dette benægtes nu af Alle. Derimod synes det mig godtgjort, at Skildringerne ere Uddrag af et ethisk Værk af Theophrast (*περὶ ἠθῶν?*), hvis mere abstrakte Partier ere blevne oplyste ved disse Skildringer, noget, som vi allerede have Exempler paa i de aristoteliske Skrifter. I hvilken Hensigt et saadant Excerpt er foretaget, kan ikke oplyses. Men der synes at være Rimelighed for, at der er gjort ét bestemt Uddrag, maaske det, hvoraf vi have de 15 sidste Capitler; men at der senere atter er foretaget forskjellige Uddrag af dette første Excerpt. I det andet christelige Aarhundrede eller før[1]) har altsaa en Grammatiker eller Rhetor gjort et Uddrag af 30 Charakterskildringer af et theophrasteisk

---

μνημονεύειν οὓς ἂν ποιήσωσιν εὖ, ὧν δ' ἂν πάθωσιν, οὔ· - - μεγαλοψύχου δὲ καὶ τὸ μηθενὸς δεῖσθαι ἢ μόγις, ὑπηρετεῖν δὲ προθύμως, καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι καὶ εὐτυχίαις, μέγαν εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μέσους μέτριον· - - καὶ εἰς τὰ ἔντιμα μὴ ἰέναι, ἢ οὗ πρωτεύουσιν ἄλλοι· καὶ ἀργὸν εἶναι καὶ μελλητὴν, ἀλλ' ἢ ὅπου τιμὴ μεγάλη ἢ ἔργον· καὶ ὀλίγων μὲν πρακτικὸν, μεγάλων δὲ καὶ ὀνομαστῶν· ἀναγκαῖον δὲ καὶ φανερόμισον εἶναι καὶ φανερόφιλον· - - καὶ λέγειν καὶ πράττειν φανερῶς· - - εἴρωνα δὲ πρὸς τοὺς πολλούς. - - οὐδὲ θαυμαστικὸς· - - - οὐδὲ μνησικακός· - - οὐδ' ἀνθρωπολόγος· - - οὐδ' ἂν ἐπαινετικός ἐστιν. διόπερ οὐδὲ κακολόγος οὐδὲ τῶν ἐχθρῶν εἰ μὴ δι' ὕβριν· - - καὶ οἷος κεκτῆσθαι μᾶλλον τὰ καλὰ καὶ ἄκαρπα τῶν καρπίμων καὶ ὠφελίμων· αὐτάρκους γὰρ μᾶλλον· καὶ κίνησις δὲ βραδεῖα τοῦ μεγαλοψύχου δοκεῖ εἶναι, καὶ φωνὴ βαρεῖα, καὶ λέξις στάσιμος· - - τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλόψυχος.

[1]) Thi hos Diogenes fra Laerte, der levede i det tredie Aarh., anføres Skriftet (s. ovenfor) som et særeget Værk af Theophrast.

Værk, hvilke han har stillet sammen uden nogen Orden og forsynet med en Fortale i Theophrasts Navn. Maaske er han ogsaa Forfatter til nogle af de forhen omtalte Definitioner og Slutningerne af nogle Capitler.

V.

For omtrent 10 Aar siden besørgede H. E. Foss og kort efter Eug. Petersen ret omhyggelige Textudgaver, idet den første allerede fra 1834 af havde gjort dette Skrift til Gjenstand for en omhyggelig Kritik i en Række af Afhandlinger, og den sidste har indledet sin Udgave med en flittig Bedømmelse af Haandskrifterne og med en Afhandling om selve Charaktererne. J. A. Hartungs Indledning, Oversættelse og Anmærkninger til Theophrasts Char. have vel intet kritisk Værd, men med Hensyn til Opfattelse og Gjengivelse af flere Træk findes der i dette Hurtigheds Arbejde adskillige rigtige Bemærkninger. Desuden har Edv. Meier i fem forskjellige mindre Opsatser, og F. Hanow i to behandlet flere Spørgsmaal, henhørende til Textkritiken, ligesom A. Meineke i Philologus (1859) fremkom med adskillige, correct fremstillede Conjecturer, og endelig har C. G. Cobet dels i *Variæ lectiones*, dels i *Novæ lectiones* behandlet flere Steder og Udtryk hos Th., for ikke at tale om hans Udg. af P.-V. Haandskriftet tilligemed de dertil knyttede Bemærkninger. Det var altsaa gode Forarbejder fra den nyeste Tid, som Professor Ussing forefandt, da han besluttede at udgive Th.s Ch. i Grundtexten og forsyne sin Udgave med kritiske og reale Oplysninger. Skal jeg tillade mig at udtale en Mening om hans Arbejde, vil jeg sige, at der vel ikke derved er fremkommen store Nyheder med Hensyn til Textens Udseende eller de forskjellige Charaktertræks rette Opfattelse, men paa den anden Side maa jeg ligesaa bestemt udhæve, at han ved en høj Grad af Besindighed, ved Omhu og Flid har givet en Text, der hæderligt kan stilles ved Siden af de bedste, vi have for Øjeblikket af dette Skrift, og som i ikke faa Enkeltheder fordelagtigt adskiller sig fra de tidligere Udgavers, og en Commentar, hvori han har holdt en god Middelvej mellem Fischers og Asts Brede og Hartungs, Foss og Eug. Petersens Antydninger. Man vil vistnok mærke, at der i disse Udtalelser er sat ligesom en Dæmper paa Bifaldet. Dette har dels sin Grund i, at der er saa mange Enkeltheder i Commentaren, som jeg ikke kan anse for rigtige, dels deri, at jeg betragter Professor Ussings Udgave mere som en

Afslutning af, en smuk Ende paa den tidligere Behandlingsmaade, end en Indledning til en ny Æra, uagtet der vistnok findes baade hos Eug. Petersen og hos Prof. Ussing Antydninger til en saadan, vel at mærke, hvad den ikke sproglige Side angaar. Jeg skal udtale mig lidt tydeligere om det sidste Punkt. Enhver Læser har lagt Mærke til, at man ofte er i Forlegenhed med at vælge det rette danske Udtryk for de enkelte Charakterer, der opstilles. Da nemlig disse Charakterskildringer ikke ere uvilkaarlige og ligesom umiddelbar sig paatrængende, aandfulde Iagttagelser af en eller anden praktisk Menneskekjender, men Reflexioner, der ere fremgaaede af en videnskabelig Betragtning af Ethiken, maa der — saa vidt muligt er — eftervises ved hver Charakter den Plads, den indtager i Systemet. Thi alle indrømme jo, at disse Skildringer ere Uddrag af et ethisk Skrift, hvis theoretiske Lære de have tjent til at anskueliggjøre, og hvis videnskabelige Grundlag vi henvises til at søge i forskjellige ethiske Skrifter og da fremfor alle i Aristoteles'. Eug. Petersen har vel givet enkelte Bidrag i sin Udg.; og Prof. Ussing har ved de enkelte cpp., især efter Casaubonus, gjort ikke faa Bemærkninger, der gaa i den antydede Retning. Men der mangler Sammenhæng og Oversigt, især hos den sidste, som derimod i Forklaring af det enkelte Begreb, der ikke lidet fremmes ved det smukke Latin, han skriver, har Fortrin fremfor Eug. Petersen. — Hvad derimod den sproglige Side angaar, da savner jeg hos alle de omtalte Udgivere en indtrængende grammatisk Behandling. Professor Ussing er den første Udgiver, der har havt en fuldstændig, selvstændig og sikker Afskrift af Pal.-Vat. cd., thi Foss har kun kunnet benytte Badhams (Prellers) Tilføjelser eller Rettelser til Tauchnitzer Udg., og Eug. Petersen har først under Correcturen af sin Udgave (dum hæc corrigo, p. 3) faaet det Hefte af Mnemosyne, hvori Cobets Afskrift af P.-V. staar. Det der nemlig allerførst til Fastsættelse af Texten maa gjøres, det er et Forsøg paa, om man ikke ved Hjælp af Sproget i disse 15 Ch. i P.-V. kan opstille bestemte Love for Sætningsforbindelserne i dette Skrift og for Brugen af Maader og Tider[1]) (for Brugen af Indicativ og Infinitiv, for Brugen af Præsens eller Aorist eller Futurum af denne sidste Maade). Jeg tror, at Cobet er den,

---

[1]) Vel har Eug. Petersen givet et lille Bidrag p. 10 og 37, og ligeledes F. Hanow (symb. critic. in Theophr. characteres I. 1860. II. 1861). Men det er kun temmelig løse Bemærkninger.

som man tør vente en omhyggelig og kyndig Sprogbetragtning af. I sin Collation af cd. P.-V. siger han selv: diu et multum in Theophrasteis characteribus explicandis et emendandis elaboravi - -, sæpe de Th. ch. scribere aliqvid in animum induxi, sed semper me continui et novis semper curis aureolum libellum pessimis exemplis vitiatum et corruptum expendere et omnia prius explorare malui, si forte plura et meliora et certiora excogitando reperire possem. Dum autem hæc omnia pervestigare et meditari pergam, interea qvam fieri potest accuratissime exhibebo omnia Theophrastea, qvæ in Pal.-Vat. codice continentur.

VI.

Af de mange større eller mindre Enkeltheder, hvori jeg ikke kan følge Prof. Ussing, skal jeg omtale nogle; dog ikke i nogen systematisk Orden. Først skal jeg som Prøve anføre alt, hvad jeg har at indvende imod et enkelt helt Capitel, og jeg vælger dertil Cap. 18. — Lin. 4 har Prof. U. fulgt Needham (og Hanow), idet han beholder *φέρων*, men udelader *καί* foran *κατά*. At et *καί* urigtigt har indsneget sig i cdd. foran *κατά*, er der Exempler nok paa. Og Meningen er ogsaa ret passende. Men dog foretrækker jeg at rette *φέρων* til *φέρειν* og beholde *καί* ifølge Sproget i disse Charakterer, idet Forf. plejer at stille Hovedbegreberne i Inf. (el. Ind.) og de nærmere bestemmende Begreber i Partc. Altsaa: den mistroiske 1) bærer selv sine Penge (medens *ἀλαζών* skjænder paa sin Slave, fordi denne ikke har hans Penge med, cp. 23) og 2) ved hver Stadie sætter han sig endog ned og tæller dem. At forresten *ων* og *ειν*, *ας* og *αι* hyppigt forvexles i cdd. er bekjendt ogsaa fra andre Skrifter. — L. 8. Om *κυλιούχιον* siger U.: vox ignota et fortasse corrupta: sed qvæ vv. dd. tentarunt (*κοιλιούχιον*, *κυλικούχιον*, *κυνούχιον*, *κολιούχιον*), omnia non minus incerta sunt. Da der i P.-V. vel efter dets Sædvane kun staar *κυλι*, medens det øvrige er givet ved Forkortelsestegn ovenover, og da *ϰ* og *χ* kunne forvexles, tror jeg sikkert, at der skal læses[1]) *κυλικεῖον* (ɔ: *ἡ τῶν ποτηρίων σκευοθήκη*, Athen.), der synes at have været et Meubel ligesom vort Etagére, ogsaa prydet med smaa Statuetter. Det kunde vel lukkes (som hos vore Guldsmede); kunde sættes paa et Bord. Bægerne opbevaredes deri; men, naar det var

[1]) Med Th. Galeus (ed. 1671 og 1688).

aabnet, stode Bægerne fremme baade til Pryd og til Brug ved Gjestebudene. Undertiden synes det blot at betyde et Skenkebord (sml. Athen. Deip. XI, 460 D. og Schweigh.). — L. 19. Det vanskelige Sted, *μόνον οὐ πυρώσας*, omtaler jeg blot, fordi Prof. Us. siger: *μόνον οὐ* cur tentetur, nulla causa est. Men det er netop disse Ord foruden *πυρώσας*, der genere; thi det er dog et underligt Sprog *μόνον οὐ τρυτάνῃ στήσας* (Prof. Ussings ikke heldige Rettelse) *καὶ σχεδὸν ἐγγυητὴν λαβών* i en Charakterskildring, hvor man ikke venter en Fremstilling af, hvad Vedkommende næsten gjør, men hvad han virkelig gjør, skjøndt der vel dertil nok kan knyttes en enkelt lille Sidebemærkning, om hvad han kunde falde paa. Indtil bedre bydes, mener jeg, vi maa blive staaende ved Orellius' og Petersens *ὄνομ' ἐντυπώσας* (for *ἐγχαράξας*). — I fjerde Linie derefter forstaar jeg ikke, hvorfor Prof. Ussing har beholdt *ἀποδράσῃ*, efterat denne Form er fortrængt baade fra Aristoteles og Plutarch (hvad saa Lobech ad Phryn. 738 end lærer), for ikke at tale om de attiske Forfattere. Jeg har omtalt denne lille Form, fordi Spørgsmaalet om den staar i Forbindelse med den vigtige Kjendsgjerning, at Hdskr. i Gjengivelse af Formerne ofte bære Præg af den Tid, hvori, eller af den Person, af hvem de ere afskrevne. Har Prof. Us. fundet Former som (*ἀπ*)*έδρασα* i nogen Indskrift, vil Fundet i høj Grad være instructivt (s. Cobet Nov. L. p. 698). — Jeg kommer endelig til det Sted (p. 23, l. 5—8), for hvis Skyld jeg i det Hele har omtalt dette cp. Prof. Ussings nye Opfattelse af Stedet anser jeg for urigtig. Der er nærmest iforvejen angivet, 1) at den mistroiske ikke lader sin Klædning rense hos den bedste Valker, men hos den, der stiller bedst Sikkerhed for Tøjet; 2) at han nødigt laaner noget ud undtagen til sine nærmeste Slægtninge, og selv ligeoverfor dem søger han at sikre sig mod Tab; 3) at han, naar han gaar ud, lader sin Slave gaa foran, forat han kan passe paa ham. Dernæst følger i Pal.-Vat. cd.: *καὶ τοῖς εἰληφόσι τι παρ' αὐτοῦ καὶ λέγουσι πόσου, κατάθου· οὐ γὰρ σχολάζω πω πέμπειν·* (*εἰπεῖν*) *μηδὲν πραγματεύου· ἐγὼ γάρ, ἂν σὺ σχολάσῃς, συνακολουθήσω.* Det i Parenthes satte *εἰπεῖν* staar ikke i Haandskriftet; men det ses let, hvorledes Afskriveren kunde komme til efter *πέμπειν* at udelade dette for Meningen nødvendige Ord. For *πόσου κατάθου* bør læses *πόσου καὶ τίθου* (*ΚΑΤΑΘΟΥ* læs *ΚΑΙΤΙΘΟΥ*).[1] Maaske

[1]) F. Duebners Rettelse.

bør der for *ἂν σὺ* læses *ἂν σὺ μή*. De udhævede Ord staa alene i P.-V. Dette Sted have nu saa godt som alle forstaaet om den Mistroiskes Forhold i Handel, men opfattet det noget forskjelligt. Stedet bør vist gjengives saaledes: »*og til dem, der have kjøbt et og andet af ham og som sige til ham, regn Posterne sammen og skriv Summen op, thi jeg har nu ikke Tid at sende Bud*« (have Ulejlighed med Betalingen), *siger han*, »*gjør dig ingen Ulejlighed, thi jeg skal selv følge med*, ›*hvis du har Lejlighed (eller hvis du ikke selv har Tid til at sende Pengene)*«. Mod denne Opfattelse indvender Prof. Ussing: 1) nec *τίθεσθαι* simpliciter in rationes referre (nam longe aliter ponitur p. 28, 5); 2) nec *πέμπειν* ad nummos mittere; 3) nec *οἱ εἰληφότες* emptores significare potest; 4) nec res jam vendita denuo æstimanda est; 5) nec otium mittendi deesse potest homini paulo honestiori, qvi semper servum pediseqvum haberet; 6) nec omnino *ἀπιστίας* nomine vituperari potest mercator, qvi non cuilibet pretium rei venditæ credere velit. Den 1ste Indvending er forsaavidt rigtig, som de af Henr. Steph. og øvrige Lexikogr. anførte Exempler ikke bevise, at *τίθημι* ligefrem betyder: »fører ind i Regnskabsbogen«, men kun »at stille noget hen eller op som Credit«. Sammenlign saaledes med vort Sted følgende hos Lukian (dial. mortuor. 4, 1): Hermes opfordrer Charon til, at de skulle opgjøre deres Mellemværende, hvorpaa denne svarer: *λογισώμεθα, ὦ Ἑρμῆ*. H. *Ἄγκυραν ἐντειλαμένῳ ἐκόμισα πέντε δραχμῶν*. Ch. *πολλοῦ λέγεις*. H. *νὴ τὸν Ἀιδωνέα, τῶν πέντε ὠνησάμην, καὶ τροπωτῆρα δύο ὀβολῶν*. Ch. *τίθει πέντε δραχμὰς καὶ ὀβολοὺς δύο*. H. *καὶ ἀκέστραν ὑπὲρ τοῦ ἱστίου· πέντε ὀβολοὺς ἐγὼ κατέβαλον*. Ch. *καὶ τούτους προστίθει*. - - H. *πότε δ' οὖν ταῦτα ἀποδώσειν φής*; At der hos Theoph. staar Medium, vil næppe genere. — Hvad Nr. 2 angaar, da er det ganske sandt, at *πέμπειν* alene aldrig betyder »sende Bud efter Penge«; men jeg mener rigtignok, at det, naar det bruges absolut, paa Grund af Sammenhængen snart skal oversættes ved »sende Bud«, snart »sende Penge« o. s. v., o. s. v. — Nr. 3 forstaar jeg ikke rigtig, thi Prof. Ussing er vistnok enig med mig i, at paa godt attisk betyder *οἱ εἰληφότες τι παρ' αὐτοῦ* »de som have kjøbt noget af ham«[1]. — Til Nr. 4 be-

[1]) For Læsere, der ikke daglig læse Græsk eller ikke have større Lexika ved Haanden, anfører jeg følgende Steder, hvor *λαμβάνειν* betyder kjøber, modsvarende *ἀποδίδοσθαι* og afvexlende med *ὠνεῖσθαι* (*πρίασθαι*): *λαμ-*

mærkes blot, at *πόσου* er verbum (sml cp. 23 p. 28) og ikke adjectiv. — Nr. 5 synes mig trukket ved Haarene, da jo den ledsagende Slave godt kan være medindbefattet under *σχολάζω*. — Det Angreb, som indeholdes i Nr. 6, synes mig, kan, mutatis mutandis, rettes mod mangfoldige andre korte Sætninger i de øvrige Charakterer. Men jeg vil ikke gaa dybere ind paa Nr. 6, da jeg tror, at det er Casaubonus' Anførelse af Stedet i Platons Love (VIII, 849, E), der har været Skyld i denne i det Enkelte gaaende Bemærkning. Prof. Ussing forklarer Stedet saaledes (p. 120): »Siqvis aliqvid ab ipso accepit (mutuum, nisi fallor, vel commodum) et qværit, qvodnam reddendi tempus necessarium sit, necdum enim sibi vacasse, ut mitteret, respondet, se potius ipsum comitem ejus futurum, ut rem secum tollat«. Hanc puto hujus loci sententiam fuisse, ut pro corrupto *πόσου κατάθου* scribi potuerit *πόσον χρόνον ἔτι κατέχω*. Mod denne Opfattelse stille sig to Hovedindvendinger: 1) den voldsomme Rettelse, *πόσον χρόνον ἔτι κατέχω* f. *πόσου κατάθου*, kan, antager jeg, ikke paa Græsk betyde »qvodnam reddendi tempus necessarium sit« eller »hvorlænge kan jeg endnu beholde Laanet«. 2) Den Mistroiskes Forhold ved Laan er omtalt højere oppe i Skildringen. Nu atter mod Slutningen at vende tilbage til det samme, støder[1].

Efterat have behandlet et enkelt helt Capitel, skal jeg der-

βάνειν τι δραχμῆς, ὀβόλου (Aristoph. *εἰρ.* 1263, *βατρ.* 1236); ligeledes (*νεφελ.* 1395) *τὸ δέρμα τῶν γεραιτέρων λάβοιμεν ἂν ἀλλ' οὐδ' ἐρεβίνθου* (sml. Plaut. mil. 2, 3, 45: *non ego nunc emam vitam tuam vitiosa nuce)*; og uden Prisen: *πόθεν ἂν τὸ χρῖσμα λάβοι; οὐ παρὰ τῶν μυροπωλῶν* (Xen. Symp. 2, 4).

[1]) Med Hensyn til Betydningen af *λαμβάνειν* »commodum accipere« henviser Prof. Uss. til p. 8, 16; men ogsaa dette Sted forklares maaske mindre rigtigt om Laan af Sølvkar istedetfor om et Pengeforhold. Jeg skal dog ikke gaa videre ind paa Opfattelsen, men blot bemærke: skal *τὸ ἀργύριον* betyde Udlaanerens Sølvservice (Artiklen vil næppe tillade en anden Opfattelse), maa det have været en meget rig Mand, der kunde ombytte et Sølvservice med et andet, naar den, der vilde laane, ikke var fornøjet med det først tilbudte. Tages derimod Stedet saaledes som de øvrige Fortolkere have gjort om den bondeagtige Vigtighed, der gjør Ophævelser over, at Mønten har et daarligt eller forslidt Udseende (sml. *μικροφιλοτιμία* cp. 21), kan Artiklen nogenlunde forklares. Uss. mener fremdeles, at *ἀλλάττεσθαι* passer efter hans Maade at tage Stedet paa, men ikke efter den sædvanlige. Det forekommer mig at passe lige slet til begge, medens *ἀποδοκιμάζειν* passer rigtigst til den sædvanlige Opfattelse.

næst kortelig berøre nogle Steder rundt om i alle Charakterskildringer. Cp. 21, L. 7 lyder saaledes i Pal.-Vat. cd.: *καὶ ἀποδιδοὺς μνᾶν ἀργυρίου καινὸν ποιῆσαι ἀποδοῦναι* ɔ: *ἀποδιδοὺς μνᾶν ἀργυρίου, ποιῆσαι, (ὥστε) καινὸν ἀργυρίον ἀποδοῦναι*, d. e. »naar han betaler en Mine i Sølv, sørger han for at betale Pengene i nye Mønter.» Denne Brug af *ποιῆσαι* synes mig ikke der er Grund til at forkaste. Ligesom man paa den ene Side siger (med samme Subject): *ποίεε, ὅκως - καταστήσεις* el. *ὅκως - θεήσεαι ἐκείνην*, »sørg for, at du kan o. s. v.» (Herod. 1, 8, 2; 1, 209, 3 o. a. S.), og paa den anden Side *ποιεῖ αὐτὸν τοῦτο λέγειν* el. *ὥστε αὐτὸν τοῦτο λέγειν* (det sidste, skjøndt det hyppigste, falder ikke for os saa let, som den første Construction, der er det latinske *fac*, *ut*), saaledes siges ogsaa (om samme Subject) *διαπράττομαι μὴ διδόναι δίκην* (eller *ὥστε μὴ δ. δ.*) »jeg sørger for, at jeg ikke kommer til at underkaste mig Straf» (Plat. Georg. p. 478, e og 479, a), og saaledes paa dette Sted *ποιῆσαι ἀποδοῦναι*, *sørger for at betale.* Hvad det angaar, at jeg oversætter *καινὸν ἀποδοῦναι* ved »betale Sølvminen i nye Mønter», tror jeg ikke, at det vil støde nogen, at *καινὸν* er henført til det collective *ἀργυρίου* ɔ: nye (nymøntede) Penge. Jeg erindrer intet Sted, hvor *καινός* er brugt om møntede Penge, men der kan intet Spørgsmaal være om Betydningen, da man siger *κ. ἀσκός*, *στολή* o. l. — Om hele dette Sted har Prof. Us. (p. 127, L. 6 ff.) følgende for mig, jeg tilstaar det, forunderlige Bemærkning (i sin Text læser han Stedet paa samme Maade som ovenfor, kun at han efter de Pauw har optaget *ποιήσας*): *ποιήσας* Pavus emendavit; sed ne *καινὸν* qvidem sanum videtur. »Si mendo caret», inqvit Sylburg. »significat, curare illum creditori suo reddendam monetam novam, ut tanto splendidior sit debiti solutio». Sed nec *μνᾶ καινὸν* esse potest (!), nec noster homo ipse nummos cudit, *ποιεῖ*· nam de comico hujus locutionis usu non est cogitandum. Immo, si verum est, significat, eum non ante pecuniam reddere, qvam factum suum qvasi novam et singularem rem celebraverit; hoc enim vani hominis est; sed valde vereor, ut *καινὸν ποιεῖν* hoc significare possit. Qvæ vero conjicienti in mentem venerunt, *κοινὸν* aut *καπνὸν* etiam minus probabilia videntur.

Cp. 2, 13 (p. 6). Hvorfor Us. har sat Artiklen til foran *γυναικείας ἀγορᾶς*, ser jeg ikke Grunden til, da Udeladelse af Artiklen i saadanne Udtryk er sædvanlig ved Præpositioner, sml.

ἐς μακάρων νήσους, ἐν ἀγορᾷ πληθούσῃ (ikke Tidsbestemmelse). Cp. 22, 27 (p. 26) er *ἀγορά* jo udeladt.

Cp. 5, 4 (p. 10). At Prof. Ussing har foretrukket Needhams Læsemaade *τῷ εἰπεῖν τινα* istedetfor E. Petersens, maa jeg anse for urigtigt. Det er forstaaligt, hvorledes i Ordene: *ὕστερον ἔπεισιν ἐπὶ [τῷ ἕτερον εἰπεῖν] τῶν θεωμένων πρὸς τὸν ἕτερον* det i Klammer satte kunde overspringes af Afskriveren; tilmed da Rhediger. og de andre cdd. med 28 cpp. have *εἰπεῖν* for *ἔπεισιν*, som tyder paa, at et *εἰπεῖν* har været skrevet til eller over i det oprind. Hdskr. Dertil kommer, at Needh.-Us.'s *εἰπεῖν τινα πρὸς τὸν ἕτερον* betyder, at «en eller anden, en enkelt, siger til sin Sidemand», medens den anden Læsemaade giver det rette Udtryk: «den ene siger til den anden»; der gaar en almindelig Hvisken gjennem Huset, naar Ejermanden træder ind, «se det er ham, det Hele tilhører».

Cp. 6, 10 (p. 10). Us. læser her med Rette *κακῶς ἀκοῦσαι καὶ λοιδορηθῆναι δυνάμενος* med *καὶ* mellem *ἀκουσ.* og *λοιδ.*, men det samme læser Schneider[1]) og Duebner (1842). Ligeledes opfatter Us. rigtigt *λοιδ.* activisk, men det samme gjør Schneider, Hottinger, Foss[2]). Naar derfor Us. siger (p. 88) om dette Sted: Eqvidem cum Politiano active (*λοιδ.*) interpretor: tam male audire, qvam male dicere potest[3]). Qvare *καὶ* addidi (nl. foran *λ.*), saa kan jeg ikke tænke mig nogen Grund til denne Bemærkning uden den, at Us. tillægger Politianus' Oversættelse en ganske særegen Betydning, i Sammenligning med hvilken de omtalte Lærdes Udtalelser maa betragtes som intetsigende. Men hvorfor har da Us. ikke i sin Fortale med et Par Ord eftervist den Vægt, han mener, der bør lægges paa Pol.s Oversættelse? Thi den sidste Udgiver før Us. har jo med rimelige Grunde, synes det mig, stræbt at godtgjøre, at den i Cratanders Udg. meddelte latinske Oversættelse ikke er eller ifølge sin Beskaffenhed kan være af den berømte Angelus Politianus. Dennes Navn er ikke sat til i denne første Udgave af Oversættelsen, og intet Sted i sine Værker skal Politianus have omtalt Theophrasts Skrift; ligesom der findes Gjengivelser af den græske Text i denne

---

[1]) Baade i Udg. 1790 p. 28 og not. p. 124, og i 2den Udg. 1818, Vol. 1 p. 845.

[2]) Denne sidste forandrer derimod *δυνάμενος* til *-νοις*.

[3]) Polit: «conviciis lacessere». Maaske har han læst *λοιδορῆσαι*, s. Schneiders not.

under hans Navn gaaende Oversættelse, der tyde paa alt andet end en berømt Lærd. Som betegnende Oversættelser anføres her to af femte Cap. Der fortælles om forskjellige Maader, hvorpaa en søger at være andre til Behag, f. Ex. ved at holde Aber, Duer, have kostbart Bohave, Øvelsepladse, som han kan overlade Vedkommende til Benyttelse. Paa Græsk staar der nu blandt andet 1) *ἀμέλει δὲ καὶ πίθηκον θρέψαι δεινός*, hvilket Polit. oversætter: «maximam autem nutriendæ simiæ peritiam tenet»; og 2) *καὶ τοῦτο* (ɔ: *αὐλίδιον* - - *καὶ σφαιριστήριον*) *περιὼν χρᾶν* (*χρῆσαι*) *ἀεὶ τοῖς φιλοσόφοις, τοῖς σοφισταῖς* - - *καὶ τοῖς ἁρμονικοῖς ἐνδείκνυσθαι*, Pol. «atqve hæc lustrans qvotidie canit oracula sophistis etc.».

Cp. 21, L. 24 (p. 25). Pal.-Vat. læser *μνῆμα ποιῆσαι καὶ στηλίδιον ποιήσας*. At dette ikke kan være rigtigt, ses let. Us. udelader efter E. Petersen *ποιῆσαι* og læser altsaa *μνῆμα καὶ στηλίδιον ποιήσας*, men det er lidt vel meget. Der bør læses med en anden Udgiver *αὐτῷ στηλίδιον ποιήσας*, idet en eller anden har i Margen skrevet *μνῆμα ποιῆσαι* til Forklaring af *στηλίδιον ποιήσας*, og da denne forklarende Glosse som sædvanlig var sat ind i Texten, blev det tilsatte *καὶ* nødvendigt. — Samme Cp. L. 27 o. f. (og not. p. 128). Hvis jeg har forstaaet Us. rigtigt, siger han, at den forfængelige tilbyder Prytanerne, at han vil tage Del med i Udgifterne til Ofringerne paa det Vilkaar, at han maa forkynde Udfaldet af Ofringen for det forsamlede Folk. At enhversomhelst Athenaier ved at give nogle Penge til Ofringen saaledes kunde erhverve sig Tilladelse til at være den, der repræsenterede hele Raadet i dets Forhold til det religiøse ligeoverfor Folket, være den, der i Højtidsdragt kundgjorde Gudernes Villie for de forsamlede Athenaier, det tror jeg ikke, førend jeg faar Beviser derfor. Stedet, mener jeg, maa, hvis man beholder den sædvanlige Læsemaade, forklares saaledes: Ligesom det ovenfor var af Vigtighed for den forfængelige, naar han havde været med i Ridderoptoget, at vise sig senere paa Dagen besporet paa Torvet, forat de, der muligt ikke havde set ham i Processionen som *ἱππεύς*, nu kunde faa at vide, at han var en saadan: saaledes søger han her som én af Raadsherrerne ved at tilbyde den Afdeling af disse, der netop for Øjeblikket vare Prytaner, sin Medhjælp ved Ofringen at faa Tilladelse til at være den, som forkynder Ofringens Udfald for Folket. Ved denne Forklaring kommer ogsaa Ordet

συνδιοικήσασθαι til sin Ret. Thi hvorledes Us. tør forklare dette Verbum ved promittere partem se impensarum ad sacrificia collaturum, forstaar jeg ikke. Men, kunde man spørge, var en saadan Bytning eller Deling mellem Raadsherrerne tilladelig. Jeg har intet ligefrem Exempel derpaa, men skal dog tillade mig at erindre om den velbekjendte Fortælling hos Herodot, at de 9 Strateger ved Marathon overdroge hver sin Herskerdag til Miltiades[1]).

Cp. 22, L. 9 (p. 26). Jeg ser ingen Grund til, at Us. har forandret *μέν* til *μηδ'*. Der bør, saaledes som en anden tidligere har formodet, læses *μόνον αὐτοῦ τὸ ὄνομα*, da *μόνον* ligesom *-μενον* let kan blive til *μέν*, hvor der skrives med Forkortelser, og Ordet giver god Mening, da ogsaa Digternes (og Skuespillernes) Navne optegnedes. Stillingen af *αὐτοῦ* er ikke uden Exempel.

Cp. 26, L. 22 (p. 31). I Pal.-Vat. læser Cobet *τοῦτον γὰρ ἐκ δώδεκα πόλεων εἰς μίαν καταγαγόντα λυθείσας βασιλείας*. Det vil sige, der staar *λυθει* og ovenover et *σ* med et Tegn for *ας*, og *βασι* og ovenover et *λ*, og ved begge Ord en Acut. Men om *βασιλ* skal læses *βασιλεύς* eller *βασιλεία* i deres forskjellige Casus, afhænger af Omgivelserne. Jeg læser derfor (s. Plut. Thes. 24 og 32) *τ. γ. ἐ. δ. π. ε. μ. καταγαγεῖν πάντας λυθεισῶν τῶν βασιλειῶν*, hvilket synes mig at ligge Hdskr.s Læsemaade nærmere[2]).

Men hvormange Smaating jeg end endnu kunde have Lyst til at fremkomme med, tør jeg ikke trætte Læseren med mere end et eneste Sted til, der er betragtet som uforstaaligt af Us.; medens det forekommer mig, at en Løsning allerede for flere Aar siden er givet. Blot maa man erindre et Par Ting. I Palaistra højtideligholdt den attiske Ungdom en Fest, som hed *Ἑρμαῖα* eller *Ἕρμαια* (Plat. Lys. 206 D; Aischin. 1, 10). Af Us.s Commentar vil man have set, at et *καί* hyppigt er ud-

---

[1]) *Οἱ στρατηγοί, ὡς ἑκάστου αὐτέων ἐγίνετο πρυτανηίη τῆς ἡμέρης, Μιλτιάδῃ παρεδίδοσαν* (Herod. 6, 110).

[2]) Af samme Grund læser jeg (L. 10), hvor P.-V. har *τοὺς τοιούτους λόγους τὴν τοῦ ωδίω διὰ τοὺς συκοφάντας*, tildels med en tidligere Udgiver *τοὺς τοιούτους λόγους τείνων, ὡς διὰ τοὺς σ.*, idet *ωδίω διά* ikke er andet end *ὡς*, (gjentaget *διά*) og *διά*. — L. 12 retter Us. efter Schneider *δικαζομένων* til *δικαζόντων*. Hellere retter jeg med en Udgiver *δικαζομένων* til *δεκαζομένων* ɔ: af Dommere, der lade sig bestikke; da *δεκ.* jo netop særlig bruges om bestikkelige Dommere.

faldet i cdd. til Theophr. Det omtalte Sted er i cp. 27, L. 5 (p. 32). I Pal.-Vat. staar *καὶ εἰς ἥρωα συμβάλλεσθαι τοῖς μειρακίοις λαμπάδα τρέχειν.* Da man har Exempel paa, at *ἕρμαια* er blevet til *ἥραια*, synes dette ogsaa at kunne være Tilfældet med *ἥρωα* (mærk Accenten) og *ἕρμαια*. Altsaa bør der læses med Hanow: *καὶ εἰς Ἑρμαῖα συμβάλλεσθαι τοῖς μειρακίοις καὶ λαμπάδα τρέχειν.* Ussings Indvending «nec *συμβάλλεσθαι* illa significatione intelligi posse videtur; nam adjuncta præpositione *ἐς* «conferre, symbolam dare» significat», kan jeg ikke gaa ind paa.

Professor Ussing har i sin Udgave, ligesom Hartung i sin, optaget foruden Theophrasts Skrift tiende Bog af Epikureeren Philodemos' Afhandlinger om Dyder og Laster, indeholdende *ὑπερηφανία.* Hele Maaden, hvorpaa dette Værk er udgivet og da navnlig Textaftrykket viser tydelig, at Us.'s Ord i hans Fortale «scholarum causa» ikke kunne have Hensyn til dette Parti af hans Bog. Jeg havde helst set, at Us., naar han vilde følge Columne- (Klumme-) Opstillingen og give, saavidt muligt, alt, hvad der findes i Papyrusrullen, og lidt til, havde udgivet samme i et Skrift for sig. Jeg siger ikke dette, forat nedsætte Arbejdet, der, saavidt jeg kan se, er foretaget med Omhu, men fordi det omtrent ligger som en ubrugelig Skat for de unge Mennesker, der i Skolen læse Theophrast. Hvorimod det kunde have været meget instructivt, hvis Us. havde benyttet Partier af dette Skrift til at tydeliggjøre adskillige Ting i Indledning og Commentar til Th.s Charakterskildringer. Det samme gjelder selvfølgelig om de to smaa latinske Stykker. — Skjøndt jeg har anvendt ikke saa liden Tid paa at undersøge, hvad Us. har ydet til Textens Forbedring i Philodemos' Skrift, og da navnlig hans Arbejdes Forhold til H. Sauppes dygtige Textkritik, vover jeg dog ikke for Øjeblikket at udtale nogen bestemt Mening om Us. Fortjenester i denne Retning, da det vil være nødvendigt iforvejen fuldstændigt d. v. s. Ord for Ord at sammenligne begge disse Lærdes Texter med det oprindelige Aftryk i tredie Bind af de herkulanensiske Papyrusruller (Neapel 1827). Men da denne Udgave er i Folio, kan jeg paa Grund af mine Øjnes Svækkeevne ikke læse deri undtagen ved Dagslyset. Men Dagen

tilhører om Vinteren mine Embedsforretninger. Jeg maa derfor opsætte en Udtalelse om disse Partier af Us.'s Bog til en anden Lejlighed.

C. Berg.

Frederiksborg lærde Skole den 15de Jan. 1869.

P. S. *En Maanedstid efterat ovenstaaende var indsendt til Redaktionen, udkom Nr. 3 og 4 af »Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger i Aaret 1868«, hvori Conferentsraad Madvig og Professor Ussing have ytret sig om enkelte Punkter i Theophrasts Charakterer. Disse Udtalelser har jeg selvfølgelig ikke kunnet tage Hensyn til i Anmeldelsen.*

D. Junius Juvenalis' Satirer, oversatte og oplyste af L. Ove Kjær. Kjöbenhavn 1866.

I Modsætning til sin Forgænger Oluf Vorm[1]) har Hr. K. oversat samtlige Juvenals Satirer undtagen den 16de, der i Form, Sprog og Indhold tydelig viser sig at være et mindre end halvt fuldendt Brudstykke og som desuden almindeligt ansees for uægte. Hvorvidt det er rigtigt at indföre i den danske Litteratur disse brede, i de allermindste Enkeltheder udmalede Skildringer af den vildeste og mest raffinerte Usædelighed, der danne Hovedindholdet af endeel af Juvenals Satirer, kan vistnok være Gjenstand for grundet Tvivl. Hr. K. vil maaske beraabe sig paa, at Komedier af Aristophanes ere blevne oversatte paa Dansk saa godt som uden Udeladelse eller Formildelse af de smudsigste Steder eller paa «Plathederne» hos Holberg; men Enhver seer let, at Forholdet her er et andet; de ville vække Latter, og i Alt, hvad der af den her antydede Slags findes hos dem, lykkes det dem ogsaa at fremkalde velgjörende og ubetvingelig Latter; de dvæle ikke ved Skildringen af Usædeligheden, de have ikke gjort sig til Opgave at udmale dens Udskejelser i Detail og for dens egen Skyld. Hos Juvenal derimod savnes en Modvægt, som paa en velgjörende Maade kan löfte Læserens Sind op igjen af det rædselsfulde Smuds, Digteren lader ham gjennem-

---

[1]) Juvenals udvalgte Satirer, oversatte og forklarede af Oluf Vorm. Kjöbenhavn 1838 (indeholder Satt. III, IV, V, VII, VIII, X, XIII, XIV, XV).

vandre, vistnok besjælet af dyb Harme, men tillige med en ved hans væsentlig rhetoriske Talent foranlediget Grundighed og saa at sige i Ro og Mag. Jeg for min Part underskriver i det Væsentlige K. O. Müllers Ord (Gesch. der griech. Litt. I, 229 [1]): «at hverken den poetiske eller sædelige Følelse kan finde Tilfredsstillelse ved den blotte Skildring af eller Skjænden paa det Slette og Forvorpne, viser Juvenals Exempel: hans Afsky vækkende Billeder savne netop den tilbörlige Baggrund i en skjön og oplöftende Forestilling om Rom som det burde være eller som det i tidligere Tider har været». Vistnok mangle Tilbageblik paa Fortidens Dyder ikke ganske: f. Ex. XIII, 53 flgg., XIV, 161 flgg., men de indtage kun en underordnet Plads og medtages næsten blot i Forbigaaende, og i de Satirer, vi her nærmest have for Öie (II, VI, IX), savnes de ganske. Vi tro derfor, at Hr. K. havde gjort bedst i at indskrænke sig til et Udvalg af Juvenals Satirer; han mener rigtignok, at han paa den Maade kun vilde have gjengivet en «lemlæstet Digter»; men saa har han jo selv lemlæstet Horats ved i sin Oversættelse af hans Digte at udelade blandt Andet Sat. II, 7 med dens aandrige uforlignelig komiske Indklædning eller Epod. XI, et höist tiltalende frisk og livligt lyrisk Digt. Desuden «lemlæstes» en Digter ikke, fordi man ved at overföre hans Digte paa et andet Sprog lader nogle af dem ligge, naar blot de, man medtager, give en tilstrækkelig tydelig og rigtig Forestilling om Aanden og Tonen i hans Poesi; og dette gjælder, synes mig, for Juvenals Vedkommende fuldkomment om de fleste af de Satirer, Vorm har optaget i sit Udvalg.

Hvad her er fremsat, indeholder nu i sig selv ikke nogen Dadel over Hr. K.'s Arbeide; jeg har blot villet fremhæve, hvad der fra et andet Standpunkt kunde tale for at indskrænke det ydre Omfang af den Opgave, han har stillet sig. Et langt vigtigere og betydningsfuldere Spörgsmaal er det naturligviis, hvorledes selve Opgaven er löst. Den, der i vore Dage vil oversætte et antikt Digterværk paa Dansk, maa for det Förste være i Besiddelse af de philologiske Forudsætninger, han maa have sat sig saa nöie ind i Værket, baade i det Enkelte og i det Hele, som det er muligt ifölge det Standpunkt, Videnskaben nu er naaet til. Dernæst maa han besidde et ikke ringe Herredömme over det danske Sprog, Lethed og Færdighed i baade at finde de til det antike Udtryk svarende danske og uden Tvang at forme dem i Metrum. Opgaven er först tilfredsstillende löst,

naar der er frembragt et Værk, som man kan læse med Fornöielse uden at stöde an ved Feil mod Modersmaalets Sprogbrug eller ved tunge knudrede Udtryk, gjennem hvilke Tanken kun uklart og ufuldstændigt arbeider sig frem, og dog med den Bevidsthed, at det er den gamle Digter, der bydes En i uforvansket, om end lettere tilgjængelig Skikkelse. I denne Henseende er det min Overbevisning, at Oluf Vorm meget bedre har naaet Maalet end Hr. Kjær. Dennes Oversættelse er i höi Grad skolemæssig. Læser man en af Juvenals Satirer igjennem i den Skikkelse, hvori han har overfört dem paa Dansk, vil man hvert Öieblik stöde an ved udanske Udtryk, brede taagede ubehjælpelige Vendinger, en mat og farvelös Stil; hvert Öieblik vil Sammenhængen, Tankegangen og Udviklingen gaae tabt for En; det Hele maa forekomme Læseren som en forvirret og uforstaaelig Tale. Tager man derimod Vorm for sig, saa kan man med Fornöielse læse Juvenals Satirer igjennem i den Indklædning, han har givet dem; der er ofte fyndige og slaaende Udtryk, karakteristiske og pikante Vendinger, Sammenhængen i Udviklingen og Overgangen mellem de enkelte Afsnit træde klart frem og falde tydeligt i Öinene. Fortrinnene ved denne Oversættelse baade i sproglig Henseende og med Hensyn til Gjengivelsen af Digtenes Aand og ejendommelige Præg ere saa betydelige, at man gjerne bærer over med enkelte Pletter og en hist og her mangelfuld Fortolkning, idet Forfatteren unægtelig ikke har bragt Forstaaelsen af Juvenal fremad, men har været ganske afhængig af sine Forgjængere og holdt sig til den dengang gjængse Fortolkning, der siden i mange Stykker er bleven rettet og forbedret.

Om jeg har Ret i min Dom over K.'s Oversættelse eller ei, kan egentlig kun fremgaae af en Betragtning af en af Satirerne i dens Heelhed og det almindelige Indtryk, som den i denne Skikkelse gjör paa Læseren; dog haaber jeg at kunne samle et tilstrækkeligt Antal Momenter til Bedömmelsen ved at gjennemgaae endeel enkelte Steder, idet jeg tillige for Sammenligningens Skyld hist og her vil anföre Vorms Gjengivelse af de paagjældende Steder[1]).

I, 151—152 *scribendi, quodcunque animo flagrante liberet, simplicitas*: det sidste Ord gjengives i denne Sammenhæng ikke

[1]) Versene ere, hvor ikke det Modsatte udtrykkelig siges, citerede efter Texten, ikke efter Oversættelsen.

godt ved «Troskyld». II, 82 *foedius hoc aliquid quandoque audebis amictu*, «Sikkert engang Du fra saadan en Klædning vil værre bedrive», tvungent og udansk. 113—114 *rarum ac memorabile magni gutturis exemplum conducendusque magister*, «sjeldent Exempel paa glubende Svælg og den lejede Lærer»; de udhævede Ord ere meningslöse. 149 flgg. «At der er afdödes Aander og underjordiske Riger — sligt troer selv ei Drengene . . . . dog ansees det for sandt». De sidste Ord ophæve jo ligefrem det Foregaaende. Texten har *sed tu vera puta*. Skulde «ansees» være en Trykfeil for «anse»? isaafald var der Mening deri, om end ikke synderlig godt udtrykt. III, 47 flgg. «som en Hæler Ej skal en Tyv mig benytte, og derfor som halt og en vissen Haands unyttige Legem jeg ingen vil give mit Fölge». Denne uforstaaelige og ubehjælpelige Oversættelse er vistnok fremkommet ved en Misforstaaelse af *nulli comes exeo*. V. «Ingen Tyv i mig skal Hæler finde; derfor Ingen om mit Selskab skjötter, og jeg agtes som en reent unyttig Kröbling med en vissen Haand». 66. *Ite quibus grata est picta lupa barbara mitra*: «Skynder jer alle da bort, hvem denne barbariske Piges Smukt broderede Hue behager». «Bort» giver jo den modsatte Mening af hvad der her fordres. V. «Afsted, hvo finder Smag i syrisk Skjöge med sin brogede Hue!» I Gjengivelsen af 212—214 stödes den danske Læser ved Anvendelsen af Imperfectum, en Tidsform, som hos Hr. K. ofte findes brugt paa urette Sted, formodentlig fordi han ikke paa anden Maade har kunnet faae Hexametret ud. Af samme Grund indskydes ofte forskjellige Smaaord, «saa», «jo», osv. saaledes at de forstyrre Meningen f. Ex. III, 288. 232—238 ville neppe forstaaes af Nogen i K.'s Oversættelse, der udvisker Sammenhængen mellem de enkelte Sætninger og tyder paa, at han har opfattet Stedet uklart:

«Sövnlöshed dræber dog her flest syge, men Maden, som ikke
Bliver fordöjet, og fast i den brændende Mave sig hænger,
Fremkalder Matheden selv, thi hvor kan den lejede Bopæl
Tillade Sövn? Stor Rigdom det kræver i Byen at sove.
Her er jo Sygdommens Kilde, thi Vogne, som kjöre forbi ad
Snevre og krogede Gader og Skjælden ved staaende Lastdyr
Sövnen vil gjöre umulig for selv Sökalven og Drusus».

Det Tunge, skolemæssig Ordrette i denne Oversættelse er iöinefaldende; meest stödes og forstyrres man ved Gjengivelsen af *languor* ved «Matheden», hvorved det gjöres uklart, at der

ved dette Ord betegnes selve den Sygdom, hvoraf de i det förste Vers Omtalte lide. Det 5te af de her anförte Vers forstaaes ikke, da man ikke af Oversættelsen kan see, at Textens Ord «*inde caput morbi*» referere sig til det Fölgende. Den förste Deel af dette Sted er af V. gjengivet saaledes:

Her mange Syge sig til Döde vaage,
Men deres Sygdom kom af ufordöiet Spise,
Som ligger haard og tung i hidsig Mave.
Naar fik man Sövn i nogen Lejevaaning?
I Staden koster Sövnen mange Penge.

Det Fölgende er ogsaa hos ham uklart.

241 «sover indvendig», urigtig Gjengivelse af *dormiet intus* (ɔ: *intra lecticam*), der tilmed stærkt forvansker Stedets Karakter; netop den physiske Sövn, ikke Tankelösheden og Aandsfraværelsen er paa sin Plads her. IV, 69 *quid apertius*? «hvad kunde vel Simplere være?» Hvem seer af denne Oversættelse, at Meningen er: kan der tænkes nogen mere aabenbar plump og lögnagtig Smiger? 135 *tua castra* er ikke: «Din Hofleir», men: «naar Du drager i Felten». K.'s Oversættelse borttager Pointet, sml. Ussing Fortolkn. t. Madv.s carm. sel. S. 165. V, 12—17; her vil en Sammenligning mellem V. og K. paa en ret iöinefaldende Maade vise de Mangler, der karakterisere den Sidstes Arbeide som et Hele betragtet. K.:

Först indprænt Dig, at naar opfordret Du lægger Dig ned, Du
Tager den fuldeste Lön for en Tjenest', som för Du har ydet!
Mad er jo Frugten af Venskab med store; Patronen med den jo
Afgjör, — om og det er sjeldent, han afgjör. Hvis altsaa, naar tvende
Maaneder svandt, en Klient indbydes, som för han forsömte,
Siger han, forat det tredie Hynde paa Sofaen ikke
Ledigt skal staae: «lad sammen os være!» Dit höieste Önske!

V.: Husk vel, at den Indbydelse til Bords
For lang Opvartning er den fulde Lön,
At mægtigt Venskabs hele Frugt er — Mad.
Din mægtige Patron det skriver op;
Og skjöndt det sjeldent skeer, han skriver det dog op.
Faaer han hvert Fjerdingaar det Indfald at
Indbyde en forglemt Klient
Paa det hans Sophas tredie Hynde ei
Skal være tomt; han siger da:
«Vær Du min Gjæst idag!» See dine Önskers Maal!

VI, 14. »Rigere Spor eller noget maaskee af den ældgamle Kydskhed«, en besynderlig ubehjælpelig Gjengivelse af *Multa pudicitiæ veteris vestigia forsan aut aliqua exstiterint.* 28: *certe sanus eras*, »Du vistnok fornuftig har været«. Læser man Stedet i Sammenhæng, vil man undre sig höilig over disse Ord, der komme som faldende ned fra Skyerne og hverken hænge sammen med det Foregaaende eller Efterfölgende. Oversættelsen viser nemlig ikke, at Meningen er: Du var jo dog fornuftig hidindtil; vi havde Grund til at vente os Andet af Dig. 178: *quæ tanti gravitas, quæ forma, ut se tibi semper imputet?* »hvad for en Skjönhed har saadan Værdi, at Dig tilskrive den skulde sig stedse«. Er det ikke Skoledrengens plumpe Forsög paa at sno sig fra et vanskeligt Ord ved at give det en tilsyneladende ordret Oversættelse, hvis Meningslöshed han indseer saagodt som Nogen? 323 er *virtus* ligeledes höist skolemæssigt oversat ved »Tapperhed«, som Enhver kan overbevise sig om, der gider efterseet det i höieste Grad obsköne Sted. VII, 3: hvad er det for en Distinction, der antydes ved Ordene »nogle berömte og alle bekjendte Digtere«? 50: hvor ubehjælpeligt Ordene *nam si discedas*, ere gjengivne og den rette Mening af dem fordunklet i K.'s Oversættelse: »Vandrer Du bort«, indsees ved en Sammenligning med V.: »Vil Du Dig rive lös«. De smukke og kraftige Linier, vv. 52 flgg. lyde hos V. saaledes:

Den store Digter derimod, hvis Aare ikke er
Almindelig, som intet Vadmel væver,
Ei digter Gadeviser, trykt i dette Aar,
Hvem jeg ei vise, men vel tænke kan, —
Ham skaber kun et sorglöst Sind, som heelt er frit
For hver en bitter Braad, som elsker Skov og Sund,
Og efter Aoniders Kilde föler Törst.
At qvæde i pierisk Grotte, og at röre
Ved Thyrsusstaven, ædru Fattigdom
Ei mægter, som paa Penge Mangel har,
Til hvilke Kroppen trænger Dag og Nat.
Horatius var mæt, da han sit Evoe raabte.
Hvor finder Snillet Sted, naar ei vort Bryst,
Som tvende Sorger ikke huse kan,
Af Sangen ene spændes, og henrives
Af Herrerne i Cirrha og i Nysa?

Hos K.:

Den, der som Digter er stor og som ei har almindelig Aare,

Ikke som oftest behandler et dagligdags Stof eller præger
Ganske sædvanlige Digte med Hvermands Stempel, en saadan
Digter, som ei jeg kan skildre, men kun kan i Sjælen mig tænke,
Skabes af Aanden, der fri er for Ængstelse, kaster tilside
Alt, som er bittert, og higer til Skovene, skikket[1]) til der at
Drikke af Aonidernes Væld. Thi synge i Musers
Grotte og Thyrsus gribe kan Armod ikke, som rig paa
Sorger er fattig paa Penge, til hvilke jo Legemet trænger
Dage som Nætter, men raaber Horatius: Evöi er mæt han.
Hvor har Aanden vel Plads, undtagen saatidt eders Sjæle
Uden at tilstede tvende Bekymringer Rum kun i Digtning
Færdes og spores af Guder, som herske paa Nysa og Cirrha?

Er nu maaskee den Förste gaaet vel vidt i at modernisere Digterens Ord, kan han dog ikke med Föie beskyldes for at have forvansket hans Tanke, og i ethvert Tilfælde svarer hans Gjengivelse meget bedre til Originalens Aand og Tone end K.'s matte og kraftlöse Oversættelse, i hvilken blandt Andet de berömte Ord: *satur est quum dicit Horatius «euhoe»* ikke komme til deres fulde Ret, og som han selv har forringet endnu mere ved at fölge Læsemaader, som svække Stedets Saft og Kraft (58 *aptus bibendis fontibus Aonidum* for *avidus*, 60 *mæsta paupertas* for *sana p.*). 147 Der er Tale om hvor lidt det nytter en Sagförer i Rom, at han er dygtig og veltalende, naar han tillige er fattig; dernæst tilföies: *quis bene dicentem Basilum ferat*? Har her ikke V. baade fortolket i philologisk Henseende nöiagtigere og truffet Pointet bedre ved sin Oversættelse: «hvo taaler, at han taler vel?» (med Noten: «Saa stor er Fordommens Magt: man kan ikke engang lide, at den fattige Basil taler vel, da man engang har sat sig i Hovedet, at han ikke kan tale vel, fordi han er fattig») end K.: «Hvem vil en Basilus höre, om godt han end taler?» 155: «hvad der i Sagen er Farve og Synspunkt», lyder höist bizart for den, som ikke veed, at der i Texten staaer: *quis color et quod sit causæ genus.* V. «Stilens Farve, Sagens Charakteer». VIII, 38 *ne tu sic Creticus aut Camerinus*: ved ikke at ville fölge den, som Ussing meget rigtig siger, nödvendige Rettelse *sic* for *sis* har K. faaet noget aldeles meningslöst ud. 200—210 er bleven ganske forkvaklet ved, at K. ikke har villet fölge den almindelige paa II, 117 flgg.

---

[1]) K. fölger Haandskrifternes Læsemaade *aptus*, V. Scholiernes ogsaa af Jahn bibeholdte *avidus*.

(hvor forövrigt K. atter fordærver Sammenhængen ved at tage 124—125 om en Anden end den lige foran nævnte Gracchus) stöttede Forklaring, at her beskrives Insignierne paa Gracchus's Værdighed som salisk Præst. Ordene *credamus tunicæ* osv. vise dog tydeligt nok, at her ikke nævnes noget, som hörer til Gladiatorrustningen, men noget som trods den ikke lader os i Tvivl om, hvem vi have for os. Först naar dette er indseet, kunne Ordene i 209—210 komme til fuld Forstaaelse (sml. Ussing). 220 *in scena nunquam cantavit Orestes*: «han ej spilled Orestes»!! denne grove Skjödeslöshed virker naturligviis höist forstyrrende paa Meningen. 250 *excipit* (*Cimbros et summa pericula rerum*) «optager», atter skolemæssigt (ligesom IX, 124 *Utili consilium modo, sed commune, dedisti* «fælles»). X, 19 «Sölv af den reneste Aare»; herved maa den opmærksomme Læser studse, da Sammenhængen absolut kræver en Betegnelse af lidet værdifulde Sager; *argentum purum* er, som bekjendt, modsat *cælatum*. 27 flgg. Der er Tale om Menneskenes uforstandige Önsker, hvis Opfyldelse bringer dem Farer og Ulykke; derefter fortsættes:

> *jamne igitur laudas, quod de sapientibus alter*
> *ridebat, quotiens de limine moverat unum*
> *protuleratque pedem, flebat contrarius auctor?*
> *sed facilis cuivis rigidi censura cachinni;*
> *mirandum est, unde ille oculis suffecerit humor.*

K. Mon dette du roser: den ene
Vismand lo, naar fra Dören han udstrakt havde sin ene
Fod, mens den anden saa tvertimod græd. Over skraldende Latter
Hver kan dog holde Censur, hint undrer os mere, fra hvilken
Kilde den anden har faaet tilstrækkelig Vædske for Öjet.

Ogsaa her er Oversættelsen uklar og forvirret, tildeels fordi Texten maaskee er misforstaaet. Spörgsmaalet «mon dette Du roser» kommer höist overraskende og synes ikke at have noget at gjöre i denne Sammenhæng: hvorledes kommer Digteren saa pludseligt til at spörge, om Demokrit gjorde Ret i altid at lee, Heraklit i altid at græde? Saaledes maa Ordene opfattes efter deres nærmest liggende naturlige Mening. Men efterseer man den latinske Text, kommer man til at formode, at de skulle have en anden Mening, som man rigtignok ikke falder paa af sig selv, fordi der mangler de fornödne Overgangspartikler. *Ne* antyder her eller nærmer sig ialfald til at antyde et Spörgsmaal, hvorpaa der ventes bekræftende Svar: «mon Du nu (efter hvad

jeg her har fremsat) ikke indseer, at D. gjorde Ret i at lee, H. i at græde over Verdens Daarlighed»? Saaledes har maaskee ogsaa K. opfattet Stedet, men isaafald har han udtrykt sig höist uheldigt. Det Fölgende er derimod aabenbart misforstaaet. Spögende benytter Digteren Leiligheden til som i en Parenthes at indflette den Bemærkning, at uanseet enten der var meest Grund til at lee eller græde, var det förste det nemmeste, thi «let er det at yttre sin Dadel gjennem Latter» (*Cachinni* er nemlig ikke objectiv Genitiv); «det kan Enhver overkomme, men man maa undre paa, hvorledes den Andens Taarekilder har kunnet holde ud». V. 122 «*O fortunatam natam me consule Romam*»: hvor fortræffeligt har ikke V. i selve Oversættelsens Text gjengivet Juvenals Persiflering af Ciceros poetiske Virksomhed:

«Lyksaligen gjenfödte Rom
udi mit Borgermesterdom!»

K. har maattet indskrænke sig til en Bemærkning herom i Noten.

V. 146: «*quandoquidem data sunt ipsis quoque fata sepulchris*»; K. «eftersom ogsaa en Skæbne til Gravene given er bleven». Hvor mat og tvungent, ubehagelig ordret i Sammenligning med V.'s fyndige: «thi Bautasteen har og sin Banemand»! XI, 4—8:

«Samtlige Gilder og Bade og Pladser og hele Theatret
«Tale om Rutilus. Medens hans kraftige Ynglingelemmer
«Passe for Hjelmen, og medens han glöder af Blod, skal han nemlig
«Uden at tvinges af nogen Tribun, som ej heller det hindrer,
«Tænke paa Mesterens Love og bydende Regler at skrive.»

Hvem seer af denne Oversættelse, at Meningen er: Folk holde for (og den Mening hörer man udtalt paa de allerede i V. 4 nævnte Steder), at R. kommer til, medens han endnu er i sin kraftige Alder, at sikkre sig at blive antagen af en lanista? 157 er *alas*, Armhuller, uden videre oversat ved «Vinger». XII 25—26:

— miserere iterum, quamquam sint cetera sortis
ejusdem pars dira quidem, sed cognita multis
et quam votiva testantur fana tabella
plurima.

«— beklag nu igjen, skjöndt det övrige hörer til samme
«Skæbne som fölelig Del men for mange bekjendt og bevidnet
«Rundt om i talrige Templer ved Billedet, lovet i Faren!»

En höist ubehjælpelig Oversættelse, og tillige er *cognita* i Grunden forkert oversat: det er: »prövet« af Mange. V. 48:

»Findes i Verden etsteds nu nogen, som Mod har at vælge
»Fremfor sit Hoved sit Sölv og for alt Bohave sin Frelse?«

Denne meningslöse selvmodsigende Oversættelse er maaskee dog kun fremkommet ved mangelfuld Korrektur; ialfald lod Verset sig saare let rette saaledes:

Fremfor sit Sölv, sit Hoved, for alt Bohave sin Frelse.

V. 98—99. *sentire calorem*
si coepit locuples Gallitta et Pacius orbi;

naar *calor* (Feberhede) oversættes »Varmen«, forstaaes Stedet ikke af den, som ikke kjender den latinske Text.

XIII, 130—131. *majore domus gemitu, majore tumultu*
planguntur nummi quam funera.

»i Huset med större
»Suk og Alarm man for Pengene slaaer end for Liget.«

Forstaaer den Læser, som ikke kjender Texten, dette »slaaer«?

Uklarheden, Forvirringen og Ubehjælpeligheden i Oversættelsen skriver sig paa ikke faa Steder fra en ligefrem urigtig Interpretation, hvilket maa vække saa meget större Forundring, som Oversætteren tidligere (i dette Tidsskrifts 5te Aargang S. 270—286) har givet Pröver paa et grundigt og indtrængende Studium af Juvenals Sprogbrug.

I, 150—154: *dicas hic forsitan: »unde*
ingenium par materiæ? unde illa priorum,
scribendi, quodcumque animo flagrante liberet
simplicitas, cujus non audeo dicere nomen?
quid refert dictis ignoscat Mucius an non?

Her tager K. Sætningen *cujus non audeo dicere nomen* som relativ Sætning til *simplicitas;* det er dog forunderligt at nævne en Ting i samme Aandedræt som man siger, at man ikke tör nævne den; havde der endda staaet *vix* for *non*! og selv da vilde den i disse Ord indeholdte Tanke kun passe, hvis den udtaltes i Digterens eget Navn; i dens Mund, som han lader opstille Indvendingen imod sig, er den ganske upassende. Hine Ord danne, som Jahns Interpunktion antyder, en Spörgesætning, hörende med til det Citat, der her rimeligviis er opbevaret af Lucilius. II, 97: *et per Junonem domini jurante ministro:* »medens hans Tjener saa sværger ved Herren som Juno«: hvad [illegible]en som Juno«? og hvad har Ordet »saa« at gjöre her?

skal det være en Gjengivelse af «*et*»? dette Ord viser, at der her er en Lakune, hvilket Hr. K., der ikke vil «lemlæste» Digteren, ikke burde have lagt Skjul paa. II, 169: Armenieren Zabates anföres som Exempel paa unge Udlændinge, hvis Sæder fordærves ved et længere Ophold i Rom:

(167) *nam si mora longior urbem*
indulsit, pueris non unquam deerit amator,
mittentur braccæ, cultelli, frena, flagellum:
sic prætextatos referunt Artaxata mores.

K: «Buxer dem sendes til Gave og Knive og Pidske og Tömmer»:

underlige Gaver fra en Elsker! de, der have villet forföre ham, have vel snarere sendt ham nogle af de Kostbarheder, der maatte stikke den undrende Barbar i Öinene ved hans förste Besög i den luxurieuse Hovedstad, og ikke de simple Sager, som han kunde faae nok af hjemme. Sees der hen til hele Sammenhængen (sml. V. 167: *hic fiunt homines*, her bliver man först til et rigtigt Menneske, og V. 170), bliver det klart, at den, saavidt jeg veed, almindelige Forklaring er rigtig: *omittentur patria vestimenta et arma, et mores Romanos in patriam referunt.* III, 30 flgg. opregnes forskjellige uærlige eller smudsige Leveveje, deriblandt (V. 33) *et præbere caput domina venale sub hasta*, K: «samt bortsælge som Slave sig under den bydende Landse», og i Noten bemærker han: «den sidste Udvej, naar alt andet slog fejl var altsaa at sælge sig selv som Slave». Det er dog tydeligt nok, at her er Tale om Mennesker, som komme godt ud af det, ja endog blive rige (sml. 34—37), men ved smudsige Midler. V. har rigtigt «og sælge Mennesker ved Trommeslag». 124—125 «Naar en Græker har vidst at indsmigre sig hos den fornemme Romer, saa» (klager Umbricius)

limine summoveor, perierunt tempora longi
servitii; nusquam minor est jactura clientis.

K: «Jages fra Dören jeg bort; en langsommelig Trældom er ophört;
«Ingensteds föler tilvisse Klienten et Tab, der er mindre.»

Der er i hele Umbricius's Philippica mod de græske Snyltegjæster Intet, som tyder paa, at han i Grunden skulde föle sig dem takskyldig, fordi de befri ham fra Klientens ydmygende Rolle. *Perierunt* betyder ikke simpelthen: «er ophört», og VI, 91

famam contempserat olim,
cujus apud molles minima est jactura cathedras,
som K. har oversat rigtigt, viser tilstrækkeligt, hvorledes de sidste Ord ere at forstaae.

V. «Flux jages jeg paa Dör, og spilt er alt
«Mit lange Hoveri. Ei mindre nogensteds
«Man agter Tabet af en tro Client.»

194. «En Stad vi bebo, som paa svage
Piller sig störstedels stötter, thi saaledes hindrer i Reglen
Opsynsslaven Beboernes Fald».

Den opmærksomme Læser kræver: «Husenes Fald»; Texten har *labentibus*, der er Neutrum og ikke Masculinum. 228:

vive bidentis amans et culti villicus horti.

Her kan *bidens* ei være «Faar», deels ifölge hele Sammenhængen, deels fordi dette Ord i denne Betydning er en terminus technicus fra det rituelle Sprog og yderst sjældent bruges udenfor dette lig *ovis* (sml. Exx. i Freunds Lex.). IV, 111—112:

et qui vulturibus servabat viscera Dacis
Fuscus, marmorea meditatus proelia villa.

«(som) kun i Tanken leverede Slag paa sit Landsted af Marmor»; hvorledes kunde det saa gaae ham saaledes som det antydes i det foregaaende Vers. V. «Han i sin Marmor-Villa havde Krigen lært», i sit Studerekammer nemlig, ikke i Felten. V, 52 flgg.

tibi pocula cursor
Gætulus dabit aut nigri manus ossea Mauri
et cui per mediam nolis occurrere noctem,
clivosæ veheris dum per monumenta Latinæ.

«Dig rækker Dit Glas en gætulisk
«Löber, en kulsort Maurer med knortede Hænder hvad eller
«En, som Du nödig vil möde ved Midnatstimen» osv.

De udhævede Ord vise, at den latinske Text er misforstaaet; i den er der kun Tale om to Personer, ikke om tre. 162 *nidore culinæ* er ikke «Kökkenets Glands». 170. Der er Tale om Snyltegjæsten, der lader sig byde Alt:

ille sapit, qui te sic utitur. Omnia ferre
si potes, et debes; pulsandum vertice raso
præbebis quandoque caput, nec dura timebis
flagra pati his epulis et tali dignus amico.

Istedetfor denne Interpunktion, som Jahn har og som vistnok er den almindelige (ialfald oversætter ogsaa V. efter den),

fölger K. en anden: intet Komma efter *potes*, men efter *debes*, saa at Eftersætningen begynder med *pulsandum*. Derved fremkommer da ogsaa en uklar og usammenhængende Oversættelse: deels kan det ikke udenvidere siges, at En »bör taale saadan Behandling«, deels mistes paa denne Maade Begrundelsen af, at »*ille sapit, qui te sic utitur*«.

VI, 82—84:

nupta senatori comitata est Eppia ludium
ad Pharon et Nilum famosaque moenia Lagi,
prodigia et mores urbis damnante Canopo.

»Hippia, gift med Senatoren, fulgte saaledes en Fægter
»Lige til Faros og Nilen og Lagos berygtede Mure,
Byen, hvis Skjændsler og Sæder endogsaa Kanopus fordömmer.

Urbis maa være *Romæ;* den absolute Ablativ maa indeholde en nærmere Bestemmelse af Verbet i Sætningen, her altsaa *comitata est:* Hippias (eller, som Jahn skriver efter cod. Pithoean., Eppias) Opförsel er altsaa saa skandalös, at selv de just ikke for strenge Sæder bekjendte Ægyptere forarges derover og tage Anledning deraf til at fælde en streng Dom over Sædelighedstilstanden i Rom. K. har i sin Fortolkning maaskee ladet sig bestemme af, at der ikke staaer *damnantia* hörende til *moenia Lagi*: men der staaer jo dog i det foregaaende Vers »*et Nilum*« og Canopus ligger jo ved den Alexandria nærmeste Nilmunding. VII, 213—214. Skildringen af den ringe Agtelse, Disciplene nu i Sammenligning med tidligere Tider vise deres Lærere, sluttes af Digteren med fölgende Linier:

sed Rufum atque alios cædit sua quemque juventus,
Rufum, quem totiens Ciceronem Allobroga dixit.

Det undrer mig, at K. ikke har fulgt denne af Jahn efter cod. Pithoean. og et ringere Haandskrift optagne Læsemaade, istedetfor de övriges *qui*: en Spot eller Dadel over Rufus — og saadan bliver Meningen, hvis vi læse *qui* — er dog aabenbart her paa aldeles urette Sted; vilde det ikke ligget nær at möde Digteren med den Indvending, at de Unge gjorde vel i at vise deres Indignation mod en Lærer, der vovede at slaae sig til Ridder paa Roms störste Taler? Men Ros over ham og det en stærk Ros gjör udmærket Virkning, da den stiller de Unges Frækhed i et rigtig klart Lys, tilmed naar det antydes, at de selv ikke blot ikke kunne nægte ham den, men endog (til andre

Tider, med Ungdommens sædvanlige Vægelsind) anerkjende dens Berettigelse i höie Toner. Til *dixit* underforstaaes altsaa som Subject *juventus* (eller maaskee nöiagtigere *sua juventus*), og Rufus betegnes som den «allobrogiske Cicero» med Hentydning til hans galliske Herkomst. VIII, 239 om Cicero:

galeatum ponit ubique
præsidium attonitis.

«opstiller mod eder, som studse, paa alle
Sider den væbnede Vagt.»

De allerfleste af de i Jahns Ordfortegnelse under *attonitus* anförte Steder vise tydeligt nok, at dette Ord betyder «bange, forfærdet» og her udsiges om Roms Befolkning; dertil förer ogsaa selve Ordet *præsidium* og den hele grammatikalske Forbindelse. X, 344—345

quicquid melius leviusque putaris,
præbenda est gladio pulchra hæc et candida cervix.

«Hvad du end ellers kan holde for bedre og lettere, maa dog
«Denne saa skjönne og snehvide Hals fremrækkes for Sværdet.»

Her er Tale om Silius, hvem Messalina tvang til at indgaae et formeligt Ægteskab med sig; i det Foregaaende er vist, at det var lige galt, enten han gav efter eller han vægrede sig, da i förste Tilfælde Claudius's, i det sidste Messalinas Hævn var ham vis; der var kun to Kaar at vælge imellem, at dö strax paa dennes eller om faa Dage paa hiins Befaling. *Quicquid* staaer altsaa for *utrum* (ligesom *quis* for *uter* 338 og VIII, 196), hvorpaa ogsaa Comparativen tyder. XI, 54—55:

morantur
pauci ridiculum et fugientem ex urbe pudorem.

«kun faa sig
Bryde om Skammen, naar bort de fra Staden sig latterlig skynde».

Dette «latterlig» maa, naar man tænker sig lidt om, vække Forundring; de insolvente Debitorer, der, naar de ikke kunne forblive i Rom længer, tage ned til Bajæ, more sig og leve godt der og give Kreditorerne en god Dag, ere aabenbart ikke fremstillede af Digteren som dem, der blive til Latter. Det er heller ikke godt at see, paa hvilken Fortolkning denne Oversættelse grunder sig. 77:

hæc olim nostri jam luxuriosa senatus
coena fuit.

«Dette var fordum de nu overdaadige Raadsherrers Spiser.»

Grundig misforstaaet! havde Verset endda tilladt at læse

luxuriosi, kunde man ialfald fatte, hvorledes en Philolog kunde være kommet til at oversætte saaledes. Meningen er naturligviis: dette var i gamle Dage allerede et yppigt Maaltid for vort Senat; Curius og hans Lige levede nemlig, som det fortælles i næste V., endnu tarveligere. XII, 4: *par vellus dabitur pugnanti Gorgone Maura:* «hun, som kæmper mod Maurernes Gorgo». Gives der noget Sagn om, at Minerva har kæmpet med Medusa? XIV, 15: *mores modicis erroribus æquos*, «Sæder, som ikkun lide af Smaafeil.» I 131 nævnes blandt endeel andre Madvarer *æstivi parte lacerti*, der oversættes «en Stump af et Firben.» Blandt de i Freunds Lex. anförte Steder viser Cic. Att II, 6, 1 *(ad captandos lacertos tempestates non sunt idoneæ)* tydeligt, at Romerne ogsaa kaldte en Art Fisk med dette Navn.

305: *Dispositis prædives amis vigilare cohortem*
servorum noctu Licinus jubet.

At *amis (hamis)* ei kan komme af *hamus* (hvilket K. oversætter ved «Fodangel»; det betyder *hamus* nok iövrigt ikke), men maa være Ablativ af *ama*, en Brandspand, viser deels Meningen: naar Fodangler ere stillede ud, behöves ingen Vagter; deels Modsætningen til det Fölgende: *dolia nudi non ardent Cynici.*

De forklarende og oplysende Bemærkninger, der ikke vilde kunne undværes selv ved den mest udmærkede Oversættelse af Juvenal og som Hr. K. derfor har gjort Ret i at ledsage sit Arbeide med, er der ogsaa Adskilligt at indvende imod. De ere langtfra saa nöiagtige, som man havde Ret til at fordre af den, der kun synes at have været i Besiddelse af den ene af de for en Oversætter nödvendige Forudsætninger, den philologiske Kyndighed. Endeel af Unöiagtighederne bero dog ganske eller tildeels paa mangelfuld Korrektur. Saaledes staaer S. 4 ned. Karus istedetfor den I, 33—36 omtalte unavngivne frygtelige Anklager; S. 21 «Indtil Aar 5 e. Chr. havde der i Cirkus ikke været nogen Adskillelse efter Stænder, men Klaudius gav Senatorerne förste Plads» maa nödvendigviis vække den Forestilling, at Klaudius var Kaiser Aar 5; S. 29 Kydros for Kydnos (Floden ved Tarsus); S. 108 gjöres Kosmus til Slavehandler istedetfor Salvehandler; S. 114 Breotus for Boeotus; S. 134 nævnes Anaxagoras som Alexander den Stores Lærer; S. 139 kaldes den Virginia, som foranledigede Decemvirernes Fald «Klodius's Datter.» Men der findes ikke faa andre Feil og

Skjödeslösheder, for hvilke denne Undskyldning ikke kan gjælde. III, 120 (i Skildringen af, hvorledes Grækerne vare i Mode i Rom):

non est Romano cuiquam locus hic, ubi regnat
Protogenes aliquis aut Diphilus aut Hermarchus.

Hertil Noten: «P. D. og H. ere os saa godt som ubekjendte.» Disse Navne betyde slet ikke andet end «en eller anden Græker», «en Person med et græsk Navn», og Juvenal har ved dem ligesaa lidt tænkt paa bestemte Individer som ved Titius og Sejus IV, 13. I N. til IV, 32 gjöres *princeps equitum* til Eet med *præfectus prætorio*! S. 48 (til IV, 149) «det var Brevdragerens Stav, som enten var forsynet med Laurbær eller Fjeder»: skulde hedde: «Brevdragerens Stav var altid forsynet med Fjeder, hvortil der, naar han bragte et Sejersbudskab, föiedes Laurbærgrene» (sml. Ussing). I N. til V, 46 (i Texten omtales de saakaldte *calices Vatiniani*) betvivler Hr. K. Rigtigheden af Schol.s Fortælling, at denne Vatinius «*grandem nasum habuit*». Martial XIV, 96 synes dog at bekræfte den. S. 62 gjöres *pons Aemilius* i Rom til Eet med *pons Mulvius*! VIII, 185 nævnes en Damasippus, der efterat have sat sin Formue overstyr har taget Tjeneste som Skuespiller. Jeg for min Part forstaaer ikke Meningen af Hr. K.s N. «Damasippus er vel et Navn hentet fra den horatianske Foröder, som efter at have sat hele sin Formue overstyr agerede Stoiker». S. 112 og S. 167 gjentages den af Madvig (opusc. I S. 32 not.) skarpt dadlede Vildfarelse, ifölge hvilken den, som det synes, alene af Juvenal bekjendte Mimedigter Catullus udstyres med de glimrende Navne Q. Lutatius Catullus. VIII, 238 kaldes Cicero *ignobilis et modo Romæ municipalis eques*. K: «Municipierne havde deres Ridderstand og af denne var Cicero»! en höist mærkelig antiquariskhistorisk Oplysning! XI, 34 *Curtius et Matho buccæ*. Not. «Kurtius Montanus: se Sat IV, 107». K. gjör altsaa Curtius til Eet med den der nævnte Senator Montanus, hvem han fölgelig maa holde for den hos Tacitus oftere nævnte Curtius Montanus; ikke destomindre siger han i Noten paa det sidst anförte Sted: «Montanus kjende vi ikke videre». XIII, 197 omtales en Cædicius, der af Schol. kaldes «*aulicus Neronis*»; dette er i K.s Note blevet til «Flöjtespiller».

Noterne ere fremdeles hist og her lidt ordknappe og ikke ganske tilstrækkelige for de Læsere, som Oversættelsen nærmest maa antages at være bestemt for. Man maa navnlig forudsætte, at de, der ville gjöre sig bekjendt med en Digter som

Juvenal i Oversættelse, ikke ere aldeles ubekjendte med græsk og latinsk Litteratur i Grundsprogene, men at de i deres yngre Aar gjennem en humanistisk Undervisning have erhvervet sig et saadant autoptisk Indblik i og en saadan Interesse for den antike Verden, at de kjende den hele Baggrund, hvorpaa Digterens Skildringer bevæge sig, og ikke föle sig ganske fremmede i den Verden, han förer os ind i, medens de nok kunne trænge til en heel Deel specielle historiske, antikvariske og mythologiske Oplysninger, som Philologer ex professo maa skaffe dem. Gjennemgaaer man med saadanne Læseres Tarv for Øie Hr. K.s Noter, vil man finde, at han ikke saa ganske sjeldent lader dem i Stikken. S. 17 (til II, 67 *Cretice*): «Kretikus: en Mand, som hörer til Metellernes ædle Slægt. Q. Cælius (sic) Metellus fik nemlig Tilnavnet Kretikus». Skal man have nogen Nytte og Fornöielse af den sidste Deel af denne Bemærkning, maa der tilföies en bestemtere Angivelse af, hvilken Metellus der fik dette Tilnavn, ved hvad Tid han levede osv. III, 11 «den vaade kapeniske Port» trænger til Forklaring; thi Hr. K. mener dog vel ikke, at Porten kaldes saa, blot fordi der gik en Vandledning over den. Til VI, 146 savnes en Oplysning om, hvad den Frigivne havde at gjöre ved Forkyndelse af Ægteskabsskilsmisse. 215:

ille excludatur amicus
jam senior, cujus barbam tua janua vidit:

«hvis Skæg din Dör först skued» maatte nærmere forklares. Forövrigt tyder dette «först», hvortil der intet Spor findes i Texten, paa, at Stedet er misforstaaet. Meningen er: «som er kommet i Dit Huus lige fra sin tidligste Ungdom, för han endnu havde begyndt at rage sit Skæg». XI, 50: *cedere foro* er: spille Bankerot (Sen. de benef. IV, 39); siden det ikke er lykkedes Hr. K. at faae Ordspillet gjengivet i selve Oversættelsen, burde han dog have tilföiet en forklarende Bemærkning derom; ellers bliver Stedet ikke forstaaet. XIV, 55 «Testamentet at ændre»; Betydningen heraf paa dette Sted (gjöre Sönnen arvelös) var det dog vist ikke overflödigt at forklare nærmere.

Endnu kun et Par Smaabemærkninger.[1]) Hvorledes forsvares en Retskrivning som «beggeslags» (Sat II, 50), Former som «erindr» (III, 314) «vandr» (VI, 170) «tre Gang» (XI, 84),

---

[1]) I det Fölgende citeres efter Oversættelsens Versafdeling.

ori som »Bundsfællekrigen« (V, 31) Egen »skalle« dens spirende Horn (XII, 9)?

Hr. K. har præsteret mindst 4 Hexametre paa 7 Födder (III, 130. 145. XI, 146. XIV, 214) og eet paa 5 Födder (VI, 610). Paavisningen af slige Friheder vil man vel neppe tillade ham at tage sig saa let, som Goethe engang skal have gjort.

Det er höist uanstændigt for Philologer at möde med en Navneform som »Ojdipos« (S. 95); thi Hr. K. har vist neppe med velberaad Hu foretrukket Formen *Οἰδίπος*, for hvilken der anföres et Par Exempler hos Pape, for *Οἰδίπους*, men der er en til Vished grændsende Sandsynlighed for, at det er gaaet ham som i Noterne til hans Oversættelse af Horats's Breve S. 152, hvor Pratinas siges at være födt i »Flios«.[1])

Hvorfor kalder Hr. K. Barea Soranus for Bareas (S. 29 og 95)? Udgaverne af Tacitus have Barea. Volusius Bithynicus, til hvem Sat. XV er skreven, kalder han »Bithyner-Volusius«. Bithynicus er vel et simpelt Egennavn ligesom (T. Pomponius) Atticus, (Silius) Italicus, Ponticus (Sat. VIII).

J. P. Bang.

Caji Julii Cæsaris de bello Gallico commentariorum libri VII. Til Skolebrug udgivne af J. Elster Bødtker, Rektor. Anden Udgave. Kristiania 1868.

Angaaende Planen for denne Skoleudgave af Cæsars Gallerkrig henviser Udgiveren til Fortalen i förste Udgave 1857; Anm. beklager meget ikke at have været istand til at opdrive noget Exemplar af denne tidligere Udgave; dog fremgaar den af Udg. fulgte Plan med nogenlunde tilstrækkelig Tydelighed dels af selve anden Udgave, dels af enkelte i Fortalen til denne givne Antydninger.

Bogen begynder med en Indledning, hvis förste Afsnit indeholder en historisk Oversigt over de galliske (keltiske) Folkestammers tidligere Vandringer og Beröringer med Romerne indtil Cæsars Prokonsulat. Det forekommer Anm. at der her af historisk Detail er medtaget Et og Andet, som mindre egner sig

---

[1]) Hr. K. staaer forresten ikke ene med dette Jaskeri i Tilbageförelsen af græske Navne fra den traditionelle latinske til den oprindelige Form. I en af vore Udgaver til Skolebrug citeres »Diodoros Sikulos«.

for de Disciples Standpunkt, for hvilke denne Udgave er bestemt; thi i de norske Skoler, ligesom i de danske, synes Læsningen af Cæsar udelukkende at være henvist til de laveste Klasser. Imidlertid, man vil vel engang komme bort fra den Anskuelse, at Cæsar paa Grund af sit lette og jevne Sprog ligger under de höiere Klassers Standpunkt, og erkjende, at baade Udtrykkets klassiske Simpelhed og Indholdets rige historiske Fylde giver denne Forfatter en fuldberettiget Plads i 7de Klasse ved Siden af Livius og Sallust. For denne Klasses Disciple, der allerede have gjort et fyldigere Bekjendtskab med Oldtidens Historie, vil dette Afsnit af Indledningen være saare belærende.

Derefter fölger en kronologisk Oversigt over Cæsars Liv. Anm. har i dette Afsnit, der forövrigt indeholder en for Disciplene belærende og let overskuelig Fremstilling af de historiske Hovedbegivenheder, savnet en kort og populair Udvikling af den romerske Stats indre politiske Tilstand paa Cæsars Tid og en Fremstilling af denne Feltherres og Statsmands eminente Betydning. Selv yngre Disciple kunne have godt af at belæres om det Berettigede i Cæsars Kamp mod det i Bund og Grund demoraliserede Senatsparti, der under Skin af at forsvare Republiken kæmpede for et lille Partis tyranniske Herredömme.[1])

Om Indledningens tredie og sidste Afsnit, overskrevet «Cæsars Kommentarer», har Anm. Intet at bemærke.

Bogens væsentligste Del er naturligvis de Texten ledsagende Anmærkninger. Medens vel saa godt som alle Skolemænd ere enige om det Hensigtsmæssige i at Disciplene i de höiere Klasser ved Læsningen af Forfatterne benytte Udgaver med Anmærkninger, der baade hvad Form og Indhold angaar ere lempede efter Skolens Fordringer og Disciplenes Standpunkt, turde der vel være nogen berettiget Tvivl tilstede om hvorvidt det samme gjælder med Hensyn til de ganske unge Disciple, der, efter at de i det förste Aars Kursus have gjennemgaaet en latinsk Læsebog og indövet Formlæren samt gjort et sporadisk Bekjendtskab med de mest fremtrædende Sætningsforbindelser og syntaktiske Regler, nu for förste Gang skride til Læsningen af en Forfatter som Cæsar eller Cornelius Nepos. Anm. har ikke havt tilstræk-

[1]) Hvorfor Cæsars berömte Tale i Senatet ved Forhandlingen angaaende de fangne Catilinariere betegnes som en «kunstig» Tale, er ikke Anm. ret klart. Udtrykket kan i al Fald let give Anledning til Misforstaaelse.

kelig Leilighed til gjennem praktiske Erfaringer at danne sig en aldeles bestemt Anskuelse om dette Punkt, men helder dog til den Mening, at de smaa Disciple i Reglen ere bedst tjente med at faa den blotte Text i Hænderne og modtage den til Forberedelsen nödvendige Hjælp gjennem Lærerens mundlige Oversættelse og Forklaring. Disciple af den Alder, som Talen her er om, ville ofte have vanskeligt ved at benytte Noterne med en saadan Sikkerhed, at de i dem finde en virkelig Hjælp til Forberedelsen; ikke saa ganske sjeldent vil det for Disciplen stille sig som om der i Anmærkningerne var foresat ham en særlig Lektie til Udenadslæren, hvilket jo i Grunden ogsaa virkelig bliver Tilfældet, naar den af Udgiveren i Forordet antydede Methode fölges.[1]) Imidlertid, dette er et principielt Punkt, angaaende hvilket Meningerne ere og ville vedblive at være delte; her bliver nærmest Spörgsmaalet om Beskaffenheden af den foreliggende Udgave.

I det Hele, forekommer det Anm., har Udgiveren leveret et vellykket og ogsaa i vore Skoler brugeligt Arbeide. Særlig Paaskjönnelse fortjener Udgiverens Bestræbelse for at henlede Disciplenes Opmærksomhed paa Indholdet af det Læste; altfor ofte blive i vore danske Skoler Forfatterne benyttede som et Vehikel for Indövelsen af Grammatiken og mange Hold af Disciple arbeide sig möisommeligt igjennem et Par Böger af Cæsar uden at faa noget klart Blik paa Begivenhedernes Gang og Bögernes historiske Indhold. Alt hvad der vedrörer geographiske Forhold (s. f. Ex. Noten I, 2 om Helvetiens Störrelse) og Indretningen af det romerske Krigsvæsen er behandlet med Omhu og fremstillet paa en ogsaa for yngre Disciple tiltrækkende og vækkende Maade. At Henvisningerne til Grammatiken, hvilke efter Forordet at dömme have været saare talrige i den förste Udgave, nu ere betydeligt indskrænkede, maa ubetinget billiges; efter Anm. Formening kunde Reduktionen uden Skade have været endnu radikalere. Det ser noget underligt ud, ved Siden af grammatiske Udviklinger, der forudsætte en ikke ganske ringe Grad af Modenhed hos Disciplene, at finde Henvisninger til

---

[1]) s. p. III: »Enkelte §§ har jeg sat i Parenthes for, om Læreren saa synes, at overspringes ved første Gangs Læsning. Hvad der er indesluttet i [ ] kan kanske lades uænset eller læses af enkelte Disciple, af andre ikke, eller medtages under Repetitionen — alt efter Lærerens udtrykkelige Bestemmelse.»

Grammatiken angaaende rent elementaire Punkter, som maa antages for bekjendte fra det förste Aars Kursus; saaledes i de förste Kapitler Henvisninger til Grammatikens Paragrapher angaaende Konstruktioner som *imperio potiri*, *dolore afficere*, *fines*, *qui in longitudenem millia passuum CCXL patebant* o. lign. ved Siden af Bemærkninger som til I, 23: *Helvetii*, *seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent* o. s. v. «Konj. beror paa en Forkortning i Talen. Eg. skulde her staa: *quod, ut existimabant, Romani discedebant*; men da de gamle Sprog langt sjældnere bruge Parentheser end de nyere (vi f. Ex.: Rhinen falder, som jeg har sagt, ud i Oceanet, Latin: Rhinen har jeg sagt falder ud i Oceanet) forandres dette — med *existimabant* ophöiet til styrende Verbum — til: *quod Romanos existimabant.* Idet nu Tankeafhængigheden gaar over paa Verbum sentiendi, bliver *existimabant* til *existimarent*, hvorved deres Mening i Grunden er udtrykt to Gange: 1) ved Konj. og 2) ved et udtrykkeligt Verbum *existimare*, skjöndt et af to havde været nok, da jo *quod Romani discederent* = *quod Romanos discedere existimabant.*» At Sligt giver Bearbeidelsen et vist uensartet Præg, lader sig neppe nægte.

Af Unöiagtigheder eller Urigtigheder har Anm. i de Partier af Bogen, som han særligt har gjennemgaaet, kun truffet ganske faa. I, 3: *obtenturus esset* er ikke: var i Begreb med at opnaae (s. Madv. ad Cic. fin. p. 265). Betegnelsen «General» Cæsar (I, 19 og flere Steder) tager sig noget underligt ud. Som en Særhed ved Bogen maa bemærkes at Anmærkningerne til 7de Bog for störste Delen ere affattede paa Latin; det er ikke Anm. ret klart hvad dermed er tilsigtet eller hvad Godt der derved for Disciplenes Vedkommende kan opnaaes; for de fleste af disse vil det latinske Udtryk gjöre Tilegnelsen af Anmærkningens Indhold vanskeligere uden at medföre noget synderligt Udbytte i Retning af Sprogkundskab. I Skolen bör Sproget læres gjennem Texten, ikke gjennem Noter. Mange Steder gjör Sammenblandingen af to Sprog et næsten parodisk Indtryk, som VII, 2: *hunc locum ita vertas, censeo:* eftersom de for Øieblikket o. s. v.

Bogens ydre Udstyr er tiltalende; den mindre nöiagtige Korrektur undskylder Udgiveren med sin Fraværelse fra Trykkestedet.

O. Fibiger.

Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers överste Classer. Andet Hefte, med en Oversigt over den fr. Lit. Historie fra Ludvig XIV indtil vore Dage. Ved Överlærer Sick i Odense.

Vi have her faaet en Fortsættelse af det Værk, hvoraf Overlærer Sick ifjor udgav 1ste Hefte, der indeholdt Molières l'Avare med filologiske og kritiske Noter, der dog mere vare af Interesse for Filologer end til Brug for Disciple. Det iaar udkomne Hefte har et mere afvexlende Indhold, det har optaget Stykker af Thierry, Sismondi, Mérimée, Barante, Nodier og Mad. Staël. Udvalget er skeet med stor Skjönsomhed af disse Forfatteres Hovedværker. At Overlærer Sick valgte Molière som Repræsentant for Ludvig den 14des Tidsalder og ikke optog Tragikerne, kan ikke andet end billiges, da disse Sidste, hvor höi end deres Betydning kan være, literær- og kulturhistorisk seet, dog ligge vor Smag og æsthetiske Udvikling saa fjernt, at det vilde være vanskeligt at vinde Interesse for dem hos Andre end hos Fagmænd og mindst vilde det være muligt at faae Disciple til at læse dem uden at kjedes. Heller ikke fra det 18de Aarh. har Forf. troet at burde levere Læsestykker, og vi kunne ligeledes let forstaae de Grunde, der have afholdt ham derfra. Skulde det, der egentlig er karakteriserende for denne Periodes Standpunkt og Tankegang, tages med; skulde Voltaire og Rousseau komme til Orde paa en Maade, saa man fik et virkeligt Billede af dem, vilde man komme i Kollision med de mere eller mindre berettigede Grændser, som Skolen stiller for hvad den kan byde sine Disciple. Vi troe, at dette Arbeide afhjælper et virkeligt Savn i vor Skoleliteratur; thi siden Undervisningen i Fransk er udvidet til Dimissionsklassen, har Læreren ofte maattet være i Forlegenhed med denne Undervisning. At gaae stort videre i den grammatiske Side af Undervisningen, vilde ikke frugte meget og vilde kun föie nye Klager til de gamle over Grammatikens altoverværldende Herredömme i vore lærde Skoler; derimod er der vist ingen Tvivl om, at en Undervisning, der mere lægger an paa at arbeide paa Disciplenes almindelige humane Dannelse, (den Rolle, som den franske Literatur næsten i to Aarhundreder har spillet i den europæiske Civilisations Historie, gjör den vel skikket til at blive et saadant Dannelsesmiddel) — vil kunne bære sin Frugt. I det foregaaende Hefte har Overlærer Sick givet en Oversigt over den franske

Literaturs Historie indtil Ludvig XIV foruden en speciel Biografi af Molière; denne Del af Arbeidet er fortsat i det foreliggende Hefte med en literair-historisk Oversigt fra Ludvig XIV til vore Dage. Det er et velskrevet lille Arbeide med rigtig Pointering af Hovedpunkterne og af det, der har speciel Interesse i den almindelige Civilisations Historie; det Charakteristiske for hver Periode er klart fremhævet. Vi have kun en enkelt Indvending at gjöre, der vel kun har liden Betydning med Hensyn til Bogens nærmeste Bestemmelse, men som vi dog ikke kunne holde tilbage, fordi vi troe, at det, vi ville anke over, ligger i et skjævt Grundsyn paa en Gren af den franske Literatur, nemlig den komiske. Forfatteren dömmer her fra et ensidigt moralsk Standpunkt, der slet ikke holder Stik ligeoverfor æsthetiske Fænomener. Dette er noget Gjennemgaaende. Om Rabelais's Gargantua og Pantagruel siger han, at de ere «for os frastödende». Vistnok ere de umaadelig cyniske i Enkelthederne, men det Aandefulde i Rabelais's polemiske Totalsyn maa dog först fremhæves; og det, at han prædiker «Kjödets Emancipation» gjör ham kun til Ordförer for en Hovedretning i Renaissancestilen, som man navnlig gjennem Taines «Histoire de la littérature anglaise» faaer et klart Blik for, og som paa et andet Gebet har sin Illustration i Rubens's Malerier. Pladsen forbyder os videre at udvikle dette, men for Kyndige ville vist disse Antydninger være tilstrækkelige. Om Molière siger Forf., at «han ikke hörte til de store Aander, hvis Navne staae som Mærkestene i Digtekunstens Aarböger». Hvilke Komikere vil Forf. da regne til denne Klasse? Mon dog ikke Molière er den, der har bragt den moderne Komedie til sin klassiske Kunstform? Endelig gaaer det ud over Béranger. Hans «Chansons» ere ifölge Forf. for en stor Del kun «kaad Spög eller Udbrud af en med vore Forestillinger om det Sömmelige lidet forenelig Letfærdighed». Men det er dog nok saa, at til Tid og Sted kan den «kaade Spög», naar der er Flugt og Aand i den, virke fuldt saa meget som den positive Pathos; eller mon Aristofanes's Komedier og f. Ex. Holbergs Ulysses von Ithacia ikke ere komiske Mesterværker?[1]) Og vore Begreber om det Sömmelige kunne jo da endelig være snærpede. Der er en komisk Lyrik, for hvilken Forf. synes at være blottet for det rette Blik.

---

[1]) Naar Forf. frakjender Beaumarchais's «le Mariage de Figaro» kunstnerisk Værd, vil han heller neppe faa Medhold af mange Dramaturger.

Som sagt — i Forhold til Værkets Helhed er denne Indvending en Ubetydelighed, og den skulde ikke være kommen frem, hvis vi ikke havde med en begavet Mand at gjöre, der i andre Retninger seer saa dygtigt paa Tingene. Man kan vist, uden at træde Nogen for nær, kalde Overlærer Sick vor lærdeste franske Filolog, og det glæder os inderlig at see denne Lærdom gjort frugtbringende for en videre Kreds. De lexikalske og kritiske Noter, der ledsage ogsaa dette Hefte, ere som rimeligt, af mindre Omfang end de der ledsage den Molièreske Komedie, men synes os overalt tydelige og nöiagtige. De fleste Lærere i Fransk ville i dem finde en gavnlig og ellers vanskelig tilgjængelig Oplysning. Det tredie Hefte skal indeholde Poesi og forelöbig afslutte Værket.

S. Schandorph.

Engelske Stilövelser udgivne af Jakob Lökke. Kristiania 1869.

Denne Bog, der nöje slutter sig til samme Forfatters Engelske Grammatik, indeholder et særdeles brugbart Stof for de Skoler, hvor Grammatikken benyttes. Den förste Afdeling bestaaer af enkelte Sætninger til Indövelse af Syntaxen og med stadig Henvisning til dens Regler: Exemplerne ere godt valgte og skride stadig fra det Lettere til det Vanskeligere; de ere desuden næsten alle af et realt Indhold og for det meste tagne af engelske Forfattere. Den anden Afdeling er sammenhængende Fortællinger, ligeledes progressive; ogsaa disse ere hyppigst valgte ud af den engelske Litteratur og behandle mest engelske Forholde, saaat de ofte ere belærende og oplysende for Disciplene; dog turde Indholdet af enkelte Stykker være for skematisk og vel meget opfyldt med Egennavne og specielle Benævnelser. Gloser og særlig engelske Vendinger ere overalt tilföjede i passende Maal. Til Slutningen har Udg. meddelt et Par Digte: Marsk Stigs Dötre, Zinklarsvisen og et Vers af «Kong Christian», med tilhörende engelsk Oversættelse, forat vise, hvorledes sligt kan gjöres; de kunde maaske uden Skade have været udeladte, især Zinklarsvisen, hvis Tone ikke synes heldig gjengiven. Men i det hele er Indholdet vel afpasset og ligesom Forfatterens Grammatik godt begrændset til Skolebrug; nogle ganske faa Unöjagtigheder og enkelte Trykfejl have intet at betyde.

L. K.

Historiens vigtigste Begivenheder, fragmentarisk fremstillede af J. P. Bang. Kjöbenhavn 1868, Gandrup. 310 Sider 8vo.

Adjunkt, Dr. philos. Bang har udgivet en fragmentarisk Historie, som ifölge Fortalen er bestemt til Brug i de lærde Skolers nederste Klasser og i de lavere Realskoler, men som efter min Mening er aldeles ubrugelig, hvilket jeg nærmere skal forsöge at paavise. For det Förste ere Historiens forskellige Afsnit behandlede med overordenlig forskellig Udförlighed. Saaledes gaaer den gl. Hist. til pag. 132, Danmarks Hist. optager 66 pag., Middelalderens 44, den nyere Tids Hist. indtil den franske Revolution 44, og endelig er Tiden fra 1789 til 1868 affeiët paa 21 pag. Som disse Tal vise, er den gl. Hist. behandlet med uforholdsmæssig Vidtlöftighed, og der er medtaget en Mængde Detail, der er aldeles overflödig for de Disciple, for hvem Bogen er bestemt, f. Ex. pag. 12, hvor med Undtagelse af Demeter og Persephone alle de egenlige græske Guder, ja selv Bacchus, ere opregnede; pag. 13, hvor der er 4 Sider græsk Mythologi (Herakles, Theseus, Jason og Oedipus), skjöndt dette slet ikke er Historie; pag. 76, hvor Romerstatens forskellige Embedsmænd og deres Virkekreds opregnes og det endogsaa angives, at af Prætorer vär der först 1, siden flere; pag. 94, hvor der paa 2 Sider gives en bred Skildring af Romernes Fordærvelse paa Gracchernes Tid. Denne Vidtlöftighed i den gl. Hist. har medfört, at mange Personer og Begivenheder, der ikke burde forbigaaes, ere blevne forbigaaede i de andre Perioder, f. Ex. for Middelalderens Vedkommende Chlodvig, de geistlige Ridderordener, Mongolerne under Dschingischan, Innocens III, Hohenstauferne (Fredrik II), det store Interregnum, Bonifacius VIII, det store Schisma, Ludvig XI.

Min anden og det den væsenligste Anke mod Bogen er, at den ikke alene vrimler af Unöiagtigheder, men at der findes ikke faa ligefremme Vildfarelser, som man ikke skulde have ventet, at en Mand, der er bekendt som grundig og dygtig Philolog, kunde begaae. Det Fornuftigste, som Bang kunde have gjort, vilde have været ikke at udgive denne Bog, men vilde han endelig berige den historiske Litteratur, burde han baade selv omhyggeligere have gennemseet sit Manuskript og tillige have ladet det gennemlæse af En, der havde tilstrækkelige historiske Kundskaber til at opdage de værste Feil. Jeg skal i det Fölgende angive den Masse Feil, som jeg har op-

daget ved at gennemlæse Bogen 1 Gang, og som jeg ikke tvivler paa vil kunne forøges betydelig ved en grundigere Gennemlæsning.

pag. 6) Hvorfor fölger Bang Diodor og ikke Herodot ved Angivelsen af Ægypternes Kaster? Herodot er dog Hovedkilden med Hensyn til Ægyptens ældre Forhold.

12) Det var ikke hele Nedreitalien, der var beboet af Hellenere, men kun Kysterne af Nedreitalien.

37) Efter Bangs Fremstilling skulde man troe, at Peloponnesierne i Krigsraadet stemte for at seile hjem og oplöse Flaaden og kun kæmpe tillands paa Isthmen; ganske vist var det deres hemmelige Plan, men de stemte i Krigsraadet for, at man skulde seile til Isthmen for ogsaa med Sömagten at bidrage til dennes Forsvar og ikke at udsætte sig for at blive indesluttede ved og paa Salamis.

43) Det var ikke kort efter Pestens Ophör at Perikles döde, thi han döde netop af Pesten, men det var ganske vist mod Slutningen af Pestens Rasen.

51) «Spartanernes förste Indfald i Boeotien mislykkedes, da de ikke kunde anvende tilstrækkelig Kraft derpaa, eftersom Athenerne sluttede Forbund med Theben». Det er galt. Thi det var först, efterat Cleombrotus havde trukket sig tilbage fra sit förste Indfald i Boeotien, og efterat Sphodrias, hvem Cleombrotus havde efterladt i Spidsen for en spartansk Besætning i Thespiæ, havde gjort et mislykket Forsög paa at overrumple Athen, at Athenerne sluttede Forbund med Theben.

70) «2 Embedsmænd, de saakaldte Almuetribuner». Da det er tvivlsomt, om der först var 2 (Cic.) eller 5 (Liv.) Almuetribuner, og da Bang selv pag. 76 angiver, at Almuetribunernes Tal snart forögedes til 10, havde det været forsigtigst at udelade Totallet.

73) «Ved denne Tid (c. 390) var nemlig et vildt og krigerisk Folk, Gallerne, vandret fra sit oprindelige Hjem, det nuværende Frankrig, over Alperne ned i Italien.» Gallerne havde meget tidligere bosat sig i Gallia Cisalpina Liv. 5, 33—35.

75) Det var ikke 366 men 367, at Plebeierne fik Adgang til Konsulatet, men det var 366 at den förste Plebeier blev Konsul.

80) Det var ikke 280 men 281, at Romerne erklærede Tarentinerne Krig.

86) «Kort efter kom den anden Konsul, Sempronius, der i en Hast var bleven kaldt tilbage fra Afrika». Der skulde have

staaet «fra Toget mod Afrika»; thi han var ikke kommen længere end til Sicilien.

87) «Varro samlede i de fölgende Dage 4000 Mand, Resten af den vældige Hær». At Varro kun kunde samle c. 4000 Mand, fortælles ganske vist af Liv. 22, 54, 1 men § 4 fortæller den samme Liv., at Appius og Scipio havde reddet sig med henved 10,000 Mand til Canusium, hvorhen Varro begav sig. Romernes Nederlag ved Cannæ var stort nok til, at Bang ikke behöver at overdrive det.

91) «Hannibal flygtede til Kong Antiochus den Store af Syrien, som dengang var i Krig med Romerne». Hannibal flygtede til Antiochus 195 og Krigen mellem Ant. og Romerne begyndte först mod Slutningen af 192, da Ant. satte over til Grækenland.

94) «Fra den Tid af (da Romerne fik Prov. udenfor Italien) blev enhver Konsul eller Prætor, saasnart hans Embedstid i Rom var udlöben, udnævnt til Statholder i en Provinds med Titel af Prokonsul eller Proprætor». Men det var jo netop for at faae Provindsstatholdere, at Romerne forögede Prætorernes Antal fra 2 til 4 og dernæst til 6, og det var först Sulla, der indförte, at Konsuler og Prætorer bleve deres Embedstid i Rom og dernæst droge til Provindserne. Det skulde altsaa hedde: «thi fra den Tid af bleve Konsulerne og Prætorerne enten i deres Embedstid eller Aaret derefter udnævnte til Statholdere i Provindserne».

96) «Paa Valgdagen udbröd en rasende Gadekamp.» Nei! Tib. Gracchus blev dræbt ved et uventet Overfald af Senatet, uden at Folkepartiet satte sig videre til Modværge. I det Mindste siger Plut. Tib. Gracchus 19 *οὐδενὸς ἐνισταμένου πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν ἀνδρῶν*.

97) «Ogsaa denne nye Hærs Anförer lod sig bestikke». Sall. Jug. siger ikke, at Albinus blev bestukken, men at han lod sig lokke ud i Örkenen i Haab om at blive bestukken, og at mange af hans Officerer og Soldater vare bestukne.

100) Bang begaaer den i Historierne almindelige Feil at lade Cimbrerne og Teutonerne hele Tiden optræde i Forening, medens det först var efter Cimbrernes Tilbagevenden fra Spanien, at Tentonerne forenede sig med dem.

102) «Romerne gjorde de italienske Folkeslag til s k a t s k y l d i g e Forbundsfæller». Bang burde dog som Philolog kende Forskel mellem socii og provinciales og vide, at socii skulde tjene Romerstaten med Tropper men ikke med Penge,

provinciales med Penge og Penges Værdi (f. Ex. Korn) men i Reglen ikke med Tropper.

109) Tigranes var ikke Mithridats Svigerfader men Svigersön. — Lucullus blev kaldt tilbage, ikke fordi han begik umaadelige Pengeudpresninger (thi det gjorde han mindre end de fleste andre romerske Feltherrer), men fordi han havde vakt Misstemning i Rom ved at forhindre Andre ɔ: de rom. Soldater og publicani i at udplyndre Asiaterne. — »Pompeius slog Mithridates i et natligt Anfald ved Floden Euphrat, hvorpaa denne dræbte sig selv«. Overfaldet ved Euphrat fandt Sted Aar 66, og Mithridates dræbte sig först Aar 63; men Enhver, der læser Bangs Ord, maa troe, at det var strax efter dette Nederlag og som en Fölge deraf, at Mithridates dræbte sig.

111) Den milvíske Bro ligger ikke nogle Mil fra Rom, men meget nærmere. — Det var just ikke altid Sange til Feltherrens Ære, som Soldaterne sang ved Triumphen (cfr. Svet. Cæs., og Cæsar var dog elsket af sine Soldater som kun faa Feltherrer). — »Derpaa (ɔ: efter Triumphen over Mithridat og Tigranes) aftakkede Pompeius sine Soldater«. Han havde alt afskediget sin Hær i Brundisium.

113) »Efter Konsulatet gav Senatet ham Gallien hinsides Alperne at bestyre, men Folket overdrog ham ogsaa Gallien paa denne Side Alperne paa 5 Aar. Det var aldeles ulovligt, at en Statholder fik mere end 1 Provinds under sig, men Senatet vovede ikke at gjöre Modstand«. Det vilde være vanskeligt at paavise hos en hist. Forfatter en grovere Uvidenhed end den, der fremtræder i förste Punktum; thi at det er Uvidenhed og ikke en Skrivfeil, viser Raisonnementet i 2det Punktum, der ligeledes er forkért. Det er bekendt nok, at Folket ved en lex Vatinia havde givet Cæsar Gallia Cisalpina og Illyricum for 5 Aar, og at derpaa Senatet for at vende hans Opmærksomhed bort fra Italien og Rom og maaské faae ham dræbt i en Gallerkrig tillige gav ham Bestyrelsen af Gallia Transalpina. Dermed falder ogsaa Bangs Raisonnement i 2det Punktum; thi det var jo netop Senatet der forögede hans Provindsers Antal. Men sæt ogsaa, at Bang havde Ret i det förste Punktum, kunde man dog ikke tale om en Ulovlighed (ifölge en Lov!) men kun om en Uregelmæssighed, hvorpaa der havde været flere Exempler, f. Ex. lex Manilia.

115) »Efterat have slaaet Hæren i Spanien.« Det skulde have været »Efterat have tvunget Hæren i Spanien til Over-

givelse»; thi det var ikke ved noget Hovedslag men mest ved at afskære den fra Vand og Levnetsmidler, at Cæsar fik den til at overgive sig (cfr. Cæs. b. civ. 84). — Cæsar forsögte ikke at storme Pompeius's Leir ved Dyrrhachium men at indeslutte den ved en Række Forskandsninger, og det er tværtimod Pompeius, der bryder gennem det svage Punkt i Cæsars Linier. — Cæsar «trak sig» ikke «tilbage til Thessalien», thi han var ikke kommen derfra, men «drog til Thessalien». Cæsar blev ikke paa denne Marsch forfulgt af Pomp., men fulgt af denne.

116) Cato Uticensis indebrændte sig ikke selv, men styrtede sig i sit eget Sværd, saaledes som Plut. Cato Min. meget udförlig beretter.

120) Det var ikke ved Messana men ved Mylæ, at Agrippa seirede over S. Pompeius. — Det var ikke blot Prov. Afrika, som Lepidus fik ved Delingen i Brundisium, men *τὰ ἐν τῇ Λιβύῃ ἔθνη* (Dio Cass. 48, 28). App. og Plut. Ant. tale i Almindelighed om *Λιβύῃ* og Vell. Patercul. angiver ikke Betingelserne ved Delingen.

121) Det var ikke mod Antonius, at Senatet erklærede Krig, men mod Cleopatra. Ganske vist kommer det i Virkeligheden ud paa Et, men Bang kunde lige saa godt udtrykke sig nöiagtig.

124) «Skarer af Mennesker blev savede midt over.» Jeg mindes ikke at have læst dette om Caligula, men derimod om Nero under den förste Christenforfölgelse, saa at det sagtens er en Forvexling.

126) Hvorfor charakteriseres ikke Neros Forfængelighed ved de bekendte Ord: «*Qualis artifex pereo*»! Kjender Bang dem ikke? Thi de synes dog at höre til de «individuelle og charakteristiske Træk». cfr. Bangs Fortale.

127) «Dacien (det nuværende Valachi og Siebenbürgen).» Dacien var meget större, thi det omfattede desuden det östlige Ungarn, Gallicien, Moldau, Bessarabien og maaské et endnu större Stykke af det sydvestlige Rusland.

133) Hvor der tales om Ban, burde Bang ogsaa have omtalt Interdikt og ikke opsat det til pag. 155 nederst.

134) Hvorfor omtales ikke de 2 andre Munkelöfter, Fattigdom og Lydighed? Er det fordi Bang nu er kommen ind i Middelalderens Historie? I Modsætning hertil staaer Bangs Ödselhed med Aarstal ved Ansgars Historie, thi 834, 837 og 847 kunde uden Skade være udeladte; i det Mindste fordrer jeg ikke, at Dimittenderne ved Afgangsexamen skulle vide dem. Derimod

burde der pag. 140 have staaet Aar 843 som det Aar, da det frankiske Rige oplöstes.

152) Jeg véd ikke, at Gregor VII har brugt den Yttring, at Pavemagten var Solen og den verdslige Magt Maanen. Derimod anföres den baade om Innocens III og Bonifacius VIII.

154) «först paa den tredie Dag». Det skulde være «den 4de», thi Bang har selv fortalt, at Henrik IV maatte staae 3 Dage uden at faae Adgang.

165) «Der skete 7 store Korstog foruden det förste». Det er vel en Skrivfeil istedetfor 6, thi man pleier jo kun at tale om 7 store Korstog. — Det andet Korstog er fortalt unöiagtig, thi Conrad IV og Ludvig VII droge ikke i Forening, men först blev den tydske og dernæst den franske Korshær forraadt af Grækerne til Tyrkerne. — Det 4de Korstog burde ogsaa have været omtalt, thi det er mærkeligere end det andet.

174) Hvorfor kalder Bang Valdemar Seirs 2den Dronning udelukkende med Ögenavnet «Bengjerd» og ikke med hendes rette Navn Berengaria?

177) Niels Ebbesen var ikke Ridder men kun Væbner; det havde været rimeligst at kalde ham «en jydsk Adelsmand».

178) «Da Valdemar (Atterdag) selv ingen Sönner havde»; det skulde hedde: «Da Valdemar ikke efterlod nogen Sön»; thi Junker Christopher var död tidligere.

179) Det er ikke rigtigt at sige, at de 3 Skovkantoner styredes under den tydske Keisers Overhöihed af Greverne af Habsburg; thi disse havde vel Besiddelser i Kantonerne men intet Rigsvikariat, og Kantonerne havde faaet Frihedsbreve paa Fredrik II's Tid.

183) Den franske Hær ved Crecy var ikke 6 men kun 2 Gange saa stærk som den engelske.

189) Det er mere end tvivlsomt, om der brugtes Kanoner i Slaget ved Crecy. — «Det sværtbepantsrede Rytteri kunde derfor ikke mere bruges i Hærene». Det skulde hedde «blev ikke af saa stor Vigtighed i Hærene».

190) Det burde være anfört, at det var den franske Konge, som först indförte staaende Hære.

193) Tyrkerne havde flere end 150 Skibe (de angives endogsaa til 420), men det var ganske vist kun 150, gennem hvilke de 4 genuesiske banede sig Vei til Constantinopel.

196) Den danske Hær i Slaget paa Brunkebjerget var ikke «talrig» men kun 5,000 Mand.

207) Cortez og Pizarro begyndte ganske vist deres Tog omtrent med den af Bang angivne Styrke, men de modtoge betydelige Forstærkninger.

214) At det netop var Aar 1526, et Bispen i Viborg vilde lade Hans Tausen gribe, er aldeles ligegyldigt.

219) Historien om Carl IV's anteciperede Ligbegængelse, der rimeligvis ikke er Andet end en historisk Legende (v. Prescotts Philip II) burde helst være udeladt eller i det Mindste kun omtalt som et Sagn. — Det burde have været angivet, at Uenigheden mellem Zwingli og Luther dreiede sig om Nadveren, og at den reformerte Kirke desuden afviger fra den lutherske i Kirkebestyrelsen.

221) «Maria blev efterfulgt af sin yngste Söster Elisabeth». Det skulde hedde «af sin yngre (Halv-) Söster Elisabeth», thi ellers faae Disciplene den Forestilling, at der var flere Söstre. Tillige burde det have været angivet, at Maria var en Datter af Katharina af Aragonien og Elisabeth af Anna Boleyn, thi det er et væsentligt Moment til at forklare deres Optræden i religiös Henseende; det er ogsaa af Vigtighed, at Maria var gift med Philip II, Katholicismens Forkæmper.

222) «Katholikerne paastod endog, at hun (ɔ: Maria Stuart) havde mere Ret til den engelske Throne end Elisabeth». Der burde være tilföiet: «der i deres Öine kun var et uægte Barn».

226) «Philip indsaa tilsidst selv, et Albas Tyranni — og kaldte ham derfor tilbage». Det skulde hedde: «Philip havde tilsidst selv indseet, at Albas Tyranni — og havde derfor kaldt ham tilbage.» Thi ellers troer man, at Alba först blev tilbagekaldt efter Leydens Beleiring, der er omtalt i det Foregaaende. Efter Bangs Fremstillng skulde man troe, at det först var efter Foreningen i Utrecht, at de sydlige nederlandske Provindser sluttede sig til de nordlige, medens det netop var, fordi Sammenholdet mellem de nordlige og sydlige Provindser var sprængt ved Juan d'Austrias og Alex. Farneses Statskunst, at Vilhelm af Oranien forenede de nordlige nöiere i Utrecht.

227) Vilhelm af Oraniens Dödsaar 1584 burde være angivet. — Tillige kunde det passende være omtalt, at Faren for Nederlandene formindskedes ved Alex. Farneses Tog til Frankrig mod Henrik IV, hvilke dog antydes p. 229.

228) Hele Fremstillingen af Planen til Bartholomæusnatten er forfeilet. Efter Bang maa Katharina af Medici lige fra Fredslutningen af have næret den Plan at udrydde alle Hugenotterne,

men det er kun bevist, at hun optraadte med den Plan, efterat Mordforsöget mod Coligny var mislykket. Der er ganske vist Rimelighed for, at hun har haabet, at Colignys Mord vilde give Anledning til en Kamp i Paris mellem Katholiker og Hugenotter, hvorved de Sidste naturligvis vilde trække det korteste Straa, men det gaaer dog ikke an at optage ubeviste Hypotheser i en fragmentarisk Lærebog.

229) «Katholikerne vilde ikke anerkende Henrik af Navarra, fordi han var reformert». Det skulde hedde «fordi han atter havde antaget den reformerte Religion», thi ovenfor er det fortalt, at han ved Bartholomæusnatten var bleven tvungen til at antage den katholske Religion.

234) Den Deputation, der behandlede Ferdinand II saa respektstridig, var ikke sendt af Böhmerne men af de österrigske Stænder, hvis protestantiske Medlemmer gjerne vilde gjöre fælleds Sag med Böhmerne. Bang har sködeslöst læst Beckers Verdenshistorie ligesom pag. 193 ved Angivelsen af Tallet paa Tyrkernes Skibe.

235) Hertugen af Holsten Gottorp sluttede ikke Forbund i Trediveaarskrigen med de Keiserlige mod Christian IV men erklærede sig neutral og aabnede sine Fæstninger for dem. Den samme Feil er begaaet pag. 242.

236) «alle Godser og Landstrækninger, som för havde tilhört katholske Bisper og Klostre». Istedetfor «för» skulde der staae «efter den Protestanterne af Keiser Carl V tilstaaede Religionsfred», hvilken er omtalt pag. 233 nederst.

237) «400000 Rdlr. aarligt». Det var 400000 «Thaler», altsaa omtrent ½ Million Rdlr. Bang kunde omtrent med samme Uleilighed have oversat Becker rigtig.

238) Det er galt, naar Bang fortæller, at det var ved at hindre Svenskerne i at gaae over Donaufloden, at Tilly dræbtes. Svenskerne vare nemlig alt komne over Donau ved Donauwerth og tilkæmpede sig nu Overgangen over Lech. I alle Historier, som jeg kender, staaer der rigtig Lechfloden, men det er atter sködeslös Benyttelse af Becker.

239) Bang begaaer den i historiske Læreböger almindelige Feil at lade Overenskomsten mellem Keiseren og Wallenstein afsluttes, för W. havde samlet Hæren. Det Rigtige er (saaledes som Bang havde kunnet læse hos Becker), at W. först samlede en Hær for Keiseren men uden at ville kommandere den under Keiserens Sön og derpaa efter fornyede Underhand-

linger dikterede de Vilkaar, paa hvilke han modtog Overbefalingen. — «Tilsidst trak Gustav Adolph sig tilbage til Sachsen og Vallenstein fulgte efter ham». Det er rént galt, thi Gustav Adolph maatte tværtimod forlade Sydtydskland for at dække Sachsen, der truedes af Wallenstein.

243) «samt Öen Gulland». Der burde tilföies «og Ösel», thi, naar alle de andre Fredsbetingelser angives, er der ingen Grund til at udelade denne. — «Den vestfalske Fred blev afsluttet i Byen Mynster i Vestfalen». Det skulde hedde: «i Byerne Osnabrück og Münster i Westphalen»; thi i Osnabrück forhandledes om de tydske Anliggender og om Freden med Sverrig.

245) «Han vandt et Par glimrende Seire over Skotterne og Irlænderne, som vilde gjöre Carl I's Søn til Konge». Det skulde være: «over Irlænderne og Skotterne som o. s. v.», thi 1) Kampen med Irlænderne var alt begyndt för Borgerkrigen i England, og 2) Irlænderne bleve först overvundne af Cromwell og 3) det var Skotterne, der forsögte paa at sætte Carl II paa Thronen i England, medens Bevægelsen i Irland havde et meget mere partikularistisk Præg. — Det var ikke 1654 men Decbr. 1653, at Cromwell blev Lordprotector. — Nöiagtigere: «Efter hans Död 1658 kom Stuarterne atter 1660 paa Thronen».

250) «Kun 2 Generaler». Der mangler: «hvoraf den ene hed Stenbock», thi ellers forstaaer man ikke Carl X's Vittighed om Faarene og Bukken.

252) Hvis Bang ikke vilde offre et eget Afsnit til Richélieu, hvilket maaské ikke behöves, burde det i ethvert Tilfælde have været angivet enten pag. 252 ved Begyndelsen af Ludvig XIV's Regering el. ogsaa pag. 254 Linie 8, at Richélieu havde gjort Kongemagten i Frankrig uindskrænket, altsaa fuldendt Ludvig XI's Værk, der heller ikke er omtalt. — «Under Turennes og Condés Anförsel bragte de franske Hære altid (det skulde være «næsten altid») Seiren hjem med sig».

269) «Da Strelitzerne gjorde Oprör, lod han dem i tusindvis halshugge eller henrette paa endnu pinligere Maader og morede sig siden oftere med at lade nogle af dem hente fra Fængselet og selv hugge Hovedet af dem». Det er Bangs sædvanlige Hastværk, der lader ham fremstille Sagen, som om det var Peter d. Stores stadige Yndlingsfornöielse at hugge Hovederne af Strelitzerne. Tillige burde Fortællingen om Strelitzerne have staaet i Begyndelsen af Peter d. Stores Historie, da deres

Modstand var en af de förste Hindringer, som han havde at bekæmpe.

271) »Da den russiske General Suvaroff havde indtaget Hovedstaden Varschau, og da Polakkernes Anförer Koziusko haardt saaret var falden i Russernes Hænder«. Disse 2 Begivenheder burde være fortalte i omvendt Orden.

273) Ifölge de sidste Angivelser er de nordamerikanske Fristaters Befolkning ikke 33 men over 35 Millioner Mennesker.

281) Det burde omtales, at Napoleon atter indförte den katholske Religion i Frankrig.

284) »Moskau blev stukket i Brand af sine egne Beboere«. ɔ: af Gouverneuren Rostopschin; thi Beboerne vare aldeles uvidende om, hvad Skæbne denne havde bestemt for Moskau.

293) Den hellige Alliance burde være omtalt.

297) »Österrig og Preussen, der frygtede for at miste deres Rov fra Polens Delinger, understöttede Russerne«. Det var kun Preussen, der gjorde dette, thi Metternich tænkte endogsaa en Tid lang paa at lade Österrig slutte sig til Polakkerne for at genoprette det gamle Polen med en österrigsk Erkehertug som Konge.

Endvidere er Sproget paa enkelte Steder bredt og blomsterrigt f. Ex. pag. 69: »Som Consul maatte han nemlig være tilstede ved sine Sönners vanærende Död og bevarede ved denne Leilighed en ophöiet og uböielig Ro, saa at ingen Mine röbede hans Hjertes pinlige Kamp«. Har Bang tænkt sig det Komiske ved at höre en Dreng paa 10 Aar fremsige en saadan Periode? Og en historisk Lærebog bör dog være saaledes affattet, at Disciplene k u n n e fremsige deres Lektie med Bogens Ord. — Paa mange andre Steder er Fremstillingen utydelig, f. Ex. pag. 72: »For at faae hende (ɔ: Virginia) i sin Magt, fik han (ɔ: Appius Claudius) et slet Menneske, han havde i sin Tjeneste, til at foregive, at hun var en Datter af en af hans Slavinder og altsaa tilhörte ham«. Naar jeg her kalder Fremstillingen utydelig, bruger jeg et meget mildt Udtryk, thi Enhver, som ikke kender Begivenheden, maa vistnok troe, at de paastode, at Virginia var en Datter af en af Appius's Slavinder og altsaa tilhörte Appius. — Det samme Hastværk, som jeg i det Foregaaende har paavist saa mange Exempler paa, viser sig ogsaa i Bangs Inkonseqvens m. H. t. Retskrivning og alle grammatiske Stridsspörgsmaal. Vel gælder der i den nuværende Overgangsperiode ingen faste Regler for Skrivemaaden, men enhver Forfatter föler det

dog som en Pligt ligeoverfor Publikum at skrive saa konseqvent som mulig, og denne Pligt bliver dobbelt stor i en Skolebog. Bang fölger saaledes vel den almindelig anerkendte Regel, at Hjælpeverberne «er» og «bliver» (selv i Impf., medens han lader alle andre Enstavelsesimpf. være uforanderlige i Flertal) tilligemed Prædikatsadjektivet og Prædikatsparticipiet rette sig i Tal og Kön efter Subjektet f. Ex.: 21) bleve de ikke straffede 86) Sempronius var bleven kaldt tilbage 141) bleve disse Tog mere storartede; men hvorfor skriver han saa: 72) nu ble*v* Decemvirerne afsatte 76) Fjenden var overvunde*t* 124) Skarer af Mennesker ble*v* savede midt over 136) ble*v* hans Fjender bange 258) var Danmark bleve*n* indviklet i 259) var Udfaldet bleve*n* et andet? Bang lader naturligvis i Reglen et Adjektiv eller Participium, der staaer attributivt eller i Apposition til et Substantiv, rette sig efter dette, men hvorfor skriver han saa: 86) Den Dal, hvori Söen Trasimenus ligger, omgive*t* af höie Bjerge 112) laa flere Mariusser skjul*t* (men rigtig 95 havde Markerne maattet ligge udyrkede) 117) han fandt paa sin Stol Sedler henlag*t* 164) de kunde ikke see sig mæ*t* 243) tillige havde det engelske Folk dem mistænk*t* for? Mon Svaret kan blive et andet end «af Sködeslöshed og Hastværk». Bang bortkaster det stumme «e» som Böiningsmærke for Infinitiv f. Ex.: at tro, bo, dö, dy sig, befri (cfr. dog pag. 300 at befrie), men beholder det i alle Infin., hvis Stamme ender paa «aa» f. Ex.: at slaae, gaae, faae staae, uden at jeg kan indsee nogen Grund til denne Forskel. Han skriver 136) den nye Lære og 141) de frie Mænd men 128) de kraftige men ra*a* og uövede Hobe. Han skriver endvidere Adel*s*stand; mon han ogsaa vilde skrive Borger*s*stand og Bonde*s*stand? 70) og 250) staaer der ande*n*steds men 91) noge*t*steds; ganske vist ere begge Former i Brug — men bör ikke være det hos samme Forfatter. Det Samme gjælder maaske ogsaa om 125) Slægtninger og 134) Slægtninge, skjöndt her den sidste Form ubetinget er den overveiende. Hvorfor bruger Bang 44) det stygge tydske Ord «Bundsforvandte», da han dog 91) viser, at han kjender det gode danske Ord «Forbundsfælle»? Fremdeles bruger han i Flæng i tydske Navne W og V f. Ex.: Werner Stauffacher, Walter Fürst, Winkelried, Zwingli, men Volf Isebrandt, Vestfalen, Vallenstein o.s.v. Endelig overholder han ikke Forskellen mellem hinanden og hverandre f. Ex. pag. 228 «Under de 3 Konger Frants II, Karl IX og Henrik III, Sönner af Henrik II og Katharina af Medicis, som

efter hinanden regerede i Frankrig». Enhver, der ikke kan Historie men Dansk, maa troe, at Katharina af Medici var kommen paa Thronen efter sin Mand Henrik II. Det skulde naturligvis hedde: «Under Henrik II's og Kathrina af Medicis 3 Sönner, Frants II, Karl IX og Henrik III, som efter hverandre regerede i Frankrig».

Grunden til, at denne Anmeldelse er bleven saa lang, er, at jeg ikke kan lide i en overlegen Tone at udslynge en saadan Fordömmelsesdom over en Bog, som at den er «aldeles ubrugelig», uden grundig og udtömmende at bevise det. Det at skrive en Skolebog er ikke en nem Maade at tjene Penge paa, som saa Mange troe, men et alvorligt og besværligt Arbeide, hvor hvert enkelt Ord maa vendes og dreies mange Gange, og der udfordres dertil blandt Andet baade grundige Kundskaber og stadig Opmærksomhed under Udarbeidelsen — men paa ingen af disse Egenskaber har Bang givet Bevis i foreliggende Værk.

Den 18de Januar 1869.

L. A. C. Bergmann.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Brunér, Edu. a, Qvaestiones Terentianae. (I. De canticis et tibiis fabularum Terentii. II. Emendationes Terentianae.) Ex Actorum Societatis scientiarum Fennicae tomo IX. Helsingfors 1868. 92 S. 4. — *Cénac Moncaut*, Lettre à M. Paul Meyer sur l'auteur de la chanson de la croisade Albigeoise. Paris 1869. A. Aubry. 40 S. 8. — Samme, Les jardins du roman de la rose. (Extrait du Journal *L'investigateur* livraison d'Août 1868.) Paris 1869. A. Aubry. 20 S. 8. — Samme, Lettres à MM. Gaston Paris et Barry sur les Celtes et les Germains, les chants historiques Basques et les inscriptions Vasconnes des Convenæ à propos de l'histoire du caractère et de l'esprit français et de l'histoire des peuples Pyrénéens. Paris 1869. A. Aubry. 56 S. 8. — *Knudsen, K.*, Nogle språk- og skolespørsmål. Kristiania 1869. J. Chr. Abelsted. IV + 199 S. 8. — Opføder Eders Børn i Tugt og Herrens Formaning! Om Børneopdragelse. Et Kjærlighedsord til unge Opdragerinder af En Veninde af Barneverdenen. (Oversat.) Odense 1868. Hempelske Boghandel. 137 S. 16. — *Rydqvist, J. E.*, Svenska språkets lagar. IVde bandet, I. Stockholm 1868. O. H. Klemming. 227 S. 8. — *Schönheyder, J.*, Kortfattet Retskrivningslære. Christiania 1868. J. W. Cappelen. 15 S. 8. — *Volquardsen, C. A.*, Untersuchungen über die Quellen der Griechischen und Sicilischen Geschichten bei Diodor, Buch XI bis XVI. Kiel 1868. Schwers'sche Buchhandl. VIII + 132 S. 8. — *Voss, P.*, Græsk Ordsamling, methodisk ordnet til Skolebrug. Kristiania 1868. J. W. Cappelen. VIII + 71 S. 8. — Samme, Lærebog i Latin for Begyndere. Efter C. Ploetz med Forandringer og Tillæg. Kristiania 1868. J. W. Cappelen. VII + 173 S. 8. — *Wiberg, S. V.*, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. 2det og 3die Hefte. Odense 1868—69. Hempelske Boghandel. S. 65—192. 8.

Bidrag til tydning af de ældste runeindskrifter.

Af *Sophus Bugge.*

III.

Räfsal, Bohuslän.

De slutninger, jeg har uddraget af indskriften på Sölvesborg-stenen (se tidskr. f. philol. VII, 349—353 og tillæggene i dette hefte), stöttes ved runerne på den sten, som af almuen kaldes Runtången på Räfsal (fordum *á Refshala*). Den står på gården Räfsals mark i Valla sogn på Tjörn i Bohuslän; indskriften, som går nedenfra opad i kanten af den ene smalside, må læses

ᚺᛆᚱᛁᚹᚢᛚᚠᛋ·ᛋᛏᛆᛁᚾᛆᛦ

HARIWULFS·STAINAR

d. e. Herjulvs stene.

De to kviste nedentil på ᛦ er i senere tid slåede af, men de ældre tegninger (hos Holmberg Bohusl. beskrifn. 1ste udg. III, s. 238; Ödman Bahus-läns beskrifn. s. 285; Lilj. R-U. 2033) er enige om ᛦ[1]). S-runen har på stenen rundere form end her.

Denne indskrift er åbenbart en overgangsindskrift både i runeformer og i sprogformer.

Til den ældre jærnalders indskrifter slutter den sig ved P W, som er opgivet i den særlig nordiske kortere runerække; kun på Sölvesborg-stenen findes denne rune i en indskrift, som ellers har flere eiendommeligheder, der tilhöre den særlig nordiske runeskrift. Räfsal-indskriften lader nu neppe nogen tvil tilbage om, at vi i Sölvesborg-indskriften har at sé en overgangsform (ikke en blandingsform). Deraf fölger, som för sagt, at ᛞ, ialfald i Bleking, opgaves för P. Videre viser både Sölvesborg- og Räfsal-indskriften, at runen for W og runen for J ikke holdt Skridt med hinanden: den særegne rune for W bibeholdtes længe efter at runen for J var bleven tegn for A; og dette vil vi finde naturligt, når vi véd, at forandring af runernes betydning står i nöieste forbindelse med runenavnenes forandring. P havde nemlig vistnok navnet *winja* (endelsens

1) Ödman lader indskriften ende med en prik; man kan nu ikke på stenen sé, hvorvidt dette er rigtigt.

form er os her ligegyldig), og dette ord beholdt i Nordisk *w* i fremlyden, efterat den oprindelige J-runes navn *jāra* var blevet til *āra*.

Til den ældre jærnalders indskrifter slutter Råfsalstenens indskrift sig også ved ᚺ, der dog har holdt sig i flere indskrifter (navnlig i Danmark), som ellers har den kortere rækkes runer. Nærmere til de sidste hörer ᛦ R, som dog også forekommer i Stentofte- og endog i Järsberg- eller Varnum-indskriften[1]) (ved siden deraf én gang ᛉ) og som altså ikke er fremmed for alle med den længere rækkes runer skrevne indskrifter. ᛋ = S står nærmere ved de yngre indskrifters ᛁᛋ (som også læses på Sölvesborg-stenen) end ved de ældres ᛊ, men kan dog siges at være en overgangsform. Mærkelig og vigtig er her runeformen ᛆ for A, ti denne er tidligere ikke funden sammen med nogen for den længere række særegen rune[2]). ᛆ giver os et uigjendriveligt bevis for at stenens skrift og (da skrift og sprog her ikke vel kan skilles fra hinanden) også indskriftens sprog er nordisk. Da vi endnu i danske indskrifter, som tilhöre et yngre sprogtrin end Råfsalindskriften, finde runeformen ᚼ for *A*, så tör vi slutte, at ᚼ for A ikke med én gang blev fortrængt af ᛆ, men at de to former i lang tid brugtes ved siden af hinanden (om vi end ikke tör sige i én og samme bygd).

Også sprogformen viser en overgang mellem sproget på Gallehushornet og i lignende indskrifter (hvilket vi kanské efter forslag af prof. Carl Säve kan kalde Urnordisk) på den ene side og almindelig Oldnordisk på den anden; den står, såvidt vi kan sé, på omtrent samme trin som Istabyindskriftens sprog og på et ældre end Sölvesborgindskriftens. I genitivformen WULFS er stammens udlydsvokal *a* tabt foran endelsen S, medens den derimod har holdt sig i Böstenens HNABDAS; på aldeles samme måde forholder Istabystenens WULAFR sig til Tunestenens WIWAR. Vi må da formode, at i Råfsalindskriftens sprog stammens udlydsvokal også var tabt i nominativ af hankjönsord i ental, og STAINAR tör derfor ikke tages som entalsform. Det må være nominativ i flertal: ligesom oldn.

---

[1]) Varnum-stenen vil jeg herefter kalde Järsberg-stenen; jfr. tillæg i dette hefte.

[2]) Overalt hvor ᛆ forekommer i de hidtil kjendte indskrifter, som er skrevne med den længere rækkes runer, må det betegne N.

rúnar, Istabystenens RUNAR svarer til Järsbergstenens RUNOR, got. **rūnōs*, således forholder oldn. *steinar*, Räfsalstenens STAINAR sig til got. **stainōs*; i Tune- og Järsberg-stenens sprog måtte den tilsvarende form lyde STAINOR.

Flertalsformen 'stene' lader sig også vel forlige med de ydre forhold, ti efter Ödman har her stået fem stene i rad, efter Holmberg én sten omgiven af tre mindre, medens nu adskillige större stene uden al orden er kastede ind imod runestenen (Brusewitz Elfsyssel s. 256). I senere skandinaviske runeindskrifter fortælles ofte, at en mand lod reise 'disse stene' efter en slægtning, således f. eks. i Lilj. R-U. 77 (Dybeck fol. 146), Lilj. R-U. 162, Lilj. R-U. 430 (Dyb. fol. Stockholm no. 90), på en sten fra Egersund (Nicolaysen Norske fornlevninger s. 786); ligeledes nævnes 'alle disse stene', 'to stene' o. s. v.

Derimod finde vi i Räfsalstenens ligesom i Istabystenens indskrift en væsentlig afvigelse fra almindelig Oldnordisk deri, at W har holdt sig foran U (O), medens det overalt i nordisk sprog, som vi kjende det fra den historiske tid, er faldet bort i denne lydstilling[1]; foran W må I være vokal og kan ikke have været udtalt som *j*, der er indtrådt foran *u* i den senere form *Herjulfs*. Hvorvidt omlyden allerede havde gjort sig gjældende eller ikke, kan skriften her ikke vise.

Også med hensyn til den korte udtryksmåde slutter indskriften 'Herjulvs stene' sig på den ene side til runeindskrifter af det ældre slag f. eks. Steinstad-stenens (hvortil jeg henviser), på den anden side til indskrifterne på Kallerup-stenen og på Snoldelev-stenen.

Allerede af de ældre tegninger, i hvilke hverken H eller P kom tydelig frem, havde jeg formodet, at stenen havde den ovenfor meddelte indskrift. Denne formodning meddelte jeg prof. Stephens, som bifaldt den og straks skrev til Göteborg for påny at få undersögt stenen. Ved sin indflydelse udvirkede han, at dr. Charles Dickson med sin sædvanlige liberalitet lod tage gibsafstöbninger af indskriften. Et eksemplar blev mig sendt som gave til Christiania universitets oldsamling, og jeg havde da den glæde at sé, at der på stenen tydelig stod, hvad jeg på forhånd havde formodet.

---

[1]) Undtagelser herfra er efter min mening kun tilsyneladende.

Bratsberg, söndre Trondhjems amt
(Stephens s. 267 f.).

Indskriften på den i en gravhaug fundne sten er

ᚦᚨᛚᛁᛘ

Först må det afgjöres, om vi her virkelig har den ældre jærnalders runer, hvorom der har været ytret tvil, idet man har sagt, at indskriften udelukkende fremviser sædvanlige runer (N. Nicolaysen i årsberetning fra foreningen til norske fortidsmindesm. bevaring for 1857, s. 27). Der vil i Norge ikke kunne påvises noget eksempel på, at en sten med kort indskrift i de almindelige runer er funden sat i gravhaug således som Bratsberg-stenen. Derimod er dette oftere tilfældet ved stene, som bære indskrift i runer af det ældre slag, således Steinstad-stenen og Orstad-stenen. Navnlig må med Bratsbergfundet sammenlignes fundet fra det ½ mil derfra liggende Tanem i Klebbu, og at dette hörer til den ældre jærnalder, godtgjöres både af runerne i stenens indskrift og af den broncekjedel, der fandtes i samme haug som runestenen.

Selve indskriften på Bratsberg-stenen viser også, at vi her må have de ældre runer. Allerede runeformen ᚨ taler herfor. Den form af *ós*-runen, som har kvistene mod höire, forekommer nemlig ikke i andre norske indskrifter af det senere slag end i en eiendommelig gruppe, som består af 6 runeindskrifter fra Jæderen, samt indskriften på stenen ved Vangs kirke i Valders, og hvortil jeg også henförer indskriften på et norsk relikvieskrin i Kjöbenhavn (Stephens s. 476 a), som mulig er ristet af en Jæderbo[1]). Men imellem runeformen på Bratsberg-stenen og formen af *ós*-runen på de jæderske stene, Vang-stenen og relikvieskrinet er der den forskjel, at överste kvist i Bratsberg-indskriften udgår fra toppen af den rette stav (hvilket er det oprindelige), medens den i de nævnte indskrifter af det yngre slag begynder længer nede.

Læste man indskriften på Bratsberg-stenen efter den betydning, som runerne har i den kortere række, ÞÁLIM eller ÞOLIM (skjönt *ós*-runen i de norske indskrifter, i hvilke den har kvistene til höire, aldrig betegner *o*), så måtte dette tydes af det almindelige oldnorske sprog; men af dette lader det sig på ingen måde forklare, ti ingen vil vel deri med Finn Mag-

---

[1]) Denne mærkelige gruppe af norske runeindskrifter håber jeg at få omtalt nærmere i en anden afhandling.

nusen finde et 'Lader os tåle'. Man får da opgive tanken om her at finde den kortere rækkes runer.

Læse vi derimod runerne efter deres betydning i den ældre skrift, så står der

ÞALIʀ

Dette har jeg allerede i tidskr. f. philol. og pæd. VII, 246 tolket som et mandsnavn i nominativ; jeg har dèr sammenstillet denne indskrift med den på Bergastenen, som ligeledes giver os de afdödes navne i nominativ uden noget tillæg. Ordstammen må være enten ÞALI, jfr. GASTIʀ, eller ÞALJA. Navnets oprindelse og betydning kjender jeg ikke[1]).

Krogstad, Upland
(Stephens s. 184 f.).

Stephens meddeler en ny tegning af stenen ved baron Nordenfalk, hvilken i alt væsentligt stemmer overens med tegningen i Bautil no. 581; desuden er hos Stephens aftrykt en tegning af Johan Bure tagen 1620—1640. Også har jeg havt for mig en af forskjellige oplysninger om indskriftens udseende ledsaget nöiagtig tegning i naturlig störrelse, som jeg har professor Carl Säves opofrende velvilje at takke for.

Den side af stenen, på hvilken en brynjeklædt mand eller 'gubben', som almuen efter Säve kalder ham, er tegnet, har fölgende indskrift (a):

ᛁᚾᛁᚢᛚᛊᚹᛞ

De 3 rette stave i de to förste runer stige efter Säve ikke (således som på Nordenfalks tegning) höiere op end kvistenes tilslutnings-punkter. De to sidste runer er nu tildels afflækkede. Af den næstsidste rune ᚾ er en del af den nedre vinkels lodrette stav falden bort, men forövrigt er dog så meget

[1]) Jeg skal her, for mulig at lede andre på spor, sammenstille nogle navne, som har en lignende klang. Förstemann nævner *Thaloard* (d. e. *Thalward*) som navn på en langbardsk hærförer i 6te årh.; derimod formoder han, at *Thalilo* i Hontheims hist. Trevir. fra år 865 er feil for *Thasilo*. Som frisisk navn forekommer *Theldag* index bon. ed. Crecelius (Heyne altniederdeutsche namen); på det oldengelske *Ðelwald* (Kemble dipl. I, 296) tör jeg her ikke tænke. Det gamle sönderjydske mandsnavn *Tale*, *Thale* (Kok det danske folkesprog i Sönderjylland II, 51) kommer vist slet ikke i betragtning.

En anden udvei er fölgende: ÞALIʀ kunde være for ÞALLIʀ, der oldn. vilde lyde *Þellir*, som måtte höre til *þöll*, *þella*, jfr. mandsnavnene *Þyrnir*, *Heggr*. Men denne udvei er snarest et vildspor.

igjen, at man sér, at de ældre tegninger give runen korrekt. Af den sidste rune ᛁ er kun toppen tilbage, men der er ingen grund til her at tvile om de ældre tegningers troskab, da de er så rigtige i alt andet; der kan ikke fra den lodrette stav oventil have udgået nedad mod venstre nogen kvist. Om der efter ᛁ oprindelig har været en eller flere runer, kan efter stenens nuværende udseende ikke afgjöres, da alt efter ᛁ er afflækket; men det er, som Säve ytrer, ikke rimeligt, da tegningen i Bautil i alt andet er så rigtig[1]).

Den anden sides indskrift (b) er

ᛉᚨᚾᛁᚨᛇᛊ

Ved ordets slutning har Säve ikke kunnet mærke nogen prik eller andet slutningstegn.

Runerne på stenen er ikke særdeles dybt hugne, men deres former og runestregernes grænser er overalt tydelige.

Indskriften har et sjældent runetegn ᛇ ᛇ, hvis værdi det först gjælder at finde. Stephens læser det som yO (d. e. *jo*). I alle optegnelser af den længere rækkes futhark (også på Vadstena-bracteaten og på Charnay-spænden) findes ᛇ eller ᛇ mellem j-runen (oldeng. *gér*) og p-runen (oldeng. *peorð*); runen heder i oldengelsk *eoh* eller *ih*, og dens betydning (*eo, i*) har forandret sig noget, eftersom runenavnets form forandrede sig. Men når vi gjengive ᛇ ᛇ på Krogstadstenen ved 'jo' eller 'iu' eller en nærbeslægtet vokal eller tvelyd, vil vi, såvidt jeg tror, få ord af uforklarlig form[2]).

ᛇ ᛇ som tegn for en tvelyd eller selvlyd må meget tidlig være gået af brug i nordisk. Deraf at det, som Vadstenabracteaten viser, blev stående i futharken, fölger ikke, at det blev brugt som egentligt skrifttegn. Runens lydværdi sees ikke af dens forekomst på Rökstenen blandt den længere rækkes runer (blandt hvilke ᛏ ikke er) eller i flere bracteatindskrifter; ja disse sidste give os vel ikke engang sikkerhed for, at tegnet fremdeles var egentligt skrifttegn. ᛇ ᛇ forekommer ikke i nogen anden nordisk indskrift, som tydelig indeholder ord, end Krogstadindskriften. Det synes da på forhånd muligt, at overens-

---

[1]) Deraf, at sidste ᛁ mangler i Bures tegning, tör man vistnok ikke slutte, at der på hans tid var flækket ligesåmeget af som nu, men kun, at stenen dengang stod så dybt, at ᛁ var skjult.

[2]) På Reidstad-stenen og på Stentofte-stenen forekommer ᛁᚢ.

stemmelsen i form mellem den oldengelske *eoh*-rune og den på Krogstad-stenen forekommende rune er tilfældig og at deres lydværdi er aldeles forskjellig.

Jeg tror, at Munchs skarpsind også her har fundet det rette: han læser tegnet på Krogstad-stenen som T (Annaler f. nord. oldk. 1848, s. 288 anm.); derved kommer der straks former frem, som klinge os bekjendt. ↿ ʃ må da være en afændring af ᛏ, en afændring, som rimelig har været indskrænket til et snævrere rum i sted og tid og som senere igjen er forsvunden. En sådan afændring synes ikke meget påfaldende, når vi mindes, at overhoved kvistenes stilling i forhold til runens stav kan forandres meget ved en og samme rune: ᛄᛄᚼᛡᚺᛋᚽ er afændringer af ett og samme tegn; ligeledes ᛯᛘᛦ; ᚲᛉᚴᚳ; ᚼᚽ o. s. v. Og at denne afændring kun er funden på denne ene sten, kan heller ikke modbevise læsningen som T; således er jo ᛋ for A hidtil kun fundet på Istabystenen, og i den særlig skandinaviske runeskrift sé vi også brugen af flere tegn indskrænket til enkelte landskaber.

Indskriften læser jeg altså

MWSTUINGI
STAINAR

Da MWST er en umulig lydforbindelse, så er det klart, at vokalerne ikke er udtrykte, ligesom i Etelhem-indskr., ved de to förste stavelser. Jeg udfylder og deler indskrift a således

M(A)W(I) STUINGI.

Da 5te runes venstre stav er noget krum, læser jeg runen med tidligere fortolkere som U, ikke som E, uagtet den ligner Π, der på Torsbjerg-dopskoen og vistnok også på Dalbysmykket bör læses som E.

At a indeholder den afdödes navn og at dette er et mandsnavn, gjöres allerede sandsynligt deraf, at denne indskrift står på samme side som billedet af en brynjeklædt mand. I STUINGI sé vi let et patronymicum, jfr. HOLTINGAR; og da den afdöde vistnok må have været en mand, må nominativformen være STUINGAR. Dette kan være dannet af et navn STUA, stamme STUAN, ligesom HOLTINGAR af HOLTA, stamme HOLTAN. Dette STUA kan være d. s. s. got. *staua* masc. en dommer; ti til got. *au* foran *a* svarer i andre germanske tungemål regelret *ū*: got. *trauan* = oldn. *trúa*, *bauan* = *búa*, *bnauan* jfr. *gnúa* (*bnúa* forudsættes af *bneri* cod. Arna-Magn. 677 qv. side 54,

linje 20). Samme ordstamme skyder også skud i oldhöitydsk, f. eks. *stūatago* dommens dag[1]).

Da hovednavnet må have samme kasusform som det dertil hörende patronymicum, så udfylder jeg MAIWI. Dette forklarer jeg af en stamme MAIWA, nomin. MAIWAR; det er samme navn som *Már*, hvilket vi ofte finde brugt på Island, og det betyder en måge. Ordet böies i oldn. *már*, gen. *más* eller *máss* (senere *márs*), nom. pl. *mávar* eller i ældre håndskrr. *mór*, *móss*, *móvar*, hvor *ó* er opstået af *á* ved indflydelse af *v* (*w*); i oldeng. heder det *mǽw*, nyeng. *mew*, oht. *mêh*, *mêu*. De tydske former vise, som dr. Lyngby bemærker, at ordstammen oprindelig har lydt MAIWA. Tvelyden er i M(AI)W(I) ikke skreven ligesom i þ(AU)SI på Kleggum- eller Bække-stenen; udlydsvokalen er ligeledes udeladt i Kleggumstenens SIN(A).

STAINAR er åbenbart = oldn. *steinn*, nomin. i ental af det ord, hvis akkusativ i ental STAINA forekommer på Tunestenen. Dette ord kunde let lede hen på den tanke, at Krogstadstenens indskrift var ensartet med *HURNBURA STAIN SUIþKS* på Kallerupstenen, HARIWULFS STAINAR på Räfsalstenen, IGINGON HALAR på Steinstadst. Men det synes umuligt at finde genitivformer i indskrift a; ti efter Säves oplysninger kan runen efter ᚻ hverken have været ᛆ A eller ᛋ S. — Wimmer, der efter Munch har læst (4de rune i a og) 2den rune i b som T, forstår STAINAR som mandsnavn (navneordenes böining s. 46 anm.), og da han sammenstiller det med Bergastenens og Bratsbergstenens indskrift, må han have taget 'Stein' som navn på den mand, til hvis minde stenen er reist. Men det er usandsynligt, at den afdödes navn skulde være skrevet på en anden side end 'gubben' (der vel netop er den afdödes billede), når der overhoved var skrevet noget ved siden af dette; og desuden véd jeg ikke, hvorledes indskrift a skulde kunne forliges med Wimmers opfatning af STAINAR.

Hvad der i indskriften har voldt mig mest ulæmpe, er sidste I i STUINGI; dette kan, såvidt jeg sér, ikke være anden kasus af STUINGA end dativ i ental. Rigtignok afviger I her fra E i Tunestenens WODURIDE og Järsbergstenens HITE. Hvis min tolkning er den rette, må denne afvigelse forklares

---

[1]) De oldtydske navne *Stauegis*, *Stauher* (se Förstemann) kan på grund af vokalen ikke höre umiddelbart til got. *staua*.

på en af fölgende to måder: Enten var *e* i dativ ental af *a*-stammer allerede i udtalen blevet til *i* på den tid, da Krogstadindskriften blev ristet; men denne forklaring synes betænkelig, især da dativendelsen *i* eller *e* ved *a*-stammer i oldnordisk ikke virker omlyd; ved HAITINAR Tanum = got. *haitans*, oldn. *heitinn* ytrede jeg en lignende tvil, men dèr var i indlyden foran *n* lydovergangen mindre betænkelig. Den anden forklaringsmåde er fölgende: ᛁ betegner her, som i særlig skandinavisk runeskrift, lyden *e*. Rigtignok tör man ikke tænke på, at ᛖ E var gået af brug på den tid, da Krogstadindskriften blev ristet, ti denne rune findes på Järsbergstenen, hvis indskrift har flere mærker på ikke at være blandt de ældre af de i den længere rækkes runer affattede (således 3 gange ᛦ og kun én gang ᛉ, medens Krogstadindskriften har 1 gang ᛉ og ikke ᛦ), og endog på 4 blekingske runestene; men det synes ikke urimeligt, at man længe förend ᛖ gik af brug begyndte af og til at skrive ᛁ for *e*. Hvis denne formodning har nogen grund, kan der også blive spörsmål, om ᛁ i HAITINAR betegner lyden *e*.

Hvis den förste forklaringsmåde er den rette, synes selvlyden I i dativendelsen at tale for nordisk sprogform, om end ikke afgjörende[1]). Og i andet tilfælde må man fra den nordiske skrivemåde I (for E) slutte til nordisk sprog.

Hvis vi i M(AI)W(I) STUINGI har dativformer, synes STAINAR ikke at kunne være appellativ, ti jeg véd intet at nævne til stötte for, at man skulde have sagt *steinn Mávi Stúa syni* i samme betydning som *steinn Máss Stúa sonar*. Jeg formoder derfor, at STAINAR er navn på den mand, som har reist stenen. Vi vil da her have en udtryksmåde, som ofte forekommer i græske og latinske indskrifter, f. eks. *Σεργίᾳ Δημητρίᾳ Λικ(ίννιος) Ἀμπείλιος Θρέπτιος τῇ ἑαυτοῦ γυναικί. χαίρετε* Corp. inscr. Graec. 3786; (A)rr(et)ius legatus (l)egionis primae Minerviae coniugi obsequentissimae Lersch Rheinländ. inschrift. Cöln no. 39.

Efter min formodning skal altså den hele indskrift læses

M(AI)W(I) STUINGI
STAINAR

---

[1]) I et oldfrisisk håndskrift forekommer dativformer på *i* af *a*-stammer; jfr. Förstemann om dativer på *i* af *a*-stammer i oldtydske stedsnavne i Kuhns zeitschr. f. vgl. sprachforsch. XVII, 56. 59.

og oversættes: For Må Stuessön (reiste) Stein (dette mindesmærke).

Om alliteration er tilsigtet, lader sig neppe afgjöre.

Reidstad, Lister og Mandals amt
(Stephens s. 256).

Denne runestens form synes at gjöre det rimeligt, at den oprindelig har havt sit sted inde i en gravhaug ligesom Orstad- og Steinstad-stenen.

Först gjælder det at bestemme runerne, der navnlig i anden linje ikke overalt er aldeles tydelige.

Förste linjes indskrift synes at måtte læses

ᛁᚢᚦᛁᚾᚷᚨᛉ

Vistnok går der streger over fra 3dje rune til 4de, så at disse to runer tilsammen få lighed med ᛞ D; men disse forbindelsesstreger må sikkert være tilfældige, da den nederste af dem har en aldeles uregelret form. Desuden er ᛁᚢᛞᚾᚷᚨᛉ lidet sandsynligt, fordi vokalen mellem ᛞ og ᚾᚷ da måtte være ubetegnet.

Anden linje begynder vel med ᚴ; foran denne rune öiner jeg rigtignok en lodret stav, som ikke går höit op, men denne har alt udseende af at være tilfældig. ᚴ synes tydeligt og må vel med Stephens opfattes som binderune for ᛁᚲ IK. 2den rune er utvilsomt ᚹ W. 3dje og 4de er efter min mening sikkert ᚨᚲ AK; 4de rune kan jeg ikke læse S: den er dertil for liden, og navnlig har den nederste böining mod venstre en så uregelret form, at den må være tilfældig. 5te rune kan, såvidt jeg sér, slet ikke være ᚢ U, der har en ganske anden form i indskriften, idet staven til höire ikke er indböiet på midten; den må være ᚱ R. Så kommer ᚨ, hvis överste kvist er slået af; jeg kan her ikke læse N, ti de 3 gange, N-runen forekommer i indskriften, begynder kvisten på venstre side af den lodrette stav og hælder mere nedad.

I andet ord i anden linje læser jeg de to sidste runer, der ikke er heldig gjengivne i tegningen hos Stephens, som ᚨᛗ, ikke som ᛒᛟ; navnlig er det, såvidt jeg kan sé, sikkert, at næstsidste rune er ᚨ. Læsningen af sidste rune som ᛗ skylder jeg prof. O. Rygh. — Tredje linje er tydelig.

Jeg læser altså:

ᛁᚢᚦᛁᚾᚷᚨᛉ
ᚴᚹᚨᚲᚱᚨᛉ:ᚢᚾᚾᚨᛗ
ᚹᚱᚨᛁᛏᚨ

IUÞINGAR
IKWAKRAR UNNAM
WRAITA

Först möde vi et mandsnavn i nominativ IUÞINGAR. Stephens, der læser IUÞINGÆA, har vistnok ret i at sammenstille dette med navnet på en alemannisk stamme *Iuthungi* (Zeuss Die Deutschen s. 312 f.), hvilket Grimm Gesch. d. deutsch. spr. 2 ausg. s. 349 gjenfinder i det oldtydske mandsnavn *Eodunc*, middelhöitydsk *Iedunc*. IUÞINGAR, der har den velkjendte patronymiske endelse, er afledet af IUÞA, stamme IUÞAN, ligesom HOLTINGAR af HOLTA. IUÞA gjenfindes, som Stephens påpeger, i senere nordisk runeskrift: akkus. *IUÞA* Tånnöstenen, Finnheden, Småland (Lilj. R-U. 1247). Stammeordet er efter Grimm oldn. *jóð* barn (især om det nyfödte foster).

Er nu IUÞINGAR navn på den, som har sat mindestenen, eller på den afdöde? I förste tilfælde må det höre sammen med det fölgende IKWAKRAR, så at disse ord tilsammen give det fuldstændige navn på den, som har sat mindestenen. Men herimod tale to grunde, af hvilke hver har meget stor vægt. Indskriften vilde da (som de fölgende ord vise) kun nævne den, som har ristet runerne, men aldeles ikke den afdöde, om hvem stenen skulde minde; dette er vistnok efter min mening ikke uden eksempel, men dog så sjældent, at det ikke bör antages, hvor en anden opfatning er vel mulig. Dernæst: når der var givet en mand to navne, måtte det ene være et patronymicum, og dette ene kunde på grund af formen alene være IUÞINGAR; men et patronymicum står ellers overalt e f t e r det egentlige navn. Jeg opgiver derfor den förste af de to nævnte tolkninger og forstår IUÞINGAR som navn på den afdöde; dette må da tages for sig og står ikke i nogen syntaktisk forbindelse med de ord, som de to andre linjer indeholde. Ved Bergastenen har jeg nævnt eksempler på den (også hos Romere og Græker almindelige) skik at sætte på mindestenen den afdödes navn i nominativ uden tilföiet verbum. Den samme udtryksmåde har vi efter min tolkning på Reidstad-stenen, men her tilföies i en sætning for sig oplysning om, hvem der har ristet runerne.

I IKWAKRAR er WAKRAR tydelig det overalt blandt germanske folk udbredte adj. oldn. *vakr*, oldeng. *waccor*, oht. *wachar* o. s. v., hvis betydning er årvågen, livlig, frisk, rask, uforfært o. s. v.; derimod kan man være i tvil, om WAKRAR

alene er navn eller om det er sidste led af et sammensat navn. I sidste tilfælde måtte IK imod hvad der ellers er regel i disse indskrifters sprog (jfr. dog NIWANGMARIR på dopskoen fra Torsbjergmose, GISLIONG-WILIR på hövelen fra Viemose) have kastet stammens udlydsvokal bort; hvorfra IK da skulde have sin oprindelse, vidste jeg ikke at sige (der findes et gammeltydsk navn *Ico*, *Ihho*).

Jeg foretrækker en anden tolkning: IK WAKRAR 'jeg Vakr'; 'jeg' og navnet er da skrevet sammen uden ordadskillelse ligesom i guldhorn-indskriften. Dog er der den vanskelighed, at 'jeg' skrives EK med ᛖ i indskrifterne fra Gallehus, Tune, Järsberg og Lindholm; og da *e* i dette pronomen både er den oprindelige germanske selvlyd og tillige har holdt sig i norskt mål til de seneste tider, så kan jeg ikke tænke mig, at *i* blev udtalt i 'jeg' af den, som ristede runerne på Reidstad-stenen. Jeg må formode, at *e* her er udtrykt ved ᛁ, uagtet den længere runerække havde eget tegn for *e*; det samme er efter min formodning tilfældet på Krogstad-stenen. På lignende måde er i Reidstad-stenens indskrift NG udtrykt ved ᚾᚷ, uagtet den længere runerække havde eget tegn for hin lyd.

Hvis jeg nu rigtig har oversat 'jeg Vakr', viser det sig tydeligere end för, at vi hermed ikke kan forbinde IUÞINGAR.

Det usammensatte navn *Vakr* var ikke ukjendt i Norden: så hed en af kjæmperne på Ormen lange i Svolderslaget, det var også Odensnavn; end mere udbredt var det hos tydske stammer, se Förstemann, således allerede *Οὐάκκαρος ὁ Οὐαρνος τὸ γένος* Agath. I, 21. En afledet form har vi som navn i *UAKRA* (akkus.) Lilj. R-U. 1275 (Värend) og i *UAKRO* (gen.) Lilj. R-U. 522 (Lunda socken, Seminghundra härad, Upland). Også som andet led i sammensatte mandsnavne forekommer *vakr* undertiden: den navnkundige *Odoacer* vilde på nordisk mål hede *Auðvakr*; vi må rimelig også söge det i det vistnok fra syd med heltesagnet indförte navn *Jónakr*.

Endnu står UNNAM WRAITA tilbage. I det sidste ord kan ingen miskjende en böinings- eller afledningsform af det verbum, som i oldnorsk lyder *ríta* og som betyder 'ridse, skrive'. Hidtil har alle forstået det som entalsform af præteritum = oldn. *reit*, og det må da, hvis IK er 'jeg', være 1ste person. Hvis dette var rigtigt, vilde formen være meget mærkelig derved, at den havde holdt den udlydende vokal, som ellers overalt i ger-

manske sprog er tabt[1]), medens den findes i Græsk som *α* i 1ste person, som *ε* i 3dje person, i Sanskrit som *a*. Denne vokal mangler også i former for 3dje person af præt. i ental, som findes i andre nordiske runeindskrifter af det ældre slag: WARAIT i Istaby-indskriften, der har endelsen A i entallets akkus. af *a*-stammer, men hvor rigtignok vokalen er falden bort foran nominativsmærket R; WAS Tanum (hvor jeg ikke med Wimmer tör tænke på 1ste person). At vokalen i udlyden skulde have holdt sig i 1ste person, men være kastet bort i 3dje person, synes mig ikke rimeligt. Den tvil, som herved vækkes om den givne forklaring af WRAITA, öges derved, at UNNAM da, såvidt jeg kan sé, bliver uforklarligt; efter formen kunde det til nöd være dativ i flertal (skjönt man vel så langt tilbage i tiden snarere skulde vente endelsen —AMR), men derved hjælpes jeg ikke videre.

Jeg vover derfor at foreslå en anden tydning af WRAITA. Dette kan efter sin form være akkus. i ental af en ligelydende nominalstamme; hvorvidt det er hankjönsord eller intetkjönsord, kan formen i akkusativ ikke vise[2]). Snarest tænker jeg på et hankjönsord WRAITAR 'indridsning' dannet af *WRĪTAN som oldn. *seiðr* af *síða*; jfr. oht. *reiz* linje.

Er denne tolkning den rette, så må UNNAM være 1ste pers. præt. i ental af et stærkt verbum. Efter formen ligger det nær at tage UNNAM som ændring af UND-NAM, ti *d* trænges let ud mellem to *n*'er; således skrives i norske og islandske håndskrifter ikke sjælden *nn* for *ndn*: *bunnir* i cod. Arna-Magn. 619 qv. (Ungers udg. s. 159, l. 26), *bvn̄a* cod. AM. 623 qv. (Gíslason Um frumparta s. 113); *annes* Ísl. sög. II, 244, Flat. I, 140 l. 23 o. s. v. Grunden til, at UNNAM er skrevet med to N'er, medens der på Bergastenen er skrevet FINO for FINNO, er vistnok den, at hvert af de to N'er i UNNAM hörer til sit led i et sammensat ord.

Præfixet UND synes her at være brugt i omtrent samme

---

[1]) Jeg kan ikke fölge Stephens i den s. 663 givne læsning og tolkning af en nordisk runeindskrift i Carlisle, hvorefter der i denne skulde stå *ÜARAITA* = *vreit*, *reit*. Også de af Haigh (The conquest of Britain p. 40 f. 63) nævnte eksempler, i hvilke den oprindelige vokal i præteritums endelse skulde være bevaret, må falde bort.

[2]) Jeg har i de ældste nordiske runeindskrifter endnu ikke fundet eksempel på akkus. eller nomin. i ental af et hunkjönsord, der böies som oldn. *kleif* eller som oldn. *gjöf*.

betydning som i got. *undgreipan* (gribe), *undrēdan* Skeireins VI (yde); UN(D)NEMAN kunde da kanské betyde egentlig tage fat i, deraf påtage sig, iværksætte el. lign. UNNAM WRAITA synes at være væsentlig d. s. s. WRAIT, *reit.* Versformen kan vel have givet anledning til, at et sådant omskrivende udtryk blev brugt; alliterationen i

IK WAKRAR
UNNAM WRAITA

er neppe tilfældig, med den halve verslinje IK WAKRAR kan jævnföres EK WIWAR på Tunestenen.

For skriftlære og lydlære er endel enkeltheder til slutning at sammenstille.

Skilletegn er ikke brugt ved linjernes slutning, kun én gang (inde i anden linje) er to prikker den ene over den anden brugt som skilletegn; : er også skilletegn på Tunestenen, hvor ordadskillelse ikke er gjennemfört.

ᛗ forekommer i enden af et ord. Bredsdorffs og Munchs formodning, at ᛗ er *m* inde i ord, ᛉ *m* i ordenes slutning, har ingen stötte og må forkastes.

NG er ikke betegnet ved Ing-runen, men ved ᚾᚷ; dette peger måské hen på et senere tidspunkt end det, Tune-, Steinstad- og Tanum-stenene tilhöre. Mulig (dog ingenlunde med tryghed) tör det samme sluttes deraf, at lyden *e* efter min formodning er udtrykt ved Is-runen i IK; men ᛖ var neppe overalt opgivet på den tid, da Reidstadindskriften blev indhuggen: flere svenske indskrifter, i hvilke ᛖ findes, må vist være senere.

I IUÞINGAR synes IU at svare til got. *iu* (oldeng. *eó*, oldn. *jú*, *jó*), ikke til got. *ju.* Som den fællesgermanske lyd synes *eu*, ikke *iu*, at måtte sættes, ti ligesom got. *mitan* forholder sig til *mat*, således *biugan* til *baug*; men da nu *mitan* er opstået af *metan* jfr. gr. *μέδιμνος*, så må også *biugan* være opstået af *beugan* jfr. gr. *φεύγω*.

A er ikke brugt som hjælpelyd: WRAITA (jfr. HLAIWA Bö), WAKRAR; i modsætning dertil har Järsberg-indskriften WARITU, HARABANAR.

Steinstad, nedre Telemarken
(Stephens s. 254 f.).

Stenens Indskrift er först rigtig gjengiven i tegningen hos Stephens, der sikkerlig med rette har taget den fjerde rune som NG. Vi har altså

ᛁᚷᛁᚾᚷᛟᚾᚺᚨᛚᚨᛉ
IGINGONHALAR

HA er betegnet ved binderune. — Her er HALAR let at udskille som et eget ord. Da vi har seet, at også den ældre jærnalders runeskrift undlader konsonantfordobling: FINO Berga for FINNO, så kan vi forklare HALAR som HALLAR = oldn. *hallr*, sten. Ordets stammeform her i indskriften stemmer overens med den nordiske og afviger fra got. *hallu-s*. At ordet *hallr* allerede i den ældre jærnalders tid brugtes i Nordisk, sé vi også deraf, at det af dette ord afledede *hella* (óprindelig *halljô*) alt så tidlig må være gået over i Lappisk og Finsk (se Thomsen: den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske, s. 57. 67. 93. 120); det af *hallr* dannede stedsnavn *Halland* har man allerede sögt hos Jordanes.

Det på Steinstad-stenen brugte ord om stenen, på hvilken runer ristes, er heller ikke ukjendt i senere nordisk runeskrift: en sten på Tose (Thorshov) i Smålenene har indskriften *NIKULAS ATLA SUN KERÞE RUNAR A MORKOM HAL* (tværstregen på ᛅ i sidste ord er ikke tydelig, men neppe usikker). — I IGINGON må vi da have den afdödes navn, og efter al rimelighed i genitiv. Det gjælder först at udfinde, hvorvidt det er et mandsnavn eller kvindenavn. Af de gjenstande, som lå i gravkammeret i den haug, hvori stenen blev funden, tör neppe noget sluttes i den ene eller anden retning[1]); vi få holde os til sproglige grunde.

Vi har för seet, at disse indskrifter oftest har O i böiningsendelser, hvor Gotisk har *ô*; og vi har ligeledes seet, at der til udlydende *ns* ved kasusendelser i Gotisk svarer N i disse indskrifter: hankjönsord på AN danne således genitiv sg. på AN (ÞRAWINGAN) = got. *-ins*. Når nu i Gotisk hunkjönsord på *-ôn* danne gen. sg. på *-ôns*, så kan den tilsvarende form i

---

[1]) Det er vistnok sandsynligt, at Steinstad-stenen fra först af har været bestemt til at stå inde i haugen, ti på grund af dens rundagtige form har den neppe nogensinde været reist som mindesten på en haug; og vi har ellers temmelig sikre eksempler på, at sten med indskrift i den længere rækkes runer fra först af har været stillet inde i haug, således f. eks. Orstad-stenen. Men da der i haugen på Steinstad fandtes fire urner fyldte med aske, ben og kul, kan haugen være kastet over flere personer, af hvilke hver kunde få noget for sig med i graven; og desuden er det vel ikke afgjort, at man ei kunde lægge et sværd i en kvindes gravhaug.

disse indskrifters sprog neppe være en anden end ON. *s* er i denne böiningsform også faldet bort i alle andre gamle germanske sprog i den form, hvori vi kjende dem. Jeg forklarer derfor IGINGON som gen. sg. af et kvindenavn, hvis stamme er ligelydende med den nævnte genitivform.

Denne forklaring, som först blev antydet af mig i tidskr. f. philol. VII, s. 250, gives også af Wimmer 'navneord. böjning i ældre Dansk' s. 45. 119. Han gjör der med rette opmærksom på, at (IGING)ON viser, at genitivendelsen *-ur* (f. eks. *kirkiur*), der navnlig kjendes fra Gotland, dog også fra runeindskrifter på Sveriges fastland (se herom Säve Gutniska urkunder s. XIV—XVII og Stephens i årböger f. nord. oldkynd. 1867, s. 194 f.), er yngre end den norsk-islandske endelse *-u* (*kirkju*) og at *r* i hin er kommet ind fra gen. sg. af de på vokal udlydende hunkjönsstammer; denne opfatning af forholdet var fremsat af Rydqvist II, 613—16 og af Lyngby i tidskr. f. philol. VI, 48 anm. 2 slutn. Spor af det ved analogi indkomne *r* i genitiv sg. af 'svage' hunkjönsord findes ved sammensætning også i gammel Dansk: *kåber-skød* (Danm. gl. folkev. udg. af Svend Grundtvig no. 118, v. 14). Og jeg er tilböielig til at forklare det i sagnet navnkundige norske *åskorreié* (således har jeg hört ordet udtalt i Telemarken), feilagtig kaldt 'Asgårdsreien', på samme måde, så at det er sammensat med genitiv af et hunkjönsord, som gjenfindes i svensk *åska*.

IGINGON er vistnok af samme stamme som det hos andre gamle germanske folk forekommende mandsnavn *Iga*, *Igo*, se Förstemann Altdeutsch. namenbuch, og *Ige* (kvindenavn?) hos Crecelius index bonorum etc. 21 (Heyne altniederdeutsche eigennamen); navnlig synes *Iga* at have været brugeligt hos Goterne, ti *Igila*, som rimelig er et deraf dannet deminutiv, findes i et gotisk diplom fra Neapel 6te årh., og Stark (kosenamen der Germanen. sitzungsberichte der kais. acad. Wien 1866. s. 289 anm. 2) anförer af spanske kilder *Igo* (år 860), *Igitza* masc. (år 961). Jeg formoder, at dette navn *Iga* også har været brugt af den ældre jærnalders folk i Norge; deraf blev dannet IGINGA, nomin. IGINGAR, egentlig «Iges ætling» (jfr. HOLTINGAR af HOLTAN), og deraf igjen IGINGAN, nom. IGINGA, med det tilsvarende kvindenavn IGINGON, nomin. IGINGÔ. Vi har allerede havt et mandsnavn, der er dannet på samme måde, i ÞRAWINGAN Tanum.

Betydningen af stammen IGAN kjender jeg ikke. Som en

mulighed, men heller ikke som mere, nævnes, at den kan være i slægt med oldn. *ígull*, oprindelig sikkerlig *igull*, et pindsvin, der ikke sjælden brugtes som navn især i Sverige, jfr. lit. *ežys*, græsk *ἐχῖνος*. Dog kan man også tænke på andre muligheder.

Jeg oversætter altså indskriften »Igingas sten«.

At stenen, der reises på en afdöds grav eller sættes til minde om ham, kaldes den afdödes (i dette tilfælde Igingas) sten, er en så naturlig udtryksmåde, at den gjennem hele oldtiden må have været brugt overalt i Norden. En sådan kort indskrift, der kun indeholder den dödes navn i genitiv og ordet for 'sten' i nominativ, röber höi ælde. Lignende er efter min forklaring indskriften på Tanum-stenen; endnu större er overensstemmelsen med flere i det fölgende omhandlede norske indskrifter med den længere rækkes runer, nemlig på stenene fra Bö, Tomstad, Belland. I den senere runeskrifts tid må slig form for en indskrift tidlig være bleven forældet; aldeles tilsvarende indskrifter er to fra Sjælland, der også ved nogle runeformers overensstemmelse med de i den længere række brugelige röbe sin höie ælde: *HURNBURA STAIN SUIÞKS* på Kallerup- eller Höietostrup-stenen og *KUNUALT(S) STAIN SUNAR RUHALTS ÞULAR A SALHAUKUM* på Snoldelev-stenen; kun er i disse den döde nærmere betegnet. Og allernærmest beslægtet er den her foran meddelte overgangsindskrift fra Räfsal i Elfsyssel. — Også kan nævnes, at en irsk gravsten på öen Inchaguile i Lough Corrib har en aldeles tilsvarende indskrift, der oversat lyder: *lapis Lugnadonis filii Liemaniae* (se Stephens s. 534; Whitley Stokes i beiträge zur vergl. sprachforsch. V, 364 f.).

Tomstad, Lister og Mandals amt (Stephens s. 264).

Stephens mener, at dette brudstykke har dannet toppen af en runesten, der har været reist på en gravhaug, og at indskriften altså har strakt sig nedenfra opad. Derimod tænker prof. O. Rygh sig, at stenen fra först af har været sat inde i en haug. De runer, som er tilbage, synes sikkert at være

ᛉᚢᚱᚨᚹ : ᚾᚨ

. . . . AN WARUR.

Når vi sammenligne ÞRAWINGAN Tanum, IGINGON Steinstad, så synes det rimeligt, at vi i AN her har levning af et mandsnavn i genitiv. Er dette rigtigt, så synes WARUR, der vel sikkert er nomin. af en stamme WARU, at måtte betyde 'grav'

'gravhaug' 'sten' eller lignende. For mulig at bestemme betydningen nærmere vover jeg at fremsætte en usikker formodning: i de islandske sagaer bruges *vör* fem., nu i Norge vesten- og nordenfjælds *vor* (åbent *o*) masc. om en række af oplagte stene ved et landingssted, især på begge sider af en 'stö', hvori bådene trækkes på land. Desuden bruges ordet nu i Norge 'sjældnere om en opkastet vold af grus og sten, f. eks. ved skred' (I. Åsen). Til dette ord kunde WARUR regelret svare, og man tör da mulig formode, at dette betegner: stensætning, stensat grav. — Er dette rigtigt, så har indskriften fra först af rimelig kun indeholdt to ord og den må da nærmest sammenlignes med indskriften på Böstenen. Denne forklaring var forlængst nedskreven, da jeg fik sé, at Wimmer (navneordenes böining, s. 74 anm.) tolker indskriften på samme måde. Dog synes hans opfatning af WARUR 'dannet af roden VAR i oldnord. *verja* (sml. oldn. *vörðr*, *vörn*), der vilde være et passende ord for en mindesten ('varde')' voveligere end min, da et sådant ord som det, Wimmer forudsætter, ingensteds findes, medens jeg kun forudsætter en noget afvigende anvendelse af et ellers kjendt ord.

Torsbjerg, Sönderjylland
(Stephens s. 295).

Tegningen fremstiller en dopsko, der på hver af sine to sider har runeindskrift, vistnok fra samme tid. På forhånd er det rimeligt at antage, at ikke et ord fortsættes fra den ene side til den anden, men at indskriften på hver af de to sider afslutter et ord (dette er også Wimmers mening 'De ældste nord. runeindskrr.' s. 46). Först tager jeg for mig

ᛟᚹᛚᚦᚢᚦ⊓ᚹᚨᛉ

Blot 7de runes betydning er her tvilsom. Da den har en fra 5te Rune ᚢ = U aldeles forskjellig form, synes den ikke at betegne U, men, som Stephens mener, at være en sideform til ᛖ E. Jeg læser da OWLÞUÞEWAR.

Heri sé vi straks en nom. sg. masc. af en stamme ÞEWA. Ligesom HLEWA er = et got. *hliu* (ikke bevaret i sproglevningerne), oldeng. *hleow*, således er ÞEWAR = got. *þius*, oldeng. *þeow*, oldhöitydsk (i navne) *deo*. Dette ord betegner træl, tjener; men det forekommer også meget ofte som andet led i mange sammensatte mandsnavne, og for höiættede kjæmpers

navne egner betydningen 'træl' sig ikke; oprindelig må ordet vistnok have betegnet ung mand, ungersvend eller dreng[1]).

Ligesom Oldnordisk har *hlé* for HLEWA, got. *hliu*, idet *w* er svundet og vokalen til gjengjæld forlænget, så må til ÞEWAR, got. *þius* svare oldn. *þér*. Denne form har kun holdt sig som sidste led i navne: således i *Hjálmþér* (der tidligere må have været böiet i genitiv *Hjálmþés*, men senere böies *Hjálmþérs*) = oldtydsk *Helmtheo*, *Helmdeo*; Odens-navnet *Sigþér*, skrevet *sigþær* Snorra-Edda II, 472, der forandres til *Sigðir* SnE. II, 556, idet man taber bevidstheden om, at ordet er sammensat, hvorpå den stærke betoning af anden stavelse som et eget sammensætningsled opgives og vokalen forkortes; det oldtydske mandsnavn *Sigideo* er samme ord. Ligeså er *Eggþér* (i Völuspá 42 codex regius skrevet *eggþęr*, hos Sakse *Egtherus*), forkortet *Egðir* (som Hauksbók skriver i Völuspá) samme navn som det oldeng. *Ecgþeow*. *Hamðir* har tidligere hedt *Hamþér* = oldtydsk *Hamadeo*. — Heller ikke den særegne betydning af det andet led fastholdes, hvilket sees deraf, at *Sigðir* er Odens-navn, og endnu tydeligere deraf, at skaldene bruge *egðir* som udtryk for örn og for ulv.

Det er altså ikke rigtigt, når man (Grimm Kleinere schriften III, 110; Munch Norskt månedsskrift III, 451 f.; Jessen i Historisk tidsskr. 1868 s. 256) almindelig lærer, at *Egðir*, *Hamðir* forudsætte ældre former *Eggþýr*, *Hamþýr* eller at *Hamðir* er unordisk form for *Hamþýr*; et oldnorsk hankjönsord *þýr* træl er ikke tilstrækkelig hjemlet[2]), og vokalen *ý* i hunkjönsordet *þý*, gen. *þýjar*, trælkvinde er kommen frem under indflydelse af *j* i afledningsendelsen.

OWLÞUÞEWAR er altså et sammensat mandsnavn, hvis

---

[1]) ÞEWAR, *þius*, fællesgermansk *þewas* er vistnok istedenfor en ældre form *þehwas*, ligesom got. *mavi* for *magvi* jfr. *magus*, *naus* (= skr. *naçus*, gr. *νέκυς*) for *nahus*, oldn. *ey*, der got. har lydt *avi*, for *ahwi* af *ahwa* vand. — *þius*, tidligere *þehwas*, er ligesom oldn. *þegn* dannet af en rod *þeh* föde, der i Græsk gjenfindes i formen *τεκ*, hvoraf *τέκνον*. Hele denne udvikling skyldes J. Grimm, se 'Über diphthongen' i Kleinere schriften III, 110 ff. — Bopp vergl. gram. 2 ausg. III, 372 fremsætter en afvigende formodning om oprindelsen til *þius*, hvorved dog betydningsudviklingen bliver den samme.

[2]) *þýr* servus forekommer i Schevings udgave af Hugsvinnsmál (efter sene hskrr.) s. 33; Gislason (44 pröver s. 552) har der *þræll*. Det rette kunde der være *þirr*, som kjendes fra Snorra Edda.

sidste led nu er forklaret. I förste led OWLÞU har vi en *u*-stamme med uforandret udlyd ligesom i HAÞU- Istaby, Gommor. Ordformen sér ved förste öiekast underlig ud, ti lydforbindelsen *wlþ* er uhört i germanske oldsprog; men det underlige svinder, når vi opfatte OWLÞU som særegen skrivemåde for WOLÞU. Denne skrivemåde har vistnok sin grund deri, at W har været udtalt på samme måde som engelsk *w*, hvis lyd af Koch (historische gram. I, s. 102) beskrives således: 'es setzt vocalisch ein und geht in einen von den lippen eigenthümlich gestalteten hauch über = uw'. På samme måde må *w* have været udtalt i Gotisk, hvorfor det i spanske concilieacter skrives *ub* og *uu*: *Ubidericus*, *Ubadila*, *Uuadila* (Dietrich aussprache des Gothischen, s. 79). — Med skrivemåden OWLÞU for WOLÞU kan også sammenlignes *RHUULFʀ* for *HRUULFʀ* Helnæs, *RHAFNUKA* for *HRAFNUKA* Læborg.

OWLÞU, WOLÞU er, som jeg tror, det samme som got. *vulþu-s* masc. herlighed. O i WOLÞU holder jeg for ældre end *u* i got. *vulþus*, da hint ligger nærmere ved *a*, som her må være den oprindelige (fællesjafetiske) lyd: WOLÞU forholder sig til got. *vulþu* som WOLAFA Gommor til WULAFA Istaby, got. *vulf*. Ligeså er E i ÞEWAʀ ældre end *i* i got. *þius*.

vulþu-s danner det förste led i flere navne hos Goter og forskjellige tydske stammer, som *Vuldebert*, *Vultegis*, *Vulderad*, *Vuldulf*. Af samme stamme er det nordiske gudenavn *Ullr* (hos Sakse *Ollerus*) og det i norske stedsnavne gjæmte *Ullinn*.

Formen OWLÞU viser, at *lþ* ikke som i almindelig Oldnordisk var udjævnet til *ll* i det sprog, hvori de i Norden fundne indskrifter fra den ældre jærnalder er affattede. I de vistnok fra nordisk lånte finske ord *kalta* skrå = oldn. *hallr* og *kulta* = oldn. *gull* spores også den oprindelige lydforbindelse *lþ*. Thomsen den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske s. 64.

Vi må deraf slutte, at *nþ* ligeledes dengang var bevaret, så at det endnu ikke var blevet til *nn*.

Også i tolkningen af denne indskrift stöder jeg sammen med Wimmer, der i årböger f. nord. oldk. 1868 s. 298 ytrer: 'udenfor sammensætning i nf. ent. har [vi] þevaʀ på den ene side af dupskoen fra Thorsbjerg-mose svarende til got. *þius*'. OWLÞU har Wimmer ikke forklaret. Derimod har Thomsen (den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske s. 88) tolket OWLÞU på samme måde som jeg.

På dopskoens anden side læses

ᚾᛁᚹᚨᛜᛗᚨᚱᛁᛉ

NIWANGMARIR.

6te rune må være en variation af ᛗ og kan vist ikke, som Dietrich vil, være en binderune.

Også i denne indskrift söger jeg ett sammensat mandsnavn[1]). Andet led MARIR har jeg allerede forklaret i tidskr. for philol. VII, 218. 246 f.: det er oldn. *mærr*, got. *mērs* navnkundig, udmærket. Got. *mērs* er sikkert en *i*-stamme, da håndskriftet Philipp. 4,8 efter Uppström har *vailamer*, ikke *vailameri*; derfor tager jeg MARIR ligesom GASTIR som nomin. af en *i*-stamme. Vi tör tro, at A i MARIR har holdt sin oprindelige længde; og når ᚨ er tegn for *a*, også når vokalen er lang, så må runen JĀRA (*gér*, *ár*) have betegnet halvvokalen *j*, og den kan endnu ikke være bleven tegn for en vokal (*ā* eller *a* uden hensyn til kvantiteten); 'år' må da endnu have lydt *jāra*, ikke *āra*. Indskriften på dopskoen fra Torsbjerg tilhörer altså et ældre sprogtrin end indskrifterne på de blekingske stene, Räfsalstenen og efter min formodning også den på Järsbergstenen. MARIR svarer til *-marr* i nordiske navne, som *Bjartmarr, Granmarr, Hreiðmarr, Ingimarr,* i hvilke vokalen vistnok er bleven forkortet, dog skriver en islandsk skindbog i Gísla s. Súrssonar (se Gislasons udg. s. IX) *biart mær* (navnet er ikke, som Gislason tror, sammensat med *már* en måge, men dette kan mulig have havt indflydelse på skrivemåden). Af MARIR har vi deminutiv M(A)R(I)LA på Etelhemindskriften.

Langt vanskeligere er det förste led NIWANG. Det synes at måtte være istedenfor NIWANGA, så at stammens udlyds vokal er tabt mellem NG og M; også i Gotisk forekommer snart stammens fuldstændige form, snart en afkortet form som förste sammensætningsled: *veinatriu*, *veinagards* ved siden af *veindrugkja*, *lausavaurds* ved siden af *laushandus*, *lauskviþrs* (Gabelentz og Loebe grammatik s. 129 § 167). NIWANGA synes at være dannet ligesom det oldnorske jätunnavn *Svárangr* Hárbarðsljóð 29, gen. *Svárangs* (cod. reg.) af adj. *svárr*; nærbeslægtet med -ANGA er afledningsendelsen -INGA, der gjærne har patronymisk betydning. NIWANGMARIR synes da at betegne MARIR af ætten NIWANGŌR; lignende er udtryksmåden i al-

[1]) Jeg vover ikke her at læse ᛜ som stavelsen ING og at tænke på to navne NIWA INGMARIR.

mindelig Oldnordisk *RAFNUKA TUFI* på Bække-stenen ved kirken, *RHAFNUKATUFI* på Læborg-stenen 'Tove af Ravnungernes æt', hvor dog *Hrafnunga* er gen. pl., og ikke stammeformen. Hvis vi på hövelen fra Viemose tör læse GISLIONGWILIR som ett sammensat navn, så vil vi deri have et sidestykke til NIWANGMARIR.

Oprindelsen til navnet NIWANGA er mig ubekjendt. Det kan ikke komme af adjektivet 'ny', hvoraf kvindenavne på *-ný*, ti dette adjektivs oprindelige stammeform er *niuja* (istedenfor *newja*, fællesjafet. *nawja*). Dietrich (aussprache des Gothischen s. 49. 57) vil rigtignok i gotiske navne finde et *nius* yngling = gr. *νέος*, men det måtte i de ældste runeindskrifters sprog hede NEWAR, og dermed kunde NIWANG på grund af vokalen I ikke stå i forbindelse. Tör jeg minde om det hos Förstemann namenbuch s. 960 opförte oldtydske navn *Niwo* og om oht. *niuuit* retundit?

Vånga, Vestergötland
(Stephens s. 241. 836).

Af indskriften på denne sten, som er indmuret höit oppe i den indre mur af Vånga kirke omtr. 2 mile fra Skara, meddeler Stephens tre indbyrdes afvigende afskrifter. I sommeren 1868 tog jeg et nöjagtigt papiraftryk af indskriften, og med dette for öje nedskriver jeg fölgende bemærkninger.

Efter min mening er der to runer, om hvis betydning man kan være i nogen tvil, nemlig 2den og 3dje fra höire. 1ste rune er sikkert og tydelig ᚺ. 2den rune kan, såvidt jeg sér, slet ikke være ᛏ; heller ikke kan jeg læse den som ᚹ, men tror, at den må læses som ᛏ. Forbindelseslinjen mellem de to kviste sér mig tilfældig ud, og spidserne af de to skråstreger stikke tydelig ud foran denne forbindelseslinje, hvilket viser, at der ikke kan læses ᚹ. Lydforbindelsen HWU, hvormed indskriften i det tilfælde vel måtte begynde, vilde også være betænkelig. Under de to skråstreger på ᛏ sees en udhuling, men denne må vel være betydningslös.

3dje rune sér tydelig ud som ᚢ; tværstregen har så bestemte og regelrette træk, at den ikke synes at kunne være tilfældig, og jeg har derfor betænkelighed ved at læse ᚢ U.

Stephens læser ᚢ som Ü (d. e. Y); men jeg kjender intet bevis for brugen af dette vokaltegn i de nordiske indskrifter, som er skrevne med den længere rækkes runer, og efter mit skjön er en vokal Ü uforenelig med det sprogtrin, som disse indskrifter tilhöre: der er i dem intet spor af en sådan omlyd.

De eksempler på brugen af Ü i nordiske runeindskrifter af det ældste slag, hvilke Stephens s. 156 har anført, er for mig mer end tvilsomme. ᚨ i slutningen af 2den linje på Orstadstenen er aldeles usikkert; prikken kan ligesom flere andre fordybninger på denne sten være tilfældig, men om den endog ikke var tilfældig, kunde det ikke bevises, at den skulde forandre U til Ü. Ligeså — eller mere — usikkert er det, om ᚨ på Upsala-öksen og ᛕ på Konghellestaven skal betegne Ü, ligesom det er ubevist, at disse to indskrifter indeholde den længere rækkes runer. Endelig ᚢ på en meget sen bracteat (Stephens no. 61) kan aldeles forbigåes. Brugen af tegnet for U med en streg eller prik i enten i engelske runeindskrifter eller i nordiske runeindskrifter med den kortere rækkes runer eller i nordiske indskrifter fra middelalderen, som er skrevne med latinske bogstaver, vedkommer os her ikke.

Som uvis formodning fremsætter jeg, at ᚨ bör tages som binderune af ᚢᚹ WU. Indskriften bliver da:

ᛉᚢᚦᛟᚲᚨᚹᚺ

HAWUKOÞUʀ.

Dette synes tilsammen at være ett ord, nemlig nom. sg. af en u-stamme, jfr. WARUʀ Tomstad.

Jeg finder her navnet på den mand, over hvem mindestenen blev sat; den dödes navn alene i nominativ har vi også på stenene fra Berga, Bratsberg og Haverslund. Navnet synes at være sammensat, og i det förste led tör vi da mulig söge ordet 'hög'. Dette lyder oldn. *haukr*, oldeng. *hafoc*, oht. *habuh*; den fællesgermanske form må have været *habukas*, og denne form må, som det synes, ordet have havt, da det blev overfört i Finsk og Lappisk (finsk *havukka*, *haukka*, veps. *habuk*, norsk lapp. *happig*, svensk lapp. *hapak*), se Thomsen den got. sprogklasses indflyd. på den finske, s. 116. I de ældste nordiske runeindskrifters sprog måtte man snarest vente formen HABUKAʀ, men mellem denne og *haukr* må ligge mellemledet HAWUKAʀ (W for B ved indflydelse af det fölgende U), som jeg da vover at finde i Vångaindskriften HAWUKOÞUʀ. Selv om denne skulde læses HAUKOÞUʀ, kunde navnet indeholde ordet 'hög', men da i en senere form.

Den raske modige kriger sammenlignes med högen og helten kaldes i nordisk digtning ofte ligetil *haukr*, se Egilsson under dette ord 4). Derfor brugtes *Haukr* som mandsnavn (ikke

sjælden af Nordmænd; Lilj. R-L. 815 fra Södermanland), ligesom *Spearhafoc* var oldengelsk mandsnavn [1].

Om andet led i HAWUKOÞUR vover jeg at nævne en usikker formodning. HAWUKOÞUR kunde mulig være sammendragning for HAWUKA-HAÞUR. Gudenavnet *Höðr* måtte i de ældste runeindskrifters sprog lyde HAÞUR, jfr. HAÞU- (kamp) som förste sammensætningsled på Istaby-, Stentofte- og Gommorstenene (tidskr. for philol. VII, 319). Dermed synes *-had*, der er så almindeligt som sidste led i oldtydske mandsnavne (se Förstemann), at stå i forbindelse. I nordisk har vi vistnok *höðr* som sidste led i *Níðuðr* eller *Níðaðr* for *Níðhöðr* = oldtydsk *Nídhad*, hvilket navn i Oldengelsk er bleven omformet til *Níðhád* (*-hád* = oht. *-heit*); ligeledes formoder jeg, at *Störkuðr*. *Starkaðr* er opstået af *Starkhöðr*, *Starkahaþus* [2]). Hvis min tolkning er den rette, så vilde navnet HAWUKOÞUR i Oldnorsk lyde *Haukuðr*.

Störst vanskelighed har jeg for at forklare vokalen O. Jeg tör ikke tro, at den er lang, ti jeg véd ikke at påvise noget fuldkommen tilsvarende eksempel på, at *ă* og *ă*, af hvilke hvert hörte til sit sammensætningsled, er blevet til *ō*; got. *ainnôhun* af *ainana* + *hun* vilde ikke være analogt. O er snarere kort. Jeg formoder, at HAWUKAHAÞUR först blev til HAWUKAÞUR; navnet opfattedes da ikke længer som sammensat og næstsidste stavelse havde ikke længer sin selvstændige stærke betoning. Siden indtrådte kort *o* for kort *a* i denne stavelse. Skulde denne forandring af *ă* til *ŏ* være bleven virket ved *u* i slutningsstavelsen? Der er vistnok i de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter ikke fundet spor til, at stammestavelsens vokal er omlydt ved indflydelse af den fölgende stavelses vokal; men dette udelukker ikke muligheden af, at vokalen i en afledningsendelse, som ikke havde stærk betoning, kunde (fuldstændig eller tilnærmelsesvis) assimileres med endestavelsens vokal. Dertil kan analogi fra et andet sprog anföres. I Oskisk bliver ofte en

---

[1]) Stedsnavnet *Haukneferuð* (Munch beskriv. over Norge s. 177) forudsætter vel *hauknef* 'bögenæb' som tilnavn.

[2]) Anderledes Munch i Norskt månedsskrift III, 364 f. Det er ingenlunde min mening, at alle nordiske navne på *-uðr*, gen. *-aðar* er sammensatte; tværtimod er flere sikkert afledede af verber, således Odens navn *Vdfuðr* af *vdfa*. Ligeledes er nogle af de ord, som ende på *-arr*, sammensatte, andre ikke.

vokal i förste stavelse af en ubetonet afledningsendelse gjort lig fölgende stavelses vokal, medens den stærkt betonede stammestavelses vokal, der forövrigt står i samme lydstilling, bliver uforandret: *poterum* bliver til *poturum* (utrorum), men *perum* (sine) bliver ikke til *purum*. Således tror jeg, at HAWUKOÞUR kan være opstået af HAWUKAÞUR, uagtet HAÞU ikke bliver til HOÞU. I HAWUKOÞUR vil vi da, hvis min formodning holder stik, have det tidligste spor til den lydændring, ved hvilken glsvensk *gamul, annur* er opstået af *gamalu, annaru* (jfr. herom Rydqvist IV, 165).

Også formen HAWUK, hvis jeg rigtig har læst så på stenen, taler, omend ikke afgjörende, for nordisk sprog.

Tillæg og rettelser til de to förste artikler.

Gallehus

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 215—225).

På grund af de modbemærkninger, som Stephens har fremsat i årböger f. nord. oldk. 1868 s. 18 ff., må jeg endnu tilföie nogle ord om udtrykkene 'jeg Légest gjorde hornet' 'jeg Viv virkede runer' 'over Hit ristede vi to Ravn og jeg Jarl runer' 'jeg Vakr foretog mig ristningen af runerne' ['her ristede jeg Hadd i dunkle tegn arg trolddoms ramme runer'], idet jeg forövrigt henviser til hvad jeg har anfört VII, 217 og 356 f.

'Det kunde ikke falde nogen ind at sige' (Jessen i årböger f. nord. oldk. 1867 s. 281), at man ei i gamle dage ligesåvel som nu kunde bruge udtrykket 'jeg Ravn' (jfr. *þyrstr ek kom þessar hallar til Loptr um langan veg* Lokasenna v. 6; *vándr munk heitinn Sigurðr* Gripisspá v. 40), om der end til forskjellige tider kunde være afvigelse i ordstilling; dets 'tilladelighed synes ligefrem given i tilladeligheden af apposition overhovedet' (Gislason i årböger f. nord. oldk. 1869 s. 35). Men spörsmålet er, om man kunde bruge denne udtryksmåde i indskrifter, om i indskrifter den som skrev eller lod skrive kunde tale i förste person.

Når jeg efter Dietrich har nævnt, at sligt skal forekomme i phönikiske indskrifter, så er dette gjort for at vise, at udtryksmåden ikke havde noget for enkelt tid eller sted særligt ved sig, men var almen-naturlig, så at de forskjelligste folke-

slag uafhængig af hverandre brugte den. — Jeg har videre efter Dietrich nævnt, at i græske gravskrifter den, som har sat gravmindet, kan tale i förste person. Når Stephens taler om '2 eller 3' 'iblandt de uhyre masser af levnede græske indskrifter', så er denne talangivelse feilagtig. Dietrich har anfört 4 sådanne indskrifter, men man vil uden at lede langt i corpus inscriptionum Graecarum finde mangfoldige: jeg skal som eksempler nævne no. 2109 b. 2208. 2209. 3669. 3692. 3702. 3732. 3734. 3735. 3774. 3775. 3777. 3809.

Også af latinske indskrifter er der ikke blot 2 eller 3, men mange, hvori den, som har skrevet eller ladet skrive, taler i förste person.

Stephens (årböger 1868, s. 19) indvender, at brugen af navn med verbum i förste person kun er 'en ualmindeligere vending' istedenfor navn med verbum i 3dje person; men det er netop denne ualmindeligere vending, hvorom her er tale; det er den, som jeg finder i de ældste nordiske runeindskrifter. Jeg'et mangler ikke, som Stephens siger, aldeles i de græske indskrifter: det er — i overensstemmelse med almindelig græsk sprogbrug — udtrykt ikke ved et selvstændigt ord, men i verbets personendelse, medens det er almindelig nordisk sprogbrug, at jeg'et ikke blot er udtrykt i personendelsen, men også ved et selvstændigt ord. Denne forskjel mellem Græsk (samt Latin) på den ene side og Nordisk på den anden er noget som aldeles ikke vedkommer særlig det monumentale udtryk. Jeg'et er ikke, som Stephens siger, hele argumentets kjærne; men det charakteristiske er, at den som skriver taler i förste person.

Når jeg anförte eksempler på lignende udtryksmåde fra kristelig tid, også i indskrifter[1]), så gjorde jeg det, fordi jeg ikke kunde (og ikke kan) skjönne, hvad særlig kristeligt der er ved at sige 'jeg', som der er ved ordene 'amen' 'erkeengel', hvormed Stephens (årböger 1868 s. 23) sammenstiller det.

Til de eksempler på lignende (ikke aldeles den samme) udtryksmåde i senere nordiske runeindskrifter, som jeg för har nævnt, skal jeg her föie ett: på den mærkelige sten på Malsta

[1]) At det var tryggest, som jeg gjorde, forelöbig at meddele Tingvollindskriften i 'almindelig skrivemåde' (tidskr. f. philol. VII, 217), viser sig nu, da jeg har fået photographi af indskriften. Den har ikke de 'ulovlige' og 'umulige' ordformer *OLLA* og *MINNRI* som i Stephens's gjengivelse, men *ALLA* og *MINNAR*, som jeg skrev.

i Helsingland (Lilj. R-U. 1065) er i den indre slyngning skrevet (efter Liljegren): *FRUMUNT FISIULFA SUN FAÞI RUNAʀ ÞISAʀ UIʀ SUTUM STIN ÞINA NUR I BALA STIN.* Efter det sædvanlige udsagn i 3dje person 'Frömund skrev disse runer' fölger her 'vi satte denne sten', ti anderledes kan dog vel ikke ordene oversættes. Er ikke udtryksmåden med 1ste person her, ligesom på runestenen fra Holm (tidskr. f. philol. VII, 357), langt mere særegen end den, jeg antager i de indskrifter, som er affattede i den længere rækkes runer?

Derimod nærer jeg betænkelighed ved at forklare *AÞKEN RAISTIK RUNAR* i Lilj. R-U. 38, Dybeck fol. 37 efter U. W. Dieterich runensprachschatz s. 97 som *reist ek rúnar* (Bures tegning har efter Stephens s. 927 *RAISTA. K. RUNAR*).

s. 217. Haigh (The conquest of Britain by the Saxons 1861 p. 58) havde uafhængig af Dietrich læst EC HLEWAGAST for sig og havde forstået HLEWAGAST som et navn ligt Arbogast o. s. v.

Tune

(tidskr. for philol. og pæd. VII, 225—237).

Med WIWAʀ jfr. også frank. eller saks. *Viverus* (d. e. *Vivhere*) Dietrich Germania n. r. I, 78 f.

s. 226. Gislason forklarer (årböger 1868 s. 351 f.) de nordiske kvindenavne på *-ríðr* (accus. *-ríði*) af *Fríðr.* Denne forklaring, som jeg allerede kjendte fra Munch norskt månedskr. III, 49, er uden indflydelse på tolkningen af WODURIDE. At kvindenavne på *-ríðr* brugtes ved siden af navne på *-fríðr*, af og til endog om én og samme person, er vist; men at *Fríðr* er den oprindelige og eneste kilde for kvindenavne på *-ríðr*, synes mig mindre vist, skjönt jeg ikke tör negte muligheden deraf. Ved min tolkning, som jeg allerede har fremsat i Kuhns zeitschr. f. vergl. sprachf. III, 28 f., må ikke *Riðr* nödvendig have været brugt som selvstændigt kvindenavn, heller ikke må navnene på *-ríðr* umiddelbart være dannede af verbet *ríða* (eller roden *rið*). Jeg har tænkt mig, at *-ríðr* fem., oprindelig stamme *-rīdjā*, var dannet af *-ríðr* masc., stamme *ríða*; således dannes af mandsnavnet *Garðr* kvindenavnet *Gerðr*, således forholde de oldtydske kvindenavne *Clodebergis*, *Froibirgis* sig til det nordiske mandsnavn *Bergr* (af *bjarga*).

At *Ástríðr* ved min tolkning skulde have en lidet smagfuld betydning, kan jeg ikke indrömme. Navnet er vistnok ikke sammensat med *ást*, men med *áss*, så at *t* er indskudt; denne

[illegible] som jeg tillader mig at optage fra Cleasbys og Vigfussons [illegible] udgivne ordbog, støttes derved, at Dynnastenens [illegible]. såvidt jeg kan sé, har [illegible]RIÞI *Ásríði*. Men selv om man tager *ast* som förste led, vil man finde, at navnet ved min [illegible] af *-ríðr* har en meget passende betydning, når man [illegible], at de fleste kvindenavne efter sin betydning må opfattes som [illegible] (Kuhns zeitschr. III, 29), og mindes de heroiske sagns, navnlig Helgesagnenes, valkyrjer.

s. 227. I det förste led af WODURIDE formodede jeg en [illegible] adjektivstammen WODA beslægtet substantivstamme WODU [illegible]: jeg tænkte mig, at WODU forholdt sig til WODA omtrent som i Got. *dauþu* til *dauþa*. Gislason (i årbøger f. nord. oldk. 1869 s. 87) holder derimod fast ved den [illegible], som jeg nævnte men opgav, at WODU er den i udlyden svækkede adjektivstamme WODA; han jævnförer den tilsvarende svækkelse af förste sammensætningsleds udlydende stammevokal i [illegible], oldsaks. *goduwebbiu*, olddansk GUÞU-[illegible] (hvor andet U dog kunde være af samme art som förste *I* i [illegible] Lilj. R-U. 897) på Helnæsstenen. Uagtet en sådan svækkelse ikke kan påvises i indskrifter med den længere rækkes runer, tör jeg nu ikke negte denne opfatnings större sandsynlighed; i disse indskrifter synes endogså A i enden af förste led undertiden ganske at falde ud (NIWANGMARIR). Om vi i det norske navn [illegible] ([illegible]). Efter matrikelen fra Romerike' (I. Åsen i Folkevennen IV s. 287) har et med adjektivstammen *óða*, WŌDA sammensat navn, tör jeg ikke med tryghed sige.

s. 227. Efter at have læst Stephens's ytringer i årböger 1868 s. 27 og efter pány at have seet stenen må jeg gjentage, at indskriften har WITADA, ikke WITAIGA. Såvidt jeg kan sé, er det tydeligt, at vi her har en binderune, ikke runer, som tilfældig er skrevne tæt sammen; men at I og X eller X og F således skulde kunne forenes til en binderune, er uden nöiagtigt sidestykke, ti på Skåängstenen kan jeg ikke med Stephens s. 889 f. finde en binderune af X og I. Det kunde ligge ligeså nær at læse ethvert N IGI som her at læse WITAIGA.

s. 228. Den omtalte hjælpevokal findes i de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter i fölgende ordformer: HALAIBAN. WORAHTO Tune I. HARABANAR. WARITU Järsberg. SARALU Orstad. AFATR. WULAFA. WULAFR. WULAFIR. [illegible]RAIT Istaby. WOLAFA Gommor. UÞARABA. BARUTR. [illegible] FALAH Björketorp. WOLAFR to gange. ARAGEU.

BARIUTIÞ Stentoften. Talrige eksempler på en i lignende tilfælde indskudt vokal fra germanske og ikke germanske sprog giver Wimmer i årböger 1867 s. 56 f. og Gislason i årböger 1869 s. 93 ff.; men ingensteds findes udelukkende anvendt *a*. Fra de med den kortere rækkes runer skrevne indskrifter giver Stephens s. 37 mange eksempler på vokalindskydelse, hvor den indskudte vokal gjærne, dog ikke altid, er lig fölgende stavelses vokal. Min ven dr. Vilhelm Thomsen skylder jeg fölgende oplysninger om en lignende vokalindskydelse i nogle finske sprogarter, især i landskabet Savolaks. 'Den finder sted imellem lydforbindelserne *lm*, *lh*, *lk*, *lp*, *lv* samt *nh* og består i, at den foregående selvlyd gjentages, dog således, at, når denne er *i*, *u* eller *y*, da kommer i almindelighed henholdsvis *e*, *o* og *ö* i stedet derfor. Eksempler er: *salᵃmi* (et sund), *silᵉmä* (öie), *sulᵒhainen* (frier), *valᵃkea* (hvid), *palᵃkka* (lön), *helᵉppo* (let), *halᵃpa* (billig), *halᵃvan* (genitiv af samme ord), *vanᵃha* (gammel). Forövrigt höres denne indskudte lyd ofte lige så stærkt, som om det var en virkelig selvlyd.' Med rette siger Wimmer, at sådan hjælpelyd er noget, som ikke kan bestemme sprogets charaktér (for runeindskrifternes vedkommende enten som nordisk eller tydsk) og anförer Curtius's ord: 'Af de tilsvarende yngre former sér man, at sådanne selvlyd periodevis dukke frem i sproghistorien og atter forsvinde'.

s. 229. Gislason har i årböger f. nord. oldk. 1868 s. 354 vist, at brugen af ordet 'målfylling' om en metrisk overflödig stavelse foran hovedstaven ikke har nogen hjemmel i sprogbrugen i Háttatal.

s. 230. DALIDUN (AFTE)R WODURIDE STAINA. Om DALIDUN skal jeg vove en formodning: det kan være = DALLIDUN (jfr. FINO, HALAR); dette verbum er måské afledet af et adjektiv DALLAR, som i oldeng. lyder *deall*. I oldengelsk digtning findes *deall* altid forbundet med en instrumental dativ (*æscum*, *beágum*, *dugeðum*, *feðrum*, *þryðum*) og synes da at udtrykke 'rigt udstyret med —'; dets egentlige betydning er kanské fager, sömmelig. Hid hörer også middelhöitydsk *getelle* 'artig, zierlich', *ungetelle* 'ungeschickt, plump' (Müller-Zarncke III, 28), baiersk *undell*, *undill* 'ungeschickt' (Schmeller I, 365); se om ordet Dietrich i Haupts zeitschr. neue folge I, s. 207. At det engang også har været brugt i Nordisk, godtgjöres vel af de mythiske navne *Dellingr*, *Heimdallr*, *Mardöll*, måské også af kvindenavnet *Dalla*, samt det svenske mandsnavn *Dalle* (Dipl. Svec. III s. 86. 87). DALLJAN har altså måské udtrykt 'udstyre

fagert eller sömmelig'. Det bliver da nogenlunde enstydigt med oldn. *fá* (*fáða*), der i svenske runeindskrifter findes forbundet med *stein* som objekt: *KUNBURKA FAþI STAIN þINA* Jättendal i Helsingland (Lilj. R-U. 1071); *(F)AþI (UK M)ARKAþI STIN þINI* Delsbo i Helsingland (Lilj. R-U. 1683) efter C. Säves læsning hos Stephens s. 920. DALIDUN har da mulig hensyn enten til den smukke tilhugning af stenen eller også til dens udstyring med runeindskrift eller endelig til begge dele.

Jessen (årböger 1867 s. 280) tror, at indskriften på anden side af Tunestenen ikke er sammenhængende; han siger (s. 277), at vi ikke véd, om det ord, jeg læser som AFTER, hörer til samme linje som WODURIDE STAINA 'tegningen taler imod det'; og han nævner det (s. 279) som en mulighed, at ikke alt på denne side er hugget på én tid eller af én person. Hertil skal jeg give fölgende svar, der er stöttet til fornyet eftersyn af stenen, som blev foretaget sammen med prof. Rygh, der her fuldkommen deler min opfatning.

(AFTE)R hörer aldeles utvilsomt til samme linje som WODURIDE STAINA, denne linje har en krumning, som er overensstemmende med de to andre linjers; den af Stephens udgivne tegning er her ikke heldig. Indskriften på denne side bærer alt præg af helt igjennem at være huggen af én person; intet taler derimod. Derfor er det efter mit skjön aldeles utroligt, at ᛉ på denne ene side skulde have to betydninger (M og R), medens Jessen finder dette tænkeligt. Om min udfyldning ᛉ(ᛗᛏᛖᛉ) kan jeg vidne, at den stemmer vel overens med sporene på stenen: der er her nemlig störst mellemrum mellem 3dje og 4de stav foran ᛉ. Derimod kan, såvidt jeg kan sé, runen umiddelbart foran ᛉ hverken, som Wimmer tror, have været ᚨ eller, som Stephens mener, ᛏ, ti der er ikke rum nok til nogen af disse to runer.

For, såvidt muligt, at oplyse, hvad der i begyndelsen af Tuneindskrift II virkelig står eller har stået på stenen, skal jeg tilföie fölgende.

Med Stephens's bemærkninger i årböger 1868 s. 65 for öie har jeg pány efterseet stenen og må fastholde, at de levnede spor vise, at der er skrevet SINGOSTER (således at ordet ender med ᛗᛉ, ikke med ᛚᛁᛉ) og ARBINGANO (ikke ARBINGWNO).

Jessen i årböger 1867 s. 277 ytrer 'tegningen taler for, at noget er gået tabt også for neden', s. 278 'Der kan mangle endel for neden'.

Der er på denne side åbenbart skallet noget af stenen nedentil, men, såvidt jeg kan sé, er der intet, som taler for, at denne afskalling er senere end indskriften; tværtimod gjör randens regelmæssighed dette usandsynligt, og at ARBINGA virkelig fra först af har været nederste ord i sin linje, tör vel sluttes deraf, at der mellem förste rune i dette ord og randen, som danner grænsen for afskallingen, er noget större rum end ellers mellem to runer på denne side. Jeg tror altså, at indskriften aldrig har gået længere ned.

Jessen mener, at endel af indskriften mangler oventil på denne side: 'Vi véd ikke, hvad for et ord er tabt på Tunesten efter STAINA (der har skilletegn efter sig)' (s. 277); 'Rimeligvis mangler idetmindste ét ord efter STAINA' (s. 278); 'Der kan mangle bogstaver over ÞUINGOR (ÞLINGOR)' 'stenen har været endnu höjere, end den er (på første side lader jo Bugge selv mangle RUNOR foroven)' (s. 279).

Stenens form gjör det muligt, at noget er slået af oventil på anden side, efter at indskriften var indhugget, men det synes mig ikke rimeligt. Det brud af stenen, hvorved det meste af ordet RUNOR på förste side er slået af, har i ethvert tilfælde ikke strakt sig til anden side, og den omstændighed, at noget af indskriften mangler på förste side, godtgjör aldeles intet for anden side. At intet — eller ialfald intet stort — stykke mangler oventil, tör vel med sikkerhed sluttes deraf, at der efter ARBINGANO er tomt rum, forudsat at denne linje skal læses som den förste og ikke som den sidste.

Deraf at STAINA har én prik (eller egentlig vel to prikker, se tidskr. f. philol. VII, 234) efter sig, tör ikke sluttes, at der har fulgt et ord efter. Lindholm-indskr. har i den ene linje ikke andet skilletegn end tre prikker ved enden, og i den anden linje er ordet til slutning ALU udmærket ved to prikker foran og tre efter; Berga-indskr. har prik efter SALIGASTIR, o. s. v.

Der er altså, såvidt jeg skjönner, aldeles intet i stenens udseende, som beviser, at indskriften på denne side er ufuldstændig (når runerne i AFTER undtages).

Jeg har selv nævnt som en indvending mod min læsning, at OÞUINGOR ikke kan forbindes til ett ord, da et ikke lidet rum er ladt tomt efter O, som står i slutningen af den linje, jeg har kaldt den förste, medens det tilsvarende rum i næste linje er beskrevet. Men jeg har vistnok lagt for liden vægt på denne indvending, og jeg er nu enig med Jessen (årböger 1867

s. 279) i, at det neppe er tænkeligt, at O i slutningen af förste linje begynder et ord, som fortsættes i anden linje. Når altså anden linje begynder et nyt ord, så kan 2den rune i 2den linje læses som U, uden at dette vækker nogen tvil: ÞUINGOʀ kjender jeg vistnok ellers ikke som kvindenavn, men det synes fra formens side muligt (jfr. STUINGI Krogstad).

Jessen nævner læsningen: 'ARBINGAS . . . . ARBINGANO . . . . NGOM DOHTRIM DAILIDUN (arvinger tildelte . . . . døtre arvingers . . . .)', som han dog holder for tvungen og som han endelig ikke vil have kaldt sin læsning, men som dog skal være langt mindre tvungen end hvad jeg har foreslået. Læsningerne NGOM DOHTRIM DAILIDUN må jeg afgjort forkaste, og jeg påstår fremdeles, hvad jeg i tidskr. f. philol. VII, s. 231 har sagt, at ARBINGAS ikke, som Uppström, Dietrich og Stephens för Jessen har ment, kan være nom. pl. masc., ti overalt ellers, hvor almindelig Oldnordisk i udlyden har *r* svarende til got. *s*, finde vi i disse indskrifter ᛉ (ᛣ). Derimod er det i og for sig meget tiltalende at tage ARBINGANO sammen som ett ord og forstå dette som gen. pl. af stammen ARBINGAN; jfr. oht. *rátgepano*, *forasagono*, oldsaks. *gumono* (Kelle vergl. gramm. 373 f.). Dette var også faldet mig ind; når jeg ikke fastholdt denne forklaring, så var det, fordi jeg ikke vidste at forlige med den det förste ord i linjen: en nom. sing. ARBINGA synes nemlig slet ikke at passe til sætningsbygningen for övrigt, og af et sammensat ARBINGA-SINGOSTEʀ kan jeg ikke få ud nogen brugelig mening. Idet jeg altså finder det sandsynligt, at SINGOSTEʀ ARBINGANO betyder 'de ældste af arvingerne', må jeg for tiden opgive tydningen af det förste ARBINGA.[1])

Efter den af mig fremsatte tydning er Tuingas (eller, som jeg tidligere foreslog, Odlingas) dötre ikke nævnte ved navn. Herimod indvender Stephens (årböger 1868 s. 17): 'Slig udeladelse af hovedsagen, af *navn*, er jo sikkert nok noget uhørt i vore tusinder af gravskrifter med runer'. Det har undret mig, at prof. Stephens, der kanské har et mere udbredt kjendskab

[1]) Efter at det foregående var skrevet, har jeg fra docent Lyngby modtaget fölgende bemærkninger: 'Ved den nye forklaring stöder SINGOSTEʀ i hankjön brugt om kvinder mig mere end ved den gamle, hvor ARBINGAN stod ved siden. Skulde man læse ARBINGANO som ett ord, vilde jeg heller tage det som eief. fl. hunk. af stamme ARBINGON og forklare: Af de mandlige arvinger de ældste (og) af de kvindelige arvinger Tuingas dötre. Altså A i ARBINGA, eief. fl. af stamme ARBINGA, = got. *ê*, O i ARBINGANO = got. *ō*.'

til runelitteraturen end nogen nulevende gransker, har kunnet fremsætte denne ugrundede påstand. Ett eksempel har jeg allerede nævnt i tidskr. f. philol. VII, 360; her skal jeg nævne flere. En sten ved Vangs kirke i Valders har en indskrift, som oversat lyder 'Gåses sönner reiste denne sten efter Gunnar sin broder'; Gåses sönner nævnes ikke ved navn. Se endvidere Lilj. R-U. 1278; Lilj. R-U. 1586; Säve Gotlands runinskrifter no. 11. 14; Lilj. R-U. 1183 (Stephens p. 656), hvor vistnok den, som ristede runerne, er nævnt ved navn, men hvor de, der reiste stenen, kun er betegnede som *drengjar*; Dybeck oct. no. 60; Dybeck fol. Stockh. 96 (Lilj. R-U. 460).[1]

---

[1] I forbindelse med Tuneindskrift II har jeg (tidskr. f. philol. VII, 234) nævnt udtryksmåden på Hargstenen (Lilj. R-U. 273). Denne er dog i ethvert fald noget forskjellig, og det kan derfor her være os ligegyldigt, hvorledes den ret skal forståes. Stephens (årböger 1868 s. 16 anm.) tror, at jeg har misforstået *ARFS ARFAIR* ved at forklare det 'arvens arvinger'; dette turde dog ikke være så sikkert. Stephens anförer mod min opfatning, at vi da få ud 'at disse 'arvens arvinger' reiste denne sten over deres fader, — men uden at engang nævne hans navn, hvilket dog vel var det mindste de kunde gjort, da de ARVEDE eiendom efter ham'. Men der er flere sidestykker til det; at faderens navn ikke nævnes: Lilj. R-U. 138 indeholder 'Bruse og Torbjörn lod reise sten efter sin fader. Gud hjælpe hans ånd'; Lilj. R-U. 446 er sat af to 'efter fader og broder sin'; Lilj. R-U. 1063 efter broder, hvis navn ikke nævnes; Lilj. R-U. 1302 efter brödre, som ikke nævnes; Dyb. fol. Stockh. 52 (Lilj. R-U. 401) ligeså; Lilj. R-U. 640 efter sön, som ikke nævnes; Lilj. R-U. 814 er reist af to 'efter husbonde og efter broder sin'; Dybeck fol. Stockh. 96 (Lilj. R-U. 460) er reist efter fader og broder: faderen er nævnt ved navn, men ikke broderen; Lilj. R-U. 387 regner op en hel del slægtninger, om hvem stenen skulde minde og efter hvem bro blev gjort, — men uden navne; Dybeck fol. 90 (Lilj. R-U. 718) indeholder kun *LIFSTEN RISTI RUNI ÜFTI FEÞRKA TUO KUÞA TREKA*. Stephens tviler om, at genitiven *ARFS* 'arvens' kunde stå i denne forbindelse, og mener, at det måtte hede i dat. *ARFI* eller *AT ARFI*. Man kunde vistnok sige *erfingi (arfi) at arfi*, men det udelukker ligesålidt *arfs erfingi (arfi)* som 'arving til riget' udelukker 'rigets arving'. Derimod kunde den blotte dativ *arfi* umulig stå i denne forbindelse. Mod Stephens's forklaring af *ARFS* som mandsnavn anförer jeg, at et sådant mandsnavn i gammel tid er ukjendt. Stephens vil stötte det ved kvindenavnet *ARUA* Lilj. R-U. 1065, men dette er identisk med appellativet *arfa* en kvindelig arving, og den dertil svarende hankjönsform heder, som bekjendt, i det gamle sprog *arfi*, gen. *arfa* (der i Tydskland forekommer som navn), ikke *arfr*, gen. *arfs* (kun i Vestgöteloven forekommer nogle gange en mindre rigtig nominativform *arver*). Holbergs Arv (også hos Kok det danske folkesprog i Sönderjylland II, 4) har levet altfor sent til at kunne vidne for *ARFR*.

Endnu skal jeg bemærke, at en ven har meddelt mig den formodning, at Tuneindskrift II skulde begynde med (AFTE)R WODURIDE STAINA og ende med ARBINGA SINGOSTER ARBINGANO. Herfor taler det tomme rum efter ARBINGANO, men, såvidt jeg sér, få vi en unaturlig ordstilling ved denne ordning af linjerne; jeg tör derfor ikke antage den for den rette.

Järsberg (Varnum)
(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 237—244. 360 f.).

Stenen er funden på gården Järsberg (feilagtig skrevet Gärdsberg), der efter Fernow Beskrifning öfwer Wärmeland s. 50. 145 forhen hed *Jarlsberg* (jfr. f. eks. Järesta, forhen *Jarlestath*, i Skåne og Jærsö, forhen *Jarlsey*, ved Tönsberg). Nu nævner en ERILAR eller Jarl sig selv som den der har ristet runerne på stenen; det er da meget fristende at formode, at gården har fået navn efter den på stenen nævnte ERILAR eller efter en navne af samme æt, men om vished kan her naturligvis ikke være tale. Hvis denne formodning er grundet, fölger deraf, at de, som skrev runerne, ikke midlertidig som reisende opholdt sig i egnen, hvor stenen er funden, men at de havde fast bo der. Vi har da her tillige et vink om, hvor gamle gårdnavne (og det endog de, som indeholde genitiv af et mandsnavn) kan være i Norden.

Den forhen (tidskr. VII, s. 242) nævnte store lighed med Tunestenen foröges endnu derved, at begge stene er af rödlig granit. Der er så meget mindre grund til at holde dette for tilfældigt, som vi fra senere tid har vished for, at man til de med runeskrift forsynede mindestene i enkelte bygder foretrak en viss stenart: Dynnastenen og Granevollst. på Hadeland, Alvstadst. på Toten og et brudstykke af en med slyngninger prydet sten, efter al rimelighed en runesten, fra Ål i Hallingdal er alle af samme finkornede rödbrune sandsten, som findes i Hole sogn på Ringerike, og Alvstadstenen fortæller selv, at den er fört fra Ringerike.

Ligesom Järsberg-st. har UBAR (efter min tolkning «over») med A i afledningsendelsen, medens Tunest. har AFTER og efter min formodning tillige har havt AFTER med E, således har vi i det Cottonske hskr. af Heliand *oƀar* ved siden af *after*, *æfter*. Har stammestavelsens större vægt i AFTER virket til, at vokalen i afledningsendelsen tidligere blev forandret fra A til den lettere E?

Jeg tror at turde fastholde min udfyldning HARABANAR

(WI)T IAH EK ERILAR og min tolkning af disse ord. Vi kan endnu sige 'vi to: Ravn og jeg Jarl', hvortil i hin tidsalders sprogform ligefrem vilde svare WIT HARABANAR IAH EK ERILAR. Når vi nu istedenderfor på Järsbergstenen har HARABANAR WIT o. s. v., så er denne udtryksmåde fuldkommen ensartet med det i Fritzners ordbog (tillæg) af den stockholmske homiliebog anförte sted: *þeir er guð hefir skapat til þjónostu við sik á himnom bæði ok til fultings við menn á jörðunni*, hvor vi må sige 'både til tjeneste o. s. v.'; ligesom her *bæði* er stillet umiddelbart efter det förste af de to led, som det omfatter, således er WIT, som omfatter to personer, stillet efter navnet på den ene af disse personer men foran IAH og navnet på den anden. Foran ᛏ i det ord, som jeg har udfyldt WIT, sér man lige i bruddet to svage spor af en runestav, som synes ret eller nogenlunde ret og som ialfald ikke kan have havt kviste til höire. Dette synes altså at passe godt til ᛁ.

Thomsen (den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske s. 121) gjör opmærksom på, at ERILAR med hensyn til I foran L forholder sig til oldn. *jarl* aldeles på samme måde som finsk *karilas* senex decrepitus (der vistnok i ældgammel tid er lånt fra Nordisk) til oldn. *karl.*

WARITU. Jessen har (årböger f. nord. oldk. 1867, s. 275 f.) nævnt læsningen WRAITA eller WRAIT, så at U blev regnet fra 'som mulig lævning af tabte ord'; han forudsætter altså muligheden af, at noget af indskriften mangler også forneden (jfr. årb. 1867 s. 280). Efter at jeg den 20de august 1868 selv har undersögt stenen, må jeg gjentage, at det på grund af runernes stilling er aldeles umuligt at læse WRAITA eller WRAIT; og jeg formoder, at dr. Jessen efter at have seet stenen ligeledes er kommen til samme overbevisning. Også må jeg påstå, at der efter ᚢ (under den sammenslyngede rune for AR) ikke kan have stået nogen rune. Altså er WARITU sikkert.

Etelhem
(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 246—248).

s. 247. Allerede Haigh (The Conquest of Britain 1861 s. 64) har på Tjörköbracteaten læst WURTE og oversat 'wrought'.

Tanum
(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 248—251).

Vilhelm Uppström (Gotiska bidrag s. 12) forstår ÞRAWINGAN

som nominativ og vil stötte formen ved gotiske sjeldne nominativ-(og vokativ-)former: *ahman* Joh. ev. 15, 26 i cod. arg., *kvinon* 1 Cor. 7, 16 (cod. Ambr. A), *liuhadein* 2 Cor. 4, 4 (cod. Ambr. B; cod. A *liuhadeins*), *gagudein* 1 Tim. 4, 8 (cod. B), *viljahalþein* Col. 3, 25 (cod. B); jfr. oht. *manekin*, mht. *mengin*, gr. *ποιμήν*, *δαίμων*. Men en nominativform ÞRAWINGAN har, som för sagt, ingen stötte i ensartede indskrifter, og *ahman* Joh. ev. 15, 26 tör man såmeget heller forstå som akkus. som Vulgata har *spiritum*.

Himlinghöie
(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 251 f.).

Stephens s. 934 gjör opmærksom på, at allerede Haigh (The Conquest of Britain 1861 p. 63) på smykket har fundet et kvindenavn; men Haigh, hvis tolkning af de ældste nordiske runeindskrifter i det hele er lidet methodisk, ytrer at DARISO, som han læser navnet, måské er den gamle form for Theresa!!

Hærserus dipl. Svec. III no. 570 år 1337. Om vi har samme navn i *HESR* Lilj. R-U. 1212, skal jeg ikke kunne sige.

Istaby
(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 314—323).

Dr. Lyngby mener, at ᚨ på Istabystenen udtrykker shevalyd af *a* (efter Lepsius's skrivemåde *ạ*), medens ᛅ er = *a*, *ā*, og han tænker sig, at dette er en særlig udvikling af den adskillelse, som jeg ved Järsbergstenen (VII s. 243) har formodet, at *ós*-runen udtrykte *ă*, men *ár*-runen *ā*.

s. 319. Med skrivemåden HAERU for HERU jævnförer Gislason i årböger f. nord. oldk. 1869 s. 84 passende *aerda* jord i oldhöitydske håndskrifter.

Björketorp
(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 323—347).

UÞARABA. Blandt de s. 328 f. nævnte eksempler på, at *B* er skrevet i nordiske runeindskrifter af det yngre slag for det almindelige *F*, burde have været nævnt *NAIRBIS* (gen. af et navn), som Stephens med rette læser på Tryggevælde-stenen.

Skrivemåden BARUTʀ = *brýtr* (s. 331. 342) har et sidestykke i en uplandsk indskrift (Lilj. R-U. 621), hvor der er skrevet *BARUÞAR* = *brœðr*, hvis vi tör lide på tegningen i Bautil 251. Denne indskrift har også *UIÞABIARN* = *Við-*... *KUÞABIARNA(R)* = *Guðbjarnar*, hvormed Björketorp-

stenens GINARUNAR = *ginnrúnar* (s. 332. 334) kan sammenlignes.

s. 332, l. 4 læs: *ǿ* eller *œ* (*i*-omlyd af *ó*).

DAUDE. Når modsætningen mellem D i dette ords indlyd og *þ* i got. *dauþs*, *dauþus* blev fremhævet s. 327, så burde det have været nævnt, at adjektivet i andre germanske sprog har *d* i indlyden: oldeng. *deád*, oldsaks. *dód*, oldfris. *dád*.

ARAGEU = *ærgju* (s. 334). Rydqvist IV, 48 opförer fra gammelsvenske håndskrifter eksempler på sådan skrivemåde med *e* for *j*: *guzziffwea*, *guziffwea*, *degheo* i Westmannal., ligeså fra en sen runeindskrift i Östergötland Lilj. R-U. 1685 *BIÞEOM* (nu kan ordet ikke læses, se Ant. tidskr. för Sverige I, 130). IV, 47 giver han flere eksempler fra norske og islandske hskrr.

FALAHAK (s. 335 f.). Den tvil, som er vakt derved, at der er skrevet AK og ikke IAK, fjærnes ved at opfatte formen således, at pronomenet enklitisk er föiet til verbet; denne opfatning er mig meddelt af dr. K. J. Lyngby, og derpå havde jeg fra först af også selv tænkt. Jeg formoder nu, at FALAHAK gjengiver udtalen *falk*: da bliver det forklarligt, hvorfor her er skrevet K, medens vi finde G i OAG; A foran K må forklares ligesom A i WELA, HAERA, GINARUNAR. Det mærke på sen tid, som s. 341 er fundet i skrivemåden AK, falder herved bort. Den omstændighed, at der ikke hidtil i Oldsvensk (jfr Rydqvist II, 534) eller Olddansk er påvist eksempler på den enklitiske brug af *-k*, *-g*, kan ikke modbevise min forklaring, ti runeindskrifterne gav ikke let leilighed til at bruge slige former.

HAIDRRUNORONU (s. 337). Dr. Lyngby foretrækker den af mig nævnte, men forkastede opfatning at læse HAIDRRU(N) NORONU og at forstå HAIDRRUN som entalsform: *rún* egentlig 'hemmelighedsfuld tale' måtte da i forhold til det nuværende sprogs opfattelse af ordet forståes kollektivt. For denne brug af entalsformen henviser Lyngby til *rístum rún á horni* i et vers i Egils s. cap. 44 (udg. af 1809, s. 211; udg. af 1856, s. 85), hvor det umiddelbart efter heder *rjóðum spjöll í dreyra* og hvor der i prosaen har været sagt *reist á rúnar*; fra oldengelsk digtning jævnförer han Daniel 740 f. (Grein): *þæt he him bócstafas árǽdde and árehte, hwæt seó rún bude*. Men symmetrien synes mig at tale for HAIDRRU(NAR) i overensstemmelse med GINARUNAR.

s. 339. Også i nya rimkrönikan v. 1780 (Klemming) læses *norna* d. e. norske; se (Jessen) i Hamiltons tidskr. 1868 s. 811.

Stentoften

(Tidskr. f. philol. og pæd. VII, 323—347.)

Denne sten blev den 7de og 8de august 1868 nöiagtig undersögt af mig i forening med min ven docent Svend Grundtvig: jeg skal her meddele, hvad vi derved troede at finde. — Ligesom för betegner jeg ved a den vertikale indskrift på bredsiden, ved b den omvendte indskrift på bredsiden, ved c indskriften på smalsiden.

a linje 1. Förste rune er, såvidt jeg kunde sé, ᛅ ikke ᚼ; hvad man har taget for en kvist, der löber skrå ned fra höire mod venstre, er vistnok kun en tilfældig revne. Det rette er da ikke AIUHA, men NIUHA, som Hofmann rigtig formodede og som også jeg s. 345 antog; men hvad jeg s. 346 har sluttet deraf, at ᚼ virkelig skulde stå på stenen, falder nu bort.

a linje 4. Hvorvidt der i linjens slutning efter ᛗᚼ endnu er en rune eller ei, det er usikkert; man kunde tro her at skimte spor af R, men dette er aldeles lös gjætning.

a linje 5. Såvidt jeg kunde sé, har stenen ᚱᚢᚾᛟᚾᛟ RUNONO, ikke ᚱᚢᚾᚷᚾᛟ RUNGNO. Herefter må mine ytringer s. 325. 343. 346 rettes.

b 1 må læses, som jeg för har læst: USNUH; anden rune er, såvidt jeg kunde sé, sikkert ᛋ S, ikke ᚲ K.

b linje 2. Anden rune så for mig ud som ᛉ; jeg tror med bestemthed at have seet, at runen oventil er toklöftet, ligesom dette også er tilfældet på Worsåes tegning, medens derimod Stephens (s. 170) kun har seet én kvist. Jeg tror, at min læsning K er sikker.

b linje 3. Förste rune synes at være ᛞ, som også Stephens har læst; anden er temmelig sikkert ᚢ, som både Worsåe og Stephens har læst; men de fölgende runer i denne linje er meget usikre. Nu, da jeg kun har nöiagtige papiraftryk, men ikke selve stenen for mig, tror jeg at sé, at næstsidste rune i denne linje er ᚼ A, som på Worsåes tegning, og tredje rune fra enden ᛋ S, som ligeledes er antydet hos Worsåe. Mellem denne rune og ᚢ synes der at være to runer; altså DU**SA*.

c linje 2 var der, såvidt jeg kunde sé, ingen rune foran ᛒᚼᚱᛁᚢᛏᛁᚦ; altså BARIUTIÞ, ikke ABARIUTIÞ.

Betydningen af runen ᛃ i slutningen a 3 er usikker; Stephens læser den som S, der ellers i denne indskrift skrives ᛋ; runen ligner den form, som *jāra-* (*gér-*) runen har på Vadstena-bracteaten, men da denne rune efter min mening forekommer på Stentofte-

stenen som ✱, så må vel ligheden være tilfældig; mulig tör man læse runen som NG, der på Viemosehövelen skrives ᛜ. Den VII, 326 nævnte forklaring af GAF som 'gav' og af MA ligeledes som 3dje person af et præteritum i ental synes mig nu at være en lös gjætning, der ikke har nogen sikker stötte. Man kunde tænke på, at GAFNG skulde være et ikke fuldt udskrevet patronymicum (GAFiNGR) til HAÞUWOLAFR og at MA (MAR??) stod i samme forhold (MARingR) til HARIWOLAFR; med skrivemåden GAFNG kunde sammenholdes HARNGA på Viemosekammen, RANNGA på Münchebergspydet. Men dette skal ikke engang gjælde for en formodning; det er kun et löst indfald. Med a linje 4 synes en sætning at være afsluttet: NIUHA BORUMR NIUHA GESTUMR HAÞUWOLAFR . . HARIWOLAFR . . synes, som för nævnt, at skulle betyde *níu burum, níu gestum Höðulfr . . ., Herjulfr*; men dette er udtrykt i en sprogform, som tildels er gammel, tildels ung, tildels ingen af delene, og som da snarest er uheldig efterligning i senere tid (oldtidens slutning) af ældgammel sprogform. Af BORUMR tör vi mulig slutte, at der i Gammelsvensk har været brugt en form *bor* for 'sön', hvis vokal stemmer overens med vokalen i got. *baur* og er oprindeligere end *u* i oldnorsk *burr*, ligesom glsvensk *þorr, þorka* stemmer overens med got. *þaursus* i modsætning til oldnorsk *þurr*.

Den VII, 344. 345 nævnte form *FIMR* for 'fem' på Rökstenen falder bort, som jeg skal vise i min tolkning af denne stens indskrift.

Sölvesborg
(tidskr. f. philol. og pæd. VII, s. 349—353).

Runestenen står i et plankeværk i Storgatan i Sölvesborg omtr. 300 alen i vest for kirkegårdens söndre mur; tidligere har den stået længere inde på tomten. Den 7de og 8de august 1868 undersögte jeg den nöiagtig i forening med docent Svend Grundtvig, som er enig i alt, hvad jeg her meddeler om stenens og indskriftens udseende.

Der er intet, som godtgjör, at indskriften er fuldstændig bevaret; tværtimod synes skrifttrækkene oventil med bestemthed at vise, at stenen var höiere end nu, dengang indskriften blev indhugget, og at der også på det nu oventil manglende stykke var ristet runer. I linjen til höire ligesom överst oppe i linjen til venstre må runestavene fra först af have været længere end nu.

Bruddet eller afskallingen, som oventil löber fra venstre ned mod höire, er temmelig skarpt begrænset. Överst oppe i linjen til

venstre synes man tydelig at sé det nederste af en ret stav, og efter denne er der mulig et skilletegn[1]). Förste rune i förste fuldstændige ord i denne linje synes ikke at kunne have været ᚨ, ti dertil står den levnede kvist for langt nede, neppe heller ᚾ, men snarest ᚼ; mulig er der endog spor af denne runes övre tværstreg til höire parallel med afskallingen; ᚲ når lige til bruddet. — Efter ᛏ er der neppe skilletegn.

2den rune i 2det ord (eller 7de rune i linjen) er ᚢ U, ikke R R. — 3dje rune i 2det ord (8de rune i linjen) er, såvidt kunde sees, sikkert N; tværstregen i ᚾ er tildels lidt utydelig, men neppe usikker, ialfald synes kvisten til höire tydelig. Efter SUNU er der ikke skilletegn.

Sidste rune i linjen til venstre holder jeg for N: kvistene, som skulde gjöre runen til N (istedenfor I), er usikre, men muligheden af, at der her har været en tværstreg, kan ingenlunde benegtes; jeg tror med tryghed i nogle indhulinger, der neppe kan være tilfældige, at spore enderne af tværstregen, navnlig enden til höire; utydeligheden kan mulig være voldt derved, at overfladen her har havt en naturlig indsænkning. Fra sidste runes lodrette stav går opad mod höire en krumstreg, som vistnok må være gjort med redskab; den skal mulig betegne, at indskriften her slutter.

1ste rune i linjen til höire er snarere det överste af R R end af ᚢ U; staven til höire synes nedentil at böie sig lidt indad ligesom på R.

1ste rune i 2det ord er P W, ikke R R. — 2den rune i 2det ord må have været ᚼ; nedenfor centrum er der spor af begge skråstregene, men ikke af midtstregen. — 3dje rune i 2det ord sér ud som ᚳ; det er tvilsomt, om skråstregen til höire er tilfældig eller gjort med redskab. Der har ingen kvist været oventil; runen har ikke været R, derimod må man efter formen snarest tænke på ᚦ; også I er mulig. — Om der efter denne rune i linjen til höire har været skrevet flere runer, kan på grund af afskalling ikke skjelnes; men der er ingen grund til at tvile om, at indskriften også på denne side har strakt sig höiere op. Indskriften begynder vistnok, som også Wimmer

---

[1]) Den indhuling, som kan formodes at være et skilletegn, er dog langtfra så stor og tydelig, som ved skilletegnet i linjen til höire, heller ikke er den fuldkommen vertikal, men löber nedad med nogen skråning fra höire til venstre.

(navneordenes böining i ældre Dansk s. 74 anm.**)) mener, nederst i linjen til höire med navnet RUTI.

Det viser sig nu, at jeg havde ret i at forkaste Wimmers læsning af fölgende ord som RAIT, ti ordet begynder virkelig med ᚹ W, som Stephens har læst. Indskriften har altså her en for den længere række særegen rune, medens den i andre henseender slutter sig til de i den kortere rækkes runer affattede indskrifter; den tör vel nu, da den har fået et sidestykke i Räfsalstenens indskrift (se foran), med tryghed kaldes en overgangsindskrift.

Det viser sig også, at andet ord heller ikke kan have været WARAIT; men vi må deri söge navnet på fader til RUTI. Da der efter WA snarest synes at stå ᚦ, så er det ikke usandsynligt, at RUTI her har været betegnet som 'Vades sön'. *Vaði* hed tredje sön af den islandske landnåmsmand Olav tvennumbrune fra Lofoten; navnet var i gammel tid ikke sjældent i England (se Stephens Walderes lay p. 34) og hos tydske folk (se Förstemann); særlig kan mindes om, at det oldengelske Widsíðdigt v. 22 (Grein) nævner *Wada* som Hælsingernes konge og at smeden Wélands fader, der var en rise, bar samme navn. Hvis denne tolkning er den rette, må vi videre slutte, at *d* i indlyden, der oprindelig hörte hjemme i navnet Vade, allerede på den tid, da Sölvesborg-stenens indskrift blev ristet, var aflöst af *ð*, skrevet ᚦ; indskriftens sprog viser sig da også heri yngre end sproget i runeindskrifterne fra den ældre jærnalder og overensstemmende med almindelig Oldnordisk.

Ved de ovenfor meddelte oplysninger om indskriften i linjen til venstre tör det siges at være godtgjort, at Wimmer ved sin skarpsindige tolkning af denne linje i alt væsentligt har rammet det rette. Indskriftens indhold i det hele må formodes at have været 'Rute (Rote?) Vades (?) sön ristede disse runer (eller reiste denne sten) efter Asmund sin sön'.

At navnet ASMUT er skrevet med ᚼ ikke med ᚨ, er ved en så gammel indskrift lidt påfaldende, skjönt vi i senere nordiske runeindskrifter oftere kan påvise *AS* skrevet med ᛅ. Umiddelbart foran ASMUT må have stået 'efter': sporet af sidste rune i ordet for 'efter' viser, at der ikke kan have stået ᚼᚠᛏᛦ eller ᚼᚠᛏᛁᛦ eller ᚼᚠᛏᛁR; en skrivemåde ᚼᚠᛏᛉ er her usandsynlig, da ᛦ allerede findes på Räfsalstenen og endog på Varnum- eller Järsberg-stenen (dog ved siden deraf én gang ᛉ), ligesom ᛦ må have været brugt i den skrift, som er efterlignet på Sten-

tofte-stenen. Derfor har der rimelig været skrevet ᚼᚠᛏ AFT; denne ordform er (omend runetegnenes form er forskjellig) også brugt på stenene fra Helnæs, Rök og Kälfvesten (Bautil no. 904; Stephens s. 724), der alle tre også har entalsformen *SUNU*. Dr. Wimmer har gjort mig opmærksom på, at Sölvesborg-stenen også i brugen af skilletegnet ' stemmer overens med den gruppe af danske runestene, til hvilken Helnæsstenen hörer, ti samme skilletegn sees også på Snoldelev-stenen og én gang på Kallerup- eller Höietostrup-stenen (der også én gang har :); jeg skal hertil föie, at samme skilletegn forekommer én gang på Kälfvesten-stenen (der én gang har :) og at et lignende skilletegn forekommer flere gange på Rökstenen [1]) samt på flere svenske runestene, der höre til samme gruppe som Rökstenen; gjærne fölger da, ligesom på Sölvesborg-stenen den eiendommelighed med, at ordadskillelse ved skilletegn ikke er gjennemfört. Dette er et mærke på, at der er fasthed og regel også i sådanne småting, så at også disse kan hjælpe os til at fölge udviklingen.

Til slutning skal jeg gjöre opmærksom på, at SIN fuldkommen er det almindelige *sinn*, medens vi må formode, at den 'urnordiske' form har været *sīnan*.

Suum cuique.

Af *L. Ussing.*

August Lorenz er dette Tidskrifts Læsere bekjendt som Forfatter til en Afhandling «om Epicharms Liv», der læses i 5te Aargang, 1864, S. 163 ff. Dette er, saavidt jeg veed, det Eneste, han har udgivet paa Dansk. Det större Arbeide, hvoraf det melder sig som et Brudstykke, udkom paa Tydsk, «Leben und Schriften des Koers Epicharmos, nebst einer Fragmentensammlung von Aug. O. Fr. Lorenz, Berlin 1864»; og han har siden

1) Således i den lange indskrift på dennes forside linje 5 efter *MANUM*, på bagsiden efter *BRUÞRUM*; skilletegnet er på disse steder formeget korsformet på P. Såves tegning.

udfoldet en frugtbar Forfattervirksomhed i det tydske Sprog, navnlig ved Behandlingen af den antike Skribent, han allerede tidlig besluttede at offre sine bedste Kræfter, Plautus. 1866 udgav han en stor Udgave af *Mostellaria*, 263 Sider; den er betegnet som 2det Hefte af det Udvalg af Plautus, som den Weidmannske Boghandel foranstalter: «Sammlung griechischer und lateinischer Schriftsteller mit deutschen Anmerkungen, herausgeg. v. M. Haupt u. H. Sauppe». 1869 udkom 3die Hefte, *Miles gloriosus*, 276 Sider stor; men i Mellemtiden havde han ladet höre fra sig i tydske Tidskrifter. I «Göttingsche gelehrte Anzeigen, 1868» (S. 1161-1240) staaer en meget udførlig Kritik af *Brix*' «Ausgewählte Komödien des Plautus»; i Philologus XXVII, S. 543—50 og XXVIII, 1ste Hefte (udgivet 1868) S. 183—87 nogle kritiske Bidrag til Plautus, skrevne fra Rom, og i Philologus XXVIII, 2det Hefte, S. 357, er der atter begyndt nogle «Beiträge zur Kritik des Plautus», daterede Berlin, der skulle sluttes i næste Hefte.

Forfatteren til de omtalte Skrifter er, saavidt jeg veed, født i Rendsborg, men han er opdraget i Kjøbenhavn, dimitteret fra Metropolitanskolen, har studeret ved Kjøbenhavns Universitet og taget philologisk Embedsexamen der, og har derefter i et Par Aar modtaget offentlig Reiseunderstøttelse, indtil det endelig gik op for ham selv, at han ikke havde sin rette Plads i Danmark. Muligt, at han kan finde en saadan i Tydskland; han medbringer i alt Fald Noget, som faa eller ingen tydske Philologer ere i Besiddelse af, Kjendskab til dansk Sprog og Litteratur. Hans Bemærkninger om Holbergs Benyttelse af Plautus ville formodentlig have en vis litteraturhistorisk Interesse for tydske Samlere, hvorimod de for et nordisk Publicum ikke indeholde noget Nyt. Jeg vilde derfor heller ikke troe, at hans Forfattervirksomhed fortjente nogen Omtale i dette Tidskrift, hvis det ikke forekom mig nødvendigt at gjøre opmærksom paa en bestemt Særegenhed ved den. Jeg vilde saameget mindre indlade mig paa at kriticere hans Arbeider, som hans Anmeldelse af Brix's Udgave viser egne Begreber om hvad der kræves af en kritisk Anmeldelse. Skulde jeg underkaste hans Udgave en lignende Kritik, da vilde der fremkomme et tykt Bind af Enkeltheder, som næppe Nogen vilde læse igjennem.

Det lille Stykke om Epicharms Liv, som Lorenz udgav i dette Tidskrift, kunde vække gode Forhaabninger. Det er en fuldstændig Samling af det Lidet, man veed eller har hørt om denne Gjenstand, og det er ordentlig og omhyggelig bearbeidet.

Som Begyndelsen af et større Arbeide over Epicharm er det upaaklageligt. Der er intet Nyt deri; men det Nye ventes i Fortsættelsen. Man venter imidlertid forgjæves. Efter at have gjennemlæst den hele, 307 Sider lange Bog veed man Intet mere om Epicharm, end man vidste i Forveien; man undres kun over at Nogen har villet skrive en saa stor Bog uden at have Noget at meddele, — og saa maaskee over en Ubetydelighed endnu, nemlig at Forf. consequent skriver ἡ μέσα i Stedet for ἡ μέση κωμῳδία. Men det er jo ikke ualmindeligt, især hos begyndende Forfattere, at de troe at kunne bringe noget Nyt og Interessant ud af et Emne, skjøndt Forsøget mislykkes, og man kan vel tilgive dem, at de alligevel offentliggjøre det Arbeide, hvorpaa de have anvendt saa lang Tid, om det end ikke kan roses, at de gjøre det. Til hans Behandling af Plautus, »hans Livsopgave«, var man berettiget til at stille større Fordringer; men man finder her det Samme, en stor Bredde og Vidtløftighed, især i de æsthetiske Raisonnementer, uden tilsvarende Indhold, en rosværdig Flid og en upaaklagelig Nøiagtighed, men liden Selvstændighed og ingen Aandrighed. Der er en stor Omhyggelighed og Fuldstændighed i Samlingen, og der er Orden og Tydelighed i Bearbeidelsen; hans Udgave er derfor meget brugbar, og selv for den Lærde ikke uden Nytte, thi der synes ikke at være nogen Artikel om Plautus i noget tydsk Tidskrift, intet Universitetsprogram, ingen Disputats om dette Emne, som han ikke har kjendt og benyttet. Det er bekjendt, hvorledes Ritschl for omtrent 30 Aar siden gjorde Epoche i den kritiske Behandling af Plautus. Han efterviste Beskaffenheden af de kritiske Hjælpemidler, og det blev klart, at Plautus' Text maatte støtte sig væsentlig paa det gamle Vaticaner-Haandskrift, hvortil for de 11 sidste Stykkers Vedkommende endnu kom Heidelberger-Haandskriftet, men at man ved Siden deraf kunde berigtige og fuldstændiggjøre Meget ved Hjælp af dens Ambrosianske Palimpsest. Hans Behandling af Plautus' Text blev dog langt fra ikke, hvad man havde ventet, en Gjengivelse af den gamle Forfatter i en saa god og saa ægte Skikkelse, som det kunde gjøres. Ikke at tale om, at han ikke havde læst Alt hvad der kunde læses i Palimpsesten, han vilde ikke engang troe det, naar Andre sagde, at de havde læst mere; og — hvad der var det Værste, hans hele Kritik manglede tilbørlig Skjønsomhed. Selvlavede Forestillinger om Plautus's Metrik og Prosodie forledede ham til de vilkaarligste Rettelser, saa at Plautus' Text i hans Udgave tidt fjernede sig længere

fra Originalen end i de ældre. Det varede længe, inden Ritschls egne Landsmænd fik Øie for dette, som Udlændinge strax havde seet; men tilsidst gik det op for dem, og nu ere Alle enige om at man maa holde sig langt nærmere til Haandskrifterne, end Ritschl har gjort. Lorenz, der allerede i Kjøbenhavn var bleven bragt ind paa dette Spor, har ikke heelt forladt det nu, da den almindelige Stemme ogsaa i Tydskland anbefaler det; men i Udførelsen viser han sig dog, maaskee især i Mostellaria, mere afhængig af Ritschl end nødvendigt, og det lykkes ham for det Meste kun ret at emancipere sig fra ham paa de Steder, hvor allerede andre tydske Philologer have gjort opmærksom paa at det burde gjøres; thi selv faaer han ikke let noget nyt Syn paa et af tidligere Udgivere og Fortolkere miskjendt eller forkvaklet Sted. Naar han forsøger paa Sligt, da er det næsten kun saaledes, at han antager, der er bortfaldet Vers eller tilsat uægte Vers, eller at Vers have faaet en urigtig Plads. I dette Slags Rettelser er han endnu dristigere end Ritschl; men medens Ritschl's Forsøg altid føre til et Resultat, om det end kan være et urigtigt eller mindre heldigt Resultat, er det Eiendommelige ved Lorenz's, at de oftest ende uden Resultat. Han ender oftest med en Lacun, som om han antog, at Lacunerne vare det Ægte hos Plautus. Man har ondt ved at troe det; men lad os da see de herhenhørende Steder i Miles gloriosus. Prologen (v. 79 ff.) mishandles saaledes: de 9 første Vers sættes som uægte imellem Klammer; derefter angives en Lacun; de 7 følgende betegnes atter som uægte, og saa atter en Lacun. Og alt dette, fordi Udgiveren ikke kan fatte den daglige Tales Brug af *Nam* i v. 95. Det er formodentlig den samme Miskjendelse af *Nam* i v. 1326 R., der har bevæget ham til foran dette Vers at indsætte Versene 1338—43, hvortil der ellers ikke er nogen Grund. Ligesaa ubeføiet er Angivelsen af Lacunen v. 191, forudsat naturligviis at Udgiveren havde undladt at forandre *habet* til *habeat* i v. 189 og at udelade det derefter følgende Vers; det samme gjælder om den første Halvdeel af 328 R., der udslettes og erstattes af en Lacun. Udeladelsen af v. 550 og 585 R., og Angivelsen af en Lacun efter 587 R. er ikke bedre; men aldeles ubegribeligt er det, at han kan udslette v. 666—68 og sætte Angivelsen af en Lacun i Stedet.

Disse uheldige Forsøg, der, som vi have seet, pleie at ende med en Falliterklæring, ere det meest Eiendommelige ved Lorenz' Udgaver. Man faaer bestandig Indtrykket af stor Aandsfattig-

muni uiam. At Fleertallet *intercludite* er galt, saae allerede de første Udgivere; Meningen kræver *interclude.* Desuden har man taget Anstød af Ordet *commeatum*, som kommer igjen i næste Vers. Bugge foreslaaer derfor i Tidskriftet VII, S. 5: *Interclude iter inimicis, contra tibi muni viam.* Jeg for min Deel har Tvivl om denne Rettelse; men Lorenz skriver ganske lignende og næppe heldigere: *Interclude iter inimicis, cate tibi muni viam.*

V. 232 have Hdskr.: *aut inparte mici pare me quod commentus.* Camerarius rettede det til: *At imperti amice me quod commentus'*: Bugge har VI, S. 10 udfundet det Rette: *Auden participare me quod commentu's.* Lorenz har det Selvsamme.

V. 260 havde Ritschl læst i Palimpsesten: *Atque hominem investigando operam huic dissimulab..*, og derefter skrevet *Atque homini investigando operam huic dissimulabo me dare.* Da imidlertid de andre Haandskrifter ende Verset med *dissimulando*, foreslaaer Bugge VII, S. 6: *dissimulabundus dabo.* Lorenz læser *dissimulabiliter* efter en Meddelelse af Studemund; desværre er det ikke ganske klart, om han har læst det heelt i Palimpsesten, eller om det er hans Conjectur. Derefter har L. *dabo*, ligesom Bugge, men angivet som hans egen Rettelse.

V. 648 ff. Dette Sted er i Ritschls og Fleckeisens Udgaver aldeles forvansket ved vilkaarlige Omsætninger. Bugge har VII, S. 8 ff. bragt det nærmere sin oprindelige Skikkelse, skjøndt han endnu har bibeholdt en af Ritschls Omflytninger. Han har dernæst ordnet Replikkernes Henførelse til Personerne og foretaget et Par gode Rettelser, v. 655: *O lepidum senicem, omnis si quas memorat uirtutes habet*; Hdskr. have *semisemne si*; *senicem* udfandt Lipsius, *omnis* Bugge. I det næstfølgende Vers (R. 637), *Plus dabo quam praedicabo ex me venustatis tibi*, har Bugge seet, der skal staae *prædicavi.* Lorenz har hele Stedet som Bugge, kun med den ovenfor omtalte Forvanskning i 658 (*omnimodis*), men *omnis* og *prædicavi* samt Henførelsen af 660 til Palæstrio anføres som hans egne Rettelser.

V. 678 have Hdskr.: *Liberæ sunt ædis liber sum autem egomet. uolo libere.* Bugge VII, 11 læser: *Liberae sunt aedis, liber autem egomet uolo uiuere.* Lorenz lignende: *Liberae sunt aedis, liberum autem me uolo uiuere.*

V. 894—5 R. I den første Deel af Verset har Lorenz optaget Studemunds Rettelse: *Mala mers es, mulier.* Den sidste Deel lyder i Hdskr. saaledes: *Ne pauet, peioribus conueniunt.* Bugge VII, S. 17 skrev: *Ne pave; peiores invenibis.* Lorenz har: *Ne*

pave: peiores convenibis. Ingen af Delene forekommer mig tilfredsstillende; men Tanken er rigtigere og oprindeligere hos Bugge.

Der kunde anføres endnu Eet og Andet, saasom et Par Steder, hvor en Rettelse af Acidalius, som Ritschl imod Sædvane havde ladet uændset, paa ny er bleven gjort af Bugge og optaget i Texten af Lorenz; men vi ville kun holde os til det meest Fremtrædende. Læseren vil have seet, at Overeensstemmelsen er paafaldende. Han vil maaskee glæde sig paa den philologiske Videnskabs Vegne, og see et Beviis paa Conjectural-Kritikens Sikkerhed og Betydning deri, at to forskjellige Videnskabsmænd saaledes komme til de samme Resultater; thi at Lorenz skulde have kjendt Bugges Afhandling og benyttet den, kan jo ikke antages, siden han ikke har nævnt den. Thi det kan naturligviis let hænde, at to Philologer faae de samme Tanker om et corrupt Sted; men det er almindelig Skik iblandt Philologerne, at man da ved Offentliggjørelsen af sine Rettelser gjør opmærksom paa, at ogsaa Andre ere faldne paa det Samme. Man gjør dette ikke blot for derved at fralægge sig den mulige Beskyldning for at have tilegnet sig Andres Eiendom, men ogsaa fordi denne Overeensstemmelse synes at afgive et Beviis mere for Conjecturens Rigtighed. Lorenz har ogsaa selv fulgt denne Fremgangsmaade, s. Miles glor. S. 273: «1412. *iam* Lorenz, ebenso M. Haupt im Hermes III 148». Det er rigtignok et underligt Uheld, at Lorenz, der med saa stor Flid har samlet Alt, hvad der paa forskjellige Steder i Tydskland er skrevet om Plautus, ikke i Tide har faaet fat paa Bugges Afhandlinger i dette, ham ellers velbekjendte Tidskrift fra Aarene 1865 og 1866. Nu har han endelig faaet dem. Hans sidste «Beiträge zur Kritik des Plautus» i Philologus XXVIII, 2, S. 357 gaae netop ud paa at meddele det tydske Publicum Noget af Bugges Arbeide. Han er rigtignok ikke, som man kunde have ventet af den i Danmark opdragne Philolog, den Første, der gjør Udlandet bekjendt dermed. Som han selv fortæller, har Bugge sendt særskilte Aftryk af sine Afhandlinger til forskjellige tydske Lærde; baade Ritschl og Corssen have omtalt dem, og i Litterar. Centralblatt for 1868 har en Anmelder sagt om dem: «dass diese Beiträge alle Beachtung der deutschen Kritiker verdienen.» Men bedre seent end aldrig. Nu kommer Professor Bugge dog ved Lorenz' Hjælp til fortjent Anerkjendelse i Tydskland. Og da der findes en saadan Overeensstemmelse mellem Bugges og Lorenz' Con-

jecturer, saa venter man uden Tvivl, at Lorenz vil begynde med at gjøre opmærksom paa denne; thi det synes jo dog at være en ikke ringe Ære, naar man strax efter at have udgivet et Arbeide som Udgaven af Miles gloriosus, seer sig i Stand til at stadfæste alle de betydeligere Rettelser, der ere gjorte i Texten, ved at en anden Lærd fra en ganske anden Side er kommen til de samme Resultater. Men dette findes ikke i det hidtil udkomne Stykke af disse «Beiträge zur Kritik des Plautus.» Det er da formodentlig opsat til Slutningen, som skal komme i næste Hefte af Philologus. Kommer det saa ikke, skulde man jo næsten troe, at Lorenz forsætlig vilde skjule Overeensstemmelsen, Noget, som maaskee kunde lykkes ham, fordi «Tidskrift f. Philol. og Pæd.» er saa lidet bekjendt i Tydskland. Dog — jeg skulde tage meget feil, om ikke de, der have gjennemlæst disse Blade, for længe siden have havt en Mistanke om at Lorenz, skjøndt han ikke nævner Bugges Afhandlinger, maa have kjendt dem, om ikke før, saa strax efter Udgivelsen af Mostellaria. De kunde troe deri at finde Forklaringen af det Phænomen, at han i Trin. 948 kunde gjette sig til den rigtige Læsemaade, men ikke oversætte den rigtig, og den vakte Mistanke er maaskee bleven bestyrket ved de anførte Steder af Miles glor. Og det kan ikke nægtes, det forholder sig saaledes. Lorenz har virkelig kjendt Bugges Afhandlinger i det Mindste dengang han udgav Miles gloriosus; thi i de samme kritiske Anmærkninger, hvori han tillægger sig Æren for de ovenfor omtalte interessante Rettelser, citerer han selv to Gange disse Afhandlinger som Hjemmel for et Par mindre betydelige Rettelser, nemlig for Tilføielsen af *me* i v. 707 (715 Ritschl) og *ad eam* i v. 1393 (1405 R.).

Kbhvn. 13 Juli 1869.

Bemærkninger til

Hr. Docent Captain Svend Grundtvigs Artikkel

«Er Nordens gamle Literatur norsk, eller er den dels islandsk dels nordisk?» [1]).

Af *E. Jessen.*

De «literairhistoriske» Æmner, hvorom i historisk Tidskrifts sidste Aargange allerede 3 Artikler, 2 af Hr. Sv. Grundtvig, og 1 af mig, har handlet paa over 300 Sider, de 130 eller mer med tæt Tryk, hører ikke til dem, der meget kan interessere ret mange af Tidskriftets Læsere, eller hvormed megen Plads i Tidskriftet kan ønskes optagen. Da jeg af det saaledes præsterede dog knap har den ene 6te-Del paa min Samvittighed, kan det imidlertid saameget bedre undskyldes, at jeg til den i Overskriften nævnte Artikkel af Hr. Sv. Grundtvig, dog kun til dens Afsnit IV, S. 52 f., giver nogle, under normale literaire Forhold ikke særdeles nødvendige, men i de herskende Tilstande dog næppe helt overflødige Bemærkninger, der ganske vist ikke stort, næmlig ikke mer end Hr. Grundtvigs, tage fat paa Hovedspörgsmaalene og de ledende Grundtanker, ja tildels endog, næmlig i samme Forhold som Hr. Grundtvigs, ere Sagen uvedkommende, hvad jo ikke kan lægges mig til Last, da historisk Tidskrift ved at skaffe Plads til Hr. Grundtvigs uvedkommende Indblandinger, har paataget sig Forpligtelse til at skaffe Plads til Oplysninger og Berigtigelser. Mine Bemærkninger om dels vedkommende dels uvedkommende Ting i Hr. Sv. Grundtvigs Indlæg kommer til at imødegaa Ytringer, der vistnok for en Del kunde tilskrives blot overdrevent Hastværk, en Forklaring der dog let kunde tabe i Sandsynlighed ved et Indlæg, der til den Grad beaandes af ædel og retfærdig Harme over mit Hastværk.

---

[1]) Disse Bemærkninger indsendtes i Juni 1869 til historisk Tidskrift, men nægtedes strax Optagelse, idet Bestyrelsen alt havde vedtaget, at Hr. Sv. Grundtvig ingen Modsigelse skulde finde, være sig fra mig eller fra andre Modparter. Imidlertid tilbød Udgiveren mig velvillig at udvirke Plads til «en kort factisk Bemærkning paa 1 à 2 Sider», dog først «i det Hefte, der vil udkomme i Foraaret 1871».

Forhastet kunde saaledes de brave Danske kalde Hr. Docentens Flugt fra hvad jeg vilde kalde hans Dannevirkestilling (forladt paa dansk Vis, baade altfor sildig og altfor tidlig), nemlig de eddiske Heltesagns Nordiskhed, idet han skyder det vigtigste af det hele fra sig som noget, det ikke bliver hans Sag at afværge: den af mig hævdede Sandhed, at Heltesagnene i Edda er tydske og ikke nordiske. Dette er langt mer end Halvparten af hvad jeg vilde udrette: jeg vilde komme de brave Danske tillivs; jeg vilde bibringe den danske «Oldtidsvidenskab», og den moderne danske saakaldte «nationale» eller «nordiske» Stræben et Nederlag paa et af de ömtaaligste Puncter, et Nederlag, hvis Følger ved den endelige Fredslutning vilde blive «Tydskeriets» Occupation af næsten de to Tredjedele af selve den gamle Edda. — At frælse noget heraf ved som Nødhjælp, naar Faren truer, at indrömme sporadiske tydske Indblandinger, lykkes ikke. — Hr. Grundtvig er ikke personlig saa ganske uinteresseret i Hovedstillingens Forsvar. Jeg vil exempelvis citere følgende Advarsel i hans Kæmpevise-Udgave: «Men hvad jeg ikke kan undlade, er paa det Bestemteste at modsige og advare imod den Mening: at vore Kæmpeviser om Sigurd Fafnersbane kun skulde være Gjenlyd af tydske Sagn og Sange». Hvor meget mere maa ikke denne Advarsel gælde selve Eddaviserne om Sigurd. — Med Hensyn til denne og de andre Dele af min «Indsigelse» havde jeg, da jeg skrev «Efterskriften», set Enkeltheder anderledes tagne i Bugges Noter end hos mig, men (som jeg sagde), «intet fundet, der kunde ændre mine Synsmaader». Enkeltheder af den Art som Navnet Hamde (i Eddas Heltekvad), hvilket jeg hos Bugge havde fundet forklaret saaledes, at tydsk Herkomst ikke blev sikker, og andre, som jeg siden berører, fandt jeg det ikke engang Umagen værdt at omtale videre i min Efterskrift, idet de aldeles ikke afficerer Sagen selv. I Udførelsen er min Indsigelse, som jeg selv sagde, Hastværksarbejde (medtog ikke 14 Dage). Jeg har længe ikke kunnet paatage mig andet literairt Arbejde end Hastværksarbejde, udført uden «videnskabeligt Apparat». Men selve Ideerne i min «Indsigelse» er alt andet end Hastværk; de er fremvoxet gradevis i mange Aar. De kan taale baade mit Hastværksarbejde og Hr. Grundtvigs.

Paa Forhastelse kunde det allerede tyde, naar Hr. Grundtvig strax begynder med at opfatte min «Indsigelse» som en Indsigelse mod Hr. Docentens «literaire Virksomhed i det Hele». Jeg vilde ønske, at jeg herimod kunde nævne Arbejder af Hr. Docenten, som havde tiltalt mig. Men jeg kender saa meget lidt af hvad Hr. Docenten har skrevet; ikke synderlig mer, end hvad

jeg har gjort Indsigelse imod, nærmest Hr. Docentens egen Indsigelse i hist. Tidskrift. Delvis har jeg læst en tidligere Afhandling om de gamle Sagn, hvoraf jeg dog kun har berørt 1 eller 2 Ytringer, ligesom Indledningerne til 3—4 Kæmpeviser. Endelig har jeg i visse Henseender ytret mig imod Hr. Grundtvigs practiske Behandling af Visen om Thord aff Haffsgaard, samt mod et par ellers temmelig ligegyldige Tildigtninger til 2 andre Viser. Hvis nu dette er blevet til en Indsigelse mod Hr. Docentens literaire Virksomhed i det Hele, er det sket uden mit Vidende. Jeg maa lade staa hen, om Hr. Docentens Beklagelse er en i Ivrighed udtalt Forhastelse, eller en med Koldblodighed fremsat objectiv Sandhed. Bestemtere kan jeg ytre mig om den af Hr. Docenten S. 93 offentliggjorte Anke over min gode »Vilje« til at dadle Hr. Docentens Edda-Udgave. Da jeg næmlig ikke har dadlet denne Udgave, maa jeg som Bevis mod den mig til Last lagte »Vilje« henvise til mine Ord (hist. T. VI. 283) ». . Bugges Udgave, samt Grundtvigs derpaa grundede Haandudgave«. Selv den fuldstændigste Afhængighed behøvede ingen Daddel at være. Stræben efter at staa som en Störrelse for sig kan mer eller mindre føre ind i »Humbug«. Det er Afhængigheden, en meget hædrende Afhængighed, som jeg paa den mest diplomatiske Maade hentydede til. Jeg skal afholde mig fra Hr. Grundtvigs Skik at afskrive udenlandske Bedömmelser. — Naar Hr. Grundtvig (S. 54) erklærer, at han »ikke vil følge mit Exempel ved at frakende Modparten al Ret til at tale med og at have en Mening«, saa er den Sigtelse, at jeg skulde have frakendt Hr. Grundtvig (eller nogen anden Modpart) Ret til at tale og mene, en forsætlig Usandhed. Mit Indlæg taler ikke med de gængse københavnske overlegne men Intetsigende Phraser af den Art som: 'han har hjemlet sig Ret til at tale med om »videnskabelige« Æmner'; eller: 'hans Evner tillade ham ikke at have en begrundet Mening om Poesi'; 'hans »Begavelse« ligger ikke i denne Retning'; eller som saa: 'hans Studier ere lingvistiske [1]), saa at Stil og Udtryk er et Gebet, hvor han ikke har hjemme'; o. s. v. Hr. Grundtvigs indbildske Ytringer af denne Art har vistnok paa en Maade »psychologisk Interesse« (54). Havde en Heiberg eller Lessing saaledes appelleret til egen »Begavelse«, vilde de ganske vist ikke have fremmet deres Krav paa at høres. Men nu er det Svend Grundtvig, der vil have »slige Fordringer honorerede« (54); der appellerer til egen höjere »Begavelse«, som hans selvtilfredse Udtryk lyder; der fra sit »videnskabelig-digteriske« Stade taler i »Orakelsprog« (68) og »inappellable Kendelser«, som den Seende til den »Blinde« eller »Akyanoblepten«. — Overfor Philologernes nordiske Æsthetik kunde maaske i Forbigaaende mindes om Heibergs Dom om Eddaviserne. Hr. Docenten faar vel at lade Heibergs poetiske Sans, hans Forstand paa »Stil, Udtryk og Form«, og hans ualmindelige Alsidighed, gælde. Og hvad var Heibergs Mening om disse Viser sammen i en Slump? Han fandt dem »kejtede«, »klingende som Vaas«. Det torde dog maaske indeholde en Advarsel til Philologerne om, at »ingen Lærdom og Selvtillid« bringer Indhold i en fad, tillært, Floskel-Æsthetik; at evindeligt Opkog af »nordisk Kraft«, »Dybde«, »Folkelighed«, »ærværdige Oldtidsminder«, og endog Udraab som »Gudruns yndigste Klagesang«, ingenlunde afgiver Vidnes-

[1]) Hr. Grundtvig meddeler Publicum, ligesaa uvedkommende som usandt, at min Læsning mest er lingvistisk.

byrd for virkelig levende Opfattelse af disse Digtes Væsen. Om hvem af de to, Heiberg og Svend Grundtvig, tör med störst Rimelighed siges, at han taler med tomme Ord, Klingklang, som der ingen virkelig Opfattelse og Fornæmmelse ligger til Grund for? Fri Bedömmelse af Viserne vil mer og mer sætte Philologernes nordiske Æsthetik i et Lys, som ganske vist ikke bliver behageligt, men som de dog næppe vil kunne dæmpe med Banstraaler, eller fly fra ved at gemme sig selv under Digtenes Beskyttelse. Heiberg har, skönt paa en for affejende, fragmentarisk Maade, uden alle de nødvendige Hensyn og Forbehold, sagt en Sandhed, en ensidig Sandhed. Eddaviserne er med faa Undtagelser alt andet end »folkelige« (det vil heller aldrig lykkes at göre dem til »Folkelæsning«); de er alt andet end ukunstlet naturlig Folkepoesi. Man kan meget vel fatte den Uvilje, hvori Heiberg med et henkastet »kejtet«, »klinger som Vaas«, svarer paa den kejtede »nordiske« Opfatning, der gör enhver Eddavise til primitiv ægte Folkepoesi, og med dette Postulat frakender enhver Tvivler poetisk Sans. — Mine tidligere Udtalelser, sammenlignede med Heibergs, selv om disse kun tages som en med Drilleri henkastet Overdrivelse, viser, hvor langt jeg er fra, hensynsløst at skære alt over een Kam. — Og nu Øhlenschlæger og Grundtvig [1])? Hvoraf mon det kommer, at de ingensinde kunde digte »nordisk«; ingensinde tilegne sig Edda-digtenes Maade? Jeg tænker ikke nærmest paa Versificationen (om Eddaverset havde de af Lingvisterne faaet urigtige Forestillinger); skönt det var jo ganske vist ogsaa en stor Hindring. Øhlenschlæger, som dog kunde bruge saa mangfoldige poetiske Former og Fremstillingsmaader, hvorfor kunde han ingensinde endog blot tilnærmelsesvis gengive de eneste af utvivlsom nordisk Hjemstavn? Mon Aarsagen alene laa i tydsk Paavirkning, i moderne Aandsretning? Og mon det ikke er gaaet ham som Heiberg? Han blev aldrig greben af disse Viser. De talte ikke til ham med en poetisk Røst, hvis Melodi han kunde høre. Mytherne kunde han bruge (det var ikke mest af Kilderne, han øste dem). Men Form, Fremstilling, Stil, Udtryk i Eddaviserne har for ham practisk vist sig at være ikke stort bedre end gammelt Skrammel. Og med al Grundtvigs [2]) Pris over Edda, og med alle hans fragmentariske Efterligninger af Udtryksmaade, har han nogensinde kunnet sammenholde disse Egenheder til en Harmoni, har han nogensinde virkelig i Gerning viist, at han kunde synge den Slags Viser? Og kan man ikke omkring i hans Skrifter samle lige saa mange Uartigheder mod enkelte Viser som hos mig? Ogsaa han har havt Fornæmmelsen af, at der dog saa tidt manglede Noget. Skönt han var rettroende, rebellerede den umiddelbare Sans imellemstunder mod Troens Optugtelse. — Det er det »Literaire«, det ejendommelig islandsk Literaire; denne islandske Forbening i de indre Organer; det er Mangelen paa »Primitivitet«, som har gjort disse Digtformer uduelige til Genoplivelse, endog for en Digter som Øhlenschlæger. — Havde de øvrige Eddaviser været tabt, og kun Trymskviden og Skirnesmaal, de to mest folkelige, bevaret, mon de nyere Digtere da ikke havde fundet Tilegnelse mere görlig? — Lad dette være som det vil, de danske Digtere har practisk viist, at med denne Poesi kunde de ikke komme ud af det. Den kunde knap friste en og anden til at lære Islandsk. Ikke een i den hele Hærskare har kunnet slaa de Strænge.

---

[1]) Naturligvis Digteren.

[2]) Digterens.

Ikke een har kunnet saa meget som omsætte en Eddavise paa Nydansk, saaledes at den væsenlig blev hvad den var. Lad Oldgranskere og Literairhistorikere have ført dem nok saa meget paa Vildspor med Hensyn til Digtenes og Versenes Væsen, det bliver dog sandt, at ikke een, ikke engang Øhlenschlæger, kunde ved egen Sans og eget Øre faa fat paa Virkeligheden. Der maa dog existere et eller andet gennemgribende Forhold, der forklarer dette forbavsende Særsyn i den danske og den svenske Digterverden. Ægte uforfalsket folkelig Poesi plejer dog ellers at tiltale Digtere Og denne her skulde dog tilmed være den lettest fattelige for nordiske Digtere. Den skulde dog mindst trænge til »videnskabelig-digterisk« Skoleindøvelse. — Dog, det bliver anderledes. Der er et »videnskabelig-digterisk« Værksted, hvor der længe har været »vævet paa Aandens ny Fjederham«. Naar Fabricatet først er færdigt, saa lader vi den Fugl flyve.

Hr. Grundtvig vil videre göre mit Standpunkt i min »Indsigelse« til en pur personlig Chicane mod Hr. Grundtvig, og insinuerer (S. 104), at jeg i Mellemtiden mellem Trykningen af første og sidste Ark af min nordiske Mythologi skulde have skiftet »Standpunkt« for at skade ham, fordi han »i denne Mellemtid havde tilladt sig at skrive om denne Sag«. — Det er ikke mig, der inddrager slige uvedkommende Personalia i Tvisten. — Sæt, at jeg dengang havde læst Hr. Grundtvigs »Indsigelse«, og at den havde øvet sin Virkning, den eneste naturlige Virkning paa den, der ikke er særlig modtagelig for nationalt Humbug, næmlig at vække ligefrem Uvilje mod de danske Prætensioner; hvad var saa derpaa at sige? Skulde det være mig forment gennem Hr. Grundtvigs Enormiteter at ledes til at tænke nærmere over disse Prætensioner, og ledes til deres fuldstændige Forkastelse? Den danske Behandling af Oldhistorien kom jeg først til at forkaste ved at se den forfulgt til Ende i den nynorske nationale Behandling. Jeg har ingen Interesse for »kritiske«, »literairhistoriske« Spörgsmaal, men vækkes let til Modstand, hvor jeg staar overfor tendentiøs, national Behandling af Sandhed; eller overfor Mængdens eller Manges Sympathier eller Antipathier. Havde jeg aldrig för tænkt over Sagen, Hr. Grundtvigs Artikkel vilde strax have stillet Usandheden, og derigennem Sandheden, frem for mig i klareste Lys. Men jeg havde, om end i al Ligegyldighed, uden Interesse, tænkt over Sagen för, og var gradevis voxet fra den danske Synsmaade. Allerede i 1861 (i mine »Undersøgelser til nordisk Oldhistorie«) omtalte jeg Heltesagnene i Edda som tydske. Da jeg skrev min Mythologi, mente jeg, at Viserne i Edda næppe var danske, men norske og islandske, men udtalte min Opfatning med den störste mulige Tilbageholdenhed, idet Bogen jo var bestemt bl. a. ogsaa til ligefrem Undervisning, og en Undervisningsbog ingenlunde ubetinget skal fremstille alle Forfatterens personlige Meninger. Det er imidlertid let at se, at de af Hr. Grundtvig S. 104 citerede Ytringer i min Mythologi og i min »Indsigelse« kun skiller sig fra hinanden ved de seneres större Bestemthed, og ingenlunde viser noget »Omslag«. Jeg har endnu i »Indsigelsen« indrömmet, at tvingende Beviser ikke kan opdrives mod den, der nöjes med ved en eller anden enkelt Vise at tro (om end mod al Sandsynlighed) paa dansk Affattelsessted. Det er først en Enormitet som den at regne det hele i en Slump til Danmark eller til »den ældste og mellemste Jærnalders literaire Guldalder«, der tilsteder tvingende Modbevis. Heller ikke i anden Mening sagde jeg i Mythologien, at Gudekvad (vel at mærke: ikke Heltekvadene) i

Edda »kunde» være affattede hvorsomhelst i Norden (Island medregnet), idet afgörende Bevis herimod ikke kan præsteres for hver Vise taget for sig alene; men at de »snarest» maatte væntes at være affattede i Norge. Videre udtalte jeg mig ikke, kun at jeg ved Alvismaal (S. 113) ytrede den Formodning, at det »snarest» var affattet paa Island, en Formodning som jeg ellers ogsaa allerede dengang var tilböjelig til ved andre af Gudekvadene (som Hymeskvide, Grimnesmaal, Vegtamskvide); siden er jeg gaaet videre heri. Om Heltekvadene udtalte jeg mig ikke. Ved dem var jeg dengang som nu tilböjelig til i det hele at tro paa islandsk Affattelse, om end troligvis som Omarbejdelse af tidligere norske Digtninger [1]). Hr. Grundtvigs Artikkel virkede ganske rigtig til endnu yderligere og bestemtere at forme mine egne Forestillinger; næmlig da jeg læste den. Men jeg havde ikke læst den i den omtalte »Mellemtid». Jeg gennemlæste den først længe efter at sidste Ark af min Mythologi (21de September 1867) var rentrykt. Men jeg havde set den rum Tid för hin »Mellemtid», uden endnu at bryde mig om at gennemlæse den. Det Hefte af historisk Tidskrift, hvori den staar, udkom næmlig, om jeg ikke fejler, lige 7 Uger för Haandskriftet til første Ark af min Mythologi kom til Bogtrykkeren (20de Juli). Med Hensyn til den af Hr Grundtvig (S. 104) omtalte Ytring om »Samsø og Læsø» i to af Viserne, saa var, efter hvad der saa tit sker, hvor man ikke har meget faste haandgribelige Traade at holde sig ved, dette løsrevne Factum (som Følge af tilfældig Samtale) kommen til at staa for mig i overdrevne Dimensioner som et muligt Fingerpeg paa Affattelsesstedet, et Fingerpeg som ikke paa den Maade ligger deri. Da jeg senere, under Trykningen af Oversættelsen af de to Viser, hvori disse Øer nævnes, atter havde tænkt over Forholdet, sank det tilbage til sine rette Dimensioner, og jeg tog Ytringen tilbage. Med Hensyn til mine Ytringer i Mythologien, at Snorres Edda stundom fortolker til Grund liggende Viser urigtig, og at »en Del deraf» [2]) maa bruges varsomt, saa har jeg ingensteds i Indsigelsen sagt noget, der stred mod denne öjensynlige Sandhed, tværtimod (S. 235) i samme Mening ytret, at Snorre kunstig vilde harmonisere sine Kilder, hvor de i Virkeligheden ikke stemte indbyrdes. Hr. Grundtvigs Ord (S. 64), at jeg i min Indsigelse vilde »hævde hvert Ord» i Snorres Edda, er ligefrem Usandhed. Men hvoraf kommer det, at han ved det der (S. 64) givne Citat af min Mythologi, næmlig »derfor maa en Del deraf [af Snorres Edda] bruges varsomt», udelader de umiddelbart paafølgende Ord: »medens de egenlige Fortællinger som Kundskabskilde har Forrang for flere af Kvadene», Ord der viser, at jeg allerede havde selvsamme Synsmaade, som den jeg udtalte siden i Indsigelsen Hvoraf kommer denne Udeladelse? Ja det Spörgsmaal har »kun psychologisk Interesse». Hr. Grundtvigs store Iver mod Hastværk kunde paa dette og mange andre Steder göre den Forklaring, som hans Honneur ene kan være tjænt med, usandsynligere.

---

[1]) Et nylig udkommet Arbejde af Theodor Möbius gaar videre end jeg, idet det gör Paastand paa, at indtil stringent Modbevis præsteres, maa alle Eddadigte gælde for islandske, og kun tilföjer: »vielleicht auch norwegische», medens jeg aldeles bestemt kalder Haavamaal norsk, og er mest tilböjelig til det samme ved endel andre.

[2]) Hvormed navnlig er ment Afsnittene I og XIV i min Oversættelse, de Afsnit som ikke er egenlig Fortælling.

— Det er et uvedkommende Æmne, med hvor megen eller liden Hastværk min Mythologi er affattet. Jeg har (i et Indlæg i Berlingske Tidende) i sin Tid sagt om den, at den var »vel hurtig affattet«, og at der fandtes »Fejlgreb i Enkeltheder«. Saaledes naar jeg kom til at nævne »Samsø og Læsø« som mulige Fingerpeg paa dansk Affattelsessted for to af Viserne; naar jeg etsteds i Tankeløshed havde brugt Ordet »Våd« (i Alliteration til et andet V), hvor Sammenhængen kræver Nævnelse af Medesnor, ikke af Garn. Mindre vel betænkt (om end netop ingen Hastværksfejl) var det maaske ogsaa, at jeg i Hymeskvæde forsætlig havde ændret Udtrykket »ryste Tene« (d. e. Pinde, Stave) til »riste Tene«, i den Tanke at Læseren snarere (ved Hjælp af det bekendte Udtryk: riste Runer) vilde være istand til at gætte Meningen; en fuldkommen forsvarlig Oversætterfrihed, forudsat at den ingen reale Følger drager med sig. Men da der (jeg veed dog ikke om med Rette) siges, at Varsler ogsaa kunde tages af Tene (Stave) uden først at riste Runer paa dem, för de rystedes sammen, kunde man, under denne Forudsætning, indvende, at min Ændring indbefattede en Realændring, at den altsaa borde være udebleven. Der er Ting i denne lille Bog, som jeg vilde rette, hvis den oplevede en ny Udgave. Jeg har ikke ment om Hastværksfejl i dén, saaledes som om Hastværksfejl i min »Indsigelse«: »lass die Bestie laufen«. Men hvor Hr. Grundtvig S. 57 (aldeles uvedkommende) vil opregne Beviser paa mit Hastværk, dèr har han, som i hele sit sidste Indlæg, haft endnu langt större Hastværk end jeg. Saaledes har han ikke faaet Tid til at huske paa Grammatiken (og det regner jeg ikke for et Nederlag; jeg skulde ikke respectere en Forfatter, der ikke kunde fanges i den); jeg omtaler det kun for at minde om hans eget Hastværk. Er det ikke Hastværk at sige, at *þér var i hanzka troðit* kun kan oversættes: »du stoppedes i Handsken«? Det kan ogsaa betyde: »du traadte i Handsken« (smlgn. *þér var litt steikt etit*; *þeim varð saman komit*; o. l.). Og i alt mit Hastværk betænker jeg dog et og andet i Farten. Oversætteren skal af disse to grammaticalsk mulige Oversættelser tage den, der ikke foregriber nogenting i real Henseende. Den som stoppes i Handsken, træder ogsaa i den. »Du traadte i Handsken« bliver saaledes den mest neutrale Oversættelse, den hvormed intet risikeres; hvorimod man ved at sætte »du stoppedes i Handsken« (opfattet bogstavelig, og ikke som blot haanlig Overdrivelse) risikerer at indsætte et fejlt Led i Mythen. Fortællingen lader jo Tor selv spasere ind i Handsken. Men videre har Hr. Grundtvig ikke engang givet sig Tid til at huske paa Forskellen mellem en Oversætter og en Glossator. Naar jeg t. E. istedenfor »den snehvide Mø« sætter »den melhvide Mø«, er det jo naturligvis for at faa Rimstaven til 'Mø', og fuldkommen tilladt, forudsat at Visens Tone tilsteder det; nu har Visen (Alvismaal) endog et Udtryk som »bleg om Næsen« (*fölr um nasar*), kan altsaa saa meget mer taale at lade Dværgen sige »melhvid« for »snehvid«. Jeg mindes netop, at jeg ved at oversætte dette Sted tænkte: Skulde en A v i s k r i t i k e r, der kan Islandsk, efterse dette Sted, saa skynder han sig at fortælle, at jeg forvexler *mjöll* og *mjöl*. Aldeles ligesaa forholder det sig med Ordet *kjóll* i Vølvespaa og Hymeskvide. Naar jeg sætter: »en Køl far østenfra, komme monne Muspels Folk over Bølgen«, har jeg naturligvis valgt Ordet »Køl« som allitererende med »kommer«, uden mindste Fare for, at Læseren skulde tro, at Kølen sejlede fra Skibet. Til oven i Købet betyder *kjóll* netop oprindelig 'Køl' (smlgn. oldhöjtydsk *kiol*, mellem-

höjtydsk *kiel*[1]; dernæst 'Skibsbund', en Betydning, der gælder i Plattydsk endnu; og endelig 'Fartöj' i Almindelighed, hvilket er den yngste Betydning. Endog helt bortset herfra er det aldeles tilladeligt, og stemmende med poetisk Stil, at nævne Kølen for Skibet. Min Oversættelse er vistnok fuldt saa ordret som nogen anden. Men de allersimpleste, uundværligste, endog pligtskyldige Oversættelsesmidler har den dog ikke villet forsömme. Skulde ene blandt alle Oversættere jeg ikke engang have Lov til saa loyale Udveje som at sætte »melhvid» for »snehvid»; »Køl» for »Skib»; »jeg gör det, hvis det göres til Gavn» for »jeg gör det, hvis det behøves» (det der behøves er i hvert givet Tilfælde det, som da gör Gavn); eller »jeg vil se, hvad i hans Sale er Sæd» (Skik) for »jeg vil se, hvorledes Tilstanden i hans Sale[2]) er»; hvorledes skulde jeg saa levere en Oversættelse, tilmed paa Vers? Hvis man undredes over, hvor ringe Frihed jeg havde forstaaet at nöjes med, lod det sig ganske vist høre. Hr. Grundtvig har her viist höjst confuse Forestillinger om Oversættelse af Eddaviser, om »Stil og Udtryk»: han har ikke engang taget Hensyn til Vers og Alliteration. — Til Hastværk paa min Side regner Hr. Grundtvig det endvidere, naar jeg ved dunkle og omtvistede Steder ikke følger samme Gisning som han. Det er dog ikke just Hastværk, naar jeg i Øgesgilde ikke har villet følge med Egilsson i den Gisning, at *óskmegir*, 'Adoptivsönner', egenlig 'Ønskesönner', dèr skulde staa for, ikke Brages, men Odins »Adoptivsönner»: Enherjerne[3]). Jeg fandt, at Iduns indstændige Tilraab

Bið ek Bragi
barna sifjar duga
ok allra óskmaga

blev flaut og intetsigende, og savnede den forventede Pointe, hvis hun bad Brage holde sig i Skindet for Guders og Enherjers Skyld (de sidste var vel ikke engang tilstede, og kunde altsaa kun meget indirecte generes af Fredsbruddet); ikke at tale om det Betænkelige i Udtrykket *sifjar óskmaga*, hvis *óskmaga* skal tages i Betydning: adopterede Sönner. Jeg tænkte mig, at *ok* kunde være indkommet ved Misforstaaelse, og at *óskmegir*, »Ønskebörn», her stod humoristisk brugt i en oprindeligere og bogstaveligere Betydning: de ønskede Børn, der endnu hverken er fødte eller adopterede; at Digteren vilde misbruge den skikkelige Iduns ægteskabelige Formaninger, til profant at antyde, at Brage lige saa lidt kunde skaffe hende Börn som slaas, idet Digteren næmlig lod Idun, ifølge hendes Skik at dæmpe sin Mands Ordtapperhed, naar han drak sit Øl, höjtidelig bönfalde Brage (der ikke paa nogen Maade vil slaas) om at holde sig fra Slagsmaal, og det for de kære Börns Skyld, det vil sige (for de havde ingen) Börnene *in spe*, der saaledes betegnedes at ville udeblive lige saa sikkert som Slagsmaalet. Nu skal jeg med största Tilfredshed aabent bekende, at jeg nok vidste, at det var en Gisning, som en af de »nordiske Philologer» ikke vilde gjort, og at jeg kan være bleven

---

1) Til *kjölr* svarer i Formen, efter Overgangslovene, oldtydsk *kil* (»*Federkiel*»).

2) *salakynni*: Tilstanden i Salene (i Husene) med særligt Hensyn til Gæsters Modtagelse og Velvære. Dernæst ubestemtere: Huset, Hjemmet og Tilstanden der.

3) Adoptivbarn har faaet Navn af »Ønskebarn», idet man forudsatte, at et Barn adopteres, fordi det ligesom er det Barn, der har levet i Ønsket, men ikke er skænket Adoptivforældrene paa den normale Maade.

practisk greben af Digtets flotte Kaadhed, og at denne Gisning for mig, med störste Fornöjelse, maa være en Dumdristighed, som ingen Docent kan være jovial nok til at ignorere, ja som enhver Skolemester bör paa Embeds Vegne alvorsfuld notere til Advarsel for alle Philologer. Imidlertid vilde jeg notere, at jeg har sat mit Spörgsmaalstegn ved Oversættelsen, og saaledes givet et Vink om, at man ikke just maatte tage den for Evangelium; samt at Hr. Docenten ikke har noteret, at dette var gjort, og ikke kunde være gjort i Hastværk. — Ved Ordet *gandr* i Völvespaa har jeg derimod, da jeg ikke vidste noget bedre, fulgt Egilsson, og i eet Vers oversat det ved 'Ulv', i et andet derimod taget *spágandr* som 'Spaadomsstav', 'Spaadomstén'; og uagtet Ordet ellers bevislig betyder 'Ulv' (maaske tillige 'Uhyre' i Almindelighed), og 'Stok', 'Stav', 'Kæp', satte jeg dog, da Sagen her ved *spágandа* ikke var saa klar, mit sædvanlige Spörgsmaalstegn ved. Mine Oversættelser af de to Steder kunde jo ellers staa i fuldeste Samklang, næmlig ved at antage *gandr* for ogsaa paa sidste Sted at betegne 'Ulv', idet Hexene kunde kalde deres Stave (personificerende) deres 'Ulve', ligesom opfattende dem som deres Husdyr (smlgn. Udtryk som Buk, Kat, Jomfru o. s. v. om Redskaber); naturligvis var jeg som Oversætter ialtfald kun bunden til Stedets Realmening. Men hvad jeg vilde notere, er atter Hr. Docentens Behandling af Sandhed: han siger ikke, at der det ene Sted staar *spágandr*, ikke *gandr* [1]; og ikke, at andre Fortolkere er enige med mig; og endelig ikke, hvad der her skulde være ham det vigtigste, at jeg selv har sat Spörgsmaalstegn ved. — Endnu et Sted i min Mythologi omtaler Hr. Grundtvig (S. 92), næmlig Oversættelsen af de to Linier i Vegtamskvide, der indeholder det dunkle Ord *hróðrbarm*. Paa Forespörgsel om nogen anden Fortolkning end den gængse, hvorefter Ordet bliver »*kenning*« (Omskrivning) for Mistelten, meddelte Hr. Professor S. Bugge mig den, hvorefter det bliver *kenning* for Balder, og hvorefter Meningen bliver: »Hødd bærer Balder hid«. Denne sidste vilde jeg ikke bruge, navnlig ikke hvis *þinnig* i Betydning 'hid' [2]) skulde betyde »hid til Helhjem«, idet jeg ikke indrömmer, at »bærer hid« her kunde betegne »sender hid«, og endnu mindre, at Hødd kan »bære« Balder til Helhjem. Det er først senere faldet mig ind, at hvis *berr* kunde være 'slaar' (*berja þinnig* = *berja í Hel*) vilde Vanskeligheden formindskes. »Hid« kan forresten betegne »hid til Drabsstedet«, hvor Vølvens Tanke kan være tilstede. Da begge Fortolkninger endnu stod for mig som lige uvisse, satte jeg isteden (med fornødent Spörgsmaalstegn) noget Klingklang (der ellers tilnøds kunde puttes ind i Ordene), især for at holde Indflydelse paa Mythens Affattelse borte (man kan ikke ignorere, at Oversættelserne er Led i min Mythologi). At inddrage denne foreløbige Nødhjælp i Discussionen, eller vænte at se den inddragen, faldt mig ikke ind. Jeg selv tog ingen Notits af den. I Indsigelsen kaldte jeg Udtrykket *hróðrbaðm* »smagløst« under Forudsætning af begge de Forklaringer, som jeg antog, man vilde vælge imellem. Først bagefter blev det mig klarere, at den gamle maa fastholdes.

Hr. Grundtvig erklærer det (S. 52) for »nødvendigt« at udpege mig som

[1]) I Sammensætning kan Betydning slaa om; og det kunde jo være en »*kenning*«.

[2]) Er det den oprindelige?

Forfatter til Stykkerne med Mærke —n i Hamiltons Tidskrift. Det er et »psychologisk« Tegn, naar en kommer i usömmelige Nødvendigheder. Denne »Nødvendighed« er imidlertid en Usandhed, som Hr. Docenten ugenert lader ligge utilhyllet. Sæt, at han har Ret i Paastanden, saa maatte han jo have fremdraget Ytringer, som »nødvendig« maatte inddrages i Discussionen. Men den »Note«, han hentyder til S. 52, og som handler om hidhørende Ting, benytter han kun som Vehikel til at kalde mig Forfatter til andre Stykker (der kunde være af andre Forfattere end Noten), ja som Forfatter til alle Stykker af nogen —n i Hamiltons Tidskrift, uden i fjerneste Maade at tage Hensyn til »Notens« Indhold [1]), som han saaledes (*en chevalier sans peur et sans reproche*) praktisk viser, at han ikke har fundet det »nødvendigt« at inddrage som mine Tanker; dernæst til S. 52 og 54 at henkaste aldeles uvedkommende Ytringer om Hr. —n's Stykke om »Öhlenschlägers Nordens Guder«; endvidere S. 103 til i en Artikkel af Hr. —n sammenlignet med min »Indsigelse« at faa fat i en formentlig Selvmodsigelse; endelig til at paastaa (S. 52), at Hr. —n og jeg gensidig »lovprise hinanden«. At jeg skulde have lovprist Hr. —n eller Herrerne —n, er en forsætlig Usandhed. At Hr. —n eller Herrerne —n skulde have lovprist mig, er en forsætlig Usandhed. Jeg kunde atter og atter bebyrde Papiret med den Benævnelse, som udtrykker det Væsentligste ved Hr. Grundtvig i »psychologisk« Henseende. — Videre har jeg at bemærke: Hr. Grundtvigs Ytring S. 52 om Stykket om »Öhlenschlägers Nordens Guder«, at det angriber Öhlenschläger som nordisk »Digter«, viser, at han taler om dette Stykke uden at kende det anderledes end i det Höjeste af løs Omtale. Jeg har læst det, og fundet, at det ikke taler om Nordens Guder som Poesi taget, at det ikke gaar ud paa æsthetisk Kritik, men at det omtaler Uoverensstemmelser mellem dette Digt og Mythologien (d. e. Eddaerne), hvilke det efter min Mening var meget rigtigt af Hr. —n at stille sammen. Jeg er enig med Hr. —n i, at der ogsaa paa dette Punkt er ubodelig Dissonans i den moderne danske eller københavnske »Nordiskhed« og »Skandinavisme«, og at denne uundgaaelig, ogsaa paa dette Omraade, vilde føre det Danske i Undergang. Men forsaavidt Hr. —n synes at mene, at de Danske helst skulde vende Tankerne helt bort fra denne »moderne danske eller københavnske Mythologi«, for at den virkelige nordiske og skandinaviske kunde trænge ind i Folkebevidstheden istedenfor en, der vel hos os gaar under det atter her af Sandhed tildækkende Navn »nordisk«, men som hverken Nordmænd, Islændere, eller Svenske kan göre til sin, eller har fjerneste Anledning til at göre til sin: naar dette synes at være Hr. —n's Tendens, saa maa jeg sætte mig imod ham. Det, som han synes at ville, er Noget, som de Danske slet ikke kan: lige saa lidt som de kan leve sig ind i Eddapoesien, hvis Væsen er dem fremmed; og lige saa lidt som begge Dele (Eddas Mythologi og Øhlen-

[1]) I den siges blandt andet om de Steder i Snorres Edda, hvor jeg efter Stave havde opstilt Vers, at disse Vers ikke i det Hele kunde være at tage som Digternes *ipsissima verba*, hvortil de for en stor Del havde for lidt poetisk Fald, samt at de ikke var at bruge med lige Sikkerhed alle som Beviser paa til Grund liggende Digte, med Mere, som Hr. Grundtvig var forpligtet til at tage Hensyn til, hvis jeg skulde gælde som Forfatteren.

schlägers) sammen kan rummes i samme almene Bevidsthed. Denne Bevidsthed, det vil da her sige de læsende Stænders, har paa dette Punkt ikke at vælge eller at opgive. Valget er gjort, og kan ikke mer göres om. Opgive Noget, man ikke har, bliver der selvfølgelig ikke Tale om. Det, der maa opgives, er ikke den vildfremmede Eddapoesi og ægte Mythologi, men kun visse »nationale« »nordiske« Declamationer, der ogsaa paa dette Omraade vil tilvejebringe en blind Tro paa, at »dansk« er Eet med »nordisk« og »skandinavisk«, og at disse Navne, denne Navne-Union, skulde have Magt over Virkeligheden, over Virkeligheds-Unionen med de tydske Magter, en Virkelighed, der kun kommer til at voxe i Styrke ved Forsøg paa at opgive det historisk udviklede Danske og ty til noget »Nordisk«, som mangler Kræfter saavel til at omfatte og fastholde mer end en Stump af det Danske, som til at værne enten det Danske eller sig selv mod Pangermanisme. Digt- og Mythe-Verdenen bliver her et Spejl for meget Andet, som vi nu ikke har at göre med. — Og nu med Hensyn til Hr. Grundtvig, saa bestod den »Nødvendighed«, hvori den nordiske Ridder her var stedt, kun i en ret praktisk Trang til at göre Affairer i den Antipathi, som Hr. —n's smaa Sandheder maa vække hos de Danske, en Antipathi som Hr. Docenten har opfattet som en umistelig Hjælp for sig selv. — Naar Hr. Grundtvig (S. 103) af en tidligere Artikkel med Mærket —n citerer disse Ord: »Danerne er det eneste af alle nordiske og tydske Folk, som har frælst rig Overlevering af Heltesagn fra Oldtiden«, som Tegn paa, at Hr. —n skulde kende den »literaire Guldalder«, som Hr. Grundtvig omtaler som den dansk-gøtiske »literaire Guldalder i den ældste og mellemste Jærnalder«, er det for det første atter en aldeles unødvendig Indblanding, og for det andet en af overdrevent Hastværk foraarsaget Misforstaaelse af Hr. —n's Ord (forsaavidt Hastværk er den rette Forklaring). Der er ikke hos —n Spor af Tanke paa noget »literairt« ved Heltesagn og Folkepoesi; og Begrebet »Guldalder« er aabenbart ikke gaaet op for ham, saa at han heller ikke her kan kræve enten Aandsslægtskab med eller Prioritet fremfor Hr. Docenten. Men, hvad det her især kommer an paa: han siger, de Danske alene har opbevaret mange Heltesagn; hvoraf ses, at han mener, at alle nordiske og tydske Folk, ikke særlig de Danske, eller de Danske og Gøterne, havde (som alle Folk) mange Heltesagn, medens disse hos de andre nordiske og tydske Folk i det Hele ikke er bleven opskrevne. Og han taler aabenbart om Saxes Optegnelse af danske Konge- og Helte-Sagn, aldeles ikke om Eddasagnene, hvoraf han holder de heroiske for tydske, og ikke for danske. Imidlertid maa jeg sige Hr. —n imod, naar han kun kalder de danske Optegnelser af indfødte Heltesagn »rige«. De tydske kan næppe siges at staa tilbage for de danske i »Rigdom«, om end vel forsaavidt i Mangfoldighed, som de indskrænker sig til faa Sagnkrese. — At sige enten ja eller nej til Hr. Grundtvigs Paastand, at Stykkerne (i Hamiltons Tidskrift) med Mærket —n (eller nogle af dem) er af mig, vilde være aldeles ucorrect af mig. Og det forstaar sig, at det vilde lede til de största Misbrug, hvis i slige Tilfælde et ikke givet nej skulde gælde som ja. Paa den Maade kunde man gennembryde Anonymitet, hvor man var paa Spor efter den rette Forfatter, ja endog, hvor man ikke var paa Sporet, idet man blot kunde blive ved at paadutte den ene efter den anden, hvis hver skulde svare ja eller nej. Det er desuden slet ikke givet, at en anonym Forfatter skriver fra sit eget Standpunkt, saa at man skulde kunne stille navnløse og

navnfaste Ytringer sammen, t. Ex. for at opdrive »Selvmodsigelser«. Enhver Medarbejder ved en Avis kommer til mer og mindre at opgive eller modificere sit eget. Og der er Tidskrifter (som netop Hamiltons), der heri staar aldeles paa eet Trin med Aviser. Fremdeles kan en Forfatter, i mange Slags Hensigter, frivillig skrive fra andre Standpunkter end sit eget, og, som rimeligt er, da vælge Anonymitet, om ikke altid for at skjule sig, saa maaske for at distingvere. Han kan ville øve sig i Fremstilling, i alsidig Behandling, i Selvkritik. Han kan ville føre Discussion eller Fejde med sig selv [1]. Han kan ville modarbejde en Avis, et Tidskrift, ved tilsyneladende at skrive fra Redactionens Standpunkt, saaledes at dette i Virkeligheden ad Omvej modvirkes. Mon det var for at fremme Spörgsmaalenes Drøftelse, at Hr. Grundtvig ved dette noble, og fint udførte Indfald overbød endog Journalistpraxis? Jeg forstaar nok den, dog rigtignok vel vidt drevne, Partiskhed for mig, der afholdt hist Tidskrift fra at frabede sig en saa uvedkommende Indblanding af den Art, eller hentyde til Ønskeligheden af en mere defensibel Position. En saa umilitairisk Maneuvre kunde jo af Forsigtighed udføres under Form af Skinfægtning. Hr. Grundtvig kunde jo sagt som saa: 'Forsaavidt en og anden Læser skulde nære Mistanke om, at visse værdifulde Stykker med Mærke —n snarest kunde være af samme Forfatter, som vi ere saa uheldige at have at göre med, maa vi dog göre dem opmærksomme paa de Selvmodsigelser, der isaafald vilde fremkomme, uden at vi just tör indestaa for, at Selvmodsigelse her bliver afgörende Modbevis'. At Hr. Grundtvig valgte en Form, der kunde mistydes som Tegn paa vel bevægelig Lidenskabelighed eller paa forlegne Omstændigheder, kommer ikke af Mangel paa Smag og Politur, men af Hr. Grundtvigs nordiske, aabne, sanddru, ridderlige Charakter, der forbød Omveje.

Jeg maa desværre endnu fylde nogle Linjer med Imødegaaelse af endnu en rent personlig Maneuvre af Hr. Grundtvig. S. 56 antyder han, at jeg med Urette skulde sige (i min Indsigelse), »at det tildels var en Stund siden, at jeg gav mig af med disse Sager«, eftersom min Mythologi var udkommen 3 Maaneder för. Ja netop derfor staar der »tildels«. Den fraregnet, var det ikke faa Aar siden jeg havde givet mig af med disse Sager, saa at jeg med Hensyn til de af mig ikke oversatte Kvad og Sagn, og endnu mer da med Hensyn til al hidhørende Literatur, væsenlig maatte »nöjes med hvad jeg havde fastholdt« (i Hovedet og i korte Optegnelser og Henvisninger). Hr. Grundtvig har selv opdrevet een virkelig Prøve paa mit »forfærdelige Hastværk«, næmlig hvor jeg, uden at se efter, har citeret efter 2den Sigurdsvise: »Laxen, der springer over mangen Fos«. Her har min Hukommelse sammendraget 2 Ting: 1) at Odderen tager Laxen i Fossen 2) at Gedden siger »*margan hefik foss um farit* (»i mangen Fos har jeg gaaet«).

Det er kun den ene Side af min Synsmaade, ikke den tydske, men den norsk-islandske, som Hr. Grundtvig føler sig kaldet til at omhandle. De hurtigst haandterlige Holdepunkter her er de sproglige og de naturhistoriske (i Mangel af bedre Ord). Det **Sproglige** omtalte jeg S. 252 f., Hr. Grundtvig S. 66 f.

---

[1]) Smlgn. P. M. Möller.

Hr. Grundtvig kæmper med en Energi, der var en bedre Genstand værdig, mod mit «forfærdelige, forskrækkelige, ulyksalige Hastværk», alt imens han temmelig dramatisk overbyder mig i Hastværk. Saaledes mener han, at jeg af 10 Exempler [1]) paa det saa utallige Gange omhandlede *vr* har udskudt 2, og siger i Henhold hertil, at jeg «optræder som Regnemester», subtraherer 10 ÷ 2 = 6. Men jeg har udskudt 4 [2]), i Henhold til, at Reglen kun kræver 2 Rimstave. Til de 6 gyldige föjede jeg 1, og föjer Hr. Grundtvig endnu 1 (Fáfn. 30); bliver 8. — Af Exempler paa *r* af *vr* rimende med *r* har jeg selv sagt, at de, der hviler paa, at 4 Stave er for meget, bliver svagere. Men udskydes skal de ikke, da 4 Stave er Brud paa en Regel, idet Regelen kræver 2 eller 3. — Exempler med *Rati*, *Ratatoskr* skal heller ikke udskydes. Foruden den bekendte Derivation fra *rata* henstiller Bugge (i Udgaven af Edda S. 55 (hvad jeg saa, för min Efterskrift tryktes) som Mulighed Derivation fra den Rod, der haves i det latinske *rōdere*. Men det bör forkastes. Denne Derivation gaar over to Arme af Aaen efter Vand, ved at vrage baade *rata* og *at vraade*. Hr. Grundtvig (S. 72) oversætter tilmed i Hastværk «Gnavetand», hvad jo Bugge ikke mente, da Infinitiv (tilmed en ikke existerende) ikke bruges saaledes i Composition. Vi har gotisk *vraton* 'vanke', 'gaa ud og ind', = oldnordisk *rata* af samme Betydning (*víða rata*) = dansk *vratte* [3]) d. e. 'vralte', og hvoraf *vralte* kunde komme, næmlig hvis det stod for *vratle*, (cf. norsk *ratla*), hvorved dog spörges, hvorvidt det er eet med det forældede *valtre*, og hvorvidt alle tre kunde være eet. Af denne Rod vilde naturlig kunne afledes Navn paa Vridtbor paa Grund af Snirkelbevægelsen, og ved Udvidelse Navne paa andre Boreinstrumenter. Selv om vi nu ikke havde *at vraade et Hjul* (d. e. gennembore Hjulnavet), vilde vi dog have at henføre *Rati* (Jættens Vridtbor) til *rata*, saa at «Boreren» (*Rati*) oprindelig havde betydet «Snirkelgængeren», idet den fik Navn efter noget, der skilte den fra andre gnavende Instrumenter [4]). Med Hensyn til *Ratatoskr* er Bugges Idé at henføre *toskr* til engl. *tusk* 'Tand', især 'Stødetand', 'Huggetand',

---

[1]) i Hr. Grundtvigs «Indsigelse» S. 569 = 71 i Aftrykket.

[2]) Trymskv. 1. Lokas. 18. 27. Atlkv. 13.

[3]) Moth. — *tt* som i *skøtte* o. l.

[4]) Det angelsaxiske *wræt*, 'Smykke', er vel af samme Rod, og kunde oprindelig have betydet t. Ex. 'Snirkelforziring'.

vistnok god (den forudsætter naturligvis, at Skrivemaaden *Ratatöskr* er fejl). *Rata-* er Genitiv af et Nomen, og der bliver ikke andet at tænke paa end *Rati*. *Rata toskr*, 'Borerens Stødtand', skulde jo nærmest være Borerens Spids, der støder det første Hul. Man kan have fundet Lighed mellem den og Egernets Fortænder, og i Digtersprog have nævnt Tanden for Dyret, eller opkaldt dette mythiske Egern efter Tanden. Mulig Sammensætningen ogsaa kan udsige den samme Realitet ad anden Vej. Men skille *Ratatoskr* fra *Rati*, eller *Rati* fra *rata*, er aldeles ubeföjet. — Det islandske *rata* har vi i Eddaviserne ikke blot i den oprindelig alliterende Forbindelse *víða [v]rata*, der, efter at *v* var udfaldet, blev skikket til at staa i Verseparrets 2den Linje; men efter min Mening ogsaa i Udtrykket *ráð hans ratar* (Gripesspaa 36), da jeg finder det naturligere at sige «hans Raad gaar helt i Vilderede» end «styrter helt» (*hratar*), hvilket sidste forudsætter Udfald af *h* (som bliver Tegn paa sen Tid, men hvortil jeg ingen Optegnelser havde; tav derfor om dette Forhold). Hr. Grundtvig nu erklærer, uden Grunde, med «inappellabelt Orakelsprog», at dette *ratar* i Gripesspaa «har intet med *vraton* at göre»; glemmer i sit Hastværk, at *ratar* for *hratar* bliver lidet fornöjeligt med Hensyn til Overleverelse «Ord til andet» fra «ældste og mellemste Jærnalder»; og har, som sædvanlig, for travlt til at notere, at det er mig, der henstiller forskellige Muligheder: jeg havde selv sat som Variant: (*hratar?*) [1]. — Til Exempler paa *r* for *vr* hører ogsaa de atter og atter omtalte *róg* og *rægja*, som ses af gotisk, og af alle de nedertydske Sprog: Plattydsk, Hollandsk, Frisisk, Engelsk, der alle har *wr* i denne Rod (*wrógian, wrögen*, etc.). Exempler i Edda, mente jeg, maa gælde som de andre med *r* for *vr*, «uagtet ogsaa Svensk har *röja*» (i egenligt Dansk er disse Ord hidtil ikke

[1]) Med Hensyn til Talemaaden *verða at rata* paa Runestene, hvilken Hr. Grundtvig citerer, maa jeg bemærke: paa Tryggevælde og vel ogsaa paa Glavendrup Sten staar *verða at rita*. Glimminge Sten har *rata*. Vi behøver altsaa et Ord, der i Runer kan faa baade Tegnet *a* og Tegnet *i*, altsaa har Mellemlyden *e* (*æ*). Vi synes da at komme til Ordet *rétta*. «Han *verði at rétta*» (han skal have at rette op igen) kunde give Mening. Kun maatte Talen ikke nærmest være om Tyveri af en Gravsten, men om tilfældig Beskadigelse, samt om Aabnelse af Höjen for at begrave en anden i samme Höj. Om Skjernstens *siþi* kunde forklares i Lighed hermed (bringe i Sæd og Skik, sætte i Orden), tör jeg ikke sige. Ordet *vrata* kan jeg ikke indrömme i disse Indskrifter.

fundet). Mine Grunde til denne Ligestilling var disse: I Svensk holder *vr* sig meget sikkert; ved et Exempel paa *r* for *vr*, som *röja*, bliver det nærmest liggende da at antage Laan, enten fra Norge, eller fra Herjedalen, Jæmteland, Helsingeland, og mulig andre nordlige Provinser, med hel eller halv norsk Dialect, navnlig med *r* for *vr* ogsaa i andre Ord; hvortil endnu kunde föjes, at visse Dele af Finlands Kyster, om jeg mindes ret, er coloniserede fra Helsingeland [1]); samt endelig, at Gulland ogsaa alt i Middelalderen viser *r* for *vr*. Havde vi havt et Sømandsord for os, kunde vi passende have gættet paa Laan fra nogen af de sidstnævnte Provinser. Om i den nyeste Tid *r* for *vr* har vist sig i oprindelig-svenske Dialecter, veed jeg ikke. Hvis der nu ved Ordet *röja* er noget Forhold, der ogsaa fra en anden Side tyder paa Laan, kan vi regne Laan for overvejende sandsynligt. Nu mangler, det jeg veed af, dette Ord i alle de ældste Love, uagtet det kunde passe til juridisk Stil. De to ældste bekendte Exempler paa Ordet, er, saa vidt jeg veed, de, som er fundne i Codex Bureanus, og i et Haandskrift af Skaanske Lov, begge fra o. 1350, altsaa netop fra en Tid, da hele Skandinavien i en Række af Aar havde været forenet, idet jo de skaanske Lande var kommen under Sverig, foruden at dette var i Union med Norge under een Konge. Idetmindste det ene af de to Haandskrifter viser, efter de derfra optagne Former hos Rydqvist, Spor af norsk Indflydelse, navnlig da Formen *røskleker* for *råskleker* (Texten selv kender jeg ikke noget til). Naar under den senere Union med Danmark saameget Dansk kunde laanes, bliver enkelte norske Laan noget i og for sig aldeles ikke usandsynligt. Gennem Klosterskrifter, og ligeledes gennem Cancellistil, kunde næmt et og andet Ord komme ind ogsaa fra den Kant. Ellers er det Spörgsmaal, om denne Ordrod mistede *v* i Svensk, mindre vigtigt for os her, end det, om der har existeret et (virkelig) dansk (ikke «brigittinsk») Ord *røge* eller *vrøge* af denne Rod. Exemplerne med *róg*, *rægja* i Edda bliver da efter min Mening ikke at skyde ud, ikke at regne til ældste og mellemste Jærnalder. — Hr. Grundtvig har (S. 70—71) set sig om efter og ment at finde et «fællesnordisk» (i Eddaviser brugt) Exempel paa *r* for *vr*, næmlig Ordet *rask* [2]) med Slægtninge. Da jeg skrev min «Indsigelse», var jeg allerede

[1]) I Helsingland er, saavidt jeg kan finde, Forholdet med *vr* blandet.

[2]) Hellere skulde han nævnt det, om ikke «fællesnordiske», saa dog norsksvenske *rita*? (findes ikke i Viserne); cf. *vrait* i de ældste Indskrifter?

ved at tilföje en Note om dette Ord m. m., men tog den som overflødig tilbage, hvorved jeg (i pur Hastværk) kom til at stille en Fælde for Hr. Grundtvig, som han, naar han vilde fly fra Exemplerne *róg* og *rægja*, i Hastværk eller Forivrelse vilde kunne løbe ind i. Der er et gotisk Ord *vriskvan*, 'voxe', som kommer igen i de nordiske Sprog (dog næppe hidtil fundet i Dansk), og saaledes at det regelrette Forhold: *r* i norsk-islandsk, *vr* i Svensk, overholdes. Herhen hører navnlig norsk-islandsk *roskinn* 'voxen', 'moden' (men næppe norsk *rysk* 'glat', 'umoden', 'uvoxen'); endvidere svensk *vrask* 'opblødt, fordærvet Sæd', og vistnok *vrisken*, der i Smaaland »*säges om mjölk, som håller på att bli sur*« (Linder), men hvis Grundbetydning kunde være: 'overmoden' (derimod hører ikke hid svensk *rysk* 'fremfusende', 'rasende'). Videre er der en anden Rod, der i nordisk haves i *rask*, islandsk *raskr*, og i *raska* 'røre op i' (deraf: »Dejen rasker sig«; og vel ogsaa svensk Subst. *rask* 'alt Slags Affald'). Denne Rod har ikke havt oprindeligt *vr*, som ses af samtlige nedertydske Sprog, der jo ellers nöje bevarer denne Forlyd, men enstemmig har *rasch*, *rash* (ikke *wrasch*). Saa er der endelig det norsk-islandske *röskr*, der i Betydning kun svagt skælnes fra *raskr*, samt det med *röskr* følgende Navn *Röskva*. Enten er nu *röskr* og *raskr* eet Ord, med og uden Omlyd; saa bortfalder hvad Hr. Grundtvig (S. 71) siger om [*V*]*Röskva*; eller ogsaa er *röskr* og *raskr* af forskellig Rod, *röskr* da snarest af samme som *roskinn*; saa faar vi endnu fler Exempler i Edda paa *r* for *vr*. Hvor nu *röskr* hører hen, kunde være svært at afgöre (fordi det er svært at sige, om *rask* oprindelig hed *raskv*, idet tilstrækkelig gamle tydske Exempler næppe haves). Jeg hælder imidlertid til den Opfatning, at *röskr* hører til en anden Rod end *raskr*, og snarest til samme som *roskinn* (at Eiliv Gudmundsön altsaa snarest har udtalt *Vrösku*). Hvem er det nu, der selv veed af, naar han har Hastværk? — Til Exempler paa *r* for *vr* glemte jeg forresten at tælle det af Hr. Grundtvig (i hans »Indsigelse« S. 570) efter Bugge omtalte *vreina rödd* (Helgakv. Hjörv. 20; og da ogsaa [*v*]*reini* i 21) (mens den almindelige Læsning *hreina* vilde give *r* for *hr* i Alliteration med *rödd*). Jeg tæller altsaa over en Snes Exempler paa *r* for *vr*. Tilföjes kunde den Bemærkning, at det især er visse Ord, navnlig *reiðr* og *reka*, der endnu var i Brug som allitererende med *v*: man kunde heraf drage den Slutning, at denne Alliteration mulig var en vilkaarlig Archaisme, som Digterne

ønskede at anbringe i Kvad af denne antike Form, og at de ikke vidste lige sikker Besked om alle hidhørende Ord og saaledes tilfældig kom til at kaste sig over disse to særlig. — Det næste sproglige Punkt (hos mig S. 255, hos Hr. Grundtvig S. 73), tilsyneladende Forlyd *vo-*, *vu-* i to Vers ([*V*]*óðinn*, [*V*]*ulfs*), vækker for saa vidt ingen Tvist, som heller ikke Hr. Grundtvig heri vil se Beviser paa höj Ælde for disse Liniers Vedkommende. Tilföjet havde jeg: «Hvis alle Viserne var overleveret Ord til andet . . . fra mellemste eller ældste Jærnalder, maatte Exempler som disse to findes allevegne». Der kunde være mangen Sprogmand, som mente, at jeg ikke behøvede at have skrevet andet mod Hr. Grundtvig end disse par «famlende» Linjer. Jeg veed ikke, om Hr. Grundtvig tager den Sprogform, Bugge har læst ud af de ældste Runeindskrifter, for ældre Stadium af selve de senere nordiske Sprog. Det gör Bugge ikke selv, skönt han regner den til den nordiske Afdeling. Hvis den (i Forbigaaende sagt) kun er en Sidegren til de senere nordiske Sprog, eller endog en tydsk Dialect, bevises ikke derved strax en ny senere Indvandring, der medbragte selve de nordiske Sprog; Indskrifterne kan ligesaavel fremvise en erobrende Stammes Dialect (man kunde tænke paa Erulerne; smlgn. nordiske Indskrifter i Storbrittanien); en Dialect altsaa, der isaafald siden maatte være absorberet i Grundbefolkningens nordiske Sprog. Hvis nu Hr. Grundtvig alligevel tager disse Indskrifters Sprogform for ældre Stadium af Eddasangenes eget Sprog, saa har han her Forlyd *vo-*, *vu-* (*Vodurid* o. l.). Men selv om han ikke opfatter Sagen saaledes, vil han næppe tro paa, at Oldnordisk ikke mer havde Forlyd *vo*, *vu* i «ældste og mellemste Jærnalder». I den Periodes Viser har denne Forlyd allitereret med andre *v*'er. — Med Hensyn til latinske Ord undlod jeg at optælle Exempler, jeg tidligere (i en Artikkel i Tidskr. for Philol., den Hr. Grundtvig S. 52 ses at kende, men ikke tage Hensyn til S. 74) havde omtalt, idet disse Laan i det Hele kunde være ældre endog (muligvis) end vor Tidsregning, og saaledes uden Vægt her. Det af mig nævnede *dreki* kunde væntes ikke at være saare gammelt Laan, da de ældste var Navne paa Handelsartikler. De af mig tilföjede *tafla* og *kalkr* kunde da veje lidet: om ikke *kalkr* vakte Mistanke om Indførelse sammen med kristne Kirkeskikke. I Völundarkviða 5 tager jeg *við gim fastan* saaledes, at *gim* bliver Accusativ af et *gimr* eller *gim* Ædelsten, eet med angelsaxisk Masculinum *gim* (= gemma). Det tör

ikke kaldes umuligt, om end lidet passende, at tage *fastan* adverbielt, i hvilket Fald *gim* kunde være Neutrum, og kunde betyde 'Ild'. Det er forresten ikke i og for sig vist, at Simplex til *gimsteinn* (Gemme-Sten, Ædelsten) er et Masculinum i Oldnordisk. *gim* kunde være laant gennem Angelsaxisk, og, saasom dèr manglende Endelsen *-r*, slaaet om til Neutrum, og derfra videre i Digterudtryk gaaet over til Betydning Ild, ifølge den folkelige Forestilling, at Ædelstene lyser med en iboende Ild. Den omvendte Bevægelse, hvorefter *gimsteinn* oprindelig vilde betyde 'Ildsten' som Navn paa Ædelsten, modsiges bestemt af det angelsaxiske *gim*, der i og for sig betyder *gemma*, og aabenbart er laant fra Latin. I alt mit Hastværk havde jeg dog atter betænkt et og andet, som Hr. Grundtvig ikke synes at have overvejet. — Endelig med Hensyn til Artiklens Brug i Haarbardsvisen (selvfølgelig i Fjærnelse fra poetisk Stil og Nærmelse til daglig Tale paa Forfatterens Tid) minder jeg om Runestenenes Vidnesbyrd for, at denne Brug først senere end den hedenske Tid greb stærkere om sig.

Haandgribeligere Modbevis mod dansk Hjemstavn end **Natursceneriet** i disse Digte kan ikke forlanges. — Hr. Grundtvig (S. 64 f; jvf. mit S. 250 f.) svarer i Hastværk paa Bemærkningen om Fosserne: Fos er et «fællesnordisk Ord». Ja se, det er paa den Maade, norsk og islandsk Natur bliver «fællesnordisk»; Fos, Fjæld, Bjærg, Li, Helle, Fyrr, Birk, Asp, Fyrrebrænde og Birkebrænde, det er (mer og mindre) «fællesnordiske Ord»; bl. a. Fos er ellers en daarlig «Skandinav», der har opgivet Danmark som noget andet end Skandinavien (i den rette gamle Betydning). Hverken «fællesnordiske» Ord eller Udelukkelse fra Norge og Island gör Viserne «fællesnordiske». — Hr. Grundtvig spörger, ganske hurtig, hvi ikke ogsaa Asp, Ask, Alm, Lind, Lön, Hassel, Abild, Vidje, Tjörn, Hør, Hvede, Tørv, Hjort skal nævnes [1]). Ja hvi nævner Hr. Grundtvig ikke blandt alt dette noget, ikke engang Hvede, som antinorsk? Der er Asp, næst Birk Norges hyppigste Løvtræ, af mig i forfejlet Beskedenhed udeladt som formentlig neutralt. Jeg skulde ikke nöjedes med at nævne Fyrr og Birk. Med Hensyn til Fyrr

[1]) Han tilföjer yderligere Plov og Vogn! — Som om Nordmændene dyrkede deres Korn uden Plöjning! — Efter Ohteres Beretning plöjedes endog i Haalogaland. Hvor meget de brugte Vogne, skönnes af, at Snorre (Olav Helliges Saga 151) endog omtaler en «Agevej» fra Jæmteland til Trøndelagen.

glemte jeg Stedet i Haavamaal om «Fyrren som stander paa Torpet» (*þöll sú er stendr þorpi á*[1]), hvor den ikke har Ly, fordi alle andre Fyrrer omkring er ryddet bort, saa den visner hen og gaar ud (*hlýrat henni börkr né barr*). Det er et mærkeligt Sted; det kan næmlig kun passe paa Norges yderste Vestkyst. I det Indre kan, ligesom i Sverig, Fyrren trives uden Ly. Derimod trives Granen i den större Del af Norge kun i Ly, og i hele Bergensstift, samt ved Havet syd for 62°, næsten slet ikke. Og mærkelig nok, mens alle andre norske Træer nævnes, forekommer Granen ikke i disse Digte. Atter et Forhold, der, tydet i Sammenhæng med Resten, peger til Vest-Norge. — De øvrige af Hr. Grundtvig nævnte Væxter er i höjere Grad «fællesnordiske» (og fælleseuropæiske), men var, Hassel og Tjörn og Hør fraregnet, i det Hele lidet hyppige i hele Norden. Endog Abild (med spiselig Frugt) voxer vild i Norge. Lind og Lön i den sydlige Halvpart af Landet. Ikke at tale om de andre. Hjorte er endnu hyppige paa Vestsiden (Fastland og Øer) fra det sydlige af Bergensstift til det nordlige af Trondhjems. Tørv (jeg mener selve Brændetørven) saare almindelig, og især i skovløsere Egne og i det Nordligere. Om det er Brændetørv eller Græstørv, der menes i Rigsmaal, ses ikke. Et par af de optalte Producter nævnes næmlig ikke i de egenlige Eddakvad, men i et Digt af anden Art, det nævnte Rigsmaal. Saaledes Hvede, der vist alt i Oldtiden dyrkedes i Norden, dog kun lidet. I Sagaer (som Egils) tales om den stærke Hvedeindførsel fra England til Norge. Rigsmaal omtaler ikke Hvede som groende, men kun paa Bordet hos «Jarls» Fader (d. e. hos de Rige) i Form af Fladbrød. Høravl skal i senere Tider have aftaget i Norge (som andensteds) paa Grund af Bomuldsvareindførslen. Da Eg, Bygg, Havre m. m., omtales, har vi (naar Rigsmaal tages med) næsten complet Liste paa norske Væxter af större Betydning for Mennesket. Til dem hørte dengang ogsaa t. Ex. Lind og Alm, der brugtes til Vaaben; af Linden var ogsaa Basten vigtig. Derimod havde Granen ringere Betydning, især i Norge. Det er sandt, at alle disse Planter er saa at sige almeneuropæiske. Forsaavidt imidlertid Danmark har noget særlig udmærkende fremfor Norge, skönt det ikke aldeles mangler i Norge, saa nævnes det netop ikke, navnlig ikke Bøg og Rug (Rug omtales ogsaa yderst lidt

[1]) Er det bevisligt at *þöll* er Fyrr og ikke tillige Gran? — Hvorfor mon Hr. Grundtvig ikke lader mig høre for Hastværk ved Forglemmelse af dette Sted? Her ses dog, at jeg forsömte at efterlæse Haavamaal paany.

ellers i islandske Skrifter, men nævnes, ligesom Hvede, i norske Love). Og forsaavidt Norge har noget særlig udmærkende fremfor Danmark, saa omtales det netop, saaledes (foruden Rensdyr) navnlig Fyrr, Birk, Asp, og som Brændsel netop Fyrr og Birk. — Jökler (Isbræer) kan jeg afse. Det var efter fuld Overvejelse, at jeg optog dem, og ikke opgav dem, efterat jeg havde set, at Bugge følger med dem, der nöjes med ganske «fællesnordiske» Istapper. At Hr. Grundtvig affejer Sagen med et inappellabelt «urigtig Oversættelse», vidste jeg, för han skrev det. Det er en velbekendt Sag, at *jökull* er Ismasse, især nedeftervoxende, af enhver Störrelse, fra den mindste Tap til den störste Bræ, og at Störrelsen er disputabel og meget omdisputert de to Steder, hvor Ordet staar i Eddaviserne: Hymeskv. 10, Sigurdkv. III, 8; saa velbekendt, at ængsteligt Forbehold ikke behøvedes for at udsige den selvskrevne Udelukkelse af Jökler, naar man følger den velbekendte Oversættelse: Istapper. Som blot Grammatiker var jeg fuldkommen enig med mig selv om, at Istapper var lige saa tilstedeligt som Bræer og Isfjælde. Bugges Ytring, at *jökull* i saa gamle Viser kun kan være Istap, maa forkastes. I Norge har det betydet Isbræ, som ses af Navne som «Jöklen» (Hallingjöklen), Jökkelfjeld, Jökkelfjord. Ordbøgerne giver Exempler i Sagaerne paa Betydning Isfjæld, ogsaa Isbjærg i Havet (cf. *jöklagangr*). Den fælles Betydning i Norge og Island viser, at Betydningen er gammel. At disse to Viser skulde være saa umaadelig gamle, kan desuden netop ikke bevises. Hymeskvide kan være yngre end Snorres Edda. Jeg tillader mig at fylde Papir med de Realbetænkninger, som jeg i mit tidligere Stykke fandt saa nærliggende, at de kunde udelades. Grammatisk kan Sagen næmlig ikke afgöres. I Hymeskvide siges: *hann gékk í sal, glumdu jöklar* (Jætten gik ind i Salen, Jöklerne «glymmede»). «Glymme» er at give Lyd, klinge, bruse, dröne. Et saadant Phænomen har jeg ikke iagttaget ved Istapper under Taget. Her kræves en Lyd, der høres, og høres stærkt, ind i Salen; vi venter endog noget Overvældende, noget Jætteagtigt. *glymja* passer særdeles hertil, som skönnes af Udtryk som t. E. *haf glymjanda* netop i Viserne (Havets Brusen var en Jættesang: *Ymis ljóð*). At Gletschere dröner, er bekendt. Is- og Snebræer, det er netop de Jætte-Istapper, der ligger om Jætte-Fjeldsalen. Skulde det ikke have været et folkeligt Udtryk, naar det dröner mellem Fjælde og Bræer: nu gaar Jætten med

sin Dör? Naar han gaar ud eller ind, skulde da ikke «Jöklerne glymme»? Ja, siger Nogen, det er brav nok; men her er det hverken Istapper paa Menneskehuse eller paa Jættehuse; det er Istapper i hans Bakkenbart (*var kinnskógr frerinn*). Og det er jo maaske muligt, at frossent Skæg kunde siges at *glymja*; jeg veed det ikke. Men jeg er noget døv her. Jeg hører ikke saa fint. Instinct siger mig, at her har vi noget, som ikke Hymeskvidens Forfatter har præsteret, et ældgammelt Træk i Folkesagnet. Og Instinct siger mig, at den «Glymmen», Folkepoesien har fastholdt gennem lang Overlevering, ikke er noget, der mumler i Skægget, uagtet Overleveringen lod Skægget være frossent. Saa huskede jeg paa, at Snorre identificerer Hyme og en Yme, og at Yme forklares som 'Dröneren'[1]; ikke skal jeg svare for, at jeg ikke ogsaa kom til at tænke paa Ymesfjæld og Bræerne i de Egne af Norge; men jeg veed ikke, om Ymesfjæld er et gammelt Navn (Jötunfjælde er nok nyt). Men ialtfald sank Istapperne mer og mer i min Respect. Til den Philolog, der endelig vil finde, de klinger (glymmer) bedre, siger jeg: ja, jeg kan saamænd skænke dig Jöklerne; det er ikke i det «literairhistoriske», jeg trænger til dem. — Nu Sigurdsvisen. Den siger om Brynhild: *opt gengr hun innan ills um fylld ísa ok jökla aptan hvern* (hvor *ísa*, *jökla* kan være Genitiv eller Accusativ). Den ene Oversættelse er: «ofte gaar hun fyldt forinden med Ondt, med Ismasser (Flertal: *ísa*) og Jökler, hver Aften», enten saaledes, at hun tænkes fyldt med Iskrystaller og Istapper af ringe, ialtfald moderat, Störrelse, eller saaledes, at hendes Indre tænkes at se ud som den vildeste Fjældegn med Ismarker og Jökler, eller som et Polarhav (Smlgn. *land ísa* som Omskrivning for det nordlige Ishav). Det var den Oversættelse, jeg ikke vilde følge, men som maaske maa smage de fleste Philologer bedst (dog ikke t. E. Lüning og N. M. Petersen). Jeg savner et Led. Der er noget afstumpet, «*a shortcoming*». Skulde Sagnet have ladet hende «gaa hver Aften», uden at passe paa, hvor hun gik hen? Op og ned i Sovkamret var det ikke. Det var ude. Og det blev hver Aften værre. Først (V. 6) «ene sad hun ude ved Aftentid», og grublede sig rasende, fuld af «Ondt», Planer af 2 Arter (V. 6 og V. 9), som ikke mer til-

[1]) Det er aldeles klart, at der er indtraadt en Sammenblanding af 2 Myther. Oprindelig var Hyme den Jætte ved Havet, med hvem Tor gik ud at fiske; Yme derimod en anden Jætte i en Fjældegn, hvem Tor ved en anden Lejlighed besøgte for at hente Kedelen.

lader hende at «sidde» paa sine Udflugter; hun drives ud i de vildeste Fjælde, over Ismarker og Jökler. Det kan jeg tænke mig at netop en tydsk Digter vilde lade hende göre. Hr. Grundtvigs Hastværksord: «Sagnets Skueplads er ingen Polaregn» (som om t. E. Norges Jökler laa i en «Polaregn», eller ikke kunde have afgivet Billeder) glemmer Alpeegne og deres Gletschere og Ismarker. Forøvrigt vilde et sligt Træk hurtigst udslettes i dansk Overlevering. Men som sagt, Jöklerne har jeg Raad til at afse. Kunde Hr. Grundtvig med Tiendedelen af samme Sandsynlighed opdrive Bøgeskove, saa afsaa han dem ikke. — De «hede Kilder» siger Hr. Grundtvig (S. 65) aldeles forhastet, skulde blive borte i min egen Glossering «Kedel-Lund» (i Register i min Mythologi). Det har aldrig faldet mig ind, at nogen kunde tage dette «Kedellund» anderledes end paa den almindelig antagne Maade, som Navn paa et Sted fuldt af hede Kilder; og jeg har aldrig havt nogen anden Opfatning; jeg forudsatte som selvskrevet, at man vilde sætte dette i Forbindelse med «Jordskælvene» i Fortællingen om Lokes Fængsling, og altsaa deri se en islandsk Udvidelse af Sagnet, en islandsk Variation af det «Vulcanske», som laa saa nær, at den vanskelig vilde udeblive. Det faldt mig ikke engang ind, at der behøvedes en Forklaring tilföjet. Hr. Grundtvigs Bemærkning, at *hverr* i Hymeskv. 27 skulde betyde 'Hule', er udtalt i Hastværk: *holtriða hverr* er tilsammen «Kenning» for Bjærgkløften, saaledes at altsaa *hverr* for sig ogsaa her er Kedel, ligesaavel som naar det er 'hed Kilde'.

Vi kommer til et tredje Slags Forhold, der mer end de to andre kunde afgöre, hvorvidt Eddaviser er at opfatte som islandske Behandlinger af forudgaaende Digtninger. Sproget dömmer ikke saa meget let heri. Natursceneriet ikke heller, ikke blot fordi begge Lande, Norge og Island, er Fjældlande, men især fordi det Norske endnu levede i Islændernes Bevidsthed, og fordi det ikke var givet, at de vilde ændre de reale Træk i Digtningerne. Men Digtenes «**literaire**» **Character** kunde faa mer at sige her. Hr. Grundtvig lader den være et umiddelbart Afpræg af ældste og mellemste Jærnalder, bevaret gennem Aarhundreder og hos Folk, der ikke frembragte disse Digte. Her spörges da: møder her den ægte umiddelbare Folkelighed, der maaske kunde muliggöre Overlevering væsenlig «Ord til andet» gennem mange Aarhundreder, og den aldeles overmægtige Aand og Behandling, der kunde beherske fremmede

Folk, og hos dem udelukke selvstændig Digtning, ja endog fri Omdigtning? Eller møder her et aldeles uprimitivt, ikke skabende, men, i ufolkelige Fremstillingsmaader, tit med maadelig poetisk Begavelse, skoleagtig reproducerende, repeterende Stadium? Samt hvorvidt kunde et, tilmed ensidigt, Standpunkt af denne Art forudsættes at være istand til tusendaarigt Herredömme, eller snarere at være, om end iforvejen forberedt, dog først drevet til Yderlighed i saadanne Tilstande som paa Island? Ja, Hr. Grundtvig har afgjort Hovedslaget. Han har henpeget til sin mangeaarige Alvor og Kærlighed og til min Blindhed, og det er kun en beskeden rhetorisk Vending, naar han (S. 77) siger, at dét ikke skulde blive «alvorlig Imødegaaen», en Udtalelse, der jo ses at maatte tages *cum grano salis*: det er jo netop denne endelige Afgörelsesmaade, hvortil det maa komme, hvor den ene af Parterne taler «som den Blinde om Farver». Efter en saa afgörende Hovedsejr er det uvæsenligt for Hr. Grundtvig, om han skulde fanges i lidt Hastværk, hvor han i ren Tilgift lader medfølge Prøver paa mit Hastværk i Detailler.

Til min Bemærkning om Versenes maadelige Tact i Hamdesmaal, Atlekvide, og Atlemaal svarer Hr. Grundtvig (S. 77 f.), at Versarten i Atlemaal heder *málaháttr* (og tilnærmelsesvis er den samme i de to andre). Det har jeg selv fremsat i min Metrik [1]), og netop taget Prøve paa *málaháttr* fra Atlemaal, samt opstillet denne Versart som Overgangsled til *dróttkvæðr háttr*; hvad Hr. Grundtvig havde noteret, om han havde kendt Afhandlingen, som han selvfølgelig ikke har Forpligtelse til at kende. Men hvem vilde uden i Hastværk göre Hr. Grundtvigs Indvending? *Málaháttr* kan behandles løst saa vel som nogen anden Versart. Ved de tre Kvad lige saa godt som ved ethvert Digt spörges om Versets Behandling. Og man kan her udtrykke sin Tanke med de Ord: fortjæner alt dette Navn af egenlige Vers, eller snarere næsten kun af Prosa med Rimstave?

Hr. Grundtvigs derpaa følgende Stykke (S. 79—89) om «Kenninger» bekæmper en Tankegang, som ikke er min. Jeg har ikke sagt, at Kenninger viser sen Tid. Af Hensyn, ikke blot til angelsaxisk Poesi, men til al Poesi, vilde en saadan Tanke være aldeles utilstedelig. De angelsaxiske Kenninger staar i det Hele paa et friskere, ældre, naturligere Standpunkt end de

---

[1]) Tidskr. f. Philol. IV. 287. 290.

islandske, ikke blot de i de saakaldte «Skjaldekvad», men ogsaa de i disse Heltekvad, hvad ogsaa J. Grimm har ytret i sine (af Hr. Grundtvig ikke citerede) Fortegnelser over angelsaxiske Omskrivninger (i hans Udg. af Andreas og Elene). Det er alligevel en uhyre Fejlslutning, at de angelsaxiske skulde udvise den fælles oprindelige Digterstil. Dertil er de atter for uprimitive. Ogsaa bag dem ligger en lang lige til deres egen Tid fremskridende Udvikling. Den angelsaxiske Poesi er det gaaet paa almenmenneskelig Vis. Den har ikke staaet stille. Den har heri udviklet sig i den Retning, som den ens med den nær beslægtede nordiske maatte tage. Jeg har kun (S. 257) sagt, at «kunstige søgte Kenninger viser sen Tid» ɔ: forholdsvis til andre Digte, og særlig dermed antydet, at de peger til en senere Tid end den af Hr. Grundtvig postulerede: «ældste og mellemste Jærnalder». At en Del af Kenningerne i Edda hører til de «kunstige, søgte», ikke er umiddelbart poetisk skuende, men reflecterende, øvende en Slags Forstandens Mosaikleg, har jeg Ret i (cf. *mörk menja, brynþings apaldr, eldr ormbeðs, háfjall skarar*, o. s. v.), mens det er sandt, at andre er mindre reflecterte og staar omtrent ens med de fleste angelsaxiske. Sjældnere Brug, end i «Skjaldekvadene», behøver aldeles ikke at vise ældre Tid; ellers maatte jo t. E. Sólarljóð (og Vers i «Fornaldarsögur») blive ældre end «Skjaldekvadene». I Heltekvadene vilde man netop anvende antikere Stil. — Hr. Grundtvig har ikke paavist Hastværk i min Omtale af disse Forhold. Hvor han «optræder som Regnemester», stadfæster han mine Ytringer. Han indrömmer «omtrent 100» Kenninger (S. 82), lige 100 (S. 84), eller, naar man tæller efter, 110 i Heltekvad, 10 i Hymeskvide, bliver 120, imod 6 (de 3 uvisse [1]) i andre Gudekvad. At hans Regning er Hastværk, ses af Raisonnementer, som (S. 79) at *hlíðfarmr Grana* (længe efter Sigurds Død) skal tages «ligefrem» som Byrden paa Granes Rygg, men saa ligefremme Udtryk som t. E. 'Odins Sön' (S. 81) som Kenninger i anden Betydning end *hlíðfarmr Grana* [2]. Af andre Hastværksfejl hos Hr. Grundtvig i dette Æmne bör oplyses den (S. 55) ved *mörk menja*, «Smykkernes Mark» (= Kvinden), hvad Hr. Grundtvig (fordi *mörk* er Skov) forklarer som «Smykkernes Træ». Men *mörk* er ikke

[1]) Tilmed kan *Vindheimr* tages som Proprium, hvorved Stillingen bliver uændret, og *ara þúfa* ligefrem = Örnens Siddeplads. Men mer i Vølu[illegible] kunde medtages; den har ogsaa herl noget, der peger til sen Tid. [illegible] samme Note noteres, at *Gylfi*, *Œgir* kan kaldes Omskrivninger (om [illegible] Kenninger) og at *benvönd* er Accus. af *benvöndr*.

directe Skovvegetationen, men udyrket Land (t. E. *Finnmörk*, der ikke kan oversættes «Finnskov»), oprindelig alt udyrket Grænseland, hvilket tiest var Skovland tillige; og Ordet kan omfatte den paa Grunden staaende Vegetation med. Dog, i *mörk menja* repræsenterer Smykkerne netop Vegetationen, og *mörk* netop «Marken» ÷ Vegetationen[1]). Forklaring som Hastværk er mere tvivlsom S. 103 med Hensyn til Benyttelsen af Kenninger i Grottesangen og Viserne i 1ste Part af Hervars Saga. Grottesangen har jeg ikke talt om, endsige erklæret for gammel eller dansk (hvilket aldrig kunde falde mig ind); jeg har kun sagt, at Frode**sagnet** maaske var egenlig dansk. Om Viserne i Hervars Saga har jeg sagt 1) at Natursceneriet ikke var udansk 2) at de var smukke, poetiske, fri for «Svulst og Affectation» (i Indhold og Fremstilling, modsat Vølsungeviserne) 3) at de maaske kunde «oprindelig» være danske: NB «oprindelig» tilföjedes bl. a. af Hensyn til nogle af de af Hr. Grundtvig citerede Kenninger, der (om ikke ved «Svulst», dog ved Kunstleri), tilligemed nogle af Stropherne, kunde tyde paa yngre Ændring eller Omarbejdelse[2]). «Det er slemt, naar man er saa uheldig at have at göre med» Hr. Grundtvig, at man (om i Regelen blot som Følge af hans «Løshed, Uefterrettelighed, Overfladiskhed, og forskrækkelige Hastværk», maa andre skönne) idelig nødes til den Slags Berigtigelser, som forsætlige Sandhedsforvanskere nødvendiggöre.

Derefter (S. 89—93)[3]) taler Hr. Grundtvig om Vegtamskvide. Jeg vil lidt nærmere end för (hist. T. VI. 260) fremsætte min ogsaa siden den Tid udvidede Opfatning. — Der er, som N. F. S. Grundtvig har ytret, en Urimelighed, der ikke kan andet end støde netop simpel populair Opfatning. Odin indhenter, efter fælles Raadslagning, nöjagtig Kundskab om Ting, som,

---

[1]) I samme Note glemmer Hr. Grundtvig i Hastværk Grammatiken, idet han tror, at *sér* i *hratt af halsi hveim þar sér* ikke kunde knyttes baade til *halsi* og til *hveim*. Jeg knyttede det til *halsi*, idet *hveim* alligevel betegner «hver særlig».

[2]) Smlgn. bl. a. Udtrykket *þó Noreg öllum næðak*, der afgjort peger til senere Tid end Norges Samling til eet Rige.

[3]) Med Hensyn til de her indflikkede Ord, at jeg omtaler «Skirnesmaal som et Kvad af den ældste Støbning», hidsættes mine Ord (S. 236): «Jeg siger ikke dermed noget om overordenlig höj Ælde for Skirnesmaals, ikke engang for Trymskvides Vedkommende; jeg taler kun om Arternes Ælde»; jeg havde iforvejen sagt, at directe Fremstilling, som af noget ikke för bekendt, er ældst.

naar han først vidste dem, gör Mythen paa en ubehagelig Maade absurd. Naar man vidste, at Mistelten skulde dræbe Balder, kunde man ikke mer glemme den. Og naar man vidste, at Høder skulde kaste den, kunde man hverken more sig ved at se ham göre det, eller vænte med sin Sorg, til han havde gjort det. Det er slige den «prosaiske» Forstands endog for Barnet haandgribelige Indvendinger, som Folkepoesi viger tilbage for. Øhlenschlæger kunde afvist Sligt med: «filistrøs Kritik». Men Folkepoesi gör ingen indbildske Fordringer. Her opstaar strax det «literairhistoriske» Krav, at denne Vegtamskvidens Fremstilling skal forholde sig til Mythen som vilkaarlig Fiction til Realitet. Og har vi nu ikke «literaire» Forhold, der med största Lethed løser Vanskeligheden? Lad os tænke os en Islænder, en Skjald, der i en literair Præstation vil vise sine «*forna stafi*» (sin Oldtidskundskab), og vælger Baldersmythen til Æmne. Lad ham leve paa en Tid, da «Kilderne» ikke var synderlig mere, end hvad vi har endnu opbevaret, paa en Tid, da Vølvespaa var det eneste opskrevne Digt, der kunde tjene til Vejledning. Hvad vilde han göre? Han vilde paraphrasere Vølvespaa 31—33 [1]). Han vilde blive ved de gængse «repeterende», «katekiserende», Fremstillingsmaader, t. E. lade en anden Vølve sige det selvsamme og i dialogisk Form. Han vilde lade en Samtale med Odin ende, efter samme Mønster som i andre Viser, med en af Odin given Gaade, hvortil han vilde søge Motiv i Vølvespaas sidste Ord om Sagen. Hvis Mytheverdenen ikke var ham anderledes fortrolig, end som tillært Skolekundskab, vilde han let kunne opfatte Ord i sin Kilde paa en mindre naturlig Maade. — De første 7 Vers af de 14 i Vegtamskvide bliver blot Forberedelse, poetisk udført, men med et par Ting, der vækker Mistanke. Mon Ridtet til Nivlhel ikke er pur vilkaarlig Efterligning af Hermods? Og er det ikke sært, at en Vølve er begravet i Helhjem? Og ikke underligt, at Hels Sal skildres som en lystig Sal, fager, strøt med Guld, og vel forsynet med den skære Mjød? — Saa kommer V. 8—12. Hvem kan et Öjeblik tvivle om, at det er bar Paraphrasering og Dialogisering af Vølvespaa 31—33? Vølvespaa siger først

Ek sá Baldri
blóðgum tívur
Óðins barni
örlög folgin.

[1]) Bugges Text, = 36—38 i flere af Udgaverne.

Stóð um vaxinn
völlum hærri
mjór ok mjök fagr
mistilteinn.

Varð af þeim meiði,
er mér sýndisk,
harmflaug hættlig;
Höðr nam skjóta.

Vilde ikke en, der ikke havde levende Idé om Misteltén, forledes til at tænke sig den 1) som et Træ (*meiðr*) 2) som et herligt Træ (*mjök fagr*) 3) som et höjt Træ, synligt vide over Sletterne (*völlum hærri*)? Hvor slaaende forklarer det ikke Vegtamskvidens

«Hverr man Baldri
at bana verða,
ok Óðins son
aldri ræna?»

«Höðr berr hávan
hróðrbarm þinig;
hann man Baldri
at bana verða,
ok Óðins son
aldri ræna.»

«Det höje Herlighedstræ», et godt «literairhistorisk» Vink. Saa følger

Vølvespaa	Vegtamskvide
	«Hverr mun heipt Heði hefnt of vinna, eða Baldrs bana á bál vega?»
Baldrs bróðir var af borinn snemma; sá nam Óðins sonr einnættr vega.	«Rindr berr [snemma?] í vestr-sölum [1]); sá man Óðins sonr einnættr vega; hönd um þvær, né höfuð kembir,

[1]) Eller skulde *í vestr* indeholde nogen Fejllæsning af *snemm-*, og *í vestrsölum* en «literair» Gisning? Hos Saxe bor hun i Østerleden.

Þó hann æva hendr	áðr á bál um berr
né höfuð kembdi,	Baldrs andskota.
áðr á bál um bar	— — — —
Baldrs andskota.	— — — —»

hvor Vegtamskvidens Forfatter ikke kan komme afsted med de to Halvstropher, men faar 10 Linier for 8, som der skulde være. Endelig kommer

Vølvespaa	Vegtamskvide
Enn Frigg um grét	«Hverjar 'ro þær meyjar,
i Fensölum	er at muni gráta,
vá Valhallar	ok á himin verpa
— — — —	halsa skautum?»

Her er Forklaringen nok atter «literairhistorisk». Der skulde göres en Gaade ud af Vølvespaas Ord. Den grædende er Frigg. Svaret paa Gaadespörgsmaalet maa vel være: Friggs Öjne. Det er de to Møer, der 1) græde 2) kaste paa Himlen *halsa skautum*. Nu ser jeg nok, at Öjenlaagene kunde lignes ved Halsfligene paa Hovedtöjet, der kan tænkes som to Rande med Fryndser, at der altsaa kunde siges, at Frigg vender Öjnene mod Himlen. Men Mistanken bliver dog, at *halsa skautum* er en Kenning af almindeligere Construction. Hvad om *au* som sædvanlig stod for *ö*, og vi skulde læse (med Prik over *t* glemt) *halsa-sköttum* (Halssmykker), eller (med enkelt *t*) *halsa-skötum* (Hals-Rokker), begge Dele Kenning for Perler, og Perler = Taarer: «Hvem er de Møer, der græder, og lader Taarerne falde ned paa Himlen?» (hvis vi tænker os Guderne over Himlen). Lad det nu være, som det vil. Men at det er en Paraphrase af Graaden i Vølvespaa omsat til uløselig Gaade, derom skulde vanskelig tvivles. Af de to paafølgende Slutningsvers kunde det sidste synes noget overflødigt. — Vølvespaas tre Vers, maa vi huske paa, er allerede iforvejen et Repetitionsstykke, et hurtigt concist Excerpt af Mythen, med det noget søgte Udtryk *harmflaug hættlig* (fulgt af to Vers med lidet antikt Præg) [1]). Vegtamskvidens tilsvarende Vers bliver altfor tydelig blot en ny Paraphrasering, en udtværende Behandling, af disse 3 Vers. — Jeg gaar derfor videre end i min «Efterskrift», idet jeg bestemtere tror paa Affattelse i 13de Aarh. «Snorres Edda» kender ikke til Vegtamskvide. «Sæmunds Edda» ikke heller. Visen staar først i det Arne-Magnæanske

[1]) I 34 næmlig er *Vala . . þörmum* vistnok at forbinde, og Ordstilling isaafald som i «Skjaldekvad». 35 vil man næppe nægte er temmelig kunstlende.

Haandskrift 748 4to, der henføres til Begyndelsen af 14de Aarh., og er en ny Samling, der har benyttet den egenlige Eddavise-Samling. Naar nu hertil kommer, at Vegtamskvidens V. 1 optager 6 Linier (der forresten, uden at dette afficerer Sagens Stilling, kan opfattes som en episk Formel), hvilke ordret genfindes i det andet Mythekvad af samme Versform: Trymskvide, som stod i den af 748 benyttede Eddavise-Samling; samt endelig de forskellige Besynderligheder i Vegtamskvide vejes med; bliver der al mulig Mistanke om, at Visen er et islandsk Product yngre end begge «Eddaer». — Lad os nu tænke Hr. Grundtvigs Tanke: «ældste og mellemste Jærnalder», og etsteds nede i Danmark! Saa skulde i den hele Masse af Aarhundreders mythiske Kvad af den Form være gemt netop kun 3, der forholdt sig indbyrdes, som disse tre. Dette lille Excerpt paa 3 Vers, som ingen kan forstaa uden at kende Mythen, og disse 5, kun under samme Forudsætning forstaalige, Vers, Dialogisering af netop saa meget af Mythen, som de 3 indeholder; begyndende paa samme Punkt, sluttende ved samme Punkt[1]); det er de to Klippespidser over Glemselens Hav; de to fossile Kæmpeknokler, der kunde modstaa Opløsning. Enhver Tvivler «bevæger sig paa et Omraade, hvor han ikke har hjemme», gaar udenfor sin «Begavelse», taler «som den Blinde om Farver», og forhaaner «disse ærværdige Lævninger».

Med Hensyn til Hyndla-Visens (V. 30): *Freyr átti Gerði* («Frø havde Gerd»), hvad jeg har fundet upassende i en Hednings Mund, der snarere maatte vælge et Udtryk, der udsagde, at Gerd endnu var Frøs Hustru, maa jeg nu bemærke, at det maaske dog ikke er vist, at Gerd var hans Hustru. Mulig bestod hele Connexionen i Mødet i Lunden? (Verset iforvejen tænkte jeg ikke paa i Indsigelsen S. 261). (Hr. Grundtvigs Indvending S. 94, at Guderne ellers optræder levende i Digtet, passer ikke, da jeg jo netop mente, at Digteren havde forglemt sig her).

I det derpaa følgende Stykke (S. 94—98) optrykker Hr. Grundtvig tidligere Ytringer om Vølvespaa. Naar disse gaar ud paa at lægge Digtet hen til en Periode för noget andet af Digtene, maa dette conseqvent i det seneste blive Begyndelsen af den ældste Jærnalder. Stykket er imidlertid for løst til at

---

[1]) og det netop forved en Lakune i Vølvespaa!

garantere saa bestemt Opfattelse af Hr. Grundtvigs Meninger, og for løst til at vække videre Discussion.

Jeg er hermed kommen til Ende med hvad Hr. Grundtvig har fremført om selve Hovedæmnet, om Eddaviserne.

Iforvejen (S. 58—64) taler han om **Snorres Edda**. Hvad Hr. Grundtvig som Forsvar mod mig skulde godtgöre her, var, at Fortællingerne i Snorres Edda som Mythologi tagne er at adskille saa langt fra Viserne, at mens disse skulde umiddelbart afspejle den ældste og mellemste Jærnalders Forestillinger, skulde Fortællingerne være Middelalderens fordrejede allegoriserende Folkeeventyr fra Norge og Island. Hvad Hr. Grundtvig gör i denne Retning, indskrænker sig imidlertid [1]) til Ytringer om, hvor maadelige de Vers er, hvori jeg har ordnet Ord i Fortællingerne, som Tegn paa forudgaaende Viser. Hertil skulde jeg bemærke, at om saa intet af Exemplerne toges som Bevis paa tilgrundliggende Vers, er Hr. Grundtvig lige nær, da Fortællingerne alligevel følger med Kvadene. Endvidere: Jeg har ingenlunde sagt, at jeg allevegne, eller nogensteds, kunde opstille *ipsissima verba poetæ*. Jeg er ikke Digter, og skulde ikke være det: Jeg har kun villet udpege Prosa, der saa tit kunde ordnes efter de for Rimstave gældende Regler, at jeg torde forudsætte, at idetmindste i en Del af Tilfældene kun manglede den digteriske Berørelse, et Ord, omsat, indsat, udtaget, der vilde frembringe selve Verset, medens i andre Tilfælde Fjærnelsen fra Verstale var större. Kun om endel af de i Balderfortællingen opstilte Vers har jeg sagt, at de var »klingende« d. e. at de havde saa megen Klang, at lidet eller intet behøvedes mere, t. E.

Hverr er sá með ásum
er eignask vili
allar ástir mínar.

Eigi munu hánum vápn
eða viðir granda,
af öllum hefik eiða þegit.

Níu nætr
(niðr) reið ek (þaðan)
dökkva dala ok djúpa.

---

[1]) Snorres Benyttelse af »Skjaldekvad« kan det aldeles ikke nytte at holde frem. Skjaldene, og Eddaviserne, og Snorres Edda følges ad alle tre.

Sá ek þar
í öndvegi sitja
Baldr bróður minn.

Þökk mun gráta
&c.

og flere. Eddavers i det Hele har paa ingen Maade mere Klang, for en stor Del langt mindre. Jeg har netop brugt Udtryk som: »Man kunde falde paa«, at Kvad viste sig; »Vers kan ikke uddrages, uden det skulde være følgende«; m. m. Hr. Grundtvig kæmper atter her i denne tomme Luft, og ikke mod Modpartens virkelige Meninger.

S. 99—100 taler Hr. Grundtvig om et par Kæmpeviser. — Den om Thord aff Haffsgaard betragter jeg, ogsaa uden Hensyn til Formen Lokke, som indført hos os. Forholdet med *kk* (t. e. i lukke) havde jeg her betænkt, og ligeledes de af Hr. Grundtvig citerede Ting om: »Lokkens Eventyr«, »Lokkens Havre«, m. m. Til de sidste vilde jeg ikke tage Hensyn, og det ikke blot af Mangel paa Respect for Emtevæsenet i det Hele, og Mangel paa Tillid til disse bestemte Opgifters Paalidelighed i det Enkelte (bl. a. i sproglig Henseende: Molbech har Lokkes Havre, der ser ud som vilkaarlig Forbedring). Hr. Grundtvig lader allevegne fremlyse en naiv Forestilling om, at man nødvendig ved hver Lejlighed maa kramme ud med hvad man kunde sige. Mine Grunde nu (dog selvfølgelig kun indtil videre, indtil paalideligere Kendsgerninger opdreves at regne med), der fik mig til at forkaste disse saa tit citerede Vidnesbyrd var: 1) Lokke for Loke vilde efter Rimelighed forudsætte bevidst Forbindelse med et Verbum af en bestemt Böjning. 2) Det jydske Lokken følges med det færøske lokkje, gammelsvenske lukke, nysvenske (provincielle) låkke, der betyder Edderkop, paa Færøerne Stankelben [1]). 3) Men det svenske *lukke*, *låkke* er forskelligt fra *Loke*, som maa sluttes af de Stednavne, der kan være sammensat med hans Navn, som de af F. Magnusen citerede: *Lokekälla*, *Lokehall*. Talemaaderne med *Lokken* maa da indti

[1]) I gl. Svensk findes *lukka-wæfver*, *lukka eter*. Skulde »Lokkens Geder« være en bar Misforstaaelse eller Fordrejelse for: »Lokkens Edder«? »Lokken driver sin Edder«, d. e. det Samme som »sin Havre«? (de smaa hvide Korn, Ædderkoppen fører med sig).

andere regnes slet ikke at have med Loke at göre, men enten med andre os ubekendte Forestillinger, eller med Edderkop, eller andet Insect (Plantenavne kunde staa i Forbindelse med Insectnavn). Jeg ser meget vel alt det, som man kunde lave ud af en Identification af Loke og Edderkop. Man kunde faa en dansk-svensk Mythe, hvorefter han lavede hint Net som Edderkop, modsat den norske, der fortælles af Snorre. Og jeg har meget vel set, at en sikrere Materialsamling mulig alligevel kunde identificere de to. Men «det lykkes daarlig» for Hr. Grundtvig at finde de Steder, hvor jeg har haft Hastværk. Han har set i min Afhandling, at jeg kaldte den Hastværksarbejde, og sluttende fra, hvor sen han vilde være til at tilstaa slige Sandheder om sig selv, har han tænkt, at her var Affairer at göre i forskrækkeligt Hastværk.

Med Hensyn til Sigurdsviserne, No. 2 og 3 i Hr. Grundtvigs Udgave, var det, Hr. Grundtvig skulde göre (S. 100), at vise, at disse hører sammen med de islandske særlig. Atter her opgiver han at tale om Hovedsagen, og vender sig kun til en Detaille-Sag af liden Betydning, næmlig Grunden til at kalde No. 2 en Gripes-Vise. Og her maa jeg endelig indrömme Hr. Grundtvig en Sejr i det mindre (de store har jeg anerkendt): lad den hede Gripesvise, siden Greipe nævnes, ikke i Visen, men i en norsk Vise.

Endelig og til Slut «indvikler» Hr. Grundtvig mig (S. 101) i «Modsigelse». Ti, tænk, jeg har sagt 1) oldnordiske Digte og Sagn er særlig norsk-islandske 2) dog at naturligvis de danske Kongesagn (om Rolv, Regner o. a.) er kommen fra Danmark. Hr. Grundtvig glemmer i sit Hastværk, at Sagen staar endnu langt mer fortvivlet: ti, jeg har sagt 3) at Heltesagnene i Edda er kommen fra Tydskland. (Og alle de mange Sagn hos Saxe, de er jo ikke norsk-islandske!) Men med Rette gemte Hr. Grundtvig det til at krone sit Hastværk med.

Hr. Grundtvig «tror at kunne love, at han er for bestandig færdig med E. Jessen». Og Hr. E. Jessen mener, at han aldrig vil kunne blive færdig med Hr. Grundtvig, end ikke om Hr. Grundtvig overbyder sig selv i Hastværk. — Og hermed maa jeg slutte disse Hastværksnoter.

Paa dette Sted kunde passende tilföjes følgende, indsendt? i Henhold til den i Noten S. 213 omtalte Tilkendegivelse, og ligeledes nægtet Optagelse i historisk Tidskrift:

En kort factisk Bemærkning.

Af E. Jessen.

En detailleret Imødegaaelse af Hr. Docent Sv. Grundtvigs Artikkel »Er Nordens gamle Literatur norsk &c» (Afsnit IV) indsendtes af mig i Juni 1869 til Redactionen af historisk Tidskrift, men tilbagesendtes mig umiddelbart, med Tilkendegivelse, at den ikke kunde forelægges Bestyrelsen til Antagelse, idet denne iforvejen havde besluttet ikke at imodtage Imødegaaelser af Hr. Grundtvigs Artikkel, dog at der vel vilde kunne »indrömmes en Side eller to til en kort, rent factisk, Bemærkning», hvilken »uheldigvis først vilde kunne faa Plads i det Hefte, der vil udkomme i Foraaret 1871» (en i Skrivelsen to Gange udhævet Tidsbestemmelse), hvilken saa overordenlig upartiske og imødekommende Indrömmelse jeg benytter til følgende korte og rent factiske Bemærkning vedrørende et Forhold, der for den nogenlunde forholdskyndige Læser fremstiller sig i sine sande Combinationer ogsaa uden Ledsagelse af den mig af Bestyrelsen og Redactionen ikke indrömmede Commentering:

S. 105 slutter Hr. Grundtvig sit Afsnit IV med disse Ord: »Og hermed er jeg, som jeg tror at turde love, for bestandig færdig med dr. E. Jessen».

Anmeldelser.

Untersuchungen über die Quellen der griechischen und sicilischen Geschichten bei **Diodor,** Buch XI bis XVI, von Chr. A. Volquardsen. Kiel 1868.

Som bekendt, ere de kilder, hvorfra vor kundskab til græsk historie skriver sig, ingenlunde altid af bedste art; ikke blot ere flere af dem fra en senere tid, i hvilken den ældre tids institutioner og tildels også tankesæt var forandret, men forfatterne mangle også hyppig de for en historieskriver nødvendige egenskaber og navnlig den at kunne vælge og med omhu benytte sin kilde til fortidens historie. Ere de nu tilfældigvis tillige hovedkilde eller endog eneste kilde for visse tidsrum, bliver det af så meget större vigtighed at prøve, hvilke kilder de have benyttet og hvorledes de have benyttet dem. For Diodoros's vedkommende ere i denne henseende vel enkelte tidsafsnit omhyggeligt undersøgte; det tidsrum derimod, hvorom talen her skal være, næmlig Grækenlands og Sikeliens historie fra 480 til Alexander den

store, for hvilket Diodoros ofte er en hovedkilde, har ikke tidligere været prøvet med tilbørlig kritik.

Hovedundersøgelsen derom findes i C. G. Heynes 3 afhandlinger *de fontibus et auctoribus historiarum Diodori et de eius auctoritate ex auctorum quos sequitur fide æstimanda*, comment. soc. Gotting. ad a. 1782 vol. V p. 89 sqq., ad a. 1784. 1785 vol. VII p. 75 sqq. Den er optrykt af Ludv. Dindorf foran 1ste og 2det bd. af hans ny udgave af Diodoros (Teubner 1866—8). Efter Heynes formening har da Diodoros for det nævnte tidsrum i den græske historie benyttet Ephoros (mest), Demophilos, Kallisthenes, Herodotos, Thukydides, Xenophon, Theopompos, Duris, Anaximenes fra Lampsakos, Dionysodoros og Anaxis, og i den sikelske historie ligeså en mængde kilder. Også Grote antager, at Diodoros har benyttet en del kilder, især Herodotos, Thukydides, Xenophon, men også Ephoros, Theopompos o. a. Ludv. Dindorf derimod bemærker i en note til Heynes afhandling (vol. II, p. XXVI), hvor Heyne har sagt, at Diodoros har benyttet Thukydides og Xenophon, »*immo neutrum Diodorus ne inspexit quidem*». Endelig bemærker H. Sauppe i en afhandling i 13de Bd. der Abhdlgen der kön. Gesellschaft der Wiss. zu Göttingen 1867 (»die Quellen Plutarchs für das Leben des Perikles») i forbigående s. 10: »da aber bekanntlich Diodor im allgemeinen Ephoros folgt osv.»; jvfr. s. 21 og s. 35.

Forfatteren til det foreliggende arbejde har da naturlig først undersøgt, paa hvilke grunde Heyne støtter sin påstand om Diodoros's mange kilder. Det viser sig da, at Ephoros af Diodoros udtrykkelig anføres som kilde et par steder, men at for de fleste forfatteres vedkommende Heynes antagelse skriver sig fra de hos Diodoros forekommende bemærkninger om de nævnte forfatteres værker, med hvilket år de begyndte, med hvilket de endte, hvor mange bøger de indeholdt o. l.[1]); deraf har han da slut-

[1]) t. ex. XI, 37, 6 (år 479/8): *ὁ μὲν οὖν Μηδικὸς ὀνομασθεὶς πόλεμος γενόμενος διετὴς τοῦτο ἔσχε τὸ πέρας. τῶν δὲ συγγραφέων Ἡρόδοτος ἀρξάμενος πρὸ τῶν Τρωικῶν χρόνων γέγραφε κοινὰς σχεδὸν τὰς τῆς οἰκουμένης πράξεις ἐν βίβλοις ἐννέα, καταστρέφει δὲ τὴν σύνταξιν εἰς τὴν περὶ Μυκάλην μάχην τοῖς Ἕλλησι πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ Σηστοῦ πολιορκίαν.* — XIII, 42, 5 (år 411/0): *τῶν δὲ συγγραφέων Θουκυδίδης μὲν τὴν ἱστορίαν κατέστροφε, περιλαβὼν χρόνον ἐτῶν εἴκοσι καὶ δυοῖν ἐν βίβλοις ὀκτώ· τινὲς δὲ διαιροῦσιν εἰς ἐννέα· Ξενοφῶν δὲ καὶ Θεόπομπος ἀφ' ὧν ἀπέλιπε Θουκυδίδης τὴν ἀρχὴν πεποίηνται, καὶ Ξενοφῶν μὲν περιέλαβε χρόνον ἐτῶν τετταράκοντα καὶ ὀκτώ, Θεόπομπος δὲ τὰς*

tet, at Diodoros også må have benyttet disse forfattere som kilder. Volquardsen har imidlertid s. 5 ff. uimodsigelig godtgjort, at de 17 steder af denne art, hvor historiske forfattere omtales, — som næsten alle have samme form, ofte endog samme ordlyd, som sædvanlig findes ved slutningen af året eller ved overgangen fra den græske til den sikelske eller til den romerske historie, og hvoraf de 12 begynde med ordene: *τῶν δὲ συγγραφέων*, — kun ere annalistiske optegnelser, som Diodoros har taget ud af en eller anden chronologi. Dette bekræftes yderligere ved lignende annalistiske bemærkninger om andre forfattere [1]), om spartiatiske, persiske, makedonske og andre kongers regeringsår osv. og ved andre annalistiske efterretninger af den mest forskellige art, der ikke stå i nogensomhelst forbindelse med den øvrige fortælling [2]). Når forfatteren iøvrigt antager, at denne kilde har været Apollodoros's *χρονικά* — idet han støtter sig til XIII, 103 og 108, til VII, frg. 6 (hos Dind. frg. 8), at Diodoros ved regeringstiderne for de ældre lakedaimonske konger fulgte Apollodoros, og til, at Diodoros I, 5 følger

---

Ἑλληνικὰς πράξεις διελθὼν ἐπ' ἔτη ἑπτακαίδεκα καταλήγει τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν περὶ Κνίδον ναυμαχίαν ἐν βίβλοις δώδεκα.

[1]) t. ex. XI, 26, 8 (år $4^{80}/_{79}$): *τῶν δὲ μελοποιῶν Πίνδαρος ἦν ἀκμάζων κατὰ τούτους τοὺς χρόνους.* — XIII, 103, 4 (år $40^{6}/_{5}$) (efter at Philistos er omtalt): *περὶ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐτελεύτησε Σοφοκλῆς ὁ Σοφίλου, ποιητὴς τραγῳδιῶν, ἔτη βιώσας ἐνενήκοντα, νίκας δ' ἔχων ὀκτωκαίδεκα. φασὶ δὲ τὸν ἄνδρα τοῦτον τὴν ἐσχάτην τραγῳδίαν εἰσαγαγόντα καὶ νικήσαντα χαρᾷ περιπεσεῖν ἀνυπερβλήτῳ, δι' ἣν καὶ τελευτῆσαι. Ἀπολλόδωρος δὲ ὁ τὴν χρονικὴν σύνταξιν πραγματευσάμενός φησι καὶ τὸν Εὐριπίδην κατὰ τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν τελευτῆσαι· τινὲς δὲ λέγουσι παρ' Ἀρχελάῳ τῷ βασιλεῖ Μακεδόνων κατὰ τὴν χώραν ἐξελθόντα κυσὶ περιπεσεῖν καὶ διασπασθῆναι μικρῷ πρόσθεν τούτων τῶν χρονων.* — XIII, 108, 1 (år $40^{5}/_{4}$): *μικρὸν δὲ τῆς εἰρήνης* (der endte den pelop. krig) *ὕστερον ἐτελεύτησε Δαρεῖος ὁ τῆς Ἀσίας βασιλεύς, ἄρξας ἔτη ἐννεακαίδεκα, τὴν δ' ἡγεμονίαν διεδέξατο τῶν υἱῶν ὁ πρεσβύτατος Ἀρταξέρξης, καὶ ἦρξεν ἔτη τρία πρὸς τοῖς τετταράκοντα, καθ' ὃν δὴ χρόνον καὶ Ἀντίμαχον τὸν ποιητὴν Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖός φησιν ἠνθηκέναι. κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν κτέ.*

[2]) I forbigående vil jeg bemærke, at det ved flere af de (ingenlunde altid korte) bemærkninger, som forfatteren (s. 16 ff.) henfører under denne sidste kategori, ikke synes mig at være nødvendigt eller engang rimeligt at antage, at Diodoros har taget dem af en chronologi; at de have en annalistisk form og ikke altid stå i forbindelse med den øvrige fortælling, ligger jo ligefrem i den form, som Diodoros har givet sit værk, og deraf følger ikke, at de ikke kunne være tagne ud af en kilde, der behandlede historien i fortløbende historisk fortælling.

Apollodoros's ansættelse af Herakleidevandringen til 80 år efter Troias erobring og ligeså hans ansættelse af den sidstnævnte begivenhed, — da er dette muligt; men jeg vil dog bemærke, at enkelte ting tyde på, at Diodoros mulig ikke har haft selve Apollodoros's værk for sig, men en anden chronologisk tabel, der havde lagt Apollodoros til grund og havde citeret ham, men også andre på forskellige steder [1].

Efter således at have kuldkastet hele grundlaget for Heynes kritik går forfatteren over til den selvstændige undersøgelse af, hvilke kilder da Diodoros har haft. Som udgangspunkt tager han den kendsgerning, at Diodoros har tilböjelighed til for et længere tidsafsnit kun at følge én kilde, således som det er godtgjort med hensyn til bøgerne XXVIII—XXXII, af hvis 110 frgg. mindst de 108 stamme fra Polybios (XVI—XXX) (s. H. Nissen krit. Untersuchung über die vierte u. fünfte Dekade des Livius), og for Alexander den stores historie, der ligesom Curtius's stammer fra Kleitarchos. Det ligger da nær at antage, at Diodoros i dette tilfælde har fulgt en lignende fremgangsmåde.

Forfatteren undersøger nu først, hvilken kilde Diodoros må have benyttet for sin fremstilling af Grækenlands historie i bøgerne XI—XV (år 480—361 f. Chr.). Han kommer da til det resultat, at Diodoros hverken har benyttet Herodotos eller Thukydides eller Xenophon, idet han gör opmærksom paa, at der hos Diodoros findes »ungefähr achtzig Abweichungen von Herodot [2], über hundert von Thukydides, etwa vierhundert von Xenophon» (s. 29), og idet han anfører, »was die Vergleichung anderer Schriftsteller [især ved Perserkrigene Justinus, Plutarchos og Cornelius Nepos] und die Ordnung der Begebenheiten bei Diodor [især ved sammenligning med Thukydides, hvor forskellen mellem de to forfattere er overordenlig stor] zur Unterstützung unserer Behauptung darbietet, erstere, indem sie die Abweichungen Diodors auch bei anderen Schriftstellern wiederfinden lässt, letztere, indem sie eine Umstellung der Ereignisse nach Gesichtspunkten, die man dem Diodor nicht zu-

---

[1]) En lignende formodning ser jeg, at en anmælder i litter. Centralblatt har udtalt.

[2]) Skönt forfatteren utvivlsomt har ret i sin påstand, at Herodotos's og Diodoros's fremstillinger ere så forskellige, at denne ikke kan have haft hin til kilde, burde han dog, således som han har gjort ved Thukydides og Xenophon, have anført nogle af de mest slående exempler derpå og ikke i det væsenlige indskrænket sig til kampen ved Thermopylai.

trauen kann, erkennen lässt» (s. 29 ff.) [1]). Navnlig er forfatterens sammenligning mellem Diodoros og Thukydides meget slående. Dog vil jeg bemærke, at forfatteren her, som andensteds, undertiden forekommer mig noget for rask til at drage afgjorte slutninger uden sikkert udgangspunkt. Jeg skal nævne et par exempler. S. 35, n. 1 viser forfatteren rigtigt i modsætning til Grote, at Diodoros's beretning XI, 39 f. om Athenaiernes genopførelse af deres mure (47⁸/₇) er forskellig fra Thukyd.'s I, 90 ff. [2]). Derimod er det ikke nöjagtigt, når han siger: «Bestätigt endlich wird die Entlehnung aus einer andern Quelle durch die Uebereinstimmung Diodors mit Cornelius [Themistocl. c. 6 f.], den Grote ebenso ungenau aus Thuk. schöpfen lässt». Thi vistnok findes der enkelte ligheder mellem Diodoros og Cornelius Nepos; men der findes på den anden side meget betydelige ligheder mellem Cornelius og Thukydides, således c. 6, 5, der endog i ordene minder om denne, og c. 7, 1. Det er muligt, at Diodoros og Cornelius have haft samme kilde, der atter har benyttet dels Thukydides dels andre kilder, (og at denne kilde har været rhetorisk, kan da sluttes af Cornel. c. 7, 4 ff., der synes at være en rhetorisk udmaling af Themistokles's tale i Sparte). Men forfatteren er ingenlunde berettiget til uden videre at antage denne overensstemmelse mellem Cornelius og Diodoros, fordi de begge lade Themistokles tilbyde sig som pant hos Spartiaterne, medens disses sendemænd vare i Athenai (hvilket ej omtales af Thukydides) [3]). — Lige så vanskeligt, om ikke vanskeligere, vil det

[1]) En anden sag er det, at Diodoros's kilde aldeles åbenbart blandt andre kilder også har benyttet Herodotos og Thukydides, på flere steder endog i den grad, at Diodoros's ord minde om disse forfattere; Xenophon derimod har Diodoros's kilde vistnok kun benyttet meget lidet.

[2]) Til de opregnede afvigelser kunde iøvrigt föjes, at Diodoros lader det andet hold lakedaimonske sendemænd true Athenaierne og derfor blive satte i fængsel, indtil Lakedaimonierne frigive Themistokles og de øvrige sendemænd, medens Thukydides ikke har noget om truslerne, men derimod lader Themistokles i en skarp og kæk tale i Sparte hævde Athenais selvstændighed og lader Spartiaterne frigive ham og de andre, fordi arbejdet alt er udført og de nødig på den tid ville støde Athenaierne.

[3]) Det andet af forfatteren anførte bevis for ligheden mellem Cornelius og Diodoros, — at de begge lade Lakedaimonierne forbyde opførelsen af murene, medens Thukydides kun omtaler det som et venskabeligt råd (jvfr. I, 92), — er næmlig aldeles uholdbart, fordi forfatteren har lagt for meget ind i Cornelius's ord. At Diodoros lader Lakedaimonierne først råde og derpå forbyde, er rigtigt; men når Cornelius (c. 6, 4) siger: «*legatos Athenas miserunt, qui id fieri* [ɔ: *muros instrui*] *vetarent*», så

sikkert ikke forfatteren at føre afgörende bevis for sin påstand (s. 42), at Diodoros og Cornelius Nepos have fulgt samme kilde med hensyn til Pausanias's død; Cornelius har i al fald langt större lighed med Thukydides end Diodoros, og de fællespunkter mellem Cornelius og Diodoros, som ikke tillige findes hos Thukydides, ere kun meget få og ikke afgörende. — Diodoros fortæller XI, 80 om slaget ved Tanagra og begynder i XI, 81 at fortælle om Myronides's bedrifter i Boiotien; det første henfører han til ol. 80, 3, det andet til ol. 80, 4. Derom bemærker forfatteren (s. 38): »Die Schlacht bei Oinophyta wurde 62 Tage nach der bei Tanagra geliefert. Es wäre ein Zufall, wenn grade der Anfang eines Olympiadenjahres in diese Zwischenzeit träfe. Diodor hat gewiss einfach da, wo seine Quelle ein Capitel anfing, die nächste Jahreszahl, Ol. 80, 4 hingesetzt«. Men denne forfatterens slutning er dog virkelig altfor dristig; mig i det mindste er det umuligt at indse, hvad i al verden der skulde være til hinder for, at det ny olympiadeårs begyndelse kan være falden mellem hine to begivenheder. — Det samme gælder, når han siger (s. 38): »XI, 88 kämpft Perikles bei Sikyon und Oiniadä und führt 1000 Kleruchen nach dem Chersones; Tolmides, erst in Euboea, führt 1000 andere nach Naxos. Schwerlich geschah dies alles Ol. 81, 1« og »XII, 3—4 werden Kimons Kämpfe auf Kypros willkührlich auf zwei Jahre vertheilt, was wohl nirgends Zustimmung gefunden hat.« — Trods disse anker i enkeltheder må jeg imidlertid fuldstændig godkende forfatterens hovedresultat. »Die Vergleichung des Herodot, Thukydides und Xenophon mit Diodor lässt also einerseits die Benutzung der drei genannten Schriftsteller durch Diodor als sehr unwarscheinlich erscheinen, andererseits giebt sie durch die vielen gleichartigen Spuren einer Zusammenstellung der Begebenheiten [næmlig efter indhold, ikke nöjagtig efter år], welche nicht dem Diodor zugeschrieben werden kann, der ausgesprochenen Vermuthung neuen Halt, dass Diodor auch in diesem Theil seines Werkes die fortgesetzte Benutzung einer Quelle dem Zusammenarbeiten mehrerer vorgezogen habe«.

Kaste vi nu blikket på Diodoros's hele fremstilling i det

[illegible] der lige så lidt behøver at ligge nogen direkt befaling i [illegible] som i Thukyd.'s ord (I. 90, 2): ἠξίουν αὐτοὺς μὴ τειχίζειν. [illegible] sikkert ikke oversætte Thukyd.'s »ἠξίουν μή« ved andet [illegible] Cornelius's »vetarent«.

nævnte afsnit for at finde ejendomligheder, der kunne lede os på spor efter hans kilde, se vi snart, at den, i modsætning til fremstillingen i andre dele af hans værk, på flere steder er rhetorisk, såvel i beskrivelserne af slag (t. ex. kampen ved Thermopylai) som i lovtaler over personer (t. ex. Leonidas, Themistokles, Brasidas, Theramenes o. a.), ligesom der viser sig en vis tilböjelighed til at stille modsætninger ligeoverfor hinanden. Vi mindes således såvel ved enkeltudtryk og kortere sætninger som ved længere stykker ofte i höj grad om Isokrates's taler, og formodningen ligger da nær, at Diodoros's kilde har været en af de 2 berömte disciple af denne taler, der gave sig af med historie, Ephoros og Theopompos.

Ephoros er nu for det første den eneste historieskriver for dette tidsrum, som Diodoros anfører som hjæmmel (Theopompos derimod citeres ej); — af Ephoros's frgg. stemme dernæst 16 (eller sandsynlig 18) overens med Diodoros, 11 omtale ting, der ej findes hos Diodoros, og det ene, der er tilbage, kan mulig forklares således, at der ikke er modstrid mellem Diodoros og Ephoros; af Theopompos's frgg. stemmer derimod intet nöje med Diodoros (skönt der er en del lighed mellem frg. 111 og de tilsvarende steder hos denne); — Ephoros havde i sin historie særdeles ofte nævnt sin fødeby Kyme; hos Diodoros nævnes nu Kyme flere steder, hvor andre kilder enten slet ingen stedsangivelse have eller anføre et andet sted (i nærheden), ligesom der flere steder omtales (sædv. rosværdige) foretagender af Kymaierne (sål. XIII, 73), som ikke omtales af andre forfattere; — [1]); — hertil må lægges, at Diodoros's fortælling mere

---

[1]) Af partistandpunktet, som Diodoros indtager, vil det, som også forfatteren selv synes at have følt, være vanskeligt at slutte noget, da vi slet ikke kende Ephoros's og ikke fuldstændig kende Theopompos's; hvad der af den art findes hos Diodoros (iøvrigt ikke sønderlig meget), t. ex. daddel over Lakedaimoniernes egennytte, over demagogerne., lovprisning af den spartiatiske tapperhed, klage over at de asiatiske Grækere vare blevne udleverede til Perserne, er holdt i en sådan almindelighed, at det vistnok vil kunne passe på enhver discipel af Isokrates. Ligeledes vil der sikkert heller ikke kunne udledes noget til gunst for Ephoros fremfor for Theopompos af forfatterens formodning, hvis den skulde vise sig at være rigtig, at Diodoros's overordenlig store partiskhed for Theramenes mulig skriver sig fra, at denne havde været Isokrates's lærer. Derimod har forfatteren ret i, at der er forskel på Diodoros's og Theopompos's, bedömmelse af Themistokles, Lysandros og Agesilaos (for den sidstes vedkommende burde dog næppe frg. 23 været anført som bevissted)

synes at stemme med hvad vi vide om Ephoros's stil end med hvad vi vide om Theopompos's, at den form, Theopompos's historie for et betydeligt tidsrum havde, vilde have gjort den overordenlig vanskelig for Diodoros at benytte, og endelig, at der ikke findes spor af andre forfattere, medens vi derimod kunne forfølge Ephoros's spor endnu videre på flere steder; — «fasst man mit diesem Resultat die feststehende Methode Diodors zusammen, so ist es wohl erlaubt, mit der Behauptung zu schliessen, dass alle griechischen Geschichten Diodors [i XI—XV bog ɔ: 480—361 f. Chr.] aus Ephoros entnommen sind» (s. 71).

I resten af bogen — som jeg imidlertid ikke tör udtale nogen begrundet dom om, da jeg ikke har haft lejlighed til at gennemgå den nöjere — har forfatteren på lignende måde s. 72—107 søgt at bevise, at Diodoros i Sikeliens historie i bøgerne XI—XVI (år 480—337 f. Chr.) (med undtagelse af enkelte stykker, som Athenaiernes kampe på Sikelien, der åbenbart skrive sig fra samme kilde, som Grækenlands historie i det nævnte tidsrum) til kilde har haft en forfatter, der med nöjagtighed i tidsangivelserne har fulgt begivenhederne år for år, og som ved sit udbredte kendskab til en mængde særlig sikelske forhold røber, at han enten må være født eller i al fald have levet lang tid på Sikelien. Denne kilde antager forfatteren for Timaios, som Diodoros anfører 10 gange som kilde[1], med hvis δεισιδαιμονία (jvfr. Polyb. XII, 24) og had til tyrannerne Diodoros's fremstilling godt stemmer, til hvis fødeby Tauromenion der tages særligt hensyn, og med hvis frgg. Diodoros i det mindste tildels stemmer. Også for fremstillingen af Timoleons bedrifter på Sikelien antager forfatteren, at Timaios har været kilde, og søger at vise, at afvigelserne fra Plutarchos's beretning derom (der er af Timaios) skrive sig fra Diodoros's skødesløshed. Endelig udtaler forfatteren den formodning, at Timaios atter har benyttet den bekendte Philistos som kilde.

S. 107—118 søger forfatteren dernæst at vise, at Diodoros

måske også af Epameinondas. Forfatteren har vist også ret, når han siger: «im Allgemeinen ist von der Bitterkeit und Härte, die dem Urtheil Theopomps über Persönlichkeiten eigenthümlich war, bei Diodor Nichts zu finden» (s. 68).

[1]) Når Ephoros anføres på fire steder ved talangivelser, så er det efter forfatterens mening åbenbart kun, fordi Timaios har anført ham som hjæmmelsmand for en angivelse, som han selv erklærede for fejlagtig.

i Grækenlands historie i XVI bog (år 360—336 f. Chr.) har fulgt forskellige kilder, for den phokiske krig mulig Timaios (beviset herfor indrömmer forfatteren dog selv er meget svagt), for en del græske og makedonske begivenheder mulig Ephoros; for resten tör forfatteren ikke opstille nogen gisning; dog formoder han, at kilden til de ikke få fortællinger, som gå ud på at fremhæve kong Philippos's gave til at vinde mennesker og hans bestikkelser, der fremkaldte så mange forræderier blandt Hellenerne, falder efter år 279.

Når forfatteren endelig antyder muligheden af, at han, hvis hans undersøgelser i det væsenlige befindes rigtige, ved afbenyttelse af dette resultat vil søge at komme til en bestemtere anskuelse, end man hidtil har haft, om Ephoros og Timaios, så kan jeg kun udtale min glæde derover og ønsket om, at han vil kunne gennemføre denne opgave med lige så stor dygtighed som den, hvormed han her har lagt sig en grundvold til sit arbejde.

d. 14de juli 1869.

Richard Christensen.

Notice critique sur le ***Parisinus L*** **d'Eschyle,** manuscrit de la Bibliothèque impériale, par Alexis Pierron. (Extrait de *l'Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques*, 3e année, 1869.)

Dette lille Skrift, som Hr. Pierron har tilstillet Redaktionen, behandler en Sag, der trænger til mange Monogrammer, forat det engang kan lykkes at faa en nogenlunde sikker Kundskab om, hvad de större Bibliotheker virkelig d. v. s. ikke blot af Navn eller efter Nummer have af Haandskrifter til de græske Forfattere. Det er en noget trist Charakteristik, Forfatteren giver os af vor virkelige Kjendskab til de Haandskrifter til Aischylos, som findes i det kejserlige Bibliothek i Paris. Endnu Mor. Haupt, der som bekjendt besörgede G. Hermanns sidste Udgave af Digteren, er i Vildrede med Hensyn til Hdskrr.s Forhold til hinanden, endnu han har ikke tydelig kunnet opklare Forvirringen, der er opstaaet ved, at et og samme Hdskr. hos Askew har et No., hos Brunck et andet, og saa regnes to Gange eller

gaar for to forskjellige Hdskrr. (f. Ex. det nuværende No. 2787 er = 3320 hos Needham og Askew, men som *Askewianus A* er det et Hdskr., som *Regius B* et andet). Fremdeles: vi se opregnet i den trykte Katalog over Bibliothekets Manuskripter ikke mindre end 12 Hdskr. til Aischylos, et i Sandhed respektabelt Antal. Men hvis man vilde tro, naar der anförtes en Læsemaade af et eller to Hdskrr., men intet sagdes om de övriges, at disse stemmede overens med de anförte, vilde man let kunne begaa en slem Fejl. Sagen er den, at ikke et eneste af alle 12 Hdskrr. have alle syv Tragedier. De fleste have tre, to have kun to, to kun ét Stykke, ét kun et Fragment af den lænkede Prometheus. Det mest fuldstændige, hvori kun mangle Agamemnon og Choephorerne, har Hr. Pierron gjort til Gjenstand for særlig Omtale i det ovenfor citerede lille Skrift. Dette Haandskrift har en nyere Indbinding, er i stor Duodez, paa almindelig Papir. Det bestaar af 301 Blade eller 602 Sider foruden Titelbladet, der ikke er nummereret. Paa hver Side er kun 20 Linier. Skriften er meget tydelig, men sammentrængt (*trop courte*). Ordenes Begyndelse og Ende adskilles ikke. Det underskrevne Iota udelades. Interpunctionen er snart for overdreven, snart utilstrækkelig. De förste 159 Blade indeholde fire Tragedier af Sophokles (Oid. Kol., Antig., Trachin. og Philok.), alle de övrige indeholde Tragedier af Aischylos, nemlig: den lænkede Prometheus, de syv mod Thebe, Perserne, Eumeniderne og de Bönfaldende; alle med Indholdsfortegnelse med Undtagelse af den sidste. I Hdskr. findes kun den rene Text, uden Scholier i Margen eller Glosser mellem Linierne. Vel findes der hist og her en Variant eller en Rettelse med en anden Haand, men det er kun Laan, der ere gjorte fra trykte Texter. Det er fra 1740 betegnet med No. **2886**; ved Klassifikationen af Hdskrr. 1682 havde det faaet No. 3521; ved den af 1620 No. 1997; endelig i det sekstende Aarh., da Kongens Böger vare i Fontainebleau, No. 1821. Alle disse Nrr. findes endnu paa den förste Side og have, som ovenfor berört, givet Anledning til slemme Vildfarelser [1].

---

[1]) Det benævnes i Hermanns sidste Udg. *Parisinus* eller *Parisinus L.* Betegnelsen *L* har Herm. fra (Blomfield og) Wellauer, der kalder det *Regius L.* Bogstavet *L* er det tolvte i Alphabetet, og Haandskriftet er ogsaa det tolvte i Rækken, naar Nrr. af Pariserhdskr. opföres efter Talværdi. Men Wellauer kjendte kun 10 (se præf. Vol. 2 p. VII), saa at Betegnelsen ikke for ham har havt denne Grund.

Om Haandskriftets Alder vides intet bestemt. I Bibliothekets trykte Katalog staar, at det synes at være fra det 16de Aarh. Pierron mener, at det da maa være fra Begyndelsen af Aarhundredet, men er mere tilböjelig til at henföre det til Slutningen af det 15de Aarh. Efter en Tradition, som i de sidste 100 Aar er gaaet fra den ene Udgave over i den anden, er dette Hdskr. afskrevet af Janus Lascaris. Men Pierron viser, at Bibliotheket kun har et eneste authentisk Hdskr. fra Lascaris' Haand (nuværende No. 1250; det er et theologisk Stridskrift); at cod. *L* aldeles ikke i Skrivemaaden ligner hint; ligesom der ikke er nogetsomhelst, hvorpaa Antagelsen stötter sig. Sagen er: J. Lascaris ejede selv et Bibliothek og har givet eller solgt Frants den 1ste flere af sine Böger, deriblandt cod. *L* (han viser at Salget af *L* maa være sket efter 1544); og at *ex Jani Lascaris manuscriptis* er blevet til *écrit de la main de Janus Lascaris.* — Med Hensyn til Hdskr. *L*'s Værd, da mener G. Hermann, at det ikke er en Afskrift af *Mediceus*, men hidrörer fra samme Oprindelse som dette værdifulde Hdskr. Mor. Haupt betragter *L* som en Afskrift efter *Mediceus* og anser Afvigelserne fra dette kun som Rettelser eller Uagtsomhedsfejl. Pierron bekæmper stærkt Haupt og erklærer, at dennes Kundskab til *L* kun stötter sig paa Needhams (s. ndfr.) unöjagtige Kollationer. Pierron har talt 200 Afvigelser i 1000 Vers, og mange af disse ere aldeles uforklarlige efter Haupts Hypothese. Han paastaar, at *L*'s Afskriver er i höj Grad omhyggelig og samvittighedsfuld, og gjengiver alt med photographisk Nöjagtighed, selv det uforklarligste. Efter P.'s Mening er cd. *L* afskreven efter et gammelt paa enkelte Steder meget brugt (eller beskadiget) Hdskr., der maaske ogsaa har ligget til Grund for *Mediceus.* Han anförer en Række Iagttagelser til Begrundelse af denne Synsmaade og slutter med, at vi maa opgive den Mening, «'Que tous les manuscrits d'Eschyle dérivent du *Mediceus.*' Le *Parisinus L* ne dérive point du *Mediceus.*»

Skjönt Hdskr. *L* endnu ikke er blevet ordentlig kollationeret [1]), har det derimod havt sin chronique scandaleuse, som jeg ikke skal forholde dem af Tidskriftets Læsere, der have haut goût for den Slags Ting, tilmed da Sagen har literær Be-

[1]) I. Bekker har gjennemlöbet noget deraf og udtegnet et Par Enkeltheder, og C. B. Hase har kollationeret nogle Vers af Eumeniderne deraf for Linwood, men kun de forlangte enkelte Vers.

tydning. Englænderen Peter Needham (i Begyndelsen af forrige Aarh., s. forrige Hefte S. 110, Note 1) havde skaffet sig[1], formodentlig til en paatænkt Udgave af Aischylos, Kollationer ikke blot af *L*, som den Gang havde No. 3521, men af 5 andre Pariser-Hdskrr., ja endog af *Mediceus* fra Florents. Ogsaa havde han faaet Varianter fra de vigtigste trykte Udgaver. Alt det samlede havde han egenhændig afskrevet med Forklaring om dets Oprindelse i Margen af et Exemplar af Stanleys Aischylos. Denne Bog er opbevaret i Universitets-Bibliotheket i Cambridge. Needham har aldrig udgivet disse Samlinger. Först efter hans Död faa vi en Pröve af disse Kollationer i John Burtons Udvalg af græske Tragedier 1758. De Varianter, som der anföres, vedkommer, hvad Aischylos angaar, alene de 7 mod Thebe. Burton siger, at de vare ham meddelte af Anthony Askew; men — Anthony Askew avait oublié de lui dire qu'elles venaient de Peter Needham. Burton, der troede, at Needhams Kollationer vare Askews eget Arbejde, undlod ikke at udbrede sin Vens Fortjenester af Aischylos, og Askew gjorde ingen Indvendinger; Philologerne opförte derfor i deres Skrifter: *collationes Askewianæ*, *codices ab Askewio collati*, *cod. Askewianus A, B, C, D.* Askew havde ikke havt anden Ulejlighed end at afskrive i sit Exemplar alle de Varianter og Bemærkninger, som P. Needham havde optegnet i Margen af sit (ɔ: Stanleys) Exemplar af Aischylos. Og dette Askews Exemplar staar den Dag idag i Universitets-Bibliotheket i Cambridge ved Siden af Needhams. Askew har ofte ikke forstaaet Needham. Hos denne betyder f. Ex. *Col. & St.* Læsemaader i en Udgave fra Cöln (Colonia), hvis Text er Henricus Stephanus'. Dette Tegn er hos Askew blevet til *collatio per Stephanum facta.* Hvilken Forvirring iövrigt Askew har givet Anledning til med Hensyn til Hdskrr.s Anförelse, er antydet ovenfor.

[1]) Det er uvist, ved hvem. Men Kollationerne ere ikke omhyggelige.

C. Berg.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Pædagogisk tidskrift, utgifven af L. A. A. Aulin. Fjerde årgången 1868. Stockholm. 408 S. i 6 Hefter. 8.

Första afdelningen. Afhandlingar. Johan Amos Comenius, af *E. G. F. Olbers*. Pædagogiska anteckningar under ett besök i Paris sommaren 1867 (1. Montagne S:te Geneviève, 2. prisutdelningarne, 3. statistik, 4. baccalaureatet, 5. l'enseignement secondaire spécial eller den nya realskolan), af *C. F. Wiberg*. Några anmärkningar vid P. Waldenströms uppsats »om bibelläsning i skolan, III» (pædag. tidskr. 3, häft. 4), af *F—n*. Några reflexioner med anledning af stadgan för afgångsexamen vid rikets högre elementarläroverk, af *C. J. B—n*. Förslag till lättnad af skolungdomens arbete, af *C. F. Lindman*. Om skolungdomens kyrkogång, af *W. Henschen*. Om uppfostran till sjelfständighet (efter en uppsats af *K. Kühner*). Några ord om åskådningsundervisning, af *E. G. F. Olbers*. Om skolundervisningen i matematik, af *A. T. Bergius* Om vigten af ritundervisningen i högre och lägre elementarläroverk, af *G. Saloman*. Om den första undervisningen i Grekiska, af *P. Hj. Söderbaum*. Om undervisningen i mathematik med hufvudsakligt afseende på vigten af den s. k. hufvudräkningen, af *L. Phragmén*. Om lärareprof, af *A. Aulin*. Anteckningar om qvinnans uppfostran och undervisning (efter en tysk tidskrift), I. Om normalskolan i Paris med afseende på frågan om en svensk lärarebildningsanstalt, I, af *Jos. Müller*. — Andra afdelningen. Referater och granskningar. *P. Schwartz* och *E. Wagler*, latinsk läsebok, 1867; *R. Törnebladh*, latinsk elementarbok, 1867; *H. Säve*, latinsk öfningsbok, 1867; anm. af *N—g*. »Geografiskt ogräs» (ur ett bref från København), af *F. B—r*. *Th. v. Mentzer*, Allmän fysisk och politisk-geografisk atlas, 3. upplagan, 1867; *C. F. Wiberg* och *Th. v. Mentzer*, atlas öfver allmänna historien, 2. uppl., 1867; *C. G. Starbäck*, karta öfver Sverge och Norge, 1867; anm. af *M. Höjer*. Historiskt ogräs, 2, af *H. Hildebrand*. *H. Säve*, latinsk stilistik till de högre elementarläroverkens tjenst, I, 1865, anm. af *R. Törnebladh*. Shakespeares Macbeth, med inledning och anmärkningar, 1867, anm. af *P.* och *B.* *A. Vulliet*, allmänna historien i sammandrag, öfversatt af *D. Sjöstrand*, 1860—62, anm. af *N. P. N—n*. *H. L. Schmidt*, Fransk språklära för elementarläroverk, 1:a kursen, anm. af *—h—*. Öfversigt af programmafhandlingar 1866, forts., af *F. W. Hultman*. *C. G. Starbäck*, karta öfver Sverige och Norge, ny upplaga, anm. af *M. Höjer*. *Hj. Säve*, Grekisk formlära efter Curtii method, anm. af *P. Waldenström*. *H. Aminsons* skoleditīon af Homeri Odyssé, anm. af *M. Dalsjö*. *Kiepert*, Bibel-Atlas, 2te ausg., bearbeitet von *A. Lionnet*, 1865; *L. A. Wadner*, atlas till bibliska historien, bearbetning efter E. Leeder, 2. uppl., 1866; anm. af *A. Steinmetz*. *N. J. Andersson*, svensk elementarflora, anm. af *T— —t*. *Hoffmann*, lek och allvar, sysselsättningar för små-barn, efter Fröbels principer, 1867, anm. af *C. F. Wiberg*. Skolprogrammer 1867, anm. af *A. Aulin* (forts.). *P. J. Oseen*, de vi atque usu enuntiationum temporalium et caussalium apud Homerum, 1868, anm. af *A. Aulin*. *G. Dillner*, Todhunters algebra, bearbetad för den svenska elementar-undervisningen, 1. delen, anm. af *N. G. Ljungzell*. *K. E. Kindblad*, ordbok öfver svenska språket, betraktad från språkvetenskaplig synpunkt af *Z. C—n*. *W. E. Lidforss*, fransk språklära för elementarundervisningen, 1868, anm. af *M. Schück*. *J. Møller*, Den kristelige Skoles Opgave, nærmest betragtet i Forhold til Frihed og Fædreland, 1868, anm. af *A. Aulin*. *H. Holmboe*, Hvad skal Skolen udrette? Ved hvilke Midler skeer dette lettest?, 1865, anm. af *A. Aulin*. Folkelæsning, anm. af *A. Aulin*. *J. F. Johansson*, de usu modorum in verbis *debere*, *posse* sim. comm. acad., 1868, anm. af *R. Törnebladh*. *A. Selahn*, Euripides' skådespel, svensk öfversättning i originalets versslag, anm. af *M. Dalsjö*. *K. Torin*, grundlinier till zoologiens studium, 1867, 68, anm. af *T— —t*. — Tredje afdelningen. Notiser om svenska och utländska läroverk. Cirkulär till läroverksstyrelserna från Chefen för k. Ecclesiastik-departementet,

aflåtet d. 5. Dec. 1867. Ur ett Consistorii-protokoll. Censorernas berättelse om afgångsexamina våren 1867. Lärjungarnes antal vid elementarläroverken våren 1867. Lärareprofven i Preussen enligt förordningen af den 12. Dec. 1866. Läroanstalt för qvinliga studerande. Afgångsexamina våren 1868 (efter censorernas berättelse). Ett uppslag i seminarii-frågan, af *A. Aulin.* Några notiser om undervisningsväsendet i Holland. Tillkännagifvande om Blaagaards Folkehöjskole af *J. T. A. Tang.* Om lärjungarnes fördelande mellan läroverken i Götheborg. — Fjerde afdelningen. Miscella. Hom. Odyss. ε, 281, af *M. Dalsjö.* Remarques détachées sur l'emploi de l'infinitif dans Rabelais, par *C. J. E. Aurell.* Homeri Odyss. XX vs. 301 följ., af *A. Aulin.* Om härledningen af de Latinska afledningarne på *-dam, -dem, -dum, -de* och *-do*, af *V. Uppström.* Linköping stifts läraremöte 1868. Göteborgs läraresällskap. Det pædagogiske Selskab i København, af *F. B—r.* Vetenskaplig upptäckt. — Femte afdelningen. Personalnotiser. — Genmälen: till *T. A. v. Mentzer* af *F. B—r*; historiskt ogräs, 3, af *H. Hildebrand*; om recensioner (ett ord till P. Waldenström), af *M. D.*; till *Z. C—n* af *K. E. Kindblad*; till *H. Hildebrand* af *C. F. Wiberg*; till *K. E. Kindblad* af *Z. C—n.* — Beriktigande, af *P. Waldenström.* — Korrespondens. — Nytt i bokhandeln.

Bihang (pg. 1—24). Rektorsmötet 1868.

Första supplement-häftet (pag. 1—48). Några ord om skolfrågan i Norden, af *C. W. Linder* (aftryck ur 'Nordisk tidskrift').

Andra supplement-häftet (pag. 1—48). Böra elementarläroverkens begge nedersta klasser bibehållas eller ej? af *H. A. W.* Till frågan om lärarebildningen. Uppgifter till de skriftliga profven för afgångsexamina vid Sveriges läroverk vårterminen 1867. Uppgifter till d:o d:o höstterminen 1867. Genmäle till *H. Hildebrand* af *C. F. Wiberg.* Några ord i anledning af den i nåder tillsatta språkkommissionens betänkande, af *A. Hedner.* Genmäle till *F. B—r* af *T. v. Mentzer.* Några ord i skolfrågan (ur 'Dagl. Alleh.'). Tillkännagifvande. För hrr författare af arbeten för språkundervisningen. Korrespondens. Pædagogisk literatur.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Christensen, R., Det græske statsliv i oldtiden. Kbhvn. 1869. O. Schwartz. 2 + 39 S. 8. — *Eriksen, A. E.*, og *Paulsen, P. A.*, Norsk Læsebog. 1ste Del. 1868. IV + 128 S. 2den Del (med Wergelands Portrait). 1869. VIII + 472 S. 3dje Del (med Welhavens Portrait). 1868. XII + 567 S. 8. Kristiania. W. C. Fabritius. — *Knudsen, D. F.*, Tydsk Elementar- og Læsebog. Christiania 1869. I. W. Cappelen. 191 S. 8. — *Nielsen, Yngvar*, og *Daae, Ludvig*, Lærebog i de tre nordiske Rigers Historie til Skolebrug. Christiania 1869. Johan Dahl. 2 + 171 S. 8. — *Nyholm, C. V.*, Grundtræk af Danmarks Statsforfatning og Statsforvaltning. Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. Kbhvn. 1869. (G. E. C. Gad). 108 + 4 S. 12. — *Pio, L.*, Sagnet om Holger Danske, dets Udbredelse og Forhold til Mythologien. Kbhvn. 1869. Gad. 100 S. 8. — (*Sick*,) Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers øverste Classer. 3. Hefte, Indeholdende poetiske Stykker. Odense 1869. Hempelske Boghandel. 4 + 172 S. 8. — *Wiberg, S. V.*, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. 4de Hefte. Odense 1869. Hempelske Boghandel. S. 193—256. 8

Om den nyeste tids kritik af texten i Cicero de officiis.

Af *G. F. V. Lund.*

Siden jeg for en snes år siden i et af mine første filologiske arbejder (de emendandis Ciceronis libris de officiis observationes criticæ, Havn. 1848), der gik forud for min første udgave af dette ciceronianske skrift, hvis anden udgave nu er besörget og trykt, havde gjort dette værk til genstand for en nöjagtigere prøvelse med hensyn til textens beskaffenhed, er der af filologerne i Tyskland og Schweitz anvendt saa megen flid på sammes behandling, at det var en uafviselig pligt ved en ny udgave flittig at benytte disse forskninger, hvad enten de støtte sig til nyere og bedre håndskriftkendskab eller bestå i de lærdes gisninger og rettelser. En yderligere opfordring dertil har jeg haft i den anerkendelse, mine bemærkninger — hvis værd forhöjedes ved de værdifulde vink af Madvig, som dertil velvillig vare mig meddelte — have fundet hos de filologer i udlandet, der efter den tid have behandlet dette skrift; navnlig ere flere af mine udførligere begrundelser blevet optagne af Baiter i den ny Züricherudgave (ed. Orell. altera, Turici 1861), ligesom min fortolkning af adskillige hidtil ikke rigtigt forståede eller tvivlsomme steder nu er blevet den almindelig antagne. På den anden side vedgår jeg villig, at jeg nu ikke mere kan forsvare alt, især de enkelte valgte læsemåder, som jeg dengang søgte at hævde, efter at den videnskabelige kritik i den sidste tid har godtgjort, at Bernerhåndskriftet c bør betragtes på en anden måde, end jeg tildels efter Stürenburgs anvisning var tilböjelig til at göre (s. observ. crit. p. 3 og 5). Uagtet jeg nu væsenlig slutter mig til Baiters besindige og grundige bearbejdelser (i Züricherudgaven af 1861 og Leipzigerudgaven af 1865), kan jeg dog paa mange steder ingenlunde gå så vidt som han i at følge de nyeste kritikeres, fornemmelig Ungers bortskærende og omstillende fremgangsmåde, medens jeg i en udgave med den bestemmelse, om min har, for at få en så vidt mulig hel og læselig text, var nødt til at optage flere ret-

telser, om hvis sikkerhed der kan rejses tvivl på forskellig måde, når intet bedre kunde tilvejebringes.

Det er bekendt, at Orellius i sin udgave af 1828 for dette skrifts vedkommende leverede en langt bedre text end af de fleste andre af Ciceros filosofiske arbejder, fordi dertil første gang var benyttet og givet en fuldstændig kollation af Bernerhåndskrifterne, navnlig de tre (**a**, **b**, **c**). Dette er grunden til at Baiter i den anden udgave af Ciceros værker, som Orellius kun fik begyndt, ikke kunde fremføre nogen betydelig berigelse af håndskriftlige læsemåder, uagtet de samme tre håndskrifter på ny ere sammenlignede, »neque id frustra«, som Baiter udtrykker sig, og desuden fire andre gamle codices enten helt eller delvis ere benyttede, nemlig cod. Ambrosianus fra det 10de århundrede, der væsenlig stemmer med Bern. **b**, cod. Bambergensis fra det 10de årh., benyttet af Halm, ligeledes mest overensstemmende med Bern. **b**, cod. Herbipolitanus (s. Wirceburgensis) fra det 10de årh., sammenlignet af Halm, og cod. Palatinus (I Gruteri) fra det 12te årh., hvoraf visse dele ere benyttede til sammenligning. Til den sidste udgave (Tauchnitz, 1865), har Baiter ikke haft ny hjælpemidler, men han har dog foretaget talrige forandringer dels efter håndskrifterne, dels ved egne, men især andres gisninger og rettelser.

Jeg har haft lejlighed til at afbenytte den af N. B. Krarup i Paris 1823 foretagne kollation af et Pariserhåndskrift, der er indført i et exemplar[1]) af den neapolitanske udgave af 1777 (M. Tullii Cic. de Officiis, Cato M., Lælius et Paradoxa, ex recens. Jo. Georgii Grævii, Tom. I—II). Foran har Krarup skrevet: Variantes lectiones, quas ad libros de officiis adscripsi,

---

[1]) det er samme bog, hvori Krarup havde indført sin kollation af cod. Paris. Regius til Cato Major, hvilken i sin tid benyttedes af Madvig med stort udbytte.

Mere for en vis fuldstændigheds skyld end fordi det har nogen virkelig betydning skal jeg her tilföje, at jeg under mit ophold i Ålborg blev bekendt med et på det derværende stiftsbibliothek bevaret pergamentshåndskrift af dette skrift, der vel vedligeholdt var skænket dertil ved begyndelsen af dette århundrede af en Claudi, kantor ved Budolfi kirke. Det er næppe ældre end fra begyndelsen af det 14de årh., og hører til de mange sildigere afskrifter, der henimod middelalderens slutning toges af temmelig ukyndige afskrivere. Da jeg strax så dets beskaffenhed, har jeg kun exempelvis efterset de vanskeligste og mest omtvistede steder, men aldrig fundet noget nyt eller nogen hjælp deri.

sunt ex codice manusc. decimi fere sæculi et optimæ notæ, qui in bibliotheca regia Parisiensi numerum habet 6601. Bogen er efter Krarups død kommen til Sorø akademis bogsamling, hvorfra jeg for et par år siden havde den til lån, efter anvisning af min kollega, etatsråd Henrichsen i Odense. En opmærksom sammenligning og prøvelse viste snart, at dette håndskr. står Bern. **b**, og endnu mere Bern. **a** temmelig nær i alle henseender. Derfor har der ikke kunnet hentes synderlig nyt derfra, navnlig ved de steder, der desto værre i et ikke ringe antal endnu stå hen som fejlfulde og hidtil uhelbredelige. — Der gives ikke mange skrifter fra den klassiske oldtid, der er blevet mere læste eller oftere udgivne end Cic. de officiis; ligesom der også findes en stor mængde håndskrifter deraf. Man kan vel regne de bekendte håndskrifters antal til omtrent 50, og af udgaver gives der vistnok endnu flere fra de sidste par hundrede år. Desuagtet er man til denne dag ikke kommet videre med hensyn til en sikker og rigtig text, end at der hersker usikkerhed på mange steder, findes åbenbare fejl og huller på mange steder, tilsætninger og urigtige rettelser på andre; og det er først i den nyeste tid, at man nogenlunde er kommet til enighed i at bedömme de bevarede og prøvede kilders rette værd. Fra den tid af, da man ikke længer bestemte en læsemådes gyldighed efter tallet af de håndskrifter, hvori den findes, men havde indset, at det gjaldt om at veje deres betydning og opdage deres alder og indbyrdes slægtskab, så at det oprindelige eller i de givne tilfælde det eller de, der stod det oprindelige nærmest, fik en aldeles overvejende betydning over de derefter afskrevne og deraf afledede, gik bestræbelserne ud på at bestemme håndskriftfamilierne og ordne dem i grupper og klasser derefter. Hvad dette værk angår, kan der næppe være tvivl om, siden Bernerhåndskrifternes fremdragelse, at vi må henføre alle håndskrifterne af Cicero de officiis til to familier, af hvilke den ældste er fra det 10de århundrede og i det hele udmærker sig ved håndskrifternes indbyrdes overensstemmelse, så at vi sikkert deri have den mest fejlfri overlevering, medens den anden, yngre familie, hvis fornemste repræsentant er cod. Bern. **c**, er kendelig gennemrettet af sildigere læsere og afskrivere, oftere interpoleret og i det hele mindre samvittighedsfuldt har holdt sig til det givne, men stundom indeholder forsøg på at give noget bedre. Idet jeg om håndskrifterne kan henvise til en udførlig og grundig, efter min mening i hovedsagen rigtig frem-

stilling af Unger [1]), skal jeg her kun tilföje en liste over de vigtigste codices af begge familier.

I.

cod. Bernensis a (n. 514) fra 10de årh., konfereret af Usteri, siden af Baiter.

cod. Bernensis b (n. 391) fra 10de årh., konf. af Usteri, siden af Baiter.

cod. Ambrosianus (A) fra 10de årh., tildels (begynd. og slutn.) konf. af Baiter.

cod. Bambergensis 1 (Jaeck n. 427) fra 10de årh., konf. af Halm.

cod. Herbipolitanus (*Wirceburgensis*) fra 10de årh., konf. af Halm.

cod. Parisiensis regius (n. 6601), fra 10de årh. (?), konf. af Krarup.

cod. Bambergensis 2, fra 11te årh., konf. af Unger.

II.

cod. Bernensis c (n. 104) fra 13de årh., konf. af Usteri, siden af Baiter.

cod. Palatinus n. 1531 (Palat. 1 Gruteri) fra 12te årh., partivis konf. af Thilo og Schmidt.

cod. Erfurtensis, konf. af Wunder (i ed. Orell. 1).

cod. Basiliensis fra 14de årh., konf. af Orellius.

cod. Erlangensis, Augustanus (Anemoecii).

codd. Guelferb. 1 & 2 (Heusingeri).

cod. Balduini.

cod. Guilielmii.

cod. Tettii (ap. Aldum).

codd. 2 Langii osv., som kunne efterses i ed. Orell. 1, vol. IV, p. 2 og 308.

Isteden for at henføre alle de yngre, vilkårlig rettede håndskrifter til den anden klasse, kunde man måske rettere samle alle dem, der har rettelser hentede fra begge sider, i en tredie klasse, således at kun Bern. **c** og de bedre regnes til den anden klasse, hvilket er sket af nogle.

Det er imidlertid klart nok, at alle os bekendte håndskrifter må stamme fra én fælles kilde; dette kan indses af de ikke få interpolationer, som findes i dem alle (endog hele större stykker, som I, § 36), og mange forvanskninger i enkeltheder, der ere fælles for alle vore håndskrifter. Medens den første familie indeholder den ældste, simple og uforandrede text, men med huller og fejl, som ikke ere udfyldte eller rettede, dels af ube-

[1]) i Philologus, Zeitschrift f. d. klass. alterthum, herausgeg. v. E. von Leutsch, 3 suppl. b., 1 h., p. 1—106: G. F. Unger, zur textkritik von Ciceros schrift de officiis, Göttingen 1864.

hændighed og skødesløshed, dels vel også af samvittighedsfuldhed og troskab, har den anden familie, navnlig cod. Bern. c og de, der ligne denne mest, på så mange steder forsøgt at udfylde det manglende eller foretaget så mange (tildels gode) rettelser af det åbenbart urigtige, at det synes klart, at den, der har skrevet denne codex, har haft adgang til en anden og bedre kilde end den, der ligger til grund for den første familie. Men så findes der også så vilkårlige forandringer og forfejlede rettelser deri, at dette tydelig røber den lærde emendator. Dette håndskrift må derfor benyttes med stor forsigtighed, da man ikke ganske kan undvære det; men det kan ikke betragtes som vor bedste kilde, hvilket jeg tidligere har været tilböjelig til at göre. Allerede Orellius lagde codd. a og b til grund; ligeledes Zumpt, og siden Baiter, Unger, Heine og andre; endnu er der enkelte, der erklære cod. c for den bedste, som Gruber. Men når jeg ovenfor nævnte Ungers undersøgelse af håndskrifternes beskaffenhed og indbyrdes forhold som den grundigste og skarpeste, må jeg dog tilföje, at han efter min mening går meget for vidt i to retninger, dels i sin theoretiserende kritik af skriftets indhold, hvorved han kommer til at erklære meget for uægte, fordi det ikke kan bestå for den strængt filosofiske eller logiske kritiks domstol, dels i sin bedömmelse af håndskrifterne, navnlig cod. c. Jeg må udtale mig lidt udførligere om begge dele.

Vi må nemlig vogte os for at overse, at Cicero, som skrev disse bøger meget hurtig og — i det mindste i de to første — ikke gjorde meget andet end oversatte eller frit gengav Panætios' græske skrift, med indskudte bemærkninger og exempler af ham selv, som for den allerstörste del vare hentede fra ældre eller samtidige romerske forhold, uden at han besad tilstrækkelig filosofisk fordannelse og bekendtskab med den græske filosofi, og — vel at mærke — uden at være noget klart og skarpt filosofisk hoved, som blot dilettant i faget ofte fremstiller punkter af undersøgelsen mindre tydelig og rigtig, og således at tankens mangler søges erstattede og det utilfredsstillende udglattet ved rhetorisk pynt, bred moraliseren og en tilvant omsorg for en ydre elegant form. Vi vilde derfor meget fejle, hvis vi indlod os på at rette, forandre eller bortskære alt, hvad der af de nævnte grunde er mangelfuldt. Fra indholdets side tör vi kun erklære det for uægte, som enten er bestemt meningsløst eller sproglig urigtigt og afvigende fra forfatterens bestemte sprogbrug. Dernæst må håndskrifternes overlevering respekteres inden-

for visse grændser; og hvad der findes i vore bedste kilder, tör vi ikke uden videre erklære for uægte som interpolationer af afskrivere eller læsere, glosser og rettelser af grammatikere og kommentatorer, når der ikke er indlysende grunde, som byder det. Og når endelig flere af de nyeste kritikere, især Unger, ere tilböjelige til at antage transpositioner af större eller mindre stykker fra ét sted til et andet, da må man være yderst forsigtig dermed. Vi må erkende, at der hos Cicero langt fra overalt, især i skrifter som det foreliggende, findes den bedste anordning af stof og tanker, men at han ikke sjælden fremfører bemærkninger, som ikke ere på deres rette plads, at han ofte ligesom har glemt noget på sit sted, og da indskyder det sidenhen på et upassende sted, og at hans oratoriske og deklamatoriske brede stundom får ham til at gå udenom sagen, bevæge sig svævende frem og tilbage i udviklingen. Lige så vilkårligt som det er at erklære et ord eller led af sætningen eller talen for uægte, fordi det er mindre rigtig anbragt og måske hellere måtte være borte, lige så utilladeligt er det at bortskære noget på ét sted og indskyde det på et andet, når der ikke er ydre og indre beviser for, at det ikke kan tænkes af forfatteren at være sat på det første sted, og at det mangler på det sidste. På denne måde kommer man til at rette forfatteren selv og udsætter sig for tilsidst at omdanne hele hans arbejde — noget, hvorpå der som bekendt ikke savnes exempler i den filologiske verden.

Dernæst kan jeg heller ikke tiltræde Ungers bedömmelse af cod. Bern. c i det hele. Vel er dette et yngre håndskrift (fra 13de årh.) og hører til den yngre familie, som, når vidnesbyrdene skulle vejes, ikke kan have den betydning som de ældre, når disse stemme overens og öjensynlig eller sandsynlig give den ægte læsemåde enten rigtig eller således, at det rigtige kan skues gennem en ligefrem fejlskrift eller uagtsomhed; vel er der i dette håndskrift mange forandringer og rettelser, der røbe sig selv som sildigere forsøg og hentede fra uægte kilder, — men på den anden side kan det umulig antages, at disse rettelser skrive sig fra den karolingiske tid, som Unger antager. Mange af disse ere sådanne, at det er ubestrideligt, at de må være hentede fra en kilde, der er ældre og renere end den, vi nu have adgang til; andre ere sådanne, at de umulig kan være gjorte af en gejstlig afskriver eller læser fra middelalderens mørkeste tid, da de røbe et nöje kendskab til oldtiden eller til Ciceros ejendommelige sprog. Det gælder altså om at kunne

bedömme, når disse rettelser bør optages enten som det oprindelig rigtige eller som de nu rimeligste rettelser af det åbenbart fejlagtige i de andre kilder; og her er det naturligt at meningerne ofte kunne være delte. Uagtet Baiter både i Züricherudgaven og siden i Leipzigerudgaven har vist en besindig og grundig kritik, har jeg dog i mange enkeltheder ikke kunnet følge ham eller gå så vidt som han. Og at sagen endnu er langt fra at være kommen til en endelig afgörelse, viser noksom den omstændighed, at samme lærde udgiver 3—4 år efter sin ene recension uden benyttelse af flere håndskrifter har foretaget så mange forandringer i den anden; s. præfat. ed. Lips. p. VII—XII[1]).

Fra disse almindelige bemærkninger skal jeg nu gå over til enkeltheder for at påvise, hvorledes jeg efter de af mig udtalte grundsætninger ikke kan være enig med den nyeste tids kritikere i behandlingen af sådanne steder. Jeg skal vælge nogle af de mest omtvistede og tvivlsomme og anføre exempler dels på steder, som erklæres for uægte på grund af indskydelser, dels hvor der antages at være udfaldet noget, endvidere på forkastelse af enkelte ord eller dele af sætninger, endelig på forsøg ved omstilling at rette formentlig fejlagtige steder. I de fleste tilfælde har jeg ikke kunnet følge disse forslag; men i enkelte tilfælde har jeg dog måttet erkende, at den foreslåede hjælp var tjenlig. Også sådanne steder skal jeg give prøver af.

I, § 7—8. Her ere så store vanskeligheder tilstede, at man næppe nogensinde kan komme til en sikker afgörelse. Fra håndskrifternes side er der ingen hjælp at hente, da de alle stemme overens i stedets gengivelse. Men sammenhængen og tankegangen er sådan, at man ikke kan finde ud af den og ikke let tro, at Cicero kan have skrevet således uden stor uklarhed og forvirring. Efter tidligere at have udstødt hele § 8 og desuden antaget en lakune i § 7 mellem *disputetur*

[1]) Som bevis på, at jeg i min forsigtige og konservative kritik dog ikke binder mig alt for ubetinget til håndskrifterne, skal jeg her anføre som exempel, at i de første to kapitler af 1ste bog har jeg ikke mindre end 6 steder optaget rettelser af uholdbare læsemåder med de nyere udgivere: § 1 *ad discendum* findes i alle codd., ligeledes § 3 *laboraret*, som Gruber for nylig har forsvaret, § 4 *Socrate* (for *Isocrate*), § 6 har alle codd *sequimur*, som Heine, Unger, Gruber forsvare, medens jeg med Baiter i begge udgaver har optaget Grævii konjektur *sequemur*; jfr. mine observ. crit. p. 10. § 7 har codd. *a ratione* (Unger, Gruber), medens *ratione* (i ed. Lips. 1513) hævdes af Zumpt, Baiter og Heine. Sammesteds: *confirmari*, hvor alle codd. give *conformari*.

og *omnis igitur* har Unger nu (l. c. p. 14—18) på ny gjort stedet til genstand for en udførlig undersøgelse. Hans tidligere resultat er godkendt af Baiter i Züricherudgaven, af Heine, Gruber osv., og kun Baiter har i sin sidste udgave ladet det hele stå hen med den bemærkning: «ego librorum lectionem intactam reliqvi, non quo locum sanum putem, sed quia medela incertissima est.» Det vil altså sige, at man nu vender tilbage til den form af stedet, som jeg også havde beholdt. Ganske vist mangler her den lovede definition, og det er meget besynderligt, om Cicero, der selv urgerer definitionens nødvendighed og dadler dens forbigåelse af Panætios, selv skulde have udeladt den og glemt sig selv i samme öjeblik. Men på den anden side er det lige så usandsynligt, at en sådan af Cicero her opstillet definition skulde være sporløst forsvunden af alle kilderne. Dertil kommer, hvad der for mig er det afgörende, at da begrebet er et dobbeltbegreb, har Cic. ved at inddele det givet dets definition i en anden form, nemlig for hvert af de to begreber for sig, da der ikke kunde gives en almindelig, og har således virkelig i inddelingen givet definitionen. På den ene side har han haft at kæmpe med de stoiske udtryk og begreber, på den anden side med det latinske sprogs mangel på udtryk og ubekvemhed til at give filosofiske termini. Hvad dernæst § 8 angår, der begynder med *atque etiam* **alia divisio** *est officii*, da indeholder den ganske vist ikke nogen ny inddeling, men kun den samme, som ovenfor er fremsat, — dog udtrykt på en anden måde, der mere nærmer sig til den stoiske form, hvorved de stoiske udtryk komme frem og der göres et forsøg på at gengive dem på Latin —; og medens ovenfor kun er givet forestillingen og det foreløbige begreb om *perfecta officia* og *præcepta*, fremtræder her tydeligt modsætningen mellem *perfectum* eller *rectum* (*κατόρϑωμα*) og *medium* eller *commune officium* (*καϑῆκον*). Jeg tror derfor, at unöjagtigheden og uklarheden her næppe er större end at Cicero kunde begå den, og definitionen, der för forsvandt i inddelingen, kommer her — rigtignok på en uheldig måde — virkelig frem: *atque ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id officium perfectum esse definiant, medium autem officium id esse dicunt, quod cur factum sit ratio probabilis reddi possit.* Efter denne i hinanden flydende inddeling og definition, hvorved dog det væsenlige er givet, kan der da fortsættes: *triplex igitur* — —. Da der altså intet vindes ved den fremgangsmåde at bortskære noget som uægte her, men

det hele lader sig forklare som et virkelig uheldigt forsøg af forfatteren, har jeg endnu holdt på det, og kan heller ikke finde, at Ungers nyeste forslag er tilfredsstillende. Han fastholder endnu den mening, at definitionen er bortfalden mellem *disputetur* og *omnis igitur*, men forkaster af § 8 nu kun den første og den næstsidste sætning, idet han gentager ordet *medium*. Derefter skulde det altså lyde således: — *explicandum. Perfectum officium rectum opinor vocemus, quod Græci κατόρθωμα, hoc autem commune officium vocant medium; medium autem officium id esse dicunt, quod cur factum sit ratio probabilis reddi possit.* Når man således vil tillade sig at forandre og omgöre forfatterens ord, kan man få noget helt andet ud deraf end hvad han har skrevet, og om det end ikke kan nægtes, at Cic. havde udtrykt sig bedre på den angivne eller lignende måde, er der dog lige så lidt sandsynlighed for, at de i dette tilfælde udeladte led, der som tilföjelser vilde være aldeles meningsløse, skulde være tilsatte af en læser eller afskriver, som at Cic. mindre her end andensteds skulde have udtrykt sig uheldig og uden stringens, da vanskeligheden netop her let kunde overvælde ham.

Heine, som mener, at den stoiske definition er udfaldet først efter indskydelsen af § 8, antager, at den (efter Diog. Laert. VII, 107) har lydt ligesom definitionen på media officia. Men netop derfor er det forklarligere, at den ikke findes her, men først efter inddelingen ved det specielle begrebs bestemmelse. Og når han om § 8 ytrer, at her vilde netop en udvikling af disse begreber være på sin plads, men alligevel erklærer hele stedet for uægte, fordi fremstillingen er uklar, da synes hans særlige grunde mig ikke meget stærke. Først anfører han, at der III, § 14 ikke er taget hensyn til denne adskillelse. Men det er at fordre for meget af Ciceros lette og hurtige, stundom afjaskede arbejde, at han altid skulde erindre, hvorledes han efter en græsk kilde et sted har fremstillet sagen. Derpå siger han, at § 9 slutter sig nöje til § 7. Men derved udelukkes ingenlunde muligheden af, at Cic. som en indskudt bemærkning kan fremføre den stoiske definition, som han ikke för har haft lejlighed til at give eller har glemt at anføre på rette sted. Endelig gælder den tredie indvending, at det hele er forvirret og sammenblandet af III, § 14 og andre steder, ikke mere dette end så mange af fremstillingerne, navnlig i 3die bog.

Idet jeg således beholder det hele uforandret og antager, at det virkelig skriver sig fra forfatteren, eller at vi i al fald nu

ikke ere istand til at komme sandheden nærmere, har jeg i det enkelte foretaget den forandring, som påbydes af samtlige codices, nemlig at udelade *καθῆκον* efter *commune officium*. Det er en konjektur af Pearcius, og jeg kan henvise til mine observ. crit. p. 11, hvor det dog urigtig hedder, at det findes i Bern. c. Jeg har dér ladet mig forlede af Orells ord: »ut videtur, ex Usterii collatione«. Meningen lider intet ved dets udeladelse, når det fastholdes, at Cic. ved *officium* uden nogen tilföjelse vil betegne *καθῆκον μέσον*, der af stoikerne ofte betegnedes ved *καθῆκον* alene, og at han ved det blotte *commune* (nl. *officium*) kortelig angiver *medium officium*. — Derimod har jeg ikke kunnet følge Heine i at foretage en rettelse imod håndskrifterne i § 7, hvor han efter Muthers konjektur skriver *quæ autem officiorum præcepta* for: *quorum autem off. præc.* Jeg er nemlig bange for, at denne rettelse er af samme art som de ovenfor nævnte, en rettelse af hvad forfatteren selv har skrevet. Logisk rigtigere vilde det vistnok være, om han havde skrevet *quæ*, da det følgende *ea* egenlig går på *præcepta*, ikke på *officia*; men unöjagtigheden er ingenlunde större, end at Cic. kan have begået den, og vi bør dog vogte os for at rette på hans stil[1]).

I, § 12 har Facciolati erklæret ordene: *ingeneratque in primis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt* for uægte, og Baiter, som i ed. Orell. alt. ikke har fulgt ham, gör det nu i sin sidste udgave, medens Heine og de øvrige

---

[1]) Med hensyn til stedet § 36, da har den af mig i observ. crit. p. 26 fg. efter Madvig fremstillede mening om stedets uægthed fundet alles bifald i det væsenlige, og det hele af mig som uægte indklamrede stykke er ligeledes indklamret af Baiter i Züricher udg. (hvor min begrundelse helt er optagen p. 650 fg.), af Heine, Gruber. Jeg skal derfor ikke her gentage, hvad jeg tidligere har skrevet, men kun tilföje, at når Unger (i Schneidewins Philologus IV, 375) og med ham Gruber vil beholde de sidste ord: *adeo summa erat observatio in bello movendo*, da er der lige så svag en grund dertil som når Könighoff (crit. et exeget. alt., Trier 1844, p. 22 fg.) vil udslette også det følgende indtil kap. XII (*equidem*). Exemplet er ganske vist ikke meget passende på dette sted, men det samme er tilfældet med mange af Cic.s exempler, som det næste § 38, hvorom s. Heines bem. p. 53 (ed. 3), der giver de samme grunde, som jeg tidligere havde anført, for at den af Unger forsvarede Sætning ikke kan beholdes. — Og hvad § 40 angår, da findes det hele ikke i de bedre codd.; kun Bern. c. har det sidste led, og det hele stykke er åbenbart sammensat og udskrevet af de to nævnte steder i 3die bog. Herom hersker der heller ingen uenighed blandt udgiverne.

nyere intet anstød have taget. Det her nævnte sætningsled passer vistnok ikke godt på dette sted, og i forbindelsesmåden er der noget bredt og ubehjælpeligt; men der er dog hverken ydre eller indre grunde til at nægte, at Cic. kan have skrevet således. — Det samme gælder om det strax efter (§ 13) lidt mere mistænkelige *præcipienti*, som Baiter i begge sine udgaver med Halm fordömmer efter H. Sauppes råd (»Cicero, si verba præcipere et docere jungere vellet, *aut præcipienti et docenti* scripsisset«). Når Heine erklærer det for meningsløst ved siden af de to andre ord, da indvender Gruber, at *præcipere* er det almindelige begreb, som indbefatter både *docere* og *imperare*. Jeg vilde hellere sige, især da det dobbelte *aut* kommer til, at Cic. efter sin sædvane har sat flere ord uden strængt at tænke på adskillelsen af begreberne, og derved er kommet til at bruge et mindre passende.

I, § 28. Her har Unger, hvem Baiter følger i den nyeste udgave, udførlig søgt at vise, at ordene: *nam alterum justitiæ genus adsequuntur, inferenda ne cui noceant injuria, in alterum incidunt; discendi enim studio impediti quos tueri debent deserunt* bør udstødes; men jeg kan lige saa lidt som Heine og Gruber antage disse sætninger for uægte. Grunden er her imidlertid en anden, nemlig håndskrifternes uoverensstemmelse, idet Bern. **c** viser en forsætlig rettelse af de ældres åbenbart urigtige form for talen; men hvis stedet skal beholdes og give en rigtig mening, da er denne rettelse nødvendig. Det nytter ikke med Pearcius og Heusinger at udelade *justitiæ genus*, som Gruber nu gör, eller med Baiter alene at udelade *justitiæ*, når man beholder *in alterum incidunt* med alle de andre codd. Foruden at *alterum* her er utydeligt, er der ingen modsætning mellem *adsequuntur* og *incidunt*, så at, hvis de bedre håndskrifters *in alterum incidunt* er rigtigt, da ligger fejlen i *justitiæ genus adsequuntur*, isteden for hvilket man ventede *injustitiæ genus evitant* eller noget lignende. Det er umuligt fra *justitiæ* i første led at tænke til et *injustitiæ* i andet led; heller ikke inddeler Cic. den positive retfærdighed i disse to dele, men kun den negative *injustitia*. For at få en hel og læselig text på dette sted er der således ingen anden udvej end at beholde den af mig engang optagne rettelse af Bern. **c**, som også Baiter har optaget i Züricher udg. efter Stürenburgs og Madvigs råd[1]).

---

[1]) For øvrigt har jeg nu med Manutius og de fleste nyere udeladt *in* foran

I, § 58. Atter her har man villet bortskære slutningen: *estque ea jucundissima amicitia, quam similitudo morum conjugavit.* Denne Facciolatis mening er nu genoptaget af Baiter, der erklærer disse ord for »aliena ab hoc loco«, medens han endnu i Züricher udg. har beholdt dem. Vel er *conjugavit* et sjældent ord hos Cic., men det er dog brugt af ham på lignende måde; og hvad tanken angår, da er den vistnok en gentagelse af hvad der er sagt i det foregående, men dels ikke anderledes, end denne forfatter ofte gör det, dels netop her med nogen grund, efter at cohortationes og objurgationes ere omtalte, for at vise, at similitudo morum gör venskabet jucundissima. — Heller ikke strax efter (§ 59) har jeg kunnet anerkende rigtigheden og nødvendigheden af at forkaste ordene: *et consvetudo exercitatioque capienda*, som ligeledes efter Facciolati fordömmes af Baiter i begge udgaver og af Heine. Sætningen indeholder den samme tanke, som kommer bagefter: *sed rei magnitudo usum quoque exercitationemque desiderat*, og passer altså kun her som en foreløbig angivelse af hvad der skal komme. Men ujævnheden er ikke större end at Cic. kan have skrevet således, og det følgende *sed* indfører kun en svag modsætning.

I, § 74 *et cupidi bellorum gerendorum*: disse ord har Sauppe bevæget Baiter (i begge udgaver) og Heine til at anse for uægte, fordi de, der »ere begærlige efter at føre krig« ikke kan siges »oftest at have søgt krig« uden en tautologi. Da Heusinger havde fundet det samme, vilde han for *cupidi* læse *callidi*, ligesom Ruhnken i Schneidewins Philol. V, 753 vilde have *periti* eller et lignende ord; men dette blev da det samme som ligger i det foregående *apti*; jfr. Bake i Mnemos. IX, 304. Det kan ikke nægtes, at der er noget tautologisk i udtrykket, da betingelsen indeholder omtrent det samme som det, der udledes deraf. Men hvorfor kunde Cic., der selv i sine taler ikke sjælden tautologiserer og ofte fremfører noget, som tankerigtigheden ikke tåler, når det blot tager sig godt ud, ikke her sige: »mange have ofte søgt krige af ærgærrighed, hvilket oftest er tilfældet med modige og höjt begavede mænd, især når de ere skikkede til krigsvæsenet og begærlige efter at føre krig«? At være »begærlig efter at føre krig« er dog ikke ganske det samme som »at søge krig af ærgærrighed«; det første betegner den krigerske,

---

inferenda, skönt det findes i alle hdskr. (undtagen cod. Palatin., »si fides est Grutero«).

som vil have krig for dens egen skyld, det andet den ærgærrige, som bruger krigen som middel til at skaffe sig berömmelse og magt. Om det ikke er stærkt fremtrædende, er her dog en modsætning mellem cupiditas gloriæ og cupiditas bellorum gerendorum, altså ingen fuldstændig tautologi, — men tilvisse en hverken klart eller skarpt udtalt tanke.

I, § 92. Det i slutningen korrupte sted (der ligesom flere lignende er uden variation i håndskrifterne og beviser, at alle vore kilder have et fælles udspring): *vivere simpliciter*, *fideliter*, *vere hominum amice* har ingen af de nyere udgivere kunnet udfinde noget helbredelsesmiddel for; thi Grubers forklaring, at *vere* forbundet med *amice* kan styre *hominum*, fortjener næppe at gendrives, og *vitæ*, som jeg med Orellius tidligere havde givet, er en mådelig rettelse. Enten er *vere* forskrevet eller der er udfaldet i det mindste ét ord. Der er da intet andet at göre end enten med Baiter og Heine at lade stedet stå hen som forvansket eller at optage Heines konjektur *generi*, der, hvad enten *vere* beholdes eller udslettes som det ord, der var forkvaklet fra generi, rigtignok er en noget voldsom rettelse, men som jeg dog har tilladt mig (med angivelse af usikkerheden) for at få en læselig text.

I, § 101. Her træffe vi atter en af Facciolati udtalt fordömmelse, der er godkendt af Baiter i ed. Orell. altera: »*ita fit* — *obtemperet* est sententia margini apposita ad significandum, quod est in sequenti periodo. *Omnis autem* — *descriptio officii* ex officii descriptione, quæ est in libro tertio de Fin. c. 17, consarcinata videtur. Si tollantur, quum sensa tum verba rectius inter se congruent«. Baiter har ligeledes i Leipz. udg. indklamret disse sætninger, uagtet Unger forsvarer dem, ligesom Heine og Gruber. Det gælder også her, at den logiske sammenhæng ikke træder klart frem; men deraf følger ikke strax, som Heine rigtig bemærker, at stedet er uægte, og vi vide med sikkerhed, at allerede Ambrosius læste stedet som vi nu har det (s. Ambros. de off. I. c. 47). Et par sproglige ujævnheder, på hvilke jeg har henledet opmærksomheden i anmærkningerne til stedet, kan her ikke være af den betydning; og at definitionen på pligt her kommer igen, kan være begrundet i, at vel skal driften adlyde fornuften efter den stoiske læres fordringer, men tillige efter pligtens almindelige begreb (non agere quicquam, cujus non possit causam probabilem reddere). Endelig synes

begyndelsen af § 103 også at vise, at det her omhandlede ikke kan undværes på dette sted.

I, § 153 har Baiter i begge sine udgaver betegnet ordene *deorum et* som en uægte tilsætning, efter Gernhard og med henvisning til § 20, hvor der dog kun er tale om justitia, ikke som her om sapientia; retfærdigheden angår ubestridelig hominum communitas et societas, men her behandler forfatteren efter stoiske kilder begreberne *φρόνησις* og *σοφία*, og da han her ikke har haft Panætios for sig (s. § 152), er fremstillingen atter noget uordenlig og springende, hvad sætningsbygningen på dette sted noksom viser. Stoikerne førte forholdet tilbage til en forbindelse mellem guder og mennesker (deorum et hominum communitas et societas inter ipsos; jfr. de Fin. III, § 64, Sext. Empir. adv. mathem. IX, 131), og de definerede *σοφία* som *ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ ἀνθρωπείων*, jfr. Tuscul. IV, § 57. Der er altså ingen grund til at udstøde de nævnte ord, hvilke Heine også forsvarer.

I, § 160. Unger har foreslået at udslette disse to sætninger: *Etenim cognitionem prudentiamque sequetur considerata actio. Ita fit, ut agere considerate pluris sit quam cogitare prudenter*, og Heine følger denne mening, medens Baiter i begge sine udgaver beholder det hele. Vi har her uimodsigelig atter en overflødig gentagelse og tilmed et noget utydeligt udtryk; men desto usandsynligere er det, at det skulde være tilföjet som en oplysende forklaring af en læser. Meningen kan ikke være andet end hvad der er udviklet § 19 og 153, så at det hele af den grund gerne kunde undværes. At Cic. har brugt udtrykket *considerata actio* viser, at han tænker ikke alene på *justitia*, der egenlig modsættes *cognitio prudentiaque*, men sætter dette i forbindelse med det nærmest foran omtalte *moderatio modestiaque*; og det er meget almindeligt, at han betegner den theoretiske dyd ved to ord (cognitio et prudentia). Hvad endelig udtrykket *sequetur* angår, da har jeg i kommentaren gengivet det ved: »indsigt og klogskab må have en besindig handling til følge, hvilken derfor, som det hvortil hint sigter, har större værd«. Denne slutning er uheldig opstillet; men at dette er forfatterens mening, viser den udførligere slutning § 153. Det er følgelig noget overilet at udslette disse to sætninger.

II, § 1. Her forholder det sig anderledes med Udeladelsen af ordene: *in quo tum quæri dixi, quid utile, quid inutile, tum ex utilibus quid utilius aut quid maxime utile*; thi her mangler

virkelig i de bedste håndskrifter (Bern. **a** og **b**, H og B) hele det sidste stykke fra *tum ex utilibus*, og disse sidste ord indeholde også det i sproglig henseende mest anstødelige, medens i den første del (*in quo — quid inutile*) egenlig kun *tum* vækker anstød, når intet andet *tum* følger efter, hvorhos ordstillingen *tum quæri dixi* for: *dixi quæri tum* er bestemt urigtig. Allerede Heumann og Facciolati vilde udelade det hele; og Gernhard gjorde opmærksom på, at det måtte betragtes som en i randen tilföjet bemærkning ved ordene *libro superiore*, ligesom *in quo* ikke kan henføres til *vitæ cultum* og *de quibus* til *hæc officiorum genera* i omvendt orden. Om nu end *de quo* kan gå på hele sætningen *ut — persequar*, er jeg dog også tilböjelig til at antage det hele for en uægte tilsætning, skönt jeg i udgaven ikke har tilkendegivet dette; men vil man med håndskrifterne beholde alene den første del, må *tum* udstødes. I den sidste del er det derimod påfaldende, ikke alene at der står *quid utilius* for *utrum utilius*, men også at forfatteren har sagt *maxime utile* for *utilissimum*; jfr. dog § 11. Cicero havde vistnok skrevet: ex duobus utilibus utrum utilius, ex pluribus quid utilissimum. Her har da også ikke alene Unger og Heine, men også Baiter i begge sine udgaver betegnet det hele stykke som uægte.

II, § 10. Her ere sådanne vanskeligheder tilstede, at de nyeste udgivere (Heine og Baiter i den sidste udgave) med Unger gribe til den udvej at erklære hele stykket *quicquid enim — sit utile* for uægte. Først må omtales *hæc tria genere confusa*, hvor der nu almindelig skrives *genera* efter de fleste og bedste codices, medens jeg med Bern. **c** har beholdt *genere*; dernæst har Heine tidligere fundet noget urigtigt ved *tria* og villet udslette dette ord, medens han siden, efter Ungers forsvar, beholder det. Det er nu sikkert nok, at der i forvejen ikke er nævnt 3 begreber, men kun 2, honestum og utile, så at *tria* først får sin forklaring i det følgende, hvor justum indføres. Når Heine nu beholder det, men udskyder det følgende, da mener han, at det ikke skal betegne de tre begreber honestum — justum — utile, da justum blot som mellemled ikke kan opstilles som særegent; han forstår da ved tria: 1) honestum quod idem utile sit, 2) honestum quod non utile sit, 3) utile quod non honestum sit. Men Cicero har i det foregående ingenlunde fremsat en sådan tredeling, at man uden videre kan forstå *hæc tria* derom. — En vægtigere indvending er vistnok den, at den begrundende sætning (med *enim*) slet ikke begrunder den af for-

fatteren gjorte adskillelse, men tværtimod søger at bevise identiteten. Hertil er imidlertid at svare — hvad jeg i anmærkningen til stedet også har antydet —, at når de ville bevise tre begrebers identitet, forudsætte de egenlig en anerkendelse af deres existens som forskellige begreber, hvilket Cic. har søgt at udtrykke ved at henpege paa forskellen mellem enheden i virkeligheden og adskillelsen i tanken (genere confusa cogitatione destinguunt). Dernæst er denne temmelig uheldige efterligning af den stoiske slutningsmåde ikke anderledes end oftere hos Cic., om han end ikke andensteds indfører justum som mellemled; jfr. de Fin. III, § 27; Tusc. V, § 45; Offic. III, § 35 (dog findes *justum* i forbindelse med *æquum* de Fin. III, § 71). Ved tilföjelsen af *quod qui parum perspiciunt* henvises til hovedtanken, ikke til slutningsformen. Endelig er det höjst usandsynligt, at en sildigere læser skulde have indskudt denne stoiske formel her ved en reminiscens fra de Fin. III, § 71. — Jeg tror da, at Cic. har villet sige (og virkelig har sagt): »mange filosoffer göre med en stræng sædelig betragtning for öje en begrebsadskillelse af de tre i virkeligheden uadskillelige begreber, idet de sige, at hvad der er retfærdigt tillige er nyttigt, og hvad der er sædeligt, er tillige retfærdigt; hvoraf følger at det sædelige tillige er nyttigt; men de der ikke kunne fatte begrebsadskillelsen af det i livet uadskillelige, komme derved ofte til at forvexle klogskab og snildhed med visdom.»

II, § 32. Her har Sauppe fremsat en gisning, som Baiter og Heine følge, men Bake (i Mnemos. IX, 306) og Unger forkaste. Den består i at udstøde ordene *voluntate benefica benevolentia movetur*, og derpå ved ligeledes at udslette *autem* efter det følgende *vehementer* (med en af de bedste codices, Bern. a) at danne en hel ny forbindelse af ordene. Sauppes motivering findes i ed. Orell. alt. p. 692. Han mener, at *fama et opinio liberalitatis* &c. ikke er forskellig fra voluntas benefica, hvilket det dog er, og finder *voluntas benefica* stødende, skönt lignende udtryk ere samlede af Hand, lat. St. p. 250; Nägelsbach, lat. St. p. 189; Seyffert Læl. p. 191. Endelig stødes han ved den ubehjælpelige gentagelse i *benev. capitur*, *benev. movetur*, *amor commovetur*. Ledet af hdskr.s udeladelse af *autem* kommer han til at danne følgende forkortede form for udtrykket: *secundo autem loco, etiam si res forte non suppetit, vehementer amor multitudinis commovetur*. Heine fastholder endvidere, at *benefica* kun kan siges om personer, i al fald ikke om den, der kun *vil* göre

godt uden at göre det, samt at *autem* er påfaldende. Idet jeg kan henvise til hvad Unger og Bake have sagt herimod, skal jeg tilföje, at vil man rette på Ciceros udtryksmåde og fremstilling, da kunde han ved at have skrevet som Sauppe foreslår at læse have udtrykt sig klarere og uden gentagende vidtløftighed; men vor opgave er ikke at bestemme, hvorledes forfatteren kunde eller helst burde have skrevet, men om han kan have skrevet således som hans ord ere os overleverede. Og her er da intet som strider imod Ciceros sprog, almindelige udtryksmåde eller fremstilling af tankerne. Her göres ikke en tredeling ved *maxime — secundo loco — autem*; det led, der tilföjes ved *autem*, er ikke en modsætning til det foregående, men, som ofte hos Cic., snarere en fortsættelse og videre udvikling af det sagte (omtrent «nemlig», jfr. I, § 11 og 17, III, § 15). Udtrykket i det hele er vistnok bredt og noget svævende, som så hyppig i disse bøger, idet *voluntas benefica* er = vol. bene faciendi; og gentagelsen af *movetur* ved *commovetur* er heller ikke så stødende, at stedet derfor tör anses for uægte. Cic. har efter min mening vel kunnet sige: «Lad os nu først af de nævnte tre ting se på forskrifterne om (at vinde) velvillie. Denne erhværves vel mest ved velgerninger; men dernæst vækkes velvillie også ved villie til at göre vel, om evnen just ikke strækker til; og mængdens kærlighed fremkaldes i höj grad netop ved navn for gavmildhed» osv. Her vendes tilbage til egenskaben (gavmildhed) i almindelighed, uden at der tages hensyn til, om den har midlerne til at vise sig eller ikke.

II, § 34. I slutningen af denne § er der atter en overflødig og besværlig gentagelse af hvad der er sagt omtrent med de samme ord kort i forvejen. Men denne bredhed er saa ejendommelig for forfatteren helt igennem, at vi ikke tör anse slige steder for uægte tilsætninger alene af den grund, især når der intet spor af anledning var for en læser eller afskriver til at göre sådanne tilföjelser. Ikke desto mindre har Pearcius erklæret ordene: *justitia sine prudentia multum poterit*, *sine justitia nihil valebit prudentia* for «adjecticia et futilia», hvortil Baiter i ed. Orell. alt. bemærker: «vide tamen, ne satis sit verba *justitia sine prudentia multum poterit* delere, quæ sane ad *quam ob rem* minime apta sunt.» Jeg kan ingen af delene billige. Ved *quam ob rem* samles til slutningen resultatet af betragtningen, og gentagelsen er kommet med for modsætningens skyld; og denne modsætning er den samme som kort i forvejen er

angivet: justitia sine prudentia og prudentia sine justitia. Skulde et af leddene ikke kunne tåles, da var det snarere det sidste end det første; thi det er en ordret gentagelse, medens det første er lidt forandret i formen. I ed. Orell. alt. har Baiter intet udslettet, men i sin nyeste udg. har han indklamret det sidste, uden at Unger eller Heine have fulgt ham.

II, § 88. På dette sted viser misligheden af den bortskærende kritik sig endnu stærkere, idet man for at kunne udelade ét led nødes til at udslette et andet dertil svarende stykke i det følgende, uden mindste hjemmel i håndskrifterne. Man stødtes af Ciceros distinktion *corporis commoda cum externis* og *externa cum corporis*, da det er aldeles tautologisk og ulogisk at skelne mellem en sammenligning af de to samme genstande efter som den ene stilles først eller sidst. Dette er vel rigtigt; men at Cic. har ment at betegne en forskel derved, viser de følgende exempler tilstrækkelig, idet der tilkendegives, at man fastholder det ene som noget givet, og derpå spörger, om det andet kan erstatte eller opveje det. Exempel på *corporis cum externis* er *valere* og *dives esse*, men på *externa cum corporis* er *dives esse* og *esse maximis corporis viribus*. Hvorfor har Cic. brugt *dives esse* i begge exempler? For at vise, at det i det ene tilfælde bör foretrækkes, i det andet tilsidesættes for et legemligt gode. Derfor tror jeg sikkert, at han har opstillet to tilfælde af det samme istedenfor ét. — Når Heine endelig finder *maximis c. viribus* anstødeligt, da behøver det ikke at betegne »athletiske Kræfter«; der er heller ikke noget meget usædvanligt i, at der fra *malis* må underforstås *velis* til *dives esse potius*.

II, § 28[1]). Medens de nyeste kritikere i almindelighed ere tilböjelige til at udslette, ere de enige i, at der her savnes noget foran ordene *quæ vacent justitia* eller måske rettere foran *vel etiam ipsius animi*. Baiter, som endnu i Züricherudgaven intet tegn har angivet på en lakune, har i sin sidste udgave fulgt Ungers forslag, hvilket jeg ligesom Heine må billige. Det går dog ikke an med Zumpt og andre (efter cod. Ubaldini, som det hedder) at skrive: *quæ vacent injustitia*, »ut e vacatione ju-

[1]) At jeg undertiden må gå ind på bortskærelse, derpå er III, § 24 et exempel, hvor jeg med alle de nyere anser den sidste del: *detrahere autem* -- *generis ejusdem* for uægte. Thi det er dog utroligt, at Cic. skulde anføre det som et bevis, der netop skal bevises, tilmed på et så ubelejligt sted. Det hele er sagt på rette sted kort i forvejen (§ 21) og må være indskudt her ved en fejltagelse.

stitiæ cogitetur justitia.» (hæc enim una *virtus*). Heller ikke kan vacare injustitia betegnes som en dyd, end mindre som omnium domina et regina virtutum. Lige så lidt går det an med Orellius og andre (efter nogle ringere codices) at skrive quæ *non* vacent justitia, hvorved den skæve mening fremkommer: sjælelige onder, som ikke ere uretfærdige (hvormed vi føle at der er forenet en retfærdig handling). Allerede Lambinus har da uden tvivl med rette formodet, at her må have stået omtrent som i § 25 [et rursus magis esse secundum naturam hominem homini prodesse quam omnia *commoda* percipere, vel externa, vel corporis,] vel etiam ipsius animi, quæ vacent justitia. Det er let at forstå, at afskriveren kunde springe over fra det første *corporis* til det andet *corporis*. Dette sted hører da til dem, der vise, at alle vore håndskrifter (af begge familier) oprindelig flyde fra samme kilde. Hvad stoikerne mente ved commoda animi, qvæ vacent justitia, ses af Stob. eclog. II, p. 146 *εὐφυίαν, προκοπήν, μνήμην, ὀξύτητα, διάνοιαν κτλ.*, altså alle ikke moralske fortrin.

III, § 29. *Minime vero; non enim mihi est vita mea utilior quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia.* Disse ord har efter Ungers forslag Baiter i begge udgaver og Heine erklæret for uægte, fordi der først siden (§ 30 *hæc ad judicandum sunt facilia*) gives svar på begge spörgsmål, idet der dertil slutter sig først en almindelig betragtning, og dernæst særlig spörgsmålet om Falaris besvares. Der siges også at være en modsigelse mellem de to besvarelser, da dér det ligefrem forbydes, som siden tillades under visse betingelser. Endelig mener Unger, at de her for uægte ansete ord passende kunne indskydes efter slutn. af kap. 5. Men at de ingenlunde passe der, hvor der slet ikke ventes et svar, har Baiter allerede bemærket. Mig synes det rimeligt, at Cic. virkelig har skrevet, som håndskrifterne give os stedet, uden at han kommer i modsigelse med sig selv, om han end taler noget frem og tilbage, hvilket vi, især i tredie bog, have temmelig mange exempler på. På spörgsmålet, om den vise under en hungersnød må tage føde fra en unyttig person, svarer han nej, fordi livet ikke må bevares ved at krænke moralen og retfærdigheden. Han fortsætter: «måtte da den gode ikke berøve en tyran og et umenneske sine klæder, for ikke selv at fryse ihjæl»? Herpå svares ikke strax, men først § 32 med jo! Imidlertid indskydes nogle bemærkninger om at det første benægtende svar dog

modificeres i visse tilfælde, når det almene vel, der er det höjeste mål, fremmes, og derfor må det andet spörgsmål besvares bekræftende. Nogen ligefrem selvmodsigelse er her da ikke, når man kun fastholder, at når det første spörgsmål opstilles i sin almindelighed med person imod person, kan det ikke besvares bekræftende, men der gives undtagelser i bestemte forhold. Og man vil let bemærke, at forfatteren bevæger sig med en svævende usikkerhed gennem hele undersøgelsen, fordi han af praktiske hensyn gerne vil gå på akkord med den strænge moral. Ellers vilde den stoiske lære slet ikke tiltale hans landsmænd.

III, § 94. Med forbigåelse af en del mindre udeladelser skal jeg omtale et större stykke her, som forkastes: *quid quod Theseus — — — Theseus in maximis fuit luctibus.* Baiter erklærer det hele for uægte efter at Valkenaer ad Eurip. Hippol. 887 dog kun vilde udslette ordene fra *cui quum tres opt.*; men hvis dette er uægte, mener Baiter også det foregående må tages med. Dette kan Unger og Heine dog ikke bifalde; og vi tör heller ikke udstøde hele exemplet, fordi det engang för er nævnt (I, § 32), fordi Cic. ikke ledsager det med en egen bemærkning, men strax går over til et nyt; thi betragtningen kommer bagefter. Man har også taget anstød af udtrykket *tres optationes dedit* (for: ter optandi facultatem, som det hedder Nat. Deor. III, § 76), skönt lignende udtryk kan påvises [1]). Endvidere henpeges på den skødesløse sætningsbygning og vexlen af subjektet. Men når vi atter her erindre, at forfatteren skrev dette uden at anvende stor omhu, og der i og for sig intet er at indvende mod exemplets passelighed, synes det dog alt for dristigt at forkaste det her. Noget ganske andet er tilfældet med stykket I, § 36 og § 40, hvor såvel de ydre som de indre grunde ere langt stærkere.

III, § 96. Her har Unger først søgt at vise, at hele stykket *Ac de prudentia quidem* til slutningen af § *moderatione continentiæ et temperantiæ* var en uægte tilsætning, og Baiter har i begge sine udgaver fulgt denne anvisning. Andre udgivere, som Heine vil derimod ikke gå ind derpå. — For ret at forstå den betragtning, der søges gjort gældende, må vi gå lidt længere tilbage i udviklingen. Gangen i 3die bog, hvor Cic. roser sig af at være original, er meget forvirret; der er idelige gentagelser

[1]) så kunde man lige så godt stødes ved *quo optato impetrato.*

og afbrydelser, afvexlende rhetorisk bredhed og sofistisk spidsfindighed, og om hovedspörgsmålet bevæger forfatteren sig bestandig i en kreds uden at komme til midtpunktet. Denne planløshed viser sig slående her, hvor det — først henimod slutningen af undersøgelsen — angives, at her ligeledes er fulgt inddelingen i de fire kardinaldyder, og at de to af dem (prudentia og justitia) nu ere behandlede. Der fremkommer derved den höjst besværlige gentagelse, at efter slutningsordene i § 95 *ac de iis quidem quæ videntur esse utilitates contra justitiam simulatione prudentiæ satis arbitror dictum* nu kommer: *ac de prudentia quidem, quam volt imitari malitia itemque de justitia, quæ semper est utilis, disputatum est.* Mod den almindelige antagelse, at kollisionstilfældene mellem utilitas og prudentia behandles §§ 40—70, mellem utilitas og justitia §§ 70—95 kan indvendes, dels at forfatteren i det tilfælde vilde have udtrykt sig anderledes § 71 end han har gjort, dels at så godt som alle exemplerne kunne henføres til begge dele. Men om behandlingen af disse to dele end er uadskillelig sammenslynget, indeholder dette dog ingen grund til at udskyde de her omhandlede sætninger, hvorved al overgang til omtale af fortitudo og temperantia vilde mangle. *Virtutis inimica* kan ikke betegne *fortitudinis inimica*, og selv om så var, blev meningen fejlagtig, jfr. Heines bemærkning. Når det endelig § 116 udtrykkelig hedder *restat quarta pars*, må her nødvendigvis den 3die del begynde. Jeg er således enig med Heine i betragtningen af dette sted.

III, § 107. Begyndelsesordene her: *est autem jus etiam bellicum fidesque juris jurandi sæpe cum hoste servanda*, som hidtil ikke havde stødt nogen, har Unger nu erklæret for uægte, hvilket Baiter i sin nyeste udgave har antaget og ligeledes Heine, medens ed. Orell. alt. endnu intet angiver derom. Jeg nægter ikke, at disse ord også ere mig meget anstødelige 1) fordi her slet ikke er tale om krigsfjender (*hostis*) men om *infidelis*, 2) fordi de komme forstyrrende ind i sammenhængen, som ved deres udeladelse bliver god, 3) fordi ordet *sæpe* omtrent er meningsløst; thi jus bellicum bør altid overholdes, og eden, der er svoret til en fjende, ligeledes, efter Cic.s egen mening. Exemplet om Regulus, der idelig foresvæver forfatteren, kunde måske have bevæget en eller anden til et sådant indskud; men Cic. kunde dog næppe have fremført en så umotiveret ytring på et sådant sted.

III, § 112. *Atque hic T. Manlius — — — — severus in filium*: hele dette stykke har Baiter i begge sine udgaver efter Ernestis opfordring betegnet som en uægte tilsætning, skönt det findes i alle håndskrifter og Nonius anfører den første halvdel deraf. Jeg antager, at det forkastes med urette; thi dertil er det ikke nok, at det gerne kunde være borte og her egenlig ikke hører til sagen. Thi Cic. benytter ofte lejligheden til at fremhæve store træk af forfædrene; desuden hørte dette til de bekendteste af alle og giver et stærkt vidnesbyrd om den gamle romerske disciplin og respekt for loven, hvilke Cic. bestandig lovpriser. I sproglig henseende ser jeg heller ikke, hvad der bestemt skulde tyde på en interpolation, når vi huske på, at det hele kun er en kort, i forbigående henkastet antydning. Hverken Unger eller Heine har vovet at udstøde disse fire linier.

III, § 113. *ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, novem revertisse dicit, re a senatu non impetrata, unum ex decem, qui paulo post quam egressus erat e castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse.* Således skriver jeg endnu, ligesom Baiter i Züricherudg. og Heine. I alle de bedre håndskrifter (undtagen Bern. **c**) findes kun: *ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, egressus e castris redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse.* Dette synes vistnok at indeholde tilstrækkelig grund til at antage cod. **c** for interpoleret her; men på den anden side må der dog indskydes noget i denne kortere læsemåde for at få fuldstændig mening deraf. Unger har derfor optaget *unum qui* foran *egressus.* Hvilken af delene der er det rigtigste, er tvivlsomt, og tvivlen hæves ikke ved at se hen til det åbenbart heraf sammenskrevne stykke I, § 40; skönt dette sted derefter at dömme snarere må have haft den længere end den kortere form. I den længere form er der vistnok nogen bredhed, navnlig gentagelsen af *ex decem*, men ellers intet, som kunde forhindre i at antage det for Cic.s ord; og man må da være varsom med at forkaste det givne, især da en udeladelse her er nok så tænkelig som en tilföjelse, og da den kortere form i håndskrifterne er korrupt og må suppleres.

III, § 114. Hele denne § vilde J. M. Heusinger udelade som uægte både på grund af form og indhold. Det er rigtigt nok, at ved denne mellemkommende fortælling splittes det sammenhørende, thi i § 115 vendes atter tilbage til den forrige begivenhed; ligeledes oplyses herved egenlig noget andet end det,

der skal oplyses, nemlig at nytten bør tilsidesættes for det moralsk rette, så at dette exempel rettere havde sin plads mellem § 47 og 48. Men dels må det erindres, at Cic. ofte knytter det ene exempel løst til det andet uden sammenhæng, blot ved en ideassociation, dels (hvad der her får stor betydning), at Polybius, af hvem begge beretninger ere lånte (af VI, 56 fg.) og næsten ligefrem oversatte, har dem i sammenhæng, så at Cic. uden tvivl har skrevet dem ud tilsammen, da de begge ere lærerige og stå i historisk forbindelse. Han vender da tilbage til den første fortælling med *Acilius autem* — —, hvorved han knytter en anden beretning til Polybs og slutter dermed. Endelig må det påagtes, at også Nonius har störste delen af dette stykke. Jeg kan derfor ikke følge Baiter, som i begge udgaver vil have stykket udslettet. Heine har ligeledes beholdt det, og Unger, som ellers er så tilböjelig til at bortskære, forsvarer denne §'s ægthed meget ivrig l. c. p. 103—5.

Til disse exempler på den nyeste tids bortskærende kritik skal jeg endnu kun föje nogle prøver på den samme lyst til at udelade enkelte ord, som af en eller anden grund mishage. For ikke at blive for vidtløftig skal jeg indskrænke mig til nogle steder af 2den bog, skönt lignende findes også i de to andre bøger.

§ 26 vil Heine udslette *Alexander* uden nogensomhelst gyldig grund; thi det findes i alle håndskrifter, der er ingen grund, hvorfor Cic. ikke skulde kunne have skrevet således, og det er desuden en bekendt, af forf. yndet form mellem *is* og et navn at indskyde en relativ sætning; endvidere er det længere siden at denne person er nævnt, så at det ikke engang er overflødigt at gentage navnet; endelig er der så mange bekendte mænd af dette navn, at det passer vel at sige *is Alex., qvem modo dixi.* Denne udeladelse er heller ikke foretaget af nogen anden udgiver.

§ 31. *alio libro dictum est, qui inscribitur Lælius*: de tre sidste ord har Baiter forkastet med Guilielmius, idet han bemærker, at hvis Cic. havde tilföjet dem, vilde han have skrevet ikke alio libro, men *eo* libro, som Divinat. II, § 1, medens det ovenfor § 6 hedder *quod alio quodem libro fecimus*, jfr. § 60. Dette billiger Heine og tilföjer, at da bogen tilstrækkelig er betegnet ved *de amicitia*, ere disse ord overflødige. Men alle

håndskrifter har dem, og fordi de kunde være borte, er det ikke just givet, at Cic. ikke har tilföjet dem; endelig er der intet i vejen for, at en relativ sætning, der indeholder en navnebestemmelse, kan föjes til *alius*. Denne rettelse synes mig at høre til de uberettigede forsøg på at rette forfatterens ord. Det forekommer mig tværtimod ret naturligt, at han efter at have nævnt bogen ikke ved navn, men kun sagt, at han har behandlet amicitia i en anden bog, tilföjer navnet på denne bog, og det behøver sikkert ikke at være en grammatikers belærende glosse, der er indkommet i texten.

I § 33 har jeg heller ikke turdet udslette *et fidis* med Facciolati, Pearce, Baiter og Heine. Der anføres, at her kun tales om betydningen af justitia og prudentia og at derfor *fidis* er uvedkommende, at *fides*, som kommer kort efter, lyder ilde efter *fidis*, og at indskydelsen rimeligvis skyldes Ambrosius's parafrase Offic. II, c. 8 facit enim justitia, ut nullus sit fraudis metus. Herimod kan indvendes (foruden at det findes i alle codices), at Cic. i denne betragtning (§§ 33—34), som han begynder med *fides ut habeatur* og fortsætter med *ita fides habetur*, gentagende *ad fidem faciendam*, ved justus nødvendig tænker sig den der tillige er *fidus*, hvorfor han her, som så ofte, betegner ét begreb med to ord, og at modsætningen helt igennem er mellem klogskaben, der let bliver til underfundighed og træskhed, og retfærdigheden, der tillige er troskab og pålidelighed. Stringentere vilde det være blot at modsætte de to ord; men vi må ikke forlange en sådan stringens i dette skrift.

§ 40. *Bardulis, Illyrius latro*: her vil Baiter og Heine stryge ordet *latro*. Jeg tilstår, at jeg ikke kan indse, med hvilken ret, med mindre det skulde være for modsætningens skyld til *Viriathus Lusitanus*, at *Bardulis Illyrius* vilde være smukkere. Men her er netop tale om *latrones*, og begge disse personer anføres som exempler derpå, skönt de vare mægtige mænd; af Diodor kaldes endog den førstnævnte konge, og den anden slog fem romerske hærførere. Men vi vide, at Romerne ikke vare så høflige i benævnelsen af deres modstandere, og i virkeligheden vare disse mænd førere af rå og vilde bander, som kun førte guerilla.

§ 48. *contentio orationis*. Bevæget af Fleckeisen, hvem også Baiter og Heine følge, har jeg i min ny udgave skrevet [*orationis*] som mistænkeligt. Siden er jeg dog bleven betæn-

kelig derved og tror, at jeg hellere burde have beholdt ordet uden videre. Vel kalder nemlig Cic. den anstrængte, offenlige tale *contentio* alene eller *oratio*, modsat *sermo*, ikke *contentio orationis*, hvilket betyder enten »anstrængelse ved talen» eller den rhetoriske figur, der forklares ad Herenn. IV, 15; men det kan dog vel være, at han her, hvor begrebet forklares, har udtrykt sig således som codices har; jfr. nedenfor *quæ cum contentione habetur oratio.*

§ 64. *Cimonem Athenis etiam in suos curialis Laciadas hospitalem fuisse.* Her har Heine og med ham siden Baiter erklæret først *Athenis* for en uægte tilsætning, fordi derved kun kunde betegnes hans gæstfrihed i Athen, medens her tværtimod skal beskrives hans gæstfrihed på hans villa udenfor byen, på landet. Men *Athenis* behøver ikke strængt at henføres til omsagnet alene, men står nærmest ved *Cimonem* (omtrent = Cimonem Atheniensem), altså henhørende til dette eller til sætningen i det hele; tilföjelsen og det netop i den valgte form synes mig forklarlig deraf, at Cic. her efter Theofrast anfører et fremmed exempel, fordi han måske intet nærmere havde ved hånden, og derfor ved *quidem* betegner, at sådant fandt sted i Athen, om ikke andensteds. *Athenis* behøver heller ikke udtrykkelig og udelukkende at betegne byen, men kan være almindeligere »blandt Athenienserne». Dernæst vil Baiter (og Heine er ikke utilböjelig til det samme) udelade *Laciadas* som en overflødig tilföjelse til *curialis*, fordi der strax efter følger *quicumque Laciades.* Men det er dog ikke nogen tilstrækkelig grund til udeladelsen, der forekommer mig temmelig vilkårlig.

§ 75. *Italicum* foran *bellum* har Baiter i begge sine udgaver betegnet som uægte, efter Bake, Schol. hypomn. IV, p. 196. Her er nogen forvanskning i et par håndskrifter (B: tantum *iliacum* bellum; Bern. **b**: tan*ti militari cum* bellum), men åbenbart sådan, at det let ses, at det er forskrevet for *italicum.* Hvilken anden grund der er til at forkaste ordet, ser jeg ikke. Krigen burde dog helst betegnes nærmere, og den givne benævnelse er almindelig ved siden af bellum *sociale.*

Endelig skal jeg give nogle prøver pa omstilling af forskellige stykker, hvilket især Unger har forsøgt, enkelte gange

med held [1]), men i de fleste tilfælde, efter min mening altfor vilkårlig, dristig og unødvendigt.

I, § 30 vil Unger omstille sætningen *est enim difficilis cura — — — de nobis judicamus* således, at den kommer til at stå foran den foregående sætning *quoniam igitur-judicare.* Dette har jeg lige så lidt som nogen af de nyere udgivere kunnet billige, uagtet her ganske vist er noget forstyrret i sammenhængen. Thi den begrundende sætning *est enim* — — er egenlig ikke på sin plads og giver kun mening ved at henføres til det nærmest forangående indskud *nisi nosmet ipsos valde amamus.* Det er da denne omtale af egenkærligheden, der har givet forfatteren anledning til at indskyde den bemærkning: «thi (på grund heraf) er det vanskeligt at se på andres bedste.» Som en modsætning hertil falder den bekendte sætning af Terents ham ind, navnlig i anledning af ordet *alienus*; men den må derfor indledes med *quamquam*; hvorfor han atter vender tilbage til tanken ved *sed tamen.* Når man opfatter tankegangen således, går den vel noget frem og tilbage, men ligner dog Cicero så meget, at han må antages at have kunnet skrive således. Ved Ungers omstilling opnås vel, at tanken ikke afbrydes så betydeligt, idet det forstyrrende indskud skaffes bort; men ved at stille det foran sætningen *quoniam igitur* — og altså sætte det i forbindelse med den foregående omtale af theoretikerne og eneboerne passer det heller ikke, da deres anskuelse ikke skal begrundes og forsvares som berettiget.

I, § 45. Unger foretager her den omstilling, at ordene *ad nostras utilitates officia ante conlata* flyttes frem foran *communitas ac societas vitæ.* Lige så lidt som Baiter kan jeg bifalde denne omstilling. Cic. vilde måske mere korrekt have valgt denne anordning, da det, han har stillet sidst, angår modtageren, der skal være værdig til velgerninger, altså *mores, animus erga nos, officia ante conlata*, hvorefter kommer det hensyn for giveren, der skal tages til retfærdighed (*communitas ac societas vitæ*); men *officia ante conl.* er dog noget forskelligt, ikke en personlig

[1]) Meget heldigt er uden tvivl hans forslag angående omflytning af slutningen af 2den bog (hvad der hidtil stod som § 90) hen til slutningen af § 87, hvor det efter hele sammenhængen passer aldeles, medens det på det sted, hvor codices har det, er ganske uvedkommende og forstyrrende. Jeg har med de øvrige nyeste udgivere ikke betænkt mig på at følge ham.

egenskab hos modtageren, som de to først nævnte, men kun handlinger af ham. Dette er måske grunden til den valgte stilling, og ved at forandre den kommer man til at rette Cic., ikke til at gengive hvad han har skrevet. Heine følger dog her Ungers forslag.

I, § 92 er ganske af samme slags: *quæ primum bene parta sit, deinde augeatur ratione, diligentia, parsimonia, tum quam plurimis modo dignis se utilem præbeat*, idet det andet led (med *deinde*) som i alle håndskrifter står sidst, er stillet foran det tredie led (med *tum*). Uagtet både Baiter og Heine have foretaget denne omstilling, kan jeg ikke tro på dens nødvendighed eller tilladelighed. Når der først siges, at den stående orden i udtrykket er *primum-deinde-tum*, da nægter jeg ikke, at det er det almindelige: men hvad skulde vel være til hinder for at sige: *primum-tum-deinde*, da ingen af de to sidste partikler i og for sig indeholder noget som byder, at den ene skal stå foran den anden? Og når det dernæst hedder (og dette er uden tvivl den vigtigste grund til omstillingen), at efter erhværvelsen først kommer forøgelsen, dernæst anvendelsen, da er dette vel rigtigt, og således kunde Cic. måske også rigtigere have stillet det; men det er ingenlunde nødvendigt, og vi have allerede oftere set, at Cic. lige så lidt som så mange andre gode forfattere altid følge en sådan nöjagtig orden. Endelig må der også tages hensyn til hvad der følger efter: *nec libidini potius quam liberalitati et beneficentiæ pareat*, hvilket står i modsætning både til den gode, nyttige anvendelse og til den fornuftige, omhyggelige forøgelse, altså ikke mere til det ene end til det andet af de foregående led.

I, § 153. Efter at denne § nu af alle nyere udgivere er ordnet med hensyn til interpunktion og sætningens fordeling således som var angivet af Madvig ad Fin. III, § 35 (ed. I. p. 408, ed. 2. p. 404) og af mig nærmere udført i Observ. crit. p. 8, har Baiter nu i begge sine udgaver og Heine optaget en forandring af C. Scheibe (i Jahns jahrb. f. phil. 81, p. 374), hvorved *rerum* flyttes fra actio frem foran *naturæ*, fordi »naturen« af Cic. gerne kaldes rerum natura, og fordi actio rerum er overflødigt istdf. blot actio. Heine tilföjer, at her ikke er tale om naturvidenskab, hvilket *naturæ* vilde betyde, men om betragtning af tingenes væsen overhovedet, historien med indbefattet, altså res divinæ et humanæ. Strax efter (§ 154) bruges rigtignok *rerum natura*; men dér menes det konkrete begreb »universet«,

den fysiske verden; her menes ved *natura* det abstrakte, tingenes væsen og egenskaber, altså «naturbetragtning»; her vilde altså tilföjelse af *rerum* være upassende. På den anden side er *actio rerum* ikke noget urigtigt udtryk (der desuden er brugt af Seneca, Dial. VIII, 5, 1), da her skal betegnes *res* agere, den praktiske virksomhed som fører til et resultat. Jeg kan iøvrigt henvise til Ungers udvikling, hvori codices's læsemåde forsvares.

II, § 33 har Baiter med Pearcius stillet *ex*, der i codd. findes foran *superioribus libris* ned foran *quibus perspici potest.* Det indrömmes, at *ex* her er usædvanligt forbundet med *præcepta sunt* istdf. præcepta *peti possunt*, ligesom I, § 15 *ex ea parte* forbundet med *inest.* Det er derfor muligt, at *ex* er urigtig indkommet her (fra den foregående endelse *-es*), men udtrykket er dog ikke så hårdt som det andet nævnte; og der er ingen grund til en omstilling, da *ex* slet ikke behøves ved *quibus.* Heine har derfor også med rette beholdt håndskrifternes læsemåde.

III, § 67. Alle codices mangle her ordet *omnes*, som alle nyere udgivere have indskudt som nødvendigt (Baiter mener, at det lettest kunde være udfaldet efter *non*, når det var skrevet ved en forkortelse). Unger har dog nu villet forsvare håndskrifternes læsning ved at antage en omstilling, hvorved sætningen *sed hujusmodi—diligentes* flyttes ned efter hele det anførte exempel til slutningen af § (efter *teneret*). Derved blev det alligevel en bemærkning om reticentia, hvad det er i forvejen, og *omnes* kan lige så lidt da undværes, da det sidste exempel er af samme art som det foregående, og *quæ autem possunt* er ikke en almindelig modsætning til reticentiæ, men til det slags reticentiæ quæ *non* possunt. Det følgende exempel om M. Marius Gratidianus hører ganske vist heller ikke til dem, quæ possunt comprehendi, men Cic. kommer det ihu bagefter og anfører det da efter sin bemærkning. Det er dog af en anden beskaffenhed end det første, der er en ligefrem svig ved fortielse, medens dette er et kapliøst formalitetsspörgsmål.

III, § 82. *quid enim interest, utrum ex homine se convertat quis in beluam, an hominis figura immanitatem gerat beluæ?* Baiter erklærer denne sætning for uægte, Unger vil flytte den til slutningen af § (efter *capitalis Eteocles — exceperit*). Her er ikke tale om *immanitas* eller glubende vildhed i det foregående, men kun om uredelighed; men i slutn. af § tales også kun om

herskesyge og tyranni, så at dette udbrud heller ikke passer dér. De tidligere udgivere have ikke stødt an derved, og det kan vel være, at Cic. her er kommen i en rhetorisk pathos og ved bestandig at forstærke udtrykket har sagt, at den der ganske tilsidesætter fides og justitia derved forvandler sig til et umælende og vildt dyr. Ved omstillingen tror jeg i det mindste ikke, at der vindes noget.

Spredte iagttagelser vedkommende de oldengelske digte om Beówulf og Waldere.

Af *Sophus Bugge.*

II.

Beówulf.

I digtet er **Beówulf** både navn på en dansk konge af Skjoldungernes æt og på den egentlige helt, den gautske kjæmpe. De i digtet besungne sagn om Daner og Gauter er oprindelig vistnok danske sagn, som kan være komne til England i 7de eller 8de århundred (Jessen undersögelser til nordisk oldhistorie s. 48). Da nu de to mænd, som bære navnet *Beówulf* efter selve digtets vidnesbyrd havde sit hjem i det skandinaviske Norden, hvorfra også sagnene om dem må være vandrede ud, så må *Beówulf* være et nordisk navn eller omdannelse af et sådant. Grundtvig har först [1]) jævnfört den tilsvarende nordiske form *Bjólfr*, hvilket navn bæres af en landnåmsmand fra Vors (Ísl. ss. I, 249. 252). Men det samme navn kan påvises på flere steder som norsk og höres endnu i Norge. I Dipl. Norv. VI nr. 636 (år 1504) forekommer en mand i Sætersdalen ved navn *Bywff. Wlffsson* (skrevet således 3 gange); i Dipl. Norv.

[1]) Se Brage og Idun IV s. 500. Henvisningen til *Bjólfr* skyldes ikke, som Müllenhoff i Haupts zeitschr. XII, 284 ytrer, Bachlechner i Haupts zeitschr. VIII, 208.

VI nr. 656 (år 1512) omtales samme mand, og dèr skrives navnet *Byw*, ligeså i Dipl. Norv. VII nr. 672 (år 1529), hvor der skrives *Bywger*; hans bedstefader er det måské, vi finde nævnt *Biufuer Vlfsson* i Dipl. Norv. VII nr. 375 (år 1423) ligeså i Sætersdalen; samme brev nævner *Sueinunger Biufsson* og *Gunnilder Biufsdotter* (dativ). Dipl. Norv. I nr. 785 (år 1443) har *Swenunger Biughsson* som lagrettemand i Telemarken. I Dipl. Norv. VII nr. 787 år 1557 (om en gård i Fyresdal, nabobygd til Valle i Sætersdalen) nævnes *Biuff* (gen. *Bius*) *Haluorszon*, samme mand i Dipl. Norv. VII nr. 793 (år 1560) *Biu* (gen. *Bius*) *Halffuorson*; i sidstnævnte brev nævnes også *Biu Anonson*. I Dipl. Norv. VII nr. 794 år 1561 (fra Valle i Sætersdalen) *Toruill Biuffson*. Endnu bruges mandsnavnet *Bjug* i Sætersdalen (Ivar Åsen i Folkevennen IV s. 280).

Man kunde herefter tro, at den oprindelige form af dette i Sætersdalen og nabobygden brugelige navn var *Bjúgr* d. e. den krumböiede. Men dette bliver allerede betænkeligt derved, at det ældste diplom (fra 1423) skriver *Biufuer* d. e. *Bjúver*, og det modbevises vistnok derved, at vi Dipl. Norv. II nr. 691 (år 1426 eller lidt för) s. 518 finde *Thomos Biubson* på Orknö. Den oprindelige form må derfor være *Bjúlfr*: i Sætersdalen bruges mange med *úlfr* sammensatte navne, i hvilke *l* er faldet bort, og den samme udtale kan i stedsnavne påvises fra Orknö, således *Hrólfsey* nu *Rousay*, *Gjálpandisey* nu *Shapinsay*, *Kolbeinsey* nu *Copinsay*, *Kálfey* nu *Cavay* (Munch beskrivelse over Norge s. 206).

Når *Bjúver*, *Bjúv* er blevet til *Bjúger*, *Bjúg*, så er det samme lydovergang som i *stoge* (i Robygdelaget, Telemarken) for *stofa*, *frúge* (tildels i Telemarken) for *frúva*. I *Bywff*, *Byw*, *Bywger* betegner *y* ikke vokalen *y*, men halvvokalen *j*, ligesom f. eks. i *Syolestade* Dipl. Norv. I nr. 985[1]).

Da det oldengelske navn *Beówulf* er en gjengivelse af det nordiske, som vi i Norge finde i formerne *Bjólfr*, *Bjúlfr*, så synes det ikke, som Kemble Beowulf II s. XIII og Müllenhoff i Haupts zeitschr. VII, 411 ff. mente, at kunne forklares af oldsaks. *beo* (gen. pl. *bewó*), *bewód*, middelnederlandsk *bouw* indhöstning, ti denne forklaring lader sig ikke overföre på det nordiske navn.

Derimod er den af Grimm mythol. 344, Simrock Beowulf s. 177

[1]) I navnefortegnelsen til Dipl. Norv. VII gjengives navnet ved *Byulf* (*Biulf*, *Biug*); det vilde rettere gjengives ved *Bjulv* (*Bjug*).

og Müllenhoff nu i Haupts zeitschr. XII, 283 f. fremsatte udledning af *beó*, oldn. *bý* en bi formelt mulig, men fra betydningens side, som mig synes, höist usandsynlig.

Efter Müllenhoff er *Beówulf* 'ein held und krieger im geist und sinn oder von der art des *Beówa*', og i *Beówa* finder han en 'bienengott oder bienenvater'. Men hvorledes skal slig opfatning kunne være mulig ved et nordisk navn? hvor er hos vore forfædre et spor — endog det svageste — af en sådan bigud? eller endog kun af forestillinger om biavlen, som kunde sættes i forbindelse dermed?

Man har ret til at stille *Beówulf Bjólfr* i række med andre mandsnavne. Jeg tror da, at man tör forstå *Bjólfr* som en sammendragning af *Bæjólfr*, *Býjúlfr* af *bær*, *býr* gård, ligesom *bæjar* blev til *bjár*; med hensyn til förste leds betydning kan jævnföres mandsnavnene oldn. *Húsbjörn*, oldtydsk *Haimulf*, *Gardulf*. Denne forklaring kan ikke gjendrives derved, at Oldengelsk ikke har et til oldn. *bær*, *býr* svarende ord. Englænderne tillæmpede det nordiske navn efter sit eget sprog; navnets etymologi må söges ikke i det sprog, som har optaget det, men i det, fra hvilket det er optaget. På samme måde er det nordiske navn *Hákunn*, *Hákon* (af *hár* höi og *konr* en ætling) i Beówulfdigtet omsat til *Hæðcyn*, der ikke skal etymologisk forklares af Oldengelsk.

Hvis Beówulf er det nordiske *Bjólfr* for *Bæjólfr*, så giver navnet ingen stötte for mythiske opfatninger; det kan fra först af have været brugt som rent menneskeligt navn. Kemble (The Saxons in England I s. 416) og siden Müllenhoff i Haupts zeitschr. XII, 282 ff. har gjort opmærksom på, at et engelsk diplom fra 931 (Kemble cod. dipl. nr. 353) omtaler *Beówan hamm* i nærheden af *Grendles mere*, og deraf vistnok med rette sluttet, at den kjæmpe, som fældte Grendel, i det engelske folkesagn også kaldtes *Beówa*. Ligeså kaldes skjoldungen *Beówulf* i engelske slægtrækker *Beáw*, *Beo*, *Beowinus* (jfr. Kemble Beowulf II s. XII f.). *Beówa*, *Beó* synes rettest med Stark (die kosenamen der Germanen i sitzungsberichte d. kais. akad. d. wiss. philos.-hist. cl. 52ter bd. Wien 1866 s. 276) at opfattes som forkortning af *Beówulf*, ligesom *Ceólric* kan blive til *Ceóla*, *Cúðulf* og *Cúðwine* til *Cúða* [1]).

---

[1]) De forsög, Grein i jahrbuch für roman. u. engl. litt. IV s. 278 gjör på at knytte Beówulfs, Beáws navn til stedsnavnene *Bohus* (*Bágahús*), *Bjorlanda*, tiltrænge ikke hos nordiske læsere nogen gjendrivelse.

244—245 (485—487):
nu hér cúðlicor cuman ongunnon
lindhæbbende.

Alle udgivere forbinde *cuman ongunnon* 'begyndte at komme' d. e. landede. Jeg forstår heller *cuman* som nom. plur. af *cuma* (advena, en fremmed); fremmede krigere må her være mente, og dette bör da også helst have fået sit bestemte udtryk. *cuma* bruges om Beówulf 1806 (3605). *cuman* 'fremmede' giver en god modsætning til *cúðlícor*, ti at optræde *cúðlíce* vil sige 'på en måde som gode kjendinger og venner pleie at optræde'; jfr. *grêtan eode cuman cúðlíce* Genesis 2431. *onginnan* forstår jeg her som 'gå frem' 'optræde'; på lignende måde er det brugt Waldere II, 23 (103). *cuman ongunnon* 'begyndte at komme' synes derimod her et mindre naturligt udtryk. *lindhæbbende* kan ligesåvel bruges adjektivisk som substantivisk.

249—250 (496—497):
nis þæt seldguma
wǽpnum geweorðad.

Det synes mig klart, at der må skrives *seldguma* som ett ord, og at dette her må være et nedsættende udtryk. Nærmest ved det rette er Heyne i 2den udgave kommen, når han forklarer: '*seld-guma* ist hier offenbar der gemeine Mann, der nur ein *seld* besitzt, im Gegensatze zu dem edeln, der einen *hof* zu eigen hat'; han jævnförer dermed mht. *húsman* incola, paganus, nht. *hausmann* der modsættes *hofmann*, fris. *húsmon*, der modsættes *hera*.

Men denne forklaring lægger ind i *seld* en særlig betydning, som ikke kan påvises: det skal være betegnelse for det sted, som en mand af lavere stand eier, men *seld*, *sæld* bruges tværtimod netop om kongshallen, således i Beówulf 1280 (2553). *seldguma* 'salmand' vil efter min mening sige 'en mand, som holder til i en hövdings sal', en mand som er trådt i en hövdings tjeneste; det samme er *selesecg* Grein bibl. I s. 239 v. 34 (Thorpe cod. Exon. p. 288). *seldguma* svarer til oldn. *húskarl* (jfr. også *heimamaðr* og de danske runestenes *heimþegi*); huskarlenes flok kaldes *saldrótt* Hávamál 101, tjenestekvinder *salkonur* Sigurð. in skamma v. 50. Strandvogterens ytring udsiger altså: manden med de prægtige våben er ikke i en hövdings tjeneste, han er selv en hövding, hvis hans åsyn ikke lyver.

I oldeng. *seld* er vistnok to forskjellige ord flydt sammen.

Hvor ordet bruges som i Beów. 1280 (2553) *geond þæt sæld swǽfon*, må det stå i forbindelse med *sele* og hunkjönsordet *sælð* (mansio, domus). Men deraf kan betydningen 'stol' f. eks. *sǽton on seldum* psalm. 118[23] slet ikke forklares. *seld* 'stol' må, som allerede Diefenbach goth. wtb. II s. 187 har formodet, være omsætning for *sedl*, jfr. *seðel*, nordhumbr. *seðel* dat. *sedle*, og *setl* sæde, oldsaks. (*sedel*) dat. *sedle* i Heliand, *sethel* i sammensætningen *sethelgangi* occasum gloss. Lips. 819 og i gen. pl. *sethló* confess. 32 Heynes udgave, oldfris. *sedel*. På samme måde er *bold* n. bygning, hus, bolig, hvoraf *byldan*, eng. *to build*, omsat for *bodl*; jfr. det enstydige oldeng. *botl* n. (*botlwela* = *boldwela*, *bytla* = *bylda*, *bytlian* = *byldan*) og oldsaks. (*bodel* eller *bodal* masc.) acc. pl. *bodlós*, gen. pl. *bodló* gård og grund (i Heliand), litu. *buklas* opholdssted, bolig istedenfor *butlas*. Feilagtig jævnförer Rieger (alt- und angelsächs. lesebuch wörterbuch) *byldan* bygge med oldn. *bildr* scalprum, oht. *billón* findere. Således finder jeg også i *meldan*, *mældan*, tale, melde, en omsætning, jfr. *meðlan*, *mæðlan*, got. *maþljan*. Samme omsætning er indtrådt i oldn. *sáld* for *sá-dl* jfr. græsk *σάω* sælder.

Da 'sæde' kan opfattes som 'bolig', er det ikke overalt, hvor *seld* forekommer, let at bestemme, hvilket af de to fra först af forskjellige ord man har for sig. På de fleste steder lader det sig dog gjöre at skjelne: på alle de hos Grein under 3) anförte steder er *seld* at opfatte som omsætning af *sedl*; ligeså i forbindelsen *ádrífan of selde* Satan 173. 187, *ádrífan of þám heán selde* Satan 202, jfr. nordhumbr. *tosceaf ða mæhtigo of sedle* Luc. 1, 52, og sikkerlig også på alle de andre under 2) opförte steder. Derimod de under 1) nævnte steder give os det derfra forskjellige ord, som er beslægtet med *sele*.

280—281 (556—559):

gyf him edwendan ǽfre scolde
bealuwa bisigu, bót eft cuman.

Alle fortolkere undtagen Grundtvig forstå *edwendan* som verbum 'vende sig tilbage, vige, höre op'. Men dette verbum forekommer, såvidt jeg véd, ellers ikke; derimod findes oftere substantivet *edwenden* stans, ophör, hvilket Beów. 1774 (3542) skrives *edwendan*. Dette substantiv finder Grundtvig her vistnok med rette, men det er unödvendigt med ham at indsætte *bealuwra bisiga*. *bisigu* er genitiv styret af *edwendan*, ti hunkjönsord på *u* (*o*) er, som bekjendt, ofte uforandrede i gen. sg., således

menigeo, *hǽlu*, *hýndo*, *snytro* o. s. v. *scolde cuman* er verbum både til *edwendan* og til *bót*; Beów. 1774 (3542). 2188 (4370) har vi *edwendan*, *edwenden* forbundet med en deraf styret genitiv og med *cuman* som verbum.

489—490 (971—974):

Site nú tó symle and onsǽl meoto
sigehréð-secgum, swá þín sefa hwette.

Det vanskelige udtryk *onsǽl meoto* er jeg tilböielig til at opfatte noget anderledes end Dietrich, Leo, Müllenhoff og de övrige fortolkere.

onsǽlan (löse) er her vistnok brugt i overensstemmelse med en hos de oldengelske skalde meget almindelig udtryksmåde: ordene tænkes som en skat, der ligger i et tillukket eller tilbundet gjæmmested; den, som begynder at tale, lukker dette gjæmme op (*wordhord onleác* eller *onwreáh*, *wordlocan onspeónn*); på samme måde er *onband beadurúne* 501 (995) at forstå 'begyndte at tale tvistens ord' (ikke, som Grein forklarer det, åbenbarede sin hemmelige tilböielighed til strid). *onsǽl* i Hróðgárs tiltale til Beówulf opfatter jeg i lighed hermed som 'udtal' 'ytre du frit'.

meoto er accus. pl. neutr. af *met*, hvorfor ellers *gemet*, pl. *gemeoto* bruges, egentlig mål, passende mål. Nærmest sammenligner jeg Höfuðlausn 20: *kann ek mála mjöt*, jeg véd at tale i velvalgte udtryk, egentlig: jeg kjender det passende mål for udtrykkene, og det af Heyne anförte oldhöitydske: *sprih mezuuorte* (Otfried). Således formoder jeg, at *onsǽl meoto* her betegner 'tal höviske, velvalgte ord'. 'unsere vorfahren liebten es und unsere dichter lobten es dass alles vor und von edlen gesprochene und gethane 'mit zühten, zühteclichen, schóne' geschah, wie z. b. 'daz si in heten grüezen só rehte schóne getán'. gerade so liebt auch der Angelsachse ein *fægere grétan* Genesis 2104, ein *sprecan fægre tó* Genesis 1900. 2497' (Dietrich i Haupts zeitschr. XI, 412 f.).

sigehréð-secgum må da vel med Grein tages som ett sammensat ord.

767—769 (1527—1531). Efter skindbogen skriver Grein:

dryhtsele dynede, Denum eallum wearð
ceasterbúendum cênra gehwylcum
[illegible] ealu scerwen.

Hermed må sammenstilles Andreas 1528, hvor håndskriftet skal have:

myclade mereflód: meodu scerpen wearð
æfter symbeldæge. Slæpe tóbrugdon
searuhæbbende.

Det er åbenbart, at vi har væsentlig samme udtryk på begge steder og at der altså på ett af stederne er en skrivfeil, så at enten ƿ i Beówulf er skrevet feil for p eller omvendt p i Andreas skrevet feil for ƿ. Med Grimm Andr. u. El. s. XXXVI f. har alle antaget, at det her ved en ordsprogelig talemåde udsiges, at der blev indjaget folkene stor skræk; men udtrykkets form og bogstavelige mening har været opfattet på mange måder. Af de forskjellige tolkninger skal jeg kun nævne to. Grein forstår *scerwen* som pcp. pass. af *scerwan*, for hvilket han formoder betydningen 'verschütten, vergeuden' og hvormed han jævnförer *bescerwan*; *scerpen* ansér han for skrivfeil. Men denne tolkning er af mange grunde umulig: et stærkt verbum *scerwan* måtte, som Grimm bemærker, i pcp. lyde *scorwen*. Til et stærkt verbum *scerwan* er der desuden intet spor; *bescerwan* er svagt og kan på grund af sin oprindelse aldrig have været böiet stærkt. Heller ikke er der nogensomhelst stötte for betydningen 'verschütten, vergeuden'; *bescerwan* har den væsentlig forskjellige betydning beröve, og det usammensatte verbum har havt den modsatte betydning, ti *bescerwan*, *bescyrian*, *bescerian* er dannet af *scearu* andel, eng. *share* (jfr. *besyrwan*, *besyrian*, *beserian* af *searu*). Aldeles forskjellig er Heynes forklaring i hans 2den udgave: '*scerpen* als [adjectiv] verhält sich zu *scearp* wie *slíðen* zu *slíðe* dirus; die bedeutung ist demnach das bier wurde ihnen scharf, sauer, sie bekamen eine solche angst, dass ihnen gewissermassen das bier am munde umschlug, ihnen nicht mehr angenehm, sondern sauer schmeckte, wie einmal Ayrer sagt: *ich meinet, wann du einem in ein bier sehest, du solst es sauer machen* (Grimm D. W. I, 1822). Diess *scerpen* stimmt denn auch nun gut zur *biter beórþegu* Andr. 1535; scharf und sauer werden ohnehin oft neben einander genannt und gehen der bedeutung nach in einander über: *diu scharphe súre nót* Parz. 789, 21'. Men fra formens side holder heller ikke denne tolkning stand: et adjektiv *scerpen* vilde ikke, som Heyne siger, forholde sig til *scearp* som *slíðen* til *slíðe*; ti *slíðen* er ikke dannet af adjektivet *slíðe*, men af et substantiv, som er bevaret i got. *sleiþa* fem. skade; af samme substantiv er *slíðe*

[illegible] *scerpen* er altså uden

[illegible] været, når han til Andr. [illegible]vergeudung?' Et sammen- [illegible] på begge steder. Jeg [illegible] har et substantiv af hunkjön [illegible] *ed-wenden*, got. *ga-*, *us-* [illegible] *-ræden*, got. *garaideins* af [illegible] Heynes opfatning af udtrykkets [illegible]. måtte man i Beówulf læse: [illegible]: *meodu-scerpen wearð*. 'skjærpe' [illegible] *scyrpan*, som forudsætter en [illegible] dannede *scerpen* vilde i gotisk [illegible] *skarpeini*). Men mod Heynes [illegible] omstændighed, at 'skarp' aldrig beteg- [illegible] det anförte sted af Parzival beviser [illegible] som den der trykker hårdt (jfr. oldn. [illegible] udtrykket 'mjöden blev sur for dem' [illegible] hvor en stormflod styrter ind over [illegible] hvor der lægges til *æfter symbeldæge* [illegible] udtryk måtte i egentlig forstand tværtimod [illegible] sad ved gildesbordet og drak. Talemåden [illegible] 1535—1537 fölgende figurlige udtryk om [illegible] bittert öl, de fik at drikke; mundskjænkene [illegible] der var drik i overflod tillavet for alle [illegible]. Vandene, som overskylle alt, kaldes [illegible] bitter drik, som iskjænkes for menneskene; [illegible] samme må da være sagt i 1528. Da *scerpen* [illegible] hermed, læser jeg efter Beówulfhåndskriftet: meodu-scerwen wearð.

[illegible] *bescerwan* = *bescerian*, *bescyrian*, så- [illegible] = *scerian*, *scyrian* have været brugt, [illegible] er *scerwen* fem. afledet. *scerian*, *scyrian* [illegible] noget som hans lod, hans andel. *meodu-* [illegible] betyder altså: da blev der skjænket mjöd (for alle). [illegible] figurlig måde bruges i Oldnorsk *drekka á*: dette [illegible] drikke en til' (hvorved man selv drikker af [illegible] bruger det til den anden, for at han skal [illegible] betegner *drekkr á* söen slår ind (til [illegible]), hvilket altså figurlig udtrykkes således, at [illegible] af en af Råns dötre.

I Beówulf 769 (1531), hvor jeg læser *eorlum ealu-scerwen* har udtrykket fjærnet sig lidt mere fra sin bogstavelige mening. Ligetil er det at oversætte 'alle Danerne fik sin ration af öl', for alle Danerne blev der iskjænket, det vil sige: alle Danerne fik en besk skål at tömme. På samme måde bruges i ældre Tydsk *einem einschenken* ofte uden nærmere tilföielse i betydning af 'böses und verderbliches bereiten, übel mitspielen', f. ex. *wir schenkten den streitenden tapfer ein und schoneten ihr nicht* (Grimm Deutsch. wtb. III, 268).

976 (1945). Se dette tidskr. s. 49 f. Allerede Grundtvig s. 209 har foreslået *in nýdgripe*.

1146—1152 (2285—2298):

Swylce ferhðfrecan   Fin eft begeat
sweordbealo slíðen   æt his selfes hám,
siððan grimne gripe   Gúðláf and Ósláf
æfter sæsíðe   sorge mændon,
ætwiton weána dæl;   ne meahte wæfre mód
forhabban in hreðre.   Þá wæs heal roden
feónda feorum,   swilce Fin slægen.

Sætningen *ne meahte wæfre mód forhabban in hreðre* forstå Grein og Heyne: Finns sjæl kunde ikke finde ro i hans legeme, men stundede herfra; sammenlign 2420 (4832) *him wæs geómor sefa, wæfre and wælfús*. Men *mód* findes neppe nogensteds ellers brugt om den döendes sjæl, som vil flygte fra legemet. Og hvis sætningen havde den angivne mening, skulde man have ventet, at den snarere var stillet efter *Fin slægen* og ikke som et moment i handlingens udvikling, der gik forud for *Þá wæs heal roden feónda feorum*. Da Gúðláf og Ósláf har været nævnte nærmest forud, er det naturligere at forstå den nævnte sætning om dem. Jeg tror derfor, at Ettmüller rigtig har tolket: 'ikke kunde deres urolige tanker få hvile i deres bryst', men de kom til udbrud i harmfuld tale og hævnende dåd.

roden har jeg tidskr. VIII, 64 foreslået for håndskriftets *hroden*; dette forslag stöttes ved Genesis 2931:

brynegield onhreád
réccendne weg   rommes blóde,

hvor *onhreád* er at forstå som *onreád* og ikke som *onhreád* (smykkede).

1290—1291 (2574—2576):

helm ne gemunde,
byrnan síde, þá hine se bróga angeat.

Til *gemunde* savnes subject, og derfor tror jeg, det er nödvendigt efter Greins forslag i 1ste udgave istedenfor *þá hine* at læse *þe hine* 'den hvem'.

1933—1935 (3859—3864):

nǽnig þæt dorste deór genéðan
swǽsra gesíða nefne sinfreá,
þe hire an dæges eáges starede.

Grein forklarer 'der sie bei tage anstarrte', så at *hire* er styret af det efterfölgende *an* (= *on*). Men dativen *hire* er, såvidt jeg skjönner, i denne forbindelse aldeles uforklarlig; der måtte stå accusativ, jfr. 996 (1986). 1485 (2964). 1781 (3553) o. s. v. Også 'om dagen' synes her lidet passende. Kemble, Thorpe og Grundtvig har udgivet:

þe hire án-dæges eágum starede.

Men dativen *hire* lader sig heller ikke her forsvare. *án-dæges* skal betyde 'daglig'; men denne betydning er ikke hjemlet og synes lidet passende i sammenhængen. Foruden disse to fortolkninger, som begge er utilfredsstillende, kjender jeg en conjectur til dette sted, som blev fremsat af P. A. Munch i hans forelæsninger:

þe hire and-eáges eágum starede;

derimod véd jeg ikke, hvad Munch anförte mod den almindelige tydning eller hvorved han stöttede sin egen formodning. Denne formodning synes mig i det væsentlige rigtig: jeg tror, at der bör læses *and-éges* eller, når man beholder den usædvanlige og mindre rigtige skrivemåde, *and-ǽges*. I Gotisk forekommer adverbiet *andaugjō* παῤῥησίᾳ, φανερῶς, også *andaugiba*; det er dannet af en adjektivstamme *and-augja* og betyder egentlig: ligeoverfor (folks) öine, lige i (folks) ansigt. Adverbiet *andaugjō* vilde i Oldengelsk regelret blive *and-ége*, sammenlign de oldengelske adverbier på *líce* ligeoverfor got. *samaleikō*. *andéges* forholder sig til **and-ége*, got. *andaugjō* aldeles som *singales* til *singale*. I Oldnorsk har intet *andeygis* holdt sig; det vilde med hensyn til endelsen forholde sig til got. *andaugjō*, som *snimmendis* (hvis ikke *snimhendis* Íslendingabók cap. 7 er den ældre form) til got. *sniumundō*; men aldeles tilsvarende dannelser er *andfætis*, *andsælis*, *andhæris* o. s. v. Når her er

skrevet *andǽges* for *andéges*, kan dermed sammenlignes *ǽgflota*, *ǽgweard* ved siden af *égstredm*. *hire* er styret af *andéges*, der forbindes med dativ ligesom *andweard* og oldn. *andvígr*.

Bogstavelig oversat står der altså: 'stirrede med öinene ligeimod hendes öine' d. e. stirrede hende lige i öinene.

I 1934 (3862) læser jeg med Grundtvig (hvis opfatning af stedet jeg forövrigt ikke deler) *nefne sín freá* 'uden hendes ægteherre'. *sín* refererer sig ligegodt til et substantiv af hankjön og af hunkjön; det sidste f. eks. *bær seó brimwylf hringa þengel tó hofe sínum* 1507 (3008). Det bruges ikke blot med reflexiv betydning, men også for 'hans' 'hendes', således Crist 1224:

Þonne beóð gesomnad on þá swíðran hond
þá clǽnan folc Criste sylfum
gecorene bi cystum, þá ǽr sinne cwide georne
lustum lǽstun.

Her henviser *sínne*, ligesom *sín* Beów. 1934 (3862), til et ord, som står i en anden sætning og som der ikke engang er subject. Det usammensatte *freá* betegner ofte ægteherren, f. eks. Beów. 641 (1276). Der er altså ingen grund til med Kemble, Thorpe, Grein og Heyne her at antage et ellers ikke forekommende *sinfreá* ægteherre. Dette ord bortfalder da også i 3153 (6297).

2488 (4968). Grein har seet, at halvlinjen *hreás blác*, som håndskriftet her har, er ufuldstændig, og han har indsat *hreás heoro-blác*, hvilket giver god mening. Men jeg tror, at det oprindelige snarere er: *hreás hreáblác*, ti *hreá* kunde lettere falde bort efter *hreás*.

2547—2549*(5087—5091):

ne meahte horde neáh
unbyrnende ǽnige hwíle
deóp gedýgan for dracan lége.

deóp synes her at være et mindre tydeligt udtryk, som man gjærne undværer. Da Grundtvig s. 179 vidner 'der kan næsten ligeså godt læses *deor* som *deop* i skindbogen', så formoder også jeg, at det rette er *deór gedýgan*; dog forstår jeg ikke med Grundtvig *deór* som 'et dyr', men som 'den kjække' d. e. Beówulf. *gedýgan* er 'holde ud'; verbet bruges også ellers absolut.

2586—2591 (5165—5174):

Ne wæs þæt éðe síð,
þæt se mæra maga Ecgþeowes
grundwong þone ofgyfan wolde,
sceolde willan wíc eardian
elles hwergen: swá sceal æghwylc mon
álætan lændagas.

Disse vers oversætter man almindelig: 'Det gik ikke så let, at Ecgtheows sön vilde opgive denne jord, frivillig skulde indtage en bolig andensteds, som enhver skal forlade dette korte liv'. Således Müllenhoff i zeitschr. f. deutsch. alt. n. f. II, 234. Men *grundwong þone* kan, såvidt jeg tror, efter oldengelsk sprogbrug ikke betyde 'denne jord', men må betyde 'dèn mark'; desuden synes det underligt i denne forbindelse at tale om 'frivillig' at forlade livet, hvorfor også Grein læser *sceolde [wyrmes] willan*. Jeg forstår stedet på fölgende måde: 'Ikke gik det så let, at Ecgtheows sön vilde opgive den mark, frivillig skulde opholde sig et andet sted (d. e. at Beówulf skulde ville opgive kampen med dragen og flygte bort); så skal hver mand forlade det korte liv (d. e. så uforfært skal hver mand gå i döden). Sammenlign 2525 (5041 f.), hvor Beówulf har sagt, at han ikke vil vige en fodbred for dragen. *willan* (den instrumentale dativ) er brugt på lignende måde Gen. 504. Grundtvig s. 182 synes at have forstået stedet omtrent som jeg; men han foreslår et par ændringer, som jeg ikke kan finde sandsynlige.

2764—2766 (5521—5524):

Sinc eáðe mæg
gold on grunde gumcynnes gehwone
[hord] oferhigian.

Om stedet se tidskr. for philol. og pæd. VIII, 59 f. *hord* har Grein indsat, fordi *oferhigian* ikke fylder halvlinjen, men det giver uheldig ordstilling. Jeg tror snarere, at det rette er:

Sinc eáðe mæg,
gold on grunde, gumena cynnes
gehwone oferhigean.

Jfr. 1057—1058 (2108—2109):

metod eallum weóld
gumena cynnes;

Juliana 718—719: bidde ic monna gehwone
gumena cynnes.

2776—2782 (5545—5557):

segn eác genom,
beácna beorhtost, bill ærgescód
(ecg wæs íren) ealdhláfordes,
þe þára máðma mundbora wæs
longe hwíle, líg-egesan wæg
hátne for horde hioroweallende
middelnihtum, óð þæt he morðre swealt.

De fleste fortolkere har forstået *ealdhláfordes* om dragen. Men Grundtvig siger med fuld ret, at 'den gamle herre, som stridsöksen havde tilhört, kan ikke vel være ilddragen, som brugte ganske andre våben'. Derimod kan jeg ikke give Grundtvig ret i, at *ealdhláfordes* er han som nedgrov skatten og at noget er faldet ud foran 2779 (5550). Müllenhoff i Haupts zeitschr. n. f. II, 236 fölger Grundtvig i at forstå *ealdhláfordes* om skattens tidligere eier, men slutter deraf, at 2780—2782 (5552—5557) er indskudt af en interpolator. Jeg kan overhoved ikke forlige mig med den opfatning, som på den ene side skaber sig et idealt oprindeligt digt, der er tilskåret efter forud opgjorte theorier og subjectivt skjön, og på den anden side udskiller en mængde tilsætninger af interpolatorer, hvem man tiltror alskens dumheder.

Müllenhoffs ligesåvelsom Thorpes, Greins og Heynes forklaring gjör det nödvendigt at forandre skindbogens *þám þára* til *þe þára* og grunder sig på en tydning af *ǽrgescód*, hvis rigtighed ingenlunde er afgjort. Grundtvig har, tror jeg, også her været på ret spor: '*bill ǽr gescód* vil udgiverne have læst *ǽr-gescód* og have det oversat 'brass-shod' og 'erz-beschuht'... Jeg vil ... kun bemærke, at både *ǽr* og *gescód* findes mange andre steder i kvadet, men aldrig i en lignende bemærkelse, så jeg tænker, indtil videre, at den 'kobberforhudning' er et blændværk'.

Navnlig 1587—1588 (3168—3169) *him ǽr gescód hild æt Heorote* synes at vise os den rette tydning af *ǽr gescód* i 2777 (5547). Optage vi denne, blive 'emendationer' og 'atheteser' unödvendige. Jeg læser:

segn eác genom,
beácna beorhtost: bill ǽr gescód
(ecg wæs iren) ealdhláfordes
þám þára máðma mundbora wæs
longe hwíle, ligegesan wæg o. s. v.

og jeg oversætter 'hans gamle herres våben havde med sin jærnegg i forveien fældet den som i lang tid havde været disse skattes vogter'. Stykket, som begynder med *bill ǽr gescód* og slutter med *morðre swealt*, fortjener vistnok ingen ros i poetisk henseende og siger intet, som ikke andensteds er sagt, men jeg finder deri ingen tilstrækkelig grund til at lade det være tilsat af en interpolator. Og når det i forveien har været sagt, at Wígláf af skatten tog hvad han vilde, så har det god mening at tilföie grunden 'ti dragen, som havde vogtet skatten og skræmt alle bort, var nu fældet'. Ved *ealdhláford* menes Wígláfs gamle herre Beówulf. Ved *bill* synes at måtte forståes det korte sværd (*wælseax*), hvormed Beówulf havde dræbt ormen, se 2703 (5399), og *bill* er et ord af så omfattende og ubestemt betydning, at jeg neppe tror denne opfatning kan vække betænkelighed; jfr. *him [wyrme] írenna ecga forndmon, . . . homera láfe* 2828—2829 (5648—5651). *þám* er styret af *gescód*; ved *þám þára máðma mundbora wæs* menes dragen. *þám* er istedenfor *þám þe*; Grein sprachschatz II s. 569 giver mange eksempler på denne korthed i udtrykket. Beówulf og Wígláf havde vistnok i fællesskab fældet ormen, men Beówulf, som endelig gjorde af med den, nævnes også 2835 (5662) alene som dens bane.

2920—2921 (5833—5835):

Us wæs á syððan
Merewioinga milts ungyfeðe.

At Grundtvig her med rette har fundet det fra historien navnkundige Merovingernavn, kan ikke være tvil underkastet. Derimod tror jeg, at alle udgivere har havt uret i at forkaste hvad håndskriftet har: *Merewioingas*. Dette er sjældnere skrivemåde for *M—inges*, ligesom der 63 (125) er skrevet *Heaðoscilfingas*: 'Merovingens' d. e. Frankerkongens.

3096—3097 (6184—6187):

bæd þæt ge geworhton æfter wines dædum
in bælstede beorh þone heán.

æfter wines dǽdum 'efter vennens gjærninger' 'i overensstemmelse med eders vennesæle herres bedrifter' giver et kunstlet udtryk. Jeg tror, at det rette er:

æfter wine deádum.

æfter 'til minde om' er fast udtryk i indskrifter (*sette bécun æfter beorne* og lign.).

Ordforklaringer.

æfengrom. Jeg har i dette tidskr. VIII s. 66 påvist, at man i dette ord ikke tör söge eng. *groom*. Som ny grund tilföier jeg, at *groom*, der i 13de årh. forekommer med betydning 'ung dreng', efter al rimelighed er et romansk ord. Sammenlign span. *grumo* liden klump, knop, lidet skud (med sideformen *gromo*), *grumete* liden gut, skibsgut, gl. fransk *gromme*, demin. *gromet* dreng hos en vinhandler (i 13de årh.), deraf nyfransk *gourmet*, holl. *grom* ung dreng (Littré forkaster, men som det synes uden tilstrækkelig grund, Diez's henförelse til span. *grumo*.) Eng. *bridegroom* er vistnok en forandring af oldeng. *brýdguma*, men det godtgjör ikke, at *groom* er opstået af oldeng. *guma* mand.

gyrn 1775 (3543): *hwæt me þæs on éðle edwendan cwom, gyrn æfter gomene*. I Greins sprachschatz vil man finde, at dette ord, som betyder 'kummer, lidelse', ofte forekommer i oldengelsk digtning. Heyne tror med urette, at det er samme ord som *grin*, *gryn* strikke; heller ikke er *gyrn* = oldn. *grunr*. *gyrn* er tværtimod sideform til *gnyrn*; dette viser sig tydelig, når man sammenligner *gyrnwracu* med *gnyrnwracu*; *gyldað nú mid gyrne* Juliana 619 (hvor Bouterwek evangelien in alt-nordhumbr. sprache s. CXXXII feilagtig forklarer *gyrne* af adjektivet *georn*) med *dryhtne guldon mid gnyrne* Genesis 2420; *þá wæs forð cumen geóc æfter gyrne* Andr. 1587 med *þe hire brungen wæs gnyrna tó geóce* Elene 1139. At *gyrn* er sideform til *gnyrn*, sér man også af oldsaks. *gornword* = oldeng. *gnornword*, oldsaks. *gornón* sörge, klage = *gnornón*, oldeng. *gnornian*. En tredje sideform med *gr* i fremlyden har vi i oldeng. *grorn* sorg = *gnorn*, *grornhof* = *gnornhof*, *grornian* sörge = *gnornian*, oldsaks. *grornón* Hel. 805. 1687 i det Cottonske hskr., medens Münchener hskr. på begge steder har *gornón*.

gyrn kunde være opstået af *gryrn* ved dissimilation, men got. *gaurs* taler for, at *gyrn* er den ældste form. Hvis dette er så, må förste *r* i *gryrn* vel være opstået ligesom i fransk *trésor* = *thesaurus*, andet *r* i *perdrix* = *perdix*, eng. *bridegroom* = oldeng. *brýdguma* o. s. v. Grimm (Andreas u. Elene s. 128), Ettmüller og Rieger (lesebuch) opföre med urette nominativformerne *gyrne*, *gnyrne*, da *gyrn* forekommer ikke alene i det nævnte sted af Beów., men også gåde 16 v. 6 i Exeterbogen; derimod opfatte de med rette disse to ord som sideformer. Deres kjön kan neppe afgjöres efter de steder, jeg kjender,

men det er neppe rigtigt, når Grein opförer *gnyrn* som hunkjönsord, derimod *gyrn* som hankjöns- og intetkjönsord.

Det nævnte ord *grorn* har vi vel også i runeindskriften på den af Mr. Franks opdagede æske af hvalben (Stephens runic monuments p. 474):

WARÞ GASRIC GRORN,
ÞÆR HE ON GREUT GISWOM.

Jeg formoder, at der skal oversættes: 'der blev skrækkelig sorg', medens Haigh (the conquest of Britain p. 43) oversætter 'his hazy sovereignty was overthrown' og Stephens (p. 475) 'he was gasht to death in his gambols'. Med *gásríc* jfr. gammeleng. *gashful* skrækkelig.

onhohsnian 1944 (3881—3882):

húru þæt onhohsnode Heminges mæ̂g.

onhohsnode har de fleste udgivere, som jeg tror, fuldkommen rigtig indsat for skindbogens *on hohsnod*, men ordets betydning og oprindelse er hidtil neppe funden.

Dietrich har i sin særdeles lærerige afhandling i Haupts zeitschr. XI s. 413 ff. efter en antydning af Thorpe sat ordet i forbindelse med oldeng. *husc* (= oldsaks. *hosc*), *onhyscan*, *hiscendes* (subsannantis) og derefter sluttet, at det betyder 'spotte' 'dadle'. Men denne betydning synes ikke at passe ret til sammenhængen, som Grein i jahrbuch für romanische u. engl. lit. IV, 284 vistnok rigtig forklarer således: 'Das geht aus dem ganzen zusammenhange unzweideutig hervor, dass der ausdruck *Heminges mǽg*, Hemings verwandter, an der ersten stelle (v. 1944) nicht wie am ende der episode den *Eomǽr*, sondern nur den *Offa* bezeichnen kann: dieser machte der früheren unweiblichen sitte seiner gemahlin bald nach der vermählung ein ende'. Jeg oversætter *onhohsnode* ved 'hemmede'. *onhohsnian* betyder egentlig overskjære ens haser eller hælsener, det er denominativ af *hohsinu*, pl. *hoh-sina* og altså en sammendragning af *onhohsinian*. Samme verbum er middelhöitydsk *enthähsenen* eller uden præfix *hähsenen*, *hahsenen* (mhd. wtb. I, 612), oht. *hahsanón* (Graff IV, 800), svensk dial. *hasa* 'afskära senorna i den bakåt böjda delen af ett djurs bakben' i Vesterbotten (Rietz). Stammeordet *hohsinu*, pl. *hohsina* gjenfindes i oldn. *hásin*, pl. *hásinar*, oldfris. *hoxene*, *hoxne*, nordfris. *hagsen*, *hogsen*, middelnederlandsk *heisene*, schweiz. *hagsne*, baier. *häcksen*, middelhöitydsk *hahse*, dansk *hase*, svensk dial. *has*. Dette ord er åbenbart sammensat og indeholder som förste led oldeng. *hoh*, *hó* hæl, eng. *hough*, som

andet *sinu* sene; et til *hoh* svarende ord har vi også i isl. *háband* 'et slags töirebånd, som bindes om haserne (især på får)'. Ved den stedfundne sammendragning har mht. *hahse*, dansk *hase* fået udseende af at være et usammensat ord, men efter det oplyste er det urigtigt, når Curtius grundzüge d. griech. etym. 2te ausg. s. 141 og Fick wörterbuch der indogerm. ursprache s. 25 antage mht. *hahse* for identisk med lat. *coxa*, sanskr. *kaxā*. Sammenlign med det her udviklede Diefenbach goth. wörterb. II, 495. *onhohsnian* overskjære haserne eller hælsenerne er bleven det figurlige udtryk for at afkræfte, svække, hæmme; denne figurlige brug af ordet kunde sámeget lettere blive almindelig, som det efter vore sagnhistoriske fortællinger var en i den ældste tid ofte anvendt straf at gjennemskjære fodsenerne (Grimm rechtsalt. 707). Lignende er betydningsudviklingen i tydsk *hemmen*, oldn. *hamla*, lat. *subnervare*.

unhár 'meget grå' se tidskr. for philol. og pæd. VIII, 71. På skrivemåden *un* for *on* kunde flere eksempler nævnes (*un reordadon* Satan 66; nordhumbr. *untuna* = *ontýnan*; *Onlaf rex un ztue* på en svensk mynt slagen under Olav Skötkonung se Rydqvist svenska språkets lagar IV, 151), men når jeg efter Grimm har sagt: '*un*-, der svarer til tydsk *un*-, vort *u*-, betegner i sammensætning med adjektiver altid en mangel', så tiltrænger dette rettelse. Hoefer i Germania XIV, 203 ff. påviser, at tydsk *un*- kan forstærke og overdrive, og at desuden det ved *un*- udtrykte forstærkende bibegreb igjen kan svækkes og i tidens löb tabe sig ganske, så at sammensætninger med *un*- i betydning blive lige de usammensatte ord. Dette gjælder også ved sammensætning med adjektiver; således i Sydtydskland *untief* meget dyb, *ungross*, *unreich*, *unlang*, *unschwer*; også ofte i Nedertydsk f. eks. *unstormelich* überaus stürmisch, *unplump* o. s. v. I Engelsk fra ældre og nyere tid har jeg ikke fundet denne brug, men efter de fra Tydsk nævnte eksempler finder jeg det nu rimeligt, at *unhár* 'meget grå' indeholder det oprindelig negtende *un*-. Men hvor *o*- i svenske og norske bygdemål forstærker, er det opstået af *of*- og har intet med tydsk *un*- at gjöre.

wælfáh 1128 (2249): *wælfágne winter*. Dette adjektiv, hvoraf *wælfǽhð* 2028 (4050) er afledet, betyder 'som udöver dödbringende fiendskab', omtrent d. s. s. *wælgrim*. Jeg forstår det her som epitheton ornans 'den grumme vinter', 'den slemme vinter', jfr. *der leide winter* Grimm myth. 719; *Vindsvalr hann*

er Vásaðar son, ok váru þeir áttungar grimmir ok svalbrjóstaðir, ok hefir Vetr þeira skaplyndi Edda I, 89.

Finnsburg.

Da brudstykket om Finns og Frisernes overfald på Danerne under Hnæf og Hengest i Finnsborg står i nær forbindelse med Beówulfdigtet, så tilföier jeg et par bemærkninger til hint.

Sammenhængen ved brudstykkets begyndelse udtrykker Grundtvig klart således: 'da tårnvægteren, eller hvem det end er, har fremfört sine gjætninger om hvad det er man skimter i mörket, da svarer hövdingen: det er hverken det ene eller det andet, som du tænker, men det er krig og nidingsværk'. Da den danske hövding siger: ikke er det denne hals tinder (*hornas*) som brænde (v. 4), så må det, han her benegter, have været nævnt som formodning af tårnvægteren (eller hvem det nu er han taler med). V. 1 tör derfor udfyldes: *[beorhtor hor]nas byrnað næfre.* Det samme har vel Grein villet udtrykke ved *[beorhtre hor]nas* o. s. v.; *hornas* har Rieger först fundet. Uhlands udfyldning *[beácn]nas* (Germania II, 354) kan ikke være rigtig, da *beácen* er intetkjönsord.

5—6 (9—13):

ac hér forð berað . . . .
. . . . fugelas singað,
gylleð grǽghama, gúðwudu hlynneð,
scyld scefte oncwyð.

Rieger har först fremsat den formodning, at der efter *berað* mangler to halvlinjer. Han har seet, at *hér forð berað* kun er brudstykke af en sætning, som han tænkte sig udfyldt ved tilföielse af *fyrdsearu rincas.* Men også *fugelas singað* er efter mit skjön ufuldstændigt: hövdingen udtaler, at det er væbnede fiender som skride frem til natligt overfald; men hermed kan fuglesang intet have at gjöre. Man har vistnok villet forstå det således, at fuglene sang, fordi de troede, det gryede ad dag. Men denne forståelse kan ikke være den rette. Det måtte da have været sagt, ikke blot at fuglene sang, men også hvorfor. Ved denne opfatning misforstår man desuden *gylleð grǽghama* som 'sirissen (fårekyllingen) piber' og lægger ikke mærke til, at *fugelas singað*, *gylleð grǽghama* i indhold må være ensartede med de to fölgende sætninger. *gylleð grǽghama* må med Rieger og fl. forståes 'gråhammen (d. e. den grå brynje) klirrer', og

dette gjör det mindre sandsynligt ved *fugelas singað* at tænke på rovfuglenes skrig og at udfylde *[fylle on wénum] fugelas singað*. Jeg tror med Ettmüller, at de fugle, som synge, mens klang höres af brynjer, spyd og skjolde, er de fjædrede pile. Men pilene kunde ikke kaldes *fugelas* uden videre: i det forud for dette ord manglende halvvers må have stået et nærmere bestemmende tillæg. Mulig har skalden her kaldt pilene *flánbogan fugelas* ell. lign. I norrön skaldskab kaldes pilene buestrængens, brynjens eller sårenes fugle (*gögl strengjar*, *bryngögl*, *sárgögl*).

12 (21—22). Hövdingen byder sine mænd vågne til kamp:

habbað eówre handa, hicgeað on ellen.

Hos Hickes står *landa*, hvilket er meningslöst; men ved at indsætte *handa* får man heller ikke frem noget let forståeligt udtryk.

Jeg formoder:

habbað eówre linda.

Jfr. *lindhæbbende*. *a* er læst feil for *i* ligesom i v. 36 (67), hvis Grundtvig dèr har ret i at indsætte *hwearflícra*. Ellers forekommer flertalsformen *linde*; men *e* og *a* skifter i nom. acc. pl. af hunkjönsord (*ecge* og *ecga*, *dǽde* og *dǽda* o. s. v.).

14—15 (25—26). Man kan læse som én langlinje:

Þá árás monig goldhladen þegn gyrde hine his swurde.

Sammenlign f. eks. Beów. 1484 (2961 f.):

mæg þonne on þǽm golde ongitan Geáta dryhten.

Andr. 1471 står *árás* i spidsen af verset uden at alliterationens vægt hviler derpå. Der er altså ingen nödvendighed for at tage *Þá árás monig* som en halvlinje for sig og derforan at indskyde *rincas míne*.

Waldere.

I 1860 var jeg den förste, der havde den glæde at gjennemlæse de to skindblade, som indeholde brudstykkerne af digtet, og jeg tog dengang en nöiagtig afskrift, som jeg gjentagne gange confererede med originalen. Nu i 1869 har jeg desuden fra min ven docent Lyngby fået sendt en særdeles nöiagtig redegjörelse for en sammenligning af Stephens's udgave med de gamle skindblade; til denne stöttes efterfölgende bemærkninger, navnlig de til II, 10 og til II, 23.

I, 13 (22). Håndskriftet har feilagtig *sweord wlegan* (ƿ for p).

I, 19 (34). *icðe* er i hskr. skrevet tæt sammen.

I, 29 (54). Min indvending mod formodningen *bega* istedenfor *beága*, at der i forveien er nævnt tre forskjellige slags kostbarheder, er neppe afgjörende. Grimm deutsche gramm. IV, 954 f., Müller-Zarncke mhd. wtb. I, 98 b, Zingerle Germania VI, 224 f. og Schröder Germania XIV, 83 påvise, at *beide* i ældre Tydsk (Höitydsk og Lavtydsk) ofte henviser til tre. Samme sprogbrug er nordisk, således: *biscopa ok riddara ok swena badhe* gamla krönikan v. 379 (Klemmings udg.); ligeså i Oldnorsk ved *bæði*, se Oxforder-ordbogen.

I, 31 (58). I hskr. er foran *ǽr* skrevet *her*, som er glemt hos Grein.

II, 10 (76). Efter trækkene i min eftertegning har jeg gjættet *ðurh fifela gesteald* (domicilium), og Lyngby erklærer efter gjentaget eftersyn, at læsningen *gesteald* ikke er umulig.

II, 16 (89). Hskr. har *feta*, ikke, som Müllenhoff i Haupts zeitschr. XII, 271 antyder, *fēta*.

II, 17 (90). Hskr. har *heaðu*, ikke *heaðo*.

II, 19 (94). I hskr. kan kun læses *geapneb*, ikke *geapueb*.

II, 23 (102). Bogstaverne i hskr. efter *þon̄* d. e. *þonne* sidst i en linje (den fölgende begynder med *un mægas*) er utydelige, men det er tydeligt, at der hverken kan læses *yfle* eller *alle*. Förste bogstav er snarest *o*; kunde efter formen også være nederste del af ꝺ, derimod neppe ƿ (w). De fölgende træk har lighed med *ig*, men kanské endnu större med ŋ (sammen-lynget tegn for *ng* i islandske håndskrifter); dog véd jeg ikke, om dette bogstavtegn nogensinde er fundet i engelske håndskrifter. Hverken *oig* eller *dig* synes her at give nogen mening. Jeg vover at nævne fölgende indfald, på hvilket jeg dog slet ikke stoler:

þonne ongun mǽgas eft ongynnað.

ongynnað (så har hskr., ikke *onginnað*) betyder her vistnok 'irruunt', som Dietrich og Grein forklare det. Skulde *ongun* (for *ongum*) kunne betyde 'med hvasse våben' eller kanské særlig 'med spyd' og være dat. pl. af *onga* m. en brodd, som forekommer i Exeterbogens 24de gåde v. 4, hvor *ǽtren onga* skal forståes om en pil?? Sammenlign oldhöitydsk *ango* brodd Graff I, 345, jfr. *ἄγγωνες* Frankernes spyd hos Agathias[1]. Om endelsen *-un* for *-um* jfr. min bemærkning til Beów. 84 (168).

II, 25 (107). Hskr. har *Sede*.

[1]) Derimod det spyd, som Dietrich i Haupts zeitschr. n. f. II, 93 vil finde i ANG på Mynchebergspydspidsen, rammer aldeles ikke.

II, 27 (110). *seðe* skrevet sammen i hskr.

II, 28 (112). *to gode* hskr., ikke *æt gode*, som Müllenhoff i Haupts zeitschr. XII, 273 formoder.

The copies of some runic stones.

By *George Stephens.*

In the last number of «Tidskrift for Philologi» Prof. S. Bugge has given us No. 3 of his interesting «Bidrag». I will not again enter into the questions in dispute between us, but will only make an observation or two as to *matters of fact.*

At p. 172 my friend says that the 4th rune in the 2nd line of THE BEIDSTAD STONE is ᚲ (C), not ᛊ (S), and this because the letter S would otherwise be too small, and because the bend to the left below is so irregular that it must be accidental. In his letter to me when he kindly corrected my engraving with the stone before him (which I have never seen), Prof. Bugge said that this 4th stave was ᛊ, not ᚲ. In the paper casts with which he favored me — the one inkt-in by his own hand, the other untoucht, just as it left the stone — the rune is plainly ᛊ, not ᚲ, the lower mark no more accidental than the upper. Smaller characters often intermix with others, to save room or for ornament, and there is no reason whatever for calling the lower bend accidental. The 5th stave in this line Prof. B. says is R (R), not ᚢ (U). These two letters, as we all know, often nearly resemble each other, and the stave here may be R, but it is certainly much more like the ᚢ in the 1st line than the R in the 3rd. We must therefore be led by the context, which certainly, as I think, shows it to be U. Rune 6 he says is ᚨ, not ᚬ, for that the top arm has scaled off, and the N is otherwise here carved ᚾ. As the character is injured, we cannot say that it ever had any arm at the top, of which there is neither sign nor need. And as to N being otherwise ᚾ on this block, we know that a letter is often cut 2, 3, even 4 or 5 ways on the same monument. The 2 last runes in this line, my learned friend adds, are not happily given in my woodcut,

and are ᚨᛞ, not ᛒᛟ. My woodcut, which here as elsewhere agrees with the paper casts, was kindly and carefully and repeatedly *corrected by Prof. Bugge himself* (as I have stated on my p. 257), and therefore the fault, if any, is ***not mine.*** I do not, however, think there is any fault. The paper casts are now before me; the letters, as my engraving shows, are injured; but, as far as my eyes go, ***both casts*** give ᛒ, while ***the inkt*** cast has ᛟ, *the plain* cast ᛟ, or, adding the flaws on the stone (see my woodcut) ᛟı. Thus BO, not ÆM. See my text, p. 257.

THE VÅNGA STONE (my p. 836). Baron Djurklou's paper cast (as well as his drawing) gives the 2nd rune from the right as ᛆ, Prof. Bugge (p. 185) as ᚴ. We must wait for a third cast to decide which is correct.

At my friend's p. 195. Of course the meaning of my strong word *unheard-of*, was merely, as most of my readers would see, that ***the name*** of the stone-raiser or rune-carver (when such is mentioned) is so universal,* that is, its ***absence*** is so excessively rare, that we should never resort to such absence when we ***can*** find the name on the stone by taking the formula in another way; while, should the name really be absent, we may usually suppose that there has been ***a duplicate stone*** on which ***the name was given***, tho that second stone is now lost. We have many such duplicate or triplicate runic stones, the one of which mentions such details, not found on the other. Prof. B's reference (Bidrag, III, 195) to the Skafså stone (given by him in Bidrag, II, 360) is an inadvertence, as the KOÞMONTR OUK ÞEIR ONLOTR are the ORNAIRS SUNIR spoken of at the beginning of the inscription.

THE STENTOFTEN STONE (my p. 169). Of this I will endeavor to get a plaster cast. We shall then see who is right. Meantime, as to the marks which are now *absent*, Prof. B. has not said one word about the ***scaling away of the surface*** (see my p. 170), on account of which I had the stone moved from the open field into the church-porch. Nor has he remarkt that the letters given by me, were given 20 years before by Worsaae and his artist, when everything must have suffered less than 20 or 30 years afterwards.

THE SÖLVESBORG STONE (my p. 193). Of this also I will get a cast. Meantime the letters found out by Prof. B. neither I nor my artist could see when we spent several days at Sölvesborg making our copy, and as little were they visible

to Worsaae and his artist when they made their copy 20 years before. For both our copies agree. In my opinion, Prof. B's copy is all combination and fancy. The stone has no sign of ever having been higher than it is, and the *real letters* are so *very deeply cut*, and the block is so hard and so well preserved, that the small undulations he speaks of (*all* of them shown in my engraving) *cannot possibly* be lettermarks. The runes are carved smaller in each line the higher up they go to suit the shape and condition of the block — as is so often the case —, and the break on the right was there when the runesmith began his work. All this I said before, at my p. 194, and a fresh examination of the stone this summer has only still further strengthened my views.

Et Par Ord om Rabelais's Gargantua.

Af *Vilh. Bjerring.*

I 19de Hefte af Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv har Hr. Cand. theol. Schandorph leveret en Afhandling om en af den franske Litteraturs mærkeligste og originaleste Forfattere, François Rabelais [1]). Afhandlingen er livlig skreven og vel skikket til at henlede et större Publikums Opmærksomhed paa et Værk, der vel neppe tæller mange Læsere hos os, men der i Frankrig altid har været höit skattet og ofte benyttet af flere af de anseteste Forfattere. At det tillige har staaet i stor Yndest hos det læsende Publikum i Almindelighed, fremgaaer af det overordentlig store Antal Udgaver, hvorover Brunet (*Manuel du*

[1]) Hr. Sch. kalder Rabelais's Födeby Chinon »en lille Landsby«. Dette er en Feiltagelse. Chinon er *chef-lieu* for et Arondissement og Valgstedet for en Deputeret til *Corps-législatif*. Byen er bekjendt for sin ualmindelig smukke Beliggenhed og er en af de ældste Byer i Frankrig; den omtales allerede i det 5te Aarhundrede som en temmelig anseelig By. Det var her at Carl VII residerede tilligemed Agnès Sorel, da Jeanne Darc i 1429 förste Gang fremstillede sig for Kongen, 54 Aar för Rabelais blev födt.

libraire T. IV. 1863) meddeler en Liste, der fylder 30 Spalter. Af alle disse Udgaver er der imidlertid ingen, der med Hensyn til Textens kritiske Behandling og Fortolkning svarer til den nyere Sprogvidenskabs Fordringer, saaledes som disse i den sidste Snees Aar ere blevne hævdede i Frankrig af de fra *École des chartes* udgaaede Sprogforskere. At den af Hr. Sch. omtalte, af Paul Lacroix i 1868 besörgede Udgave ikke gjör nogen Undtagelse fra denne almindelige Dom, har jeg Grund til at formode, skjöndt jeg ikke kjender den. Paul Lacroix (*Bibliophile Jacob*) skriver nemlig overordentlig mange Böger, deriblandt ogsaa philologiske; men om end disse sidste for en Deel Aar tilbage kunde nyde en vis Anseelse, er den Tid nu forbi, da de kunde ansees for fyldestgjörende. Et slaaende Exempel paa hans Upaalidelighed vil man finde i hans i litterair Henseende aldeles uanstændige Udgave af *Maistre Pierre Pathelin* (1859), en Udgave, der maa betegnes som et aabenbart Tilbageskridt ligeover for den af Génin i 1854 besörgede, hvilke Mangler denne sidste end iövrigt maatte have i enkelte Punkter. Paul Lacroix synes overhovedet ikke at have havt andet Öiemed med sin Udgave end at overöse den tre Aar iforveien afdöde Génin med Grovheder. Hvor blind hans Iver i denne Henseende har været, sees iblandt Andet deraf, at han for at modsige Génin udförlig udvikler, at *Pathelin* maa være forfattet mellem 1467 og 1470 af Pierre Blanchet, skjöndt han selv siger om denne, at han er födt 1459 og altsaa kun har været mellem 8 og 11 Aar gammel, da han skulde have forfattet det omtalte Stykke.

I Betragtning af den ovenfor omtalte Beskaffenhed af de tidligere Udgaver, er det for Ynderne af Rabelais meget glædeligt, at der i den allersidste Tid samtidig er paabegyndt tre forskjellige Udgaver af hans Værker, alle tre besörgede af Mænd, der ere en saadan Opgave fuldkommen voxne. Den ene af disse Udgaver besörges af Pierre Jannet, den bekjendte Udgiver af *Bibliothèque elzévirienne*, af *Ancien théâtre français* o. s. v.; dette er den billigste af de tre Udgaver og tillige den videst fremskredne; af de 6 Bind à 2 fr., hvoraf den skal bestaae, ere de 5 förste Bind udkomne i 1867—68, indeholdende hele Texten; det 6te Bind skal indeholde Glossar, Commentarer o. s. v. En anden Udgave skyldes Marty Laveaux, Secreteer ved *École des chartes*; den skal udgjöre 5 Bind à 10 fr.; 1ste Binds 1ste Afdeling udkom 1868. Den tredie Udgave besörges af Anatole de Montaiglon, der har aflöst den i Begyndelsen af

1868 i en Alder af ikke fuldt 53 Aar afdöde Vallet de Viriville som Professor ved *École des chartes*; denne Udgave skal bestaae af 3 Bind à 20 fr.; 1ste Deel udkom ifjor. Alle disse paabegyndte Udgaver omtales meget fordeelagtig i en Anmeldelse i *Revue critique* for 6te Marts 1869 af Gaston Paris, der betegner dem som et betydeligt Fremskridt i Forhold til de tidligere; kun beklager han, at de alle tre have lagt den sidste af Rabelais selv gjennemsete Udgave til Grund, (naturligviis med Angivelse af alle Varianter fra tidligere Udgaver), medens han gjerne havde seet, at een af dem havde gjengivet den ældste Text, der paa mange Steder er langt dristigere, navnlig ligeover for Geistligheden, end den sidste godt kunde være det, efter at Rabelais selv var bleven Sognepræst. Da Gaston Paris i denne Anmeldelse aldeles ikke berörer den af P. Lacroix Aaret iforveien besörgede Udgave, der netop gjengiver den ældste Text, synes denne Forbigaaelse at bestyrke den ovenfor udtalte Formodning om denne Udgaves ringe Værd.

Efter disse indledende Bemærkninger skal jeg vende mig til det, som jeg nærmest önsker at henlede Opmærksomheden paa, nemlig det omtvistede Spörgsmaal om Oprindelsen til Rabelais's *Gargantua*, et Spörgsmaal der er blevet reist af H. Gaidoz i et af ham i 1868 udgivet lille Skrift: *Gargantua. Essai de mythologie celtique.* Dette Skrift er blevet anmeldt af d'Arbois de Jubainville i November-December Heftet af *Bibliothèque de l'École des chartes* og senere af Gaston Paris i *Revue critique* for 22de Mai 1869. Det er det væsentlige Indhold af disse Undersögelser, som jeg skal tillade mig at benytte i de nedenstaaende Bemærkninger.

Man forestiller sig i Almindelighed, at Gargantua ene skyldes Rabelais's egen Fantasi, idet man antager, at den ældste Udgave, der haves af dette Værk (1535), er en af Rabelais selv foretagen fuldstændig Omarbeidelse af en af ham tidligere forfattet og 1532 i Lyon udgiven Bog: *Les grandes et inestimables cronicques du grand et enorme geant Gargantua*, der senere mange Gange med större eller mindre Moderniseringer af Sproget er gjenoptrykt i den under Navnet *Bibliothèque bleue* bekjendte Samling Folkeböger. Denne Mening deles blandt Andre ogsaa af Brunet i hans *Manuel du libraire*, og Hr. Sch. har saaledes havt tilstrækkelig Grund til (Side 249 i Tidsskriftet) at gaae ud herfra. Gaidoz fraskriver dog Rabelais enhver Andeel i ovenanförte *Chroniques gargantuines*, hvori han seer en ukunstlet Frem-

stilling af de om Gargantua paa forskjellige Steder udbredte Folkesagn. At Rabelais ikke kan være Forfatteren finder han bestyrket derved, at Gargantuas Historie allerede i 1526 omtales som en af den Tids yndede Folkeböger, nemlig i den af Charles Bourdigné, halvt i Prosa halvt paa Vers, forfattede *Legende ioyeuse maistre Pierre Faifeu contenante plusieurs singularitez et veritez.* En Oversigt over de forskjellige Sagn og Legender om Gargantua, der endnu paa flere Steder i Frankrig leve i Folkets Mund, er af den ansete, for omtrent et Aar siden som Professor ved *Écoles des chartes* afdöde Félix Bourquelot leveret i 17de Bind af *Mémoires de la société des antiquaires de France*, og Gaidoz vil endog före disse Sagn tilbage til en keltisk Oprindelse.

Man kan næsten sige, at der i vore Dage hörer et vist Mod til i Frankrig at tale om keltisk Oprindelse. Ved de store Udskeielser, hvori *Académie celtique* — der blandt sine Medlemmer ogsaa talte danske Lærde, saasom L. Engelstoft og G. J. Thorkelin[1] — i Begyndelsen af dette Aarhundrede gjorde sig skyldigt, bleve i Frankrig de keltiske Studier bragte i fuldstændigt Vanrygte. Herfra formaaede ikke Adolphe Pictet's i 1837 udkomne grundige Værk *De l'affinité des langues celtiques avec le Sanscrit* at hæve dem, skjöndt hans Arbeide blev priisbelönnet af *Académie des inscriptions et belles-lettres.* Endnu mindre formaaede W-F. Edwards's i 1844 udgivne og ligeledes kronede Priisskrift *Recherches sur les langues celtiques* at vække nogen Interesse for de keltiske Studier. Vel har Hersart de La Villemarqué i en Række af Aar ufortrödent arbeidet paa at udbrede Kundskab til bretonsk Sprog og Litteratur; men da han i denne Retning har viist samme Eensidighed som Fauriel viste med Hensyn til Provençalsk, have hans Bestræbelser ikke havt synderligt Held. Af de fra *École des chartes* udgaaede Lærde har d'Arbois de Jubainville særlig lagt sig efter Keltisk; men det er især en af de yngste og dygtigste af disse Lærde, den ovenfor nævnte H. Gaidoz, som med Iver har kastet sig over disse Studier; for at udbrede dem agter han at udgive en *Revue celtique*, hvis han kan samle 200 Subscribenter. (Allerede denne Tvivl synes ret betegnende).

---

[1]) Jfr. Medlemslisten i 1ste Bind af *Mémoires de l'Académie celtique*, hvor der ogsaa findes et noget mystisk Navn paa et andet dansk Medlem »*Monsieur Nyemso*«. Mon det ikke skulde være R. Nyerup?

I det ovenfor nævnte lille Skrift anförer nu Gaidoz de Grunde, hvorpaa han stötter sin Paastand om, at Sagnet om Gargantua oprindelig er keltisk. Idet han henviser til det store Antal Stedligheder, Steensætninger, Höie o. s. v., hvortil Garganluas Navn er knyttet, söger han at godtgjöre, at Sagnet om ham ligesaa vel fandtes i England som i Frankrig. Han henförer Navnet til de kymriske Sagn i Wales og anseer Gargantua for at være identisk med den «Gargant», der forekommer i disse Sagn og af Geoffroi af Monmouth, som i det 12te Aarhundrede optegnede disse Sagn, omtales under Navnet *Gurguntius filius Beleni*. Om denne Gurguntius beretter Geoffroi af Monmouth, at han var den anden af de mythiske Konger i Storbritannien og havde foræret det endnu ubeboede Irland til Anföreren for den förste Koloni, som nedsatte sig paa denne Ö. Navnet Gargant betragter Gaidoz som Nutids Tillægsform af *garg*, den intensive Form af den galliske Rod *gar* ɔ: sluge, fortære. Denne Tillægsform er da först bleven brugt som Tillægsform til en keltisk Guddom, nemlig den galliske Herkules, med Hensyn til at det var til ham, at de store Menneskeoffre bragtes, som Gallerne brændte i kæmpemæssige, af Vidier flettede Menneskefigurer. Af Herkules's Tilnavn havde der senere uddannet sig en særegen mythisk Person (Gargantua), og saavel denne som den galliske Herkules skulde oprindelig tilhöre en Sol-Mythe.

D'Arbois de Jubainville gjör ingen Indvendinger mod Gaidoz's Fremstilling; Gaston Paris finder denne «sindrige og lærde Theori» at være tiltalende og endog sandsynlig, men har dog endeel Tvivl ved flere Punkter. Han er enig med Gaidoz i, at Gargantua er ældre end Rabelais, og at denne ingen Andeel har i *Chroniques gargantuines*, som han endog antager for ældre end Charles Bourdigné. Han formoder nemlig, at der af *Chroniques* har været en tidligere Udgave end den vi nu have fra 1532, og at det er til denne ældre Udgave at Bourdigné sigter. Paa denne Formodning bygger han en anden Formodning, nemlig at Navnet Gargantua först gjennem *Chroniques gargantuines* har udbredt sig blandt Folket og af dette derefter er blevet overfört paa de Stedligheder, som nu i forskjellige Provindser bære dette Navn, medens de tidligere blot skulde have været tilskrevne en eller anden Kæmpe, saaledes som noget Saadant er Tilfældet paa flere andre Steder. Han udhæver derhos, at folkelige Sagn om saadanne Kæmper, hvis Navn knytter

sig til visse Stedligheder, findes i alle Lande. Fremdeles anseer han det ikke for afgjort, at Gargantua er identisk med Gurguntius, der ingensteds er fremstillet som en Kæmpe, og hvis Navn ikke er knyttet til nogen Stedlighed i England. Endelig yttrer han Tvivl om, at et Tilnavn for en keltisk Guddom skulde have holdt sig saa længe med sin mythiske Betydning. Disse Indvendinger ere ganske vist ikke uden Vægt, skjöndt de ikke kunne ansees for afgjörende, hvilket Gaston Paris ogsaa anerkjender. I det Hele yder han det lille Skrift en varm Anerkjendelse, hvilket for hans Vedkommende ikke er almindeligt med Hensyn til hvad der udkommer i Frankrig. I ethvert Tilfælde kan der ikke være Tvivl om, at Gaidoz vil söge at besvare hans Indvendinger, og Sagen vil da blive yderligere oplyst.

Det er almindeligt med Hensyn til Rabelais at udhæve hans *esprit gaulois*; det vilde nu være ret interessant, hvis det skulde vise sig, at hans Gargantua ogsaa er *gaulois* i dette Ords egentlige Betydning.

I Novbr. 1869.

Anmeldelse.

Samling af Sveriges gamla lagar. 12 Bind i 4, 1827—69.

Et værk, betydningsfuldt som få i den svenske og nordiske bogverden, er nylig fuldendt. Det er den i overskriften nævnte kritiske udgave af de gamle svenske landskabslove, købstedlove og landslove m. m., et storslået og dygtigt arbejde, der i alt væsenligt skyldes en mands id og flid; og i virkeligheden er det en stor misforståelse og en fuldstændig misregning, at sådanne omfangsrige, helstøbte videnskabelige foretagender skulde snarest fremmes eller heldigst udføres ved fleres forenede, ligestillede virksomhed, eller som literært selskabsanliggende; medens det netop her, som på de rent praktiske områder, gælder om at finde den rette enkeltmand, udstyret med det nødvendige [illegible] af indre forudsætninger, og så at stille de fornødne ydre midler til hans rådighed. Af de to første bind, d. e. de tre götalagar, var H. S. Collin (f. 1791 † 1834) medudgiver; og i den følgende tid har F. Humbla i næsten 7 år gået den efter[illegible] [illegible] tilhånde (se slutningen af fortalen til 7de bind);

men i det hele og i det store er det denne, **Karl Johan Schlyter,** der som utrættelig samler og skönsom udgiver har grundlagt og fuldbyrdet en idræt, der skænker hans navn gyldigt krav på en sildig eftertids taknemmelige ihukommelse. Ifølge Svenskt biografiskt leksikon, — et ved indhold og form vigtigt og tiltrækkende bogligt hjælpemiddel, til hvilket vi Danske savner et jævnbyrdigt sidestykke, — hører han til en oprindelig tysk slægt, der over Danmark har forplantet sig til Sverrig. En Joakim Slüter udmærkede sig på kirkeforbedringens tid som nidkær tilhænger af Martin Luther. Siden var en Severin Slüter fra Hamborg i nogen tid hofprædikant i København hos Fredrik den 3dies dronning, og blev gift med en præstedatter fra Helsingør. Endnu senere finder vi slægten i og omkring Karlskrona, i hvilken by lovmandens fader var «kamererare ved amiralitetet». K. J. Schlyter fødtes den 29de Januar 1795 og fik 1807 «akademisk borgerret» i Lund, hvor hans svoger, biskop Fakse (┼ 1845) tog sig af ham. Ved selvstudium indhentede Schlyter hvad der, ifølge hans eget udsagn, var forsömt i drengealderen; efter en rejse til Tyskland, og efter adskillige skæbner og vanskæbner (om hvilke han selv, ikke uden bitterhed, har udtalt sig) på den slibrige embedsbane, samt efter forskellige omflytninger mellem Lund, Stokholm og Upsala opnåde han tilsidst en post som professor i lovhistorie. 1844 blev han medlem af den såkaldte «lagberedningen» og 1845 af «den nya lagberedningen», hvilke udvalgs hverv det var at gennemgå og omarbejde den borgerlige lovgivnings forskellige dele, noget, man havde arbejdet på lige siden 1810 og vedblev at arbejde på lige til ned mod den nyeste tid. For længe siden er Schlyter dog bleven fri for offenlige sysler og fritagen for sine embedsforretninger, og han har således udelukkende kunnet hellige sig løsningen af sin egenlige livsopgave: de gamle svenske loves udgivelse i uforvansket skikkelse og med tilgift af hvad der kunde lette deres forståelse og klare deres indbyrdes forhold. Allerede 1819 ses han at have udgivet (på Latin) et «forsøg til at oplyse den skandinaviske rets-historie»; og 1820 advarede han, med hensyn til en tanke, man dengang mentes at omgås med, i et foredrag indtrængende imod at lægge udgivelsen af de gamle love i hænderne på umodne kræfter. Kort efter overraskedes han ved, at arbejdet, til hvis fremme der fra 1822 ydedes understøttelse af statskassen, overdroges ham selv (og Collin); et udfald, han tilskriver J. G. Richert, daværende

«første ekspeditions-sekreterare i konungens kancelli». Fra nu af fortsattes arbejdet så godt som uafbrudt: 5 år efter udkom det første bind, og efter en rundelig menneskealders forløb udkom det sidste.

Lad os kaste et blik på planen for og på indholdet af dette arbejde, om hvis udstrækning og möjefuldhed man får en tilnærmelsesvis forestilling ved at høre, at dertil er gennemgåede og benyttede omtrent 750 håndskrifter (derunder medregnede enkelte udgaver med håndskrift-karakter), af hvilke de fleste findes i Sverrig, mange i Danmark, nogle endog udenfor Norden. Af skriften i de 59 bedste eller bedre håndskrifter gives, rigtignok for största delen meget korte, efterstik (faksimiler).

I ethvert bind gives først en omstændelig beskrivelse og en omhyggelig vurdering af vedkommende håndskrifter; dernæst oplysninger om selve lovens alder, kilder m. m.; en bedömmelse af de ældre trykte udgaver, forsåvidt sådanne haves, og en redegörelse for den fremgangsmåde, som Schlyter selv har brugt ved tekstens udgivelse. Naturligvis er hoved-grundsætningerne helt igennem de samme: aftrykt er det håndskrift, (eller de håndskrifter, når texten foreligger i flere selvstændige bearbejdelser), der af udgiveren holdes for ældst (og bedst), og kun hvor meningen er kendelig forstyrret, er denne søgt genfunden ved hjælp af de andre håndskrifter, hvoraf iøvrigt under texten meddeles en rig samling ændringer (varianter), og undertiden, hvor indholdet gör det fornødent, som tillæg enkelte större stykker. Tilsidst gives en ordfortegnelse, med oversættelse fra Oldsvensk (stundum gammel Tysk eller barbarisk Latin) til Nysvensk og Latin, det sidste naturligvis af hensyn til udenlandske lærde[1]; samt lister over de forekommende personnavne og stednavne. Kun når grundtekstens sprog antoges for særdeles vanskeligt at forstå (hvilket er tilfælde med det Gullandske i 7de og det Plattyske i 8de bind), gives desuden fuldstændige, jævnløbende oversættelser af denne på Nysvensk. I de fleste bind findes endelig tillæg og rettelser til enkelte punkter i de foregående.

Den ældste af de svenske **landskabslove** er den ældre Vestgøtalag fra 1ste halvdel af det 13de hundredår, trykt i

[1]) Hvis kræfterne slår til, vil Schlyter endnu som 13de bind udgive en samlet ordbog over det svenske (og danske) ordforråd. Se slutningen af fortalen til 12te bind.

1ste bind efter et håndskrift fra kort efter 1281, tilligemed anmærkninger dertil af en vis Lydekin, der levede ved 1300 og også har kendt den yngre Vestgøtalag fra slutningen af det 13de hundredår, trykt i samme bind efter et håndskrift fra omtrent 1345. Samtidige med den yngre Vestgøtalag er Østgøtalagen og Uplandslagen, trykte i 2det og 3die bind efter håndskrifter fra henholdsvis omtrent 1350 og fra år 1300; såvelsom «Gotlandslagen» (Gutalag), hvilken man tidligere har tillagt en höjere alder, bl. a. fordi dens sprog har et særeget præg af ælde; men dette betyder kun, som en sammenstilling af de nuværende sprogarter tilfulde har vist, at jo længere man i Danmark-Sverrig kommer mod øst, des mere oldtidsagtigt er sproget. Den er tilligemed den såkaldte Gutasaga, en kort fabelagtig Gullandshistorie (forfattet efter Birger Magnussons fordrivelse 1318), trykt i 7de bind efter et håndskrift fra omtrent 1350, der er det ældste bevarede, hvorvel teksten deri er yngre end den, som har ligget til grund for det andet håndskrift, der er afskrevet af en provst Bielefeldt 1587 efter en forskrift fra 1470, og gemmes i Arne Magnussons samling (nr 54 blandt kvarterne) på vort universitets-bibliothek. En følge af, at både Tyskere og Danskere have huset og hersket på Gulland, er det, at man af loven fik både en tysk oversættelse (også af historien), trykt efter et håndskrift fra 1401, og en dansk, trykt efter håndskriftet nr 55 i 4 fra omtrent 1550 i Arne Magn. samling. Hvorvel to forordninger af kong Hans og Kristian d. 3die viser, at de danske konger stræbte at tillempe Gullandsloven efter den Skånske lov, holdt den gamle Gutalag sig i det hele ved magt indtil omtr. 1645, da øen efter genafståelsen gik ind under den da gældende svenske lovgivning. Fra begyndelsen af det 14de hundredår er Sødermannalagen, i det mindste således som den nu foreligger og er trykt i 4de bind efter et håndskrift fra omtr. 1330. Uplandslagen og måske en ældre, nu forsvunden, Sødermannalag er nyttede ved udarbejdelsen, kort efter 1318, af den ældre Vestmannalag (i 5te bind efter et hskr. fra omtr. 1350), der tidligere har været udgiven som «Dalelagen»; men Dalarne var kun en del af Vestmanlands lagsaga (domkreds). Endelig er den yngre Vestmannalag (i samme bind efter et hskr. fra 1ste halvdel af 14de hundredår) given för 1347; og Helsingalagen (i 6te bind) efter 1320. Af denne haves nu kun et håndskrift

(fra omtr. 1350), «til grammatik synnerligen vanvårdadt» siger Rydqvist.

Sverrig havde ikke, som de andre nordiske lande, i den katholske tid særskilte **kirkelove**; disse fremtræder kun som dele af landskabslovene. Men af Smålandslagen[1] er kun bevaret Kristnubalken (i 6te bind af et håndskrift fra sidste halvdel af 14de hundredår) fra omtrent 1300, til hvilken er nyttet Uplandslagen, hvis kirkebalk efterhånden, fra det 15de hundredår af, fortrængte de særlige provinsloves og derfor er indført i mange håndskrifter af de to nedenfor omtalte landslove, der selv mangler en sådan. Efter Lutherdommens indførelse undergik den kirkelige lovgivning naturligvis en omdannelse.

Af **købstedlove** haves den såkaldte «Bjærkøret» (i 6te bind), der menes i slutningen af det 13de hundredår at være fremkaldt ved Uplandslagen, og oprindelig at have været bestemt for Stokholm, hvorfra den med den yngre Vestgøtalag (i hvis hovedhåndskrift den findes) overførtes til Lødøse. Forresten havde vel købstederne, som det fremgår af diplomer og af flere steder i Vestmannalagen, deres egne jurisdiktioner; men i stedet for egenlige lovbøger kun privilegier og vedtegninger i såkaldte «tænkebøger»[2]. Først imellem 1350 og 1357 udstedtes Magnus Erikssons stadslag (i 11te bind efter et håndskr. fra slutn. af 14de hundredår), ved hvis affattelse igen nærmest er tænkt på Stokholm. I andre egenlig svenske stæder indførtes den lidt efter lidt, som det synes efter deres eget fri valg; også flere finske stæder fik snart kongelig tilladelse til at antage den (i begyndelsen af det 17de hundredår oversattes både den og Kristoffers landslag på Finsk). Mærkelig er den 1471, efter Brunkebjærgslaget, i loven foretagne forandring, hvorved det forbødes at sætte Tyskere i byrådet.

Blandt Stadslagens kilder er den ældste af «**landslovene**» Magnus Erikssons landslag, der i løbet af 3 år var udarbejdet af de 3 lagmænd i Tiohærad, Vestergøtland og Værmeland,

---

[1] Bure († 1652) har efter Klemming kendt håndskrifter både af denne og af den nu ligeledes tabte Værmelandslag.

[2] Rigtigheden af denne opfattelse er stærkt rokket ved en afhandling af Klemming i Kongl. vitterhets, historie ok antikvitets akademiens handlingar 2den del 1867 s. 264–86, hvor det i det mindste er godtgjort, at også Søderkøping havde sin egen, fra Østgøtalagen udgåede, bylov, af hvilken en del brudstykker er bevarede i håndskrevne ordbogsarbejder

og dernæst 1347 af kongen fremlagdes til antagelse på en herredag i Ørebro. Indsigelse rejstes imidlertid imod den af 5 kanniker, uden tvivl på grund af dens bestemmelser om sjælegaver og testamenter; hvorfor denne landslov næppe nogensinde fik kongelig stadfæstelse. Ikke desmindre kom den snart i brug — først i Upland og Østergøtland, efter hvis ældre love den især var udarbejdet, i Vestergøtland mod hundredårets slutning — og fortrængte således de særlige landskabslove. Loven har ikke været udgiven för i Schlyters 10de bind, hvor den er trykt efter et håndskrift fra omtr. 1350 i Arne Magn. samling (nr 51 i 4). Den stod i kraft til 1442, da den afløstes af Kristoffers landslag, der er trykt i 12te bind efter et samtidigt håndskrift i vort kongelige bibliothek (nr 1209 i fol. i den gamle kngl. samling). Den store mængde afskrifter, — man har endnu omtrent 160 håndskrifter, foruden omtrent 90 af Magnus Erikssons landslag, — måtte give anledning til forvirring[1]), der tilsidst affødte ønsket om lovens gennemsyn og trykning, hvorom man talte og forhandlede lige fra 1566 af; men ikke för 1608 fik man en trykt udgave af landsloven, ligesom 1618 af stadsloven; og først 1736 indførtes for bægge en fælles ny rigslov.

En egen plads i Schlyters samling indtager det 8de og 9de bind, forsåvidt deres indhold dels vidner om en overmægtig tysk indflydelse, dels falder udenfor det daværende Sverrigs grænser. Det 8de bind indeholder Visby stadslag og Visby sjøræt. Stadslagen er trykt efter selve grundskriftet (originalen) fra omtrent 1350, der er på Plattysk; og betegnende er det, at den af Magnus Eriksson, efter fortalen til lovteksten, påbudne svenske afskrift aldrig synes at være tagen. Søretten (der er aldeles forskellig fra den, som findes i Visby stadslag) er ligeledes på Plattysk, og har sin egen evropæiske historie. Kun til et eneste kapittel har kilden ikke kunnet påvises. Resten falder i 3 bestanddele: en lybsk, en flamsk og en amsterdamsk. Den første har allerede sit tilsvarende i Lybæks lovgivning fra det 14de hundredår; den anden skriver sig fra byen Damme (mellem Brygge og Sluis). I det 14de hundredår fik man nemlig flamske oversættelser af den søret, der — senest i det 12te eller 13de

[1]) En misforståelse er det, når man, endogså i domme fra 16de hundredår, har talt om »medlaste lagen« eller »medallag«, og tænkt sig denne som en tredie opskrift (redaktion) af landslagen; den falder i virkeligheden sammen med Magnus Erikssons landslag.

hundredår — havde dannet sig på Oleron, en lille ø ved Rochelle, og som derfra også forplantede sig til England og Spanien. Endelig er den amsterdamske bestanddel opstået efter 1400. Den visbyske søret (tidligere kaldet «gotlansch waterrecht») er altså intet andet end en vedtægt fra det 15de hundredår af fremmede købmænd og skippere i (Amsterdam og) Visby. Schlyter har aftrykt den efter det samme håndskrift (nr 3123 i 4 i vor gamle kgl. samling), der ligger til grund for Gemens udgave 1505 (optrykt i Danske magasin 5te bind 1751), der blev forløber for en stor mængde udgaver i forskellige sprog.

Umiddelbarest vedrøres Danmark af 9de bind eller «Skånelagen», der var gældende ret i vore fordums provinser hinsides Øresund lige til 1683. Forholdet mellem den danske tekst og Anders Sunesöns latinske sætter Schlyter således, at de bægge hidrører fra begyndelsen af det 13de hundredår (mellem 1203 og 1215), den danske nogle få år för den latinske, men er uafhængige af hinanden, uden for så vidt de tildels har haft en fælles kilde, ikke så lidt ældre end 1200 og omtrent samtidig med kirkeretten[1]). Ligesom Thorsen meddeler han bægge tekster; men den omstændighed, at han har anset det såkaldte hadorphske håndskrift (i Stokholm) af den danske for noget ældre end runehåndskriftet (nr 28 i 8 i Arne Magn. samling), hvis alders-fortrin hævdes af Thorsen, har medført det gode, at vi har fået pålidelige udgaver af Skånske lov (og kirkeretten) efter bægge håndskrifter. Om den såkaldte «arvebog» (og «orbodemål»), der findes i Thorsens udgave, godtgör Schlyter, at det ikke er egenlig skånsk, men afskrift af sælandsk ret d. v. s. af Valdemars lov, hvis forhold til den skånske lov med det samme oplyses. Hvis man går ud fra Thorsens og Schlyters alders-bestemmelser, tör man dog ikke med den sidste opfatte flere håndskrifters betegnelse af Valdemars lov som «den *rette* Sjælandsfare lov» som modsætning til arvebogen; en sådan ubestemt benævnelse forudsætter heller ikke med nødvendighed nogen sådan bestemt modsætning[2]). Ved nöje eftersyn af arvebogens håndskrift (det såk. Rantzovske, i vort universitets-bibliothek) fandt Schlyter, at

---

[1]) Om kirkeretten jf. nu A. D. Jörgensen i Ny kirkehistoriske samlinger V, 1—22.

[2]) I glossaret under *ganguarf* synes Schlyter at have overset Valdemars lov 1, 1 § 8 = arvebogen 14.

det årfæster sig selv til 1430 [1]), hvorved al tvivl om dets sprogform er bleven hævet: det er yngre skånsk sprogart.

Foruden en halv snes skånske forordninger m. m. (fra 1200 til henimod 1500), har Schlyter endnu, efter et håndskrift i den ledreborgske samling aftrykt den såkaldte Bjærkeret, der menes at stamme fra slutningen af det 13de hundredår, de nordiske byloves fødselsperiode, og fra første færd at have gældt for Lund, hvorfra den siden udbredte sig til andre skånske (og bornholmske) stæder.

Idet Schlyter gennemgik en så stor mængde håndskrifter, der ikke alle er udelukkende af retshistorisk indhold, måtte det let hænde, at han stødte på et og andet, der havde interesse i andre henseender, og som han lejlighedsvis har fremdraget. Et tilfælde af dette slags, hvorved en gammel fejltagelse oprykkes med rode, vil jeg her göre opmærksom på for, om muligt, at afskære dens yderligere forgrening. Af den lægebog, der henføres til Harpestræng, findes et særeget lille brudstykke aftrykt, ikke meget omhyggelig, i Ny danske magasin 1ste bind (1794). Foruden nogle, tildels löjerlige, ordforklaringer har udgiveren [Sandvig [2])] medgivet en indledning, hvori det bl. a. hedder: «dette stykke findes ikke i de håndskrifter, som er i Danmark, såvidt os er bekendt. — — — — Salig etatsråd Langebek har på sin udenlandske rejse afskrevet den kopi, hvorefter det her er givet». Også om sproget fablede udgiveren en del. N. M. Petersen så imidlertid rigtig, at det var gammel Svensk; men når sprogformen, på grund af den håndskriftet tillagte alder (jf. Molbechs udgave af Harpestr. fort. s. 7, og endnu rektor Lund i dette tidsskrifts 7de bind s. 252), henføres til slutningen af 13de hundredår, så har dette allerede vakt tvivl hos den skarpsynede Rydqvist (Sv. spr. lagar 1, 503), som ytrer, at det var muligt, *hvis ikke* enkelte yngre former fandtes deri (f. e. «i husena» for «i huseno»). Endelig er alt bragt på det rene ved Schlyter (11te bind 1865 s. XVIII anm. 4), der fandt brudstykket i det Arne-Magnæanske håndskrift nr 45 i 4 (blad 96—98), som desuden bl. a. indeholder Magn. Erikssons

[1]) Thorsen havde skönnet, at håndskr. ikke kunde være synderlig ældre, se fort. til Eriks lov s. 5 og især til Skånske lov s. 24. Uafhængig af Schlyter havde Plesner læst årstallet, se Årsberetn. fra d. kngl. gehejmearchiv 2det bind s. 3 anm. 1.

[2]) Nyerup Udsigt over vort fædrelands literatur i middelalderen s. 331.

stadslag og er *fra sidste halvdel af det 15de hundredår*[1]). Håndskriftet har altså været her i landet på Langebeks tid; måske har han, som Schlyter formoder, betegnet det som svensk, fordi det består af lutter svenske sager. Og det harpestrængske stykke foreligger kun i sen afskrift (deraf de enkelte yngre sprogformer) af en gammel forskrift (deraf det i det hele ældre sprogpræg).

Hvilket væsenligt fremskridt i nordiske lovhåndskrifters og lovteksters kritiske behandling Schlyters værk er udtryk for, vil man skönne f. e. ved sammenligning med Kolderup-Rosenvinges «Samling af gamle danske love». Ti både er dennes vurdering af håndskrifterne usikker og holdningsløs, og hans udvalg af ændringer altfor tilfældigt til ikke at være yderst utilfredsstillende, så lidt som man ubetinget tör stole på hans læsningers pålidelighed; vilde det end være höjst ubilligt at miskende hans fortjænester af dansk retshistorie. Heller ikke Schlyter er oprindelig sprogmand; hans livsvarige syssel med didhørende arbejder, og hans grundige juridiske fordannelse har imidlertid gjort, at han er så hjæmme som få eller ingen i lovsprogets ordforråd og bedre end de allerfleste istand til at gennemskue de tekniske ordforbindelsers sande betydning. Derimod har han kun liden sans for de lydlige og grammatiske formers værd og vægt i og for sig (se hans egne ytringer navnlig i 11te bind s. C ff.); og ikke uden grund har man anket over den noget vilkårlige måde, hvorpå han har valgt sine ændringer af runehåndskriftet til Skånske lov. Hvad der mest må lægges Schlyter til last, er imidlertid hans ufordragelighed overfor enhver anden fremgangsmåde end hans egen, og mod kritikken, såsnart den har vendt sig mod ham selv; og det ikke alene overfor N. M. Petersen, hvis udgave af Jyske lov unægtelig er alt andet end fuldbåren og lydeløs, idet den er kommen en god stund for tidlig til verden — medens hovedforsvaret for selve den idealiserende udgivelses side-berettigelse ligger i den også af Schlyter indrömmede kendsgærning, at ikke engang de ældste eller bedste håndskrifter tör betragtes som fejlfri —; men også mod Sæve, der åbenbar, trods Schlyters bidske indsigelser (i 10de bind s. XCIII ff.), står med palmer i hænderne i striden om for-

[1]) Håndskriften er den samme som den i stadslagen fra blad 42 a øverst, hvilken efter Schlyter er samtidig med den i den foregående del af stadslagen.

ståelsen af forskellige punkter i Gutalagen. I den henseende har Schlyter ikke holdt sig fri for forfatternes sædvanlige skødesynd: at opfatte selv den mest velvillige eller den bedst grundede udsættelse som en halv personlig krænkelse; — og dog er en alvorlig, alene på sagen henvendt, over alskens dögnhensyn hævet kritik en af de alleruundværligste betingelser, og ikke mindst under små, sammensnævrede forhold som de nordiske, ikke alene for trivelsen, men også for tilegnelsen, af en videnskabelig literatur; er det end muligt, at en sådan kritik først da ret savnes, når det så omtrent er lykkedes at tage livet af den, således som tilfældet for tiden er i det mindste i Danmark.

Men, hvorom alting er, intet kan formindske fortjænstfuldheden af et arbejde, der har åbnet en guldgrube også for danske sprogmænd, og med hvilket det er pligt også for vore retshistorikere, og for granskerne af middelalderens indre samfundsforhold overhovedet, at göre sig bekendte og fortrolige. Det hører til de værker, som, når de er godt gjorte, kun göres denne ene gang efter samme plan. Og Schlyters store lovudgave er, trods enkelte brister og uundgålige småbræk, der med tiden vil blive mere synlige, et vellykket arbejde af *en* fast støbning, udført af en mand, der har vidst at beherske sit rigtflydende stof. Det er på en gang en næsten udtömmende materialsamling og et afrundet hele, — en hæder også for det land og det folk, i hvis skød og under hvis udviklingskampe malmet har dannet sig, og for den regering, der har fremhjulpet dets udgravning og bearbejdelse.

F. Dyrlund.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Pædagogisk tidskrift, utgifven af L. A. A. Aulin († 16. Sept. 1869). Femte årgången. 1869. Stockholm. 381 S. i 8 Hefter. 8.

Första afdelningen. Afhandlingar. Pædagogiska anteckningar under ett besök i Paris sommaren 1867 (6. skolan och verlds-expositionen), af *C. F. Wiberg.* Anteckningar om qvinnans uppfostran och undervisning (efter en tysk tidskrift), II-VI, af *M. Schück.* Några ord om de s. k. öfningsämnena vid elementarläroverken, af *S.* Några reflexioner, beträffande elementarundervisningen i mathematik, i anledning af den i »Bihang till pædagogisk tidskrift» intagna berättelsen om Rektorsmötet 1868, af *E. G. Björling.* Skolans hufvudpunkter, af *R. Hjärne.* Om gymnastik-undervisningen vid elementarläroverken, af *X.* Om Grekernas likbegängelser och grafoffer, af *Einar Löfstedt.* Om de i de germaniska dialekterna bevarade spåren af de ariska verbernas klasskarakterer, af *Z C—n.* Uppfostrarens tålamod (aftryck ur »Skolvännen», 6te årg. 1869). — Andra afdelningen. Referater och granskningar. Mytologi och religion eller om den grekiska mytologiens ursprung och betydelse af *Max Müller,* svensk bearbetning af *M. Dalsjö,* 1868; anm. af *C. F. Wiberg. C. L. Anjou, K. W. Kastman* och *Kn. A. Kastman,* bidrag till pedagogik och metodik för folkskolelärare (bihang till Tidskrift för folkskolan), 1868, häft. 1—3, anm. af *E. O—s. P. Paulsson,* lärobok i svenska folkskolans historia, anm. af *C. F. Wiberg.* Samtalen på Tusculanum af M. Tullius Cicero, I, öfversättning af *J. O. Lindfors,* 1865, anm. af *A. Frigell. K. Fr. Thedenius,* bihang till skolherbariet, 3. upplagan, 1868, anm. af *T- -t. Th. Norlin,* berättelser ur kristna kyrkans historia, anm. af *M. Johansson.* Några anmärkningar till »Svensk språklära för elementar-läroverken af *J. I. Brodén*», 1868, af *K. Sidenbladh. A. Alexanderson,* Septem Æschylea Suethicis versibus expressa et commentario illustrata, anm. af *M. Dalsjö. V. E. Schultz,* latinsk elementarbok, 1868, anm. af *C. Björling. H: L. Melander,* Lärobok i nyare tidens historia, Helsingfors 1868, anm. af *C. F. Wiberg.* Fragmenter af riksdagstrycket: förslag rörande skolfrågan, framställda inom andra kammaren vid riksdagen 1869; anm. af *A.* Underdånigt betänkande, afgifvet d. 12. aug. 1868 af kommissionen för behandling af åtskilliga till undervisningen i historia och geografi inom elementarläroverken hörande frågor, 1868, anm. af *M. Höjer.* Anmärkningar med afseende på *C. W. Linders* afhandling: »Några ord om skolfrågan i Norden», I, af *N. Svensson. E. H(olmberg),* Homeros' Ilias, sång. I—IV, prosaisk öfversättning, anm. af *A. Aulin. R. Dietsch,* grunddragen af allmänna historien, I, gamla historien, bearbetad af *M. G. Holmgren,* 1868, anm. af *C. F. Wiberg. N. G. Wennerström,* lärobok i allmänna historien för lägre elementarläroverk, 3. upplagan, 1868, anm. af *C. F. Wiberg. K. Kastman* och *Th. Brunius,* Norges och Danmarks historia för svenska folket och dess ungdom, anm. af *C. F. Wiberg. Bjursten,* svenska språkets och literaturens historia, anm. af *A. E. Löfstedt,* ordförteckning till de tre första sångerna af Homeri Odyssee och Iliad, 1868, anm. af *A. Aulin.* Jemförande språkläror (*G. Borgström,* svensk och tysk språklära för elementarläroverkets tre nederste klasser, 2dra upplagan, 1868; *A. Th. Paban,* grammaire Suédoise comparative et raisonnée, 1867; *C. Krause,* deutsche Grammatik für Ausländer, Rostock 1867), anm. af *M. Schück.* Ungdoms-literatur (Familje-bibliotek: *M. Huc,* resa i Mongoliet och Tibet; *M. Huc,* resa i Kina; *M. A. Mignet,* franska revolutionens historia från 1789 till år 1814, öfversättning från 8. original-uppl.; *W. H. Prescott,* Mexikos eröfring; *C. A. Gosselman,* resa i Columbia åren 1825 och 1826; *Washington Irving,* Bracebridge-hall eller minnen och intryck från en vår på landet i England; *Washington Irving,* en resandes berättelser). Utländsk literatur (*J. Paroz,* histoire universelle de la pédagogie; *Lucian Müller,* geschichte der klassischen Philologie in den Niederlanden; *V. Clavel,* de M. T. Cicerone Græcorum interprete; *A. Pierron,* l'Iliade d'Homère, chants I—XII).

anm. af *A. Aulin*. *F. Ellendts* latinska språklära med fullständigt omarbetad syntax af *Moritz Seiffert*, öfversatt och bearbetad af *N. Ehrnberg*, anm. af *Chr. Cavallin*. Titi Livi ab urbe condita libri I—V, med förklarande anmärkningar utgifna af *A. T. Broman*, 2. uppl., öfversedd af *G. R. Rabe*, 1867; *G. R. Rabe*, quæstiones Livianæ, 1867; anm. af *C. V. Linder*. *W. Wägner*, Rom; dess tillkomst, utveckling, veridsvälde, och förfall; (öfversättn.), 1868; anm. af *C. F. Wiberg*. *M. Monier*, Pompeji och dess innevånare (öfversättn.), 1869, anm. af *C. F. Wiberg*. *C. T. Odhner*, lärobok i Sveriges, Norges och Danmarks historia, förra häftet, 1869, anm. af *C. A. Zachrisson*. — Tredje afdelningen. Notiser om svenska och utländska läroverk. Kongl. cirkulär af d. 27. nov. 1868 om terminsafgiftens användning för läroverkens behof. Historiska kommissionens betänkande. Afgångsexamina våren 1868. Ändring i stadgan för rikets allmänna elementarläroverk. Strøtanker om folkehøjskolesagen, af *F. Bajer*. Kongl. cirkulär angående qvinnas anställning vid elementarläroverk, 12. febr. 1869. Anmälde till afgångsexamen våren 1869. Om gymnasiallärareprofven i Baden. Ändringar i stadgan för elementarläroverken. Ministeriell förordning angående lärareprof för högre lärareplatser i hertigdömet Nassau, utgifven d. 20. febr. 1863 (ur lekt. *Aulins* efterlemnade papper). Stadga för det kongl. pædagogiska seminariet för lärda skolor i Berlin. — Fjerde afdelningen. Miscella. Förslag till öfverläggningsämnen vid nästa läraremöte (1. Våra enkor och barn; hvad är för dem gjordt? hvad kan göras? af *Pater familias*. 2. Ytterligare bidrag till enke- och pupill-frågan, af *Iv*. 3. Om val af uppgifter för de svenska skrifölningarna, af *H*. 4. Anmärkningar till enke- och pupill-frågan. 5. Bidrag till enke- och pupillfrågan, af *Pater familias*. 6. Om lärares tjenstgörings-skyldighet, af *G. B—g*. 7. Två frågor rörande betyg, af *—s*. 8. Lärarebildning, profår och lärareprof, af *B*. 9. Liniernas delning, af *B*.). Stockholms läraresällskap. Uppgifter till de skriftliga profven för afgångsexamina våren 1868. Ett gammalt ondt, af *A. G. A*. Göteborgs läraresällskap (öfverläggningsämne: kursläsning och klassläsning, d. 13. mars och 10. apr. 1869). Uppgifter till de skriftliga profven för afgångsexamina hösten 1868. Några ord i anledning af senaste förändringen i skolstadgan, I, II, af *—l—*. Uddrag af optegnelser om Vermsk og Båhuslänsk, af *E. Jessen*. Cyrenaica, af *C. F. Wiberg*. Statistiskt, af *C. F. Wiberg*. Om komparativens konstruktion med ablativ och med *än*, af *Z. C—n*. Stockholms lärare-sällskap (sammanträden 16. okt. och 20. nov. 1869), ref. af *E. O—s*. Uppgifter till de skriftliga profven för afgångsexamen våren 1869. — Femte afdelningen. Personal-notiser. — Genmälen: till redaktionen af Pædagogisk tidskrift af *C. F. Wiberg*; till redaktionen af Pædagogisk tidskrift af *Th. Norlin*; en fråga till critici i Pædagogisk tidskrift af *G. B—g*; svar af *A. Aulin*; till redaktionen af Pædag. tidskr. af *M. B. Holmgren*; genmäle af *V. E. Schultz*; genmäle till recensenten af Brodéns svenska grammatik af *J. F. Brodén*; till redaktionen af Pædag. tidskr. af *G. Borgström*; har skolan verkligen ingen brukbar lärobok i fäderneslandets historia? af *Tertius interveniens*; svar på »genmäle till recensenten af Brodéns svenska grammatik» af *K. Sidenbladh*; ännu några ord om herr Borgströms språklära af *M. Schück*. Till herrar rektorer vid rikets högre elem.-läroverk, af *redaktionen*. Korrespondens rörande frågan om programmernas format. — Nytt undervisningsmedel. — Till herrar lärare, af *redakt*. — Till Sveriges lärare, af *—n—b—*.

Tilläggsblad (pag. 1—8). Till hrr rektorer vid rikets högre elem.-läroverk, af *redakt*. Också en liten P. M., af *A*. Franska undervisningsbudgeten för 1868, af *C. F. Wiberg*. Elementarundervisningen för flickor i Frankrike, af *C. F. Wiberg*. Personal-notiser.

Supplement-häfte (pag. 1—55). Berättelse om gymnastik-undervisningen i riket för läroåret 1866—67, afgifven af kongl. direktionen öfver gymnastiska central-institutet.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Beretning om Almueskolevæsenets Tilstand i Kongeriget Norges Landdistrikt for Aarene 1861—1863. Udgiven af Departementet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Christiania 1866. 146 S. 4. — Beretning om Skolevæsenets Tilstand i Kongeriget Norges Landdistrikt for Aarene 1864—1866 og i Rigets Kjøbstæder og Ladesteder for Aaret 1867. Udgiven af Departementet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Christiania 1869. CXIX + 89 S. 4. — *Coucheron*, Beretning om Almueskolevæsenets Ordning i Skotlands blandede Sprogdistrikter. (Udgiven efter offentlig Foranstaltning). Kristiania 1866. 56 S. 8. — Forslag til en forandret Ordning af det høiere Skolevæsen. Af den ved kgl. Resolution af 14de Febr. 1865 for at tage under Overveielse og afgive Forslag til en forandret Ordning af det høiere Skolevæsen nedsatte Kommission. 1ste Del: Udkast til Love med Begrundelse o. s. v. VI + 502 S. 2den Del: Udsigt over nogle fremmede Landes Undervisningsvæsen, med Bilag. 480 + 208 S. Tredie Del: Udkast til Love om theoretiske Examener og praktiske Prøver for den høiere Almenskoles Lærere. 135 S. 8. Christiania 1867. — *Hertzberg, N.*, Indberetning om nogle Lærerseminarier i fremmede Lande, fra en Reise 1866 og 1867, foretagen med offentlig Understøttelse. (Aftrykt efter Univ.- og Skole-Annaler IX. B. 3. & 4. H.). Christ. 1868. IV + 241 S. 8. — Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Bergens Kathedralskole 1869. (*Lampe, J. F.*, Fortegnelse over de Kandidater, der ere dimitterede fra Bergens lærde Skole i Tidsrummet fra 1781—1825, med biographiske Oplysninger. *Reehorst*, Nogle statistiske Oplysninger om Skolens Frekvents og de fra samme Dimitterede i Tidsrummet fra 1858—1868.) Bergen. 93 S. 8. — *Jespersen*, Beretning om Christiania Almueskolevæsen for 1866 til 1868. Udgiven af Byens Skolekommission. Christ. 1869. 131 S. 8. (med to Tavler). — Kongelige Propositioner til Love, Om offentlige Skoler for den høiere Almendannelse; Om en Examenskommission for den høiere Almenskole, og Om Forandringer i og Tillæg til Universitetsfundatsen. (Storth.-Forh. 1868.) 53 S. 4. — Lov om Examen artium, 17. Juni 1869. Christ. 4. — Lov om offentlige Skoler for den høiere Almendannelse, 17. Juni 1869. Christ. 4. — *Lund, C.*, Forsøg til en Lærerinde-Statistik. Paa Foranstaltning af Bestyrelsen for Foreningen til Fremme af kvindelig Haandværksdrift. Christ. 1867. 84 S. 8. — *Nissen, Hartvig*, Skolevæsenets Ordning i Massachusetts. Christ. 1868. 92 S. 8. — *Ottesen, H. W.*, Oversættelse af C. Sallusti Crispi de conjuratione Catilinæ liber. Anhang: Nogle Meddelelser om Skolen i Schweiz ved H. W. Ottesen. (Indbydelsesskrift til den off. Examen 1869 ved Christiania Cathedralskole.) Christ. 1869. 100 S. 8. — Rundskrivelse. Fra den kgl. Norske Regjerings Departement for Kirke- og Undervilsningsvæsenet til Samtlige Eforater for de lærde, lærde- og Realskoler samt Middel- og Realskoler, Christ. 24. Novbr 1869. — *Thomsen, C.*, Det romerske stats- og privatliv i oldtiden. Til skolebrug. Kbhvn. 1869. Gyldendalske boghandel (F. Hegel). 2 + 82 + 2 sider. 8.